MÜHÜRDAR HASAN AĞA

CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH

ASİTAN KİTAP

ASİTAN KİTAP

Mühürdar Hasan Ağa
Cevahirü't-Tevarih

Ebubekir Sıddık Yücel

ASİTAN YAYINCILIK

Yayın Nu: 56

Araştırma-İnceleme Serisi: 18

ISBN
978-605-5487-43-0

İç Düzen ve Kapak
MNX Grup

Baskı-Cilt
Asitan Yayıncılık
0346 225 03 41

Yayım & Dağıtım
Asitan Yayıncılık Matbaacılık
Eskikale Mah. Elif Sk. Cerit Ap.
Kat:3 No: 5
Sivas

*

© Asitan - 2013

MÜHÜRDAR HASAN AĞA

CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH

Ebubekir Sıddık YÜCEL

ASİTAN KİTAP

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 1
KISALTMALAR 3
GİRİŞ 5
I- MEHMED DÖNEMİNE KISA BİR BAKIŞ 5
II- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN MÜELLİFİ KONUSUNDA BAZI MÜLAHAZALAR 13
III- HASAN AĞA'NIN HAYATI ve ESERİ 17
a- Hayatı 17
b- Eseri: Cevâhirü't-Tevârîh 18
IV- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN KAYNAK DEĞERİ 18
V- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN KAYNAKLARI 20
VI- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN KAYNAK OLARAK KULLANILMASI 21
a- Fındıklılı Mehmed Ağa'nın Kaynak Olarak Kullanması 22
b- Mehmed Râşid'in Kaynak Olarak Kullanması 24
c- İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Kaynak Olarak Kullanması 26
VII- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN NÜSHALARI VE TANITIMI 27
VIII- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'TEKİ MÜSTENSİH HATALARI 33
a- Olaylarda 34
b- Ayetlerde 35

I. BÖLÜM

A- HASAN AĞA'NIN TARİHÇİLİĞİ 39
1- DİL ve ÜSLÛB AÇISINDAN 39
a- Eserde Kullanılan Kelimeler 39
b- Arapça Darb-ı Meseller 39
c- Şiirler 40
d- Metinde Geçen Remizler 41
e- Tarih Verme 41
f- Övgüler 42
g- Konuları Başlıklandırma 42
h- Olaylarda Özet Verme 43
ı- Usandırıcı Tekrarlar ve Mübalağalı Anlatım 43
i- Olaylarda Kişilerin Biyografilerini Verme 44
j- Olayların Anlatılmasında Ayetlerin Kullanılışı 45

B- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN TARİH İLMİ AÇISINDAN ÖNEMİ 53
1- Osmanlı Diplomatikası 53
a- Dâvet 54
b- Unvan 54
c- Elkab Örnekleri 54
d- Hıristiyan Hükümdarlar ve Devlet Adamlarının Elkâbı 57
e- Hıristiyan Hükümdar ve Devlet Adamlarının Osmanlı Devlet Adamları İçin Kullandığı Elkâb 58
f- Duâ 59
g- Hatime (tarih, tarih koyma, mahalli tarih) 59
h- Telhis 61
ı- Buyuruldu 62
2- Saltanat ve Mansıbın İlâhî Oluşu 62
a- Türk Devlet Geleneğinde 62
b- Hıristiyan Devlet Geleneğinde 62
3- Devlet-Halk Münasebetleri 63
4- Tebaa İçerisindeki Problemler ve Çözümleri 64
5- Devlet Kadrolarında Dengenin Gözetilmesi 65
6- Tabii Afetler ve Karşılaşılan Problemler 65
7- Sanat Tarihine Işık Tutacak Bilgiler 66
8- Savaş Zamanlarındaki İç Politika 67
9- Savaş Zamanı Osmanlı Dış Politikası 67
a- Sulhun Ön Planda Tutulması 68
b- Sulh Görüşmelerinde Kararlılık 68
c- Sulh Yapma Şekilleri 69
10- Sefere Gidilirken Yapılan İşler 71
a- Sefer Hazırlıklarının Yapılması 71
b- Din ve Devletin Selametinin Ön Planda Tutulması 72
c- Sefer ve Sevkiyatta Gizlilik 72
d- Protokollerin Uygulanması 72
11- Savaş esnasında Yapılan İşler 73
a- Yasakçılar Tayin Edilmesi 73
b- Düşmana Karşı Güç Gösterisi 74
c- Savaş Teknikleri ve Hileleri 74
d- Muhasaraların Uzamasına Karşı alınan Tedbirler 75
e- Askerin Moralini Yükselten Sebepler 76
f- Savaş esnasında Karşılaşılan Manevi Yardımlar 76
g- Kutsal Emanetlerden Yardım Talep Etme 77
h- Savaş esnasında Karşılaşılan Zorluklar 77
ı- Savaşta Başarı Gösterenlerin Taltif edilmesi 79

i-Savaş Esnasında Diğer Halkların Osmanlı'ya Karşı Tutumu 81
j-Savaş Ganimetleri ve Ortaya Çıkan Ekonomik Durum 81
k-Savaş Esnasında Tutulan Kayıtlar 82
l-Savaşta Sarf edilen Malzemeler ve Miktarı 83
m-Düşmanın Geri Çekilme Esnasındaki Tahribatı ve Eziyeti 84
12- Savaşlarda Haçlı Zihniyetinin Ortaya Çıkışı 84
13- Savaşa İştirak Eden Askerlerin Özellikleri 84
14- Savaş Bittikten Sonra Yapılan İşler 86
a-Gazilerin Taltif Edilmesi 86
b-Kalelere Girişte Uygulanan Osmanlı Töresi 87
c- İmar Faaliyetleri 88
15- Yahudilerle İlgili Uygulama 89
C- SONUÇ 89

İKİNCİ BÖLÜM

CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN METNİ 91
METİN NÜSHASI 93
KARŞILAŞTIRMA NÜSHALARI 93
FAṢL-I EVVEL 94
ḤİKÂYETİNE ÂĠÂZ OLINDI 94
(3b) ḤİKÂYET-İ TÂYİFE-İ DÜRZÎ 96
FAṢL-I ṢÂNÎ 101
ÜNGÜRÜS SEFERİNÜÑ ʿAZÎMETİ BEYÂNIDUR 101
ḤİKÂYET-İ FORĠAÇ 119
ḤİKÂYET-İ REFTEN-İ SER-DÂR ʿALİ PAŞA BE-CÂNİB-İ UYVAR 122
RUCÛʿ be-ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA VE FETḤ-İ (ḲALʿA-İ) UYVAR 127
RÜCÛʿ KERDEN be-ḲIṢṢA-İ CENG-İ MUḤÂṢARA-İ ḲALʿA-İ UYVAR 130
ḤİKÂYET-İ RESiDEN-İ AḤMED GİRÂY SULTÂN İBN-İ TÂTÂR HÂN
be-ORDÛ-YI HUMÂYÛN. 131
ḤİKÂYET-İ PÜR-BEŞÂRET-İ FETḤ-İ ḲALʿA-İ UYVAR 141
ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA-İ NOVİĠRAD 148
ḤİKÂYET-İ TEŞRîF-İ ḤATT-I ŞERîF 155
ḤİKÂYET-İ ʿÖZR-ÂVARDEN-İ ḲIRAL-I ERDEL 158
ḤİKÂYET-İ FETḤ-İ ḲALʿA-İ NOVİĠRAD 164
ḤİKÂYET-İ ELÇİ-İ MAḤBÛS der-ḲALʿA-İ BUDİN 166
ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ SER-ḤAD BAʿDE ez-REFTEN-İ ṢADR-I AʿẒAM
ez-ḲALʿA-İ BUDİN "be" -MAḤRÛSE-İ BELĠRAD 169
ḤİKÂYET-İ "MEKTÛB-I" PLATAMNOŞ SERDÂR-I ORTA MACAR 175
ḤİKÂYET-İ ẒUḤÛR-I TÂBUR-I KÜFFÂR 178
ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ ELÇİ-İ NEMÇE 185

ḤİKÂYET-İ ʿAẒîMET-İ SEFERİ MÜKERRER be-VİLÂYET-İ ÜNGÜRÜS 187
ḤİKAYET-İ MEKTÛB-I ḲIRAL-I ERDEL 188
ḤİKÂYET-İ ʿAZÎMET-KERDEN-İ TEKRÂR be-SEFER-İ NEMÇE 189
ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA-İ KALʿA-İ KANİJE 196
ḤİKÂYET-İ MENZİL-İ ÖSEK 202
ḤİKÂYET-İ REFTEN-İ ṢADR-I AʿẒAM ez-pey KÜFFÂR-I ḤÂK-SÂR 211
ḤİKÂYET-İ CENG der-MUḤÂṢARA-İ YEÑİ ḲALʿA 213
ḤİKÂYET-İ ʿAZÎMET-İ ʿASKER-İ İSLÂM be- VİLÂYET-İ BEÇ 216
ẒİKR-İ MUḤAṢARA-İ EGERVÂR 220
FETḤ-İ ḲALʿA-İ KEMENDVÂR 221
ḤİKÂYET-İ CENG DER-NEZD-İ NEHR-İ RABE 227
ḤİKÂYET-İ ʿAVDET(-KERDEN) ez-CENG-İ RABE 229
ḤİKÂYET-İ CENG-İ ḤÜSEYİN PAŞA Der-ṢAḤRÂ-I LEVA 230
ḤİKÂYET-İ ʿAVDET ve İNŞİRÂM-I ʿASÂKİR-İ İSLÂM 236
ʿAZÎMET-İ ṢADR-I AʿẒAM be-DÂRI'S-SALTANA 237
FAṢLÜ'Ṣ-ṢÂLiṢ 238
TEDÂRİK-İ MURÛR-I DERYÂ-YI CEZîRE-İ GİRİD BEYÂNIDUR 238
"ʿAZÎMET-İ SEFER-İ GİRİD" 241
ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ BAṢRA 242
RUCÛʿ be-ḲIṢṢA-İ MUḤÂṢARA-İ ḤÜSEYİN PAŞA VÂLİ-İ BAṢRA 252
ḤİKÂYET-İ ĠARḲ-ŞÜDEN SEFİNE-İ CİHÂR 256
ḤİKÂYET-İ REFTEN-İ ṢADR-I AʿẒAM BE-TARIḲ-I SEYR-GERDEN-İ ORDÛ-YI HUMÂYÛN-RÂST 257
ḤİKÂYET-İ ĠÂZİ BOL PAÇA 259
ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ ʿASKER-İ MIṢR ve CENG-İ MİR-LİVÂ-İ MIṢR BE-DONANMA-YI KÜFFÂR (-ı Bî-ḲARÂR) 259
ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ CEZÂʾİR ve TUNUS ve MAĠRİB 261
ḤİKÂYET-İ EMİR-ŞÜDEN-İ EMİR-İ MIṢR ve İRSÂL-KERDEN-İ MEKTÛB BE-ṢADR-I AʿẒAM (AḤMED PAŞA) 263
ḤİKÂYET-İ DONANMA-YI HUMÂYÛN 270
ḤİKÂYET-İ ʿAZîMET-İ ṢADR-I AʿẒAM AḤMED PAŞA BERÂ-YI MUḤÂṢARA-İ ḲANDİYE 270
FAṢL-I RÂBİʿ 272
ḤİKÂYET-İ MÜBÂŞERET-İ MUḤÂṢARA-İ (ḲALʿA-İ) ḲANDİYE 272
(ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ DONANMA-YI HÂK-SÂR) 277
RUCÛʿ BE-ḤİKÂYET-İ CENG 296
DER-BEYÂN-I MAṢÂRIF-I MUḤÂṢARA ve KEMİYYET-İ ŞÜHEDÂ ve MECRÛḤİYÂN 305
ḤİKÂYET-İ MUḤÂFAẒA-İ ŞİTÂ 309
FAṢL-I HÂMİS 314

DER-BEYÂN-I CENG-İ DERYÂ 314
ẒİKR-İ TEDÂRİK-İ MÜHİMMÂT-I CEDÎDE 319
RUCÛʿ BE-ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ BAṢRA 325
CENG-İ ʿAẒîM DER-MUḲÂBELE-İ YALI PETRE DER-SÂḤİL-İ CEZîRE-İ GİRİD 334
ḤİKÂYET-İ ÇORCU NÂM LAʿîN 335
ḤİKÂYET-İ MÜẒÂKERE-İ SÜLÛK-İ MUḤÂṢARA-İ SÂBİḲA 338
ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA-İ ṮÂNİYEN (VE) MÜCEDDEDEN 340
RUCÛʿ BE-ḲIṢṢA-İ CENG 348
HURÛC-I KÜFFÂR BE-ḲASD-I METERS 349
ḲIṢṢA-İ HURÛC-I KÜFFÂR ve CENG -KERDEN be-ʿASKER-İ İSLÂM 353
LUĠUM-I SENG-İ HÂRÂ. 354
RUCÛʿ BE-ḤİKÂYET-İ CENG 364
ḤİKÂYET-İ (152b) ÂMEDEN-İ ELÇİ EZ-ḲALʿA-İ ḤANYA BE-ORDÛ-YI HUMÂYÛN 367
RUCÛʿ BE-VAḲÂYI-ʿI LUĠÛM-I ÂTEŞ-BÂZ 367
ŞERḤ-İ ḤURÛB U ḲITÂL ve MEṢÂRİF 373
ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ DONANMÂ-YI KÜFFÂR 377
ÂMEDEN-İ SEFÎNE-HÂY-I "ĠAZÂYÂN-I" CEZÂʾİR 377
ḤİKÂYET-İ HURÛC-I ʿASKER-İ EFRENCE ve CENG-KERDEN-İ "BE"- ʿASKER-İ İSLÂM DER-METERS-İ MUḤÂṢARA 378
HABER-İ ÂMEDEN-İ ḲAṢD-I DONANMA-YI KÜFFÂR BE-METERS-İ İSLÂM 380
ḤÂTİME-ʾİ KİTÂB 382
ḲANDİYE ḲALʿASI'NUÑ FETḤİ BEYÂNIDUR 382
ḤİKÂYET-İ HURÛC-I KÜFFÂR ve ÂVERDEN-İ MEFÂTİḤ-İ ḲALʿA-İ ḲANDİYE 387
ḤİKÂYET-İ NEVÂZİŞ-İ ṢADR-I AẒAM BE-SERVERÂN-I ʿASKER-İ MANṢÛR 390
İḲÂMET-İ ṢALÂT-I CUMʿA Der-ḲALʿA-İ ḲANDİYE 391
ẒİKR-İ İTMÂM-I MÜHİMMÂT-I ḲANDİYE 399
ẒİKR-İ REʿÂYÂ-YI MANYA 400
ḤİKÂYET-İ ELÇİ-İ VENEDİK ki DER-ḲALʿA-İ ḤANYA (174b) MAḤBÛS MÂNDE-BÛD 402
KRONOLOJİ 407
CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRİH'E AİT DEYİM VE TERİMLER SÖZLÜĞÜ 414
KARMA İNDEKS 426
BİBLİYOGRAFYA 441
EKLER 446

ÖNSÖZ

Tarih bir milletin hafızasıdır. Tarihimizin doğru şekilde yazılabilmesi ve anlaşılabilmesi için, devrinde yazılmış olan kaynakların gün ışığına çıkarılması tartışılmaz bir ihtiyaçtır. Tarihi seyir içerisindeki hata ve sevaplarımız, ancak, tozlu raflardaki elyazması eserlerimiz ve küflü depolardaki arşiv belgelerimizin açıklanması ve yayımlanmasıyla gerçek yerini bulacaktır. Bu gerçeği itiraf sadedinde meşhur Alman Profesörü Fritz Neumark Avrupa'nın bizleri sevememesinin sebeplerinden birisini de; "*sizler farkında değilsiniz ama onlar şu gerçeğin farkındadırlar: Tarihten Türk çıkarılırsa tarih kalmaz. Osmanlı arşivi tam olarak ortaya çıkarsa, bugünkü tarihlerin yeniden yazılması gerekir*" sözleriyle anlatmaktadır.

Kronolojik yazılan tarihi eserlerde olayların ayrıntılarını bulmak zordur. Şu da bilinen bir gerçektir ki, özellikle tarihi olaylardaki ufak ayrıntılar, bir seferin veya olayın nasıl başarıya ve başarısızlığa uğradığını göstermesi bakımından önem arz eder. Tarihi olaylarını ayrıntıları da genellikle gazavatname veya vakayiname türündeki hususisiyet gösteren tarihi eserlerde mevcuttur. Ömrünü Osmanlı Tarihini incelemeye ayırmış olan Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı; "*Tarih meraklılarına şunu söyleyeyim ki, Osmanlı tarihini yalnız basma eserlerden okurlarsa, pek noksan ve kısmen de hatalı bilgi elde etmiş olurlar. Altı buçuk asırlık devamlı bir tarihi olan Osmanlı İmparatorluğunun siyasî, malî, iktisadî, askerî, ilmî, sosyal vb. vaziyeti, hakiki kaynaklara dayanılarak tetkik edildiği zaman bu devletin bütün azametiyle çehresi meydana çıkar*" der. Bu düşünceden yola çıkarak; Fâzıl Ahmed Paşa'nın mühürdarlığı görevinde bulunan Hasan Ağa'nın, Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1069–1080/1658–1669 yılları arası vukuatını anlatan *Cevâhirü't-Tevârîh* adlı gazavatnamesini günümüz harflerine aktarmak ve değerlendirmek istedik. Fâzıl Ahmed Paşa'nın devlet idaresinde bulunduğu on bir yıllık dönemi olayların tam içerisinde olan bir tarihçinin kaleminden araştırıcının ve okuyucunun istifadesine sunmayı hedefledik.

Çalışmamızın giriş kısmında; müellifin hayatı ve eserini, eserinin içeriğini, Osmanlı tarih yazıcılığı içerisindeki yerini, kaynak olarak kullanılmasını, nüshalarını ve metnin tesisindeki takip edilen metodu belirtmeye çalıştık. Birinci bölümde ise, Hasan Ağa'nın tarihçiliğini dil ve üslup açısından inceledikten sonra, eserinin tarih ilmi açısından önemin belirttik.

İkinci bölümde ise, *Cevâhirü't-Tevârîh'* in metni vardır. Ayrıca bölümde eserde rastladığımız müstensih hatalarını gösterebilme açısından, Osman Dede'ye ait olan ve Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Böl. 909'da kayıtlı bulunan *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa* adlı eserden de istifade yoluna gittik. *Cevâhirü't-Tevârîh'* te ge-

çen olayların doğruluk derecesini gösterebilme açısından, o dönemin diğer kaynaklarından olan Râşid ve Silahdar tarihine de zaman zaman atıflarda bulunduk. Çalışmamızın son kısmında ise, eserin kronolojisini, diplomatik yazışmalardan olan mektup ve hatt-ı hümayunları gösterir bir listeyi ve esere mahsus olarak tarihi deyim ve terimler sözlüğünü de eklemeyi uygun bulduk. Bu tür çalışmaların ne kadar güç ve zor olduğu erbabınca malumdur. Bu zorluklardan bir tanesi de hiç şüphesiz ki yer ve şahıs isimlerinin okunmasıdır. Bunların okunabilmesi için atlaslar, haritalar ve kamuslara müracaat edilse de tam olarak bu güçlükler çözülememektedir. Bilhassa eser gazavatname türünde olursa bu güçlükler daha da artmaktadır. Biz de okumakta güçlük çektiğimiz ve kaynaklarda bulamadığımız yer isimlerinin orijinallerini vermek durumunda kaldık. Hiç bir çalışma eksiksiz değildir. Biz elimizden geldiği kadar doğruyu bulmaya ve okuyucuya doğruyu vermeye gayret ettik. Böyle bir çalışmaya beni teşvik eden ve tarihi sevdiren, çalışmamın bütün merhalelerinde hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan merhum Hocam Prof. Dr. Ahmet Uğur Bey'e minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Eserin yurt dışı nüshasının getirtilmesinde emeği bulunan Süleymaniye Kütüphanesi'ne ve araştırmacılara büyük emekleri geçen Dr. Nevzat Kaya Bey'e ve bu çalışmamda bana yardımcı olan erbâb-ı ilme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tevfik ve hidayet Allah'tandır.

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
Ank.	: Ankara
bk.	: Bakınız.
BOA, M.M	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Maliyeden Müdevver
böl.	: Bölümü
c	: Cemaziyelahir
C.	: Cilt
ca	: Cemaziyelevvel
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ef.	: Efendi
H.	: Hicrî
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Ktlg	: Katalog
ktp.	: Kütüphane
m	: Muharrem
n	: Ramazan
No:	: Numara
Pş.	: Paşa
r	: Rebiyülahir.
ra	: Rebiyülevvel
sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa
Tkd	: Takdim eden
vd.	: Ve devamı
Vr.	: Varak
Ypr.	: Yaprak

GİRİŞ

I-MEHMED DÖNEMİNE KISA BİR BAKIŞ

30 Ramazan 1051 (2 Ocak 1642) tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Sultan İbrahim, annesi Hatice Turhan Sultan'dır. Hz. İbrahim soyundan geldiğini söyleyen Mehmed Halife; bu doğumu söyleyen tarihler arasında Şani'nin "Nurdur geldi Muhammed sulb-i İbrahim'den" mısraını verir.[1] Ava olan tutkusundan dolayı "Avcı" lakabıyla anılır. Çocukluğunu sarayda geleneksel ortam içinde geçirdi. Bu sırada Şâmî Yusuf ve Şâmî Hüseyin efendiler tarafından eğitildi. Babasının dengesiz davranışlarının sürmesi üzerine büyükannesi Kösem Sultan'ın, devlet adamlarının ve yeniçerilerin muvafakatiyle 18 Receb 1058'de (8 Ağustos 1648) yedi yaşında iken Osmanlı tahtına çıkarıldı.[2]

Bu durumda yaşı küçük diye bir şehzadenin tahta çıkmasını önlemek mümkün değildi, çünkü o sırada Osmanlı Hanedanı soyunda İbrahim'in dışında bir tek Mehmed kalmıştı. Saltanatların birden bire sona erdirildiği ve padişahların erken öldüğü bu dönemde, hanedanın yaşayıp yaşayamayacağı kuşkulu hale gelmişti.[3]

Bâbüssaade önüne kurulan tahtta yeni padişaha, başta şeyhülislam Abdurrahim Efendi olmak üzere, sadrazam ve bütün vezirler ile ulema biat etmiş, ancak IV. Mehmed pek küçük yaşta bulunduğundan, kendisini ürkütmemek için, diğer zatlar biate iştirakten menedilmiştir.[4] Bu esnada cülus bahşişlerinin verilmesi hususunda hazinede nakit sıkıntısı vardır. Cinci Hoca ismiyle bilinen Hüseyin Efendi'den iki yüz akçe borç istenir. Bu borcu vermekten imtina etmesi üzerine malları müsadere edilip kendisi de idamla cezalandırılır.[5]

Saltanatının ilk günlerinde, taraftarlarının kendisini tekrar tahta çıkarma girişimleri üzerine babası Sultan İbrahim devlet ricalinin ve yeniçerilerin ittifakıyla öldürülür.[6] Yaşının küçüklüğü dolayısıyla hükümdarlığının ilk sekiz yılında iktidar büyük annesi, annesi ve bunların taraftarları arasında paylaşıldı; ülke karışıklıklar içinde kaldı. Ocak ağalarına dayanan Kösem Sultan ile Sofu Mehmed Paşa arasındaki rekabet, sipahi ulufelerinin geciktirilmesi, yedi yılda bir yapılan çıkmaların gecikmesi ve Yeniçeri Ocağı'nın nüfuzunun artması gibi sebepler yüzünden

---

1 Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmânî*, (Haz. Kamil Su), Ankara 1986, s. 31
2 Özcan, Abdulkadir, "IV. Mehmed", *DİA*, C. XXVIII. s. 414
3 Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, İstanbul 2007, s. 182
4 Baysun, M Cavid, "Mehmed IV" , *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. VII, s. 458
5 Naima, Mustafa, *Naima Tarihi : Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulasati Ahbari'l-Hafikeyn*., İstanbul 1283, C. IV. s. 337-338
6 Sultan İbrahim'in öldürülmesi ile ilgili olarak bkz., Abubekir S. Yücel, "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli", *İslami Araştırmalar*, C.12, Sayı 1. Ankara 1999, s. 40-57

7 Şevval 1058'de (25 Ekim 1648) Sultan Ahmed Camii Vakası çıktı. At Meydanı'nda toplanan ve Sultan İbrahim'in katlini protesto eden sipahilerle iç oğlanlarının isyanları, yeniçeriler üzerinde büyük nüfuzu bulunan Kara Murad Ağa ve Koca Muslihuddin Ağa'nın çabalarıyla bastırıldı. Ancak bu defa da devlet yeniçeri ağalarının kontrolüne girmiş, adı geçen ağalar dışında Bektaş, Kara Çavuş gibi ocak ağalarının nüfuzları iyice artmıştır. Kösem Sultan'la iş birliği halinde olan ocak ağaları, Osmanlı donanmasının Foça'da Venedik filosuna yenilmesini bahane ederek Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'yı ortadan kaldırırlar. Böylece Kösem Sultan önemli bir rakibinden kurtulmuş olur. Büyük validenin tavsiyesi ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin telkiniyle Kara Murad Ağa (Paşa) veziriazamlığa getirilir.[7]

Murad Paşa devletin vaziyetini düzeltecek tedbirler alamadı. Antep, Afyon, Sivas ve Girid'de huzursuzluklar artmıştı. Devletin bütün işlerine müdahale eden ağalar, Murad Paşa'dan gördükleri mukavemet karşısında onun öldürülmesi için tertibat almışlardı. Bunun üzerine Murad Paşa, ocak ağalarını kastederek, bir memlekette dört sadrazam olamayacağını ileri sürdü ve 5 Ağustos 1650 tarihinde sadaretten çekildi ve yerine Melek Ahmed Paşa sadrazam oldu.[8]

Bu gelişmeler esnasında on yaşındaki Sultan Mehmed Enderun ağalarının gözetiminde saray bahçelerinde, Kâğıthane'de av eğlenceleriyle vakit geçirmekteydi. Dönemin mutaassıp zümresi Kadızâdeliler'in sarayda büyük etkisi vardı. Bunlardan Üstüvânî Mehmed Efendi'ye *padişah şeyhi* unvanı verilmişti. Asıl önemli gelişme ise padişahta ileride büyük bir tutku haline gelecek olan av merakının başlaması idi. Girit'teki başarısızlıklar ve Para (Paros) adası önlerindeki deniz savaşından sonra Venediklilerin Çanakkale Boğazı'nı kapatmaları ticareti vurmuş, İstanbul sıkıntı içine düşmüştü. Devlet idaresi Kösem Sultan'ın para hırsıyla yanan adamlarının elinde felce uğramış, yüksek enflasyonun, rüşvet ve yolsuzlukların sebep olduğu karışıklıklar İstanbul esnafının ve halkının ayaklanmasına yol açmıştı. Halk, önlerinde Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi olduğu halde saray kapılarına dayandığında IV. Mehmed ayak divanına çıkmak zorunda kaldı. Yayımlanan hatt-ı hümayunla kanuna aykırı vergi alınmayacağının duyurulması ve Melek Ahmed Paşa'nın görevden alınmasıyla bu grup bir parça yatıştırıldı, yeniçerilerin şehri tutması üzerine de sivil halk iyice sindirildi. Kendi adamı olan Siyavuş Paşa'nın sadarete getirilmesiyle Kösem Sultan bu bunalımdan da sıyrılmış, fakat sarayda kendisine karşı muhalefet gittikçe artmaya başlamıştı. Bu muhalefetin başı saray ağalarının desteğini alan küçük valide Turhan Sultan idi. Dengelerin aleyhine bozulduğunu gören Kösem Sultan hem rakibinden kurtulmayı hem de saf bir kadın olan Şehzade Süleyman'ın annesini idare etmenin daha kolay olacağını düşünerek IV. Mehmed'i indirip kardeşi Sü-

7 Geniş bilgi için bkz. Naima, C. IV, s. 353-372; Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s. 414

8 Baysun, C. VII, s. 549

leyman'ı tahta çıkarmayı düşünüyordu. Ancak bu tasarısını gerçekleştiremeden 16 Ramazan 1061'de (2 Eylül 1651) saray ağalan tarafından öldürüldü; adamları olan ocak ileri gelenleri de teker teker yakalanarak ortadan kaldırıldı. Kösem Sultan'ın ardından devlet idaresinde Valide Turhan Sultan ile saray ağalarının beş yıl kadar sürecek iktidarı başladı.[9]

Bu dönemde Siyavuş Paşa, kızlar ağası Süleyman Ağa ile ihtilafa düşer ve azledilir. Halefi Gürcü Mehmed Paşa zamanında Girit'te ve Bosna hududunda Osmanlı-Venedik muharebelerinin ve Anadolu'da şakâvetin devam ettiğini, devletin bilhassa donanma işlerine ehemmiyet vererek, Akdeniz boğazının açılması hususunda gayret göstermiştir. Gürcü Mehmed Paşa sadaret makamında gerekli muvaffakiyeti gösterememiş, onun yerine Valide sultan ile IV. Mehmed'in çok itimat ettikleri Anadolu kazaskeri Mesud Efendi'nin tavsiyesi ile Tarhuncu Ahmed Paşa 20 Haziran 1652 tarihinde sadarete getirilmiştir. Mali tedbirlere kimsenin müdahalede bulunmaması şartıyla bu görevi kabul eden Ahmed Paşa; gümrük, mutfak ve tersane masraflarını kontrol ederek, suiistimalin önüne geçmeye çalıştı. Bu sıkıntılı durumda Şeyhülislam Ebu Said Efendi ile mazul Esad Efendi arasında tatsız bir olay yaşanmış, bunun neticesinde ulemada bir ayaklanma meydana gelmiştir. Esnafın ve sipahilerinde olaya karışma ihtimaline karşın Şeyhülislamlığa Bahaî Efendi atanmak suretiyle bertaraf edilmeye çalışılmıştır ki bu durum devlet idaresindeki intizamsızlığın göstergesi olarak kabul edilir. Tarhuncu selefinin yaptığı tevcihatları iptal etmek isterken saray baskısına maruz kalır ve tüm memurlara şamil *irsaliye* adlı bir vergi getirir. Bu devletin gelirini 700000 kuruş artırır. Ayrıca değirmenlere koyduğu rüsum da hazineye 100000 kuruş getirecektir. Fakat Üsküdar halkı bilhassa sipahi taifesinin ayaklanması, üzerine değirmenlere konulan bu vergiden rücu ettirmiştir. Devletin harcamalarını gösteren îrad ve masraf defteri tutmuş olması, hazinedeki açığı göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum devlet erkânını hoşuna gitmediği için azledilerek yerine kaptanıderya Derviş Paşa tayin edilmiştir.[10]

Yeni sadrazam zamanında İstanbul'da yiyecek fiyatları aşırı derecede yükseldi. Kaptanıderya Kara Murad Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Çanakkale Boğazı'nda Venedik donanmasını yenerek boğazın Osmanlı gemilerine açılmasını sağladı; bu arada İstendil (Tinos) adasını vurdu, Venedik filosunu Değirmenlik (Milos) adası önünde bir defa daha mağlûp ederek Girit'e yardım götürmeyi başardı. Bu başarılar sonunda İstanbul'da ekonomik hayat normale dönmeye başladı. Ancak Rus Kazakları'nın Karadeniz'e girip Ereğli ve İstanbul Boğazı'nı tehdit etmeleri korku ve heyecana yol açtı. Sadrazam Derviş Paşa'nın felç olması üzerine hem Anadolu'daki Celâlîleri tatmin hem de İstanbul'daki zorbaları tedip etmesi için mühür Abaza Mehmed Paşa'nın yeğeni Halep Beylerbeyi

9 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s. 414
10 Baysun, C. VII, s. 550

İpşir Mustafa Paşa'ya verildi. Uzunca bir süre İstanbul'a gelmeyi geciktiren Mustafa Paşa makamında altı buçuk ay kadar kaldı. Anadolu'dan getirdiği sekbanların İstanbul'daki sipahi zorbaları ve yeniçerilerle birleşmesi, ayrıca kendisine rakip gördüğü Murad Paşa'nın oyunu sonucunda öldürüldü. Yerine ikinci defa getirilen Kara Murad Paşa, ordunun disiplinsizliği ve hazine açığı sebebiyle görevinden kısa sürede istifa etti. Halefi Malatyalı Süleyman Paşa ise asker ulufesini züyuf akçe ve borçla karşılamaya kalkışınca At Meydanı'nda toplanan zorbalar saray ağalarının ortadan kaldırılmasını talep etti. Aşırı baskı altındaki Sultan Mehmed asilerin istediği saray ağalarını öldürtmek zorunda kaldı. Bunların cesetleri Sultan Ahmet Meydanı'ndaki bir çınara asıldı. Osmanlı tarihlerinde bu olaya Vaka-i Vakvakiyye veya Çınar Vakası denir. Hadisenin arkasından sadrazamlığa önce Zurnazen Mustafa Paşa, daha sonra Siyavuş Paşa. Onun ölümünün ardından Boynueğri Mehmed Paşa getirildi. Bunun zamanında Çanakkale Boğazı'nı tekrar kapatmış olan Venedik donanması Bozcaada, Limni ve Semadirek adalarını işgal etmişti. Kaptanıderya Kenan Paşa'nın, Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alan Lazaro Mocenigo'nun idaresindeki Venedik donanması önünde uğradığı büyük hezimet İstanbul'u âdeta savunmasız bıraktı. Venediklilerin İstanbul'a gelme ihtimaline karşı sağlam göstermek için surların deniz tarafını badanalatan, üzerindeki evleri yıktıran Mehmed Paşa bu hareketleriyle şehirde paniğe yol açtı, yiyecek ve eşya fiyatları aşırı derecede yükseldi. Hazinenin sıkıntısını gidermek için *imdâdiye* adıyla bir vergi konulduysa da bundan umulan gelir sağlanamadı. IV. Mehmed topladığı meşveret meclisinde bizzat sefere çıkma isteğinde bulunduysa da sadrazam tarafından engellendi. O sırada IV. Mehmed'in yerine kardeşi Şehzade Süleyman'ın geçirilmesini amaçlayan bir komplo ortaya çıkarıldı. Bunun hazırlayıcısı olan Şeyhülislâm Hocazâde Mesud Efendi Bursa'ya sürülüp orada öldürüldü.[11] Devletin bu sıkıntılı durumundan kurtulması için; Valide Sultan'ın hazinedarı, Solak Mehmed, Hoca Mehmed Efendi eski reis Şâmî-zade, Boynueğri Mehmed Paşa'nın azil edilerek, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretini düşündüler.[12] Atamanın gerçekleşebilmesi için valide sultanla Mehmed Paşa görüştürülür ve Köprülü Valide Sultana taleplerini bildirir ve bu talepler kabul gördükten sonra atama gerçekleştirilir.[13] Köprülü toplam beş yıl sadaret makamında kaldı ama bu kısa müddet içerisinde isminin tarihe kazınması bir devlet ricali olarak değil, hanedanın büyüklüğünü yeniden tesis eden bir kişi olarak önem kazandı.[14] Hanedana yeniden kazandırdığı bu itibar Sultan IV. Mehmed'in kendisine minnettarlık duymasına da sebep olmuştur.[15]

---

11 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.415

12 Naima, C. VI. s. 218

13 Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, C. III, I. Kısım, s. 307

14 Hammer, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2010, C. VI, s. 1605 vd.

15 Jorga, Nikola, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, C. IV, s. 93

Artık sürekli Edirne'de oturmaya başlayan IV. Mehmed için Mora'ya ve Tesalya'ya kadar uzanan alanlarda yıllarca sürecek avlanmalar dönemi başladı. Köprülü önce, bir isyan denemesinde bulunan sipahi elebaşlarını ve ihanetini tespit ettiği Rum patriğini ortadan kaldırdı. Yerini sağlamlaştırdıktan sonra icraata başlayan Mehmed Paşa zamanında devlet içeride ve dışarıda tekrar eski gücüne ve itibarına kavuşma yoluna girdi. Venedikliler mağlûp edilerek Çanakkale Boğazı açıldı ve boğaz ağzındaki adalar geri alındı. Erdel meselesi Osmanlı lehine çözüldü. Başta Abaza Hasan Paşa önderliğinde olan ve Anadolu'da çıkan ve devleti tehdit eden büyük isyanlar bastırıldı.[16] Ancak 16 Zilkade 1070'teki (24 Temmuz 1660) büyük yangın İstanbul'un önemli bir kesimini kül etti. Şehirde kıtlık ve salgın hastalık başladı. Ertesi yıl, altmış üç senedir tamamlanamamış halde bulunan Yeni Cami Külliyesi'nin ikmaline başlandı. Bu arada bazı Yahudi mahalleleri kamulaştırıldı. 6 Rebiyülevvel 1072'de (30 Ekim 1661) kendi tavsiyesiyle Mehmed Paşa'nın yerine geçen oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı dönemi ise Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrini hatırlatan başarılarla doludur.[17]

Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1659 yılında Erzurum Beylerbeyiliği ile başlayan başarılı devlet hizmeti[18] Venedikliler[19] Fransızlar[20] Lehistan[21] ve Avusturya[22] Vaşvar antlaşmasıyla[23] devam edip Sultan İbrahim zamanında başlayan ve tam 25 yıl süren Kandiye'nin fethiyle noktalanmıştır.[24]

IV. Mehmed; baba oğul bu iki sadrazamın yirmi yılı aşan veziriazamlıkları zamanında av alanlarını ordu güzergâhları üzerinde yoğunlaştırmıştır.[25] Savaşlara başlamadan evvel doğanlara ve ciride fazlasıyla düşkünlük gösterirmiş, kendisinden önceki padişahlarda olmadığı kadar sürek avlarına çıkmıştır. Edirne'de bu işlerden o kadar çok zaman harcıyordu ki, İstanbul halkı padişahın İstanbul'a gelmesinden artık ümitlerini keser olmuştu.[26] Padişahın ihmali yüzünden âdeta köye dönen İstanbul 11 Muharrem 1076'da (24 Temmuz 1665) Topkapı Sarayı'nın yanmasıyla daha da yıkıldı. Aynı yıl Yeni Cami ibadete açıldı. IV. Mehmed, Fâzıl Ahmed Paşa'nın Kandiye kuşatması sırasında Mora'da bekledi. 8 Safer 1083'te (5 Haziran 1672) muhteşem bir törenle Kamaniçe seferine çıkan padişah aşırı yağan yağmurlar yüzünden çekilen sıkıntılara katlanmış, adı geçen kalenin önüne kadar gelmiş, yüksekçe bir yere kurulan otağından kuşatmayı takip etmiştir. Hatta sa-

---

16 Finkel, s.232-235
17 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.415
18 Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâhirü't-Tevârîh*, Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmet Paşa Bölümü No: 231, Vr. 2a
19 Hasan Ağa, 5a, 75b, 76a-b, 77a, 78b, 83b, 88a, 90a, 91a, 94b, 95a-b, 101a, 114b, 117a-b, 118a, 121b, 122a, 126b, 133a, 141b, 142a-b, 143a, 144a, 145b, 146a-b, 147a, 148a, 149b, 150b, 151a-b, 152b, 155a, 159b, 160b, 161b, 162a, 163a-b, 168a-b, 169a, 172b, 173a, 174b, 176a; -Doju,
20 Hasan Ağa, 22b, 23a, 125a, 161b
21 Hasan Ağa, 11a, 17b, 35b, 40b, 41a-b, 52b, 72a
22 Hasan Ağa, 72a, 79b
23 Hasan Ağa, 68b, 69a
24 Hasan Ağa, 174b, 175a-b
25 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.415
26 Mehmed Halife, s.145

vaş sırasında kıyafet değiştirerek askerlerle birlikte fiilen muhasaraya katıldığı da belirtilir. Fethinden sonra birkaç gün kaleyi gezerek bazı kiliseleri camiye çevirtmiştir. Bucaş Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Edirne'ye dönerken de çekilen sıkıntılara katlanmış, ancak havanın müsait olması halinde avlanmaktan da geri kalmamıştır.[27]

Lehistan bu antlaşmayı ağır bularak, ahkâmına riayet etmeyip 1673'te yeni bir sefer açtığı zaman, IV. Mehmed buna da iştirak edip, İsakçı'ya kadar gitti ve sulh şartları yerine getirildiği takdirde, taarruz edilmeyeceğine dair kaleme aldırdığı name-i hümayunu Müteferrika Hüseyin Ağa ile Leh kralına gönderdi. Bu sırada Lehliler'in Hotin üzerine büyük bir kuvvet sevk ettikleri duyulmuş, yardıma gönderilen Silistre Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Jan Sobieski'ye mağlup olmuş, Eflak ve Boğdan voyvodalarının iltihak ettiği Leh kuvvetleri Hotin'e ele geçirmiştir. Diğer taraftan Şam Beylerbeyi Hüseyin Paşa Hotin kalesini kuşatmıştı. Aksu sahrasına kadar ilerlediği bilinen IV. Mehmed, palankaların zaptında hazır bulunduktan sonra Edirne'ye dönmüştür. Harp nihayet Zuravna kalesi civarında uzun çarpışmalardan sonra Lehistan kralının kabul ettiği antlaşma ile sona ermiştir.[28]

Veliaht şehzadenin sünnet düğünü ve kızı Hatice'nin ikinci vezir ile evliliği yüzünden yapılan merasimlerle meşgul olduğundan ve Fazıl Ahmed Paşa, patriklerin azli ve tayini vs. gibi mevcut tüm araçları kullanarak gerekli parayı bulmak için İstanbul'da kalmak zorunda olduğundan 1675 yılında yapılan seferin başına Serasker Şişman İbrahim Paşa geçti.[29] Osmanlı-Leh Savaşı Zuravno Kalesi civarında yapılan çarpışmaların ardından Lehistan kralının kabul ettiği anlaşma ile sona ermiştir (Şaban 1086/Kasım 1676). Sefer sırasında hastalanarak geri dönen Fâzıl Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine Köprülülerin idaresinden hoşnut olan padişah sadarete bu mektepten yetişen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı getirdi. 1088–1089 (1677–1678) kışını İstanbul'da geçirdi.[30]

Ordu, 30 Nisanda başında kutsal sancağı açan Sultan ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa olmak üzere, yola çıktı. 2 Haziranda Tatar Pazarcık'a gelindi. Sultan IV. Mehmed Silistre'de kaldı ve hayatına her zamanki gibi devam etti. Kara Mustafa Paşa, yanında yeniçeri ağası, bostancı başı, Rumeli Beylerbeyi ve Silistre Beylerbeyi olmak üzere, yürüyüşe devam etti ve Romen Tatar ve Kazak birliklerini yanına aldı. Temmuzda Yuri'nin ve Tatar Hanı'nın da orduya katılmasından sonra Çehrin'in ikinci kuşatması başlatıldı.[31] 1679 yılında ne Sultan IV. Mehmed ne Sadrazam Kara Mustafa Paşa yeni sefer düzenlemediler.[32]

---

27 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.416
28 Baysun, C. VII, s.552
29 Jorga, C. V, s.139
30 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.416
31 Jorga, C. V, s.160
32 Jorga, C. V, s.161

Rusların harp faaliyetine devam ettikleri anlaşılınca 1680 tarihinde yine padişahın iştiraki ile sefer açılması kararlaştırılmıştır. Bu sefer esnasında, IV. Mehmet Edirne'ye kadar gittiyse de Rus çarı, Kırım hanı vasıtasıyla sulh talebinde bulunduğundan 11 Şubat 1681 tarihinden başlamak üzere 12 maddeden oluşan bir antlaşma yapılmak suretiyle sefere gerek kalmamıştır.[33] Kara Mustafa Paşa dış politikada sert tavırlıdır. Aynı sene içinde, mücadele halinde bulunduğu Trablus eyaletine ait birkaç geminin ilticası ve Fransız amirali Duquesne'in Sakız limanını topa tutması üzerine Fransa'dan tazminat alınmıştır.[34] Büyük bir başarı elde etmek amacıyla Viyana'yı hedef haline getirmesi de Osmanlı tarihinde çok önemli bir dönemin başlamasına yol açtı. Macaristan'ın Avusturya'ya bağlı olup Osmanlı kaynaklarında Orta Macar denilen bölgesinin beylerinden Tököli İmre'nin Almanların mezhep baskılarına karşı yardım talebini önemli bir fırsat kabul etti. Orta Macar kralı olarak gördüğü bu zatı himayeye karar verdi. Kaynaklara göre IV. Mehmed böyle bir politikaya taraftar değildi, fakat savaşı önleyecek bir girişimde de bulunmadı. Avusturya'ya sefer açan Mustafa Paşa Viyana'yı kuşattı. Ordu ile birlikte yola çıkan padişah Belgrad'da kaldı. Bozgun haberi üzerine Edirne'ye döndü, ancak sadrazamına desteğini sürdürdü. Fakat Mustafa Paşa, merkezdeki düşmanları Kızlar Ağası Yusuf ve Süleyman ağalarla Sadaret Kaymakamı Kara İbrahim Paşa üçlüsünün tesiriyle çok geçmeden Belgrad'da idam edildi. Bu başarısız kuşatma, başta Macaristan olmak üzere birçok yerin elden çıkmasının başlangıcını oluşturdu. Yeni veziriazam Kara İbrahim Paşa, savaşı yönetecek çapta olmadığından cepheye Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa'yı sürdü ve kendisi Belgrad'da kalmayı tercih etti. Vaç yenilgisinden sonra Peşte, Budin ve ardından Tımışvar hariç Macaristan elden çıktı. Böylece Orta Avrupa'daki Osmanlı varlığı tehlikeye düştü. Önce Avusturya ile başlayan savaş Lehistan, Venedik ve Rusya'nın da katılmasıyla çok cepheli bir mücadeleye dönüştü.[35]

IV. Mehmed ise bütün bu olumsuzluklara rağmen av eğlencelerinden vazgeçmiyor, annesinin vefatından (1094/1683) sonra çevresini saran cahil kişilerin tesiriyle yanlış kararlar almaya devam ediyordu. Viyana bozgununun ardından başlayan dönem onun saltanatının şüphesiz en karanlık zamanı olmuştur. Avusturya karşısında bozguna uğrayan Osmanlı kuvvetleri Kamaniçe ve Boğdan taraflarında Lehlilerle savaşmış ve genelde başarılı olmuştur. Ancak ertesi yıl ittifaka girip güneyde karadan ve denizden saldıran Venedikliler, Dalmaçya ve Mora'yı ele geçirmeyi başardılar. Venedik'e Ceneviz, papalık, İspanya, Floransa ve Malta filoları da destek veriyordu. Batılı güçlerin tahriklerine kapılarak ayaklanan yerli Rumlar ise ayrı bir mesele haline geldi. Mora serdarı Şahin Mustafa Paşa Rum isyanıyla meşgul iken Ayamavra adası ve Preveze Kalesi de düştü.

---

33 Antlaşma hükümleri için bkz. Mehmed Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, İstanbul 1282, C. I, s.366-367, Baysun, C. VII, s.552

34 Baysun, C. VII, s.552

35 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.416

1096'da (1685) kuşatılan Koron ve ardından Modon, Anabolu ve bütün Mora elden çıktı; iki yıl sonra da Atina kaybedildi.[36]

Osmanlı ordusu Mohaç'ta mağlup olduktan sonra, ulufelerin verilmediği bahanesiyle sadrazam ve serdar Süleyman Paşa'ya karşı ayaklanan asker, Köprülünün damadı Siyavuş Paşa'yı sadarete getirdiğini ilan etti ve IV. Mehmed'i tahtından indirmek kararını verdi. Bu isyan düşmanın işine yaramış, henüz eline geçiremediği yerleri alarak, Belgrad yakınında Zemun taraflarına kadar ilerlemiştir. Süleyman Paşa'nın İstanbul'a gelip, mührü padişaha göndermesi üzerine, sadaret kaymakamlığına tayin edilen Recep Paşa, sadrazam olmak emeline düştüğünde, Belgrad'daki orduya, orada kalması için, bir hatt-ı hümayun gönderildi ise de, asker hal'ini istediği birinin emrine itaat etmeyerek İstanbul'a doğru yürüyüş başladı. IV. Mehmed Siyavuş Paşa'yı zorunlu olarak sadrazamlığa getirmeye mecbur oldu. Ankaravî Mehmed Efendi bu arada ulema ile istişare ile saltanatın tebdili meselesini olgunlaştırdı. IV. Mehmed ne yapacağını şaşırmış vaziyette eski sadrazam Süleyman Paşa'yı öldürtüp başını askere göndermek ve avlanma dâhil olmak üzere bazı zevklerden uzaklaşacağını beyan etmekle askeri sakinleştireceğini sanıyordu. Hâlbuki asker artık Edirne'ye kadar ulaşmıştı. IV. Mehmed tam isyan halinde bulunan ordunun Edirne'de kalmasını temin etmeye çalıştı; buna muvaffak olamayınca orduyla beraber gelmiş bulunan Siyavuş Paşa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayun ile bu hareketin kendisini hal' için yapıldığını belirterek, yerine oğlu Mustafa'nın iclasını tavsiye etti. Siyavuş Paşa ocak ağaları ve zorbaları topladı, IV. Mehmed'in tahtından indirilerek yerine kardeşi Süleyman'ın geçirilmesine dair bir mahzar hazırlanarak İstanbul'a gönderildi. Sadaret kaymakamı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa 8 Kasım 1687 tarihinde bütün vükelayı Ayasofya camiine davet edip sabah namazından sonra mahzarı okuttu. Kısa bir tereddüt geçirenlere Mustafa Paşa, IV. Mehmed'in bir hükümdar olarak başta av işleri olmak üzere faydasının dokunup dokunmayacağını sorarak bir tasdik aldı ve IV. Mehmed'in hal'i ve kardeşi Süleyman'ın iclasını belirtti. Sarayda gerekli tertibatlar alınarak II. Süleyman'a biat edildi. IV. Mehmed iki oğlu ile birlikte Edirne sarayında mahpus tutularak son senelerini orada geçirmiştir. IV. Mehmed on beş gün süren bir hastalık geçirdikten sonra 6 Ocak 1693 tarihinde vefat etti. Cenazesi büyük bir merasim ve teçhiz işleminden sonra İstanbul'a nakledilip validesi Turhan Sultanın ikmal ettirdiği Yeni Cami yakınındaki türbeye defnedilmiştir.[37]

Osmanlı Devleti tarihinin çok kritik bir döneminde hüküm süren, fakat etkili bir rol üstlenemeyen IV. Mehmed'in ava aşırı düşkünlüğünde ve ilgisiz tavırlarında çok küçük yaşta tahta çıkmasının rolü olduğu söylenir. Bu sebeple iyi bir eğitim alamadığı, çevresindeki cahil saray ağalarından oluşan iktidar ortaklarının onun sarayın dar çevresi dışına çıkmasını engellediği belirtilir. Saltanatı boyunca

36 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.416
37 Baysun, VII, s.555-556

aslî görevlerini başkalarının üstlenmiş olması da hükümdarın bu rahat tavırlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Mimarbaşı Kasım Ağa'nın tavsiyesiyle annesi Turhan Sultan'ın Köprülü Mehmed Paşa'yı, bunun vasiyetiyle de oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'yı sadarete getirmesi, devletin toparlanmasına imkân vermiş olmakla beraber bu uzun dönem (1656–1676), onun iyice geri planda kalmasına ve veziriazamlarının ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Saltanatının son dört yılı ise annesinin de vefatından sonra başarısızlık ve hatta felâket seneleri olmuştur. Annesi Turhan Sultan'ın ölümü ve Köprülü ailesinden olanların işten el çektirilmelerinin ardından devlet işlerindeki tecrübesizliği ortaya çıkmış, bir tutku haline gelen av merakı ise tahttan indirilmesinin başlıca sebebi olmuştur. Oğulları Mustafa ve Ahmed'in doğumundan sonra kardeşlerini nizâm-ı âlem için öldürtmek istediği, fakat annesinin buna engel olduğu rivayet edilir. Hocası Vanî Mehmed Efendi'ye tam itimadı olan IV. Mehmed'in mutaassıp çevrelerin etkisi altında kaldığı, hatta kahvehaneleri kapatmak, içki yasağını takip etmek, oyuncu ve çalgıcıları küreğe koymak, bidat olduğu gerekçesiyle bazı malî uygulamalardan vazgeçmek gibi faaliyetlerde bulunduğu da bilinmektedir. Özellikle etrafındakilerin Kadı zadeli taraftarı kimselerden oluştuğu ve bu gibi işlerde onların tesirinde kaldığı anlaşılmaktadır. Tarihe düşkünlüğüyle de bilinen IV. Mehmed, dönemin entelektüel şahsiyetlerinden Hezarfen Hüseyin Efendi'den tarih dersleri almıştır.[38]

Abdurrahman Abdi'yi geleceğe kalması için saray hayatının -bir günde avlanan pars, tilki ve karaca sayısından, güçlü bir adamın bir fille binicisini havaya kaldırması başarısına kadar- her ayrıntısını kaydetmeye teşvik etti. Padişah Abdurrahman Abdi hasta olduğu zaman bile ona o günün olaylarını yazmayı tembih ederek,[39] her şeyin yazılıp yazılmadığını kontrol etmiştir.[40]

IV. Mehmed'in saltanatı boyunca altı eşi olmuştur. Afife, Gülnar, Hatice, Gülbeyaz, Güneş ve Haseki Emetullah Rabia Gülnuş'tan dünyaya gelen oğulları II. Mustafa ile III. Ahmed Osmanlı tahtına cülus etmişlerdir.[41]

II- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN MÜELLİFİ KONUSUNDA BAZI MÜLAHAZALAR

IV. Mehmed dönemini anlatan birçok eser mevcuttur. Bunlar içerisinde Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadarette bulunduğu dönemin bir kısmını anlatan en önemli eserlerden birisi de *Cevâhirü't-Tevârîh*'dir. Gazavatname türünde hu-

38 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.417

39 Finkel, s.243

40 Özcan, "IV. Mehmed", C. XXVIII, s.417

41 Alderson, Antony Dolphin, *Osmanlı Hanedanı*, (çev. Şefeattin Severcan), İstanbul ty., s.261-262; Yeni Türkiye Yayınların'ın çıkardığı Osmanlı adlı eserin 12. Cildinde bulunan Padişah biyografileri kısmında IV. Mehmed'in oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed'in anneleri olarak Emetullah Rabia ismi verilmiştir. Gülnuş Valide'yi ayrı bir eşi olarak göstermiştir. *Osmanlı*, Ankara 1999, C. XII, s.160; Baysun, VII, s.555-556

susi bir tarih olan bu eserin Köprülü Kütüphanesi Fâzıl Ahmed Paşa Böl. No: 231'de kayıtlı nüshasında; "El-müsemmâ b'ismi Osman b. Ali Arzı'r-Rûmî, medda'llâhu zılle fevâidihî..."[42] ibaresinin geçmesi, müellif konusunda yerli ve yabancı araştırmacıların farklı kanaatlere varmasına sebep olmuştur. Hâlbuki eserin Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa'ya ait olduğu bilinmektedir. Eserin müellifi konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olan Osman Dede kimdir?

Asıl adı, Osman b. Ali Arzı'r-Rûmî'dir.[43] Uzun süre seyyah gibi gezdikten sonra Bursa'ya gelir. Bursa'da Fâzıl Ahmed Paşa'nın; "... mazhar-ı nazar-ı latifelerine.."[44] nail olmak suretiyle Paşa'nın hizmetine girer. Bu hizmetin nasıl olduğu konusunda aynı eserde bir bilgiye rastlayamıyoruz. Abdulkadir Özcan, Osman Dede'nin, Kandiye'nin fethinden sonra Padişah IV. Mehmed tarafından başçavuşluğa getirildiğini[45] söylemektedir.

Cevâhirü't-Tevârîh"in müellif konusunda ileri sürülen görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bursalı Mehmet Tahir'e göre eserin müellifi Osman Dede'dir. Osmanlı Müellifleri adlı eserinde bunu şu şekilde söylemektedir; "Hammer Tarihi'nin on birinci cildinin mukaddimesinde (Köprülü-zâde Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa'nın eseri olmak üzere mezkûr olan *Cevâhirü't-Tevârîh*...) ismindeki tarih Hammer'in nakli gibi Hasan Ağa'nın değildir. Beyne'l-müverrihin Mühürdar Tarihi namıyla maruf olan bu tarih Erzurumlu Osman Dede'nindir. Dede'nin Hasan Ağa'dan nakli vardır."[46]

Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Katalogu 'nda; Fâzıl Ahmed Paşa Bölümü No: 231'de kayıtlı bulunan bu eserin müellifi Erzurumlu Osman Dede olarak gösterilmektedir.[47]

İstanbul Kütüphaneleri Tarih ve Coğrafya Yazmalar Katalogun 123 numarasında kayıtlı bulunan eserin tanıtımı yapılırken; müellifi Osman Dede b. Ali, Erzurumludur, dendikten sonra müellifi hakkında kesin malumat alınamamıştır[48] dendikten sonra, geniş malumat için Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserine atıfta bulunulmuştur.

---

42 Hasan Ağa, vr.1b; Eserin Paris, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Böl No: 2241, vr.1b ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü No: 1307, 1b, numarada kayıtlı bulunan nüshalarında ise; "...el-Hasan a'nî sâbikan Mühürdâr Hasan Ağa..." şeklindedir.

43 Hasan Ağa, 1b; Osman Dede, *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphânesi, Hamidiye Böl No: 909, Bu eserde "Erzeni'r-Rûmî Osman Dede" olarak geçmektedir, 1b, Osman Dede'ye ait olan bu eser seksenaltı varaktan müteşekkil olup, eserin sonunda da Mezakî Süleyman Efendi'nin Kandiye'nin fethiyle ilgili yazdığı şiir vardır Eser Cevahirü't-Tevârîh'in muhtasar bir özeti sayılabilir.

44 Osman Dede, 1b

45 Özcan, Abdulkadir, "Cevâhirü't-Tevârîh", *DİA*, İstanbul 1993, VII, s.434-435 İlgili maddede eser hakkında geniş bir değerlendirme vardır.

46 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İst, 1342, III, s.30-31

47 *Köprülü Kütüphânesi Yazmalar Kataloğu*, (Tkd, Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1986, II, s.523-524

48 *İstanbul Kütüphaneleri Tarih ve Coğrafya Yazmalar Kataloğu*, Türkçe Tarih Yazmalar Böl., İst 1943-62, s.221

Agâh Sırrı Levend Gazavat-nâmeler'de eseri tanıtırken; "Erzurumlu Osman Dede'nin, Mühürdar Hasan Ağa'nın emriyle Fâzıl Ahmed Paşa'nın ilk zamanlarından Kandiye fethine kadar yaptığı işlerden ve kazandığı zaferlerden bahseden eseri"[49] şekliyle malumat vermektedir.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi adlı eserinde Fâzıl Ahmed Paşa dönemini anlatırken; "Fâzıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Efendi, Kandiye fethine dair *Cevâhirü't-Tevârîh* isimli bir eser yazmıştır"[50] demektedir.

Abdulkadir Özcan, DİA'ne yazdığı *Cevâhirü't-Tevârîh* adlı maddesinde eseri; "Hasan Ağa, Paşa'nın emriyle onun gazaları hakkında bir eser hazırlamış sonra da bunu münşiyâne bir üslupla yeniden yazması için Osman Dede'ye vermiştir. Osman Dede eseri yeniden kaleme almış bu arada Hasan Ağa'dan nakillerde bulunmuş adeta kitabı kendine mal etmiştir"[51] şekliyle tanıtmaktadır.

Yabancı araştırmacılardan *Hammer*, tarihinin on birinci cildinin mukaddimesindeki hususi tarihler kısmında eser hakkında; "*Cevâhirü't-Tevârîh*'i, Köprülü Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa yazmıştır. Bu eser Macaristan ve Venedik seferlerini hikâye eder ki Girid fethi de dâhildir"[52] demektedir.

Kendisi bir seyyah olan *Antoine Galland Hatırât*'ında, Köprülüler anlatılırken; "...Türklerin tarihine çalışmakta olan bu Türkün öldüğünü ve sadrazama kalması icap eden oldukça güzel tarihi eserlerden mürekkep bir kütüphane terketmiş olduğunu öğrendim." cümlesine bir dipnotla şerh koyan Schefer, "..Galland'ın bahsettiği şahsiyet Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın mühürdarlığını yapmış olan Hasan Ağa'dır.."[53] demektedir.

Franz Babinger eserinde; "Hasan Ağa uzun süre Sadrıazam Köprülü Ahmed Paşa'nın Mühürdarlığında bulunduğu ve onun dikte ettirdiği resmî devlet yazılarını temize çektiği için bu sadrazam zamanındaki hükümet işlerinde tam bir bilgi elde etmiştir. Tarihi Mühürdar diye anılan bu eserin Hasan Ağa'nın olmayıp onun rivayetlerini tespit etmiş olan Erzurumlu Osman Dede adlı birisinin olduğu iddia edilmektedir"[54] şekliyle izahat getirmektedir.

Müellifi konusunda üzerinde çeşitli mütalaalar yapılmış olan bu eser, aslında Mühürdar Hasan Ağa'ya aittir. Eserin bu zata ait olduğu, yine eserin başka bir nüshası olan fakat daha beliğ bir üslupla âdeta yeniden inşa edildiği görünümü arz eden Topkapı Kütüphanesi Müzesi Kütüphanesi Revan Böl. 1307 deki nüshası açıkça ortaya koymaktadır.

---

49 Levend, Agah Sırrı, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*, Ankara, 1956, s.120-121

50 Uzunçarşılı, C. III, I.Kısm, s.421, 2 numaralı dipnot

51 Özcan, "Cevâhirü't-Tevârîh", C. VIII, s.434-435

52 Hammer, XI, s.7-8

53 Galland, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar 1672-1673*, (Şerhlerle Yayınlayan, Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik), Ank., 1987, I, s.196-197

54 Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok, Mersin 1992), s.228-229

a- Mühürdar Hasan Ağa'dan, Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadaretinden Kandiye Kalesinin fethine gelinceye kadar olan olayları anlatan bir eser yazması istenir.[55] Eserin kaleme alınmasından sonraki olayların gelişimini aşağıdaki cümleler arasında görüyoruz ; "...hâss u avâma taʿrîf içün tahrîrini bu ʿabd-i kalîlü'l-bizâʿa ve adîmü'l- istitaʿlarına ki bu fakîr..... Rojay Kalʿasınun camiʿi hâssası imâmı ve muşâru'n-ileyh merhûm Ahmed Paşa'nun çerâg-ı fürûhtesi ihsânı olub sene sittîn ve semânîne ve elf târîhinde taht-gâh-ı sultân-ı selâtîn-i zemîn ü zamân olan medîne-i Edirne-i celîlede süver-i şehinşâh-ı ʿâlem-penâhî müteferric iken müellif-i kitâb mûmâ-ileyh mühürdâr Hasan Ağa kitâb-ı cihâd-ı nâdiru'l- misâlün müceddeden ayat-ı cihâdiyle ârâste ve nigât-ı garâyibü'l-hikâyât ile pîrâste olmak vechi üzre terkîmini bu ʿabd-i zaʿîfden iltimâs itmekle..."[56] Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere eseri telif eden bizzat Hasan Ağa'dır. Rojay Kalesi Camii imamına (muhtemelen Osman Dede), eserin cihad ayetleri ve bazı hikâyeler ilavesiyle ve daha anlaşılır bir üslupla tekrar yazılması için 1086 /1675 emanet edilir. Bu emanet edilmesi olayı eserin diğer nüshaları olan, Köprülü 231, Paris 506, Esad Efendi 2242, deki nüshalarda da "...rişte-i beyâz-ı feyz-i feyyâza nazm u tanzîm kılınmasını..."[57] ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

b- Eserin muhtelif yerlerinde; "...bu hakîr hazine kâtibi idi"[58] "...hatta bu hakîr efendimizün mühürdârlığı hizmetinde idi"[59] "...Ahmed Paşa'nun mühürdârı olduğumuz hasebiyle emân kâğıtlarını mühürlemişümdür"[60] "Novigrad'a üçüncü gün dâhil olduk ve kalʿai feth olmuş bulduk"[61] "...bu ednâ kulları mühürleyüb.."[62] "...bu hakîr elçinün yanında olanlardan suval etdüm..."[63] cümlelerinden, eseri kaleme alanın bizzat Mühürdar Hasan Ağa olduğu anlaşılmaktadır.

c- Topkapı nüshasındaki açık ifadeler gibi, Paris nüshasında geçen ifadeler de eserin Hasan Ağa'ya ait olma görüşünü kuvvetlendirmektedir. Şöyle ki; Kandiye'nin fethinden sonraki yapılan antlaşmanın konu edildiği bölümde, "...bu ednâ kulları mühürleyüb..." ibaresinin satır arasında ve aynı hatt ile müstensihin, "ey, sâhib-i kitâb Mühürdâr Hasan Ağa"[64] şerhini koyması;

Eserin ferağ kaydında müstensihin, kendisiyle birlikte, "li-sâhibi'l-cihâdı aʿnî bihî Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, el-vezîr ve li-müʾellifihî Hasan Ağa el-mühürdâr..."[65] cümleleriyle Ahmed Paşa ve Hasan Ağa'ya dua talebiyle eserin istinsahını bitirmesi, eserin gerçek sahibini ortaya koymaktadır. Kandiye Kalesinin fethinin 1080 (1669) tarihi olması ve Paris nüshasının da istinsah tarihinin 1093

55 Hasan Ağa, 1b; Esad Efendi (E)., 1b-2a; Paris (P)., 1b; Topkapı Revan(R), 2a
56 R: 2a
57 bk K: 1b; P: 1b; E: 2a
58 Hasan Ağa, 2b
59 Hasan Ağa, 5a
60 Hasan Ağa, 30b
61 Hasan Ağa, 37a
62 Hasan Ağa, 163b
63 Hasan Ağa, 7a
64 P: 196a
65 P: 219b

(1682) olduğu göz önüne alınacak olursa, müellifle müstensihin çağdaş olması kuvvetli ihtimaldir.

III- HASAN AĞA'NIN HAYATI ve ESERİ

a- Hayatı

Hasan Ağa'nın hayatıyla ilgili kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Müellifin hayatını yine kendi eseri olan *Cevâhirü't-Tevârîh*'in varakları arasında bulmaktayız. Hasan Ağa, eserini telif ettiği süre içerisinde iki defa devlet görevinde bulunmuştur;

aa. Hazine Kâtipliği:

Fâzıl Ahmed Paşa'nın (1069/1658) tarihinde Erzurum valiliği görevine atandığında, Hasan Ağa'nın da hazine kâtipliği görevinde bulunduğunu; "... ve eyâlet-i Arz-ı Rûm'ı bir sene tamâmına degin zabt idüb, bu hakîr hazîne kâtibi idi. Ancak kırk-elli yük akçe tahsil olındı..."[66] ifadelerinden anlamaktayız.

ab. Mühürdarlığı:

Hasan Ağa'yı hazine kâtipliği görevinden sonra, Paşa'nın mühürdarlığı görevinde görmekteyiz. Müellif Üngürüs seferiyle (Safer 1072/Ekim 1661) ilgili hazırlıkları anlatırken; "...sefer tedârikine mübâşeret idüb ve cevânib-i erbeʿaya sursât ve uşturâ salınub etrâf-ı memlekete mektuplar gidüb, hattâ bu hakîr efendimizün mühürdarlığı hizmetinde idi..."[67] şeklindeki kullandığı ifadelerden, mühürdarlık hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Uyvar fethinden sonra gerçekleşen Nitra ve Novigrad kalelerinin fetihleri esnasında, bu bölgelerden bulunan varoş, nahiye ve karyelerde bulunan insanların emannâmelerini, Fâzıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı olması hasebiyle Hasan Ağa mühürlemiştir.[68] Kandiye Kalesi'nin fethinde Venediklilerle yapılan ve ons ekiz maddeyi muhtevi antlaşmayı "büyük mühür" ile mühürleyip ve kumaş bir kese içerisine koyup sırma makrame ile bağlayan[69] da Hasan Ağa'dır.

Novigrad Kalesi'nin fethini anlatırken; "Leva'dan Kaplan Paşa feth eyledügi Novigrad'a üçüncü gün dâhil olduk ve kalʿai feth olmuş bulduk"[70] ifadesini kullanması, Hasan Ağa'nın olaylara ve Fâzıl Ahmed Paşa'ya yakınlığını göstermektedir. Bu bilgiler ışığı altında diyebiliriz ki; Hasan Ağa, 1658-1660 tarihleri arasında Hazine Kâtipliği ve 1660-1669 tarihleri arasında da Mühürdarlık görevinde bulunmuştur.

---

66 Hasan Ağa, 2b
67 Hasan Ağa, 5a
68 Hasan Ağa, 30b
69 Hasan Ağa, 163b
70 Hasan Ağa, 37a

b- Eseri: *Cevâhirü'-t-Tevârîh*

Cevâhirü't-Tevârîh, Fâzıl Ahmed Paşa'nın; "... ibtidâ-i emâret ve vezâretinden Kandiye fethine gelinceye kadar adâletli zamanlarında ortaya çıkan olayları içine alan nazm-ı süreyyâ misâl bir kitap telif etme..."[71] fikrinden yola çıkılarak kaleme alınmıştır. Bu düşünce Hasan Ağa'nın olayların içerisinde olmasında dolayı, kendisinden bizatihi istenmesiyle ortaya çıkmıştır.[72]

Telif edilen kitabın ismine *Cevâhirü't-Tevârîh* denilmesini Hasan Ağa; "...mine'l-ezel ile'l-ebed dürc-i cihâna fânî mekânda menkûz u meknûn olan cevâhir-i cihâdât bu kitâb-ı misâl-i mecmuʿu'l- bahreynde vücûd bulan cevâhir ü lâli-i cihâdât-ı nevâdirâta ʿadîl ü mesîl olmadugı mefhûmından ism-i müsemmâsı *Cevâhirü't-Tevârîh* denildi"[73] ifadeleriyle anlatmaktadır. Müellifin bu düşüncelerle telif ettiği eser; beş fasıl ve bir hatimeden müteşekkildir.

Birinci fasıl: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Beylerbeyliği ve o esnada geçen olaylar.

İkinci fasıl: Üngürüs seferine gidiş.

Üçüncü fasıl: Girid Adası'na gitme hazırlıkları.

Dördüncü fasıl: Kandiye muhasarası ve bu arada meydana gelen şiddetli lağım savaşları.

Beşinci fasıl: Deniz savaşları ve lağımların havaya uçurulmasıdır.

Hatime-i kitab: Kandiye'nin fethini anlatır.[74]

IV- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN KAYNAK DEĞERİ

Cevâhirü'-t-Tevârîh'in tarih yazıcılığı içerisindeki yerine geçmeden evvel Osmanlı tarih yazıcılığının, tarih içerisindeki seyrine kısaca temas etmekte fayda vardır. Bu sayede, Hasan Ağa'nın eserini de bu gelişim içerisindeki yerine oturtmak mümkün olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin teşekkülünden itibaren geçen bir asırdan fazla bir müddet içerisinde, meydana gelen olayların kesin bir şekilde yazılmadığı görülmektedir. Ancak, devletin kuruluşundan iki asır sonra Osmanlı tarihi yazılmaya başlar. Tarih kitaplarında rastlanılan bilgilere göre ilk müverrihler, Oruç Bey ve Yahşi Fakih'tir.[75] Osmanlı Tarih yazıcılığının öncüleri olarak kabul edilen kişilerden bir diğeri de 1412'de vefat eden Şair Ahmedî ve Şeyhoğlu Mustafa'dır. Ahmedî, Süleyman şah namına hazırlamış olduğu *İskendernâme* 'sini Yıldırım Bayezid'e takdim etmiş daha sonraları da Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye *Dâsitân-ı*

71 Hasan Ağa, 1b-2a
72 Hasan Ağa, 2a
73 Hasan Ağa, 2a
74 Hasan Ağa, 2a
75 Necip Asım, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, İstanbul 1328, sayı 1, s.41-45

Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman adı ile yeniden sunmuş ve böylece Osmanlı Tarih yazıcılığının öncülerinden olmuştur.[76]

I. Murad'tan II. Murad'a kadar devam eden devrede, Osmanlı Beylerine tercüme yoluyla takdim edilen eserleri görmekteyiz. İbn-i Bîbî'nin *El-Avâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alaiyye'* sini Yazıcıoğlu Ali, II. Murad namına tercüme etmiştir. Yazıcıoğlu'nun bu tercümesi, 19 yüzyıl müelliflerinden Âlî, 17 yüzyıl müelliflerinden Müneccimbaşı'nın esas kaynağını teşkil etmiştir.[77]

Fatih devri, her bakımdan Rönesans devridir.[78] Fatih Sultan Mehmed Han, şairlerden Şehdî'ye Târih-i Âl-i Osmân'ı *Şehnâme* tarzında tanzimini emretmiş fakat Şehdî tamamlayamadığından onun ölümünden sonra bu iş başka birine havale edilmiştir.[79] Fatih devrinde, eski eserlerin tercümesi değil, onun adına birçok eserin kaleme alındığını görmekteyiz. Dursun Bey'in *Târih-i Ebu'l-Feth*'i, *anonimler*, Ebu'l-Hayr'ın *Fetih-nâme*'si bu devrede ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih'e kadar gelen olayları tetkik eden eserlerdir.[80]

II. Bayezid devrinde İdris-i Bitlîsî, Osmanlı Tarih yazıcılığında yeni bir çığır açmıştır. Sultanın emriyle işe başlayan Bitlîsî, *Heşt-Behişt* adını verdiği eserini otuz ayda tamamlamıştır.[81] İdris-i Bitlîsî'nin Farsça kaleme aldığı bu eser, kendisinden sonraki müelliflerce de benimsenmiş ve bu arada da İran tarihçiliği yavaş yavaş bizim tarihçilere de etki etmeye başlamıştır. Bunun tesirinde kalan Kemal Paşazâde, Hasan Can ve Hoca Sadeddin Efendi de aynen İdris-i Bitlîsî'nin kullandığı şekli, özellikle ser levhaları Farsça olmak üzere kendi kitaplarında uygulamışlardır.[82]

Yavuz Sultan Selim zamanında umumi tarihlerden ziyade, bir hükümdarı konu eden hususi tarihlerin kaleme alındığını görmekteyiz. Bitlisli Şükri, Üsküplü İshak b. İbrahim, Kalkandelenli Sücûdî, Keşfî Mehmed, Celal-zâde Mustafa'nın *Selimnâme*'leri gibi.[83]

16. yüzyıla geldiğimizde bazı devlet adamlarının da, kendi namına veyahut padişah namına Osmanlı Tarihi yazmak istediklerini görmekteyiz. Lütfi Paşa ve Rüstem Paşa buna örnek gösterilebilir. Bu devrin müelliflerinden olan Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Osmanlı Tarih yazıcılığında ayrı bir yeri vardır. Âlî, olayların üzerinde durarak tenkitli ifade kullanan 16. yüzyıl müelliflerinin ilkidir. Bu yüzyılda, kısa ve özlü Arap tarihçiliğinin da yavaş yavaş Türkiye'ye girdiğini ve Osmanlı

---

76 Tekindağ, Şehabettin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten*, Ankara 1971, C.XXXV, sayı 140, s.656

77 Tekindağ, s.657

78 Tekindağ, s.657

79 Necip Asım, sayı 2, s.425-426; Bu konuda geniş bilgi için bk Kütükoğlu, Bekir, "Vekâyinüvis", *İA*, İstanbul 1986, XIII, s.271 vd.

80 Tekindağ, 657

81 Bayrakdar, Mehmet, *Bitlisli İdris*, Ankara, 1991, 7

82 Tekindağ, 658; Bu konuda ayrıca bk Uğur, Ahmet, *İbn Kemal*, İzmir 1987; Turan Şerafettin, *İbn Kemal Tevârih-i Âl-i Osmân I Defter*, Ankara 1970

83 Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1971, s.9-10; Selimnâmeler konusunda bk Uğur, Ahmet, "Selimnâmeler" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1978, C.XXII, s.367 vd.

müelliflerinin bunları benimsediğini görmekteyiz. Mesela Cennâbî *El-Aylemü'z-Zâhir* adlı eserinde bu usulü takip etmiştir.[84]

17. yüzyıla, Kâtip Çelebi'nin damgasını vurduğunu görmekteyiz. Kâtip Çelebi'nin önemli bir özelliği de Osmanlı Tarih yazıcıları içerisinde ilk olarak, miladi tarihleri kullanmış olmasıdır. Kâtip Çelebi'yi takip eden müelliflerden birisi de, gayet sade ve olgun yazı yazan, IV. Mehmed'in hocası bulunan Hazerfen Hüseyin Efendi'dir. Bu müellif, *Tenkîhu't-Tevârîh* 'inde aynı usulü takip etmiştir.[85] Ayrıca bu yüzyılda birtakım vakayinameler yazılmıştır. IV. Mehmed'in tarihini yazan Abdurrahman Abdi Paşa, âdeta günü gününe ve saati saatine *Vakayiname*'sinde olayları yazmıştır.

Çalışmamıza konu ettiğimiz Mühürdar Hasan Ağa'yı da bu devrin vakanüvisleri arasında görmemiz mümkündür. Fakat divanı hümayuna bağlı olarak çalışan vakanüvis olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Kaleme aldığı *Cevâhirü't-Tevârîh* adlı eseri, Fazıl Ahmed Paşa'nın (1069–1080/1658–1669) tarihleri arasındaki olaylarını anlatmaktadır. Müellif; olayları bazen muhtasar, bazen de gün gün ve saat vermek suretiyle anlatmaktadır. Hasan Ağa'nın, olayların bizatihi içerisinde bulunması, eserinin güvenirliliğini daha da artırmakta ve devrin birinci el kaynakları arasına girmesine de sebep teşkil etmektedir.

V- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN KAYNAKLARI

Eserin birinci derecede kaynağı müellifin kendisidir. Fazıl Ahmed Paşa, Erzurum valisi olduğunda, Hasan Ağa hazine kâtipliği görevinde bulunmaktadır. Ahmed Paşa'dan önce gelen valiler, senede yüz elli yük akçe vergi olarak tahsil ederlerken, Ahmed Paşa'nın, halka ağır olmaması için senede kırk-elli yük akçe vergi tahsil ettiğini bildirmektedir.[86] Hasan Ağa'nın kendisinin olayların içerisinde olduğunu gösterir bir diğer olay da şöyledir: Ekim 1661 tarihlerinde, Venedik kalelerinden olan Kotor, Şebnek ve İspilet'e yapılması düşünülen sefer hazırlıklarının çok güç şartlar içerisinde hazırlandığını ve kendisinin de o anda Paşa'nın mühürdarlık hizmetinde bulunduğunu belirtmektedir.[87] Bununla birlikte eserin kaynaklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Çeşitli vesilelerle gelen elçiler. Mesela Hasan Ağa, Avusturya seferi esnasında sulh müzakereleri için ordugâha gelen Nemçe elçisinin, alay tertibiyle geçiş merasimi yapan Osmanlı askerleri için neler düşündüğünü elçinin refakatçilerine sormak suretiyle cevap almış ve düşüncelerini eserine yazmıştır.[88]

b- Savaş esnasında ele geçirilen belgeler. Olayların anlatılmasında kendi aralarında yaptıkları yazışmaların muhtevasında faydalanmakla birlikte ele geçirilen

84 Tekindağ, 660
85 Tekindağ, 660
86 Hasan Ağa, 2b
87 Hasan Ağa, 5a; Ayrıca 30b, 37a, 163a'da da müellif, olaylar içerisinde kendisinin konumunu ve hizmetlerini anlatmaktadır.
88 Hasan Ağa, 7a

casus ve ulakların yanında bulunan mektup ve diğer belgelerin de istifade edildiği göze çarpmaktadır. Uyvar'da, Erdel hâkimi Apafı Mihal'e ve diğer krallara yazılan mektup ele geçirilip okunduğunda, orada bulunup da mektubun içeriğini dinleyenler hayretlerini gizleyememişlerdir.[89] Venediklilerin kendi iç işleriyle ilgili yazışmaları muhtevi iki torba kadar mektubun Hanya Limanı'na yakın yerde ele geçirilmesi ve bilgilerin kullanılması da buna bir misal teşkil etmektedir. Venedik Doju'nun 1078 (1667) Ramazanında yazdığı bu mektuplar tercüme edilmek suretiyle Venediklilerin iç işlerindeki ahvale vukufiyet sağlanmış[90] ve Hasan Ağa da bu mektupların bir kısmını eserinde kullanmıştır.[91]

c- Savaşlara bizzat katılanları dinleme. Müellif, kendisinin müşahede edemediği olayları, iştirakçilerden dinlemek suretiyle eserine almıştır. Girid Adası'nın Yarabetre sahilinde 16 Haziran 1668 tarihinde Venediklilerle Cezayir kalyonları arasında meydana gelen deniz savaşını, "...Yarabetre muhafazasında olanlar öyle dimişler..."[92] ifadeleriyle zikretmiştir.

VI- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN KAYNAK OLARAK KULLANILMASI

Cevâhirü't-Tevârîh, Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1069 ile 1080 tarihleri arasındaki vukuatını anlatan birinci el kaynaktır. Çağdaşı kaynaklardan Abdurrahman Abdi Paşa'nın (ö.1098/1686) -ki IV. Mehmed'in vakanüvisidir-, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'yla birlikte Lehistan ve Girid seferlerine katıldığı ve özellikle de Kandiye'nin fethinde bulunduğu[93] nazar-ı dikkate alınacak olursa, Hasan Ağa'nın Abdi Paşa'ya etkisi düşünülemez. Fakat Fındıklılı Mehmed Ağa'nın (1069–1136/1658–1723) Silahdar Tarihi'ne ve Mehmed Râşid'in (1071–1134/1660–1721) Râşid Tarihi'ne etkileri vardır. Ahmed Refik'in Silahdar Tarihi'ne yazdığı önsözde; "Silahdar Tarihi'nin Zeyl-i Fezleke kısmı (I. Kısım) Fındıklılı Mehmed Ağa'nın saray hizmetine girip de tarihini yazmaya başladığı tarihe, yani Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın son zamanlarına kadar Naima ve Râşid'in kaynaklarına müracaat ederek kısmen, aynen ve ihtisâren, kısmen de diğer kaynaklardan istifade olunarak tafsilen yazılmıştır"[94] demektedir.

Biz de çalışmamızın bu bölümünde; ilk dönem kaynaklarından Silahdar ve Râşid tarihiyle ve son dönem kaynaklarından İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın eserlerinde Hasan Ağa'yla aynı olan bölümlerden bazılarını göstermek suretiyle, eserinin kaynak olarak nasıl kullanıldığını belirtmeye çalışacağız.

---

89 Hasan ağa, 42a; Mektup No: 37
90 Hasan Ağa, 118a
91 Hasan Ağa, 119a, 77 numaralı mektup.
92 Hasan Ağa, 132a
93 Özcan, "Abdurrahman Abdi Paşa", *DİA*, İstanbul 1993, C. I, s. 156
94 Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, İst., 1928, I, (Ahmet Refik'in yazdığı önsöz III-XI

a- Fındıklılı Mehmed Ağa'nın Kaynak Olarak Kullanması

Erzurum Depremi

"...Erzurum Kalʿasınun Erzincan kapusı tarafından bir kule ile seksen zirâʿ dîvarı yıkılub vâli-i vilâyet Vezîr Fâzıl Paşa âsitâneye ʿarz eyledükde iktizâ eden mesârıfın ehâli-i vilâyet görmek üzre yapılmasîçün fermân vârid oldukda vâli-i mezbûr fukarâya hor olmasun içün ne kadar akçe ile vücûd buldıysa cümlesin kendü malından virüb...[95]
"...Erzurum Kalʿası Erzincan kapusunda bir kulle ile ve kırk elli ziraʿ kadar dîvar yıkılub efendimüz âsitâne-i seʿâdete ʿarz itdükde, emr-i şerîf gelüb yıkılan yeri ke'l-evvel binâ idüb yabdurasın... fukârâya teʿaddî olmasun deyü kendü hazîne-sinden biraz akçe virüb..."[96]

Fâzıl Ahmed Paşa'nın Şam Beylerbeyliği

"...Mısr vâlisi Vezîr Gürci Mustafa Paşa'ya ulagla mektûb ile onbin guruş polise eyleyüb vilâyet-i Şâm'da vâkiʿ olan kaht-ı vaglâ ahvâlin beyândan sonra..."[97]
"...Mısr Beglerbegisine mektûb gönderüb ve onbin guruş poliçe idüb bize birkaç gemi zahîre yetişdirün..."[98]

İpşir Mustafa Paşa ile Orta Macar Forgac'ına Gönderilen Mektup

"Sen ki Orta Macar'un aʿyânından Forgacı vesâʿir kalʿa kapudanlarısız. Maʿlûmunuzdur ki hâlâ şevketlü ʿazametlü ve mehâbetlü ve kudretlü. efendimün emriyle fermâniyle inşâʾallâhu Teʿâlâ Uyvar kalʿasınun feth u teshîri niyyetiyle ʿasâkir-i nusret-i mansûre ile geldük..."[99]
"Sen ki Orta Macar'un aʿyânından Forgaç vesâʾir kalʿa kapudanlarısız. Maʿlûmunuz ola ki hâliyen ʿazametlü ve mehâbetlü efendimüñ fermânı ile inşâʾallâhu Teʿâlâ Uyvar kalʿasınuñ feth u teshîri niyyeti ile geldük..."[100]

Egervar Palankasının Fethi

"...Egervar Palankası daḫî metîn ve müstahkem bir mahûf batak içinde vâkiʿ olub civârına yanaşmak bir vechile mümkin degil iken şehr-i mezbûrun ontokuzuncu bazar gün Bosna Beglerbegisi vezîr Boşnak İsmaʿîl Paşa kapusu eyâleti askeriyle palanka-i mezbûrenün..."[101]
"...metîn olub bir ʿazîm batak içinde bir vechile yanaşmak mümkin degil iken Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa palanka-i mezbûreye taʿyîn olınub..."[102]

95 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 182
96 Hasan Ağa, 2b
97 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 214
98 Hasan Ağa, 3a
99 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 267
100 Hasan Ağa, 19a
101 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 350
102 Hasan Ağa, 65b

Kandiye Kalesi'nin İkinci Kez Muhasarası

"...Kızıl Tabya ki serdâr-ı aʿzam kolıdur. Sâfî ateş ve etrâfı ve cevânibi serâpâ kaya olmakla alarga yerlerden torba ile toprak ve çalı taşınub metersler ve sıçan yolları yürüdülmege mübâşeret olındı..."[103]
"...Kızıl Tabya tarafı sadr-ı azam kolı ki sâfî taşdur. Alarga yerden torbalar ile toprak ve çalı taşınub ve taş üzerinden meters ve sıçan yolı yürüdilüb..."[104]

Lagım Savaşları

"...Ve yigirmi sekizinci çihâr-şenbe gün Kızıl Tabya ile Avret Tabyası beyninde yek-pâre kaya altında küffâr ikiyüz kantar bârut ile üçyüz hazneli bir lagm atub çok âdem şehîd oldı ve bu kadar yek-pâre kaya altına lagm ile gelinmek niçe mutasavverdür deyü ʿasâkir-i islâma havf düşmegen bu defʿa dahî ol etrafda bir kaç yerden lagm kazma sedâsı gelmegle.."[105]
"İşbu şehr-i Şevvâlün yigirmi sekizinci güni Kızıl Tabya ile Avret Tabyası mâ-beyninde yek-pâre kaya altında üç hazîne tahmînen ikiyüz kantar bârut ile küffâr-ı bî-dîn bir lagm atub çok âdem şehîd oldı. Askerin ekseri havfe düşüb bu kadar yekpâre kaya altında lagm gelmek niçe mutasavverdür. Bu defʿa ol taraftan bir-kaç yerden lagm kazması geldi..."[106]

Venedik Donanmasının Metersleri Basma Girişimi

"Mâh-ı mezbûrun altıncı Cumʿa gün Kandiye karşusında İstendiye Atası'nda bir müslüman esiri kendüyi deryâya atub onyedi mil yeri yüzerek metersler yanına geldi çıkdı. Ve kalʿadan da birkaç sultâd kâfir çıkub Fransız kalyonları ve Malta ve Papa çekdirirleri ve Venedik mavnaları bir ugurdan gelüb..."[107]
"Mâh-ı mezbûrun onaltıncı güni İstendiye Atası'ndan bir esîrimüz deryâ aşurı yü-zerek geldi. Yüzüp geldügi yer kırk-elli mil yerdür..... Ve cümle Frence donanması ve Papa ve malta ve Venedik mauneleri ve kalyonları ve çekdirmeleri..."[108]

Kandiye'nin Fethi

"Mâh-ı Rebîʿu'l-âhirun gurresi çihâr-şenbe gün vira bayragiyle kayık gelüb acaba Francalı'nun mıdur, yohsa Venedik ceneralinden midür? deyü tahayyülde iken kayaya yanaşdı. Serdâr-ı aʿżam Karakulak Ahmed Aga'yı gönderdi..."[109]
"İşbu şehr-i Rebîʿu'l-âhirun ibtidâ güni vira bayragı ile bir kayık gelüb ʿacaba bu gelen kayık Frencede midür, yohsa Venedik ceneralinden midür? deyü tahayyül-de iken kayaya yanaşub ve sadrı aʿzam hazretleri tarafından Karakulak Ahmed Aga'ya öyle tenbîh.."[110]

103 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 481
104 Hasan Ağa, 135a
105 Fındıklılı Mehmed Ağa, 500-5ç
106 Hasan Ağa, 152b
107 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 515
108 Hasan Ağa, 160b
109 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 517
110 Hasan Ağa, 162a

Manya Reʿâyâsı

"Yigirmi seneden berü Mayna reʿâyâsı Venedik kâfiri sebebiyle ʿisyân üzre olub yigirmi biñ kadar cizye-güzâr reʿâyâ idi.."[111]
"Yigirmi ve bu kadar seneden berü ve Manya ve reʿayâsı Venedik keferesi sebebi ile ʿisyân idüb yigirmi bin reʾs mikdârı reʿâya olur.."[112]

b- Mehmed Râşid'in Kaynak Olarak Kullanması

Nemçe Çasarı'nın Başvekilinden Fâzıl Ahmed Paşa'ya Gönderilen Mektup

"...Erdel içinde elimizde olan kalʿaları boşaldub ve Kanije yanında yapılan kalʿa yıkılmak üzre tahrîr ü işâret buyurulmış. Benüm sultânum, biz hayrân olmışuzdur ki tarafeynden söyleşilüb karâr-dâde olmadın ol maslahatları vücûda getürmek niçe mümkindür. Ve etrâf-ı şerîfinüzden olan ʿavk u teʾhîri üzerimüze bıragub gûyâ bize iʿtimâdınuz olmamagla ol tarafda söyleşilüb karâr bulan mesâlihi vücûda getürmek mahzâ murâdımuz olmak mülâhazasında olmışuz.."[113]
"...Erdel içinde elimizde olan kalʿaları boşadub teslim eyleyevüz ve Kanije yanında yapılan kalʿayı yıkdırayüz deyü buyurmuş-sız. Benüm sultânum, biz hayrân olmışuzdur ki tarafeynden söyleşüb karâr-dâde olmadın bulan maslahatı niçe mümkin ola. Ve dahî taraf-ı şerîfinüzden olan ʿavk u teʾhîri üzerimüze bıraġub güyâki bize iʿtimâdınuz olmaya ve ol tarafda söyleşüb karar bulan mesâlihi vücûda getürmege mahzâ murâdımuz olmak mulâhazasında olmışuz..."[114]

Uyvar Muhasarası Öncesi Yapılan İstişâre

"...teveccühümüzde vâkiʿ Yanık, Komarân ve Uyvar kalʿalarında kangısınuñ üzerine varalum deyü suvâl ü istiʿlâm ve taleb-i cevâb-ı bâ-savâb içün cümleye ibrâm itdükce, fermân sultânımundur. Biz pâd-şâh-ı islâmun kullarıyuz her ne tarafa fermânıñuz olursa cân u bâş ile çalışıruz..."[115]
"...ne tarafa giderüz. Yanık tarafına mı Komarân üzerine mi yoksa Uyvara mı niyyet idelüm? Allah'un lutf u ihsânına muvâfık kangısı nâfiʿ ise ana teveccüh ve ʿazîmet idelüm. Cümle vüzerâ ve ocak ihtiyarları, emr-i fermân seʿâdetlü sultânımızuñdur... biz pâd-şâhun kullarıyuz her ne tarafa fermân sâdır olur ise fermân sultânımundur..."[116]

Uyvar Muhasarası

"...Uyvar kalʿası muhâsara-sına âgaz olınub bir koldan Rum-ili ʿaskeri ile bi'nnefs Serdâr-ı Ekrem Ahmed Paşa hazretleri ve bir koldan ser-dâr Ali Paşa ve bir koldan Yeniçeri agası ve bi'l-cümle yeniçeri neferâtiyle ve bir koldan Yusuf Paşa

111 Fındıklılı Mehmed Ağa, 173a
112 Hasan Ağa, 173a
113 Mehmed Râşid, *Râşid Tarihi*, İstanbul 1282, I, s.31
114 Hasan Ağa, 9b
115 Mehmed Râşid Efendi, I, 34
116 Hasan Ağa,13a
117 Mehmed Râşid Efendi, I, 41-42

Anatolı ʿaskeriyle ve bir koldan Kaplan Paşa..."[117]
"... bir kol efendimüz Vezîr-i Aʿzam Ahmed Paşa Rum-ili ʿaskeriyle ve bir kol dahî ser-dâr Ali Paşa kolı ve bir kol yeniçeri agası kolı ve bir kol dahî Anatolı kolı Yusuf Paşa ve bir kol Kaplan Mustafa Paşa..."[118]

Yağmur Duâsı

"...rûz-ı hızra onüçgün kalmış iken bi-emri'llâhi Teʿâlâ müddet-i medîdden berü katʿâ yagmur yagmayub çayır eseri olmadugı bâʿis-i elem-i ʿazîm olmagla nehr-i Sava kenârında bir mihrâb yapılub istiskâya çıkılmak karâr-dâde ve üçgün ʿale't-tevâlî salât-ı subhdan sonra..."[119]
"...rûz-ı hızra onüçgün kalarak aslâ yagmur yagmayub ʿâlem gaşş olub aslâ çayır eseri yok. Bu defʿa vezîr-i aʿżżam Zemûn sahrâsında iken düʿâ olınsun deyü fermân buyurdu. Fermân-ı ʿâlî üzre Sava nehri kenârında mihrâb yapılub düʿâ olındı. Üçgün sabah namâzından sonra düʿâ olındı..."[120]

Nemçe Çasarı'nın Baş Vekili'nin Mektubu

"Seʿâdetlü ve devletlü muhibb dostumuz. Selamlar ve hizmetler takdîminden sonra muhibbâne iʿlâm olınur ki, cenâb-ı şerîfinüzün tarafından mahrûse-i Belgrad'da ulagımuz ile bize irsâl olınan mektûb-ı şerîfleri ve devletlü Çâsâr efendimün ol cânibde olan Simon Derintgen nâm müşâverecisi ve kapu kethüdâsından."[121]
"Seʿâdetlü ve devletlü muhibb dostumuz. Selâmlar ve hizmetler takdîminden sonra muhibbâne iʿlâm olınur ki cenâb-ı şerîfinizün tarafından mahrûse-i Belgrad'da ulagımuz ile bize irsâl olınan mektûb-ı şerîfleri ve devletlü Çâsâr efendimün ol cânibde olan Simon Derintgen nâm müşâverecisi ve kapu kethüdâsı..."[122]

Basra İsyânı

"...Hüseyn Paşa ber-vech ocaklık Basra vâlisi iken ʿisyânı sebebiyle üzerine Bağdat tarafından ʿasker taʿyîn olınub mütehassın oldugı Korne Kalʿası'nda kemâ yen-begî tazyîk u tenkîl olındukda..."[123]
"...Basra şehrini ocaklık ile tasarruf iden Hüseyn Paşa bir alay nâ-hemvâre vazʿu hareket idüb...meşhûr olan Korne Kalʿasın muhâsara idüb..."[124]

Kandiye Önlerine Venedik Donanmasının Gelmesi

"...Mâh-ı Zi'l-hiccenün yigirmibeşinci güni küffâr-ı duzah-karârun yigirmisekiz pâre çekdiri ve altı pâre mâûne ve otuz pâre kalyon ki cemʿan altmış bir kıtʿa sefâʾin donanmâ-yı menhûsı Kandiye Kalʿası altına gelüb mukâbil kalʿada vâkiʿ

118 Hasan Ağa, 18b
119 Mehmed Râşid Efendi, I, 63-64
120 Hasan Ağa, 51a
121 Mehmed Râşid Efendi, I, 65
122 Hasan Ağa, 52a
123 Mehmed Râşid Efendi, I, 147
124 Hasan Ağa, 78a

İstendiye Atası'nda lenger-endâz-ı kenâr ve mâh-ı merkûmun yigirmisekizinci güni sekiz pâre çekdiri ile..."[125]
"...şehr-i Zi'l-hiccenün yigirmibeşinci güni küffâr-ı duzah-karârun donanma-yı menhûsları Kandiye Kalʿası altına gelüb ve Kandiye karşusında İstendiye Atası'nda lenger bıragub yigirmi-sekiz pâre çekdirir ve altı pâre mâûne ve otuz kalyon cümle altmışbir gemi olub ve işbu şehr-i Zi'l-hiccenün yigirmisekizinci güni sekiz pâre çekdiri ile..."[126]

Kandiye Kalesi'nin Muhasarasındaki Lağım Savaşları

"...mâh-ı Saferi'l-hayrun gurresi güni kalʿa limanına vira bayragı ile Tarma semtine bir kayık yanaşub içinden çıkan kâfir, mukaddemâ mürd olan elçimüz yerine hâlâ Venedik'ten yeni elçi geldi. Beni sadr-ı aʿzam hazretlerine buluşdırun didükde serdâr-ı ekrem hazretleri..."[127]
"...işbu Saferi'l-muzafferün ibtidâ güni ki, yevm-i cumʿadur, kalʿa limanından vira bayragiyle bir kayık Narta semtine yanaşub içinde olan kefere öyle haber virdi ki, hâlâ Venedik'den elçimüz gelmişdür. Mukaddemâ mürd olan elçimüz yerine sadr-ı aʿżam hazretlerine..."[128]

1079 Senesi Olayları

Mehmed Râşid, 1079 senesi olaylarına, Hasan Ağa gibi Muharrem ayının altıncı günüyle başlamaktadır.

"...işbu bin yetmiş tokuz Muḥarreminün altıncı güni on ʿaded kalyon Perepetre nâm sâhil-i cezîreye vâsıl oldukların, düşmen-i dîn gördükleri sâʿat sefâʾin-i merkûme bî-zehâʾir ve mühimmât ile memlû kıyâs idüb..."[129]
"...işbu bin yetmiş tokuz senesinün Muḥarreminün altıncı güni sâhil-i cezîreye Yarabetre nâm mahalle geldüklerinde mahall-i mezbûrda Venedik kalyonlarından beş pâre büyük kalyon rast gelüb..."[130]

c- İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Kaynak Olarak Kullanması

" Eger Yanıkkale muhâsarasına gidersek yollar dağlık ve etrafta şenlik yok; askeri doyuracak köyler mevcut değil. Metîn bir kale olup alsak bile bir kale almış oluruz, vilayet almış olmayız. Komaron üzerine gidilse adada vâkiʿ müstahkem bir kaledir. Köprü kurup geçmek İcap eder; askeri adada kapatmak müşkildir, fakat orta Macar tarafındaki Uyvar muhâsara olunsa büyük ve Macarların baş kalesidir, ona tabi otuzu mütecâviz palanka ve kaleler bulunduğu gibi altın ve gümüş madenleri de vardır; büyük bir eyâlet almış oluruz..."[131]
"...Eğer Yanık muhasarasına gidersek yolları dâgistan ve etrâfında aslâ bir yerde şenlik yok ve ʿasker-i islâm dahî doyumluk olacak varoşlar ve köyler yok. Ancak karada bir metin kalʿa ve içi dolma handekınun suyu akar büyük sudur... Lâkin

125 Mehmed Râşid Efendi, I, 166
126 Hasan Ağa, 95b
127 Mehmed Râşid Efendi, I, 171
128 Hasan Ağa, 101a
129 Mehmed Râşid Efendi, I, 201
130 Hasan Ağa, 132a
131 Uzunçarşılı, III, 405

kalʿa almış oluruz emmâ vilâyet almış olmazız. Emmâ Komaran üzerine gidersek Komaran su içinde bir kalʿa. Bu kadar ʿasker-i islâm ol adaya kapanmak bir müşkildür. Komaran'a gitset cisr binâsı iktizâ ider öyle olıcak... Uyvar kalʿasına niyyet idelüm, Ve Uyvar bir muʿazzam kalʿadur... Orta Macar'un baş kalʿasıdur ve ana tâbiʿ "alʿa ve palanka ve yakîn otuz ev var. Ve sîm ü zer mâdenleri var ve bunca varoşları ve köyleri var...ʿazîm bir eyâlet feth etmiş oluruz..."[132]

Uyvar'ın fethinde İmzalanan Antlaşma

Bu antlaşma sekiz maddeden müteşekkildir. Antlaşmanın maddelerinden birisinde Uyvar'da bulunanlar; "kaleden çıkınca bayrakları açıp trampet çalınarak gidilecek" maddesini şart koşarlar.

Bunun üzerine Fâzıl Ahmed Paşa;

"...Böyle yapmaya utanmaz-sanız yapın, tablhânenizi (bando-muzika) dögün, borularınızı çalın ve bayraklarınızı açın"[133]
"...eger utanmazsanuz tabl dögün, borı çalun, bayrak açun"[134] *demiştir.*

Hasan Ağa'nın, özellikle Silahdar Tarihi ve Râşid Tarihi'ne etkileri yukarda belirttiklerimizle sınırlı değildir. Eserin metin kısmında da bu tür atıflarda bulunduk.

VII- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN NÜSHALARI VE TANITIMI

Eserin yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere birçok nüshası bulunmaktadır. Yurt içindeki muhtelif kütüphanelerde, eserin bizzat tamamı olmasa da eserden alıntılar ihtiva eden veyahut eserin özeti mahiyetinde olan eserler mevcuttur. Bunlar bizzat eserin tamamı değildir. Osman Dede'ye ait olan ve Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 909'da kayıtlı olan; *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa* , Topkapı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed 3605'de kayıtlı olan ve yazarı anonim olarak gösterilen *Târih-i Fazıl Ahmed Paşa ve Feth-i Kandiye* ve Yapı Kredi Bankası ktp. 15717'de kayıtlı bulunan[135] fakat Köprülü Ktp. Fâzıl Ahmed Pş. 214'de kayıtlı olan "Tarih-i Muʿteber" ile aynı olan eserler gibi...

Eserin nüshalarını şöylece sıralayabiliriz;

Köprülü Ktp. Fâzıl Ahmed Paşa Böl. No: 231.

Eserin Adı : Cevâhirü't-Tevârîh

İstinsah Tarihi : Ebced Hesabıyla şu şekilde tarih düşülmüştür: Elif Sîn Mîm ʿAyn Yâ Lâm takvîm (1089)

---

132 Hasan Ağa, 13a; Râşid Tarihi'nde bu olay, I, 34'de aynı şekilde zikredilmektedir.

133 Uzunçarşılı, III, 407

134 Hasan Ağa, 26b

135 Kayıtlarda bu nüsha "Kânun-nâme-i Muteber" olarak ve Hasan Ağa'nın gibi gösterilmiştir Aslında bu eser iki risâleden oluşan bir mecmuadır İlk mecmua kütüphânelerde mevcut olan Cevâhirü't-Tevârîh'in muhtasar bir özeti olan eserlerle aynı fakat 39 varaktan müteşekkil eksik bir istinsahtır Mecmuanın ikinci eseri ise "Kanun-nâme-i muteber isminde ve ketebe kısmındaki "...es-Sultân ibn Sultân Süleymân Han ibn Sultan Selim Han..." ibaresi bulunan ve Hasan Ağa'yla hiçbir ilgisi bulunmayan fıkha dair bir eserdir.

Müstensih : -
Kitap Ölçüsü : 19,8 x 11,5
Cilt : Kahverengi deri ciltli
Varak : 1 - 176b + 10
Satır : 19
Yazı : Talik
Kâğıt : Aharlı ince kâğıt
Başı : El-hamduli'llâhi'llezî faddale'l-mücâhidîne...
Sonu : Temmeti'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb
Diğer Özellikleri : Eserin sonunda Mezhaki Süleyman Efendi ve bazı şairlerin Kandiye'nin fethiyle alakalı yazdıkları şiirler vardır. Eserin muhtelif varaklarında da vakıf mührü bulunmaktadır. Babinger'in eserin diğer bir nüshası olarak gösterdiği Köprülü Ktp. Mehmet Paşa Böl. No: 214'de[136] kayıtlı olan nüsha tefsirle ilgili bir eser olup, doğru olan bilgiyi yukarıda belirtmiştik.

Esad Efendi No: 2242.
Eserin Adı : Cevâhirü't-Tevârîh
İstinsah Tarihi : Ebced hesabıyla şu şekilde tarih düşülmüştür.: Huruf-ı ism ider târîh-i tefhîm; Elif Sîn Mîm ʿAyn Yâ Lâm takvîm. (1089)
Müstensihi : -
Kitap Ölçüsü : 208 x 133, 165 – 170 x 100-1ş
Cilt : Karton
Varak : 1 - 127b + 2
Satır : 19 (Bazı varakları 18 satırdır).
Yazı : Nesih kırması
Kâğıt : Kalın beyaz kâğıt
Başı : Elhamduli'llâhi'llezî faddale'l-mücâhidîne ale'l-kaidîne..
Sonu : Temmeti'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb Kal'a-i Kandiye
Diğer Özellikleri : Eserin sonunda Mezaki Süleyman Efendi'ye ait şiir vardır. İlk yirmi dokuz varağındaki ayet ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılıdır. 114b'den itibaren -Köprülü nüshası 94a-163a arasına tekabül ediyor- kopukluk vardır. Bu nüshanın takibiyyesine bakılacak olursa, 115a "ancak" kelimesiyle başlaması gerekirken, "madde" kelimesiyle başlar. Kopukluğun olduğu varağa gelinceye kadar olan konularla, kopukluğun başladığı varaktan itibaren konulara bakılacak olursa bu durum daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

136 Babinger, s.238-239

Aynı şekilde eserin ilk varağında da[137] böyle bir kopukluk vardır. Fâzıl Ahmed Paşa Erzurum valiliğine atandığında, Hasan Kethüdayı yanına çağırtıp bir takım emirler vermesi olayını anlatılırken, Paşa'nın Şam Beylerbeyliği sırasındaki kıtlığa çare bulması esnasında görevlendirilen Küçük Yusuf Ağa'nın olayına geçilmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü 1307.

Eserin Adı : Cevâhirü't-Tevârîh
İstinsah tarihi : -
Müstensih : -
Kitap Ölçüsü : 300 mm x 200mm
Cilt : Kahverengi deri cilt
Varak : 1 - 192b + 6
Satır : 21
Yazı : Nesih
Kâğıt : Aharlı ince kâğıt
Başı : El-hamduli'llâhi'llezî faddale'l-mücâhidîne ale'l- kâidîne...[138]
Sonu : -
Diğer Özellikleri : Eserin sonunda Mezaki Süleyman Efendi ve diğer şairlerin Kandiye'nin fethiyle alakalı şiirleri mevcuttur. Ketebe kısmında 1086 tarihinde, eserin cihad ayetleriyle ve hikâyelerle temize çekilmesi için emanet edildiği kaydı vardır. Fakat eserin hangi tarihte bitirildiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Köprülü nüshası ile Revan nüshasının ciltleri aynı mücellidin elinden çıkmış gibi bir görünüm arz etmektedir.

***Cevâhirü't-Tevârîh*'in Yurdışında bulunan nüshaları**

Paris Milli Kütüphanesi Suppl. Turc. 506.

Eserin Adı : Cevâhirü't-Tevârîh
İstinsah Tarihi : 1093[139]
Müstensihi : Mustafa b. Ahmed el-Aydıncıkî[140]
Kitap Ölçüsü : 29,5 x 20 cm
Cilt : Kahverengi deri baskılı, Türk cildi
Varak : 1 - 210a + 9
Satır : 19
Yazı : Nesih
Kâğıt : Aharlı ince kâğıt

---

137 Esad Ef 2b
138 Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İst. 1961, C. I, s.263-266
139 P: 219b
140 P: 210a

Başı : El-hamduli'llâhi'llezî faddale'l-mücâhidîne
Sonu : Temmeti'l-Kitâb bi-avni'llâhi'l-vehhâb. Kal'a-i Kandiye
Diğer Özellikleri : Metin çerçeve içerisindedir. Eserin sonunda Mezaki Süleyman Efendi'nin ve diğer şairlerin Kandiye'nin fethi için yazdıkları şiirler mevcuttur. Eserin baş tarafında, içindekiler kısmı mevcuttur. Muhtelif varaklarında ise satır aralarında yer isimleri, şahıs isimleri ve yabancı kelimelerin Türkçe anlamları aynı hatt ile verilmiştir.[141]

Paris Milli Kütüphânesi Suppl. Turc. 1089 .
Eserin Adı : Cevâhirü't-Tevârîh
İstinsah Tarihi : 1135 (7 Mayıs - 4 Haziran 1723)
Müstensihi : Muhammed b. Ahmed
Kitap Ölçüsü : 27,8 x 15,5
Cilt : Türk cildi
Varak : 184
Satır : -
Yazı : Nesh Talik
Kâğıt : -
Başı : -
Sonu : -
Diğer Özellikleri : Metin kırmızı mürekkepli çerçeve içerisine alınmıştır.[142]

Viyana Devlet Kütüphanesi No: 1070
Eserin Adı: Cevâhirü't-Tevârîh
İstinsah Tarihi : 1834
Müstensihi : -
Kitap Ölçüsü : 10,5 x 7
Cilt : Açık sarı bir cilt
Varak : 230
Satır : 19
Yazı : Nesh
Kâğıt : -
Başı : -
Sonu : -
Diğer Özellikleri : Varakların üst taraflarında su lekeleri mevcuttur. Başlıklar ve ayetler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin sonunda Mezaki Süleyman Efendi'nin şiirleri vardır.[143]

---

141 Bk. vr 22a, 55b, 114a-b, 142b, 138b, 153a, 155a-b, 156a, 174a, 203a-b, 204a-b, 205-b

142 Blochett, E., *Cataloque des Manuscrıts Turc*, Parıs 1933, C. I, s.160-161; Ayrıca Suppl Turc 5ü numarada kayıtlı nüsha için de, II, 376-377' ya bakılabilir; Babinger Suppl Turc 5ü'da kayıtlı nüshayı Suppl Turc 15ü olarak göstermişlerdir ki bu numaralarda yanlışlık vardır bk. Babinger, s.239

Viyana Devlet Kütüphanesi No: 1071.
Eserin Adı: Cevâhirü't-Tevârîh
İstinsah Tarihi : -
Müstensihi : -
Kitap Ölçüsü : 10 3/4 x 7 1/4
Cilt : -
Varak : 243
Satır : 19
Yazı : Nesh
Kâğıt : Beyaz kâğıt
Başı : -
Sonu : -
Diğer Özellikleri : Başlıklar ve ayetler kırmızı mürekkeple yazılmış. Bu eserde de su lekeleri mevcut. Kitabın sonunda Mezâki Süleyman Ef. şiiri vardır.[144]

Berlin Devlet Kütüphanesi No: 1613. (Tam değil).[145] Bologna Üniversitesi Kütüphanesi Marsigli Koleksiyonu, No: 3619.[146] Leiden, No: 1225.[147] Hammer, tarihinin XI. cildinde kendi özel koleksiyonunda büyük boy ve 481 varaktan ibaret bir nüshanın olduğunu belirtiyor. Hammer, bu kitabın üçte birinin müterciminin Podesta olduğunu, kitabı ise, Sadrıazam Kara Mustafa Paşa'nın kitapçısı olan bir imamdan temin ettiğini belirttikten sonra, kendisinde olan bu nüshanın Podesta'daki nüsha olabileceğine işaret edip[148] kendisinde bulunan nüshada on yedinci asırda yazılmış olan, Almanca haşiyelerin de olduğunu belirtmektedir.

Cevâhirü't-Tevârîh'in çeşitli zamanlarda parça parça tercümeleri yapılmıştır. Bunların ilki; "Annalium Gemma auctore Hasan Aga Sigilli Custode Kupurli seu Cypry Ahmed Bassae, Supremi Viziri Mehmed Quatri Turcarum Tyranni, ...ex turcico İdiomate in latinum translata et diversis notis ac reminiscentiis illustrata a Joanne Podesta. S.C.R. Majestatis a secretis 1680, 1ü ypr. Viyana Milli Ktp., No: 8485'de kayıtlı.[149] Bu tercüme eserin üçte birini içermektedir. Diğer üçte ikisini ise, Bevyeralı Barthold Huber, Viyanalı Christoph Esayas Perel ve Frankenli Hch Christian Schwegler adlı üç genç dilci çevirmiştir. Viyana Milli Ktp. No: 8745'de kayıtlıdır. Bu tercüme 1681'de Kaiser I. Leopold'e sunulmuştur.[150]

---

143 Flügel, Gustav, *Die Arabıschen, Persıschen und Türkıschen*, Wien 1865, s.272
144 Flügel, s.273
145 Babinger, s.239
146 Babinger, s.239; Özcan, "Cevâhirü't-Tevârîh", C.VII, s.434
147 Özcan, "Cevâhirü't-Tevârîh", C.VII, s.434
148 Hammer, C.XI, s.7-8
149 Babinger, s.239; Hammer, C.XI, s.7-8
150 Flügel, s.273

Kandiye Kalesi'nin fetih tarihi 1080 olduğuna göre, fetih tarihine en yakın olan istinsahlardan, Revan 1307 (R), Köprülü 231 (K), Paris 506 (P) ve Esad Efendi 2242 (E) nüshaları üzerinde çalışmamızı yoğunlaştırdık. Daha sonra bu nüshaları iki gruba ayırdık.

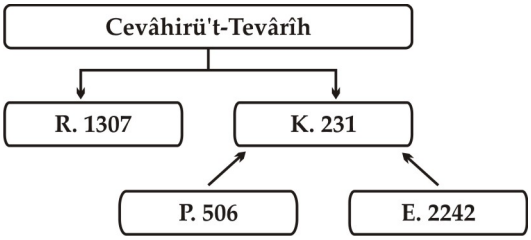

Revan nüshası diğer üç nüshadan çok farklı bir üslupla kaleme alınmıştır. İstinsah tarihleri en eski olan diğer üç nüshadan K.231'i esas alarak, P.506 ve E.2242'iyi de K.'ye destek olarak değerlendirdik. Revan nüshasında, 1086 gibi bir tarih gözükse de çalışmamızda yok denecek kadar az kullandık. Çalışmamızda esas olarak almamamıza sebep teşkil eden farklılıkları şöylece sıralayabiliriz:

Topkapı nüshası vr. 31a, Köprülü nüshası vr. 26a'ya tekabül etmektedir ve bu varakta vr. 27a'da olması gereken bilgilerde atlama yapılarak vr. 27b'nin dördüncü satırında olan bilgilere geçilmiştir.

Topkapı nüshası vr. 37b'de diğer nüshalarda olmayan ve 10 mısradan oluşan bir şiir vardır.

Topkapı nüshası vr. 91a, Köprülü nüshası vr. 74a'ya tekâbül etmekte fakat vr. 74b'de mevcut olan bilgiler bulunmamaktadır.

Topkapı nüshası vr. 92a'da bulunması gereken ve Köprülü nüshası vr. 75b ve 76a'nın ihtiva ettiği bilgiler, Topkapı nüshası vr. 97a'da zikredilmiştir...

Konularla ilgili farklılığı da şu şekilde gösterebiliriz;

Topkapı Nüshası

"...reʾyiyle müşkil iş âsân olur. Ve efendimizüñ pederi Köprüli Meḥmed Paşa vezîr-i aʿżam iken ġâyetile ḫasta ve bî-mecâl olub efendimüze ḫaṭṭ-ı şerîf gelüb, sen ki Şâm Beglerbegisin, sen iki "onaġı bir idüb, âsitâne-i seʿâdetüme bir gün evvel gelüb rikâbıma yüz süresin. Târîḫ-i hicretüñ ***yetmiş birinde*** *efendimüz daḫî bir ikiyüz âdemile der-i devlete revâne oldı. İki "onaġı bir idüb Şâm-ı şerîf'den âsitâneye onyedi günde geldi.."*[151]

Köprülü Nüshası

(4b) *"..reʾyiyle niçe müşkil işler âsân olur. "inne'llâhe ʿıbâden ḫaleḳahum li-ḥavâyici'n-nâsi" ve "avluhû Teʿâlâ; "velevlâ defʿu'llâhi'n-nâse baʿżuhum bi-baʿżin le-fesediti'l-arż" fehvâsını müşʿir olmaġın ve efendimüzüñ pederi, merḥûm Köprüli Mehmed Paşa ṣadr-ı aʿżâm iken ġâyetiyle ḫasta ve bî-mecâl olub efendimüze ḫaṭṭ-ı şerîf gelüb; sen ki Şâm Beglerbegisin, sen iki ḳonaġı bir idüb ve âsitâne-i seʿâdetüme bir gün evvel gelüb rikâbıma yüz süresin. Târîḫin* ***biñ yetmiş biri****nde efendimüz daḫî*

151 R: 5a

bir ikiyüz âdemle «araf-ı âsitâneye revâne oldı. Şâm-ı Şerîf'den Adana'ya gelince kendü atlarıyla iki ḳonaġı bir eyledi. Andan menzil bâr-girlerine binilüb Şâm-ı Şerîf'den âsitâneye on yedi günde gelindi.."

Topkapı nüshası beş fasıldan oluşmakta ve diğer nüshalarda olan Hatime-i Kitâb bulunmamaktadır.[152]

Köprülü nüshasında, Sadrıazam Ahmed Paşa'nın kastedildiği yerlerde, hemen hemen bütün metin boyunca "efendimüz" ifadesinin kullanılması, bu nüshanın bizzat müellif hattından faydalanılarak kaleme alındığı izlenimini vermektedir. Buna rağmen P. nüshasında, "Ahmed Paşa" veya "sadrazam" veya "vezîr-i azam" gibi elkab kullanılmaktadır. E. nüshasında ise yirmi-otuz varak "efendimüz" ifadeleri kullanıldıktan sonra P. nüshasındaki ifadelere geçilmektedir.

Yer isimlerini verme konusunda K. nüshası daha doğrudur. Mesela Nitra (Neutra) ismi P. nüshasında tüm metin boyunca "Titra" olarak verilmektedir. Bunların dışında K., P., ve E. nüshalarında belirgin farklılıklar yoktur. Ancak cümle kuruluşları itibariyle birbirilerindeki eksikleri tamamlayan ifadeler vardır. Müstensih hataları bölümünde vermeye çalışacağımız hatalar her üç nüshada da aynı şekilde hatalı olarak verilmiştir.

Metni tesisinde esas aldığımız K. nüshasını tamamlayan kelime ve cümleler, metnin içerisinde ( ) içerisinde, K.'de olup da diğerlerinde olmayan kelimeler, " " içerisine alınarak dipnot kısmında belirtilmiştir. Metinde geçen hicri tarihlerin miladi karşılıkları, metinde geçen remizlerin işaret ettiği anlamlar da parantez içeresinde verilmiştir. Osmanlı diplomatik ilmi açısında önem arz eden yazışmalardan mektup ve hatt-ı hümayunlar, tarafımızdan numaralandırılmış ve çalışmamızın sonunda bir liste halinde verilmiştir.

VIII-CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'TEKİ MÜSTENSİH HATALARI

Tarihi metinlerle ilgili yapılan çalışmalarda müellif nüshasını bulmak her zaman mümkün olmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, eski metinler üzerinde çalışma yapılacağı zaman ilgili eserin istinsahlarına müracaat zorunluluğu doğmaktadır. İstinsah edilen eserlerde olagelen bir durum da vardır ki, o da bazı müstensihlerin hata yaptıklarıdır. Çalışmamızın bu bölümünde iç tenkide yer vermek lüzumu hâsıl oldu. Aşağıda belirtmeye çalışacağımız tenkitler daha çok müstensihin olaylarla ilgili verdiği tarih yanlışlıkları ve olaylara ilahî bir atmosfer kazandırmak için verilen Kur'an ayetlerinde hatt itibariyle yapılan yanlışlıklar ile ilgili tenkitlerdir.

---

152 R: 2b; Beşinci Fasıl, "Faṣl-ı Ḫâmis Ḳâle-i Feṭḥ-i Ḳandiye" başlığı altında ve vr. 178b'den itibaren anlatılmaktadır.

a- Olaylarda

Üngürüs seferi, ikinci fasılda anlatılmaya başlanırken[153] "Sene isnâ ve sebʿîne ve elf, mâh-ı Şaʿbâni'l- muʿazzamuñ ibtidâsında" (1 Şaban 1072/22 Mart 1662) tarihi verilmektedir. Eserin ilerleyen varaklarında ise[154] aynı olay 1072 Ramazanının ilk günü olarak belirtilir.

Tarihi kaynaklar Paşa'nın bu seferinin 1073 olduğunu bildirmektedir ki, burada bir müstensih hatası göze çarpar. Nitekim Osman Dede'nin eserinde aynı olay; "1073 Şaʿbânınun gurresi.."[155] olarak verilmiştir. Bu tarihin bir istinsah hatasından kaynaklandığı yine eserin ilerleyen varaklarında ortaya çıkar.[156] Aynı olayın devamı bu varakta ve doğru olarak; "sene selâsün ve sebʿîne ve elfde Zi'l-hicce-i şerîfenün onyedinci güni (seferin başlamasından dört ay sonra) cümle vüzerâ ve beglerbegiler.." ifadeleriyle verilmektedir ki doğru olan tarih de budur.

Fazıl Ahmed Paşa'nın, Üngürüs seferini tamamlayarak Edirne'ye dönüşünü 1 Şevval 1075 ,[157] Paşa'nın Padişah IV. Mehmed'le buluşmasını ve arzını da Zilkade 1075[158] olarak belirtir. Fakat Üngürüs seferiyle ilgili ayrıntıların zikrine son verme tarihi olarak; "fî şehr-i rebîʿi'l-âhir sene 1075"[159] olarak vermesi, müstensih hatasını göstermektedir. Zira kamerî aylardan Rebiyülâhır, Şevval ayından beş ve Zilkadeden altı ay önce gelmektedir. O halde olayın hatm-i karara erdirilmesi Rebiyülâhır 1075 değil, 1076 olması gerekir.[160]

Girid seferi için hazırlanan mühimmatın adaya ulaştırılması 1075 Muharrem'i[161] olarak verilmiştir. Fakat metinde aynı tarihin üzerinde ve 1075 tarihi iptal edilmeksizin 1076 yazılmıştır ki doğru olan da budur.[162] Bu seferin hazırlıklarını Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya seferi tamamlandıktan sonra bizzat kendisi nezaret ederek gerçekleştirmiştir. Fazıl Ahmed Paşa da 1075 Muharreminde henüz Avusturya seferini tamamlamamıştı.

Yine Girid seferi için, Benefşe limanına hareket eden diğer bir donanmadan bahsedilirken[163] sadrazamla padişahın avlanarak İstanbul'dan Edirne'ye, 25 Şevval 1075 (Nisan 1665)'de geldiği yazılıdır. Osman Dede; "25 Şevval 1076 rûz-ı hızra henüz on üçgün kalmışdı..."[164] ifadeleriyle olaya açıklık getirerek, olayın 1076'da cereyan ettiğini, doğru olan tarihin de 1076 olduğunu ortaya koymaktadır.

---

153 Hasan Ağa, 5b
154 Hasan Ağa, 6a
155 Osman Dede, 4a; Topkapı nüshasında da aynı hata vardır, 6b; Ayrıca bk., Mehmed Râşid Efendi, I, 26-27; Uzunçarşılı, C. III, 402; İlgüel, Müctebâ, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Komisyon., İst. 1989, C.XI, s.58
156 Hasan Ağa, 12b
157 Hasan Ağa, 75a
158 Hasan Ağa, 75b
159 Hasan Ağa, 75b
160 Paris ve Esad Ef nüshalarındaki tarihler de aynı şekildedir; Bu tarih Osman Dede'de, "fî sene sittin ve sebʿîne ve elf (1076 şeklindedir, 34b; Topkapı nüshasında da 1075 tarihini vermektedir, 92a
161 Hasan Ağa, 76a
162 Paris ve Esad Ef nüshasında bu tarihler 1075'dir.
163 Hasan Ağa, 76a
164 Osman Dede, 35b Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 116

b- Ayetlerde

Varak 18a	**:** "Ve inna'llâhe ʿadüvvün li'l-kâfirîn" (K.K. 2/98)[165]
Ayetin Doğrusu	**:** "Fe-innâllâhe ʿadüvvün li'l-kâfirîn"
Varak 8a	**:** "Yâ eyyühe'lleẕîne âmenû ḳâtilû fî sebîli'llâhi'lleẕîne yuḳâtilûneküm" (K.K. 2/190)[166]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve ḳatilû fi sebîli'llâhi'lleẕine yuḳâtilûneküm"
Varak 62b	**:** "...bel aḥyâʾun ʿınde rabbihim yerzuḳûn" (K.K 2/154)[167]
Ayetin Doğrusu	**:** "...bel aḥyâʾun velâkin lâ-teşʿurûn"
Varak 62b	**:** "ferihîne bimâ âteytühüm li-rabbihim" (K.K. 3/170)[168]
Ayetin Doğrusu	**:** "feriḥîne bimâ âtâhumu'llâhu min faẓlihî"
Varak 128a	**:** "Ve yecʿale'llâhu ʿale'l-müʾmînîne sebîlâ" (K.K.4/141)[169]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve len yecʿale'llâhu li'l-kâfirîne ʿale'l-müʾminîne sebîlâ"
Varak 62a	**:** "Ve emdednâküm bi-cünûdin lem teravhâ" (K.K.9/40)[170]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve eyyedehû bi-cünûdin lem teravhâ"
Varak 15a	**:** "Ve keẕâlike neczi'l-ḳavme'l-kâfirîn" (K.K. 10/13)[171]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve keẕâlike neczi'l-ḳavme'l-mücrimîn"
Varak 128a	**:** "innemâ nüʾeḫḫiruhüm liʾecelin maʿdûd" (K.K.11/1ö)[172]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve mâ nüʾeḫḫiruhû illâ liʾecelin maʿdûd"
Varak 26a	**:** "Velâ yeyʾesü min ravḥi'llâhi ille'l-ḳavmü'l-ḫâsirûn" (K.K. 12/87)[173]
Ayetin Doğrusu	**:** "Lâ yeyʾesü min ravḥi'llâhi ille'l-ḳavmü'l-kâfirîn"
Varak 41b	**:** "Sîrû fi'l-ʿarżı fe'n-żurû keyfe kâne ʿâḳıbetü'l-müfsidîn" (K.K. 27/69)[174]
Ayetin Doğrusu	**:** 'ḳul sîrû fi'l-ʿarżı fe'n-żurû keyfe kâne ʿâḳıbetü'l mücrimîn"
Varak 33b	**:** "Ve ḳaẕefe fî ḳulûbihimü'r-ruʿbe in yeravne illâ firâren" (K.K. 33/26)[175]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve kaẕefe fî ḳulûbihümü'r-ruʿbe ferîḳan taḳtulûne ve teʾsirûne ferîḳan"

165 P: 22b; E: 26b
166 P: 9b; E: 10b
167 P: 79b; E: Ayet yok, 83b
168 P: 80a; E: Ayet yok, 83b
169 P: 155b; E: Ayetin olduğu varaklar eksik.
170 P: 79a; E: Ayet yok, 83a
171 P: 18b; E:, 21b
172 P: 156a; E: Ayetin olduğu varaklar eksik.
173 P:, 32b; E: Ayet yok, 37b
174 P: 53a; E: Ayet yok, 61b
175 P: 42b; E: 50a

Varak 97a	**:** "Femâ lehüm min veliyyin velâ naṣîr"(K.K.42/8)[176]
Ayetin Doğrusu	**:** "Mâ lehüm min veliyyin velâ naṣîr"
Varak 5a	**:** "Ve saḫḫarnâ lekümü'l-baḥre" (K.K. 45/12)[177]
Ayetin Doğrusu	**:** "Allâhü'l-leẕî saḫḫare lekümü'l-baḥre"
Varak 169a	**:** "Ve câhidû bi-emvâliküm ve enfüsiküm" (K.K. 49/15)[178]
Ayetin Doğrusu	**:** "Ve câhidû bi-emvâlihim ve enfüsihim"
Varak 57a	**:** "Yünebbeʾü'l-insânü yevmeʾiẕini'l-müsteḳarr ve yeḳûlü eyne'l-meferr" (K.K. 75/10, 13)[179]

176 P: 120b; E: Ayetin olduğu varaklar eksik
177 P: 5b; E: 5b
178 P: 202b; E: Ayet yok, 121a
179 P: 72b; E: 77b

I. BÖLÜM

A- HASAN AĞA'NIN TARİHÇİLİĞİ

1- DİL ve ÜSLÛB AÇISINDAN

a- Eserde Kullanılan Kelimeler

aa- ***Türkçe Kelimeler***

Cevâhirü't-Tevârîh, toplumun bütün tabakalarının anlayabileceği bir Türkçeyle yazılmıştır. Eserde göze çarpan Türkçe kelimeleri şöylece sıralayabiliriz: "ayırtlamaḳ (27b), "ayrıḳ (74b), "buyuruldı" (15a), "çayır" (6b), "döyülmek" (153a), "eñbek" (50a), "eşitmek" (30b), "etmeg" (2b), "ıracıḳ (131a), "irgürmek" (51a), "irişmeg" (58a), "işlemek" (16b), "poçalı" (96b), "ṣalınmaḳ (39b), "segirtmek" (118b), "ṣıḳlıḳ (158b), "ṣovuḳ (39b), "sursat" (5a), "söyündürmek" (86b), "tüsgürtmek" (15b), "uşturâ" (5b), "üşünmek" (121b), "yabunca" (96b), "yalabuṭ (7a), "zort" (158b)

ab. Deyimler

"Balık gibi ne ağdan çıkabilmek ne de diri olabilmek." (36a)

"Bangır bangır ağlamak." (85b)

"Doyum olmak." (22a)

"İğne bıraksak yere düşmez." (66a)

"Kâfir Türkçe lâf u güzâf etmek." (50a)

"Minelenmiş keklik." (142b)

"Sıklık çalmak." (158b)

"Tabanca urmak." (122a)

"Tir tir titremek." (154b)

"Yer götürmez asker." (8b)

"Yıldız sağışı gibi yer götürmez ʿasker-i islâm." (39a)

ac. Macarca Kelimeler

"ḥinṭû" (81a), ḳamusar" (80b), ḳorine" (82a), "palanḳa" (6a), "platamnuş" (43a), "Blatanoş" (51a), "ṭunbas" (11a), "varoş" (30a)...

ad. Diğer Dillerde Kullandığı Kelimeler

"Ağustos" (Latince, 17a), "No" (Latince, 17a), "poliçe" (İtalyanca, 3a), "gerdel" (Rumca, 144a), "misket" (Fransızca, 19b), "şaranpol" (Bulgarca, 24b)

b- Arapça Darb-ı Meseller

Eserin üç yerinde Arap darb-ı mesellerine yer verilmiştir.

"El-ʿafvü şükrü'z-zafer" (27a)

"El-ʿafvü zekâtü'z-zafer" (172b)[1]

"Men necâ bi-reʾsihî fe-kad rabih" (128a)[2]

c- Şiirler

Cevâhirü't-Tevârîh'de yer alan şiirler birkaç beyti geçmez. Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatıyla birlikte yerine geçen Fazıl Ahmed Paşa için bir mısralık şiir kullanır;

Yerine oğlı kalsa kim yerine[3]

Müellif, Mısır ulemasından Baylı Mehmed Efendi'nin Sadrıazam Ahmed Paşa'ya gönderdiği ve Arapça olarak kaleme alınmış bir mektuba da eserinde yer vermiştir. Mektup şiir şeklinde yazılmış ve otuz iki mısradan oluşmaktadır.

Emin elifi'l-imdâdı min hazreti'l-alî

Bedet hâʾu hukmin zâtuhû hılmü men velî.[4]

Yalı Petre sahillerinde Cezayir ve Venedik gemilerinin çarpışmaları dört mısralık Farsça bir şiirle anlatılmaktadır;

Bidû-zed şere dîde-i ḫûş-mend

Derâ-red tamaʿ-ı murg u mâhî be-bend

Kürbe der-giriften mûş-ı şîrest

Velî der-pençe-i şîr-i mûşest[5]

Kandiye Kalesi'nin fethine az bir zamanın kaldığını ve artık kalenin iç kısımlarına doğru gidildiğini de iki mısralık Farsça bir şiirle anlatır;

Tendüristân-râ benâşed der-diriş

Cüz be-hemderdî ne-gûyem derd-i hîş[6]

Kandiye Kalesi'nin fethinden sonra, Sadrıazam Ahmed Paşa'nın, validesini Venedik kalyonları içerisinden uğurlayarak İstanbul'a göndermesini de Farsça ve Türkçe karışımı bir şiirle anlatır;

Rûz-gâr âh-ı dilden mevc-i deryâ cûş ider

Hak be-ser âlûde-i hon-âb insân ser-te-ser.[7]

---

1 "El-ʿafvü zekâtü'n-nufûs", Şemir Şeyhânî, *Kâmusu'l-Hıkem ve'l-Emsâl*, Beyrut 1993, s.445
2 Sellâm, Hafız Ebî Ubeydü'l-Kâsım, *Kitâbu'l-Emsâl*, Beyrut 1980, s.249
3 Hasan Ağa, 11a
4 Hasan Ağa, 91b
5 Hasan Ağa, 132a
6 Hasan Ağa, 155a
7 Hasan Ağa, 168a

d- Metinde Geçen Remizler

da. ***Kamerî Aylar ve Tarihlerle İlgili Remizler***

Eserde Osmanlıca eski metinlerde kullanılan ay ve yıllarla ilgili remizlere de rastlamaktayız:

"fî m sene 1075" fî Muḥarrem sene 1075, (76a)
"şehr-i râ. 17 sene 74" şehr-i Rebîʿu'l-evvel 17 sene 1074, (33a, 36b)
"fî 14 r sene 1077" fî 14 Rebîʿu'l-âhir sene 1077, (83b)
"fî 3 hâ sene 74" fî 3 Cemâziye'l-evvel sene 1074, (42a)
"rûz-ı Kâsım fî hâ" rûz-ı Kâsım Cemâziye'l-evvel, (84b)
"fî 6 h sene 77" fî 6 Cemâziye'l-âhir sene 1077, (85b)
"fî s 27" fî Şâban 27, (118a)
"sene 74 fî 20 s." sene 1074 fî 20 Şâban, (48a)
"fî n sene 78" fî Ramażân sene 1078, (119a)
"24 sene 74" 24 sene 1074, (51a)
"fî 12 l sene 74" fî 12 Şevvâl sene 1074, (53b)
"fî d sene 75" fî Zi'l-kâde sene 1075, (75b)
"fî 20 h sene 74" fî 20 Zi'l-hicce 1074, (64b)

db. Duâ Cümleleriyle İlgili Remizler

"Hazret-i Ali r.a." radıya'llâhu anh, (15a-b)
"Hazret-i Rasûl a.m" aleyihi's-selâm, (15a-b)
"Allah t.a." Teʿâlâ, (22b, 36a)
"Muhammed Mustafa a.m" aleyhi's-selâm, (74a, 88a)

e- Tarih Verme

Eserde zikredilen olayların tarihleri farklı farklı şekillerde verilmiştir. Arapça-Türkçe, Farsça-Arapça bazen de her üç lisanın kelimeleri mecz edilerek verilmiştir;

"Agustosun dördünde." (17a)
"Bin yetmiş dört senesi mâh-ı Muḥarreminüñ onuncu gicesi mübârek cumʿa gicesi." (18b)
"Mâh-ı Muḥarremüñ onsekizinci güni ki Aġustosun onı idi." (20b)
"Mâh-ı Şevvâlüñ onbirinci güni ki yevm-i penç-şenbedür." (53b)
"Mâh-ı Zi'l-ḥiccenüñ onsekizinci güni ki cumʿa irtesidür." (63b)
"Rebîʿu'l-evvelüñ ibtidâsı." (28a)
"Rebîʿu'l-evvelüñ onuncı güni." (31a)
"Rûz-ı Kâsım." (28a)
"Sene iṯnâ ve sebʿîne ve elf mâh-ı Şaʿbâni'l-muʿażżamuñ ibtidâsında."(5b)
"Sene ṣelâṯün ve sebʿîne ve elfde Zi'l-ḥicce-i şerîfenüñ onyedinci güni." (12b)
"Şehr-i Ramazani'l-mübâreküñ altıncı güni ki yevmü's-sebttür." (82a)
"Şehr-i Şevvâli'l-mükerremüñ yigirmi üçünci güni." (11b)...

f- Övgüler

fa. Şahıslar İçin

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya (Nemçe) başvekili Duc de Sagan'a yazdığı mektupta Padişah IV. Mehmed için; "..ʿazametlü ve şevketlü ve kudretlü ve kuvvetlü, yeryüzünde olan pâd-şahlaruñ ulusu olan efendüm, pâd-şâh-ı islâm ve şehin-şâh-ı kâffe-i enâmuñ...halîfe-i rubʿu meskûn ʿazametlü ve şevketlü ve kudretlü ve ʿinâyetlü pâd-şâh-ı heft-kişver ve şehin-şâh-ı mużaffer hazretlerinüñ..."[8] övgülerini kullanır.

Hasan Ağa, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa için de; "..sebîl-i cihâdi ekberüñ sâyiʿi ve nikât-i kitâb-ı cihâdâtuñ câmiʿ-ı ʿandelîb-i verdis-tân-ı cihâd-ı ekberüñ ve tûti-i kandistânuñ feth u zafer-i fâtih-i ebvâb-ı husûn-i metîn ve mazhar-ı beşâret-i Nasrun mine'llâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn". Kâidü'l-cünûd ve'l-islâmü'l-müvahhidîn. Kâhiri'l-aʿdâi bi-seyfi'l-mücâhidîne ke-esri esnâmi'l-kefereti. Kâtıʿu'l-ʿurûki'l-fecereti. Râfiʿu'l-aʿlâmi li'l-cihâdi. El-mansûri min ʿındi men hüve rabbü'l-ʿıbâdi. Efdalü füdalâ-i kirâm. Ve ekmelü kümeli zevi'l-haşmeti ve'l-ihtirâm. Sadır nişîn-i vizâret-i ʿuzmâ. El-maġfûr ʿınde'llâhi'l-meliki'l-aʿlâ. Aʿnî bihî **Fâzıl Ahmed Paşa** *tâbe ş̱erâhü ve nâle mâ yetemennâhü ʿınde mevlâhi fî-ʿukbâhi* .."[9] ifadelerini kullanmaktadır.

fb. Şehirler İçin

Cevâhirü't-Tevârîh'de Müslümanlar için kutsal kabul edilen beldeler için de şu övgülere yer verilmektedir "...eşrefü'l-büldân ve'l-emâkîn ve ebrekü'l-medâʾin ve'l-mesâkîn kıble-i cümle ʿâlem ve mihrâb-ı teveccüh-i ʿâmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Kuds-i Şerîf, mübârekât-ı hadimî ve hasreti'l-mülûk olan bilâd-ı selâse ki, İstanbul, Edirne ve Bursa'dur."[10]

g- Konuları Başlıklandırma

Beş fasıl ve bir de hatimeden oluşan eserin konu başlıklarında Farsça ve Arapça terkiplerin ağırlıkta olduğu göze çarpmakla birlikte, Türkçe kelimelerin de bu tamlamalarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki;

"Fasl-ı Evvel, Hikâyetine Âgâz Olındı." (2a)

"Faslu's-Sâlis, Tedârik-i Murûr-ı Deryâ-yı Cezîre-i Girid Beyânıdur."(71b)

"Fasl-ı Hâmis, Der-Beyân-ı Ceng-i Deryâ." (119a)

"Hâtime-i kitâb, Kandiye Kalʿası'nuñ Fethi Beyânıdur." (172b)

Fasılların alt ve ara başlıkları durumunda olan sınıflandırmada ağırlık ise Farsça terkiplerden meydana gelmektedir;

"Azîmet-i Sadr-ı Aʿzam be-Dârı's-saltana." (75a)

---

8 Hasan Ağa, 39a-b
9 Hasan Ağa, 1b
10 Hasan Ağa, 73a

"Der-Beyân-ı Mesârıf ve Muhâsara-i Kemiyyet-i Şühedâ ve Mecrûhiyân." (113b)

"Haber-i Âmeden-i Kaplan Paşa." (41b)

"Hikâyet-i Menzil-i Ösek." (55b)

"Hikâyet-i Reften-i Ser-dâr Ali Paşa ve Kaplan Paşa be-cânib-i Uyvar." (16b)

"Hikâyet-i Resîden-i Ahmed Giray Sultân İbn-i Tâtâr Hân be-Ordû-yı Humâyûn." (21a)

"Palanka-i Mezbûrenüñ Kapudanlarınuñ ve Ahâlisinüñ Cevaplarıdur."(64a)

"Rucûʿ be-Hikâyet-i Muhâsara ve Feth-i Kalʿa-i Uyvar." (18b)

"Zirin-oglınun Komaran Kalʿası'na İmdâda Geldiginüñ Hikâyetidür."(32a)

h- Olaylarda Özet Verme

Müellif eserinin sonunda Kandiye Kalesi'nin fethi için Girit Adasına ilk çıkartmanın yapılmasından, kalenin fethine kadar olan olayları ki; yaklaşık iki seneyi mütecavizdir, kısa bir şekilde anlatmıştır.[11]

ı- Usandırıcı Tekrarlar ve Mübalağalı Anlatım

Kandiye muhasarasının başladığı andan itibaren, meterslerde meydana gelen ve karşılıklı top, kumbara atışları varaklar boyu ve gün gün aynı cümlelerle anlatılmaktadır. 1078 Muharreminden (Haziran 1667) başlayın bu hadiseyi; "...güni Rûm-ili (veya Anatolı) kolında serdengeçdi metersi öginde küffâr-ı bî-dîn laġm atub bi-hamdi'llâh kimseye zarâr itmeyüb..." cümleleriyle devam ettirmek suretiyle gün-be-gün Cemaziyelevvel ayına kadar anlatmaktadır. Olayların bu şekilde tekrar edilmesi yaklaşık olarak (97b-110b arası) on üç-on dört varak devam etmektedir. Yukarıda bahsedilen bu tekrar gibi, Uyvar muhasarasındaki olaylar da gün gün anlatılmaktadır.[12]

Osmanlıca tarihi metinlerimizde zaman zaman göze çarpan mübalağalı anlatım, Hasan Ağa'da da bulunmaktadır.

Estergon muhasarası esnasında, orduda bulunan binek ve yük hayvanlarından olan develer kaçmasınlar diye bir ayaklarından bağlanırlar. Çarpışmaların başlaması esnasında top seslerinden ürken develer, bir ayakları bağlı oldukları halde, üçayak üzerinde sekerek kaçarlar. Müellif, develeri bu şekilde gören Macarların, hayvanların bu şekilde yaratıldıklarını zannettiklerini"[13] belirtmektedir.

Uyvar muhasarası esnasında, ilk çarpışmada elde edilen galibiyet anlatılırken, sadrazama; "...devletlü vezîr, hazret-i Rasûl (a.m)' dan beri böyle yüz aklığı olmuş değildir elhamduli'llâh" diye hitap edildiğini söyledikten sonra; öldürülen

11 Hasan Ağa, 174b
12 bk. Hasan Ağa, 20b-24a
13 Hasan Ağa, 15a

ve esir edilenlerin hadd-i hesabının olmadığını, "kelle ve dillerden öbür tarafa geçmenin" mümkün olmadığını[14] belirtmektedir.

Yine Uyvar muhasarası anlatılırken; "...belki devr-i Âdem'den beri böyle bir ceng olmamıştır ve bi-hamdi'llâh efendimizün zamanında vâkiʿ olmuştur..."[15] demek suretiyle mübalağanın derecesini ortaya koymaktadır.

Girit seferi esnasında, Mısır donanması Osmanlı askerinin yardımına gelmektedir. Birkaç gemi, fırtına nedeniyle geride kalır ve Venedik kalyonlarıyla çarpışmaya başlarlar. Meydana gelen bu olayı müellif; "..bu cenge misal Akdeniz'de bir dahî ceng olmış degildür..."[16] ifadeleriyle anlatır.

Yine Cezayir'den Girit Adası'na mühimmât ve malzeme getiren gemiler, Venedik kalyonlarıyla çarpışmaya tutuşurlar. Bu çarpışmada Venedik kalyonları Rodos istikametine kaçar. Bu olayı müellif; "...ol etrafda tahta parçalarından ve yelken rîzelerinden ve kürek parçalarından vesâ'ir envâ-ı esbâb deniz yüzünde ve yalı kenârında mâ-lâ-mal olmış. Bu makûle ceng-i azîm bir târihde olmış degildür ve vasfı bir vechile mümkin degildür"[17] ifadeleri mübalağanın derecesini göstermeye yetmektedir.

i- Olaylarda Kişilerin Biyografilerini Verme

Hasan Ağa eserinde, olaylar esnasında ismi geçen kişilerin daha önceki yaptıkları görevleri ve kişiyle ilgili bazı hususiyetlerini de isminin geçtiği anda, kısa bir biyografi şeklinde vermektedir. Hal tercümelerini verdiği kişilerin başında, tarihini yazmış olduğu Fazıl Ahmed Paşa gelmektedir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu olan Ahmed Paşa'nın devlet hizmetindeki idarecilik görevi Bursa'da iken, Erzurum eyaletine iki tuğ ile hicri 1069 (1658) yılında vali olarak atanmasıyla[18] başlar. Adil, iyi bir idareci, tedbirli ve olaylara akıllı bir şekilde yaklaşımıyla[19] herkesin dikkatini çeken Paşa, Şatır Süleyman Ağa'nın hicri 1070 (1659) yılında getirdiği bir hatt-ı hümayunla o esnada kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Şam Beylerbeyliğini[20] atanır.

Şam'a girerken; "Yâ ebe'l-fukarâ!", "Yâ ebe'l-mesâkîn" feryadlarıyla[21] karşılanan Ahmed Paşa, kısa zaman içerisinde Şam'daki bu durumu çözüme kavuşturur. Şam'da bulunduğu sırada başarılı hizmetlerde bulunan Paşa, babasının hastalığı üzerine Padişah IV. Mehmed'in gönderdiği; "Sen ki Şam beğlerbegisin, iki konağı bir idüb ve âsitâne-yi seʿâdetüme bir gün evvel gelüb, rikâbıma yüz süresin" emriy-

14 Hasan Ağa, 15b
15 Hasan Ağa, 16a
16 Hasan Ağa, 87a
17 Hasan Ağa, 132a
18 Hasan Ağa, 2a
19 Hasan Ağa, 4b
20 Hasan Ağa, 2b
21 Hasan Ağa, 2b

le h. 1071 (1660) yılında iki yüz adamıyla birlikte, on yedi gün gibi kısa bir zamanda Şam'dan İstanbul'a gelir.[22]

İstanbul'a gelen Paşa, burada kırk gün süreyle kayim-i makam görevinde bulunduktan sonra, Padişahın kendisini Edirne'ye çağırmasında sonra da, sadaret görevine atanmıştır. Pederi Mehmed Paşa'nın rahatsızlığı nedeniyle, kayim-i makamlığı sırasında babasının yerine divanlarda bulunan Paşa'ya, 6 Rebiyülevvel 1071 (9 Kasım 1660) tarihinde; "Vekâlet-i vezâreti sana ihsân eyledüm" emriyle veziriazam olur. İlk beş ayını Edirne'de geçiren Paşa, Balkanlar ve Akdenizde'ki kıpırdanmalara müdahale edebilmek için, donanmanın hazırlanmasına nezaret etmek üzere İstanbul'a gelir.[23]

Hasan Ağa, eserinin ilerleyen bölümlerinde Kandiye'nin fethinden sonra oğlunu tebrik için Girit Adası'na gelen Paşa'nın annesinin halini; "...vâlide-i ʿazîzeleri bir müselleme ve muhazzere hâtundur ki, rû-yı zemîn de iffet ü ʿismet ve sıyâm u ʿibâdetle misli yoktur. On seneden beri yıl orucın ve sabahlara deg namaz ve ʿibâdet iderdi. Esbâb-ı, bir fakîre hâtun gibi, bir vezîr-i aʿzamun hâtunı ve bir vezîr-i aʿzamun vâlidesi ola, bunun vasfı mümkin degildür" ifadeleriyle aktarmaktadır.[24]

Hasan Ağa'nın, hal tercümesinden kısaca bahsettiği kişilerden biri de Payku Ali Paşa'dır. Üngürüs seferinin hazırlığı esnasında, Bosna tarafındaki sefer menzillerinin hazırlanması için görevlendirilen Payku Ali Paşa'nın, Fazıl Ahmed Paşa'nın emrine verilmeden evvelki görevleri tafsilatlı bir şekilde anlatıl-maktadır.[25] Yine bu hazırlıklar esnasında Vezir Kıbleli Mustafa Paşa'dan bahsedilirken, Şam'da meydana gelen Dürzî isyanın bastırılmasındaki katkıları da zikredilmektedir.[26]

Eserde geçen biyografilerden birisi de Hüseyin Paşa'dır. Varat Beylerbeyi olan Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın hizmetinde iken, Mehmed Paşa'nın vakıflarının sorumluluğunda bulunmuştur. Babasının vasiyeti üzerine de Fazıl Ahmed Paşa, Hüseyin Paşa'yı yanına almış ve Hüseyin Paşa da Varat'da büyük başarılar elde etmiştir.[27]

j- Olayların Anlatılmasında Ayetlerin Kullanılışı

Türk devlet geleneğinde saltanatın ve mansıbın ilahi oluşu fikri ilk önce Kunlar ve bilhassa hükümdar Mete zamanında görülmektedir. Bu kudretli imparatorluğun hükümdarları mektuplarının başında "Tanrının tahta çıkardı Kun milletinin büyük Tan-yu veya Şan-yu"su ibaresini kullanırlardı ki, hâkimiyetin semavi (ilahi) menşeine inanıldığına dair ilk vesikayı teşkil eder.[28] İslami gelenekte

22 Hasan Ağa, 4b
23 Hasan Ağa, 4b
24 Hasan Ağa, 165b
25 Hasan Ağa, 5a-b
26 Hasan Ağa, 5a-b
27 Hasan Ağa, 11a
28 Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İst. 1980, C.I, s.154

devlet başkanı; "Allah'ın zayıfın kendine sığındığı yeryüzündeki gölgesi"[29] olduğu inancı hâkimdir.

Türk ve İslam tarihinin en muhteşem devrini hiç şüphesiz ki Osmanlı yaşatmıştır. Osmanlı devleti ve padişahlarının davaları da, kendi tabirleriyle *nizam-ı âlem*[30] ve *ilâyı kelimetu'llâh*,[31] üzerinde toplanmaktaydı. Tarihi metinlerimizde olaylar anlatılırken ayet ve hadislerin kullanılması da bu ilahi menşe' fikrini kuvvetlendirmek için olsa gerektir. Kazanılan başarılar veyahut yenilgiler anlatılırken olayın ruhuna uygun ayetlerin verilmesi, olaylara ilahî bir vasıf kazandırma yönelik olsa gerektir.

Hasan Ağa, eserinde hadislerden ziyade daha çok ayetlere yer vermiştir. Aşağıda müellifin, ayetlerle birlikte anlattığı olayları aktaracağız:

* *Fazıl Ahmed Paşa, Erzurum'dan Şam Beylerbeyliğine atandığı sırada Şam'da kıtlık baş göstermiş, Paşa Mısır'dan yardım almak suretiyle buna çözüm bulmuştur.[32] Bu olay K.K. 57/21; "İşte bu Allah'ın lütfudur ki, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir" ve K.K. 73/20; "...kendiniz için önden ne iyilik hazırlarsanız, Allah katında onu bulursunuz.." ayetlerinin desteğiyle anlatılır.*
* *Şam'da, Şihab ve Maan-oğulları isimli Dürzî gruplarının halka yaptıkları taşkınlıklar[33] anlatılırken K.K. 7/179; "...işte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da aşağıdırlar" ayetini kullanır. Yine Şam'da Dürzî isyanının bastırılması olayı K.K. 2 /251; "Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savunması olmasaydı, elbette yeryüzü altüstü olurdu" ayetiyle verilir.*
* *Osmanlı donanmasının, uzun süreden beri hiçbir zayiat vermeden Akdeniz'den sağ salim İstanbul'a dönmesi[34] olayına, K.K. 45/12; "Allah o yüce varlıktır ki, emri gereğince gemilerin yüzmesi ve lütfedip verdiği rızkı aramamız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirdi" ayetiyle izah getiriyor.*
* *Nemçe (Avusturya) Çasarı'nın Erdel civarındaki Osmanlılara bağlı palankaları yakıp-yıkıp ve sulhu bozma girişimlerini[35] K.K 2/27; "...onlar öyle fasıklar ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler" ayetine dayanarak anlatıyor. Aynı şekilde, Avusturyalıların sulhu bozarak savaşa karar vermelerini ve Osmanlı'nın Avusturyalılara karşı tavrını[36] K.K. 2/190; "...size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın" ayetine dayandırmak suretiyle izah ediyor.*

---

29 "Sultan Allah'ın zayıfın kendisine sığındağı yeryüzündeki gölgesidir Ve o sultan vasıtasıyla mazlûma yardım edilir Kim Allah'a dünyadayken yardım ederse, Allah'da kıyamet günü ona yardım eder." Hindî, Alâuddin Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut 1993, C. VI, Hadis no: 14583-14584

30 Turan, C. II, s. 325-326

31 Hasan Ağa, 53b

32 Hasan Ağa, 3a

33 Hasan Ağa, 3b

34 Hasan Ağa, 5a

35 Hasan Ağa, 5b

36 Hasan Ağa, 8a

Avusturya seferi esnasında Beç kralının, Viyana etrafındaki evleri, Osmanlı'nın eline geçmesin diye yakmasını[37] K.K. 9/2; "...öyle ki evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın" ayetiyle anlatıyor.

Avusturya seferinde, yöre ahvalini öğrenmek için, ele geçirilen tutsakların, işkence yapılmaksızın iyi davranmak suretiyle konuşturulması[38] olayını, K.K. 3/148; "Allah iyi davrananları sever" ayetiyle veriyor.

* *Üngürüs seferi için, Fazıl Ahmed Paşa'nın Edirne'de meşveret etmesini[39] K.K. 3/159; "...iş hakkında onlara danış" ayetiyle anlatıyor.*
* *Uyvar seferinde, Estergon Kalesi yakınlarında yapılan çarpışmada elde edilen olumlu sonucu[40] anlatırken, K.K. 10/13; "...suçlu kavimleri böyle cezalandırırız" ayetini kullanıyor.*

Uyvar muhasarasında, dil ve kelle getiren askerlere bolca ihsan verilmesi[41] olayını, K.K. 2/262; "...mallarını Allah yolunda harcayıp da..." ayetiyle veriyor.

Uyvar muhasarasında Estergon sahrasında öldürülen Avusturya askerlerinin[42] hallerini azap ayetlerinden biri olan K.K. 9/34; "...işte onlara elem verici bir azabı müjdele" ayetiyle anlatırken; ölülerin arabalarla taşıttırılmasını da, K.K. 98/6; "Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşindedirler" ayetiyle veriyor.

Uyvar muhasarasında ilk saldırılar esnasında İslam askerlerine bir zararın[43] isabet etmemesini, K.K. 82/10; "...şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır..." ayetine dayandırıyor.

Uyvar muhasarası esnasında geceleyin ansızın ortalığı zifiri bir karanlığın kaplamasını[44] K.K. 7/198; "...ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler" ayetiyle anlatarak, bunu âdeta ilahî bir ikram olarak göstermektedir.

Uyvar fethi için toplanan askerilerin çokluğu ve Avusturyalıların da bundan korkuya kapılmasını[45] K.K. 33/26; "...ve kalplerine korku düşürdü.." ve yine K.K. 75/10; "...kaçacak yer neresi..." ayetleriyle vermektedir.

Uyvar'ın ele geçmesinden sonra savaş ganimetlerinin toplanmasını[46] K.K. 48/20; "...Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfatlandırdı" ayetine dayandırarak anlatmaktadır.

---

37 Hasan Ağa, 10b
38 Hasan Ağa, 12b
39 Hasan Ağa, 6a
40 Hasan Ağa, 15a
41 Hasan Ağa, 15b
42 Hasan Ağa, 16a
43 Hasan Ağa, 18b-19a
44 Hasan Ağa, 19a
45 Hasan Ağa, 22a
46 Hasan Ağa, 22a

Uyvar'ın fethedilmesi için Osmanlı ordusundaki lağımcıların başarılı çalışmalarını[47] K.K. 102/7; "...sonra ahirette onu çıplak gözle göreceksiniz" ve K.K. 12/87; "...çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümid kesmez.." ayetleriyle vermek suretiyle, askerler için ilahi bir lütfun olabileceğini belirtmek istemiştir.

Uyvar'ın fethinden sonra, emannâme verilerek kaleden çıkan Avusturyalıların durumunu[48] K.K. 15/46; "oraya emniyet ve selâmetle gidin" ve kalenin fethini de K.K. 61/13; "...Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Müminleri (bunlarla) müjdele" ayetleriyle birlikte, yine Kur'an'ın başka bir ayeti 37/13; "...bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir" şeklindeki tebşir ayetleriyle veriyor.

İspanya donanmasının, Osmanlı donanması karşısında bozguna uğramasını,[49] K.K. 2/98; "Allah da inkârcıların düşmanıdır" ayetiyle izah ediyor.

Orta Macar'da Osmanlı'nın başarısını gören Lehlilerin Osmanlı hükümdarlarıyla sulh yapma arzusunu[50] K.K. 27/69; "De ki, yeryüzünde gezin de, günahkârların akıbeti nice oldu, görün!" ayetiyle vermektedir.

Macarların Sizeksgard'ı muhafazası ve Osmanlı ordusunun da Peçuy istikametindeki ağır kış şartlarındaki hareketini[51] K.K. 41/30; "...ve onlara, korkmayın, üzülmeyin..." ayetiyle anlatıyor.

Belgrad'a gelmek için, ağır kış sebebiyle tamamen donmuş halde bulunan Tuna nehrinden askerlerini geçiren Ahmed Giray Sultan ve Tameşvar Beylerbeyi'nin durumunu[52] K.K. 29/69; "...cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz" ayetiyle anlatıyor.

Kanije'nin savunulması için haçlı zihniyetiyle birleşen Alman, Hırvat, Macar, Nemçe, Slovan ve İsveç askerlerinin çokluğu karşısında, Osmanlı'nın durumunu[53] K.K. 2/249; "Nice az sayıda birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir, dediler" ayetiyle izah ediyor. Kanije Kalesi muhasarasında iken küffarın firar edenlerini Allah'ın bir lütfu ve ihsanı olarak görerek[54] K.K. 16/128; "Çünkü Allah, sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir" ayetine dayanarak izah ediyor.

Ösek nehri üzerinde köprü yapılması[55] hadisesini; K.K. 1/6; "Bize doğru yolu göster" ayetiyle anlatıyor.

Leva Kalesi'nin muhasarası esnasında, kaleden firar edenlerin peşine düşülmesini[56] K.K. 9/5; " ...ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin..." ve bu ta-

---

47 Hasan Ağa, 26a
48 Hasan Ağa, 26b
49 Hasan Ağa, 18a
50 Hasan Ağa, 41b
51 Hasan Ağa, 45a
52 Hasan Ağa, 46a
53 Hasan Ağa, 56a
54 Hasan Ağa, 61a
55 Hasan Ağa, 56a
56 Hasan Ağa, 56b

kip esnasında beş yüz kişinin öldürülmesini[57] K.K. 75/10-13; "..ogün insan, kaçacak yer neresidir diyecektir", "ogün insana ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne var ise bildirilir" ayetleriyle anlatmaktadır.

Leva Kalesi önünde Osmanlı askerini gören Nemçelilerin halini[58] K.K. 2/249; "...bugün bizim Câlut'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yoktur..." ve K.K. 7/119; "..işte Firavun ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler" ayetleriyle veriyor.

Leva muhasarasında kaçan askerlerin durumları da[59] K.K. 57/13; "...bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım" ve "...arkanıza dönün de bir ışık arayın, denilir" ayetleriyle anlatılır.

Leva fethedildikten sonra, Avusturyalıların kaleyi tekrar almak düşüncesiyle muhasara edip ve daha sonra bu muhasaradan vazgeçmelerini[60] K.K. 7/119; "...ve küçük düşerek geri döndüler" ayetiyle aktarıyor.

Leva sahrasında, Hüseyin Paşa'nın Eflak ve Boğdan askerlerine güvenmesi ve yardımın da gelmemesini[61] K.K. 4/144; "müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin" şeklindeki ikaz ayetiyle izah ediyor.

Peçuy muhasarasında, Sizeksgard'dan hareket edip de Çankal Köprüsü'nde buluşmaları ve o esnada ortaya çıkan sevinci[62]; K.K. 65/7; "...ve Allah, bu güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır..." ayetiyle anlatır.

Yeni Kale muhasarasında, ricâlü'l-gaybın imdada geldiklerini[63] K.K. 9/40; "...onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi" ayetiyle göstermektedir.

Yeni Kale muhasarasında yaralı ve şehit olanlardan bahsedilirken[64] K.K. 2/154; "Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız" ve K.K. 3/170; "...Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rab'leri yanında rızıklara mazhar olmaktadır..." ayetleri veriliyor.

Yeni Kale muhasarası ve kalenin fethi[65] K.K. 48/1; "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik" ayetiyle anlatılıyor.

Yeni Kale muhasarasında Osmanlı askerlerinin ilerlemesini durdurmak isteyen Zirinoğlu, Bakan ve Nadaj-oğlu ve Hırvat beylerinin müşaverelerini[66] K.K. 5/64; "...ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah nu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar..." ayetiyle izah ediyor

---

57 Hasan Ağa, 57a
58 Hasan Ağa, 56a
59 Hasan Ağa, 57a
60 Hasan Ağa, 56b
61 Hasan Ağa, 71a
62 Hasan Ağa, 57b
63 Hasan Ağa, 62a
64 Hasan Ağa, 62b
65 Hasan Ağa, 62b
66 Hasan Ağa, 63a

Peleşke palankasında direnenlerin, içerde bulunan kilisede meydana gelen yangın sonucu ölmelerini[67] K.K. 7/164; "Allah'ın helak edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz..." ayetiyle anlatıyor.

Romen imparatorunun elçisiyle yapılan sulh müzakerelerini[68] anlatırken K.K. 8/1; "...aralarını düzeltin..." ayetini kullanıyor.

Rabe suyunu geçen Osmanlı askeri[69] K.K. 9/25; "Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı..." ayetiyle anlatılıyor.

Rabe muharebesinde İslam askerine mukavemet gösteremeyen düşmanın durumunu[70] K.K. 2/249; "...bugün bizim Câlut'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur" ayetiyle veriyor.

Rabe muhasarasındaki küffarın durumunu[71] K.K. 9/55; "(Ey Muhammed) onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlarla ancak dünya hayatında onların azaplarını çoğaltmayı.." ve K.K. 7/40; "İşte onlara gök kapıları açılmayacak ve onları deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!" ayetiyle anlatıyor.

Rabe suyunu geçip de, savaşa başlayan askerin durumunu[72] anlatırken, K.K. 9/111; "Allah müminlerden, mallarını ve canlarını kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır..." ayetini kullanıyor.

Avusturya askerinin İslam askerine güç yetiremeyeceği[73] K.K. 7/119; "İşte Firavun ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler" ayetiyle anlatıyor.

Savaşlar esnasında, top güllelerine karşı ancak Cenâb-ı Hakk'ın koruyacağını[74] K.. 40/44; "Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir" ayeti çerçevesinde izah ediyor.

Savaş esnasında verilen emri tutmayarak, düşmana karşı geceleyin deniz savaşına tutulup da bu savaşta mağlup olan Halil Paşa[75] olayını; K.K. 3/134; "...öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever" ayetiyle anlatıyor.

Mustafa Paşa'nın Basra ve civarındaki isyanı bastırdıktan sonra, burada iskân edenlerin evlerini kendi elleriyle yakmaları[76] olayını; K.K. 59/2; "...öyle ki evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle harap ediyorlardı" ayetiyle anlattıktan sonra İslam askerinin şecaat ve sebatını da K.K. 14/27; "Allah Teâlâ'ya

67 Hasan Ağa, 65b
68 Hasan Ağa, 67b
69 Hasan Ağa, 69b
70 Hasan Ağa, 70a
71 Hasan Ağa, 70a
72 Hasan Ağa, 70a
73 Hasan Ağa, 71b
74 Hasan Ağa, 113a
75 Hasan Ağa, 122a
76 Hasan Ağa, 127b

iman edenleri, hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar" ayetleriyle birlikte, Kur'an'ın 4/59, 141 ve de 11/104. ayetleriyle izaha çalışıyor.

Savaş esnasında düşman üzerine top mermilerinin yağmur gibi yağdırılması[77] olayını K.K. 7/84; "...ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârın sonu nasıl oldu" ayetiyle beraber Kur'an'ın; 37/173, 30/47, 61/13, 2/251, 33/16 ayetleri de kullanılarak anlatılır.

Efrence ordusunun çokluğuna aldırmayan Osmanlı askerinin[78] durumu, K.K. 2/249; "...nice az sayıda birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmişti" ve 4/45; "...bir yardımcı olarak da Allah kâfidir" ayetleriyle anlatıyor.

Sadrıazam Ahmed Paşa'nın Girit adasına çıkma[79] hazırlıklarını, K.K. 3/159; "...iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah kendine dayanıp güvenenleri sever" ayetiyle veriyor.

Girit adasına hareket etmek için gemilere binildiği anı da[80] K.K. 11/41; "...onun yüzüp gelmesi de Allah'ın adıyladır..." ayetine dayandırılıyor.

Mısır'dan Girit seferine yardım için gelen gemilerin birbirlerinden ayrılmaları neticesinde, Akdeniz'de Venediklilerle çarpışmaya tutuşmalarını[81] K.K. 3/40; "Allah dilediğini yapar" ve 5/1; "...Allah dilediğine hükmeder" ayetleriyle izah ediyor.

Kandiye muhasarasının ilk günlerinde, kaleden firar edenleri[82]; "...insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit..." ayetine dayanarak anlatıyor.

Kandiye Kalesi'nin sağlamlığı ve bu kalenin ancak ümmet-i Muhammed'in gözyaşlarıyla alınabileceğini[83] izah ederken K.K. 30/4–5; "...o gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir" ve " 25/23, 42/8 ayetleriyle bu görüşünü desteklemeye çalışıyor.

Kandiye muhasarasının artarak şiddetlenmesi ve buna bağlı olarak da kalede bulunanların korkuya kapılmalarını[84] K.K. 12/76; "...zira her ilim sahibinin üstünde de daha iyi bilen birisi vardır" ayetiyle anlatıyor.

Kandiye muhasarasında düşman tarafından atılan ve her birisi yetmişseksen vakiyye miktarı olan toplara karşı çarenin olmadığını[85] K.K. 9/51; "De ki, Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlâmızdır. Onun için müminler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler" ayetiyle belirtiyor.

---

77 Hasan Ağa, 129b
78 Hasan Ağa, 159b
79 Hasan Ağa, 84a
80 Hasan Ağa, 84b
81 Hasan Ağa, 87b
82 Hasan Ağa, 93b
83 Hasan Ağa, 97a
84 Hasan Ağa, 99b
85 Hasan Ağa, 113a

Kandiye Kalesi'nin fethinin gecikmesi üzerine[86] K.K. 39/53; "...Allah'ın rahmetinden ümîd kesmeyiniz" ayetinin tebşiratıyla moral bulunması gerektiğini belirtiyor.

Padişah IV. Mehmed'in, hatt-ı hümayun göndererek, savaşta yararlıklar gösterenlere ihsanda bulunmasını istemesini anlatırken[87] K.K. 28/77; "...Allah sana iyilik ettiği gibi sen de (insanlara) iyilik et..." ayetini veriyor.

Kandiye muhasarasının lağım savaşlarıyla şiddetlenmesini[88] K.K. 24/40; "...birbiri üstüne karanlıklar..." ayetiyle gösteriyor.

Venedik askerinin âdeta bir gövde gösterisi gibi büyük bir donanmayla Kandiye Kalesi önlerine gelip demirlemesini[89] K.K. 10/65; "..onların inkârcıların sözleri seni üzmesin..." ve 11/38–39, 39/53 ayetleriyle birlikte vermektedir.

Kandiye Kalesi'nin içlerine giren Osmanlı askerinin ilerlemesini durdurmak isteyen fakat başarısız olan Venediklilerin[90] durumu, K.K. 25/36; "...sonunda onları yerle bir ediverdik" ve 36/9; "...önlerinde bir set ve arkalarında bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler" ayetleriyle anlatılıyor.

İslam askerinin Kandiye kalesinin içlerine girmesini,[91] Kur'an'ın tebşir ayetlerinden birisi olan 5/23; "...oraya girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışınızdır" ayetiyle bildiriliyor.

Osmanlı askerinin savaştan sonra elde ettiği ganimet bolluğu[92] K.K. 48/20; "...yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfatlandırdı..." ayetiyle anlatılıyor.

Kandiye Kalesi'nin tesliminden sonra meterslere vira bayrağı dikilmesini[93] K.K. 30/19; "...yeryüzünü ölümünün ardından o canlandırıyor..." ve K.K. 7/43; "..hidayetiyle bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun..." ayetlerinin işaretine dayanarak bildiriliyor.

Kandiye Kalesi'nin tesliminden sonra, artık top ve el kumbarası seslerinin kesilmesini[94] K.K. 5/64; "...ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür..." ayetiyle izah ediyor.

Kandiye Kalesi'nin tesliminden sonra Osmanlı askerinin kaleye girişini[95] K.K. 15/46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin (denilir)" ayetiyle naklediyor.

Padişah IV. Mehmed, Kandiye'nin fethiyle ilgili gönderdiği fetihname-i hümayun'da kalede miktarı bir hayli fazla olan kiliselerin tahvilini[96] anlatırken K.K.

---

86 Hasan Ağa, 114a
87 Hasan Ağa, 145b
88 Hasan Ağa, 154b
89 Hasan Ağa, 158b-159a
90 Hasan Ağa, 159a
91 Hasan Ağa, 159a
92 Hasan Ağa, 160a
93 Hasan Ağa, 164a
94 Hasan Ağa,, 164a
95 Hasan Ağa, 165a
96 Hasan Ağa,, 172a

9/198; "...Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler imar eder" ayetini kullanmaktadır.

B- CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN TARİH İLMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

1- Osmanlı Diplomatikası

Hasan Ağa'nın bu önemli eserinde, Osmanlı diplomasisinin zengin misallerine şahit olmaktayız. Bu diplomatik yazışmalar, Osmanlı idare sisteminin gerek iç işleri gerekse dış işleriyle ilgili bürokratik yazışma dilini ve bu yazışmaların arasında kullanılan cümlelerden de, büyük devlet olma vasfının getirmiş olduğu yükümlülükleri de görmekteyiz. Çalışmamızın bu kısmında konunun dağılmaması açısından sadece Osmanlı diplomatikasında gözüken yazışma örneklerini başlıklar halinde vermeye çalışacağız.

Diplomatik yazışmalarda Osmanlı, sadece kendi dilini kullanmamıştır. Araplar ve Farslara gönderilen mektuplarda çok defa Arapça ya da Farsça yazılıyordu. Viyana, Venedik arşivlerinin "*Turcica*" serilerinde, çok nadir olarak, Latince, Ermenice ve Almancaya da rastlanmaktadır. Fakat özellikle, Rumca, Sırpça, Boşnakça, Macarca ve İtalyanca yazılar oldukça çoktur. Yabancı dillerin kullanılmasında pratik maksat, doğrudan doğruya ilişki kurmaktır.[97]

Uyvar Muhasarası esnasında kalede bulunanlara Türkî lisanda mektup yazılır. Kalede bulunanlardan Türkçe anlayan kimse bulunmadığı için Sadrıazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın emriyle aynı mektup Macarca yazılarak kaleden içeriye gönderilir.[98]

Vasvar Antlaşması, Türkî ve Latince lisanda yazılıp mühürlendikten sonra, Latince olan Osmanlı tarafına ve Türkî lisanda olan da Romen İmparatoru kapı kethüdası Simon Vere Netkin'e verilerek imparatora gönderilmiştir.[99]

Hasan Ağa'nın bu eserinde yaklaşık olarak on üç adet hatt-ı hümayun ve doksan sekiz adet de çeşitli mektup örnekleri bulunmaktadır. Müellifimiz bu hattı hümayunlardan birinin şeklini eserinde şu şekilde vermektedir:

Hüve'l-muʿîn yerine, altın suyu ve dîvânî hatt ile "Lâ ilâhe illallahu zü'l-kuvveti'l-metîn",

Sülüs hatla ve altın suyuyla, Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm" yazılmıştır. Tuğrayı şerif de altın suyuyla çekilmiştir.[100]

Osmanlı Diplomatik ilminin kalıpları içerisinde, eserde geçen yazışma örneklerini şöylece sıralayabiliriz:

---

97 Gökbilgin, Tayyib, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*, İst. 1979, s.28 vd.; Ayrıca geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir; Feridun Ahmed Paşa, *Mecmua-i Münşeât-ı Feridun Bey*, İstanbul 1275; Jan Reychman-Ananıasz Zajaczkowskı, *Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı*, (Handbook of Ottoman-Turkısh Dıplomatıcs, Genişleterek İngilizceye çev. Andrews S Ehrenkreutz., İst. 1993; Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İst. 1994

98 Hasan Ağa, 19b

99 Hasan Ağa, 68b

100 Hasan Ağa, 72b

a- Dâvet

Dua formülleri bir iki kelimeden oluştuğu gibi bazen de satırlarca uzayan formül şeklinde de olmaktadır.

"Hamd ü senâ-yı bî-hadd-i bî-kıyâs rûz-efzûn ve sitâyiş-i tevhîd-nümûn ve temcîd-i mazmûn-ı ezel, Hüdâ-yı müteʿâl ve Hüdâvendi-i vâhibü'l-âmâl celle şânuhû ʿani'ş-şübehi ve'n-nazîr ve'l-emsâl hazretlerine olsun ki..."[101]

b- Unvan

Padişahların olağanüstü vesilelerle yazdıkları nâmeler özellikle, yabancı hükümdarlara gönderdikleri ahid-nâme gibi mektuplar, Osmanlı padişahlarının hâkimiyet ve salahiyet alanlarını kapsardı.

"...dâru'l-mülk-i Cemşîd u Kaysar ve vâris-i Keyhüsrev ve İskender eyleyüb taht-ı kabża-i tasarruf-ı sâhib-kırânum ve dâhil-i havza-i hukûmet-i hidîvâne-i maʿdelet-ʿunvânum olan mesâkin ü aktâr ve memâlik-i diyârdan eşrefü'l-büldân ve'l-emâkîn ve ebrekü'l-medâʾin ve'l-mesâkin kıble-i cümle ʿâlem ve mihrâb-ı teveccüh-i ʿâmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Kuds-i Şerîf mübârekât-ı hâdimî ve hasreti'l-mülûk olan bilâd-ı selâse-i muʿazzama ki; İstanbul ve Edirne ve Bursa'dur. Ve Şâm-ı cennet-meşâmm ve Bağdad-ı dâru's-selâm ve Mısr-ı nâdiretü'l-ʿasr-ı bî-hemtâ ve külliyen ıklîm-i ʿArabistân ve Haleb-i şehbâ ve ʿIrak-ı ʿArab ü ʿAcem ve Basra ve Lahsâ ve Deylem ve Rakka ve Musul ve Şehr-i Zor ve Van ve Diyâr-ı Bekr ve Zü'l-kadriye ve Kürdistân ve Gürcistân ve vilâyet-i Arz-ı Rûm ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Magrib-Zemîn ve Habeş ve Tunus ve Dâru'l-cihâd Cezâʾir ve Trablus ve Rodos ve Sakız ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezâʾir sevâili ve Diyâr-ı Anatolı ve Memâlik-i Rûm-ili husûsan memâlik-i Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâr ve Deşt-i Kıpçak ve Vilâyet-i Kefe ve Azak ve Diyâr-ı Bosna ve Kanije ve Sigetvâr ve İsteloni Belgrâd ve Eger ve Tameşvâr ve Dâru'l-mülk-i Üngürüs olan Budin ve ana tâbiʿ kılâʿ u husûs ve memâlik-i Erdel ve Eflak ve Boğdan ve taʿrîf-i tavsîfden müstagnî niçe kılâʿ u büldânun pâd-şâh-ı kişver-küşâyı olan ve Şehin-şâh-ı memleket ârâsı **es-Sultân ibn-i's-Sultân ve'l-Hâkân ibni'l-Hakân es-Sultân Mehmed Hân ibni's-Sultân İbrâhîm Hân ibni's-Sultân Ahmed Hân**um ki.."[102]

c- Elkab Örnekleri

Yazışmalara kişilere izafe edilen bazı sıfatlarla başlanır. Padişahın, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi v.s. gibi makam sahibi yetkili ve sorumlu görevlilere hitap eden emir ve fermanlar vb. yazışmalar bu grubun içerisindedir.

---

101 Hasan Ağa, 72b
102 Hasan Ağa, 73a

ca. Hükümdar Elkâbı

Sadrıazam Ahmed Paşa 1078 tarihinde Venedik Doju'na yazdığı mektupta Padişah IV. Mehmed için şu elkabı kullanır; "...aʿzam-ı selâtîn-i zamân ve ekrem-i havâkîn-ı devrân, hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn, sultânu'l-berrîn, hâkânu'l-bahreyn şevketlü ve ʿazametlü ve kudretlü efendüm pâd-şâh-ı islam-penâh ve şitâre-sipâh eʿazza'llâhu ensârehû ve dâʿafe iktidârehû.."[103]

cb. Sadrıazam Elkâbı

Padişah'ın sadrazam için kullandığı elkâb: "...düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmu'l-ʿâlem, nâzım-ı menâzimi'l-ümem, müdebbir-i umuri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkib mütemmim-i mehâmimi'l-enâm bi'r-reʾyi's-sâʾib, mümehhid-i bünyâdi'd-devlet-i ve'l-ikbâl, müşeyyid-i evkâni's-seʿâdet-i ve'l-iclâl, mükemmil-i nâmûs-ı saltanati'l- uzmâ, mürettib-i merâtib-i hilâfeti'l-kübrâ, fâtih-i ebvâb-ı cihâd-ı kâsir, şevket-i erbâb-ı ʿinâdi'l-gâzî fî sebîli'llâhi livechi'llâhi'l-mahkûf bi-sunûfi ʿavâtıfi'l-meliki's-samed. Vezîr-i aʿzam-ı âzaf-şiyem ve vekîl-i mutlak, sadâkat-ı ilm Ser-dâr-ı ekrem Ahmed Paşa, edâme'llâhu Teʿâlâ iclâlehû ve zâʿafe iktidârehû.."[104]

cc. ***Padişahın Vezir için kullandığı elkâb***

"Düstûr-ı mükerrem, müşîr-i müfehham, nizâm-ı ʿâlem, müdebbir-u umûri'l-cumhûrı bi'l-fikri's-sâkib, mütemmimü'l-enâm-ı bi'r-reʾyi's-sâyib, mümehhid-i bünyâdi'd-devlet-i ve'l-ikbâl, müşeyyid-i erkâni's-seʿâdet-i ve'l-iclâli'l-mahfûf-ı bi-sunûf-ı ʿavâtıfi'l-meliki'l-aʿlâ Şam eyâletine mutasarrıf olan Vezirüm..."[105]

cd. ***Tatar Han'larının sadrazam için kullandığı elkâb***

"Mecme-ʿi ashâb-ı sultân-ı seʿâdet-nişân ve merci-ʿi erbâb-ı erkân-ı Süleymân-ı zamân, seʿâdetlü ve devletlü ve yüce himmetlü peder-i ʿazîzüm sultânum hazretlerinün huzûr-ı devlet-meʿâl unvanları savbına derûnî ihlâs ile devâm-ı ʿömr-i devletleri ve bekâ-yı saltanat u ikbâlleri deʿavâ-ı takdîminden sonra ʿarza dâşt-ı ferzend-i sadâkat-ihlâsları budur ki.."[106]

"Mevkıf-ı refî-ʿi ʿaliyyi'ş-şân-ı vezâret-i kâm-rânî ve mahfil-i menî-ʿi sâmihi'l-erkân-ı sadâret-i kahramânî li-îzâl-i müʾebbedâ bi't-teʾyîdâtı'r-rabbânî savb-ı devlet-âvine hezâr-sad-hezâr ʿacz ü kusûr birle zimmet-i ihlâsınuza olan düʿâ-i bekâ-i ʿömr ü devletleri ve senâ-yı sebât ve feth u nusretleri edʿiyyeleri takdîm ve tetmîmden sonra ʿarz-ı dâşt-mahlas-ı sadâkat-kârları budur ki..."[107]

---

103 Hasan Ağa, 114b
104 Hasan Ağa, 73a-b
105 Hasan Ağa, 169a
106 Hasan Ağa, 20a
107 Hasan Ağa, 11a-b

ce. Vezirin Veziriazama elkâbı

"Seʿâdetlü ve mürüvvetlü ve reʾfetlü veliy-niʿmetüm sultânum hazretlerinüñ hâk-pâ-yı şerîf-i şeref-bahşlarına rû-yı ubûdiyyet fersûde kılındukdan sonra Hak subhânehu ve Teʿâlâ vücûdu beyhûdelerin hatalardan hıfz idüb sâʿye-i maʿdeletlerin ʿibâdu'llâh üzerinden dûr eylemeye."[108]

cf. Mustafa Paşa'nın sadrazam için kulllandığı elkâb

"Seʿâdetlü ve mürüvvetlü ve âlî himmetlü ve kullarına merhametlü sultânum hazretleri. Hâk-pâ-yı şerîf-i merâm-ı bahşlarına rû-yı ʿubûdiyyet mâlîde-i veche-i bendegî fersûde kılındukdan sonra..."[109]

cg. Hasan Paşa'nın sadrazam için kullandığı elkâb

"Devletlü ve seʿâdelü ve merhametlü velî-niʿmetüm efendüm..."[110]

ch. Beylerbeyilerin sadrazam için elkâbı

Cezayir Beylerbeyinden. "Mefâhiru'l-guzât ve'l-mücâhidîn, mezâhir-i âyet-i kerîme-i fazlu'l-mücâhidîne ʿale'l-"âʿidîn..."[111] "Adâletlü ve mürüvvetlü ve kullarına âlî himmetlü sultânum hazretlerinün mübârek turâb-ı akdemleriyle kuhl-ı dîde-i ahbâb-ı mesned-i ashâb ve melce-i erbâb-ı münâcâtdur. .."[112]

ci. Trablus Beylerbeyinin sadrazam için kullandığı elkâb

"Devletde yektâ ve seʿâdetde bî-hemtâ olan ʿızzetlü ve seʿâdetlü ve şevketlü ve fazîletlü, gâzî fî-sebîli'llâh sultânum hazretlerinün hâk-pâ-yı kimyâ-ayârlarına rû-yı ʿubûdiyyet-mâlîde kılındukdan sonra..."[113]

cj. Tunus Beylerbeyinin sadrazam için kullandığ elkâb

"Devletlü ve seʿâdetlü bu kullarına merhametlü sultânum hazretleri. Tûtiyâ-yı erbâb-ı hâcât olan hâk-pâ-yı erbâb-ı bahşlarına sad-hezâr tazarruʿ u niyâz ve ʿacz-i iftikâr birle yüzüm ve gözüm sürdükten sonra..."[114]

ck. Mısır Beylerbeyinin sadrazam için kullandığı elkâb

"Seʿâdetlü ve ʿadâletlü ve âlî himmetlü velî niʿmetüm efendüm. Sultânum hazretlerinün hâk-pâ-yı şerîflerine yüzimüz ve gözimüz sürilüb..."[115]

---

108 Hasan Ağa, 94b
109 Hasan Ağa, 127a
110 Hasan Ağa, 54b, 57b
111 Hasan Ağa, 159a
112 Hasan Ağa, 124b
113 Hasan Ağa, 124a
114 Hasan Ağa, 123b

cl. Sadrıazamın vezir için kullandığı elkâb

"ʿIzzetlü ve refʿatlü karındâşum pâşâ-yı celîlü'l-kadr hazretlerinün huzûr-ı ʿızzet-mevfûrlarına dürer-i dâʿat-ı muhabbet-âyât ve gurer-i teslîmât-ı vâfiyât-ı meveddet-gâyât ittihâfiyle zamîr-i münîr-i hurşîd-rahşâna inhâ-i muhlisâne budur ki..."[116]

cm. Sadrıazamın Şeyhülislam için kullandığı elkâb

"Şifâ-yı sadr u sudûr-ı cilâ-yı ʿuyûn-ı aʿyân-ı cumhûr olan seʿâdetlü ve fazîletlü efendüm hazretlerinün, meclis-i şerîf ve fazîlet-i redîf u mahfel-i münîf, seʿâdet-i elya"ları savbına hezâr tekrîm ü taʿzîm ve bisyâr-ı tevkîr u tefhîm-birle selâmu'n-mina'llâhi'l-müheymini dâyimen ʿalâ men ʿaleyye bi'l-fazlı ve'l-ʿızzi kâʾimen iblâgından sonra...."[117]

d- Hıristiyan Hükümdarlar ve Devlet Adamlarının Elkâbı

Hıristiyan devlet adamlarıyla ilgili kullanılan elkâb örneklerini de şu şekilde sıralayabiliriz.

da. Hükümdârın kullandığı elkâb

Padişah IV. Mehmed, Romen İmparatoru Löpoldus için kullandığı elkâb:

"..iftihâru'l-ümerâi'l-Îseviyye, muhtâr-ı kiberâi't-tâʾifeti'l-Mesîhiyye. Vilâyet-i Alaman ve Çeh ve Macar vesâʾir niçe diyârun hâkimü'l-kaviyyi'l-iktidârı ve millet-i Nasrâniyye-i mülûkâne ulusı ve hürmetlisi Romen imparatorı Löboldus..."[118]

db. Sadrıazamın kullandığı elkâb

Erdel Kıralı Apafı Mihal için kullandığı elkâb. "İftihâru'l-ümerâʾi'l-îseviyye. Muhtâru'l-küberâi'l-fihâm fi'l-milleti'l-Mesîhiyye. Muslıh-ı mesâlih-i cemâʿatu'n-Nasrâniyye. Sâhil-i ez-bâli'l meşemmet-i ve'l-vakâr. Sâhib-i delâili'l-mecd ve'l-iftihâr. Musâdakat-nişân muhâlesat-ʿunvân bi'l-fiʿl, Erdel hâkimi olan Apafı Mihal.."[119]

dc. ***Sadrıazamın Venedik Doju için kullandığı elkâb***

"İftihâru'l-ümerâʾi'l-ʿizâmi'l-ʿîseviyye. Muhtâru'l-küberâi'l-fihâm fi'l-milleti'l-Mesîhiyye. Muslih-ı Mesâlih-i cumhûru't-Tâʾifeti'n-Nasrâniyye. Mesâlih-i ezyâli'l-haşmet-i ve'l-vakâr. Sâhib-i delâʾili'l-mecdi ve'l-iftihâr Venedik Doju"[120]

---

115 Hasan Ağa, 89a
116 Hasan Ağa, 133b
117 Hasan Ağa, 26b-27a
118 Hasan Ağa, 73b
119 Hasan Ağa, 51b
120 Hasan Ağa, 114b

de. Sadrıazamın Başvekil ve elçiler için kullandığı elkâb

Sadrıazam Nemçe başvekili Duc de Sagan için kullandığı elkâb

"Ümerâ-i millet-i Mesîhiyyenün zübdesi ve küberâ-i tâife-i ʿîseviyyenün ʿumdesi muslıh-i mesâlih-i tâʾifetü'n-Nasrâniyye-i muhâlasat-nişân, musâdakat-ʿunvân muhabetlü ve meveddetlü dostumuz Nemçe imparatoru hatema'llâhu ʿavâkıbehû bi'l-hayrun başvekili olan Dukadin Sagan..."[121]

df. Sadrıazamın Venedik Elçisi için kullandığı elkâb

"Kıdvet-i aʿyâni'l-Milleti'l-Mesîhiyye. "[122]

dg. Sadrıazamın askerler için kullandığı elkâb

Sadrıazamın General Frençesko Morozin için kullandığı elkâb

"Kıdvet-i ümerâʾi'l-milleti'l-mesîhiyye. ʿUmdet-i küberâʾi't-tâʾifeti'l- ʿîseviyye. Venedik cumhurı tarafından deryâ cenerali olan sadâkatli dostumuz Françesko Kavalir kıbeline selâm-ı selâmet-encâm ve peyâm-ı muhâlesat-fercâm iblâgiyle hâl u hâtırınuz süvâl olınub..."[123]

dh. Sadrızamın kale komutanları için kullandığı elkâb

Sadrıazamın Leva Kalesi komutanına yazdığı mektup. "Biz ki dünyâda en ulu pâd-şâhun vezîr-i aʿżam ve serdâr-ı ekremiyüz. Siz ki Leva Kalesi'nün Macar ve Nemçe kapudanlarısız.."[124]

e- Hıristiyan Hükümdar ve Devlet Adamlarının Osmanlı Devlet Adamları İçin Kullandığı Elkâb

ea. Hükümdarların Osmanlı Pâdişahı için kullandığı elkâb

Venedik kralının IV. Mehmed için kullandığı elkâb.

"Şevketlü ve seʿâdetlü ve nusretlü şehen-şâh-ı Sultân Mehmed Şah...."[125]

eb. Nemçe Çâsârı'nın IV. Mehmed için kullandığ elkâb

"Allahu Teʿâlânun ʿavn ü ʿinâyeti ile nasb olınmış Romen İmparatorı ve Alaman ve Hırvat... memleketlerinün kralı, şevketlü ve ʿazametlü pâd-şâh-ı şehen-şâh-ı meşrik ve Rûm-ili ve bizüm hem-civârımuz ve mehâbetlü dostumuz Sultan Mehmed Han hazretlerinün dostluga lâʾik selamlar..."[126]

---

121 Hasan Ağa, 38b, 54a, 68b
122 Hasan Ağa, 150b
123 Hasan Ağa, 176a
124 Hasan Ağa, 35b
125 Hasan Ağa, 76b
126 Hasan Ağa, 79b

ec. Sadrıazam için kullandıkları elkâb

Venedik Cumhurunun sadrazam için kullandığı elkâb

"Allah'un ʿinâyeti ile Duk Kontarin Venedik Dojı olan tarafından Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nün sadr-ı aʿzamı ve müşîr-i ekremi devletlü, seʿâdetlü Ahmed Paşa hazretlerinün huzûr-ı şeriflerine muhabbetimüzden cârî ve sadâkatimüzden nâşî selamlar ve senâlar..."[127]

ed. Nemçe (Avusturya) Çâsârı'nın sadrazam için kullandığı elkâb

"Allahun ʿavn ü ʿinâyeti ile Romen İmparatorı dâʾimen muzaffer. ʿIzzetlü ve seʿâdetlü dostumuz..."[128]

ef. Nemçe başvekilinin sadrazam için kullandığı elkâb

"Seʿadetlü ve devletlü muhibb dostumuz. Senâ ve selamdan sonra..."[129]

eg. Üngürüs seferinde kale komutanlarının sadrazam için kullandığı elkâb

"Devletlü ve seʿâdetlü sultânımun hâk-pâylarına yüzler sürevüz ve Allah'dan size ugur ve yardım isterüz.."[130]

f- Duâ

Vesikalardaki dua formülleri, hitap edilen kimsenin rütbesinin, şan ve şerefinin uzun sürmesi ve daha da yücelmesine ilişkin iyi dilekleri kapsar.

Hükümdar için; "..eʿazze'llâhu ensârehû ve dâʿafe iktidârehû"[131]

Sadrıazam için; "..edâma'llâhu Teʿâlâ iclâlehû ve dâʿafe iktidârehû"[132]

Osmanlı vesikalarında Hıristiyan hükümdar ve devlet adamları için de dua formülleri bulunmaktadır.

Venedik Doju için; "..hatema'llâhu ʿavâkıbehû bi'l-hayri ve'r-reşâdi ve ahsene ileyhi sebîle's-sevâbı ve's-sedâd.."[133]

Erdel Kıralı Apafı Mihal için; "..hutimet ʿavakıbeḥû bi'l-hayr.."[134]

g- Hatime (tarih, tarih koyma, mahalli tarih).

İlgili resmi vesikanın sonuna konan, yazan, gönderen ve yeriyle ilgili açıklığın bulunduğu kısımdır.

---

127 Hasan Ağa, 90a, 175a
128 Hasan Ağa 79a
129 Hasan Ağa, 47b
130 Hasan Ağa, 35b
131 Hasan Ağa, 114b
132 Hasan Ağa, 73a-b
133 Hasan Ağa, 114b, Ayrıca bk., 38b, 54a, 68b
134 Hasan Ağa, 51b, 73b, 150b

"Bâkî hemîşe edâma'llâhu ʿömreke fî sürurin. Fe-inne bekâʾeke el-fevzü'l-ʿazîm."[135]

"Bâkî hemîşe ʿömr ü devlet ve kadr ü seʿâdet dâʾim-bâd."[136]

"Bâkî lutf-ı Kaysariyye ve mehabbet ü meveddet-i Çâsâriyyemüz cenâb-ı şerîfinüz ile müstedâm-bâd ve ber-karâr-bâd."[137]

"Bâkî mürüvvet-bâd."[138]

"Bâkî ʿömr ü devletleri mezîd-bâd."[139]

"Bâkî ʿömr ü tavîl ber-sıhhat ü seʿâdet, umûr-ı devlet pür-ikbâl-bâd."[140]

"Bi-câh-i Muhammedin ve âlihi't-tayyibîn."[141]

"Hem-vâre-i mesned-nişîn-i sadârât-ı kâmrânî ve evreng-i vezâret-i câvidân ilâ yevmi'l-mevʿûdil-memdûd-bâd."[142]

"Seʿâdetlü sultânımun mürüvvet-i şerîflerine havâle olınmışdur."[143]

"Ve's-selâmü ʿala men ittebeʿa'l-hüdâ."[144]

ga. ***Tarih. (Arapça-Türkçe tarih koyma)***

Vesikalarda hatime kısmında değişik formüllerde tarih konmaktadır. Vasvar antlaşmasındaki tarih koyma formülü farklı bir formül şekli olması hasebiyle metinde geçtiği şekliyle buraya koymayı uygun gördük;

"Bu ahvâlün beyânı içün işbu nâmemüz kendü dest-i hattımuz ve Çâsarlık mührümüz ile müşerref olup tahrîr olınmışdur. Fî 17 mâh-ı Saferi'l-hayr min velâdeti hazret-i İsâ (a.m) ve Çâsarlıgımızun yedinci senesi ve Macar krallığımuzun onuncu senesi ve Çeh krallığımuzun sekizinci senesi, Löpoldus tarihinün bin yetmiş beş senesinde şehr-i rebîi'l-evvelün üçünci güni pâd-şâh-ı islâm-penâh hazretlerinün taraf-ı saltanat-ı ʿaliyyesinden..."[145]

Bununla birlikte diğer formüllerden bazıları da şöyledir: "fî Ramażân sene 76" (80a), "tahrîren fî 2 Ramażân sene 76" (79a), "fî 16 sene 74" (68b), "Muḥarrem fî 16 sene 75", "fî 28 Receb sene 76" (77a), "fî gurre-i Zi'l-hicce" (67a).

gb. ***Mahall-i tahrir. (Vesikanın yazıldığı yer)***

Vesikalarda mahall-i tahrir formülleri; devamlı ikâmet edilen yer ve geçisi olarak iskân edilen yerde yazılmış olmak üzere iki türüyle göze çarpar.

---

135 Hasan Ağa, 27b
136 Hasan Ağa, 12a
137 Hasan Ağa, 79a
138 Hasan Ağa, 78b
139 Hasan Ağa, 9a, 47b, 67a, 77a
140 Hasan Ağa, 80a
141 Hasan Ağa, 34a
142 Hasan Ağa, 20b
143 Hasan Ağa, 90a
144 Hasan Ağa, 19a, 54b, 68b, 173a
145 Hasan Ağa, 72b

"Be-Meştâ-yı Kandiye" (172b).
"Be-yurd-ı sahrâ-yı Vasvar" (68b).
"Der-Kalʿa-i Lençe" (67a).
"Der-Kalʿa-i Sokmar" (53a).
"Der-Limân-ı zâ-Kelîsa" (176a).
"Der-sarâ-yı Doja" (175b).
"Der-sarâ-yı Duka" (77a).
"Der-şehr-i Beç" (79a).
"Sahrâ-yı Zemûn" (52a).

gc. İmza.
"Abdu'l-Dâʿi'l-kadîm. Hafız Mehmed el-Kâdî bi-ʿasâkir- Anatolı." (34a).
"Bende-i Ahmed" (166b).
"Bende-i Âsitâneş-i Lavoş" (41a).
"Bende-i Muhammed. Mîr-i mîrân-ı Tunus" (124a-b).
"Bende-i Mustafâ bî-riyâ" (130b).
"Bende-i Ramażân, Mîr-livâ-i Mısr" (90a).
"Cenâb-ı şerîfinüz hizmetlerine hâzır Dukadin Sagan" (47b, 52a, 67a).
"El-fakîr muhlisan" (148b).
"El-Hakîr Ahmed Paşa" (159b).
"Mine'l-muhibbi'l-muhlis Françesko Kavalir Verkil" (176a).
"Muhibb-i Muhlis Panayot" (147a).

h- Telhis

Sadrıazam tarafından padişaha sunulan yazılı kâğıt yerinde kullanılır bir terimdir.

"Hak subhânehû ve Teʿâlâ hazretleri, şevketlü ve ʿazametlü pâd-şâhımun rûh-ı ʿâlem olan vücûd-ı humâyûnları hâtâ vu hâtırdan masûn u mahfûz idüb, serîr-i seâdet-masîr-i sâhib-kırânîlerinden dâʾimâ zevk u safâ ile kemâl-bir eyleyüb sâye-i seʿâdetden ʿâmme-i ʿibâdu'llâh üzerinden biran zâʾil eylemeye, âmîn."[146]

Diğer bir telhis sureti de şu şekildedir: "ʿArz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki, şevketlü ve ʿazametlü ve kerâmetlü pâd-şâhum Hak subhânehû ve Teʿâlâ hazretleri hemîşe-medâr ve emn ü emân-ı ʿâlem olan sâye-i vücûd-ı humâyûn-ı mükerremeleri himâyesinde ʿâmme-i ehl-i islâmı müreffeh ve âsûde ve dâʾimâ düşmenân-ı pâ-tedbîr ve ser-keşân-ı ashâb-ı saʿîr-i ser-efserdelerin pâye-i serîr-i şevket-masîr-i cihân-gîrlerinden fersûde kılınub, hemvâre-i ʿazm-i zafer-i cezm-i humâyûnlarına ebvâb-ı feth u futûh küşâde ve meftûh olub, ʿunvân-ı cerîde-i ʿavâm ve şuhûr olan futûhât-ı celîle ile nâm-ı nâmîleri ilâ yevmi'l-kıyâm pîrâye-i eyyâm ola, âmîn."[147]

146 Hasan Ağa, 130b
147 Hasan Ağa, 166a

I- Buyuruldu

Osmanlı Diplomasisinde bu terim, yüksek rütbeli devlet erkânının, kendisinden alt rütbe ve makamda bulunanlara gönderdiği emir yerinde kullanılır bir terimdir.

Fâzıl Ahmed Paşa'nın Komar Kalesi komutanlarına gönderdiği buyrulduğunun formülü şöyledir: "Biz ki Allah (c.c)'ın ʿinâyet ü ihsânı ile pâd-şâhlarun ulusu ve şecâʿatlü efendüm pâd-şâh-ı islâm hazretlerinün vezîr-i aʿżam ve serdâr-ı ekremiyüz..."[148]

2- Saltanat ve Mansıbın İlâhî Oluşu

a- Türk Devlet Geleneğinde

Türk devlet geleneğine göre mansıb ve saltanat ilâhidir ve sultan; "Allah'ın zayıfın kendisine sığındığı yeryüzündeki gölgesidir.."[149] İdareciliğin de bir Allah vergisi olduğunu biz, Fâzıl Ahmed Paşa Erzurum valiliğine atandığı sırada Hasan Kethüda ile birlikte yaptığı bir konuşmada görüyoruz; "İşte bu metâ-ı devleti biz akçe ile almadık ve bu devlet-i istemez iken Hak cânibinden iʿtâ olındı. Çünki takdir böyle imiş, emr hazret-i Allâhundur."[150] Saltanatın ilahi olduğunu gösterir ifadeyi de Fâzıl Ahmed Paşa'nın Venedik elçisine yazdığı mektubun cümleleri arasında görmekteyiz; "Şevketlü ve kudretlü pâd-şâhımuz, Allah Teʿâlânun ihsânı olan kuvvet ü kudret ile bu sefer-i hümâyûna hareket buyurub..."[151]

b- Hıristiyan Devlet Geleneğinde

Cevâhirü't-Tevârîh'te de Hıristiyanlıkta da devletin kutsallığı ve Tanrı tarafından bahşedilen bir ikram olduğuna dair yazışmalar görmekteyiz. Nemçe Çasarı'nın Padişah IV. Mehmed'e yazdığı bir mektupta; " Allah Teʿâlânun ʿavn ü ʿinâyetiyle nasb olınmış Romen imparatorı...",[152] Venedik Doju Duk Kontari'nin Sadrıazam Ahmed Paşa'ya yazdığı mektubun elkâbında; "...Allahun ʿinâyeti ile Duk Kontarin Venedik Dojı olan..."[153] ve yine Venedik Doju'nun Kandiye'nin fethinde sonra sadrazama yazdığı mektupta; "...Allahun ʿinâyetiyle Venedik Doju, şevketlü Devlet-i Aliyye..."[154] ifadelerini kullanmaları sadece bizde değil, Hıristiyan devlet anlayışında da saltanatın ilahi olduğu inancını göstermektedir.[155]

---

148 Hasan Ağa, 63b-64a

149 Hindî, C.VI, 14583-14584; Bu konuda ayrıca şu eserlere de müracaat edilebilir: Uğur, Ahmet, *Osmanlı Siyaset-nâmeleri*, Kayseri 1992, s.119 vd.; Turan, C.I, s.168-176; Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İst. 1991, s.236-246

150 Hasan Ağa, 2b

151 Hasan Ağa, 146a

152 Hasan Ağa, 79b

153 Hasan Ağa, 90a

154 Hasan Ağa, 175a

155 Hiristiyanlığın oluşumunda ve Hristiyan inanç ve öğretilerinin belirlenmesinde Pavlusun önemli bir yeri vardır. Pavlus kendisini, "daha annesinin rahmindeyken Tanrı tarafından seçilip görevlendirilen bir kişi" olarak tanımlamaktadır. Gündüz, Şinasi, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001, s. 12 vdb, Pavlus'un sosyal ve idari yapı ile ilgili olarak üç temel karakteristik özelliği Hiristiyanlık devlet anlayışı ile ilgili bizlere

3- Devlet-Halk Münasebetleri

Tarih boyu süre gelen devlet geleneğimiz içerisinde, devlet bütün organlarıyla halkın hizmetindedir. Sultanın, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmanın gerektirdiği durumlardan birisi de halka hizmet ve hakkını alamayanların, mazlumların sığınağı olmasıdır. Fâzıl Ahmed Paşa Erzurum'a atandığında Hasan Kethüda'ya sıkı bir şekilde; pederi devlet-i aliyyeye nasıl hizmet etmiş ise kendilerinin daha fazla hizmet etmeleri gerektiğini, fukara halktan vergi olarak bir şey alınmamasını, kendisinden önce gelen paşalar vergi olarak ne almış iseler, kendilerinin daha öncekilerin yarısı kadar vergi alacaklarını tembih ederek, " ben akçe ve pul istemem, amacım ümmet-i Muhammede ve Devlet-i Osmâniyye'ye layık hizmettir"[156] demek suretiyle orada bulunma amaçlarını açıklamış oluyordu. Fâzıl Ahmed Paşa'ya gelinceye kadar senede yüz elli yük akçe tahsil edilirken, bu miktar Paşa'nın valiliği hizmetinde ancak kırk-elli yük akçeye düşmüştür.

Fazıl Ahmed Paşa'nın Şam Beylerbeyliğinde bulunurken meydana gelen kıtlık esnasında Mısır'dan getirtilen kırk-elli şayka dolusu buğday, yöre halkına karşılıksız olarak dağıtılmıştır. Şam'da daha önceleri de meydana gelen bu tür olaylarda yardımların belli bir meblağ karşılığı dağıtıldığı ve adına da *deşîşe*[157] ve *karîb* adı verildiği, bundan da otuz-kırk yük akçe tahsil edildiği bildirilmektedir. Meydana gelen bu olaydan sonra Paşa'nın da Padişaha arzıyla bu vergi Şam halkında kaldırılmış ve bu durum da Şam mahkeme kayıtlarıyla tescil edilmiştir.[158] Devletin halk için olduğuna en çarpıcı örneğini Uyvar muhasarasında görmekteyiz. Muhasaranın ilerlediği saatlerde zafer işareti olarak esir ve kelle getiren askere Fâzıl Ahmed Paşa'nın bahşiş vermesi üzerine kethüda; "efendim böyle virgü ile hazine mi yeter" diyerek müdahalede bulunur. Bunun üzerine Paşa devletin var-

---

fikir vermektedir. Dünyevi egemenlik tanrısal iradenin tezahürüyle gerçekleşir ve ona itaat etmek gerekir. Mevcut sosyal kurum ve değerlerin ya da bu çerçevede statükonun olduğu gibi korunmalı ve insan bulunduğu her ortama uymalıdır. Romalılara yazdığı şu mektup devlet ve egemenlik felsefesini açıkça ortaya koymaktadır. "Herkes altında bulunduğu yönetime boyun eğsin. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur; var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, tanrının düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenlre yargılanırlar. …yönetim senin iyiliğin için Tanrının hizmetindedir. Ama kötü olanı yaparsan kork. Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor, kötülük yapanın üzerine Tanrının gazabını salacak oaln öç alıcı olarak Tanrının hizmetindedir." Gündüz, s.224-225. Pavlus'un bu düşüncesinin bir benzerini Göktürkler'in büyük veziri Tonyukuk'un yazıtlarında da görmekteyiz. Bk. Ögel, Bahattin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul 1988, s. 340-341

156 Hasan Ağa, 2b

157 **Deşişe**: Harameyn fukarasına verilmek üzere Mekke ve Medine imaretlerinde pişirilen bir çeşit çorba. Hububat sadakası. Sosyal bir anlam tayıması Hz. Peygamber (s.a.v) zamanına dayanmaktadır. Hububat sadakasının Harameyn'e ilk defa kimin tarafından gönderildiği bilinmemektedir. Abbasi halifesi Muktedir Billah devrinde (908-932) Harameyn'e ilk defa gönderilmeye başlayan surre içerisinde hububut da yer alıyordu. Daha sonra Memluk sultanları Mısır, Şam ve Halep'te bulunan birçok nahiye ve köyü Harameyn halkı ve fakirlerine vakfederek bu köylerden çıkan hububatı zahire adıyla Harameyn'e yolladılar. Bu arada Haremeyn fukarasına deşîşe pişirmek üzere belli bazı köyleri de vakfettiler. Bu fakirlere tahsis edilen diğer vakıf köylerinden ayırmak için deşîşeye ait köylere "deşîşe köyleri" veya "deşîşe vakfı köyleri", hububata ise "deşîşe hububat" veya "Haremeyn deşâyişi" denildi. Deşîşe için ayrılan sultan vakıfları çoğalınca da bunlar "Sultan Çakmak deşîşesi" veya "Sultan Kayıtbay deşîşesi" gibi adlarla anılmaya başlandı. Osmanlılar döneminde deşîşeye vakfedilen köyler çoğalınca bütün deşîşe vakıflarını idare etmek üzere bir nazır tayin edildi. Daha önce Mısır'ın vakıf işleriyle birlikte desisenin idaresi "nâzı-rû'n-nüzzâr" tarafından görülüyordu. Deşîşe Nâzırlığı'nın ne zaman ihdas edildiği kesin olarak bilinmemekteyse de bunun XVI. yüzyılın ikinci yansında olduğu söylenebilir. Es-Seyyid, Seyyid Muhammed, "Deşişe", *DİA*, İstanbul 1999, C. IX, s. 214-215

158 Hasan Ağa, 3a

lığının sebebini halka dayar ve şöyle der; "..ya hazine ne içindür. Hemen dâimâ böyle sarf itmek müyesser ola."[159]

Devlet-Halk münasebetlerinin bir diğer örneğini de idari mekanizmada bulunan devlet adamlarının, halkın yararına olacak vakıflara ağırlık vermesinde görüyoruz. Bunlardan birisi de Köprülü Mehmed Paşa'dır. Hasta yatağındayken ve ömrünün son demlerinde Paşa oğluna;

- Anadolu'da olan vakıfların unutulmaması

- Rumeli'nde başlanmış olup da bitirilmeyen han, cami ve diğer hayratının gözden bırakılmamasını özellikle de Dikilitaş yanındaki tamamlanamayan hayrata canı gibi mukayyed olmasını,[160] sıkı bir şekilde vasiyet eder. Bu vakıfların bir kısmı bugün de kuruluş amacı doğrultusunda hizmetine devam etmektedir.

4- Tebaa İçerisindeki Problemler ve Çözümleri

Eserde, Ahmed Paşa'nın Şam Beylerbeyliğinde meydana gelen Şihab ve Maan-oğulları adlı Dürzî gruplarının isyanını görmekteyiz. Hasan Ağa, bu iki taifenin azgın birer topluluk olduklarını, yüksek dağ tepelerinde kendilerine saraylar bina edip ve Tanrı ve peygamber tanımaz ateist birer topluluk olmaktan başka, domuz, köpek ve keçiye taptıklarını[161] zikretmektedir.

Şam Beylerbeyi İbşir Paşa zamanında başlayan ve bastırılamayan bu isyan, Padişahın gönderdiği hatt-ı hümayun doğrultusunda Trablus, Kudüs, Gazze ve Şam kullarıyla birlikte Sayt, Beyrut ve Safed voyvodalarından da yardım istenmesi yoluyla bastırılmaya çalışılmıştır. Şihab oğullarının sarayları olan, Merâhilü'l-uyun, Haşiyye ve Reşid ismindeki yerlerde bulunan sarayları yok edilmiştir. Bunun üzerine Maan-oğulları, Fâzıl Ahmed Paşa'ya mektup göndererek, yaşadıkları yerlerinin harap edilmemesine karşılık, beş yüz kese akçe vermeye ve eşkıyalıktan vazgeçmeye razı olurlar.[162]

Bunların sözlerinde durmayacakları tahmin edildiği için kendilerinden rehin istenmiş ve alınan rehin Şam kalesinde tutulmuştur.[163] Bu grubun ileride de problem çıkartacakları göz önüne alınarak yaşadıkları bölge olan Safed, Sayd ve Beyrut beylerbeylik yapılmış ve Şam defterdarı Ali Efendi buraya paşa olarak atanmak suretiyle[164] çözüm yoluna gidilmiştir.

---

159 Hasan Ağa, 15b

160 Hasan Ağa, 11a

161 Hasan Ağa, 3b; Geniş bilgi için bkz. Öz, Mustafa, "Dürzilik", *DİA*, İstanbul 1994, C.X, s. 46-47.

162 Hasan Ağa, 3b-4a

163 Hasan Ağa, 4a; Böyle bir rehin olayı da Uyvar Kalesinin fethinde olmuştur Kaleyi vira ile teslim eden Uyvarlı'lar Komaron'a gittiklerinde, kendilerinin kaleyi savunarak teslim ettiklerinin anlatılması için Fâzıl Ahmed Paşa'dan iki kişi istediklerinde Paşa, iki ağayı görevlendirir Ama bu iki kişinin sağ-salim geri dönmelerini garanti altına almak için de onlardan iki kişiyi kendi yanlarında alıkorlar, 26b; Ayrıca bk. *Fındıklılı Mehmed Ağa*, C. I, s.48

164 Hasan Ağa, 4a

5- Devlet Kadrolarında Dengenin Gözetilmesi

Padişah IV. Mehmed, Uyvar fethinden sonra Fâzıl Ahmed Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunda ahvalden sual ettikten sonra, emektarlarından kırk kişiye sipahilik verdiğini belirtiyor. Buna sebep olarak da; "...çokdan harem-i humayû-numdan çıkanlara sipahilik virilmeyüb her-bâr müteferrikalık virilmek ile müteferrika çok olmuştur. Kırk kuluma sipâhilik çok değildür..." demek suretiyle belli bir kadroya yığılma yapıldığına dikkat çektikten sonra, başka hiçbir kimseye sipahilik verilmemesini ve rüûsların da biran evvel İstanbul'a gönderilmesini ister.[165]

6- Tabii Afetler ve Karşılaşılan Problemler

Bilindiği gibi tabii afetler çeşitlidir. Depremler, sel felaketleri, kuraklık vs... Hasan Ağa, Ahmed Paşa'nın kendisinin bulunduğu yerlerde meydana gelen iki afetten bahseder. Biri Erzurum depremidir. Diğeri ise Şam'da meydana gelen kıtlıktır.

Fâzıl Ahmed Paşa Erzurum valiliği görevinde iken (1069/1658) büyük bir zelzele olur. Erzurum Kalesi, Erzincan kapısı istikametinden bir kulesi ve kırk-elli zira kadar yeri yıkılır. Durum padişaha bildirilir ve gelen hatt-ı hümayunda, yıkılan yerlerin biran evvel tamir edilmesi istenir. Paşa, yıkılan yerlerin on gün içinde yapılmasını emreder. Tamir için yapılan masraflar için İstanbul'dan gelen emir gereği, halktan hiçbir maddi yardım talep edilmemiş, hatta Paşa, kendi şahsi hazinesinden de yapılan masraflara takviye yapmıştır.[166] 11 Şevval 1077 (6 Nisan 1667) tarihinde Venediklilere ait olan Kotor Kalesi civarlarında meydana gelen bir zelzelede de, kalenin ve kalede bulunan tüm evlerin yıkıldığı ve üç-dört bin kadar insanın öldüğü bildirilmiştir.[167]

Şam'da meydana gelen kıtlık sebebiyle pahalılık ve karaborsa baş göstermiş, Paşa'ya gelen şikâyetlerde; ekmeğin elli dirheminin iki akçeye satıldığı, onun da mevcut olmadığı ve halkın uzun zamandan beri ot yedikleri bildirilmiştir.[168] Bunun üzerine Şam halkının ileri gelenlerinden bir kriz masası oluşturan Paşa kısa ve uzun vadeli tedbirlerle biran evvel çözüme gitmiştir.

Şam'da kuraklık nedeniyle meydana gelen bu sıkıntının diğer bir benzeri de 1074 (1663) yılı Nisanında Avusturya seferi esnasında meydana gelir. İlkbahar geldiği ve rûz-ı hızıra on üç kaldığı halde yağmur yağmamış ve etrafta hayvanların otlayabileceği kadar çayır dahi yoktur.. Veziriazam Zemûn sahrasında iken yağmur duasına çıkılması için emir gönderir. Bunun üzerine Sava nehrinin kenarına bir mihrap yapılmak suretiyle, üç gün sabah namazlarından sonra dua edilir. Duaya başlandığının ikinci gününden itibaren yağmur yağmaya başlar. Duanın üçüncü gününden sonraki zamanlarda tabiatın doyabileceği kadar yağmur yağar.[169]

---

165 Hasan Ağa, 28b
166 Hasan Ağa, 2b
167 Hasan Ağa, 95a
168 Hasan Ağa, 3a
169 Hasan Ağa, 51a

7- Sanat Tarihine Işık Tutacak Bilgiler

Hasan Ağa eserinde, olayları anlatırken sadece sefer ve savaşlarla ilgili ayrıntıları değil, yapılan ve yapılması düşünülen yapılarla ilgili bilgileri de vermektedir. Uyvar seferine niyet edildiğinde gidilmesi düşünülen sefer menzilleri arasında Jidve suyunu geçme düşüncesi vardır. Ordunun çokluğu ve nehrin taşkın olması karşı tarafa geçişi güçleştirmektedir. Bunun üzerine Paşa'nın emriyle Jidve nehri üzerinde ordunun bütün ağırlıklarıyla rahatça geçebileceği bir köprü yapılır.[170] Olayların cereyan ettiği yerlerdeki kale ve diğer yapıların özelliklerini de bildirmesi sanat tarihi bakımından önem arz etmektir.

a. **Uyvar Kalesi:** Al-i Osman'da buna denk bir kale yoktur. Çift palankalıdır. Orta Macar'ın Osmanlı'yla sulh içinde olduğu zamanda Macarlar altmış gün muhasara etmiş fakat alamamışlardır. Kale duvarının kalınlığı beş endaze ve etrafındaki hendek ise üç-dört kulaçtır. Kale duvarı safi tuğladan yapılmıştır.[171]

b. **Novigrad Kalesi:** Kale içinde irili ufaklı yirmi parça top vardır. Kale içerisinde bir kilise vardır ki güzelliğini tabirde insan aciz kalmaktadır.[172]

c. **Leva Kalesi:** Altın ve gümüş madenleri vardır. Balyemez toplara dayanmaz ama iç kalesi hayli müstahkem ve bir kesme kale üzerindedir. Çevresinde büyük akarsu hendeği vardır. Dış kale taş duvar ve bazı yerlerinde çit vardır. Dış kalenin de etrafında su hendeği mevcuttur. Su hendeği akarsu biçiminde ve bataklık ve kalenin de varoşları vardır.[173]

d. **Komar Kalesi:** Bu kale 20 Zilhicce 1074 (14 Temmuz 1664) tarihine gelinceye kadar iki defa fethedilmiştir. Zira Komar, Kanije kalesine gidilecek yolda bir engel teşkil edecek konumda olmakla birlikte, Kopan, Boyofça, Bezrence, Segeş ve Koposvar palankalarının yollarının bağlandığı bir noktadadır. Meralık alanı, bağ ve bahçeleri çoktur. Kale bir hendekle çevrilidir.[174]

e. **Beç Kalesi:** Beç Kalesi: İki bin ziradır. Zemin 1300, duvara bitişik taş tabya 12, asıl hendekten hariç tabya 17, Hendeğe dayalı tabya 80, bir tarafı 65, kapı adedi 2, kapılarının duvarının asgari kalınlığı 26, asıl hendekten hariç olan toprak tabyalar ve onların hendekleri ve onlardan hariç olan kazıklardan hendeğe varıncaya kadar olan genişliği 26 ziradır.[175]

---

170 Hasan Ağa, 16b
171 Hasan Ağa, 25b
172 Hasan Ağa, 30b
173 Hasan Ağa, 36b
174 Hasan Ağa, 64b
175 Hasan Ağa, 83a

f. Kandiye Kalesi: Hasan Ağa'ya göre; "..cümle halk mâbeyninde ve Acem ü Arab ve Frengistan ve yedi iklimde bu Kandiye Kalesi ne miktar nâmdâr ve müstahkem ve metin olduğu hiçbir padişahda emsali olmadığını cümle âlemin bildiği.."[176] bir kaledir. Kandiye Kalesi lağımlarıyla meşhurdur. Yirmi iki seneden beri küffar durmayıp kalenin taşra tabyalarından ve hendeklerinden ileri ve kara tarafına iki yüz elli kişi, biri üç kat olmak üzere lağımlar yaptıkları söylenir.[177]

8- Savaş Zamanlarındaki İç Politika

Sefer için karar verildiğinde, gidilecek yer ve yöre ahvaliyle ilgili istihbarat çalışmalarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Nemçe (Avusturya) seferine hazırlıklarının yapıldığı sıralarda yöre ahvalini bilenlerle istişare yapılmıştır. Daha önce o bölgede görev yapan Gürcü Mehmed Paşa, hasta olmasına rağmen bu istişareye katılmıştır.[178] Padişah IV. Mehmed'in de katıldığı ve Edirne'de yapılan bu istişareden sonra, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan hanlıklardan biri olan Kırım Han'ı sefer için davet edilmiş, sefere davet mektubuyla birlikte kendisine on bin altın, cevahir kuşak ve bir de murassa kılıç, Mirahur Mustafa Ağa ile gönderilmiştir.[179] Sefer için yapılan istihbarat çalışmaları, seferin başladığı zamanlarda da devam etmektedir. Seferin başladığı anda fikirlerine ve bilgilerine başvurulan kişilerin başında ele geçirilen tutsaklar gelmektedir. Ele geçirilen tutsakları konuşturmak için de kendilerine bolca ihsanda bulunulurdu.[180] Seferi riske sokacak ve Osmanlı'yı güç durumda bırakacak hataların da affedilmediğini görmekteyiz. Bizzat Padişah tarafından ve hatt-ı hümayunla sefere davet edildiği halde kendisi değil de, oğlunu Avusturya seferine gönderdiğinden dolayı Kırım hanlığından azledilen Mehmed Giray Sultan'ı buna örnek gösterebiliriz.[181]

9- Savaş Zamanı Osmanlı Dış Politikası

Devlet adamlığının gerektirdiği en önemli vasıflardan birisi şüphesiz kararlılık ve devletin ve ümmetin çıkarlarını ön planda tutmaktır. Avusturyalılar'ın yapılan sulhu bozup, Osmanlı himayesinde olan palankaları yakıp, ümmet-i Muhammedi esir etmeleri ve Osmanlı'dan kale istemeleri üzerine, Bosna taraflarına yapılması düşünülen sefer, Avusturya istikametine çevrilmiştir. IV. Mehmed ise; "Ecdâd-ı

---

176 Hasan Ağa, 86a; 92b; Dimitri Kantemir bu kale için; "Türkler yirmidört yıl süren bir savaştan sonra geçmiş yüzyılların kıvanç kaynağı olan ve dünyanın sekizinci harikası sayılan ve bizzat doğanın her saldırıya karşı aşılmasız kıldığı sanılan bu görkemli kaleyi, Osmanlı Devletinin egemenliğine alarak topraklarına katarlar." Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, (çev. Özdemir Çobanoğlu), Ank. 1979, C. II, s.176

177 Hasan Ağa, 95b-96a, 170a vd.; Cevâhirü't-Tevarih'de Kandiye Kalesinin içerisinde bulunan han, han, kilise, hâne ile ilgili bilgi mevcut değildir Uzunçarşılı, Kandiye'nin içerisinde seksen bin hanenin bulunduğunu, bunu da Hasan Ağa'dan nakletmesine rağmen biz bu bilgiye rastlayamadık, Uzunçarşılı, III, 421; Evliya Çelebi'de teferruatlı ve mübalağalı anlatımı görmekteyiz. *Seyehatname*, (sad. Mümin Çevik), İstanbul 1985, C. VIII, s. 230 vd.

178 Hasan Ağa, 6b

179 Hasan Ağa, 8b (Mektup No: 1)

180 Hasan Ağa, 12b

181 Hasan Ağa, 77a

ʿızâmum kefereden kale alagelmişlerken kefere bizden kale ister. Eğer devlet-i saltanata lâyık ve ümmet-i Muhammed'e nâfiʿ ise ihtiyar ve vezîrüm olan kullarla müşâvere iderek savaş idersiniz" şeklindeki hatt-ı hümayun gereği Sadrıazam Ahmed Paşa, Nemçe ahvalini uzun uzun anlattıktan ve gerekli olan müşavereler yapıldıktan sonra savaşa karar verilir.[182]

a-Sulhun Ön Planda Tutulması

Avusturya seferi, yapılan antlaşmaların ihlal edilmesi üzerine yapılmıştır. Osmanlı bu sefer için Belgrad'a yaklaştığında, Avusturya tarafından da elçi gönderilir. Sadrıazam Ahmed Paşa, seferlerindeki asıl amacın, her iki tarafın insanlarının rahat içinde olmaları olduğu, fakat sulhun tek taraflı olarak ve de Avusturyalılarca bozulduğunu ifade etmiştir.[183]

b-Sulh Görüşmelerinde Kararlılık

Osmanlı'da daha önce idaresi altına aldıkları toprakları karşı tarafın isteğine uyarak geri verme gibi bir düşüncelerinin olmadığın görüyoruz. Avusturyalıların Osmanlı Devleti'nden kale istemeleri üzerine yapılan müşaverede; şimdiye kadar ecdadın kale almak suretiyle devamlı fetih yaptıkları göz önüne alınarak, böyle bir istekle gelenlerle görüşme yapmanın bile bir taviz niteliği taşıyacağı düşünülerek savaşa karar verilmiştir.[184] Buna rağmen sulh görüşmesi için Belgrad'a gelen Nemçe elçisine Paşa; Kanije karşısında yapılan Yeni Kale'nin yıkılması, Erdel içerisindeki Nemçe askerinin çıkarılması ve bu esnada ele geçirilen esirlerin bırakılmasından[185] sonra görüşme yapılabileceğini kararlılıkla belirtmiştir. Avusturyalıların kendilerini oyaladıklarını ve cevap vermede geciktiklerini gören Fâzıl Ahmed Paşa, Çasar'ın başvekiliyle yapılan diğer görüşmede daha evvelki şartlarına ilaveten, Sultan Süleyman zamanında yapılan antlaşmada belirtilen 30 bin altın verginin de padişaha ödenmesini ilave eder.[186] Bununla da yetinmeyen Paşa, sulh için gelen Macar elçisine; ya Sultan Süleyman ile olan sulh üzere senede otuz bin altın veyahut Koca Murad Paşa ile olan ve senede 200 bin nukûd kuruşun[187] kendilerine verilmesini ister.[188] Bu arada aynı zamanda devlet adamının ülkesiyle antlaşması ve diyalogu bulunan ülkelerle olan tarihi bağı bilmesinin ne derece önemli olduğunu görmekteyiz. Elçi Sultan Süleyman ile olan antlaşmayı bilmediğini, Koca Murad Paşa ile olan antlaşmayı bildiğini itiraf etmekten kendini alamamıştır.

---

182 Hasan Ağa, 6a
183 Hasan Ağa, 12a
184 Hasan Ağa, 8a
185 Hasan Ağa, 8a-b
186 Hasan Ağa, 10a
187 Bahsedilen bu antlaşma Kanuni sultan Süleyman zamanında yapılan ve 11 ocak 1606 (10 Receb 1015 de imzalanan 17 maddeyi muhtevi Jitvetorok (Zitvetorok) muahedesidir İlgürel, C. X, s.423.
188 Hasan Ağa, 14a

Sadrıazamın bu kararlığı Komar Kalesi'nin muhasarası esnasında yapılan sulh müzakerelerinde de göze çarpmaktadır. Komar Kalesi'nde bulunanların ileri sürdükleri maddelerden, taşınmaları için araba ve bir gece kalede kalma gibi maddelerini kabul eden Paşa, kaleden çıktıklarında kendilerine de silah verilmesi isteklerini sadece kale komutanına vermek şartıyla kabul etmiştir.[189]

Fazıl Ahmed Paşa'nın bu tür kararlığını, Girit Adası'na yapılan seferde de görmekteyiz. 15 Şevval 1079 (18 Mart 1669)'da Hanya'da bulunan sadrazamla görüşmeye gelen Venedik elçisi; Kandiye Kalesi'nin kendilerinde kalması şartıyla, 600 kese pîşkeş ve senede 20 bin altın haraç verme karşılığında sulh teklifinde bulunması üzerine Ahmed Paşa; "...biz bâzer-gân degiliz. Bizde hazine çoktur. Kandiye Kalesi'ni verirseniz ne âlâ, yok vermezseniz sulh olmaz"[190] cevabını verir. Kandiye muhasarasının uzaması üzerine yapılan müzakerelerde, Venedik elçisinin muhasaranın uzadığını ve hâlâ bir neticenin olmadığını hatırlatması üzerine Paşa; "İki sene ceng etmek degil, bu kale ugurunda İslam askeri dahi öyle ceng ider ki, bi'l-cümle Âl-i Osman mülkünde başkuşlar öter"[191] ifadesini kullanmıştır. Bu ifade Fazıl Ahmed Paşa'nın ideal ve kararlılığını göstermesi bakımından çok manidardır. Kandiye'nin artık teslim alınması aşamasına gelindiğinde yapılan müzakerelerde Venedik elçisinin, Girit Adası'nda hiç değilse bir palankalık yer kendilerine verilmesini istemesi üzerine Veziriazam Ahmed Paşa'nın; "..bu adada size bir karış yer yoktur. Hemen sulh bozulsun ve İbrahim Paşa ordudan çadırları kaldırsın"[192] demesi üzerine Venedik elçisi bu sözünden vazgeçmiş, hiçbir şey istemeksizin sulh antlaşmasın imzalamıştır.

c-Sulh Yapma Şekilleri

Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar seferinde Macar elçisine, Osmanlı'nın sulh çeşitlerini şu şekilde sıralar;

- Âl-i Osman'ın cümle kulları zevk u safâda ike, Âl-i Osman vükelâsının sulh etmesi,
- Âl-i Osman'ın vekilinin seferde sulh yapması,
- Âl-i Osman'ın yer götürmez askeriyle dâru'l-harbe vardığında yaptığı sulh.[193]

ca. Osmanlıya İtaat Şekli

Macar Platamnoş, Erdel hâkimi Apafı Mihal'in Osmanlı Devletiyle sulh yapma girişimini duyduğunda, Mihal'e ve diğer karyelere yazdığı mektupta; yapılacak bu antlaşmada kendilerini iki türlü sonucun beklediğini bildirir;

---

189 Hasan Ağa, 64a
190 Hasan Ağa, 152b
191 Hasan Ağa, 162b; Râşid Tarihinde ise, Âl-i Osman veya Venedik Doju'nun memleketinde baykuşlar öter" şeklinde anlatır, C. I, s.238
192 Hasan Ağa, 163a
193 Hasan Ağa, 14a

- Biri, Osmanlı'ya itaat edip ve haraç verip kendi mallarından mahrum olup, ellerinde neleri var ise onları verip, ama itaatin yine krala olması,

- İkincisi, krala itaatten dönüp, İslam padişahının kulluğuna girmesidir.

Mihal daha sonra şöyle devam eder; birincisinde, haraca tâbi olmak kabul edildiğinden, Osmanlı istediği anda vergiyi talep eder. İkincisinde ise, Allah'ın, bütün Hıristiyanların ve Çasar'ın huzurunda yüzünüz kara olur ve hainler olursunuz.[194] Ele geçirilen bu mektupta yazılanlara orduda bulunan bütün herkes taaccüple birlikte hayran olmuşlardır.[195]

cb. Antlaşmalara Bağlılık ve Süresi

Fâzıl Ahmed Paşa, Alman seferi için Mihal'e yazdığı mektupta şöyle demektedir; "Küffâr-ı melâʿîn gelüb Nitra Kalesi üzerine müstevlî olmakla imdâd u iʿânetleri için biraz ʿasker taʿyîn ve irsâl eylemişizdür. İmdi siz dahî Erdel ʿaskerin cemʿ ve külliye-i tâm ile bir gün evvel hâzır u âmâde ve ol cânîblere hareket üzre olmanız lâzım gelmekle..., inşallah vusûlünde tavakkuf-ı küllî Erdel'lü askerile bir sâʿat mukaddem kalkub ol semtlere doğru hareket eyleyesiz.."[196]

Taraflar arasında antlaşmalar yapılırken, antlaşma sürelerinin de belirtildiğini görmekteyiz. Vasvar muahedesi yapılırken antlaşma süresi yirmi yıl olarak özellikle belirtilmiştir.[197]

cc. Sulh Görüşmeleri Esnâsında Hediyeleşme

Osmanlı askerinin Belgrad'da bulunduğu sırada, sulh görüşmeleri yapılırken Nemçe Çasarı'na gönderilen hediyeler şunlardan oluşmaktaydı; Büyük baş-çadır, iki tanesi bütün her şeyiyle donanmış bir şekilde on tane at ve divan rıhletleri.[198]

Yirmi küsur yıl gibi uzun bir dönemi kapsayan Kandiye'nin fethedildiği sırada, seksen parçadan oluşan kale anahtarlarını iki tane gümüş tepsiyle birlikte getiren elçilere sadrazam hediye olarak; altı yüz altın ve elçilerle birlikte gelen diğer iki kişiye de dört yüz altın ve hilat giydirmiştir.[199]

Başka bir ülke ile savaş durumunda da olsa, yapılan bazı icraatları Hasan Ağa "*kânûn-ı kadîm üzre*" ifadesiyle anlatması, bu tür hediyeleşme ve onura etmelerin Osmanlı'nın devlet geleneğinde bir kanun durumunda olduğunu göstermektedir. Nitekim Kandiye Kalesi fethedildikten sonra Hanya'da Venedik elçisiyle yapılacak müzakere için gelen elçiye yapılan teşrifatı, kânûn-ı kadîm üzere tayinat

194 Hasan Ağa, 43a
195 Hasan Ağa, 42a
196 Hasan Ağa, 51b-52a
197 Hasan Ağa, 68b, 72a
198 Hasan Ağa, 75a
199 Hasan Ağa, 165a

verilip, daha sonra meyve, koyun ve kuzu göndermek suretiyle hatır sorulmuştur, şekliyle anlatır.[200]

Bu ve benzeri türden yapılan ağırlamalarla birlikte, herhangi bir amaçla âsitâneye gelen elçilere de ata sporumuz olan cirit oyununun seyrettirildiğini de görmekteyiz. Mayıs 1665'de gelen bir elçiye Veziriazam Ahmed Paşa cirit oyunu seyrettirmiştir. O ana kadar böyle bir şeyle karşılaşmayan elçi, bunun oyun mu yoksa döğüş mü? olduğunu sormaktan kendini alamamıştır.[201]

10- Sefere Gidilirken Yapılan İşler

a-Sefer Hazırlıklarının Yapılması

Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadarete atanmasından sonra 1071 (1660) yılında, Kaptan Mustafa Paşa komutasındaki donanmayla Akdeniz adaları kontrol altına alınmıştır. Bosna ve Avusturya taraflarındaki siyasi gelişmeler göz önüne alınarak bu istikamete sefer hazırlığı başlatılır. Özellikle Kotor, Şebnek, İspilet kalelerine dikkat çekilmektedir. Buraları için yapılması gereken hazırlıklar da 10 Safer 1071 (15 Ekim 1660) tarihli bir hatt-ı hümayunla ile her tarafa bildirilir. Sefer esnasında uğraması düşünülen menzillerden Bosna taraflarındaki Kotor bölgesi gayet sarp ve kayalık olduğundan buraların düzeltilmesi ve askerin ağırlıklarıyla birlikte rahatça geçebileceği bir hâle getirilmesi için Payku Ali Paşa tayin edilir.[202]

Uyvar seferine gidilirken yapılan hazırlık esnasında özellikle Uyvar'ın belirlenmesi olayı çok dikkate değerdir. Fâzıl Ahmed Paşa bu sefere gidilirken, vezir ve beylerbeyilerle yaptığı müşaverede; "Yanık muhasarasına gidilse, yollar dağlık ve kayalık, İslâm askerine fayda verecek varoş ve köyler yok. Ancak kale alınmış olur, vilâyet alınmış olmaz. Komaron üzerine gidilse, Komaron su içinde bir kale ve oraya kapanmak müşkül iştir ve köprü yapmak gerekir. Uyvar'a gitmek en iyisi. Zira Uyvar hem büyük bir kale ve hem de Çasar'ın ikinci veziri orada ve Orta Macar'ın baş kalesidir. Ona tâbi kale, palanka, ev, altın ve gümüş madenleri vardır. Uyvar üzerine gidilirse hem doyumluk olur ve hem de vilâyet alınmış olur"[203] sözleriyle amaçlarının ne olması gerektiğini belirtmektedir.

Osmanlının sefere gidişi esnasında, yollarda ordunun hareketini yavaşlatacak ve taşıma güçlüğü olacak yeterinden fazla malzemeyi almadıklarını görmekteyiz. Savaşın ilk anlarında lazım olacak birkaç top ve buna mümasil şeylerle iktifa edilmekte ve gerekli olan teçhizat yerinde yapılmaktadır. Uyvar'ın fethinden sonraki yapılan hazırlık çalışmalarında Belgrad'dan, Kaymakam İbrahim Paşa'ya haber gönderilerek, top dökmek için, tophaneye top döken ustalar, kalıplar, toprak, bakır çubuk gibi mühimmatın biran evvel Belgrad'a gönderilmesi istenmiştir.

---

200 Hasan Ağa, 174b
201 Hasan Ağa, 75b
202 Hasan Ağa, 5a-b
203 Hasan Ağa, 13a

Çünkü yapılacak yeni sefer için, otuz balyemez top, bir iki yüz şâhi top ve birkaç tane de kolonborne dökülmesinin[204] gerekli olduğu belirtilmiştir.

Yine bu şekilde ağırlık teşkil eden savaş malzemelerinin, bizzat yerinde inşa edilen tophanede döküldüğünü Kandiye savaşı esnasında da görmekteyiz.[205]

b-Din ve Devletin Selametinin Ön Planda Tutulması

Osmanlı devlet felsefesinde, yapılacak işlerin Devlet-i saltanata ve ümmet-i Muhammed'e faydalı ise yapılması esası[206] vardır. Avusturya seferi için Tatar Hanı'na bir mektup yazan Fâzıl Ahmed Paşa; "Göreyim seni, iki kardeş gibi Al-i Osman'a hizmet idelüm ve ümmet-i Muhammed'in mesâlihin görelim"[207] ifadeleriyle amaçlarını belirtmektedir.

Osmanlı'nın bu anlayışını, seferin bütün aşamalarında görmekteyiz. Uyvar ve ona tâbi olan küçük kaleler alındıktan sonra, otağda yapılan müşaverede sadrazam padişah'ın; vüzera ile müşavere ile her hangisi Allah'ın kulları için hayırlı ise onun yapılmasını[208] istediğini hatırlatmıştır. Bu anlayışı, Sadrazam Ahmed Paşa, Zemun sahrasında iken Padişah'tan gelen bir hatt-ı hümayunda daha açık ve net olarak görmekteyiz; "Bi'l-cümle tedbîr ü hareketinüz takdîre mutâbık ve rızâ-yı şerîfine muvâfık eyleyüb, dîn ü mübîn ugurunda niçe hizmetler vücûda getürmek müyesser ve mukadder eyleye, âmîn."[209]

c-Sefer ve Sevkiyatta Gizlilik

Ordunun sefere gitmesi esnasında yapması gereken en önemli işlerden birinin de gizliliğe riayet etmesi olduğu hiç şüphesiz kaçınılmaz bir durumdur. Kandiye muhasarası esnasında Girit Adası'nda yapılan bir toplantıda, Halil Paşa'nın komutasına verilen yeniçeri, cebeci, sadrazam sekbanlarından oluşan birliğin, hangi amaçla ve nereye sevk edileceğini, Halil Paşa'dan başkası bilmiyordu. Gidilecek yere kadar da orduda bulunan hiçbir kimsenin bundan haberi olmamıştır.[210]

d-Protokollerin Uygulanması

Osmanlı devlet sistemi içerisinde, her şeyin bir düzen ve protokol dâhilinde yapıldığını, bu protokolün her zaman ve her ortamda uygulandığını görmekteyiz. Üngürüs seferi esnasında gelen bir hatt-ı hümayun, sadrazam selamda hazır bir haldeyken şu düzen üzere dinlenmiştir;

---

204 Hasan Ağa, 43b
205 bk. Hasan Ağa, 92b-93a vd.
206 Hasan Ağa, 6a
207 Hasan Ağa, 9a
208 Hasan Ağa, 35a
209 Hasan Ağa, 53b
210 Hasan Ağa, 120

Üç tuğlu kubbe-i hümayun üyesi Kaplan Mustafa Paşa vezirin sağında,

Kütahya Beylerbeyi Yusuf Paşa vezirin solunda,

Dergâh-ı âlî müteferrikaları ve çavuşları ve bostancı taifesi alay olarak geçit yaparlarken.[211]

Nemçe seferinde, Belgrad'da toplanan ordunun alay göstermesi esnasındaki protokol durumu ise şöyledir;

Serdarıekrem Fâzıl Ahmed Paşa'nın;

Beylerbeyi sağ ve solunda,

Sancak beyleri, Beylerbeyilerin alt yanında,

Sipahi kulları, kanat olarak sağ ve sol taraflarında,

Yeniçeri ise otağa yakın selamda dururlar.

Dergâh-ı âli müteferrikaları ve dergâh-ı âlî çavuşları serdarıekremin askerlerinin önünde yürür.

İç ağaları, tuğlar önünde durmak suretiyle, Fâzıl Ahmed Paşa'nın kardeşleri Mustafa-Ali Beyler bunların önlerinde yürüyüp cümle beylerbeyileri ve selamda duran İslâm askerleri bunların selamını alıp bu üslup üzere yürüyüş her gün devam ederdi.[212]

Hasan Ağa, Ösek köprüsü civarlarında ve Kanije muhasarasına gidilirken yapılan yürüyüş düzeni ile ilgili olarak da şunları yazmaktadır. Zira bu esnada orduya iltihaklar olmuş ve protokolde da değişiklik meydana gelmiştir.

Bosna Beylerbeyi ve tatar askeri ileriye vararak yürür. Bunlardan sonra yeniçeri ile alay topları. Bunlardan sonra vezirler. Her beylerbeyi kendi kolunun başında, sipahi ve yeniçeriler, müteferrika ve çavuşlar yerli yerinde. Veziriazam sekbanları, deli ve gönüllüler ve vâcibürriâye ve müteferrikalar ki (beş bin kişi) yeniçeri ağasının ardınca yürürlerdi. İç ağalarının cümlesi tuğlar önünde yürür, Defterdar Ahmed Paşa ve kâtipler, müteferrikalar tuğlar önünde olmak üzere bu tertip devam ederdi.[213]

11- Savaş esnasında Yapılan İşler[214]

a-Yasakçılar Tayin Edilmesi

Sefere gidilirken uygulanan kanunlardan ilkini, sefer yolu üzerindeki viran ve savunmasız köylere "*yasakçılar*" tayin edilmesinde görmekteyiz. Bu gibi yerlere yasakçı tayin edilmesinin sebebi, askerlerin köylere herhangi bir zarar vermesini önlemek içindir.[215] Şayet zarar meydana gelecek olursa, seferdeki amacın dışı-

211 Hasan Ağa, 6a
212 Hasan Ağa, 7a
213 Hasan Ağa, 59b
214 Osmanlı Fetih Yöntemeliri ili ilgili olarak bkz. İnalcık, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri" *Söğütten İstanbul'a,* (Derleyenler: Oktay Özel, Mehmet Öz), İstanbul 2000, s.443 vd.
215 Hasan Ağa, 16b, 30a

na çıkma gibi bir durumla karşı karşıya kalınmış olurdu. Bu yasakçılar aynı zamanda padişahın reayası olmak isteyenlere eman kâğıdı da vermekteydiler.[216] Leva kalesinde yasakçıdan eman kâğıdı isteyenlerin 20 bin kadar olduğunu belirtmektedir.[217]

b-Düşmana Karşı Güç Gösterisi

Bu durum daha çok müzakereler için ordugâha gelen elçilere karşı yapılırdı. Avusturya seferi esnasında sulh görüşmeleri için Belgrad'da bulunan ordugâha gelen elçiye karşı askerler; alay tertibiyle geçiş merasimi yapmışlardır. Çünkü bu sefere iştirak eden asker sayısı yaklaşık 100 bin kadardır.[218]

c-Savaş Teknikleri ve Hileleri

ca. Osmanlı Askerinde

Savaş tarihine baktığımızda olayların genelde etrafı büyük surlarla çevrili kaleler etrafında cereyan ettiğini görmekteyiz. Bundan dolayıdır ki geliştirilen teknikler, kale surlarını çökertmeye yöneliktir. Bunun için de kalenin etrafında savunma için yapılan meterslerden lağımlar kazılmak suretiyle, (maden ocakları gibi) kale duvarının altlarına kadar bu kazma işlemi devam eder. Daha sonra barutla patlatmak suretiyle, kale duvarları çökertilmiş olurdu. Uyvar Kalesi'nde bu usul denenmiş ve gayet başarılı olmuştur.[219]

Lağımların kazılması esnasında karşılaşılan çok zorluklar vardır. Kaleden atılan top gülleleri ve tüfeklere karşı ise kuburların etrafı kalın direklerle ve torbaların içerisine çakıl ve toprak doldurmak suretiyle mevzilerin istihkâmı sağlanırdı. Öyle ki Uyvar seferinde, top güllerine karşı korunmak amacıyla meterslerin üzeri kalın direklerle ve toprakla örtülmek suretiyle zayiat aza indirilmeye çalışılmıştır.[220]

Muhasarası en uzun olan çatışma ise Kandiye'dir. Çünkü Kandiye'nin altına lağım kazarak gitmek hayli güçtür. Kalenin etrafı büyük kaya kütleriyle çevrili tabyalardan oluşmaktadır. Buna karşılık meters kazmak ve meterslere askerlerin zayiatsız olarak yerleştirilmesi de güçleşmektedir. Ahmed Paşa bu muhasarada diğer muhasaralardan daha farklı bir yol takip etmiştir.

Toplar sıçan yollarından çektirilir ve meterslere yeniçeriler sokulmaz. Zayiatın en aza indirilmesi için, tedrici olarak ve her gün en fazla iki oda yeniçeri meterslere sevk edilir. Çünkü hepsinin birden yerleştirilmesi esnasında meydana gelecek izdihamdan dolayı ölümlerin olmasından korkulur. Bu hazırlık esnasında düşman çadırlarının bulunduğu istikamete toplanıp baskın olmaması için Anado-

216 Hasan Ağa, 28a
217 Hasan Ağa, 36a
218 Hasan Ağa, 10a
219 Hasan Ağa, 25a-b
220 Hasan Ağa, 24b

lu koluna üç top, Fâzıl Ahmed Paşa'nın bulunduğu kola ve serdar Ahmed Paşa koluna da üç top konur. Meterslere ise, Girit'de inşa edilen tophanede dökülen ve her biri yirmi dörder vakiyye gülle atan on beşer adet top konulmak suretiyle kaleye taciz atışları başlatılır.[221]

Yapılan savaşlar esnasında, Osmanlı eğer kaleyi savunma durumunda ve de mühimmat azlığı da var ise, savaş hilelerine başvurulurdu. Macarların Peçuy Kalesi'ni tekrar almak için yapmış oldukları muhasarada kale komutanı Murtaza Bey, kale içerisinde bulunan tek bir adede topu, muhtelif yerlere hızlı bir hareketle götürmek ve o istikametlerden düşman üzerine gülle atmak suretiyle, kaledeki top miktarını fazla göstermiş ve bunda da başarılı olmuştur.[222]

cb. Düşman askerinde

Uyvar Kalesi'nde bulunan Nemçe askeri, Osmanlı'nın bulunduğu meterslerin üzerine fıçılar içinde barut ve saz koyup, kale burçlarından zincir ile atarlardı. Bunun yanında kaleden taş, el kumbarası ve arı kovanlarını kale dibinde bulunanların üzerlerine atılmak suretiyle kaleye karşı başlatılan hareket yavaşlatılmaya çalışılırdı.[223]

Kandiye Kalesi'nin muhasara edildiği günlerde, kaledekilerin yardımına gelen Venedik donanması, bugünkü savaş tekniklerinde de kullanıldığı gibi aydınlatma fişekleri kullanmıştır. Venedikliler Osmanlı meterslerine gece yaptıkları top atışlarında hedefi görebilmek için, havaya ateşlenmiş paçavra atarlardı. Hasan Ağa'nın ifadesine göre etraf, gündüz gibi aydınlanırmış.[224]

Komar Kalesi'nin teslimi edilmesi esnasında kaledekiler çarpıcı bir taktik kullanırlar. Osmanlı askerlerine dostluk nişanesi gibi gösteren ziyafet hazırlanır ve kızarmış etle birlikte şarap ikram edilir. Zabitler ise, kendilerinin bunları içemeyeceğini, böyle bir hareketten bir daha sakınmalarını yoksa yeniçerinin başlarına iş açabileceklerini nazik bir dille söyleyerek[225] bu hileye düşmeyeceklerini ifade ederler.

d-Muhasaraların Uzamasına Karşı alınan Tedbirler

Savaş esnasında en zor durum tabiat şartlarıdır. Bunların başında ise kışın soğukları gelmektedir. Kandiye'nin muhasarası iki seneyi aşkın bir süredir devam etmekte olup, kışa kalma ihtimali de son derece kuvvetlidir. Bunun için, savunma ve de hücum amacıyla yapılan meterslerin altlarına yer altı evleri yapılmıştır.[226] Bu evler bir yer altı şehri durumunda olabildiği gibi, meterslerde savunmada ka-

221 Hasan Ağa, 93a
222 Hasan Ağa, 46a
223 Hasan Ağa, 25a
224 Hasan Ağa, 95b-96a
225 Hasan Ağa, 64b
226 Hasan Ağa, 93b

lan her askerin kendisinin kalabileceği mesken durumunda da olabiliyordu. Bu, hem kar, yağmur ve tipiye karşı sığınma ve hem de kaleden atılan havan toplarına karşı korunma amacıyla yapılmıştır.[227] Kış geldiği halde neden böyle bir ihtiyaç hâsıl olmuştu. Böyle bir durum, yani meterslerde kışlamak, şimdiye kadar hiçbir savaşta olmamıştı. Müellif bu durumu şöyle izah etmektedir:

Meterslerden çıkılması halinde, düşmanın metersleri doldurması, lağımlar yapması mümkündür. Vezirler ve beylerbeyiler, ocak halkı, ihtiyarlar ve alay beyleriyle yapılan müşaverede, bütün askerin kışlamasından ziyade, ileri hedef başlarında her kolda birer-ikişer üstü örtülü tabyaların, hendeklerin su tabanına varıncaya kadar kazılması suretiyle evler yapılması, bu sayede, lağım atma veya üstten saldırıdan en az zayiatla kurtulmak planlanmıştır.[228] Bu durum başarılı olmuş ve kalede bulunanlar Osmanlı askerlerinin muhasara boyunca yaptıkları meters ve kuburlara hiçbir zayiat verememişlerdir.

e-Askerin Moralini Yükselten Sebepler

Askerin moralini yükselten sebeplerin başında, komutanını yanında görmesi olsa gerek. Bunun en güzel örneğini Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar seferinde görmekteyiz. Muhasara esnasında içi balçıkla dolu meterslerde Paşa'nın gezdiğini görenler; "sadrazam bu haliyle yürüdükten sonra bizim, yüzümüz üzerine yürümemiz gerek"[229] demekten kendilerini alamamışlardır.

Fâzıl Ahmed Paşa'nın, Girit Hanya kışlasında 23 sene gibi uzun süre, Kandiye'yi kontrol altında tutan Rumeli askerini ziyaret etmesi[230] askerde büyük sevinç yaşatmıştır.

f-Savaş esnasında Karşılaşılan Manevi Yardımlar

Uyvar, Novigrad ve Leva kalelerindeki yenilgilerden sonra Orta Macar serdarı Platamnoş'un, Erdel hâkimi Mihal'e yazdığı mektupta, yenilgilerini çok enteresan bir şekilde ifade eder;

"Osmanlı'nın galibiyetinin hubâb gibi zâil olacağı ve Nasârâ tâifesinin tahmin edilemeyecek kadar çok askerinin isyan içinde olduğu" bildirildikten sonra, "...gerçi günahkârlarımız için bize bu kadar zahmet olmuştur. Ama Allah Teâlâ bizi bırakmaz, şimdi lâzım olan oldur ki kılıçlarımızı kuşanalım"[231] demek suretiyle, Osmanlı'nın galibiyeti ve kendilerinin yenilgisini ilâhi olarak görmektedir. Osmanlı'ya Yeni Kale muhasarasında Cenâb-ı Hakk'ın *ricâlü'l-gaybı*[232] yardıma

227 Hasan Ağa, 113a, 114a
228 Hasan Ağa, 134a
229 Hasan Ağa, 23b
230 Hasan Ağa, 85b
231 Hasan Ağa, 43b
232 Hasan Ağa, 62a; Ricâlü'l-Gayb veya Ricâl-i İlahiye: İlahi erler, Rabbani erler, Allah adamları anlamlarına gelen tamlama. Manevi kuvvet sahibi veliler için kullanılır. Güçlü dualarıyla, ümmet-i Muhammed(s.a.v)'in yardımına koşarlar. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 594

göndermesi ve Kandiye muhasarasında öldürülen Venedikli bir askerin kılıcının üzerinde Allah'ın isimlerinden birisi olan, *Yâ fettâh*[233] yazılı olması ordu içerisinde ilahi nusretin ve ilerde elde edilecek zaferin bir işareti sayılmıştır.

g-Kutsal Emanetlerden Yardım Talep Etme

Savaşlara gidilirken serdarıekreme kutsal emanetlerden olan Peygamberimiz (a.s)'in sancağı şerifini emanet etmek Osmanlı töresidir. Sancağ-ı Şerif, Cenab-ı Peygambere ait olduğu rivayet olunan ve Topkapı Sarayı'nda hırkayı saadet dairesinde diğer emanetlerle beraber muhafaza edilen siyah renkte bir sancak olup *Liva-i* saadet ismiyle bilinmektedir.[234] Seferlerde Sancağ-ı şerifin veziriazam ve serdarıekreme teslimi, onun ordu ile birlikte teşyi ve istikbali merasimi yapılır; padişah huzuruna kabul ettiği veziriazama sancağı bizzat tevdi eder ve geri dönüşünde de yine kendisi alırdı.[235] Üngürüs[236] ve Girit seferlerine gidilirken[237] sancağı şerif kanun-ı kadim üzere törenle Padişah tarafından Fâzıl Ahmed Paşa'ya emanet edilmiştir.

Kanije Paşası Yentür Hasan Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazmış olduğu bir mektubunda düşmana karşı yardım ve duayı; "..inşâ'allâh bu bendeleri bu kalede sağ olub ve bir ferd nefes-i vâhid ile sağ kalub harekete mecâl oldukca düşmen-i bî-dîn bir taşına dahi bakdırmagı hâtır-ı şerîfe getirmeyesiz. Ve benüm sultânum efendüm, Tanrı emânetidür ki, fahrü's-sekaleyn ve Rasûl-i hânikayn habîb-i ekrem hazretlerinün sancag-ı şerîfin kucaklayub bu kulunuz içün ve bunda mahzûn olan ümmet-i Muhammed içün hayr dü'â idüb.."[238] sözleriyle istirham etmektedir.

h-Savaş esnasında Karşılaşılan Zorluklar

ha. Tabiat Şartlarının Zorluğu

Uyvar muhasarası esnasında, meters kazma işinin gece ve gündüz devam etmesi ve bu arada yağmurun da yağmasıyla, kazılan yerlerde dizden yukarı balçık içerisinde kalmıştır. Öyle ki veziriazamın bütün elbisesi ve samur kürkü dahi çamur olmuştur.[239] Paşa'nın Novigrad muhasarası Kasım ayına tesadüf ettiğinden, şiddetli bir fırtınayla birlikte yağmur ve şiddetli bir rüzgâr olmuştur. Bu fırtınanın tesiriyle çadırlar yıkılmış ve geceleyin şiddetli bir ayaz ve bunun akabinde de kıtlık baş göstermiştir. Bu savaşta yörede bulunan palankalarda ve köylerdeki halk da kurulan çadırlara davet edilmiş ve bir ateşin etrafında toplanmak suretiyle hayatlarını idamesine çalışmışlardır. Askerlerin böyle yapmalarının sebebi, yörede odun sıkıntısının baş göstermesidir.[240]

---

233 Hasan Ağa, 93b
234 Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin saray Teşkilatı,* Ankara 1988, s. 248-249
235 Gökbilgin, M. Tayyib, "Sancak-ı Şerif" *İA*, İstanbul 1993, C. X, s.190
236 Hasan Ağa, 6a
237 Hasan Ağa, 88a; Ayrıca bu tören için bk., Mehmed Râşid Efendi, C. I, s.126
238 Hasan Ağa, 58b
239 Hasan Ağa, 23b
240 Hasan Ağa, 37a, 39b

Ordunun Ösek'ten Belgrad'a gidişinde de aynı derecede soğukla karşılaılmış, kıtlık olmamasına rağmen hayvanların telef olmasıyla ordu karşı karşıya kalmıştır. Her konaktan sonra beş ilâ on adet hayvan ölüsünün geride bırakıldığı olurmuş.[241]

Zirin oğlunun Sizeksgard'ı muhasarası esnasında Zemun sahrasına hareket edip konuşlanan iki bin kişilik Osmanlı askeri için sadece veziriazam ve askerleri için bir oba ve bir küçük çerge, ağalara da ancak iki çadır kuruldu. Diğer askerler ise kar ve buz üzerinde yatmak zorunda kalırlar. Bu durum, o anda içerisinde bulundukları zorluktan kaynaklanmaktadır.[242]

Girit, Benefşe'de dört adet fırkata küçük Çuka adası civarında alabora olmuş ve içindekiler bu adaya çıkmışlardır. Fırkataların ikisinde at ve koyun, diğer ikisinde de asker vardır. Hayvanlar taşkınlık yapmasınlar diye ayaklarından bağlı oldukları için suda boğulmuşlardır. Diğer iki gemideki askerler bu adaya sağ olarak çıkarlar. Hiçbir yardım alamayan askerler, dört ay boyunca bu at ve koyun leşleriyle karınlarını doyurmak zorunda kalmışlardır.[243]

hb. Muhasaraların Uzaması

Fâzıl Ahmed Paşa'nın en uzun seferi Kandiye Muhasarasıdır. 1 Zilhicce 1077 (24 Mayıs 1667) muhasara başlamış ve asker-i İslâm üç koldan meterslere girmiştir. Her iki taraftan yaklaşık 1200 lağım atılmıştır. 29 Şaban 1078 (13 Şubat 1668) tarihine kadar geçen dokuz ay içerisinde Osmanlı askeri, Kandiye'nin dış tabyası olan Pani Grad'a kadar ancak gelebilmiş[244] ve on beş ay gibi uzun bir süreden sonra ancak kalenin duvarına[245] ulaşılabilmiştir. 1079 senesinin Zilhicce ayına gelinceye kadar geçen süre iki sene ve bir aydır.[246] Hasan Ağa, Kandiye'de cereyan eden savaşı vasf etmek mümkün değildir demektedir. Muhasaranın başlandığından, fethine gelinceye kadar geçen süre; iki yıl dört ay ve dokuz gün gece ve gündüz hiç kesilmeksizin devam etmiştir. Bu zamana kadar toplam yetmiş üç bin kantar barut harcanmıştır.[247] Kandiye Kalesi'nin muhasarasında asker arasında, ateşli humma ve bununla birlikte veba hastalığı başlamış ve pek çok asker hastalık sebebiyle ölmüştür.[248]

hc. Coğrafik Şartlar

Kalelerin fethini zor kılan etkenlerden birisi de kalenin sağlam bir zemin veyahut ulaşılmasında güçlük olan yüksek yerlere yapılmış olmasıdır. Uyvar Kalesi

241 Hasan Ağa, 42a
242 Hasan Ağa, 44b
243 Hasan Ağa, 85a
244 Hasan Ağa, 134a
245 Hasan Ağa, 137b
246 Hasan Ağa, 156b
247 Hasan Ağa, 172b
248 Hasan Ağa, 114a

de bunlardan biridir. Kale çok müstahkem bir yapıdadır. Toplara karşı dayanıklıdır. Kalenin dolma hendeğinden üç kulaç yukarı toprak yığılmış ve o dağ gibi toprağın üzerine de büyük binalar şeklinde tabyalar yapılmıştır ve her bir tabyada da üçer tane top vardır ki en büyüğü on bir vakiyye ağırlığında gülle atmaktadır.[249]

Bu zorluğun daha da ağırını Kandiye'de görmekteyiz. Safi taş ve blok kayalar üzerine inşa edilen kaleye meters kazarak gitmek oldukça zordur. Kale zemininin son derece sert kayaların üzerine inşa edilmiş olmasından dolayı lağımcılar bir gecede ancak bir veya iki kulaç kadar yer kazabilmektedir.[250]

hd. Emre İtaatsizlik

Fâzıl Ahmed Paşa böyle bir durumla Kandiye'nin muhasarasında karşılaşır. Ada etrafını teftiş için Halil Paşa komutasındaki birkaç parça çekdiriyi sefere çıkarır. Halil Paşa'ya sıkı bir şekilde geceleyin Venedik gemileriyle karşılaştıklarında savaşmamasını söylediği halde, Çanak ve Fodula limanlarında karşılaştıkları Venediklilerle savaşa tutuşurlar. İlk karşılaşmada başarı elde edildiyse de Venediklilerin yardıma gelmesiyle büyük bir hezimet yaşanmıştır.[251] Halil Paşa daha sonra kusurun kendisinde olduğunu bildirir ve Fâzıl Ahmed Paşa'nın affına uğrar.

he. Mühimmat Sıkıntısı

Deniz aşırı sefere çıkıldığında, savaş malzemesi cinsinden pek ağır malzemeler alınmamaktadır. Özellikle Girit için buna lüzum hissedilmemiştir. Çünkü uzun süreden beri adada Rumeli askerlerinin kışlası vardır. Hanya'da bulunan ordugâha da yeni bir tophane inşa edilmiş ve savaşta kullanılacak toplar burada dökülmüştür.[252] Fakat karşılaşılan zorluk, merkeze uzak olunduğundan barut sıkıntısıdır. Bu sıkıntıya Fâzıl Ahmed Paşa, Tunuslulardan kantarı yirmi kuruştan, üç bin kantar barut almak[253] yoluyla telafi yoluna gitmiştir.

I-Savaşta Başarı Gösterenlerin Taltif edilmesi

Savaş'ın güçlüğü kaçınılmazdır. Bu arbede içerisinde insan çok zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklar peşinden birtakım fedakârlıkları da getirebiliyor. Kandiye'nin Kızıl Tabya tarafında sadrazam sakalarından birisi su getirirken atılan topla sağ kolu parçalanması, buna rağmen sakanın, su taşıdığı beygirinin yularını sol eline almak suretiyle vazifesini tamamlaması.[254] Bu derece vazife-şinâs olan askerler ve diğer zevât çeşitli zamanlarda ödüllendirilmek suretiyle şevkleri arttırılmıştır. Bu onura etme sadece asker arasında değil komutan, vezir ve beyler

---

249 Hasan Ağa, 19b
250 Hasan Ağa, 96a vd.
251 Hasan Ağa, 120b
252 Hasan Ağa, 85b
253 Hasan Ağa, 139a
254 Hasan Ağa, 141a

arasında da olmaktadır. Padişah IV. Mehmed, Nemçe seferine giderken Sadrazam Ahmed Paşa'ya; bir murassa kılıç, hançer ve samur kürk göndermiştir.[255] Fâzıl Ahmed Paşa'ya yapılan bu ihsanlar arasında Padişah'ın Cuma alaylarında bizzat kendisinin bindiği atı da vardır.[256] Nemçe seferi esnasında başarı gösteren bir kişiyi Paşa, iki tuğ ihsanı ile defterdar başı tayin etmiştir.[257] Uyvar muhasarası esnasında, Fâzıl Ahmed Paşa'nın Şam'da bulunduğu sürede kethüdası olan Gürcü Salih Kethüda'ya, gösterdiği yararlılıktan dolayı Padişah emriyle ilk önce çavuşbaşılık ve daha sonra da yeniçeri ağalığı payesi verilmiştir.[258] Peçuy Kalesi savunmasında yararlılık gösteren Murtaza Bey'e Peçuy sancağı arpalık verilmiştir.[259] Kandiye'nin muhasarasında, birçok yararlılıklar gösteren yeniçeri serdengeçtisi Arnavut Hasan'a da çorbacılık ihsan olunmuştur.[260]

Savaş esnasında orduya iltihak edenlere de ihsanlar verilmektedir. Uyvar muhasarasında orduya gelip yetişen Ahmed Giray Sultan'a ve birlikte gelenlere, iki yüz divan hilati, ayrıca Paşa kendi hazinesinden altın kılıç, cevahir terkeş, cevahir hançer ve samur kürk giydirmiştir. Ahmed Giray Sultan'ın kardeşi Kazak'a ise; diba kaftan ve kırmızı çaprazlı kontuş, samur kürk, kalpak ve beraber gelen Hatmanlar'a ise, kontuş ve kalpak, Eflak ve Boğdan voyvodalarına da hilat ve kendileriyle birlikte gelen ellişer kişiye de kaftan giydirilmiştir.[261] İhsanlar arasında en çok göze çarpan, samur kürk, hançer, sade kaftan, sorguç ve hilat giydirmedir.[262]

Asker arasındaki en fazla ödüllendirme ise, savaş başladıktan sonra zafer işareti olarak kabul edilen dil ve kelle getiren askerlere karşı verilen ihsandır. Uyvar muhasarasında ilk kelle getirene 50, dil (esir) getirene 80 altın[263] savaşın ilerleyen zamanlarında bu bahşiş, esir getirene kırkar-ellişer kuruş ve kelle getirene yirmişer-otuzar kuruş[264] olmuştur. Bu oran bütçenin durumuna göre, baş getirene on,[265] elli ilâ yüzer kuruş,[266] dil getirenlere ise yetmişer kuruş[267] olarak değişmektedir. Bu düşman askerinin bir organını getirmekle sınırlı değildi. Kandiye'nin muhasarasının uzamasının ardından on beş ay geçtikten sonra, Kandiye Kalesi'nin duvarından bir taş getiren askere de Paşa tarafından ihsan verilmiştir.[268]

Sefer hazırlıkları başlamadan evvel görevlendirilen askerlere de bahşişler verilmektedir. Uyvar Kalesi'nin altına lağım açmak için tünellere giren askerlere ve-

255 Hasan Ağa, 6b
256 Hasan Ağa, 53b
257 Hasan Ağa, 7a
258 Hasan Ağa, 17a-b
259 Hasan Ağa, 46a
260 Hasan Ağa, 100b
261 Hasan Ağa, 21b
262 Hasan Ağa, 32b
263 Hasan Ağa, 15b
264 Hasan Ağa, 15b
265 Hasan Ağa, 160a
266 Hasan Ağa, 98a
267 Hasan Ağa, 160a
268 Hasan Ağa, 138a

rilen ihsanlarda olduğu gibi.[269] 25 Şevval 1078 (7 Nisan 1668)'de yeni inşa edilen tophanede, altı kıta kalagûb balyemez topu bir fırında döken, top dökücülere 12 nefer hilat, on iki, donluk çuha ve bir kese akçe ihsan olarak verilmiştir.[270]

Kandiye muhasarasının ilk günlerinde, Kanca Dilâver ismindeki bir çeteciye, düşman tarafından getirdiği üç-dört şayka ve el kumbarasına karşılık, iki yüz kuruş, daha sonra, beş tüfek, yedi-sekiz harbe ve birkaç şayka ve el kumbarasına karşılık kendisi ve yoldaşları için iki yüz kuruş ihsan verilmiştir.[271]

i-Savaş Esnasında Diğer Halkların Osmanlı'ya Karşı Tutumu

Osmanlı çok uluslu ve çok dinli bir yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Uyvar muhasarasında, Osmanlı askeriyle birlikte Budin gönüllülerini[272] 1078 Muharreminin 17. günü (9 Temmuz 1667) Kandiye'de Venediklilerin bir adet lağımını bulup ve onu ateşleyen ve düşman tarafına zarar verdiren Ermeni-oğlunu[273] ve yine Kandiye'de Osmanlı askerinin kumbaracı başısı olarak bir Freng uyruklu bir askeri[274] görmekteyiz. Osmanlı'nın tebaası arasında bir grup var ki, müellif bunu özellikle belirtir: "Nemçe seferinde iken Kızılbaş tarafından asla salâha mugâ'ir bir vaz' u hareket olmayup ancak öyle haber virildi ki Kızılbaş ve Şah kendüsi bile 'asker-i İslâm gazâda iken onlar dahî dü'â iderler imiş."[275]

j-Savaş Ganimetleri ve Ortaya Çıkan Ekonomik Durum

Savaş esnasında pahalılık ve bolluğu görmek mümkündür. Tatar askerleri Uyvar muhasarasından büyük ganimetle dönerler. Getirilen halayıklar, arabalar üzerinde olduğu halde ordunun içerisinde gezdirilir. Halayıklardan en güzeli, on beş-elli kuruş arası satılmıştır. Bu ganimetler arasında sığır ve koyunun çokluğu dikkati çeker. Sığır yüz akçeye, koyun on beş-yirmi akçeye satılmıştır.[276]

Ordunun 1664 Mayısında Kanije'ye doğru hareketinde bölgede bulunan çayır, ancak binek hayvanlarının doyacağı miktarda vardır. Hatta öyle ki, yem beş akçeye satılmaya başlar. Yem zenginliğinden dolayı sipahiye zahire bile verilmiştir. Bazı sipahi yanlarında götürmekte zorlandıkları için bu zahireleri satıp da giderlermiş.[277]

Buna karşılık ordunun bazı zamanlarında zorlandığı ve karaborsanın baş gösterdiği de olurdu. Rabe muharebesinden sonra geri dönüşte yollar gayet batak ve zahire de azdır. Tatar askerinden, bir esediye yarım yem alınır ve o da bulun-

---

269 Hasan Ağa, 25a
270 Hasan Ağa, 123b
271 Hasan Ağa, 93b-94a
272 Hasan Ağa, 17a
273 Hasan Ağa, 98a, Bu Ermeni-oğluna elli altın ihsan olarak verilmiştir.
274 Hasan Ağa, 145a
275 Hasan Ağa, 78b
276 Hasan Ağa, 24a
277 Hasan Ağa, 56a-b

mazmış. Atlara buğday, çavdar ve yulaf verilmeye başlanır. Alay toplarını çeken beygirler öldüğünden dolayı, Tatar askerinden bir iki yüz âdeme iki bin esedî verilmiştir.[278]

Girit'de yapılan bir muharebeden sonra, orduda pazar kurulmak suretiyle, gümüş eyer, altın ve gümüş şişler, zümrüt ve yakut yüzükler satılmıştır.[279]

ja. Savaş Zamanı Defterdarın Vazifesi

Hasan Ağa, savaş zamanı defterdarın işinin güç olduğunu anlatmaktadır. Sefere ilişkin bütün cephane, barut, top, gülle zahire cinsinden olan buğday, sürsat ve topları çeken camuslar, lağımcılar, eşkinci ve fitil gibi ne kadar sefer mühimmatı var ise hepsi defterdarın sorumluluğundadır.[280]

k-Savaş Esnasında Tutulan Kayıtlar

Osmanlı, devlet kayıt tutmaya önem veren bir devlet sistemine sahiptir. Gerek savaşta ve gerekse barışta bu durum değişmez. Hasan Ağa bu durumu şu sözleriyle aktarmaktadır; "...zikr olınan mecruh ve şühedâ, ber-mûcib-i defter, hazîne kâtibi yazardı."[281] Bu ifadeye göre savaşla ilgili tüm bilgilerin kayıtları mevcuttur. Uyvar muhasarasına gelen Tatar, Eflak, Boğdan ve Kazak askerlerinin toplamı, yüz elli bin kadardır.[282] İlk saldırı esnasındaki çarpışmada Macar tarafına yapılan hücum anlatılırken; "tahminen ol taburda kırk bin kâfir alındı, bir-iki bin kâfir kılıçtan geçmiştir"[283] ifadelerini kullanır. Yine Uyvar muhasarasında, zaferden sonra kestirilen başlardan; otağın önünde üç büyük tepe kelle, iki tepe Uyvarlı ölüsü - ki bunun bir tepesi sâfi kelledir-, bu sayı beş bindir ve bini aşkın da esir[284] vardır. Bu muhasara esnasında öldürülen toplam asker sayısı altı bindir.

Uyvar Kalesi muhasarasında kullanılan balyemez topların, kimi on dört, kimi ons ekiz ve kimi de yirmi dört vakiyyelik gülleler atan toplardır.[285] Sayısı kırk kadar olan bu toplar arasında şâhi tabir edilen toplar da vardır. Bu muhasaradan sonra ele geçirilen buğday on dört bin keyl ve un ise birkaç bin keyldir.[286]

Yeni Kale muhasarasında bin yüz kelle kesildiği ve binden mütecaviz de insanın suda boğulduğunu bildirmektedir. Yeni Kale muhasarası için yapılan yürüyüş esnasında, Osmanlı askerinden beş yüz kadar ölü veya yaralı olmuştur.[287]

Hasan Ağa, Kandiye muhasarası esnasında, Ramazan 1078 (Şubat 1668) tarihinden, Muharrem 1079 (Haziran 1668) tarihine kadar geçen dört aylık sürede, İs-

278 Hasan Ağa, 70b
279 Hasan Ağa, 160a
280 Hasan Ağa, 7a
281 Hasan Ağa, 62b
282 Hasan Ağa, 21b
283 Hasan Ağa, 22a
284 Hasan Ağa, 16a
285 Hasan Ağa, 19b
286 Hasan Ağa, 28a
287 Hasan Ağa, 62a-b

tanbul'dan talep edilen ve gönderilenleri şöyle sıralar: Bin nefer Mısır askeri, İzmir'den, İstanbul'dan ve Yenişehir'den sekiz bin yeniçeri ve bin beş yüz cebeci, bin nefer topçu, bin nefer beldâr ve lağımcı, beş yüz adet Şam kulu ve dört bin sipahi serdengeçtisi, iki bin kırmızı bayrak ve iki bin silahdar sipahisinden oluşmaktadır.[288]

1078 Cemaziyelevvelinde (Ekim 1667), asker, lağımcı ve tımar erbabından sekiz bin şehit verilmiş ve yeniçerilerden, elsiz ve ayaksız toplam dört yüz nefer de Kaptan Paşa'yla İstanbul'a gönderilmiştir. Bu arada iki de Rumili Beylerbeyi şehit olmuştur.[289]

Fethi iki sene dört ay gibi uzun bir zamanı kapsayan Kandiye seferinde; bin beş yüz adet sekban, dört bin yeniçeri -bu sayıya sadrazam ile gelen 18 bin yeniçeri dâhil değil-, sekiz bin beldâr ve lağımcı, -bunların her biri yüzer kuruşa ve üstad olanlar yüz elli ve iki yüz kuruşa tutulurdu- şehit olmuştur. İki sene zarfında her iki taraftan ölen insan sayısı 100 binden fazladır.[290]

l-Savaşta Sarf edilen Malzemeler ve Miktarı

Müellif, eserde geçen seferlerle ilgili en teferruatlı bilgiyi Kandiye'ye ayırmıştır. Kandiye'nin fethi için adaya gönderilen ilk malzemeler arasında savaş için kullanılacak ufak teçhizattan başka, on balyemez top ve altı bin kantar barut vardır.[291] Kandiye Kalesi, kumbaralarıyla meşhur olan bir kaledir. Gece ve gündüz Osmanlı meterslerine atılan kumbaranın miktarı, iki yüz-üç yüz adet kadardır.[292]

Kandiye muhasarasının başladığı andan, Cemaziyelevvel 1078 (Ekim 1667) tarihine gelinceye kadar sarf edilen malzeme miktarı ise; 20 bin kantar baruttur. Bu barut, lağımlara, toplara ve büyük havan toplarına, tüfeklere ve el kumbalarına kullanılmıştır. Her iki taraftan toplam sekiz yüz lağım atılmıştır.[293] 20 Muharrem 1079 (30 Haziran 1668) tarihine gelindiğinde; yirmi bin kantar barut, on beş bin büyük kumbara ve kırk bin gülle on altı vakiyye otuz vakiyye arası, yirmi bin el kumbarası kazma ve kürek, altı yüz bin torba Rumeli, Yenişehir ve Mora'dan gelen izar, kundak ve zift ve neft ve diğer savaş malzemeleri kullanılmıştır. Tophanede kullanılmak üzere Eyüp çamuru, bakır, kurşun ve zahire gelmiştir. Tüm bu malzeme altmış parça çekdiri ile Fodula Limanı'na getirilmiştir.[294] 1077 Zilhiccesinden (Mayıs 1667), 1080 Muharreminin (Haziran 1669) başına gelinceye kadar yapılan savaşta; üç binden fazla lağım atılmıştır. Elli bin kantar barut sarf edilmiş, otuz bin büyük kumbara -her biri yirmi kuruşa mal olmuştur-, iki yüz bin vakiyye bakır ve tunç el kumbarası[295] kullanılmıştır.

---

288 Hasan Ağa, 134b-135a
289 Hasan Ağa, 113b-114a
290 Hasan Ağa, 156b
291 Hasan Ağa, 76a
292 Hasan Ağa, 96a-b
293 Hasan Ağa, 113b-114a
294 Hasan Ağa, 135a
295 Hasan Ağa, 150b-157a

m-Düşmanın Geri Çekilme Esnasındaki Tahribatı ve Eziyeti

Macar komutanı Zirin oğlu, 1664 yılı ilkbaharında Osmanlı'nın Macar üzerine saldıracağını öğrendiğinde şunları söylemiş ve söylediğini de yapmıştır; "..hoş ilkbaharda başıma geleni bilirüm. Al-i Osman askeri gelmezden evvel kendi vâlime, vilâyetime âteş urub giderüm. Anlar geldükde vilâyeti harâb bulurlar."[296]

Macarlar bu zulmü kendi yöresine ve ahalisine yapmaktadır. Bu olayın daha fazlasını Kandiye muhasarasında Osmanlı şehitlerin kesik başlarına yapılan işkencede görmekteyiz. Müslüman şehitlerin başlarını kesen Venedikliler, bunları kale burçlarına dikmekle kalmayıp, havan toplarına bu şehitlerin başlarını gülle yerine koyarak Osmanlı meterslerine atmışlardır. Hasan Ağa, böyle bir duruma Kandiye'ye gelinceye kadar yapılan savaşlarda rastlanmadığını söylemektedir.[297]

12- Savaşlarda Haçlı Zihniyetinin Ortaya Çıkışı

Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar'a yöneldiği esnada Nemçe baş veziri Alman askerleri ve Zirin oğlundan Osmanlı'ya karşı yardım istemiş ve her iki grup da Uyvar'a yakın Pojon Kalesi'ne geleceklerini belirtmişlerdir.[298] Uyvar'ın fethinden sonraki asker toplanması hadisesinde tam bir haçlı zihniyeti göze çarpar. Osmanlı'nın üzerine yapılması düşünülen harekete Erdel, Fransa, Leh, İsveç ve Danimarka kralları, Rim Papa karadan, İngilizler ve İspanyollarda denizden İslam memleketlerine hücum etmek suretiyle katılacaklardır. Yine karadan Rakoçi-oğlu da bin kadar askeriyle bu orduya iştirak edecektir.[299] Leva muhasarası esnasında, yapılan iki antlaşma gereği yardım için geleceklerini bildirdikleri halde, Eflak ve Boğdan askerlerinin gelmemesi üzerine Hüseyin Paşa bozguna uğramıştır.[300]

Osmanlıyla sulh antlaşması olmasına rağmen Fransa, Kandiye'de bozguna uğramakta olan Venediklilere, 1 Safer 1080 (1 Temmuz 1669)'da, Papalık ve Malta gemilerinden oluşan otuz parça çekdiriyle yardıma gelmiştir.[301]

13- Savaşa İştirak Eden Askerlerin Özellikleri

Osmanlı'nın yaptığı savaşta sadece kendi askeri bulunmamıştır. Gerektiğinde kendisine tabi olan imtiyazlı devletlerden ve Osmanlıya tâbi olarak yaşayan topluluklardan da yardım alınmıştır. Hasan Ağa'ya göre; Allah Teâlâ asker-i İslami zeval vermeye, Asker yine Âl-i Osman askeridir[302] rağbet edilecek yine yeniçeridir.[303] Yeniçeri ümmet-i Muhammed'in sütunudur. Hizmetleri kıyamete kadar

---

296 Hasan Ağa, 47a
297 Hasan Ağa, 110b
298 Hasan Ağa, 19b
299 Hasan Ağa, 52b
300 Hasan Ağa, 71a
301 Hasan Ağa, 160b
302 Hasan Ağa, 46b
303 Hasan Ağa, 152a

inkâr edilemez. Bilhassa Kandiye Kalesi'nde olan yiğitlikleri bu tarihe kadar olmuş değildir.[304]

Orta Macar'ın komutanı Zirin oğlu Tatar askerini seyrederken sayısının çokluğundan hayrete düşer. Aralarında da Osmanlı askerini göremeyince sebebini sorar. Bunun üzerine; Osmanlı askerinin şimdi ona karşı gelmeyeceğini, çayır bir karış olmadan üzerine hareket edilmeyeceğini ve halinin o zaman nice olacağını bilmedikleri söylenmiştir.[305] Kanije muhasarası esnasında Macarlar, Osmanlı askeri hakkında; "Türk kaplumbağaya binüb gelir, emmâ devenin yürüyüşü dahi anda kalmaz"[306] sözünü kullanır.

Kandiye muhasarasındaki isabetli top atışlarından sonra, düşman kendi arasında şöyle bir müşaverede bulunur; "Türk, topçuların Frence kralından almış. Yoksa Türk'de böyle topçu yoktur. Bu kale iki kere muhasara oldu ama böyle üstad topçu gelmedi görmedik"[307] demek suretiyle hayretlerini gizleyememişlerdir. 1078 Şabanında (Ocak 1668), Venediklilerin birbirlerine yazdıkları mektubun tercümesinde İslâm askeri için; "..bu İslâm askeri bilmeziz insan mıdur yoksa gayr-i mahlûk mıdur? Eğer insan olaydı bu kadar cenge bu kadar lagma ve bu kadar ateşe dayanmazdı ve ale'l-husus kış eyyamında meters olmak, bu bir zamanda olmamışdur"[308] sözleri, Osmanlı askerinin mukavemet gücünü ve azmini gözler önüne sermektedir.

Osmanlı askeri içerisinde bulunan sipahi askeri âsi ruhludur. Kandiye'ye gönderilen sipahi serdengeçtilerinin durumu şöyledir. Köprülü Mehmed Paşa zamanında isyan etmişler ve birçoğu katledilmiştir. Padişah IV. Mehmed, sipahilerden arta kalanlarını Kandiye'ye gönderir. Ancak başa bela olan bir topluluktur. Sipahi ve tımar erbabı ancak bir karaltı mesabesindedir.[309] 28 Zilhicce 1079 (29 Mayıs 1669) tarihinde, sipahi serdengeçtilerine Kızıl tabya üzerinde sıçan yolu yürütmeleri emredildiği ve üç ayda altı akçe terakki verildiği halde kabul etmeyip, isyan başlatırlar. Fazıl Ahmed Paşa, yeniçeri ağası ve Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa'yla yaptığı istişarede bütün sipahi serdengeçtilerinin kılıçtan geçirilmesi hususunda karara varırlar. Bu müşaverede, devlete isyan edenlerle cenk etmenin, kitaba göre küffarla savaş yapmaktan eftal olduğu görüşüne varılır.[310] Sipahi serdengeçtileri, durumun farkına vardıktan sonra bu isyandan vazgeçerler.

Uyvar muhasarasında ordu içerisinde Budin askeri de vardır. Estergon yakınındaki Jidve suyu üzerine köprü yapılması gerekmektedir. Bu vazife de Budin askerine verilmiştir. Zira Budin askeri köprü yapmakta gayet ustadır. Bu duruma Budin veziri Hüseyin Paşa'nın tam bir vukufiyeti olduğundan bu görev onlara verilmiştir.[311]

---

304 Hasan Ağa, 156a
305 Hasan Ağa, 47a
306 Hasan Ağa, 59b
307 Hasan Ağa, 97a
308 Hasan Ağa, 118a
309 Hasan Ağa, 152a
310 Hasan Ağa, 156b
311 Hasan Ağa, 16b

Avusturya seferine çıkılacağı sırada, Kırım hanından da yardım istenmiş ve Tatar askeri de orduya dâhil olmuştur. 1074 yılı kış taarruzunda Tatar askerinden pek faydalanılmamış ve muhtelif yerlerde olmalarından dolayı zararları olmuştur. Tatar askeri Osmanlı askerine dayanarak başarılı işler yapar, ama filan yere gidin denildiğinde, bir araya gelmeyen Tatarlar; "bana ne, benim altımdaki beygirim giderse ben kimden alırım" gibi sözlerle olayı geçiştiren bir huyları vardır. Bunlar köy ve kenti basıp, yakıp yıkmada ustadırlar. Ama gidip düşmanı karşılayın dendiğinde ileri gitmezler, sadece isimleri vardır.[312] Kandiye'ye yardıma gelen Mısır askeri hakkında Hasan Ağa, "Mısr askerinin tüfekçisi meşhurdur ve güvenilirdir"[313] demek suretiyle kanaatini belirtir.

Hasan Ağa, düşman gruplarında Nemçeliler hakkında da; padişah düşmanı oldukları ve askerlerinin çokluğuyla meşhur olduklarını söyledikten sonra, deniz savaşını ve hilelerini çok iyi bildiklerini"[314] söylemektedir. Uyvar muhasarasındaki Nemçelilerden de biraz övgüyle bahsederken; "Nemçe ve Orta Macar'un güzîde cengcileri idi. Cümlesi safi cebeler içinde idi ve döğüşmekle kırılacak asker değildi"[315] demektedir.

14- Savaş Bittikten Sonra Yapılan İşler

a-Gazilerin Taltif Edilmesi

Savaştan sonra iştirak edenlere ihsanda bulunmak Osmanlı töresidir. Fazıl Ahmed Paşa, Kandiye'nin fethinden sonra ordugâhta kürk giydirme merasimi şu protokol dâhilinde bu yapılmıştır;

İlk olarak, Şam Beylerbeyi Vezir İbrahim Paşa,

İkinci, Rumeli Beylerbeyi Vezir Hüseyin Paşa,

Üçüncü, Kapdan Vezir Mustafa Paşa,

Dördüncü, Halep Beylerbeyi İbrahim Paşa'dır. Bunlardan sonra ise sancak beylerine kürk giydirilmiştir.

Bu merasimin tamamlanmasından sonra ise şu tertiple hilat giydirme merasimi;

- Ocak halkı ve çorbacılar,
- Sipah ve Silahdar ocağı,
- Topçu ocağı,
- Cebeciler ocağı,
- Rumeli alay beyi,
- Kumbaracı ocağı olarak sıralanmıştır.[316]

---

312 Hasan Ağa, 46b
313 Hasan Ağa, 152a
314 Hasan Ağa, 6a
315 Hasan Ağa, 16a
316 Hasan Ağa, 167a

b-Kalelere Girişte Uygulanan Osmanlı Töresi

Elçi Mehmed Paşa, 25 Zilkade 1075 (9 Haziran 1665) yılında Beç Kalesi'ne girişte -ki bu kale Nemçe Çasarı'nın karargahıdır-; "..ayîn-i Al-i Osman üzere sancak u bayragımuz güşâde idüb ve tabl u naggarelerimüz dögerek icra-yı adet birle yola revane olındı..."[317] ifadeleriyle bir Osmanlı töresini daha bildirmektedir.

ba. Kalelerdekilere Eman Verme

Eman, İslam ülkesine girmek veya İslam ordusuna teslim olmak isteyen yabancıya verilen can ve mal güvencesi. İslam ordusuna teslim olmak isteyen yabancı gayri Müslime can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt veya akdi ifade eder.[318] Osmanlı döneminde kalelerin kuşatılması ve fethi sırasında emanın ve bir kaleyi barış yoluyla teslim anlamına gelen "vira ile teslim" sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Osmanlı belgelerinde ve kroniklerinde "eman, eman vermek, eman kâğıdı gibi tabirlerin yanında "vira, vira ile teslim, vira kâğıdı, vira bayrağı" tabirlerine de rastlanmaktadır.[319]

Osmanlı'nın kaleleri kuşattığı ilk anda yaptıkları işlerden biri de; kale içerisinde bulunan Forgaç ve diğer komutanlara mektuplar yazmaktır. Bu mektuplar genel hatları itibariyle; "...eğer kaleyi teslim ederlerse içerde olan büyük ve küçük her kim olursa olsun hepsinin, Allah'ın ve Resulü'nün emanetinde olduklarını can ve mallarına herhangi bir zarar olmayacağını, içeride kalmak isteyenlerin mal ve mülklerinin kendilerine verileceğini, başka yere gitmek isteyenlerin selâmetle sevk edileceğini, yok eğer teslim olmazlar ise, feth edildiğinde Allah'ın inâyetiyle cümlesinin kılıçtan geçirileceği ve bu durumun da *şeriatın* hükmü olduğunu"[320] bildirmek şeklinde olurdu.

Hasan Ağa; Uyvar kalesi fethinde; "ellerinde beyaz vira bayrağı var idi",[321] "vira bayrakların Beç kapısına dikti",[322] Novigrad muhasarası esnasında Nitra kalesinde bulunanlara, "vira kâğıdı virilüb"[323] Novigrad kalesi fethinde "vira bayrağını dikmeye",[324] Kanije Kalesi fethinde, "vira idüb çıktılar"[325] "vira ile teslim etmişler",[326] "vira temessükü ihsan olunub",[327] Egervar muhasarası esnasında, "kaleyi vira ile verir misiniz, vermez misiniz?"[328] "vira bayrağın diküp eman verildi",[329] Kandiye kalesi fethinde, "vira bayrağı ile iki âdem çıkup",[330] "vira itdügi

317 Hasan Ağa, 81a
318 Bozkur, Nebi, "Eman", *DİA*, İstanbul 1995, C, XI, s.75
319 İpşirli, Mehmet, "Eman", *DİA*, İstanbul 1995, C. XI, s.77
320 Hasan Ağa, 19a, 64a
321 Hasan Ağa, 19b, 101a,
322 Hasan Ağa, 26a, 27a
323 Hasan Ağa, 30a
324 Hasan ağa, 37a
325 Hasan Ağa, 53b, 155a
326 Hasan Ağa, 54a, 56b
327 Hasan Ağa, 64a-b
328 Hasan Ağa, 65b, 66a
329 Hasan Ağa, 66b
330 Hasan Ağa,117a

mektubu",[331] şekliyle bu kadim uygulamayı bildirmektedir. Bunun akabinde gitmek isteye istediği yere gidebilirdi. Kalmak isteyen ise kendi topraklarında veya fethedilen kalede reaya statüsünde yaşamını sürdürebilirdi. Tıpkı, Novigrad Kalesi fethedildiğinde kalede üç yüz askerin ve Macarlardan yaklaşık iki yüz kadarının Osmanlı reayalığını kabul etmesi gibi.[332]

bc. Beldenin En güzel Mabedinin Camiye Tahvili ve Cuma Namazı

Osmanlı nazarında, bir Hıristiyan şehrini fethettikten sonra yapılacak en sembolik iş kiliseleri camiye çevirmek idi. Ezan okunan minareler İslam şehrinin aşikâr bir sembolü ve en belirgin veçhesi haline gelin. Osmanlılar fetih tanımlamalarında buna, hep İslam'ın zafer sembolü olarak atıfta bulundular. Müslüman bir nüfusa sahip bir şehir yahut kasaba, bir Cuma Camii'ne yani bir mescide sahip olmak zorundaydı.[333] Uyvar Kalesi fethedildiğinde, kale içinde olan iki büyük kilise camiye tahvil edilmiş ve Hünkâr camii adını almışlardır.[334]

Aynı uygulamayı Kandiye de görmekteyiz. Kandiye'nin fethinden sonra, 8 Cemaziyelevvel 1080 (4 Ekim 1669)'da Hünkar camiinde cuma namazı kılınmıştır. Cuma namazına Fazıl Ahmed Paşa alay ile gelip, sancağı şerifi mihrabın sağ tarafına dikmiştir. Bu esnada takriben, on beş bin kişi cuma namazını eda etmiştir.[335]

c- İmar Faaliyetleri

Savaşın olduğu yerde tahribatın olması da kaçınılmazdır. Osmanlı'nın, fethettiği yerde ilk olarak yeniden imar faaliyetlerine başladığını görmekteyiz. Uyvar Kalesi fethedildikten ve fetihname Padişah'a arz edildikten sonra; yıkılan yerleri tamire, toprağı yeniden sürmeye, kuburları temizlemeye, kale hendeğinin üzerine köprüler bina etmeye ve kaleye lazım olan mühimmatın yeniden tedarikine başlanmıştır.[336] Bu şekil uygulamayı Girit'de de görmekteyiz. Kandiye'nin fethinden sonra Veziriazam Ahmed Paşa, adanın yeniden tahriri ve yıkılan yerlerin tamirine nezaret etmek için o kış adada kalmaya karar vermiştir.[337] Ayrıca, Kandiye'nin muhafazası için bir miktar muhafızla birlikte, on adet küttab, Kandiye Kalesi hazinesi yardımcıları, yirmi sekiz Hünkâr Camisi hizmetçisi, bin beş yüz yeniçeri, dört yüz müstahfız, iki yüz on beş cebeci, üç yüz topçu, yüz su kulesi görevlisi, yüz elli Ak Tabya ve Taş Tabya muhafızı, on iki limancıdan oluşan toplam iki bin dokuz yüz yirmi kişi görevlendirilmiştir.[338]

---

331 Hasan Ağa, 118a
332 Hasan Ağa, 37a
333 İnalcık, Halil, "İstanbul: Bir İslam Şehri", *Fatih ve Fetih*, (Yyn. Haz. Mustafa Armağan)İst. 1995, C. I, s.74 vd.
334 Hasan Ağa, 27b
335 Hasan Ağa, 167b
336 Hasan Ağa, 27b-28a
337 Hasan Ağa, 173a
338 B.O.A M.M Kandiye Kalesi Tahrir Defteri No: 658/I

15- Yahudilerle İlgili Uygulama

İslam Hukukuna göre dünyadaki insanlar iki gruba ayrılır. Bunlar Müslümanlar ve Gayrimüslimlerdir. Kendi içinde yüzlerce parçaya bölünmüş olmasına rağmen İslam Hukuku Müslümanları tek bir grup olarak kabul etmiştir. Müslüman olmayan toplulukları ise kendi içinde iki ana guruba ayırmıştır. Bunlar müşrikler (putperestler) ve Ehl-i kitaplardır. Müşriklerin İslam topraklarında yaşayabilmesi için Müslüman olmaları şarttır yoksa ülkeyi terk etmek zorunda kalırlar. Ehl-i kitap eğer İslam egemenliğinde yaşıyor iseler bunlara *Ehli zimmet* veya kısaca *Zimmî* denir. Hıristiyanlar, Museviler, Mecusiler ve Sabiiler bu gruptadırlar. Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslimler, Ehl-i kitapların zimmîlik statüsü içinde bulunanlardır. İslam hukukuna göre zimmîlerin varlıkları ve güvenlikleri İslam Devlet'inin sorumluluğu altındadır.[339]

Hasan Ağa, eserinin iki yerinde Yahudilere özellikle yer verdiği için biz de buraya almayı uygun bulduk. Kandiye muhasarasının şiddetlendiği sıralarda, kale içerisinde bulunan Yahudiler, kale generaline akçe teklif etmek suretiyle, kaleden gitmek istediklerini belirtmişler fakat kale generali; "yanarsak hep beraber yanalım" demek suretiyle bu isteklerini red etmiştir.[340] Kandiye Kalesi teslim edildikten sonra içeride, yetmiş-seksen kadar Yahudi kalmıştır. Fazıl Ahmed Paşa, bunların muhafazası için başlarına bir çorbacı tayin etmek[341] suretiyle emniyetlerini sağlama yoluna gitmiştir.

C- SONUÇ

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Mühürdarı Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh adlı eseri, Paşa'nın 1069–1080 yılları arası olaylarını anlatması bakımından birinci el kaynaktır. Eseri muteber kılan, Hasan Ağa'nın bizzat olayların içerisinde bulunması ve olaylara vukufiyet kesp etmesidir. Ne yazıktır ki, kendisinden sonraki devirlerde, eserden pek istifade yoluna gidilmeyerek; Hasan Ağa gibi müelliflerden faydalanılarak yazılan Râşid ve Silahdar tarihi gibi eserleri kullanma yoluna gidilmiş ve eser kütüphane raflarına mahkûm bırakılmıştır.

Cevâhirü't-Tevârîh'e gerçek değeri batılı araştırmacılar vermiş ve iki parça halinde tercümesini yapmışlardır. Eserin, Fazıl Ahmed Paşa'nın Avusturya, Macaristan ve Venedik seferlerini anlatması, tercümelerin de Avusturyalılarca yapılması dikkate değer bir noktadır. Cevâhirü't-Tevârîh'in, hususi tarih olması ve konu edilen kişinin vukuatını mümkün olduğunca devamlılık arz eden bir şekilde anlatması, eserinin önemini daha da artırmaktadır. Zira basit gibi görünse de, bü-

---

339 Ercan, Yavuz, "Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan topluluklar", *Osmanlı*, Ank. 1999, C.IV, s.198

340 Hasan Ağa, 99b

341 Hasan Ağa, 165b; Yahudiler için Osmanlı idâresi bir melce' ve barınak olmuştur En son, İspanya'dan son müslümanlarla (Morisco birlikte 1614'de ülke dışına atılan Yahudiler, Garp ocakları gemileri tarafından Mora, Selanik, İzmir, İçel İskenderun, Lazkiye yörelerine taşınarak yerleştirilmişlerdir Parmaksızoğlu, İsmet, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ank. 1982, s.173

tün bu olayların en ince teferruatına kadar aktarılması esnasında; siyasi, kültürel ve harp tarihimizle ilgili çok önemli bilgiler de ortaya çıkabilmektedir.

Kandiye muhasarası esnasında, muhasaranın uzaması ve kış ayına sarkmasından dolayı, siperlerde bulunan ve kışlamak zorunda kalan yeniçeri askerinin, siper çukurları içerisinde bir kişinin sığınacağı kadar dar kulübeler ve tüneller kazarak yeraltında evler yapmasını buna örnek verebiliriz. Hasan Ağa'nın bu kıymetli eseri, Osmanlı'nın devlet yönetimi, devlet felsefesi, Osmanlı diplomasisi ve harp tarihi bakımından birinci elden bilgilerin mevcut bulunduğu bir kaynak durumundadır.

İKİNCİ BÖLÜM

CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRÎH'İN METNİ

METİN NÜSHASI

K: Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmet Paşa Bölümü No: 231

KARŞILAŞTIRMA NÜSHALARI

P: Paris Milli Kütüphanesi, Suppl. turc nr. 506

E: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No: 2242

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Elḥamdüli'llâhi'lleẕî faḍḍale'l mücâhidîne ʿale'l-ḳâʿidîne deraceten veküllen veʿade'llâhü'l-ḥüsnâ. Ve faḍḍale'llâhü'l-mücâhidîne ʿale'l-ḳâʿidîne ecran ʿaẓîmâ. Ve efḍalü'ṣ-ṣalavâti ʿalâ seyyidinâ Muḥammedeni'l-mebʿûṯi li-irşâdi ṭarîḳı'l-cihâdi ve'l-îḳâdi ḳanâdîli'r-reşâdi ve bi-tebşîri "**İnnâ fetaḥnâ leke fetḥan mübînen**" (K.K. 48/1)[1] ve tersîli "**İnnâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve neẕîran**" (K.K. 48/8).[2] Ve ekmelü't-taḥiyyâti ve ʿalâ âlihî ve asḥâbihî'lleẕinehüm bâyeʿû bi-nebiyyinâ taḥte'ş-şecerati li-yekûnû meʿa rasûli'llâhi nâṣirîne ve mücâhidîne fî-dîni'llâhi leylen ve nehâren.

Emmâ baʿdü, sebîl-i cihâdi ekberüñ sâyiʿi ve nikât-i kitâb-ı cihâdâtuñ câmiʿ-ı ʿandelîb-i verdis-tân-ı cihâd-ı "ekberüñ"[3] ve ṭûti-i ḳandistânuñ fetḥ u ẓafer-i fâtiḥ-i ebvâb-ı ḥuṣûn-i metîn ve maẓhar-ı beşâret-i "**Naṣrun mine'llâhi ve fetḥun ḳarîb ve beşşiri'l-mü'minîn**" (K.K. 61/13).[4] Ḳâidü'l-cünûd ve'l-islâmü'l-müvaḥḥidîn.[5] Ḳâhiri'l-aʿdâi bi-seyfi'l-mücâhidîne ke-esri eṣnâmi'l-kefereti. Ḳâṭıʿu'l-ʿurûḳı'l-fecereti. Râfiʿu'l-aʿlâmi li'l-cihâdi.[6] El-manṣûri min ʿındi men hüve rabbü'l-ʿıbâdi. Efḍalü füḍalâ-i kirâm. Ve ekmelü kümeli ẕevi'l-ḥaşmeti ve'l-iḥtirâm. Ṣadır nişîn-i vizâret-i ʿuẓmâ. El-maġfûr ʿında'llâhi'l-meliki'l-aʿlâ. Aʿnî bihî **Fâżıl Aḥmed Paşa** *ṭâbe ṣerâhü ve nâle mâ yetemennâhü ʿında mevlâhi fî-ʿuḳbâhi* ḥażretlerinüñ çerâġ-ı tâbendesi **Oṣmân Dede**[7] ṣâḥibü'l-mecdi ve'l-vaḳâr, el-maʿrûfu bi-âdâbi'l-ḥusn-i beyne'ṣ-ṣiġâri ve'l-kibâr. "El-müsemmâ"[8] b'ismi **Oṣmân bin ʿAli Arżı'r-Rûmî**[9] *medde'llâhu ẓılle fevâidihî ʿalâ bisaṭi'l-arżı ilâ yevmi'l-ḳarârı fi'l-ḥaḳîḳati.* İlhâm-i hâtifi meʿânîniñ sâmiʿı ve evrâḳ-ı kitâb-ı cihâduñ câmiʿı olub veliyyü'l-niʿami olan ṣadr-ı ṣuffa-i vü-

1 "Biz sana doğrusu apaçıḳk bir fetih ihsân ettik."
2 "şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."
3 P: ekber, 1b
4 "Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri bununla müjdele."
5 P: Ḳâid-i cünûdi'l-islâmi'l-müvaḥḥidîn, 1b; E: 1b
6 P: aʿlâmi'l-cihâdi, 1b; E: 1b
7 P: ve mühürdâr-ı ḥâṣṣası, 1b; E: 1b
8 P: ve'l-müsemmâ, 1b; E: 1b
9 P: el-Ḥasan. Aʿnî sâbiḳan Mühürdâr Ḥasan Aġa; E: 1b

zerâ ve bedr-i ḳubbe-i cihâd u ġaza ve Vezîr-i aʿẓam **Aḥmed Paşa**"haẓretinüñ"[10] ibtidâ-i emâret ve vezâretinden **Ḳandiye** fetḥine gelince zamân-ı ʿadelet-iştimâllerinden ṣudûr u ẓuhûr bulan ḥavâdiṯ-i cihâdâtını müştemil naẓm-ı ṯüreyyâ miṯâl bir kitâb-ı şerîf te'lîf ve ehl-i meʿârife "**ve ʿarrefnâküm mâ lem taʿrifû**"[11] vefḳınce **(2a)** ḥikâyet-i mübeyyine-i bi'l-beyyinâtı taʿrîf içün müceddeden lü'lüen lâ-lâ-yı zînet-fezâ-yı ʿarâyıs (ve)[12] ẓafer u nuṣret-intimâların rişte-i beyâż-ı feyż-ı fey-yâża naẓm u tanẓîm ḳılınmasını bu ʿabd-i ḳalîlü'l-bıżâʿa ve ʿadîmü'l-istiṭâʿalarına işâret-bi'l-iḥsân itmegin, imtiṯâlen li-ḫiṭâbihî ṯevâb-ı cihâduñ ẕerresi ve ucûr-ı ġazânuñ şemmesi ḥurmeten bi-taḥrîri'l-kitâbi ve raḥmeten min ʿındi'llâhi'l-meliki'l-vehhâb, bu faḳîr-i ḥaḳîr el-muʿterifü bi'l-ʿaczi ve't-"taḳṣîr"[13] daḫî naṣîb olmaḳ âmâli ile tesṭîr-i suṭûr-ı cihâdât maḳbûl-i mebdei'l-kâʾinâta mübtedî olub mine'l-ezel ile'l-ebed dürc-i cihân-ı fânî mekânda merkûz-u meknûn olan cevâhir-i cihâdât bu kitâb-ı miṯâl-i mecmeʿu'l-baḥreynde vücûd bulan cevâhirü lâli-i cihâdat-ı nevâdirâta ʿadîl ü meṯîl olmaduġı mefhumından ism-i müsemmâsı **Cevâhirü't-Tevârîḫ** denildi. Derûn-ı leṭâfet-i emînlerinden muẓmer olan ḥikâyât-i risâlâtı ve vâḳıʿât-ı fütûḥât-ı cihâdâtı müştemil beş faslile fayṣal virilmişdür. Bu tertîb üzre, naẓm-ı **Cevâhirü't-Tevârîḫ**'a şürûʿ olındı. *Allâhu veliyyü't-tevfîḳ ve hüve niʿme'r-refîḳ.*

FAṢL-I EVVEL : Vezîr Fâżıl Aḥmed Paşa'nuñ ibtidâen beglerbegiliği ḥavâdiṯiniñ beyânıdur.

FAṢL-I ṮÂNÎ : Üngürüs fetḥine ʿazîmet itdügi beyânıdur.

FAṢL-I ṮÂLİṮ : Tedârik-i mürûr-ı deryâ-yı Cezîre-i Girid beyânıdur.

FAṢL-I RÂBİʿ : Mübâşeret-i muḥaṣara-i Ḳandiye ve laġımlar cengi beyânıdur.

FAṢL-I ḪÂMİS : Ceng-i deryâ ve lüġûm-ı âteş-bâz beyânıdur.

ḪÂTİME-İ KİTÂB : Fetḥ-i Ḳandiye'nüñ beyânıdur.

FAṢL-I EVVEL

ḤİKÂYETİNE ÂĠÂZ OLINDI.

İbtidâ Köprüli oġlı Aḥmed Paşa';nuñ ẓuhûrı, Bursa şehrinde iken Arż-ı Rûm eyâleti, ṭaraf-ı salṭanatdan iki ṭûġile iḥsân olınub Arż-ı Rûm vâlisi olduḳdan soñra birḳac gün Burusa şehrinde oturub, bu teşerrüf-i eyâlet târîḫ-i hicret-i Nebeviyye **biñ altmış ṭoḳuz** (1069/1658-1659) ḥulûl itdüginde vâḳıʿ olub, ol eṣnâda Ḳapucılar Ketḫüdâsı "İbrâhîm"[14]Aġa'yı âsitâneye gönderüp baʿżı levâzım ḥuṣûlinden soñra göçe yaḳın bir ṭûġ daḫî iḥsân olınub **mâh-ı Muḥarremüñ ikinci** güni (2 Muḥarrem 1069/30 Eylül 1658) şehr-i Arż-ı Rûm'a revâne olub bir yerde ârâm ve oturaḳ **(2b)**

10 P: merḥûmuñ, 2a; E: 2a
11 "Biz size bilmediğinizi bildirdik."
12 P: "ve", 2a
13 P: taḳṣîrüñ, 2a
14 P: Aḥmed, 2b

olmayub ancaḳ Köpri Ḳaṣabasında üç "dört"[15] gün oturaḳ idüb baʿdehû yine revâne olub Arż-ı Rûm'a ḳarîb Erzincân dirler bir şehirdür. Arż-ı Rûm paşaları anda üç dört gün oturaḳ idegelmişler iken "efendimüz"[16] (anda)[17] oturaḳ itmeyüb Medîne-i Arż-ı Rûm'a dâḫil olduḳda, Ḥasan Ketḫüdâyı "çaġırub"[18] ḫiṭâb-ı müsteṭâbları bu oldı ki; işte bu meṭâʿ-ı devleti biz aḳçe ile almadıḳ ve bu devleti istemez iken (daḫî)[19] Ḥaḳ cânibinden iʿṭâ olındı. Çünki taḳdîr böyle imiş. Emr ḥażret-i Allâh'uñdur. Lâkin bu Devlet-i Oṣmâniyyeye pederimüz böyle ḫiẓmet idüb, biz daḫî böyle aña göre ḥareket iderüz. Hemân göreyim seni fuḳarâdan bir şey almaḳ hevesinde olmayasun ṣoñra sen bilürsin. Ben aḳçe pul istemem. Ancaḳ ümmet-i Muḥammed'e nâfiʿ ve Devlet-i Oṣmâniyyeye lâyıḳ ḫiẓmet ideyim. Gelen paşalar ṭoġru yoldan neki aldılar ise biz ânuñ nıṣfın alıruz deyü" ketḫüdâsı Ḥasan Ketḫüdâya ʿaẓîm tenbîh idüb ve eyâlet-i Arż-ı Rûm'ı bir sene temamına degin żabṭ idüb, bu ḥaḳîr ḥazîne kâtibi idi, ancaḳ ḳırḳ elli yük aḳçe taḥṣîl olındı. Gelen paşalar bir senede yüzelli yük aḳçe taḥṣîl iderler imiş ve Medîne-i Arż-ı Rûm'da iken ʿaẓîm zelzele olub ḥattâ Arż-ı Rûm Ḳalʿası Erzincân ḳapusunda bir ḳulle "ile"[20] ve ḳırḳ elli zirâʿ ḳadar dîvar yıḳılub "efendimüz"[21] âsitâne-i "seʿâdete"[22] ʿarż itdükde, emr-i şerîf gelüb yıḳılan yeri ke'l-evvel binâ idüb yabdurasun. "Efendimüz"[23] daḫî dermeyân-ı dâmen idüb yıḳılan yeri on gün içinde muḥkem binâ idüb ve binâ içün giden maṣraf içün başḳa emr-i "şerîf"[24] gelüb lâkin fuḳârâya teʿaddî olmasun deyü kendü ḥazînesinden biraz aḳçe virüb ḳalʿayı tamâm idüb ve baʿżı yerin daḫî muḥkem taʿmîr idüb baʿdehû Şâṭır Süleymân Aġa Şâm-ı Şerîf emrin getürüb, Şâm-ı Şerîf eyâleti **biñ yetmiş**de (1070/1659-1660) iḥsân olındı.[25] Andan Şâm-ı cennetmeşâma revâne "olınub"[26] aṣlâ bir yerde oturaḳ itmeyüb Medîne-i Şâm-ı Şerîfe dâḫil olduḳda ʿaẓîmü'l-alay olub şehrüñ içinden geçerken cümle şehir ḫalḳı ve fuḳarâ vü żuʿafâ feryâd idüb "efendimüze"[27] böyle ḫiṭâb iderler : Yâ ebe'l-fuḳarâ! Yâ ebe'l-mesâkîn. İşte açlıḳdan ḳırıldıḳ etmegiñ elli dirhemi iki aḳçeye, ânuñ daḫî vücûdı yoḳ ve ḥayli zemândur ot **(3a)** yerüz ve saña munṭaẓırız.[28] "Efendimüz"[29] daḫî fuḳarânuñ feryâdına naẓar idüb anuñ daḫî gözi yaşları revân olub ve bu yüzden fuḳarâya cevâb virüb; yâ fuḳarâ! Benden size ne derman var hemân Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretleri ṭarafından iḥsân ve ʿinâyet ola.

---

15 P: "dört" yok, 2b
16 P: Aḥmed Paşa, 2b
17 E: "anda", 2b
18 E: "caġırub" kelimesinden, varak 3a'daki "kendü aġalarından" kelimesine kadar yok, 3a
19 P: "daḫi", 2b
20 P: "ile" yok, 2b
21 P: Aḥmed Paşa, 3a; Paris nüshasındaki "Aḥmed Paşa" ibareleri metin içerisinde sıkışık bir şekilde ve ilk istinsahtaki asıl kelime silinerek yazılmış.
22 P: devlete, 3a
23 P: Aḥmed Paşa, 3a
24 P: "şerîf" yok, 3a
25 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 182, Olay aynı şekilde anlatılmaktadır.
26 P: olub, 3a
27 P: Aḥmed Paşa'ya, 3a
28 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 215, Fâzıl Ahmed Paşa hakkında aynı ifadeleri kullanarak olay anlatılmakadır.
29 P: Aḥmed Paşa, 3a

Serîr-i serâya nüzûl itdükde ʿaẓîm tenbîh idüb cümle Şâm-ı Şerîfüñ etmekcisin ve değirmencisin ve vilâyet-i aʿyânın yanına getürdüb elbette bir ḳaç günlük zaḫîre bulursıñuz. Bunlar tedârik-i zaḫîrede, "efendimüz"[30] daḫî Mıṣır Beglerbegisine mektûb gönderüb ve oñ biñ ġurûş poliçe idüb; bize bir ḳaç gemi zaḫîre yetişdürüñ, yoḫsa Şâm ḥalḳı açlıḳdan ḳırıldı. Mıṣır Beglerbegisi Muṣṭafâ Paşa imtiṣâl-i ḥiṭâbile ḳırḳ elli şayḳa sefînesin zaḫîre ile doldurub on gün içinde Mıṣır'dan gemiler Şâm-ı "Şerîf"[31] iskelesine gelüb dâḫil olduḳda cümle Şâm-ı Şerîf aʿyânınuñ ḳaṭırların ve bâr-gîrlerin ve ʿarab develerin ve "efendimüz"[32] kendü aġırlıḳ ḳaṭarın ve develerin iskeleye gönderüb zaḫîre'i Şâm şehrine naḳl itdürüb ve kendü aġalarından Küçük Yûsuf Aġa'yı zaḫire üzerine taʿyîn idüb fuḳarâya tevzîʿ idüb ve çarşularda daġlar miṣâli zaḫîre yıġılub bu minvâl üzre Ḥaḳ Teʿâlânuñ emr-i şerîfi müḳteżâsınca "efendimüzüñ"[33] re'yile Şâm-ı Şerîf ḥalḳı ġanîmet buldı. " **Ẕâlike fażlu'llâhi yü'tîhi men yeşâ'ü va'llâhü ẕü'l-fażli'l-ʿaẓîm**" (K.K. 57/21).[34] Ve bundan aḳdem Şâm-ı Şerîf paşaları olan, Şâm fuḳarâsundan deşîşe ve ḳarîb taʿbîr iderler bu ḫiẓmetden otuz ḳırḳ yük aḳçe taḥṣîl olına gelmiş iken "efendimüz",[35] ol ḫiẓmetden aṣlâ bir ḥabbe almayub ve bu ḫiẓmeti âsitâneye bildürüb Şâm fuḳarâsı bu ḫiẓmetden ʿâciz ve taḥammüle ṭâḳatları ḳalmayub ḫiẓmet-i mezbûre fuḳârâdan refʿ olınur ise ne güzel ve illâ fuḳarânuñ ḥâlin bir mevlâ bilür.

Birḳaç günden soñra ḥaṭṭ-ı hümâyûn gelüb; sen ki Şâm Beglerbegisin. Deşîşe ve ḳarîb ḫiẓmeti var imiş, meẓkûr "ḫiẓmetden"[36] bundan soñra aṣlâ "kimse"[37] bir ḥabbe almasun. Şâm-ı Şerîf maḥkemesinde sicill olınub muʿâf olındı. "Efendimüz"[38] bu yüzden Şâm fuḳarâsuna ḫiẓmet idüb el-ân "düʿâ-ı ḫayrın"[39] iderler "**vemâ tüḳaddimû li-enfüsiküm min ḫayrin tecidûhü ʿınde'llâhi va'llâhu ġafûrün raḥîmün**" (K.K. 73/20).[40]

(3b) ḤİKÂYET-İ ṬÂYİFE-İ DÜRZÎ:[41]

Ve bundan mâ-ʿadâ Dürzî eşḳiyâsı ẓuhûr idüb semt-i şeḳâvete boy çeküb Maʿan Oġulları ve Şihâb Oġulları nâm Dürzîler[42] kendü hevâlarına tâbiʿ olub ve bunca ḳaryeler dest-i "şeḳâvetlerinden"[43] olub kendi daġlarında saraylar binâ

30 P: Aḥmed Paşa, 3a
31 P: "şerîf" yok, 3a
32 P: Aḥmed Paşa, 3a
33 P: Aḥmed Paşa'nuñ, 3b
34 "İşte bu Allah'ın lutfudur ki; onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."
35 P: Aḥmed Paşa, 3b
36 P: ḫiẓmetlerden, 3b
37 P: kimesne, 3b
38 P: Aḥmed Paşa, 3b
39 E: ḫayr düʿâsın, 3a
40 Ayette; "tecidûhu ʿınde'llâh" lafzından sonra, "hüve ḫayran ve aʿẓama ecran ve's-taġfiru'llâh" lafzı eksik. "Kendiniz için önden (dünyada iken ne iyilik hazırlarsanız. Allah katında onu bulursunuz, hem de daha üstün ve mükafatça daha büyük olmak üzere Allah'tan magfiret dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.
41 P: Bu başlık metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 3b
42 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 215, Dürzî gruplarının olayları aynen anlatılmakdır.
43 E: şeḳâvetlerinde, 3b

idüb. Her biri ḳalʿa miṣâl ve kendülerine tâbiʿ olan ḳaryelerde aṣlâ ne pâd-şâh virgüsi ve ne beglerbegilere ve voyvodalara bir aḳçe virgü virmedüklerinden ancaḳ bu ḳaryeleri meẕkûr Maʿan ve Şihâb "Oġulların"[44] ḳafadar idinüb. Bu ẕikr olınan dört nefer kimesnenüñ her birisinüñ beşer[45] altışar biñ piyâde tüfengcisi olub her bâr ki Şâm beglerbegileri bölük gönderirler. Bölüklerin uġratmayub nice zemân maḳarr-ı şeḳâvetde ḳarâr eyledüklerinden soñra İbşir Paşa Şâm Beglerbegisi iken üzerlerine sefer idüb on beş "biñe"[46] ḳarîb ʿaskeriyle üzerlerine varır iken ṭâʾife-i "merdûda"[47] ḫaber-dâr olub anlar daḫî memerr olan boġazı beş on biñ tüfengci ile alub ve İbşir Paşa gibi bir vezîrüñ aġırluġın alub ve bir nice levendâtın düşürüb ḥattâ bir Dürzî "kendüsine"[48] bir oḳ ile budina urub, oldaḫî Dürzî ʾi, ġaddâre ile urub helâk etmişdür. Lâkin Şâm ḳulı İbşir Paşa'ya ziyâde naṣîḥat itmiş iken boġazdan geçme deyü, İbşir Paşa daḫî; nevar benüm anlardan aṣlâ pervâm yoḳdur. Ve boġazdan içeru üzerlerine varuram ve İbşir Paşaʾı bu ḥâle ḳodılar.[49] Bunlar bir ṭâʾifedür ki aṣlâ Tañrıʾı bir "bilmezler"[50] ve Peyġamberi ḥaḳ "bilmezler".[51] Kimi kelbe "ṭaparlar",[52] kimi ḫınzîra "ve"[53] kimi kiçiye. Aṣla gice uyumazlar, gündüz uyurlar. Meẕkûr ṭâʾife iki fırḳadur; biri Aḳlı ve biri Ḳızıllı. Bundan murâd yaʿnî aḳlı olan aḳ bayraḳları olur. Ḳızıllı olan ḳızıl bayraḳ getürür ve vilâyetleri ʿaẓîm daġlarda "olur"[54] ve vilâyetleri maʿmûr olub zîra kimesne ḳaryelerine gelüb "bu aṣl"[55] virgü ile mükellef olmayub "**ülâʾike ke'l-enʿâmı bel hüm eḍallü**" (K.K. 7/179)[56] ʿisyân iden ṭâʾifeniñ ḥâli budur.

Ṭâife-i meẕkûre bu ḥâl ile ḫayli müddet ḳarâr idüb "efendimüz"[57] Şâm Beglerbegisi iken âsitâneden emr-i şerîf ile üzerlerine meʾmûr olub Ṭrablus ve Ḳuds-i Şerîf ve Ġazze ve Şâm-ı Şerîf ḳullarıyla ve kendüñ mükemmel ḳapuñ ile varub **(4a)** sefer idesün deyü emr-i şerîf gelüb efendimüz daḫî Dürzî ṭâyifesinden olan "Aḳlılar"[58] "gibi"[59] baʿżıların tedbîr ü istimâlet ve ʿahdile yanına getürüb anlar daḫî fi'l-ʿaded üç biñ âdem olur[60] Ṣayt ve Beyrût ve Ṣafed voyvodası"[61] bile taḫmînen on biñe ḳarîb ʿaskeriyle varub bu ṭâʾifei Şâm-ı Şerîfe ancaḳ üç ḳonaḳ yaḳîn olub lâkin "efendimüz"[62] İbşir "Paşa[63] bozuldugı Muztak Boġazı'ndan gitmeyüb

44 P: Oğullarını, 3b
45 P: "yüz" fazla, 3b
46 E: biñde, 3b
47 P: merdûd, 4a
48 P: kendüsini, 4a
49 P: "ve" fazla, 4a
50 P: bilmez, 4a
51 P: bilmez, 4a
52 E: tapar, 3b
53 E: "ve" yok, 3b
54 P: olub, 4a
55 P: ber aṣl, 4a; E: 4a
56 "İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar."
57 P: Aḥmed Paşa, 4a
58 P: Aḳlılaruñ, 4a; E: Aḳlıları, 4a
59 P: "gibi" yok, 4a
60 E: "ve" fazla, 4a
61 P: metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 4b
62 P: Aḥmed Paşa, 4b
63 E: "Paşa" yok, 4a

Cisr-i Yaʿḳûb'a ḳarîb, Meraḫi'l-ʿuyûn ve Ḫâṣiyye ve Reşîd nâm ḳaryeler ki, Şihâb Oġullarınuñ sarayları olan yerdür. Ol ṭarafdan dolaşıḳ gidüb sekiz ḳonaġı bir alub "efendimüz"[64] çünki ol boġazdan geçmedi. Dürzî ṭâʾifesinüñ meters idicek yeri ḳalmaduġından her biri ḳarârın firâra tebdîl idüb ve sarayları iḥrâḳ-bi'n-nâr olınub ve baʿżı ḳurâları ehâlîsi gelüb istîmân idüb ve yerlerinde ḳalub. Maʿan Oġulları ise "efendimüze"[65] ḫaber gönderüb; gelüb bizi ḫarâb itmeñüz pâd-şâha beşyüz kîse ḫiẓmet iderüz ve evvelden olan eşḳıyâlıġımuzı elden bıraġıruz didüklerinde "efendimüz"[66] daḫî; ne güzel, çünki bu ḳadar ḫazîne virmesine müteʿahhidseñüz (bize rehn virüñ)[67] virüñ", anlar daḫî rehn virüb Şâm Ḳalʿası'na rehinleri ḳonılub ve aḳçe tedârikine dergâh-ı ʿâlî ḳapucı başılarından Ḥüseyin Aġa taʿyîn olınub lâ-kin meẕkûr ṭâʾife bu ḳadar ḫazîne tedârik itmege ḳâdir olmayub yine üzerlerine ke'l-evvel sefer idüb cümle mekânların iḥrâk idüb ve Maʿan Oġulları Aḥmed ve Murâd[68] ve Ḳurmas[69] firâr idüb baʿdehû Şâm defterdârı ʿAli Efendiʾi ol ḳaryeler üzerine taʿyîn idüb bâḳî ḳalan ḫazîneʾi taḥṣîl eylemek içün ve meẕkûr ḳapucı başı-ı âsitâneye gönderüb. Emmâ bu daġlar böyle żabṭ "olınmaz."[70] Bu daġlara bir beglerbegi lâzımdur deyü âsitâneye bildürüb ve Ṣayt[71] ve Beyrût ve Ṣafed ve Maʿan Oġlı ve Şihâb Oġulları(dağları)[72] beglerbegilik olmaḳ üzere (daḫî)[73] meẕkûr ʿAli Efendi'ye paşalıḳ emri geldi ve bâḳî ḳalan ḫazîneʾi bi't-temâm taḥṣîl idüb âsitâneye gönderildi. Ve ḥâlâ ol daġlar[74] Ṣayt ve Beyrût ve Ṣafed beglerbegilik olub eşḳiyâdan aşlâ bir ferd ḳalmayub âsûde-ḥâl üzre ḳalındı. Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretlerinüñ irâdetiyle ve ʿâḳil kimesnelerinüñ **(4b)** reʾyiyle niçe müşkil işler âsân olur. "**İnne'llâhe ʿıbâden ḫaleḳahum li-ḥavâyici'n-nâsi**" (Hadis)[75] ve ḳavluhû Teʿâlâ; "**velevlâ defʿu'llâhi'n-nâse baʿżuhum bi-baʿżin le-fesediti'l-arż**" (K.K. 2/251)[76] fehvâ-sını müşʿir olmaġın ve "efendimüzüñ"[77] pederi, merḥûm Köprüli Meḥmed Paşa ṣadr-ı aʿẓam iken ġâyetiyle ḫasta ve bî-mecâl olub "efendimüze"[78] ḥaṭṭ-ı şerîf gelüb; sen ki Şâm Beglerbegisin, "sen"[79] iki ḳonaġı bir idüb ve âsitâne-i seʿâdetüme bir gün evvel gelüb rikâbıma yüz süresin.[80] Târîḫin **biñ yetmiş biri**nde (1071/1660-1661)

64 P: Aḥmed Paşa, 4b
65 P: Aḥmed Paşa'ya, 4a
66 P: Aḥmed Paşa, 4a
67 P: "bize rehn virüñ", 4a; E: 4b
68 P: "Murâd" yok, 4b
69 P: Ḳurḳumas, 4b
70 E: olmaz, 4b
71 P: "Ṣayt" yok, 4b
72 E: "dağları" 4b
73 P: "daḫî" 4b; E: 4b
74 E: "ve" fazla, 4b
75 Hadîs'in doğrusu; "İnne li'llâhi Teʿâlâ ʿibâden ḫalekahum li-ḥavâyici'n-nâsi" şeklindedir. "şüphesiz ki, Allah'ın insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yarattığı kulları vardır.", Alaaddin Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, VI, 16464 nolu hadîs, Beyrut, 1983.
76 "Eğer Allah'ın nsanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savunması olmasaydı, elbette yeryüzü alt-üst olurdu."
77 P: Aḥmed Paşa'nuñ, 5a
78 P: Aḥmed Paşa'ya, 5a
79 E: "sen" yok, 5a
80 P: Metnin kenarında aynı hat ile; "ibtidâ-i vezâret-i ʿuẓmâ" yazılıdır, 5a

"efendimüz"[81] daḥî bir ikiyüz âdemle ṭaraf-ı âsitâneye revâne oldı. Şâm-ı Şerîfden Adana'ya gelince "kendü atlarıyla iki ḳonaġı"[82] bir eyledi. Andan menzil bârgirlerine binilüb Şâm-ı Şerîf'den âsitâneye on yedi günde "gelindi"[83] ve rikâb-ı hümâyûna yüz sürdi. Ve pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh Edirne'ye göç idüb oṭaġı Dâvud Paşa'da iken pâd-şâh-ı rûy-ı zemîn alay ile oṭaġa çıḳub ve "efendimüzi"[84] âsitânede ḳâyim-i maḳâm naṣb idüb pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretleri ṣadr-ı aʿẓam ile Edirne-i Celîle'ye revâne oldı. "Efendimüzüñ"[85] ḳâyim-maḳamlıġı müddetinden ḳırḳ sekiz gün mürûr idicek, ḥaṭṭ-ı şerîf gelüb; sen ki ḳâyim-maḳam Aḥmed "Paşa'suñ"[86] iki ḳonaġı bir idüb Edirne'ye gelüb rikâb-ı hümâyunıma yüz süresin. Ol zamanda "efendimüzi"[87] sıtma dutardı. Aña baḳmayub âsitâneden Edirne'ye üç günde varub yüz sürdi. Meger pederi "Meḥmed Paşa, be-ġâyet merîż-ı zebûn ve ḥayâtından ümîd kesmiş iken "efendimüz"[88] pederi"[89] yerinde istimâʿ-ı daʿvâyı dîvân-ı hümâyûn iderdi, ol ḥasta yatardı. Bir ḳaç gün böyle olub baʿdehû Köprüli Meḥmed Paşa ecel câmın nûş idüb serîr-i serây-ı beḳâya ʿurûc itdiler. *Raḥmetu'lâhi (ʿaleyhi)*[90] *raḥmeten vâsiʿaten*.[91] "Efendimüz"[92] Aḥmed Paşa'nuñ ʿâdilliġi ve ḥukûmeti ve tedbîri ve ʿâḳıllılıġı mesâmiʿ-ı ʿâleme şâyiʿ oldı. Dâḫil-i[93] vezârete herkesüñ mecâli maḥal (olmaġın)[94] bu defʿa pâd-şâh (-ı ʿâlem-penâh)[95] içerü çaġırub vekâlet-i vezâreti saña iḥsân eyledüm. Allah Teʿâlâ işüñi âsân eyleye.

Cülûs-i vezâret târîḫî meẓkûrde **şehr-i Rebîʿu'l-evvelînüñ altıncı** gününde (6 Rebîʿu'l-evvel 1071/9 Kasım 1660) vâḳıʿ olmışdur. Edirne'de beş ay vezâret-i ʿuẓmâyı yerine getürüb ḥayli taġyîr ve tedbîrden[96] soñra yine Edirne'den âsitâneye göç idüb **mâh-ı Şaʿbânuñ ġurresi**nde (1 Şaʿbân 1071/1 Nisan 1661) Ṣolaḳ Çeşmesi'ne çıḳılub andan âsitâne-i seʿâdete revâne olındı ve donanma-yı hümâyunı çıḳardub cümle çekdirmeler idi (ḳalyonlar yoġidi)[97] zîra. Çünkü deryâda kefere ile başa çıḳılmadı. **(5a)** Ḳalyon yapılmadan ferâġat olındı. Şimden soñra cümle çekdiri olsun (ve)[98] deryâ begleri ḳırḳ ʿaded beg olsun bolayki bu ṭarîḳile düşmana bir iş ideydük. Muṣṭafâ Paşa'ı ḳapudân naṣb idüb Aḳdeñiz'e revâne oldı ve cümle Aḳdeñizüñ adaların ol çekdirirler[99] ile gezüb ḥıfẓ idüb "ve"[100] ʿavn-i Ḥaḳḳile bir

81 P: Aḥmed Paşa, 5a
82 E: "kendü atlarıyla iki ḳonaġı" yok, 5a
83 P: geldi, 5a
84 P: Aḥmed Paşa'yı, 5a
85 P: Aḥmed Paşa'nuñ, 5a
86 P: Paşa'sın, 5a
87 P: Aḥmed Paşa'yı, 5a
88 P: Aḥmed Paşa, 5a
89 "Meḥmed Paşa, be-ġâyet merîş-ı zebûn ve ḥayâtından ümîd kesmiş iken efendimüz pederi" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır.
90 P: aleyhis, 5b; E: 5a
91 P: "Âmin" ibaresi vardır, 5b
92 P: "Efendimüz" yok, 5b
93 E: daḫl-i, 5a
94 P: "olmaġın" 5b
95 E: " -ı ʿâlem-penâh" 5b
96 E: tebdîlden, 5b
97 P: "ḳalyonlar yoġidi" 5b
98 E: "ve" 5b
99 P: çekdirmeler, 5b

gemiye żarâr olmayub ve küffâruñ bir ḳalyonun ve bir şaytasın alub ki bu nice seneden berü (bir)[101] (daḫî bu)[102] donanma âsitâne-i devlet limanına saġ ve sâlim (gelüb)[103] girmemişdür. Ḥâlâ ol sene salimîn gelüb yine tersâneye dâḫil oldı. "**Ve saḫḫarnâ lekümü'l-baḥre**" (K.K 45/12)[104] ġanîmeti ile muġtenem ḳılındı. Çünki bu ṭarîḳile yine düşmana çendân ḳahr olmadı. Ḳaradan sefer eylemek[105] murâd olındı Ḳotor,[106] Şebnek,[107] İspilet[108] ki Venedik keferesinüñ ḳalʿalarıydı. Bu olınan ẕikr ḳalʿalara sefer murâd olınub ve bu bâbda müşâvere olınub ve ḥaṭṭ-ı humâyûn[109] müşâverede oḳınub, târîḫ-i mezbûrde şehr-i Ṣaferi'l-muẓaferiñ onıncı güni (10 Ṣafer 1072/4 Ekim 1661) duâ olınub[110] herkes sefer tedârikine mübâşeret idüb ve cevânib-i erbeʿaye sûrşât ve uşturâ ṣalınub eṭrâf-ı memlekete mektublar gidüb ḥattâ bu ḥaḳîr efendimüzüñ[111] mühürdârlıġı ḫiẕmetinde idi. Ḥayli zaḥmet çekilüb emmâ çünki efendimüz[112] ḫiẕmetidür cân u bâşile idi ve cümle ṭaşrada olan vüzerâya ve beglerbegilere evâmir-i şerîf ve tenbîh mektublar gidüb ki, rûz-ı nevrûzda âsitânede mevcûd (bulunasız)[113] ve Ḳotor[114] ve Bosna ṭarafına âdemler taʿyîn olınub yolları düzetmege. Lâkin Ḳotor semti ziyâde ṣarblıḳ ve sengistânlıḳ olmaġile baʿżı yerlerinde "yalıñuz"[115] bir atlı geçmege ḥavf iderken ol semtüñ yolların düzetmege Payḳu ʿAli Paşa taʿyîn (olındı).[116] Meẕkûr ʿAli Paşa'nın Ḳotor semtinüñ vâḳıfı olmaġile ve bi'l-aṣl kendüsi daḫî ol semtüñ Arnavudluġından olub meẕkûr ʿAli Paşa Girid seferinde iken bir ḳabaḥat[117] idüb meşhûr olan Ḳandiye Ḳalʿası'na firâr ider. Bir ḳaç zamân anda sâkin olub baʿdehû efendimüz[118] ṣadr-ı aʿẓam olduḳda meẕkûr ʿAli Paşa yine Frengistân'dan firâr idüb emân dileyüb, efendimüz[119] daḫî (kendüye)[120] emân virüb ve pâd-şâhdan[121] recâ idüb meẕkûre Rûm-ili pâyesiyle Tire manṣıbın iḥsân idüb[122] ol semtlerde (ise)[123] Sivri Bölükbaşı nâm şaḳî ẓuhûr etmiş idi. Şaḳı-i mezbûr bir yüz atlı ile ol eṭrâfuñ yolların kesüb

---

100 P: "ve" yok, 5b
101 E: "bir" 5b
102 P: "daḫî bu" 5b
103 P: "gelüb" 5b
104 Ayetin doğrusu; "Allâhü'lleẕî saḫḫare lekümü'l-baḥre.." dir. " Allah o (yüce varlıktır ki, emri gereğince gemilerin yüzmesi ve lutfedip verdiği rızkı aramanız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirdi."
105 E: itmek, 5b
106 Cattaro
107 Sebinecor
108 Spalata
109 P: ḥaṭṭ-ı, 5b
110 P: olub, 5b
111 P: vezîrüñ, 6a
112 P: vezîr, 6a
113 P: "bulunasız", 6a
114 P: "ṭarafına" fazla, 6a. Ayrıca yer isimlerinden takdim tehir var.
115 P: "yalıñuz" yok, 6a
116 E: "olındı", 6a; P: "olınub" 6a
117 P: "Freng Ḳalʿası" fazla, 6a
118 P: Aḥmed Paşa, 6a
119 P: vezîr-i aʿẓam, 6a
120 P: "kendüye", 6a
121 P: pâd-şâha, 6a
122 E: eyleyüb, 6a
123 P: "ise" 6a

kervanları **(5b)** geçirtmeyüb meẕkûr Payḳu ʿAli Paşa mezbûr şaḳı'i daġdan daġa ḳaçırub ve meẕkûre tâbiʿ olanları kimin diri ve kimin[124] kellesin âsitâneye gönderüb baʿdehû Payḳu ʿAli Paşa'ya Rûm-İli eyâleti iḥsân olındı. Ve bu iltifât-ı şehriyârî müḳâbelesinde meẕkûr ʿAli Paşa dâmen-i ṣadâḳatın der-meyân idüb Ḳotor semtinüñ yolların düzetmege ve ṭoplar ve gülle (ve cebe-ḫâne)[125] "vesâyir levâzım"[126] naḳlinde maḳdûrını ṣarf idüb işte Ḳotor semtine olan tedârikleri ve Bosna semtinde dâru'l-ḥarb olan İspilet, Şebnek[127] semti, gerek zaḫîre ve gerek cebe-ḫâne vesâ'ir mühimmât ḥâżır olınmış iken "ve"[128] ḥâlâ Nemçe Çâsârı olan bî-dîn serḥadlerde müslümanları esîr ve ve bunca Âl-i Oṯmân palanḳaların iḥrâḳ idüb ve Âl-i Oṯmân memleketinde yeñi ḳalʿa iḥdâṯ idüb ve Erdel içinde Nemçe ʿaskerin durdurub bu evżâʿile Âl-i Oṯmân ile ṣulḥı bozub kendüsi "**elleẕîne yenḳużûne ʿahdehüm**" (K.K. 2/27)[129] ḳabîlinden oldugın iẓhâr ve iʿlân eyledüginde (ṣoñra)[130] ser-ḥadlerden ʿarż ve muḥżırlar gelüb Nemçe düşmanı bunca Ümmet-i Muḥam-medi esîr ideyorı ve bunca palanḳaları iḥrâḳ ideyor. Devletli vezîr, âgâh oluñ. Baʿde'l-yevm Âl-i Oṯmân'uñ büyük ḳalʿaların ḳabżadan almaḳ ḳaṣdında olur. Buña çâreñüz nedür. Muḳaddemâ Bosna semtine[131] ve Ḳotor Ḳalʿası'na niyyet olınmış iken bu defʿa Nemçe ṭarafı böyle oldı. Çünki sefer[132] niyyet olındı. Evvel âḫir yolumız Belġrâd'a degindür hemân **Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm** deyü İslâmbol'dan Edirne'ye ʿazm olındı.

FAṢL-I ṮÂNÎ
ÜNGÜRÜS SEFERİNÜÑ ʿAZÎMETİ BEYÂNIDUR.[133]

Sene **iṯnâ ve sebʿîne ve elfde mâh-ı Şaʿbâni'l-muʿaẓẓam**uñ[134] (1 Şaʿbân 1072/22 Mart 1662) ibtidâsında âsitâneden Edirne şehrine gelindi. ʿAẓîmü'l-alây olub sipâhî ve yeñiçeri ve efendimüz[135] mükemmel ḳapusı ve Kütâhiyye beglerbegisi Yûsuf Paşa ve Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa. Bu Muṣṭafâ Paşa efendimüz[136] Şâm-ı Şerîf'de iken Dürzî seferinde cân ḥaḳḳıyle ḫiẕmet idüb ol zemân Ṭrablus Beglerbegisi idi. Efendimüz[137] çünki bu ḫiẕmet-i ṣadâḳat nümâların müşâhede etmiş oldı. Kendüsinden rıżâ râyiḥası meşmûm olub efendimüz[138] ṣadr-ı nişîn olduḳda meẕ-kûr Muṣṭafâ Paşa'yı getürüb âsitânede üç ṭûġile ḳubbe-i hümâyuna taʿyîn idüb ve

124 P: kiminüñ, 6a
125 P: "cebe-ḫâne" 6a
126 P: "vesâyir levâzım" yok, 6a
127 P: ṣibînek, 6a
128 P: "ve" yok, 6a
129 "Onlar öyle fasıklar ki; kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler."
130 E: "ṣoñra" 6b
131 E: semtinde, 6b
132 P: sefere, 6b
133 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 235' de anlatılmaktadır.
134 Topkapı nüshasında tarih verilmemiş.
135 P: ṣadr-ı aʿẓam, 6b
136 P: vezîr-i aʿẓam, 6b
137 P: vezîr-i aʿẓam, 6b
138 P: ṣadr-ı aʿẓâm, 6b

Edirn'ye giderken hergün selâmda mevcûd Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa saġda durub **(6a)** ol daḫî solda dururdı ve daḫî dergâh-ı ʿâlî "müteferriḳaları"[139] ve dergâh-ı ʿâlî çavuşları ve bostancı ṭâʾifesi alay olub ḳalan paşalar henüz yetişmediler idi. Birḳaç gün oturaḳ olub tekrar riʿâyet-i ḫiṭâbet "**ve şâvirhüm fi'l-emri**" (K.K. 3/159)[140] sülûk olınub, cümle vüzerâ ve sipâhi ve yeñiçeri ocaġı oṭaġa daʿvet olınub geldiler. Ḥaṭṭ-ı Humâyûn gelüb oḳundı.

Ḥaṭṭ-ı Humâyûn No: 1

Ṣûret-i Ḥaṭṭ-ı Humâyûn (ânest)[141]

Senki vezîr-i aʿẓamumsın ve ser-dâr-ı ekremümsin. Muḳaddemâ Bosna ṭarafına sefer murâd olınub ve cümle mühimmât ḥâżır olınmış iken ḥâlâ Nemçe keferesi ṣulḥ[142] bozub bunca palanḳaʾi iḥrâḳ ve bunca Muḥammed ümmetin esîr idüb ve bundan mâ-ʿadâ bizden daḫî ḳalʿa ister. Ecdâd-ı ʿiẓâmum kefereden ḳalʿa alagelmişler[143] iken, ḥâlâ kefere bizden ḳalʿa ister. Göresin fi'l-vâḳıʿ eger devlet-i salṭanatıma lâyıḳ ise ve ümmet-i Muḥammede nâfiʿ ise idesüz ve vüzerm ile (ve)[144] iḫtiyâr ḳullarıma[145] "ve sipâh ve yeñiçeri ḳullarımla"[146] müşâvere idüb her ḳanḳı iş nâfiʿ ise aña mübâşeret idesüz ve yine iʿlâm idesüz.[147]

Çünki bu taḳdirce ḥaṭṭ-ı şerîf oḳundı. Herkesüñ gözi yaşları gözünden revân oldı. Emr-i fermân pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñdür. Allah Teʿâlâ pâd-şâhımıza ebr-i melâli göstermeye. Düʿâdan soñra efendimüz[148] daḫî cümleye ḫiṭâb idüb; baḳuñ ümmet-i Muḥammed, bu Nemçe kefere[149] pâd-şâhımızuñ büyük düşmanıdur ve ʿasker çoḳluġıyle meşhûr keferedür. Freng ṭâʾifesi ancaḳ deryâda behlüvân ve ḥîle-kârdur. Çünki Frengüñ ḳaradan yüzi yoḳ ve ḳaradan bir işe ḳâdür degil, balıḳ ṣudan çıḳar miṣâlidür. Ṭutki beş on senedür Freng ṭâʾifesi ḳalʿadan ṭaşra çıḳmaz. "Ve"[150] çıḳub daḫî pâd-şâh vilâyetini urmaġa ḳâdir olmaz. Dursun bu sene daḫî teʾḫîr olınsun. Bu ṭarafta Nemçe aḥvâlin görelüm zirâ Nemçe büyük düşmandur. Girü alıḳomaḳ muḫâlifdür ve zaḫîremüz ve cebe-ḫânemüz iki ṭarafda daḫî mükemmel. Heman Nemçe seferine niyyet olınsun deyü müşâvere bu ḳarâr üzre[151] ḳalub ve pâd-şâha ʿarż olınub herkes maʿḳûl görüb düʿâ olındı.

---

139 P: "müteferriḳaları" metinde mükerrer yazılmıştır, 6b
140 "... iş hakkında onlara danış"
141 P: "ânest", 7a
142 P: ṣulḥı, 7a
143 E: alagelmiş, 7a
144 E: "ve" 7a
145 P: ḳullarımla, 7a
146 P: "ve sipâh ve yeñiçeri ḳullarımla" yok, 7a
147 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 240, Hatt-ı humayun aynı şekilde zikredilmiştir.
148 P: vezîr-i aʿẓam, 7a
149 P: keferesi, 7a; E: 7b
150 P: "ve" yok, 7a
151 P: üzerine, 7a

Baʿdehû alay olub sancâġ-ı şerîf[152] efendimüze[153] teslîm idüb ve ṣorġuç daḳınub düʿâ idüb oṭaġa geldi. **Mâh-ı Ramażân-ı şerîfüñ ibtidâsı**nda[154] (1 Ramażân 1072/20 Nisan 1662) mütevekkilen ʿale'llâhi'l-muʿîn Edirne'de ʿazm-i sebîli'l-mücâhidîn olındı ve Ṣofya'da birḳaç gün **(6b)** oturâk idüb atları câʾire ḳoyub ve anda bayram namazı edâ olınub ve anda iken Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa Şâm-ı Şerîf ḳullariyle irişüb alay gösterdi. Şâm ḳulından ancaḳ beşyüz ḳul taʿyîn olınmışidi. Paşasıyla bile alay gösterdiler. Gürci Meḥmed Paşa daḫî Ḳıbleli'yle bile gelecek idi. Lâkin ġâyetile merîż u zebûn[155] olmaġile Edirne'de birḳaç gün oturaḳ olub[156] giru gelmiş iken efendimüz[157] daḫî pâd-şâha ḫaber gönderüb, çünki Gürci Meḥmed Paşa zebûndur. Bâri birgün evvel ketḫüdâsın mükemmel ḳapusiyle bu ṭarafa göndermek maʿḳuldür. Belki bi-emri'llah Gürci Meḥmed Paşa'nuñ eceli ḳarîbdür. Bârî ḳapusı ordû-yı hümâyûnda bulunsun. Bu minvâl üzre Gürci Meḥmed Paşa[158] ketḫüdâsı ve babası yerine oġlı Ṣofya'ya alay gösterüb yine "bi-emri'llah-i Teʿâlâ Gürci Meḥmed Paşa ṣıḥḥat bulub oldaḫî Ṣofya'ya gelüb"[159] efendimüze[160] mülâḳî oldı ve efendimüz be-ġâyet mesrûr oldı. Zira Gürci ketḫüdâ, efendimüzüñ[161] pederleri çerâġı daḫî kendü çerâġı olub ve Nemçe aḥvâlinden ġâyetile vuḳûfı olub dâʾimâ ânuñ ile meşveret iderdi. Ṣofya'ya ḳarîb, Ḫalḳalı nâm menzilde ḫazîne-dârı ʿAli Aġa pâd-şâh-ı rûy-ı zemîn ḫażretlerinden ḳılıç, ḳaftân ve şemmûr kürk ve cevâhir ḫançer getürüb anda bir gün oturaḳ idüb andan ḫazîne-dârı ʿAli Aġa'ya ʿaẓîm iḥsân olınub Gürci Meḥmed Paşa ve Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa ve Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa (ve)[162] Defter-dâr Paşa her biri birer ikişer at virüb ol ḳonaḳdan ʿAli Aġaʾi telḫîṣ ile yine rikâb-ı hümâyûna gönderüb ḫazîne-dârı ʿAli Aġa getürdügi ḫaṭṭ-ı[163] şerîf yarındaki gün oḳınub ve dîvân olub bu mefhûmda; siz[164] ki vezîr-i aʿẓamum ve serdâr-ı ekremümsüz saña bir muraṣṣaʿ ḳılıç ve bir ḫançer ve semmûr kürk ve sâda ḳaftân gönderilmişdür. İstiḳbâl idüb "ve"[165] ḳılıç ḳuşanub ve ḫançer ṭaḳınub ve kürk giyüb devâm-ı devletime düʿâ idesin. Devletime lâʾiḳ ve ümmet-i Muḥammede nâfiʿ meṣâliḥin görüb ʿâḳilâne ḥareket idesin.

---

152 P: şerîfi, 7a

153 P: vezîr-i aʿẓama, 7a

154 Metinde verilen ve diğer nüshalarda da aynı şekilde olan bu tarihte müstensih hatası var. Bkz., *Mehmed Râşid Efendi,* C.I, s. 26-27, Bu olay 1 ramazan 1073 olarak veriliyor; Osman Dede, *Köprülü-zâde Ahmed Paşa*, vr, 4a, Hamidiye, 909. Olayları 1 Şaban 1073 tarihinden başlayarak anlatır; Uzunçarşılı, C.III, I. Kısım, s.402, Uzunçarşılı bu olayları, Avusturya seferi başlıgı altında ve 16 Şaban 1073 (26 Mart 1663 olarak göstermiştir.; İlgürel, Mücteba, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* C.XI, s.58, İstanbul, 1987. İlgürel, bu olayları 1663 olarak göstermiştir. Ayrıca vr 12b'de bu olayların devamı anlatılırken, " sene selâsün ve sebʿîne ve elf'de zi'l-hicce-i şerîfüñ onyedinci güni" ibaresiyle de verilen bu tarihin müstensih hatası olduğu anlaşılmaktadır.

155 P: merîş-ı zebûn, 7b

156 P: idüb, 7b

157 P: ṣadr-ı aʿẓam, 7b

158 P: Paşa'nuñ, 7b

159 P: "bi-emri'llah-i Teʿâlâ Gürci Meḥmed Paşa ṣıḥḥat bulub oldaḫî Ṣofya'ya gelüb" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 7b

160 P: ṣadr-ı aʿẓama, 7b

161 P: ṣadr-ı aʿẓamuñ, 7b

162 P: "ve" 7b

163 P: ḫaṭṭ-ı, 7b

164 P: sen, 7b

165 P: "ve" yok, 7b; E: 8a

Baʿdehû yola revâne olub Nîş nâm ḳaṣabaya gelindükde alay müretteb olub anda iki-üç gün oturaḳ idüb emmâ ʿasker gün be-gün gelüb artmada, baʿżı sancaḳ begleri kimi yolda (gelüb)[166] irişüb kimi oturaḳda yetişüb hele Belġrâd'a da varınca ḥayli ʿasker **(7a)** cemʿ olub maḥrûse-i Belġrâda geldügimüzde ʿaẓîm alay olub beglerbegiler ṣaġında (ve)[167] ṣolunda ve sancaḳ begleri anlaruñ altı yanında ve sipâh ḳulları daḫî ḳanat olub saġla ṣolunda ve yeñiçeri daḫî oṭaġa yaḳın selâmda durub dergâh-ı ʿâlî müteferriḳaları ve dergâh-ı ʿâlî çavuşları efendimüz[168] ʿaskeri öñünde yürüyüb efendimüzüñ iç aġaları ṭuġlar öñünde yürüyüb efendimüzüñ[169] ḳarındaşları Muṣṭafâ Beg ve ʿAli Beg çifte yalabuḳlar gibi öñlerinde yürüyüb cümle beglerbegileri ve selâmda duran ʿasâkir-i İslâm bunlaruñ selâmın alub bu uslûb üzere her gün yürüyüb ve Defter-dâr Paşa daḫî ṭuġlar öñünde yürürdi. Meẕkûr Defter-dâr Paşa sâbıḳan cebeci başı idi. Efendimüz[170] çünki kendüsin ʿâḳıl u müsteḳîm olduġın bildi, defter-dâr naṣb idüb bir ḳaç zaman efendilik nâmıyle defter-dâr olub baʿdehû efendimüz[171] kendüye iki ṭuġ iḥsân idüb Defter-dâr Paşa oldı ve bu mübârek sefere çoḳ emek ṣarf idüb dâmenîn der-meyân idüb efendimüzüñ[172] murâdı üzre ḥareket idüb ḫizmet iderdi. Defter-dârlıḳ ḫizmeti ġâyetile güç (ḫiẕmet)[173] imiş. ʿAle'l-ḫuṣûs bu mübârek ceng ü cidâli çoḳ seferde çekdügin bir Allah bilür. Bi'l-cümle gerek cebe-ḫâne gerek bârût-ı siyâh ve gerek tob ve gülle ve zaḫîre ve sûrṣât ve ṭob câmusları ve laġımcıyân ve eşkinci ve fitîl ve cümle neḳadar sefer mühimmâtı lâzım ise ve her ne olursa olsun heb andan ṣorılurdı.

İşte Medîne-i Belġrâd'a gelindükde Nemçe'den ol günlerde Belġrâd'a elçi gelmiş idi ve elçi çıḳub alay-ı deryâ- âsayı seyr eyledi. Ḥattâ bu ḥaḳîr elçinüñ yanında oturanlardan[174] suvâl itdüm; alay gelürken elçi ne söyler. Elçinüñ ancaḳ nuṭḳı dutılub ḫayretinden ġaş oldı[175] âh vâh" iderek ve cümle ʿaskeri bellü başluları "ve"[176] beglerbegileri ve sipâh ve yeñiçeri ṭâʾifesin ṣorub bunlar kimdür deyü. (Ve)[177] tercemân daḫî kendüye cevâb idüb; üşte fülân ve fülân ve fülândur. Ve "ya"[178] bu ṭuġlar öñünde ṣâfî zırḫlar içinde ġarḳ olan kimlerdür ve bu iki tâze begler kimlerdür deyü süvâl idicek, tercemân-ı mezbûr; bunlar ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleriniñ ḳarındaşlarıdur deyü cevâb virüb efendimüz[179] **(7b)** (seʿâdetile)[180] otaġa geldükde ve cümle ʿasker yerlü yerine gitdükden soñra elçi-i mezbûr efendimüze[181] buluşmaġa ṭâlib olub ol gün buluşmaḳ icâzeti olmayub

166 P: "gelüb" 8a
167 P: "ve" 8a
168 P: ṣadr-ı aʿẓamuñ, 8a
169 P: ṣadr-ı aʿẓamuñ, 8a
170 P: ṣadr-ı aʿẓam, 8a
171 P: ṣadr-ı aʿẓam, 8a
172 P: ṣadr-ı aʿẓamuñ, 8a
173 P: "ḫiẕmet", 8a
174 P: oturanları, 8b
175 P: olub, 8b
176 P: "ve" yok, 8b
177 P: "Ve" 8b
178 P: "ya" yok, 8b; E: 9a
179 P: ṣadr-ı aʿẓam, 8b
180 P: "seʿâdetile" 8b; E: 9a
181 P: ṣadr-ı aʿẓama, 8b

efendimüz[182] buyurdı ki ne oldı daḫî bir iki gün teʾḫîr itsün yoldan henüz geldük. İki günden ṣoñra efendimüzüñ[183] elçi-i mezbûra icâzeti olub elçi-i mezbûr ki Belġrâd'a gelendür (ve)[184] Nemçe Çâsârı'nuñ ḳapu ketḫüdâsı fülân zimmîdür. Âsitâneden maʿan gelürdi ve Ser-dâr ʿAli Paşa Ṭameşvar'da iken bir elçi gelmiş idi".[185] Lâkin Ṭameşvar'dan gelen elçi âsitâneye gelmege ṭâlib olmışdı. Nihâyet efendimüz[186] ʿAli Paşa'ya muḳaddemâ ḫaber gönderüb; gelen elçiʾi senüñ yanuñda bir maḥfûẓ yerde dursun. Ve işte bizim daḫî ʿan ḳarîb[187] ol semte revâne olmamız muḳarrerdür inşâʾellâhu Teʿâlâ. (Ve)[188] şehr-i Belġrâd'a dâḫil olduğumuzda ol zamân meẕkûr elçiʾi bile getürüb buluşdurasız deyü ʿAli Paşa'ya sipâriş idüb bu üç dâne kefere otaġa gelüb. Emmâ ki Belġrâd'a gelen elçi Çâsâr'ı ḥâk-sâruñ maḳbuli ve beg-zâde dirler bir ẕimmî idi. Ol başda oturdub[189] ve elinde[190] nâmesin dutardı. Andan Ser-dâr ʿAli Paşa yanında olan elçi ânuñ altı yanında andan maʿan gelen ḳapu ketḫüdâsı altı yanında üç nefer kimesne üç iskemli üzerine oturub ve nâmelerin efendimüz[191] yedine virüb efendimüz[192] ḫoş geldiñüz deyü buyurdılar. Anlar daḫî siz ḫoş geldiñüz zîrâ vilâyetimüze misâfir gelürsiz. Efendimüz[193] işte varıyoruz daḫî ne oldı deyü buyurdı. Söz çoḳ ve lâkin maḳṣûd olan kelâm-ı mâ-cerâ ifâdesin idelüm. (Vezîr-i aʿẓam)[194] elçilere neye geldiñüz buyurduḳlarında anlar daḫî cevâb virüb; işte ṣulḥ itmek murâdımızdur ve Çâsâr efendüm[195] beni bu meṣâliḥa göndermişdür. Efendimüz "dedi ki",[196] çünki Çâsârıñuz ṣulḥ murâd idüb iki seneden beru ṣulḥı niçün bozdı ve pâd-şâhımızuñ ṭopraġında yeñi ḳalʿa niçün ihdâṣ eyledi ve Erdel içinde olan ḳalʿalarımızda Nemçe ʿaskerin niçün durdurdı ve bunca palanḳaʾi iḥrâḳ-bi'n-nâr eyledi ve bunca[197] serḥadde olan ümmet-i Muḥammedi (niçün)[198] esîr eyledi daḫî zindanlarında durġurdı. Ve bundan evvel bir iki defʿa Freng keferesi seferine gitmege murâd olınmış iken bizi seferden alıḳodılar. Bu ne aṣîl ṣulḥdur bu cümle itdügi ḳabaḥatlerine baḳılmayub yine ṣulḥa raġbet iderken[199] lâkin söziñüze dürüst degilsiñüz. Cümleñüz ḥîle-kâr **(8a)** ve ḥîlede ṣâbit-ḳademsiñüz. Muḳaddemâ sefer olmazdan evvel âsitânede iken Çâsâruñ mektubı gelüb ve ḳapu ketḫüdâsına ḥavâle idüb bizi Âl-i Oṣmânile ṣulḥ itdürüñ deyü ḳapu ketḫüdâsı daḫî bize gelüb nâmesin virüb ve nâme mefhûmı budur. İşte bunca seneden berü ṣulḥ tecdîd olınmış degildür. Lâkin

182 P: ṣadr-ı aʿẓam, 8b
183 P: ṣadr-ı aʿẓamuñ, 8b
184 P: "ve" 8b
185 E: "Ṭameşvarda iken bir elçi gelmiş idi" yok, 9a
186 P: ṣadr-ı aʿẓam, 8b
187 P: ʿan-ḳarîb bizim daḫî, 8b
188 P: "ve", 8b
189 P: oturub, 9a; E: 9b
190 P: elde, 9a
191 P: ṣadr-ı aʿẓâm, 9a
192 P: ṣadr-ı aʿẓam, 9a
193 P: ṣadr-ı aʿẓam, 9a
194 P: "vezîr-i aʿẓam" 9a
195 E: efendimüz, 9b
196 P: "dedi ki" yok, 9a
197 E: bu, 9b
198 E: "niçün" 9b
199 P: iderdük, 9a; E: 9b

bu defʿa zamân-ı devletiñüzde ṣulḥ olınsun[200] ve iki cânibiñ fuḳarâsı âsûde-ḥâl (üzre)[201] olsun. Ke'l-evvel dost olavuz ve ḳapu ketḫüdâmıza daḫî mektûb yazmışuzdur. Cümleiʾ aña ḥavâle etmişüzdür. Anuñla müẓâkere idüb söz ḳarârdâde ola ve's-selâm.

Efendimüz[202] daḫî ḳapu ketḫüdâsun getürüb ve işte Çâsâr'dan mektûb geldi ve ṣulḥ murâd itmiş, gel imdi ṣulḥı ne yüzden idelüm ki Âl-i Oṣmâna lâʾıḳ ve ümmet-i Muḥammede nâfiʿ bir iş idelüm. Efendimüz[203] buyurdu ki; Ḳanije ḳarşusunda yapılan Yeñi Ḳalʿaʾi yıḳub ve Erdel'den Nemçeʿaskerin çıḳarırsañuz ve iki cânibüñ potresi olmaya ve esîr olanları iḫrâc iderse ne güzel. Ḳapu ketḫüdâsı daḫî cevâb virüb; Çâsâr efendüm bize böyle sipâriş etmişdür ki eger Âl-i Oṣmândan Erdel'de meşhûr olan سكليد Ḳalʿası'n alursañ ve Erdel'de olan bir ḳaç varoş[204] vardur anları daḫî ṭaleb idüb râżî olursa ṣulḥ temessükin viresiz deyü, biz daḫî Yeñi Ḳalʿaʾi yıḳub ʿaskeri (Erdel'den)[205] iḫrâc iderüz.

İşte efendimüz[206] bu sözlerin telḫîṣ idüb "ve"[207] yine ḫiṭâb-ı hümâyun-ı pâdşâhî varid olub; kefere bizden ḳalʿa isteyüb yazmış siz[208] ne dersiz. Eger devletime lâʾiḳ ise viresiz ecdâd-ı ʿiẓâmum kefereden ḳalʿa alagelmiş iken şimdi biz kefereye niçe ḳalʿa virevüz deyü efendimüz[209] tekrâr telḫîṣ idüb ʿaẓemetlü (ve şevketlü)[210] efendüm yine lâʾiḳ degildür. Hemân ʿinâyet-i mevlâ ile düşmen üzerine ʿaẓîm bir sefer-i nuṣret-eṣer idelüm ki (tâ)[211] ḳıyâmete degin dillerde dâstân ola.[212] Çünki âsitânedeki ḳapu ketḫüdâsiyle olmadı. İmdi bu muḳteżâ-yı Ḫudâ-yı müteʿâl "**Ya eyyühe'lleẕîne âmenû ḳâtilû fî sebîli'llâhi'lleẕîne yuḳâtilûneküm**" (K.K. 2/190)[213] maẓmûmınca Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm tîġin bend-i meyân-ı himmet-i cihâd müstevcib-i nuṣret-i rabbü'l-ʿibâd ile ʿazîmet-i sefer olınub (ve)[214] Belġrâd'a gelince meẕkûr elçisi daḫî ʿayniyle bu yüzden ḫaber[215] virüb Çâsâr'uñ murâdı ṣulḥdur iki cânibüñ fuḳarâsı âsûde-hâl üzre ola(lar)[216] ve muḳaddemâ ḳapu ketḫüdâsı âsitânede iken cenâbıñuz ile mükâleme-i[217] aḥvâl yine evvel ola deyücek **(8b)** efendimüz[218] daḫî cevâb virüb; şu yeñi yapulan ḳalʿaʾi varub yıḳarsañuz ve

200 E: olsun, 10a
201 P: "üzre" 9a; E: 10a
202 P: vezîr-i aʿẓam, 9b
203 P: vezîr-i aʿẓam, 9b
204 E: varoşın, 10a
205 P: "Erdel'den" 9b
206 P: ṣadr-ı aʿẓam, 9b
207 P: "ve" yok, 9b; E: 10a
208 P: yazmışızdur, 9b; E: 10a
209 P: ṣadr-ı aʿẓam, 9b
210 E: "ve şevketlü" 10a
211 P: "tâ" 9b; E: 10a
212 P: olsun, 9b
213 Ayetin doğrusu; "ve ḳâtilû fî sebîli'llâhi'lleẕîne yuḳâtilûneküm.." dür. "Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın."
214 P: "ve" 9b; E, 10b
215 P: "cevab" 9b; E: 10b
216 E: "lar" 10b
217 P: "olan" fazla, 9b
218 P: ṣadr-ı aʿẓam, 9b

Erdel'den Nemçe ʿaskerin iḫrâc iderseñüz "ṣulḥ yaḳîn olmış olur. Yoḫsa ġayri yüzden bir ḥâl ile olmaz ve bunları itdügiñüzden ṣoñra gelüb ṣulḥı îcâb idersüz"[219] söyleñ zîrâ anlar ṣulḥdan ṭaşradur. "Anları"[220] siz iḥdâs̱ itdiñüz. Mâdâm ki Yeñi Ḳalʿa ve Nemçe ʿaskeri Erdel'dedür, ṣulḥ olmaḳ iḥtimâli yoḳdur ve bundan mâʿadâ daḫî ṭalebimiz çoḳdur deyü ḳaṭʿ-i cevâb olınduḳda elçi'-i mezbûr efendimüzden[221] Çâsâr'uñ baş vekîline mektûb ṭaleb idüb efendimüz[222] daḫî elçi-i mezbûra bu yüzden mektûb virüb ve kendü âdemleriyle Peç'e doġrı gönderdi. Elcevâb baʿde'd-düʿai ilâ "**men ittebeʿa'l-hüdâ**". (K.K. 20/47)[223] Ḥâlâ Nemçe Çâsârı'nuñ baş vekîli dostumuz işte muḳaddemâ ṣulḥ murâd eylemişsiñüz. Âsitânede iken bir iki defʿa (ḳapu)[224] ketḫüdâñuza ḥavâle etmiş iken ve ḥâlâ fülân elçi ile daḫî mektûbuñ gelüb ve elçi-i mezbûrı tekrâr ḥavâle etmişsiñüz. Her-bâr ki biz ṣulḥa yaḳîn "söz"[225] söylersek bunlar râżî olmayub siz ise bunlara ḥavâle idersiñüz. Hiç aṣlı olmayub ancaḳ bizi yoldan alıḳomaḳ murâdıñuzdur. Sizüñ ḥîleñüz ḥayli zamandur[226] maʿlûm oldı. Ya şu Ḳanije ḳarşusunda iḥdâs̱ eyledügiñüz ḳalʿa'i yıḳarsız ve Erdel'de olan Nemçe'i iḫrâc edersiñüz işte sehl-i ṣulḥa yaḳîn olur. Mâdâm ki bunlar yerindedür, yer-gök ḳadar yaḳîn ṣulḥ olmış olur. İşte şehr-i Belġrâd'a yer götürmez ʿasker ile geldük ve yıldız saġışı Tâtâr ʿaskeri daḫî geliyor. Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretleri ezel-i âzâlde ne ki taḳdîr eylemiş ise (ol)[227] olur. Temme'l-kelâm.

Ve muḳaddemâ şehr-i Edirne'de iken müşâvere olınduḳdañ soñra, pâdşâhımuzdan Tâtâr Ḫân cânibe[228] nâme gidüb ve on biñ altûn hedâyâ ve efendimüz[229] daḫî mektûb ve cevâhir ḳuşaḳ ve muraṣṣaʿ ḫançer büyük emîr-i âḫûr olan Muṣallî Aġa ile gönderildi. Nâmenüñ mefhûmı; bu[230] işte Nemçe keferesi ḥayli zamandan berü ṣulḥ bozub ve ṣulḥdan ṭaşra şimdi iş idüb ve bizden daḫî ḳalʿa isteyüb ḥâlâ meẓkûr kefere üzerine sefer eyledüm ve vezîr-i aʿẓamum ve serdâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'yı üzerlerine taʿyîn eyledüm ve siz ki ḥân-ı ʿâlî-şânsız Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâriyle bir gün evvel gelüb ordû-yı hümâyunuma mülâkî olasız, düʿâmız[231] sizüñledür.[232] Bolay ki Ḥaḳ sübḥânehû ve Teʿâlâ ḥażretleri ol kefereden intiḳâm almaḳ müyesser idivere.[233]

---

219 E: "ṣulḥ yaḳîn olmış olur. Yoḫsa ġayri yüzden bir ḥâl ile olmaz ve bunları itdügiñüzden ṣoñra gelüb ṣulḥı îcâb idersüz" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır. 10b
220 E: "Anları" yok, 10b
221 P: ṣadr-ı aʿẓamdan, 10a
222 P: ṣadr-ı aʿẓam, 10a
223 "Kurtuluş hidayete uyanlarındır."
224 P: "ḳapu" 10a; E: 10b
225 E: "söz" yok, 10b
226 P: "oldu duyulalı" fazla 10a
227 P: "ol", 10a
228 P: cenâbına, 10a
229 P: ṣadr-ı aʿẓam, 10a
230 E: budur, 11a
231 P: düʿâm, 10b
232 P: sizüñle biledür, 10b; E: 11a
233 P: ideydi, 10b; E: 11a

Mektup No: 1[234]

Efendimizüñ[235] mektûbı mefhûmıdur[236] **(9a)** daḫî bu ki; benüm ḳarındâşum. Bu Nemçe keferesi Âl-i Oṣmân'a iki üç seneden berü eyledügi ḥorluġı maʿlûm-ı şerîfiñüzdür. Bu bir ṭâʾife(dür)[237] ki ne ṣulḥa râżî ve ne sözden ve ne ilzâm olur. Hemân benüm devletlü ve seʿâdetlü ḳarındâşum, göreyim seni iki ḳardaş gibi Âl-i Oṣmân'a ḫizmet idelüm ve ümmet-i Muḥammed'e nâfiʿ meṣâliḥ görelüm. Benüm ḳarındâşum gün bugündür erken ḥareket idelüm ki, düşmanuñ terekesi tarlada iken Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretleri[238] cenâb-ı şerîfiñüzi kefere-i bî-dîn üzerine musallaṭ etmişdür ve Allâh (u Teʿâlâ)[239] nuñ luṭfı ile Âl-i Oṣmân ʿaskeri ve Tâtâr'ı bî-şümâr ʿaskeriyle varub ümîd olınur ki kefere-i Nemçe'den intiḳâm almaḳ müyesser eyleye, âmîn.

Ve Belġrâd'da olan cebe-ḥâne ve ṭop ve muḳaddemâ âsitâneden gönderilen gemiler ile ṭop ve cebe-ḥâne ve zaḫîre ve ġayri levâzım Belġrâd'da gemilere naḳl olınub cümle bir ikiyüz (ḳadar)[240] gemi olub ve andan Budin'e doġrı yollanub ve efendimüz[241] daḫî cisr-i ʿaẓîmi olan Nehr-i Sâvaʾi gecüb ḳarşu Zemûn'da iki gün oturaḳ idüb ve gün-begün ʿasker gelüb irişmede. Ösek nâm menzile geldügimüzde anda daḫî ʿaẓîm alay olub ve oturaḳ olub ve anda ḳul ṭâʾifesine gemiler ile (gelen)[242] zaḫîre virilüb ve gemilerden üç ʿaded balyemez ṭoplar iḫrâc idüb mâ-bâḳîsi yine gemilerde ḳalub Budin şehrine doġru yollanub ve Muḥâfıẓcı Yûsuf Paşa ve yeñiçeri ocaġından vâfir âdem ḳoşılub kimi ṭaşradan kenarile muḥâfaẓa idüb[243] kimi gemiler içinde yigirmişer-otuzar tüfengçi muḥâfıẓ idüb yola revâne oldı. Efendimüz[244] daḫî Ösek köprüsin ʿubûr idüb ve on balyemez ṭopile Budin'e varınca ṭaşıyub ve ikiyüz alay ṭopı bile tâ âsitâneden berü getürilür[245] ve Ösek'de Ḳâḍî-zâde (İbrâhîm)[246] Paşa alay gösterüb iki biñ âdemile ve muḳaddemâ Zemûn'da[247] iken ser-ʿaskerile olan ʿasker alaylar gösterüb ve ʿAli Paşa daḫî anda alay gösterüb kendüsinüñ üç biñ ʿaskeri var idi. Piyâde "ve"[248] atlu meẕkûr ʿasker-i ʿAli Paşa Vârât Ḳalʿası'n fetḥ idendür. Efendimüz[249] bu alaylar ile bu cebe-ḥâne ile gelüb Budin şehrine dâḫil olub ve Budin'e gelmezden evvel,

---

234 Metnin daha kolay anlaşılabilmesi ve sistematik olması için mektuplara numaralar tarafımızdan verilmiştir.
235 P: ṣadr-ı aʿẓamuñ, 10b
236 P: mefhûmı, 10b; E: 11a
237 P: "dür" 10b
238 P: ḥażreti, 10b
239 P: "u Teʿâlâ" 10b
240 E: "ḳadar" 11b
241 P: ṣadr-ı aʿẓam, 10b
242 P: "gelen" 10b; E: 11b
243 P: olub, 10b
244 P: ṣadr-ı aʿẓam, 10b
245 P: getürdiler, 10b
246 P: "İbrahim" 10b
247 E: Zemîn'de, 11b
248 P: "ve" yok, 11a
249 P: vezîr-i aʿẓam, 11a

Mektup No: 2

Nemçe Çâsârınuñ baş vekîlinden gelen mektûbuñ tercemesidür.

Elḳâb-ı mektûb

Devletlü ve seʿâdetlü muḥib dostumuz. Dostluġa lâʾiḳ ṣenâlar ve ḫizmetler iblâġından ṣoñra maʿlûm-ı seʿâdetleri[250] ola ki **(9b)** Peres "nâm"[251] âdemimüzüñ[252] yediyle cenâbıñuzuñ[253] mektûb-ı şerîfleri gelüb mefhûmı da maʿlumumuz olmışdur ki ṭarafeynden âsitânede söyleşilen aḥvâl temessük olmadın. Erdel içinde elimizde olan ḳalʿaları boşadub teslîm eyleyevüz ve Ḳanije yanında yapılan ḳalʿayı yıḳdırayüz deyü buyurmuşsız. Benim sulṭânum biz ḫayrân olmışuzdur ki ṭarafeynden söyleşüb ḳarâr (dâde olmadın)[254] bulan meṣâliḥı[255] (niçe mümkin ola. Ve daḫî ṭaraf-ı şerîfiñüzden olan ʿavḳ u teʾḫîri üzeriñüze bıraġub güyâki bize iʿtimâdıñuz olmaya ve ol ṭarafda söyleşilüb ḳarâr bulan)[256] vücûda getürmege maḥża murâdımız olmaḳ mülâḥaẓasunda olmışsız. Benüm seʿâdetlü dostum; maʿlûm-ı devletleri(ñüz)[257] ola ki bizim ṭâʾifede[258] ḥaḳîḳat olduġı meşhûrdur ve ol ḥaḳîḳat ve istiḳâmetden rücûʿ idüb ḥîle ve ḫudʿa itmek iḥtimâlimüz yoḳdur. Hemân sizüñ tarafıñuzdan daḫî buña göre ḥaḳîḳat ẓuhûr eyleye ve ʿavḳ u teʾḫîre ṭarafımuzdan zerre ḳadar bâʿiṣ yoḳdur. Ol sebebden şimdi yine ṭaraf-ı ʿaliyyelerinden gelen mektûb-ı şerîflerinüñ mefhûmın ol sâʿat Çâsâr efendimüze bildürüb ve ṣulḥ u ṣalâḥa ve dostluḳ üzre ve ḳonşuluḳ olmaḳ ḥuṣûṣunda olan muʿtâd-ı ḳadîmimüz üzre ol deñlü cehd ü iḳdâm eylemişüz(dür ki)[259] müşârün ileyh Çâsâr efendimüzüñ ol cânibde olan müşâverecisi Ġûş ḥâkimi Civân nâm[260] ve ḳapu ketḫüdâsı olan Zengin nâm âdemlerine istiḳlâl üzre söyleşüb ve bu âna degin ṭarafeynden ẕikr olınan mevâddı vesâʾir aḥvâli söyleşüb ber-ḳarâr (eyleyeler)[261] deyü iẕin ve icâzet-i küllî ve netîceʾi kelâmı maʿmûl be-temessük etmege ruḫṣat virdüklerinden mâ-ʿadâ biz daḫî ʿarżumuzla bu ḥuṣûṣâ mütekeffiliz ki müşârun ileyh Çâsâr efendüm ṭarafından söyleşüb ḳarâr bulan mevâddı cân u göñülden ḳabûl ve ʿale'l-cümle[262] bilâ tereddüd vücûda getürüb icrâ itmek ve cânibeynden bir ḳaç seneden berü ḥıfẓ olınan ṣulḥ u ṣalâḥı ve ḥoş ḳonşuluġı imtidâde murâdları muḳarrer(dür ve)[263] muḥaḳḳaḳdur. Öyle olsa şüphemüz yoḳdur (ki)[264] cenâb-ı seʿâdetleri daḫî ẕikr olınan Civân ve Zengin nâm âdemlerimizüñ aḳvâllerine küllî

250 P: seʿâdetiñüz, 11a
251 E: "nâm" yok, 12a
252 E: âdemimüz, 12a
253 P: cenâb-ı ʿâlîlerinüñ, 11a; E: cenâbıñuz, 12a
254 P: "dâde olmadın" 11a
255 E: maṣlaḥatı, 12a
256 P: "niçe mümkin ola. Ve daḫî ṭaraf-ı şerîfiñüzden olan ʿavḳ u teʾḫîri üzeriñüze bıraġub güyâki bize iʿtimâdıñuz olmaya ve ol ṭarafda söyleşilüb ḳarâr bulan" 11a
257 P: "ñüz" 11a
258 P: ṭâʾifemüzde, 11a
259 P: "dür ki" 11a; E: 12a
260 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 242, İsim olarak Civan Hersek verilmiştir. Baron de Goes
261 P: "eyleyeler" 11a
262 P: ʿacele, 11b
263 P: "dür ve" 11b; E: 12b
264 E: "ki" 12b

iʿtimâd buyurub ve ṣulḥ u ṣalâḥı yed-i ṭûlıñüzde olan ruḫṣat üzre riʿâyet ve ʿadl (ü)[265] inṣâfa lâʾiḳ ve ʿibâdu'llâh'a nâfiʿ olmaḳ vechiyle ṣulḥ u ṣalâḥ esâsın istiḥkâm ve imtidâde iḥtimâm buyuralar. Ve emmâ eger bu ḥaḳîḳat üzre iki devlet beyninde ṭaleb eyledügimüz[266] **(10a)** ṣulḥ ve dostluḳ ṭaraf-ı şerîfiñüzden ḳabûl olınmazsa cümle dünyâ ve ʿâlem şâhid olsun ki bundan soñra olıcaḳ ve ẓuhûr bulacaḳ fenâ maṣlahatlaruñ biz sebebi degilüz. Bâḳî ʿömr-i devlet mezîd ola. Mürsil-i mektûb Çâsâr'uñ baş vekîli ve Ḳadin Ṣaḳan (Duc de Sagan) nâm kâfirdür.

Bu nâme ile meẕkûr elçi ve ḳapu ketḫüdâsı Ösek menzilinde gelüb tekrâr ṣulḥ içün söyleşmege otaġa gelüb nâmesin virdi. Emmâ nâmede yine (bir)[267] maʿnâ yoḳ. Ancaḳ murâdları (hemân)[268] ʿavḳ u teʾḫîr itmekdür. Efendimüz[269] Aḥmed Paşa elçiʾi, ketḫüdâ beg çadırına gönderüb; varuñ anda söyleşüñ. Müẕâkere olduḳda yine bizüm murâdımuz Ḳanije ḳarşusunda yapılan ḳalʿaʾi yıḳub ve Erdel'den Nemçeʾi çıḳaruñ ve Sulṭân Süleymân zamânında ṣulḥ oldugıñuzda senede otuz biñ altun pâd-şâhımıza virgü baġlanub ânı daḫî virüñ. Anlar daḫî cevâb virdiler ki, vilâyetimize yaḳlaşduḳca söz ziyadelenür.[270] Hele ḳalʿa yıḳılmasun ve Erdel'den Nemçe çıḳarmasına vekîliz. Emmâ otuz biñ altun virgü virmegi bunı Çâsâr ḳabûl etmez ve olmayacaḳdur. Çâsâr efendüm şimdi böyle midür ki Âl-i Oẕmân'a ḫarâc vire. Bu nâmı biz ḳabûl etmezüz. Mâdâm ki ʿaskerimizden bir âdem ḳalınca. Çünki efendimüz[271] Aḥmed Paşa'ya[272] bu minvâl üzre cevab eylediler (ki)[273] ol daḫî tenbîh idüb elçiʾi bir daḫî yanıma getürmeñ zîrâ ḫaṭâm doḳınur. Hemân ilerü Budin'e toġru gönderüñ ve yanına âdem ḳoşuñ. İşte Budin şehrine gelindükde ʿaẓîm alaylar nümâyân olub ve elçi-i mezbûrı ṭaşra çıḳardub alayları seyr eyledi. "Gözi ṣulandı".[274] Zîrâ Budin'e geldügimüzde cümle ʿasker gerüden gelüb irişmiş idi ki anda taḥmînen yüz biñ ḳadar ʿasker idi. Gerüden ancaḳ Ḥaşım Meḥmed Paşa ve Can Arslan Paşa ve Aḳıncı Beg Aḥmed Begi gerüde idi. Budin şehrinde oturaḳ olub girüden ḳalan cebe-hâne gemilerin yoḳlayub "ve meẕkûr Ḥaşım Meḥmed Paşa'yı ve Can Arslan Paşa'ʾi yoḳlayub"[275] baʿdehû dört-beş günden ṣoñra cümle cebe-ḫâne gemileri ve ẓaḫîre gemileri geldiler ve Can Arslan Paşa ve Ḥaşım Meḥmed Paşa ve Aḳıncı Begi anda gelüb ʿasker-i İslâm'a mülâḳî oldılar[276] ve ʿaẓîm alaylar gösterdiler ve Budin vezîri Siyavuş Paşa ḳarındâşı Ḥüseyin Paşa cümle serḥad ʿaskeriyle alay gösterüb ḫilʿatler geyüb. Emmâ ki meẕkûr Ḥüseyin Paşa'ya ne mer-

265 P: "ü" 11b; E: 12b
266 E: eyledüñüz, 12b
267 P: "bir" 11b
268 E: "hemân" 13a
269 P: vezîr-i aʿẓam
270 P: ziyâdeliyor, 12a
271 P: vezîr-i aʿẓam, 12a
272 P: Paşa, 12a
273 P: "ki" 12a
274 P: "Gözi ṣulandı" yok, 12a; "daşuldı" fazla, 12a
275 P: "ve meẕkûr Ḥaşm Meḥmed Paşa'yı ve Can Arslan Paşa'ʾi yoḳlayub" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır.
276 P: olub, 2a

tebe iltifât olınduñına[277] ʿâlem mesrûr olmışdur. Zîrâ bir vezîr-i **(10b)** nâm-dâr ve yararlıġına behlüvân idi. Muḳaddemâ Ösek'de iken müşârun ileyh Ḥüseyin Paşa keferenin Sirmi Ḳalʿası'n[278] urub ve ḥayli esîr alub ve varoşın iḥrâḳ-bi'n-nâr idüb ve niçesin ṭuʿme-i şimşîr idüb ve Nemçe ḳapudânın ordûy-ı hümâyûna gönderüb ve bundan mâ-ʿadâ Budin'e gelince her bir ḳonaḳda dil gönderdi ve içerü çâsûs gönderüb ḫaber alurdı. Emmâ her dil getürene efendimüz[279] Aḥmed Paşa ellişer yüzer[280] altun virirdi. Emmâ ki merḥûm Hüseyin Paşa ʿasker-i İslâm Ḳodvâr'da iken bir ḫaber gönderdi ki mektûbı bu minvâl üzre idi.

Mektup No: 3

(Ve diğer)[281] mektub-ı mażmunları

Benim devletlü ve seʿâdetlü sulṭânum. Muḳeddemâ Yanıḳ ve Ḳomarân ve Beç[282] ṭarafına bir âdem göndermişdüm ve bu ṭarîḳile gönderdüm. Meẕkûr âdem Budin varoşında bir ẕimmî olub ḥayli ʿanḳâ-i ẕimmîdür. Meẕkûr ẕimmîye bir süri hayvânât virdüm. İçerü Yanuḳ ve Ḳomarân ve Beç'e ṭoġrı göndermege câsûs[283] idüb ve meẕkûr ḥayvânâtların fürûḫt itmek[284] ṭarîḳiyle işte mezbûr vardı ve geldi ve ḥayvânâtın fürûḫt eylemiş ve mezbûr ẕimmî taḳrîr ider ki; Beç'de ḥâżır idüm ve müşâverede bile idüm. Beç ḳıralınuñ baş vekîli cümleʾi çaġırdub, işte ḥesabsız Âl-i Oṣmân ʿaskeri geliyor buña çâreñüz nedür. Anlar daḫî cümle dimiş ki buña çâre, İsveç ḳıralından imdâd isterüz. Baş vekîli daḫî dimiş, güzel hemân mektûblar yazuñ ve recâ eyleñ. Bunlar recâ mektûbların yazub ve imdâd recâ idüb İsveç ḳıralı ḫaber göndermiş ki,[285] eger ki benim ʿaskerim alduġı doyumluġı virirseñüz göndereyim ve bize bir temessük virüñ ki aṣlâ benim ʿaskerime kimse mâniʿ olmaya. Çünki Beç ḳıralı bu mektûbı oḳuyub mefhûmın bildi. Bunda bu mektûbda ḥîle vardur. Tekrâr müşâvere idüb ne dirsiñüz; İşte İsveç ḳıralı böyle yazmış ve sizden temessük istemiş. Bunuñ ḥîlesi vardur ancaḳ taḥt-gâhımıza mâniʿ olmaḳ murâd vardur. Biz ânuñ imdâdından vaz geldük. Ve Beç ḳıralı bu ḫavf üzre ḳaldı ve Beç eṭrâfında olan evleri yaḳdı. Yaḳın dört biñ ḳadar evi yeriyle berâber itdi; "**yüḫribûne büyûtehüm ve eydi'l-müʾminîne feʿtebirû yâ üli'l-ebṣâr**" (K.K. 59/2) mışdâḳınca mevâʿid-i sübḥânî hüveydâ olmaġile[286] işâret-nümâ olmaġın yine söze gelelüm. Meẕkûr Çâsâr'uñ gelen câsûsuñ ṣaḥîḥ taḳrîri budur. Racun'uñ[287] İsveç **(11a)** ḳıralı ve Leh ḳıralı imdâd virmezler.[288] Ve Erdel memleketi bi-ḥamdi'llâh şimdi bizim

277 P: olınduġı, 12a
278 Syrmie
279 P: vezîr-i aʿẓam, 12b
280 P: yüz, 12b
281 P: "ve diger" 12b
282 P: بجـق , 12b, Viyana
283 P: câsusluk, 12b; E: 14a
284 E: eylemek, 14a
285 P: kim, 12b
286 P: olmaġa, 13a; E: 14a
287 P: Raçon ki, 13a
288 P: virmez, 13a

elimizdedür ve aşlâ bir yerde cemʿiyyeti olmaduġından inşâʾellâhu ṭeʿâlâ nuṣret u furṣat bizimdür. Bolayki Ḥaḳ ḥażretleri kefere-i bî-dînden intiḳâm almâḳ müyesser ideydi. Bu uṣlûb üzre Budin vezîri mektûb gönderib ve efendimüz[289] kendüsine vâfir düʿâ idüb sürûr ḥâṣıl oldı ve müṣârun ileyh Ḥüseyin Paşa Vârât Beglerbegisi iken merḥûm ve maġfûrun leh Köprüli Meḥmed Paşa'nuñ vaḳıflarına çoḳ ḫizmetler idüb ve ol serḥadde iken vâfir yüz aḳlıḳları kesb idüb ve ḫizmet-i pâd-şâhîde maḳdûrîn bezl ü ṣarf etmiş bir ġâzîdür.

Merḥûm Köprüli ḥayatda iken oġlına vaṣiyyet idüb; oġlum Aḥmed, işte ben âhirete gideyorum Allah Teʿâlâ îmandan ayırmaya. Saña üç vaṣiyyetim vardur:

Biri Anaṭolı'da olan vaḳıflarımı unutmayasın[290] ve,

Biri Rûm-ili'nde nâ-tamâm olan gerek ḫân ve gerek câmiʿ ve ġayri olan ḫayrâtımı gözden bıraġub unutma. Emmâ ki Dikilidâş yanında ḳalan nâ-tamâm ḫayrâtım cân ile aña pek muḳayyed olasın ve,

Biri daḫî Vârât'da olan Hüseyin Paşaʾi gözden bıraḳma. Zîra ol âdem bize çoḳ ḫizmet etmişdür ve pâd-şâhımuza daḫî lâzımlı âdemdür. Biz aña bulanmaduḳ saña emânet itdüm. Ṣanki Köprüli Meḥmed Paşa'ya bir işâret olmış ki oġlı Aḥmed Paşa yerine ṣadra geçe.

Mısraʿ

Yerine oġlı ḳalsa kim yerine

Çünki (merḥûm)[291] Köprüli Meḥmed Paşa dâru'l-beḳâya riḥlet eyledi. Ol sâʿat oġlı Aḥmed Paşa'ya vezâret-i ʿûẓmâ iḥsân u teslîm olındı ve pederinüñ vaṣiyyetin[292] riʿâyet idüb ṭutdı ve Ḥüseyin Paşa'ya bir ṭuġ daḫî virüb andan Budin eyâletin inʿâm eyledi. Ḥadd-i ẓâtında Ḥüseyin Paşa'ya her neḳadar iltifât-ı 'âliye olur ise yine çoḳ degildür ve merḳûm Ḥüseyin Paşa Budin'e Üstürġon'a ṭoġrı ve cebe-ḫâne gemilerin getürüb ve ṭunbâs olacaḳ gemilerin ve zaḫîre gemilerin alub maḥalline ulaşdura. Efendimüz[293] oraya varınca köprüyi kendüsinden "evvel"[294] ḥâżır bula. Şehr-i **Ẕi'l-ḥicce'i şerîfinüñ on sekizi**nde Ḥüseyin Paşa Budin'dan revâne oldı. Emmâ bu ṭarafdan Tâtâr ʿaskerine muntaẓır idük. Muḳaddemâ Ösek'de iken Ḫân ḥażretleri ṭarafından bizim Ḥabîb Aġa geldi ve Ḫân-ı ʿâlî-şândan efendimüz[295] Aḥmed Paşa'ya bu minvâl üzre mektûb göndermiş idi.

289 P: vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa, 13a
290 P: unutma, 13a; E: 14b
291 P: "merḥûm" 13a
292 P: vaṣiyyetine, 13a
293 P: vezîr-i aʿẓam, 13b
294 P: "evvel" 13b
295 P: vezîr-i aʿẓam, 13b

Mektup No: 4

Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'ya Tâtâr Ḫân gönderdügi mektûbuñ ṣûretidür

Mevḳıf-i refî-ʿı ʿâliyyi'ş-şân-ı vezâret-i kâm-rânî ve maḥfil-i menî-ʿi sâmiḥi'l-[296] erkân ṣadâret-i ḳahramânî **(11b)** li-izâl-i müʾebbeda[297] bi't-teʾyîdâtı'r-rabbânî ṣavb-ı[298] devlet-âvine hezâr-ṣad-hezâr ʿacz ü ḳuṣûr birle ẕimmet-i iḫlâṣımıza iltizâm olan düʿâ-i beḳâ-i ʿömr ü devletleri ve ṣenâ-yı sebât (u)[299] fetḥ u nuṣretleri edʿiyyeleri taḳdîm ve tetmîminden soñra ʿarż-ı[300] dâşt-maḫlaş-ı ṣadâḳat-kârları budur ki; ʿâdet-i ḳadîmeleri üzre baḥr-i mürüvvetleri temevvüc idüb ṭaraf-ı devlet-cûylarından tefeḥḥuṣ-ı şerîf buyurulur ise muġtenem-i niʿam-i ʿâfiyet olub, şeb (u)[301] nehâr üzerimize edâsı farż ve vâcib olan seʿâdetlü ve şevketlü ve "ṣalâbetlü"[302] (pâd-şâhımuz)[303] pâd-şâh-ı rubʿ-meskûn ḥażretlerinüñ devâm-ı ʿömr ü devlet "u"[304] iḳbâl ve ḳıyâm-ı ḳadr "ü"[305] şevket ü iclâlleri deʿavâtına müdâvîm ve cenâb-ı seʿâdet-meâblarınuñ devlet-i dâreynleri eẕkârına mülâzemet üzre iken irsâl buyurılan nâme-i nâmî ve mülâṭafe-i kerrâmîleri eymen-i evḳât-ı fâʾiżatü'l-berekâtda vârid ve nâzil olub mażmûn-ı seʿâdet-meşḥûnında şevketlü ve meḥâbetlü pâd-şâhımuz *eʿazze'llâhu enṣârehû* ḥażretlerinüñ iki-üç defʿa gelen ḥaṭṭ-ı[306] hümayûn-ı şevket-maḳrûnlarından bu bende-i bî-riyâların aḫbârı süvâl buyurulduḳca envâ-ʿi ḥüsn-i tertîbile terbiyetleri işâret buyurulmış Ḥaḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ şevketlü pâd-şâhımızuñ ʿömr ü devletlerin efzûn idüb sâye-i seʿâdetlerin cemîʿ ʿıbâdu'llâha ve bu ʿabd-i żaʿîfleri[307] üzerinden zâʾil eylemeye. Ol âsitâne-i bülend-âşiyânda melce ü meʾvâm cenâb u âl-i[308] himemleri idügi hôd rûşen ü hüveydâdur. Vâḳıʿ olan vilâyet aḥvâli ve aḫbârımızuñ gereği gibi müstevfâ ʿasker ile bende-zâdeleri taʿyîn olınduġı ḳıdvetü'l-aʿyân Ḥabîb Aġa ḳulları ile ḥużûr-ı seʿâdete ʿarż u iʿlâm olınmışidi. Baʿdehû **şehr-i Şevvâli'l-mükerremüñ yigimi üçünci** güni ʿızzetlü mîr-âḫûr ve Süleymân Aġa ḳulları ile cünûd-ı müveḥḥidîn ile bende-zâdeleri tevec-cüh ü ʿazîmet eylemişlerdür. Ḥażret-i Ḥaḳ *sübḥânehû* (ve Teʿâlâ)[309] der-gâhından "tażarruʿ ve niyâzımız"[310] budur ki ʿan-ḳarîbi'z-zamân şeref papuslarıyle müşerref ve muġtenem olub envâ-ʿı fütûḥât-ı cemîle ve yüz aḳlıḳları naṣîb ü muḳadder eyle-ye. Âmîn yâ muʿîn.

---

296 P: şâmiḥi'l-, 13b
297 P: müʾeyyiden, 13b
298 P: ṣadr-ı, 13b
299 P: "u" 13b
300 P: ʿarża, 13b
301 P: "u" 13b; E: 15b
302 P: "ṣalâbetlü" yok, 13b
303 E: "pâd-şâhımuz" 15b
304 P: "u" yok, 13b
305 P: "u" yok, 13b
306 P: ḥaṭṭ-ı, 13b
307 P: żaʿîf, 14a
308 P: âlâ, 14a
309 P: "ve Teʿâlâ" 14a
310 P: "taşarruʿ ve niyâzımız" metin içerisinde takdim tehir yapılmıştır, 14a

Baʿde-ẕâ, benüm seʿâdetlü sulṭânum. Bundan aḳdem Noġay ṭâʾifesi nehr-i Ṭurla'dan bu cânibe ʿubûr eyledükleri ʿarż u iʿlâm olınmışidi. Ḳalemûn-ı medâyini muḳaddemâ iʿlâmımuz üzre Ḳazaḳ ile yek-dil olub Ḥaṭmân yanında ʿaskerimüze şeb-ḫûn eyledüklerin istimâʿ eyledükleri gibi ḫavflerinden tekrâr Ṭurla'ya **(12a)** gecüb bu cânibe mirza göndermişler. Ḥâlâ yine yerine getürmeye Muḥammed Girây Sulṭân (bendeleri)[311] taʿyîn ve irsâl olınmışidi. İnşâʿellâhu Teʿâlâ bilâ tevaḳḳuf gelmeleri muḳarrerdür ve bu dilâcuñuz daḫî ve muḳaddem taḥrîrimüz üzre nehr-i Özi'den gecüb Dîvân Geçdi ḳurbına varub ṭâʾife-i Noġay'ı alub vâkiʿ olan vilâyet ḫizmetine taḳayyüd-i tâm eylemek üzreyüzdür. Ḥaḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ eylükler rûzî ḳıla. Bâḳî hemîşe ʿömr ü devlet ve ḳadr (ü)[312] sâʿâdet dâʾim-bâd.

Çün Tâtâr Ḫân ḥażretleri kendi gelmedi ve gelmedüginden (ʿöẕr)[313] recâ idüb, işte bizüm daḫî düşmanımuz bunlardur vilâyetimizi boş ḳomaḳ olmaz yoḫsa pâdşâh-ı rûy-ı zemîn efendimüze bulanmaḳ câna minnetdür. Efendilerüñ ḳulları dâʾimâ ḳulluḳda gerek. Lâkin oġlum Aḥmed Girây Sulṭân'ı yüz biñ ʿasker ile ve Ḳazaḳ on beş biñ ʿaskerile gönderildi. Benim yerime pâd-şâhuñ ḫizmetinde maḳdûrın ṣarf ider ḳullarıdur. Ve tenbîh olınmışdur ki birgün evvel ordû-yı hümâyuna "gelüb"[314] irişe. Lâkin ḥayli zamân oldı (idi)[315] Tâtâr ʿaskerinden ḫaber gelmedi (idi).[316] ʿAceb ne ola deyü ʿasker-i İslâm ḥayli elemde idi. Hele bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ Budin Ṣaḥrâsı'nda Tâtâr Ḫân oġlı Aḥmed Girây "Sulṭândan"[317] mektûb gelüb ve çâvuşbaşı mektûbı bile gelüb muḳaddemâ ḫünkâr çâvuşbaşıʾı gönderüb Tâtâr ʿaskeri bir gün evvel ordû-yı hümâyunıma irişe deyü çâvuşbaşʾı Aḥmed Girây Sulṭân'uñ yanında mübâşir ṭarîḳ[318] ile idi. Ve ḳapu ketḫüdâsı daḫî anuñla bile idi. Ḳapu ketḫüdâsı Tâtâr Ḫan ḥażretleri[319] naṣîḥat yüzünden söyleyüb ki; ordû-yı hümâyûna bir gün evvel irişe. İşte Aḥmed Girây Sulṭânuñ mektûbı ve çâvuşbaşı mektûbı ve ḳapu ketḫüdâsı Süleymân Aġa'nuñ mektûbı Budin ṣaḥrâsında vüṣûl buldı.

Mektup No: 5

"Ve"[320] mektûblarınuñ mefhûmı Aḥmed Girây Sulṭânın bu uslûb üzre yazmışdı

Ḳâʾide-i elḳâbdan soñra

ʿArż-[321] dâşt-ı ferzend-i ṣadâḳat-kârları budur ki; bu cânib-i ḫayr-ḫâh ve devlet-cûyları Meḥmed Aġa ḳulları yediyle gönderilen mektûb-ı şerîf-i emr uslûbları vârid u vâṣıl olub mefhûmından taḥrîr ve fermân buyurılan emr-i ʿâlîleri bi'l-cümle

311 P: "bendeleri" 14a
312 P: "ü" 14b
313 P: "ʿöẕr" 14b
314 P: "gelüb" kelimesi, "birgün evvel" cümlesinden sonra yazılıdır, 14b
315 P: "idi" 14b; E: 16b
316 P: "idi" 14b; E: 16b
317 E: "Sulṭân'dan" yok, 16b
318 P: ṭarîḳı, 14b
319 P: ḥażretlerine, 14b; E: ḥażretlerinüñ, 16b
320 E: "ve" yok, 16b
321 P: ʿArża, 14b; E: 16b

ferzendi olmışdur. Allah *sübḥânehû* ve Teʿâlâ ʿaẓemetlü pâd-şâh-ı rûy-ı zemîn ḥażretlerinüñ ʿömr ü devletlerin efzûn eyleye. Ḥaṭṭ-ı şerîf ve emr-i ʿâlîleri ile Çâvuşbaşı İbrâhîm Aġa ḳulları irsâl buyurmışlar ḥaṭṭ-ı şerîfüm **(12b)** vuṣûl bulduḳda iki menzil bir idüb deyü fermân buyurmışlar. Fermân-ı hümâyûnları ve seʿâdetlü sulṭânım ḥażretlerinüñ emr-i ʿâlîleri[322] üzre iki menzil bir idüb yüriyüb gelmede iz. Çâvuşbaşı ḳulları daḫî maʿan bizimledür. Ne mertebe teḳayyüd ü iḳdâmile yüridügimüz anlaruñ mektûblarından daḫî maʿlûm-ı devletleri olur. Hemân ḥażret-i Allah (Teʿâlâ)[323] tevfîḳın refîḳ idüb birgün evvel sulṭânum ḥażretlerinüñ[324] dîdâr-ı şerîfleri ile mülâḳât ve müşerref olmamızı Ḥaḳ "Teʿâlâ"[325] muḳadder eyleye. Boġdan ve Eflâḳ mâ-beynine vâṣıl olduġımız maḥalde Balḳan'a üç ḳonaḳ menzil ḳalduġı yerden Meḥmed Aġa ḳulları ḥâk-i pây-ı devlete yollanmışdur. İşbu **mâh-ı Ẕi'l-ḥicce-i şerîfiniñ üçünci** güni revâne olub inşâʾallâhu'r-raḥmân vuṣûllerinde ne mertebe sürʿat u istiʿcâl ile yüridügimiz maʿlûm-ı seʿâdetleri olur "ve"[326] benüm sulṭânım sâġ olsun bir iki gün eglenmemize bâʿiṣ seʿâdetlü ḥân babamız maḫlaşları Ḳazaḳ Ḥaṭmânı'na âdem göndermişler idi. Bir ḳaç biñ Ḳazaḳ maʿan bizimle bile bulınmaḳ içün Ḳazaḳ'uñ gelmesi içün biraz teʾḫîr olınmışidi. Ḳazaḳ gelüb irişmesi iki ḳonaḳ ḳalmışdur. İnşâ'allâhu Teʿâlâ anlar da vâṣıl olub maʿan bizümle gelmek üzrelerdür. Hemân Allah *sübḥânehû* ve Teʿâlâ ḫayr iḥsân eyleye.

Çünki Budin'de bu ḫaber-i meserretler gelüb cümle ʿasker-i İslâm sürûr taḥṣîl eylediler. ʿAle'l-ḫuṣûṣ "efendimüz"[327] vezîr Aḥmed Paşa ġâyetiyle şâd "u"[328] ḫandân oldı. Çünki Budin, ʿasker-i meşḫûndan[329] vilâyet-i küffâr-ı ḥâk-sâra girilmek lâzım oldı ve ne ṭarafa vârılmaḳ ehemm ola deyü maʿlûm içün müşâvere olub sene **ṣelâsün ve sebʿîne ve elf'de ẓi'l-ḥicce'i şerîfenüñ onyedinci** günü (17 Ẕi'l-ḥicce 1073/23 Temmuz 1663) cümle vüzerâ (-ı ʿiẓâm)[330] ve beglerbegileri ve yeñiçeri ocaġı aġaları ve sipâh ocaġınuñ aġaları daʿvet olınub otaġa geldiler. Emmâ ki efendimüz[331] âsitâneden berü gelür iken cümle ser-ḥadde neḳadar bu ser-ḥadlere vâḳıf âdemler varise yanına getürdi müşâvere eyledi. Ḳolay ve âsûde[332] olan ḳanġısıdur deyü ehl-i vuḳûfdan ziyâde ḫaber alub vâḳıf olmışidi. Şöyle vâḳıf idi ṣanki cümle küffâr memleketin gezmiş yürimiş idi ve nice ṭutsaḳ yanına getürirdi. Küffâruñ ḳal'aların cümlesin ṣorurdı ve ṭutsaḳlara ʿaẓîm iḥsân iderdi. "**Va'llâhu yuḥibbü'l-muhsinîn**"

---

322 P: "ʿâlîleri ile Çâvuşbaşı İbrâhîm Aġa ḳulları irsâl buyurmışlar ḥaṭṭ-ı şerîfüm vuṣûl bulduḳda iki menzil bir idüb deyü fermân buyurmışlar. Fermân-ı hümâyûnları ve seʿâdetlü sulṭânım ḥażretlerinüñ emr-i ʿâlîleri" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 15a

323 P: "Teʿâlâ" 15a

324 P: ḥażretleriyle, 15a

325 P: "Teʿâlâ" yok, 15a

326 E: "ve" yok, 17a

327 P: "efendimüz" yok, 15a

328 E: "u" yok, 17a

329 E: meşḫûnda, 17a

330 P: "-ı ʿiẓâm" 15a; E: 17b

331 P: vezîr-i aʿẓam, 15a

332 P: ʿasîr, 15a; E: 17b

(K.K 3/148)[333] naṣṣınuñ maʿnâ-yı iḥsân-baḫş ḫüdâ-yı bî-hemtâyı tefehhüm eyledügi füyûżâtiyle **(13a)** dest-i iḥsânı ʿâlem-yâna mebsûṭ idi. "*Cezâ'ellâhu bimâ kesebet yedâhu min muḥsinâtı bi-aʿle'd-derecâti yevme'l-ʿaraṣâti* " ve umûr-ı aʿdâ-i vilâyet[334] keyfiyyetinde muḥaṣṣal cümle vâḳıfînden vâḳıf olmışidi. Ḥîn-i müşâverede mevcûd olan paşalara ḫiṭâb idüb; ey benim ḳarındaşlarım. İşte küffâr memleketine yaḳlaşduḳ ve aramız dört-beş ḳonaḳlıḳ mesâfe ḳaldı. Biʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ Budin'dan ne ṭarafa giderüz. Yanıḳ ṭarafına mı yoḫsa Uyvar'a mı Ḳomarân[335] üzerine mi yoḫsa Uyvar'a mı niyyet idelüm? Allah (u Teʿâlâ)[336] nuñ luṭf u iḥsânına muvâfıḳ ḳanġısı nâfiʿ ise aña göre teveccüh ve ʿazîmet idelüm. Cümle vüzerâ ve ocaḳ iḫtiyârları emr-i fermân seʿâdetlü sulṭânımızuñdur. Ve vezîr-i aʿẓam daḫî hele sizüñ "daḫî"[337] istedügiñüz vardur ki ḳanġısı ḳolaydur. Anlar daḫî cevâb virüb biz pâd-şâhuñ ḳullarıyuz her ne ṭarafa fermân ṣâdır olur ise fermân sulṭânımuñdur. "Efendimüz"[338] vezîr-i aʿẓam çünki bunlardan bu yüzden inḳiyâd cevabların istimâʿ eyledi buyurdular ki; eger Yanıḳ muḥâṣarasına gidersek yolları dâġistân ve eṭrâfında aṣlâ (bir)[339] yerde "şenlik"[340] ve ʿasker-i islâm daḫî doyumluḳ alacaḳ varoşlar ve köyler yoḳ. Ancaḳ[341] ḳarada bir metîn ḳalʿa ve içi dolma ḫandeḳınuñ ṣuyı aḳar büyük ṣudur. Ṭôpu tüfengden ġayri şey yoḳ ve Ḥaḳ Teʿâlânuñ iḥsân-ı şerîfleri ile alınurdı. Lâkin ḳalʿa almış oluruz emmâ vilâyet almış olmazız. Emmâ Ḳomarân üzerine gidersek Ḳomarân ṣu içinde bir ḳalʿâ. Bu ḳadar ʿasker-i İslâm ol adaya ḳapanmaḳ bir müşkil(dür).[342] Lâkin eger Ḳomarân'a gitsek cisr binâsı iḳtiżâ ider öyle olıcaḳ. Bâri mütevekkilen ʿale'llâhi Teʿâlâ Uyvar Ḳalʿası'na niyyet idelüm. Ve Uyvar bir muʿaẓẓam ḳalʿadur ve Çâsâruñ ikinci vezîri andadur ve Orta Macar'uñ baş ḳalʿasıdur ve aña tâbiʿ ḳalʿa ve palanḳa yaḳîn "otuz ev toz olur".[343] Ve sîm ü zer maʿdenleri var ve bunca varoşları ve köyleri var. İnşâʾallâh hem metîn ve müstaḥkem ḳalʿa almış oluruz ve hem ʿasker-i İslâm doyumluġı firâvân ve bir alay palanḳa daḫî Allâh'uñ luṭfı ile alınur ʿaẓîm bir eyâlet feṭḥ olmış olur. Bu ḳarâr üzre her kes maʿḳûl görüb ve ḳâʾil oldılar. Budin vezîri Ḥüseyin Paşa'yı Üstürġon yanında binâ-i cisre taʿyîn eylediler ki inşâʾallâhu'r-raḥmân biz gelmezden ol köpriʾi ḥâżır idesiz (deyü).[344] Ol daḫî bâş üstüne cânım bâşım efendimiñdür deyü **(13b)** yola revâne oldı ve ḫiẓmetine muḳayyed olub.

Emmâ (mükâleme-i elçi)[345] ez-in cânib elçi-i mezbûr ḳalʿada olurdı. Göç olmazdan evvel **mâh-ı ẓi'l-ḥiccenüñ yigirmi ikinci** güni ki yevm-i cumʿa irtesidür (2

333 "Allah iyi davrananları sever"
334 P: ve umûr-ı velâyet-i aʿdâ, 15b
335 Komorn
336 "u Teʿâlâ" 15a
337 P: "daḫî" yok, 15b
338 P: "Efendimüz" yok, 15b
339 P "bir" 18a
340 P: "şenlik" yok, 15b
341 P: bir, fazla, 15b
342 P: "dür" 115b
343 P: var, 16a; E: olur, 18a
344 P: "deyü" 16a
345 P: "mükâleme-i elçi" 16a

Ẕi'l-ḥicce 1073/8 Temmuz 1663) elçi-i merḳûmı ḳalʿadan getürüb otaġ-ı hümâyûna geldi ve otaġ-ı hümâyûnda mevcûd olan Ser-dâr ʿAli Paşa ve Şâm beglerbegi'si Vezîr Muṣṭafâ Paşa ve yeñiçeri aġası ve Reîs Efendi ḥâżır idiler. Çün elçiler geldiler ve biz getürdük. Muḳaddemâ ṣulḥ bâbında mükâleme (olan)[346] aḥvâl âsitânede Belġrâd'da râżî olmadılar, belki bunda râżî olalar. Zîra vilâyetlerine geldük. Ol ḫavfden teklîf eyledügimiz şeyleri ḥuṣûline râżî olalar deyü cümlesinüñ arasunda âṣikâre olsun ve "efendimüz"[347] "ṣadr-ı aʿẓam"[348] ḥażretleri Ser-dâr ʿAli Paşa'ya buyurdular ki; Paşa ḳardaş bu mâddeye ve bu mâddeye (ve bu maddeye)[349] ḳâʾil olurlar ise ne güzel ve illâ yolumuzdan dönmeziz deyü paşa ḳardaş elçiye bu yüzden cevâb viresin. Ben içerü uyuya[350] varayım siz bunda elçi ile, mâdde be-mâdde söyleşüñ, bolayki maṣlaḥat ḳarâr-dâde bulaydı ve efendimüz[351] içerü gitdi. Elçi daḫî ḳapu ketḫüdâsı daḫî geldi iskemlüler ḳonılub oturdılar. Ser-dâr ʿAli Paşa daḫî bunlara ḫoş-âmedî itdi.[352] Anlar daḫî ḫoş bulduḳ. İşte âsitânede söyleşilen aḥvâli bilürsiz ve Belġrâd'da olan aḥvâli daḫî bilürsiz. Çünki anda ṣulḥa yaḳîñ sözüñ yoġidi ya şimdi ne dirsüñ. İşte Uyvar Ḳalʿası'na niyyet olındı ve köpri yapıldı. Aramızda dört-beş ḳonaḳ ḳaldı. Şimdi ṣulḥa yaḳîn olmaz mısın? Anlar daḫî ne güzel olalım. Ser-dâr ʿAli Paşa daḫî didi ki Sulṭân Süleymân ile olan ṣulḥ üzre olalım yâḫud Ser-dâr Murâd Paşa zamânındaki gibi ṣulḥa râżî olalım ne dirsin. Anlar daḫî güzel, lâkin Sulṭân Süleymân zamânındaki "gibi"[353] başḳa aḥvâl idi. Ol zamânı neylersüz, şimdiki zamânı görelüm. ʿAli Paşa daḫî didi ki; hemân durma "zîra"[354] ġayetile yaḳîn olduḳ az zamân ḳaldı. Elçi-i mezbûr didi ki; (bize)[355] on beş gün mühlet virüñ Erdel'den Nemçe ʿaskerin çıḳaravuz ve Ḳanije yanında yabdurduġımız ḳalʿâʾi yıḳavuz. Siz bundan Budin saḥrâsında oturuñ. ʿAli Paşa daḫî didi ki biz (bunda)[356] ʿasker ile velâ bir gün oturmazız. Zîra Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa velâ bir sâʿat oturmaz. Hemân Uyvar'a doġrı revâne oluyor. Lâkin Uyvar'a varınca ve köprüʾi geçince ancaḳ on beş gün olur. Elçi daḫî cevâb virdi ki; ya siz ol ṭarafa gidersiz, ʿasker-i İslâmile yaḳub yıḳarsız ve biz daḫî bu ṭarafdan **(14a)** Nemçe ʿaskerin çıḳaraiz[357] "ve"[358] ḳalʿaʾi yıḳayuz. Bu nice ṣulḥ olur ya efendimüz Çâsâr bize nice iʿtimâd ider. Hem kendü üzerine ʿasker vara hem ṣulḥ niçe olur. Ya ânuñ ʿaskeri ḳarşu çıḳarsa, ʿAli Paşa daḫî cevâb itdi ki ʿaskeri çıḳarsan biz daḫî dögüşürüz ve dögüş arasında olan ṣulḥ daḫî aʿlâ ve ḳavî olur ve elçiye daḫî bir cevâb virildi ki ya İstanbul'da iken ve yoldan berü nice[359] ṣulḥ itmek murâd

346 P: "olan" 16a
347 P: vezîr-i aʿẓam, 16a
348 P: "ṣadr-ı aʿẓâm" yok, 16a
349 P: "ve bu maddeye" 16a; E: 18b
350 E: uyumaġa, 18b
351 P: vezîr-i aʿẓam, 16b
352 P: getürdi, 16b; E: 18b
353 P: "gibi" yok, 16b
354 P: "zira" yok, 16b
355 P: "bize" 16b
356 P: "bunda" 16b
357 P: çıḳḳarayüz, 16b
358 P: "ve" yok, 16b
359 P: niçün, 17a

itmediñüz ʿavḳ u teʾḫîr itdürdiñüz şimdi daḫî "bunda bizi"[360] on beş yigirmi gün ʿavḳ itdürmek murâdıñuzdur. Bu böyle olmaz, sizüñ murâdıñuz bülendi ancaḳ ṣulḥ itmek murâdıñuz yoḫsa murâdatıñuz ṣulḥ beş gün içinde olurdı ve ʿaskeri üzeriñüze getürmezdiñüz.

İşte elçi ile ḳuşluḳ vaḳtinden öyleye ḳarîb zamâna deg bir alay sözler söylenüb[361] ve elçi aşlâ aşaġa ḳomaz. "Efendimüz"[362] "Ṣadr-ı aʿẓam"[363] Aḥmed Paşa bunlarun (cümle)[364] cevâbların[365] serâ-perde ardında diñleyü dururlardı. (Elçinüñ ve ʿAli Paşa'nuñ ḫaberi yoġidi. Vezîr-i aʿẓam çünki)[366] elçinüñ cevâbların işidüb taḥammül idemeyüb bi'ẕ-ẓât kendüsi çıkdı. Cümle vüzerâ ayaġa ḳalḳub ve elçi daḫî ayaġa ḳalḳub andan soñra iskemleye oturub elçiye "daḫi"[367] ḫoş geldüñ didi. Elçi daḫî ayaġa ḳalḳub ṣafâda bulduḳ (didi)[368] ve yine oturdı. Emmâ efendimüzüñ ibtidâ cevâb buldı. Evvelâ sen niye geldüñ. Elçi daḫî cevâb virüb ṣulḥ itmege (geldük),[369] Çâsâr'uñ murâdı ṣulḥdur. Ben daḫî ṣulḥ eylemege geldüm. Ṣâḥib-i devlet efendimüz[370] buyurdular ki cümle bizüm istiyecegümüzi boynuña ala bilür misin? Ol daḫî alabilürüm didi.[371] Efendimüz[372] buyurdu ki Sulṭân Süleymân ile olan ṣulḥ üzre ki senede otuz biñ altun ʿahd-nâme-i hümâyûn mûcibince virebilür misiñüz? Yaḫûd Ḳoca Murâd Paşa ile olan ṣulḥ üzre ki senede ikiyüz biñ nüḳûd ġurûş ʿahd-nâme mûcibince virebilür misiz bu iki ṣulḥuñ ḳanḳısına râżîsın? Zîra ṣulḥ birḳaç dürlü olur. Biri Âl-i Oṣmân'uñ cümle ḳulları herkes onda zevḳinde ṣafâsında iken Âl-i Oṣmânuñ vükelâsı ṣulḥ itmişlerdür ve bir ṣulḥ var ki, Âl-i Oṣmânuñ vekîli seferde iken ṣulḥ olur. Ve bir ṣulḥ oldur ki cümle Âl-i Oṣmânuñ yer götürmez ʿaskeriyle dâru'l-ḥarbe varılduḳda ṣulḥ "olur".[373] İşte biz ḥâlâ bu gün vilâyetiñüze geldük, yer götürmez ʿasker ile ve yıldız şâġışı Tâtâr ile bu ṣulḥa ne dirsin. Ol ki İslâmbol'da iken ve biz murâd itmiş iken **(14b)** bir ḥâl ile ḳâʾil olmadıñuz ve nâ maʿḳûl söz söylediñüz ve bu ʿaskeri buraya getürdiñüz bu üç ṣulḥuñ ḳanḳısına râżîsız. Elçi cevâb virdi ki Sulṭân Süleymân ile olan ṣulḥı bilmem. Emmâ Ḳoca Murâd Paşa ile olan ṣulḥı bilürüm ve ʿahd-nâmemüzde vardur ki Âl-i Oṣmân'a senede ikiyüz biñ ġurûşluḳ pîş-keş virelüm, ʿahd-nâmemüzde böyle mesṭûrdur. Efendimüz[374] daḫî didi ki bizüm ʿahd-nâmemüzde senede ikiyüz biñ ġurûş nüḳûd olmaḳ üzre mesṭûrdur. Gerçi pâd-şâhımuzuñ aña ihtiyâcı (yoḳdur)[375] ve pâd-şâhımuzuñ ʿaskeri ḳullarına ikiyüz biñ ġurûş bir gicelik arpaya yetişmez. Lâ-

360 P: bizi bunda şeklinde takdim tehir vardır, 17a; E: 19a
361 E: söyleyüb, 19b
362 P: "Efendimüz" yok, 17a
363 P: vezîr-i aʿẓam, 17a
364 P: "cümle" 17a; E: 19b
365 E: cevabları, 19b
366 P: "Elçinüñ ve ʿAli Paşa'nuñ ḫaberi yoġidi. Vezîr-i aʿẓam çünki" 17a; E: 19b, "vezîr-i aʿẓam" cümlesi, ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa şeklindedir.
367 P: "daḫî" yok, 17a
368 P: "didi" 17a; E: "deyüb" 19b
369 P: "geldük" 17a
370 P: vezîr-i aʿẓam, 17a
371 P: "didi" kelimesi "daḫî" den sonradır, 17a
372 P: vezîr-i aʿẓam, 17a
373 P: "olur" yok, 17b
374 P: vezîr-i aʿẓam, 17b
375 P: "yoḳdur" 17b; E: 20a

kin sizüñle ʿahd-nâme'i icrâ itmek isterüz. Elçi daḫî cevâb virdi (ki);[376] bizüm Çâsâr efendimüzüñ sikkelü aḳçe virmege rıżâsı yoḳdur ve bu nâmeyi ḳabûl edenlerden degildür. Mücâdele-i kelâm çün bu araya geldi, söz kesildi yine efendimüz[377] buyurdu ki, ne güzel. Var "imdi"[378] Budin Ḳalʿası'nda zevḳ u ṣafâda ol ve ḥâṭıruñ ḫoş ṭutsun. Bir elçisin, elçiye zevâl yoḳ, biz efendiñüñ memleketine varalum baḳalum Ḥaḳ Teʿâlâ ne gösterir. Ve bundan soñra **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi dördünci** (24 Ẕi'l-ḥicce 1073/30 Temmuz 1663) güni Budin'den ḳalḳub ve Vişeġrad nâm menzile ḳonub andan Üstürġon ṣaḥrâsına nüzûl olındı. Emmâ Üstürġon[379] ḳurbında müceddeden ḳurılan cisr-i ʿaẓîmüñ nıṣfı daḫî yapılmamış idi. Cisri çünki nâ-tamâm bulduḳ efendimüz[380] ʿaẓîm diḳḳat idüb gice gündüz kendüsi köpri üzerinde durur idi ve köpri yanında saye-bân ḳurılub gâhî bir laḥẓa gelüb sâye-bânda oturub istirâḥat idüb[381] yine köprüye giderdi ve işleyenlere vâfir iḥsân iderdi. Cisr-i meẕkûr bu diḳḳat ile dört günde tamâm oldı. Lâkin cebe-ḥâne gemileri ve zaḫîre gemileri ki Belġrâd'dan getürmiş idük gelüb yetişmediler. Âdemler taʿyîn olınub bir sâʿat evvel gemileri getürdiler ve biraz ṭunbâs ḳonılub ki mezbûr ṭûnbaslar kefere-i bîdînüñ degirmenleri idi. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ cisr-i ʿâẓîm mâh-ı **Muḥarremüñ birinci** (1 Muḥarrem 1074/4 Ağustos 1663) güni tamâm oldı ve ol gün Ser-dâr ʿAli Paşa geçdi ve Gürci Meḥmed Paşa ve bir ḳaç oda yeñiçeri geçdi. Hele (ol gün)[382] yedi sekiz biñ miḳdârı ʿasker geçdi. Emmâ bunlar geçmezden evvel Ḳâḍî-zâde İbrâḥîm Paşa ve Ḳaplan Paşa anda muḥâfaẓada oturdılardı.

ḤİKÂYET-İ FORĠAÇ

Ḥaḳ Teʿâlânuñ ʿasker-i İslâma iḥsânı çoḳ[383] imiş, ordumuzdan **(15a)** iki nefer ḳul Uyvar Ḳalʿası'na firâr ider ve Uyvar żabıṭı olan Nemçe Çâsârınuñ üçünci vekîli Forġaç nâm kâfir bu iki firâr idenleri söyledüb ʿasker-i İslâm ne ḥaldedür. Ol iki ġulâm cevâb virmiş ki, ʿasker-i İslâm ḥadden bî-rûn ziyâde ve Üstürġon[384] yanında cisr ḳurmışlar. Lâkin daḫî nâ-tamâmdur ve öte ṭarafda iki üç biñ İslâm ʿaskeri vardur. Köpri muḥâfaẓasın idinürler,[385] heman gün bugündür köpri temâm olmadan varuñ ol iki üç biñ âdemi ḳıruñ fırṣatdur. Forġaç laʿîn daḫî yedi sekiz biñ melʿûnile mâh-ı **Muḥarremüñ ikinci** güni ṣâfî vaḳtinde herkes ġafletde iken çadırlara dolub[386] İbrâhîm Paşa ḳaravulda ḥâżır bulınub ve Ḳaplan Paşa ḥâżır bulınub ve Gürci Meḥmed Paşa daḫî beşyüz atluyı otluġa göndermege ḥâżır etmiş imiş. ʿAle's-şeḥer varub otlaḳ getürüñ deyü anlar ḥâżır bulınub çün kefere Meḥmed Paşa'nuñ çadırlarına gelürken develere uġrarlar her devenüñ birer ayaġı baġlu imiş. Tüfeng

376 P: "ki" 17b
377 P: vezîr-i aʿẓam, 17b
378 P: "imdi" yok, 17b; E: 20a
379 P: Üsterġon, 17b
380 P: vezîr-i aʿẓam, 17b
381 P: iderdi, 17b
382 P: "ol gün" 18a; E: 20b
383 P: var, 18a; E: 20b
384 P: Üsteruġon, 18a; E: 20b
385 E: ideyorlar, 21a
386 P: dolayub, 18a

ṣadâsından develer ürker ve üç ayaḳlar ile yürümege başlar. Kefere bâr-gîrleri bunlardan ürküb ziyâde ḥavf ider. Ḳıyâs itdiler, bu develer böyle yaradılmışdur. Keferenüñ bâr-gîrleri "bunlardan"[387] ürküb[388] ve girü döner ve anda bir iki deveci şehîd olur. Emmâ ki beriden bu ḥâżır olan ʿasker-i İslâm üzerlerine varub Allah Allah ṣadâsı ḳopdı ve Üstürġon dan[389] ṭoplar atılub cümle berü yaḳada olan ʿasker-i İslâm cümleten ḥâżır olub her kes atına süvâr olub köpriden geçmege[390] cehd itdiler. Emmâ öte yaḳada muḥâfaẓa iden ʿasker(-i İslâm)[391] ve köpri tamâm olduḳdan soñra geçen ʿasker-i İslâm on biñden ziyâde idi. Efendimüz[392] daḫî köprüye yeñiçeri aġasına buyuruldı gönderdi; aṣlâ kimseʾi ḳarşu salıvirmiyesiz. Biz daḫî bu ṭarafda ḥâżır olalım, belki bu ṭarafdan daḫî düşmân gelür ola bu ḳarârda duruldı. Emmâ ol ṭarafda olan ʿasker Ḥażret-i ʿAli "(r.ʿa)"[393] cengi miṣâlince tüfengler atılub ḳılıçlar parlar. Bir yerden ümmet-i Muḥammed gül-bâng-i "Muḥammedî"[394] getüriyor(lar).[395] Çün bir sâʿat oldı, tüfeng sesi gelmez[396] oldı. Meger ʿasker-i İslâm hemân "ḳılıçla"[397] hücûm idüb aṣlâ tüfenge el urmamışlar. ʿInâyet-i Bârî ʿasker-i İslâma nuṣret virüb târ u mâr u kefere-i bî-dîni ḥâkile yek-sân idüb "**ve keẕâlike neczi'l-ḳavmi'l-kâfirîn**" (K.K. 10/13)[398] fehvâsı metîn olmaġın bir sâʿatden soñra bir şeh-bâz otaġa segirdüb efendimüz[399] ögine **(15b)** bir kelle getürdi. Hemîşe düşmânuñ böyle olsun vezîr. Ol şeh-bâza elli altun virüb ve süvâl itdiler; ʿasker-i İslâm ne ḥaldedür deyü. Ol yigit daḫî cevâb virdi ki; devletlü vezîr Ḥaḳ Teʿâlânuñ 'inâyetiyle ve sulṭânımuñ düʿâsı berekâtı ile düşmân ḥor ve ḥaḳîr oldı ve inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[400] bir cân ḳurtulmaz. Kefereʾi giru ṭusgürdiler ve yayası üzerine geldiler ve ben ḳuluñ bir kelle aldum getürdüm. Artuḳ bilmezem nice olur. Çün ol gitdi şeh-bâzlaruñ biri daḫî bir dil ile geldi. Efendimüz[401] aña daḫî seksan altun iḥsân virdi ve süvâl eylediler (ki);[402] ʿaskerimiz nicedür, ol daḫî cevâb virdi; devletlü vezîr ḥażret-i Resûl (ʿa.m)[403] den berü böyle bu yüz aḳlığı olmış degildür "elḥamdüli'llâh".[404] Efendimüz daḫî Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretine şükr-i firâvân eyledi ve düʿa itdi. Ḥaḳ Teʿâlâ didigiñüz üzre naṣîb idivire (Âmîn)[405] ol şeh-bâz gidicek ardınca ʿAli Paşa'nun ḳapucılar ketḫüdâsı geldi. Devletlü vezîr müjde olsun, bi-

387 P: "bunlardan" yok, 18a
388 P: ürker, 18a
389 P: Üsteruġon'dan, 18b
390 E: çekmege, 21a
391 E: "-i islâm" 21a
392 P: ṣadr-ı aʿẓam, 18b
393 "(r.ʿa)" yok, 18b; E: 21a
394 P: "Muḥammedî" yok, 18b; E: 21b
395 E: "lar" 21b
396 P: iṣitilmez, 18b; E: 21b
397 P: "ḳılıçla" yok, 21b
398 Ayetin doğrusu; " ve keẕâlike neczi'l-ḳavmi'l-mücrimîn" şeklindedir. "İşte biz suçlu kavimleri böyle cezalandırırız."
399 P: vezîr-i aʿẓam, 18b
400 P: "u Teʿâlâ" 18b
401 P: vezîr-i aʿẓam, 19a
402 P: "ki" 19a
403 P: ṣalla'llâhu Teʿâlâ ʿaleyhi vesellem, 18a
404 P: "elḥamdüli'llâh" yok, 19a
405 E: Âmîn, 21b

ʿinâyeti'llâh bunca küffârı ḳılıçdan geçirdük ḳırduḳ ve buncasın esîr "itdiler"[406] ve bunca sancaḳların ve bayraḳların ve üç dört alay ṭopların ʿasker-i islâm aldı ve ʿaẓîm[407] yüz aḳları oldı taʿbîri mümkin degildür. Kefere-i bî-dînüñ ḳırılanı ve diri ṭutulanlaruñ ḥadd-i ḥesâbı yoḳdur. Kelleden ve dillerden köpri aşurı geçilmesi ḳâbil degildür. Ḥadd-i ẕatında ʿAli Paşa'nuñ ḳapucılar ketḫüdâsı ve evvelkilerüñ taḳrîrlerinden ziyâde ṣabâḥ namâzından ikindüye ḳarîb oldı dillerüñ ve kellelerüñ arası kesilmedi. Dil getürenlere ḳırḳar ellişer ġurûş, kelle getürenlere yigirmişer-otuzar ġurûş iḥsân iderdi. Ḥattâ efendimüze[408] ketḫüdâsı çoḳ defʿa didi ki; efendüm böyle virgü ile ḫazîne mi yiter?[409] Ol daḫî cevâb virdi ki; ya ḫazîne ne gün içündür. Hemân dâʾimâ böyle ṣarf itmek[410] müyesser ola "**elleẕîne yünfiḳûne emvâlehüm fî sebîli'llâhi** (K.K. 2/262)[411] **febeşşirhu bi-maġfiratin ve ecrin kerîm**" (K.K.36/11)[412] mükâfâtına maẓhar olmaġın cümle ol gün iḥsân eyledügi yüz yigirmi kîse aḳçe idi ve dil getürenler baḫşiş virdüginden soñra buyurdı ki; var imdi kendüñ başını kes. Her dil getürenlere keferenüñ başların anlara kesdirürdi. Otaġın ögünde üç dâne büyük depe oldı. "**Elleẕîne keferû ve ṣaddû ʿan sebîli'llâhi** (47/11)[413] **febeşşirhüm bi-ʿaẕâsin elîm**" (K.K 9/34)[414] küffâr leşlerinden iki depe leş idi bir depesi ṣâfî kelle idi. Cümlesi tamâm ṭuʿme-i **(16a)** şemşîr-ẓafer olduḳdan soñra ordu ile olan isrem ʿarabacılarına Muḥẓır Aġa kelleleri saydırub beş biñ kelle olub ve çadırlara getürilen üsârâ taḫmînen biñden mütecâviz idi. Ol cengde altı biñden mütecâviz küffâr ḳırıldı ve Üstürġon[415] Ṣaḥrâsında cümle küffâr leşlerin ʿarabacılara daşıdub ol leşleri serâpa sürdiler vâdiʾi "**fi nâri cehenneme ḫâlidîne fihâ**" (K.K. 98/6)[416] ilkâ idüb gitdiler. Bu ḳırılan küffâr ʿaskeri Nemçe'nüñ ve Orta Macar'uñ güzîde cengcileri idi. Cümlesi ṣâfî cebeler içinde idi, döğüşmekle ḳırılaçaḳ ʿasker degil idi. Hemân Ḥaḳ Teʿâlâ'nun nuṣret u ʿinâyetleri ile oldı. Belki devr-i Âdem'den berü böyle bir ceng olmamışdur ve bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ efendimüzüñ[417] zamânında vâkiʿ ve müyesser oldı ve mâh-ı **Muḥarremüñ beşinci** güni Üstürġon ḳurbında müceddeden binâ olınan cisr-i ʿaẓîm ʿubûr olınub ve ḳarşu yaḳada Ciğerdelen ḳurbında Nemçe Ṭaburı nâm maḥalle nüzûl olındı. İki gün anda oturaḳ eyledi[418] ve döğüş olan yerler seyr olındı ne baḳarsın küffâr leşi biri biri üzerinde Ṭuna Yalısından daġa varınca iki sâʿatlıḳ yerdür bu iki sâʿatlıḳ yerde leş, leş üzerinde biri birisinden ayrılmamış bu döğüşde. Ḥattâ sâyiri bile kelle getürdiler. Zîra ġâzîlerimüz kelle almaġa heves itmemiş ancaḳ ol sebebden girüden seyr ṭarîḳiyle gelen ḥâżır

406 E: "itdiler" yok, 21b
407 P: çoḳ, 19a
408 P: vezîr-i aʿẓama, 19a
409 E: dayanır, 22a
410 P: olmaḳ, 19a
411 "...mallarını Allah yolunda harcayıp da..."
412 "...işte böylesini, bir mağfiret ve güzel bir mükafatla müjdele..."
413 "...inkar edenlerin ve Allah yolunda alıkoyanların..."
414 "...işte onlara elem verici bir azabı müjdele."
415 P: Üsterġon, 19b; E: 22b
416 "Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkarcılar, içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşindedirler..."
417 P: vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa'nuñ, 19b
418 E: olundı, 22b

kelle bulub kesüb ʿaẓîm iḥsân aldılar ve ol cisr-i ʿaẓîmden ʿasker-i İslâm dört gün dört gicede göçile ḥayli ʿubûr itdiler. Cisrüñ bir yanında yeñiçeri aġası kendü dururdı, ziyâde iẕdiḥâm olduġından bir ġavġa olmasun deyü efendimüz[419] yeñiçeri aġasını köpri üzerine taʿyîn eylediler. Yeñiçeri kendü çeraġı idi hem kendüsi daḫî ḥiẕmetden üşenmezdi. Ol sebebden baʿżı köprülere[420] ve izdiḥâm olan yerlerde efendimüz[421] yeñiçeri aġası taʿyîn iderdi. Meẕkûr yeñiçeri aġası efendimüz[422] Şâm Beglerbegisi iken ol ketḫüdâsıydı. Ḥiẕmetinden ġayetile ḫoşnûd idi. Efendimüz[423] Şâm-ı Şerîf'den ulaḳlıġile âsitâneye geldükde (yine)[424] kendüyi girüde alıḳodı(lar)[425] ve geldükde yine ketḫüdâ idi ve Edirne'ye varılduḳda yine ol girü ḳaldı. Efendimüz[426] Edirne'de serîr-i ṣadra geçdükde babası ketḫüdâsı olan Gürci ketḫüdâyı bi'ẕ-ẓât ḥünkâr buyurdı. Lala yine babañ ketḫüdâsı olan Gürci ketḫüdâyı kendüye ketḫüdâ eyle. Efendimüz[427] daḫî emr pâd-şâhıñdur. Ṣâliḥ ketḫüdâyı çâvuşbaşılıḳ **(16b)** ḥiẕmetinde istiḥdâm buyurdılar. Bir-iki ay çâvuşbaşı olub baʿdehû efendimüz[428] yeñiçeri aġalıġın iḥsân eyledi. Ol sebebden kendü çeraġı olduġından bu sefer-i mübârekde merḳûm yeñiçeri aġasını çoḳ istiḥdâm iderdi.

ḤİKÂYET-İ REFTEN-İ SER-DÂR ʿALİ PAŞA BE-CÂNİB-İ UYVAR[429]

Ve Ciğerdelen'den[430] ḳalḳmaḳdan evvel Ser-dâr ʿAli Paşa'yı ve Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa'yı (ve Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa'yı)[431] ve Ḳâḍî-zâde İbrâḥîm Paşa'yı Uyvar Ḳalʿası'na "ve Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa'yı bile meẕkûr ḳalʿaya"[432] doġrı gönderdi ve tenbîh itdi varuñ anda muḥâfaẓada oturuñ anda Jidve ṣuyı ve Nitra[433] ṣuyı üzerinde lâzım olan köprüleri yapuñ ve Defter-dâr Aḥmed Paşa'dan cümle köpri mühimmâtı ve dülgerler âlâtı taʿyîn olınub; göreyim sizi bolayki ol köpri'i itmâm idiñüz. Biz daḫî iki üç günden ṣoñra gelüb size mülâḳî oluruz. Emmâ Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa'ya cümleden ziyâde tenbîh idüb ve cümle köprüleri aña yabdurdı. Zîra Budin ʿaskeri köpri aḥvâlinden ġâyetile vâḳıflar idi ve Ḥüseyin Paşa'nuñ ziyâde taḳayyüdi olduġından aña köprüleri sipâriş iderdi. Müşârü'n-ileyh Ḥüseyin Paşa gice gündüz baş muʿtemedden ayaḳ üstünde durub köpride işliyanlar üzerlerinden aṣlâ ayrılmazdı. Çün bunlar illerü Uyvar'a doġrı revâne oldılar Jidve[434] ṣuyuna ḳondılar ve köpri binâsına mübâşeret[435] eylemişler. Ve

419 P: vezîr-i aʿẓam, 19b
420 P: köprülerde, 19b
421 P: vezîr-i aʿẓam, 20a
422 P: vezîr-i aʿẓam, 20a
423 P: vezîr-i aʿẓam, 20a
424 E: "yine" 23a
425 P: "lar" 20a; E: 23a
426 P: vezîr-i aʿẓam, 20a
427 P: vezîr-i aʿẓam, 20a
428 P: vezîr-i aʿẓam, 20a
429 Metinde kenarda yazılıdır; E: 23a
430 Adony
431 P: "ve Budin vezîri Ḥüseyn Paşa'yı" 20a
432 P: "ve Budin vezîri Ḥüseyn Paşa'yı bile meẕkûr ḳalʿaya" yok, 20a
433 P: Titra, 20a; E: 23a; Neutra
434 P: ve Juda, 23b; Szitva
435 E: mübâşir, 23b

Efendimüz[436] Aḥmed Paşa daḫî mâh-ı Muḥarremüñ yedinci güni alay ile Uyvar ḳarşusında Jidve ṣuyı kenârında nüzûl itdiler. Ve atdan[437] indügi sâʿat varub Jidve ṣuyı üzerinde binâ olınan köpriyi baḳub meger köprüyi ancaḳ henüz yarı yapılmış. Efendimüz[438] ol gün diḳḳat idüb köprüyi ol gün itmâm itdürdi ve ʿasker-i İslâm Jidve ṣuyı ile Nitra[439] ṣuyı arasında ḳondı. Zîra Nitra[440] ṣuyı üzerinde köprüye mübaşeret olınmamış idi. Yine efendimüz[441] ol sâʿat varub Nitra[442] ṣuyı iki yerde bulunmamış[443] ol yerde iki köpri taḥmîn eyledi ve iki günde ol iki köprü'i itmâm eyledi. Bi'ẕ-ẕât kendüsi köpri üzerinde dururlardı. Dün yarısı olınca taḳayyüd iderdi. Emmâ ḥaḳîḳat-ı ḥâl vîran ḳalan köylerde kerâste vâfir idi. Aṣlâ mużâyeḳa çekilmezdi. Zîrâ efendimüz[444] her bir vîran köye yasaḳcı taʿyîn iderdi tâ ʿasker ol köyleri iḥrâḳ etmesünler. Zîrâ böyle baʿżı yerlere[445] yarı kerâste lâzımdur. Ve cümle köprüler temâm olduḳdan ṣoñra evvel yigirmi oda **(17a)** yeñiçeri geçirilüb ve ol yaḳasında muḥâfaẓa itdiler ve ol gün beşyüz miḳdârı Budin göñüllüsünden geçirilüb aġalarımızdan Ḥasan Aġa bunlaruñ üzerine baş taʿyîn olınub ve efendimüz[446] aña tenbîh eylediler ki; varuñ bu gice ol semte, bolayki ḳalʿaya gelür bir dil aḫẓ yaḫûd ḳalʿadan çıḳmış bir dil ṭutaydıñuz ve bunlar revâne oldılar.

Meger Nemçe ṭarafından bir ulaḳ gelürken ânı ṭutdılar meger bu ulaḳda bir vâfir mektûblar var imiş. Yaḳın on beş yigirmi mektûb imiş. Ve ṣabâḥ ol küffâr ulaġın getürdiler ve söyletdiler. No didi bir daḫî dimedi hele mektûbları terceme eylediler. Meger mektûblar kimi Uyvar Ḳalʿası'na ve kimi Noviġrad Ḳalʿası'na idi ve Uyvar Ḳalʿası'nda baş olan Forġaç'a iki üç mektûb olub, işte bozulmışsın ve rüsvây olmışsın. Bir vâfir kinâyeler etmişler ve bir ḳaç mektûb Uyvar'da olan Nemçeʿaskerinüñ başlarına anlara vâfir naṣîḥat mektûbları ve imdâd gönderirüz ve ḳırılan ʿaskerüñ yerine ʿasker gönderirüz deyü. Lâkin Forġaç gibi siz itmeyesüz.

Mektup No: 6

"Terceme-i Mekâtib-i Ulaḳdur Kim Ẕikr Olınur".[447]

Nemçe vezne-dârından Marḳo nâm kefere Uyvar'da olan Nemçe'nüñ bellü başlısına gönderdügi mektûb tercemesidür:

Aġustosuñ dördünde mektûbuñ gelüb ve Uyvar Ḳalʿası'na dâḫil olduġıñı iʿlâm etmişsin ve ziyâde ḥaẓ olınmışdur. Aḥvaliñüzi Ġaruḳa Yorcima'ya bildürüb anlar da-

436 P: vezîr-i aʿẓam, 20b
437 P: andan, 20b
438 P: vezîr-i aʿẓam, 20b
439 P: Titra, 20b
440 P: Titra, 20b
441 P: ṣadr-ı aʿẓam, 20b
442 P: Titra, 20b
443 P: yerlenmiş, 20b; E: bulunmış, 23b
444 P: vezîr-i aʿẓam, 20b
445 P: yerler, 20b
446 P: vezîr-i aʿẓam, 20b
447 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 275; Mehmed Râşid Efendi, I, 40-41, Olaylar anlatılırken mektuplaşmalara yer verilmemiştir. Ayrıca Mehmed Râşid Efendi, üzerine köprü yapılan nehirleri Jideve ve Titra olarak zikretmektedir.

ḫî maḥfûẓ olub size selamlar ider ve sipâriş eylemişlerdür ki her aḥvâliñüzi bildiresiz. Bizim vâsıṭamız ile daḫî Forġaç'uñ yabduġı güzel, buradañ ḫaberin almışuzdur. Eger kendi bunda olaydı ve ḫalḳuñ söyledügün eşideydi bir yere ḳapanub artuḳ kimesnenüñ yüzin görmezdi. Zîrâ dirler ki; Resîl nâm masḫara ser-ʿasker olaydı andan eyüce maṣlaḥat görürdi. Benüm dostum; vâḳıʿ olan aḥvâl her ne ise "bildüresin"[448] emmâ eyü mabâşeret olmamışdur ve bu aḥvâl ne yüzden oldıysa[449] vuḳûʿı üzre "aḥvâliñi"[450] iʿlâm idesin ve maʿlûmıñuz ola ki Loyḳoviçe nâm Ġaruḳ[451] ve Rodal dünki gün ʿaskerleri ile Pozun'a gitmişlerdür. Zîrâ anda daḫî muḥâfaẓa lâzımdur ve ışmarlanmışdur ki sizüñle ḫaberleşüb her aḥvâli maʿan göresiz. Ve Zirinoġlı Perru[452] da bunda gelüb üç gündür ki ḳalḳub çaḳa turına gitmişdür ki ḳarındaşını bir ḳaç biñ Ḥırvât ve atlu Nemçe ile Macar'a göndere. Ve ʿanḳarîb Benur, Bavara ve Betrol **(17b)** ve Ḥolaşḳa ve Manesval ve Mertefort nâm beglerüñ ʿaskerleri[453] gelüb yetişirler her birisi biñ beş(er)[454] yüz yaya getürecekdür. Andan ṣoñra ġayri yüzden tedârik görülse gerekdür ve andan ġayrilerinde[455] Çoraḳ vilâyetinden ḫayli ʿasker gelür. Emmâ Leh'den bir büyük ʿasker gelecekdür.

Mektup No: 7

Uyvar İçinde Beç'den Loḳatlı nâm Nemçe Ḳapudanına gönderilen mektûbuñ tercemesidür

Bu şehirde aḥvâliñüz maʿlûm olub żâyiʿ olan sekizbiñ âdemüñ yerine ol ḳadar âdem daḫî taʿyîn olınub gönderilmişdür. Forġaç'ı bundan ṣoñra ser-ʿasker degil belki piyâde tüfenkci olmaġa liyâḳati ḳalmamışdur. Macarlar ḳaçmaġa cüst ü çâbuḳlardur. Emmâ siz anlara uymayub ʿarżuñızı yerine getürmege saʿy eyleyesüz.

Mektup No: 8

Noviġrâd Ḳalʿası'na Monteḳuḳuli gönderdügi mektûbuñ tercemesidür

Sizüñ muḥâfaẓañuz içün dört bölük Nemçe ʿaskeri gönderilmişdür ve mühimmâtları içün daḫî Pojon ḥâkimine ışmarlanmışdur. Heman başîret üzre olub eger ḳalʿa içinde ṣiḳlet olmazsa üç bölük daḫî ḥâżır etmişüzdür lâzım ise iʿlâm idesüz ve bir ḫoşca başîret üzre olub size ısmarlanan yeri ḥıfẓ u ḥırâset etmege saʿy eyleyesüz.

448 P: "bildüresin" yok, 21a
449 P: olur ise, 21a
450 P: "aḥvâliñi" yok, 21a
451 Graf
452 E: Peşru, 24b; Zriny
453 P: ʿaskeri, 21a
454 P: "er" 21a
455 E: ġayrilerde, 25a

Mektup No: 9

Beç'den Forġaç'a gönderilen mektûbuñ tercemesidür

Vâḳıʿ olan aḥvâliñüzi bu şehrde küçük ve büyük maʿlûmı olmışdur ve ḳalʿaʾi bıraġub az ʿaskerile çoḳ ʿasker üzerine vardugıñuzı taʿcîb[456] iderler. Ve lâkin dostlarıñuz ġayretiñüzi çekmededür ve umaruz ki bundan soñra işler göresiz ki ḥalḳuñ aġzın ḳapatasız ve her ṭarafdan ʿaskerler aḳub gelüb yaḳında ol ṭarafa varmaları muḳarrerdür.

Mektup No: 10

Monteḳuḳuli Forġaç'ıya yazdugı mektûbuñ tercemesidür

Dünki gün size sipâriş olınan[457] vech üzre ḥareket etmeñüz ümîdindeyüz ve başîret üzre olub aḥvâliñüzi bize bildürmegiçün size yeñi ḥurûf defteri irsâl olunmışdur. Bundan ṣoñra merd-âne ḥareket idüb Çâsâr'ımızuñ naẓarında olmaġa saʾy eyleyesiz.

Mektup No: 11

Ġaruḳ Barata nâm Nemçe Uyvar içinde olan Peyo Ḳapudana gönderdiği mektûbuñ tercemesidür:

Bunda istimâʿ olundı ki sizüñ ve Forġaç'uñ mâ-beyni ḥoş degil imiş, ol sebebden böyle bir yaramaz iş işlemişsiz.[458] Bilmem bu ḥaber kimden şâyiʾ olmışdur,[459] eger öyle bir ḥâliñüz olsa ben bilmek gerek idüm ve lâkin şimdi **(18a)** siz ve Forġaç'ı cümlenüñ diline düşmiş(siz)[460] ve ziyâde âdemleri telef olduġından ziyâde elem çekerler ki bir yaramaz mübâşeret etmişsiz ve ben daḫî taʿaccüb iderüm ki İslâm ʿaskerinüñ çoḳluġın "bildükden ṣoñra"[461] bu ḳadar az âdemile üzerlerine niçe "varmışsın"[462] Forġaç'ı ve Malġon'uñ[463] dostları dirler ki İslâm ʿaskerinüñ keṣretin gördükden ṣoñra girü dönmege murâd idinmişler iken ve lâkin siz ḳâʾil olmayub şimden ṣoñra girü dönmege mümkin degildür deyü dimekle Forġaç'ı daḫî bu belâya giriftâr eylemişsin[464] ve cümlesi ḳalʿadan ṭaşra çıḳduġınızı ziyâde taʿcîb[465] iderler. Ḫuṣûsâ; dönüşde kendü yayañuzı bıraġub ve siz atlu ile gitdüġüñüzı ziyâde taʿyîb iderler. Dostluġa binâʾen size iʿlâm iderüm ki bundan ṣonra işler idesiz ki size kimse[466] ʿayb[467] itmeye(ler).[468] Ol vaḳt aḥvâliñüzi ne yüzden oldıysa tafṣîl üzre yazub bildiresiz. Biz daḫî maḥallinde cevâbın vireyüz. Şimdi ol ḳalʿaya Loḳatlı nâm ḳapudan gönderilmişdür ve sizler ol cânibden ḳalḳmaġa

456 P: taʿyîb, 21b; E: 25a
457 P: olan, 21b
458 E: eylemişsiz, 25b
459 P: oldı, 21b
460 P: "siz" 22a
461 P: "bildükden ṣoñra" yok, 22a
462 P: varmışsız, 22a
463 P: Malġı'nuñ, 22a
464 P: eylemişsiz, 22a
465 P: taʿyîb, 22a; E: 25b
466 P: kimesne, 22a
467 E: taʿyîb, 25b
468 E: "ler" 25b

lâzım gelmişdür. Gelecek cumʿa güni ben dâḥî Ġaraç' giderüm. Markiz'e Grozya ve Forġaç'ı ve Siḳanlı nâm ḳapudanlara selamlar olınur. **selâmü'l-câhiliyyeti min kelâmi'l-câhiliyyeti** (Kibâr-ı Kelam) **ve's-selâmü ʿalâ men ittebeʿal hüdâ** (K. K. 20/47).

Mektup No: 12

Peyo Ḳapudana Beç ṭarafından gönderilen mektûbuñ tercemesidür:

Bu günlerde İspanya donanması bozuldı. Ḫaberi geldükde geldükde elemimüzden ḫasta olub daḫî sizüñ cânibiñüzden olan aḥvâl ḫaberi daḫî gelüb ziyâde ḫasta olmışumdur. Allah Teʿâla bundan ṣoñra ḫayr(lar)[469] vire ve islâm ʿaskerinüñ öyle gec ḥareket itdüklerinden ḥayrânum, belki maṣlaḥat görmek ve görmemekdür. Emmâ inşâʾellâh bundan ṣoñra umarum ki ziyâde eyü işler görile. Eger taḳayyüd olınursa "Beç defter-dârından Uyvar Ḳalʿası'na ve Levâ Ḳalʿası'na ve Noviġrad Ḳalʿası'na her"[470] birine başḳa gönderdügi mektûbuñ mefhûmıdur: Sipâriş olınan aḳçeʾi taḥṣîl idüb ʿacele üzre ḳuṣûr ḳomayasın ve size fermân olınduġı üzre yerlü yerine tevzîʿ eyleyesiz.

Mektup No: 13

Arâc nâm Ġaruḳa Noviġrad içinde olan Nemçe ḳapudanına gönderdügi mektûbuñ tercemesidür:

İspânya donanması Portaḳal donanmasından bozılub bize ziyâde elem vermişdür. Emmâ yine Allah kerîmdür. "**Allâhu kerîmün ve naṣîrün liʿibâdihi'l-mü'minîn"** ḳavlühû Teʿâlâ **"ve inne'llâhe ʿadüvvün ve li'l-kâfirîne**" (K. K. 2/98).[471] Zîrâ bundan ṣoñra **(18b)** bu açılan ceng cümlemizüñ arasında ḥuṣûmet ḳalḳûb dostluḳ ve ittifâḳ üzre olmamıza sebebdür. France ḳıralınuñ bu günlerde gelen mektûblarınuñ mażmûnı daḫî bu vech üzre idi. Siz her aḥvâliñüzi Ġaruḳa Porçiba'ya iʿlâm eyleyesiz. Benüm hemşîrem France ṭâʾifesin utandırmayasın. Anda olan begler ile ittifâḳ üzre olub er gibi ḥareket idesiz ve maʿlûmuñ ola ki Dânî İzbuna nâm şehrde Holab[472] nâm Ġaruḳ ile taʿyîn olınan ʿaskeri ile gelüb vaṣıl olmışdur ve Çâsâr'uñ baş vezîri ʿaskeri ile Pojon ṭaraflarına gelecekdür ve anda Bilâṭın ile mülâḳî olacaḳdur.

Mektup No: 14

Forġaç'ıya gelen mektûbun tercemesidür:

İslâm ʿaskerinüñ ol ṭarafa geldügin ve vâḳıʿ olan aḥvâliñüzi mektûblarıñuz mefhûmından bilmişiz(dür)[473] ve lâzım olan tedârik görilüb ziyâde taḳayyüd olınur inşâʾallâhu Teʿâla ḳuṣûr olmaya. Aġustosuñ sekizinde Moṣḳov'uñ bir âdemi gelüb ve gizlü bulışub söyleşmişdür. Getürdügi mektûbuñ mefhûmını bir ġayri âdemile bildirüriz ve France ḳıralı Tavlut nâm şehrinde bir ʿâẓîm donanma tedârikindedür ve Portaḳal İspanya donanmasın bozduġı ḫaberi gelmişdür.

469 P: "lar" 22b; E: 26a
470 E: "Beç defter-dârından Uyvar Ḳalʿası'na ve Levâ Ḳalʿası'na ve Noviġrad Ḳalʿası'na her" yok, 26a
471 Ayetin doğrusu: " fe-ʾinna'llâhe ʿadüvvün lil'l-kâfirîn" dir. " Allah da inkarcı kâfirlerin düşmanıdır."
472 E: Holân, 26b
473 P: "dür" 22b

Blatanoş daḫî bu âna degin bir maslaḥat görmemişdür bundan ṣoñra ne vâḳiʿ olursa iʿlâm olınur.

RUCÛʿ be-ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA VE FETḤ-İ (ḲALʿA-İ)[474] UYVAR

Bu ẕikr olınan mektûbları Beç ṭarafından Orta Macar'a bir ulaḳ getürürken ʿavn-i Ḥaḳḳile dutılub küffâruñ tedârik-i nâ-mübâreki maʿlûm ve ve mefhûm olub anlar ḳıyâs etmiş[475] ki islâm ʿaskeri daḫî Budin semtindedür ḫaberleri yoḳ ki ol gün Uyvar Ḳalʿası'n muḥâṣara eyledük. Hicret-i Nebeviyyenüñ **biñ yetmiş dört senesi mâh-ı Muḥarremînün on üçünci** gicesi mübârek cumʿa gicesi (13 Muḥarrem 1074/17 Ağustos 1663) idi. Cânib-i[476] erbeʿası muḥâṣara olındı. Bir ḳol "efendimüz"[477] Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa Rûm-ili ʿaskeriyle ve bir ḳol daḫî Serdâr Ali Paşa ḳolı "idi"[478] ve bir ḳol yeñiçeri aġası ḳolı ve bir ḳol daḫî Anaṭolı ḳolı Yûsuf Paşa idi ve bir ḳolı[479] Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa idi ve o gice muḥâṣara olındı. Naẓîr-i nehâr münevver-i mâh-tâb idi. Heman âşikâre ilk aḫşamdan duḫûl-i meters oldı.[480] *Ḥamden li'llâhi'l-muʿîn* aṣlâ bir ferde bir żarâr işâbet ü ḳarîn olmadı "**ve inne ʿaleyküm le-ḥâfiẓîñe kirâmen (19a) kâtibîne**" (K. K. 82/10)[481] el-âyet. Ḥaḳ sübḥânehû ve Teʿâla ḥaẓretlerinüñ ümmet-i Muḥammed'e luṭf u iḥsânı çoḳ. Bizüm yüzimüz ḳarasına baḳmayub nuṣret ü ʿinâyetlerine maẓhar u muḳârin eylemişler. "**el-ḥamdü li'llâhi'lleẓî hedânâ lihâẓâ**" (K. K. 7/43)[482] ve yarınki gün "mâh-ı"[483] **Muḥarremüñ ondördünci** (14 Muḥarrem 1074/18 Ağustos 1663) güni ay ṭutılub şöyle (ki)[484] dört sâʾate varınca ẓulumât olub ol gice ṣafâ-yı ḥâṭır ile daḫî illerü meters sürilüb girildi. Bu daḫî Ḥaḳ Teʿâlânuñ bir iḥsânı olub "**ve terâhüm yenẓurûne ileyke ve hüm lâ yubṣirûn**" (K. K. 7/198)[485] ve mâh-ı **Muḥarremüñ on üçünci** güni (13 Muḥarrem 1074/17 Ağustos 1663) muḥâsara etmezden evvel ḳânûn-ı ḳadîm üzre Forġaç'a vesâʾir ḳapudanlara bu minvâl üzre efendimüz[486] mektûb yazub,

Mektup No: 15

İbşirli Meḥmed Aġa ile gönderdigi mektûbuñ ṣûretidür

Sen ki Orta Macar'uñ aʿyânından Forġaç vesâʾir ḳalʿa ḳapudanlarısız. Maʿlûmuñuz ola ki ḥâliyen ʿaẓemetlü ve meḥâbetlü efendim yeryüzinüñ ḫalîfesi ve cemîʿ pâd-şâhlaruñ ulusı İslâm pâd-şâhınuñ baş vezîri ve ser-dârı ve sipeh-sâlârı ve

474 P: "ḳalʿa-i" 23a
475 E: etmişler, 27a
476 P: cevânib-i, 23a
477 P: "efendimüz" yok, 23a
478 P: "idi" yok, 23a
479 P: ḳol, 23a
480 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 266, Kollarda bulunan top miktarları da verilmektedir.
481 "...şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır..."
482 "Hidayetiyle bizi (bu nimete kavuşturan Allah4a hamdolsun."
483 P: "mâh-ı" yok, 23e
484 P: "ki" 23a; Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 42, Ay tutulmasının tarihi aynıdır.
485 "...ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler."
486 P: vezîr-i aʿẓam, 23b

Allah Teʿâlâ ḥażretlerinüñ emri ve Peyġamberimüz iki cihân güneşi Muḥammed Muṣṭafâ *ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm*'uñ muʿcizât-ı keşîretü'l-berekâtı ile ser-ʿasker-i nuṣret-şiʿârı olub yer götürmez ḥadd ü ḥaṣrı yoḳ islâm ʿaskeri ve ḳuvvetlü ve mehâbetlü efendimüñ fermânı ile inşâʾallahu Teʿâlâ Uyvar Ḳalʿası'nuñ fetḥ u tesḫîri niyyeti ile geldük. Eger ḳalʿaʾi teslîm iderseñüz içinde olan büyük ve küçük her kim olur ise olsun cümlesine emânu'llâh ve emânu'r-Resûl virilüb cân u mâlıñuza taʿarruż olınmayub murâd eyledügiñüz maḥalle İṣâl olınursız ve ḳalḳmaḳ murâdı olanlaruñ mâl ve mülkleri ellerinde ibḳâ olınur. Şöyle ki inşâʾallâhu'l-melikü'r-râḥimîn ceng ile fetḥ olınduḳda kebîr ü saġîr, ġaniyy ü faḳîr her kim olursa olsun emân virilmeyüb[487] yerleri ve gökleri yoḳdan var eyliyen, şerîki ve naẓîri yoḳ Allah ṣübḥânehû ve Teʿâlânuñ ʿinâyeti ile inşâʾallâh cümlesi ḳılıçdan geçirilür. Şerîʿat-ı şerîfimizüñ ḥukmi budur ki yazılmışdur. Eger ʿaẓemetlü efendüm pâd-şahı islâm ḥażretlerinüñ bu ḳalʿadan murâd-ı şerîfleri Macar ḥalḳına mertebe luṭf u iḥsân itmek içün olduġı maʿlûmları olaydı evladların ḳurbân iderlerdi. "**ve's-selâmu ʿalâ men ittebeʿal hüdâ**" (K. K. 20/47).[488]

Bu mektûbile meẕkûr Meḥmed Aġa ve Serḥadli'den Ciğerdelenli İbrâhîm Odabaşı ḳalʿaya varub **(19b)** bunlara ḥayli tüfenk atdılar ve bunlaruñ ellerinde beyâż vira bayraġı var idi ve ellerinde bir mektûb var idi. Artuḳ tüfenk atmamışlar. Mûmâ ileyh Meḥmed Aġa'yı ḳalʿa ḳapusına çaġırdub murâdıñuz nedür deyü süvâl eylediler. Meḥmed Aġa daḫî cevâb virüb; ṣadr-ı aʿẓam efendimüzden içerüde olan Forġaç'ıya mektûb vardur deyü, kefere mektûb[489] alub Meḥmed Aġa'yı içerü almadılar. Çün mektûb oḳumaġa içerde kimse[490] bulunmamış Meḥmed Aġa'ya girü virdiler. Varuñ bu mektûbı Macarca yazub ve yinesin götürdüler.[491] Meḥmed Aġa bu mektûbı yine getürdi ve efendimüze[492] didi ki sulṭânum Türkî mektûb oḳur içerde kimse yoḳ imiş. İçerüde olanuñ cümlesi selâm itdi ve Macarca mektûb yazuñ deyü cevâb eytdiler[493] efendimüz[494] buyurdu ki; Macarca yazılsun. ʿAyniyle ol mefhûmda[495] ve yine Meḥmed Aġa ve İbrâhîm Odabaşı ile gönderdi. Bunlar ordıdan ḳalʿa ḳapusına vardılar ve mektûbı içerüye virdiler. Cevâb çıḳdı ki efendiñüze selâm eyleñ, yalıñuz bu ḳalʿa bizüm degildür. Hele bu gice müşâvere idelüm ve ṣabâḥ giru size cevâb gönderirüz. Emmâ keferenüñ cevâbı gelince gene baḳılmayub ol gice meterslere (girilüb),[496] ṣabâḥ namâzından ḳurbanlar ẕebḥ olınub ve ṭoplara âteş olındı. Dört cânibden cümle yigirmi bir balyemez ṭop idi. Kimi ondört vaḳiyye, kimi on sekiz, kimi yigirmi dört vaḳiyye atarlar idi. Böyle bir ʿaẓîm ü mehîb ṭoplar bir sefere daḫî gitdügi yoġimiş deyü böyle naḳl iderler. Mâh-ı

487 P: virmeyüb, 23b
488 "... kurtuluş hidâyete uyanlarındır."
489 P: mektûbı, 24a
490 P: kimesne, 24a
491 E: getürdiler, 28a
492 P: vezîr-i aʿẓama, 24a
493 P: itdi, 24a; E: 28a
494 P: vezîr-i aʿẓam, 24a
495 P: mefhumdan, 24a
496 P: "girilüb" 24b; E: 28b

Muḥarremüñ on üçünden (13 Muḥarrem 1074/17 Ağustos 1663) ilk meters ve mâh-ı **Muḥarremüñ on yedisi**nde (17 Muḥarrem 1074/21 Ağustos 1663) ḫandeḳ parmaġına gelündükde biraz ṭop atarlardı ve gicede daḫî böyle idi. Emmâ ḳalʿa bir müstaḥkem ḳalʿa, ṭoplardan aṣlâ pervâsı yoḳ. Zîrâ (dolma)[497] bir dolma ki; dîvarından ziyâde yuḳarda üç ḳulaç ṭopraḳ (ziyâde)[498] idi ve ol daġ gibi ṭopraġuñ üzerinde ʿaẓîmü'l-binâ ṭabyalar olub ve her bir ṭabyada üçer dâne ṭop ḳoyub lâkin eñ büyük ṭopı on birer vaḳiyye atardı ve kefere-i bî-dîn misket ve şaḳloş ziyâde çoḳ atardı. Bu üç dört gün içinde böyle ṭoplaşub ve bizden bir yüz âdem ḳadar şehîd olub ve bir elli ḳadar yaralı oldı. Emmâ ki girüden imdâdından ḫayli ḫavf iderdük. Zîrâ ḫaber geldi, Nemçe'nüñ baş vezîri ve Alaman ʿaskeri ve Zirin-oġlı'nuñ ḳarındâşı imdâda geliyor ve Uyvar Ḳalʿası'na ḳarîb Pojon Ḳalʿası'na geleceklerdür "ve Tâtâr Ḫân"[499] oġlı Aḥmed Girây Sulṭân ḍaḫî gelüb irişmedüginden ḥayli **(20a)** elemde iz.[500] Bu eṣnâda hele biḥamdi'llâhi "Teʿâlâ"[501] Aḥmed Girây Sultânuñ daḫî mâh-ı **Muḥarremüñ on altıncı** (16 Muḥarrem 1074/20 Ağustos 1663) güni mektûbı ve ḫaberi geldi ve,

Mektup No: 16

Mektûbuñ ṣûreti budur

Mecmeʿı aṣḥâb-ı ṣultân-ı seʿâdet-nişân ve merciʿı erbâb-ı erkân-ı Süleymân-ı zamân, seʿâdetlü ve devletlü ve yüce himmetlü peder-i ʿazîzüm sultânum ḥażretlerinüñ ḥużûr-ı devlet-meʿâlim[502]-ünvanları ṣavbına derûnî[503] iḫlâṣ ile devâm-ı ʿömr-i devletleri ve beḳây-ı ṣalṭanat u iḳbâlleri deʿavâtı taḳdîminden ṣoñra ʿarża[504] dâşt-ı ferzend-i ṣadâḳat iḫlâṣları budur ki bu cânib-i ḫayr-ḥâh-ı devletlerine irsâl buyurılan Osmân Aġa bendeleri Dopraşt'a vuṣûlümüzde mektûb-ı şerîfleri ile vürûd bulub taḥrîr u fermân buyurılan emr-i ʿâlîleri bi'l-cümle maʿlûm-ı ferzendi olmışdur. Allah *sübḥânehû* ve Teʿâlâ ʿasker-i islâma ḳuvvet ü ḳudret luṭf u iḥsân eyleye. Nevfây[505] ḥavâlîlerinden ʿubûr olınmış ise doġru Orta Macar içine girüb Uyvar ṣaḥrâsına gelüb mülâḳî olurlar deyü buyurulmış.[506] Beş ḳonaḳ ilerüde bulınub Ṣovanlıġ'a[507] üç dört ḳonaḳ ḳaldugı maḥalde mektûb-ı şerîfleri vüṣûl bulmışdur. İnşâʿallâhu'r-raḥmân Ṣovanlıġ'a vuṣûlümüzde emr (ve)[508] fermânları üzre yarar ḳulaġuzlar alub Ḥaḳḳa tevekkül idüb ve dîn-i mübîn düşmanı olan Orta Macar memleketi içinde gidilmesine ḳarâr olmışdur. Allah *sübḥâneḥû* ve Teʿâlâ ʿasâkir-i İslâma tevfîḳın refîḳ eyleye düʿâ-i ḫayrları ve ḥüsn-i himmet-i ʿaliyyeleri

497 P: "dolma" 24b
498 P: "ziyâde" 24b
499 E: "ve Tâtâr Ḫân" metinde silik durumdadır, 28b
500 P: elemdeyüz, 24b
501 P: "Teʿâlâ" yok, 24b
502 P: meʿâl, 24b
503 P: derûn-ı, 24b
504 E: ʿarü-ı, 29a
505 P: Nevfâr, 24b
506 E: buyurmuşlar, 29a
507 Szolnok
508 P: "ve" 25a

meʾmûl olınur ve saʿâdetlu sulṭânum (ḥażretleri)[509] Uyvar Ḳalʿası muḥâṣarasına niyyet buyurduḳları işʿâr buyurulmış Allah *sübḥânehû* ve Teʿâlâ fetḥ u tesḫîrin luṭf u iḥsân idüb (ve)[510] niçe onuñ[511] emṣâli ḳalʿalar ve fetḥ u nuṣretler luṭf eyleye, âmîn. Uġur-ı hümâyûn-ı şehriyârî ve seʿâdetlü ṣulṭânımuñ ḫayr düʿâları berekâtiyle Ḳoloşvâr Ḳalʿası'ndan ikiyüz miḳdârı Nemçe ve Macar atlısı ʿasker-i İslâmuñ uġurına râst gelmiş idi. Bi-luṭfihî *sübḥânehû* ve Teʿâlâ ṭuʿme-i şemşîr olınub ḳatî ez küffâr ḫalâṣ olmışdur ve Ṣoḳmâr Ḳalʿası'ndan daḫî ikiyüz Nemçe ve ikiyüz Macar atlısı ʿaskerüñ uġurına râst gelüb anlardan bir dânesi ḫalâṣ olmayub bi'l-cümle ṭuʿme-i şemşîr olınmışdur.[512] Ve Cedvâr Ḳalʿası'ndan yüz miḳdârı Nemçe ve Macar atlısı çıḳmış idi. Anlardan daḫî ancaḳ yigirmi otuzı ḫalâṣ olmışdur ve Ḳalu Ḳalʿası'ndan ikiyüz miḳdârı atlı ḳalʿadan çıḳub Dobraş üzerinde ʿasker-i islâma **(20b)** râst gelüb anlardan daḫî yigirmi miḳdârı ḫalâṣ olmışdur. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ râst gelen küffâr-ı ḥâk-sâr cezâsın bulmışdur. Dâʾimen Ḥaḳ Teʿâlâ ʿasker-i İslâm'a ḳuvvet u ḳudret luṭf u ihsân eyleye, âmîn. Hem-vâre-i mesned-nişîn-i ṣadârât-ı[513] kâm-rânî ve evreng-i vezâret-i câvidân-ı ilâ yevmi'l-mevʿûdi'l-memdûd-bâd.

RÜCÛʿ KERDEN be-ḲIŞŞA-İ CENG-İ MUḤÂṢARA-İ ḲALʿA-İ UYVAR

Bâlâda mesṭûr olan Tâtâr Ḫân oġlı Aḥmed Girây Sulṭân'uñ mektûbı geldükde ʿaẓîm şâd-mânlıḳ olub meserret ḥâṣıl idüb. Emmâ ki metersde olan yeñiçeri ve ṭavâʾifi sâʾire bilâ zaḥmet ḫandeḳ başına üç günden ṣoñra geldiler. Lâkin (ḫandeḳuñ)[514] ṭaşrasında leb-i ḫandeḳa muṭṭaṣıl bir ṭabya var idi ve içinde dört-beşyüz kefere miḳdârı var idi. Ol ṭabyadan meterslerimüze[515] ḳurşunı yaġmur gibi yaḳdururlardı. Dört beş gün olduḳdan ṣoñra ol ṭabyadan "ṭaşra"[516] çoḳluḳ küffâr çıḳmaḳ murâd ider iken mâh-ı **Muḥarremüñ onsekizi**nci (18 Muḥarrem 1074/22 Ağustos 1663) güni ki Ağustosuñ onı idi. Ḳuşluḳ vaḳtinde biraz küffâr ol ṭabyadan çıḳar iken berüden yeñiçeri ṭâʾifesi[517] bî-emân girü sürüb ṭabya ḳapusına varınca emmâ ki ḳalʿadan ḳurşun yaġmur gibi yaġardı. Bir miḳdâr yeñiçeri bu defʿa girü dönüb. Emmâ girüden ʿAli Paşa sekbânlarından altı bayraḳ Ḥırvât sekbânları ve bir ḳaç yeñiçeri bayraḳları girü meterslerden imdâd idüb küffarı yine ṭabyanuñ içerüsine döndürüb ve emân virmeyüb ṭabyanuñ iki ḳapusın (bile)[518] ḳırub ʿasker-i islâm içerü girüb içinde olan kefere ġayri ḳapudan içerü Beç ḳapusından girüb firâr idüb ṭabye-i meẕkûre Beç ḳapusı öginde idi. Hele bi-ḥamdi'llâhi ṭabya fetḥ olınub bize ḫayli imdâd oldı. Ol ṭabyadan içerü ḳalʿaya ṭop ve ḳurşun birḫoş atılurdı. Ṣanki kefere bizüm içün ol ṭabyaʾ yapmış ve ol "gün"[519] ṭabyaya yüriyiş olurken ve

509 P: "ḫażretleri" 25a; E: 29b
510 E: "ve" 29b
511 P: ânuñ, 25a
512 P: olmışdur, 25a
513 E: "ve" fazla, 29b
514 P: "ḫandeḳuñ" 25b
515 E: meterslere, 30a
516 P: "ṭaşra" 25b
517 P: aġası, 25b
518 E: "bile" 30a
519 P: "gün" 25b

ikiyüz âdem ḳadar kimi şehîd ve kimi yaralı olub. Emmâ ki ṣadr-ı aʿẓam efendimüzüñ[520] ol ṭabyaʾi aluñ ve yüriyiş idüñ deyü tenbîhi yoġidi. Hemân yeñiçeri ġâzîleri kendü irâdetleri ile yüriyiş idüb ve Ḥaḳ Teʿâlânuñ daḫî iḥsânı olub sâʿati ol gün imiş, fetḥ olındı. Kefereye ḫayli mâtem oldı ve yarındası daḫî ḫandeḳuñ ṣuyın ḳabatdılar. Meşelâ Nitra[521] ṣuyı **(21a)** ḳalʿanuñ bir yanından aḳar lâkin ḫandeḳa[522] uġramaz vâfir alarġa aḳar. Lâkin kefere-i bî-dîn ol Nitra[523] ṣuyından bir derin ırmaḳ ayırmış ḫandeḳuñ içerüsine durmayub aḳardı. Ol aḳan ırmaġı ḳapatdılar ve aşġasın ṣu yolcılar ve laġımcılar ʿaẓîm ḫandeḳ idüb ḳazdılar ve mâh-ı **Muḥarremüñ onaltı**ncı (16 Muḥarrem 1074/20 Ağustos 1663) güni ḫandeḳı delüb ṣuyın aḳıtdılar. "Emmâ"[524] aḳdugı bir üç degirmen yüridürdi.[525] Böyle bir ḫayli yer deldiler. Yuḳardan ḳalʿadan ṣu yolcılara ve laġımcılara vâfir ṭôp u tüfeng atardı ve çağırurlardı; gidi Türk ne istersiz orada, sıçan gibi yeri ne ḳazarsız! Ve ṣu aḳıtmaġa Can Arslan Paşa taʿyîn idi. Ḫayli uzaḳ yerden ṣu yolın açdılar, taḫmînen on günlük iş idi. Emmâ Ḥaḳ Teʿâlânuñ ʿavn ü nuṣretiyle üç gün içinde[526] laġımcılar ḫandeḳ başına geldiler ve ḫandeḳı deldiler. Emmâ çoḳ deriñ ḳazılmışidi. İki ḳulaç derinlügi var idi zîra iktiżâsına göredür.[527] Emmâ ki Üstürġon dögişinde bir baġlu kefereʾi efendimüz[528] ögine getürdüklerinde mezbûr kefere çağırmaġa başladı. Devletlü vezîr beni öldürme, ben size lâzım âdemim.[529] Ḳalʿanuñ ḳolay yerin ve ṣuyuñ ḳolay yerin bilürüm beni öldürme.

Ol kefereʾi öldürmediler tâ maḥalline gelince anı ḥıfẓ itdiler.[530] Bu defʿa ḳalʿa altına gelindükde ol kefere ḳulavuz olub ṣu yolın bildürdi ve baʿżı şeyi daḫî taḳrîr iderdi efendimüze.[531] Çünki kefereʾi sözde ṭoġrı buldı. Ol sebebden kendüsini âzâd eyledi ve kendüye didi ki inşâʾallâhu Teʿâlâ ḳalʿâʾi fetḥ idersek senüñ evladuñ ve maluñ ve ḳalʿada neñ var ise saña cümlesin virüb ne maluña (ne)[532] evlâduña żarâr irmez.

ḤİKÂYET-İ RESÎDEN-İ AḤMED[533] GİRÂY SULṬÂN İBN-İ TÂTÂR ḪÂN be-ORDÛ-YI HUMÂYÛN.[534]

Çün ḳalʿa muḥâṣarasında on gün mürûr eyledi. Şehr-i **Muḥarremü'l-"ḥarâmıuñ"**[535] **yigirmi üçünci** (23 Muḥarrem 1074/27 Ağustos 1663) güni Ḫân-zâde

520 P: vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa, 25b
521 P: Titra, 25b
522 P: ḫandeḳına, 25b
523 P: Titra, 25b
524 P: "Emmâ", 30b
525 P: ögüdürdi, 26a; E: 30b
526 P: üç gicede, 26a, 30b
527 P: göre, 26a
528 P: vezîr-i aʿẓam, 26a
529 E: olurum, 31a
530 P: eylediler, 26a
531 P: vezîr-i aʿẓama, 26a
532 E: "ne" 31a
533 P: Meḥmed, 26a
534 P: Humâyûn, 26a
535 E: "ḥarâmuñ, yok, 31a

Sulṭân irişdi. ʿAẓîm alaylar olub cümle ṭoplar atıldı ve ʿaẓîm şenlikler ve sürûrlükler[536] oldı. Metersde Paşa(lar)[537] alaya gitmedi. Ṭaşrada olan Muṣṭafâ Paşa Ḳıbleli'dür[538] "ve Budin Beglerbegi (olan)[539] Vezîr Ḥüseyin Paşa ve Can Arslan Paşa"[540] ve Sührâb Meḥmed Paşa ve altı bölük aġaları cümlesi mükemmel alaya binüb Ḫân-zâde Sulṭân ile at başı berâber geldiler. Emmâ berüde ṣâḥib-i devlet efendimüz[541] ʿaẓîm niʿmetler ḥâżır idüb baş çadırdan leylaḳ çadırına varınca simâṭ döşenüb niʿmetüñ vaṣfı olmaz ḥesâbı yoḳ cümle ordı ḫalḳı ol gün niʿmetlendiler.[542] Berüde **(21b)** oṭâġ içinde efendimüz[543] yanında Ḫân-zâde Sulṭân ve vüzerâ-i ʿâlî mekân[544] bir sofrada oturdılar. Yanında daḫî iki ḳoltuḳ sofrası ḳonıldı. Ol sofralarda emirzalar otururdılar. Temâm-ı niʿmet yenildükden ṣoñra ḳahve ve şerbet ve baḫûr isitiʿmâlinden ṣoñra defter ile ikiyüz dîvan ḫilʿati getürilüb cümlesine ḫilʿat geydürdükde(n ṣoñra[545] Ḫân-zâde Sulṭân ayaġa ḳalḳub (ve vezîr-i aʿẓam daḫî ayaġa ḳalḳub)[546] ve cümle vüzerâ daḫî pây-ı ber-ḫâst olub baʿdehû efendimüz[547] kendü ḫazînesinden bir altun ḳılıç ḳuşatdılar ve efendimüzüñ[548] kendi ḫazînesinden bir cevâhir terkeş ve bir cevâhir ḫancer daḳdılar ve semmûr kürk geydirdiler ve efendimüz baş çadırına ḳarîb[549] istiḳbâl idüb geldi ve kendi ile buluşdı ve gitmek zamânında[550] (vezîr-i aʿẓam)[551] vüzerâya sipâriş idüb; varuñ Ḫân-zâde Sulṭânile tâ çadırına varınca[552] bile gidüñ. Emmâ ki efendimüz[553] Ḫân-zâdeye ḳurılan çergeʾi[554] sâfî dîbâ ile donattırmış idi ve ʿaẓîm serâ-perdeler ve ṣoḳaḳlar ḳurulmış idi. Ḫân-zâde (Sulṭân)[555] "ḥażretlerine"[556] efendimüz[557] şol mertebe riʿâyet ü ikrâm u iltifâtlar itdi ki taʿbîr olınmaz. Emmâ ki Ḫân-zâde "Sulṭân"[558] genç, şeh-bâz yigit idi, taḫmînen yigirmi yaşında var idi. Emma müeddib ü ʿâḳil sulṭân idi. Herkes pesend iderdi. Emmâ ki Ḫân-zâde ile gelen Tâtâr ʿaskeri yaḳîn yüz elli biñ ʿasker idi. Ve ordû-yı hümâyûna vâsıl olduḳlarında[559] bir gün Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭân, alay gösterüb geldi ve bir daḫî ḳardaşı Ḳazaḳ ile geldi, alay

536 P: sürûrlük, 26b; Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 271, Ahmed Giray Sultan'ın top atışlarıyla karşılandığını anlatmaktadır. Bu muhasara esnasında kalede bulunanlarla yapılan mektuplaşmaları zikretmemektedir.
537 P: "lar" 26b; E: Metersde vezir, 31a
538 P: Ḳıbleli Vezir Muṣṭâfa Paşa, 26b; E: Ḳıbleli Muṣṭafa Paşa, 31a
539 E: "olan" 31a
540 P: "ve Budin Beglerbegi vezîr Ḥüseyn Paşa ve Cân Arslan Paşa" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 26b
541 P: vezîr-i aʿẓam, 26b
542 P: niʿmetlendi, 26b; E: 31a
543 P: vezîr-i aʿẓam, 26b; E: vezîr, 31a
544 E: şân, 31a
545 P: "n ṣoñra" 26b; E: 31a
546 P: "ve vezîr-i aʿẓam daḫî ayaġa ḳalḳub" 26b; E: 31a
547 P: vezîr-i aʿẓam, 26b; E: vezîr, 31a
548 P: vezîr-i aʿẓam, 26b; E: vezîr, 31a
549 E: çaġırdub, 31b
550 E: istedükde, 31b
551 P: "vezîr-i aʿẓam" 26b; E: 31b
552 E: deg, 31b
553 P: vezîr-i aʿẓam, 26b; E: vezîr, 31b
554 P: gergeʾi, 26b
555 P: "sulṭân" 26b
556 E: "ḥażretlerine" yok, 31b
557 P: vezîr-i aʿẓam, 26b; E: vezîr, 31b
558 E: "sulṭân" yok, 31b
559 P: olduḳlar, 27a

gösterdi. Añna daḫî bir dîbâ ḳaftân ve bir ḳırmız caprazlı ḳontuş ve bir semmûr kürkden ḳalpaḳ geydirdiler ve ânuñ ile "bile"[560] olan baʿżı Ḥaṭmân'lara birer ḳontuş ve birer ḳalpaḳ geydirdiler, yaḳın ḳırḳ elli âdeme böyle oldı. Baʿdehû yarındası Eflâḳ voyvodası geldi ve alay gösterdi. Añna bir ḫilʿat geydürdi ve ânuñ ile gelen tevâbiʿlerine ḳırḳ elli âdeme gelince ḳaftân geydürdiler. Andan ṣoñra ol gün ardınca Boġdan geldi añna daḫî keẕâlik riʿâyetler oldı. Bu alayları küffâr-ı dûzaḫ-ḳarâr ḳalʿa bedeninden temâşâ iderdi ve metersde[561] olan bekcilere[562] bir küffâr suvâl ider ki orduya gelen ʿasker ne ʿaskerdür.[563] Yeñiçeri daḫî cevâb ider ki; "bu orduya gelen"[564] Tâtâr (ʿaskeri)[565] ve Eflaḳ ve Boġdan ve Ḳazaḳ ʿaskerleridür (ki)[566] cümlesi yüz elli biñ ʿaskerdür. Kefere daḫî dimiş ki **(22a)** anlar daḫî gelmese askeriñüz vâfirdür ve Ḫân-zâde Sulṭân üç gün oturaḳ idüb andan ṣoñra yalı aġası ve bir ḳaç emirzalar ḫilʿat geyüb ve Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa daḫî ḫilʿat geyüb getdiler.

Ḳıral-ı bed-fiʿâl Ṭarafından Uyvar İmdâdı içün Monteḳuḳuli Nâm Kâfir ʿAsker İle Geldüġi(nüñ)[567] Ḥikâyetidür.

Uyvar Ḳalʿası'na ḳarîb ṣuyuñ öte yaḳasında mezbûr Monteḳuḳuli nâm"[568] kâfir ṭâbur ḳurub otlaḳcımuzı ve zaḫîrecimüzi rencîde iderdi ve imdâd ṭarîḳıyle (furṣat gözedüb)[569] ḳalʿa-i Uyvar'a girmek murâd idinmiş iken ʿasker-i islâm evvel gelüb meẕkûr kefere ṭâbur içinde iken Tâtâr ʿaskeri ve Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa taʿyîn olındı. Uyvar'a ḳarîb adaya yanaşub yarındası ṣu başına gelüb dört beşyüz kefere ṣu geçidin beklermiş. Tâtâr ʿaskeri anlara hücûm idüb cümlesin ḳılıçdan geçirüb baʿdehû meẕkûr ṣuyı gecid virmez yirden cümlesi atların yeldirüb[570] ve ḳarşu tâbura gecüb. Çünki ṭabur keferesi bu ḥâli gördi "**ve elḳaynâ fî ḳulûbihü'r-rûʿbe**" (K.K. 33/26)[571] heybeti ḳulûb-ı"[572] menba-ʿı fesâdlarına dehşet viricek "**eyne'l-meferru**" (K. K. 75/10)[573] deyü aṣlâ ḳarâr idemeyüb firârı iḫtiyâr eylediler. Cümle ṭâbur içinde olan ġanîmeti gerek esîr ve gerek ġayri cümlesin ʿasker-i islâm yaġma idüb "**ve meġânime keṣîraten te'ḫuẕûnehâ**" (K. K. 48/20)[574] vaʿde-i sübḥâniyye mısdâḳınca"[575] ḫayli doyum oldılar. Emmâ çoḳ küffârı ḳılıçdan geçirdiler, taḫmînen ol tâburda ḳırḳ biñ kâfir alındı. Bir iki biñ kâfir ḳılıçdan geçdi, ʿaẓîm yüz aḳlıḳları oldı.

---

560 P: "bile" yok, 27a
561 P: meterslerde, 27a
562 P: yeñiçerilere, 27a; E: 31b
563 P: ʿaskeridür, 27a
564 P: "bu orduya gelen" 27a; E: 31b
565 P: "ʿaskeri", 27a
566 P: "ki" 27a
567 P: "nüñ" 27a
568 E: "Monteḳufuli nâm" yok, 32a
569 P: "furṣat gözedüb", 27a
570 P: yüzdürüb, 27b
571 Ayetin doğrusu, "ve ḳaẕefe fî ḳulûbihümü'r-ruʿbe" dir. "...ve kalplerine korku düşürdü..."
572 E: "ve elḳaynâ fî ḳulûbihü'r-rûʿbe" heybeti ḳulûb-ı" yok, 32a
573 "...kaçacak yer neresi"
574 "Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükafatlandırdı."
575 E: "ve meġânime keṣîraten te'ḫuẕûnehâ" vaʿde-i sübḥâniyye mısdâḳınca" yok, 32a

Bundan ṣoñra bî-mehâbı ʿasker-i islâm ordû-yı hümâyûnda ṣafâ-yı ḥâṭır ile yaturdı. Aṣlâ bir ṭarafdan daḫî bir ḥavf ḳalmadı ve ol ṭarafda döğüşde Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa bir keferenüñ yanında bir ḫayli kaġıdlar bulur ve efendimüze[576] gönderür. Terceme idüb bu uslûb üzre yazılmışdur.

Mektup No: 17

Mâh-ı Muḥarremüñ beşinci güninde Beç'den Tosul Ḳalʿası'na irsâl olınan mektûbuñ tercemesidür

Benüm dostum mâh-ı **Muḥarremüñ ondördünci** (14 Muḥarrem 1074/18 Ağustos 1663) güni taḫrîr u irsâl olınan mektûbıñuzda aḥvâliñüz maʿlûmumuz olmışdur. Allah (Teʿâlâ)[577] sizi ḥıfẓ eyleye ve bizüm aḥvâlimüzden süvâl iderseñüz Orta Macar'uñ ḥalî fenâdur. Zîrâ Uyvar Ḳalʿası daḫî İslâm ʿaskerinüñ muḥâṣarasındadur ve ümîdimüz var ki, ḳalʿa içinde olanlar bir miḳdâr zamân daḫî muḥâṣaradan elem çekmemege ḳuvvetleri ola. Emmâ ḳorḳarum ki islâm ʿaskerinüñ kendüleri zaḫîreye **(22b)** ve (kendüleri)[578] ṭavarları otlaġa mużâyaḳa çekmeleriyle Vâġ nâm nehri gecüb Moravya ve Selerne nâm naḥiyeleri urmayalar. Zîrâ bunu etmek kendülerine âsandur ve söyleşülen ṣulḥ aḥvâlinden Ve Ġuş nâm elçiden aṣlâ bir ḫaber yoḳdur. Emmâ ḳıyâs olınur ki vezîr-i aʿẓam ṣulḥa bir vechile râżî olmamışdur (ve)[579] daḫî maʿlûmıñuz ola ki islâm ʿaskerinden yedi(-sekiz)[580] biñ miḳdârı Zirin-oġlınuñ ḳalʿası üzerine añsızdan varub almaġa az ḳalmış lâkin gice ile Zirin-oġlı ḳarındaşı ile ikisi bile bir ḳaç biñ âdemile imdâdına yetişüb öyle ceng eylemişlerdür ki ol maḥalde beşyüz ḳadar âdem ḳatl olınub mâ-bâḳıyesi firâr etmekle Ḥırvâtlar ardlarına düşüb cümlesini ḳırmışlardur deyü söylerler. Emmâ ṣıḥḥati bilinmez ve daḫî bunda olan müşâverelerde ne ben ve ne ġayri kimse bir şey bilmege mümkindür. Ancaḳ Nâdaşa-oġlı ve Pakiyân-oġlı baş ḳapudanlıḳ içün nizâʿa düşmişlerdür ve Çâsâr'ına Nâdaşa olsun dir ve ʿasker ṭâʾifesi daḫî Paḳiyan-oġlını istemez ve Ezderhajı daḫî "ḳapudanlıġa"[581] istemezler. Bir ḳaç ḳaryelerde ẓulm idüb nâ-ḥaḳ yere âdem ḳatl etmişdür[582] ve dirler ki Çâsâr bizi ġayri kimse ile göndersün. Her ne fermân iderse idelüm ve büyük müşâvere olan Râʾis Yuna nâm şehrden daḫî ṣaḥîḥ ḫaber yoḳdur. Ancaḳ Fransızlar daḫî gelüb anda müşâverede biledür. Barḳ nehrinüñ cânibinden Fozluh nâm begiyle bir büyük ʿasker geliyor deyü söylerler. Emmâ daḫî ol cânibden kimse gelmemişdür. Ümidimüz Allah'dandur ki andan bize imdâd olına ve İsteroz nâm ser-ʿasker müşâvere içün bunda gelüb bir ḳaç günden ṣoñra orduya gider.

576 P: vezîr-i aʿẓama, 27b
577 P: "Teʿâlâ" 27b
578 P: "kendüleri" 27b
579 E: "ve" 32b
580 E: "-sekiz", 28a
581 E: "ḳapudanlıġa" yok, 32b
582 P: eylemışdür, 28a; E: 32b

Mektup No: 18

Mektûb diger ki; bunda taḫrîr olunmışdur:

Benüm dostum biz berüde elemdeyüz. Zîrâ Forġaç'ıyla maʿan[583] giden bellü başlılarımuz düşman ḳatl eylemişdür. Ol maḥalde dört biñ âdemden ziyâde ḳatl eylemişlerür.

Mektup No: 19

Mektûb-ı diger:

Benüm babam Forġaç'iyle bile giden bâzergânlardan kimse zâyiʿ olmamışdur. Zîrâ bozġunluġı gördükleri gibi firâr eylemişler(dür)[584] ve yediyüz Nemçe ve sekizyüz Macar tüfengcisi ölüb cümlesi ḳırılub anlardan on âdem ḫalâṣ olmamışdur. Cümle ḳatl ü esîr olan "âdem"[585] üç biñ âdemdür. Ben daḫî anlar ile maʿân esîr düşüb ve ḳatl olduḳların görüb Allah (t.ʿâ)[586] baña merḥamet idüb **(23a)** beni ḫalâṣ eylemişdür. İslâm ʿaskerinüñ ordıları Hedvâr[587] nâm ḳaryede iken anlardan firâr idüb gelen Fransız mürtedüñ taḳrîridür ki beyân olunur.

Mürted-i Mezbûruñ Ḥikâyeti Budur ki Dimiş ki:

İslâm pâd-şâhı ziyâde teʾkîdile vezîr-i aʿẓâmına ışmarlamış ki elli günden ziyâde düşman vilâyetinde eglenmesin. Zîrâ ṣular ṭaşġun olur ve vezîr-i aʿẓam Uyvar Ḳalʿası'n âsân vechile almaġa ḳıyâs ider ve dir ki; ġayri vechile olmaz hemân ṭopraḳ sürmekle olur ve anı alduḳdan ṣoñra iki ḳalʿa daḫî almaġa niyyet ider ve yeñiçeri ṭâʾifesi yigirmi biñden ziyâde yoḳdur. Ve Uyvar Ḳalʿası'nı ṭarafımuzdan imdâd olmaduḳça anı almaları muḳarrerdür. Zîrâ vezîr-i aʿẓam ve ṭoplarını ḳalʿaya yaḳîn getürmez, meterse girmedin. Emmâ meterse girdükden ṣoñra ḳorḳusuz ve żarârsuz ceng ider ve ʿAli Paşa ʿaskeriyle Nitra[588] semtine ḳonacaḳdur ve Nitra[589] ṣuyunuñ üzerinde yapılacaḳ köprinüñ kerâstesi daḫî (ḥâżır)[590] degildür ve daḫî dir ki, Ṭuna kenârında varan ʿaskerimüz iki gün muḳaddem vara idi. İslâm ʿaskerin bozub cümle malların yaġma idebilürlerdi ve daḫî dirki,[591] ol maḥalde müslümanlar üzerlerine varan ʿaskerimüz cümle ser-ḫôş idi (ve)[592] ol ecilden bu ḳadar ʿasker-i islâmuñ üzerine varmışlardur ve ol ḳıyâs iderlerdi ki; varan ʿaskerimüz on iki biñ ʿasker olmış ola. Ṣoñra ḫaber almışlardur ki yalıñuz dört biñ âdem idi ve daḫî dir ki Forġaç'ınuñ boruzanı, tellü esbâblar

583 P: bile, 28a
584 P: "dür" 28a; E: 33a
585 P: "âdem" yok, 28a
586 P: teʿâlâ, 28b; E: 33a
587 P: Ḥadvar, 28b
588 P: Titra, 28b
589 P: Titra, 28b
590 P: "ḥâṣır" 28b; E: 33b
591 P: "müslümanlar", fazla, 28b
592 P: "ve" 28b

geymekle ḳıyâs itdiler ki bir büyük âdem ola. Ve (eger)[593] vezîr-i aʿẓam kimesneye baḳmayub ve behâlarına (daḫî)[594] ṭamaʿ itmeyüb cümlesin ḳırmışdur.[595] Ve ʿasker-i islâmuñ içinde söylenür ki ḳalʿada âdem az ḳalmışdur. Zîrâ ol cengde ḳırılmışdur ve daḫî dir ki ʿasker atlusı yüriyiş maḫallinde yaya olub yüriyiş ider ve dir ki alay ṭopları yüz altmış olub ve büyük ṭopları otuzbeşdür ve beksimedleri ve birinçleri çoḳdur. Ve cümle ḳılıça kâdir ʿaskerleri yüzbiñ âdem olur ve bundañ ṣoñra Zirin-oġlınuñ memleketin urub ve Belġrâ'a varub anda ḳışlamaġa murâdları vardur ve Budin Paşası ordıda ʿaskeriyle maʿan[596] olmaġıle Budin ḥâlî ḳalmışdur ve dir ki; taḳayyüd eylemek[597] gerekdür ki düşman köprüleri geçer iken varayuz ziyâde şaş-ḳınlıḳları olurdı ve ṭavarları çoḳ olmaġıle otlaḳları azdur ve pâd-şâh ve **(23b)** vezîr-i aʿẓama ḳaftân gönderüb ısmarlamışdur ki ʿaskerin ʿulûfelerin virüb erken ḳışlaya getüre ve Forġaç cenginde ḳatl olanlaruñ ḳulaḳların kesüb pâd-şâha göndermişler ve deve ve ḳaṭırları çoḳdur. Zaḫîrelerin develere ve aḳçelerin ve esbâbların ḳaṭırla-ra yükledürler ve daḫî dir ki; Bosna'dan on iki biñ yaya ʿasker gelecekdür ve benüm ḳarındaşum bunda her gün dil getürürler. Emmâ bu kendi (gelen)[598] mürtedimüz ḳadar aḥvallerin (ziyâde)[599] bilür kimse[600] gelmemişdür. Ol ecilden daḫî ânuñ taḳrîri iʿlâm olınmışdur. Meẕkûr mürted ʿasker-i islâmdan ḳaçub bu uslûb üzre düşmana ḫaber virmişdür. Ṣanki ṣadr-ı aʿẓam kendüsi göndermişdür varub vâḳıʿ olan aḥvâlimüzi düşmana taḳrîr ide. Hemân güllenüñ büyügini tersâne'i ʿâmireye göndermekden[601] eyüsi yoḳdur. Emmâ yine metersler aḥvâlin görelim. Yigirmi gün oldı aṣlâ yaġmur yaġmadı. Ḳubûrlar üç ṭarafdan yürürdi ve ṭopraḳ daḫî bir ṭarafdan sürilürdi. El-ḥamdü li'llâhi Teʿâlâ ʿasker-i İslâm çoḳ ṭopraḳ sürmekde dört növbet idi. Vezîr-i aʿẓam, efendimüz[602] ketḫüdâsı cümle ṭâ'ifesiyle ve baʿdehû Defter-dâr Aḥmed Paşa cümle küttâb ile ve ṭâ'ifeleri ile ve baʿdehû mü-teferriḳa ve çâvuşân ve baʿdehû sipâhîler ve silaḥ-dâr ve baʿdehû ordû-yı hümâyûn ṭâyifesiyle bir ḳaç sancaḳ begi ve Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa ṭopraḳ üzerinde nâẓır idi. Gice-gündüz ṭabl-ḫâne çalınur idi. Emmâ efendimüz[603] her gün meterslerde idi. Gice yedi sekiz sâʿâte varınca otururdı. Gündüz ṭopraḳ sürenler yanında olurdı. Lâkin bir gün bir gice ziyâde yaġmur yaġdı, meterslerde dizden ziyâde[604] balçıḳ oldı. Ḥattâ ol gün daḫî efendimüz meterse gitdi. Cümle esbâb ve ṣammur kürk başdan ayaġa varınca cümle çamur oldı. "**ṭînü'l-cihâdı fî-sebîli'llâhi miskü'l-cenneti**" ol maḥalde ânı gören herkes didi ki; ṣadr-ı aʿẓam bu ḥâliyle yüridükden

593 P: "eger" 28b
594 E: "daḫî" 33b
595 E: ḳatl etmiştür, 33b
596 P: bile, 29a
597 P: etmek, 29a
598 P: "gelen" 29a; E: 34a
599 E: "ziyâde" 34a
600 E: kimesne, 34a
601 P: göndürmeden, 29a
602 P: Aḥmed Paşa, 29a
603 P: vezîr-i aʿẓam, 29b
604 P: yuḳaru, 29b

ṣoñra biz yüzümüz üzerine yürimek gerek iz. Emmâ efendimüze[605] çoḳ kimse söylerdi; niçün meterslere gidersin. Gerek dost ve gerek ġayri cümle aña ʿıtâb iderdi. Efendimüz nâ-çâr[606] ḳalub bunlara bir temsîl getürdi, böyle didi ki; merḥûm Ṭayyâr-"oġlı"[607] Baġdâd fetḥinde meterslere her gün gider imiş. Cümlesi gerek dostı ve gerek düşmanı dir imiş meterslere niçün varırsız. Ol nisbet içün açıḳ yere "varub"[608] **(24a)** baʿżı kerre (giderdi).[609] Bir dostı etegine ṣarılub, meded efendüm anda durma ol, daḫî aṣlâ ṣaḳınmayub yine ber-ḳarâr durur(dı).[610] Ol dostı dimiş ki; ben senüñ öldügiñe ġam yemem lâkin benüm burcuma ġam yerüm. Efendimüz[611] bu miṣâl üzre cevâb viricek artuḳ herkesüñ nuṭḳı dutuldı. Emmâ ki ḫandeḳuñ ṣuyunı ḳapaduḳları yeri elli altmış küffâr gice ḳalʿadan çıḳub ṣu aḳıtmaġa murâd etmişler iken anda beş yeñiçeri ḥâżır bulınub küffâra emân virmeyüb girü tüsgirdüler ve üç kelle kesdiler ve yoldaşuñ birisi şehîd olur birisi yaralanur. Ṣabâḥ namâzında efendimüz[612] ögine geldiler, ʿaẓîm iḥsânlar aldılar.

İşte mâh-ı **Ṣaferüñ sekizinde** (8 Ṣafer 1074/11 Eylül 1663) ḳubûrlar ṣu aşurı ḳalʿaya ḳarîb geldi ve ṭopraḳ, ḫandeḳuñ ṣuyınuñ yarusın doldurdı. Emmâ küffâr gündüz aṣlâ baş göstermezdi. Gice ile ḳubûr işlenürken çoḳ ceng iderdi. Meterslerden tüfenk atardı ḳubûr işleyenlerüñ çoġı yaralu[613] oldı ve otuz âdem mikdârı şehîd (oldı)[614] ve sipâhîler aġası Ṣunʿullah Aġa ṭopraḳ sürerken açuḳ "yerde"[615] bulınub ḳarşudan küffâr ḳurşunlarıyle urub şehîd oldı. Mâh-ı mezbûruñ **ṭoḳuzuncı** (9 Ṣafer 1074/12 Eylül 1663) güni Şâmî-zâde meşhûr olan Reîs Efendi (ile)[616] kendi ketḫüdâlığından çıḳma İbrâhîm Paşa ile (bile)[617] efendimüz[618] meterslerde gelüb iki kimesne ile buluşdılar. Efendimüz[619] ikisine bile emân virmeyüb ḳatl olındılar. "Meger kimsenüñ ḫaberi[620] yoġidi ki âsitâneden fermân gelüb bir iki günden ṣoñra ḳatl olındılar".[621] Mezbûrlar ḳatl olınduḳda(n ṣoñra)[622] cümle ʿâlem şâd oldı. Zîrâ ḳabaḥatleri başdan aşmış idi. Efendimüz[623] taḫammül idemeyüb ḳatl eyledi ve herkes efendimüze[624] bu ḫuṣûs içün düʿâ eyledi ve mâh-ı mezbûruñ ṭoḳuzuncı güni Tâtâr ʿaskeri aḳından gelüb ḳûl-ı ḫalâyıḳ ḥadden bî-rûn

605 P: vezîr-i aʿẓama, 29b
606 P: vezîr-i aʿẓam nâ-çâ, 29b
607 P: "oġlı" yok, 29b; E: 34b
608 P: "varub" yok, 29b
609 P: "giderdi" 29b; E: 34b
610 P: "dı" 29b
611 P: vezîr-i aʿẓam, 29b
612 P: vezîr-i aʿẓam, 29b
613 P: çoġusı yaralandı, 29b
614 P: "oldı" 30a; E: 35a
615 E: "yerde" yok, 35a
616 P: "ile" 30a
617 P: "bile" 30a; E: 35a
618 P: vezîr-i aʿẓam, 30a
619 P: vezîr-i aʿẓam, 30a
620 E: cebri, 35a
621 P: "Meger kimsenüñ ḫaberi yoġidi ki âsitâneden fermân gelüb bir iki günden ṣoñra ḳatl olındılar" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 30a
622 E: "n ṣoñra" 35a
623 P: vezîr-i aʿẓam, 30a
624 P: vezîr-i aʿẓam ḥażretine, 30a

getürdiler ordû-yı hümâyûnda ʿarabalar ile ḫalâyıḳları gezdürdiler. Onar onbeşer eñ aʿlâsı ḳırḳar ellişer ġuruşa ṣatıldı. Ve ṣıġır ile ḳoyun daḫî ziyâdesiyle orduya geldi. Ṣıġır yüz aḳçeye ḳoyun onbeşer yigirmişer aḳçeye ṣatıldı. Ordû-yı hümâyûn beġâyet ġanîmet-yâb oldı ve maḳtûl olan İbrâhîm Paşa'nuñ yerine ḳonaḳçı olan Ṣimon"[625] Paşası'na Nigbolı iḥsân olındı ve reʾîsü'l-küttâb Rûz-nâmeci Ḥüseyin Efendi (oldı).[626] Bu vâḳıʿât târîḫun **biñ yetmiş dördünde Ṣaferüñ ṭoḳuzunda** (9 Ṣafer 1074/12 Eylül 1663) vâḳıʿ olmışdur **(24b)** Yine söze gelelüm. İşte ḳubûrlar ḫandeḳun bi-ḥamdi'llâh üç ḳulac derinligi ṣuyı ḳarşu yaḳaya çekdi. Emmâ küffâr-ı ḥak-sâr gice gündüz ḳubûrlara ziyâdesiyle taḳayyüd iderdi. Zîrâ bilürdi (ki)[627] başına ne gelür ve vezîr-i aʿẓam ḳolında ḳubûr, ibtidâ dîvara (ol)[628] yapışdı. Emmâ ḥayli zaḥmet çekildi. Küffâr-ı ḥâksâruñ bir ḳaç defʿa ḳubûrı ṭop ile urub bozub yıḳardı. Aḫşamdan yine ṣabâḥa deg ol yıḳılan yeri taʿmîr iderlerdi. Çün bu ḥâl üzre olmadı ḳubûruñ baʿżı ṭarafından bu ḳadar biñ kütük bu ḳadar biñ torba bu ḳadar ṭopraḳ yıġılub ḳarşudan ṭopa siper eylediler. Ve ḳapu ögine kütükden siper eylediler ve ḳubûruñ üstüne daḫî büyük direkler ḳodılar. Ve direklerüñ üzerine torba ḳodılar ki yuḳarudan ḳalʿa bedeninden ḳurşun urmaya "işleyenlere żarâr itmeye"[629] bu ḥal ile emîn işlediler. Emmâ bizüm ṭopcılarımızuñ[630] ḥaḳḳı yitmez, küffâruñ ṭopun urub pâre pâre iderdi. Bir ḳaç defʿa küffâruñ ṭopı parçaları bizüm ṭopımuzuñ ḍarbından meterslere düşüb "gelürdi"[631] ve ol parçaları (efendimüz)[632] ögine getürürlerdi, ṭopcılara mübâlaġa iḥsân iderdi. Çünki küffâruñ beş-altı pâre büyük ṭopın[633] ḳırduḳ. Küffâr-ı bî-dîn artuḳ gündüz ṭop atmaz oldı. Baş göstermege ḳorḳardı. İslâm ʿaskeri ṭopçusı yine ṭopumız ḳırar hemân ṭop gice ile atmaġa[634] başladı. Bir gicede vezîr-i aʿẓam ḳubûrına yigirmi beş ṭop urdı.[635] Ḳubûr yıḳıldı, ḳıyâs ile ṣabâḥ olduḳda meger ḳubûra aṣlâ żarâr irmemiş. Buca ṭopraḳ ve kütük ve torbaʾi gecürmek niçe mümkin. Küffâr (-ı bî-dîn)[636] yine bu ḥâl üzre dermân idemez oldı. Gice ilede ṭop atmaz oldı. Zîrâ ḳubûra żarâr itmeyüb berüden ise her ṭopuñ başında vezîr-i aʿẓam aġalarından birer aġa taʿyîn idi "ve"[637] böyle tenbîh iderdi ki; her bâr ki kefere bir ṭop atarsa siz üç ṭop atuñ deyü.[638] Biḥamdi'llâh (t.a)[639] küffâruñ gerek olan ṭopları helâk olduḳdan ṣoñra ḳubûrlarımuz ḳarşu dîvara yapışub geçecek yol oldı. Serdengeçdiler[640] ḳarşu dîvara hücûm idüb

625 E: Metinde yeri boş bırakılmış, 35a
626 E: oldı, 35a; P: olındı, 30a
627 P: "ki" 30a
628 E: "ol" 35b
629 E: "işleyenlere ṣarâr itmeye" yok, 35b
630 P: topcılarımuz, 30b; E: 35b
631 E: "gelürdi" yok, 35b
632 E: "efendimüz" 35b; P: vezîr-i aʿẓam, 30b
633 P: topların, 30b
634 P: hemân gice ṭop atmaġa, 30b
635 E: atardı, 36a
636 E: "-ı bî-dîn, 36a
637 E: "ve" yok, 36a
638 E: dirdi, 36a
639 E: "t.a" 36a
640 E: serdengeçdi, 36a

geçdiler. Zîra küffâruñ ḳarşu yaḳada dîvar[641] dibinde büyük ḳazıḳlar dikilmiş idi. Ol ḳazıḳlara şaranpo deyü taʿbîr iderler. Ḳazıḳlarıñ dibinde büyük ḥandeḳ ḳazılmış serdengeçdiler ol küffâruñ dîvar dibinde olan metersi aldılar. **(25a)** Ve bir ḳaç kelle kesüb bir ḳaç dil aldılar. Bi-ʿinâyeti'llâhi "Teʿâla"[642] ḳalʿa dîvârına el urdılar. Emmâ küffâr-ı ḥâk-sâr ḳarşu geçen serdengeçdiler üzerine ateş ṣaçub bunca fucılar içine barut ve sâz ḳoyub yuḳardan zencîr ile atardı. Bunca ṭaş yaġdırdılar bunca el ḳumbarası bunca ḳovan arusı ile aşaġı dîvâr dibinde olan ümmet-i Muḥammed'e atarlardı. Emmâ serdengeçdinüñ ḥâli budur. Baʿdehû efendimüz[643] laġıma mübâşeret itdürdi. Ḳurbanlar boġazlatdı, dîvar gedügine laġımcılar el urdı. Meger küffâr-ı ḥâk-sâr daḫî içerden külüng ile tâḳ tâḳ iderdi. Yaʿnî ḥâżır iseñüz biz daḫî içerden ḥâżır ız. Hemân zaḥmet çekmeñ laġım idemezsiz deyü. Berüden meded sulṭânum, "İslâm laġımcıları"[644] laġım duyuldı. Efendimüz[645] daḫî bir ġayri yerden mübâşeret idüñ didi. Tekrâr laġımcılar dîvara el urub küffâr-ı ḥâk-sâr yine tekrâr içerüden ol daḫî külüng ile urub ḥâżır ız. Üç defʿa bu ḥâl ile mübâşeret olınur iken duyuldı. Ya buña çâre nedür deyü efendimüz[646] "buyurdı"[647] ve Urum-ili beglerbegisi ile müşâvere eyledi. Meẕkûr Rûm-ili beglerbegisi muḳaddemâ saġ ḳol idi. Baʿdehû (meẕkûr)[648] Rûm-ili beglerbegisi şehîd olduḳda saġ ḳol alay begisine Rûm-ili iki ṭuġile iḥsân olındı. Zîrâ meẕkûruñ ġâyetile bu ḳalʿa muḥâṣarasında üstâd idi ve bilimi[649] çoḳ idi ve müsteḳım doġrı âdem idi. Efendimüz[650] aña buyurdılar ki; buña çâreñüz nedür. Küffâr üç dört defʿa laġımcılarımızı duydı (ve buldı. Ol daḫî didi ki)[651] imdi artuḳ laġım olmaz hemân ḳalʿa dîvârınuñ gedügin ḳazaruz ve içerü ṭoġrı oyaruz ve oyılan dîvârı direkler üzerine alıruz. Temâm olduḳdan soñra ol "dîvâra"[652] âteş virüb dîvâr yerile berâber olur. Çünki efendimüz[653] bu tedbîri ʿaḳl-ı mîzânına getürdi ve fikr eyledi maʿḳûldür deyü. Laġımcılara emr eyledi; varuñ mübâşeret eyleñ Allah Teʿâlâ işiñüzi âsân eyliye ve laġımcı başıya ḥayli iḥsân eyledi ve sâʾir laġımcılara daḫî baḫşîş virdi. Ol gice cân ḥaḳḳıyle mübâşeret eylediler. "Beş laġımcıya birer arşun"[654] deyü taʿyîn eylediler ve"[655] sabâḥa deg yigirmi arşun ḳadar dîvâruñ gedügin ḳazub oydılar ve ʿaẓîm direkler üzerine aldılar. Emmâ oyduḳları yerüñ üzerini yigirmi arşun ve boyı bir buçuḳ arşun ol oyuḳda âdem egilür yürürdi. Çün **(25b)** ṣabâh oldı ol direklere âteş urulduḳdan ṣoñra üç

641 P: dîvâruñ, 31a
642 P: "Teʿâla " yok, 31a
643 P: ṣadr-ı aʿẓam, 31a
644 E: "İslâm laġımcıları" bu cümle "berüden" kelimesinden sonradır, 36a
645 P: vezîr, 31a; E: 36a
646 P: vezîr-i aʿẓam ḥażretleri, 31a; E: ṣadr-ı aʿẓam, 36b
647 P: "buyurdu" yok, 31a
648 P: "meẕkûr" 31a
649 P: bilgisi, 31a
650 P: vezîr-i aʿẓam, 31a; E: ṣadr-ı aʿẓam, 36b
651 P: "ve buldı. Ol daḫî didi ki" 31a
652 P: "dîvara" yok, 31b
653 P: vezîr-i aʿẓam, 31b
654 P: "Beş laġımcıya birer arşun" metinde mükerrer yazılmış, 31b
655 E: "Beş laġımcıya birer arşun deyü taʿyîn eylediler ve" yok, 36b

dört balyemez ṭop urdılar. Ol dîvâr ḥâk ile yek-sân oldı (ve)[656] ḫandeḳun ṣuyına ṭoġrı uçdı. ʿAẓîm büyük gedük açıldı, büyük ṭop, ol ursa[657] funduḳ ḳayaya urmış[658] miṣâlidür. Meger laġım ola el-ḥamdü li'llâh. Emmâ böyle didiler ki iki laġım daḫî olsa bu ḳadar ancaḳ olurdı. Çün küffâr ḳalʿa dîvârını bu ḥâl üzre gördi, ʿaḳılları gidüb serâsime oldılar. Emmâ yuḳaru ḳalʿa bedenine çıḳmaġa daḫî niçe mümkin, dîvâr yıḳıldı. Emmâ dolma ṭopraḳ ʿaẓîm bayır oldı asıldı. Dört-beş ḳulaç ḳadar yer daḫî yuḳaru çıḳmaġa yüksek ṭopraḳ var. Bu Uyvar Ḳalʿası Âl-i Oṣmân'da aña mânend bir ḳalʿa yoḳdur. Bu ḳalʿa daḫî çit[659] palanḳa iken Nemçe Çâsârı altmış gün muḥâṣara etmiş[660] alımamışdur ve ol zamân bu Orta Macar vilâyeti Âl-i Oṣmân "pâd-şâhı"[661] ile barışuḳ imiş ve Nemçe Çâsârı Uyvar Ḳalʿası'nı muḥâṣara iderken Budin Beglerbegisi Uyvar'uñ imdâdına gelür ve andan ṣoñra Orta Macar Nemçe Çâsârı ile bir[662] olur ve aña muṭîʿ olur. Ol zamân küffâruñ müşâveresi bu olur ki bu Uyvar Ḳalʿası'n bir kilid idelüm ki düşmanuñ aṣlâ el urmaġa iktidârı olmaya deyü bu minvâl üzre müşâvere iderler ve cümle eṭrâf ve eknâf keferesine tenbîh iderler ki Uyvar Ḳalʿası'na ṭopraḳ getürsünler ve ol zamândan berü bu zamâna gelince senede ulu cemʿiyyet olurmış. "Ol gelenlerüñ"[663] kimi bir ʿarapa ve kimi bir-iki yük ve kimi birer[664] ḳaç torpa ṭopraḳ getürüb yıġarlardı ve hafta bâzârında ve ġayri günlerde, kefereden her kim Uyvar Ḳalʿası'na girse omuzunda ya yükünde ṭopraḳ olmayınca Uyvar żâbiṭleri "içerü ve"[665] ṭopraḳsuz bir cân ṣalıvirmezler imiş. Bu ḥâl üzre elli altmış seneye varınca ṭopraḳ yıġub ʿaẓîm dâġ etmişler. İşte bir düz ovada ṣanki yedi ṭâġdurur ve dolayında ʿaẓîm metîn dîvar ki ṣâfî ṭuġladur. Dîvâruñ ḳalınlığı beş endâze (on endâze)dür[666] ve ḫandeḳun deriñliği üç-dört ḳulacdur. Yaṣlığı güçle ʿaraba aşar bu ḳalʿaya Ṣafiyye Ḳalʿası biraz müşâbihdür. Emmâ üç ev ḳadar ṣarbdur. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ ümmet-i Muḥammede naṣîb oldı ve Âl-i Oṣmân ḳabżasına girdi ve bu fetḥ-i ʿaẓîmde bulundıġımuz dergâh-ı fâtiḥu'l-ebvâba ḥamd-i bî-pâyân ve şükr-i firâvân olsun. Hele bi-ḥamdi'lllâhi Teʿâlâ ol metîn dîvâr yıḳılub **(26a)** meger küffâr-ı ḥâk-sâr ḳalʿa dîvârınuñ iç yüzünden sıçan yolı gibi kemerli yol etmiş,[667] laġım kâr etmiye ḳaçan laġımcılar ol yolı gördiler fi'l-ḥâl ol yolları ḳapadılar. Dîvâr yıḳılan yerden içerü ṭarafdan ḳazub laġıma mübâşeret eylediler. Âsân vechile laġım ḳazarken serdengeçdiler iki defʿa yuḳaru ḳalʿa bedenine çıḳmaġa yüriyiş idüb. Emmâ yuḳarusında el ayaḳ dutmaz[668] dirmeşi dirmeşi[669] çıḳmaḳ murâd iderken

656 P: "ve" 31b; E: 36b
657 P: ursalar, 31b
658 P: urar, 31b
659 E: çitten, 37a
660 P: idüb, 31b; E: 37a
661 P: "pâd-şâhı" yok, 31b
662 P: berâber, 32a
663 P: "Ol gelenlerüñ" yok, 32a
664 P: bir, 32a; E: 37a
665 P: "içerü ve" 32a
666 P: "on endâze" 32a
667 P: açmış, 32a
668 E: dutmaḳ olmaz, 37b
669 E: tırmaşı tırmaşı, 37b

yuḳarudan küffâr-ı bî-dîn tüfeng ve el ḳumbarasın ve ṭaş yaġdırdılar. Berüden[670] ʿasker-i islâm meterslerden balyemez ṭoplarla ve tüfenk-endâziyle küffârı ururlardı.[671] Emmâ küffâruñ ḳuvvet-i ḳalbi var ki yuḳaru bedene çıḳılmaz. Emmâ bizüm ḳuvvet-i ḳalbimüz var ki laġım âsân vechiyle ṭopraḳdan içerü doġrı on beş ḳulac gitdi. Ancaḳ serdengeçdi şeh-bâzları kendülerin yiñemeyüb yuḳaru yüriyiş eylediler ve üç-dört sâʿat ḳadar ceng "ü"[672] cidâl idüb ve yine aşaġı indiler. Bir ikiyüz ḳadar âdem kimi şehîd ve kimi yaralı oldı. Emmâ küffâr (-ı ḥâḳ-sâr)dan[673] çoḳ kefere ḳırıldı. Çün kefere ḥâl üzre ʿasker-i islâmuñ yüridügin gördi, ya bunlara yol olsa niçe yüriyiş iderlerdi. Ḥayli ʿibret alub baḥr-i ḥayrete ġarîḳ oldılar. Emmâ berüden laġımlarımuz ḥâżır ve yüriyiş olmaġa[674] tenbîh olınub kefere-i bî-dîn başına ne gelecegin bilüb ʿılme'l-yaḳîn ve ʿayne'l-yaḳîn "**sümme le-teravünnehâ ʿayne'l-yaḳîn**" (K. K. 1ğ/7)[675] gözleri ile muʿâyene ve müşâhede idüb "**velâ yeyʾesü min ravḥi'llâhi ille'l-ḳavmü'l-ḫâsirûn**" (K. K. 12/87)[676] mışdâḳınca ḳalʿalarından bi'l-külliye ḳaṭʿ-ı ümîd eylediler.

ḤİKÂYET-İ PÜR-BEŞÂRET-İ FETḤ-İ ḲALʿA-İ UYVAR

Sene **erbeʿun ve sebʿîne ve elf**de ṭâliʿu lâmiʿ olan mâh-ı **Ṣafer-i ẓafer eşerüñ yigirmi birinci** (21 Ṣafer 1074/25 Eylül 1663) güni küffâr-ı bî-ḳarâr vira bayraḳların[677] Beç ḳapusında dikdi ve ḳalʿa içerüsinden iki bellü başlu kâfir çıḳdı ve efendimüze[678] gelüb buluşdılar ve didiler ki; devletlü vezîr, ḳalʿañuzı Allah mübârek eyleye. Lâkin bize emân vir ki malımuza ve canımuza żarâr olmaya. Efendimüz[679] daḫî bunlara ʿahd ü emân eyledi. Bunlar daḫî birḳaç madde recâ eylediler.

Evvel[680] **madde** ki; malımuza ve canımuza żarâr olmaya.

İkinci madde; ordı içinden geçmeyelim Tâtâr yüzin görmeyelim.

Üçünci (madde)[681]; biñ ʿaraba recâ itdiler.

Dördünci; bize bir mektûb vir ki Uyvar içinde olan iyi ceng itdiler, Çâsâr[682] "efendimüze"[683] gösterevüz.

Beşinci; biz ḳalʿadan çıḳmayınca İslâm "ʿaskeri"[684] girmeye.

---

670 E: Berüde, 37b
671 E: urdılar, 37b
672 E: "ü" yok, 37b
673 P: "-ı ḥâk-sâr" 32a
674 E: olmaġla, 38a
675 "...sonra ahirette onu çıḳplak gözle göreceksiniz..."
676 E: "velâ yeyʾesü min ravḥi'llâhi ille'l-ḳavmü'l-ḫâsirûn" mışdâḳınca" yok, 38a; Ayetin doğrusu; "Lâ yeyʾesü min ravḥi'llâhi ille'l-ḳavmü'l-kâfirûn" dur. " Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez."
677 P: bayraġın, 32b; E: 38a
678 P: vezîr-i aʿẓama, 32b
679 P: vezîr-i aʿẓam, 32b
680 E: evvelki, 38a
681 P: "madde" 32b; "Madde" kelimesi bütün maddelerin başında yazılıdır.
682 P: Çâsârımuza, 32b; E: 38a
683 P: "efendimüze" yok, 32b
684 P: "ʿaskeri" yok, 32b

(ve)[685] **Altıncı madde**; zaḫîre recâ eylediler[686] "ve",[687]

Yedinci; yaralu olan âdemlerimüz Uyvar'da ḳala, ṣıḥḥat bulduḳda yine selâmet ile gönderesiz.

(ve)[688]**Sekizinci (madde);**[689] ṭabl dögerek bayraġımuz açuḳ **(26b)** gideyüz.

Efendimüz[690] böyle cevâb virdi ki, eger utanmazsañuz ṭabl dögüñ borı (daḫî)[691] çaluñ (ve)[692] bayraḳ açuñ ve canuñıza maluñıza żarâr olmaz ve sizi ordıdan geçirmeziz ve size ancaḳ bir günlük zaḫîre virirüz ve size dörtyüz ʿarapa virürüz ve Ḳomarân'a selâmetile gönderirüz. Lâkin biz[693] bu gün gidin, yerlerin ḳalʿa bedenlerin ḥıfẓ idelüm. Tekrâr bu cevâbile içerü âdem gitdi ve geldi ve anlar daḫî ḳâʾil oldılar. Emmâ kefere-i bî-dîn daḫî efendimüzden[694] iki âdem ṭaleb eylediler ki; varub Ḳomarân'dan iki âdem gele. Ḳalʿa ne ḥalde oldugın baḳalar ve bize inanalar. Nice ceng eylemişiz. Efendimüz[695] daḫî aġalarından iki aġa virüb elimüzden[696] daḫî iki âdem rehn "aldı".[697] Emmâ efendimüz[698] anlara didi ki; siz eyü ceng itdiñüz, sizüñ suçuñuz ḳalmadı. Çâsâr'ıñuz utansın. Zîrâ size imdâd göndermedi. Hele cümle içerden çıḳan ʿaskerin ve ʿavrat u oġlanın selâmetile gönderdükden ṣoñra nidâ-i "**üdḫulûhâ bi-selâmin âminîn**" (K.K. 15/46)[699] ilhâmınca idi. ʿAsker-i islâm ile ʿılm-i "**naṣru'n-mina'llâhi ve fetḥun ḳarîb ve beşşiri'l-mü'minîn**" (K. K. 61/13)[700] evc-i âsümân fetḥ u ẓafere serâf-râz ḳılınmaḳ ile ʿarûs-ı ḳalʿai İslâmmeʾnûs der-âġûş dâmâd-ı pâd-şâh-ı kişver-küşâ olub **el-ḥamdü li'llâhi'lleẕî bi-niʿmetihî tetimmüʿṣ-ṣaliḥâti. Ve'ṣ-ṣükrü li'llâhi'l-leẕî ekremnâ bi-kerâmeti'n-nuṣreti ve'l-fütûḥât** düʿâsı ile ḳarîn-i icâbet-i nâṣıru'l-muvaḫḫidîn olub ki ḫâr u ḥâṣâk ṣirk (ü)[701] küfrile memlû olan Uyvar-ı devlet-medâr çarub "**ve-inne cündenâ lehümü'l-ġâlibûn**" (K.K. 37/173)[702] ile refte-i bi't-tevḥîd olub "**biʾse meṯve'l-kâfirîn**" iken "**niʿme meṯve'l-mücâhidîn**" oldı. Baʿde'l-fetḥ ve'd-duḫûl civâr ḳalʿada olan reʿâya gelüb emân kaġıdın dileyüb anlara daḫî emân kaġıdları virildi ve girü mekânlarında ḳalmaḳ üzre ḳarâr virildi ve efendimüz[703] bu meserret ḫaberin asitâne-i devlet-medâra iʿlâm içün bi'ẕ-ẕât kendü ḳalem[704] ile müsvedde idüb âti'l-beyân üzre

685 P: "ve" fazla, 32b
686 P: itdiler, 32b
687 E: "ve" yok, 38a
688 P: "ve" 32b
689 P: "madde" 33a; E: 38b
690 P: vezîr-i aʿẓam, 33a
691 E: "daḫî" 38b
692 P: "ve" 33a; Mehmed Râşid Efendi, I, 48, Bu olay aynı şekilde anlatılmaktadır.
693 E: ve lakin bize, 38b
694 P: vezîr-i aʿẓamdan, 33a
695 P: vezîr-i aʿẓam, 33a
696 P: anlardan, 33a; E: 38b
697 E: "aldı" yok, 38b
698 P: vezîr-i aʿẓam, 33a
699 "Oraya emniyet ve selâmetle girin (denilir onlara)"
700 "... Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri (bunlarla müjdele.)"
701 P: "ü" 33a; E: 39a
702 "Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir."
703 P: vezîr-i aʿẓam, 32b
704 P: ḳalemi, 33b

şeyḫu'l-islâm olan Minḳârî-zâde'ye ve Ḳâ'im-i Maḳâm Paşaya vesâ'ir lazım olan yerlere yazıldı.

Mektup No: 20

Mektûb-ı Şeyḫu'l-islâm.

Şifâ-yı ṣadr u ṣudûr-ı cilâ-yı ʿuyûn-ı aʿyân-ı cumhûr olan seʿâdetlü ve faẓîletlü efendüm[705] ḥażretlerinüñ meclis-i şerîf ve faẓîlet-i redîf u maḥfel-i münîf, seʿâdet-i elyaḳları ṣavbına hezâr tekrîm ü taʿẓîm ve bisyâr-ı tevḳîr u tefḫîm birle **selâmu'n-mina'llâhi'l- müheymini dâyimen ʿalâ man ʿaleyye bi'l-faẓlı ve'l-ʿızzi ḳâ'imen** iblâġından ṣoñra, żamîr-i münîr mû-şikâf-ı leṭâfet **(27a)**-i ittiṣâfe minhâ-yı maḫlaṣına ṣâf oldur ki cânib-i şenâ-kârları istiḫbârı tecdîd buyurılursa li'l-lâhi'l-ḥamd ve'l-minne ḥâlâ ber-ṣıḥḥat olub kemâ hüve'l-ʿâde ḫizmet-i düʿâlarında idügimüz muḥtâc ifâde degildür. Fî-mâ baʿdehû; benüm faẓîletlü efendüm ḥażretleri. Bundan aḳdem bu ṭarafda vuḳûʿa gelen aḥvâl bi't-tafṣîl ve'l-icmâl ḥużûr-ı vâcibü'l-kirâmlarına yazılub iʿlâm olınmışdur.[706] Ol günden ṣoñra küffâr-ı ḥâk-sâr-ı duzaḫ-ḳarâra göz açdırılmayub ḍarb-ı ṭôp-ı ḳalʿa-gûb ile dögildüginden ġayri laġımlara mübâşeret ve ġuzât-ı İslâm'a yüriyiş olıcaḳ maḥaller üsʿat üzre olub mużâyaḳa çekdirilmemek içün ḳubûrlar beyninde olan ḥisâr-ı üstüvâruñ ṭuġla dîvârı ḥufr olınub ve direklere alınub baʿdehû neft ile âteş virildükde ḥandeḳ ṭarafına zîr ü zeber ve ḫâke berâber olmaġile müstevfâ gedükler açılub ve ol gediklerden serdengeçdiler iki defʿa ḳalʿaya hücûm itdüklerinde ḥafaẓa-i ḥiṣâr olan küffâr-ı Nemçe ve Macar eşḳiyâsından ḫayli Macar ṭugme-i şemşîr-i âb-dâr ve ḳalʿa-i vesîʿa başlarına teng ü ṭâr ḳılınub baḳıyyetü's-süyûf bulınan melâʿîn-i melʿanet-me'lûfı envâ-ʿı ḥırâs u ters ile yüzlerin tersine dutub muḳâvemetden girî-zân ve verâ-i ḥâkde nihân u ġarîḳ-ı biḥâr-ḥaşyet ve ḥarîḳ-ı buhâr[707] dehşet olub, her vechile zâr u zebûn ve ʿasâkir-i nuṣret-meşḥûn "**ve inne cündenâ lehümü'l-ġâlibûn**" (K.K. 37/173)[708] mıṣdâḳınca maḳrûn olduġı meşhûr olmaġile bi'l-âḫere kefere-i güm-râh bâş u cân[709] istiḫlâṣa (giriz-gâh içün)[710] teşebbüş-i zail ʿafv u merḥamet ve emân-ı pâd-şâh-ı cihândan "ʿafv vü merḥamet ve"[711] emân-ı pâd-şâh-ı cihânda"[712] özge-râh bulımayub şehr-i **Ṣaferi'l-muẓafferüñ yigirmi birinci** güni (21 Ṣafer 1074/24 Eylül 1663) işneyn gün altıncı sâʿatde vira bayraḳların diküb mezid-i ʿacz ü iftiḳâr u teẕellül ü inkisâr ile fezeʿ-ı bâb-ı emân ve taẓarru-ʿı ʿafv ü iḥsân etmeleriyle "**el-ʿafvü şükrü'ẓ-ẓafer**"[713] ḥadîṣi seʿâdet tevrîṣi üzre ehl-i ʿiyâl ve baş canlarına ṭaraf-ı şehriyârî ʿâlem-i ʿâlem-yândan ruḫṣat-ı emân virilüb ve irtesi güni ġuzât-ı mü'minîn "**üdḫulûhâ bi-selâmin âminîn**" (K. K. 15/46)[714] medlûlünce ḳalʿanuñ ṭabya ve burcuna ʿurûc idüb ve daḫî

705 P: efendi, 33b; E: 39a
706 E: olınmışdı, 39b
707 E: nâr, 34a
708 "Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir."
709 E: canların, 39b
710 E: "giriz-gâh içün" 40a
711 P: "ʿafv vü merḥamet ve" yok, 34a
712 E: "ʿafv vü merḥamet ve emân-ı pâd-şâh-ı cihânda" yok, 40a
713 Vr.172b'de de "el-ʿafvü zekâtü'ẓ-ẓafer" olarak vardır. Şemir Şeyhâni'nin *Kâmusu'l-Hikem ve'l-Emsâl* (Beyrut, 1993, s. 445'de adlı eserinde; "el-ʿafvü zekâtü'n-nüfûs" olarak geçmektedir.
714 "Oraya emniyet ve selâmetle girin."

irtesi güni ki yevmi'l-erbiʿadur, kefere-i fecerei ḳalʿadan iḫrâc idüb[715] ve âdemler taʿyîn idüb Ḳomarân cânibine revâne oldılar. Ḥaḳḳuñ ʿinâyeti ẓahîr u yâver[716] ve kerâmetlü pâd-şâhımuzuñ yümn-i iḳbâllerine muḳârin feṭḥ u ẓafer olub Orta Macar'uñ **(27b)** dâru'l-mülki olan ḥıṣn-ı ḥaṣîn daḫî dâḫil-i ḳabża-i teshîr ve bâʿiṣ-i sürûrdur.[717] Her ġanî vü faḳîr mesrûr olmışdur. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ eyyâm-ı devlet-i pâd-şâhîde cümle ʿasker-i islâm mesrûr u şâd-kâ[718] ve aʿdâ-yı liyâm maḳhûr u bed-nâm oldı. Benüm ve faẓîletlü efendüm; ḥaḳḳan böyle bir ḥiṣâr-ı metîn ve ḥısn-ı ḥaṣîn ki o ṣâfî-ḳalem mûṣiḳâf-ı Vaṣṣâf ile ḳâbil ü[719] tebyîn degildür **el-ḥamdü li'llâhi ʿalâ hâẕâ**[720] bu feṭḥ u ʿaẓîm-i pür-ẓafer şevketlü ve mehâbetlü efendimüze müyesser olmışdur. Allah *sübḥâneḥû*[721] ve Teʿâlâ bundan böyle nice memâlik, küffâr-ı ḥâksârı ve eḳâlîm-i füccâr-ı bed-girdârı mülḥıḳ-ı ḫûze-i kişvârları olmaḳ muḳadder idüb kevkeb-i taḥt-ı hümâyûn-ı nuṣret- maḳrûnları dâʾimâ burc-ı ẓaferde ṭâliʿ ve sitâre-i düşmân-ı bed-ḥahları ʿuḳde-i hezîmet ü ḥasâretde münḥasıf ve râciʿ olmaḳdan ḫâlî olmaya "âmîn.[722] İnşâʾallâhu'l-mevlâ[723] bundan ṣoñra ḳalʿanuñ münhedim olan maḥalleri metânet ü istiḥkâm üzre taʿmîr ü termîmine mübâşeret ve levâzimât-ı mühimmât-ı vesâʾir ḳalʿa muḥâfaẓasıçün lâzım olduġı mertebe tekmîl-i termîmine mübâderet ve fîmâ baʿde nâfiʿ-i dîn ü devlet olan vech üzre ḥareket olınur. Cenâb-ı faẓîlet-(meʿâb)[724] ḥaḳîḳat-nisâb dâʾimâ ḳalb-i şerîflerinden iḫrâc buyurmamaları temennâ ve düʿâ-i icâbet-i âṣârları istidʿâ olınur. Bakî hemîşe edâme'llâhu ʿomrüke fi sürûrin. Fe-inne beḳâeke el-fevzü'l-ʿaẓîm.

Târîḫ-i meẓkûrda şehr-i **Ṣaferi'l-muẓafferüñ yigirmi beşinci** Cumʿa güni (25 Ṣafer 1074/27 Eylül 1663) bâlâda ẕikr olınan mektûbı telḫîṣ idüb pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine aġalarımuzdan Ḥaṣeki Meḥmed Aġa'yı müjde ile gönderdi. Ve efendimüz[725] daḫî yıḳılanı[726] taʿmîri ve sürilen ṭopraġı[727] girü sürmege ve ḳubûrlar ayırtılmasına[728] ve ḥandeḳun üzerine köprüler binâsına ve ġayri ḳalʿaya lâzım olan mühimmâtı görmesine taḳayyüd-i tâm idüb mübâşeret eyledi. Ve Uyvar içinde olan iki büyük kenîsayı câmiʿ idüb ikisi daḫî ḥünkâr câmiʿler olmaḳ üzre ve emân ile çıḳan kefere cümlesin Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa selâmet ile Ḳomarân'a yolladı. Aṣlâ kimesnelerine[729] żarâr olmadı ve ḳalʿa içinde ḳalan ḳırḳ ʿaded ṭop kimi on bir vaḳiyye ve kimi beş-altı vaḳiyye kimi şayḳa ve kimi şâhî. Emmâ Nemçe ḳapudanı efendimüzden[730] iki şâhî ṭop recâ etmişken virilmedi, ḳalʿada ḳaldı ve ḳalʿanuñ ge-

715 P: olınub, 34a; E: 40a
716 P: bâver, 34a
717 P: sürûr, 34a
718 E: şâd-mân, 40a
719 P: ḳâbil-i, 34a
720 "Bu iş için Allâh'a hamdolsun"
721 P: "sübḥâneḥû" yok, 34a
722 E: "âmîn" yok, 40b
723 P: Teʿâlâ, 34b
724 P: "meʿâb" 34b; E: 40b
725 P: vezîr-i aʿẓam, 34b
726 P: yıḳılan ḳalʿai, 34b; E: yıḳılan yerleri, 40b
727 P: topraḳ, 34b
728 E: ayırtlanmasına, 40b
729 E: kimselerine, 40b
730 P: vezîr-i aʿẓamdan, 34b

rek cebe-ḫânesi (ve)[731] gerek zaḫîresi bi'l-külliye ḳaldı. Emmâ zaḫîresi ġâyetile çoḳ (28a) ḳaldı. On dört (biñ)[732] keyl daḳîḳ ve birḳaç (biñ)[733] keyl buġday meẕkûr zaḫîre mîriyye ḳabż olınub ve ḳalʿada ḳalan ʿaskere virilüb ve ḳalʿa müstaḥfızları ve yirli yeñiçerisi ve fâris ḳulları ve cebeci[734] ve ṭopcı ve ʿazabân ve Martalos ve çâvuş ve kâtib cümlesi dört biñ ḳul yazılub cümlesinüñ yevmiyeleri otuzsekiz yük ve yedi yüz otuz iki aḳçe olub ḳul "aḥvâli"[735] temâm olduḳdan ṣoñra Uyvar Ḳalʿası'na tâbiʿ olan ḳara[736] reʿâyâsı gelüb cümlesi emân kaġıdın dileyüb pâd-şâh reʿâyâsı olmaḳ üzre cümlesine emân kaġıdı virilüb ve yanlarına yasaḳcı[737] "ḳoşılub câ-be-câ reʿâyâ gelüb emân kaġıdların dileyüb"[738] her dileyene emân[739] kaġıdın virirdi.[740] Emmâ birḳaç ṭaş[741] palanḳa Uyvar'a ḳarîb kimi sekiz sâʿatlıḳ (ve)[742] kimi on iki sâʿatlıḳ yolidi. Meẕkûr palanḳalara emân kaġıdları gönderildüḳde içinde olan Nemçe keferesi bu yüzden cevâb gönderdiler[743] (ki)[744] biz bu palanḳa'i ṭâş "ve"[745] kerbiçden yapmışız niçe virevüz. Efendimüz[746] bu cevâba taḥammül idemeyüb her birisine başḳa (başḳa)[747] ʿasker gönderüb ve balyemez ṭoplar ki ol palanḳaları yıḳa vire. Biri[748] Noviġrad Ḳalʿası ve biri[749] Nitra[750] ṣuyı kenârında Levâ Ḳalʿası'na ʿasker taʿyîn idüb gitdiler. Rûz-ı ḳâsıma otuz gün ḳalmış idi ve Rebîʿu'l-evvelüñ ibtidâsında Noyiġrad ve Levâ "nâm"[751] ḳalʿalar üzerine ʿasker gönderildi. Emmâ efendimüz[752] ḥayli zamân oldı ki, pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine Uyvar Ḳalʿası muḥâṣarasıçün telḫîṣ yazmamış idi. Ḥaḳ Teʿâlâdan umardı ki müjde telḫîṣın yazub göndere. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ fetḥ ḫaberin gönderdi ve ḫaber gitdükden ṣoñra arası altı gün gecüb pâd-şâhımuz bu ḥaṭṭ-ı şerîfi irsâl buyurmışlar.

Ḥaṭṭ-ı Humâyûn No: 2

Ḥaṭṭ-ı Humâyûn-ı Şevket-maḳrûn Sûretidür:

Sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'suñ. Selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânem ve peyâm-ı meserret-i mülûkânem ile seni teşrîf buyurdu-

731 P: "ve" 34b; E: 41a
732 P: "biñ" 34b
733 P: "biñ" 34b
734 P: cebe-ḫâne, 34b
735 E: "aḥvâli" yok, 41a
736 E: ḳurâlaruñ, 41a
737 E: yasaḳcılar, 41a
738 E: "ḳoşılub câ-be-câ reʿâyâ gelüb emân kaġıdların dileyüb" yok, 41a
739 E: her emân dileyene, 41a
740 E: virildi, 41a
741 E: ṭaşdan, 41a
742 E: "ve" 41a
743 P: gönderürlerdi, 35a; E: 41a
744 E: "ki" 41a
745 P: "ve" yok, 35a
746 P: vezîr-i aʿẓam, 35a; E: vezîr, 41a
747 E: "başḳa" 41a
748 E: Birisi, 41a
749 E: birisi, 41a
750 P: Titra, 35a
751 E: "nâm" yok, 41a
752 P: vezîr-i aʿẓam, 35a; E: vezîr, 41a

ġımdan ṣoñra ḥâliyâ ne ḥaldesin ve ʿasâkir-i islâm ne aḥvaldedür.[753] Ḫayli zamân oldı aḫbâr-ı meserret-i dîde-küşâ-yı râh-ı intiẓâr ve muntaẓır-ı ẓuhûr-ı luṭf-ı Ḫüdâ-yı Kird-gâr üzereyüm. Rûz-ı ḳâsım ḳarîb oldı. Ḫuṣûṣâ ol cániblerde şitânuñ hengâm-ı müsâreʿati ne mertebedür bilürsin. Aña göre tefekkür idüb ḫâb u râḥatı kendüñe ḥarâm idüb meyân-ı beste-i "ḫiẓmet-i"[754] dîn-i mübîn olduġuñ umûr-ı ġazâ vu cihâda ṣarf taḳayyüdine ihtimâm idesiz. Ümiddür ki ol ḳâdir-i **(28b)** lâ-yezâl ve pâd-şâh-ı bî-zevâl ümmet-i Muḥammedi envâ-ʿı fütûḥât-ı celîle ile mesrûru'l-bâl eyleye. Ḥażret-i Allah (Teʿâlâ)[755] muʿîn ü naṣîr ve cünûd-i muvaḥḥidîne dest-gîr ve naṣîr olub cümle kârlarında ve her umûr-ı aḥvallerinde ʿavn ü ʿinâyetin meded-resân ve cemîʿi işlerin âsân eyleye, âmîn. Nâmûs-ı ṣalṭanata ṣıyânet ve ġayret "ve"[756] himmet maḥallidür. Göreyim seni, uġûr-ı dîn-i mübînde ne mertebe saʿy u kûşeş eyleyüb bezl-i maḳdûr idersin. Seni ve ʿasker-i islâmı cenâb-ı ḥażret-i Allaha emânet eyledüm. Allah Teʿâlâ ḥâfıẓ u nâẓıruñuz ola ve benüm lalam inşâʿallah fetḥ u tesḫîrden ṣoñra vükelâ-yı devletüm ile müşâvere eyleyüb maʿḳûl ve münâsib görüldügi vech üzre münâsib olanı, rikâb-ı hümâyunıma ʿarż eyleyesin ve ḥâliyâ ṭoġancı başı ḳulumı[757] çıḳardum ve hirem-i irem naẓîrüm emek-dârlarımdan ḳırḳ nefer ḳullarıma sipâhîlük iḥsân eyledüm.[758] Çoḳdan ḥarem-i hümâyûnumdan çıḳanlara sipâhîlük virilmeyüb her-bâr müteferriḳaluḳ virilmekile müteferriḳa çoḳ olmışdur. Ḳırḳ ḳuluma sipâhîlük çoḳ degildür. (Sen)[759] dâʾimâ maḥlûlâta ziyâde muḳayyed olub bir esâme kimseye virüldigine rıżâ-yı hümâyûnum yoḳdur, aña göre başîret ü ihtimâm (üzre)[760] olasın ve bu ḳırḳ nev-sipâh[761] olan ḳullarum sefer vaḳti mürûr idüb hengâmı şitâ ḳarîb olmaġile ruʾûsların rikâb-ı hümâyûnuma gönderesin ve göreyüm seni ne mertebe dîn ü devlet uġurunda çalışub bir ḫiẓmet-i celîle vücûda getürüb ʿavâṭıf-ı ʿaliyye-i mülûkâneme maẓhar düşesin.

Vezîr Ḥüseyin Paşa Bayram Ḳalʿası'nı Urub İçinde Esîr Eyledügi[762] Nemçe Ḳapudanınuñ Ḥikâyetidür

Bundan aḳdem Budin yanında mezbûr Bayram Ḳalʿası'n Vezîr Ḥüseyin Paşa varub içinde olan Nemçe ḳapudanın dutub esîr eyledükde maḥbûs olınub baʿdehû ʿasker-i islâm Uyvar Ḳalʿası muḥâṣarasında iken esîr olan mezbûr ḳapudan Monteḳuḳuli'ye gönderdügi mektûb ṣûretidür ve mektûblar ṭutılub efendimüz ṣadr-ı aʿẓama getürdiler.

753 P: ḥaldedür, 35a
754 E: "ḫiẓmet-i" yok, 41b
755 P: "Teʿâlâ" 35b
756 E: "ve" yok, 41b
757 E: ḳulum, 41b
758 Mehmed Râşid Efendi, I, 51-52, Sipahilik olayı anlatılmamaktadır.
759 E: "Sen" 41b
760 E: "üzre" 41b
761 E: sipâhî, 41b
762 E: öldügi, 42a

Mektup No: 21

Terceme-i Mektûb-ı Ḳapudan-ı Ḳalʿa-i Bayram

Allah Teʿâlânuñ emri ile esîr düşdüġüm ḥalde kendü ḥâlimi ḥâk-pâyiñüze iʿlâm idüb ve Çâsâr efendüme (olan)[763] sadâḳatımı işbu mektûbumla bildürüb merḥemetiñüzden recâ ederüm ki iḥsânuñuz dirîġ olınmayub ḥalâṣ olınmamıza saʿ-yı cemîliñüz ola. Zîrâ sulṭânumdan ġayri kimesnem yoḳdur ve ḳarj-ı demürde maḥbûsum. Emmâ ġayretüm ḥasebiyle[764] baʿżı ḫiẓmetiñüze lâzım (olan)[765] aḥvâli ḥâk-pâyiñuza **(29a)** iʿlâm etmege cürʾet olındı. Zîrâ ḳurb-ı[766] ḳalʿalarımuzı birer birer muḥâṣara idüb ve almaġa bir güc maṣlaḥat olındugın düşman bilüb añlamaġile ġayri muḫfî ḥîleler beydâ idüb anlar ile Macar vilâyetin ḥarâb etmege saʿy iderler. Ol ecilden cenâbıñuzı âgâh idüb Orta Macaruñ kilidlerin her vechile ḥıfẓ idüb muḥâfaẓalarına küllî taḳayyüdiñüz lâzımdur. Zîrâ murâdları anlardur. Zîrâ bunda baʿżı[767] ulaḳlıġil[768] gelüb ẕikr olınan ḳalʿalaruñ biri alındı ve birinüñ "daḫî"[769] içinde ġulġule olmaġile alınmaḳ üzredür diyü ḫaber getürüb ve andan ṣoñra sözi ḳiẓb çıḳub ḳatl olınmışdur ve daḫî lâzım olan oldur ki düşmanuñ ʿaḳabince gelen imdâda mâniʿ olasız.[770] Bu ṭarafdan ʿaskerlerine zaḫîre ve cebe-ḫâne çoḳ gider ve âdemleri varub gelmekdedür. Emmâ aralarında ziyâde ḳaḥṭ vardur. İmdi cenâbıñuz "daḫî"[771] taḳayyüd buyurun ki âdemleri ṭaşra çıḳub zaḫîre tedârikine ḳâdir olmayalar bu ziyâde mühim maṣlahatdur ve daḫî Allah Teʿâlâ bunlara ziyâde ġurûr virmişdür ki niçe giderüz deyü söyler[772] ve bu yüzden ṣulḥ itmege ḳâʾil degildür.

Mektup No: 22

Ḳapudan-ı mezbûr Zirin-oġlı Küçügine gönderdügi mektûbuñ ṣûretidür

Mâh-ı Ẕi'l-ḳaʿdede bu ḳulların ikiyüz tüfeng-endâzile Bayram Ḳalʿası'nuñ muḥâfaẓasına taʿyîn idüb vardugımuzdan üç günden ṣoñra İslâm ʿaskeri gelüb beni esîr idüb Budin'e getürüb Büyük Palanḳa dimekle maʿrûf olan palanḳaya maḥbûs eylemişlerdür. Ḫalâṣıma merḥametiñüz recâ olınur. Monteḳuḳuli'ye daḫî aḥvâlimi iʿlâm idüb anlardan daḫî ümîd olınur ki ḫalâṣıma saʿy eyleyeler. İnşâʾallahu Teʿâlâ ḫalâṣ olduḳda Çâsâr'uñ ve cenâbıñuzuñ[773] ḫiẓmetinde maḳdûrımı ṣarf idecegim muḳarrerdür.

---

763 P: "olan" 36a
764 P: iḳtiṣâsıyla, 36a; E: 42a
765 E: "olan" 42a
766 P: ṣarb, 36a; E: ḍarb-ı, 42a
767 P: baʿṣısı bunda, 36a
768 E: ulaḳlar, 42a
769 E: "daḫi" 42a
770 P: olasız, 36a
771 P: "daḫî" yok; E: 42a
772 E: söylerler, 42b
773 E: cenâbıñuz, 42a

Mektup No: 23

Maḥbûs olan mezbûr Ḳapudan Papa Nâm Ḳalʿanuñ Estermaji nâm ḳapudana yazdugı mektûbuñ ṣûretidür ve tercemesidür

Çâsâr elçisi bu cânibden gecüb Budin ṭarafına giderken bu ḳulları cenâbıñuza ve Monteḳuḳuli'ye ve efendüm olan Ḳomenom nâm bege mektûblar yazub ḥâlimi iʿlâm idüb elçi-i mezbûr ile gönderilmişdür. Velâkin bu âna deg bir cevâb gelmemekle ziyâde elemde olub ve esîr oldugum ḥalde mektûb yazmaġa mümkin olmayub ve yazub gönderdügüm mektûblar vâṣıl olmayub bir ṭarafdan **(29b)** imdâd olmamaġile elemüm ziyâdedür. Zîrâ işitdüm ki mezbûr elçi'i daḫî Budin'de ḥabs eylemişlerdür. Ol ecilden tekrâr bu mektûb yazub cenâbıñuzdan recâ iderüm ki beni unutmayub Zerin-oġullarıyla söyleşüb benüm ḥalâṣıma bir çâre bulasız. Zîrâ ben anlaruñ ḳadîmî ḫizmet-kârıyum. Eger İslâm ʿaskeri ile ṣulḥ olmaḳ mümkin olaydı elem çekmezdüm. Emmâ görürüm ki bir vechile ṣulḥı ḳabûl etmezler ve ziyâde çoḳ ʿaskerler[774] gelüb Orta Macar'uñ üzerine giderler. Bu ḫuṣûṣda gerekdür ki Çâsâr ʿacele üzre tedârikin[775] göre. Zîrâ eger ʿadetleri üzre teʾḫîrile maṣlaḥat görelim dirlerse ziyâde pişmân olurlar (ve)[776] Macar vilâyeti ḥarâb olub niçe âdemler żâyiʿ olur ve lâkin Allah Teʿâlânuñ murâd-ı şerîfleri ise günahlarımuz içün ṣabr idüb Allah Teʿâlâya recâ itmek gerekiz kim[777] bu belâları üzerimüzden defʿ u refʿ eyleye. "İmdi"[778] benüm sulṭânum; aḥvâlüme taḳayyüd buyurub ḥalâṣıma bir çâre bulmañuz recâ olınur.

ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA-İ NOVİġRAD[779]

Emmâ vezîr Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa Noviġrad Ḳalʿası muḥâṣarasına taʿyîn olınduḳdan ṣoñra mâh-ı Rebîʿu'l-**evvelüñ altıncı** (6 Rebîʿu'l-evvel 1074/8 Ekim 1663) güni vezîr-i mükerrem efendimüze[780] mektûb gönderüb ki efendimüz[781] daḫî Uyvar altında idi ḳalʿa taʿmîrinde[782] "muḳayyed"[783] idi.

Mektup No: 24

Mektûbuñ mefhûmı budur "ki"[784] ẕikr olınur

Benüm devletlü sulṭânum. Ḥâlâ Noviġrad Ḳalʿası'n üç ṭarafdan muḥâṣara itdüm ve durmayub gice "vü"[785] gündüz ṭôp u tüfeng urmaḳdaız.[786] Umaruz Ḥaż-

774 P: ʿasker, 36b
775 P: tedârikin ʿacele üzre, 36b
776 E: "ve" 43a
777 E: gerekiz ki, 43a
778 E: "İmdi" yok, 43a
779 Neugrad
780 P: Aḥmed Paşa'ya, 37a
781 P: vezîr-i aʿẓam, 37a
782 P: "ile" fazla, 37a
783 E: "muḳayyed" yok, 43a
784 E: "ki" yok, 43a
785 E: "ve" yok, 43a
786 E: ile muḳayyedüz, 43a

ret-i Ḥaḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâdan (ki)[787] ʿan-ḳarîb fetḥ u tesḫîri müyesser ola ve ḳalʿa-i mezbûrenüñ[788] iki yerden havâlesi olmaġın küffâr-ı ḥâk-sâruñ ḥalleri diger gûndür. Efendimüzüñ düʿâ-i ḫayrları berekâtıyla ʿan-ḳarîb fethi müyesser olur hemân deyü bu ḳullarına daḫî biraz cebe-ḫâne irsâl buyurıla.

Mektup No: 25

Ve efendimüz[789] daḫî kendüsine mektûb yazub gönderdi

Benüm ḳarındâşum, ḥalen mektûbıñuz gelüb vüṣûl buldı ve mefhûmı maʿlûm oldı. Göreyüm seni nice ḥareket idersüñ[790] ve küffâr-ı bî-dîne göz açdurmayasun.[791] Bolayki Ḥaḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri biz varmazdan evvel[792] fetḥ u tesḫîrin müyesser idi vire "idi".[793] Emmâ bu ṭarafdan çoḳ iş ḳalmadı. Bizüm daḫî ol ṭarafa varmamuz muḳarrerdür. Hemân göreyüm seni. Ve cebe-ḫâne istemişsin. Üstürġon Ḳalʿası'nda vâfir cebe-ḫâne vardur. Murâdıñuz üzre sipâriş olınmışdur. Anlardan iktiżâ iderse **(30a)** alursız. Emma berüde Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa Nitra[794] Ḳalʿası muḥâṣarasına taʿyin olındıḳdan soñra Rebîʿu'l-evvelüñ ṭoḳuzuncı (9 Rebîʿu'l-evvel 1074/11 Ekim 1663) güni mektûb gelüb mefhûmunda devletlü sulṭânımuñ fermân-ı şerîfleri üzre ḥaliyen bu ḳulları işbu çihâr-şenbe güni gelüb Nitra[795] Ḳalʿası ḳarşusında ḳonub ve ḳalʿa ḳapudanına âdem gönderdigimüzde gelüb ṭaşra çıḳub lâzım gelen cevâb virüldükden (ṣoñra)[796] ḳalʿa'i boşadub teslîm eylemek üzre ḳarâr virüldükde kendülerine vira kaġıdı virilüb ve ḳalʿadan varoşa taşınub aḫşam[797] ḳalmamaḳ üzre ve irtesi varoşdan revâne olmaḳ ve eşyâların taḫmîl içün otuz ʿaded ʿaraba virülmek ve Pojon'a varınca anı[798] selâmetle yollamaġa (biraz)[799] "ḳul"[800] virilüb anlar ḳalʿadan varoşa ṭaşınub berü ṭarafda bu ḳulları varoşuñ iki ḳapusına yeñiçeri ḳoyub ve varoşuñ reʿâyâsına küllî istimâlet virilüb gerek başlarına[801] ve gerek ṭavar vesâ'ir emval ü erzaḳları ḥıfẓ u ḥırâset içün kemâl mertebe taḳayyüd-i tâm olınmışdur. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâla anlardan bir ferd yerlerinden deprenmeyüb[802] devletiñüzde varoş reʿâyâsı âsûde-ḥâl ve eymen-i[803] refâhiyet üzre ḳalub ve ḳalʿa içinde iki çorbacı "ve"[804] ḳulları[805] vażʿ olınmışdur ve

787 E: "ki" 43a
788 P: mezbûruñ, 37a
789 P: vezîr-i aʿẓam, 37a
790 P: idersin, 37a
791 E: açdurmayasız, 43b
792 P: muḳaddem, 37a; E: 43b
793 P: "idi" yok, 37a
794 P: Titra, 37a
795 P: Titra, 37b
796 P: "şoñra" 37b
797 E: aḫşama, 43b
798 E: anları, 43b
799 E: "biraz" 43b
800 "ḳul" metinde mükerrer yazılmış, 37b
801 P: baġlarına, 37b
802 P: depretmeyüb, 37b
803 P: emn ü, 37b
804 P: "ve" yok, 37b
805 E: yoldaşları ile, 44a

ḳalʿaya birer mil "mesâfe"[806] yerlerden iki ḳaştaldan[807] bu ḳullarına âdem gelüb yasaḳcı iltimâs etmeleriyle kendülerine birer bayraḳ yasaḳcı ḳoşdurılub "ve birer aġa ḳulıñuz"[808] ḳaştalları görüb gelüb ḫaber virmek içün maʿan gönderilmişdür. Yarınki gün penç-şenbedür inşâʾallâhu Teʿâlâ ḳalʿadan çıḳan melâʿine vira kaġıdımuz mûcibince Pojon'a varınca kendülere müstevfâ âdemler taʿyîn ve emn-i selâmet (üzre yollamaḳ)[809] üzreyüz. Allah *sübḥânehû* ve Teʿâlâ sulṭânımuñ vücûd-i şerîflerin ḫaṭâdan ḥıfẓ idüb uġur-ı devletlerinde hem-vâre aʿdâ-yı dîn-i melâʿînlerin ḫâʾibîn ve ḫâsirîn eyleye ve niçe niçe böyle ḳalʿalaruñ fetḥ u ṭesḫîrin rûzî ve muḳadder idüb ve ʿasâkir-i İslâm manṣûr u mesrûr eyleye (âmîn)[810]

Benüm mürüvvetlü[811] sulṭânum li'llâhi'l-ḥamd ve'l-minneh, ḳal'ʿa-i meẕkûre[812] ümmet-i Muḥammed eglenecek ḳalʿadur. Gerek binâsı ve gerek çevresi merġûbü'l-muntaẓır bir[813] ḫôb yerdür ve Üstürġon Ḳalʿası mânendi bir ṭarafı nehr-i câr̂î ve bir ṭarafı uçurum ve varoşunuñ döşenmesi ʿaynı Üstürġon idügi maʿlûm-ı devlet olına. Cenâbu'l- ʿızzet celle şânühû sulṭânuma fetḥin **(30b)** mübârek idüb devlet-i ʿaliyye-i pâd-şâhîde sulṭânumuñ himem-i ʿâliyeleri berekâtiyle eʾimme-i müʾminîn-i islâm-ı müveḥḥidîn şerefi ile ilâ-inḳiżâi maʿmûrın âbâdân eyleye ve ḳoşanlara gönderilen ḳulları geldükde virdikleri ḫaberi daḫî iʿlâmı muḳteżâ olanı yine ḫâk-pâ-yı şerîflerine iʿlâm olınur ve ḳalʿa içinde bulınan ṭoplar defter-i ḫâk-pâylarına gönderilmişdür ki cemʿan yigirmi pâre. Kimi büyük kimi küçük ve ḳalʿa içinde bir kilîsa vardur ki ḥüsn-i binâsı taʿbîrden ḳâṣırdur. Fermân-ı ʿâlîleri olursa böyle laṭîf ve ḥüsn-dâr câmi-ʿi cedîdede iş bu mübârek cumʿa namazına[814] iẕn-i şerîfleri buyurıla ve ḳalʿanuñ miftâḥları ve cebe-ḫâne defteri irsâl (olındı).[815] Bâkî fermân sulṭânum ḥażretlerinüñdür. Vezîr-i müşârü'n-ileyh Ḥüseyin Paşa'dan müjde getüren âdemisine efendimüz[816] Aḥmed Paşa iḥsân ve ḫilʿat geydürüb ve yedine mektûb virüb meẕkûr âdemi yine Ḥüseyin Paşa'ya gönderdi.

Mektup No: 26
Mażmûn-ı mektûb budur

Benüm ʿızzetli ḳarındâşum. Mektûb-ı şerîfiñüz gelüb vuṣûl (buldı)[817] ve mefhûmı maʿlûm oldı, ber-ḫurdâr olasız. Pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ etmegi saña ḥalâl olsun, göreyüm seni niçe ʿâḳilâne ḥareket idersin ve anda ḳalan reʿâyânuñ olmayaki birşeyleri żâyiʿ ola. Zîrâ maʿlûm-ı şerîfleridür[818] pâd-şâhımuza

806 E: "mesâfe" yok, 44a
807 E: ḳaşıtlıḳ, 44a
808 P: "ve birer aġa ḳulıñuz" yok, 37b
809 P: "üzre yollamaḳ" 37b; E: 44a
810 P: "âmin", 37b
811 P: devletlü, 37b
812 P: meẕkûr, 38a
813 P: eyü, 38a
814 P: namazı, 38a
815 P: "olındı" 38a
816 P: vezîr-i aʿẓam, 38a
817 P: "buldı" 38a
818 P: şerîfüñüzdür, 38a

reʿâyâ lâzımdur ve bu vilâyet anlarsuz olmaz ve bu ṭarafdan daḫî vâfir ḳul yazub gönderürüz. Emmâ benüm ḳarındâşum rûz-ı ḳâsıma daḫî yigirmi beş gün ḳaldı vaḳt teng ḳaldı. Hemân anda olan reʿâyâyı ve ol ṭarafda olanları emn ü emân üzre alıḳoyub ve siz bu ṭarafa teşrîf idesiz ve bâkî ʿızzetde olasız. Çün Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa Nitra[819] Ḳalʿası'n feṭḥ itdi ve ol ṭarafda[820] olan Macar reʿâyâsını emîn "ve"[821] sâlim alıḳodı, bu kerre cümle varoşları ol ṭarafda olan ḳaştalları emân dileyüb cümlesine emân kaġıdları virilüb. Emmâ ol eṭrâfdan[822] bir ʿanḳâ zimmî gelüb vezîr-i aʿẓama bulışub ve efendimüzden[823] serbest emrin dileyüb efendimüz[824] daḫî serbest emrin iḥsân idüb.[825] Zîrâ ẕimmî-i mezbûr Orta Macar'uñ varoşlarından bir bellü zimmî olub ol sebebden serbest emri virildi ki eşiden reʿâyâ gelüb aḳar. Emmâ çoḳ varoşı ve nâḥiyelere ve ḳaryelere bu ednâ ḳulları Vezir-i aʿẓam Aḥmed Paşa'nuñ mühür-dârı olduġımuz ḥasebiyle emân kaġıdların mühürlemişümdür.[826] Umaruz ki **(31a)** Ḥaḳ Teʿâlâdan bu ednâ ḳulına daḫî ṣevâbı naṣîb ola ve Noviġrad Ḳalʿası'nuñ muḥâṣarasına taʿyîn olınan (Vezir)[827] Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa'dan daḫî Rebîʿu'l-**evvelinüñ onuncı** (10 Rebîʿu'l-evvel 1074/12 Ekim 1663) güni mektûb gelüb rûz-ı ḳasıma yigirmi dört gün ḳalmışidi.

Mektup No: 27

Benüm devletlü sulṭanum; Noviġrad Ḳalʿası'n üç ṭarafdan muḥâṣara eylemişüm. "Ḳalʿa"[828] ziyâde metânet üzredür. Bize daḫî iki balyemez ṭop ve biraz ʿasker irsâl buyurasız. Umaruz "Cenâb-ı"[829] Ḥaḳ "*sübḥânehû* ve"[830] Teʿâlâdan ʿanḳarîb fetḥi müyesser ola ve benüm sulṭânum Beçan Ḳalʿası ki meşḥûr ḳalʿadur. Küffâr-ı bî-dîn iḥrâḳ idüb bıraġub firâr eylemişdür[831] ve ol ṭaraflarda daḫî iki palanḳa'i boşadub küffârı firâr eylemiş ve birḳaç varoşları bu ḳullarına gelüb emân kaġıdların dileyüb virmişüzdür.

Mektup No: 28

Efendimüz[832] daḫî Ḳaplan Paşa'ya mektûb gönderdi

İşte sen daḫî iki ṭop ve biraz "oda"[833] sancaḳları ʿaskeriyle zaġarcı başı bir ḳaç oda yeñiçeri (ile)[834] taʿyîn olınub gönderildi. Hemân göreyüm seni nice merd-âne

819 P: Titra, 38b
820 P: eṭrada, 38b; E: 44b
821 E: "ve" yok, 44b
822 P: eṭrafdan, 38b; E: 44b
823 P: vezîr-i aʿẓamdan, 38b
824 P: vezîr-i aʿẓam, 38b
825 P: virüb, 38b
826 E: mühürlemişdür, 44b
827 P: "vezîr" 38b
828 E: "Ḳalʿa" yok, 45a
829 P: "Cenâb-ı" yok, 38b; E: 45a
830 P: "*sübḥânehû* ve" yok, 38b
831 E: etmışdür, 45a
832 P: vezîr-i aʿẓam, 38b
833 P: "oda" yok, 39a

ḥareket idersüñ, maʿlûmıñuzdur (ki)[835] vaḳt teng oldı. Hevalarda berûdet yoġiken ve var ḳuvvetin bazuya getürüb ḫâb-ı râḥatı terk idüb bolayki Ḥaḳ (*sübḥânehû*)[836] Teʿâlâ ḥażretleri[837] ol ḳalʿanuñ daḫî fetḥin müyesser eyleye,[838] bâkî ʿızzetde olasız. Ḥaḳ Teʿâlâya şükr olsun ki elli altmış gün olduki aṣlâ yaġmur olmayub hevâlar ziyâde güzel oldı[839] "Gerçi"[840] ḳasıma on beş yigirmi gün ḳalmış idi. Emmâ Ḥaḳ Teʿâlâya şükr olsun ümmet-i Muḥammed'e iḥsânı çoḳdur ve Tâtâr ʿaskeri növbetile on beşer biñ ʿasker aḳına varub gelmekdedür.[841] Dört-beş ḳonaḳ "yir"[842] giderlerdi, öñlerine aṣlâ kimse gelür yoġidi.[843] Her bölükleri aḳından geldükde mirzalar gelüb efendimüzden[844] ḫilʿat giyerlerdi ve efendimüz[845] bunlara süvâl iderdi; vâfir doyum oldıñuz mı anlar daḫî cevâb iderlerdi (ki);[846] sulṭânım (ḥażretlerin)üñ[847] devletinde vâfir doyum olduḳ. Ve bu defʿa yigirmi biñ miḳdârı esîr alduḳ ve devletiñüzde[848] öñimüze kimse ḳarşu ḳoyub durur yoḳ. (El-ḥamduli'llâh ṣümme el-ḥamduli'llâh)[849]

Ẕikr-i Mübâḥeṣe-i Forġaç-mehzûm[850] be-Ḳapudân-ı Ḳomarân der- Meclis-i Ṣohbet-şân[851]

Rebîʿu'l-evvel ayınuñ on beşinci (15 Rebîʿu'l-evvel 1074/17 Ekim 1663) güni bir dil ṭutuldı. Efendimüzüñ[852] ögine getürdiler ve bu gûne taḳrîr eyledi ki Forġaç-ı laʿîn ʿaskeri ile Uyvar'dan emân ile Ḳomarân'a varduḳda Forġaç-ı laʿîn Ḳomarân ḳapudanlarıyle oturub içerken Forġaç-ı laʿîn şabḳasın başında egri ḳoyub Ḳomarân **(31b)** ḳapudanları Forġaç'a dir ki hüner mi eyledüñ ki şabḳaʾi böyle egri ḳorsun. Forġaç daḫî dimiş ki belî hüner eyledüm ve yüzüm açuḳdur. Âl-i Oṣmân "ʿaskeriyle"[853] ḳırḳ gün pey-â-pey gice gündüz ceng iderdüm. Meger Forġaç-ı laʿîn Sulṭân Süleymân ṭopınuñ güllesin ve "dilli ṭopuñ güllesin"[854] ve ḳara deve güllesin bile Ḳomarân'a göstermek içün getürmiş imiş. Ol üç dâne gülle ve Ḳomarân ḳapudanlarına gösterüb ve dimiş ki; işte bunuñ gibi güllelerüñ günde arḳama biñ dâne gülle yerdüm. Sizüñ hüneriñüzi göreyüm. Ḳomarân'dan bir ḳarış ṭaşra ḳurâya

---

834 P: "ile" 39a
835 P: "ki" 39a
836 E: "sübḥânehû" 45a
837 P: ḥażreti, 39a
838 P: daḫî ol ḳalʿanuñ ʿan ḳarîb fetḥ u tesḫîrin müyesser eyleye, 39a
839 P: olub" 39a
840 P: "Gerçi" metinde mükerer yazılmış, 39a
841 E: gelmekde, 45a
842 P: "yi" yok, 39a
843 E: gelmezdi ve gelir daḫî yoġidi, 45b
844 P: vezîr-i aʿẓamdan, 39b
845 P: vezîr-i aʿẓam, 39b
846 E: "ki" 45b
847 E: "ḥażretlerin" 45b
848 P: devletüñde, 39b
849 E: "El-ḥamduli'llâh ṣümme el-ḥamduli'llâh" 45b
850 E: münhezim, 41b
851 P: îşân, 39b
852 P: vezîr-i aʿẓam, 39b
853 P: üç-dört kerre yüz biñ ʿaskeriyle, 39b
854 P: "dilli ṭopuñ güllesin" yok, 39b

çıḳuñ görüñ ne alur[855] ne ṣatarsız ʿaceb.[856] Altı aydan berü ḳıralıñuz bize imdâd göndermedi. Ḥuṣûṣâ kendü taḫtı yanında bu ḳadar gün Âl-i Oṣmân ʿaskeriyle ceng eyledüm. Ben hiç utanmam ve yüzüm aḳdur. Emmâ Beç ḳıralı şimden ṣoñra Beç'de degil belki ḳırḳ ḳonaḳ öteye ḳaçar. Zîrâ ben ʿasker-i İslâmı gördüm ve añladum ve bir daḫî ḫaber geldi ki Uyvar'dan giden Nemçe ḳapudanların Beç ḳıralı ḳatl eylemiş ve Forġaç daḫî istemiş Forġaç daḫî kendüye varmamış Yanıḳ Ḳalʿası'na (ḳaçub)[857] "firâr eylemiş".[858]

Budin Vezîri[859] Ḥüseyin Paşa; Levâ Ḳalʿası Muḥâṣarasına ʿAzîmet Eyledügi Ḥikâyetidür

Budin vezîri müşârü'n-ileyh Ḥüseyin Paşa Nitra[860] Ḳalʿası'n emân ile fetḥ eyledükden ṣoñra vezîr-i müşârü'n-ileyh Nitra[861] Ḳalʿası'na ḳarib Levâ Ḳalʿası dimekle meşhûr ḳalʿa olub añа daḫî "ḫaber getürüb"[862] yâ emânile Levâ Ḳalʿası'n virürsiz yaḫud[863] vaḳtiñüze ḥażır oluñ. Üzeriñüze varub muḥâṣara idüb, virgü ḥażret-i Allâhundur. Levâ Ḳalʿası'nda olan kefere cevâb virüb biz bu ḳalʿa'i kerbiç ve ṭaşile binâ eylemişiz(dür).[864] "Ve ḥâlâ"[865] Çâsâr'ımuzdan ʿulûfemüz ayaġımuza gelüb alıruz ya biz ḳalʿa'i niçe virürüz.[866] Bu defʿa Ḥüseyin Paşa bu aḥvâli Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa'ya iʿlâm eyledükde efendimüz[867] daḫî Ḥüseyin Paşa'ya emr eyledi ki; varub Levâ Ḳalʿası'n muḥâṣara eyleye, fî şehr-i **Rebîʿi'l-evvel 16**[868] **sene 74** (16 Rebîʿu'l-evvel 1074/18 Ekim 1663).

Mektup No: 29

Ṣûret-i mektûb

Benüm ʿızzzetlü ḳarındâşum. Nitra[869] Ḳalʿası'na ḳul taʿyîn olınub ve sen daḫî anda olan "ʿaskerden"[870] murâd ideni yazub alıḳoyasız. Kemâl-mertebe Nitra Ḳalʿası'n muḥâfaẓa itdirüb baʿdehû siz ḳarındâşımuz varub Levâ Ḳalʿası'n muḥâṣara eyleyesiz. Göreyüm seni bolayki Ḥaḳ (*sübḥânehû*)[871] Teʿâlâ ḥażretleri ânuñ fetḥin daḫî müyesser eyleye idi. Gerçi rûz-ı ḳâsıma on sekiz gün ḳaldı. Maʿlûm-ı şerîfiñüz vaḳt az ḳaldı, göreyüm seni küffâr-ı ḥâk-sâra **(32a)** göz açdırmayasız ve bu ṭarafda

855 E: alub, 45b
856 P: "ne" fazla, 39b
857 P: "ḳaçub" 39b
858 E: "firâr eylemiş" gitmiş, 46a
859 P: vezîr-i Budin, 39b
860 P: Titra, 39b
861 P: Titra, 39b
862 E: "ḫaber getürüb" yok, 46a
863 P: ya, 39b
864 P: "dür" 39b
865 E: "Ve ḥâlâ" yok, 46a
866 P: niçe ḳalʿa'i, 39b
867 P: vezîr-i aʿẓam, 39b; E: yok, 46a
868 P: 6, 39b
869 P: Titra, 39b
870 P: "ʿaskerden" yok, 40a
871 E: "sübḥânehû" 44b

daḫî Uyvar Ḳalʿası'nda işimüz az ḳaldı. Hemân muntaẓırızdur. Emma berüde Ḳomarân tarafından küffâr-ı ḥâk-sâr otlaġa varan otlaḳcılarımuzı rencîde iderdi. Gemilerinden ve pusılardan çıḳub birḳaç âdemimüzi aldı. Efendimüz[872] daḫî Ḫân-zâde Aḥmed Giray Sulṭâna ḫaber gönderdi ki, varub ordusıyla Ḳomarân ḳarşusında ḳona. Aḥmed Girây Sulṭân daḫî ʿaskeriyle varub Ḳomarân ḳarşusında ḳonub birḳaç Tâtâr varub Ṭunaʾi yıldırub ḳarşu Ḳomarân'dan dil almaḳ murâd etmişken[873] hele dil ele girmemiş ancaḳ Tâtârlar birḳaç bâr-gîr sürüb[874] götürdiler.[875] Küffâr çünki Tâtâr ʿaskerinüñ "Ṭunaʾi"[876] yıldurdığın gördi, ḥâl nice olur. Hele ḫavflerinden ḳırḳ-elli pâre ṭop atarlar. Emmâ ḳalʿadan ṭaşra çıḳamayub Tâtârlar gine bu ṭarafa selâmetle geçdiler. Gerçi dillerde meşhûrdur ki; Tâtâr ʿaskeri Ṭunaʾi yıldırur emmâ bu[877] ḥâl ile buña inanılmazdı. Bu defʿa biz de gördük ḥayrân ḳalduḳ. Emmâ Tâtâr ʿaskeri efendimüzden[878] çoḳ icâzet istediler ki varub Ḳomarân Aṭasın uralar. Rıżâ virmeyüb belki küffârı bir yerden meters[879] ide. Tâtâr ʿaskerine bir żarâr olmaya. Emmâ ḳarşu geçmek âsân imiş deyü Tâtâr'lar söyler. Zîrâ ucurum yoḳdur varub yoḳladuḳ elbette. Ḳarşu bir daḫî mısmılca giderüz ve saz daḫî tedârik iderüz. Hemân bize icâzet, virgü Allâhuñdur.

Zirin-oġlınuñ Ḳomaran Ḳalʿası'na İmdâda Geldüginüñ Ḥikâyetidür

Emmâ küffâr-ı ḥâk-sâr[880] Ḳomarân'da berü ṭarafa köprü binâ eyleyüb ve berü Uyvar yaḳasında ṭâbur idüb ve birḳaç biñ kefere köpriʾi gecüb berü yaḳada ṭâbura girüb. Emmâ ṭâburı daḫî ṭop altında olmaġile hele bir iki biñ kefere ṭâburdan çıḳub Tâtâr ordusından dil almaḳ hevesiyle "**ḫufira li-ġayrihî ve daḫale fîhi**" (Darb-ı meṣel).[881] Emmâ bi-ḥamdi'llâh kendülerinden bir ḳaçı dil aldı ve ve bir iki kelle kesildi ve dilleri "efendimüz"[882] Vezîr-i aʿẓam (Aḥmed Paşa)[883] öñine getürdiler ve söyletdiler ve meẕkûr dillerüñ taḳrîri budur ki; Zerin-oġulları iki ḳardaş bile ve Monteḳuḳuli laʿîn bile üçi bile Ḳomarân'a yigirmi biñ ʿaskerile gelüb on biñ Nemçe ʿaskeri Monteḳuḳuli iledür ve on biñ Ḥırvât ve Macar ʿaskeri Zerin-oġulları ile(dür).[884] "Efendimüz"[885] vezîr-i aʿẓam süvâl eyledi ki, bunlaruñ murâdları nedür. Bu dil didi ki;[886] bunlaruñ murâdları sizden Ḳomarân'ı ḥıfẓ **(32b)** eylemekdür. Efendimüz[887] yine buyurdı ki, ya berü Uyvar ṣaḥrâsında geçmek

872 P: vezîr-i aʿẓam, 40a
873 P: etmişler iken, 40a; E: 46b
874 P: süriyüb, 40a
875 E: getürür, 46b
876 P: "Ṭunaʾi" yok, 40a
877 P: bir, 40a; E: 46b
878 P: vezîr-i aʿẓamdan, 40a
879 E: metersin, 46b
880 P: bî-dîn, 40a
881 "Başkası için kazdı, kendisi düştü."
882 P: "efendimüz" yok, 40b
883 P: "Aḥmed Paşa" 40b
884 P: "dür" 40b
885 P: "Efendimüz" yok, 40b
886 P: Bunlara bir dil" 40b
887 P: vezîr-i aʿẓam, 40b

murâdları yoḳ mıdur? Dil daḫî cevâb virdi ki anlaruñ ʿaḳlı vardur. Hiç yigirmi biñ ʿasker üç dört kerre yüz biñ ʿaskere nice varur. Ya başuñuz buġıñuz kimdür. Dil cevâb itdiki, cümlesinüñ başı Zirin-oġlıdur. Çâsâr Milâṭabanuş'ı maʿzûl idüb[888] Zirin-oġlını ser-ʿasker eyledi. Emmâ bir ḥâl ile ziyâde ʿasker cemʿ etmege ḳâdir olmıyorlar. Emmâ bir ġayri dilüñ daḫî cevâbı budur ki Çâsâr Zirin-oġlını ser-ʿasker idüb ve kendüye Uyvar Ḳalʿası'n hîbe etmiş ve bi'l-cümle Orta Macar'ı hîbe etmiş ve kendüye vâfir ʿasker virmiş ve dimiş ki; var imdi Oṣmanlı'dan Uyvar'ı al ve Âl-i Oṣmân ʿaskerin boz. Ol vilâyetler cümle senüñ olsun. Zirin-oġlı daḫî dimiş ki; varayum emmâ baña yüz elli biñ ʿasker virirsen. Çâsâr daḫî dimiş ki ben yüz elli biñ ʿaskere şimdi (ben)[889] ḳâdir olaydım Uyvar'ı Oṣmanlı'ya virmezdim. Hemân nice kendüñ bilürseñ öyle eyle. Saña lâyıḳ[890] ve vilâyet lâzım ise var Oṣmanlı'dan ḳurtar deyü Çâsâr cevâb eylemiş.

Ez-în Cânib-i Gürci Ḳaplan Paşa

Noviġrad muḥâṣarasına ve Ḥüseyin Paşa Levâ Ḳalʿası muḥâṣarasına ikisi ile bile çoḳ ʿaskerimüz gitdi. Emmâ ordû-yı hümâyûnda daḫî mübâlaġa ile çoḳ ʿaskerimüz vardur. Luṭf-ı Ḥaḳḳıyle bî-ḥavf ü bîm oturaraḳ ve ʿaskerimüz isterdi ki[891] bir düşman gele luṭf-ı Ḥaḳḳile (uġraşavuz da)[892] ḳıravuz. "Efendimüz"[893] Vezîr Aḥmed Paşa ḥażretleri bu eṣnâda ḳalʿa taʿmîrinde idi ve ḳalʿada çadırda otururlardı. Dilleri söyletdi ve Tâtâr'lara vâfir iḥsân eyledi ve kendüsi ol sâʿat otaġa varub vüzera ve beglerbegiler ve sipâh buyurdılar ve buyuruldı. Kendü eliyle yazdı, cümleñüz ḥażır olasız. Ḳomarân'da biraz ʿasker görinmiş ve köpri binâ idüb birḳaçı berü yaḳasında ṭâbura girmiş hemân ḥâżır u müheyyâ durasız. Ne yüzden fermân olursa añа göre ʿamel idesiz.

ḤİKÂYET-İ TEŞRîF-İ ḤAṬṬ-I ŞERîF

Bundan aḳdem âsitâne-i devlet ṭarafına Edirne'ye müjde ile giden Ḥaṣeki Meḥmed Aġa Uyvar'dan ṭoḳuzuncı güni Edirne'ye varmış ve iki günden ṣoñra pâd-şâhumuz ḳapucılar ketḫüdâsı Yûsuf Aġa ile ṣadr-ı aʿẓam efendimüze[894] (Aḥmed Paşa'ya)[895] semmûr kürk ve sâde ḳaftan ve ṣorġuç ve ḥançer gönderüb Yûsuf Aġa daḫî Edirne'den Uyvar Ḳalʿası ṣaḥrâsına geldi, ʿaẓîm alaylar olub cümle ḳalʿada olan ve Ordû-yı **(33a)** hümâyûnda olan toplar atılub[896] ʿaẓîm şenlikler oldı fî şehr-i **r.a 17 sene 74** (17 Rebîʿu'l-evvel 1074/19 Ekim 1663).

---

888 P: eyledi, 40b
889 E: "ben" 47b
890 E: Metinde üzeri çizilmiş, 47b
891 E: kim, 47b
892 E: "uġraşavuzda" 47b
893 P: "Efendimüz" yok, 41a
894 P: vezîr-i aʿẓam, 41a
895 P: "Aḥmed Paşa'ya" 41a
896 E: atub, 48a

Cümle vüzerâya ve iş içinde olanlara ḫilʿatler geydürdiler ve Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭâna daḫî başḳa ḥaṭṭ-ı hümâyûn geldi. Emmâ semmûr kürk gelmedi, lâkin ṣadr-ı aʿẓam kendüye semmûr kürk geydirdi ve ḥaṭṭ-ı hümâyûnı kendü eline virdi ve buyurdu ki;[897] var Ḫânum, bu ḥaṭṭ-ı hümâyûnı[898] kendü ordıñuzda oḳuduñ. Çün ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine gelen ḥaṭṭ-ı hümâyûn oḳuñdı. Cümle vüzerâya sâde ḫilʿat ve Ḫân-zâde'ye semmûr kürk[899] geydirdiler ve Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭân Ḳomarân ḳarşusında ordusına gitdi. Gelen ḥaṭṭ-ı şerîfi kendi ʿaskerine "oḳudub"[900] diñletdi.

Ḥaṭṭ-ı Hümâyun No: 3

Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'ya Gelen Ḥaṭṭ-ı Şerîf-i[901] Seʿâdet-[902] Maḳrûn Ṣûretidür

Sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Selâm-ı selâmet encâm-ı pâd-şâhânem ve peyâm-ı meserret-resân-ı mülûkânem ile teşrîf buyurdıġumdan ṣoñra bi-ʿinâyeti'llâhi'l-meliki'l-fettâḥ ʿavn ü ʿinâyet-i Kird-kâr ile ḳalʿa-i Uyvar bend-i kemend-i teshîre giriftâr olub küffâr-ı duzaḫ-ḳarâra envâʿ-ı ḥaẓelân ile dil-ḫâh-ı hümâyûnum üzre ʿuḳûbet olduġı müjde ḥaberi rikâb-ı hümâyûnuma meserret baḫş olduḳda der-gâh-ı vâhibü'l ʿaṭâyâ envâ-ʿı ḥamd ü ṣenâ ḳılınmışdur. Fe-ḥamden ṣümme ḥamden bu fütûḥât-ı celîle ṭab-ʿı şerîfüme feraḥbaḫş ve zihn-i latîfüme meserret naḳş olmışdur. Ḥażret-i ḫâlik-ı lâ-yezâlden tażarruʿ ve niyâz iderüm ki daḫî niçe niçe fütûḥat-ı celîle vücûda gelüb dâʾimâ küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr nîgû- fesâr-ı ḥufre-i nâr olmaḳdan ḫâlî olmayalar. Saña ve ol sefer-i ẓafer-eṣerde uġur-ı dîn ü devletümde ṭaş yaṣdanub ṭopraḳ döşenüb ġâzî ve mücâhid ḳullarımuñ vażʿu şerîfine ve ṣaġîr u kebîrine nân u niʿmetüm ḥalâl olsun ve cümleñüz ber-ḫurdâr olasız. Temâm-ı dil-ḫâh-ı hümâyûnum üzre ḫizmet ve rıżâyı mülûkânem üzre saʿy u diḳḳat eylediñüz. Cümleñüz düʿâ-i ḫayr-i icâbet eser-i ḫüsravâneme mażhar düştüñüz. Cân u bâşile uġur-ı hümâyûnumda çalışan ḳullarım ḥaḳḳında ʿinâyet ü iḥsânum mebzûldür ve ḥâliyen ʿavâṭıf-ı ʿaliyye-i mülûkânemden seni bir muraṣṣaʿ sorġuc ve bir ḳabża şemşîr-i ʿadüvv ü tedmîr-i ṣâḥib-ḳırânî ile ḥâṣṣa kürklerümden ser-â-ser ḳablu bir kürk ve bir ḳaftân ile teşrîf buyurub ḥâliyen ḳapucılar ketḫüdâm Yûsuf Aġa ile irsâl ü iḥsân eyledüm. Veẓâʾif-i şükri edâdan ṣoñra dîn ü devletüme ve ʿırż-ı nâmûs-ı salṭanatuma lâʾiḳ olduġı üzre ḥareket ü ġayret ü ḥamiyyet idüb fetḥ olınan ḳalʿanuñ **(33b)** taʿmîr u tersîmi bâbında beẕl-i maḳdûr eyleyesin.

897 E: eytdi ki, 48a
898 P: şerîfi, 41a
899 P: ḫilʿat, 41b
900 E: "oḳudub" yok, 48b
901 E: şerîfüñ, 48b
902 P: Humâyûn-ı Şevket, 41b

Ḥaṭṭ-ı Hümâyun No: 4

Emmâ Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭâna Gelen Ḥaṭṭ-ı Şerîf Mefhûmıdur

Ber-ḫurdâr olasın. Vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm yanında çoḳ ḫizmet eyledüñ devletimüñ ḫayr-ḫâhısuz ber-ḫurdâr olasın. Ancaḳ olur yine vezîr-i aʿẓamum münâsib gören aḥvâlle (ʿamel)[903] eyleyesiz ve asitâne tarafından baʿżı dostlardan meẕkûr Yûsuf Aġa ḳılıç ḳaftân ile geldükde çoḳ mektûb getürüb. Emmâ Anaṭolı Ḳâḍî-ʿaskeri (gönderdügi mektûbı vezîr-i aʿẓam ziyâdesiyle pesend idüb zemânede kimse böyle mektûb yazmaḳ bilmez deyü meẕkûr Ḳâḍî-ʿasker[904] Ḥâfıẓ Meḥmed Efendi nâm ile be-nâm idi. Efendimüz[905] şol mertebe ehl-i ʿılm idi ki taʿbîrin edâ etmege ḳâdir degiliz. El-ḥaḳ cümle küttâb ve reʾîs ve teẕkireci[906] kendüsi yanında ḳalem çalmaḳa ḫavf u ḫayâ iderlerdi. Ol daḫî elbette iki yazduġı kelimelerinde bir yañlış bulurdı. Kimsenüñ mektûbın begenmezdi. Ol ḥadden ziyâde ehl-i ʿılm ve ehl-i ḫâneş idi. Bu defʿa bu mektûb geldükde bu mektûba vâfir pesend itdi.

Mektup No: 30

Ṣûret-i mektûb-ı Ḳâḍî-ʿasker-i Anaṭolıdur ki ẕikr Olınur

Her ṣubḥ-gâh-ı iclâl ki dest-yâr-ı[907] âfitâb-ı ʿinâyet birle mevaʿid-i sürûr ve her şâm u[908] iḳbâl ki talîʿa-i suʿûd u sipihre hen-gâm-ı ẓuhûr ola. Ol fâżıl-ı bî-naẓîr-i müşterî- tedbîr, müşîr-i âṣaf-mekân, âṣaf-ı Süleymân-ı zamân, ṣânî-i[909] ʿAlî rây ve kişvar-küşâ-yı düstûr-ı merḥamet-meşhûr maḳâṣıd-ı hemşây haẓretlerinüñ geşt-i râz maḳṣûdları **"va'llâhu yü'eyyidü bi-naṣrihî men yeşâ'ü"** (K. K. 3/13)[910] cûy-bâr-ı ġazne-i şer-şer ve serab ve cemî-ʿı ḳârları muvâfıḳ rıżâ-yı mütemmimü'ṣ-savâb olub pertev-i rikâb-ı ḫurşîd tâbından ṣubḥ u fürûzân gibi tebâşîr-i beşâret ʿıyân ve cünbüş-i semend ṣarṣar ṣitâbından berg ü ḫızân gibi ecsâm-ı aʿdâ lerzân ve hücûm-ı ḳaḥramanları gibi âteş-efken ḥarmen-i ḍalâl ve tanṭana-i ṣâḥib-ḳırânlarından düşmen-i dîn pür-melâl olmaḳ deʿavâtı pîş-gâh-ı ẓafer-penâh nuṣret-i dest-gâhları ṣavbına niṣâr ḳılınduḳdan ṣoñra ʿarż-dâşt-ı dâʿî-i ṣadâḳat-kâr oldur ki aḫbâr-ı nuṣret-âṣâra ḳapuda iki ḫalḳa gibi gûş-i intiẓâr-ı per-peyk-i ṣabâ-reftâr nâ-gâh, bedîd ü âşikâr olub yine bir ḫoş ḫaber-i fetḥ u ẓafer var ki ẕikri Ḥaḳḳa-i çarḫ-ı muʿallâ ṭolusıdur. Ṣemîn ü büzürg-ḥiṣâr-ı üstüvâr Ḳalʿa-i Uyvar'uñ der u dîvârı ṭôp-ı ḳalʿa-gûb ile ḍarb ve ġuzât-ı islâm küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr ile ḳıtâl u ḥarbden ṣoñra baḳiyyetü's-suyûf-ı melâʿîn-i[911] ḫabâ-meʾlûf **"ve ḳaẕefe fî ḳulûbihimü'-ruʿbe in**

903 P: ʿamel, 42a; E: 49a
904 P: "gönderdügi mektûbı vezîr-i aʿẓam ziyâdesiyle pesend idüb zemânede kimse böyle mektûb yazmaḳ bilmez deyü meẕkûr Ḳâḍî-ʿasker" 42a; E: 49b
905 P: Emmâ vezîr-i aʿẓam, 42a; E: Emmâ efendimüz, 49b
906 E: teẕkireciler, 49b
907 E: destâr-ı, 49b
908 P: ṣâm-ı, 42a
909 P: ṣân-ı, 42a
910 "...Allah dilediğini yardımı ile destekler."
911 P: melâʿîn ü, 42b

yeravne illa firârâ" (K.K. 33/26)[912] mışdâḳınca ġarîḳ-ı biḥâr-ḥaşyet ve ḥarîḳ-ı nâr-ı dehşet olub bi'l-âḥere eẕyâl-i emânete teşebbüs itdüklerinde "**fa'fü 'anhüm ve'ṣfaḥ. inne'llâhe (34a) yüḥibbu'l-muḥsinîn**" (K.K. 5/13)[913] mü'eddâsınca eman virilmekle **Ṣaferi'l-muẓafferüñ yigirmi üçünci** (23 Ṣafer 1074/26 Eylül 1663) güni yevmi erbi'ada dâḫil-i ḫûze-'i tesḫîr-i ḥażret-i pâd-şâh-ı ẓafer penâh nuşret-i 'asâkire ve demmeret-i a'dâde oldugı peyâm-ı sürûru'l-ḥây ile tebşîr eyledükde cebhe-i ḫuşû' żi'a-i ḍarâ'ate vażi' u dest-niyâz-ı pâr-gah-ı âmâle refî' olındı ki bu fetḥ-ı 'aẓîmi 'âmme-i enâma mübârek idüb pâd-şâh-ı gerdûn vaḳarı dâ'ima dehşetde,[914] küffâr-ı Macar ve ḥażre-i ṣafder ve âṣaf-râyuñ peykân-ı şihâbı berk-efken-i bâġistân-ı ḍalâl olmaġile manẓûr-ı ḥâtem-i enbiyâ ve maḳbûl-i ḥâżret-i ẕü'l-celâl ola. Ḥaḳḳâ ki bu fetḥ-i cemîl ve ẓafer-i cezîlüñ edâ-i şükri żabṭa-i teyessürden ḫâric belki rutbe-i te'assürden ẕeru-i tabaḳât te'aẓẓüre 'âricdür "**velev**[915] **enne lî fî külli münbitin ṣa'ruhû (lisânen)**[916] **ye'ibbü'ṣ-şükre künte muḳṭıran ḥażret-i rabbu'l-'âlemîn**" zamân-ı sa'âdet-nişânlarında niçe ḳılâ' u bilâd-ı küffârı ḳabża-i taṣarruflarına idḫâl ve envâ-'ı fütûḥâtile kâffe-i muvaḥḥidîn mesrûru'l-bâl ide, âmîn. Bi-câh-i Muḥammedin ve âlihî'ṭ-ṭayyibîn 'abdu'd-dâ'î'l-ḳadîm. ***Ḥâfiẓ Meḥmed el-Ḳâżî be-'asâkir-i Anaṭolı.***

ḤİKÂYET-İ 'ÖZR-ÂVARDEN-İ ḲIRAL-I ERDEL

Emmâ âsitâneden berü Erdel ḳıralına Ṣadr-ı a'ẓam Aḥmed Paşa bir ḳaç def'a mektûblar gönderüb sefere gelesün deyü. Erdel ḳıralı gâh müstaḳilen âdem gönderüb gâh mektûb gönderüb vâfir 'özr behâne idüb maḥżâ sefere gelmemek içün, gâh düşmanımuz vilâyetimüzdedür. Gâh 'askerüm azdur "deyü"[917] ne ile geleyüm. 'Ale'l-ḫuṣûṣ sulṭânuma lâ'iḳ pîş-keş olmayınca sulṭânuma ne yüzile geleyüm deyü 'özr "âverliḳ"[918] iderdi. Meẕkûr Erdel ḳıralı Apafı[919] Miḥâl biñ (dürlü)[920] 'özr baḥâne idüb ve gâh dirdi ki sefere gelürseñ[921] pâd-şâh ḥazînesi[922] bu sene taḥṣîl olınmaz ve vilâyetimüz düşmandan ḥarâb olur. Erdel memleketini ḥalî ḳoyamazam. Meger ḳıral-ı meẕkûr ziyâde ḥavf idermiş ki sefere varduġımuz[923] gibi vezîr-i a'ẓam beni ḳatl ider deyü. Ve vilâyet a'yânından Macar keferesi kendüye dir imiş ki; ḳıralum sefere gitme. Zîrâ Türk büyük âdem öldürür deyü kendüye vesvese virmişler. Bu def'a efendimüz[924] Aḥmed Paşa Uyvar Ḳal'ası'n fetḥ itdükden ṣonra üçünci gün tekrâr Erdel ḳıralına mektûb ve Muḥarrem Aġa ile

912 Ayetin doğrusu; " ve ḳaẕefe fi ḳulûbihümü'r-ru'be ferîḳan taktlulûne ve te'sirûne ferîḳan" dır. "Ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz."
913 "yine sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."
914 E: dehşet, 50a
915 P: vellâ, 42b
916 E: "lisânen" 50b
917 E: "deyü" yok, 50b
918 E: "âverlik" yok, 50b
919 E: Apafi, 50b
920 E: "dürlü" 50b
921 P: gelseñ, 43a; E: gelürsem, 50b
922 P: pâd-şâha ḥazînesine, 43a
923 E: varduġum, 50b
924 P: vezîr-i a'ẓam, 43a

Erdel ḳıralınuñ ḳapu ketḫüdâsını[925] gönderdi ve mektûbda ve âdemisine ağızdan vâfir yemîn idüb; hiç ḥavf u teşvîşe düşmesün, hemân gelsün. Zîrâ ḳırâl bunda geldükde kendüsiyle başḳa müşaveremüz vardur ve kendüye "hemân gelsün".[926] Pâd-şâhuñ çoḳ iḥsânı olur.[927] Hemân iki ḳonaġı bir eylesün birḳaç[928] günde gelüb yetişmek gerek ve andan ʿasker istemeziz ve pîş-keş daḫî hiç istemeziz. Hemân birḳaç atlu ile ṣalt gelsün **(34b)** pâd-şâh devletinde ʿaskere mużâyaḳa yoḳdur. Hele Muḥarrem Aġa ve ḳapu ketḫüdâsı bu cevâb ile kendüye varduḳda Erdel ḳıralı ḥavf u teşvîşin giderdi. Ol sâʿat iki üç yüz atlı ile Uyvar ṣaḥrâsına gelüb ṣadr-ı aʿẓama mülâḳî oldı ve kendüye ḳarşu Boġdan ve Eflâḳ voyvodaları ʿaskerleriyle istiḳbâle çıkdılar ve birḳaç çâvuş ve efendimüzüñ[929] delileri ve göñüllüleri cümlesi alaya çıkdılar. Ve kendüye berât-ı dîvân raḥt ile mükemmel ḳarşu gönderildi ve ʿaẓîm alay oldı ve oṭaġa gelüb efendimüz[930] obada oturdı. Baʿdeḥû ṭaşra çıḳdı ḳıral iskemlüde otururken ayaġa ḳalḳub ve ḳalpaġın başından indirüb ve efendimüzüñ[931] dâmenin pûs eyledi. Çün efendimüz[932] ve vezîr-i aʿẓam kendü yerine oturdı. Ḳıral daḫî oturdı. Ḳıral daḫî iskemlü üzerine oturub ve efendimüz[933] kendüsine ḫoş geldüñ "ṣafâ geldüñ buyurub"[934] ol daḫî tekrâr ayaḳ ḳalḳdı ve efendimüzi pâ-bus eyledi. Birḳaç sözden ṣoñra ḳırala bir semmûr kürk, ser-â-ser ḳaplu geydürdi ve başḳa çerge ve zaḫîre ve baʿżı levâzım kendüye gönderdi. ʿAẓîm riʿâyet ü iḥsânlar eyledi zîrâ merḥûm "ve maġfûru'n-leh"[935] Sulṭân Süleymân "merḥûm"[936] Budin ḳıralına böyle vâfir riʿâyet eylemiş imiş ve ʿale'l-ḫuṣûṣ Orta Macaruñ keferesi bu riʿâyet ḫaberin aldugı gibi cümlesi iṭâʿat ider. Efendimüzüñ[937] murâd-ı şerîfleri luṭf-ı Ḥaḳḳıyle Orta Macar'dan ve Erdel Macarı'ndan Nemçe keferesin iḫrâc eylemekdür. Cümle Macar ṭâʾifesinüñ ḳıralı ol ola deyü bu tarîḳile kendüye bu ḳadar luṭf u ilṭifatlar oldı iş oldur ki Allah oñara. Ḳıral ve Macar aḥvâli bunda ḳalsun. Ḳıraluñ mulâkâtı Rebîʿu'l-**evvelüñ yigirmi birinci** güni idi.

Bu Defʿa Uyvar Ḳalʿası'nuñ İtmâmı ve Ḳışlaġa ʿAvdet Müşâveresi Ḥikâyetidür

Uyvar Ḳalʿası'nuñ merammâtı[938] ve cebe-ḫânesi ve ḫandeḳ ayırtlaması mâh-ı mezbûruñ **yigirmi ikinci** güni temâm oldı. Emmâ Eflâḳ ve Boġdan ʿaskeri ḥadd-i ẕâtında geregi gibi bu ḳalʿaya ḫiẕmet eylediler. Yüz seneden berü pâd-şâhımuza bu ḳadar ḫiẕmet etmemişler iken "bu defʿa"[939] bir uġurdan çoḳ ḫiẕmet eylediler.

925 P: ketḫüdâsın, 43a
926 P: "hemân gelsün" yok, 43a; E: 51a
927 P: ṭaḳınur, 43a
928 P: birgünde, 43a
929 P: vezîr-i aʿẓam, 43a; E: vezîrüñ, 51a
930 P: vezîr-i aʿẓam, 43b; E: vezîr, 51a
931 P: vezîr-i aʿẓamuñ, 43b; E: vezîrüñ, 51a
932 P: vezîr-i aʿẓam, 43b
933 P: vezîr-i aʿẓam, 43b; E: vezîr, 51b
934 E: didi, 51b
935 E: "ve maġfûru'n-leh" yok, 51b
936 P: "merḥûm" yok, 43b; E: 51b
937 P: vezîr-i aʿẓamuñ, 43b
938 E: mühimmâtı, 51b
939 E: "bu defʿa" yokt, 51b

Sürülen ṭopraġı ḫandeḳuñ yarusına daġ ḳadar gelmiş iken girü sürdiler ve cümle ḫandeḳı ḳazdılar pîr ü pâk eylediler. Evvelkiden üç ḳat ziyâde deriñliġi oldı (ve pâḳ oldı ve)[940] bu ḫizmeti Eflâḳ ve Boġdan ʿaskeri itmâm eyledi ve ḳalan muhimmâtı Rûm-ili Beglerbegisi Muṣṭafâ Paşa gördi ve getürdügimüz balyemezlerden altı pâre balyemez alıḳonuldı ve cümle ḳalʿa levâzımı ve zaḫîre ve ḳul ṭâʾifesine Eflâḳ ve Boġdan'lı iki biñ ʿaraba otlaḳ **(35b)** getürdiler. Ḳul ṭâʾifesinüñ atlarına taʿyîn olundı. Cümle levâzım görüldükden ṣoñra mâh-ı mezbûruñ **yigirmi ikinci** güni müşâvere olındı. Baʿdehû efendimüz[941] cümle vüzerâ ve beglerbegileri ve sipâh ve yeñiçeri ocaġınuñ aġalarını ve żâbiṭlerin ve umûr-dîde iḫtiyârları otaġ-ı hümâyûna daʿvet idüb ve ḳılıç ve ṣorġuc getüren Yûsuf Aġa bu müşâverede ḥâżır idi. Cümlesi ḥâżır-ı ḥużûr-ı devlet olduḳlarından ṣoñra efendimüz[942] vüzerâya ve âġalara ḫiṭâb eyledi; ne dirsiz. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ Uyvar Ḳalʿası'n devlet-i pâd-şâhîde alduḳ ve cümle levâzımın itmâma irişdürdük aṣlâ bir "ḳuṣûr yeri"[943] ḳalmadı. Şimden ṣoñra göç-mek tedârikinde olalum. Rûz-ı ḳâsıma on iki gün ḳaldı, vaḳt tenkdür. Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa ve Uyvar Paşası Ḳurd Paşa'yı bunda alıḳoduḳ. Bunları Allah'a ışmarladuḳ, biz ḥemân göc idelüm. Cümlesi maʿḳûl gördiler ve efendimüz[944] daḫî cümlesine ḫiṭâb itdi ki; ya nedirsiz;[945] şimdi cümle düşmân ayaḳdadur[946] ve elçi daḫî gelmedi (düşmanı çıḳarmadı).[947] Şimdi hemân herkes ṭoġrı mekânına getsün mi, yoḫsa ḳışla olsun mı nedersiz. Pâd-şâhımuz daḫî emr eylemiş vüzerâ ile müşâ-vere ile her ḳanġı ʿıbâdu'llâh'a nâfiʿ ise anı görüñ. Vüzerâ daḫî cevâb virdiler ki, emr-i[948] fermân ḥünkârımızuñdur. Lâkin cümle düşmân ayaḳda iken bu ser-ḥadleri nice bıraġub giderüz. Düşmân ilk baharda ser-ḥadde olan ḳalʿaları muḥâṣara iderse evlerimüzden biz imdâd idemezüz. Hemân cümle ʿaskere ḳışlaya fermân buyuruñ ve efendimüz[949] daḫî buyurdu ki; inşâʿallah bu iş ḫayrlıdur. Hemân ʿumûm üzre ḳışla olsun ve efendimüz[950] bu müşâverede daḫî buyurdu ki ḳanġı yoldan gidebilürsiz.[951] Üstürġon üzre gitsek ol yolda zaḫîreye mużâyaḳa çekilür. Hemân inşâʿallâhu Teʿâlâ mâh-ı Rebîʿu'l-**evvelüñ yigirmi altıncı** (26 Rebîʿu'l-evvel 1074/28 Ekim 1663) güni göç iderüz. Levâ ve Noviġrad üzerine Peşte ṭarafına ṭoġru Budin'e geçerüz. Lâkin bunca ḳalʿa ve palanḳalar ve varoşlar pâd-şâh devletinde emâna geldi. Emmâ Levâ ve Noviġrad Ḳalʿaları daḫî emâna gelmedüginden bu iki ḳalʿa ol ḳadar metîn daḫî degildür. Bunlardan ḍaḫî metîn olan Beçan Ḳalʿası ve Nitra[952] Ḳalʿası ikisi bile emâna geldiler. Çünki Levâ ve Noviġrad yolumuz

940 P: "ve pâḳ oldı ve" 44a
941 P: vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa, 44a
942 P: vezîr-i aʿẓam, 44a
943 E: ḳuṣûrı, 52a
944 P: vezîr-i aʿẓam, 44a
945 E: ya niçedür, 52b
946 P: ayaḳda, 44a
947 P: "düşmanı çıḳarmadı" 44a; E: 52b
948 P: emr ü, 44a
949 P: vezîr-i aʿẓam, 44b
950 P: vezîr-i aʿẓam, 44b
951 P: giderüz bilürsiz, 44b
952 P: Titra, 44b

üzerindedür. Umaruz Ḥaḳ Teʿâlâdan ki[953] ikisi bile emâna gele. ʿAsker-i islâm[954] gördügi gibi emâna gelür ise febihâ (ve niʿme)[955] gelmez[956] ise görmüş oluruz. Eger luṭf-ı Ḥaḳḳ yârî ḳılursa. Bu ikisin daḫî ḍarb-ı ṭop ile dögerüz, umaruz (ki)[957] hiç dayanmayalar. Emmâ Noviġrad'a taʿyîn olınan Vezîr Ḳaplan Paşa **(35b)** yaḳîn yigirmi gündür gice-gündüz küffâra göz açdırmayub dögmededür. İnşâʿallâhu Teʿâlâ Noviġrad, ʿasker-i islâm belki varmazdan evvel müyesser ola ve mâh-ı muzbûruñ **yigirmi altıncı** (26 Rebîʿu'l-evvel 1074/28 Ekim 1663) güni Uyvar ṣaḥrâsından ḳalḳub iki sâʿatlik yol Nitra[958] ve Jidve[959] ṣuları geçilüb nüzûl olındı ve andan ḳalḳub Ġazze ṣuyına varılmazdan evvel ḳonılub. Emmâ ol ḳonaġa gelürken çoḳ zaḥmetler çekildi. Ġayetile camur ve bataḳlıḳ olmaġile ṭoplarımuz iki günde geldi. Emmâ yanımuzda ṭoplarımuz az idi. Yedi balyemez ve ḳırḳ elli şâhî varidi. Mâ-bâḳiyesi Uyvar'da ḳaldı ve Uyvar Ḳalʿası'nda bir iki ṭopumuz mecrûḥ olmaġile ve ḳalʿadan çıḳan yigirmi pâre mecrûh ṭop ve Sulṭân Süleymân ṭopları ki iki ṭop idi bunlar mecrûḥ olan ṭoplar ile illerü Üstürġon'a gönderildi ve mecrûḥ olan yeñiçeri ṭâʾifesinden ikiyüz âdem bile gönderildi idi. Yoḫsa Levâ'ya giderken cümle ṭoplar (ile)[960] olaydı. Ol ṣuʿûbetile belki iki ḳonaġı on iderdüñ tâ bu ḳadar çamur olmışdı. Andan Ġazze ṣuyı kenârında ḳonılub ve Eflâḳ ʿaskeri Ġazze ṣuyı üzerinde bir gün bir gice ve üç köpri binâ eylediler. Ve İslâm ʿaskeri anda oturaḳ idüb ʿasker çoḳluġından birgünde geçilmedi. Ol sebebden oturaḳ oldı. Mâh-ı mezbûruñ **yigirmi sekizinci** (28 Rebîʿu'l-evvel 1074/30 Ekim 1663) güni Ġazze ṣuyı kenârında geldügimiz gibi Levâ Ḳalʿası ḳapudanlarına mektûb yazub gönderdi,

Mektup No: 31

Ṣûreti budur

Biz ki bu dünyâda eñ ulu pâd-şâhuñ vezîr-i aʿẓamı ve ser-dâr-ı ekremiyüz. Siz ki Levâ Ḳalʿası'nuñ Macar ve Nemçe ḳapudanlarısız. Cümle islâm ʿaskeri "Leh"[961] ve Tâtâr ve Eflâḳ ve Boġdan ʿaskeri ile geldük ve biʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ Levâ Ḳalʿası'nuñ fetḥ u tesḫîrine gelmişüz. Eger ḳalʿaʾi dögülmeden virirseñüz cümle mâl u cânıñuz âzâd olınur ve ḳalmaḳ isteyenlerüñ daḫî bir şeylerine ḍaḫl olınmaz ke'l-evvel yerlerine taṣarruf ideler. Emmâ eger ḳalʿa almaġa girüb dögülmege[962] mübâşeret eyledügimüz gibi emân dileyecek olursañuz böyle emânıñuz ṭutulmaz vebâliñüz boynuñuza.

953 E: "ki" metinde "umaruz" kelimesinden sonradır, 53a
954 P: islâmı, 44b; E: 53a
955 E: "ve niʿme" 53a
956 P: gelmedi, 44b
957 E: "ki" 53a
958 P: Titra, 44b
959 E: jübde, 53a
960 P: "ile" 45a; E: "bile" 53b
961 P: "Leh" yok, 45a
962 P: dögmege, 45a; E: 53b

Mektup No: 32

Levâ ḳapudanlarınuñ cevâbları mektûbudur

Devletlü ve seʿâdetlü sulṭânımuñ ḥâk-pâylarına yüzler sürevüz[963] "ve"[964] Allah'dan size uġur ve yardım isterüz. Ḥâliyen sulṭanımuñ tarafımuza gönderilen riʿâyetlü mektûbınuzı büyük riʿâyetile alduḳ ḳabûl eyledük. Sulṭânum ʿâḳil u devletlüsiz. Herkes efendisine istiḳâmet üzre ḳulluḳ etmek lâzımdur. Biz devletlü Çâsâr efendimüzüñ **(36a)** yemîn etmiş ḫiẕmet-kârıyuz ve böyle olıcaḳ. Yemînimüzüñ ṣâḥibi olmaḳ gerek iz. Ve ol devletlünüñ ḳalʿası olan Levâ Ḳalʿası'n ḳuvvetimüz[965] miḳdârı ḳorumaḳ isterüz ve böyle itdügimüze umaruz ki sultânum daḫî maʿzûr dutub kemligimüze ḥaml eylemeyeler ki cümle ḫiẕmet-kârlara lâzım olan efendisine doġruluḳ üzre ḫiẕmet etmekdür. Ve żarûri ḳalsa[966] ḫiẕmetin ölüm ile itmâm etmekdür. Eger Allah Teʿâlânuñ murâd-ı şerîfi olub Levâ Ḳalʿası elinden çıḳmaḳ muḳadder ise anı daḫî biluriz "ki"[967] Allah rıżâsıdur ve biz daḫî ḫiẕmetimüz muḳâbelesinde Çâsâr'uñ luṭfını umaruz bundan ṣoñra Allah Teʿâlâ sulṭânımuz iledür. Mâh-ı mezbûruñ **yigirmi sekizinde** (28 Rebîʿu'l-evvel 1074/30 Ekim 1663) yazılub gelmişdür. Bu ʿacîbdür ki Levâ küffârı dâm-ı ṣayyâda giriftâr olmış, balıḳ gibi ne aġdan çıḳabilürler ve ne içinde diri olabilürler. Göz göre ölümlerin[968] iki gözleri ile ʿayne'l-yaḳîñ müşâhede iderken daḫî "ġayri"[969] ġayret-i câhiliyyetleri üzre efendileri uġurına cân "u"[970] mâl ve evlâdlarından gecüb hedef-i ṭôp-ı ḳalʿa-gûb-ı ḳahr-ı pâd-şâhî ile ölümi[971] iḫtiyâr ve bu mertebe ʿınâda ışrâr gösterdükleri gibi, belki ḳılâʿı ʿaẓîmü'l-binâda bu maḳûle ʿınâd u cûd bulmaduġı mefhûmıdur. Nemçe ve Macar ḳapudanları ve bellü başları yazmışdur, andan göc olub Ġazze ṣuyı geçilüb Levâ Ḳalʿası öginden cümle ʿasker gecüb ve ḳarşusına ḳonılub çün kefere-i bî-dîn ḥadd ü ḥaṣri yoḳ ʿasker-i islâmı gördiler, "**lâ ṭâḳate lene'l-yevme**" (K. K. 2/249)[972] muḳteżâsınca daḫî "**fe-ġulibû hünâlike ve'n-ḳalebû ṣâġirîn**" (K. K. 7/119)[973] meẕelletince Levâ ḳapudanları otaġ-ı gerdûn-âsâya efendimüz[974] "ḫuẕûrlarına gelüb ve cevâb itdiler ki; devletlü vezîr ṣafâ geldiñüz, murâdıñuz nedür".[975] Efendimüz[976] daḫî cevâb virüb; Allâhuñ luṭf u ʿînâyetiyle murâdımuz Levâ Ḳalʿası'n almaḳdur. Ḳapudanlar daḫî cevâb virüb, ḳalʿañuz[977] Allah

963 P: sürerüz, 45a
964 E: "ve" yok, 53b
965 P: ḳudretimüz, 45b; E: 54a
966 P: ḳalırsa, 45b
967 P: "ki" yok, 45b
968 P: ecellerin, 45b
969 P: "ġayri" yok; E: 54a
970 E: "u" yok, 54a
971 P: olmaġı, 45b
972 "...Bugün bizim Câlut'a ve askerlerine karşı koyacak hiçbir gücümüz yoktur..."
973 "İşte Fravn ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler."
974 P: vezîr-i aʿẓam, 45b; E: yok, 54b
975 E: "ḫuẕûrlarına gelüb ve cevâb itdiler ki; devletlü vezîr ṣafâ geldiñüz, murâdıñuz nedür" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 54b
976 P: vezîr-i aʿẓam, 45b
977 E: ḳalʿañuzı, 54b

(Teʿâlâ)[978] mübârek eyleye. Hemân bizim ḳuşca canımuzı âzâd ḳıl. Efendimüz[979] daḫî cevâb virüb cânıñuz mâlıñuz âzâd olsun ve aṣlâ bir şeyiñüze taʿarruż olınmaz. Hemân varuñ bugün ḳalʿaʾi bize teslîm eyleñ, yoḫsa yarına ḳalursa cümleñüz ḳılıcdan geçersiz. Ḳapudanlar daḫî varub ol gün tedâriklerin görüb ḥâżır olub ve yüz ʿaded ʿarapa virüb şehr-i **ribîʿu'l-âḫirüñ ġurresi**nde ḳalʿadan çıḳub gitdiler bi-ḥamdi'llâhi (t.ʿa)[980] kefere-i bî-dîni Ḥaḳ Teʿâlâ şaşırdı, yoḫsa ʿasker-i islâm ḳışa ḳalurdı. Ḳalʿaʾi teslîm eyledükde rûz-ı ḳâsıma üç gün ḳalmışidi. Emmâ hevâlar gü-zel idi. Ḥaḳ Teʿâlânuñ luṭfı çoḳdur **(36b)** Ḳalʿa-i mezbûrede gerek zaḫîre, gerek ṭop ve gerek bârût cebe-ḥâne mükemmel ḳalub ancaḳ altı şâhî daḫî alıḳonuldı ve ol ḳalʿaya tâbiʿ cümle reʿâyâ ḳalub aṣlâ birisinüñ bir ṭavuġı alınmadı. Cümle reʿâyâ ḳalʿanuñ varoşında idi ve anlar daḫî efendimüzden[981] peşîn emân kaġıdların ve yasaḳcıların almışlar idi. Yaḳın yigirmi biñ reʿâyâ var idi cümlesine yine kemâ-kân herkes yerli yerine iḥsân eyledi ve pâd-şâhımuza düʿâ itdiler ve Levâ sancaġı Çatra Batra-oġlı ʿAli Paşa'ya iḥsân olındı. Ve dört yüz ḳul yazılmaḳ fermân olındı ve bir oda yeñiçeri ḳalub. Emma Allah'a şükr olsun ki Levâ Ḳalʿası iki ol ḳadar ʿaskeri beslemekden ʿâciz degildür ve altun-gümüş mâdenleri daḫî Levâ Ḳalʿası'na tâbiʿdür. (Emmâ Levâ Ḳalʿası gerçi balyemez ṭoplara dayanmaz)[982] Emmâ iç ḳalʿası ḥayli müstaḥkem bir kesme ḳaya üzerinde çevresi büyük, aḳar ṣu ḥandeḳı vardur ve dış ḳalʿası daḫî ṭaş dîvar, baʿżı yerleri cit dîvardur. Ânuñ daḫî çevresi başḳa ḥandeḳı vardur, aḳar ṣudur bataḳdur ve varoşıı ve cit ḳalʿadur. Ânuñ daḫî ḥandeḳı vardur ve ṣulıdur. Emmâ ḥavâlesi ġayetile muḫâlifdür. Eliyle ṭaş atılsa ḳalʿa içerüsine düşer ve lâkin ḳalʿa ḥavâliden[983] alınmaz "ancaḳ"[984] biraz zebûn olur. Emmâ ḥandeḳı geçmek büyük ʿamele muḥtâcdur bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ Levâ Ḳalʿası daḫî ḳabża-i tesḫîr-i pâd-şâhîye girdi fî şehr-i **ra sene 74**[985] (Rebîʿu'l-evvel 1074/Ekim 1663). Andan ṣoñra Levâ Ḳalʿasınuñ cümle mühimmatı görüldükden ṣoñra mâh-ı mezbûruñ **dördünci** (4 Rebîʿu'l-evvel 1074/6 Ekim 1663) güni göcülüb altı sâʿatlik yer gidilüb otaġa ḳarîb geldigimüzde Noviġrad muḥâsarasına taʿyîn olınan Vezîr Ḳaplan Paşa'dan fetḥ mektûbı geldi ve,

Mektup No: 33

Mektûbuñ sûretidür

Devletlü ve ʿâlî himmetlü ṣulṭânum ḥażretlerinüñ ḥâk-pâ-yı şerîflerine yüzüm sürüb ʿubudiyetleri ṣude ḳılınduḳdan ṣoñra benüm efendüm fermân-ı şerîfleri[986] üzre meʾmûr olduġımuz Noviġrad Ḳalʿası muḥâṣarasında ziyade mücidd ü sâʿî

978 P: "Teʿâlâ" 45b
979 P: vezîr-i aʿẓam, 46a
980 P: "t.ʿa" yok, 46a; E: Teʿâlâ, 54b
981 P: efendimüzden, 46a
982 P: "Emmâ Levâ Ḳalʿası gerçi balyemez ṭoplara dayanmaz" 46a; E: 55a
983 P: ḥavâleden, 36a; E: 55a
984 E: "ancaḳ" yok, 55ba
985 P: "es-sene" 107, 46b
986 P: şerîfleriñüz, 46b

olub işbu mâh-ı **Rebîʿu'l-âḫirînüñ dördünci** (4 Rebîʿu'l-âḫir 1074/5 Kasım 1663) güni bazar gicesi girü ḳalan laġımımuzı ḥâżır ve bârût-ı siyâh ile mâl-â-mâl idüb gicenüñ yedinci sâʿatında (atılmaḳ üzre iken ḳalʿa içinde olan küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr idemeyüb yedinci sâʿatda)[987] emâne gelüb ṣadâ-yı emânu'llah evc-i âsümâna çıḳub feryâd etmeleriyle bu ḳulları ve cümle muḥâṣarada olan ġuzât-ı müslimîn ḳulları vech-i münâsib görmeleriyle her ḳanda gitmek istediler ise kifâyet ḳadar ʿarapa ile emân virilüb ḳalʿa'i teslîm ve çorbacılar ile yeñiçeri ḳulları ḳalʿanuñ hedm olan[988] yerlerinden bedenlerine çıḳub ṭopları żabṭ ve ḳalʿa'ı kemâ-kân ḥıfẓ u ḥirâset olunduġı **(37a)** ḥâk-pâ-yı şerîflerine iʿlâm olındı. Baḳî fermân sulṭânımuñdur.

"ḤİKÂYET-İ FETḤ-İ ḲALʿA-İ NOVİġRAD"[989]

Levâ'dan Ḳaplan Paşa fetḥ eyledügi Noviġrad'a üçünci gün dâḫil olduḳ ve ḳalʿa'i fetḥ olmuş bulduḳ. Ḳalʿada olan ʿasker-i İslâm tüfengler, ṭoplar atub ʿaẓîm şenlikler[990] itdiler. Ve Noviġrad'a geldügimüzde ḳâsım furtınası ṭutdı, ḳarile yaġmur yaġdı, ʿaẓîm rûzgârlar esdi, çoḳ çadır yıḳıldı ve ol gice ayaz oldı. Çadırlarımuz döñdi ve anda biraz ḳıtlıḳ (oldı).[991] Emmâ Ḥaḳ Teʿâlâ'ya şükr olsun ki Noviġrad'da vâfir zaḫîre bulındı idi. Ḳaplan "Paşa"[992] ʿaskeri doyum olmuşidi ve bizümle gelen ʿaskere[993] arpa un ṣatub herkes zaḫîrelendi. Emmâ ḳış gözümüzi ḳorḳutdıydı. Zîrâ Noviġrad'a geldügimüzde Kâsımdan ṣoñra "üç gün"[994] idi. Noviġrad'ı Ḳaplan Paşa kâmil yigirmi yedi gün muḥâṣara idüb yigirmi yedinci gice emân dileyüb. Emmâ kefere-i bî-dîne Ḳaplan Paşa aṣlâ zaḫîre vü esbâb ve silâḥ virmeyüb ḥôr u ḥaḳîr çıḳdı cümle üçyüz kefere çıkdı. Yüzi Nemçe idi, ġayrisi[995] Macar keferesi idi ve Macar'uñ cümlesi ḳalib-i reʿâyâ oldı. Ancaḳ Macar ṭâ'ifesinüñ ḳapudanı olan ḳalmadı gitdi Emmâ ol Noviġrad ḳapudanı olan ʿahd eylemiş imiş. Noviġrad'da vira bayraġını dikmeye. Fetḥ olındugı zamân bir çorbacı âb-dest maḳremasin ḳalʿa bedenine bir sırıġa baġlayub dikdi. Emmâ Noviġrad Ḳalʿası emânile ve zor ile alınacaḳ ḳalʿa degil idi. Zîrâ bir yüksek bayırda vâḳıʿ olmaġile üç minâre yüksekligi vardur ve ol bayır meters ve sıçan yolın ḳabûl etmez. Zîrâ Cümlesi ṭaşdur. Emmâ pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ ziyâde ṭâliʿ ḳuvveti olmaġile ʿasker-i islâm luṭf-ı Ḥaḳḳile ol bayırı kesdi, meters itdi ve ḳalʿa[996] kökine[997] varmaġa yol idüb ve yoluñ üzerine ortasın büyük ḳaluñ taḥtalar ḳoyub ve cümle sıçan yolların ve meterslerüñ üst taḥtaları ile örtüb[998] zîrâ yuḳarudan ke-

987 P: "atılmaḳ üzre iken ḳalʿa içinde olan küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr idemeyüb yedinci sâʿatde" 46b; E: 55b
988 P: olınan, 46b
989 E: Metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır ve "ḳalʿa" kelimesi yoktur, 56a
990 P: şenlik, 46b
991 P: "oldı" 46b; E: 56a
992 P: "Paşa" yok, 47a
993 P: ʿasker, 47a
994 E: üç gün" metinde "idi" kelimesinden sonra yazılıdır, 56a
995 P: ġayri, 47a
996 P: ḳalʿanuñ, 47a
997 E: dibine, 56b
998 P: örtinüb, 47a

fere-i bî-dîn büyük ṭaşlar "yuvarlanmış"[999] ve büyük mertekler aşaġa ṭoġrı ʿasker-i İslâma yuvarlardı çoḳ âdemi helâk iderdi. Noviġrad muḥâṣarasında cümle yedi sekizyüz âdem şehîd oldı. Emmâ laġımcılar ol tâġuñ ṭaşın kesüb ve iki yerden laġım idüb bir laġımı kefere duyar gibi olmış ol laġımı Ḳaplan Paşa pîşîn atub ve "yüriyiş"[1000] idüb emmâ yuḳaru çıḳmaġa mümkin olmayub girü dönmişler. Ol bir laġımı daḫî ḥâżır idüb kefere-i "bî-dîn"[1001] ḫaber almış ki islâm laġımı iç ḳalʿa altına **(37b)** geldi. Evvelki laġımuñ ne itdügin görüb bildi bu defʿa iç ḳalʿaya laġım geldiyse birimüz ḥalâṣ olımazız[1002] "**ve ḳaẕefe fî ḳulûbihimü'r-ruʿbe**" (K. K. 33/26)[1003] ilhâmınca kefere-i "bî-dîn"[1004] şaşırub ve ol gice cümle kefere müşâvere idüb ḳapudanları olan ḳalʿaʾi virmem deyü cevâb eylemiş iken cümle kefere ḳapudana hücûm idüb şimdi seni ḳalʿadan aşaġa ataruz. Ḳalʿaʾi virmezsin emmâ İslâm ʿaskerinüñ laġımı tâ altımuza geldi, birimüz ḫalâṣ[1005] olmaz hemân ḳalʿaʾi vir. Ḳapudan daḫî tefekkür idüb ḫayr bundadur deyü ol gice emân dileyüb ve dimiş ki; ümmet-i Muḥammed bu gice laġım itmeñ sabâḥa deg ḳalʿadan çıḳaruz ve bize emân virüñ. ʿAsker-i[1006] islâm daḫî emân virmişler, gerçi ḥâżır imiş emmâ ḥal bu ki, ḳalʿaya belki żarâr "ve gedük açmaḳ iḥtimâliyle"[1007] ve iç ḳalʿasınuñ altında laġım yoḳ ancaḳ dış ḳalʿasınuñ bir ṭabyası altında idi. Kefere-i "bî-dîn"[1008] laġımı iç ḳalʿaya vardı ḳıyâs itdi, ol ḫavfden vira idüb emân dilemiş. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ luṭf-ı Ḥaḳḳile bu sene(-i mübârekede)[1009] Noviġrad Ḳalʿası daḫî fetḥ olındı. Levâ ve Noviġrad birḳaç gün dayansa ʿasker-i islâmı ziyâde ḳış ṭutardı. Hemân Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażreti,[1010] ümmet-i Muḥammedi esirgedi ve Noviġrad muḥâfaẓasına efendimüz[1011] Ḳâsım Paşa'yı alıḳodı Egri[1012] eyâleti ile. Zîrâ Egri[1013] iç il oldı ve iki ḳolonborne ṭop ḳoyub ġayri bir şeyi "alı"[1014] ḳonılmadı ve bârût[1015] ve ḳurşunı vesâʾir cebe-ḫânesi mükemmel idi. Ol sebebden bir şey ḳonılmaḳ iḳtiżâ eylemedi ancaḳ iki ḳolonborne ṭop ḳonıldı. Her birisi ṭoḳuz[1016] vaḳiyye atardı ve Ḳâsım Paşa'ya sipâriş olındı. Dörtyüz nefer (âdem)[1017] ḳayd eyleye ve ḳalʿaʾi taʿmîr eyleye ve Noviġrad altından (cümle)[1018] ʿasker-i İslâm[1019] rûz-ı ḳâsımdan dört gün ṣoñra göç eyledi ve Âç nâm menzile ḳonuldı ve Âç ehâlisi ġâzîlere kimi arpa kimi etmek

---

999 E: "yuvarlanmış" yok, 56b
1000 E: "yüriyiş" metinde mükerrer yazılmıştır, 56b
1001 E: "bî-dîn" yok, 56b
1002 E: olmazız, 56b
1003 "...ve kalplerine korku düşürdü.."
1004 E: "bî-dîn" yok, 56b
1005 E: ḳurtulmazız, 57a
1006 E: "ʿAsker-i" metinde mükerer yazılmıştır, 57a
1007 E: idüb gedük ide idi, iḥtimâl var idi, 57a
1008 E: "bî-dîn" yok, 57a
1009 E: "-i mübârekede" 57a
1010 P: ḥażretleri, 47b
1011 P: vezîr-i aʿẓam, 47b
1012 P: Egre, 47b
1013 P: Egre, 47b
1014 P: "alı" yok, 47b; E: 57a
1015 P: bârutı, 47b; E: 57a
1016 P: ṭoḳuzar, 47b; E: 57a
1017 E: "âdem" 57a
1018 P: "cümle" 47b
1019 E: İslâmuñ cümlesi, 57a

ve kimi odun fürûḫt eylediler. ʿAsker vâfir[1020] zaḫîrelendi, selâmetle semt-i selâmete gelindi.[1021] Andan Budin ḳarşusında Peşte'de ḳonuldı. Budin'da ʿaẓîm ṭoplar, ʿaẓîm şenlikler oldı. Bir[1022] andan Peşte'den Budin altında nüzûl olındı, bundan ṣoñra Eflâḳ,[1023] Boġdan, Ḳazaḳ ʿaskerlerine icâzet virilüb yine ke'l-evvel bunlara iltifât idüb ḫilʿatler geydürdi ve bunlara cevâb virdi ki; ber-ḫurdâr olasız, yüziñüz aḳ olsun. Pâd-şâha bu sene eyü ḫizmet eylediñüz. İnşâʾallah (u Teʿâlâ)[1024] muḳabelesinde pâd-şâhımuzdan çoḳ iltifât görürsiz.[1025] Bunlar daḫî cevâb virüb; emr ü fermân sulṭânımuñdur,[1026] her ne fermân ṣâdır olursa cân u bâşımuz ile çalışuruz. Emmâ ḥadd-i ẕâtında **(38a)** bu ṭâʾife bu sene-i mübârekede çoḳ ḫizmet itdiler. Gerek ṭoplar naḳlinde, gerek ḳalʿa ve ḫandeḳ ve ʿarpa ve ẓaḫîre naḳlinde cümlesin bunlar gördi ve Ser-dâr ʿAli Paşa'ya Budin[1027] ḳışlası fermân olındı ve Erdel ḳıralı Apafı Miḥâl nâm ḳırala icâzet virilüb ve kendüye ser-â-ser ḳablu kürk geydürdiler ve birḳaç bellü başlılarına ḳaftân geydürdiler. Efendimüz[1028] mezbûr ḳırala vâfir[1029] iltifât eyledi ve Erdel'e doġrı gönderdi ve efendimüz[1030] ḳırala ḫiṭâb itdiler[1031] ki; var imdi göreyüm seni pâd-şâhımuza niçe istiḳamet üzre ḫizmet idersüñ.[1032] Gerçi buraya gelince vâfir zaḥmet çekdüñ emmâ bu zaḥmetiñe göre pâd-şâhımuzdan "çoḳ"[1033] iḥsâna maẓhar düşersin ve ṭarafuñdan Orta Macar ṭâʾifesine maḫfî mektûblar[1034] gönder ki pâd-şâhımuza iṭâʿat üzre olalar ve sen daḫî inşâʾallâhu Teʿâlâ ilkbaharda başḳa vâfir ʿasker tedârik eyleyesin. İḳtiżâ iderse yine ilk baharda bu ṭarafa gelürsiz yaḫud ol tarafda Erdel içinde olan Nemçeʾi luṭf-ı Ḥaḳkile çıḳarursun. Hemân göreyüm seni niçe ʿâḳilâne ḥareket idersin pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ ḳuvvet ü ḳudretlerin bu sene-i mübârekede gördüñ ve añladuñ. Ve ḳıralı mezbûr ile aġalardan Ḥaşeki Meḥmed Aġa'yı bile taʿyîn eylediler. Ḳıral-ı mezbûrı varub Erdel'e ulaşdura ve yola revâne oldı.

ḤİKÂYET-İ ELÇİ-İ MAḪBÛS der-ḲALʿA-İ BUDİN.

Budin Ḳalʿası'nda maḫbûs olan Nemçe elçisinüñ ḥikâyetine gelelüm. Nemçe elçisinüñ)[1035] ve Nemçe'nüñ ḳapu ketḫüdâsınuñ aḥvâli nice oldı. Muḳaddemâ (sefere gidilürken Belġrâd'dan Budin'e gelince bir ḳaç defʿa elçi-ʾi mezbûr ile)[1036] ṣulḥ aḥvâli müẕâkere olındı idi. Lâkin elçi-i mezbûr ʿahd-nâmeye muvâfıḳ ṣulḥ

1020 P: mevfûr, 47b
1021 P: geldiler, 47b
1022 E: Fî, 57a
1023 P: Yer isimleri "ve" bağlacıyla birbirine bağlanmıştır, 48a
1024 P: "u Teʿâlâ" 48a
1025 P: "ve" fazla, 48a
1026 E: sulṭânum ḥażretlerinüñdür, 57a
1027 E: Budum, 57b
1028 P: vezîr-i aʿẓam, 48a
1029 P: yine, 48a
1030 P: vezîr-i aʿẓam, 48a
1031 E: eylediler, 57b
1032 P: idersüz, 48a; E: idersin, 57b
1033 E: "çoḳ" yok, 57b
1034 P: mektubla, 48a
1035 P: "ḥikâyetine gelelüm. Nemçe elçisinüñ" 48b; E: 57b
1036 P: "sefere gidilürken Belġrad'dan Budin'a gelince bir ḳaç defʿa elçi-ʾi mezbûr ile" 48b

itmedüginden ve cümle sözi ḥile vü ʿavḳ u teʾḫîre bâʿiṣ ve kiẕb-i maḥż olduġın efendimüz[1037] bilüb añlayub elçi-i merḳûmı[1038] Budin'de ḥabs etmiş olub[1039] ve ḳapu ketḫüdâsın bile ḥabs idüb ve efendimüz[1040] seʿâdetile ʿasker-i islâm-ı ẓafer-encâm ile Nemçe vilâyetine varub baş ḳalʿası olan Uyvar ve Noviġrad ve Levâ ve Nitra[1041] ve Beçan Ḳalʿaların luṭf-ı Ḥaḳḳile devlet-i pâd-şâḥîde üç-dört ay içinde fetḥ eyledi[1042] ve bu ḳadar ḳurâ ve palanḳa ve esîr ḳabża-i tesḫîre getürüb ve Nemçe memleketin kemâ hüve'l-murâd urub düşman ḳahrında aṣlâ ḳuṣûr ḳomadı ve Budin nehrine geldügimüzde Ṣadr-ı aʿẓamefendimüz[1043] elçi-i maḥbûsı getürüb[1044] söyletdi ve aña ḫiṭâb idüb buyurdu ki seni bunda alıḳoduḳ, biz daḫî varduḳ birḳaç gün memleketiñüzde gezdük hep eşitmişsin bundan ṣoñra ḳışlaya giderüz. Cümle ʿaskeri islâmile ve Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâriyle bile. **(38b)** Sen ise şimden ṣoñra Çâsâr efendiñe var ve bu mektûbı götür. Elçi-i mezbûr daḫî cevâb virdi ki, devletlü vezîr hep maʿlûmumuz oldı niçe oldugı ve neḳadar ḳalʿa ve palanḳa ve ḳurâ ve esîr ve ne ḳadar vilâyet pây-mâl olduġın derûnum bilür. Efendimüz[1045] daḫî elçi-i mezbûra cevab virdi ki, bilmem sen mi aḥmaḳsın yoḫsa baş vekîliñüz midür aḥmaḳ[1046] Yoḫsa memleketiñüzde kâr-dân "iḫtiyâr iden"[1047] âdem mi yoḳdur ki size pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ ḳuvvet ü ḳudretlerin söyleye. Elçi-i mezbûr daḫî cevâb virdi ki devletlü vezîr zâhirdür ki herkes kendü özüni özler. Çünki bize icâzet ü iḥsân eyledüñ bir netîce cevâbile Çâsâr efendüme gideyüm didükde efendimüz ṣadr-ı aʿẓam[1048] daḫî cevâb virüb; bire[1049] hey aḥmaḳ, iki seneden berü daḫî netîce-i cevâb almaduñ mı. Bizüm devletimüzde ve bilki sözüñ[1050] lâf u güzâf olmamaḳ gerek. Bizüm mertebelerde olanlara söz bir gerekdür "ve dürüst gerek".[1051] Şu iḥdâṣ itdügiñüz ḳalʿaʾi yıḳarsız ve Nemçeʾi Erdel'den iḫrâc[1052] idersiz zîrâ ʿahd-nâmelerimüzden ṭaşradur, Allâhuñ luṭfı ile biz ol ḳalʿaʾi yıḳar ve Nemçeʾi kendimüz iḫrâc iderüz. İnşâʾallah (u Teʿâlâ)[1053] ol işler bize "hemân"[1054] bir yol uġur işile olur. Lâkin kendiñüz "yabdıñuz ve kendiñüz"[1055] Nemçeʾi Erdel'e ḳoydıñuz size dostluġa binâʾen bi işleri teklîf iderüz, yoḫsa Âl-i Oṣmân pâd-şâhına bu ḳadar iş ḳatî âsândur ve pâd-şâhımuzuñ

1037 P: vezîr-i aʿẓam, 48b
1038 E: mezbûrı, 57b
1039 E: idi, 57b
1040 P: vezîr-i aʿẓam, 48b
1041 P: Titra, 48b
1042 E: olındı, 58a
1043 P: Aḥmed Paşa, 48b
1044 E: getürdüb, 58a
1045 P: vezîr-i aʿẓam, 49a
1046 E: aḥmaḳdur, 58a
1047 E: "iḫtiyâr iden" yok, 58a
1048 P: vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa, 49a
1049 P: be, 49a; E: 58a
1050 E: "ve, "sözüñ" kelimeleri yok, 58a
1051 E: "ve dürüst gerek" yok, 58a
1052 P: çıḳḳarursız, 49a
1053 P: "u Teʿâlâ" 49a; E: 58a
1054 P: "hemân" yok, 49a
1055 P: "yabdıñuz ve kendiñüz" 49a; E: 58a

ḳapusı açıḳdur ṣulḥa râżîdur ve cengi daḫî niʿmet bilür. Eger ṣulḥ olmaġa murâdıñuz var ise bu mektûbumuzı eglendürmeñ ve sen daḫî ṣulḥ arasında bulunmış olursın ve mektûbuñ daḫî mefhûmı budur ki varub Çâsâr[1056] efendiñe götür ve müşâvere idiñüz. Her ḳanġısını size ve fuḳarâya nâfiʿ ise anı idüñ hep cümle aḥvâli añlamışızdur ve siz daḫî añladıñuz.

Mektup No: 34

Târîḫuñ biñ yetmiş dördünde Rebîʿu'l-âḫiruñ ondördürdünci (14 Rebîʿu'l-âḫir 1074/15 Kasım 1663) **güni Budin'de ḥabs olan elçi ile Nemçe Çâsârınuñ baş vekîli olan İmparaṭor'a gönderilen mektûbuñ ṣuretidür**

Ümerâ-ʾi millet-i Mesîḥiyye'nüñ zübdesi ve küberâ-i ṭâyife-i ʿîseviyyenüñ ʿumdesi muṣliḥ-ı meṣâliḥ-i ṭâʾifetü'n-naṣrâniyye-i muḥâlaṣat-nişân müṣâdeḳatʿunvân meḥabbetlü ve meveddetlü dostumuz Nemçe imparatorı *feteḥallâhu ʿavâḳibehû bi'l-ḫayr*uñ baş vekîli olan Duḳadin Ṣaḳan *ḫutimet ʿavâḳıbehû bi'l-ḫayr*. Ḳoñşuluġa lâʾiḳ ve muḳaddemâ mâ-beynimüzde bu ḳadar müddet riʿâyet olınan dostluġa muvâfıḳ selâm-ı selâmet-encâm ve peyam-ı meveddet-fercâm iblâġından ṣoñra muḥibbâne inhâ olınan budur ki; bundan aḳdem bu dostıñuz ʿaẓemetlü ve şevketlü ve ḳuvvetlü ve ḳudretlü **(39a)** yeryüzinde olan pâd-şâhlaruñ ulusı olan efendüm, pâd-şâh-ı islâm ve şehin-şâh-ı kâffe-i enâmuñ rikâb-ı hümâyûnlarında iken ve eger[1057] ṣoñra yerleri ve gögleri yoḳdan var iden Ḥażret-i Allah ʿaẓîmü'ş-şân *celle celâlühû* 'nuñ ʿinâyeti ve Peyġamberimizüñ iki cihân güneşi Seyyidü'l-Mürselîn ve Ḫâtemü'n-nebiyyîn Muḥammedeni'l-Muṣṭafâ *ʿaleyhi*[1058] *efḍalu'ṣ-ṣalevâti ve ekmelü't-taḥiyyât*'uñ muʿcizât-ı keṣîratü'l-berekâtı ile yılduz saġışı[1059] yer götürmez ʿasker-i islâm ile Üngürüs serḥaddine teveccüh itdügimüzde ḳapu ketḫüdâñuz ve eger sâʾir gelen âdemleriñüz yediyle vâṣıl olan mektûblarıñuzda ṣulḥ u ṣalâḥa mülâyim ve ṭarafeyne nâfiʿ ve muvâfıḳ cevâb-ı şâfî olmaduġından mâ-ʿadâ Belġrâd'a ve Ösek'e belki Budin'e gelince elçiñüz birḳaç defʿa getürdilüb söyletdükde[1060] bir vechile ṣulḥ u ṣalâhı teʾyîd ider sözi olmayub cümle aḳvâl u efʿâlinden[1061] vaḳt geçirüb ve maṣlaḥat teʾḫîrine çalışmaḳdan ġayri bir şey añlamamaġile her çend ki bu ṭarafda mâ-beyninde bu ḳadar yıldan berü riʿâyet olınan ṣulḥ u ṣalâḥ yine riʿâyet olınmaġa meyl ü raġbet gösterildi. Bu[1062] vechile maʿḳûle uyulmadı. Bilmem ki elçiñüz devletiñüz ve il (ve)[1063] memleketiñüze ṣulḥ u ṣalâḥuñ ḫayr olduġın añlamadı mı yoḫsa? Ḥaḳîḳatde aʿyân-ı memleketiñüzde Ḥaḳ Sübḥânehû ve Teʿâlâ bu Devlet-i ʿAliyyeʾi ebediyyeye ʿinâyet ü iḥsân eyledügi ḳuvvet u ḳudreti bilmiş ve görmiş iḫtiyârlarıñuz ḳalmaduġından nâşi elçiñüz elin-

1056 E: Çâsâruña, 58a
1057 E: andan, 58b
1058 E: ṣalla'llâhu ʿaleyhi, 58b
1059 P: sayısı, 49b
1060 P: söyledükde, 49b
1061 P: efʿâl ve aḳvâlinde, 49b
1062 P: bir, 49b
1063 P: "ve" 49b; 59a

de ruḫṣat u istiḳlâli mi yoḳ idi. Hele "her"[1064] bâr ki getürdilüb ṣulḥ u ṣalâhuñ tecdîd ü istiḥkâm aḥvâli müzâkere olınsa[1065] taʿvîk u teʾḫîr ve ʿözr behâneden ġayri bir sözi olmadı. Bi'l-âḫere bu sâl-ı ẓafer-iştimâlde ʿasker-i bî-şümâr ve Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâr ile memleketiñüze varılub fetḥ u tesḫîr olınan ḳılâʿ u biḳaʿ ve ahâliʾi memleketiñüze ehl-i islâm atı ayaġı altında ne mertebe pây-mâl ve rüsvây olduġı vücûh ile maʿlûmıñuz olub tafṣîle ḥâcet yoḳdur ve bu ḳış kendimüz Belġrâd'da ve cümle ʿasker-i[1066] islâm-ı nuṣret-fercâm ve Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâr Üngürüs serḥadlerinde ḳışlamaḳ üzre ʿaẓemetlü ve şevketlü efendimüñ fermânları ile ḳarâr virilmişdür. Bu ḳadar seneden berü mâ-beyninde riʿâyet u ḥıfẓ olınan dostluġa binâʾen ḥâlâ ḳapu ketḫüdâñuz alıḳonılub ve gelen elçiñüz bu mektûbile ṭarafıñuza yollanmışdur. İnşâʾallahu Teʿâlâ vâṣıl olduḳda tecdîd-i mebâni-i ṣulḥ u ṣalâḥa riʿâyet ve teşyîd-i esâs fevz "ü"[1067] felâḥâ raġbet gösterilür ise ışlâḥ-ı ẕâtü'l-beyn ve tesviye-i umûr **(39b)** -ı cânibeyn içün efendüm ḥalîfe-i rubʿ-meskûn ʿaẓemetlü ve şevketlü ve ḳudretlü ve şecâʾatlü ve ʿınâyetlü pâd-şâh-ı heft-kişver ve şehin-şâhı muẓaffer ḥażretlerinüñ rikâb-ı hümâyûn-ı saʿâdet-maḳrûnlarına ʿarż u recâ idüb sulḥ u ṣalâḥa rıżâ-yı şerîflerin olmaḳ mümkindür. Ve emmâ mektûbıñuz mefhûmına riʿâyet olınmayub bilinmedük bir aḥvâl ḳalmamış iken yine evvelki gibi fikirsüzlük idüb ḥayrlu olan ḥuṣûṣdan teḥâṣî ve ictinâb olınursa Ḥażret-i Allah ʿaẓîmü'ş-şânuñ ʿinâyet ü iḥsânı ile evvel-bahâr-ı ḫuceste-âsârda il ve memleketiñüz ehâlîlerinüñ görecek[1068] aḥvâle yine siz bâʿiṣ ü bâdî olmış olursuz. Añа göre sizler daḫî ehâli-i memleket ve aʿyân-ı milk ü milletiñüz ile müşâvere ve müẓâkere idüb ḥayrlu olan aḥvâli ʿamele getüresiz ve mektûbumuzuñ cevâbın eglendürmeyüb gönderesiz[1069] (ve)[1070] bu mektûbı efendimüz[1071] Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa kendü müsvedde idüb mâh-ı **rebîʿul-âḫiruñ ondördünci** (14 Rebîʿu'l-âḫir 1074/15 Kasım 1663)

ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ SER-ḤAD BAʿDE ez-REFTEN-İ ṢADR-I AʿẒAM ez-ḲALʿA-İ BUDİN "be"[1072] -MAḤRÛSE-İ BELĠRAD

Vezîr-i aʿẓam (Aḥmed)[1073] Paşa[1074] elçi-i merḳûmile ḥabs olınan ḳapu ketḫüdâsı Zengi nâm âdemisin ḳışlaya Belġrâd'a bile (getirüb)[1075] ve Budin'den ḳalḳub Erçin nâm menzile ḳonıldı. Ḳasımdan on iki gün ṣoñra[1076] idi. Biraz ṣovuḳ hevâlar

1064 P: "her" yok, 49b
1065 P: olındı, 49b
1066 P: ʿasâkir-i, 50a
1067 E: "ü" yok, 59b
1068 P: görecekleri, 50a; E: 59a
1069 E: eglendirmeyesiz, tiz gönderesiz, 59b
1070 P: "ve" 59a
1071 P: seʿâdetlü, 50a
1072 E: "be" yok, 59b
1073 P: "Aḥmed" 50b
1074 E: vezîr Aḥmed Paşa, 59b
1075 P: "getirüb" 50b
1076 P: ziyâde, 50b

olub ve cüzvî ḳar yaġdı. Emmâ Allah'a şükr[1077] olsun ki, yollar çamurlı degilidi. Emmâ ṣovuḳ ḥalḳuñ cânına geçdi. Palanḳalar ve ḳaryeler ehâlîlerüñ baġların ve citlerin ve ḥâlî damların ʿasker(-i İslâm)[1078] alub çadırlara[1079] "getürüb"[1080] âteşler yaḳarlardı. Emmâ zaḫîreye mużâyaḳa yoġidi. Yem, oniki aḳçeye idi (ve yigirmi aḳçeye)[1081] yollarda ṣatılurdı. Ancaḳ biraz odun mużâyaḳası varidi andan Ḳodvâr nâm menzile ḳonuldı. Andan Baḫşe[1082] nâm menzile ḳonuldı ve menzil-i mezbûrda Ḳanije'den üç dâne yarar ḳulavuz[1083] geldi. Muḳaddemâ efendimüz (Vaş)[1084] menziline geldükde Ḳanije Beglerbegisi Yentür Ḥasan Paşa'ya efendimüz[1085] mektûb gönderdi ki (Zirin-oġlınuñ memleketin gezmiş, yürimiş üstâḍ ḳulavuz göndermiş. Zîrâ Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâr)[1086] Zirin-oġlınuñ memleketine ṣalınsaḳ[1087] gerekiz. Mûmâ-ileyh Ḥasan Paşa da Baḫşe[1088] menziline geldügimüzde ḳulavuzları göndermiş ve menzil-i mezbûrda geldiler ve efendimüz[1089] kendüleri ile biraz müşâvere eyledi. Emmâ Zirin-oġlı laʿîn muḳaddemâ Ḳomarân'da idi ve ʿasker-i İslâm Budin şehrinde iken ḫaber geldi ki Zirin-oġlı'nı Çâsâr istemiş **(40a)** ve gitmiş ve berüden vilâyeti ḥâlî ḳalmış andan Yeñi Palanḳa'ya ḳonıldı. Hevâlar ġâyet (ile)[1090] güzel idi, efendimüz[1091] "ol menzilde"[1092] mîrzaları ve yalu aġasın otaġına daʿvet idüb anlar ile müşâvere eyledi ve Ḳaplan Paşa'yı cümle ser-ḥadd-i manṣûreye ser-ʿasker itdi. Yalu Aġası Aḥmed Aġa'ya efendimüz[1093] didi ki; göreyüm seni Zirin-oġlınuñ vilâyetini nice pây-mâl idersin. Ola ki Ḥaḳ Sübḥânehû ve Teʿâlâ ol melʿûndan intiḳâm müyesser eyleye ve Ḳaplan Paşa'yı sizüñle bile gönderdüm. Ve efendimüz[1094] Ḳaplan Paşa'ya ve Yalu Aġası "Aḥmed Aġa'ya"[1095] sipâriş itdi ki; eger luṭf-ı Ḥaḳḳile Morava ṣuyın geçerseñüz Zirin-oġlınuñ memleketin uruñ. Yalu Aġası ve Ḳaplan Paşa cevâb eytdiler ki inşâʾallahu Teʿâlâ Ḥaḳ teʿâlânuñ luṭf-ı ʿinâyeti ile ve sulṭanımuzuñ düʿâ-i ḫayr-ı berekâtiyle ikisin bile ururuz. Hemân ḫayr düʿâdan ferâmûş buyurmañ. Ve ḫilʿatler geyüb efendimüzüñ[1096] dâmenin bûs idüb ve Yeñi Palanḳa'dan revâne oldılar. Yalu Aġasiyle yaḳîn elli biñ Tâtâr gitdi ve Ḳaplan Paşa ile ser-ḥad ʿaskeri

1077 E: şükürler, 59b
1078 P: "-i İslâm" 50b
1079 P: çadırlarda, 50b
1080 P: "getürüb" yok, 50b
1081 P: "ve yigirmi aḳçeye" 50b; E: 59b
1082 P: Baḫşe, 50b; E: "Andan Baḫşe nâm menzile ḳonuldı ve" yok, 59b
1083 E: ḳulavuzlar, 59b
1084 P: vezîr-i aʿẓam "Vaş" 50b
1085 P: vezîr-i aʿẓam, 50b; vezîr, 59b
1086 P: "Zerin-oġlınuñ memleketin gezmiş, yürimiş üstâḍ ḳulavuz göndermiş. Zîrâ Tâtâr-ı ʿadüv-şikâr" 50b
1087 P: ṣalṣaḳ, 50b
1088 E: Baḫşe, 59b
1089 P: vezîr, 59b
1090 P: "ile" 59b
1091 P: vezîr-i aʿẓam, 50b; E: vezîr, 59b
1092 E: "ol menzilde" yok, 59b
1093 P: vezîr-i aʿẓam, 51a; E: vezîr, 59b
1094 P: vezîr-i aʿẓam, 51a; E: vezîr, 60a
1095 E: "Aḥmed Aġaya" yok, 60a
1096 P: vezîr-i aʿẓamuñ, 51a

yaḳîn on biñ âdem gitdi ve efendimüz[1097] andan ḳalḳub Batusek[1098] menzile ḳonıldı. Andan Miḥaç'a ḳonuldı andan Purunvâr andan Ösek köprüsin gecüb Ösek nâm menzile ḳonıldı. Menzil-i[1099] mezbûra geldügimüzde rûz-ı ḳâsım geçeli yigirmi gün olmış idi ve menzil-i mezbûrda bir ḳarış ḳar yaġdı ve anda sipâhî[1100] ve yeñiçeri ṭâyifesine ʿulûfe virildi. Cümlesi ikişer ḳısṭ ʿulûfe aldı. Zîrâ iki ḳısṭ ʿulûfeye müsteḥaḳlar idi. Nemçe seferine gidilürken Ṣofya'dan berü ʿulûfe virülmedi idi. Altı ay murûr idüb cümle feṭḥ u fütûḥdan ṣoñra ve dönüş olub Ösek'e geldügimüzde geçen ʿulufe ve ḳâsım ʿulûfesin tevzîʿ itdüler ve herkese icâzet virülüb vara ḳışlaya gide(ler).[1101] Ḥaleb Beglerbegisi Ösek'e ḳışlaya taʿyîn (olındı).[1102] Ḫân-zâde Sulṭân Baçḳa'ya ve kendüsiyle giden Tâtâr'a taʿyîn olındı. Emmâ Zirin-oġlı'nuñ vilâyetine aḳına giden Yalu Aġasiyle bile[1103] Peçuy ve Sizeksgard ḳışla virildi ve Ḳaplan Paşa'ya Ḳanije ḳışla virildi. Emmâ Peçuy ḳışlasına taʿyîn olınan Tâtâr ʿaskeri on biñ ʿaskere ḳışla virildi. Zîrâ ziyâdeye taḥammül yoḳdur. Ḳalan Tâtâr ʿaskeri ʿumûmen Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭân ile Baçḳa'ya taʿyîn olındı ve Ḫân-zâde'i geçirmege ol eṭrafda Ṭuna gemileri ile Ḫan-zâde Sultâna ḳırḳ-elli biñ Tâtâr ile geçdi ve Baçḳaya ḳışlaya **(40b)** gitdi. Emmâ aḳına giden Tâtâr ʿaskeri on biñden ziyâdesi olanlar daḫî Baçḳa'ya gider ḳalan on biñ Tâtâr Yalu Aġasiyle Peçuy'da[1104] ḳışla virildi. Emmâ aḳına giden Tâtârlar cümlesi seçme ve bâr-gîrleri[1105] eyü olanlardur. Ḫân-zâde ile giden Tâtâr ʿaskeri "anlaruñ bâr-gîrleri zebûn ve esîrleri çoḳ idi. Ol sebebden cümle Tâtâr ʿaskeri"[1106] Zirin-oġlınuñ memleketin urmaġa ṣalınmadı, yoḫsa murâd bu idi ki Budin'den daḫî cümle Tâtâr ʿaskeri ve birḳaç beglerbegi "taʿyîn"[1107] ve Zirin-oġlınuñ memleketine ṣalına. Emmâ vaḳt müsâʿid olmayub, ancaḳ Yalı Aġası ḳırḳ biñ ʿaskerile ve Ḳaplan Paşa ve Ḳanije ve İstolni[1108] Belġrad Paşası taʿyîn olındı. Ol sebebden Ḳaplan Paşa taʿyîn olındı ki, zîrâ Ḳanije ḳışlası yaḳîn yerdür ve İstolni Belġrâd[1109] daḫî yaḳîn yerdür bunlar elem çekmez. Gerçi ḳış başdı emmâ dört beş gün içinde ne olursa olur. Tâtâr ʿaskeri ise ḳışdan çoḳluḳ aġlamaz ve pervâsı "daḫî"[1110] yoḳ anlar daḫî Zirin-oġlınuñ memleketinden kimi Baçḳa'ya kimi Peçuy'a beş on gün içinde ḳışlaya irişürler. Ösek nâm maḥalde Leh ḳıralınuñ "baş"[1111] vekîlinden ve re'îsinden gelen mektûblardur:

1097 P: vezîr-i aʿzam, 51a; E: 60a
1098 Battaszek
1099 P: Menzile, 51a; E: 60a
1100 P: sipâhiye, 51a
1101 E: "ler" 60a
1102 P: "olındı" 51a
1103 P: giden, 51a
1104 E: Peçuy'a, 60b
1105 P: "seçme" fazla, 51b
1106 E: "anlaruñ bâr-gîrleri zebûn ve esîrleri çoḳ idi. Ol sebebden cümle Tâtâr ʿaskeri" yok, 60b
1107 E: "taʿyîn" yok, 60b
1108 E: Üstolini, 60b
1109 Stuhlweissenburg
1110 P: "daḫi" yok, 51b; E: 60b
1111 P: "baş" yok, 51b

Mektup No: 35

Âsitâneş-i Lavoş Petoçkı Ḳaraḳon Plaṭanoş'a[1112] gelen mektûbuñ ṣûretidür

Vezîr-i aʿẓam Uyvar dönüşünden ṣoñra gelmişdür fî 23 sene 74 .

(23 Rebîʿu'l-âḫir 1074/24 Kasım 1663).

Devletlü ve saʿâdetlü ṣâḥib-i devlet bizüm ḥurmetlü ve riʿâyetlü efendimüzüñ (pek)[1113] münâsib ve lâʾiḳ eylemiş ki ʿaẓemetlü ve şevketlü pâd-şâh ḥażretleri sulṭânımı sevgilü babañuz mertebesi olan ulu mertebeye ḳâʾim eylemişdür (ki)[1114] Allah Teʿâlâ ḥażretleri sulṭânumı her işüñ ṣolḳadar bilici eylemiş(dür)[1115] ki añlamada fehmimüz ḳâṣırdur ki cemîʿ dünyâda añılur. Sevgilü babañızuñ eyü işlerine ve tedbîrine tâ evvelden ben ḳulıña eytdügi eyülükler ḥâṭırumda dutarum. İnandum sulṭanumı daḫî ol ulu Allah reʾy-i tedbîriñüzde kemâliñüzi cemîʿ dünyâda şâyiʿ eylemiş. Allah Teʿâlâ nice yıllar ile eyülükde duta. Göñülden dilerüm ki âşikâredür. Âsitâne-i saʿâdet ṭarafından güzel ṣulhumuzı doġruluḳ ile çalışmışız ki evvelki leyyin dutaruz ve bu âna varınca âsitâne-i saʿâdetde daḫî dutılmışdur ve bundan ṣoñra daḫî ziyâde iʿtiḳâd iderüz ki sevgüli babañuz ne üzre dimiş ise Sulṭânum daḫî ol üzre[1116] ḳarâr idersiz ben daḫî ḳâdir olduġum **(41a)** mertebe saʿy iderüm. Ol güzel ve ḫayrlu ṣulḥ yerinde ḳarâr eyleye. Maʿlûm-ı şerîfiñüzdür, ol yalancı dinli Moṣḳov'dan benüm efendüm ve cemîʿ Leh memleketi[1117] ve Litvanya nedenlü kem işler ve gürelikler ve żarârlar görmişlerdür ve nice nâḥiye ve ḳalʿalar ġayri millet ile birlenüb Leh memleketini ġaṣb eylemişdür. Bu işler ki Moṣḳov eylemişdür "ve"[1118] bir ġayri yüzden olmaz ve girüye alınmaz illâ ʿasker çeküb âlet-i ḥarb ve ceng ile ol ecilden sulṭânımuzdan[1119] ziyâde recâ iderüz. Bu ḫuṣûṣda Tâtâr Ḫân ḥażretleri efendimüz[1120] ḥimâyesinde olub bi'ẕ-ẕât kendüleri bu seferde olmaları içün ʿaẓemetlü şevketlü pâd-şâh ḥażretleri kendülerine yazub fermân buyuralar. İnşâʾallahu Teʿâlâ biz daḫî cümle memleketimüz ile sulṭânımızuñ eyüligini unutmayub (ve)[1121] ḫizmetiñüze bulunmaḳ murâdımuzdur, bâḳî ferman sulṭanımuñdur. ***Bende-i Âsitâneş-i Lavoş***

Mektup No: 36

Reʾis-i Niḳola Lavoş gönderdügi mektûb ṣûretidür

Devletlü ve büyük sâʿâdetlü vezîr ve benüm ġâyetde riʿâyetlü ve ḫayrlu Sulṭânum. ḥużûr-ı şerîfiñüze ʿarż-ı ʿubûdiyetden ṣoñra ġâyetde ṣâdluġum vardur ki

1112 Palatin
1113 P: "pek" 51b
1114 P: "ki" 51b; E: 60b
1115 P: "dür" 52a
1116 P: "ol üzre" metinde sulṭânum kelimesinden öncedir, 52a
1117 E: memleketin, 61a
1118 P: "ve" yok, 52a; E: 61a
1119 P: sulṭânımuz, 52a; E: sulṭânumı, 61a
1120 P: efendimüzüñ, 52a
1121 E: "ve" 61a

Ḥaḳ Teʿâlâ sulṭânımı ol devlet postına lâʾiḳ görüb ḳarâr itdürmişdür. Ol post ki[1122] Allah Teʿâlâ babañuza müyesser eylemiş idi ki sulṭânumuñ sevgülü babası benüm ġâyetde ḫayr-ḫâh[1123] efendüm idi. Ben dâḫî kendülerin cümleden ʿızzetlü ve riʿâyetlü dutarum. Sulṭanımı daḫî Allah'dan recâ iderüm ol devletde niçe yıllar ber-ḳarâr etmesini cân u göñülden isterüm ki bugüne deg efendüm ḳıralum ile ʿazemetlü şevketlü Âl-i Oṯmân pâd-şâhı ḥażretleri ile mâ-beynlerinde olan dostluḳ ve ḳoñşuluḳ ve ṣulḥ riʿâyet olınub bu güne deg dutulmuş bizüm mâ-beynimüzde daḫî bu devletlülerüñ ḥiẓmetindeyüz birlikde olmaḳ ve her işi birlige yetürmek ve gün-be-gün riʿâyet eylemek ol ecilden bize daḫî lâzım oldı. Sulṭânımı mektûbumuz ile bulmaḳ ve añmaḳ ve iʿlâm eylemek murâdumdur ki benüm efendüm ʿazemetlü ve ḳudretlü Âl-i Oṯmân pâd-şâhı Sulṭân Muḥmed Ḫan ḥażretleriyle bu âna deg ecdâdiyle bu mübârek ṣulḥı birbirine ṭoġruluḳ üzre dutulmışdur "ve"[1124] ḥaḳîḳat idüb dutmışlardur ve bu ṣulḥ-ı mübârekeüñ dutulması biz ikimüz maʿrifetiyle var ḳuvvetimiz ile saʿy idevüz.[1125] Bu âna deg dutulduġı üzre ḳarâr eyleye (ve)[1126] bu maṣlaḥatlar içinde baña lâzım olanı sulṭanuma doġruluḳ ile yazarum. Bu âna deg noḳṭa ḳadar ṭarafımuzdan noḳṣân ṣâdır olmayub bundañ ṣoñra daḫî olmaḳ iḥtimâli bu ḳadar **(41b)** ve iʿtiḳâdum budur. Sulṭânumuñ daḫî göñlünde ġayri olmaya. "Yine"[1127] var ise sulṭânumuñ sevgili babası göñlünde olduġı gibidür ki cemîʿ ḳalb-i ḳuvvetile şevke saʿy eyledügi ʿaẓemetlü seʿâdetlü pâd-şâh ḥażretleri benüm devletlü efendüm ile dâʾimâ birlik idüb eylük üzre ḳarâr itdirilmişdür. Sulṭânımuz ṭarafından daḫî dutulmasına şübhemüz yoḳdur. Benüm efendüm o devletlü Allah (u Teʿâlâ)'dan[1128] (imdâd)[1129] ṭaleb ideyoriki ṣayıya gelmez hesabsız lâʾiḳ olmayan żarâr ve gürelikler idici dinsüz Moṣḳov'u cengiçün ʿasker tedârik idüb üzerlerine varmaḳ içün eger kendüsi ve ʿumûmen ʿaskeri iḳtiżâ eylemişdür. Bir[1130] âṣıl imdâd ḳatlanmazız, ancaḳ sulṭânumuzuñ vâsıṭa[1131] ʿaẓemetlü pâd-şâh ḥażretlerinüñ "saña"[1132] "ḳulaġına ḳoyub ḫaber-dâr idevüz ki benüm efendüm memleketini artırmaḳ içün degil ancaḳ alınan memleketini girü almaḳ içündür ol sebebden recâ ider.[1133] Sulṭânımuñ maʿrifetiyle ʿaẓemetlü pâd-şâh ḥażretlerine"[1134] benüm devletlü efendimüñ şübhesi yoḳdur ki ʿaẓemetlü pâd-şâh ḥaẓretleri devletlü Tâtâr Ḫân ḥażretlerine fermân buyurdılar.[1135] Mâdem ki seferinüñ itmâmı müyesser ola

1122 E: evvel, 61a
1123 E: ḫâhum ve, 61a
1124 P: "ve" 52b
1125 P: iderüz, 52b
1126 E: "ve" 61b
1127 E: "Yine" yok, 61b
1128 P: "u teʿâlâ" 52b
1129 P: "imdâd" 52b; E: 61b
1130 E: Bu, 61b
1131 P: vâsıtasıyla, 52b; E: 61b
1132 P: saña" yok, 52b
1133 P: iderüz, 53a; E: 61b
1134 E: "ḳulaġına ḳoyub ḫaber-dâr idevüz ki benüm efendüm memleketini artırmaḳ içün degil ancaḳ alınan memleketini girü almaḳ içündür ol sebebden recâ ider. Sulṭânımuñ maʿrifetiyle ʿaẓemetlü pâd-şâh ḥażretlerine" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 61b
1135 P: buyururlar, 53a

bi'ẕ-ẕât kendüsi ʿasker ile bilesince ola. Şöyle iʿtimâd eyleñ,[1136] eger sulṭânum eger ʿaẓemetlü pâd-şâh ḥażretleri bu[1137] sefer birlük ile olur. Zîrâ bu Moṣḳov benüm efendimüñ düşmanı olduġı gibi ʿaẓemetlü pâd-şâh ḥażretlerinüñ düşmanıdur. Bu mektûblardan mefhûm olan Leh ḳıralı içün Nemçe Çâsârınuñ bu sene-i mübârekede başına ne felâketler gelduġın gördi. Bunca zamândan berü Leh ḳıralı Âl-i Oṣmân'a mektûb ve mürâcaʿat "eylemiş degil iken bu defʿa mektûb gönderüb mürâcaʿat"[1138] eyledi. Zîrâ bu sene-i mübârekede (olan)[1139] fetḥ u fütûḥât daḫî bir târîḫde olmamışdur. Leh melâʿini daḫî "**sîrû fi'l-ʿarżı fe'n-ẓurû keyfe kâne ʿâḳibetü'l-müfsidîn**" (K.K. 27/69)[1140] fehvâsınca[1141] Leh keferesine guş-mâl ve guş-vâr-ı ʿibret-nümâları olduġından muḳteżıyyeleri mefhûmdur. Nemçe Çâsârı'nuñ yigirmi beş ḳadar ḳalʿa ve palanḳası alındı. Cümle düşmân bu dehşetden ġaş olmışdur. Görelüm Ḥaḳ *sübḥânehû* (ve Teʿâlâ)[1142] ḥażretleri gelecek senede ümmet-i Muḥammed'e (a.m)[1143] ne iḥsân ider.

Ḫaber-i Âmeden-i Ḳaplan Paşa

Emmâ Zirin-oġlınuñ vilâyetine ṣalınan aḳınla[1144] Ḳaplan Paşa ve Yalı Aġası Aḥmed Aġa ile giden Tâtâr ʿaskeri ḫaberi geldi ki düşmân vilâyetine geçmedük. Zîrâ ṣu geçid virmedi ve ṣu başına geçid yerine küffâr-ı "duzaḫ-ḳarâr",[1145] ṭâbur **(42a)** ḳurub geçdirin ḥıfẓ idüb ʿaskerimüz selâmet ile ḳışlaya geldi. Ḳaplan Paşa'ya ḳışla Ḳanije'de taʿyîn ve Yalı Aġasıyle Tâtâr ʿaskerine ḳışla Peçuy (taʿyîn olındı)[1146] Lâkin bâri Tâtâr ʿaskeri Ḫân-zâde ile Baçḳa'da ḳışla taʿyîn olındı. Cümle ʿaskeri efendimüz[1147] ḳışlaya gönderdükden ṣoñra kendü, saʿâdetile Belġrâd şehrine alay ile gelüb dâḫil oldı **fî 3 ḥâ** (Cemâẕiye'l-evvel) **sene 74**[1148] (3 Cemâẕiye'l-evvel 1074/3 Aralık 1663). Efendimüz[1149] Belġrâd'a geldükde kâmil otuz gün ḳâsımdan murûr itdi. Gerçi Ösek'den Belġrâd'a deg çoḳ ṣovuḳ çekdük emmâ ḳıtlıḳ çekilmedi ve baṭaḳlıḳ olmadı. Zîrâ yer ṭoñdı çadırlarımuz cümle doñardı, içinde âteşler yaḳarduḳ. Ḥayavânât ḳısmı baʿżı zebûn olan ḳırıldı. Lâkin çoḳ ḳırılmadı. Ḳonaḳdan ḳonaġa baʿżı ḳonaḳda yigirmi baʿżıda on baʿżısında beş ḥayvânât leşi ḳalurdı. Emmâ ne ġam böyle yüz aḳlıġıyle yayan âdem bile aşub ṣafâ-yı ḥâṭır ile giderdi.

1136 P: eyleyüñ, 53a
1137 P: bir, 53a
1138 E: "eylemiş degil iken bu defʿa mektûb gönderüb mürâcaʿat" yok, 61b
1139 P: "olan" 53a
1140 Ayetin doğrusu; " ḳul sîrû fi'l-ʿarşı fe'n-ẓurû keyfe kâne ʿâḳıbetü'l-mücrimîn" dir. "De ki, yeryüzünde gezin de, günahkarların akibeti nice oldu görün!.; E: yok, 61b
1141 P: fehvâsı, 41b
1142 E: "ve Teʿâlâ" 62a
1143 P: "a.m" 53a
1144 P: aḳın, 53a; E: 62a
1145 E: "duzaḫ-karâr" yok, 62a
1146 P: "taʿyîn olındı" 53a
1147 P: vezîr-i aʿẓam, 53b
1148 P: 1077, 53b
1149 P: vezîr-i aʿẓam, 53b; E: vezîr, 62a

ḤİKÂYET-İ "MEKTÛB-I"[1150] PLAṬAMNOŞ SERDÂR-I ORTA MACAR

Çün Belġrâd şehrine vuṣûl u duḫûl olındı, yigirmi gün murûrundan ṣoñra Erdel ḳıralı Apafı Miḥâl'îden efendimüze[1151] mektûb gelüb Orta Macar'uñ başı olan Blaṭanoş-ı bî-ḥûş Orta Macar'a yazduġı mektûbı Erdel ḳıralı bi-ʿaynihî efendimüze gönderdi görki[1152] ne yüzden Blaṭanoş Orta Macaruñ ḳınânesine[1153] ve reʿâyâsına iḍlâl mektûbuñ yazmış. Zîrâ Orta Macara Apafı Miḥâl mektûblar göndermiş Âl-i Oṣmân pâd-şâhına cümle Orta Macar iṭâʿat ide deyü ḫaber geldi ki efendimüz[1154] Belġrâd'da iken Orta Macaruñ ekṣerî reʿâyâsı gelüb tâbiʿ oldı. Lâkin Plaṭamnoş-ı melʿûn ke-ennehû bu mektûbile Orta Macarı iḍlâl itse gerek.

Mektup No: 37

Terceme-i mektûb-ı Plaṭamnoş

Emmâ baʿd, **Rebîʿu'l-âḫiruñ yigirmisi**nde (20 Rebîʿu'l-âḫir 1074/21 Kasım 1663) Uyvar ṣaḥrâsında Erdel ḥâkimi olan Apafı Miḥâl nâm ḳırala ve nâḥiyelere taḥrîr u irsâl eyledügi[1155] mekâtibleri elimüze düşüb ḥayrân olmışuzdur. Ẓâhir Orta Macar'uñ her ṭarafına ẕikr olınan mektûbları irsâl eyledügi[1156] müşʿirdür, şübhemüz yoḳdur. Ol ecilden anlara cevâb ve size işbu mektûbumuz ile âgâh itmege murâd idinmişüzdür. Ẕikr olınan Apafı'nuñ taḥrîr eyledügi mektûbı taḳayyüd ile baḳub mefhûmında maʿlûm idinesiz ki İncil'de yazulduġı üzre yırtıcı ḳurd, ḳoyun ṣûretine girüb size gelmişdür. Allah'a maʿlûmdur ki Apafı'nuñ bu ḥâline elem çekdüm. Zîrâ ol ḥîle-kâr ṭâyife bunuñ vâsıṭasıyla bizi aldatub kendü taḫt-ı ḥükûmetine ve ẓulm teʿaddîsine musaḫḫar etmek ister. Emmâ çıblaḳ ve müflis olub âḫer kimesnelere **(42b)** esbâb ve defîneler ve ʿuhdesinde olmaḳ neḳadar edebsizlükdür ve kendü dîni üzre yemîn idüb vezîr-i aʿẓamuñ yanına gidenlere żarâr "olmayub vâsıṭasıyla esbâb-ı erzâḳıñuza ve emvâl-i emlâḳıñuza żarâr"[1157] olmayacaġını iden Apafı, Erdel vilâyetine ol eylükleri etse kendüye olmaz mı idi. Yoḫsa ânuñ devleti olmayadur ki Oṣmanlı'nuñ fermâniyle ḳalḳub bu ḳadar yoldan ordularına varmaḳ mıdur? Ve daḫî fikr idüñ ki, ehl-i İslâm Erdel'i ne ḥâle ḳomışdur ve az zamânuñ içinde yedi Erdel ḥâkimi tebdîl eylemişdür. Evvela Ḳoca Raḳoçi (eğer)[1158] aḳçe ḳuvvetiyle ḥîleleri defʿ itmemiş olaydı anı daḫî yaparlar idi. Ve oġlı Bahadır Yorgi Raḳoçi. Kendülerine bu ḳadar ḫiẕmetler itdükden ṣoñra yüz biñ bahâne idüb ḳatl itdiler ve Zorvâ-yı Firenci getürüb Erdel ḥâkimi idüb Raḳoçi oġlunı ṭarḥ eylemişlerdür. Ve andan ṣoñra Pârçay'ı ve Kemîn-Yanoş'ı fevt

1150 P: "mektûb-ı" yok, 53b
1151 P: vezîr-i aʿẓam, 53b
1152 P: göre ki, 53b
1153 P: ḳıtânesine, 53b; E: 62a
1154 P: vezîr-i aʿẓam, 53b
1155 E: olınan, 62b
1156 P: eyledügini, 53b
1157 E: "olmayub vâsıṭasıyla esbâb-ı erzâḳıñuza ve emvâl-i emlâkıñuza şarâr" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 62b
1158 P: "eger", 54a; E: 62b

olduḳdan ṣoñra vilâyetüñ ʿâdetine muḫâlif Apafı ʾı getürüb naṣb eylemişlerdür ve birḳaç günden ṣoñra reʿâyâlarınuñ biri şey ʾi "ziyâde"[1159] iḳrâr itdükde(n ṣoñra)[1160] ânı (daḫî)[1161] yıḳub anı iderler ve bundan mâ-ʿadâ Rûm ve Sırb ve Bulġâr ṭâʾifeleri Oṣmanlı'nuñ sözlerine iʿtimâd etmekle gelmemişler midür? Hiç Oṣmanlı bir zamân sözine durmuş mı ve ʿahd-nâme didükleri kaġıdlarına vefâ etmiş mi? El-ân kendü reʿâyâsınuñ oġullarını ḳoyun gibi sürüb almaz mı? Bu ḫuṣuṣda söz söylemek lâzım degildür. Erdel memleketinüñ şeḥâdeti Piter "Niylân[1162] "fülan"[1163] zamanından berü Erdel ḫarâcın neḳadar ziyâde etmişlerdür ve Erdel ḥakimleri ne ḥâle varmışlardur. Kendü Apafı söylemege cürʾeti olaydı ḥâlini ʿâleme beyân iderdi. Ne menḥûsdur ol ṭâʾife ki çobanı ḳurd ola ve fermân itdüklerinden ġayri bir ḥareket etmege ḳâdir olmaya. Hiç Macar ṭâʾifesi buña taḥammül idebilür mi? Nitra[1164] ve Baks[1165] ve Ḥonaṭ ve Noviġrad nâḥiyeleri ki bundan aḳdem birḳaç sene Oṣmanlı'ya ḫarâc virmişlerdür. Ḥâlâ kendülerinden ne fâʾide görmişlerdür. Yaḳub ve yıḳub esîr etmemişler midür ve daḫî Noviġrad ve Peliçe ve Herz ve Borhod ve Ṭurna ve Aba (ve)[1166] Uyvar ḳalʿalarına Oṣmanlı kendülerine[1167] iḳrâr eyledügi sözine durdı mı ve kendülerine iḳrâr olınan ḫarâca ḳanâʿat etmiş mi? Her yıl belki her ay yeñi (kimi)[1168] bidʿatler idüb ẓulm itmez mi ve reʿâyâ fuḳarâsına etmeg yemege ḳor mı ve reʿâyâsı ser-gerdân olub ne idecegin bilmez bir köy[1169] kendilerine iṭâʿat idüb ḫarâc virdükden kendü köyünde **(43a)** oturabilür mi? Emmâ neki[1170] Oṣmanlı Macara ġâlib bulundı, Macar ḳatl ü esîr olınur ve emlâki yaġma olınur ne fâʾide olmışdur. Kimisini daġalḳoçı içine ḳoymışlardur ve ḳalʿaların veyâ dîvarların ḳendü ḥâline ḳodılar mı bârûtla binâların yerile berâber etmemişler mi? İmdi Oṣmanlı'nuñ sözine iʿtimâd iden Macaruñ ḥâli böyle olur. Eyvâh saña Apafı eyvâh saña ve Tevrat'da Ḳuds-i Şerîf ḥaḳḳında yazılan sözile saña olan kelâmumızı ḫatm iderüz. "Bundan ziyâde söz söylemek lâzım degildür el-ḥaḳ ḥalüñe merḥamet iderüz".[1171] Aġla kendüñ içün aġla ve kendü evladlaruñ içün aġla. Ey benüm muḥibb ṭâʾife maʿlûmıñuz ola ki ol kendü günâhlarıñuz Erdel vilâyeti Oṣmanlı sözine uyub anlara ḫarâc-güzâr olduysa âsûde-ḥâl degildür ve yaḳında Boġdan ve Eflâḳ gibi olması muḳarrerdür. İmdi cümleñüz başîret üzre olub Apafı'nuñ mekâtibinde yazılan aḥvâli tefekkür eyleñüz. Apafı size der ki islâm pâd-şâhına itâʿat idiñüz. Bu iṭâʿat iki dürlü olur:

1159 E: "ziyâde" yok, 62b
1160 P: "n ṣoñra" 54a; E: 62b
1161 P: "daḫî" 54a
1162 E: "Niylân" yok, 63a
1163 P: fülân" yok, 54b
1164 P: Titra, 54b
1165 Baksbudrug
1166 P: "ve" 54b
1167 P: kendüye, 54b
1168 E: "kimi" 63a
1169 P: köyümüz, 54b
1170 P: Hemân ki, 54b
1171 P: "bundan ziyâde söz söylemek lazım degildür. El-ḥaḳ hâlüñe merḥamet iderüz" metinde "Eyvâh saña Apafı eyvâh saña" dan sonra yazılıdır, 54b

Biri Oṣmanlıya iṭâʿat idüb ve ḫarâc virüb kendü emvâliñüzden maḥrûm olub herneñüz var ise anlara virüb yine ḳıral efendimüze daḫî iṭâʿat[1172] üzre olursız.

İkinci vechi oldur ki ḳıral, efendimüzüñ[1173] itâʿatından rücûʿ idüb islâm pâdşâhınuñ ḳulluġından olasız.

Evvelki ḥalde iṭâʿat, cümle malıñuzdan çıḳduġıñuzdan ġayri olki begler dimişler idiñüz anlara iṭâʿat itdükden ṣoñra Allâhümme ʿâfinâ elḳabıñuz yerinde. Bire doñuz bire ḳaḥbe oġlı reʿâyâm degül misin tiz şöyle eyle ve mektûbum vuṣûlünde fülan güne deg fülan şeyʾi viresin. Olmaz ise anañuzdan emdügiñüz südi burnıñuzdan getrürürüm deyü "dirler ve"[1174] diseler gerek.

İkinci veche (üzre)[1175] iṭâʿat iderseñüz daḫî güç olur. Zîrâ Allah teʿâlâ ḥużûrında ve cümle Naṣâra ṭâʾifesinüñ ḳatında ve Çâsâr efendimüzüñ yanında ne yüzimüz ḳalur. Ḫayinleri[1176] olmaz mıyuz ve ḳażablarına müsteḥaḳ olub cümle ṭâʾifelerimüzi ḳılıcdan geçürmezler mi. Bu ṭâʾifenüñ ḥîlelerin tafṣîl üzre ḥikâyet eylesek ḳaġıdımuz ziyâde tafṣîl olur ve murâdımuz iḫtiṣâr olmaġile iʿlâm size iderüz ki Allah Teʿâlâ ve bahadır ecdâdlarıñuzuñ ruḥlariçün ḳıral efendimüzüñ ʿubûdiyyet ve istiḳametinde olub Apafı'nuñ ḥikâyetine ve Oṣmanlı'uñ sözine iʿtimâd itmeyüb ḳıral efendimüzüñ ki Allah Teʿâlâ emriyle efendimüzdür itâʿatında olub bir miḳdâr zaḫmet daḫî olursa taḥammül idesüz. Zîrâ ḳıral efendimüzüñ iẓniyle Blaṭanoş olduġum **(43b)** ḥasebiyle yemîn bi'llâh iderüm ki; herkim ki ʿisyân iderse bundan ṣoñra bir vechile ʿafv olınmayub ḳabûl olınmaz. İnşâʾallah (u Teʿâlâ)[1177] "yaḳında"[1178] görürsiñüz Oṣmanlı'nuñ eyledügi ẓaferi. ḥubâb gibi zâʾil olacaḳdur. Zîrâ öte yaḳadan ʿisyân etmişleri vardur. Ve Naṣârâ ṭâʾifesinüñ bî-ḥadd ü bî-ḳıyâs yerler götürmez ʿaskerleri gelecekdür. Gerçi günâh-kârlarız ve günâhlarımuz içün bize bu ḳadar zaḫmet olmışdur. Emmâ Allah Teʿâlâ ḥażretleri bizi bıraḳmaz. İmdi lâzım olan oldur ki ḳılıçlarımuzı ḳuşanub kendümüzi ve ehl-i ʿiyâlimüzi ḥıfẓ etmek içün saʿy idevüz.[1179] Ölmek yegdür (ki),[1180] ʿavret ü oġlanlarımuzı Oṣmanlıya esîr olmadan[1181] ve cengci ṭâʾifesi olan Macar kendüye ölmek yegdür (ki)[1182] sâʾir fenâ ṭâʾifeler gibi Oṣmanlıya (esîr ola veya)[1183] iṭâʿat ide. Ey Apafı aduñ Erdel ḥâkimidür, emmâ ḥaḳîḳat degilsin. Saña naṣîḥat iderüm ki eger vezîr-i "aʿẓamuñ"[1184] ḳatında[1185] yazduġın gibi sözüñ geçerse, Erdel vilâyeti çekdügi ẓulm

1172 P: itaʿatında, 55a
1173 P: vezîr-i aʿẓamuñ, 55a
1174 P: "dirler ve" yok, 55a
1175 P: "üzre" 55a
1176 E: Ḫâyinler, 63b
1177 P: "u Teʿâlâ, 55b
1178 E: "yaḳında" yok, 63b
1179 P: iderüz, 55b
1180 P: "ki" 55b
1181 P: ola, 55b
1182 P: "ki" 55b; E: 64a
1183 E: "esîr ola veya" 64a
1184 E: "aʿẓamuñ" yok, 64a
1185 E: yanında, 64a

ve taʿaddîden (menʿ)[1186] ile bizüm her ne derdimüz var ise ve Allah Teʿâla ḥażretlerinüñ[1187] ve ḳıral efendimüzden imdâd ümîdinde iz. İnşâʾallah Oṣmanlı'ya bizüm evladlarımızuñ esîrini almaġa müyesser olmaz. Ey Apafı, Oṣmanlı'nuñ kâtibi olma ve bizi anlaruñ iṭâʿatına daʿvet etme câʾiz degildür. Sen islâm ordusında ḳıral efendimüze böyle muḫâlif kaġıd yazasın. Bâḳî Allah Teʿâlânuñ ḥıfẓında olasız. ***Der-Ḳalʿa-i Moran.*** Taḥrîren **fî evâʾil-i Cemâẕiye'l-"ûlâ"**[1188] (1 Cemâẕiye'l-ûlâ 1074/1 Aralık 1663). Apafı'nuñ mekâtibini getürenleri aḫẕ idüb bize gönderesiz yâḫud maḥallinde ḥaḳlarından gelüb kaġıdlarını kimseye göstermeyesiz.

ḤİKÂYET-İ ẒUḤÛR-I ṬÂBUR-I KÜFFÂR

Bundan aḳdem ṣadr-ı aʿẓam efendimüz[1189] ʿasker-i İslâmile Belġrâd'a ḳışlaya gelüb birḳaç gün ârâm olınduḳdan ṣoñra dört ṭarafa evâmir ṣalınub sene-i sâbıḳda[1190] düşmâna kemâl mertebe luṭf-ı Ḥaḳḳile gûş-mâl virildi. Yine uslûb-ı sâbık üzre sefer taḥaḳḳuḳı iḳtiżâ idüb cânib-i erbeʿaya sefer tedâriki içün sûrṣat ṣalınub ve âsitâne-i saʿâdetden ki ḥâneden[1191] ṭop dökmek içün ve ṭoplar mühimmâtı içün Ḳayim-i maḳâm İbrâhîm Paşa'ya emr-i şerîf gönderilüb ṭop -ḫâneye ṭop döker üstadları ve ḳalıbları ve ṭopraḳ ve baḳır çubuḳ vesâʾir ṭoplara maḫṣûṣ mühimmâtı bir gün evvel Belġrâd'a irsâl eyleyesiz. Zîrâ bu defʿa otuz balyemez ṭop ve birikiyüz şâhî ṭop ve birḳaç ḳolonborne dökülmek lâzım ve mühimdür. Birgün evvel ẕikr olınan mühimmâtları ʿarabalara ḳoyub Belġrâd'a irsâl buyurasız. Birḳaç eyyâmdan ṣoñra **(44a)** mühimmât-ı meẕkûre mecmûʿı[1192] Belġrâd'a âsitâneden geldi ve ṭop dökülmege mübâşeret olınur iken küffâr-ı "ḥâk-sâr"[1193] ṭarafından ḫaber gelüb küffâr-ı bî-dîn meger ʿaẓîm cemʿiyyet-i ḍalâlet idüb Zirin-oġlı ve Baḳan-oġlı ve Ḥırvât Cenerali ve otuz biñ ḳadar Nemçe otuz ḳırḳ pâre ṭop ile daḫî aṣlâ serḥad ṭarafından bu cemʿiyyetden kimse ḫaber-dâr olmayub ancaḳ küffâr-ı "bî-dîn"[1194] mâh-ı **Cemâẕiye'l-âḫiruñ yigirmi ikinci** (22 Cemâẕiye'l-âḫir 1074/24 ocaḳ 1664) güni ʿaẓîm ṭâbûr ve ʿaẓîm cebe-ḫâne ve ʿaẓîm çoḳ ʿasker kimsenüñ ḫaberi yoḳ iken Sigetvâr yanında Boyumca[1195] ve Bezrence[1196] Palanḳalarını iḥrâḳ-bi'n-nâr idüb ve içinde olan ümmet-i Muḥammedi emânile ṣalıvirüb ve bu iki palanḳaları iḥrâḳ itdükden ṣoñra Sigetvâr Ḳalʿası'nda ṣadr-ı aʿẓam aġalarından (Meḥmed Aġa)[1197] ḳapanub meẕkûr Meḥmed Aġa bir meṣâliḥ ile Ḳanije'ye giderken Ḳanije yolı ḳapanub meẕkûr Meḥmed Aġa Sigetvâr'da ve ḳışlaḳlarda olan ʿaskere ve Tâ-

1186 P: "menʿ" 55b
1187 P: ḥażretlerinden, 55b; E: 64a
1188 P: "ûlâ" yok, 55b
1189 P: Aḥmed Paşa, 55b; E: yok, 64a
1190 P: sâbıḳada, 55b; E: 64a
1191 E: tersâneden, 64a
1192 E: mecmûʿan, 64a
1193 E: "ḥâk-sâr" yok, 64b
1194 E: bî-dîn" yok, 64b
1195 Aslı Bobofça olmalı.
1196 P: Berezance, 56a
1197 E: "Muḥammed Aġa" 64b

târ'a cümle eṭrâf-ı erbeʿaya âdemler ve mektûblar gönderilüb vezîr-i aʿẓam (daḫî)[1198] Belġrâd'a (mektûb gönderüb, Sigetvar'dan[1199] Belġrâd'a)[1200] "iki günde"[1201] çatal atlı âdem gelüb ve Peçuy begi[1202] Murad Begiden[1203] ve Meḥmed Aġa'dan mektûblar ve emân ʿarżları gelüb ṣadr-ı aʿẓam çün bu ḫaberi eşitdi çoḳ teʿaccüb eyledi. Bu ne ḥaldür ki Ḳanije'den ve İstolni Belġrâd 'dan yâḫud bir ser-ḥad ḳalʿalarından bir ḫaber gelmedi. Ser-ḥad ḥalḳına çoḳ maġdûb oldı. Hele iş işden geçdi hemân bu tâbûra ḳarşu varmaḳ Sigetvâr Ḳalʿası'na bir mażarrat olmaya deyü dört ṭarafa "emrler ve mektûblar"[1204] gönderüb ve Ösek'de ḳışlada olan Meḥmed Paşa'i ser-ʿasker idüb cümle ḳışlada olan Tâtâr ʿaskeri ve İstolni Belġrâd paşası Yanova paşasını ve Ḳaplan Paşa'yı ve İzorniḳ erbâb-ı tîmardan ve behke ve cümle ḳışlaḳlarda olan ʿasker ḳalʿaya varub Meḥmed Paşa yanına varılub cemʿ olalar. Emmâ küffâr-ı bî-dîn hemân Boyumca, Berzence Palanḳaları'nı iḥrâḳ itdükden (ṣoñra)[1205] aṣlâ ârâm etmeyüb mâh-ı **Cemâẕiye'l-âḫuruñ yigirmi altıncı** (26 Cemâẕiye'l-âḫir 1074/28 ocak 1664) güni Sigetvâr Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb ve erbaʿînüñ otuz altısı[1206] idi. Emmâ Sigetvâr Ḳalʿası bir metîn ve müstaḥkem ḳalʿadur dört ṭarafı deryâ miṣâli göldür. Lâkin cümle ṣuyı doñub hemân tut ki ḳarada ḳalmışdur. Ziyâde ḫavf itdük[1207] ve bir ḫaber daḫî geldi ki elli biñ küffâr, **erbiʿanuñ yigirmi altıncı** güni Sigetvârı muḥâṣara etmiş vezîr-i aʿẓam daḫî tekrâr cümle eṭrâfa mektûblar irsâl ve Baçḳa'da ḳışlada olan Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭâna cümle ḳışlada olan beglere **(44b)** ve paşalara mükerrer emirler gönderüb varub Ösek'de Meḥmed Paşa'nuñ yanına cemʿ olalar.

Mektup No: 38

Ve Aḥmed Girây Sulṭâna mektûb (gönderdi ki)[1208]

Benüm oġlum gün bugündür. Dîn ġayretin ve ʿarż-ı pâd-şâhî'i yerine getürmek gerek. Siz birgün evvel varub Ösek'de Meḥmed Paşa'ya mülâḳî olasız ve bi'ẕ-ẕât kendümiz daḫî varmaḳ (üzere)[1209] iz. Hemân göreyüm sizi, bolayki ḥażret-i Allah işiñüz âsân getüre. Biz varmazdan evvel Sigetvâr Ḳalʿası'n istiḫlâṣ içün var ḳuvvetiñüzi bazuya getüresiz. ʿAsker-i islâm Ösek'de ve Peçuy'da Meḥmed Paşa'nuñ yanına cemʿ olmada berüden ṣadr-ı aʿẓam Belġrâd'da fermân buyurdu ki, bunda olan ḥâżır ʿasker inşâ'allahu Teʿâlâ mâh-ı **Recebüñ dördünci** (4 Receb 1074/1 Şubat 1664) güni herkes ḥâżır u müheyyâ olsun ve mâh-ı **mezbûruñ ikinci** (2

1198 P: "daḫî" 56a
1199 Szigetvar
1200 P: "mektûb gönderüb, Sigetvar'dan Belġrad'a" 56a; E: 64b
1201 P: "iki günde" yok, 56a
1202 P: beginden, 56a
1203 P: begden, 56a; E: 64b
1204 P: mektûblar ve emirler, 56a
1205 P: "ṣoñra" 56b
1206 E: âḫiri, 64b
1207 E: olındı, 65a
1208 P: "gönderdü ki" 56b; E: gönderüb, 65a
1209 P: "üzre" 56b; E: 65a

Receb 1074/30 ocak 1664) güni ṭuġ çıḳub ve herkese tenbîh olındı ki aṣlâ ne çadır ve neh-duh ve ne ġayri aġırluḳ hemân ṣalt, cerd atlu olub dört günde inşâʾallah (u Teʿâlâ)[1210] Ösek'e varılur deyü tenbîh üzre herkes ḥâżır oldı. Ve ḫamsînüñ dördünde göçülüb Zemîn'de ḳonuldı. Recebüñ daḫî dördünci güni idi anda bir gün oturaḳ olub. Emmâ hiç ṭaşra çıḳmaḳ niçe mümkin herkes ne belâdur, böyle ḳışda zemherîde nice ṭaşra çıḳub ḳonaruz. "Ve"[1211] Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa andan daḫî ḳalḳub ḳuyulara ḳonuldı. Gelen gelsün gelmiyenlerüñ dirlikleri çalınur deyü aşaġa bölük aġalarından Ḥasan Aġa'yı ʿasker sürmege Belġrâd'a taʿyîn eyledi. Emmâ hiç ardımuzdan gelür ʿasker yoḳ ancaḳ vezîr-i aʿẓam yetmiş seksen iç aġalarıyla ve biraz ṭaşra tevâbiʿiyle ve yeñiçeri ocaġıyla. Emmâ yeñiçeri ocaġından cümle ancaḳ iki biñ âdem vardur. Ve vezîr-i aʿẓamuñ ancaḳ biñ âdemisi ḥâżır var idi ve vezîr-i aʿẓam faḳaṭ bir oba ve bir küçük çerge ve iç aġalara ancaḳ iki çadır ḳurulurdı. Ekşerîsi ise ḳar ve buz üzerinde yatub ḳalḳardı. Hele ne ḥâl ise bu uslûb üzre ḳuyulara geldük ve ḫaber geldi ki küffâr dört-beş gün Sigetvâr'ı muḥâṣara idüb ve iki defʿâ buz üzerine hücûm idüb ḳalʿadan ṣaçma ṭôp u tüfeng ve küffâra âteşler ṣaçub çoḳ küffâr ḳırmışlar. Yaralı küffâr "getürdükleri"[1212] altmış yetmiş var imiş ve ḳalanun ḫandeḳuñ buzı üzerinde almaġa mecâlleri yoġimiş.[1213] Sigetvâr'lı cümlesinüñ kellelerin kesüb ḳalʿa bedenine dizmişler[1214] deyü ḫaber geldi. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ Sigetvâr Ḳalʿası'na **(45a)** küffâr-ı "bî-dîn"[1215] bir żarâr idememiş andan ṭâburın ḳaldırub Peçuy "Ḳalʿası'n"[1216] altına cümle ʿaskeriyle ḳonub ve Peçuy Ḳalʿası'n muḥâṣara iderler. Mâh-ı **Recebüñ dördünci** (4 Receb 1074/1 Şubat 1664) güni ḫaber geldi ve feryâdcı gelüb ve gelen feryadcıya efendimü[1217] süvâl itdi ki ḳışlalardan imdâda ʿasker geldi mi ve Meḥmed Paşa'nuñ yanında ʿasker var mıdur? Ol daḫi cevâb virdi k; devletlü vezîr Meḥmed Paşa yalıñuz Şeslofça'da ḳapandı. Yanına ʿasker[1218] kimse gelmedi. Yalı Aġası bir iki biñ ʿasker ile Ösek'dedür. Ḳâbil-i imkân degildür iki Tâtâr bir yere gelmeyüb ve Oṣmanlı ʿaskerine uzaḳ ḳışla virilmişdi. İmdâda beş on gün içinde gelmege mecâl yoḳdur ve vezîr-i aʿẓam ziyâde ġam ve elemde olu[1219] ancaḳ ḥażret-i Allah'a ṣıġınub "ḥaḳḳa dayandum"[1220] küffâr-ı "bî-dîn"[1221] gördi. Bir yerden İslâm ʿaskeri baş göstermedi. Küffâruñ atlu ʿaskeri on beş (biñ)[1222] yigirmi (biñ)[1223] küffâr Ösek köprüsine gelüb ve Darda[1224] Palanḳasın ve köprünüñ biraz yerin iḥrâḳ idüb ve iki gün köpri yaḳılmasına

1210 P: "u Teʿâlâ" 57a
1211 E: "ve" yok, 65a
1212 P: "getürdükleri" yok, 57a
1213 E: olmamaġile, 65b
1214 P: dizmişlerdür, 57b
1215 E: "bî-dîn" yok, 65b
1216 P: "Ḳalʿasın" yok, 57b; E: 65b
1217 P: vezîr-i aʿẓam, 65b; E: 57b
1218 P: yanında ʿaskerden, 57b
1219 E: olub, 65b
1220 P: "ḥaḳḳa dayandum" yerine "daḫî ḥaḳḳ muʿîndür", 57b; E: "dayandum" yerine "dayanduḳ" 65b
1221 E: "bî-dîn" yok, 65b
1222 E: "biñ" 65b
1223 P: "biñ" 57b; E: 65b
1224 Drava

muḳayyed olub andan Peçuy'a büyük ṭâbûrına gitdi. Emmâ Peçuy Ḳalʿası'na[1225] çoḳ ḫavf iderdük.[1226] Zîrâ ḳalʿası bir vîrân ḳalʿadur. Emmâ içinde ʿasker-i İslâmdan ḥayli âdem vardur deyü teselli-i ḥâṭır olınur.

Mâh-ı **Recebüñ yedinci** (7 Receb 1074/3 Şubat 1664) güni Dimitroça[1227] Ḳaşabası nüzûl olınub anda oturaḳ oldı. Bolayki ṣaġdan ṣoldan ʿasker gelüb irişe idi. Emmâ ḳış ḳıyâmet niçe mümkin. Meger baş ḳorḳusundan gele. Hele taḫmînen dört-beş günüñ içinde yigirmi otuz biñ ʿasker cemʿ olub irişür ümîdinde ve ʿasker cemʿ itmekdeiz. Küffâr-ı bî-dîn köprü'i iḥrâḳ idüb ḳorḳusuz Peçuy Ḳalʿası'n dögmede iş ḥażret-i Bâriye ḳaldı. Emmâ ḥażret-i Allâhuñ ümmet-i Muḥammed'e "**lâ teḫâfû ve lâ taḥzenû inni meʿaküm**" (K.K. 41/30)[1228] vaʿde-i naṣṣ-ı ḳâṭıʿu'l-bürhânla iḥsânı çoḳdur.

Mâh-ı Recebüñ ṭoḳuzuncı güni ve **onuncı** güni Meḥmed Paşa' (nuñ)[1229] yanında bir iki gün içinde ḥayli ʿasker cemʿ olub Budin mütesellimi[1230] ve Budin ʿaskeri ile İstolni Belġrâd Paşası Muṣṭafâ Paşa ile Üstürġon'dan Ösek'e gelince yollarda olan palanḳalardan ve Szekszard Paşası ve Cenâd[1231] Begi ve Şemtorna[1232] Begi yaḳîn biñ âdem ʿasker-i İslâmdan Meḥmed Paşa'nuñ yanına gelüb cemʿ oldı. (Emmâ)[1233] Tâtâr ʿaskerinden aṣlâ iki Tâtâr bir yere getüremedük ve henüz vezir-i aʿẓam Dimitrofça'ya[1234] gelmiş (iken)[1235] bu maḥalde (Meḥmed)[1236] Paşadan mektûb geldi; benüm devletlü sulṭânum ḥâlâ Şıḳlotı'nda[1237] yanuma vâfir ʿasker geldi **(45b)** ve Peçuy'dan (daḫî)[1238] âdem geldi ki küffâr-ı "bî-dîn"[1239] ḫaber almış ki ʿasker-i İslâm geliyorı[1240] deyü ḥavfe düşmiş ve ḳaçmaḳ üzredür. Hemân bize daḫî biraz ʿasker. Eger bize daḫî "imdâd"[1241] gelmezse yanımuzda ḥâżır olan ʿaskerile varub ṭabûrına doḳunurum. Virgi Ḥaḳḳuñdur hemân bizi düʿâdan unutmayasız. Emmâ berüden Bosna ṭarafından daḫî Ḳaplan Paşa ve İsmâʿîl alay begi ve Behke ve İzornik ʿaskeri ol günlerde henüz gelüb irişdi. Anlar daḫî Meḥmed Paşa'nuñ yanına varub mülâḳî olduḳda Meḥmed Paşa bilâ tevaḳḳufin eglenmeyüb Peçuy Ḳalʿası imdâdına küffâr-ı bî-dîn üzerine revâne oldı. Meger küffâr-ı "bî-dînüñ râ'iḥa-i "**veḳazefe fî ḳulûbihümü'r-ruʿbe**" (K. K. 33/26)[1242]

1225 E: Ḳalʿasında, 65b
1226 E: olunurdı, 65b
1227 E: Dimitrofça, 65b
1228 "Ayetin doğrusu; "ellâ teḫâfû ve lâ taḥzenû ve ebşirû..." dur. "...Onlara korkmayın, üzülmeyin..."; E: metinde ayetten itibaren, "vaʿde-i naṣṣ-ı ḳâṭıʿu'l-burhânla" ya kadar yok, 65b
1229 P: "nuñ" 58a
1230 P: müsellimi, 58a
1231 P: Ḥayad, 58a
1232 P: Şemnorna, 58a; E: Şemetorna, 66a
1233 P: "Emmâ" 58a
1234 P: Dimitroḳça'ya, 58a
1235 P: "iken" 58a; E: 66a
1236 P: "Muḥammed" 58a
1237 P: Şaḳloş'da, 58a; Siklos
1238 E: "daḫî" 66a
1239 E: "bî-dîn" yok, 66a
1240 P: geliyor, 58a; E: 66a
1241 P: "imdâd" yok, 58a
1242 " ...ve kalplerine korku düşürdü.."

istişfâmı[1243] ile"[1244] mâh-ı **Recebüñ ṭoḳuzuncı** (9 Receb 1074/5 Şubat 1664) güni "Peçuy Ḳalʿası üzerinden ḥâʾib ü ḥâsir gidüb[1245] ve Meḥmed Paşa mâh-ı mezbûruñ **ṭoḳuzuncı** güni revâne"[1246] olmış Meḥmed Paşa'dan muḳaddem küffâr on iki sâʿat evvel[1247] ḳalḳub gitmişler. Emmâ bizüm ʿaskerimüz ṣalt küffâr-ı bî-dînüñ yayası yoḳdur[1248] ṭob ve bu ḳadar cebe-ḥâne aġır gidüb ümîdimüz cenâb-ı Bârîden (budur ki)[1249] belki bir cân kefereden ḫalâṣ olmaz. Zîrâ kâmil üç ḳarış ḳar yaġmış idi. ʿAle'l-ḫuṣûṣ "ardında bu ḳadar ʿasker-i İslâm ve öginde Sigetvâr ve Ḳanije Ḳalʿaları. Emma Ḳanije'li ve Sigetvâr'lı ḳışdan ḳaçar. Kefereʾi çoḳ ḳırmışlar ve ḥayli esîr almışlar ʿale'l-ḫuṣûṣ"[1250] Sigetvarlı muḥâṣara olınduḳda dört-beş gün içinde çoḳ kefere ḳırılmış hele keferenüñ ḥayli zebunluġı olub nâ-çâr kefere ḳaçmada ʿasker-i İslâm daḫî ardlarından ḳovaraḳ[1251] görelüm "Cenâb-ı"[1252] Ḥaḳ ne gösterür. Emmâ berüde ve Dimitrofça'da[1253] ve vezîr-i aʿẓam efendimüz[1254] ḫabere ziyâde muntaẓır olub düʿâ itmede ve Peçuy'dan ḳâḍîdan ʿarż ve vilâyet aʿyânından ve içinde ḳapanan Miḥaç Begi Murtaẓâ Begiden[1255] daḫî mektûb gelüb; devletlü sulṭânum Peçuy Ḳalʿası'n muḥâṣara iden Zirin ve Bakan ve Sezar ve Nemçe ve Ḥırvât ʿaskeri cemʿan yigirmi biñ kefere idi. Peçuy Ḳalʿası'n böyle ḳış ḳıyâmet güni on iki (gün)[1256] gice gündüz ṭop tüfeng ile dögüb iki-üç yerde[1257] laġıma mübâşeret eylemiş iken birḳaç defʿa hücûm ve içerden daḫî ʿasker-i İslâmdan dilâver yigitler ṭaşra meterslerin[1258] başub ḥayli küffâr ḳılıçdan geçdi ve pâd-şâhuñ ve sulṭânuñ eyyâm-ı devletinde Peçuy Ḳalʿası'na bir żarâr irişmeyüb devletli sulṭân mı gelür deyü küffâr-ı "bî-dîn"[1259] ḫaber almışlar.

Ve mâh-ı Recebüñ ṭoḳuzuncı gice firâr idüb gitdi. Ardınca ʿasker-i İslâm daḫî yola revâne **(46a)** oldı. İnşâʾallah (u Teʿâlâ)[1260] benüm sulṭânum kefereden az kimse ḳurtılur zîrâ kendü vilâyetlerine varmaġa altı ḳonaḳdur. ʿAle'l-ḫuṣûṣ ḳar içinde piyâde ḥâli bellü(dür).[1261] Bu ʿarż-ı maḥżurlariyle gelen âdemlere "vezîr-i aʿẓam;"[1262] efendimüz[1263] vâfir iḥsân idüb ve ḫilʿat geydürüb. Emmâ Miḥaç Begi

1243 P: istışmâmı, 58a
1244 E: "bî-dînüñ râiḥa-i veḳazefe fi ḳulûbihümü'r-ruʿbe istişfâmı" yok, 66a
1245 E: yıḳılmış gitmiş, 66a
1246 P: "Peçuy Ḳalʿası üzerinden ḥâʿib ü ḥâsir gidüb ve Meḥmed Paşa mâh-ı mezbûruñ ṭokuzuncı güni revâne" yok, 58a
1247 P: muḳaddem, 58a
1248 E: yoḳdur yayası, 66a
1249 P: "budur ki" 58a; E: 66a
1250 P: "ardında bu ḳadar ʿasker-i İslâm ve öginde Sigetvâr ve Ḳanije Ḳalʿaları. Emma Ḳanije'li ve Sigetvâr'lı ḳışdan ḳaçar. Kefereʾ i çok ḳırmışlar ve ḥayli esîr almışlar ʿale'l-ḫuṣûṣ" yok, 58b
1251 E: ḳomada, 66a
1252 P: "Cenâb-ı" yok, 58b; 66a
1253 P: Demmerofça, 58b
1254 P: Aḥmed Paşa, 58b; E: "efendimüz" yok, 66a
1255 P: Begden, 58b
1256 P: "gün" 58b; E: 66a
1257 P: yerden, 58b
1258 P: metersler, 66b
1259 E: "bî-dîn" yok, 66b
1260 P: "u Teʿâlâ" 58b
1261 E: "dür" 66b
1262 E: "vezîr-i aʿẓam" yok, 66b
1263 P: Aḥmed Paşa, 58b

Murtażâ Beg iyi[1264] çoḳ medḥ itdiler. Ol Peçuyda ḳapanmamış olaydı ḳalʿaya bir żarâr irişeydi[1265] deyü taḳrîr itdiler. Zîrâ Murtażâ Begi içerde olan ümmet-i Muḥammed'e ʿahd ü yemîn etmiş. Mâdâm ki bir cân ḳalınca ḳalʿâʾi pâd-şâhîyi virmeyüb[1266] dîn Muḥammed dînidür. Ve Peçuy Ḳalʿası ġâyetile çürük, buzaġiler dîvârı[1267] eşerler. Lâkin iç ḳalʿasınuñ biraz metâneti vardur. Emmâ içinde ancaḳ bir ṭop bulunmış ol ṭopı Murtażâ Beg gicede ve gündüzde beş-on yerde ṭaşıyub atardı. Küffar-ı bî-dîn ḳıyâs ider[1268] ki bunda beş on ṭop vardur ve küffâr-ı "bî-dîn"[1269] ṭaşrada bir âdem tutub ve ol âdemüñ gözlerin ḳapayub bir zer-i zemîn ki yer altına (bir ṭama)[1270] götürüb (anda)[1271] gözin açmışlar ve dimişler ki bilür misin burası nedür? Ol derd-mend daḫî dimişki; bilmem. Küffâr(-ı bî-dîn)[1272] dimiş ki burası iç ḳalʿanuñ altıdur. Buña laġım dirler ve ol derd-mendi ṣalıvirür. Ol daḫî içerü girüb Murtażâ Beg'e bulışub "Murtażâ Beg'e"[1273] gizlü dimiş. Başına gelen vâḳıʿ ḥâli bildürdükde Murtażâ Beg daḫî ol sâʿat kendüsin zındana ḳoyub gizledi. Muḥâṣara[1274] olan ümmet-i Muḥammedüñ gözleri büyümesin. Meẕkûr Murtażâ Beg bunda çoḳ ḥiẓmet idüb ḥayli merd-âne tedbîrlik idüb. Emmâ ḳâḍîsı daḫî çoḳ bahadırluḳ etmiş deyü şehâdet itdiler. Efendimüz[1275] daḫî Murtażâ Bege ḫayr düʿâ idüb âdem bundan böyle yerüñ bellüdür ve mezbûr Murtażâ Bege Peçuy sancaġın arpalık virdi ve Ḳâḍî Efendi'ye on ay senesinden[1276] ziyâde mutaṣarrıf ola deyü emr-i şerîf geldi[1277] ve Ḫân-zâde Aḥmed Girây Sulṭân daḫî Ṭunaʾi buz üzerinden geçüb cümle ʿasker ve Temeşvâr Beglerbegisi[1278] daḫî Ṭunaʾi ḳudret köprisinden "**le-nehdiyennehüm sübülenâ**" (K. K. 29/69)[1279] hidâyeti ve kerâmeti ile"[1280] geçüb ḥayli ʿaskerimüz ḥâżır u âmâde olmış. Küffâr(-ı ḥâḳ-sâr)[1281] firâr idüb[1282] vilâyetine gidüb Ḳaplan Paşa ardına düşüb ve biraz "yine"[1283] elleşüb bir ikiyüz kelle ḳadar ve birḳaç[1284] bend-i zencîr idüb. Emmâ ṭâbûr menḥûslarına giremeyüb ancaḳ girü ḳalan Dündâr ile elleşüb ve girü dönüb ve küffâr-ı bî-dîn âheste-âheste yola revâne olub **(46b)** yıḳılub gitdi. Bu defʿa cemʿ olınan ʿasker-i İslâm ser-ḥadlerde olan palanḳalara muḥâfaẓalar taʿyîn olınub ve Meḥmed Paşa Sigetvâr'a Ḳaplan Paşa

1264 P: Begi, 58b
1265 P: irişürdi, 58b
1266 E: virmezin, 66b
1267 E: dîvarın, 66b
1268 E: idermiş, 66b
1269 E: "bî-dîn" yok, 66b
1270 P: "bir ṭama" 59a
1271 P: "anda" 59a
1272 P: "-ı bî-dîn" 59a
1273 P: "Murtaṣâ Bege" yok, 59a; E: 66b
1274 E: maḥṣûr, 66b
1275 P: vezîr-i aʿẓam, 59a
1276 E: on seneden, 66b
1277 E: virildi, 66b
1278 E: "olan" fazla, 66b
1279 "...cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.."
1280 E: "le-nehdiyennehüm sübülenâ hidâyeti ve kerâmeti ile" yok, 66b
1281 P: "-ı ḥâk-sâr" 59a
1282 P: ḳarâr idemeyüb, 59a; P: 66b
1283 P:"yine" yok, 59a
1284 E: birazın, 67a

Pojġay'a ve Behke ḳapudanı ve Bosna alay begisi ve Budin mütesellimi Ḳopana ve Ḳoloşvâr'a muḥâfaẓaya gönderildi ve Ṭemeşvâr Paşası Peçuy'a ve birḳaç oda yeñiçeri kimi Peçuy ve Ḳopan'a ve Ḳoloşvâr'a ve bunlaruñ cümlesine zaḫîre ve cebe-ḫâne ḳonılub tedârikleri görilüb Vezîr Aḥmed Paşa "efendimüz"[1285] Dimitrofça'dan ḳalḳub girü Belġrâd'a ikinci gün gelüb ki; mâh-ı **Recebi'l-müreccebüñ yigirmi dördünci** (24 Recep 1074/21 Şubat 1664) güni yine Belġrâd'a dâḫil olduḳ. Emmâ ṣol ḥadde[1286] ḳış-ı zemherî çekildi ki taʿbîri mümkin degildür. Cümle Ṭuna ve Sava doñub ḥattâ Belġrâd ḳarşusında Sava üzerinde olan cisri bozub gemiler ile Belġrâd'a çekildi. Bu sefer-i mübârekde çoḳ zaḥmet ve çoḳ ḫavf çekildi. Zîrâ küffâr furṣat bulub ḳarşusına gelür yoġidi. Ḥattâ vezîr-i aʿẓam Belġrâd şehrinde çıḳduġı zamanda ancaḳ beşyüz âdemile çıkdı. Herkes ḳışlasında bulunmaġile gelmeleri ḳâbil olmayub otuz gün içinde cümle cemʿ olan[1287] ʿasker-i İslâm ancaḳ beş-on biñ "âdem"[1288] oldı. Küffâr "ise"[1289] yaḳîn ḳırḳ elli (biñ)[1290] idi. Hele bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ üzerine varılmadın firâr itdi ve alduġı Berzence ve Boyofça[1291] Palanḳaları'nda üçyüz kefere ḳoyub gitdi ve iḥrâḳ itdügi Ösek köprüsin müceddeden binâsına fermân ṣâdır (oldı)[1292] **fi 5 Receb sene 1074** (2 Şubat 1664). Altmış günde yapılur deyü miʿmâr başı taḥmîn eyledi. Hele bu defʿa biraz ġâfil bulunduḳ ve Tâtârʿaskerine dayanub inanmış iken bu maḥallerde aṣlâ iki Tâtârı bir yere götürmek müyesser olmadı. ʿAle'l-ḫuṣûṣ bu ser-ḥadlerde ḳışlaya taʿyîn olınan on biñ Tâtâr idi. Emmâ kimi vilâyetlerine ve kimi ġayri yerlere perâkende olub bu defʿa aṣlâ fâʾideleri olmayub żarârdan ġayri. Gerçi Âl-i Oṣmân ʿaskeri olduġı Tâtâr ʿaskeri daḫî anlara dayanub çoḳ iş iderler. Emmâ böyle fülân yere varuñ imdâda emr olınduḳda iki Tâtâr bir yere gelmedi,[1293] benüm ne ḥâcetümdür deyü. Bâr-gîrüm giderse kimden alırum, funduḳ vardur dir daḫî bir şey dimez. Köyi "'ve"[1294] kendi urub yaḳmaġa, pehlüvândur.[1295] Emmâ varuñ küffarı bir ḳarşulayuñ[1296] diseler ilerü varmaz[1297] ancaḳ, bir nâmı[1298] vardur. Emma ġâyet ile zebûn ʿasker imiş. Hemân Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretleri ʿasker-i İslâma zevâl virmeye. ʿAsker yine Âl-i Oṣmân ʿaskeridür. Ḥattâ Zirin-oġlı bir Tâtârı (dutub)[1299] ve küffâr alayların seyr itdirüb bu kerre Zirin-oġlı Tâtâra dimişki bu ʿasker neḳadar ʿaskerdür. Tâtar daḫî dimiş elli biñ ʿaskerdür **(47a)** Zirin-oġlı daḫî dimiş ki bunda kâmil altmış biñ ʿaskerdür. Ḳani Oṣmanlı ʿaskeri gelsün deyü, Tâtâr yine dimişki

1285 P: "efendimüz" yok, 59b; 67a
1286 P: ḥadden, 59b
1287 P: olınan, 59b
1288 P: "âdem" yok, 59b; E: 67a
1289 P: "ise" yok, 59b
1290 P: "biñ" 59b; E: 67a
1291 P: Poyoḳca, 59b
1292 P: "oldı" 59b; E: olub, 67a
1293 E: gelmez, 67b
1294 E: "ve" yok, 67b
1295 P: pehlüvan, 60a
1296 E: ḳarşulañ, 67b
1297 E: varmazlar, 67b
1298 E: nâmları, 67b
1299 P: "dutub" 60a; E: 67b

Âl-i Oṣmân ʿaskeri şimdi saña ḳarşu gelmez. Madâm ki câʾir bir ḳaruş olmaduḳca. Hemân şimdi yine ḳâdir iseñ idersin emmâ bilmem ilkbaharda "ḥâlüñ nice olur dimiş. Zirin-oġlı dimişki ḫoş ilkbaharda"[1300] benüm başıma geleni bilürüm. Âl-i Oṣmân ʿaskeri gelmezden evvel kendü vâlime vilâyetüme âteş urub giderüm. Anlar geldükde vilayeti ḥarâb bulurlar. Hele Zirin-oġlı "yaḳîn otuz gün Âl-i Oṣmân ṭopraġında gezdi. Emmâ inşâʾallah ilkbaharda Zirin-oġlı"[1301] ekdüġi toḫumunuñ ḥâṣılın alur. İlkbahar daḫî ḳarib olub biraz maṣlaḥatları beş on gün girü virdi. Tedârikimüzi Allah Teʿalâ âsân eyleye. Mühimmâtı sefere teḳayyüd[1302] ve ṭoplar dökülmede iken pâd-şâh-ı rubʿ-meskun ḥażretlerinden bir ḥaṣeki ile ḥaṭṭ-ı hümâyûn gönderüb ki; göreyüm seni benüm lalam. Ḥâzîne mi lâzım (olur),[1303] ʿasker mi lâzım. "Her ne lâzım"[1304] olursa bildürüb bu sene-i mübârekede defterli ve ḳayıdlıʾı refʿ idesiz. Cümle sefere fermân olınub ve saña daḫî iki üç beglerbegi mükemmel ḳapuları ile gönderilür. Hemân göreyüm seni bu sene-i mübârekede inşâʾallâh sene-i sâbiḳada oldugı üzre umarum. Ḥażret-i Allahdan ki cümle işiñi âsân eyleye. Emmâ İslâmbol ḥalḳı ve Edirne tiryâkileri çarşularda ve ḳahvelerde Zirin-oġlı'nuñ bu ḳış içinde ḥareket eyledügin bir vâveylâ ḳoparmışlar ve böyle dimişler ki; Budim'den Ösek'e varınca neḳadar ḳalʿa ve ne ḳadar alanḳa var ise küffâr-ı "bî-dîne"[1305] aldırmışlar. Ne Sigetvâr ve ne Peçuy ve ne Ḳanije ve Ḳopan[1306] ve Ḳoloşvâr ve cümle palanḳaları küffâr aldı diyü çoḳ ḳîl ü ḳâl olub. Emmâ Ḥaḳ Teʿâlâ (ḥażretleri)nüñ[1307] iḥsânı çoḳ şükürler olsun ki, küffâr-ı "bî-dîn"[1308] ḫâʾib ü ḫâsir gitdi ve ʿale'l-ḫuṣûṣ Peçuy gibi ḳalʿâʾi almaduḳda ötesi bellü ki Peçuy Ḳalʿası'n küffâr-ı "bî-dîn"[1309] bu ḳadar biñ kefere ile onbeş gün dögüb ve ardına baḳaraḳ gitdi. Emmâ buña hiç[1310] aḳıl dinilür mi? Böyle ḳış ḳıyamet günlerinde ḳalʿa dögülür mi, ṭaşrada ve meterslerde yatılır mı? Ẓâhir kefere daḫî cân ṭaşır bu ne ḥaldür. Çoḳ müteḥayyir olmışdur bu ne fikr bu ne ġayret-i câhiliyyedür?

ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ ELÇİ-İ NEMÇE

Bâlâda ẕikr olınmuşdur ki Budin'de vezîr-i aʿẓam kendü eliyle müsvedde idüb ve mektûb yazub elçi ile gönderdükden ṣoñra ḥâlâ cevâb daḫî gelmişdür. **Şaʿbânu'l-muʿẓama**nuñ **(47b)** altıncı (6 Şaʿbân 1074/3 Mart 1664) güni Nemçe'nün baş vekîlinden üç nefer âdem vezîr-i aʿẓam ḥażretlerine mektûb getürür.

1300 E: "ḥâlüñ nice olur dimiş. Zerin-oġlı dimişki ḫoş ilkbaharda" yok, 67b
1301 E: "yaḳîn otuz gün Âl-i Oṣmân ṭopraġında gezdi. Emmâ inşâʿallah ilkbaharda Zerin-oġlı" yok, 67b
1302 P: müteḳayyid, 60a
1303 E: "olur", 67b
1304 E: "Her ne lâzım" yok, 67b
1305 E: "bî-dîne" yok, 67b
1306 E: "Ḳopan" yok, 67b
1307 P: "ḥażretleri" 60b
1308 E: "bî-dîn" yok, 67b
1309 E: "bî-dîn" yok, 68a
1310 P: hiç buña, 59b; E: 68a

Mektup No: 39

Ṣûret-i tercemesi budur ki ẕikr olınur

Seʿâdetlü ve devletlü muḥibb dostumuz. Ṣenâ ve selamlardan ṣoñra inhâ olınur ki, cenâb-ı şerîfiñüzden Çâsâr efendimüñ Civân Bayuş nâm elçisiyle irsâl olınan mektûb-ı şerîfiñüz yedimüze gelüb vâṣıl olub mefhûmında ṣulḥuñ bozulmasın ve sizüñ ṭarafıñuzdan mübâşeret olınan cengüñ sebebin ve andan ẓuhûra gelen fesâdâtuñ ʿilletini bizüm üzerimüze ḥaml itdiñüz. Maʿlûmumuz olduḳda ḥayrân olub bu iftirâdan biz kendümüzi pâk bildüġimüzden ġayri ʿâleme daḫî ʿayândur ki Erdel'den ġavġâlara mübâşeret olaldan berü gâhî âdemler ve gâhî kaġıdlar cenâbıñuza gönderüb ve her vechiyle taḳayyüd eyledügimüz ol idi ki, ṭarafeynüñ ser-ḥaddinde vaḳıʿ olan ḳîl ü ḳâl refʿ u defʿ olınub ve vilâyetimüz âsûde-ḥâl olınub[1311] ṣulḥ u ṣalâḥa vaḳt "u"[1312] zamânına deg ṭarafeynden ḥıfẓ olınub ḫilâfına yeñiden bir şey vaḳıʿ oldıysa olmamaları içün niçe aġır teklîfleri daḫî ḳabûl etmiş idük. Ve lâkin bâlâda ẕikr olınan cümle taḳayyüdimüzi siz refʿ idüb ve ṭarafeynden söyleşilüb ḥuṣûle ḳarîb olan aḥvâlleri[1313] daġıdub ʿaskeriñüz ile düşmanlıḳ ṭarîḳın açub üzerimüze gelmişsiñüz. Bu âşikâre cemîʿ ʿâleme maʿlûm olmışdur ve her kim ki bu fesâduñ sebebi oldıysa Allâhuñ ḳażabına uġraması muḳarrerdür.[1314] Bâkî aḥvâli ol cânibde olan Çâsâr efendimüñ ḳapu ketḫüdâsınuñ taḳrîrinde tafṣîl üzre maʿlûmıñuz olur. Bâkî ʿömr ü devlet mezîd-bâd. Ḫiẓmetleriñüze ḥâżır "ve"[1315] ***Ṣâġır Duḳâ.***

Bu mektûbda daḫî bir meʿâl olmayub ancaḳ ḳapu ketḫüdâsına ḥavâle olınub ḳapu ketḫüdâsı daḫî ke'l-evvel ṣulḥ u ṣalâh idelüm deyü. Emmâ ḳapu ketḫüdâsınuñ elinde daḫî ruḫṣatı yoḳdur. Bu eṣnâda Erdel ḳıralınuñ ketḫüdâsı gelüb dest-pûs eyledükde ḳıraluñ mektûbuñ virüb ḳırâʾat olınduḳda (meger)[1316] mefhûmında Erdel ḳıralı Nemçe Erdel içinde żabṭ eyledügi ḳalʿalardan Ḳoloşvâr Ḳalʿası'n Erdel ḳıralı kendüye tâbiʿ idüb Nemçenüñ Erdel içinde olan ḳalʿaları kimin zôr-ı dest kimîn ḥüsn-i terbiye ile kendüye ittibâʿ idüb[1317] ancaḳ iki ḳalʿa daḫî ḳaldı. Anlaruñ daḫî ḳapudanları gelüb buluşurlar ve dostluḳ ve żiyâfetler[1318] ve pîş-keşler biri birimüze virmekteiz. **(48a)** İnşâʾallâhu Teʿâlâ devlet-i pâd-şâhîde sulṭânımuñ eyyâm-ı devletinde ve ʿan-ḳarîb anlar daḫî bu ḳullarına tâbiʿ ola. Erdel (ḳıralı)[1319] bu yüzden ḫaber ve âdem gönderdi. Emmâ berüden ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinden muḳâbelesinde ḫilʿat gönderilüb ve nâme "daḫî"[1320] gönderilüb ve ʿaẓîm iltifâtlar olınub, ḫilʿat ve nâme ile ḳapucı başılarından birisi varub mezbûr ḳapucı başıya ḳıral daḫî vâfir sikke iḥsân idüb ve tekrâr ḳıraldan nâme gelüb mefhûmında ancaḳ

1311 E: olub, 68a
1312 E: "u" yok, 68a
1313 E: olanlar aḥvâli, 68a
1314 P: Metnin kenarında; " Sadr-ı aʿzam bu makamda âmîn didiler" ibaresi vardır, ve aynı hat ile yazılıdır, 61a
1315 E: "ve" yok, 68a
1316 P: "meger" 61a; E: 68b
1317 E: itdirüb, 68b
1318 P: şiyâfetlik, 61a; E: 68b
1319 P: "ḳıralı" 61b; E: 68b
1320 P: "daḫî" yok, 61b

ḫilʿat-ı fâḫire geydügin bildirüb pâd-şâhımuz ve efendimüz ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine ṣenâler eylemiş, bu defʿa Çâsâr-ı laʿînden[1321] gelen âdemi yollamaḳ lâzım geldi ve gelen âdem mektûb ṭaleb eyledi bu yüzden mektûb virildi. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinden[1322] Nemçe Çâsârı'nuñ baş vekîline gönderilen mektûbdur, **sene 74 (fî 20 s** (Ṣaʿbân) **1074)**[1323]

Mektup No: 40

Der-medîne-i Belġrâd

Benüm dostum. Mektûbuñ gelüb vuṣul buldı[1324] ve mefhûmı maʿlûm oldı. İnşâʾallâhu "Teʿâlâ"[1325] ʿan-ḳarîb vilâyetiñüze varub müsâfir oluruz. (Biri)[1326] birimüzle söyleşmek ve ulaḳlarımuz varub gelmekden oṣanmaz yaḳîn olduġımuz ḥasebiyle hemân ʿan-ḳarîb varmaḳ üzreleriz ve's-selâm.

ḤİKÂYET-İ ʿAẒîMET-İ SEFERİ MÜKERRER be-VİLÂYET-İ ÜNGÜRÜS

Mektûb taḥrîrinden ṣoñra ṭûġ-ı ẓafer-fürûġ çıḳub ṭoplar dökilüb ve sâʾir levâzım ve mühimmât görilüb ve bu sene-i mübârekede defterlü ve ḳaydlu kimse olmayub yeñiden ḳapu olub üç biñ nefer yeñiçeri ve deryâ ḳaleminden olan erbâb-ı tîmar ḳaraya sefere eşmek üzre maʿzûl Mıṣır Paşası ve maʿzûl Diyâr-ı bekr Paşası ve maʿzûl Baġdâd Paşası bu sene-i mübârekede "sefere"[1327] taʿyîn olınub, "ḫudâvendigâr sancaġı daḫî taʿyîn olınub"[1328] Arnavud aġalarından levendâd getirmege âdem taʿyîn olınub, ʿaẓîm tedâriklerde olub sene-i sâbiḳada olan ʿaskerimüzden ʿasker inşâʾallâhu Teʿâlâ bu sene-i mübârekede elli biñ âdem ziyâde ümîd ve taḥmîn vardur. Hemân Ḥaḳḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ Muḥammed ümmetine âsânlıḳ müyesser eyleye ve efendimüzüñ[1329] tedbîrini Ḥaḳ Teʿâlânuñ taḳdîrine muvâfıḳ eyleye. Emmâ kefereden Belġrâd'a iki günde birḳaç "âdem"[1330] dil gelmiş[1331] idi. Dilleri istinṭâḳ itdüklerinde[1332] kimi dir ki, Nemçe ʿaskeri cemʿ olmaḳdadur ve kimi dir ki Nemçe'nüñ murâdı yoḳdur. Döğüşmege kendü başına ne tedârikler **(48b)** idecegin bilmezler ve ḳudretleri bir şeyʾi (daḫî)[1333] yoḳdur. Ziyâde zebûnluḳların söylerdi.[1334] Emmâ berü[1335] Bosna ṭaraflarından feryâdcılar gelüb gitmede meger kefere-i bî-dînden gemiler ile birḳaç biñ küffâr ḳaraya çıḳub herkes ḫavfe

1321 E: cânibinden ola, 68b
1322 P: ḥażretlerinüñ ṭarafından, 61b
1323 P: "fi 20 s 1074" 61b
1324 E: vâṣıl oldı, 68b
1325 E: "Teʿâlâ" yok, 68b
1326 P: "Biri" 61b; E: 69b
1327 P: "sefere" yok, 61b; E: 68b
1328 P: "ḫudâvendigâr sancaġı daḫî taʿyîn olınub" aynı hat ile metnin kenarında yazılıdır, 61b
1329 P: vezîr-i aʿẓam, 62a; E: efendimüz, 69a
1330 P: "âdem" yok, 62a; E: 69a
1331 P: gelmekde, 62a
1332 P: itdükde, 62a; E: 69a
1333 E: "daḫî" 69a
1334 E: zebûnluḳ söyler idi, 69a
1335 P: berüden, 62a

düşmiş iken ʿale'l-ḫuṣûṣ Bosna ser-ḥaddinde öyle bir metîn ḳalʿa olmamaġile herkes ḫavf üzre olub ḫuṣûṣâ Avlonya'da[1336] olan mîrî zaḫîre ki muḳaddemâ Şebnek üzerine sefer taşmîm olınmış iken zaḫîre ve cebe-ḥâne ve toplar Avlonya'ya[1337] naḳl eylemiş idi. Bu defʿa berüde Nemçe seferi açılub ol cebe-ḥâne vesâʾir levâzım Avlonya'da[1338] açıḳ meydân içinde ancaḳ muḥâfaẓacı bir ikiyüz âdem olub ol cebe-ḥâneye ve zaḫîreye çoḳ ḫavf iderdük[1339] ve hele birḳaç günden (ṣoñra)[1340] ânuñ daḫî tedâriki[1341] görüldi ve Avlonya ʿaskeri taʿyîn olındı ve Bosna'da olan ʿavârıż ve nüzûl ʿavḳ[1342] olınub yerine tüfeng-endâz sekbân ve kendü muḥâfaẓacı olub bir daḫî ordû-yı hümâyûnuma feryâdcı göndermeyeler ve ol ṭaraflardan daḫî emîn olur.[1343] Çoḳ tedârikler ve levâzım olan yerlere zaḫîre ve cebe-ḥâne virilüb ve Yûsuf Paşa oġlını kendü vilâyetine muḥâfaẓacı alıḳoyub kendüsine bu yüzden bir emr-i şerîf gönderildi; Sen ki Yûsuf Paşa oġlusun.[1344] *Dâme ikbâluhu.* (Seni)[1345] ol ṭarafda muḥâfaẓada alıḳoduḳ. Yaʿnî ol semtde bir kefere deryâdan ḳaraya çıḳub yaḫud bir Arnavud keferesi köy "ve"[1346] kend ura. Aṣlâ cân ḳurtarmazsın, biñ bâşuñ olsa birisin ḳurtarmazsın. Ṣoñra sen bilürsin, ʿâḳilâne ḥareket idesin.

ḤİKAYET-İ MEKTÛB-I ḲIRAL-I ERDEL

Bu esnâda Erdel ḳıralından mektûb geldi "ki"[1347] Eflâḳ ve Boġdan ʿaskeri sefere gelmek üzredür. Vilâyetimüz içinden geçmesün deyü vilâyetimüz ziyâdesiyle ḫarâb olur deyü Erdel ḳıralı ṣadr-ı aʿẓama recâ-nâme yazub,[1348] **fî 9 s** (Şaʿbân) **74** (9 Şaʿbân/8 Mart 1664). Ve mâh-ı mezbûruñ ġurresinde,

Mektup No: 41

Erdel ḳıralından gelen mektûbuñ ṣûretidür

Emmâ baʿd bundan aḳdem Ḥüseyin ḳullarıyla ol vaḳitte lâzım olan aḥvâli ḥâk-pây-ı şerîflerine mektûb-ı bendegî (ile)[1349] iʿlâm olınmışdur. Seʿâdetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ mükerrer fermân-ı ʿâlîleri üzre istimâʿ eyledügimüz aḥvâli ʿacele üzre iʿlâm (etmek lâzım)[1350] olmaġın ḥâlâ muʿtemedün-ʿaleyh (olan)[1351] âdemlerimüzden **(49a)** bu ḳullarına gelen aḫbârı ḥâk-pây-ı şerîflerine taḫrîr ü irsâl

1336 P: Ahlona, 62a; E: 69a
1337 P: Ahlona, 62a; E: Ahlonya, 69a
1338 P: Ahlona, 62a; E: 69a
1339 E: olınur, 69a
1340 E: "ṣoñra" 69a
1341 P: tedârikleri, 62a
1342 E: ʿavf, 69a
1343 P: olavuz, 62a
1344 P: oġlı, 62a
1345 P: "Seni" 62a; E: 69a
1346 E: "ve" yok, 69a
1347 P: "ki" yok, 62b
1348 E: yazmış, 69b
1349 P: "ile" 62b
1350 P: "etmek lâzım" 62b
1351 P: "olan" 62b

olınmışdur ki Papa, Efrence ḳıralı ile ṣulḥ idüb cümlesinüñ reʾyiyle yine kemâ-kân dostluḳ olub[1352] cümlesinüñ mâ-beynlerinde ʿaẓîm şenlikler olmışdur.

İkinci budur ki bundan aḳdem Papa France üzerine gitmek içün (cemʿ)[1353] eyledügi ʿulûfeli "ʿaskerinüñ"[1354] cenge alışmış ḳadîmi[1355] ʿaskerinden birḳaç biñ ʿasker Nemçe imdâdına göndermişdür ve andan ṣoñra daḫî ziyâde ʿasker gönderecekdür.

Üçünci Nemçe ve Alaman ʿaskeri ziyâde tedârik ile ʿan-ḳarîb geleceklerdür.

Dördünci budur ki geçen mâh-ı **Recebüñ yigirmi sekizinci** (28 Receb 1074/25 Şubat 1664) güni Orta Macara taʿyîn olınan Nemçe ʿaskerine tenbîh kaġıdları gelüb sipâriş olınmışdur ki ʿacele üzre tedâriklerin görüb ḥâżır u âmâde olalar. Macar Blaṭanoşı[1356] taʿyîn eyledügi "günde"[1357] bilâ tevaḳḳuf sâʾir imdâda gelen ʿaskeriyle mülâḳât olub ḥareket ideler ve lâkin ḳanḳı ṭarafa gideceklerdür taʿyîn olınmamışdur. Bu aḥvâli istimâʿ eyledügimüz üzre istiḳâmetimüz muḳteżâsınca ḥâk-pây-ı şerîflerine iʿlâm etmişüzdür. Bundan ṣoñra daḫî her ne istimâʿ olınursa ḥâk-pây-ı şerîflerine iʿlâm olınur.

ḤİKÂYET-İ ʿAZîMET-KERDEN-İ TEKRÂR be-SEFER-İ NEMÇE

Mâh-ı **Şaʿbân-ı** nuṣret u ẓafer bürhânuñ **yigirmi ikinci** (22 Şaʿbân 1074/21 Mart 1664) güni ṭûġ-ı şerîfi çıḳub şehr-i **ramâżân-ı şerîfüñ sekizinci** güni oṭağı hümâyûna çıḳub andan **ramâżân-ı şerîfüñ on yedinci** güni alay olub mütevekkilen ʿale'llâhi'l-fettâḥ ʿazîmet olınub Zemûn ṣaḥrâsına ḳonılub cümle ocaḳ ḥalḳına ḫilʿat geydürilüb ve ʿaẓîm ü teʾkîd tenbîhler olınub her kes ṭaşra şehirden çıḳub şehrde bulınanuñ ḥaḳḳından gelinür. Andan ṣoñra emr-i şerîfler yazılub cânib-i erbeʿaya ḳışlaḳ refʿ olındı deyü ziyâde teʾkîd olınub. Zîrâ berüde kâfirlerüñ cemʿiyyetleri (ve)[1358] muḥaḳḳaḳ istimâʿ olınub ve alay ile çıkdıġımuz gün Yumdam[1359] ve Ḳanije'den ve Ḳopan ve ol eṭrâfda olan ser-ḥadlerden feryâdcı mektûbları geldi ve mefhûmlarında bu minvâl üzre ki Zirin-oġlı ve Bakan-oġlı melʿûnlar cümle reʿâyâsına nefîr-i ʿâm idüb Yeñi Ḳalʿa'sı altında cemʿiyyet üzredür. Ve Hersek'üñ **(49b)** ḳıralı daḫî Alaman ʿaskeri ile gelecekdür ve Nemçe ḳıralınuñ baş vekîli gelecekdür ve mâh-ı mezbûruñ **onbirinci** (11 Şaʿbân 1074/10 Mart 1664) güni Ḳaplan Paşa'dan mektûb ve dil geldi. Meẕkûr (dil)üñ[1360] taḳrîridür. Ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına gizlü getürilüb süvâl olınduḳda cevâb virdi ki tercemân[1361] ḥâcet degül. Az çoḳ Türkçe bilürüm deyü ṣadr-ı aʿẓam daḫî cevâb virdi ki hay melʿûn niçe Türkçe ögrendüñ. Dil didi ki;

1352 P: idüb, 62b; E: 69b
1353 P: "cemʿ" 62b
1354 P: "ʿaskeri Nemçe imdâdına göndermişdür ve Françа ḳıralıñın" 62b
1355 P: vâfir, 62b
1356 E: Blatamnoş, 70b; Platanoş
1357 E: "günde" yok, 70b
1358 P: "ve" fazla, 63a
1359 E: Budum'dan, 70a; Budin kasdediliyor olsa gerek.
1360 P: "dil" 63a
1361 E: tercemâna, 70b

Oṣmanlı elinde esîr oldum, baʿdehû Zirin-oġlı beni ḫalâṣ eyledi. Ṣadr-ı aʿẓam buyurdu ki ya Zirin-oġlı "melʿûn şimdi"[1362] nerededür. Ol daḫî didi ki; durmayub ʿasker cemʿ etmekdedür. Ṣadr-ı aʿẓam yine buyurdu ki içerden Nemçe kendüsine imdâd virdi mi. Dil cevâb virdi ki; devletlü vezîr Nemçe ḳıralı kendi gelecekdür ve ʿaẓîm ʿasker getürecekdür. Ṣadr-ı aʿẓam[1363] buyurdu ki, ya murâdı nedür, dil cevâb virdi ki Ḳanije Ḳalʿası'na ve Sigetvâr'a ve Ösek köprüsine ḳaṣd etmeleri muḳarrerdür. Ṣadr-ı aʿẓam daḫî buyurdu ki ya ne dirler ki işte yaz geldi. İslâm ʿaskeri üzerimüze gelür, nedür çâreleri ne dirler. Dil cevâb virdi ki; bu yıl İslâm ʿaskeriyle ceng iderüz ve vilâyetümüze uġratmazuz. Ṣadr-ı aʿẓam yine buyurdu ki geçen sene neʿaceb ḳarşu gelmediler. Dil cevâb eytdi ki geçen sene İslâm ʿaskeri bizi aldatdı, bu yıl[1364] aldanmazız. Hemân İslâm ʿaskerin bu yıl ḳarşularuz. Kâfir-i bî-dîn vâfir Türkçe lâf u güẕâf idüb[1365] "ve"[1366] baʿdehû Muḫżır Aġa'ya ḥabse getürdiler. Emmâ meẕkûr dilüñ sözi feryâdcı mektûblarına muvâfıḳ ve çâsûslar virdügi ḫabere daḫî muvâfıḳ. Emmâ Ösek köprüsine ḫavfimüz ziyâde olub muḳaddemâ ḳış içinde iḥrâḳ-"bi'n-nâr"[1367] idüb şimdi yeñiden yapılurken bir daḫî küffâr gelürse ve köpri iḥrâḳ iderse niçe olur deyü hele Ösek muḥâfaẓasında Vezîr Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa'ya ve Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa'ya mektûb ve ṣamṣoncı başıya mektub ki ḫaber ve âgâhıñuz olsun ki küffâr cemiʿiyyetleri muḥaḳḳaḳ olub el-ʿiyâẕü bi'llâh köprünüñ bir taḫtasına mażarrat olursa aslâ biriñüz pâdşâhımuz[1368] ʿuḳûbetinden ḫalâṣ olmazsız. Hemân başîret üzre olasız ve lâzım gelürse **(50a)** meterslenesüz ve ([1369]) Palanḳasın birḫoş taʿmîr idesiz. Ânuñ içine vâfir tüfengci taʿyîn idesiz.[1370] Hele bir ḫoş başîret üzre oluñ ve dört-beş oda daḫî (size)[1371] irsâl olınur. Ve **ramâżân-ı şerîfüñ on sekizinci** (18 Ramażân 1074/13 Nisan 1664) güni beş oda yeñiçeri Ösek muḥâfaẓasına gönderildi. Köprinüñ nıṣfı olmış. Emmâ küffârdan ziyâde ḫavfimüz vardur ki köprüye bir żarâr olmaya deyü. Ḥâlâ köpride Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa ve Şâm Beglerbegisi Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa ve yedi-sekiz oda yeñiçeri ve Sivâs ve Ḳaramân eyâletlerinüñ zuʿama ve erbâb-ı tîmâr bunlar köpri muḥâfaẓasında ve köpri taʿmîrinde iken Sigetvâr muḥâfaẓasında olan Ḥaleb Beglerbegi'si Gürci Meḥmed Paşadan Ösek köprüsinde olan Muṣṭafâ Paşa'ya mektûb gönderüb ḳırâʾat olınduḳdan ṣoñra ṣadr-ı aʿẓam "ḫażretlerine (gönderüb)[1372] ve efendimüze[1373]" bu mektûbı ḳırâʾat itdükde ḫayli perîşân oldı.

1362 E: "melʿûn şimdi" yok, 70a
1363 E: vezîr, 70a
1364 E: sene, 70a
1365 E: itdi, 70a
1366 P: "ve" yok, 63b
1367 E: "bi'n-nâr" yok, 70a
1368 P: pâd-şâhımuzuñ, 63b; E: 70b
1369 Köprülü nüshasında bu kısım boş bırakıldıktan sonra başka bir hatt ile "Verde" yazılmıştır; P: isim yazılacak kadar boşluk vardır, 63b; E: Ösek, 70b
1370 P: idüñ, 63b
1371 P: "size" 63b; E: 70b
1372 P: "gönderüb" 64a
1373 P: vezîr-i aʿẓama, 64a; E: "ḫażretlerine ve efendimüze" yok, 70b

Mektup No: 42

Mektûbun şûretidür

Baʿde'l-ʿarż ve'l-ʿubûdiyyet ve'd-düʿâ. Benüm ḳarındâşum, küffâr[1374] dernegi[1375] ve cemʿiyyeti muḳarrer olub işde geliyorlar deyü günde üçer-dörder "kerre"[1376] reʿâyâ gelüb ḫaber viriyorlar. Şimden şoñra bu söz[1377] yalan "olmaz",[1378] çoḳ kâfirdür. İki ḳol gitseler gerekdür. Birisi Ḳoloşvâr üzerinden ve biri Sigetvâr'a doġrı ve cümle gelen çâsûslar böyle ḫaber virdiler. Benüm ḳarındâşum murâdları Ösek köprüsidür. ʿAsker yürümedin köpri'i alalum deyü melâʿînüñ murâdı budur (dirler).[1379] İmdi Darda'ya ziyâde ʿasker geçüb ziyâde[1380] muḥâfaẓa itmek gerek. Artuḳ bunda mübâlaġa ve kiẕb olıcaḳ nesne ḳalmadı. Ve Sigetvâr'da zaḫîremüz yoḳdur deyü on-onbeş gündür size feryâd idüb mektûb irsâl ideyoruz. Cevâb daḫî geliyor düşman üzerimüze geliyor. Bize araba ve Orta Ḳalʿa'nuñ ṭopları yoḳdur. En"bek"[1381] ziyâde şıġınacaḳ Orta Ḳalʿası'dur. *el-ʿiyâẓü bi'llâh* bir żarâr irüşdükde niçe olur. Luṭf idüb birḳaç pâre ṭop ve gülle ve bârût-ı siyâh ve ḳurşûn ve fitîl ve cebe-ḫâne her neki (cenge)[1382] müteʿallıḳ ise maʿlûm-ı şerîfiñüzdür ve düşmenüñ ḥareketi ve niyyeti Ösek köprüsidür ve bu[1383] ziyâde şâyiʿ olub cümle gelen çâsûslar öyle ḫaber virilmişlerdür. Tedârikde olub vâfir ʿasker cemʿ idüb ḥâżır-bâş olasız. İḥtimâldür ki bundan şoñra kaġıd ile âdem irsâl **(50b)** idemeyüz. Benüm ḳarındâşum Darda'da vâfir ʿasker geçüb oturmaḳ "ziyâde"[1384] lâzımdur ki[1385] Sigetvâr'ı düşman muḥâṣara itse imdâd olına bilürdi. Ve devletlü ṣadr-ı ʿâlî efendimüz ḥażretlerinden ʿasker imdâd ṭaleb itsek ne ṭarafdan ʿasker gelür? Be-her ḥâl ʿasker çadırları ile Darda'da muḥâfaẓada mükemmel otururlar ise inşâ'allâhu Teʿâlâ Sigetvâr a ziyâde ḳuvvet olur **fî 19 sene 74.**

Rûz-ı ḥıżra on altı gün varidi efendimüz[1386] ẕikr olınan mektûbı ḳırâ'at itdükde ḥayli perîşân olub gerçi Zemûn şaḥrâsındaiz çâdırlarda. Emmâ vaḳtimüz daḫî erkendür. ʿAsker daḫî gelmeyüb "ancaḳ"[1387] dört beş oda yeñiçeri ve kendü sekbânlarından beşyüz tüfeng-endâz İsmâʿîl Paşa'nuñ ve Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa'nuñ yanına gönderüb ve,

---

1374 E: küffâruñ, 70b
1375 P: dernek, 64a
1376 E: "kerre" yok, 70b
1377 P: tür, 64a
1378 P: "olmaz" yok, 64a
1379 E: "dirler" 70b
1380 P: muḥkem, 64a
1381 P: "bek" yok, 64a
1382 E: "cenge" 70b
1383 P: deyü, 64a
1384 E: "ziyâde" yok, 71a
1385 E: belki elzemdür, 71a
1386 P: ṣadr-ı aʿẓam, 64b
1387 P: "anca" yok, 64b

Mektup No: 43

İsmâʿîl Paşa'ya mektûb ki

Göreyüm seni bu defʿa köprü yapılmaḳdan meters yapılmaḳ daḫî evlâdur. Hemân bir gün ol meters sebeti gibi ve ḳazuḳ gibi. "Zîrâ"[1388] yerden ṣu çıḳarır metersleri bir vechile ḳâbil olmadugından niçe mümkin ise öyle idesiz. Hemân bolayki köpriʾe bir żarâr olmaya ve size daḫî biraz ʿasker gönderdük ve bundan ṣoñra gelen ʿaskeri size yollaruz. Hemân başîret üzre olasız ve's-selâm.

Bu eṣnâda iken yine Sigetvâr muḥâfaẓasında olan vezîr-i mükerrem Gürci Meḥmed Paşa'dan mektûb ve âdemisi, Zemûn ṣaḥrâsına geldi ve mektûb-ı mefhûmı muḳaddemâ Ösek köprüsine küffâr ʿaskeri geliyor deyü ḫaber göndermiş idük. Ḥâlâ kefere-i bî-dîn girü dönüb Yeñi Ḳalʿa'sına doġrı revâne oldı. Kendü başları ḳayusına düşmişlerdür ve iki-üç biñ küffâr Ḳanije yanından geçüb Ḳanije ġâzîleri içerden, ḳalʿadan hücûm idüb ḥayli melâʿîn ḳılıçdan geçirüb deyü ḫaber virildi ve gelen âdemisine efendimüz[1389] ḫayli inʿâm u iḥsân eyledi ve girü Meḥmed Paşa'ya "ḫaber"[1390] gönderdi ve eline mektûb (virdi).[1391]

Mektup No: 44

Vezîr-i müşâru'n-ileyhe irsâl olınan mektûbuñ mefhûmıdur

Benüm ḳarındâşum, mektûbuñ gelüb mefhûmı maʿlûm oldı ve düşmân-ı bî-dîn aḥvâlin yazub bildürmişsin. Göreyüm seni yine başîret üzre olasız, dâʾimâ çâsûsları eksik etmeyesiz ve bu ṭarafda Zemûn ṣaḥrâsında inşâʾallâh rûz-ı ḥıżr güni (inşâʾallâhu Teʿâlâ)[1392] ʿasker-i İslâmile ḳalḳaruz. Birgün evvel ol ṭaraflardaiz, umaruz Bârî Teʿâladan düşmân-ı bî-dînden **(51a)** sene-i sâbiḳadan ziyâde intiḳâm almaḳ müyesser ola.

Ḳaḥṭ-ı Bârân (ve Maṭlab-ı Düʿâ)[1393]

Gerçi ilkbahar geldi irişdi ve rûz-ı ḥıżr daḫî geldi, ancaḳ onüç gün ḳalmışidi ḫamsînden. Rûz-ı ḥıżra onüç gün ḳalaraḳ aṣlâ yaġmur yaġmayub ʿâlem ġaşş olub aslâ câʾir eṣeri yoḳ. Bu defʿâ vezîr-i aʿẓam[1394] Zemûn[1395] ṣaḥrâsında iken düʿâ olınsun deyü (fermân buyurdı).[1396] Fermân-ı ʿâlî üzre Sava nehri kenârında miḥrâb yapılub düʿâ olındı. Üç gün ṣabâḥ namâzından ṣoñra düʿâ olındı "**üdʿûnî istecib leküm**" (K. K. 40/60)[1397] beşâret-i ʿinâyet-i vâhibü'l-ʿaṭâyâ"[1398] Ḥaḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri ümmet-i Muḥammedüñ düʿâların ḳabûl idüb ikinci gün biraz

1388 P: "Zîrâ" yok, 64b
1389 P: vezîr-i aʿẓam, 64b; E: vezîr-i ʿaẓîm, 71a
1390 E: "ḫaber" yok, 71a
1391 P: "virdi", 64b; E: "virüb" 71a
1392 P: "inşâʿallâhu Teʿâlâ" 64b
1393 P: "ve Maṭlab-ı Düʿâ" 65a; Mehmed Râşid Efendi, I, 64, olaylar ve tarihler aynı şekilde verilmiştir.
1394 P: ṣadr-ı aʿẓam, 65a; E: 71b
1395 E: Zemîn, 71b
1396 E: "fermân buyurdı" 71b
1397 "...Bana duâ edin, kabul edeyim.."
1398 E: "üdʿûnî istecib leküm" beşâret-i ʿinâyet-i vâhibü'l-ʿaṭâyâ" yok, 71b

yaġmur yaġub ve üçüncide ve dördünci güni biraz daḫî yaġmûr yaġdı **fî şehr-i Ramażâni'l-mübârek fi 24 sene 74** (24 Ramażân 1074/20 Nisan 1664).

Vuṣûl-i Mektûb-ı Ḥüseyin Paşa

Bu eṣnâda Uyvar muḥâfaẓasında (olan)[1399] vezîr-i mükerrem Ḥüseyin Paşadan mektûb geldi ki, ḥâlâ ṣadr-ı aʿẓamZemûn ṣaḥrâsında iken vuṣûl bulan **mektûbuñ mefhûmıdur**: Devletlü sulṭânum, Orta Macar Blatanoş'ı yaʿnî paşası (dimekdür).[1400] Orta Macar eşḳiyâsından on-onbeş biñ küffâr ve Nemçe ḳıralınuñ ṭarafından ḳapudanla on-onbeş biñ Nemçe keferesi gelüb sene-i sâbiḳada fetḥi müyesser olan Nitra[1401] Ḳalʿası'n muḥâṣara itdiler. Ḥikmet-i bârî muḥâṣara olmazdan evvel iki Sirmi semtinden sancaḳları[1402] Uyvar defter-dârı ile Nitra[1403] Ḳalʿası'na zaḫîre ve ḳul mevâcibin getürdikleri gibi ikinci gün ẕikr olınan kefere Nitra[1404] Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb ve Sirmi ve Semendire[1405] sancaḳları içinde maḥṣûr ḳalub emmâ inşâʾallâhu Teʿâlâ Nitra[1406] Ḳalʿası'na bir żarâr irgöremezler.[1407] Zîrâ Nitra[1408] Ḳalʿası ḥîn-i fetiḥde bir metîn ḳalʿa idi ve bu ḳulları daḫî meẕkûr ḳalʿaya çoḳ himmet idüb bir o ḳadar istiḥkâm itdürmişüzdür.[1409] Lâkin benüm devletlü sulṭânum luṭf-ı Ḥaḳḳiyle küffâra gûşmâl virmek murâdumdur. Uyvar ḳulları ile ve Beçan ve Noviġrâd ve Üstürġon ve Budin ṭaraflarına âdemler göndermişizdür. Biraz ʿasker gele varub Nitra Ḳalʿası'n luṭf-ı ḥaḳḳile istiḫlâṣ iderüz. **üdʿûnî istecib leküm**" (K. K. 40/60) beşâret-i ʿinâyet-i vâhibü'l-ʿaṭâyâe hem küffâr-ı bî-dîne gûşmâl virevüz **fî 24 sene 74**. Ṣadr-ı aʿẓam efendimüz[1410] daḫî Ḥüseyin Paşa'ya ol sâʿat mektûb (ve âdem gönderdi).[1411]

Mektup No: 56

Mefhûm-ı mektûb

Benüm ḳarındâşum, mektûbuñ gelüb vuṣûl (buldı)[1412] ve mefhûmı maʿlûm oldı. Nitra[1413] Ḳalʿası'na küffâr **(51b)** gelüb müstevlî olduġın bildürmiş. Ol sâʿat (maʿlûm)[1414] Vârât Beglerbegi'si Küçük Meḥmed Paşa'yı eyâleti ile size imdâda taʿyîn eylemişüzdür ve Yanova Beglerbegisi Ḳâsım Paşa'yı Yanova ve Temeşvar

1399 P: "olan" 65a
1400 P: "dimekdür" 65a
1401 P: Titra, 65a
1402 E: sancaḳlarıyla, 71b
1403 P: Titra, 65a
1404 P: Titra, 65a
1405 P: semtinde, 65b
1406 P: Titra, 65b
1407 P: irdürmezler, 65b
1408 P: Titra, 65b
1409 P: itmişüzdür, 65b
1410 P: Aḥmed Paşa, 65b
1411 P: "ve âdem gönderdi" 65b; E: 71b
1412 P: "buldı" 65b; E: 71b
1413 P: Titra, 65b
1414 E: "maʿlûm" 72a

ḳulları ile ve"[1415] Egri[1416] Beglerbegisi Ḫalil Paşa'yı Egri ḳulları ile ve Üstürġon'dan ve Budin'dan daḫî biraz ʿasker ve bundan mâ-ʿadâ Baçḳa'da ḳışlada olan Tâtâr ʿaskerin taʿyîn ve üzerlerine Yalı Aġası Aḥmed Aġa'yı başbûġ eylemişizdür. Sen Uyvar ḳulları ile ḥâżır u âmâde durub taʿyîn olınan ʿasker vardugı gibi aslâ tevaḳ-ḳuf-ârâm itmeyüb cümleʾi ögiñe ḳatub Nitraʾi[1417] muḥâṣara iden küffâra luṭf-ı Ḥaḳḳile bolayki gûşmâl viresiz. İnşâʾallâh (u Teʿâlâ)[1418] "biz daḫî"[1419] rûz-ı ḥıżr güni ol ṭaraflarda ḳalmaḳ üzreiz. Hemân göreyüm niçe merdâne ḥareket idersiz.

Mektup No: 47

Erdel Ḳıralı Apafı Miḥâl ṭarafına gönderilen mektûbuñ ṣûretidür

İftiḥâru'l-ümerâ-i'l-ʿiẓâmi'l-ʿîseviyye. Muḫtâru'l-küberâi'l-fiḥâm fi'l-milleti'l-Mesîhiyye. Muṣlıḥ-ı meṣâliḥ-i cemâʿâtu'n-naṣrâniyye. Sâḫil-i eẕ-bâli'l[1420]-meşemmeti ve'l-vaḳâr. Ṣâhib-i delâʾili'l-mecd-i ve'l-iftiḫâr. Muṣâdaḳat-nişân, muḥâlaṣat-ʿunvân bi'l-fiʿl. Erdel ḥâkimi olan Apafı Miḥâl *ḫutimet ʿâvâḳıbehû bi'l-ḫayr* ḳıbeline dostluġa lâʾiḳ selâm-ı selâmet-resân iblâġile inhâ-i dostâne budur ki benüm maḥabbetlü dostum. Ḥâlâ küffâr-ı melâʿîn gelüb Nitra[1421] Ḳalʿası üzerine müstevli olmaġile imdâd ve iʿânetleri içün biraz ʿasker taʿyîn ü irsâl eylemişüzdür. İmdi siz daḫî Erdel'lü ʿaskerin cemʿ ve külliyet-i tâm ile bir gün evvel ḥâżır u âmâ-de ve ol câniblere ḥareket üzre olmañuz lâzım gelmekle mektûb-ı meveddet-maṣhûb-ı taḥrîr ile irsâl olınmuşdur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ vuṣûlinde tevaḳḳuf (etmeyüb)[1422] küllî[1423] Erdel'lü ʿaskerile bir sâʿat muḳaddem ḳalḳub ol semtlere doġrı ḥareket eyleyesüz. İnşâʾallâhu Teʿâlâ bu ṭarafdan taʿyîn olınan ʿasker daḫî ʿan-ḳarîb varur düşmânuñ ḥareketi vaḳtidür. (Siz)[1424] daḫî böyle ḥâlî oturmaḳ maʿḳûl degildür. Küllî cemʿiyyet üzre ḥareketiñüz lâzımdur ve her vechile ġayret (ü ḥamiyyet)[1425] maḥallidür. İnşâʾallâhu Teʿâlâ meʾmûldür ki Devlet-i ʿAliyye'nüñ ni-ce ḥiẓmetinde bulınub şevketlü ve ʿinâyetlü pâd-şâhımuzuñ ġâyet iltifâtlarına[1426] maẓhar olursız. Ḥâlâ ʿasker-i İslâm taʿyîn olınduġından mâ-ʿadâ cümle tedârikimüz ḥâżır u âmâde olmaġın biz daḫî Zemûn Ṣaḥrâsı'nda deryâ **(52a)** miṣâl ʿasker-i İslâm ile bayramda yâḫûd rûz-ı ḥıżrda ḳalḳûb ʿan-ḳarîb ol ser-ḥadlere vâṣıl oluruz. Siz daḫî biz varınca lâzım olan ḥiẓemât-i ʿubûdiyyet ve ṣadâḳatiñüzi iṣbât (u ıẓhâr)[1427] idüb merd-âne ḥareket idesiz[1428] buyurdı. ***Ṣaḥrâ-yı Zemûn***.

1415 E: "Ḳâsım Paşa'yı Yanova ve Temeşvar ḳulları ile ve" yok, 72a
1416 P: Egre, 65b
1417 P: Titra, 65b
1418 P: "u Teʿâlâ" 65b; E: 72a
1419 P: "biz daḫî" yok, 65b
1420 P: edyâni'l, 66a; E: ezyâli'l, 72a
1421 P: Titra, 66a
1422 E: "etmeyüb" 72a
1423 P: küllî tevaḳḳuf, 66a
1424 P: "Siz" 66a; E: 72a
1425 P: "ü ḥamiyyet" 66a; E: 72a
1426 P: ʿıyâbetlerine, 66a
1427 P: "u ıẓhâr" 66a
1428 P: eyleyesiz, 66a; 72b

Mektup No: 48

Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine Nemçe Çâsârınuñ baş vekîlinden gelen mektûbuñ tercemesidür fî ş (Şâban) 3

Seʿâdetlü ve devletlü muḥib dostumuz. Selamlar ve ḫizmetler taḳdîminden ṣoñra muḥibbâne iʿlâm olınur ki cenâb-ı şerîfinüzüñ ṭarafından maḥrûse-i Belġrâd'da[1429] ulaġım ile bize irsâl olınan mektûb-ı şerîfleri ve devletlü Çâsâr efendimüñ ol cânibde olan Simon Derintgen nâm müşâverecisi ve ḳapu ketḫüdâsı ṣulḥ u ṣalâḥuñ istiḥkâmı içün ṭaraf-ı şerîfiñüzden sipâriş olınan aḥvâl gelüb vâṣıl olmışdur. Biz reʿâyâ fuḳarâsınuñ âsûde olmaları içün ṣulḥ u ṣalâḥı dünyâyı fenâya viren ceng ü cidâlden her zamân yeg (isterdük)[1430] ve eger İslâm ʿaskeri ṣulḥ u ṣalâhı bozub üzerimüze düşman gibi gelmiyeydiler, bizüm ṭarafımuzdan ṣulḥ bozulmazdı ve yine ṣulḥa râżıyuz ve dostluḳdan yüz çevirmezüz.[1431] Eger cenâb-ı şerîfiñüzden daḫî ḳadîmî dostluġı tecdîd ve ḳoñşuluġı yerine getüresiz.[1432] "Bu"[1433] aḥvâle saʿy-ı cemîliñüz olur ise (bu)[1434] ḫusûṣın müşâru'n-ileyh ḳapu ketḫüdâsına tafṣîl üzre sipâriş olınmışdur. Taḳrîrinden[1435] maʿlûm-ı şerîfiñüz olur. Öyle olsa maʿlûm-ı seʿâdetiñüz olaki Rabbü'l-ʿâlemîn luṭf[1436] u keremi ile bu sene biz daḫî ʿaskerimüzi ḥâżır u müheyyâ etmişiz. İnşâʾallâhu Teʿâlâ geçen sene gibi degiliz. Ṣalmada ve cengde ḥâżır u müheyyâ iz ve bize müsâfirlıġa gelecek ʿasker gelürse[1437] kendülerine lâzım olan iltifâtı gereği gibi etmekde[1438] inşâʾallah ḳuṣûr etmemege saʿy u diḳḳat iderüz. **Bâḳî**[1439] **fî 12 Ramażân** Raṭız Bune'de yazılmışdur. Cenâb-ı şerîfiñüz ḫizmetlerine ḥâżır ***Duḳadin Ṣaḳan***

Bâlâda ẕikr olınan mektûb Çâsâr'uñ baş vekîli ṣadr-ı aʿẓama gönderüb ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri Zemûn ṣaḥrâsında iken mâh-ı **Şevvâlüñ üçüncü** (3 Şevvâl 1074/29 Nisan 1664) güni geldi. Hâlâ Nitra[1440] Ḳalʿası'nı küffâr muḥâṣara etmiş idi ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî Nitra Ḳalʿası'nı istiḫlâṣı (içün)[1441] muḳaddemâ ʿasker taʿyîn etmiş idi daḫî ḫaber gelmedi. Emmâ Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretlerinden ḫayr ḫaber umaruz (ve)[1442] bu eṣnâda iken Erdel ḳıralı Apafı Miḥâl'îden[1443] efendimüz[1444] Aḥmed Paşa'ya mektûb gönderüb baʿżı aḥvâl içün ve ḫarâc **(52b)** -ı pâd-şâhî içün ve Çâsâr'uñ ḳapudanlarından Ṣoḳmâr Ḳalʿası ḳapudanından Erdel ḳıralına mektûb gelmiş ve Erdel ḳıralı daḫî ṣadr-ı aʿẓam efendimüze[1445] ʿayniyle mektûbuñ ṣûretin göndermiş.

1429 P: Belġrad'a, 66b; E: 72b
1430 P: "isterdük" 66b; E: 72b
1431 E: dostlukdaiz, 72b
1432 P: getürin, 66b
1433 P: "Bu" yok, 66b; E: 72b
1434 P: "bu" 66b; E: 72b
1435 P: Taḳrîrinde, 66b
1436 E: luṭf-ı, 72b
1437 P: gelürlerse, 66b
1438 P: etmekdedür, 66b
1439 E: metinde yeri boş bırakılmış, 72b
1440 P: Titra, 66b
1441 P: "içün" 66b; 73a
1442 P: "ve" 66b
1443 P: Miḥâl, 66b
1444 P: vezîr-i aʿẓam, 67a; E: vezîr, 73a
1445 P: Aḥmed Paşa'ya, 67a; E: "efendimüz" yok, 73a

Mektup No: 49

Ṣûret-i mektûb-ı ḳapudân-ı Ṣoḳmâr

Emmâ baʿd, İslâm pâd-şâhı ve ṣadr-ı aʿẓamı tarafından Erdel ḥâkimi olan Miḥâl Apafı'ya Ḳoloşvâr Ḳalʿası'ndan ḳapucı başı gelüb cemîʿ Erdel ʿaskeriyle ḥâżır u müheyyâ olub saña fermân olınduġı zamân Boġdan ve Eflâḳ vesâ'ir taʿyîn olınan ʿasker-i İslâm "ile"[1446] maʿan varub Orta Macar vilâyetini ġâret eyleyesin deyü tenbîh eyledükleri maʿlûmumuz olmaġile iʿlâm olınur ki Çâsâr efendüm bundan aḳdem Erdel memleketin[1447] ve reʿâyâ fuḳarâsını acıyub her vechile ḥimâyet eyledügi taḥaḳḳuḳ olub ve ṣulḥ eṣnâsında Erdel memleketini İslâm ʿaskeri ile Vezîr (-i aʿẓam)[1448] Aḥmed Paşa żabṭ eyledügi nice ḳalʿaları girü alıvirmege ziyâde saʿy u himmetleri olub ʿıyân olmaġile cemîʿ Naṣâra ḳıralları Çâsâr efendime imdâdlar gönderdiklerinden[1449] mâʿadâ İslâm ṭâ'ifesi eyledügi ḥîleleri artuḳ taḥammül olınmayub var ḳuvvetlerin Çâsâr efendüm bâzûya getürüb ve niçe biñ ʿasker tedârik idüb ve ʿaskerini üç bölük idüb biri Ḳanije ve biri Budin ve birisi daḫî vilâyet üzerine taʿyîn olacaḳdur. İle'l-ân ʿaskerimüẓ gelmek üzrelerdür[1450] ve daḫî France ve Leh ve İsveç ve Danmarḳa ḳıralları ve Rîm Papa daḫî ḳaradan niçe biñ ʿasker imdâd eyledüklerinden ġayri İngiliz ve Denil[1451] ve İspanya deryâ ṭarafından nice donanmalar ile İslâm vilâyetleri üzerine hücûm idüb bu sene aḥvâlüñ müşkili ġayri olub geçen sene gibi olmayacaḳdur. Zîrâ Orta Macar daḫî ḥâżır olub ve Raḳoçi-oġlı niçe biñ ʿasker cemʿ idüb Soza nâm Nemçe ʿasker ile biryere geldi Orta Macar'uñ muḥâfaẓasında ve lâzım oldugı yerlerde ḥareket etmeleri muḳarrerdür. İmdi eger Erdel vilâyetinüñ ehâlîsi bu aḥvalden ṣoñra Çâsâr efendüme müteʿallıḳ olan ʿasker ve vilâyetlerine bir düşmanlıḳ iderse bundan aḳdem olan ḥimâyetleri ḳażabına tebdîl olub Macar'da olan ʿasker Erdel içine girüb cemîʿ Naṣâra'nuñ ittifâḳına muḫâlefet idenlerüñ ḥaḳḳından gelinür. Bilmedük ve âgâh olmaduḳ denilmemek içün **(53a)** işbu mektûbumuz taḥrîr ü irsâl olınmuşdur. ***Der-Ḳalʿa-i Ṣoḳmâr".***

ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA-İ ḲALʿA-İ ḲANİJE[1452]

Bu eṣnâda iken Ḳanije Paşası Ḥüseyin Paşa'dan mektûb ve iki âdem gelüb feryâd idüb; devletlü vezîr küffâr-ı "bî-dîn"[1453] ʿîd-i şerîfüñ ikinci güni bunca ʿasker ile ve cebe-ḫâne ile gelüb Ḳanije Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb devlet-i pâd-şâhîde küffârdan elemimüz yoḳdur. Zîrâ Ḳanije Ḳalʿası bir metîn ve müstaḥkem ḳalʿadur. Ancaḳ zaḫîreden biraz ṣıḳıluruz. Zîrâ şimdiden darı yemege başladuḳ.[1454] "Ev-

1446 E: "ile" yok, 73a
1447 P: memleketini, 67a
1448 P: "-i aʿẓam" 67a
1449 E: gönderdükden, 73a
1450 E: üzredür, 73a
1451 P: Vezil, 67a; E: Danil, 73a.
1452 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 327; Mehmed Râşid Efendi, I, 69'da bu olay anlatılmaktadır.
1453 E: "bî-dîn" yok, 73b
1454 E: başlandı, 73b

vel"[1455] ḥażret-i Allahdan baʿdehû sulṭânumdan imdâd "umaruz".[1456] (Emmâ)[1457] Vezîr-i aʿẓam efendimüz[1458] hemân göç üzredür. Küffâr-ı bî-dîn hemân Nitra[1459] Ḳalʿası'n ve hem Ḳanije Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb lâkin Nitra Ḳalʿası imdâdına, bâlâda şerḥ virüldüġi üzre ʿasker-i İslâm imdâd gönderilüb emmâ bu ṭarafda Ḳanije semtine daḫî kimse imdâda göndermedi.[1460] Zemûn'dan Ḳanije'ye belki cümle ʿasker-i "İslâmile"[1461] varub irişürler, Ḫüdâ kerîmdür. Göç eṣnâsında iken Zemûn ṣaḥrâsında pâd-şâhımuz ṣadr-ı aʿẓam[1462] ḥażretlerine on re'ṣ at ikisi donanmış mükemmel ṭurna telleri ile ve Ḳâyim-i maḳâm Paşadan ve silaḥ-dâr-ı şehriyârîden ve ḳapu aġasından ve cümle ʿarż aġalarından ḥünkâr atları ile yigirmi at Küçük Mîr-âḫur Aḥmed Aġa ile geldükde[1463] ʿaẓîm alay olub küçük mîr-âḫura semmûr kürk geydirilüb "daḫî"[1464] ḫalîfelerine birer ḫilʿat geydirilüb ve bu ḥaṭṭ-ı[1465] hümâyûn daḫî gelüb cümlesinüñ öginde oḳınub ve oḳunduḳdan ṣoñra gelen mîr-âḫura silaḥ-dâr aġalığın iḥsân buyurdılar.

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 5

Ṣûret-i Ḥaṭṭ-ı Şerîf

Sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânem ve düʿâ-i ḫayr-icâbet eṣer-i mülûkânem ile seni teşrîf buyurduġumdan ṣoñra maʿlûmuñ ola ki ḥâliyen rikâb-ı hümâyûn-ı devlet-maḳrûnuma gönderdüginñ mektûbda Erdel ḥâkimi Nemçe keferesi zîr-i destinde olan ḳalʿalarından üç ʿaded ḳalʿanuñ ḳabża-i tesḫîre getürdügin bildürüb ve mektûb tercemesiyle nâmesin rikâbımuzdan göndermişsin. Manẓûr-ı mülûkânem olduḳda maʿlûm-ı pâd-şâhenemüz olmışdur, ber-ḫurdâr olasın. Dil-ḫâh-ı şerîfüm üzre ḥareket eyledügüñ ecilden düʿâ-i ḫayr-icâbet eṣer-i mülûkâneme maẓhar olmışsundur. Baʿde'l-yevm daḫî ḥusn-i sülûk üzre ḥareket ve aʿdâ-yı **(53b)** dîn ü devletimüzden aḫẕ ü intiḳâma saʿy-i diḳḳat eyleyesin. Ḥüsn-i teveccüh-i hümâyûnum ve düʿâ-i ḫayr-icâbet eṣer-i maḳrûnum senüñle ve dîn ü devletimüz uġurunda cân u bâş ḳalmayan ġâzî ve mücâhid ḳullarım ile biledür. Ḥażret-i Ḥallâḳ-ı ʿâlem dest-gîr ve yardımcıñuz ve ʿavn ü ʿinâyet-i bârî muʿîn ve rehberiñüz olsun, cümleñüzi ḥażret-i Allâha emânet eyledüm. Her ḥâliñüzde ve cemîʿ umur-ı ahvâliñüzde ḥâfıẓ u nâṣırıñuz ola. Bi'l-cümle tedbîr ü ḥareketiñüz taḳdîre muṭâbıḳ ve rıżâ-yı şerîfine muvâfıḳ eyleyüb dîn ü mübîn uġurunda nice ḫiẕmetler vücûda getürmek müyesser ve muḳadder eyleye, âmîn. Ve ḥâlâ ġayret ü ḥamiyyet ve dîn ü

1455 E: "Evvel" yok, 73b
1456 P: "umaruz" yok, 67b
1457 P: "Emmâ" 67b
1458 P: Aḥmed Paşa, 67b; E: "efendimüz" yok, 73b
1459 P: Titra, 67b
1460 P: gönderilmedi, 67b
1461 P: "İslâmile" yok, 67b
1462 E: vezîr-i aʿẓama, 73b
1463 E: gönderildi, 73b
1464 P: "daḫi" metinde ḫalîfelerine' den sonra yazılıdır, 67b
1465 P: ḥaṭṭ-ı, 67b

mübîne ḫizmet eyleyecek zamandur.[1466] Her vechile ʿâḳilâne ḥareket ve lâyıḳ-ı dîn ü devlet olan vecih üzre tedbîr ü tedârike diḳḳat eyleyesin. İnşâʾallâhu Teʿâlâ düşmen-i dîn(-i mübîn)[1467] ve ḫazele-i müşrikîn maḳhûr u müdemmer ve cünûd-i müvaḥḥidîn manṣûr u mużaffer olalar. Gice gündüz der-gâh-ı kâr-sâzdan ʿarż (u)[1468] niyâz iderüm ki dîn ü devletüme[1469] ve ümmet-i Muḥammed'e ḫayrlu nice maṣlaḥatlar ve yüz aḳlıḳları vücûda getürmek müyesser ü muḳadder eyleye *bi-mennihî ve keremihî*. Ve ḥâliyen ḥaḳḳuñda mezîd ü ʿinâyet-i mülûkânem pertevendâz olub ḫâṣṣa atlarımuzdan on reʾs esb-i ṣabâ reftâr-efzâr ve seni ʿavâṭıf-ı mülûkânem ile iʿzâz eyleyüb küçük mîr-âḫurum ile irsâl ü iḥsân eyledüm. İkisi mükemmel olub cumʿada ve alaylarda süvâr olmaḳ muʿtâd-ı şerîfüm olan atlardandur. İnşâʾallâh u Teʿâlâ ġazâ vü cihâda ʿazîmet eyledügiñde teberrüken ve teyemmünen süvâr olub aʿdâ-yı dîn ü devletümden aḫẕ-i intiḳâma çalışasın. Ümiddür ki ol kâdir-i lâ-yezâl ve pâd-şâh-ı bî-zevâl envâ-ʾı fütûḥâtı ile ümmet-i Muḥammed (a.m)'i[1470] mesrûr ve dil-şâd eyleye, âmîn. *Bi-ḥurmet-i seyyidi'l-murselîn*.[1471]

Andan ṣoñra mâh-ı **Şevvâlüñ onbirinci** (11 Şevvâl 1074/7 Mayıs 1664) güni ki yevm-i pencşenbedür Zemûn ṣaḥrâsı'nda göç olub Ḳoylar nâm maḥalle ḳonılub güzel yaġmur yaġdı. Menzil-i mezbûrda Uyvar muḥâfaẓasında olan Budin Vezîri Ḥüseyin Paşa'dan mektûb gelüb mefhûmında şöyle taḳrîr ider ki maḥṣûr olan Nitra[1472] Ḳalʿası'n küffâr alub żabṭ idüb içinde olan ümmet-i Muḥammed "yigirmi günden ṣonra"[1473] vira idüb çıḳdılar **fî 12 "l**[1474] (Şevvâl) **sene 74** (12 Şevvâl 1074/8 Mayıs 1664). Gerçi sene-i sâbıḳada ʿasker-i İslâm (mezbûr)[1475] palanḳaya küffâr elinde iken bir vaḳiyye bârut bile ḫarc olınmadan Budin Vezîri **(54a)** Ḥüseyin Paşa'ya vira ile küffâr teslîm etmişler. Lâkin böyle ümîd olınur ki otuz-ḳırḳ gün küffâra ḳarşu dura. Emmâ taḳdîr böyli imiş. İki yerden laġım ḳurub ve bir yerden daḫî ṭoplar ile gedük açılduḳdan ṣoñra içinde olan ümmet-i Muḥammed ṭâḳat getürmeyüb vira idüb berüden ise imdâda gidecek ʿasker ancaḳ Egri[1476] Paşası Ḫalîl Paşa geldi. Ḥüseyin Paşa'nuñ yanına irişdi ḳalan taʿyîn olan ʿasker daḫî gelüb irişdi ve menzil-i mezbûrda daḫî bir ḫaber geldi; Sigetvâr muḥâfażasında olan Ḥaleb Beglerbegi'si Vezîr Gürci Meḥmed Paşa'dan ki Ḳanije'den âdem gelüb küffâr-ı bî-dîn durmayub gice gündüz Ḳanije Ḳalʿası'na âteşler ṣaçar, ḳumbaradan ḫavfimüz ziyâdedür ve Beç ḳapusından zorımuz[1477] yoḳdur. Bir gün evvel gelüb

1466 P: geldi, 68a
1467 P: "-i mübîn" 68a
1468 P: "u" 68b; E: 74a
1469 P: devlete, 68b
1470 P: "a.m" 68b
1471 P: rasûlihi'l-emîn, 68b
1472 P: Titra, 68b
1473 E: "yigirmi günden ṣonra" 74b
1474 P: "l" yok, 68b
1475 P: "mezbûr" 68b; E: 74b
1476 P: Egre, 68b
1477 E: daḫî ḫavfimüz, 74b

imdâd irişürse ne güzel ve illâ ḥalimüz mükedderdür. Zaḫîre ve cebe-ḫânemüz[1478] daḫî ongünlük yoḳdur. Bu defʿa vezîr-i aʿẓam ziyâde sürʿat ile gitmek murâd idüb ileriüden giden yeñiçeri aġasına ḥaber gönderüb birgün evvel Ösek'e varasız. Andan on üçünci güni Metrofça'ya[1479] ḳonılub menzil-i mezbûrda tekrâr Nemçe'nüñ baş vekîline mektûb yazılub irsâl olındı. Ṣadr-ı aʿẓam efendimüz[1480] ḳapu ketḫüdâsı ziyâde reca idüb bu defʿa daḫî mektûb-ı şerîfiñüz iḥsân idersiz. Efendimüz[1481] daḫî ne güzel (deyüb)[1482] ḳâʾil oldı[1483] ve kendüsi (mübârek ḳalemi ile)[1484] müsvedde idüb yazdı **fî 13 l** (Şevvâl).[1485] Rûż-ı ḥıżrdan ṣoñra sekiz gün ṣoñra idi, gerek ʿasker-i İslâm, gerek kefere-i "bî-dîn"[1486] "cümle"[1487] ayaḳda iken böyle mektûblaşurlardı. Berüden ʿasker-i İslâm varmada, küffâr-ı "bî-dîn"[1488] serḥadlerde olan ḳalʿalaruñ kimin muḥâṣara idüb kimin daḫî idicek. Bizüm ise[1489] ancaḳ derdimüz Ösek köprüsin ʿubûr itmekdür. Andan ṣoñra Allah (u Teʿâlâ)[1490] kerîmdür.

Mektup No: 49

Metrofça'da yazılub Nemçe'nüñ baş vekîline gönderilen mektûbuñ ṣûretidür

Ümerâ-i millet-i Mesîḥiyye'nüñ zübdesi ve küberâ-i ṭâʾife-i ʿîseviyyenüñ ʿumdesi muṣlıḥ-ı meṣâliḥ-ı ṭâʾifetü'n-naṣrâniyye-i muḥâlasat-nişân, muṣâdaḳatʿunvân muḥabbetlü ve meveddetlü dostumuz Nemçe imparatorı ḫatema'llâhu ʿavâḳıbehû bi'l-ḫayr'uñ baş vekîli olan Duḳadin Ṣaḳan *ḫutimet (ʿavâḳıbehû)*[1491] *bi'l-ḫayr*. Ḳoñşuluġa lâʾiḳ ve muḳaddemâ mâ-beynimüzde bu ḳadar "müddet"[1492] reʿâyet olınan dostluġa muvâfıḳ selâm-ı selâmet-encâm ve peyâm-ı meveddet **(54b)** fercâm iblâġından ṣoñra muḥibbâne inhâ olınan oldur[1493] ki; benüm dostum mektûbıñuz gelüb mefhûmı maʿlûm oldı ve bunda olan ḳapu ketḫüdâñuz daḫî ṣulḥ u ṣalâḥuñ tecdîdi ve bundan aḳdem mâ-beynde[1494] merʿî dutılan dostluġuñ yine ke'l-evvel münʿaḳid olması ḫuṣûṣı kendüye ṭarafıñuzdan yazulduġın iʿlâm eyledi ve[1495] maṣlaḥatuñ tâ ibtidâsından ṭarafumuzdan dâʾimâ gelen âdemleriñüze lisânen ve eger mektûbumuzla verilen cevâb ceng ü ḥarbe âmâde ve ṣulḥ u

1478 P: cebe-ḫâne, 69a
1479 P: Dimetrofça, 69a
1480 P: Aḥmed Paşa'ya, 69a; E: "efendimüz" yok, 74b
1481 P: vezîr-i aʿẓam, 69a
1482 E: "deyüb" 74b
1483 P: olub, 69a
1484 P: "mübârek ḳalemi ile, 69a
1485 Metinde boşluk bırakılmış.; E: sene, 74b
1486 E: "bî-dîn" yok, 74b
1487 P: "cümle" yok, 69a
1488 E: "bî-dîn" yok, 74b
1489 P: daḫî, 69a
1490 P: "u Teʿâlâ" 69a
1491 P: ʿavâḳıbehû" 69b; E 75a
1492 E: "müddet" yok, 75a
1493 E: budur, 75a
1494 P: beyninde, 69a; E: 75a
1495 P: bu, 69b

ṣalaḥdan ictinâb olmaduġın ifâde üzre olub, el-ḥâletü hâẕihî bu defʿa daḫî yine ḳapu ketḫüdâñuz ile ṣulḥ aḥvâlin müẕâkere idüb mâ-beynde riʿâyet olınması lâzım olan mevâddi söyleşüb ber-ṭaraf etmege vekâletüñ var mıdur didügimüzde, biz daḫî ṭarafıñuza âdem gönderüb ḳaṭʿî cevâb almaġa muḥtâc oldugın ʿarż-ı iʿlâm etmegin bu defʿa daḫî âdem göndermege müsâʿade olınub mektûb yazıldı. Bu cânibde ṣulḥ u ṣalâḥ aḥvâlinden her vechile ṭarafıñuza ḥüsn-i müsâʿadede ḳuṣûr olınmadı ve ḥâlâ daḫî yer getürmez deryâ miṣâl ʿasker-i İslâmile yerimüzden ḳopub ve inşâʾallâhu Teʿâlâ biryerde mekẕ ü ârâm olınmamaḳ üzre ol ṭarafa tevecküh olınmışdur. Dostluḳ üzre ḥareket olınur ise ṭarafumuzdan lâzimesi reʿâyet olınur. Düşmanlıḳ üzre ḥareket olınur ise yerleri ve gökleri (yoḳdan)[1496] vâr iden ḥażrett-i Allah *celle şânuhû*nuñ ʿinâyet ü iḥsânı ile bizleri kendiñüze on derece ilerüde bulursız. Ḳapu ketḫüdâñuza daḫî sipâriş olınmışdur her aḥvâli tafṣîl üzre size yazub bildirür. Bir gün evvel siz daḫî cevâb gönderesiz bâḳî "**es**[1497]**-selâmü ʿalâ men ittebeʿa'l-hüdâ**" (K.K. 20/47)[1498] (***Be-yurdı ṣaḥrâ-yı Metrofça***).[1499]

Andan mâh-ı **Şevvâlüñ on yedinci** (17 Şevvâl 1074/13 Mayıs 1664) güni Vaḳvar menziline ḳonılub menzil-i mezbûrda Ḳaniji'de maḥṣûr olan Yentür Ḥasan Paşa'dan mektûb gelüb mefhûm-ı mektûbda ḳırḳ-elli biñ küffâr Ḳanije'nüñ dört ṭarafın muḥâṣara idinmiş iken bu taḳrîr ile mektûb Sigetvâr muḥâfazasında olan Meḥmed Paşa'ya gönderüb Meḥmed Paşa daḫî kendi mektûbın ve Ḥasan Paşa'dan gelen mektûbı gönderüb **fî 17 l Şevvâl.**

Mektub No: 50

Ḳanije'de maḥṣûr olan Ḥasan Paşa'dan Ṣadr-ı aʿẓama gelen mektûbdur

Devletlü ve seʿâdetlü ve merḥametlü velî niʿmetüm efendüm. Sulṭânum ḥażretlerinüñ mübârek ayaġına yüz sürdügümden ṣoñra ʿarż-ı bende-i bî-miḳdâr budur ki Zirin-oġlı "bî-dîn"[1500] ve Bakan-oġulları "bî-dîn"[1501] süvâr u piyâde kendü ʿaskerleriyle ve kendü Nemçesiyle **(55a)** mükemmel zaḫîre ve ʿaraba ile işbu şehr-i **Şevvâl(ü'l-mükerrem)üñ**[1502] **ġurresi** güni gelüb ve ḳalʿa altına ḳonub iki "bile"[1503] ṭarafdan ṭop ve ḳumbara atmaġa mübâşeret idüb şeb ü rûz melâʿîn-i bî-dîn ile ceng üzre oldugımuz ḥâk-pây-ı devlete bundan aḳdem birḳaç defʿa iʿlâm olınmış idi, bilmeziz vardı mı varmadı mı? Ḥâlâ benüm sulṭânum melâʿîn-i bî-dîn ḳalʿa altında iki ṭarafdan yerleşüb ve meterslenüb dört yerden ağız idüb ve Nehr-i Barḳ içine ḳazıḳlar ḳaḳub ve çitler sürüb Barḳı doldurmaġile ziyâde taḳayyüd üzre olub Barḳ ṣuyı ḫandeḳdur gelmekdedür. Ve Nehr-i Barḳ içine girüb el ḳumbarasıy-

1496 E: "yoḳdan" 75a
1497 P: ve's, 69b
1498 "Kurtuluş hidâyete uyanlarındır."
1499 P: "Be-yurdı Ṣaḥrâ-yı Metrofça" 69b
1500 E: "bî-dîn" yok, 75b
1501 E:"bî-dîn" yok, 75b
1502 P: "el-mükerrem" 70a
1503 E: "bile" yok, 75b

la (melâʿîn-i bî-dîn)[1504] ve meterslerinden ṭop ḳumbarsiyle melâʿîn-i bî-dînüñ ziyâde ceng ü hücûmı olub dört yerden ṭoplar vażʿ eylemişdür. Üç ṭabyasından onar onikişer vaḳiyye gülle atar. Onbir ʿaded ṭop ve bir ṭabyasından şâhî ṭoplar atmaġile ziyâde elemimüz âteşdendür. Benüm sulṭânum bu ḳulları daḫî yanımuzda olan ʿasker-i İslâmla ḥażret-i Allaha tevekkül idüb gice gündüz melâʿîn-i bî-dîn ile cengdeiz. Bundan ṣoñra ne ẓuhûr idecegi nâ-maʿlûmdur. Benüm sulṭânum hemân ḫayr düʿâdan ferâmûş itmeyüb ḥażret-i Allah'a bu ümmet-i Muḥammed ile işimüzi âsân getürüb küffâr-ı bî-dîni maḳhûr u münhezim ve ġuzât-ı mücâhidîni manṣûr ḳıla, âmîn. Benüm sulṭânum, melʿûn-ı bî-dînüñ memleketi ḳarîb olmaġile durmayub ṭopların ve ḳumbarasın arturmaḳdadur. Bu diyâruñ ekṣer yapusı "ise"[1505] aġaç olmaġile ḳumbara ṭopları ziyâde ṣıḳayor. Benüm merḥâmetlü sulṭânum, luṭf-ı iḥsân idüb ve merḥamet buyurub ve himmet-i mebẓûl buyurılub yedi-sekiz biñ ḳadar cerd atlu yigit taʿyîn "idüb"[1506] ve ḳobdurub bu ṭarafa göndermege diḳḳat olına. İnşâʾallâhu Teʿâlâ melâʿîn-i bî-dînüñ onlar gelince[1507] ḳarâr etmeyüb inşâʾallah firâr ider veyâḫud inşâʾallah (u Teʿâlâ)[1508] ulu ġazâ olur. Hemân benüm sulṭânum ʿazîz (ve)[1509] şerîf başıñuz içün her nice mümkin ise bir gün evvel ol ṭarafdan ʿasker-i İslâmdan veya Tâtâr-ı ṣabâ-reftârdan yedi-sekizbiñ ḳadar cerd atlu yigit taʿyîn buyurub düşmeni bî-dîn ardından alınmaġa saʿy olına. İnşâʾallah (u Teʿâlâ)[1510] öyle vaḳti Sigetvâr'dan ḳalkduḳdan ṣoñra ṣabaḥ namâzı bu ṭarafa irişüb Bakanoġulları bî-dînün ordusı başılurdı. Benüm sulṭânum, bî-dîn ayru ḳonmışdur,[1511] aralarında dar **(55b)** gecid olmaġile biri birine imdâd idemezler.[1512] İnşâʾallahu Teʿâlâ ulu ġazâ ve yüz aḳlıḳları olur. Benüm sulṭânum, câsûsları vardur. Ol ṭarafdan yedi sekiz biñ cerd atlu yigit bu ṭarafa ḳopub vesâʾir ʿasker-i İslâm ol ṭarafdan gelmege başladuḳdan ṣoñra melâʿîn-i bî-dîn bunda ḳarâr idemez. Zîrâ benüm efendüm dört ṭarafdan reʿâyâyı sürüb işlediyor. Nehr-i Barḳ'ı dolduran reʿâyâdur. Çubuḳ, ḳazuḳ getüren bi'l-cümle "işlerin"[1513] reʿâyâdur. İnşâʾallahu "Teʿâlâ"[1514] aşaġıdan ʿasker-i İslâm yürüdügi gibi işcisi olan reʿâyâ daġılub firâr ider. Melâʿîn-i bî-dînüñ aşaġıdan ʿasker-i İslâmuñ gelmesinden ziyâde ḫavf (ve)[1515] elemleri vardur. Bundan añlanur ki gice gündüz bir an emân virmeyüb ṭob u tüfeng ve ḳumbara atmaḳdadur. Bir sâʿat ḫâlî degildür. İnşâʾallah (u Teʿâlâ)[1516] ʿacelesinden ḫavfi müşâhededür.[1517] Hemân benüm efendüm bir gün evvel ʿasker irişdirmege saʿy ü diḳḳat olına. Bundan ṣoñra belki âdem çıḳamaz aḥvâl ḫod

1504 P: "melâîn-i bî-dîn" 70a
1505 E: "ise" yok, 76a
1506 P: "idüb" yok, 70b
1507 P: ardın geldi, geldi olınca, 70b
1508 P: "u Teʿâlâ" 70b
1509 P: "ve" 70b
1510 P: "u Teʿâlâ" 70b
1511 P: ḳonışub, 70b
1512 P: iremezler, 70b
1513 P: "işlerin" metinde mükerer yazılmıştır, 70b
1514 E: "Teʿâlâ" yok, 76a
1515 P: "ve" 71a; E: 76a
1516 P: "u Teʿâlâ" 71a
1517 E: müşâhede olınur, 76a

maʿlûm-ı devletleridür. Ḳanije Ḳalʿası ol üç ay muḥâṣara olınub ceng eylemişdür fi'l-ḥaḳîḳa öyle olmışdur. Ol zamân bu diyâr faḳat üç "ʿaded"[1518] ḫâneye mâlik imiş ve üç ḫâtun var imiş. El-ân bunda olan bi'l-cümle ʿasker-i İslâmuñ her birinüñ muʿayyen ḫânesi olub bi'l-cümle altı (ve)[1519] üstü ḳalʿanuñ taḥtadur. Benüm sulṭânum ziyâde ḫavfümüz ḳumbaradandur ve küffâruñ daḫî ziyâde hücûmı vardur. Benüm efendüm bir gün evvel ʿasker-i İslâma imdâd göndermege himmet-i şerîfleri olur ise belki inşâʾallâh-u Teʿâlâ ṭopları bile alıḳordı. ***Bende-i Ḥasan.***

ḤİKÂYET-İ MENZİL-İ ÖSEK

Andan Ösek menziline nüzûl olınub mâh-ı **Şevvâli'l-mükerremüñ onsekizinci** güni (18 Şevvâl 1074/14 Mayıs 1664) ʿaẓîm alaylar olub ve Ösek'de bir gün oturaḳ olub andan Ösek köprüsin mürûr idüb geldigimüzde köpri bir ḳaç zirâʿ "nâ-tamâm idi. Ol gice meşʿâle ile üşündi olub hemân alay geçmek içün köprüʾi"[1520] nâ-tamâmdur dimesünler. Yoḫsa saġdan (ve)[1521] ṣoldan[1522] geçmek mümkin idi ancaḳ nâ-tamâmdur denmesin. Ösek köprüsi tamâm oldı ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmisinde** (20 Şevvâl 1074/16 Mayıs 1664) Darda'ya ḳonılub ve Darda Palanḳası'n küffâr-ı bî-"dîn"[1523] köpriyle bir uġurdan iḥrâḳ etmişiken ṭârîḫ-i mezbûrda palanḳa daḫî taʿmîr u tamâm olub evvelkiden on ḳat metîn olub ve içine ḳul ḳonılub muḳaddemâ on ḳulı var imiş. Küffâr geldükde yedi kişi içinde bulınub her biri beş on küffâra ḳılıç irişdirüb andan şehâdete nâʾil olmışlar ve ḥâlâ palanḳanuñ **(56a)** ḳapusı öginde defn etmişlerdi. Hele el-ḥamdüli'llâh Ösek köprüsin mürûr idüb Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa ve Şâm beglerbegisi Muṣṭafâ Paşa'nuñ köpri taʿmîrinde ve Darda Palanḳası taʿmîrinde çoḳ ḫizmetleri sebḳat itdi. İkisi bile şemmûr kürk geyüb iltifât-ı ʿaliyyeye maẓhar oldılar. Cisr-i mezkûr bir yılda ancaḳ yapılurdı. Emmâ himmete bir şey ḥâʾil olmaz. "M**en hemme vaṣale**" Âl-i Osmân'uñ eli uzundur. Küffâr-ı "bî-dîn"[1524] öyle ḳıyâs idermiş köpri on yılda tamâm u ḥâṣıl olmaz deyü. Emmâ pâd-şâh devletinde "**ihdine'ṣ-ṣırâṭa'l-müsteḳîm**" (K.K/1-6)[1525] istidʿâsiyle üç ayda tamâm oldı ve menzil-i mezbûrda âsitâneden gelen yeñi ḳapu olmış yeñiçeri üç biñ yigit gelüb alay gösterdiler. Gelen çorbacılara ḫilʿatler geydirilüb ordû-yı hümâyûnda çoḳ sürûr ḥaṣıl olub. Zîrâ ʿacele ile köprüʾi geçdük ʿasker daḫî yarusı gelmiş degil idi. Küffâr-ı ḥâk-sâr ise târîḫ-i mezbûre gelince yigirmi iki gün oldı ki Ḳanije Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb gice gündüz dögmede. Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa "ise"[1526] can atar ki Ḳanije Ḳalʿası'nuñ istiḫlâṣına (yeti-

1518 P: "ʿaded" yok, 71a
1519 P: "ve" 71a
1520 K: "nâ-tamâm idi. Ol gice meşʿâle ile üşündi olub hemân alay geçmek içün köprüʾi" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır.
1521 P: "ve" 71a
1522 P: ṣolından, 76a
1523 P: "dîn" yok, 71a
1524 E: "bî-dîn" 76b
1525 "Bize doğru yolu göster." E: "ihdine' ṣ- ṣırâṭa'l-müsteḳîm" yok, 76b
1526 P: "ise" yok, 71b

şe).[1527] Müşâvere olınub küffâr üzerine varılmaġa ḳarâr virilüb. Emmâ küffâr altmış biñden tecâvüz olduġı muḥaḳḳaḳ. Ḥattâ küffâr cümle var yoġın ṣarf idüb cemʿ itdügi ʿaskeri içinde bir ḳarı vardur deyü çâsûslar ḫaber getürüb ve meẕkûr ḳarınuñ dört biñ tüfengcisi vardur deyü cümle Alaman ve Ḥırvât ve Macar ve Nemçe ve Slovan ve İsveç cümle Ḳanije altında olduġı muḳarrer. ʿAsker-i İslâm isi ancaḳ ordû-yı hümâyûnda otuz biñ ḳılıç var ola deyü taḫmîn böyle. Lâkin efendimüz[1528] cenâb-ı Bârîye tevekkül idüb üzerlerine varmaġa[1529] ḳarâr virüb küffâr dâʾima çoḳluḳladur. "Ümmet-i Muḥammed ise"[1530] "**kem min fiʾetin ḳalîletin ġalebet fiʾeten keşîreten bi-iẕni'llâhi "vallâhu"**[1531] **maʿa'ṣ-ṣabirîn**" (K.K. 2/249)[1532] mıṣdaḳına[1533] ḳuvvet-i ḳalbîleri olub daḫî cenâb-ı nâṣıru'l-muvaḥḥidîne sıġınub gider. İş oldur ki Allah Teʿâlâ oñara. Ve Darda'dan mâh-ı **Şevvâlüñ yigirmi üçünci** (23 Şevvâl 1074/19 Mayıs 1664) güni göç olub Ḳanije'ye ṭoġrı teveccüh olındı. Emmâ efendimüz varduḳda[1534] küffâr ḳarâr idemeyüb ḳalʿâʾi bıraġub gide deyü âheste âheste varmaḳdaiz. Ve rûz-ı ḥıżrdan ṣoñra on altı gün idi câʾir gerçi[1535] müstevfâ yoḳ idi. Emmâ yine bâr-gîrler doyacaḳ ḳadar vardur. Yem ise **(56b)** beş aḳçeye kim (alur)[1536] böyle. Ġanîlüḳ vardur ve hem sipâhîye zaḫîre virildi. Baʿżısı götürmekden ʿâciz olub fürûḫt iderlerdi. Ve menzîl-i mezbûrda Miḥaç Begi elli kelle ve bir dil getürüb ve ḫilʿat geyüb ve gelen ġazîlere baḫşîş iḥsân olınub ve menzîl-i mezbûrda Ḫân-zâde ḳışladan gelüb semmûr kürk geyüb ve donanmış at iḥsân olındı. żiyâfet ve riʿâyet olınub. Emmâ cümle ʿasker-i Tâtâr (bile)[1537] yoġidi. Ancaḳ iki biñ Tâtârile geldi sâyir cümle ʿaskeri Ḳanije imdâdına gitmiş idi. Lâkin imdâda gelmeden Nitra[1538] Ḳalʿası içinde olan ümmet-i Muḥammed (a.m)[1539] tezyine[1540] vira idüb ve küffâr Nitraʾi[1541] aldı ve yine sene-i sâbiḳada fetḥ olan Levâ Ḳalʿası'na küffâr-ı bî-dîn varub muḥâṣara etmiş iken bâlâda ẕikr olındugı üzre imdâd ʿaskeri yetişüb ve küffâr Levâ Palanḳası'n bıraġub ṭâbur ile firâr idüb "**ve'n-ḳalebû ḫâsirîñ**" (K.K. 7/119)[1542] yolına ẕâhib olmışlar iken[1543] ardınca "**ḫuẕûhüm vaḥṣarûhüm**" (K.K. 9/5)[1544] (emrine)[1545] ser-ʿasker Ḥüseyin Paşa ve Ḫalil Paşa ve Ḳâsım Paşa ve

1527 P: "yetişe" 71b; E: 77a
1528 P: Ṣadr-ı aʿẓam, 71b
1529 P: varmaḳ, 72a
1530 P: "Ümmet-i Muḥammed ise" metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 72a
1531 P: "inna'llâhe" 72a, yanlış yazılmıştır.
1532 "..niçe az sayıda bir birlik Allâh'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir, dediler."
1533 "kem min fiʾetin ḳalîletin ġalebet fiʾeten keşîreten bi-iẕni'llâhi vallâhu maʿa'ṣ- ṣabirîn mıṣdaḳına" yok, 77a
1534 E: Emmâ ümidimüz budur ki, 76a
1535 P: gerçi çayır daḫî 72a
1536 P: "alur" 72a; E: 77a
1537 P: "bile" 72a; 77a
1538 P: Titra, 72a
1539 P: "a.m" 72a
1540 E: teziye, 77a
1541 P: Titra, 72a
1542 Ayetin doğrusu; "ve'n-ḳalebû ṣâgırîn" dir. " ...ve küçük düşerek geri döndüler."
1543 E: "ve'n-ḳalebû ḫâsirîñ" yolına ẕâhib olmışlar iken" yok, 77a
1544 "...ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin..."
1545 P: "emrine" 72a

ser-ḥad ḳulı ve Tâtâr ʿaskeri (ardınca)[1546] düşüb gitdiler, Allah Teʿâlâ muʿînleri ola. Ve menzil-i mezbûrda efendimüz[1547] âdem arayub her kim Ḳanije Ḳalʿası'na varub mektûb (getürüb)[1548] ve Ḳanije'liye ḫaber getürürse ki vezîr-i aʿẓam Ösek köprüsin geçdi ve imdâd geliyor deyü ḫaber virirse[1549] zeʿâmet mi ister iḥsân mı ister ġayri dirlik mi istir virevüz ve eger esîr olursa ḫalâṣ iderüz. Ya aḳçe ile ya yine esir ile? Hemân varub ḫaber getüre kimse bulunmadı. Lâkin Sigetvâr muḥâfazasında olan Meḥmed Paşa'ya bu aḥvâli yazdı ol daḫî gönderecekdür. Andan Şaḳloş nâm menzile ḳonılub mâh-ı **Şevvâlüñ yigirmi üçünde** menzil-i mezbûrde Ḳanije'den iki âdem çıḳub geldi.[1550] Böyle ḫaber virdiler ki, küffârdan şimdi çoḳluḳ pervâmuz yoḳdur ve maḥṣûr olan Ḥasan Paşa'nuñ daḫî mektûbın getürdiler. Meẕkûr iki nefer Macar dilin bilüb Macar ḳıyâfetin baġlayub küffâr ordusundan gelüb Ḳanije'nüñ vâḳıʿ ḥalin söylediler. Efendimüz[1551] daḫî ziyâde mesrûr olub meẕkûrlara ikiyüz ġuruş iḥsân idüb ve yine ol iki sâʿiʾi tebdîl ṣûretiyle gönderdi. Varub yine Ḳanije'ye gireler ve içinde olan ümmet-i Muḥammed'e ḫaber vireler ki vezîr-i aʿẓam Şaḳloş menziline ʿumûmen ʿasker-i İslâmile geldi, ġam yemesünler **(57a)** dört beş gün içinde andaiz. Allahuñ luṭfı ve ʿinâyeti ile Ḳanije Ḳalʿası'n istiḫlâṣ iderüz ve menzil-i mezbûrda Uyvar ṭarafından ser-ʿasker Ḥüseyin Paşa'dan mektûb geldi ki muḳaddemâ Nitra[1552] Ḳalʿası'n küffâr alub ve Leva üzerine varub muḥâṣara etmiş iken üzerlerine varub küffâr-ı bî-dîn firâr idüb iki gün bir gice İslâm ʿaskeri ardınca düşüb biñ beşyüz küffârı ḳılıçdan geçirüb ve nîm-cânile bir ṣaʿb derbende düşüb anda daḫî ḳarâr idemeyüb "**yünebbeʾü'l-insânü yevmeʾiẕini'l-müstaḳarr** (K.K. 75/13)[1553] **ve yeḳûlü eyne'l-meferr**" (K.K. 75/10).[1554] Gice aġaçlara fitil donadub ve ḳalḳub andan daḫî firâr iderken girüden[1555] ẓulumât-ı ḫayret ü ḫaşyetde ḳalanları daḫî "**unẓurnâ naḳtebis min nûriküm**" (K.K. 57/13)[1556] nidâsın idicek muḳaddem girîzân olanlar daḫî "**irciʿû verâʾeküm fe'l-temisû nûran**" (K.K. 57/13)[1557] cevâbı ile[1558] ardlarına dönmege belki baḳmaġa elleri degmemiş bu defʿa Tâtâr ʿaskeri daḫî ol eṭraflarda olan ḳurâları urub iḥrâḳ-bi'n-nâr idüb ve ḥayli esîr alub doyum oldılar. Bu defʿa efendimüzden[1559] müşâru'n-ileyh Ḥüseyin Paşa'ya "mektûb"[1560] ve berḫurdâr olasın ancaḳ olur deyü düʿâlar eyledi. Hem Levâ

1546 E: "ardınca" 77a
1547 P: vezîr-i aʿẓam, 72a; E: vezîr, 77b
1548 P: "getürüb" 72b; E: 77b
1549 P: virse, 72b
1550 E: gelüb, 77b
1551 P: vezîr-i aʿẓam, 72b; E: vezîr, 77b
1552 P: Titra, 72b
1553 Ayetin doğrusu; "yünebbeʾü'l-insânü yevmeʾiẕin..." dir. "..o gün insana ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir."
1554 Ayetin doğrusu; " yeḳûlü'l-insânü yevmeʾiẕin eyne'l-meferr" dir. " Ogün insan; kaçacak yer neresi! diyecektir."
1555 P: gerü, 72b
1556 "... bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım..."
1557 "arkanıza dönün de bir ışık arayın! denilir..."
1558 E: "unẓurnâ naḳtebis min nûriküm" nidâsın idicek muḳaddem girîzân olanlar daḫî "irciʿû verâʾeküm fe'l-temisû nûran cevâbı ile" yok, 77b
1559 P: vezîr-i aʿẓam, 73a; E: 77a
1560 E: "mektûb" yok, 77b

Ḳalʿası'n istiḫlâṣ ve hem küffâr ṭâburın târ-mâr eyledük. Pâd-şâh etmegi sañа ḥalâl olsun deyü vâfir düʿâ itdi ve anda olan ʿasker-i Tâtâr'ı (bu ṭarafa Ḳanice'ye gönderesin. Her ḳanḳı yol tez ise oradan gelsünler deyü ol daḫî ʿasker-i Tâtârı)[1561] ol sâʿat gönderüb ve Egri[1562] Paşas'ın Niyevara'da ve Ḳâsım Paşa'ya ki Yanova Paşası'dur ânı ve ṣadr-ı aʿẓam sekbânların bu ṭarafa Tâtâr ʿaskeriyle maʿan gönderüb Sigetvarda ʿasker-i İslâma mülâḳî olsa gerek ki mâh-ı **Şevvâlüñ yigirmi toḳuzuncı** (23 Şevvâl 1074/25 Mayıs 1664) günidür. Andan Peçuy nâm menzile ḳonuldı **fî 26 sene 74.**[1563] Menzil-i mezbûrda şehre[1564] varılub ve iç ḳalʿaya varılub küffâruñ ḥarâb itdügi yerlere baḳılub kimi maʿmûr olmış "idi"[1565] kimi daḫî ḫâlî idi. Ve üç gün oturaḳ olub andan mâh-ı mezbûruñ **yigirmi ṭoḳuzuncı** güni Çanḳal köprüsi nâm menzile ki Sigetvâr'a ḳarîb iki sâʿat yerdür ve menzil-i mezbûrda Sigetvar muḥâfazasında olan Gürci Meḥmed Paşaṣalt gelüb buluşub ve Ḳanije'den iki âdem maʿan bile gelüb buluşdı ve maḥṣûr olan Yentür Ḥasan Paşa'nuñ mektubın getürdiler ve gelen âdemleri söyletdiler ve mektûbı daḫî oḳıdılar ve ḥâżırun bi'l-meclis olan Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa ve Şâm Beglerbegisi Ḳıbleli[1566] Muṣṭafâ **(57b)** Paşa ve Ḥaleb beglerbegisi Meḥmed Paşa mevcûd idiler. Mektûb gelmesinden ve içerüden âdem çıḳmasından ve içinde maḥṣûr olan ümmet-i Muḥammed ʿasker-i İslâmuñ gelmesi ḥaberinden cümle sürûr ḥâṣıl idüb "**seyecʿalü'llâhu baʿde ʿusrin yüsrâ**" (K.K. 65/7)[1567] beşâreti nâṭıḳ olmaġın[1568] ve cümlesi hemân küffâr üzerine varalum deyü ṣadr-ı aʿẓam efendimüze[1569] ḫiṭâb itdiler. Ol daḫî maʿḳûl ve cümleden efḍal küffârdan Ḳanije Ḳalʿası'n istiḫlâṣ itmekdür. Yolımuz üzre olan Boyofça ve Berzence ve Szekszard Palanḳaları'nı alıruz. Anlar luṭf-ı Ḥaḳḳile âsândur belki kendüleri firâr ider[1570] ve Ḳanije'den gelen âdemlere efendimüz[1571] dörtyüz ġuruş iḥsân eyledi. Ḳanije'de maḥṣûr olan Yentür Ḥasan Paşa'dan Ṣanḳal köprüsinde gelen üçünci mektûbdur **fi 29 "l"**[1572] (Şevval)

Mektub No: 51

Mektûb ṣûretidür

Devletlü seʿâdetlü ve merḥametlü veli-yi niʿmetüm efendüm. Sulṭânum ḥażretlerinüñ mübârek ayaġına yüz sürmekden[1573] ṣoñra ʿarż-ı ḥâl-i bende budur ki hemîşe ḥażret-i Allâhuñ ḥıfẓ-ı emânında olasız, âmîn. Ve baʿdehû benüm

1561 P: "bu ṭarafa Ḳanice'ye gönderesin. Her ḳanḳı yol tez ise oradan gelsünler deyü ol daḫî ʿasker-i Tâtârı" 73a; E: 78a
1562 P: Egre, 73a
1563 P: 1074, 73a
1564 P: şehr de, 73a
1565 E: "idi" yok, 78a
1566 E: Ḳaplan, 78a
1567 "...Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."
1568 E: "seyecʿalü'llâhu baʿde ʿusrin yüsrâ" beşâreti nâṭıḳ olmaġın ve" yok, 78a
1569 P: Aḥmed Paşa'ya, 73b
1570 P: iderler, 73b; E: 78a
1571 P: vezîr-i aʿẓam, 73b; 78a
1572 P: "l" yok, 73b
1573 E: sürdükden, 78a

merḥametlü sulṭânum, ṭaraf-ı ẕevi'ş-şerîfiñüzden irsâl buyurılan mektûb-ı mekremet-ʿunvânları vürûd u vuṣûl bulub bi't-temâm ifâde olınmışdur. Hemîşe ḥażret-i Allah vücûd-ı şerîflerin ḫaṭâlardan ḥıfẓ idüb cemîʿ zamânda kendü ḥıfz-ı emânında ḳılıvire. Ve baʿdehû, benüm merḥametlü efendüm, ʿilm-i şerîfe ḥafî vü sitîz buyurılmaya. Ḳalʿa altında düşman-ı dînüñ işbu şehr-i **Şevvâlüñ on altıncı** (16 Şevvâl 1074/12 Mayıs 1074) güninden bir taḥarrî[1574] mektûb günidür ki yevm-i ʿîddür ve yevm-i cumʿadur. Rûz-ı mezbûra gelince seʿâdetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ düʿâ-i ḫayrları berekâtında ʿinâyet-i Rabbânîyyeye tevekkül ve ḥırz-ı ḥimâyet-i ṣamedâniye tevessül idüb hergün ve hergice ve gâh gün aşurı melâʿîn-i bî-dînüñ Nehr-i Barḳ'da dört yerde olan ṭabyaları üzerine yigit çıḳarub başlar ve diller almaḳdan ḥâlî degiliz. Ve neft ve kibrit "ile"[1575] fiḍâyî yigitler gönderüb ẕikr olınan ṭabyaları gâh o ṭarafdan ve gâh bu ṭarafdan iḥrâḳ-bi'n-nâr itmekden ḥâlî degiliz el-ḥamdüli'llâh ṣümme el-ḥamdüli'llâh. Cemiʿsi seʿâdetlü sulṭânımuñ ḥüsn-i naẓarlarıdur ve benüm sulṭânum düşman-ı bî-dîn azdur ve melâʿînüñ ḥallerinde nesne yoḳdur. Hemân benüm sulṭânum birgün evvel ʿasker-i islamile irişmekde luṭf-ı iḥsânıñuz recâ olınur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ **(58a)** ulu ġazâ olınur ve ʿaẓîm yüz aḳlıḳları olmaḳ muḳarrerdür. Yaḫud ʿasker-i İslâm bu ṭarafa teveccüh eyledükleri gibi melâʿîn-i bî-dînüñ ḳarârı firâra tebdîl olmaḳ muḥaḳḳaḳdur inşâʾallâh (u Teʿâlâ).[1576] Melâʿîn-i bî-dîn eṭraflarında ḫâr u ḫâşakdan ṭâbur şeklinde ḳaraltı eylemişdür. "Ve"[1577] ʿasker-i İslâmdan ziyâde ḫavf üzre olduḳları ḥareket-i "bî bereketlerinden müşâhiddür"[1578] İnşâʾallâhu Teʿâlâ. Benüm efendüm ittiḥâz eyledükleri ḳaraltı bâʿiş-i inhizâm ve tedmîrleri olub ʿasker-i İslâm irişdügi gibi melâʿînüñ inhizâmı muḳarrerdür inşâʾallâhu Teʿâlâ.

Benüm efendüm melâʿîn-i bî dînüñ Nehr-i Barḳ'da olan dört ṭabyalaruñ her birinüñ muḳâbelesinde ṭoplar vażʿ idüb ve ṣaçma demür, zencir doldurub ṭabyalarına âteş virüldükde teskînine imdâd içün melâʿîne ṭoplar atılub hergün yetmiş seksan yüz ḳadar düşman helâk olub[1579] başları ḳarşularında bayraḳlar arasında dikilmişdür. İnşâʾallâhu Teʿâlâ sâlimen ḳudûm-ı meserret-lüzûmları ile bu diyâr-ı ḳalîlü'l-iʿtiyârı[1580] teşrîf buyurduġıñuzda manẓûr-ı şerîfleri olur.[1581] Benüm sulṭanum melâʿîn-i bî dînüñ cümle ḳaraltısı ve aşcısı reʿâyâdur. Hallerinde nesne yoḳdur, nihâyet biraz elemimüz melâʿînüñ ḳumbürdüsinden.[1582] Ḳalʿanuñ içi ve ṭaşı beynlerinde[1583] cümle aġaç yapudur. Bir yana daḫî nisvân ve ṣibyânuñ feryâdları maʿlûm-ı devletleridür. Hemân ḫayr düʿâdan ferâmûş buyurmayub.[1584]

1574 P: berü taḥrîr, 73b; E: 78b
1575 E: "ile" yok, 78b
1576 P: "u Teʿâlâ" 74a; E: 78b
1577 P: "ve" yok, 74a
1578 E: nuḥûsetlerinden bellüdür, 78b
1579 P: ihlâk olınub, 74a
1580 P: iʿtibârı, 74a
1581 P: dür, 74a
1582 P: ḳumbarasındandur, 74a; E: 79a
1583 E: iç ve ṭış evleri, 78b
1584 P: buyurmayasız, 74a

Allah kerimdür inşâʾallah eymen-i evḳâtda ve eşref-i sâʿatde ʿan-ḳarîb ʿasker-i İslâmile Sigetvâr'dan bu ṭarafa teveccüh buyurub mâ-beynde bir ḳonaḳ veyâ nıṣf ḳonaḳ ḳalduḳda mektûb-ı şerîfiñüz (ile resâmında varaḳa-i bendegî ile ḳulları muḳaddem şerîfiñüz)[1585] iḫbar olınub biñ beşyüz iki biñ ḳadar piyâde yigit añsuzdan Nehr-i Barḳa'ya irsâl olınmaḳda luṭfıñuz recâ olınur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ melâʿîn-i bî-dîn eṭrâfdan ʿasker-i İslâmile iḥâṭa itdükde bu ḳulları daḫî yanımuzda olan ʿasker-i İslâmı ṭaşra çıḳarub inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[1586] metersleri ve cebe-ḫâneleri ve ṭopları żabṭ olınur, nuṣret-i furṣat dîn-i İslâmıñdur. Hemân benüm sulṭânum luṭf idüb bir gün evvel ʿasker-i İslâmile irüşmege ihtimâm buyurılub bir ḳonaḳ berü yâḫud nıṣf ḳonaḳ yer ḳalduḳda bolayki sulṭanımuñ mektûbı ile ḫaberleşüb âgah olavuz. Ḫabar-dâr olduḳdan ṣoñra Nehr-i Barḳ'a giren ġâzîlere yerinden ḳulavuz taʿyîn olınur. İnşâʾallah ʿavn-i Ḫaḳḳile ʿasker-i İslâmile **(58b)** melâʿîn-i bî-ḍîn iḥâṭa itdükde bu ḳulları daḫî yanımuzda olan ʿasker-i İslâmı ṭaşra çıḳarub bu ṭarafdan Nehr-i Barḳa'ya giren ġâzîler hücûm itdükde işbu sâl-i meymenet iştimâlde olan ġazavât-ı cemîle ḳadar degil belki aḍʿâf-ı mużâʿaf ile bunda ġazâ olmaḳ muḳarrerdür inşâʾallâhu Teʿâlâ. Benüm sulṭânum ḥâliyen yanumuzda olan ʿasker-i İslâmile ṭaşra ṭoplarına ve meterslerine varmaḳ mümkin olurdı. Nihâyet benüm efendüm biraz zedelenmekden[1587] ḫavf iderüz. Hemân benüm sulṭanum birgün evvel ʿasker-i İslâmile bu ṭarafa irüşmekde luṭfıñuz recâ olınur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ, furṣat u nuṣret dîn-i İslâmuñdur. Hemîşe vücûd-ı şerîfiñüzi[1588] Ḫażret-i Allâh'a emânet eylemişüzdür ve Ḫażret-i Allâh'uñ ḥıfẓ u emânında olasız, âmîn. *Bi-ḥurmet-i seyyîdi'l-mürselîn.*.

Benüm sultânum, maʿlûm-ı seʿâdetdür Ḳanije Ḳalʿası sâʾir palanḳalar gibi degildür ve olur olmaz ḳalʿa gibi daḫî degildür. İnşâʾallâhu Teʿâlâ murġ-ı cân ḳafes-i bedenden ṭayarân itmedin bir yerine ḫatâ vü ḫalel gelmesine ḳâʾil ve râżî degiliz. Can tende iken her ṭaşına biñ baş ḳurbân eylemek belki meşiyyet-i taḳdîr bu bendelerine işâbet idüb can bedenden ayrıla. İrâdet Allâhuñdur inşâʾallâhu Teʿâlâ bu bendeleri bu ḳalʿada saġ olub ve bir ferd nefes-i vâhid ile saġ ḳalub ḥarekete mecâl olduḳca düşmen-i bî-dîni bir ṭaşına "daḫî"[1589] baḳdırmaġı ḫâṭır-ı şerîfe getürmeyesiz. Ve benüm sulṭânum efendüm[1590] Tañrı emânetidür ki, Faḫrü'ş-şeḳaleyn ve Rasûli'l-ḥâniḳayn Habîb-i Ekrem *ṣallallâhu ʿaleyhi ve sellem* ḥażretlerinüñ sancaġ-ı şerîfin ḳucaḳlayub bu ḳuluñuz içün ve bunda maḥṣûr olan ümmet-i Muḥammed (ʿaleyhi's-selâm)[1591] içün ḫayr düʿâ idüb[1592] Ḫażret-i Allah (u Teʿâlâ)dan[1593] recâ idüb; siz ki cenâb-ı bârî, işimizi âsân getüre. Benüm efendüm

1585 P: "ile resâmında varaḳa-i bendegî ile ḳulları muḳaddem şerîfiñüz" 74b; E: 79a
1586 P: "u Teʿâlâ" 74b; E: 79a
1587 P: yarar yigidimüz zedelenmelidür, 74b
1588 E: şerîflerini, 79b
1589 E: "daḫî" yok, 79b
1590 E: efendüm sulṭânum, 79b
1591 P: "ʿaleyhi's-selâm" 75a
1592 P:"bu" fazla, 75a
1593 P: "u Teʿâlâ" 75a

zaḫîremüz ve barutumuz, ḳurşunumuz çoḳ, hemân düʿâ-i ḫayrıñuz recâ olınur, bâḳî fermân sulṭânımuñdur. ***Bende'i Ḥasan.***

Andan ġurre-i Ẕi'l-ḳaʿdede (1 Ẕi'l-ḳaʿde 1074/26 Mayıs 1664) Sigetvâr'a ḳonılub muḥâfaẓasında olan Meḥmed Paşa ve Pojġa[1594] muḥâfaẓasında olan Ḳaplan Paşa va Anaṭolı Beglerbegisi anda selamlayub ʿaẓîm alay çıḳub Mora Beglerbegisi ve Rûm-ili Beglerbegisi ve Diyâr-ı bekr Beglerbegi'si ve Nigbolı[1595] Paşa'sı ve (Oḫri Paşası ve)[1596] Anaṭolı sipâhîsi ve Arnavudluḳ'dan mîrîden dutulan biñ tüfeng-endâz bunlar daḫî gelüb irişmeyüb Tâtârʿaskeri Sigetvâr'a geldi irişdi ve mîrzalar ḫilʿatlar geyüb Ḫan tekrâr semmûr kürk geyüb ve illerü yollandılar. **(59a)** Ve menzil-i mezbûrda müşâvere olınub[1597] cümle vüzerâ ve ocaḳ ḫalḳı gelüb ve yerli iḫtiyârların daḫî getürdiler. Yol süvâl olındı ki ḳanġı yol âsândur. Cümlesi didiler ki Boyofça[1598] yolı âsândur. Ancaḳ birḳaç yerde köpri yapılmaḳ iḳtiżâ ider deyü ḫaber virdiler. Menzil-i mezbûrdan Boyofça altı sâʿatlıḳ yerdür ve Boyofça[1599] Ḳalʿası ḥâlâ keferede olub muḳaddemâ ḳış içinde gelüb almışlar idi. Göç[1600] Boyofça[1601] ve Berzence Palanḳaların almadan varub Ḳanije'ye gitmek mekrûh görinür. Emmâ iḳtiżâsı böyle olub cümle efḍâl gördi ki; evvelâ Ḳanije Ḳalʿası'n ḳurtarmaḳdur. Baʿdehû mezbûr palanḳalar luṭf-ı Ḥaḳḳile âsândur. Bu ḳarâr üzre (yine)[1602] ḳaldı ve Boyofça'dan[1603] bataḳlıḳda köpri yapılmaḳ fermân olındı **fî 2 Ẕi'l-ḳaʿde** (2 Ẕi'l-ḳaʿde 1074/27 Mayıs 1664). Ve mâh-ı mezbûruñ **üçüncisinde** göçe ḳarâr virilüb ve menzil-i mezbûrda Uyvar muḥâfıẓı Vezîr Ḥüseyin Paşa'ya mektûb ve Erdel ḳıralına daḫî mektûb yazılub ve Eflâḳ, Boġdan berü ordû-yı hümâyûna gelmegi fermân olınmışdı. Lâkin iḳtiżâ ḥasebiyle mezbûrları Orta Macar'a taʿyîn itdiler ki Erdel ḳıralı yanına varsunlar ve Egri[1604] ve Vârât Beglerbegilerine daḫî fermân gitdi ki anlar daḫî Erdel ḳıralı yanına varalar. Emmâ Ḥüseyin Paşa cümleye ser-ʿasker Orta Macar'a bu ḳadar ʿasker taʿyîn olındı. Allah "Teʿâlâ"[1605] işlerin âsân getüre. Vezîr-i aʿẓam berü Ḳanije Ḳalʿası'n luṭf-ı Ḥaḳḳile isitiḫlâṣ iderse Zirin-oġlı ve Bakan-oġlı ve Ḥırvât vilâyetlerin ve Nadaj-oġlı vilâyetlerin urub yaḳıb yıḳub baʿdehû Budin semtlerine varmaḳ ve Orta Macar'a varmaḳ murâd idüb hemân Ḥaḳḳ Teʿâlâ işlerini âsân getüre. Andan Sigetvar'dan Dârân menziline ḳonılub menzil-i mezbûr içün serḥad ḳolı üç sâʿatlıḳ yerdür deyü. Emmâ yedi sâʿatde gelindi ve köprülerde çoḳ meşaḳḳat çekildi. Dört yerde bataḳlıḳ ve köpri olmaġile ʿaskerüñ girüsi ikinci gün geldi ve menzil-i mezbûrda küffâr ṭâburından reʿâyâ gelüb öyle ḫaber verdi ki Zirin-oġlı ʿasker-i İslâmuñ Dârân men-

1594 P: Pozġa, 75a
1595 P: Nigebolı, 75a
1596 P: "Oḫri Paşası ve" 75b; E: 79b
1597 P: olub, 75a; E: 79b
1598 P: Boyoḳca, 75a
1599 P: Boyoḳca, 75b
1600 P: Gerçi, 75b; E: 80a
1601 P: Boyoḳca, 75b
1602 P: "yine" 75b
1603 P: Boyoḳca, 75b
1604 P: Egre, 75b
1605 E: "Teʿâlâ" yok, 80a

ziline gelüb ḳonduġın duyub dimiş ki eyü olmuş ki Türk bize yaḳîn geliyor, biz anlara varsaḳ bir ḥayli zaḥmet çekilürdi deyü böyle maġrûr sözleri olub ve menzil-i mezbûrda bir reʿâyâ elinde bir mektûb kisesi "ve bir mektûb"[1606] ḳapaġı **(59b)** bulınub reʿâyâya süvâl olınduḳda eyle ḫaber virdi ki Zirin-oġlı bunı baña virdi ve İslam ʿaskerinüñ ordusına getürdi. Meger muḳaddemâ Sigetvar'dan iki âdem Meḥmed Paşa göndermesiyle Ḳanije'ye mektûbile tebdîl-i ṣûret ile gönderilmiş idi. Meger ol iki kimse dutulub ve ellerinde olan mektûbdur (dutulub)[1607] lâkin mektûb içinde bir şey'î olmayub ancaḳ bu ḳadar ki işte ʿasker-i İslâmile ve Tâtâr-ı ʿadüvv-şikârile bir iki gün içinde Ḳanije Ḳalʿası altına irişüb[1608] "gelürüz".[1609] Ḥasan Paşa'ya ḫaber mektûbı idi. Emmâ bundan aḳdem daḫî bir-iki defʿa mektûblar gönderilmiş idi anlar varub girmişler idi. Bunlar dutulub esîr olmışlar andan Boyofça[1610] Palanḳası menziline ḳonuldı **fî 5 Ẕi'l-ḳaʿde** (5 Ẕi'l-ḳaʿde 1074/30 Mayıs 1664). Ve bu yoldan gelmege ḳarâr virilmiş idi. Lâkin Ḥaḳ Teʿâlânuñ luṭf-ı iḥsânı oldı Dârân menzilinde iken Ḳıbleli Muṣṭafâ Paşa ve bir ḳaç biñ Tâtâr köpri taʿmîrin murâd idüb bu defʿa Boyofça'da[1611] olan melâʿîn, ʿasker-i İslâmı gördükde ol gice Boyofça[1612] Palanḳasın iḥrâḳ idüb firâr ider. Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa illerü giderdi. Dârân menzilinde iken müşâru'n-ileyh İsmâʿîl Paşa'dan ḫaber geldi ki bu gice Boyofça[1613] Ḳalʿası'n küffâr iḥrâḳ idüb yeñi köpri yapmaḳ iḳtiżâ itmedi. Hemân seʿâdetle gelüb ʿAtîḳ köprüsinden geçersiz. Biz daḫî geçmişizdür yoḫsa küffâr (-ı duzaḫ-ḳarâr)[1614] palanḳai iḥrâḳ idüb ve firâr etmese[1615] idi. Beş-on gün anda oturaḳ iḳtiżâ iderdi. Hele bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ ʿacelesinden ʿAtîḳ köprisi[1616] ki ṭop u tüfeng altındadur, iḥrâḳ etmege eli degmeyüb ʿasker-i İslâm geçmege ḥâżır köpri bulınub ve geldigimüz gün cümle paşalar ve Tâtâr ve yeñiçeri ḳarşu gecüb menzil-i mezbûrdan Ḳanije'de atılan ṭoplar birḫoş bir bir işidilürdi. Vezîr-i aʿẓam "Aḥmed"[1617] Paşa hemân uçmaḳ hevesinde. Bir sâʿat evvel varmaġa cehd idüb lâkin Âl-i Oṯmân ordusı nice yürür bellüdür. Ve[1618] küffâr daḫî dir imiş ki Türk ḳaplubaġaya binüb gelür, emmâ devenüñ yüriyişi daḫî andan ḳalmaz. Bu menzile gelince cümle aġırlıḳ girü ḳalub Bosna Beglerbegi'si ve Tâtâr ʿaskeri ayruḳ[1619] illerden yürürdi.[1620] Baʿdehû yeñiçeri aġaları ile ve alay ṭopları ile baʿdehû vüzerâ "yürürdi"[1621] ve beglerbegiler herkes ḳollu ḳolunda sipâhî ve müteferriḳa ve çâvuş

1606 E: ile, 80a
1607 P: "dutulub" 76a
1608 E: irişürüz, 80b
1609 E: "gelürüz" yok, 80b
1610 P: Boyoḳca, 76a
1611 P: Boyoḳca'da, 76a
1612 P: Boyoḳca, 76a
1613 P: Boyoḳca, 76a
1614 P: "-ı duzaḫ-ḳarâr" 76a
1615 P: eylemese, 76a
1616 P: köprüsin, 76a; E: köprüsini, 80b
1617 E: "Aḥmed" yok, 80b
1618 E: bellü", "ve" yok, 80b
1619 E: ġayri, 80b
1620 P: illerü vararaḳ yürür idi, 76b
1621 E: "yürürdi" yok, 80b

yerlü yerinde. Vezîr-i aʿẓam sekbâları ve deli ve göñüllü ve aġavâtları ve vâcibü'r-riʿâyaların **(60a)** ve müteferriḳaları ki cemʿan beş biñ âdem idi. Bunlar yeñiçeri aġasınuñ ardınca yürürdi ve iç aġaları daḫî cümlesi ṭuġlar ögünde yürürdi. Defterdâr Aḥmed Paşa ve kâtibler daḫî ve müteferriḳalar ṭuġlar ögünde yürürdi. Bu tertîbile bu menzile gelindi ki Ḳanije on sâʿatlıḳ yerdür[1622] ve Boyofça'da[1623] ḳalan bir dâne reʿâyâyı Tâtâr sazlıḳda bulub getürdiler ve söyletdiler öyle ḫaber virdi ki; Boyofça[1624] palanḳasınuñ[1625] ḳapudanı melʿûn, Zirin-oġlı melʿûndan imdâd istemiş ki Boyofça[1626] palanḳasın virmiyem ve öyle dimiş ki İslâm ʿaskeri ḳatî büyük namlı ʿasker geliyori. Yigirmi biñ ʿasker imdâd virürseñ ne güzel. Bir ḳaç gün ḳarşu ḳorum ve ṣuyı gecürmem. Zirin-oġlı melʿûnuñ cevâb bu olmış ki saña yigirmi biñ (âdem)[1627] gönderürsem yanumda on biñ âdem ḳalur. On biñ ʿaskerile Ḳanije Ḳalʿası'n niçe dögem. Hemân başuñ gerek ise Boyofça[1628] palanḳsın muḥâfaẓa idesin. Zîra ben Ḳanije'i dört-beş güne deg[1629] alurum yâḫud dünyâdan yoḳ olurum. Ḳapudân-ı laʿîn Boyofça[1630] palanḳasın Berzence ve Segeş[1631] palanḳasın iḥrâḳ idüb firâr itdiler **fî 5 Ẕi'l-ḳaʿde**. Boyofça palanḳasiyçün ṣadr-ı aʿẓam ziyâde sürûr ḥâṣıl itdi ki taʿbîri mümkin degildür. Zîrâ Boyofça palanḳasın âsitânede öyle söylenmiş ki ol serḥadlerde öyle bir metîn ḳalʿa yoḳdur. Ne Ḳanije ve ne Sigetvâr menzil-i mezbûrda Vâlide Sulṭân ḥażretlerinden semmûr kürk ve boḫça ve cevâhir-ḥançer gelüb kendü ḳahveci başısıyla göndermiş idi. Andan Berzence nâm menzile nüzûl idüb[1632] andan Boġan köprüsine nüzûl olınub[1633] Ḳanije'ye sâʿatlik yerdür. Menzil-i mezbûra geldigimüz gün küffâr taḥḳîḳ ḫaber alub ki üzerine[1634] varmamuz muḳarrerdür. Ḳarârın firâra tebdîl idüb ʿacelesinden iki ṭop ve bir ḥavan ṭopı ve ḥayli cebe-ḥâne ve bârut alıḳoyub ve kimin yere gömüb ve kimin âşikâre ṭâburda bıraġub. Emmâ ḥaḳîḳat küffâr ḥayli ḳalʿaya ḳarîb gelmiş imiş. Beş-on güne ḳala idi içerüde olan ümmet-i Muḥammed ṭâḳat getüremezdi. Emmâ bi-ḥamdillâhi Teʿâlâ tiz gelüb irişdük. Küffâr-ı ḥâksâr ḫâsiran[1635] firâr idüb ve iki sâʿatlik yer ḳarîb Yeñi Ḳalʿası'na varub anda daḫî ḳarâr idemeyüb Mora ṣuyın gecüb ḳarşu yaḳada ṭâbur ḳurub memleketin muḥâfaẓa etmek ṣadedinde bu defʿa Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa **(60b)** ṣalt Ḳanije'ye varub içinde maḥṣûr olan Ḥüseyin Paşa'ya iki semmûr kürk geydürüb ve cevâhir ḥançer ve bir ḳaç kise aḳçe iḥsân idüb ve (ḳalʿa aġalarına)[1636] cümlesine (ḫilʿat geydürüb yaralı olan gazilere on kise aḳçe

1622 E: yoldur, 81a
1623 P: Boyoḳca, 76b
1624 P: Boyoḳca, 76b
1625 E: ḳalʿasınuñ, 81a
1626 P: Boyoḳca, 76b
1627 P: "âdem" 76b; E: 81a
1628 P: Boyoḳca, 76b
1629 E: gün içinde, 81a
1630 P: Boyoḳca, 76b
1631 E: "Berzence ve Segeş" yok, 81a
1632 P: olınub, 77a; E: 81a
1633 E: olındı, 81a
1634 P: üzerlerine, 77a
1635 P: ḫâʿib ü ḫâsir, 77a
1636 P: "ḳalʿa aġalarına" 77a; E: 81b

iḥsân idüb ve cümlesine)[1637] ḫiṭâb buyurdular ki yüziñüz aḳ olsun ve pâd-şâh etmegi size ḥalâl olsun.

ḤİKÂYET-İ REFTEN-İ ṢADR-I AʿẒAM ez-pey KÜFFÂR-I ḤÂK-SÂR

Andan ṣonra ṣadr-ı aʿẓam ʿasker-i İslâmile Boġan köprüsinden gecüb küffâruñ ardınca düşüb Yeñi Ḳalʿası ḳurbına ḳonılub[1638] (ve)[1639] ḳarşu ṭâbura varılmaḳ murâd olınub. Emmâ Mora ṣuyı aṣlâ bir yerde geçid virmeyüb bu defʿa sal ve kürek peydâ olınub üçyüz yigit sadr-ı aʿẓam sekbânlarından ve üçyüz yigit yeñiçeri dilâverlerinden ḳarşu varmaġa taʿyîn olınub bir gice içinde varmaġa ḳarâr virilüb. Emmâ küffâruñ daḫî metersleri ve muḥâfaẓacısı ve ṭob u tüfengi ḥâżır iken taʿyîn olınan yigitlerden iki sal yeñiçeri gecüb ancaḳ elli altmış âdem idi, varub ḳarşu geçdiler ve bir sâʿat ḳadar meters ḳazub girdiler. Küffâruñ ḫaberi olmayub bu defʿa girüden ḳalan yeñiçeri ve sekbân salâ varmaḳ üzre iken ḳarşuda geçenlerüñ birisi ḥayḳırub ne durursuñuz gelüñ. Küffâr ṣadâdan ḫaber-dâr olub ol elli yigitlerüñ başlarına âteşler[1640] yaġdırub Allah Allah ṣadası ve ṭop-tüfeng iki ṭarafdan, bir ana-baba güni oldı. Mâh-ı **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ on dördünci** (14 Ẕi'l-ḳaʿde 1074/8 Haziran 1664) gicesi sâʿat beş buçuḳda idi. Ol elli yigit ṣabaḥ namazına deg her biri ʿâlî ceng idüb "ki"[1641] bir târîḫde olmış degil ve cümle ʿasker-i İslâm bunlara baḳub ḥayrân olub. Emmâ ṣu aşurı imdâda varmaġa ḳâbil-i imkân olmayub ol elli yigitden ancaḳ iki yigit yüzmek ile berü ṭarafa gelüb mâ-baḳiyesi şehâdete nâʾil olub, ḳarşuda küffâr leşi ḳatî çoḳ idi. Zîrâ bu ṭarafdan meterslere giren yeñiçeri ṭop ile ve tüfeng ile ḳarşu küffâruñ gögsine urub yıḳarlardı. Ol elli yigidün başına cümle küffâr ordusı Zirin-oġlı bile gelmiş ḳıyâs etmişler ki Türk ʿaskeri cümlesi[1642] geçdi andan ḳarşu yaḳayı küffâr cümle iḫâṭa idüb meterslenüb bu defʿa geçmek emr-i ʿasîr olub ḳalʿa dögülmege mübâşeret (olındı)[1643] şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ on beşinci** (15 Ẕi'l-ḳaʿde 1074211/ 9 Haziran 1664) güni meterse girilüb. Ḳalʿa dolma ḳalʿa ve iki ṭarafı ʿaẓîm ṣu olub **(61a)** ancaḳ bir ṭarafdan ḳurı olub ol yerden mübâşeret olınub bunda ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ Ḥırvât sekbânları dilâverlük idüb öyle vaḳti beş bayraḳ sekbân ḳalʿaya hücûm idüb ve âşikâre gelüb küffâruñ gözi ḳarşusına meterslenüb. Bu defʿa yeñiçeri daḫî sekbânlaruñ meterslendügi ḫaberin bilicek anlar daḫî ġayretlenüb cümlesi ol gün meterse girüb ancaḳ beş-on âdem yaralanub böyle âsân vechile meterse girdiler ve küffâr-ı "bî-dîn"[1644] ikinci güni ṣabaḥ vaḳtinde meters başmaḳ murâd-ı nâ-murâd idinüb yeñiçeri dilâverleri ġâfil olmayub küffarı ḳarşulayub bir ḥayli kelle alındı. Küffâr girü ḥor u ḥaḳîr ḳalʿaya

1637 P: "ḫilʿat geydürüb yaralı olan gazilere on kise aḳçe iḥsân idüb ve cümlesine" 77a; E: 81b
1638 E: ḳonub, 81b
1639 P: "ve" 77a; E: 81b
1640 P: âteş, 77b
1641 E: "ki" yok, 81b
1642 P: cümle, 77b
1643 P: "olındı" 77b; E: 81b
1644 E: "bî-dîn" yok, 82a

ḳaçdı ve üçünci güni gün mızraḳ (boyı)[1645] ḳadar çıḳmış iken girü küffâr meters başmaḳ ḳaṣd idüb yine ḥor u ḥaḳîr gitdi. Bunda bir dilâver yeñiçeri ḳalʿa ḳapusınuñ içerisüne deg[1646] ḥayli kâfir ḳılıçdan geçirdi andan şehâdete nâʾil oldı. Sipâh ve paşalar cümle gice (ve)[1647] gündüz meters beklerlerdi. Zîrâ küffâruñ keṣreti olub yaḳîn otuz biñ küffâr idi "didi".[1648] İḥdâṣ olınan ḳalʿa muḥâfaẓasında Zirin-oġlı ve Bakan-oġlı ve Nadaj-oġlı[1649] ve Nemçe ʿaskeri ve Ḥırvât ve Macar ve İsveç cümlesi bunda ḥâżır idi. Lâkin aramızda Mora ṣuyı olmaġile küffâr ḳarâr idüb (dururdı),[1650] yoḫsa ṣu olmaya idi biran küffâr ḳarâr idemezdi. Ḳanije Ḳalʿası muḥâṣarasında iken ʿasker-i İslâm gelmezden birgün evvel küffâr firâr idüb Ḫüdâ kerimdür ve iḥsânı boldur "**inna'llâhe maʿalleẕîne't-teḳav ve'l-leẕîne hüm muḥsinûne**" (K.K. 16/128)[1651] dâldür.[1652] Belki Ḥażret-i Allâh (Teʿâlâ)[1653] ʿasker-i İslâm'a ṣu aşurı "daḫî"[1654] bir yol göstere ve durmayub salları ve kürekler peydâ etmedeiz ve hem ḳalʿa dögmedeiz. Ṣulḥı bozan ḳalʿası bizüm yaḳamuzda emmâ ṭâburı ḳarşu yaḳada. Köpri aşurı gice gündüz ḳalʿaya ʿaskerin ḳoyub cebe-ḥânesin ve levazımın her ne ḳadar ḳuvveti var ise ṣarf idüb yoḫsa bu ḳalʿa ʿasker-i İslâma dayanmazdı. Ve mâh-ı mezbûruñ **onṭoḳuzuncı** güni (19 Ẕi'l-ḳaʿde 1074/13 Haziran 1664) Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'ya pâd-şâh ḥażretleri müṣâḥiblerinden Müṣâḥib Yûsuf Aġa semmûr kürk ve cevâhir ḥançer ve müjde ḥaṭṭ-ı şerîfi ki Sulṭân Muṣṭafâ dünyâya geldügi müjdesin getürüb ḳalʿa muḥâṣarasında iken ʿasker-i İslâm **(61b)** ʿaẓîm şenlikler idüb ve gelen,

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 6

Ḥaṭṭ-ı Şerîfüñ Ṣûret-i Münîfüdür

Sen ki vezîr-i aʿẓam ve serdâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Selam-ı mülûkânem ve düʿâ-i ḫayr-i icâbet-i eṣer-i pâd-şâhânem ile seni teşrîf buyurduġumdan ṣonra, ḥâliyen ne ḥaldesin ve sefer-i nuṣret-maḳrunum umûrı ile ne aḥvâldesin. Gice vü gündüz derġâh-ı çâr[1655]-sâzdan niyaz iderüm ki, ʿasker-i nuṣret-i meʿâṣirime fetḥ u nuṣretler ve ʿadû-yı bî-dîne kesr u hezîmetler müyesser ve muḳadder ve envâʿı fütûḥât- cemîle ile tabʿı şerîfimi ve ümmet-i Muḥammedi mesrûr-ı dilşâd eyleye. *Bi-ḥurmet-i resûlihi'l-emîn*. Ve ḥâliyen işbu mübârek mâh-ı **Ẕi'l-ḳaʿdeti'ş-şerîfüñ sekizinci** güni ki yevmü'ṣ-ṣelâṣedür.[1656] Vaḳt-i ʿaṣrda bir ferzend-i ercümend maṭla-ʿı envâr-ı şuhûrda pür-nev-endâz-ı nûr-ı vücûd olub

1645 P: "boyı" 78a
1646 P: tâ içerisine vardı ve, 78a; E: 82a
1647 P: "ve" 78a
1648 P: "didi" yok, 78a; E: 82a
1649 Nadasdy
1650 E: "dururdı" 82a
1651 "Çünki Allah, (kötülükten sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir."
1652 "inna'llâhe maʿalleẕîne't-teḳav ve'l-leẕîne hüm muḥsinûne" dâldür" yok, 82a
1653 P: "Teʿâlâ" 78a
1654 E: "daḫî" 82a
1655 E: kâr, 81b
1656 P: ṣüleṣâdür, 78b

ism-i şerîfi Sulṭân Muṣṭafâ taʿyîn olınmışdur. İnşâʾallâhu'l-melikü'l-müteʿâl ḳudûmı, envâ-ʿı fütûḥât-ı cemîleye fâl olub niçe ḫayrlu maṣlaḥatlar vücûda gele, âmîn. Ve ḥâliyen işbu ḥaṭṭ-ı hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnum ile müṣâḥibüm Yûsuf Aġa gönderilmişdür. İltifât-ı pâd-şâhâneme maẓhar düşersin.[1657] Seni ve dîn ü devletüm uġurunda ṭaş yasdanub ṭopraḳ döşenen ġâzî ve mücâhid ḳullarımuñ cümlesini Cenab-ı ḫayru'l-ḥâfiẓîn ḥażretlirinüñ ʿavn ü ʿinâyetine emânet eyledüm. Ümîddür ki ol ḳâdir-i lâ-yezâl ve pâd-şâh-ı bi-zevâl (ḥażretlerinüñ)[1658] Ḥabîb-i ekremi ve Rasûl-i muḥteremi ḥurmetine cümle müşkil işleriñüzi âsân ve cünûd-i ġaybiyyesin muʿîn ve meded-resân eyleyüb din-i devlete ve ümmet-i Muḥammed (a.m)'e[1659] ḫayrlu ve nâfiʿ niçe (niçe)[1660] maṣlaḥatlar vücûda gelmek müyesser ü muḳadder eyleye. *Bi-mennihî ve keremihî.* Ve ḥaḳḳuñda mezid-i ʿinâyet-i mülûkânem pür-tevândâz olub ḥâṣṣa kürklerümden bir semmûr kürk ve bir ḳabża muraṣṣaʿ ḫançer Yûsuf Aġa ḳulum ile irsâl ü iḥsân eyledüm. Ol ki merâsim-i iʿzâz u iclâldür. Edâdan ṣoñra meʾmûr olduġun ḫiẕmet-i celîle arasında ṣarf-ı maḳdûr eyleyüb aʿdâ-yı dîn ü devletümden aḫẕ ü intiḳâma çalışasın **fî 14 Ẕi'l-ḳaʿdeti'ş-şerîfe "sene 1074".**[1661]

ḤİKÂYET-İ CENG der-MUḤÂṢARA-İ YEÑİ ḲALʿA

Baʿde ẕâlik girü Muṣâḥib Yûsuf Aġaʾi ṣadr-ı aʿẓam yollayub müşârü'n-ileyh yigirmi kîse aḳçe riʿâyet olındı ve ṣadr-ı aʿẓam ḫażretlerinüñ oṭaġınuñ diregine uran küffâr güllesin bi'ẕ-ẕât pâd-şâha getürdi. **(62a)** Yigirmi günde metersler bu ḳalʿanuñ ḫandeḳı başına vardı, ḫandeḳı başına gelinceye deg küffâr-ı bî-din on beş kerre meterslere laġım idüb ve iki kerre[1662] meters basmaġa hücûm idüb meters beşmaga gelürdi. Emmâ lutf-ı Ḥaḳḳile ḫâʾib ü ḫâsir giderdi ve laġımları aslâ kimse-ye żarâr itmedi. Laġım fenninde bu kefere ancaḳ mahir degil idi. Bu defʿa laġım etmek nevbeti ʿasker-i islama degdi. Ḫandeḳuñ ötesinde bir ʿaẓîm dolma ṭabyası olub iki biñ ḳadar cengci almaġa vüsʿati var. İllâ derdimüz ṭabyadur ki bolayki bir gün evvel ṭabyaʾi alubda baʿdehû ḳalʿanuñ ḳaydında olalum dirken Ḥaḳ sübḥânehû ve Teʿâlâ Ḥażretleri kerem ü lutf u iḥsânından ʿasker-i İslâma ḳuvvet u nuṣret virüb ümmet-i Muḥammed'üñ (a.m)'üñ[1663] yüriyişi mehâbetinden küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr ḫavf ü dehşetinden ḳalʿa-i vesîʿa kendülerine dar olub ḫandeḳuñ ṭab-yası laġım ile atulduġı gibi yüriyiş olub küffâruñ meterslerin başub ve atılan ṭabya-ya ʿasker-i İslâm meterslenüb ve ol sâʿat ṣadr-ı aʿẓam fermânı yoġidi. Cânib-i Ḥaḳḳdan "**ve emdednâküm bi-cünîdin lem teravhâ**" (K.K. 9/40)[1664] nuṣretince[1665] ricâlü'l-ġayb ceng ü imdâda ḥâżır olduḳları bî-iştibâh fehm olınmaġın yüriyiş nidâ

1657 E: düşesin, 82b
1658 E: "ḥażretlerinüñ" 82b
1659 P: "a.m" 78b
1660 E: "niçe" 82b
1661 P: "sene 1074" yok, 79a; E: sene 74, 82b
1662 E: defʿa, 83a
1663 P: "a.m" 79a
1664 Ayetin doğrusu; "ve eyyedehû bi-cünûdin lem teravhâ" dır. "... O'nu sizin göremediğiniz bir ordu ile destekledi..."
1665 E: "ve emdednâküm bi-cünîdin lem teravhâ" nuṣretince" yok, 83a

olınub serdengeçdi ve cebeci bayraġı ibtidâ hücûm idüb aḳabince yeñiçeri bayraḳları yürüdi. Emmâ nereden yürürsin. Aṣlâ gedük daḫî yoġidi, hemân ġâzîler biri birine omuz virüb ḳalʿa bedenine çıkdılar. Ṣadr-ı aʿẓam metersde her gün mevcûd idi ve ol gün daḫî ḥâżır idi. Bi-ḥamdi'llâh, ṭabya fetḥ olındı dirken bir ḳaçı gelüb müjde sulṭânum ḳalʿa'ya yüriyiş oldı ve ḳalʿa fetḥ olındı. Geleni azâr idüb hiç olurmı maḳâmında iken kelleler ve diller ḥużûrına geldi. Metersler mâlâ-mâl oldı ve tenbîh olındı ki cümlesi kelle ve dili olan oṭaġa gelsün. ʿAsker-i İslâmı birḥoş ḳalʿaya yerleşdirelüm baʿdehû inʿâma gelsünler. Küffâr-ı ḥâk-sâr ḳarşudan gördü ki ʿasker-i İslâm yüriyiş (itdi)[1666] tâ köpri ortasından kelle kesildi. Küffâr gördi çün iş işden geçdi köprinüñ geçdirin bozdı ve ḳalʿadan firâr iden Nemçe keferesi bu ṭarafda ḳaldı. Anlardan aṣlâ can ḳurtulmadı. Bu yüriyişde biñ yüz[1667] kelle kesildi. **(62b)** Biñden mütecâviz ṣuya ġarḳ oldı bir taḫta pâresine beş on kefere binerdi ki ḳurtulalar. Aṣlâ taḫtalara daḫî (binen)[1668] ḳurtulmadı, ancaḳ iki kefere gördük ḳarşu yüze yüze çıḳdı, varub gördüklerin söylesünler. Ve ḳarşu ṭâburda olan küffâr cümle at üzerinde süvâr ḥâżır durub belki şimdi ʿasker-i İslâm Mora ṣuyın geçer deyü ḥavflerinden kimi oraya ve kimi buraya at segirdür.[1669] Ḥaşr-ı neşrüñ bir nevʿi ana baba güni berüde ise ʿasker-i İslâmuñ ṣadâ-yı gül-bâng-i Muḥammedî afâḳ-ı arż-ı semâvâtı ṭutub herkes dügün bayram itdi. Bu muḥâṣara ve yüriyişde cümle yaralı ve şehîd olan beşyüz ḳadar âdem oldı, "**Elleẕine yuḳâtilûnehüm fî sebîli'llâhi febeşşirhüm bi-maġfiratin ve ecrin kerîm." "Velâ teḳûlû li-men yuḳtelü fî sebîli'llâhi emvatün bel hüm aḥyâ'ün ʿinde rabbihim yerzuḳûn**." (K.K. 2/154)[1670] "**Feriḥîne bimâ âteytühüm li-rabbihim**" (K.K. 3/170)[1671] ẕikr olınan mecrûḥ ve şühedâ ber mûcib-i defter ḥaẕîne kâtibi yazardı. Zîrâ her gelene baḫşiş virildi. Kelle ve dil getürenlere yüriyiş güni yigirmi kise aḳçe iḥsân olındı. Şâm Beglerbegisi Muṣṭafâ Paşa bunda yaralandı. Ekserî[1672] (ḫalḳ)[1673] ṣu kenârında yaralı oldı.[1674] Küffâr ḳarşuda ṣu kenârında meterslerden tüfeng ile bir ḳaç âdem yaralandı. Zîrâ "küffâr"[1675] ḳalʿada aṣlâ eglenmeyüb ṣu kenârına döküldi. Emmâ ġazîler ṭop u tüfenge aṣlâ baḳmayub cümlesin ḳılıcdan geçirdiler. Küffâr ṭâburınuñ ḳarşusında bunca küffâr-ı bî-dîn ṭuʿme-i (şemşîr-i)[1676] ġuzât-ı dîn ü mübîn oldı.

1666 P: "itdi" 79b

1667 E: biñden mütecâviz, 83a

1668 P: "binen" 79b; E: 83b

1669 P: kimi oraya at segirdür, kimi buraya at segirdür, 79b; E: segirtdirürler, 83b

1670 Ayetin doğrusu; " ve lâ teḳûlû limen yuḳtelü fî sebîli'llâhi emvâtün bel aḥyâ'ün ve lâ-kin lâ teşʿurûn" dür. " Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız."

1671 "Ayetin doğrusu; " feriḥîne bimâ âtâhumu'llâhu min faşlihî..." dir. "Allâh'ın lutuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır..."; E: "Elleẕine yuḳâtilûnehüm fî sebîli'llâhi febeşşirhüm bi-maġfiratin ve ecrin kerîm. "Velâ teḳûlû li-men yuktelü fî sebîli'llâhi emvatün bel hüm aḥyâ'ün ʿinde rabbihim yerzuḳûn." "Feriḥîne bimâ âteytühüm li-rabbihim" yok, 83b

1672 P: Ekşer, 80a

1673 E: "ḫalḳ" 83b

1674 P: yaralandı, 80a

1675 P: "küffâr" yok, 80a

1676 P: "şemşîr-i" 80a

"Mübtediyen Bismi'llâḥi'r-raḥmâni'r-raḥîm"[1677] bu sene-i mübârekede nîze-i elf Aḥmed ḳâʾid-i cünûd-i mucâḥidîne direfş-i berg dîbâce-i sûre-i "**innâ fetaḥnâ leke fetḥan mübînen**"(K.K. 48/1)[1678] ʿalem-i ser-efrâz-ı fetḥ-i cedîd olub şehr-i **Ẕi'l-ḥicceti'l-şerîfinüñ altıncı** (6 Ẕi'l-ḥicce 1074/30 Haziran 1664) güni fetḥ olınub mâcerâsı yuḳarıda ẕikr olınmışdur. Bu ġûş-mâl-i mûcib-i zevâl-i ehl-i ḍalâlden ṣoñra Nemçe'nüñ vekîli Zirin-oġlı ve Bakan ve Nadaj ve Ḥırvât begleri[1679] ve sâʾirleri ṭâburda müşâvere etmişler ki ne işlerüz ve bu ʿasker-i İslâma ne ḳahr iderüz deyü aralarında müşâvere-i "**küllemâ evḳadû nâren li'l-ḥarbi eṭfeʾaha'llâhu ve yesʿavne fi'l-arżı fesâden**" (K.K. 5/64)[1680] faḥvâ-yı "maṭhar-ı"[1681] meẓâhir-i ḫüsranlarında"[1682] bir bellü başlu keşîşi müşâverelerine getürüb mezbûr keşîşden **(63a)** süvâl itdüklerinde cevâb virmiş ki hiç ʿasker-i İslâma ḳarşu bu ḳadar biñ "günden"[1683] ve yıldan[1684] berü kimse durmuş var mı ki biz duravuz. Heman size sözüm budur ki Âl-i Oṣmân pâd-şâhına ḫarâc ve virgü virmekden özge meşâliḥ olmaz yoḫsa Âl-i Oṣmân ʿaskeri Mora ṣuyın geçdügi başımuza geleni ben bilürüm didükde meẓkûr keşîşüñ başını Zirin-oġlı keser. Dutulan diller böyle ḫaber virdiler ve ḳalʿaʾi fetḥi müyesser olduḳda ibtidâ ḳalʿa bedenine ṣadr-ı aʿẓam efendimizüñ[1685] iç aġalarından (Ḳul Abbas dimekle maʿrûf çıḳar.[1686] Yürüyişde Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'nuñ[1687] iç aġalarından)[1688] üç kişi şehîd olur ve birḳaçı daḫî mecrûḥ olub ʿasker arasında eyü nâm ḳapdılar ve fetḥi müyesser olan ḳalʿaʾi yerile berâber idüb zîrâ hiç bir vechile ümmet-i Muḥammed (a.m)'e[1689] nâfiʿ olmayub andan ḳalʿadan alınan üç havan ṭopı ve "üç (zîr)[1690] ṭopı"[1691] Ḳanije'ye gönderildi ve altı şâhî ve on bir vaḳiyye "atar[1692] ṭopı"[1693] ve bir ḳolonborne daḫî alınub anlar daḫî Ḳanije Ḳalʿası'nda[1694] ḳonıldı ve Ḳanije'den aldugımuz yedi pâre ḳalʿa-gûb ṭopları ile ḳalʿâ-i cedîdeʾi dögüb ve birisine żarâr olmayub giri Ḳalʿa-i Ḳanije'ye gönderildi. Ḳanije istiḫlâsına tez geldügimüzden ve bu ṭarafda Zirin-oġlı memleketinde bir müstaḥkem ḳalʿa olmaduġından ḳalʿa-gûb ṭoplar getürmedük. Cümlesin Ösek'de alıḳoyduyduḳ. Ancaḳ bu ṭarafa maʿan şâhî topları getürdük. Bu defʿa Ḳanije'ye geldügimüzde Zirin-oġlı firâr idüb ve iḳtiżâ ḥasebiyle ardınca varılub Yeniḳalʿa'sın muḥâṣara itmek

1677 E: "Mübtediyen Bismi'llâḥi'r-raḥmâni'r-raḥîm" yok, 83b
1678 E: "sûre-i innâ fetaḥnâ leke fetḥan mübînen" yok, 83b; "Biz sana doğrusu apaçıḳk bir fetih ihsan ettik."
1679 E: begi, 83b
1680 "Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa fitneyi uyandırmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onla yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar..."
1681 P: "maṭhar-ı" yok, 80a
1682 E: "küllemâ evḳadû nâren li'l-ḥarbi eṭfeʾaha'llâhu ve yesʿavne fi'l-arşı fesâden" faḥvâ-yı maṭhar-ı meẓâhir-i ḫüsranlarında" yok, müşâvere idüb, 83b
1683 P: "günden" yok, 80a
1684 E: gün ve yıldan, 83b
1685 P: Aḥmed Paşa'nuñ, 80a
1686 E: çıḳar da, 83b
1687 E: efendimüzüñ, 84a
1688 P: "Ḳul Abbas dimekle maʿrûf çıḳar. Yürüyişde Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'nuñ iç aġalarından" 80b
1689 P: "a.m", 80b
1690 P: "zîr" 80b
1691 E: "üç ṭopı" yok, 84a
1692 P: ana, 80b
1693 E: atar ṭopı" yok, 84a
1694 P: Ḳalʿasına, 80b

münâsib görüldükde Ḳanije'den iki sâʿatlıḳ yerdür, yedi pâre ṭop getürdük ve girü yerlerine ḳonıldı. Meẕkûr ḳalʿaʾi dögerken (Tâtâr)[1695] ʿaskeri Bakan-oġlınuñ vilâyetine gönderilüb ḥayli esîr ve üç-dörtyüz köyün iḫrâḳ-bi'n-nâr idüb girü selâmet ile geldiler. Ḳanije Paşası Tâtâr ʿaskeri ile maʿan gitdi ve ḳalʾa muḥâṣarasında iken girüden Nigbolı[1696] Paşa'sı Maḥmûd Paşa ve Avlonya sancaġı Begi İbrâhim Beg bin nefer Arnavud sekbânları ile ve Buḥurlı ve Körbeg-oġlı Meḥmed Paşa ikiyüz "nefer"[1697] Arnavud sekbânları ile "ki"[1698] mîrîden ṭutulmışdur. Ve Oḫri Paşası bunda gelüb irişdiler ve ordû-yı hümâyûna mülâḳî oldılar ve girüden Silistre eyâletine mutaṣarrıf Ḥüseyin Paşa ve Marʿaş[1699] eyâletine mutaṣarrıf Vezîr Muṣṭafâ Paşa'ya sipâriş olındı ki **(63b)** Ösek'de ḳalan yigirmi pâre ḳalʿa-gûb ṭopları ve cebeḫâneʾi ve zaḫîreʾi Ṭuna ile ikiyüz maʿan ve girü ḳalan ʿaskerile maʿan Budin'e sâlimen ulaşdurasız. Şimden ṣoñra (biz)[1700] ʿasker-i İslâmile buradan ḳalḳub düşman memleketi içinden Yanıḳ semtine ṭoġru giderüz. İstolni Belġrâd'da sizüñle buluşub böyle reʾyi münâsib görüldi.[1701]

ḤİKÂYET-İ ʿAZîMET-İ ʿASKER-İ İSLÂM be- VİLÂYET-İ BEÇ

Ve mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ on sekizinci** (18 Ẕi'l-ḥicce 1074/12 Temmuz 1664) güni ki cumʿa irtesidür Yeñi Ḳalʿa'dan göcilüb Ḳanije'ye ḳonılub geldigimüzden müşâvere olub ocaḳ ḫalḳı ve vüzerâ-i ʿiẓâmdan birḳaçı ve Ḳanije Paşası ve alay begi müşâverede maʿan olub ṣâḥib-i devlet ḥiṭâb itdi ki; ne dirsüz. İki yolumuz vardur, biri Ḳanije'den ṭoġru Mora ṣuyı kenârı ile ki yuḳarularda geçidlere çıḳar ve bir yolumuz iki sâʿatlik mesâfedür dâru'l-ḥarb olan Ḳomar Ḳalʿası'na çıḳar. Belki Ḥażret-i Allah (Teʿâlâ)[1702] bize Ḳomar Ḳalʿası'n iḥsân ider. Zîrâ içinde olan kefere böyle dir imiş "ki"[1703] İslâm ʿaskeri bize uġrarsa emân ile çıḳar giderüz. Herkes maʿḳûl gördü ki Ḳomar[1704] üzerine varılmaḳ ḫayrlu ola. Ümîddür ki Ḥażret-i Allah *celle ṣânuhû* Ḳomar Ḳalʿası'nuñ fetḥin müyesser eyleye. Ḳanije yolundan bir büyük çıban ḳalḳar. (Ve)[1705] hem yolı iki olur ve eger Ḳomar[1706] Ḳalʿası içinde olan kefere cenge mübâşeret iderse inşâʾallâhu Teʿâlâ cümlesin ḳılıçdan geçirirüz ve Ḳanije'den üç pâre ḳalʿa-gûb ṭop iḫrâc olınub eṣnâ-yı müşâverede Ḳanije alay begisine ṣordılar ki Ḳomar Ḳalʿası etrâfı niçedür. Ol daḫî cevab virdi ki; devletlü vezir bu güzel ovadur ekinlik çayırlıḳ ġayetile çoḳdur. Ṣaḥib-i devlet buyurdu ki ne oñur ne oñur ol cevab virdi ki; devletlü biz[1707] Allah'dan bu güni isterüz. Eger (ḥażret-i)[1708] Al-

1695 P: "Tâtâr" 80b
1696 P: Nigebolı, 80b; E: 84a
1697 E: "nefer" yok, 84a
1698 E: "ki" yok, 84a
1699 P: Marġaş, 80b
1700 P: "biz" 81a
1701 P: görilüb, 81a; E: 84a
1702 P: "Teʿâlâ" 81a
1703 E: "ki" yok, 84b
1704 E: Ḳomaran, 84b
1705 E: "Ve" 84b
1706 E: Ḳomarân, 84b
1707 E: vezîr, 84b

lah iḥsân iderse Ḳanije Ḳalʿası iki ḳat "ḳalʿa"[1709] olur. Andan yarındası mâh-ı (gün ki)[1710] **Ẕi'l-ḥiccenüñ onṭoḳuzuncı** (19 Ẕi'l-ḥicce 1074/13 Temmuz 1664) güni göç olub ʿumûmen[1711] ʿasker-i İslâmile Ḳomar Ḳalʿası altına ḳonılub ḳonduġumuz sâʿat Vezîr-i ʿAẓam "Aḥmed Paşa[1712] ḥażretleri işbu buyuruldı, kendüsi yazub ve Ḳomar ḳalʿası ḳapudanına gönderüb ʿayn ile naḳl olınan ṣûretidür:

Mektup No: 52

Biz ki Ḥażret-i Allah *celle şânuhû*nuñ ʿinâyet ü iḥsânı ile pâd-şâhlaruñ ulusı ve şecâʿatlü **(64a)** efendüm pâd-şâh-ı İslâm ḥażretlerinüñ vezîr-i aʿẓamı ve ser-dâr-ı ekremiyüz. Ḥâliyen yolumuz Ḳomar Ḳalʿası'na[1713] (uġramaġile)[1714] ḥadd ü ḥaṣrı yoḳ ʿasker-i İslâmile ve cebe-ḥâne ile gelinüb altına nüzûl olınub ve bi-ʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ ḳabża-i taṣarrufa getürmege niyyet olınmışdur. Sen ki Ḳomar Palanḳası ḳapudanısın. İşbu mektûb yazılub saña tenbîh olınur ki eger başıñuz ve canıñuz size lâzım ise ḳalʿaʾi teslîm eyleyesin. Şöyle ki; ḳalʿaʾi teslîm etmeyüb bir ṭop atılmaġa muḥtâc idesiz. Sâire mûcib-i ʿibret "olursız".[1715] Bunuñ[1716] gibi deryâ-miṣâl ʿasker ögine ḥaddü miḳdârın bilmeyüb ḳapanduġın içün emân istemeñüzde artuḳ emân virilmeyüb cümle saġîr u kebîriñüz ḳılıçdan geçersiz, ṣoñra bilmedüm dimeyesin. Cevâbıñuz ne ise taʿcîlen bildiresiz.[1717]

Mektup No: 53

Palanḳa-i mezbûrenüñ ḳapudanınuñ ve ahâlisinüñ cevablarıdur:

Seʿâdetlü ve merḥametlü sulṭânum ḥażretleri saġ olsun. Seʿâdetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ vârid olan fermân-ı ʿâlîleri gelüb mefhûm-ı saʿâdet-maḳrûn bi'l-cümle maʿlûm oldı.[1718] Devletlü Çâsâr efendimüzüñ ḳalʿasın bizden ṭaleb buyurmuşsız. Bu ḳulları daḫî mâ-beynimizde bir kimesneye[1719] żarâr olmamaḳ içün recâ iderüz ki ne şarṭile bu ḳalʿâʾi virebilürüz ki kimesneye mażarrat olınmaya. Bu ḳulları recâ eyledügi aḥvâli mevâdd kağıdımuzda taḥrîr etmişizdür (ve)[1720] seʿâdetlü sulṭânumdan recâ iderüz ki ṭarefeynden ṭop u tüfeng atulmayub ve metersiye girilmeyüb ve bir[1721] gice ʿasker-i İslâm ṭop altına girmiyeydi bizüm ṭarafımuzdan atılmazdı ve bu ḫuṣûṣda dîniñüze ve ḥażret-i peyġamberiñüze yemîn idüb

1708 P: "ḥażret-i" 81a
1709 P: "ḳalʿa" yok, 81a
1710 P: "gün ki" 81b; E: yarndası ki, 84b
1711 P: ʿumûm üzre, 81b
1712 E: "Aḥmed Paşa" yok, 84b
1713 P: Palanḳasına, 81b
1714 P: "uġramaġile" 81b; E: 84b
1715 P: "olursız" yok, 81b
1716 E: Böyle, 84b
1717 P: bildiresin, 81b; E: 85a
1718 P: olmışdur, 81b
1719 P: kimseye, 81b
1720 P: "ve" 81b; E: 85a
1721 P: bu, 81b; E: 85a

lisânımuz üzre mühürlü vira kaġıdın iḥsân (idersiz).[1722] Ḳanije Alay Begisi olan ʿÖmer Aġa'i bu ḳullarına iḥsân buyurasız ki niçe seneden berü vuḳûfı olmaġile sâlimen istedigümüz ṭarafa getüre. Bu ahvâlimüze seʿâdetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ vira temessüki iḥsân olınub ṭarafeynden hiç bir kimse[1723] żarâr olmaya. Vech-i meşrûh üzre istîmân kaġıdın istedüklerinde;

Maddenüñ birisi Nemçe Çâsârı'nuñ üç dâne ṭopdur.[1724]

Ve bir madde ṣılâḥımuzla giderüz. Ve bir madde ikiyüz ʿarapa.

Ve bir madde bir gün bir gice ḳalʿada duravuz. Ḳalʿadan iki kefere gelüb bu maddeleri recâ itdiler. Ṣâḥib-i devlet bunlara cevâb virdi ki evvelâ ḳalʿañuzda neḳadar âdem var ise sâlimen ṣalıvirile.[1725] Ve size ancaḳ ʿarapa ve ḳapudanıñuza ancaḳ silâḥ getürmek icâzet **(64b)** ġayri bir ferd silâḥ getürmesin. Zîrâ ḳış içinde geldügiñüzde Boyofça[1726] ve Berzence Palanḳası'ndan çıḳan ümmet-i Muḥammed (a.m)'e[1727] siz aṣlâ silâḥ virmemişsiz ve çayır çöplük yollamışsız[1728] "gine"[1729] sizdendür yoḫsa ne silâḥıñuz var ki ṭamaʿ olına. Ve ḳalʿa'i bu gice teslîm eyleyüñ. Yeñiçeri żâbiṭleri varsun ḳapularda otursun,[1730] size żarâr olmaz. Bu söze[1731] işte vira kaġıdın virdük. Aṣlâ kimse rencîde eylemeye böyle olurise ne güzel, başıñuz âzâd olur. Olmazsa varuñ ḳalʿaya ḳapanuñ Âl-i Oṯmân pâd-şâhınuñ "ne"[1732] ḳuvveti ve ne ḳudreti vardur görürsiz. Anlar daḫî devletlü vezîr buyurduġıñuz üzre olsun. Hemân ḳuşca canımuz ḥalâṣ olsun ve ol sâʿat yeñiçeri ketḫüdâsı ve żâbiṭleri ḳalʿa'i ḳabż etmege taʿyîn olınub içinde olan kefere żiyâfet ṭarîḳiyle bir desti şarâb u kebâb ve etmek żâbiṭler ögine ḳoyub ḫoş geldiñüz maḳâmında. żâbiṭler daḫî bunlara cevâb virdi ki biz bunı içmeziz. Hemân ṣuḳle'i dutuñ yoḫsa yeñiçere yoldaşları duyarsa sizi temâm iderler.[1733] Biraz laṭîfe idüb andan ṣoñra yarındası ki mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirminci** (20 Ẕi'l-ḥicce 1074/14 Temmuz 1664) güni ḳalʿadan kefere çıḳub ve Ḳanije Alay Begisi bile ḳoşulub Vezîr Ḳaplan Paşa yanlarına ḳoşulub sâlimen istedükleri ulaşdırdular. Ḳalʿa-i mezbûre bu sene-i mübârekede fetḥ-i râbiʿ oldı **fî 20 h** (Ẕi'l-ḥicce) **sene 74.**

Ḳalʿa-i mezbûre târîḫ-i meẕkûre gelince iki defʿa ümmet-i Muḥammed (a.m)'e[1734] naṣîb olub ve iki defʿa kefere alub Ḳanije Ḳalʿası'na bir çıban idi ve Ḳopan ve Boyofça[1735] ve Berzence, Segeş ve Ḳapoşvar Palanḳaları'nuñ yolların baġlamış idi. Gerçi ekin biçim yeri baġ-baġçe firâvân ve ḫandeḳuñ ṣuyı ḳatî çoḳ idi.

1722 P: "idersiz" 82a
1723 P: kimseye, 82a; E: 85a
1724 P: ṭopu vardur, 82a
1725 P: ṣalıviresiz, 82a
1726 P: Boyoḳca, 82a
1727 P: "a.m" 82a
1728 P: yollamışsıñuz, 82a
1729 P: "gine" yok, 82a
1730 P: "ve" fazla, 82a
1731 P: Ve size, 82a
1732 P: "ne" ler yok, 82a
1733 E: ider deyü, 85b
1734 P: "a.m" 82b
1735 P: Boyoḳca, 82b

Ḳalʿa-gûb ṭopa taḫammüli olmayub bir ḳat çit. Bunca seneden berü vîrân olası yoġ olmaḳ görinüb içinde otuzdört pâre ṭopı ve ikiyüz ḳanṭâr bârut ve biraz cebe-ḥâne iḫrâc olınub içinde olan esbâb ve zaḫîre ve ufaḳ defek (her)[1736] ne var ise yeñiçeri ṭâyifesine icâzet olub yaġma idüb ḫayli ġanîmet aldılar. Baʿdehû ḳalʿâ-i mezbûreye bir otuz ḳırḳ yerde[1737] âteş virilüb iḫrâḳ-bi'n-nâr olub yurd-ı meẕkûrda ekin henüz bitmemiş iken câʾir firâvân idi. Arpa henüz bitmemiş ʿasker-i İslâm ve ḫayvânât bayram itdiler.[1738] ʿAle'l-ḫuṣûṣ ʿarabacı **(65a)** keferesi andan ṣoñra mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi ikinci** (22 Ẕi'l-ḥicce 1074/16 Temmuz 1664) güni girü Ḳanije'nün kenâriyle Ḳanije'ye aḳan ṣu başına ḳonılub köpri olmaġile bir gün oturaḳ olub **yigirmi dördünci** güni Balaṭon Göli kenârına ḳonılub Egersek Ḳalʿası[1739] beş sâʿatlik yerdür andan ḳalʿaya ḳarîb bir sâʿatlıḳ yerde geçid olub Ḳaplan Paşa ve biraz Tâtâr ʿaskerinden ilerü gönderildi. Varub yolları baḳalar ve Egersek Ḳalʿası ṭarafından ne var ne yoḳ baʿdehû girü gelmesi tenbîh olındı. Vezîr müşâru'n-ileyh varub girü geldi ve ḳalʿa altından bir dil getürüb mezbûr öyle ḫaber virdi ki; devletlü vezîr ḳapudanımuz olan "burusın"[1740] çıḳdı ve ḳaçdı ve içinde olan kefere daḫî ḳaçmaḳ üzredür. Ḥattâ biz daḫî ṭaşra ḳaçmaḳ murâdum idi dutuldum. Ṣadr-ı aʿẓam buyurdı ki; niçün ḳaçarlar. Ol daḫî cevâb virdi ki; işitdiler ki ʿaẓîm büyük nâmile ʿasker-i İslâm geliyor "deyü ḳaçdılar".[1741] Bu defʿa Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa taʿyîn olınub varub geçid başına köprü binâ ide. Müşâru'n-ileyh Paşa'dan ḫaber geldi ki küffâr-ı bî-dîn Egersek Ḳalʿası'n bıraġub firâr itdi. İçinde esîrler cümlesi ḫalâṣ olub geldiler. Otuz esîrden mütecâviz idi. Kimi on seneden berü ve kimi beş seneden berü[1742] küffâr-ı bî-dîn ʿacelesinden firâr etmiş ki esîrleri öldürmege eli degmemiş ve ḳalʿada olan ṭoḳuz pâre şâhî ṭopları bıraġub ṣadr-ı aʿẓam menzil-i mezbûrda oturaḳ murâd etmiş iken bu defʿa bu ḫaber İsmâʿîl Paşa'dan geldügi mâh-ı mezbûruñ **yigirmi beşinci** (25 Ẕi'l-ḥicce 1074/19 Temmuz 1664) güni öyle vaḳtinde ḳalḳub Egersek Ḳalʿası altına nüzûl olınub meger ilerü gelen ṭâʾifesi ḳalʿaʾi boş bulub içinde olan kefere gitmişler. "İçinde"[1743] olan ufaḳ defeği yaġma idüb ve ḳalʿaʾi âteşe virüb Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa göçile ṭopların âteşden çıḳarub ḳurtardı. Egersek Ḳalʿası'na tâbiʿ olan palanḳalardur ki beyân olınur:

Beleşke Palanḳası: Egersek Ḳalʿası'na iki sâʿatlikdür.

Ḳupornaḳ "Palanḳası"[1744]: Egersek'e dört sâʿatlik yoldur.

Sigerdvâr[1745] **Palanḳası:** O daḫî dört sâʿatlik yoldur.

Palanḳa-i Pervâr: ol daḫî dört sâʿatlik yerdür.

1736 E: "her" 85b
1737 E: yerden, 85b
1738 P: itdi, 82b; E: 85b
1739 Egerszeg
1740 P: "burusın" yok, 83a
1741 P: "deyü ḳaçdılar" yok, 83a; E: 86a
1742 E: mütecâviz, 86a
1743 E: "içinde" yok, 86a
1744 E: "Palanḳası" yok, 86a; Kapornak
1745 P: Sigerver, 83a; 86a

Palanḳa-i Egervâr: Egersek'den bir sâʿâtlik yerdür.

Kemendvâr Palanḳası: İki sâʿatlik yerdür.

Bu eṭrafda olan palanḳaları[1746] yerile berâber etmek murâd olınub mâh-ı mezbûruñ **yigirmi altıncı** (26 Ẕi'l-ḥicce/20 Temmuz 1664) güni Peleşk **(65b)** Palanḳasına sadr-ı aʿẓam aġalarından Ḳonaḳcı Ḥüseyin Aġa taʿyîn ve maʿan iki bayraḳ atlı Ḥırvât sekbânlarından ve Arnavudluḳ'dan gelen biñ tüfeng-"endâz"[1747] ve Avlonya Begi ve Oḫri Begi taʿyîn olınub varduḳları gibi hücûm idüb köprüyi aşurı tâ iç ḳalʿasına varınca ve iç ḳalʿası bir kenîsa. Ancaḳ palanḳa-i meẕkûre bir ʿaẓîm ṣulı bataḳ içinde olub, lâkin ġâfilen ʿasker-i İslâm köprüyi aşurı hücûm idüb ḥayli kelle kesüb vâfir ġanîmet alınub. Emmâ iç ḳalʿası olan kenîsaya ḳapanan kefere bir gün bir gice dayanub ve kilîsenüñ dîvârın külükler[1748] ile delüb içerü hücûm idenlere ḳurşun urub girmek mümkin olmayub bu defʿa tütsi idüb içinde olan kefere-i kenîsenüñ taḥtasın açub ol daḫî mümkin olmayub bu defʿa ordû-yı hümâyûndan laġımcı taʿyîn olınub ve beş ḳanṭar barut gönderilüb varub ol kenîseye laġım ideler. Giden laġımcılar varmazdan evvel mezbûr kilîsenüñ dört eṭrâfından keraste ve çubuḳ yaḳub kenîse içinde olan, âteşden kebab "olub"[1749] nâr-ı cehenneme gitdiler. Palanḳa-i mezbûrda Ḥırvât ve Arnavud sekbânları ḥayli[1750] dilâverlük idüb Duḳaḳın Sancaġı Begi şehîd olub ve on beş sekbân daḫî şehîd olub **fî şehr-i Ẕi'l-ḥicce 27 sene 74.**[1751] Beleşke Palanḳası iḥrâḳ-bi'n-nâr ve içinde olan kefere daḫî iḥrâḳ-bi'n-nâr oldı "**fe-yüʿaẕẕibühüm ʿaẕâben şedîden**" (K.K. 7/164)[1752] cezâsın buldılar.

ẔİKR-İ MUḤAṢARA-İ EGERVÂR

Egersek menzilinden mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi altıncı** güni Egervâr Palanḳası olan bu etrâfda cümlesinüñ metîn[1753] olub bir ʿaẓîm bataḳ içinde bir vechile yanaşmaḳ mümkin degil iken Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa, palanḳa-i meẕkûreye taʿyîn olınub varduġı gibi içerü âdem gönderüb ḳalʿa'i vira ile virür misiz, yoḫsa virmez misiz? Cevâb içinde olan kefere öyle "cevâb"[1754] virmiş ki; bu ḳalʿa Nemçe Çâsârı'nuñ ḳalʿasıdur nice biz ḳalʿâ'i virevüz. Bu aḥvâli vezir müşâru'n-ileyh Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine ʿarż eyledükde Ṣadr-ı aʿẓam cümle ocaḳ ḥalḳı ile müşavere idüb ve Egervâr üzerine varılmaḳ münâsib[1755] görilüb bunuñ daḫî bu eṭrafda ḳalması münâsib degildür. Egervâr yolumuz degil iken lakin yolumuzdan ancaḳ bir sâʿatlik ṣapa olub mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ (66a) yigirmi yedinci**

1746 P: palanḳalar, 83a; E: 86a
1747 E: "endâz" yok, 86a
1748 P: külüngler, 83b; E: 86b
1749 P: "olub" yok, 83b
1750 P: ḥîle vü, 83b
1751 P: 1074, 83b
1752 Ayetin doğrusu; " ve muʿaẕẕibühüm ʿaẕâben şedîden". "...Allah'ın helak edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz.."; E: ayet yok, 86b
1753 P: metîni, 83b; E: 86b
1754 E: "cevâb" yok, 86b
1755 P: eyü, 84a

güni Egersek'den göç olub Egervâr Palanḳası altına nüzûl olınub[1756] ʿasker-i İslâm deryâ miṣâl daġ u ṭaş dutub igne bıraḳṣaḳ yere düşmez âlât-ı ḥarbden gözler ḳamaşur. Küffâr-ı "bî-dîn"[1757] çün gördikim başına ne gelür ol sâʿat iki vira bayraḳların dikü̇b ve içerden ḳapudanı çıḳub İsmâʿîl Paşa'ya buluşub ve emân dileyüb vezir müṣâru'n-ileyh cevâb idüb bugün bu ʿasker benüm ḥukmümde degildür. Dün gelmiş olaydıñuz bizüm ḥukmümüzde idi. "Emmâ işte şimdi"[1758] vezîr-i aʿẓam geldi seni aña buluşdurayum "ve recâ ideyüm".[1759] Ve ṣadr-ı aʿẓam oṭaġa geldükden ṣoñra içerden çıḳan kefere ḳapudanın getürdiler ve kendüsine cevâb virdi ki ben saña dün âdem gönderdüm niçün ḳalʿâʾi teslîm itmedüñ. Ol daḫî yer öpdi ve cevâb etydi ki; devletlü vezîr, yarın olmuş ya bugün hemân ḳuşca canımuzı[1760] ve evlâd-ı ensâbımuzı âzâd ḳıl. Ve vezîr-i aʿẓam buyurdu ki ḥoş, çün emâna geldiñüz. Canıñuza emân ve evlad u ensâbıñuza (daḫî)[1761] emân ve żarâr olmayub emân kaġıdın eline virdiler ve yeñiçeri aġası ve ketḫüdâsı ḳalʿa ḳapuların żabṭ itdiler ve yigirmi ʿarapa virildi ancaḳ. Ve silaḥların alıḳomaḳ üzre. Emmâ ḳapudan yer öpüb silâhın recâ itdi faḳad ḳapudanına silâḥ virüb mâ-ʿadâsına virilmedi ve Pervâr Palanḳasın Egervâr Palanḳası'ndan çıḳan kefereye iḥsân idüb cümlesi Ḳanije reʿâyâsı olmaḳ üzre ʿahd ü yemîn etdiler. Pervâr Palanḳası ancaḳ bir çit palanḳa olub ol sebebden Pervâr Palanḳasın iḫrâk (etmediler).[1762] Egervâr Palanḳası'n ihrâḳ-bi'n-nâr idüb ve içinde altı dâne ṭop iḫrâc olınub. Emmâ bir eyüce ṭop var idi, on sekiz ḳarış dört vaḳiyye atar bir ḳalʿa degerdi[1763] **fi 29 Ẕi'l-ḥicce sene 1074** (29 Ẕi'l-ḥicce 1074/23 Temmuz 1664).

FETḤ-İ ḲALʿA-İ KEMENDVÂR

Ve Egervâr[1764] Palanḳasın yaḳîn iki sâʿatlik ḳarîb olan Kemendvâr Palanḳası üzerine vezîr-i mükerrem Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa taʿyîn olınub meẕkûr palanḳa bir ʿaẓîm yüksek yerde vâḳiʿ olmaġile binâsı ṭaş binâ olub ḥayli metîn u müstaḥkem olub müṣâru'n-ileyh varub muḥâṣara edüb ve içine âdem gönderüb; ya ḳalʿaʾi virüñ yâḫud cümleñüz ḳılıçdan geçersiz. Kefere cevâb virür ki; biz ḳalʿamuzı merdlik ile virüriz deyü cevab etmişler. Andan ṣoñra ʿasker-i İslâm yüriyiş[1765] (idüb)[1766] divârına **(66b)** meterslenüb ve ol sâʿat laġıma mübâşeret idüb ṣabaḥ namâzından kefere vira bayraġın dikü̇b emân virildi **fî şehr-i Muḥarremi'l-ḥarâm sene 1075** (Muḥarrem 1075/Temmuz 1664). İçinde olan kefere Pervâr Palanḳası'n gönderildi. Zîrâ bu ṭarafda kefere ḳalʿası nâmında ayruḳ ḳalmadı. Nereye gideceklerin bilmeyüb ol sebebden Pervar Palanḳası'n iḥsân itdiler "ve ṭaş binâ olan Kemendvâr

1756 P: olub, 84a
1757 E: "bî-dîn" yok, 86b
1758 P: "Emmâ işte şimdi" yok, 84a
1759 E: "ve recâ ideyüm" yok, 87a
1760 P: "âzâd ḳıl" fazla, 84a
1761 P: "daḫî" 84a; E: 87a
1762 P: "etmediler" 84a
1763 P: degeri vardur, 84a; E: 87a
1764 Mehmed Râşid Efendi, I, 77, Egridar olarak vermektedir.
1765 E: yürüyüş de, 87a
1766 P: "idüb" 84b

Palanḳası'n laġım ile yerile berâber idüb ḥarâb itdiler".[1767] Andan ṣoñra mâh-ı **Muḥarremüñ ikinci** (2 Muḥarrem 1075/26 Temmuz 1664) güni Egervâr altından göcülüb zîrâ bu eṭrafda ġayri işimiz ḳalmayub Ḳupornaḳ[1768] Palanḳasın daḫî küffâr bıraġub firâr idüb birḳaç âdem gönderilüb iḥrâḳ-bi'n-nâr idüb Egervâr Ḳalʿası içinden emân ile çıḳan kefereden bir ḳaçı müslümân olub ve düşman memleketini birḥoş bulub[1769] ḳulavuzlar olub kendülere riʿâyet olınub emmâ Ḳanijeli baş ḳulavuz olub Egervâr altından mâh-ı **Muḥarremüñ ikinci** güni göçilüb iki sâʿatlik yer yürüyüb adı nâ-maʿlûm bir ṣaḥrâya ḳonılub ve andan mâh-ı **Muḥarremüñ üçünci** (3 Muḥarrem 1075/27 Temmuz 1664) güni ḳalḳub Rabe[1770] kenârına ḳonılub menzil-i mezbûrda küffâr-ı bî-dîn Rabe ṣuyın dört beş-yüz küffâr çarḳacımuzı ḳarşılamaḳ murâd idinüb puşıda dört-beşyüz küffâr dururken Gürci Meḥmed Paşa ve İsmâʿîl Paşa ve Ḳaplan Paşa ilerü gönderilmiş idi. Nâ-gehân küffâruñ üzerine uġrayub fi'l-ḥâl ikiyüz yigirmi küffâruñ[1771] kellesin düşürüb ḥayli yüz aḳlığı oldı ve menzil-i mezbûrda Nemçe Çâsârından mektûb gelüb. Emmâ eski târîḫile mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ ġurresinde** bi-ḥaddihî taḥrîr olunmış. Mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ ġurresinden, mâh-ı Muḥarremüñ ikinci** gününe gelince ʿasker-i İslâmuñ küffâr memleketinde bu ḳadar ḳalʿa ve palanḳa ḥâke berâber itdügini daḫî Nemçe Çâsârı eşitmeyüb ancaḳ Zirin-oġlı melʿûnuñ lâf u güzâfına aldanub bu mektûbı göndermiş.

Mektup No: 54

Ṣûret-i mektûb

Çâsâr-ı Nemçe baş vekîlinden mektûbdur

ʿIzzetlü ve seʿâdetlü muḥibb dostumuza selamlar ve ṭarafumuzdan ḫiẕmetler taḳdîminden ṣoñra; ulaġumuz ḳulları ile cenâb-ı şerîfiñüz[1772] mektûb-ı merġûbları gelüb mefhûm-ı ʿızzet-maḳrûnunda bundan aḳdem vâkiʿ olan ṣulḥ u ṣalâḥı ve dostluġı ḥıfẓ u riʿâyet etdigiñüzi tafṣîl üzre beyân idüb bundan ṣoñra ḥesâba gelmez ʿasker ve aña göre mükemmel tedârik ile üzerimüze **(67a)** gelmeñüz var ise daḫî. Emmâ yine ṣulḥ u ṣalâḥdan el çekmeyüb eger bizüm ṭarafumuzdan düşmanlık ẓuhûr etmese cenâb-ı şerîfiñüz daḫî dostluḳ üzre muʿâmele idece-giñüzi buyurmışsız. Benüm maḥabetlü dostum; geçen senelerde ṭarafumuzdan irsâl olınan elçiler ve söyleşilen mevâdlardan ṣulḥ u ṣalâhuñ istiḥkâmına olan meyl ve taḳayyüdümüz ʿayân u beyân olmışdur ve lâkin ʿaskeriñüzden vilâyet-lerümüz pây-mâl olduḳdan ṣoñra ve siz ʿadâvetiñüz âşikâre itdükden ṣoñra biz daḫî her ṭarafdan ʿaskerimüz cemʿ idüb ve inşâʾallâh gün be-gün ziyâde eyleyüb şimdiki hâlüñ iḳtiżâsınca biz daḫî ḥareket idüb ḥarb u ḳitâle ve cidâle, mümkin oldugı mertebe taḳayyüd u cengüñ iḳtiżâsı üzre ġâlibiyyet ve maġlûbiyyeti tecrübe etmek üzreyüz. Ancaḳ

1767 E: "ve ṭaş binâ olan Kemendvâr Palanḳası'n laġım ile yerile berâber idüb ḥarâb itdiler" yok, 87b
1768 P: Ḳaburnoḳ Ḳalʿasın, 84b
1769 P: bulur, 84b; E: 87b
1770 (Almanca: *Raab*; Macarca: *Rába*; Slovence: *Raba*) Güneydoğu Avusturya ve Batı Macaristan'da bulunan Tuna'nın bir kolu olan nehirdir.
1771 P: küffâr, 84b; E: 87b
1772 P: şerîfiñüzüñ, 85a; E: 87b

elemimüz budur ki, reʿâyâ fuḳârâsı pây-mâl ve ser-gerdân[1773] olub bu ceng ü ḳıtâl-lerinde niçe niçe fuḳârâ żâyiʿ olub ʿadâletlü pâd-şâh olan Rabbu'l-ʿâlemîn "Al-lah"[1774] bu fuḳârânuñ ġayretin ve muẓlimesin bu ḥarb-i ḳatle[1775] bâʿiṣ olanlardan ṭaleb buyurmaları muḳarrerdür. Sâʾir aḥvâl ol cânibde "olan"[1776] Çâsâr efendimüñ ḳapu ketḫüdâsınuñ taḳrîrinden maʿlûm saʿâdetleri olur. Bâkî ʿömr ü devletleri mezîd-bâd. **Fî ġurre-i Ẕi'l-ḥicce**. ***Der-Ḳalʿa'i Lençe.*** Ḥiẓmetlerine ḥâżır ***Duḳadin Şa-ḳan.***

Mâh-ı **Muḥarremüñ üçünci** güni Rabe kenârına Ḳırmanda Palanḳası ḳurbında ḳonılub palanḳa ḳarşu yaḳada olmaġile fetḥine mübâşeret olınmayub ve andan ḳalḳub Çaḳan[1777] nâm palanḳası ḳarşusına ḳonılub ol daḫî Rabe ṣuyınuñ öte ṭara-fında olmaġile fetḥine mübâşeret olınmayub menzil-i mezbûrda Nemçe ḳapu ket-ḫüdâsı ṣâḥib-i devlet efendimüze buluşmaḳ ve ṣulḥ aḥvâlin söyleşmek murâd idüb gelsün deyü icâzet virilüb ve cümle vüzerâ ve ocaḳ ḥalḳı gelüb ṣabaḥdan öyleye deg ṣulḥ aḥvâlin müẕâkere idüb. Meger Nemçe Çâsârı ḳapu ketḫüdâsına başḳa mektûb gönderüb hemân her nice mümkin ise ṣulḥ idüb efendimüz[1778] daḫî ḳânûn üzerine yine "ve her"[1779] ne ise anı maʿḳûl görüb hemân meṣâliḥi tamâm olsun. Gerçi Nemçe Çâsârı'nuñ bunca memleketi elden gitdi emmâ ümmet-i Muḥammedüñ daḫî ṭâḳati ḳalmadı. İki sene sefer seferlemek ḥayli zaḥmetdür ve bu minvâl üzre ṣulḥ kaġıdı taḥrîr ve madde-be-madde taḳrîr olındı. Çünki bundan aḳdem Erdel'de vâḳiʿ olan ḥareketlerüñ sebebi ile niçe aġır nizâʿlar ẓuhûra **(67b)** gelüb se-ne-i sâbiḳada âşikâre cenge sebeb olmışlardur. İmdi reʿâyâ fuḳarâsı âsûde-ḥâl olma-ları içün yine mübârek ṣulḥ u ṣalâḥuñ müceddeden ibḳâ olmasîçün şevketlü ve ʿaẓemetlü ve ḳuvvetlü pâd-şâh-ı İslâm ḥażretlerinüñ ṭaraf-ı hümâyûnlarından vezîr-i aʿẓamları ve ser-dârı ekremleri seʿâdetlü ve devletlü Aḥmed Paşa ḥażretleri ve devletlü Romen imparatorı ṭarafından kendü müşâverecisi âsitâneʾi seʿâdetde mü-temekkin ḳapu ketḫüdâsı olan Simon Vera[1780] Netkin ṭarafeynün istiḳlâli üzre ve-killeri olduḳları ḥasebiyle ve ṭarafeynün pâd-şâhları ḳabul etmek üzre işbu mevâdde mebnî ve müstaḥkem ḳılınmışdur. "**Aṣlıḥû ẕâte beyniküm**" (K.K. 8/1)[1781] emri muḳteżâsınca"[1782] ṭarîḳ-ı ṣulḥa sülûk olınub.

"Ẕikr-i Mevâdd-i Ṣulḥ-ı Mâ-beyn".[1783]

Madde-i Evvel: Romen imparaṭorınuñ ʿaskeri, Erdel içinde żabṭ eyledükleri ḳılâʿ "ve"[1784] Erdel ḥâkimine ve aʿyân-ı vilâyete teslîm idüb. Emmâ ol ṭarafuñ

1773 P: ser-gerdân ve pây-mâl, 85a; E: 88a
1774 P: "Allah" yok, 85a; E: 88a
1775 P: ḳıtâle, 85a; E: 88a
1776 E: "olan" yok, 88a
1777 P: Çaġan, 85b; Çakani (Cskany)
1778 P: vezîr-i aʿẓam, 85b
1779 P: "ve her" yok, 85b
1780 P: Dera, 85b
1781 "...aralarını düzeltin..."
1782 E: "Aṣlıḥû ẕâte beyniküm emri muḳteżâsınca" yok, 88b
1783 E: "Ẕikr-i mevâdd-i ẓulḥ-ı mâ-beyn" yok, 88b; Râṣid, I, 77 vd, Antlaşma maddelerini vermemektedir.

ʿaskerleri ikisi bile bir vaḳitde Erdel'den çıḳub ve ser-ḥadlerden çekilüb andan ṣoñra ẕikr olınan ḳalʿalar[1785] ve sâyir Erdel memketi[1786] uslûb-ı sâbiḳ üzre âsûde-ḥâl olub Erdel ḥükûmeti maḥlûl olduḳda eskiden olan ʿahd-nâme-i hümâyûn mûcibince aralarından ḥusn-i rıżâları[1787] ile ḥâkim olacaḳ âdemi aralarında bulalar ve her vechile eski ʿâdetleri üzre âsûde-ḥâl olalar.

Madde-i Sânî: Romen imparaṭorınuñ Çatmar ve Çapoluḳ nâm iki nâhiyesi vesâʾiri kendüye müteʿlliḳ olan memleket ve vilâyet nâḥiyelerinde ve anlara tâbiʿ olan reʿâyâ ve şehr ve ḳılâʿ ve palanḳa ḫuṣûṣan ḳadîmden Nemçe Çâsârına tâbiʿ olan Ḥayd ve Ṣâḳ ṭâʾifesi ki Erdel'e tâbiʿ olan Ḥayd ve Ṣâḳ'uñ ġayridür. Anlara maḫṣûṣ olan ḳılâʿ u ḳurâ bir vechile ve bir bahâne ile rencîde ḳılınmayu[1788] "gerek İslâm ṭarafından ve gerek Erdel'lülerden ve gerek Erdel ḥâkiminden ve ġayriden bu ṭarîḳile rencîde olınmayub"[1789] ḫarâc ve virgü anlardan ṭaleb etmeyeler ve bu âna degin anlardan bir şey ṭaleb olındı ise daḫî bundan ṣoñra ṭaleb olınmayub refʿ[1790] olına.

Madde-i Sâlis: Romen imparaṭorınuñ iki nâḥiyesinde ve ol ser-ḥadlerde "olan"[1791] ḳılâʿ u palanḳalarını ḫuṣûsan "Çatmalu ve Ḳarluvâḥid nâm ḳalʿalarını ve ġayri lâzım olan yerlerini"[1792] sâʾiri ḥudûdlarında olan ḳılâʿı gibi ḥıfẓ u taʿmîr ve muḥâfaẓacılar taʿyîn idüb tâbur (68a) ve ser-dâr nâmında ʿaskerile gelmiyeler. Keẕâlik ehl-i İslâm ve Erdel ṭarafından ʿamel olına ve ṭarafeyn memlektinüñ mażarratı defʿîçün Sikelhid Ḳalʿası ve ṭabyaları yıḳılub ḥâkile yek-sân ola. Ṭarafeynden yâḫud bir ġayri kimseden bir ṭarîḳ ve bir baḥâne ile gine "tekrâr"[1793] yapulmaya ve ʿasker ile ve âlât-ı ḥarbile muḥâfaẓa olınmaya.

Madde-i Râbiʿa : Raḳoçi-oġlı ve Kemin Banoş-oġlı[1794] veyâḫud Orta Macar'dan bir ġayri kimesne żabṭ olınub Erdel içine ʿasker ile gelüb yeñiden ḳîl ü ḳâle ve fitneye sebeb olmaḳ içün ruḫṣat virilmeye. Keẕâlik islam ve Erdel ṭarafından Nemçe imparatorınuñ memleketine ve nâḥiyelerine bu maḳûle kimesne gelmege ruḫṣat virilmeye.

Madde-i Ḫâmise: Ṭarefeynüñ bed-ḫâhları ḥimâyet ve ṣiyânet olınmayub müsâʿade olınmaya.

Madde-i Sâdise: Ẕikr olınan ḥareketlerüñ sebebi ile Ḳanije'ye ḳarîb iḥdâṯ olınan ḳalʿa bundan ṣoñra ṭarafeynden tekrâr yapulmaya ve muḥâfaẓa olınmaya.

1784 P: "ve" yok, 86a; E: 88b
1785 E: ḳalʿa, 88b
1786 E: ḥukûmeti, 88b
1787 P: iḫtiyârları, 86a
1788 P: olınmayub, 56a; E: 88b
1789 P: "gerek İslâm ṭarafından ve gerek Erdel'lülerden ve gerek Erdel ḥâkiminden ve ġayriden bu ṭarîḳile rencîde olınmayub" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 86a
1790 E: defʿ, 88b
1791 E: "olan" yok, 88b
1792 E: "Çatmalu ve Çarluvâḥid nâm ḳalʿalarını ve ġayri lâzım olan yerlerini" yok, 88b
1793 P: "tekrâr" yok, 86a; E: 89a
1794 P: Yanoş-oġlı, 86a

Madde-i Sâbiʿa: Erdel ḥareketi eṣnâsında bu ṭarafa ya ol ṭarafa varub ṣığınan Erdel'lülere girü vilâyetlerine varub emlâkların żabṭ kendü ḥallerinde olalar. Kimesne rencîde eylemeye ve ḥâkimlerine tâbiʿ olub vilâyetlerine żarârlu iş de olmayalar.

Madde-i Ṣâmine: Nehr-i Vâġ'uñ öte ṭarafında vâkiʿ olan Ġoṭa[1795] nâm ḳaryenüñ ve nehr-i meẕkûruñ mâ-beynlerinde kendü memleketi muḥâfaẓasiçün Romen imparatorı yeñiden bir ḳalʿa binâ eyleye.

Madde-i Tâsiʿa : Bundan ṣoñra ṭarafeynden düşmanlık olmayub çeteye çıḳılmaya ve her kim buña muḥâlefet idüb çeteye çıḳarsa ṭarafeynden muḥkem ḥaḳḳından geline ve ṭarafeynüñ ʿaskerleri[1796] żabṭ olınub[1797] bir sâʿat ol Macar ve Erdel ser-ḥadlerinden ḳalḳub iki cânibden tekrâr gelmeyeler. Reʿâyâ fuḳârâsı âsûde-ḥâl (ve müreffehü'l-bâl)[1798] olalar.

Madde-i ʿÂṣıra: "Ve"[1799] ṭarafeynüñ ṣulḥ u ṣalâḥa muḥabbeti ziyâde istiḥkâm bulmaġiçün ḳavl ü ḳarâr olmışdur ki; bu mübârek ṣulḥ işbu târîḫden inşâʾallâh yigirmi seneye deg ḥıfẓ olına ve târîḫ-i mezbûrdan dört ay murûrundan ṣoñra reʿâyâ fuḳârâsınuñ âsûde-ḥâl ve müreffehü'l-bâl olmaları içün büyük elçileri çıḳub ʿâdet-i ḳadîme üzre ʿahd-nâme-i hümâyûn ibkâ ve Romen imparatorınuñ ilçisi kendü ḥüsn-i iḫtiyârı ile vâḳıʿ olan dostluḳ nişânesi içün ikiyüz biñ ḳara ḳuruş deger pîş-keş **(68b)** ve hedâyâ getüre ve âsitâne-i seʿâdet ṭarafından daḫî keẕâlik büyük elçi-i ḳadîmden olıgeldügi üzre devlete lâʾiḳ pîş-keş ve hedâya ile varub mübâdele olına ve elçilerüñ mübâdelesi ḳadîmden olıgeldügi maḥall-i vech üzre ola(lar)[1800] ve daḫî Jidve[1801] Boġazında olan ṣulḥdan bu âna gelince her ne ḳadar ʿahd-nâme-i hümâyûn mevâdları oldıyse ve ṣoñradan refʿ u tebdîl olınmadıysa yine ibkâ vü muḳarrer olınub icrâ olınalar.[1802] İşbu on mevâd üzre taḥrîr olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ temessükleri lafzan ve maʿnen bir olmaḳ üzre Türkîce ve Laṭince taḥrîr olınub ṭarafeynüñ istiḳlâlli vekilleri olanlardan şimdiki ḥalde imżâlanub ve mühürleri istiḥkâm bulub ve olıgeldügi üzre mübâdele olınub Laṭin lisânında olan; seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine teslîm olındı ve Türkîce olan ẕikr olınan ḳapu ketḫüdâsına virilüb Romen imparaṭorı'nuñ ḳıbeline gönderilmişdür. Muḥarrem **fî 16 sene 75** (16 Muḥarrem 1075/9 Ağustos 1664). ***Be-yurdı Ṣaḥra-yı Vaşvar.*** Ẕikr olınan maddeler ʿayniyle yazılub ve nişân çekilüb ve büyük mühr ile mühürlenüb başḳa madde kaġıdı olub ve başḳa yine Nemçe'nüñ baş vekîline mektûb yazılub ẕikr olınan maddeler ile bile gönderildi.

1795 P: Ġoṭ, 86b
1796 P: ʿaskeri, 86b
1797 P: olınur, 86b
1798 P: "ve müreffehü'l-bâl" 86b
1799 E: "Ve3 yok, 89a
1800 P: "lar" 87a
1801 P: Jive, 87a
1802 P: olına, 87a; E: 89b

Mektup No: 55

Ṣûret-i mektûb

Ümerâ-i millet-i Mesîḥiyyenüñ ẕübdesi ve küberâ-i ṭâʾife-i ʿıseviyyenüñ ʿumdesi muṣlih u meṣâliḥ-ı[1803] ṭâʾifetü'n-Naṣrâniyye-i muḫâlaṣat-nişân muṣâdaḳat-ʿunvân meḥabbetlü ve meveddetlü dostumuz Nemçe imparaṭorı *ḥatema'llâhu ʿavâḳıbehû bi'l-ḫayr*uñ baş vekîli olan Duḳadin Ṣagan *ḫutimet ʿavâḳıbehû bi'l-ḫayr*. Ḳoñşuluġa lâʾiḳ ve muḳaddemâ mâ-beynimüzde olan bu ḳadar müddet reʿâyet olınan dostluġa muvâfıḳ selâm-ı selâmet-encâm ve peyâm-ı meveddet-fercâm iblâġından ṣoñra inhâ olınan budur ki; bundan aḳdem ḳapu ketḫüdâsı[1804] yedinden mektûbıñuz gelüb mefhûmı maʿlûmumuz olduḳda ḳapu ketḫüdâları hużûrımuza getürdilüb işâretleri olan ṣulḥ u ṣalâḥ aḥvâli müẕâkere ve kendüye Nemçe imparaṭorı ṭarafından bu aḥvâl tevfîż u sipâriş olınmış mıdur? (deyü)[1805] mükâleme olınduḳda Nemçe Çâsârı'nuñ ḫatmi ile mührlü temessük ibrâz idüb ve ḳadîmî dostluġı tecdîd ve her mevâddı geregi gibi fayṣal virilüb ṭarafeynüñ rıżâsı mertebeleri ḳarâr-dâde **(69a)** olınduḳdan[1806] ṣoñra (temessük olub ve temessük virmege vekâleti olduġı maʿlûmumuz olduḳdan ṣoñra)[1807] âsâyiş-i fuḳarâ-i tarafeyn ve ârâyiş-i żuʿâfâ-i cânibeyn içün şevketlü ve ʿaẓametlü ve mehâbetlü aʿẓam-ı şehen-şâhân-ı cihân olan efendüm pâd-şâh-ı İslâm ḥażretlerinüñ ṭaraf-ı hümâyûnlarından vekâlet-i muṭlaḳam ḥasebiyle her mevâdd ferden ferdâ müẕâkere (ve mükâleme)[1808] olınub ve pay-mâl-ı ʿaceze-i mesâkînüñ vizr ü bâlinden ẕimmetimüz ibrâ itmek içün baʿż-ı mertebe iḳtiżâsı olmıyan ḫuṣûṣlara daḫî müsâʿade olınub her mevâdd ḳarâr-dâde olduḳdan soñra ḳadîmden inʿiḳâd-ı ṣulḥda cârî olan ʿâdet-i müstemirre üzre ṭarafımuzdan mevâdd kaġıdı temessük olmaḳ içün mühürlenüb bizüm mührimüz ile olan kaġıdı siz dostumuz tarafına ve vekâleti ḥasebiyle ḳapu ketḫüdâsı daḫî bir ṣûretin mühürleyüb bu dostlarına teslîm etmegin tafsîl aḥvâlüñ taḥrîri ḳapu ketḫüdâlarına ḥavâle olınub mücerred temhîd-i mebâni-i mevâlât içün mektûb meveddet-uslûb taḥrîr olınub irsâl olındı. Bundan ṣoñra nîk u bed nevechile ḥareket olınursa ṭarafımuzdan daḫî lâzimesi görilür, bâkî "**es-selâmu**[1809] **ʿalâ men ittibeʿa'l-hüdâ**" (K.K. 20/47)[1810] **fî 16 sene 74**. ***Be-yurdı Ṣaḥrâ-yı "Vaşvar"***.[1811]

1803 P: muṣlıḥ-ı meṣâliḥ, 87b
1804 P: ketḫüdâları âdemi, 87a
1805 E: "deyü" 89b
1806 P: olduḳdan, 87b
1807 P: "temessük olub ve temessük virmege vekâleti olduġı maʿlûmumuz olduḳdan ẕoñra" 87b; E: 90a
1808 P: "ve mükâleme" 87b; E: 90a
1809 P: ve's-selâmu, 87b
1810 "...kurtuluş hidâyete uyanlarındır."
1811 E: "Vaşvar" yok, 90a

ḤİKÂYET-İ CENG DER-NEZD-İ NEHR-İ RABE

Andan Senḳonmâr[1812] Palanḳası ḳurbında ḳonılub palanḳa-i muzbûre bir vîran palanḳa ve ṣu[1813] berü ṭarafında olub lâkin dögmege mübâşeret olınmayub zîrâ ḳarşımuzda cümle Nemçe ʿaskerî ser-dârları ki Monteḳuḳuli'dür.[1814] ʿAsker-i İslâm ṣuyuñ beri yaḳasında küffâr ʿaskeri öte yaḳasında taḫmînen elli altmış biñ kefere idi. Emmâ ʿasker-i İslâm ve Tâtâr ḥesabsız idi. Lâkin küffâr ṣuya dayanub bir vechile ḳarşu geçmege geçid yoḳ ve köprüleri küffâr ḥıfẓ idüb ḫavfinden ṣu kenârında saġ yer ḳomayub cümle meters idüb muḳaddemâ Zirin-oġlı laʿînüñ Yeñi Ḳalʿası'n fetḥ itdügimüzde Mora ṣuyın geçmek mümkin olmayub yuḳaruda ẕikr olınduġı üzre bu defʿa düşman memleketi içinde Rabe ṣuyın geçmek murâd olınub. Emmâ küffâr-ı bî-dîn bizden muḳaddem gelüb ve ṣuyı muḥâfaẓa idüb bu eṡnâda müşâvere olınub hele ne ḥâl ise elbette Rabe ṣuyın geçmege ḳarâr virüb Senḳonmar[1815] Palanḳası Osti yanında bir sâʿatlıḳ yerde geçid bulınub **(69b)** özengiden yuḳarudan[1816] dik yaña dört atlu ḳarşu çıḳmaḳ vüsʿati olub ancaḳ ziyâdeye taḥammül olmayub geçidimüz bura. Mâh-ı **Muḥarremüñ sekizinci** (8 Muḥarrem 1075/1 Ağustos 1664) güni ki mübârek yevm-i cumʿadur, ocaḳ ḫalḳı ile(ve İsmâʿîl Paşa)[1817] "ve"[1818] Meḥmed Paşa ve Ḳaplan Paşa ile bile varub köprü yapılmaḳ (murâd)[1819] taḫmîn olınub ve taḫmîn iderken fi'l-ḥâl deve ile birḳaç yeñiçeri geçirilüb meterslenüb ki ṣuyuñ öte yaḳası ḳabżımuzda ola deyü âheste-âheste köpri yapavuz. Bu defʿa küffâr ḫaberdâr (olub)[1820] birḳaç biñ küffâr yaya ve atlu hemân ḳarşu geçen yeñiçerilere hücûm idüb geçid başında bulınan birḳaç atlu ṣuya urub ve ḳarşuda olan ümmet-i Muḥammed'e imdâd idüb ol sâʿat küffâr-ı bî-dîn yüz döndürüb cümlesin ḳılıçdan geçirdiler. Çünki bir iki biñ küffârân vâḥidde ḳılıçdan geçdi. ʿAsker-i İslâm ḳarşu geçmege cehd idüb kimi atlı, kimi piyâde, piyâde atlı ardına binüb ve kimi deve ile geçirilüb beş-on biñ âdem ṣuyı ḳarşu gecüb İsmâʿîl Paşa ve yeñiçeri aġası ve Ḳaplan Paşa ve Gürci Meḥmed Paşa anda ḥâżır idiler. Anlar daḫî geçdi. Emmâ levendâdlar yanlarında degil idi. Dellâl nidâ itmeyüb ki ṣu gecülür, ancaḳ köpri taḫmînî idi. Vezîr-i aʿẓamuñ cümle tevâbiʿi anda ḥâżır idi, anlar daḫî geçdi ve küffâr-ı bî-dîn orman içinden hücûm itdükce bunlar daḫî hücûm idüb küffâr yüz döndürüb giri ḳaçardı. Hele cümleden dört-beşyüz küffârı ḳılıçdan geçirüb ol meydân küffâr leşinden doldı ve bir iki hücûmda küffâruñ çadırlarına varılub dil ü baş alındı. Küffâr hemân "birazı"[1821] ṭaġlara düşüb ʿarabaların sürüb ḳaçarken küffâr-ı bî-dîn ḳıyâsın itdi ki Tâtâr ʿaskeri "daḫî"[1822] bir iki yerden ve İs-

---

1812 P: Seḳonhar, 87b; E: 90a. Köprülü nüshasının kenar tarafında başka bir hatt ile "Sen Çodarât" yazılıdır; St. Gotthard; Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 361'de bu olay zikredilmektedir.
1813 P: ṣuyuñ, 87b; E: 90a
1814 P: Çufuli, 87b. Bu isme hareke konmuştur.
1815 P: Senḳonhâr, 88a; E: 90a
1816 P: yuḳaru, 88a
1817 P: "ve İsmâʿîl Paşa" 88a
1818 E: "ve" yok, 90b
1819 E: "murâd" 90b
1820 P: "olub" 88a; E: 90b
1821 E: "birazı" yok, 90b
1822 P: "daḫî" 88b

lâm ʿaskeri bir iki yerden ṣuyı geçdi. Ḫavfinden firâr itmege mübâşeret idüb küffâr gördü ki ġayri yerden gelür gider yoḳ, ancaḳ ne var ise bu geçiddedür. Hemân cümlemüz bir[1823] daḫî hücûm idelüm. Ölüsü dirisine binüb gelüb ʿasker-i İslâm üzerine yüridi.[1824] ʿAsker-i İslâm ise "**velev aʿcebetküm keṣretküm felem tuġni ʿanküm şey'en**" (K.K. 9/25)[1825] maẓmûnınca"[1826] vücûd-ı ġurûriyyet ile ṣuyuñ öte yaḳasın alduḳ deyü[1827] herkes atından inüb kimi ışlanmış esbâbın ḳurutmaḳda ve kimi kendi ʿâlemine[1828] "muḳayyed"[1829] iken vehme dermân **(70a)** daḫî ḳalmayub ṣabaḥdan ikindüye deg ceng idüb yorġun ʿasker biraz istirâḥat üzre iken küffâr-ı bî-dîn gördü ki ardumızdan gelür yoḳ meydân-ı sûḳ-ı bâzârân "**inne'llâhe'ṣterâ mine'l-mü'minîne enfüsehüm ve emvâlehüm fi sebili'llâhi**" (K.K. 9/111)[1830] taḳdîrince"[1831] küffâr-ı "bî-dîn"[1832] hemân sâʿat ormandan atlusı piyadesi hücûm idüb ʿasker-i İslâm bu kerre muḳâvemete taḥammül idemeyüb[1833] göñüllerine "maʿnâ-yı "**lâ ṭâḳate lene'l-yevm**" (K.K. 2/249)[1834] mülhem ve mülâḳî olmaġile hemân"[1835] berü yaḳaya döküldi geldi. İzdiḥamdan biraz ʿasker-i İslâm ġarîġ-ı nehr-i şehâdet olub żâyiʿ oldı. Egerçi ṣûret-i vücûd-ı nefsile żâyiʿ oldılar ise daḫî "**inneme'l-mü'minûne lâ-yemûtûne bel yünḳalebûne dâre'l-fenâ'i ilâ dâri'l-beḳâ'i** " (Hadîs)[1836] ẓâhiren bu maʿlûm-ı ehl-i ʿulûmdur ki câhid[1837] fî-sebîli'llâh olan ġâzîler cân-ı naḳ-din metâ-ʿı ḥusn-i dîzâr-ı[1838] mevlâ-yı bî-miṣâl içün beẕl eyledüklerinden "**veḳad istinfedet fâ'ideten cedîdeten**"[1839] sermâye'i mâ-lâ yefnâya mâlik olduḳları sürûr u ẕevḳ u ṣafâ-yı câvidânları dünyayı[1840] ve mâfîhâdan ṭabaḳan ʿan ṭabaḳın ziyâde ve aʿlâ olduġından ṭâ'ir-i rayb u gümân pervâz-ı muḥtemel olmamaġın. Emmâ fî ḥaḳḳı'l-kefere "**fe-lâ**[1841] **tuʿcibke emvâlühüm velâ evlâdühüm innemâ yürîdu'llahu li-yüʿaẕẕibehüm**" (K.K. 9/55)[1842] "**fi'd-dünyâ ve'l-âḫireti ve-lehüm ʿaẕâbün elîmün**"[1843] ʿinâyet-i sübḥânî ve hidâyet-i ṣamedânî râyiḥasın istişmâm eylemeyen küffâr-ı

1823 P: biz, 88b; E: 90b
1824 E: yüridiler, 90b
1825 Ayetin doğrusu; " iẕ aʿcebetküm" dür. "Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğratmaktan kurtaramamıştı..."
1826 E: "velev aʿcebetküm keṣretküm felem tuġni ʿanküm şey'en" maẓmûnınca" yok, 90b
1827 P: daḫî, 88b
1828 P: ʿaleminde, 88b; E: 90b
1829 E: "muḳayyed" yok, 90b
1830 Ayetin doğrusu; "İnna'llâhe'ṣ-terâ mine'l-mü'minîne enfüsehüm ve emvâlehüm bi-enne lehümü'l-cennet." "Allah müminlerden, mallarını ve canlarını kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır..."
1831 E: "meydân-ı sûḳ-ı bâzârân "inne'llâhe'ṣterâ mine'l-mü'minîne enfüsehüm ve emvâlehüm fi sebili'llâhi" taḳdîrince" yok, 91a
1832 E: "bî-dîn" yok, 91a
1833 P: getürmeyüb, 88b; E: 91a
1834 "...bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur..."
1835 E: "maʿnâ-yı "lâ ṭâḳate lene'l-yevm" mülhem ve mülâḳî olmaġile" yok, "ḳorḳu düşürmekle" 91a
1836 "Müminler ölmezler. Bilakis dâru'l-fenâdan dâru'l-bakâya nakledilirler." E: yok, 91a
1837 P: mücâhid, 88b
1838 P: aḥsen-i dîdâr-ı, 88b
1839 E: "veḳad istinfedet fâ'ideten cedîdeten" yok, 91a
1840 P: dünyâ, 89a; E: 91a
1841 P: ve lâ, 89a
1842 "Ey Muhammed! Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlarla, ancak dünya hayatında onların azaplarını çoğaltmayı..."
1843 E: " fe-lâ tuʿcibke emvâlühüm velâ evlâdühüm innemâ yürîdu'llahu li-yüʿaẕẕibehüm" "fi'd-dünyâ ve'l-âḫireti ve-lehüm ʿaẕâbün elîmün" yok, 91a

duzaḫ-ḳarâruñ aḥyâ vü emvâtına ḳaṭ-ʿı ümîd, duḫûl-i serâ-yı[1844] cennet, mevrusü'l-behcet ü ḥaḳîḳatı ʿılme'l-yaḳîn ve ʿayne'l-yaḳîn tefehhümi içün daḫî " **lâ yüfetteḥu lehüm ebvâbü's-semâ'i velâ yedḫulûne'l-cennete ḥattâ yelice'l-cemelü fi semmi'l-ḫiyâṭı ve kezâlike neczi'z-zalimîn**" (K.K. 7/40)[1845] ḥaḳârati ve ḥazelânı küffâr-ı bî-imânî ne vâfî ve kâfîdür. Yine söze gelelüm küffâr-ı "bî-dîn"[1846] ol esnâda şuyı girü ḳurtardı ve ol sâʿat ol geçidde metersler ve ḳazıḳlar ḳaḳub bir daḫî gecülmesün deyü sedd-i muḳîm itdiler. Taḳdîr-i ilâhî böyle imiş, yoḫsa biraz ḳarşuya[1847] ziyâde ʿasker çeküb[1848] ġâfil olmıyaydılar bi-ʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ Nemçe Çâsârı'nuñ tâc u taḥtına[1849] ve şehr (ve)[1850] diyâr-ı hücûm-ı ʿasker-i İslâm ile pây-mâl olmaġa yaḳîn oldıydı. Zîrâ Beç on sâʿatlıḳ yer ḳaldıydı. Tâ bu ḳadar içerü girildi bu defʿa. Çünki şu geçid virmedi girü düşman memleketi içinde Rabe kenârı ile yaḳaraḳ yıḳaraḳ selâmet ile İstolni Belġrâd'a (ve)[1851] mâh-ı **Muḥarremüñ yigirmi dördünci** (24 Muḥarrem 1075/17 Ağustos 1664) güni **(70b)** geldük. Aşlâ ardımuzdan öñümüzden düşmandan ḳarşu çıḳar durur yoġidi. Bu cengde Bosna Beglerbegisi İsmâʿîl Paşa şehîd olub ve yeñiçeri ağası ve sipâh ağası şehîd olub düşdi.

ḤİKÂYET-İ ʿAVDET(-KERDEN)[1852] ez-CENG-İ RABE

Ol cengden girü geldügimüz yollar ġâyetile bataḳ ve zaḫîre ġâyetile munḳatıʿ idi. Tâtâr ʿaskerinden, bir esedîye yarım yem alurduḳ. Ol daḫî bulunmazdı. Buġday ve cavdar ve yulaf atlara virürdük. Bunda Tâtâr ʿaskeri ḥayli imdâd oldı, alay ṭoplarınuñ bâr-gîrleri ġâyet zebûn oldugından Tâtâr ʿaskerinden bir ikiyüz[1853] âdeme iki biñ esedî virildi. Alay ṭopları ḳavî bâr-gîrleri ile girü selâmete degin getürdiler. Bu vilâyet bir dâġıstân ve bataḳlıḳ yerlerdür ki mişli bir vilâyetde yoḳdur. ʿAsker(-i İslâm)[1854] çoḳ zaḥmet çekdi. Ösek köprüsi'nde Sigetvâr'a ve Ḳanije'ye ve on ḳonaḳ düşman memleketi içine girülüb ve andan girü İstolni Belġrâd'a gelince dâġıstân ve orman ve bataḳ olmıyan ḳonaġa ḳatî nâdir ḳonardıḳ. İki üç ay gözimüz küşâde ova görmedi. Bi-ḥamdillah İstolni Belġrâd ḳaryelerine gelindi, andan biri birimüzi görür olduḳ ve andan mâh-ı **Ṣaferüñ ibtidâsında** (1 Ṣafer 1075/25 Ağustos 1664) göç olub Üstürġon'a teveccüh olındı.[1855] Yolımuz Üstürġon'a (uġramaḳ)[1856] ol sebeb oldı ki; muḳaddemâ Budin Beglerbegisi Ḥüse-

---

1844 E: esrâr-ı, 91a
1845 Ayetin doğrusu; "Lâ tüfettehu lehüm ebvâbü's-semâ'i ve lâ yedḫulûne'l-cennete ḥattâ yelice'l-cemelü fi semmi'l-ḫiyâṭı ve kezâlike neczi'l-mücrimîn." "...işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onları deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız.!"; E: Ayet yok, 91a
1846 E: "bî-dîn" yok, 91a
1847 P: ḳara, 89a
1848 P: geçüb, 89a
1849 P: taḥtını ne zevâl, 89a; E: 91a
1850 P: "ve" 89a
1851 E: "ve" 91a
1852 P: "Kerden" 89a
1853 E: ikibiñ, 91b
1854 P: "-i İslâm" 89b
1855 E: olub, 91b
1856 P: "uġramaḳ" 89b

yin Paşa Uyvar'dan biraz ʿasker ile Leva üzerine taʿyîn olındı ve Eflâḳ ve Boġdan ve "bir"[1857] biñ "ʿaded"[1858] Tâtâr ve Egri[1859] Beglerbegi'si maʿan taʿyîn ve aşaġı bölük sipâhîleri maʿan taʿyîn olınub müşâru'n-ileyh Ḥüseyin Paşa ʿaskerle varub Levâ Ḳalʿası'n muḥâṣara etmişken, otuz-ḳırḳbiñ Nemçe ʿaskeri Joja[1860] nâm laʿîn serʿasker añsuzdan Ḥüseyin Paşa üzerine gelüb hücûm idüb bir iki sâʿat ʿaẓîm ceng olur.

ḤİKÂYET-İ CENG-İ ḤÜSEYİN PAŞA Der-ŞAḤRÂ-I LEVA

Bu cengde çoḳ küffâr ḳılıçdan gecüb taḳdîr-i ilâhî küffâr ġâlib olub Ḥüseyin Paşa'yı bozub.[1861] Emmâ bunda Eflâḳ ve Boġdan aṣlâ yardım itmeyüb ancaḳ iki-üç biñ ser-ḥadd ġâzîleri ve Ḥüseyin Paşa tevâbiʿleri ceng idüb yoḫsa Eflâḳ, Boġdan imdâd itmiş olaydı küffârdan can ḳurtulmazdı "**velâ tetteḫiẕu'l-kâfirîne evliyâ'e min dûni' (71a) l-mü'minîne** " (K.K. 4/144)[1862] maẓmûnınca"[1863] kefere'i iʿtiḳâd yüzünden dostluġa ittiḥâz olınmamaḳ içün nehyi manṣûṣ olmaġın küffâr-ı bî-dîn Levâ Ḳalʿası'n muḥâṣaradan ḳurtarub ve biraz çadır ve ordıda olan ʿaraba gibi aḫẕ idüb Eflâḳ ve Boġdan ʿarabaların cümle alub Eflâḳ (ve)[1864] Boġdan (bunda)[1865] dimiş ki; ḫarâc-ı pâd-şâh hem ceng ikisi bir yerde olmaz. Bir baş sâde atlusı ile Demürḳapu semtine firâr itdiler. Ḥüseyin Paşa ile olan bâkî ʿasker-i İslâm Uyvar Ḳalʿasına ṣalt girüb ve küffâr-ı bî-dîn Levâ'dan ḥareket idüb Üstürġon Palanḳası'na ve cisrine ḳaṣd idüb gelüb palanḳada olan ser-ḥadli ve Üstürġon begi ʿaẓîm ceng idüb ḥayli küffârı ṭopile tüfeng ile helâk idüb baʿdehû ümmet-i Muḥammed (a.m)[1866] ḳarâr idemeyüb palanḳa'i ve köprinüñ bir cânibin kesüb geçdiler. Andan ṣoñra küffâr-ı bî-dîn ʿasker-i menḥûs ile Uyvar Ḳalʿası altına gelüb ḳonub muḥâṣara idüb meters ve ṭop çekmeyüb ancaḳ bir muḥâṣara idüb. Emmâ Uyvar Ḳalʿası'nuñ ol aṣl, düşmandan pervâsı olmayub ancaḳ Üstürġon köprüsi belki yapılmaz. Küffâr gelüb ḳarşu yapdırmaya deyü ḥayli elem oldı. Lâkin ḳarşu ʿaẓîm metîn ṭabya yapılub içine tüfeng-"endâzlar"[1867] ḳonılub baʿdehû köpri iki günde yapılub ṣadr-ı aʿẓam Üstürġon'a geldügi gün köpri'i bulub şükr itdi ve Uyvar altında olan küffâr-ı bî-dîn ṣadr-ı aʿẓamuñ Üstürġon'a geldügi ḫaberin alduḳda ol sâʿat küffâr, bî-ḳarâr Ḳomarân Aṭası'na firâr idüb çün küffâr, Uyvar altından firâr itdi. Üstürġon'da beş-on gün oturaḳ oldı.[1868] Herkes zaḫîrelenüb zaḫîre ḳatî çoḳ idi ve Diyâr-ı Bekr'den

1857 E: "bir" yok, 91b
1858 P: "ʿaded" yok, 89b
1859 P: Egre, 89b
1860 Comte de Souches
1861 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 366, Hüseyin Paşa'ya yardıma gelen kuvvetler tek tek sayılmaktadır; Mehmed Râşid Efendi, I, 72-73, Bu savaş muhtasar olarak anlatılmıştır.
1862 Ayetteki "ve" fazla, "...müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin."
1863 E: "velâ tetteḫiẕu'l-kâfirîne evliyâ'e min dûni' l-mü'minîne " maẓmûnınca" yok, 91b
1864 P: "ve" 90b; E: 91b
1865 P: "bunda" 90a
1866 P: "a.m" 90a
1867 P: "endâzlar" yok, 90a; E: 92a
1868 P: olub, 90a

maʿzûl Ḥüseyin Paşa (ve)[1869] Baġdâd'dan maʿzûl Muṣṭafâ Paşa ile bunda mülâḳî oldılar ve andan **mâh-ı Ṣaferüñ on sekizinci** güni ḳarşu göcülüb Ciğerdelen Ṣaḥrâsı'na[1870] ḳonıldı ve bir iki gün ṣaḥrâ-yı meẕkûrde oturaḳ olub andan göç olub Uyvar Ḳalʿası altına nüzûl olınub ve bir iki gün oturaḳ olub ve vüzerâ ile müşâvere olub ṣâḥib-i devlet cümleye buyurdı ki; paşa ḳardaşlar nedersiz, küffâr ṭâbur ile Vaġ Ṣuyu'ñ[1871] öte yanında taḫmînen yüz biñ kefere olur. Üzerine varalum mı yoḫsa Nitra[1872] Ḳalʿası'n **(71b)** muḥâṣara idelüm (mi)?[1873] Ve Nitra[1874] Ḳalʿası ṭâbura ancaḳ dört sâʿatlıḳ yerdür. Nitra[1875] Ḳalʿası'nı muḥâṣara eylesek elbette kefere imdâdına gelüb bizümle doḳuşur ve müşâverede "ḥâżır"[1876] bulınan vüzerâ ve beglerbegiler ve ocaḳ ḥalḳı; kimi gidelüm (ve)[1877] kimi gitmeyelüm didi[1878] ve kimi daḫî birḳaç gün oturaḳ idelüm. Şâyed bir iki gün içinde küffâruñ elçisi gele çünki muḳaddemâ ṣulḥ müẕâkeresi oldı. Belki elçi gele ümîdindeiz. Ol eṣnâda Tâtâr ʿaskeri daḫî dil getürüb öyle ḫaber verdi ki; küffâr müşâvere etmiş. İslâm ʿaskeri Nitra[1879] Ḳalʿası (üzerine)[1880] geliyor nedirsiz, ḳarşu varalum mı küffâruñ piyâde ʿaskeri dimiş ki; biz varmazız. Zîrâ biz piyâdeiz siz atlısız. Ẓâhirdür ki siz İslâm ʿaskerin ḳarşulamaġa gidecek atlu ʿasker çıḳar gider. Piyâde cümlesi pây-mâl olur. Biz varmazız hemân Vaġ Ṣuyı kenârında ṭâbur içinde oturavuz, İslâm ʿaskeri üzerimüze gelürse olzaman döğüşürüz ve bir[1881] daḫî böyle ḫaber virdi ki küffâr ʿaskeri içinde "ġâyet ḳıtlıḳ var ve ḫastalıḳ var[1882] ve bir daḫî böyle ḫaber virdi ki küffâr ʿaskeri içinde"[1883] böyle söz vardur ki ṣulḥız ve ṣulḥ oluruz. Bu eṣnâda Ḳomarân ṭarafından bir âdem gelüb ve elinde Ḳomarân ḳapudanınuñ mektûbı ki; Çâsâr'dan âdem ve nâme geldi, gelüb ḳarşılıyasız ve müsâfire riʿâyet idesiz. Ol sâʿat Üstürġonlı taʿyîn olub Çâsâr'dan gelen âdemi ḳarşuladılar ve ordû-yı hümâyûna getürdiler ve ordû-yı hümâyûnda ḳapu ketḫüdâsı olan Simon Duḳaḳin nâm[1884] kâfir ile buluşmaḳ recâsında oldı. ʿAẓîm dîvan oldı ve ḳapu ketḫüdâsı Çâsâr'dan gelen nâme-i getürüb ve teslîm itdi ve bizüm ṭarafımuzdan ol sâʿat nâme teslîm olındı. Bizüm nâme teslîm olınurken cümle vüzer'i ʿiẓâm ayaġa ḳalḳub ve ḳapu ketḫüdâsı "iskemliden ayaġ üzerine ḳalḳub taʿẓîmen nâme'i aldı ve bûsın idüb alnı üzerine ḳodı ve"[1885] ḳapu ketḫüdâsı semmûr kürk geydi ve donanmış at

1869 P: "ve" 90a
1870 P: ṣaḥrâsı ḳurbına, 90a
1871 P: ṣuyunuñ, 90b; E: 92a
1872 P: Titra, 90b
1873 P: "mi" 90b; E: 92a
1874 P: Titra, 90b
1875 P: Titra, 90b
1876 P: "ḥâżır" yok, 90b
1877 P: "ve" 92a
1878 E: didiler, 92a
1879 P: Titra, 90b
1880 P: "üzerine" 90b; E: 92b
1881 E: biz, 92b
1882 P: vardur, 90b
1883 P: "ġâyet ḳıtlıḳ var ve ḫastalıḳ var ve bir daḫî böyle ḫaber virdi ki küffâr ʿaskeri içinde" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 90b
1884 P: nâme, 90b
1885 P: "iskemliden ayaġ üzerine ḳalḳub taʿẓîmen nâme'i aldı ve bûsın idüb alnı üzerine ḳodı ve" yok, 90b

çeküp bindi ve kendüsi ile gelen tevâbiʿine ḫılʿat geydürdiler. Ḳapu ketḫüdâsı küçük elçi maḳâmında oldı. Çâsâr ʿaskeriyle ʿasker-i İslâma ṭâḳat u muḳâvemete daḫî istiṭâʿat getüremeyüb "**fe ġulibû hünâlike fe'n-ḳalebû ṣâġırîn**" (K.K. 7/119)[1886] müşâhedesince"[1887] ʿâḳibet elçisi ve nâmesi **(72a)** Uyvar ṣaḥrâsında gelüb vâṣıl oldı **fî şehr-i Rebîʿi'l-evvel sene 75**[1888] (Rebîʿu'l-evvel 1075/Eylül 1664).

Mektub No: 76

Ṣûret-i nâme-i Çâsâr-ı Nemçe

"Biz"[1889] Allâhuñ ʿinâyeti ile Löpoldus[1890] Romen imparaṭorı dâʾimâ müdemmir-i muẓaffer ve Alaman ve Macar ve Çeh ve Dalmaçya ve Ḥırvât ve İslovin (ve daḫî niçe memleketüñ)[1891] Çâsârı ve Aʿusturya[1892] ve Burġundiye ve Breyanciye ve İsterciye ve Ḳonşiye[1893] ve Ḳorinola ve Moravya vilâyetlerinüñ varşâ ve ḥâkimi ve daḫî Loẓaburya ve yuḳaruki ve aşaġuki Selrene ve Bernetiga ve برنتيرنه Tuḳḳa ve Sivavya ve Ḥasburḳ ve Teriş ve Ḳaretis ve Körmi ve Ġarsiye ve Alasya ve Burġunya ve aşaġaki ve yuḳaruki Levzarya ve Oslonya ve Tuḳḳa sâḥillerinüñ ve niçe memleketüñ imparaṭorı iz. İşbu ʿâlî nâmemüz ile cümle (ḫalḳa)[1894] iʿlâm iderüz ve ibdâ müẓâkere olmaḳ içün beyân iderüz çün bundan aḳdem vâḳiʿ olan ceng-i cidâl ve ḥarb u ḳıtâlden şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâh-ı İslâm Sulṭân Meḥmed Ḫan ḥażretlerinüñ ve bizüm mâ-beynimüzde ve İslâm pâd-şahlarınuñ ve bizüm selefimüz mâ-beynimüzde[1895] ellisekiz seneden berü munʿaḳıd u müncer olan ṣulḥ u ṣalaḥ ve ḥusn-i ḥâl ile ḳonşuluḳ munḳatıʿ olmış idi. Girü yeñiden ẕikr olınan dostluġı tecdîd ve ibkâl etmek içün işbu sene-i mübârekede **mâh-ı Muḥarremüñ** gününde ordû-yı İslâmdan ṭarafeynden bundan ṣoñra "inşâʾallâh"[1896] gelecek yigirmi seneye deg mümted olınması içün tarafeynüñ pâd-şâhları ḳabûl etmek üzre işbu mevadd ʿaḳd olınmuşdur ki her biri ʿayniyle ẕikr olınur. Evvel on madde bu maḥalde bi-lâ ziyâde ve-lâ noḳsân mesṭûrdur. İmdi biz daḫî bu ẕikr olınan mevâdde müteʿallıḳ olanlarınuñ ḥâṭırların ḫoş etmek, ẕikr olınan mevâddı ve şerâʾıṭı lafẓ-be-lafẓ niçe taḥarrî olınmış ise ṭarafımuzdan ḳabûl idüb maḳbûl ü merġûb dutub işbu ʿale'l-ḳadr olan nâmemüz ile her birini ibḳâ idüb yazıldugı minvâl üzre ḳabûl iderüz ve imparaṭorluġumuzuñ dîni ve kelâmı üzre ʿahd iderüz ki kendümüz ve vâriṣ ḫalîfelerimüz bu cümle mevaddı ṣadâḳat ile ḥıfẓ "u

1886 "İşte Fravan ve kavmi orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler."
1887 E: "fe ġulibû hünâlike fe'n-ḳalebû ẕâġırîn müşâhedesince" yok, 92b
1888 P: 1074, 91a
1889 E: "Biz" yok, 92b
1890 Leopold
1891 P: "ve daḫî niçe memleketüñ" 91a
1892 P: Aġusturya, 91a
1893 P: Frenşiye, 91a
1894 P: "ḫalḳa" 91a
1895 P: beyninde, 91a; E: 93a
1896 P: "inşâʾallâh" yok, 91a

icrâ"[1897] iderüz (ve)[1898] ḫılâfına cevâb göstermeyevüz. Bize tâbiʿ olanlara göster dimeyevüz[1899] ve cümlesini mażmûnı üzre icrâ idevüz ve itdürevüz ve mâdâm ki kezâlik şevketlü İslâm pâd-şâhı ṭarafından cümle **(72b)** mevadd maḳbûl olub ve merġûb u maḥfûẓ-ı müncer olub ve işbu mażmûnı üzre nâme-i hümâyûnları ile ibḳâ ve muḳarrer eyleyeler ve nâmeleri bu nâmemüz ile mübeddel ola ve ḥaḳîḳat ile her birin icrâ eyleyeler[1900] ve itdireler ve bir[1901] vechile kendü vükelâları vesâyir taḥt-ı ḥükûmetinde olan ḳulları ḫilâfına[1902] ḥareket idüb ḥîle vü baḥâne ile ḫilâfın eylemeyeler ve itdürmeyeler.[1903] Ṭarafımuzdan daḫî bâlâda ẕikr olınduġı üzre ḥıfẓ-ı ḥırâset olınalar. Bu aḥvâlüñ beyânı içün işbu nâmemüz kendü dest-i ḥaṭṭımuz ve Çâsârluḳ mührimüz ile müşerref olub tahrîr olınmuşdur **fî 17 mâh-ı Ṣaferi'l-ḫayr** min velâdeti ḥażret-i ʿİsâ (ʿa.m.).m[1904] ve Çâsârlıġımuzuñ yedinci senesi ve Macar ḳırallıġımuzuñ onuncu senesi ve Çeh ḳırallıġımuzuñ sekizinci senesi Löpoldus târîḫuñ **biñ yetmişbeş senesinde şehr-i Rebîʿi'l-evvelînüñ üçünci** (3 Rebîʿu'l-evvel 1075/26 Eylül 1664) güni pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ ṭaraf-ı salṭanat-ı ʿaliyyelerinden küçük elçi ile Uyvar Ḳalʿası ṣaḥrâsında Nemçe Çâsârına irsâl olınan;

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 7

Nâme-i Humâyûn-ı Nuṣret-maḳrûnları Ṣûretidür:

Hüve'l-muʿîn yerine altun ṣuyı ile dîvânî ḥaṭṭ yazılmışdur: Lâ ilâhe illa'llâhu ẕü'l-ḳuvveti'l-metîn ve ṣülüṣ ḥaṭṭıyle altun ṣuyiyle besmele yazılmışdur: Bismi'llâhi'r-raḥmânirrâḥîm ve ṭuġrâ-yı şerîf altun ṣuyiyle çekilmişdür.

Ḥamd ü ṣenâ-yı bî-ḥadd bî-ḳıyâs üzre[1905] efzûn ve sitâyiş-i tevḥîd-nümûn ve temcîd-i mażmûn-ı ezel, Ḫüdâ-yı müteʿâl ve Ḫüdâvend-i vâhibü'l-âmâl *celle şânuhû ʿani'ş-şübehive'n-naẓîr ve'l-miṣâl* ḥażretlerine olsun ki iṭâʿat-i evâmir u nevâhî ve şükr-i niʿami mütenâhî berekâtiyle cenâb-ı ḫilâfet-meʾâb (salṭanat-nisâbum aʿẓam-ı selâṭîñ)[1906] salṭanat-ı rû-yi zemîn ve bâb-ı seʿâdet iktisâb-ı maʿdelet-intisâbum melce-i ḥavâḳîn-i örnek-nişîn eyledi. Ve ṣalât ü selâm cemî-ʿi enbiyâ-i ʿiẓâm ʿale'l-ḫuṣûṣ ol faḫru'l-enâm ve mefḫar-i rusulü'l-kirâm şefî-ʿi rûz-i ḳıyâm Ḥażret-i Muḥammedü"l-Muṣṭafâ ṣalla'llâhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretine olsun ki; ṣıyânet-i ṣer-ʿi muṭahharları ve iʿânet-i sünen-i sütûde-eserleri ṣemerâtı ile ẕât-i sütûde-ṣıfât kâm-baḫş ve kâm-yâbum mesned-ârâ-yı dâru'l-mülk-i Cemşîd u Ḳayṣar ve vâriṣ-i Keyḫüsrev ve İsken-der eyleyüb taḥt-ı ḳabża-i tasarruf-ı ṣâḥib-ḳırânum ve dâḫil-i ḥavza-i ḥukûmet-i

1897 E: "u icrâ" yok, 93a
1898 P: "ve" 91b; E: 93a
1899 E: göstermeyevüz, 93a
1900 E: ideler, 93a
1901 E: bu, 93a
1902 P: ḫilâfete, 91b
1903 E: itdürmeye, 93a
1904 P: ʿaleyhi's-selâm, 91b
1905 P: rûz, 91b; E: ve zî, 93b
1906 P: "salṭanat-nisâbum aʿẓam-ı selâṭîñ" 92a; E: 93b

ḫidîvâne-i maʿdelet-ʿunvânum olan mesâkin ü aḳṭâr ve memâlik-i[1907] diyârdan **(73a)** eşrefü'l-büldân ve'l-emâḳîn ve ebreküʾl-medâʾin ve'l-mesâkin ḳıble-i cümle ʿâlem ve miḥrâb-ı teveccüh-i ʿâmme-i ümem olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Ḳuds-i Şerîf mübârekât-ı ḫâdimî ve ḥasretiʾl-mülûk olan bilâd-ı selâse-i muʿaẓẓama ki; İstanbul ve Edirne ve Bursa'dur. Ve Şâm-ı cennet-meşâmm ve Baġdâd-ı dâru's-selâm ve Mıṣır-ı nâdiretü'l-ʿaṣr-ı bî-hemtâ ve külliyen ıḳlîm-i ʿArabistân ve Ḥaleb-i şehbâ ve ʿıraḳ-ı ʿArab ü ʿAcem ve Basra ve Laḥsâ ve Deylem ve Raḳḳa ve Muṣul ve Şehr-i Zôr[1908] ve Van ve Diyâr-ı Bekr ve Ẕü'l-ḳadriye ve Kürdistân ve Gürcistân ve vilâyet-i Arż-ı Rûm ve Sivâs ve Adana ve Ḳaramân ve Maġrib-Zemîn ve Ḥabeş ve Tunus ve Dâru'l-cihâd Cezâʾir ve Ṭrablus ve Rodos ve Saḳız ve Aḳdeñiz ve Ḳaradeñiz ve Cezâʾir sevâḥili ve Diyâr-ı Anaṭolı ve Memâlik-i Rûm-ili ḥuṣûṣan memâlik-i Tâtâr-ı ʿadüvv-şikâr ve Deşt-i Ḳıpçaḳ ve Vilâyet-i Kefe ve Azaḳ ve Diyâr-ı Bosna ve Ḳanije ve Sigetvâr ve İstolni Belġrâd ve Eger[1909] ve Tameşvâr ve Dâru'l-mülk-i Üngürüs olan Budin ve aña tâbiʿ ḳılâʿ u ḫuṣûṣ ve memâlik-i Erdel ve Eflâḳ ve Boġdan ve taʿrîf-i tavṣîfden müstaġnî niçe ḳılâʿ u büldânuñ pâd-şâh-ı kişver-küşâyı "olan"[1910] ve Şehin-şâh-ı memleket ârâsı **es-Sulṭân ibn-i's-Sulṭân ve'l-Ḥâḳân ibni'l-Ḥaḳân es-Sulṭân Meḥmed Ḫân ibni's-Sulṭân İbrâḥîm Ḫân ibni's-Sulṭân Aḥmed Ḫân**um ki; menṣûr-ı bâhirü'ẓ-ẓuhûr salṭanatum ve şân-ı sâṭıʿı'n-nûr ḫilâfetem ʿanʿane-i sulṭânu'l-berreyn ile maʿnûn ve zîver-i ḫâḳânü'l-baḥreyn ile müzeyyen eyledi şükran ʿalâ tilke'n-niʿami şeyme-i kerîme-i âbâ vu ecdâd-ı şecâʿat nihâd ve nıṣfet-i muʿtâdımuzuñ ʿavâṭıf-ı ḳadîmesi üzre żabṭ-ı ḥırâset-i memâlik-şuġûr ve bilâd u ḥimâyet, reʿâyâ ve fuḳarâ-i ʿıbâda ẕimmet ü hamiyyet-i[1911] şâhâneme lâzım ve râfet ü şefḳat-i mülûkâneme sezâ-vâr ve mühimm olmaġın bi'l-fiʿl ʿasker-i encüm-şümâr-ı nuṣret şiʿârumla ser-ḥadd-i Üngürüs ve tevâbiʿâtı aḳtârına ser-dâr ve sipeh-sâlârum ẓafer-iştimâli naṣb u irsâl ḳılınan düstûr-ı ekrem müşîr-i efḫam niẓâmu'l-ʿâlem nâẓım-ı menâzimü'l-ümem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri'ṣ-ṣâḳıb mütemmim-i mehâmi'l-enâm bi'r-reʾyi'ṣ-ṣâʾib, mümehhid-i bünyâni'd-devlet-i ve'l-iḳbâl, müşeyyid-i erkâni's-seʿâdet-i ve'l-iclâl, mükemmil-i nâmûs-ı salṭanati'l-ʿuẓmâ, mürettib-i merâtib-i ḫilâfeti'l-kübrâ, fâtiḥ-i ebvab-ı cihâd-ı kâsir, şevket-i erbâb-ı ʿinâdi'l-ġâzî fî sebili'llâhi livechi'llâhi'l-maḥḳûf bi-ṣunûfi ʿavâṭıf-i'l-meliki'ṣ-"ṣamed".[1912] Vezîr-i aʿẓam-ı âṣaf-şiyem ve vekîl-i muṭlaḳ **(73b)** ṣadâḳat-ʿılm ser-dâr-ı ekrem Aḥmed Paşa *edâme'llâhu Teʿâlâ iclâlehû* ve żâʿafe iḳtidârehû. ʿasâkir-i manṣûrem ile ḫaẕemât-ı hümâyunum itmâmına taḳayyüd üzre iken iftiḫâru'l-ümerâ-i'-l ʿiẓâmi'l-ʿîseviyye, muḫtâr-i kiberâi'ṭ-ṭâʾifeti'l-mesîḥiyye vilâyet-i Alaman ve Çeh ve Macar vesâʾir niçe diyâruñ ḥâkim-i'l-ḳaviyyi'l-iḳtidârı ve millet-i Naṣrâniyye-i mülûkânem ulusı ve ḥurmetlüsi Roman imparaṭorı Löpoldus *ḫutimet ʿavâḳıbehû bi'l-*

1907 P: "ve" fazla, 92a
1908 E: Zôl, 94a
1909 P: Egre, 92a
1910 P: "olan" yok, 92a
1911 P: zimmet-i himmet, 92b
1912 E: eş-şamed" yok

ḫayr ile elli sekiz seneden berü mâ-beynde münʿaḳid ve pây-dâr olan mebâdini-i[1913] ṣulḥ u ṣalaḥ baʿżı vekâyiʿ ve iḫtilâl sebebi ile munḳatıʿ ve zâʾil olub mâ-beynde ḥurûb u ḳıtâl ve ceng-i cidâl ṣûret-nümâ olmaġile mûcib-i âsâyiş-i ehâli-i bilâd ve mûcib-i[1914] ârâyiş-i raʿiyyet ve fuḳarâ-i ʿıbâd olan ṣulḥ u ṣalâḥı müceddeden vażʿ u tecdîd ve ḥuḳûḳ-ı dostı ve civâr-ı ḳadîmenüñ ḳavâʿidin teşyîd ü temhîd olınmasın. Arada ve iltimâs itdüklerin ordû-yı hümâyûn-ı nuṣret-nümûnumda olan ketḫüdâsına muʿtemed âdemisi gelüb ol daḫî tecdîd-i esâs-ı yek-ciheti ve temhîd-i mebâniʾi dostı idüb mevâdd-ı ṣulḥı söyleşüb fayṣal virecek mertebe kendüye vekâlet-nâme geldügin bildürmegin ordû-yı hümâyunumda bi'd-defeʿât mükâleme ve müẓâkereden ṣoñra on madde üzerine ḳarâr virilüb vükelâ-yı ṭarafeyn rıżâları ile işbu sene-i **ḫamsîn ve sebʿîne ve elf Muḥarremü'l-ḥarameynüñ on altıncı** (16 Muḥarrem 1075/9 Ağustos 1664) gününden yigirmi sene tamâmına deg müddet taʿyîn olınub ve ṣulḥ u ṣalâh baġlanub cânibeynden maʿmûlü'n-bih olmaḳ üzre temessükler virilmek lâzım geldükde müṣâru'n-ileyh ser-dâr-ı ẓafer-iḳtidârum daḫî ṭaraf-ı bâhiri'ş-şeref-i ḫusrevânemden vekîl-i muṭlaḳum olduġı ḥasebiyle vech-i meşrûh üzre on maddeye temessük virdügin ve virilen mevâdd kaġıdı mażmûn-ı müʾeyyed ve müʾekked Çâsâr-ı bâ-vaḳâr ṭarafından ordû-yı hümâyûnuma nâmesi gelmek üzre ḳarâr virildügin pâye-i serîr-i aʿlâma ʿarż u telḫîṣ ve nâmesi geldükde ṭaraf-ı hümâyûnumdan daḫî ṣulḥ u ṣalâḥa müsâʿade olınub nâme-i şevket-maḳrûnum virilmesin tażarruʿ u niyâz eyledükde refâhiyyet-i fuḳarâ-yı ṭarafeyn ve râḥat-ı ʿaceze-i cânibeyn (içün)[1915] recâ vu niyâzı ḥużûr-ı fâʾiż olınur. Mülûkânemüzde maḳbûl ṭutılub ṭarafeyn vükelâsınuñ temessüklerinde mestûr olan on maddeʾi mutażammın ve ṭaraf-ı hümâyûn-ı şehinşâhımuzdan[1916] daḫî mevâdd-ı meẓkûre[1917] muʿteber ve maḳbûl **(74a)** ṭutulduġın muḫayyer ve müştemil ḥaṭṭ-ı ḥümâyûnum-ı seʿâdet[1918] -maḳrûnumuz ile fermân-ı ʿâlî-şânımuz ṣâdır olmaġın işbu ṭuġrâ-yı ġarrâ-yı cihân-ârâmuz ile müşerref nâme-i hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnımuz ʿinâyet ü erzânî ḳılınub cümle umûr-ı ṣulh noḳṭa benoḳṭa riʿâyet ü ḳabûl ve yerlü yerinde maḥfûẓ u menḳûl olmaḳ içün işbu on maddedür ki ʿayniyle ẓikr olınur ve "olındı".[1919]

İmdi fîmâ baʿdeḥû vech-i meşrûh üzre tecdîd ü temhîd olınan ṣulḥ u ṣalâḥ-ı müstevcibü'l-felâḥ muḳarrer ve muʿteber ṭutulub yerleri ve gögleri yoḳdan var iden Ḥażret-i Allah celle şânuhû'nuñ ism-i şerîfin yâd ve Peyġamberimüz ḫâtemü'n-nebiyyîn ve faḫru'l-mürselîn Muḥammed Muṣṭafâ (ʿa.m)[1920] Ḥażretlerinüñ muʿcizât (-ı keşîretü'l)[1921] berekâtların irâd idüb meşîme-i kerîme-i ḫusrevân-ı ṣadâḳat-muʿtâd ve ḳâʿide-i marżıyye-i tâc-dârân-ı vefâ istinâd üzre ʿahd ü mîṣâḳ

1913 P: mebâniʾi, 92b; E: 94b
1914 P: mûriş-i, 92b
1915 P: "içün" 93a; E: 94b
1916 P: şâhânımuzdan, 93a; E: 94b
1917 P: mezbûre, 93a
1918 P: nuşret, 93a
1919 P: "olındı" yok, 93a; Köprülü, Paris ve Esad Efendi nüshalarında "olındı" kelimesinden sonra boşluk bırakılmış. E: 93a
1920 P: ṣṣalla'llâhu Teʿâlâ ʿalehi vesellem, 93b
1921 P: "-ı keşîretü'l-" 93b

iderüz ki ẕikr olınan mevâduñ şürûṭ-ı ḳuyûdına ve ṣulḥ u ṣalâḥuñ mevâṣîḳ-ı ʿuhûdına kemâl mertebe riʿâyet olınub mademki ol cânibden ḫilâfına vażʿ u ḥareket ṣudûr u ẓuhûr bulmaya ṭaraf-ı hümâyûn-ı pâd-şâhânemüzden ve aʿḳâb-ı ensâbımuzdan ve vükelâʾi[1922] ʿâlî-maḳâm vesâʾir mîr-i mîrân sâḥibü'l-iḫtişâm ve ümerâ-i ẕevi'l-iḫtirâm ve ʿumûmen ʿasâkir-i nuṣret-encâm-ı ẓafer-peyâmımuzdan ve cümle ʿubûdiyyetimüz ile şeref-yâb olan ṭavâʾif ve ḫuddâm bir ferd ḫilâfına (müteʿallıḳ)[1923] ḥareket eylemese.

ḤİKÂYET-İ ʿAVDET ve İNŞİRÂM-I ʿASÂKİR-İ İSLÂM[1924]

Çünki Uyvar Ḳalʿası altında ṣulḥ u ṣalâḥ münʿaḳid oldı ve nâmeler teslîm 236olındı birḳaç gün oturaḳ oldı. Uyvar'uñ varoşun ve baʿżı yerlerin taʿmîrden ṣoñra ṣafa-yı ḥâṭırile ve sürûr-ı ṣad-hezâr ile ʿavdet olınub Gölbaşı'na ḳonılub iki gün oturaḳ olub ʿasker-i İslâm cisrden geçince baʿdehû göç olub Üstürġon Ṣaḥrâsına ḳonuldı. Andan Eski Budin'e ḳonılub andan müterettib alay ile Budin Ṣaḥrâsı'na ḳonılub ve birḳaç gün oturaḳ olub anda Tâtâr ʿaskerine icâzet virilüb cümle mirzalar ḫilʿat geyüb ʿaẓîm żiyâfet ve reʿâyet olınub Ḫân-zâdeye semmur kürk ve altun ḳılıç ve terkeş ve donanmış at iḥsân olınub ve cümlesinüñ yüzine ṣadr-ı **(74b)** aʿẓam cevab idüb âferîn, yüziñüz aḳ olsun. Eyü ḫiẓmet itdiñüz Ḫan ḥażretleri bunda kendüsi bile olsa ancaḳ bu ḳadar olurdı. Ziyâde nice mümkin varuñ eyü sâʿatlerle uġurıñuz ḫayrlu ola. Baʿdehû birḳaç günden ṣoñra müşâvere olub cümle vüzerâ ve beglerbegiler ve ocaḳ ḫalḳı ile müşâvere oldı ki ṣadr-ı aʿẓam bunlara ḫiṭâb itdi ki; paşa ḳardaşlar ne dirsiz, bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ murâd üzre cümle maṣlaḥatlar görüldi. Ayrıḳ[1925] bir iş ḳalmadı nihâyet yine böyle ḳışla olsun mı, yoḫsa büyük elçi pîş-keş ile gelmedin vaṭana gidülsün mi ḳanḳısı evlâdur. Cümlesi omuzın ṣıḳdı; siz aʿlemsiz didiler. Bu defʿa yine sâḥib-i devlet bunlara ḫiṭâb eytdi ve ḫayrlı işleri birer birer taḳrîr itdi buyurdu ki; işte rûz-ı ḳâsıma on beş gün ḳaldı. Vaḳt teng oldı, elçi daḫî dört ay içinde bundadur. Gitsek belki ziyâde eglene. Emmâ ḳışla olsa bir gün ziyâde eglenmez. Elçi gelür cümlesi ḳışlaḳ evlâdur didiler. Gerçi reʿâyâya zordur emmâ iḳtiżâsı budur ne çâre böyle Tâtâr ʿaskeri ḳışlada yoḳdur. Anlara icâzet virdük. Reʿâyâya büyük zor. Tâtâr ʿaskeridür ne ḥâl ise böyle ḳışla (daḫî)[1926] çekilür. Mâh-ı Rebîʿu'l-**âḫirinüñ ġurresi**nde (1 Rebîʿu'l-âḫir 1075/22 Ekim 1664) Budim'den ḳışlaya ʿazîmet olındı. Maḥrûse-i Belġrâd'da ṣafâ-yı ḥâṭır ile yine ikinci defʿa ḳışla olub elçi-i mezbûr dört ay vaʿdesiyle gelür deyü intiẓâr üzre iken Budin Vezîri Meḥmed Paşa'ya mektûblar yazılub; ʿacaba elçi neʿaceb gelmedi vaʿdesi geldi "ve"[1927] geçdi bu ne ḥaldür. Vezîr müşâru'n-ileyh Meḥmed Paşa birḳaç defʿa Beç'e "ve Beç"[1928] ṭarafına çâsûs gönderüb gelen çâsûslar öyle ḫaber virirler ki Nemçe ḳı-

1922 P: vüzerâ-yı, 93b
1923 P: "müteʿallıḳ" 93b; E: 95a
1924 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 372, Olayı aynı şekilde anlatmaktadır.
1925 E: ġayri, 95b
1926 P: "daḫî" 94a; E: 95b
1927 P: "ve" yok, 94a
1928 P: "ve Beç" yok, 94a

ralı ve vükelâsı durmayub elçi göndermek üzrelerdür. Lâkin pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine ikiyüz biñ ġuruşluḳ sîm metâʿ piş-keş işletmek üzre kimi kendü vilâyetinde işlenür kimi âḫer diyârda işletmek[1929] ile ol sebebden elçi vaʿdesin geçirdi. Ḫoş efendimüz Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'nuñ küllî iʿtiḳâdı var ki elçi gelür. Emmâ pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh beş on günde bir ulaḳlar gönderüb ve ḥaṭṭ-ı şerîfler ki neʿaceb eglendi ve vaʿdesi bir iki ay geçdi bu ne ḥaldür yoḫsa işüñ daḫî paḳ olmadı mı? Ḫalḳ ise cümle bu iʿtiḳâdda ki elçi gelmez dirler.[1930] ʿAle'l-ḫuṣûṣ ḥünkâr yanında olanlar daḫî bir alay **(75a)** nâ-hemvâre sözler söyleyüb ser-ʿasker ve vezîr-i aʿẓamı kesindi itmekde bunda çoḳ söz söylendi. Bir defʿa daḫî bundan ulaḳ gönderildi ki bu defʿa daḫî elçi çıḳdugı ḥaber var ise güzel ve illâ yine bir baş Beç altındaiz. Niyyet böyle iken mezbûr ulaḳ Belġrâd'dan üç günden Budin'e vardı geldi ve elçinüñ Beç'den gemilere binüb Budin'e doġru gelmededür deyü ḥaber getürdi. Bunda ḥayli sürûr ḥâṣıl oldı. "Biz daḫî"[1931] bizüm elçi'i Belġrâd'dan gönderdük ve bizüm elçinüñ Nemçe ḳıralına götürdügi[1932] hediyye[1933] aʿlâ baş çadır idi ve on (ʿaded)[1934] at ikisi donanmış "idi".[1935] Dîvân rıḥletleri ile ancaḳ bu ḳadar hediyyedür. İkisi daḫî Üstürġon[1936] yanında buluşub mübâdele olub Nemçe elçisi Belġrâd'a doġru "ve"[1937] bizüm elçi Beç'e doġrı gitmekde.

ʿAZÎMET-İ ṢADR-I AʿẒAM be-DÂRI'S-SALṬANA

Mâh-ı **Şevvâlüñ ibtidâsı**nda (1 Şevvâl 1075/17 Nisan 1665) Belġrâd'dan cümle ʿasker-i islâm ile ḥareket idüb rikâb-ı hümâyûna yüz sürmek içün ḳonaraḳ göçerek bir yerde ârâm etmeyüb Edirne'ye gelindi. Muṣṭafâ Paşa Köprüsi menzilinde seʿâdetlü pâd-şâhımuzuñ[1938] Muṣâḥib Muṣṭafâ Aġa'ʾi ḳarşu gönderüb ḫilʿat ve semmûr kürk ve ḥançer[1939] ve ḥaṭṭ-ı[1940] şerîf gönderüb; sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremümsin. Bu[1941] iki sene içinde itdügüñ meṣâliḥler maḳbûlüm olub yüzüñ aḳ olsun. Ecdâd-ı ʿiẓâmumuñ birisine naṣîb olmamışdur deyü ʿaẓîm iltifâtlar idüb andan vezîr-i aʿẓam ṣalt varub rikâb-ı hümâyûna yüz sürüb tekrâr semmûr kürk baʿdehû yarınki gün alay olub cümle yeñiçeri ṭurna telleri ṭaḳınub pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh (ḥażretleri)[1942] şehrden ṭaşra çıḳub ġazâdan gelen ġâzîleri seyr idüb Edirne ḳurbında ḳonılub yine yarınki gün alay olub alay köşki öginden gecüb anda daḫî pâd-şâhımuz devletiyle seyr idüb ṣaḥrâya ḳonılub ve ʿasker-i islâm'a daḫî

1929 P: işlenmek, 94a; E: 95b
1930 P: deyü, 94a
1931 E: "Biz daḫî" yok, 96a
1932 P: getürdügi, 94b
1933 P: hedâyâ, 94b
1934 E: ʿaded, 96a
1935 P: "idi" yok, 94b; E: 96a
1936 P: Üsterġon, 94b; E: 96a
1937 P: "ve" yok, 94b
1938 P: pâd-şâhımuz, 94b; E: 96a
1939 P: kelimelerde takdim tehir vardır, 94b; E: 96a
1940 E: ḥaṭṭ-ı, 96a
1941 E: Bir, 96a
1942 E: "ḥażretleri, 96a

icâzet virülmedügi[1943] gine[1944] elçi gelince tevaḳḳuf fermân olındı. Baʿdehû icâzet virilüb bir ay ḳadar oldı. Elçi dört yüz kefere ile boynuna maḳrame ṣarub geldi ve alay gösterüb piş-keş getürdi. Görenler böyle didi ki Âl-i Oṯmân ẓuhûr ideli böyle bir mükellef elçi daḫî gelmedi. Andan ṣoñra pâd-şâh-ı **(75b)** ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ rikâb-ı kâm-yâbına yüz sürdi **fî d** (Ẕi'l-ḳaʿde) **sene 75**[1945] (Ẕi'l-ḳaʿde 1075/Mayıs 1665). Baʿdehû vezîr-i aʿzamuñ kendüye żiyâfet idüb öginde cirit oynatdı. Elçi-i merḳûm oyun mıdur dögüş midür deyü sordı[1946] ve çoḳ taʿaccüb itdi. Pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ salṭanatınuñ ḳuvvet ü ḳudreti ne mertebe oldugın bildi ve kendüsi didi ki ḥadd-i ẕâtında dünyâ pâd-şâhlarından bu ḳadar[1947] büyük pâd-şâh yoḳdur. Elçi-i mezbûr rikâba yüz sürdükde ʿâdet-i ḳadîm üzre nâmesin teslîm eyledi. Andan ṣoñra pâd-şâhımuz Edirne'den ḥareket idüb Boġaz Ḥisârı'na doġrı ṣayd ü şikâr iderek "Boġaz Ḥisârına gelindi. Bir iki gün oturaḳ olub andan yine ṣayd ü şikâr iderek"[1948] İslâmbol'a gelindi. Elçi-i merḳûm Edirne'den toġrı İslâmbol'a varub cümle ziyâret-gâhları (ve selâṭîn câmiʿleri)[1949] ve yalıları ve tersâne-i âmire'i (ve)[1950] ḫünkâr sarayın seyr idüb ve çoḳ taʿaccüb idüb baʿdehû vezîr-i aʿẓam yine elçi-i mezbûrı Bahâyi (Efendi)[1951] Baḳçesi'nde eżyâf[1952] idüb beş çekdiri ile yalıları seyr iderek baḳçeye varıldı. Baʿde'ż-żıyâfe yine aḫşama ḳarîb gelindi. Baʿdehû bir iki aydan ṣoñra büyük dîvân olub ʿulûfe üzerinde elçi-i mezbûr yine rikâb-ı hümâyûna yüz sürüb nâmesin aldı ve birḳaç günden ṣoñra girü vaṭanına gönderildi. Eyü gördügin süvâl idenlere bir bir söyleyüb naḳl u ḥikâyet eylesün. "Ösek Köprüsi'n geçdük"[1953] ne dirâz idelüm Nemçe seferi ve vâḳıʿ olan aḥvâli bunda ḥatm-i ḳarâr oldı **fî şehr-i Rebîʿi'l-âḫir sene 1075** (Rebîʿu'l-âḫir 1075/Ekim 1664).[1954]

FAṢLÜ'Ṣ-ṢÂLiṢ[1955]

TEDÂRİK-İ MURÛR-I[1956] DERYÂ-YI CEZîRE-İ GİRİD BEYÂNIDUR

Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa Nemçe seferinden geldükden ṣonra pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinden icâzet isteyüb; pâd-şâhum devletüñde Nemçe aḥvâli görüldi ve elçi gelüb yüz sürdi murâd üzre oldı. Ve lâkin Venedik keferesinden daḫî devletüñde intiḳâm alalum ve Girid Cezîresi'nde varub Ḳandiye Ḳalʿası'n gele-

1943 P: virilmedi ki, 94b; E: 96a
1944 P: gide, 94b; E: gideler, 96a
1945 P: 1075; E: 95a; Osman Dede, 34b, bu ayı zi'l-hicce olarak vermektedir.
1946 P: söylerdi, 95a
1947 P: bundan, 95a; E: 96b
1948 P: "Boġaz Ḥisârına gelindi. Bir iki gün oturaḳ olub andan yine ṣayd ü şikâr iderek" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 95a
1949 P: "ve selâṭîn câmiʿleri" 95a; E: 96b
1950 P: "ve" 95a; E: 96b
1951 E: "Efendi" 96b
1952 E: şiyâfet, 95a; E: 96b
1953 E: "Ösek Köprüsin geçdük" yok, 96b
1954 Bu tarihte müstensih hatası vardır. Zira varak 75b' de 1075 yılı zi'l-kade ayında zikredilen olayın "ḥatm-i ḳarârını" Rebîu'l-âhir vermesi arasında çelişki var. Ayrıca Köprülü nüshası asıl metnin kenarında, 76 (1076 tarihi vardır ve bu tarih aynı hat ile yazılmıştır. Osman Dede, vr.34b' de "fi sittin ve sebʿîne ve elf (1076 kaydı var ki tarihi gelişim itibariyle doğru olan da budur.
1955 P: "Faṣl-ı ṣâliṣ" 95a; E: 96b
1956 E: "murûr-ı" yok, 96b

cek senede muḥâṣara idelüm. Şimdiden tedâriki görilüb bolayki Cenâbı Bârî ol ḳalʿadan daḫî ümmet-i Muḥammed'i ḫalâṣ ide idi.[1957] Girid Ḳalʿası bunca yıldur Âl-i Oṣmân salṭanata bayaġı velvele virdi ve dillerde daḫî dâstândur. Hemân düʿâñuz berekâtiyle (pâd-şâhımuz)[1958] **(76a)** bu meṣâliḥi daḫî görevüz. Pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretleri daḫî ruḫṣat virüb; gör imdi işiñi Allah âsân eyleye. Andan müşâvere olub herkes maʿḳûl gördi. Gerçi ʿasker-i islâm iki sene Nemçe seferinde zebûn oldı emmâ ne çâre! İḳtiżâsına göredür. Andan cebe-ḫâne ve ṭop ve gemiler ve bârut vesâʾir levâzım-ı seferiyye görülmege başlandı. Muḳaddemâ on iki seneden berü Edirne'de maḥbûs olan Venedik elçisi bu müşâvere aḥvâlin isitmâʿ eyledükde ṣulḥa râġıb oldı ve buluşmaḳ recâsında oldı. Vezîr-i aʿẓam ḥużûrına gelüb ṣulḥ ṭaleb eyledükde birḳaç maddeye ḳâʾil oldı Ṣuda Limanına aṣlâ rıżâ virmedi. Meẕkûr elçi cevâb virdi ki Suda Ḳalʿası bizüm şerefimüzdür, ol olmayınca biz de olamazız. Meẕkûr Venedik elçisine teklîf olınan eşyâlardur ki ẕikr olınur Ṣuda Ḳalʿası yıḳıla ve senede on iki biñ Frengî altun Girid Cezîresinde olan Ḳandiye Ḳalʿası ḫarac vire. Emmâ Ḳandiye Ḳalʿası anlaruñ ola ve yüz biñ Frengî altun elçisi bir kerre getüre hediyye ṭarîḳıyle. Ve bu sene aldugı palanḳaları girü vire. Anlar daḫî teklîfdür Ḳandiye ḳarşusında olan Yeñi Ḳalʿa yıḳıla ve Ṣuda Limanı anlarda ola ve yedi ḳalʿada olan esîrler[1959] âzâd ola ve birḳaç daḫî ṭarafeyne teklîf vardur. Cümleye ḳâʾil oldı illâ Ṣuda Ḳalʿası yıḳılmasına ruḫṣat virmedi. Bir ṭaşına biñ başımuz fedâdur deyü cevâb itdiler. Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa cevâb virdi ki inşâʾallâhu Teʿâlâ Ṣuda degil belki luṭf-ı Ḥaḳḳile Ḳandiye Ḳalʿası'n bile virürsiz. Ve tedârik-i levâzım görilüb bu defʿa on balyemez "ṭop"[1960] ve altı biñ ḳanṭar bârut ve ġayri levâzım añа göredür.[1961] Deryâ begleri cezîreye selâmet ile getürdiler "**fî**"[1962] **m** (Muḥarrem) **sene 1075**[1963] (Muḥarrem 1075/Temmuz 1664). Ve Cezîre-i meẕkûreye vâfir peşin ʿasker gönderildi ve anda daḫî Cezîrede vâfir balyemez "ṭop"[1964] ve bârut vesâʾir cebe-ḫâne firâvândur. Ancaḳ ʿasker-i islâm ile ṣadr-ı aʿẓam ḳarşu geçmege emîr, ʿasîrdür deyü begler cevâb[1965] virür. ʿAzîmete niyyet olındı ki Benefşe'ye[1966] varıla. Andan ḳarşu geçile. Yollara ṣurṣât ve her şey Menefşe'ye[1967] varılınca tedârik olınub **(76b)** İslâmbol'dan ṣadr-ı aʿẓampâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ile ṣayd u şikâr iderek Edirne'ye gelindi[1968] **fî şehr-i Şevvâl 25**.[1969] Rûz-ı ḥıżr gününe üç gün var idi. Anaṭolı Beglerbegisi ve Adana ve Ḳaramân Begleri[1970] gelüb yetişdiler. Edirne'ye gelecek gün selâma durdılar ve ḫılʿat

1957 P: behre-mend ideydi, 95b
1958 P: "pâd-şâhımuz", 95b; E: 96b
1959 P: esîr, 95b
1960 E: "ṭop" yok, 97a
1961 P: añа göre levâzımdur, 95b
1962 P: "fî" yok, 96a; E: 97a
1963 E: 75, 97a; Köprülü nüshasında aynı tarihin üstünde 76 / 1076 tarihi vardır ki doğru olan da budur.
1964 P: "ṭop" yok, 96a; E: 97a
1965 P: ḫaber, 96a
1966 P: Menefşe'ye, 96a
1967 E: Benefşe'ye, 97a
1968 P: geldi, 96a
1969 Bkz. Osman Dede, Vr. 35b; "25 şevvâl 1076 rûş-ı ḥışr henüz on üç gün ḳalmışdı..." ibaresi müstehsih hatası olduğunu ortaya çıkarmaktadır.
1970 P: "Begleri" yok, 96a; E: Beglerbegisi, 97a

geydiler. Melâʿîn-i meẕkûr Venedik ḳıralı üzerine sefer olduġın isitimâʿ idicek bu nâme'i, rikâb-ı hümâyûna gönderdi **fî 20 l** (Şevvâl).

Mektup No: 57

Ṣûret- i nâme-i Venedik

Şevketlü ve seʿâdetlü ve nuṣretlü şehen-şâh-ı Sulṭân Meḥmed Şah; öte yaḳanuñ ve Rûm-ili'nüñ ve ʿArab u ʿAcem ve Flisṭîn ve Mıṣır u Şâm ve buña göre nice memleketüñ pâd-şâhı ḥażretlerinüñ ḥużûr-ı hümâyunlarına Alah'uñ ʿinâyetiyle Venedik Dojı Duḳatiḳos Ḳont Rino ṭarafından tekrîm u taʿẓîm ile selâmlar taḳdîminden ṣoñra ʿallâmü'l-ġuyûb olan Allah Teʿâlâ ḥażretlerine maʿlûmdur. Bu ceng eṣnâsında Devlet-i ʿAliyye ile ḳadîmî dosluġı tecdîd eylemek arzusı cumhurımuza ḳarâr-dâde olub derûnımuzda eksük olmamışdur ve bed-ḫâhlaruñ elemi "ve reʿâyânuñ elemi"[1971] ve reʿâyânuñ tesellî ḥâṭırı içün ṣulḥ u ṣalâḥuñ muḥabbeti ṭarafımuzdan bu ḳadar senede ḥıfẓ olınmışdur. Ol sebebden ḥaṭṭ-ı hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnuñuz ile âsitâne-i ṣeʿâdetiñüze irsâl olınan civân-beste[1972] elçilerimüz[1973] merġûb elçimüz müddet-i medîd ol cânıblerde ḳalmışdur ki aḥvâl-i ṣulḥ u ṣalâḥı göre. Velâkin nice mevâniʿ ẓuhûr idüb bu âna degin ḥuṣûle gelmemişdür. Biz ḫôd devlet-i ʿaliyyeñüzüñ raġbet ü tekrîminden ve ʿırż-ı nâmûs-ı salṭanaṭuñuza lâ'iḳ olan kemâl-i riʿâyet ve temâm-ı tesellî ḥâṭır olmalarına ve kendü memleketimüzi ḥıfẓ etmek muḳteżâsınca teḳayyüd idüb imkan vechi üzre saʿy ü diḳḳat eylemişler ki devlet-i ʿaliyyeñüze olan raġbet ü tekrîmimüz ḥâṭır-ı hümâyûnları mureffahü'l-bâl olub şân-ı şevketimüz[1974] âfâḳda ʿâlî olmasına arzumuz olduġı maʿlûm-ı hümâyûnları ve geçen senelerde ʿaskerleriñüz Nemçe ve Macar seferlerine meşġuller iken Ḳandiye'de vesâ'ir yerlerde olan ʿaskerlerimüzi aṣlâ ḥareket itdürmeyüb sükût eylemeleri kâfîdür ki derûnumuzda olan raġbet ü maḥabbetimüzi herkese bildüre ve lâkin cumhûrımuzuñ ḥıfẓına ḥalel[1975] viren ve mümkin olmıyan aḥvaller terk olınub ḳîl ü ḳâl **(77a)** defʿ u refʿ olmasına şefḳat-i hümâyunlarından[1976] recâ olınur ve bundan aḳdem bu ceng ü cidâle bâʿiṣ olanı şemşîr-i ḳażâ-i cihân-güzâ[1977] ile ḥaḳlarından geldügiñüz gibi şân-ı şevketiñüze ve nuṣret-i ʿadâletiñüze lâ'iḳ olduġı üzre ṣulḥ u ṣalâḥuñ iḳâmetine[1978] merḥamet-i hümâyûnları ola. Bâḳî ʿömr ü devletleri mezîd-i bâd. **Fî 28 Receb sene 76** (28 Receb 1076/28 Şubat 1666). ***Der-sarâ-yı Duḳa.*** "Duḳa-i"[1979] meẕkûr (Venedik melâʿînüñ sarayıdur).[1980]

1971 E: "ve reʿâyânuñ elemi" yok, 97b
1972 P: batse, 96a; E: 97a
1973 P: baş mâẕilerimüz, 96a; E: macilerimüz, 96a
1974 P: şevketiñüz, 96a; E: 97b
1975 P: ḥalel, 96b
1976 E: humâyûnlar, 97b
1977 P: ḳaṣâ cereyânıñuz, 96b; E: 97b
1978 P: itmâmına, 96b
1979 P: "Duḳa-i" yok, 96b
1980 E: "Venedik melâʿînüñ sarayıdur" 97b

Mektup No: 58

Venedik melâʿînüñ cumhûrından Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'ya daḫî gönderilen mektûbuñ şuretidür

Âsitâne-i devlet ile ḳadîmî ve menfeʿatlü dostluḳ ve maḥabbeti tecdîd eylemek arzusı cumhûrımuzda ḳarâr-dâde olmaġile her vaḳitde bu arzumuzı iẓhâr etmeden ḥâlî olmamışuzdur. Ol sebebden baş ḳapıcılarımuz ʿızzetli ve muḥabbetlü Civân Bilarin[1981] ṣulḥ içün elçi taʿyîn olınub söyleşmeden ḥâlî olmamışdur ve ḥâlâ yine ṭarafımuzdan dostluḳ ṭaleb etmeden ḳuṣûrımuz olmaduġın âfâḳa bildürmek içün mümkin olduġı mertebe ve büyük ve daḳîḳ maṣlaḥata lâzım olduġı imkân u teḳayyüdi yerine getürüb işbu muḥabbet-nâmemüz ile maʿan şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâh ḥażretlerine aḥvâlimüzi bildürmişizdür. Cenâb-ı seʿâdetiñüzden ve Devlet-i ʿAliyye'nüñ sâ'ir ʿuḳalâ ve vükelâsından mercûdur ki bu eṣnâlarda bizüm daḫî dostluġımuzı yabana bıraḳmayub ḳadîmî dostluġumuz tecdîd olmasına saʿy buyurasız. Zîrâ ol Devlet-i ʿAliyye'nüñ raġbet ü ʿızzetini[1982] ḳalblerimüzde dâ'imâ mübeyyendür ve bu ḳîl ü ḳâl eṣnâsında kendüleri müntefiʿ olmaḳ ḳıyâsında olanlaruñ iġvâlarına ḳulaġımuzı dutmayub ıṣlâḥ-ı ḥale teḳayyüd idevüz. Bâḳî ʿömr ü devlet-bâd.

Emmâ melʿûn-ı bî-dîn gerçi bu maḳûle mektûblar yazar velâkin ḥîn-i ṣulḥ müẕâkeresinde ṣulḥdan ḳatî baʿîd olur. Emmâ Allah (Teʿâlâ)[1983] kerîmdür. Ḥaḳ celle ve ʿalâ ḥażretlerinden recâmuz budur ki Venedik melâʿîninden daḫî intiḳâm alına idi andan.

"ʿAZÎMET-İ SEFER-İ GİRİD"[1984]

Edirne'den ʿazîmet olub târîḫ-i mezbûrde ġurre-i Ẕi'l-ḳaʿdede revâne olındı. Pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretleri alay ile serâya getürdük. Baʿdehû ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî olgün Timurṭaş nâm menzile alay ile oṭaġa geldi ve birḳaç gün menzil-i mezbûrda oturaḳ murâd olınmaġa bâʿiṣ budur ki Ḳırım ḥânı Meḥmed Girây Sulṭânı pâd-şâhımuz tebdîl idüb Rodos'da maḥbûs olanlardan ʿÂdil Girây Ḫan, sulṭân naṣb olınub ḫalḳ arasında ʿaẓîm mesâvîler peydâ olub ʿazl ḫan Leh **(77b)** ve Ḳazaḳ ve Moṣḳov vesâ'ir ol ṭarafda[1985] olan kefereden imdâd ṭaleb idüb aṣlâ birisi imdâd virmeyüb ancaḳ kendü etmegile[1986] perverde olmışlar. Baʿżı mirzalar ve biraz Tâtâr başına cemʿ olub, elbette biz senüñ uġurıña can virenlerdeniz. Hemân gelen ḫan ile ceng iderüz didüklerinde baʿż-ı mertebe ruḫṣat virmiş, emmâ berüde ḫan olan ʿÂdil Girây pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ṭarafından ʿaẓîm iltifatlar görüb ve kendüsine imdâd olınacaḳ cemîʿ ʿasker ile taḫmîn olınub Özi Beglerbegisi ve Rûmili Beglerbegisi ve Sirmi ve Semendire sancaḳları ve bunlara tâbiʿ olan sancaḳlar

1981 E: Biladin, 98a
1982 P: ʿızzeti, 96b
1983 P: "Teʿâlâ" 97a
1984 P: "ʿAzîmet-i Sefer-i Girid" Metnin kenarında aynı hat ile yazılıdır, 97a
1985 P: eṭrafda, 97a
1986 P: etmegine, 97a

taʿyîn olınub ḫân-ı cedîd olan[1987] ʿÂdil Girây yigirmi pâre çekdiri ile Baḳçe Sarâya ṭoġrı gönderilüb varub taḫta otura deyü ve ḳalḳa. Sulṭân daḫî ḳaradan ve Yalı Aġası daḫî ḳaradan ulaḳluḳ ile Öz ṭarafına gönderilüb maḥall-i[1988] mezbûra varduḳlarında Bucaḳ Tâtârı ve Aḳ Kirman Tâtârı ve Noġay Tâtârı cümle ḳarşu çıḳub istiḳbâl idüb sulṭân herkimise biz ḳul[1989] deyü cevâb virdüklerinde ve donanma-yı hümâyûn ile ḥan "olan"[1990] ʿÂdil Girây Sulṭân varduḳda Baḳçe Sarây'ında olan Tâtâr daḫî istiḳbâl idüb ḫân-ı sâbıḳ Meḥmed Girây yanında ancaḳ iç oġlanı[1991] ḳalub ḳarârın firâra tebdîl idüb herkes memleketine doġrı firâr idüb bu tedbîr daḫî Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa ile oldı.

Ḫân-ı Sâbıḳ Olan Meḥmed Girây Ḫânuñ Bâʿiṣ-i ʿAzli Budur

Muḳaddemâ Nemçe seferine gidüldügde kendüyi sefere ḥaṭṭ-ı şerîfile daʿvet itdiler. Ḫân-ı sâbıḳ ise oġlını ancaḳ ḳırḳ-elli biñ Tâtâr ile gönderüb kendüsi gelmedi. Hele meṣâliḥ görüldükden ṣoñra (bu)[1992] ḳabaḥati ʿafv olındı. Baʿdeḥû Noġay Tâtârı pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinden raʿiyyet ṭaleb idüb ve senede yigirmi biñ ġuruş virmek şarṭıyle ve her nereye sefer olursa pâd-şâh uġurına giderüz. Ancaḳ bize bir mümkin olacaḳ yer taʿyîn buyursunlar. Cümle vüzerâ ile müşâvere olub meẕkûr Tâtârlara Silistre[1993] cânibinde baʿż-ı ḥâlî yerler olmaġile mezbûr Tâtârlara yer taʿyîn olınub ve ḳapucı başı Ḫalîl Aġa anlara yer göstere deyü taʿyîn olınub ḫân-ı sâbıḳ Meḥmed Girây mezbûr Noġay Tâtârın birazın ḳılıçdan gecürüb bunda daḫî ḥaṭṭ-ı hümâyûnı ḳomadugından ötüri başına bu felâket geldi **fî şehr-i Ẕi'l-ḳaʿde sene 1076**[1994] (Ẕi'l-ḳaʿde 1076/Mayıs 1666). Özi Paşası bu aḥvâli mektûbile bildürdi ki; **(78a)** ḫân-ı sâbıḳ firâr idüb Tâtâr ṭâ'ifesi ḥan olan ʿÂdil Girây'a ser-firû eylediler. Gelen ḫilʿat ve baḫşîş iḥsân olındı. Yine tekrâr ṣadr-ı aʿẓam ṭarafından bir muʿtemed âdem daḫî bu aḥvâli yoḳlamaḳ içün taḥḳîḳumdur deyü ulaḳluḳ ile gönderüb meẕkûr âdem gelince Timurṭaş menzilinde ḳarâr virildi ve **mâh-ı Ẕi'l-ḳaʿde**nüñ yevm (-i bâzarda)[1995] alay ile sancaḳ-ı şerîfi ordû-yı hümâyûna getürdiler. Cümle ocaḳ ḫalḳı ol gün ḫilʿat geydi.

ḪİKÂYET-İ AḤVÂL-İ BAṢRA[1996]

Başra şehrini ocaḳlıḳ ile taṣarruf iden Ḥüseyin Paşa bir alay nâ-hemvâre vażʿ u ḥareket idüb def-ʿi murâd-ı şehriyârî olmaġile Baġdâd Paşası İbrâḥim Paşa serʿasker taʿyîn olınub ve meʿân Ḥaleb Beglerbegi'si "ve Şehr-i Zôl ve Diyâr-ı Bekr Beglerbegisi"[1997] ve Muṣul ve ol ṭarafda sancaḳ begleri ile ve zuʿamâ ve erbâb-ı

1987 P: olınub, 97a
1988 P: menzil-i 97a
1989 P: ḳuluz, 97b
1990 E: "olan" yok, 98a
1991 E: oġlanları, 98b
1992 P: "bu" 97b; E: 98b
1993 P: Silisre, 97a; E: 98b
1994 E: 76, 99a
1995 P: "-i bâzarda" 97b; E: bâzarında, 99a
1996 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 399, Olay daha teferruatlı olarak anlatılmaktadır.
1997 E: "ve Şehr-i Zol ve Diyâr-ı Bekr Beglerbegisi" yok, 99a

tîmar ile ser-ʿasker müşâru'n-ileyh Baġdâd altında yaḳîn otuz ḳırḳ biñ ʿasker cemʿ idüb ve ṭop cebe-ḥâne ile ser-dâr-ı müşâru'n-ileyh Başra Beglerbegisi Ḥüseyin Paşa üzerine ʿazîmet idüb meşhûr olan Ḳorna Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb emmâ fetḥ ḥaberi daḫî gelmedi. Mâh-ı Recebde bu ʿasker Baġdâd altında cemʿ olur iken Ḳızılbâş-ı bed-meʿâş vesveseye düşmesin deyü Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa ṭarafından ḥanlar ḥânına mektûb, yazılub mefhûmı budur:

Mektup No: 59

Ḥanlar ḥânına mektûb (ṣûret-i budur)[1998]

Selâm u kelâmdan ṣoñra Başra Paşası Ḥüseyin Paşa pâd-şâh-ı ʿâlem-penâha hemvâre vażʿ u[1999] ḥareket idüb izâlesi lâzım gelmegin Baġdâd altında biraz ʿasker cemʿ itdük. Varub müşâru'n-ileyh Ḥüseyin Paşa'ya cezâsın vireler. Ḥâṭıruñuza bir teşvîş gelmesin. Ṣulḥa muġâʾir bir vażʿ u ḥareket olmaz ve ziyâde tenbîh olınmamışdur ve müşârun ileyh Ḥüseyin Paşa'ya imdâd (ve)[2000] iʿânetden iḥtirâz olına ki ṣoñra ṣulḥa muġâʾir bir iş olınmaya ve dîvan çâvuşlarından ʿAbdu'l-ġanî çâvuş ile gönderildi fî r (Rebîʿu'l-âḫir).

Mektup No: 60

Mektûb-ı Ḥanlar ḥânı

Selâm (ve)[2001] kelâmdan ṣoñra mektûb-ı merġûbları ki istiḥkâm-ı ṣulḥ u ṣalâḥ[2002] müştemildür. ʿUmdetü'l-emâṣil ve'l-aḳrân ʿAbdu'l-ġanî Aġa yediyle vaḳt-i mübârekede vâṣıl oldı ki, şâhımuz ḥażretleri seyr ü temâşâ ḳaṣdıyle Mâzande revâne müteveccih "ve"[2003] ʿâzim olmışlar idi. El-ḥamdüli'llâhi teʿâlâ bu tarafdan daḫî ḫalel ü noḳsân ṭârî olmaz . Mektûb-ı meveddet üslûbda Başra ṭarafına taʿyîn olınan ʿaskerden ḫilâf-ı ṣulḥ u ṣalâḥ bir maʿna añlanmasın deyü taṣrîḥ **(78b)** buyurulmış. Lâkin esâs-ı ṣulḥ u ṣalâḥ üstüvâr olub cemʿiyyet-i ʿasker ṭarafuñuza müteʿallıḳ memâlikde iken öyle maʿnâ tevehhüm olınmaz. Belki, bu kelâmdan ġaraż şöyle fehm olınur ki; eger Başra Paşası imdâd u iʿânet ṭaleb iderse bu ṭarafuñ dostluġın riʿâyet idüb mezbûre müsâʿid ve imdâd olınmaya dimekdür. İmdi żamîr-i münîrlerine ḫafî buyurulmaya ki bu dergâh-ı muʿallâ bendelerinden bir aḥadüñ ḥaddi yoḳdur ki ṣulḥ u ṣalâḥa muḫâlif bir vażʿ u ḥareket eyleye ve şimdi daḫî ümerâʾi ḥudûd ve beglerbegilere evâmir-i şerîfe gönderilüb ḫilâf-ı ʿahd ü peymân, mezbûre imdâd etmeyeler deyü tenbîh ü tehdîd olınmuşdur. Bundan aḳdem ṣulḥ u ṣalâḥı riʿâyet içün meẓkûruñ istidʿâ ve recâsı istimâʿ olınmaduġı gibi bundan ṣoñra daḫî ḳarîn-i ḳabûl olmaz. Hemân cenâb-ı şerîfleri daḫî izdiyâd-ı meveddet ü ülfete saʿy-i cemîllerin[2004] mebẕûl buyuralar ***Bâḳî mürüvvet***[2005]***-bâd***.

1998 P: "ṣûret-i budur" 98a
1999 P: vaşʿa, 98a; E: 99a
2000 P: "ve" 98a; E: 99a
2001 P: "ve" 98a
2002 P: ṣalâḥı, 98a; E: ṣalâḥa, 99a
2003 E: "ve" yok, 99a
2004 E: cemîlleri, 99b
2005 P: ʿizzet, 98b

Bi-ḥamdi'llâh (-i Teʿâlâ)[2006] ʿasker-i islâm Nemçe seferinde iken Ḳızılbâş ṭarafından aṣlâ ṣulḥ u ṣalâḥa muġâʾir bir vażʿ u ḥareket olmayub ancaḳ öyle "ḫaber virildi"[2007] ki Ḳızılbâş ve Şâh kendüsi bile ʿasker-i islâm ġazâda iken anlar daḫî düʿâ iderler imiş. Bolayki Cenâb-ı Bârî düşmânuñ bundan ṣoñra[2008] başîretlerin baġlaya ki Venedik melâʿîni daḫî ʿasker-i islâmuñ kerâmetin göre ve menzil-i mezbûrde ki Timurṭaş'dur. Girid Cezîresi'nde ʿasker-i islâm ser-dârı Aḥmed Paşa'dan mektûb gelüb[2009] mefhûmında Ḳandiye Ḳalʿası'na ʿaẓîm çoḳ kefere imdâda geldi. Hergün ve hergice ve hersâʿat ḳalʿadan ṭaşra ordû-yı hümâyûna küffâr-ı ḥâksâr alayları ile gelmek ṣadedinde (iken)[2010] islâm ʿaskerinüñ daḫî hücûmlarına ṭâḳat getüremeyüb girü ḳalʿaya firâr iderlerimiş. Lâkin bundan ṣonra daḫî ziyâde küffâr gelür ise cezîrede olan ʿasker-i islâm ṭâḳat getüremez. Hemân bir gün evvel ʿaskere imdâd etmek ümîdindeiz. Efendimüz[2011] daḫî menzil-i mezbûrdan mâh-ı **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yedinci** güni zaġarcı başıʾı iki biñ yeñiçeri ile Boġaz Ḥisârı'na doġru gönderüb andan "inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2012] begler gemileri ile cezîreye varalar (ve Adana ve Anaṭolı paşaların daḫî gönderdi ki Çeşme'ye varub andan cezîreye inşâʾallâhu Teʿâlâ varalar)[2013] Biz daḫî[2014] inşâʾallâhu Teʿâlâ[2015] ʿan-ḳarîb ol cezîreye varmaḳ üzreleriz. Menzil-i mezbûr ki Timurṭaş'dur. Ẕikr olınan menzilde **(79a)** muḳaddemâ Nemçe ṭarafına elçilük ile giden Rûm-ili pâyesiyle olan Meḥmed Paşa geldi ve pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine Nemçe ḳıralından nâme getürdi. Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa'ya Çâsâr'dan mektûb ve baş vekîlinden mektûb getürdi.

Mektup No: 61

Ṣûret-i mektûb-ı Çâsâr[2016] ki Ṣadr-ı aʿẓam'a gelmişdür

Allâh'uñ ʿavn ü ʿinâyeti ile Romen imparaṭorı dâʾimen muẓaffer. ʿızzetlü ve seʿâdetlü muḥabbetlü dostumuz ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ istiḥkâmı içün ṭarafeynden elçiler olıgeldügi üzre mübâdele olınub ʿızzetli Meḥmed Paşa daḫî ʿuhdesinde olan ḫiẓmeti edâ idüb icâzetimüzle İstanbul'a ʿavdet idüb ve taʿyîn olduġı ḫiẓmetüñ edâsını iʿlâm etmek içün ol ṭarafa revâne olmışdur. Müşâru'n-ileyḥ Paşa ḥażretleri bize iʿlâm eyledügi aḥvâlde ṣulḥ u ṣalâḥda cenâb-ı şerîfiñüzüñ raġbetini taḳrîr eylemişdür. Ḥadd-i ẕâtında mertebeñüzüñ iḳtiżâsınca ṣulḥ u ṣalâḥa raġbetiñüz olur ise ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥa ehl-i islâm ṭarafından merʿî ṭutulub ḫilâfına bir şey ẓuhûr etmesine rayb-ı gümânımuz yoḳdur. Bu ṣulḥ u ṣalâḥda olan

2006 P: "-i Teʿâlâ" 98b; E: 99b
2007 E: dirler, 99b
2008 P: bundan ṣoñra düşmânuñ, 98b; E: 99b
2009 P: geldi, 98b
2010 P: "iken" 98b
2011 P: Aḥmed Paşa, 98b; E: ṣadr-ı aʿẓam
2012 P: "u Teʿâlâ" 98b
2013 P: "ve Adana ve Anaṭolı paşaların daḫî gönderdi ki Çeşme'ye varub andan cezîreye inşâʾallâhu Teʿâlâ varalar" 98b
2014 E: "İnşâʾallâh u Teʿâlâ begler gemileri ile cezîreye varalar ve Adana ve Anaṭolı paşaların daḫî gönderdi ki Çeşme'ye varub andan cezîreye inşâʾallâhu Teʿâlâ varalar Biz daḫî" yok, 99b
2015 P: er-raḥmân, 98b; E: 99b
2016 P: Çâsar'dur, 99a

raġbetimüzi bâlâda ẕikr olınan Meḥmed Paşa müşâhede eyledügi üzre beyân eyleye ve kendü taʿyîn olınduġı elçiligin edâ idüb ṭarafımuzdan daḫî lâʾiḳ olduġı üzre taʿẓîm ü tesellî ḳılınub gönderilmişdür. Bâḳî luṭf-ı Ḳayṣariyye ve maḥabbet ü meveddet-i Çâsâriyyemüz cenâb-ı şerîfiñüz ile müstedâm ve ber-ḳarâr-bâd. ***Der-Şehr-i Beç.*** **Taḥrîren fî 2 Ramażân sene 76** (2 Ramażân 1076/8 Mart 1666). ***Löpoldus***

Mektup No: 62

Müşâru'n-ileyh Çâsâr'uñ baş vekîlinden Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa'ya gelen mektûbuñ tercemesidür. Bi-yed-i Meḥmed Paşa-i elçi

ʿIzzetlü ve seʿâdetlü ve mevedetlü muḥibb dostımuz ḥażretlerinüñ ḥużûr-ı şerîflerine dostluġa lâʾiḳ ṣenâlar ve ḫiẓmetler iblâġından ṣoñra muhibbâne inhâ olınurki; devletlü ve şevketlü Çâsâr efendüm elçilük ile irsâl olınan ʿızzetlü Meḥmed Paşa ḥażretleri, şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâh-ı islâm ḥażretlerinüñ elçiligin geregi gibi edâ idüb olıgeldügi üzre mübâdele olınub ve ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ ibḳâsına lâzım olan aḥvâli görüb iẕn-i Ḳayṣarî ile lâʾiḳ olduġı üzre girü ʿavdet etmekle işbu muḥibb-i efzûn u meveddet-füzûn mektûbumuz taḥrîr ve ḥużûr-ı şerîflerine irsâl olındı ki cenâb-ı şerîflerine olan muḥabbetimüzi **(79b)** iẓhâr idüb ẕikr olınan elçinüñ aḥvâline nażar u merḥamet eṣerlerin iltimâs ideyoruz ve ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ iḳtiżâsınca ser-ḥadlerde vâḳiʿ olan fesâdâtı ve herkes ḥudûdun ṭaşra reʿâyâ ve vilâyeti iṭâʿat itdürmek isteyenleri refʿ u defʿ buyurub reʿâyâ fuḳarâsı âsûde-ḥâl olub ṣulḥ u ṣalâḥdan müntefiʿ ve bu dostluġuñ meyvesinden ḥıṣṣe-mend olınmaları bâbında saʿy-i cemîlleri recâ olınur. Zîrâ ṭarafımuzdan kendü ser-ḥadlerimüzde minvâl-i meşrûḥ üzre tenbîh ü teʾkîd etmemüz ile ṣulḥ u ṣalâḥ ziyâde ḥıfẓ olınub ḫilâfın işleyenlerüñ bilâ kelâm ḥaḳlarından gelinür. Bâḳî ṣulḥ u ṣalâḥda olan Çâsâr efendimüñ meyl ü maḥabbeti müşâru'n-ileyh Meḥmed Paşa ḥażretlerine[2017] tafṣîl üzre beyân etmelerine ḥavâle olınmışdur. Allah Teʿâlâ ʿömr ü devletlerini mezîd ve mesʿûd eyleye **fî 5 r** (Rebîʿu'l-âḫir) **sene 76**[2018] (5 Rebîʿu'l-âḫir 1076/15 Ekim 1665). Cenâb-ı şerîfiñüz ḫiẓmetlerine ḥâżır-ı ġarûḳ ***Anibâl Ġoncaġa***,[2019]

Mektup No: 63

Müşâru'n-ileyh elçi Meḥmed Paşa Nemçe Çâsârı'ndan rikâb-ı hümâyûna getürdigi nâmenüñ tercemesidür[2020]

Allah Teʿâlânuñ ʿavn ü ʿinâyeti ile naṣb olınmış Romen imparaṭorı ve Alaman (ve Macar ve Çeh ve Dalman)[2021] ve Ḫırvât[2022] ve İslovin (ve

2017 P: ḥażretleri, 99b
2018 P: 16, 99b
2019 P: Ġoncefe, 99b
2020 Mehmed Râşid Efendi, I, 119, Aynı mektubu zikretmektedir.
2021 P: "ve Macar ve Çeh ve Dalman" 99b; E: 100b
2022 P: Ḥızvâr, 99b

Avustury)[2023] ve Burġundiye ve Breyanciye ve İsterye (ve Ḳarniye)[2024] ve Ḳarniyola[2025] ve Moravya ve Loçenpurġa ve Selerine ve Virtenperġ ve Tuḳḳa ve Sivavya ve Ḥaşpurḳ ve Tizoli[2026] ve Ḳıretis ve Kiyordaḳ ve Ġorsiya ve Essacya ve Burġunya ve Luvṣaçya ve Markiye ve Sâḥil-i baḥr Nilmûn memleketlerinüñ ḳıralı şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâh-ı şehin-şâh-ı meşriḳ (ve)[2027] Rûm-ili ve bizüm hem-civârımuz (ve muḥabbetlü)[2028] dostumuz **Sulṭân Meḥmed Ḫan** ḥażretlerinüñ dostluġa lâʾiḳ selamlar ve cemîʿ (ḫayrlu)[2029] maṣlaḥatıñuzuñ izdiyâd-ı seʿâdet ü iḳbâli taḳdîminden ṣoñra şevketlü pâd-şâh ve bizüm hem-civârımuz ve mükerrem dostumuz bundan aḳdem ṭarafeynden ʿaḳd[2030] ve elçiler ile ibḳâ olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ ḳarâr-dâde olmasîçün ṭarafeynüñ elçileri izdiyâd-ı muḥabbet ve iʿzâz-ı ṣulḥ u hem-civârlıḳ içün ve olıgeldügi maḥalde mübâdele olunmaḳ iḳtiżâ etmekle ṭaraf-ı hümâyûnlarından ʿizzetlü Meḥmed Paşa ḳulları elçilük ḫiẕmeti ile irsâl buyurılub vuṣûl bulduḳda[2031] taʿyîn olınduġı ḫiẕmeti edâ eyleyüb lâʾiḳ-ı devlet üzre taʿẓîm ü terġîm olınub girü irsâl olınmışdur. Müşâru'n-ileyh elçinüñ taḳrîrinden reʿâyâ fuḳarâsınuñ âsûde-ḥâl olmalarına ve ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥ **(80a)** ṣurûtiyle ḥıfẓ u ḥırâset ḳılınmasına saʿy-i cemîl-i hümâyûnları olduġun tafṣîl üzre maʿlûmımuz olmışdur. İnşaʾallâhu Teʿâlâ ẕikr olınan taḳrîri üzre meyl-i hümâyûnları vâḳıʿ ise ṭarafeynüñ reʿâyâ fuḳârâsı âsûde-ḥâl müreffehü'l-bâl olub bu dostluḳ nice zamâne deg ḳarâr-dâde olub ḥıfẓ olınması muḳarrerdür. "Ve"[2032] ẕikr olınan Meḥmed Paşa bu cânibde gördügi ve müşâhede eyledügi dostluġı ve ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ raġbet ü teḳayyüdimüzi tafṣîl üzre beyân eylemegi ümîdindeiz. Müşâru'n-ileyh elçi ʿuhdesinde olan ḫiẕmeti edâ etmekle "meʾmûldür ki naẓar-ı merḥametleri üzerinden dirîġ buyurulmaya. Bâḳî ʿömr-i ṭavîl ber- ṣıḥḥat ü seʿâdet",[2033] umûr-ı devlet pür-iḳbâl-bâd. **Fî "5"**[2034] **Ramażân sene 76** (5 Ramażân 1076/11 Mart 1666)

Cenâb-ı şevketiñüz hem-civârı ve dostı Löbuldus müşâru'n-ileyh elçi Meḥmed Paşa Budin'dan Beç'e ne yüzden vardugı ve ḳadar menzil oldugı ve ne tertîb ile Beç-'e girdügi ve vâḳıʿ-ḥâli kendüsi bir fâyḥa idüb yazub ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine gösterdügi fayḥanuñ ṣûretidür; ʿaynile naḳl olındı.

Biñ yetmiş beş senesinde mâh-ı Ẕi'l-ḳaʿdenüñ ṭoḳuzuncı (9 Ẕi'l-ḳaʿde 1075/24 Mayıs 1665) güni ṭaraf-ı şehr-yârîden Nemçe Çâsârı'na elçi-i kebîr taʿyîn olınan

2023 P: "ve Avusturya" 99b; E: 100b
2024 P: "ve Çarniye" 99b
2025 E: Çorilda, 100b
2026 P: Neyzolı, 99b
2027 P: "ve" 99b; E: 100b
2028 P: "ve muḥabbetlü" 99b; E: 100b
2029 P: "ḫayrlu" 99b
2030 E: ʿuḳûd, 100b
2031 P: bulunduḳda, 99b
2032 E: "ve" yok, 101a
2033 E: meʾmûldür ki naẓar-ı merḥametleri üzerinden dirîġ buyurulmaya. Bâḳî ʿömr-i ṭavîl ber-ẓıḥḥat ü seʿâdet" yok, 101a
2034 P: "5" yok, 100a

Meḥmed Paşa'nuñ Budin'dan Beç'e "varınca ve yine gelince"[2035] vâḳî' olan menzilleri vesâ'ir veḳâyi'ı beyân idüb taḥrîr olınur.

Menzil-i Evvel Ḳal'a-i Budin

Menzil-i mezbûre yevm-i meẕkûrda 'aẓîm alay ile girülüb ve birgün mekş olınub ve mâh-ı meẕkûruñ on birinci güni ḳalḳılub[2036] ve Budin göñülli 'askeri alay ile Ḳızıl Ḥisâr nâm menzile nüzûl olınub, menzil-i mezbûr sâ'at 4. Ertesi gün revâne olınub[2037] "ve"[2038] Üstürġon nâm maḥalle nüzûl ve Üstürġon sancaġı ki cümle neferât-ı 'askeri ile ḳarşulayub alay ile gelinmişdür sâ'at 4. Menzil-i mezbûrda bir gün mekş ve irtesi revâne olınub İstolni Belġrâd Paşası (Ḥacı Paşa)[2039] eyâleti 'askeriyle ve Üstürġon Begi alayları ile ḳalḳub Ökef Levâ nâm ḳaryeye nüzûl olınub menzil-i merḳûm sâ'at 4. İrtesi gün meẕkûr alaylar ile ḳaradan ve Budin ve Peşte ve Üstürġon ġaribân neferâtı mu'tâd-ı ḳadîm üzre şayḳaları ile nehr-i Ṭuna ile maḥall-i mübâdele olan menzile merḥûm **Sulṭân Süleymân** *'alehi'r-raḥmetü ve'l-ġufrân* ḥażretleri sınur ta'yîn eyledügi maḥaldür sâ'at 4. Maḥalll-i mezbûrda nîm sâ'at mikdârı ḳarîb yerde cümle 'asker-i islâm alayları 'ale't-tertîb durdurılub **(80b)** ve küffâr-ı ḥâk-sâr tarafından gelen elçi daḫî Nehr-i Ṭuna ile vesâ'ir 'askeri ḳaradan Ḳomarân Ḳal'ası cenerali olan Joja nâm ġurûfı üzerlerine baş olmaḳ üzre âyîn-i bâṭılları üzre alayların düzüb ṭarafeynden tercümanlar ile ḫaberleşüb öyleden yarım sâ'at evvel mübâdele olınması ṭarafeynüñ ittifâḳı üzre ḳarâr virüldükde onar âdem ile buluşmaḳ 'âdet olmaġın maḥall-i mübâdele ki sınur ta'yîn[2040] olınan maḥaldür. Üç direk dikilüb mâ-beynleri otuzar zirâ' berâber gelmek içün ölcülüb berâber geldükde mübâdeleye ḳarâr virilen vaḳt daḫî gelmekle iki ṭarafdan alaylar yerlü yerinde durub ancaḳ iki ṭarafdan elçiler mu'tâd üzre onar âdem ile ve 'asker-i islâm ṭarafından mübâdeleye ta'yîn olınan İstolni Belġrâd Paşası Ḥacı Paşa ve küffâr tarafından meẕkûr Ḳomarân cenerali olan Joja nâm ġurûfî mübâdele aġaçlarına yaḳın gelüb orta yerde[2041] olan aġaca ḳanġı elçi evvel gelürse maġlûb ve ṣoñra gelen ġâlib. 'Adüvv-i fâl olmaġile el-ḥamdüli'llâh küffâr elçisi bir derece evvel gelüb bu ḳulları ṣoñra varub biri birimüzle görüşüb ve muṣâfaḥa idüb meẕkûr Ḥacı Paşa bu ḳulların[2042] Ḳomarân Ceneraline teslîm idüb ve Ḳomarân Cenerali elçilerin Ḥacı Paşa'ya teslîm idüb bu ḳulları daḫî kendü âdemlerimüz ile küffâr ṭarafına ve küffâr elçisi islâm tarafına revâne olınduḳda, küffâr 'askeri bu ḳulların alay birle alub ḳat-'ı mesâfe idüb yola revâne olındı

2035 P: varub gelince, 100b
2036 P: ḳalḳınub, 100b
2037 P: olub, 100b
2038 P: "ve" yok, 100b; E: 101a
2039 P: "Ḥacı Paşa" 100b; E: 101b
2040 P: yaḳin, 100b
2041 E: ortalarda, 101b
2042 P: metnin kenarında şerh olarak, "ya'ni Meḥmed Paşa" kaydı vardır, 101b

Nuzûl-i Menzil-i Seriyye-i Âç[2043] **Sâʿat 5.**

Menzil-i mezbûr ḫarc-ı râh vesâʾir meʾkûlât tedâriki içün Çâsâr ṭarafında ḳamûsarları ki, defter-dârlarıdur gelüb muʿtâdları üzre Beç'e varınca maʿan giderler. İrtesi gün menzil-i mezbûrdan yine küffâr ʿaskeri alayları ile ḳalḳub Yanıḳ nâm ḳalʿaya dâḫil olınduḳda cümle ḳalʿa içinde olan piyâde vü süvâr ʿaskerin âlât-ı ḥarb ile ḳalʿadan ṭaşra çıḳarub ʿaẓîm alay idüb bu ḳulları (Meḥmed Paşa)[2044] daḫî ʿalem-i sancaḳlarımuzı açub "ve tabl ü naġġâre dögerek alayları öginden uġrayub Yanıḳ Ḳalʿası ortasından geçildi"[2045] sâʿat 8. Beç ṭarafından olan varoşile ḳalʿa arasında ḳalʿaya ḳarîb maḥalle nüzûl ve birgün mekş olınub Ḳalʿa-i Yanıḳ'dan menzil-i Vaḳvar sâʿat 7. Maḥall-i merḳûmdan ke'l-evvel alay ile revâne olınub nüzûl-ı menzil-i Anyorḳ Nemçe Çâsârı'nuñ **(81a)** ḫâṣlarıdur sâʿat 7. Menzil-i mezbûrdan ḳalḳub Beç Ḳalʿası'na ḳarîb üç sâʿat Eşkel nâm varoşa nüzûl olınub ḳalʿa ve palanḳası olmayub bir varoşdur saʿat 6. Menzil-i mezbûrda iki gün "miḳdârı"[2046] meks itdirilüb alay göstermege âdem cemʿ idüb ve ḳalʿaya girilmek tedârikin görmek içün meks itdirilmişdür. Baʿdehû tercemânları ile ḫaber gelüb ḳalʿaya ḳarîb geldükde ṭabl ü naḳḳârelerin çalmasun ve ʿalem ü bayraḳların açmayub ḳalʿaya öyle girülsün. Zîrâ âyîn-i Âl-i Osmân üzre ḳalʿa içine girilmek ʿadet olmayub bir târîḫde daḫî girilmek ve girildügi yoḳdur. Cümle defter-ḫanelerimüz yoḳladuḳ olmış degildür deyü cevâb gönderdüklerinde bu ḳulları şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâhımuzuñ[2047] bu ṭabl ü ʿalem iḥsânıdur. "Bizi"[2048] dostluġa binâʾen göndermişdür. Âyîn-i Âl-i Osmânî üzre girmedükden soñra bizüm bunda dostluġa binâʾen gönderildigümüzden maʿlûmdur. Elbette kendü âyîn ü erkânımuz üzre girmege râżî olurlar ise fe-bihâ[2049] "ve illâ"[2050] ġayri yüzden girmek ihtimâlüm yoḳdur. Bizi bunda dostluġa göndermişlerdür deyü cevâb virdükde birḳaç defʿa murâdları üzre ziyâde ibrâm u taḳayyüd gösterüb el-ḥamdüli'llâh devlet-i pâd-şâhîde menʿa ḳâdir olmayub "murâdımuz olmayub"[2051] murâdımuz üzre girmege râżî oldılar.

Duḫûl-i Meḥmed Paşa (Be-)[2052] **Ḳalʿa-i Beç**

Şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmi beşinci** güni Beç Ḳalʿası'na "ki"[2053] Nemçe Çâsârınuñ ḳarâr-gâhıdur, girilmek içün iẓn olduḳda cümle âyîn-i Âl-i Osmân üzre sancaḳ u bayraġımuzı küşâde idüb ve ṭabl u naġġârelerimüzi dögerek icrâ-yı ʿâdet birle yola revâne olınub Beç Ḳalʿası'na iki sâʿat ḳarîb yerde "cümle"[2054] mâlik

2043 Vaitzen (Vacz)
2044 P: "Meḥmed Paşa" 101a
2045 E: "ve tabl ü naġġâre dögerek alayları öginden uġrayub Yanıḳ Ḳalʿası ortasından geçildi" yok, 101a
2046 E: "miḳdârı" yok, 101a
2047 P: pâd-şâhuñ, 101b
2048 P: "Bizi" yok, 101b
2049 E: fe-bihimâ ve niʿme, 101a
2050 E: "ve illâ" yok, 101a
2051 E: "murâdımuz olmayub" yok, 101a
2052 P: "Be" 101b; E: 101a
2053 E: "ki" yok, 101a
2054 P: "cümle" yok, 101b

(olduġı)[2055] piyâde vü süvâr ʿaskeri, alay birle ḳarşu gelüb ve kendü vükelâsınuñ muʿteberlerinden bir ġurûfî ve kendü atlarından bir donanmış at ḳarşu gönderüb ḳulları daḫî icrâ-yı ʿâdet-i islâm-birle Beç Ḳalʿası'nuñ orta yerinden ʿalem ü sancaḳ u bayraḳ-küşâde ve (ṭabl u)[2056] naġġârelerimüz dögerek, menzil taʿyîn olınduġı maḥalle dâḫil ve on gün miḳdârı istirâḥate mekṣ olınub mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ beşinci** güni Çâsâr'a buluşmaḳ üzre iẕn olınduḳda şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâhımuzuñ dostluġa[2057] binâ'en gönderilen nâme-i hümâyûnların[2058] ve hedâ-yı[2059] merġûbların envâ-ʿı taʿẓîm birle alub ve Çâsâr ṭarafından taʿẓîmen gelen ḥınṭûlara binilüb **(81b)** yine Beç Ḳalʿası'nuñ orta yerinde alay ile "Çâsâr serâyına varılub"[2060] Çâsâr olduġı maḥalle varılduḳda daḫî ḳalebe dîvânına[2061] taḳlîd-i âyîn-i bâṭılları üzre dîvân tertîb idüb, şevketlü pâd-şâhımuzuñ nâme-i hümâyûnlarına taʿẓîmen ḳıral-ı keşîde-melâl iskemlüsi olduġı yerden bir iki ẕirâʿ ayrılub ve ayaḳ üzre durub nâme-i hümâyûn-ı pâd-şâhî'i envâ-i taʿẓîm ile alub ve başı berâberi maḫṣûṣ (olan)[2062] bir yere vażʿ idüb ve lisân-ı tercemân ile dostluḳ ber-ḳarâr olınub ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥı mümtedd ü istiḥkâmı maṭlûbı olduġın iẓhâr idüb cümle hedâyâ-yı pâd-şâhî[2063] bir bir teslîm olınca[2064] bir sâʿat ayaḳ üzre durmışdur. Sâ'ir zamanlarda daḫî egerçi ayaḳ (üzre)[2065] durur şeklinde iskemliye dayanub dururmış. Emmâ bu defʿa seʿâdetlü ve şevketlü pâd-şâh "ḥażretlerinüñ"[2066] nâme-i hümâyûnlarına taʿẓimen ve ṣulḥ u ṣalâḥa ziyâde (raġbeten ve)[2067] riʿâyeten iskemliden bir iki zirâʿ ayrılub ayaḳ üzre durmışdur. "Baʿdehû"[2068] cümle hedâyâ teslîm olınduḳdan ṣoñra bu ḳulları menzil taʿyîn olınan maḥalle gelüb (ṭoḳuz ay miḳdârı meks olınub)[2069] haftada bir kerre Çâsâr[2070] ve baş vekîli ṭarafından ḳoyun vesâ'ir sükker işleri gelüb vesâ'ir elçilere murâd eyledügi yerlere gezmege ḳomazlar imiş. Velâkin bu ḳullarına aṣlâ mâniʿ olmayub ḳalʿa eṭrâfında murâd itdügimüz yerleri gezdügimüzden ġayri Çâsâr'uñ ve vâlidesinüñ baḳçelerinde żiyâfet olınub seyr olınmuşdur. Ḥattâ bir gün Beç Ḳalʿası'na iki sâʿat miḳdârı ḳarîb bir mürtefiʿ yerde Eski Beç nâmında bir vîrâne ḳalʿaları vardur ki vâḳiʿ olduġı maḥalde Ṭuna aşurı Uyvar Ḳalʿası ṭarafından onbeş sâʿat miḳdârı ʿaẓîm (ve)[2071] meydânı içinde mübâleġa vîran ḳurâları olub sebeb-i ḫarâbâtı süvâl olınduḳda, Uyvar senesi seferinde ʿasâkir-i islâm ve Tâtârb ʿaskeri uġrayub maḥall-i mezbûrı nehîb ü ġâret ve

2055 E: "olduġı" 101a; P: olduġu cümle, 101b
2056 P: "ṭabl u" 101b; E: 101b
2057 E: dostluġuna, 101b
2058 E: humâyûnları, 101b
2059 P: hedâyâ-yı, 101b; E: 101b
2060 P: "Çâsâr serâyına varılub" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 101b
2061 P: dîvâna, 101a
2062 E: "olan" 101b
2063 E: pâd-şâhî'i, 101b
2064 E: idince belki, 101b
2065 E: "üzre" 101b
2066 E: "ḥażretlerinüñ" yok, pâd-şâhımuzuñ, 101b
2067 P: "raġbeten ve" 101a
2068 P: Baʿdehû" yok, 101a
2069 P: "ṭoḳuz ay miḳdârı meks olınub" 101a; E: 101b
2070 P: Çâsâr'dan, 101a; E: 101b
2071 E: "ve" 103a

ḫarâb (u)[2072] "yebâb"[2073] itdüginden ġayri iki ḳonaḳ daḫî içeri girüb ikiyüz biñ miḳdârı esîr alındugın taḳrîr eylemişlerdür. Maḥall-i meẕkûr Ḳalʿa-i Beç'e iki sâʿat yerdür. Ancaḳ ara yerlerinde Nehr-i Ṭuna cereyân idüb üslûb-ı sâbıḳ üzre Beç'de ṭoḳuz ay mekṣ olınduḳdan ṣoñra ṭaraf-ı şehr-i yârîde olan elçilerinüñ Budin nâm maḥalle dâḫil oldugı ḥaberi geldükde bu ḳulların daḫî tekrâr Çâsâr'a buluşdurub şevketlü pâd-şâh-ı ʿâlem-penâhımuz[2074] ḥażretlerine dostluġa binâʾen **(82a)** nâmesin teslîm itdükde yine ke'l-evvel iskemlüsinden bir iki ẕirâʿ ayrılub ayaḳ üzre ṭurub müceddeden ʿaḳd olınan ṣulḥa "ziyâde"[2075] riʿâyâtı[2076] ve müġâʾir ṣulḥ u ṣalâḥa ḥarekete aṣlâ rıżâları olmadugı ve dâʾimâ dostluḳ üzre olmaġa râġıb oldugın ʿarż idüb ve yola revâne olmamız içün iẕn cevâbı virildükden (ṣoñra)[2077] Nehr-i Ṭuna ile gitmek üzre otuz iki pâre gemi tedârik olınub (ve)[2078] üzerlerine ḳapudan ve tercemân ve defter-dârları maʿan taʿyîn olınub şehr-i **Ramaẓâni'l-mübâreküñ altıncı** güni ki yevmü's-sebtdür cümle âdemlerimüz "ve esbâb ve atlarımuz"[2079] ile gemilere girilüb yevm-i merḳûmda öyle vaḳtinde Nehr-i Ṭuna üzerinde yola revâne ve dört sâʿat miḳdârı gitdükde Doproneviç nâm varoş ḳurbına sefîneler yanaşub ol gice anda ḳarâr ve irtesi revâne olub ve yedi sâʿat gidildükde bir miḳdâr şedîd rûz-gâr vâḳîʿ olmaġile bir dıraḫtsitân-ı ḥâlî menzile nüzûl. Ve furtına sükûn bulmaġile menzil-i mezbûrda iki gün (meks)[2080] olınub baʿdehû irtesi yola revâne ve üç sâʿat ḳadar gidildükde Pojon nâm ḳalʿaya dâhil olındı ki Nemçe Çâsârı'nuñ ḳorunesi ḥıfż olındugı ḳalʿadur. Ḳalʿa-i meẕkûruñ ḳapudanı cemîʿ Macaristân keferesinüñ defter-dârı olan Yazıcı nâm ẕimmî(dür).[2081] Ve Uyvar Ḳalʿası ellerinde iken mâlik-i ḳapudan[2082] olan Forġaç nâm Macar vesâʾir bellü başlular taʿẓîmen ḳarşu gelüb buluşulmışdur. Ḳalʿa-i mezbûrda iki sâʿat mekṣ (olınub)[2083] andan yola revâne (olınub)[2084] "ve altı sâʿat ḳadar gidildükde bir ḥâlî menzile nüzûl ve irtesi ol oradan revâne sekiz sâʿat"[2085] (ḳadar)[2086] mürûrundan yine ke'l-evvel Ḳomarân "Ḳalʿası"[2087] adalarında bir ḥâlî menzile nüzûl ve ol gice anda ḳarâr. İrtesi ʿale's-seḥer yola revâne ve üç sâʿat miḳdârı[2088] gidildükde Ḳomarân Ḳalʿası cenerali olan Joja nâm ġurûfî[2089] bir miḳdâr ṭabîʿat-ı pür-ḥabâṣet-i şikest

2072 P: "u" 102a
2073 E: "yebâb" yok, 103a
2074 E: pâd-şâhımuz ʿâlem-penâh, 103a
2075 P: "ziyâde" yok, 102b
2076 P: riʿâyetlerini, 102b; E: riʿâyeti, 103a
2077 P: "ṣoñra" 102b; E: 103a
2078 P: "ve" 102b; E: 103a
2079 E: "ve esbâb ve atlarımuz" yok, 103a
2080 P: "meks" 102b; E: 103b
2081 P: "dür" 102b
2082 E: ḳapudânı, 103b
2083 P: "olınub" 102b
2084 P: "olınub" 102b
2085 E: "ve altı sâʿat ḳadar gidildükde bir ḥâlî menzile nüzûl ve irtesi ol oradan revâne sekiz sâʿat" metinde mükerer yazılmıştır, 103b
2086 E: "ḳadar" 103b
2087 E: "Ḳalʿası" yok, 103b
2088 E: ḳadar, 103b
2089 E: ġurûfînüñ, 103b

üzre olmağın oğulların ve ketḫüdâsı nâmında müteʿayyin âdemisî ile onbeş ḳıṭʿa şayḳa donanub[2090] Ṭuna ile vesâʾir muʿteber âdemlerinden ḳalʿa ʿaskeriyle ḳaradan bir sâʿat miḳdârı "bize"[2091] istiḳbâlle[2092] alay ile ḳarşu gelüb ṭôp u tüfeng şenlikleri "olub ve"[2093] itdürdüb bu âyîn üzre ḳalʿa-i mezbûre ḳurbına nüzûl ve maḥall-i mezbûrda bir gün mekṣ olub,[2094] der-i devlet-medâr ṭarafından elçi-i kebîr daḫî maḥall-i mübâdeleye ḳarîb **(82b)** Almâş nâm ḳaryede olmağile âdem irsâl ve yarınki gün mâh-ı **Ramażânuñ ondördünci** günidür, mübâdele olınsun. Ve ḫaberin göndermekle mübâdele yevm-i mezbûre ḳarâr virilüb üslûb-ı sâbıḳ üzre yola revâne ve bir sâʿat miḳdârı gidildükde ṭarafeynüñ ʿaskeri ḳaradan ve Nehr-i Ṭuna ile şayḳalarımuz gelüb bir şedîd rûz-gâr vâḳiʿ olmağın[2095] baʿde'l-ʿaṣr-ı Sulṭân Süleymân ḥażretlerinüñ sınur taʿyîn eyledügi[2096] direklere gelüb küffâr elçisi ḥâlâ Peçuy Paşası olan Ḳulaġuz ʿAli Paşa kendi tevâbiʿi ve Budin göñülli ʿaskeri ile ve Üstürġon Begi sancaġı ʿaskerî ile vaż' olınan sınur diregine[2097] getürüb ve küffâr ṭarafından muḳaddemâ mübâdeleye taʿyîn[2098] olınan Ḳomarân cenerali Joja nâm ġurûfî marażı sebebi ile mübâdeleye gelmege iktidârı olmağile yerine bir âḫer muʿteber ġurûfî taʿyîn olınub muḳaddemâ mübâdele olınduġı âyîn üzre bu ḳulları Ḳulaġuz ʿAli Paşa'ya teslîm ve ʿAli Paşa daḫî küfâr elçisin ol ġurûfa teslîm idüb (ve)[2099] tarafeynüñ ḳara tarafından olan ʿaskeri ve Ṭuna üzerinde olan şayḳaları biri birilerinden ayrılub ve cümle sefînelerimüz islâm şayḳaları yedekleyüb velâkin ziyâde şedîd furtuna olmağile Üstürġon Ḳalʿası sekiz sâʿat menzil iken iki günde ancaḳ dâḫil olınmışdur. Ve bu âna gelinceye deg der-i devlet-medâr ṭarafından muḳaddemâ varan elçilere ikinci defʿa buluşduġında[2100] defter-ḫâneleri yoḳlayub reʿayetleri bir altun zencîr virilüb artuḳ bir şey virilmek ʿâdetleri yoġiken bu ḳullarına reʿâyete altun zencîr virildüginden ġayri gümüş legen, ıbrıḳ ve birḳaç sîm ṭas ve birḳaç sîm lengerî taḫmînen yigirmi vaḳiyye miḳdârı sîm[2101] avadanlıḳ virilüb ve âdemlerimüz ḳullarından yigirmi âdeme "birer vaḳiyye gümüş ve yüzyigirmi âdeme"[2102] birer ṭonluḳ levenderîye çuḳa vesâʾirîne ṭonluḳ Macar çuḳası virilüb bu minvâl üzre reʿâyet etmişlerdür. Ve muḳaddemâ varan elçiler yüz yigirmi âdemden ziyâde getürmemekle ancaḳ yüz yigirmi âdeme günde ne miḳdâr zaḫîre virilmek defterlerinde muḳayyed olub ziyâde virilmek ʿâdetleri degil iken kendüler ṭarafından gelen elçileri sâʾir zamanlardan ziyâde âdem getürmemekle bu ḳulları aña binâʾen ikiyüz ṭoḳsanbeş âdemile varmağile sâʾir elçilerden ziyâde

2090 P: donanub, 103a
2091 E: "bize" yok, 103b
2092 P: istikbâlen, 103a
2093 P: "olub ve" yok, 103a; E: 103b
2094 P: olınub, 103a
2095 E: olub, 104b
2096 P: eyledükleri, 103a
2097 P: direge, 103a; E: 103b
2098 P: yaḳın, 103a
2099 E: "ve" 104a
2100 E: bulunduḳda 104a
2101 E: sîmden, 104a
2102 E: "birer vaḳiyye gümüş ve yüzyigirmi âdeme" yok, 104a

zaḫîre virilüb be-ḥer-yevm onbeş ḳoyun ve iki ḳuzı taʿyîn **(83a)** olınub, lâkin ḳoyunları yedi sekiz vaḳiyye ancaḳ gelür ve yetmiş kile[2103] arpa ve kifâyet miḳdârı odun ve otluḳ virilüb vesâʾir meṣârıfımuz içün be-her-yevm yüzellişer ġuruş ḥarçlıḳ virmişlerdür. Ve muḳaddemâ varan elçilere Çâsâr ṭarafından ḫiẓmete[2104] taʿyîn olınan âdemlerine vesâʾir gelüb gidenlere ʿırż-ı pâd-şâhîʾi ṣıyâneten tehî-dest göndermeyüb her birine reʿâyet idüb bir miḳdâr hediyye virilmek ʿâdet olduġına binâʾen bu ḳulları daḫî Çâsâr ṭarafından ḫiẓmetimüze taʿyîn olınan âdemlerine vesâʾir görüşmege gelüb gidenlere ricâl ü nisâlarından her birini tehî-dest göndermeyüb şevketlü pâd-şâhımuzuñ ʿırż-ı hümâyûnların[2105] ṣıyâneten her birine kendü yanımuzdan reʿâyet olınmışdur. Ve Beç Ḳalʿası'n cümle gezüb ṭabyaları ve ḫandeḳleri ölçülmişdür.

Ḳalʿa-i Beç ẕirâʿ 2000	ʿArżan ẕirâʿ 1300	Dîvara muttaṣıl ṭaş ṭabya 12
Asıl ḫandekden ḫâric ṭabya 17	Ḫandeḳun yaṣṣılıʿı ẕirâʿ[2106] 80	Bir ṭarafı 65
Ḳapu "ʿadedi"[2107] 2	Piyâde ḳapusı ʿaded"[2108] 2	Ḳapularuñ dîvarı ḳalınlığı ẕirâʿ ʿasḳarî[2109] 26
Aṣl ḫandeḳden ḫâric olan ṭopraḳ ṭabyalar ve anlaruñ ḫandeḳleri ve anlardan ḫâric olan ḳazıḳlardan ḫandeḳa varınca ẕirâʿ 260.		

RUCÛʿ be-ḲIṢṢA-İ MUḤÂṢARA-İ ḤÜSEYİN PAŞA VÂLİ-İ BAṢRA

Ez-în cânib-bâlâda meẕkûr olan Timurṭaş menzilinde daḫî Baġdâd muḥâfıẓı İbrâḥîm Paşa'dan mektûb

Muḳaddemâ Basra vâlisi üzerine ser-ʿasker olduġımuzda altmış gün Ḳorna Ḳalʿası'n muḥâṣara eyledüm. Gice vü gündüz ḫâb u râḥâtı terk idüb meẕkûr ḳalʿanuñ ancaḳ ḫandeḳuñ ortasına deg geldük. Bundan mâ-ʿadâ daḫî illerü varılmaḳ muḥaldür. ʿAsker daḫî ziyâde zebûn olub lâkin içerde maḥṣûr olan Ḥüseyin Paşa daḫî ziyâde zebûn olub ânuñ daḫî ṭâḳat-i ṭâḳ[2110] olub ḫavfünden pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine be-her-sene ikiyüz kîse aḳçe virmek üzre ve yalıñuz biriñüze beşyüz kîse daḫî ḫiẓmet eylemek üzre ʿahd ü mîṡâḳ idüb ketḫüdâsı olan

2103 P: keyl, 103b; E: 104a
2104 P: ḫiẓmet, 103b
2105 P: humâyûnlarını, 103b
2106 Mehmed Râşid Efendi, I, 165, Diğer ölçüler aynı fakat bu ölçüyü 8 sekiz olarak vermektedir.
2107 P: "ʿadedi" yok, 103b; E: 104b
2108 P: "ʿaded" yok, 103b; E: 104b; Abdi Paşa, *Vekâyinâme*, Vr. 185a, Abdi Paşa kapı adedini altı olarak vermektedir.
2109 P: ʿa, 103b; Abdi Paşa, 36 zirâ' olarak vermektedir. vr. 185a
2110 P: ṭâḳati, 103b

Yaḥyâ Aġa'sını vâlisine rehn ḳoyub ve bundan mâ-ʿadâ meẕkûr Ḥüseyin (Paşa)[2111] Laḥsâ'dan ve Başra'dan el çekmek üzre ʿahd idüb ancaḳ kendü ḥalümde bir köşede oturmaḳ üzre ḳavl[2112] ü ḳarâr ve (ʿahd ü)[2113] mîṡâḳ idüb bu maṣlaḥat daḫî maḳbûl-i hümâyûn olub **(83b)** emmâ yine aḳrâbasından biri yine Başra'i żabṭ itmek üzre oldı. Emmâ Laḥsayna ṭaraf-ı hümâyûndan żabṭ olındı **fî 1** (Şevvâl) **sene 76** (Şevvâl 1076/Nisan 1666). Andan Edirne ḳurbında Timurṭaş[2114] menzilinden ḳalḳınub[2115] (yola)[2116] revâne oldı.[2117] Ḳona göçe Gümircine nâm menzile. Andan atları ça'ire ḳoyub beş on gün oturaḳ oldı.[2118] Andan Siroz (nâm menzile andan)[2119] Selânîk andan Yeñişehir nâm menzile nüzûl olındı **fî 10 Muḥarrem**[2120] **sene 77** (10 Muḥarrem 1077/13 Temmuz 1666). ʿAsker-i islâm ise tedrîc ile durmayub Girid Aṭasına geçmek üzredür. Dört-beş defʿa donanma-yı hümâyûn ile Ḳapudan Paşa varub geldi. Küffâr-ı ḥâk-sâr muḳaddemâ ṭâbur ile ṭaşrada oturur idi. ʿAsker-i islâm ziyâde olduġı gibi ṭâburın bozub ḳalʿaya firâr idüb ve andan mâh-ı **Ṣaferüñ ondördünci** güni İstefe nâm menzile nüzûl olınub (iki ay ḳadar anda oturaḳ olmaḳ murâd olınub)[2121] Eġriboz ve Benefşe ve Ġalûs ve Selânîk'de olan iskelelerde olan zaḫîre ve mühimmât-ı sâ'ire gecürmek taḳayyüdünde olınub[2122] ve menzil-i mezbûrda mîr-âḫur-ı evvel Canpolad-zâde ile şevketlü pâd-şâhımuz ṣâḥib-i devlet Ser-dâr-ı[2123] aʿẓam Aḥmed Paşa'ya ḥaṭṭ-ı şerîf ve semmûr kürk ve cevâhir ḫançer gönderüb alay olub istiḳbâl ile oṭaġa gelüb cümle ʿasker-i islâm yanında ḥaṭṭ-ı hümâyûn ḳırâ'at olınub mażmûnında; sen ki vezîr-i aʿẓamum ve Ser-dâr-ı Ekremüm Aḥmed Paşa'sın göreyim seni nice ʿâḳilâne ḥareket idersüñ. Senüñle[2124] ve senüñle olan ʿasker-i islâma düʿâm biledür. Ḥażret-i Allah her işiñüzi âsân getüre. Bolayki Ḥażret-i Bârî ol kefereden intiḳamum aldura **fî 14 r** (Rebîʿu'l-âhir) **sene 1077**. Menzil-i mezbûr ki İstefe'dür. Andan sekiz oda yeñiçeri Girid cezîresine beg gemileri ile irsâl olındı. Salimîn (varub)[2125] vâṣıl olub[2126] baʿdehû yeñiçeri aġası cümle ocaḳ ḫalḳı ile İstefe'den ḳalḳub Eġriboz'da Mermercik nâm iskelede donanma-yı hümâyûn gemilerine binüb sâlimîn[2127] Girid Cezîresine vâṣıl olub **fî 10 r.** Ve muḳaddemâ maḥbûs olan elçi ki Venedik elçisidür. Ṣadr-ı aʿẓam İstefe'de iken elçi-i mezbûr ordû-yı hümâyûna gelmege ṭâlib olub,

---

2111 P: "Paşa" 104a; E: 104b
2112 E: "idib" fazla, 104b
2113 P: "ʿahd ş" 104a
2114 P: Timur, 104a
2115 E: ḳalḳılub, 104b
2116 P: "yola" 104a
2117 P: olındı, 104b; E: 104b
2118 E: olındı, 104b
2119 P: "nâm menzile andan" 104b; E: 104b
2120 P şehr-i muḥarremi'l-ḥarâm, 104b
2121 P: "iki ay ḳadar anda oturaḳ olmaḳ murâd olınub" 104b; E: 105a
2122 P: olub, 104b; E: 105a
2123 P: ṣadr-ı, 104b; E: yok, 105a
2124 P: Saña, 104b; E: 105a
2125 P: "varub" 104b; E: 105a
2126 P: oldılar, 104b; E: 105a
2127 P: sâlimîn binüb, 104b

Müẓâkere-i Elçi-i Venedik

(Elçi'i mezbûr ṣulḥ murâd idüb)[2128] elçi-i mezbûra icâzet virilüb ordû-yı hümâyûna gelürken iki ḳonaḳ ḳalmaġa ḳarîb yerde meẓkûr elçi bi-emri'llâh mürd olub yanında bir kefere söze ḳâdirüm deyü ṣulḥ arasına girmege ḳâdirüm murâdıñuz nedür deyü biz daḫî Venedik cumhûrınuñ vekîliiz **(84a)** ṭaraf-ı ṣalṭanatda olan "mevâd"[2129] kendüye gösterilüb ki Ṣuda Ḳalʿası hedm olınsun ve Ḳandiye eṭrâfında ancaḳ üç dört sâʿatlıḳ yer onlarda[2130] ola ve ol yer içün senede on iki biñ altun ḫarâc vire ve elçi-i yalıñuz bir kere yüz biñ altun getüre ve Yeñi Ḳalʿa hedm olına. Kefere ṭarafından olan mevâdd Girid Aṭası nıṣfı sizüñ, nıṣfı (daḫî)[2131] bizüm elimizde ḳala. Defter-ḥâneye naẓar olınduḳda keferenüñ istedügi yalıñuz ḫarâc yüz eli biñ ġurûş bir senede olur. Zeʿâmet ve tîmar ve vaḳf ḳaryelerinden[2132] mâʿadâ bunlar daḫî bu ḳadar ider dursun Yeñi Ḳalʿa hedm ve yigirmi dört seneden berü bu güne gelince maʿmûr olan ordu evleri ve câmiʿler ve ḥammâmları ve ġayri binâlar, şühedâ maḳberleri lâzım gelür (ki)[2133] keferenüñ ayağı altında pây-mâl ola, nice mümkin. İslâm ġayreti ve Âl-i Oṡmân salṭanatı bu teklîfe taḥammül idemeyüb Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa islâm ḳuşaġın ḳuşanub herçi bâd-âbâd Girid Cezîresi'ne geçmek murâd-ı küllîsî olub ḫalḳ mâ-beyninde bir vechile geçmek mümkin degildür ve ʿâḳiller daḫî münâsib gördi.[2134] Zîrâ küffâr donanması yolda bekler ve ḳâbil-i imkân degildür. "Ancaḳ"[2135] ser-ʿasker gönderilse maʿḳûldür dirlerdi. "Emmâ Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa Âyet: "**feiẓâ ʿazemte fe-tevekkel ʿale'llâh. inne'llâhe yuḥibbü'l-mütevekkilîn.**"[2136] (K.K. 3/159)[2137]

Mürûr-Kerden-i Ṣadr-ı aʿẓam ez-Deryâ[2138]

"Mışdâḳını yâd u ʿinâyet-i"[2139] müfettiḥu'l-ebvâba istinâd ile cezîre-i dâr-ı cihâda pâ-nihâd etmege küllî murâd idinüb Eġriboz'a ṣalt varub cümle deryâ begleri Ḳapudan Paşa ile gelüb (anda)[2140] "**ve şâvirhüm fi'l-emri**" (K.K. 3/159)[2141] istidlâlince daḫî "**veşâvir ṣadîḳake fi'l-ḫafiyyi'l-müşkil**"[2142] muḳteżâsı üzre"[2143] iki üç (gün)[2144]

2128 P: "Elçi'i mezbûr ṣulḥ murâd idib" 105a; E: 105a
2129 E: "mevâdd" mükerrer yazılmıştır, 105a
2130 P: yer onlara, 105a; E: 105a
2131 P: "daḫî" 105a; E: 105a
2132 E: ḳaryelerden, 105a
2133 E: "ki" 105b
2134 P: görmezdi, 105a; E: 105b
2135 E: "Ancaḳ" yok, 105b
2136 E" Emmâ ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa Âyet: "feiẓâ ʿazemte fe-tevekkel ʿale'llâh. inne'llâhe yuḥibbü'l-mütevekkilîn." yok, 105b
2137 "...karârını verdiğin zaman da artık Allah'a güvenip dayan, çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever."
2138 P: bu başlıktan sonra; Emmâ ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa Âyet: "feiẓâ ʿazemte fe-tevekkel ʿale'llâh. inne'llâhe yuḥibbü'l-mütevekkilîn." şekliyle metin devam etmektedir. Cümlelerin devamı itibariyle de doğru olan budur.
2139 E: "Mışdâḳını yâd u ʿinâyet-i" yok, 105b
2140 P: "anda" 105b
2141 "...iş hakkında onlara danış..."
2142 " Müşkil olan işlerde arkadaşınla istişare et."
2143 E: "ve şâvirhüm fi'l-emri" istidlâlince daḫî "veşâvir ṣadîḳake fi'l-ḫafiyyi'l-müşkil" muḳteżâsı üzre" yok, 105b

müşâvere idüb deryâ beglerine donanma-yı hümâyûn gemileri ki forsadur her ḳanda ḳolay iskele olursa siz anda bizi ḥâżır bulursız. Deryâ begleri cevab virdiler ki yeñiçeri aġası buradan Eġriboz'da vâḳıʿ Mermercik nâm menzilde binsin (ânı)[2145] sâlimîn cezîre'ye İṣal itdükden ṣoñra inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2146] sulṭânumı cümle ʿasker ile Termeş nâm iskelede ḥâżır bulalum didüklerinde maʿḳul görülüb bu tedârik üzre oluñ, Allah Teʿâlâ işiñüzi âsân eyleye. Anlar Girid Cezîresi'ne vâṣıl olınca berüde ṣadr-ı âʿẓam İstefe'de[2147] cümle ʿasker-i İslam ile ḳalḳub **(84b)** baʿż-ı ḳaba esbâbı ve eṣḳâli İstefe'den alıḳoyub "mâh-ı"[2148] Rebîʿu'l-**âḫirüñ yigirmi yedinci** (27 Rebîʿu'l-âḫir 1077/27 Ekim 1666) güni İstefeden cümle ʿasker-i islâm ḳalḳub Menâde[2149] menziline nüzûl olınub ẕikr olınan ḳonaḳlar ziyâde ṣaʿb ve sengistân ʿaraba ve yükli ṭavar[2150] ancaḳ İnebolı'ya degin gelür. Emmâ Termeş menziline yükli ṭavar geçmek bir vechile mümkin degildür didüklerinde ṣalt atlı inmeyince[2151] geçilmez, hem ṣaḥîḥ "daḫî"[2152] budur. Emmâ Ḥażret-i Bârî kendü keremi ile cümleʾi selâmet ulaşdurdı. Ẕikr olınan ḳonaġa yigirmi sâʿatde gelindi ve menzil-i mezbûr Termeş'de müşâvere olındugı üzre donanma-yı hümâyûn ile Ḳapudan Paşa'yı ki Ḳaplan Muṣtafa Paşa'dur, anda ḥâżır bulduḳ. Ol daḫî ol gün gelmiş idi. Yeñiçeri aġasın sâlimîn getürüb geldi. Hemân geldügimüz sâʿat aġırlıġı gemilere ḳoyub girüden gelen ʿaskeri ve aġırlıġı anda ikindiden ḳuşluḳ maḥalline gelince bekledük. Tâ her şey yerleşince "**Bismi'llâhi mecrâhâ ve mürsâhâ inne rabbî le-ġafûru'r-raḥîm**" (K.K. 11/41)[2153] isitidʿâsı ile"[2154] ṣadr-ı aʿẓambaşdur diye binüb mâbâḳiyesi taʿyîn olındugı gemilere (binüb)[2155] ḳırḳ sekiz pâre çekdiri gemiler idi. Ancaḳ beş pâre gemi İstanbul gemisi anlar daḫî forsa idi. Mâh-ı **Cemâziye'l-evvelüñ üçünci** (3 Cemâẕiye'l-evvel 1077/2 Kasım 1666) güni ki yevm-i cumʿa irtesidür, Termeş'den Benefşe'ye[2156] ṭoġrı gemiler ile revâne olduḳ. Ol gün ol gice kürek ile gelindi. Benefşe'de[2157] ṣabaḥ namâzı (ḳılındı)[2158] biraz ṣulandılar. Baʿdehû (yine Ḳışra yolına) yola[2159] revâne olduḳ.[2160] İkindi vaḳti[2161] Menefşe burnına gelindi, andan Girid Cezîresi'ne ṣalındı. Çuḳa Adaları'nda küffâr ḳalʿasından âteş işâretleri dört cânibe gitdi. Ol gice bütün gice kürekle gidildi. Biraz

---

2144 P: "gün" 105b; E: 105b
2145 E: "ânı" 105b; ânı cezîreye sâlimîn, 105b
2146 P: "u Teʿâlâ" 84a
2147 P: İstefe'den, 84a
2148 E: "mâh-ı" yok, 105b
2149 P: Menâre, 105b
2150 E: deve, 105b
2151 P: itmeyince, 105b
2152 E: "daḫî" yok, 105b
2153 "..onun yüzüp gitmesi de Allâh'ın adıyladır..."
2154 E: "Bismi'llâhi mecrâhâ ve mürsâhâ inne rabbî le-ġafûru'r-raḥîm" isitidʿâsı ile" yok, "Bismi'llâh deyüb" 106a
2155 E: "binüb" 106a
2156 P: Menefşe, 106a
2157 P: Menefşe, 106a; E: 106a
2158 P: "ḳılındı" 106a; E: oldı, 106a
2159 P: "yine yolına" 106a
2160 E: olındı, 106a
2161 E: vaḳtinde, 106a

eyyâm da var idi (ve yolumuzda)[2162] "ṭoḳuz pâre ḳalyon var idi".[2163] Emmâ deryâ begleri rûz-gâruñ muḫâlifine geçirüb küffâr-ı bî-dîn ḥayrân ve ser-gerdân ḳaldı. Andan öyle vaḳitlerinde Ḥanya Ḳalʿası limânına dâḫil olındı. ʿAẓîm şenlikler oldı **fî 5 Cemâẕiye'l-ûlâ sene 1077** (5 Cemâẕiye'l-ûlâ 1077/4 Kasım 1666). On ʿaded deryâ begleri gemileri ile Ḥanya'da ḳışlamaġa taʿyîn olındı. Bu ḳış içinde Ḥanya'dan ṭoplar ve cebe-ḥâne ve zaḫîre ve mühimmât, ṭop-ḥâne ordû-yı hümâyûna naḳl itmek içün[2164] taḳayyüd ve mübâşeret olındı. Der-eṣnâ-i rûz-ı **ḳâsım fî 4 ḥâ** (Cemâẕiye'l-evvel) mâh-ı Cemâẕiye'l-evvelüñ beşinden mâh-ı Cemâziye'l-âḫirüñ beşine **(85a)** gelince Ḥanya Limanına zaḫîre ile ve ʿasker-i islâm ile yüz yigirmi pâre gemi dâḫil olmışdur. Kimi fırḳata, kimi şaytiye ve kimi şayḳa ve kimi ḳalyon..

ḤİKÂYET-İ ĠARḲ-ŞÜDEN SEFİNE-İ CİHÂR[2165]

Bu eṣnâda Benefşe'den[2166] dört pâre fırḳata muḫâlif rûz-gâr ile çıḳub ʿaẓîm furtuna olub ẕikr olınan dört fırḳata'i Küçük Çuḳa "dimekle"[2167] meşhûr aṭaya düşüb fırḳataları pârelenüb firḳatalarınuñ ikisinde ḳoyun ve at var idi ve ikisinde ʿasker var idi. Âdemlerinden birisine żarâr olmayub lâkin atlaruñ ayaḳları baġlu olmaġile elli dâne at ġarḳ olub ancaḳ dört at ḥalâṣ olub atları daḫî boġazlayub nafaḳaları olub yemişler[2168] ve ḳoyundan birisi diri çıḳmayub leş iken[2169] ḳaraya çıḳub üleşleri daḫî nafaḳa idüb on gün ḳadar ẕikr olınan âdemler ki yüz âdem idi. Ol ḥâli aṭada yâ Allah deyü geçinür iken Ḥanya dizdârınuñ bir fırḳatası ḳorsanlıḳda gezerken nâ-gâh Küçük Çuḳa[2170] Aṭasına uġrayub ve bunları görüb fırḳatasın alarġa idüb belki bunlar zor ile girür fırḳata'ı baturmasunlar ḥavfinden ancaḳ içlerinden beş âdem alub[2171] ve girü ḳalanlara dört beş ḳanṭâr peksimed virüb kendülere vâfir istimâlet virüb[2172] sizi Allâh'a ışmarladuḳ varalum Ḥanya'da ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine aḥvâliñüzi iʿlâm idelüm. Anlar daḫî bu ʿarż-ı ḥâli sadr-ı aʿẓam ḥażretlerine meẕkûr fırḳata ile gönderüb ʿayniyle naḳl olınmışdur **fî 4 Cemâẕiye'l-âḫir** (4 Cemâẕiye'l-âḫir 1077/1 Aralık 1666).

Mektup No: 65

Seʿâdetlü ve merḥametlü sulṭânum ḥażretleri saġ olsun. ʿArż-ı ḥâl-i fuḳârâ ḳulları oldur ki; ḥâliyen dört pâre sefîne ġarḳ olub yüz on ḳadar yigit bu aṭada ḳalmışızdur, imdâd günidür. Ḳaç gündür bunda zâr (ve)[2173] ser-gerdân ḳalduḳ.

2162 P: "ve yolumuzda" 106a; E: 106a
2163 P: "ṭoḳuz pâre ḳalyon var idi" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 106a
2164 P: etmege, 106a; E: 106a
2165 E: Başlık yok, 106a
2166 P: Menefşe, 106a
2167 E: "dimekle" yok, 106a
2168 P: olmuşdur, yemişlerdür, 106a
2169 E: leşleri, 106a
2170 Kythera
2171 P: alur, 106b
2172 P: idüb, 106b; E: 106b
2173 P: "ve" 106b; E: 106b

Ḥażret-i Allâh içün olsun bize imdâd idüb sefîne gönderüb bizi girdâbdan ḫalâṣ idesiz. Eger imdâd idemezseñüz[2174] birbirimüzi yemek muḳarrerdür. Bârî kâfir gelse dögüşüb şehîd olṣaḳ bizim ġayri sözimiz yoḳdur, vebâlimüz boynuñuzadur fermân sulṭânımuñdur.

Mâh-ı **Cemâẕiye'l-âḫiruñ üçünci** güni ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine fırḳatacı bu ḫaberi getürdükde ʿaẓîm elemde[2175] olub, ḥayf ol ümmet-i Muḥammed (a.m)'e.[2176] Zîrâ havâlar ziyâde **(85b)** serd olub deryâya limandan çıḳmaḳ mümkin olmayub iki beg gemisin taʿyîn idüb biri limandan bir ṭop atımı yer gidüb girü döndi. Biri limandan ṭaşra çıḳılmaz deyü cevab virdi. Yoldaşuñ varub girü döndi. Bârî sen daḫî ol ḳadar gitmeñ gerek idüñ. Sehl ḳaldı ki ḳatl eyleye, ancaḳ ikiyüz elli degnek "getürdüb urdı".[2177] Baʿdehû mâh-ı mezbûruñ beşinci güni hevâ biraz mülâyim olub selâmet ile bir gemi varub ẕikr olınan aṭadan âdemleri getürdi **fî 6 ḥ** (Cemâẕiye'l-âḫir) **sene 77**. Ve mâh-ı Cemâẕiye'l-âḫiruñ altıncı güni cebeci şehbâzlarından beş on yigit pusıda iken Ṣuda Ḳalʿası'ndan odun kesmege beş-on gün kefere ṭaşra çıḳub meẕkûr cebeciler bir kefere'i ṭutub ṣadr-ı aʿẓam huẓûrına dil getürüb ibtidâ dil bunda ṭutuldı ve öyle ḫaber virdi ki, islâm ʿaskeri geçdüginden ḫaberimüz yoḳdur. Ḳalʿamuzda vâfir zaḫîremüz vardur ve ḳalʿamuza yeñi ʿasker gelmişdür ancaḳ cümle beşyüz âdemiz. Cebecilere ikiyüz ġuruş iḥsân olındı "ve ol keferenüñ başın kesdiler".[2178]

ḤİKÂYET-İ REFTEN-İ ṢADR-I AʿẒAM BE-ṬARIḲ-I SEYR-GERDEN-İ ORDÛ-YI HUMÂYÛN-RÂST

Bu eṣnâda (Ṣadr-ı aʿẓam)[2179] Aḥmed Paşa Ḥanya ḳışlasında yigirmi üç seneden berü Ḳandiye altında olan"[2180] Rûm-ili ʿasker[2181] vesâ'ir ʿasker-i ordû-yı hümâyûnı seyr etmek ṭarîḳıyle yeñiçeri aġası ile ve ketḫüdâ begiyle ve biraz ḳapucı başı ve enderûn aġaları ile ve beşyüz piyâde sekbân ile şalt Ḳandiye Ḳalʿası'n görmek ve ʿaskeri islâmı ve müceddeden binâ olınan ṭop-ḫane'i görmek lâzım ve mühim olmaġile yola revâne olındı **fî 28 Cemâẕiye'l-âḫiruñ**[2182] ṭayy-ı merâḥil iderek mâh-ı **Recebüñ beşinci** (5 Receb 1077/3 ocak 1667) güni idi ki yedinci gün Ḥanya'dan ordû-yı hümâyûna gelindi. ʿAẓîm alaylar istiḳbâl idüb küffâr-ı bî-dîn yigirmi ḳadar ṭop atdı ancaḳ bir nefer kimesne[2183] şehâdete nâ'il oldı. Andan ordû-yı hümâyûnda olan Ḥüseyin Paşa saraylarına itilüb[2184] ordû-yı hümâyûnda bulınan ṭop-

2174 P: itmezseñiz ve, 10b; E: olınmazsa, 106b
2175 E: ġam-nâḳ, 106b
2176 P: "a.m" 106b
2177 E: buyurdı, 106b
2178 E: "ve ol keferenüñ başın kesdiler" yok, 107a
2179 P: "Ṣadr-ı aʿẓam" 107a
2180 E: Aḥmed Paşa Ḥanya ḳışlasında yigirmi üç seneden berü Ḳandiye altında olan" yok, 107a
2181 P: ʿaskerin, 107a; E: ʿaskeri, 107a
2182 E: yigirmi sekizinci güni, fazla, 107a
2183 P: kimse, 107a
2184 E: ḳonılub, 107a

lara âteş urulub ʿaẓîm şenlikler oldı. Emmâ ʿasker-i islâm selâma[2185] dururken saġîr ü kebîr ellerin ḳaldırub Cenâb-ı Bârî Teʿâlâya hezâr kerre şükr-i bî-şümâr itdiler ve bañġır bañġır aġlayub göz yaşların seylâb itdiler. Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa (daḫî)[2186] **(86a)** at üzerinde selâm virerek gözi yaşı saraya deg diñmedi. Andan cümle sancaḳ ve alay begleri dest-bûs itmege geldiler. Ṣadr-ı aʿẓam bunlara vâfir iltifât ve ḥâṭırların nevâḫt itdi ve buyurdu ki sancaḳ "begleri"[2187] ve alay begleri bu cezîrede çoḳ zaḥmetler çekmişsiz, sizüñ zaḥmetleriñüzi pâd-şâh-ı ʿâlempenâh ḥażretleri bilür ve biz daḫî bilürüz. Gerçi biz anda idük emmâ fikr ü ʿaḳlımuz sizde idi. İnşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2188] gerek dünyâda ve gerek âḫiretde mükâfâtıñuz żâyiʿ olmaz, ḫâtırıñuz ḫoş dutuñ. Cenâb-ı Bârîden recâ vü temennâmuz budur ki Ḳandiye Ḳalʿası[2189] fetḥin müyesser ü muḳadder etmiş ola, âmîn yâ Rabbe'l-ʿâlemîn. Andan herkes dest-bûs idüb (ve)[2190] herkes ḳonaġına gitdi. Andan yarınki gün Ḳandiye Ḳalʿası altına gidilüb sıçan yolı ile varılub ḳalʿaʾi, Cühûd Ṭabyası semtinden seyr itdiler ve yine üçünci gün Aḳ Ṭabya ṭarafından seyr olındı. Ancaḳ vezîr-i âʿẓam ile Anaṭolı Beglerbegisi Ḳara Muṣṭafâ Paşa ve saġ ḳolı bile idi ve birḳaç enderun aġaları bile idi.[2191] "Ḳandiye Ḳalʿası'n"[2192] cânib-i erbeʿadan[2193] seyr itdiler.[2194] Yeñiçeri aġası ve Vezîr İbrâhîm Paşa ve ḳul ketḫüdâsı maʿan (bile)[2195] idiler. Emmâ küffâr-ı "bî-dîn"[2196] duydı ve işkillendi çoḳ tüfeng ve ṭop ve ḳumbara atdı. Ancaḳ Mıṣırlı dilâverini ṭop mecrûḥ itdi. Meẕkûr ḳalʿaʾi inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2197] bu ṭarafdan yâḫud ol ṭarafdan muḥâṣara etmek âsândur. Emmâ âşikâre taʿyîn etmediler. İnşâʾallâh ilkbaharda bilinür. Herkes ki suvâl itdiyse vezîr-i aʿẓam ḳulı ne ṭarafdan olur vesâʾir ḳullar ne ṭarafdan olur söylemezlerdi. Ancaḳ cevablarında inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2198] ilk baharda bellü olur. Meẕkûr Muṣṭafâ Paşa'nuñ bu cezîrede çoḳ emegi sebḳat etmişdür ve ol cezîrenüñ ḳurdı ve ehl-i vuḳûfı ve muḳaddemâ iki defʿa Ḳandiye muḥâṣarasında bile idi. Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ dört köşesini bilürdi ve ḥadd-i ẕâtında ḳalʿa muḥâṣarasında ġâyet vuḳûfı varidi. Muḳaddemâ Nemçe seferinde saġ ḳol idi. Uyvar fetḥinde Rûm-ili Beglerbegisi oldı baʿdehû Anaṭolı. Vezîr-i aʿẓam ekserî ânuñ ile muḥâṣaralarda ve muḥârebelerde müşâvere ve müẕâkere iderdi. "Emmâ"[2199] cümle ḫalḳ mâbeyninde ve ʿAcem ü ʿArab ve Frengistân ve yedi iḳlîmde bu Ḳandiye Ḳalʿası

2185 P: selâmda, 107a
2186 P: "daḫî" 107a; E: 107a
2187 E: "begleri" yok, 107a
2188 P: "u Teʿâlâ" 107a
2189 P: Ḳalʿası'nuñ, 107a
2190 P: "ve" 107b
2191 P: böyle gizli, 107b; E: 107b
2192 E: "Ḳandiye Ḳalʿasın" 107b
2193 P: erbaʿasından, 107b
2194 P: eylediler, 107b
2195 E: "bile" 107b
2196 E: "bî-dîn" 107b
2197 P: "u Teʿâlâ" 107b; E: 107b
2198 P: "u Teʿâlâ" 107b; E: el-melikü'l-müteʿâl, 107b
2199 E: "Emmâ" yok, 107b

nemiḳdâr nâmdâr ve müstaḥkem ve metîn olduġı[2200] hiç bir pâd-şâhda emṣâli olmaduġı[2201] cümle ʿâlem bilür **(86b)** ve muḳarrerdür. Cenâb-ı Bârî Teʿâlâ ʿan-ḳarîb fetḥin müyesser eyleye. Beş gün ordû-yı hümâyûnda mekṣ olınub her şeyi gözden geçirilüb andan yine Ḥanya'ya ʿazîmet olınub revâne olındı. Mâh-ı **Recebi'l-müreccebüñ onyedinci** (17 Receb 1077/15 ocak 1667) güni yine Ḥanya'ya dâḫil olındı. Mühimmât u levazımât görilmege ziyâde taḳayyüd ve ihtimâm olındı.

ḤİKÂYET-İ ĠÂZİ BOL PAÇA

Mâh-ı **Cemâẕiye'l-âḫiruñ yigirmi beşinci** güni fırḳata ḳorsandı olan Bol Paça dimekle meşhûr bir dilâver ki aḳrânı nâdir. Fırḳata ḳorṣanlıġa gidüb ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine küffârdan bir dil almaḳ arzusıyla Ḥanya limanından ḳalḳub Ḳandiye Ḳalʿası ḳurbına varduḳda nâ-gehân küffâruñ iki dâne fırḳatasına rast gelüb anlardan firâr etmege ʿâr idüb Ḥaḳḳa tevekkül idüb daḫî merdâne ġayret ḳuṣaġın ḳuṣanub küffâruñ iki fırḳatasına çatub iki üç sâʿat ceng idüb meẕkûr Bol Paça'nuñ ancaḳ altı neferi ḳaldı, otuz-ḳırḳ neferi şehîd oldı. Küffâruñ daḫî iki fırḳatasın söyündürüb bu eṣnâda Ḳandiye Ḳalʿası'nda bir çekdiri gemi imdâda yetişüb Bol Paça ancaḳ altı nefer ile ṭaşra ḳaraya çıḳub kendü daḫî iki yerde zaḫm-dâr olub Ḥanya'ya geldükde kendüye vâfir iḥsânlar olub girü kendüye ṣâḥib ü devlet bir fırḳata yabdırub bu ceng daḫî dillerde dâstân "oldı ve ḳaldı".[2202]

ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ ʿASKER-İ MIṢR ve CENG-İ MİR-LİVÂ-İ MIṢR BE-DONANMA-YI KÜFFÂR (-ı Bî-ḲARÂR)[2203]

İşbu sene-i mübârekede fermân olınan[2204] Mıṣır ḳulı, (Cezîre-i Girid'e gelmek üzre iki biñ Mıṣır ḳulı)[2205] Mıṣır iskelesinden yigirmi bir ḳalyona ve yedi şaytiye gemilere binüb mâh-ı **Cemâẕiye'l-âḫirde** mütevekilen ʿale'llâh Cezîre-i Girid'e müteveccih olduḳları ḫaberi geldükde ordû-yı hümâyûn ʿaskeri anlara[2206] muntaẓır iken mâh-ı **Ramażân-ı şerîfüñ ibtidâ** (1 Ramażân 1077/25 Şubat 1667) güni Ḥanya limanına Mıṣırlı'dan bir ḳalyon gelüb müjde idüb ṣadr-ı aʿẓam mezbûr ḳalyonuñ bellü başlısun[2207] suvâl idüb ḳalan alay gemileri nice oldı. Öyle ḫaber virdi ki anlar daḫî gerüdedür.[2208] Lâkin furtına[2209] uġraduḳ. Bir ḳaçı perâkende olub kimi yarın kimi obirgün gelür didi. Bu eṣnâda mâh-ı **Ramażân-ı şerîfüñ ikinci** güni bir ḳalyon daḫî[2210] Ḥanya limanına dâḫil olub ol daḫî bu minvâl üzre ḫaber virdi. **(87a)** Bu eṣnâda küffâr-ı bed-efkâr (daḫî)[2211] Mıṣır gemileri gelecekdür deyü ḫaber alub on üç

2200 P: "her" 1azla, 107b
2201 E: olmaduġını, 107b
2202 E: "oldı ve ḳaldı" 108a
2203 P: "bî-ḳarâr" 108a; Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 416'da anlatılmaktadır.
2204 P: olan, 108a
2205 P: "Cezîre-i Girid'e gelmek üzre iki biñ Mıṣır ḳulı" 108a
2206 E: anlaruñ gelmesine, 108a
2207 E: başlısundan, 108a
2208 E: gerüden geliyor, 108a
2209 P: furtunaya, 108a; E: 108a
2210 P: daḫî ḳalyon, 108a; E: 108a
2211 P: "daḫî" 108b; E: 108a

pâre ḳalyon ile Ḥanya ögine gelüb lenger ṣalub dururken mâh-ı **(Ramażân-ı)**[2212] **şerîfüñ üçünci** güni aḫşam namazından ṣoñra eyyâm ile Mışır begi üç dâne ḳalyon (ile)[2213] Ḥanya limanına gelürken nâ-gâh aḫşam namazından ṣoñra küffâr üzerine rast gelüb ḥalḳ terâvîḥ namâzında iken ṭôp u tüfeng atılmaġa başladı. Bildik ki Mışır gemileri küffâra rast geldi. Emmâ ḳıyâs olındı ki cümle alay gemileri rast geldi. Meger ancaḳ yalıñuz Mışır begi üç pâre ḳalyon ile küffâr içinden uġrayub geçerken iki ḳalyon ṭôp-tüfeng ataraḳ ḳarañlıḳ gicede küffâr içinden gelüb geçdi. Ḥanya limanında ḳışlada olan deryâ begleri on pâre çekdiri ile ḳarşu varub iki ḳalyonı dün yarısında limana getürüb. Emmâ Mışır beginüñ ḳalyonun (on)üç[2214] dâne[2215] küffâr ḳalyonı "ʿaẓîm-ender-ʿaẓîm"[2216] ortaya alub yatsu namâzından ṣabaḥ, öyle vaḳtine degin meẕkûr Mışır begi on üç "pâre"[2217] ḳalyon ile ʿaẓîm (ender-ʿaẓîm)[2218] ceng idüb atılan ṭôp u tüfengüñ ḥaddi ḥesâbı yoḳ ṣabâḥa deg arası kesülmedi. Ṣabaḥ namazına degin iki biñ pâre ṭop atıldı. "Belki"[2219] ṣabâḥa degin ḥalḳ (hemân)[2220] el ḳaldırub düʿâ iderlerdi, gayri çâre yoġidi. Ṣabâḥ namâzı olduḳda ḳarşımuzda bu ḳadar küffâr ḳalyonı yalıñuz bir ḳalyonı ortaya alub nevbet ile ṭop ururlardı. Ol daḫî birisini yanına getürmezdi. Ṣol mertebe ceng ü cidâl itdi ki yerde insân ve gögde ʿulviyyân denk ü ḥayrân olmışdur. Bu eṣnâda ṣadr-ı aʿẓam on çekdiri beg gemilerin imdâda gönderdi. Begler daḫî varub biraz uzaḳdan ḥayli ṭop (atdılar)[2221] ve her beg gemisine birer ḳapucı başı ve biraz sekbân ḳodı. Emmâ nice mümkin, on üç ḳalyona cümle donanma varub giremez. Meẕkûr Mışır begi gördi ki cebe-ḫânesi dükendi. Bi-nefsihî kendi ḳalyonun ḳapudanı gemiye âteş virüb, "**iḥrâḳuhâ ḫayrun min en ye'ḫuẕehe'l-küffâru**" zuʿmince sefîne-i ġazâ mekîne-i iḥrâḳ (idüb)[2222] ve öyleden aḫşam namâzına deg yandı gitti. Bu cenge miṣâl Aḳdeñiz'de bir daḫî ceng olmış degildür ve gemi içinden üç dâne âdem[2223] yüze yüze gelüb çıḳdı. Öyle ḫaber virdiler ki **(87b)** gemimizüñ ṣaġ yeri ḳalmadı. Âdemimüz ve cebe-ḫânemüz bile ḳalmadı "**ey v'allah beg eyvah beg**" deyüb gezerlerdi. Kendülere esbâb u aḳçe iḥsân olındı. Emmâ cümle ʿâlem bu cenge ḥayrân ḳaldı ve göz yaşın dökmedik kimse ḳalmamışdur. İmdâda gönderilen deryâ beglerinden iki nefer begi ḳatl itdiler. Biri Manca Çarıḳ-oġlı ve biri Keskin Paşa-oġlı idi. Üç gün meyyitleri ṣoḳaḳda yatdı. ʿÂleme ʿibret oldı baʿdehû defn itdiler. Ẕikr olınan Mışır'dan (gelen)[2224] yigirmi yedi ḳalyondan yedi ḳalyon Ḥanya limanına dâḫil oldı ve iki ḳalyon İsfeke'ye dâḫil (oldı)[2225] ve altı[2226] ḳalyon Yalı Petre dâḫil olub onbeş ḳal-

2212 E: "ramażân-ı" 108a
2213 P: "ile" 108b; E: 108a
2214 P: "on" 108b; E: 108b
2215 P: pâre, 108b; E: 108b
2216 P: "ʿaẓîm-ender-ʿaẓîm" yok, 108b; E: 108b
2217 E: "pâre" 108b
2218 P: "ender-ʿaẓîm" 108b; E: 108b
2219 E: "Belki" yok, 108b
2220 P: "hemân" 108b; E: 108b
2221 P: "atdılar" 108b; E: 108b
2222 P: "idüb" 108b
2223 P: nefer, 109a
2224 P: "gelen" 109a
2225 P: "oldı" 109a
2226 P: iki, 109a

yon cezîre'i meẕkûreye dâḫil olub ve ṭoḳuz ḳalyon İnebolı limanına vâṣıl olub küffâr Ḥanya öginde olmaġile gelmeleri mümkin olmayub on dâne çekdirir gemi gönderilüb meẕkûr ḳalyonlarda olan ʿaskeri getürmege fermân ṣâdır olub limanlıḳ hevâda inşâʾallâh sâlimîn gelürler fî şehr-i **Ramażân 17** (17 Ramażân 1077/12 Mart 1667). Ve ẕikr olınan ḳalyonlardan birisin küffâr aḫẕ "idüb"[2227] şayta idi. Emmâ anlardan ziyâde ceng idüb küffâr tamâm çatub geldükde bunlar aṣlâ baş göstermeyüb küffârı salıvirdükden ṣoñra şaytadan olan ümmet-i Muḥammed (a.m)[2228] "bir uġurdan"[2229] küffâruñ ḳalyonına hücûm idüb ḥayli küffâr ḳılıçdan geçer.[2230] Ḳalyonı birḫoş fetḥ etmiş iken küffârdan iki ḳalyon daḫî imdâd idüb anlar ile daḫî ceng iderek can ḳalmayub girü kendü ḳalyonların alurlar ve ol şaytiyeyi[2231] bile alurlar. Yigirmi yedi ḳalyondan beg ḳalyonı iḥrâḳ olub ve bir şaytiye aḫẕ olınub mâ-bâḳîleri gelüb vâṣıl oldı. Cümlesi bir uġurdan gelmiş olaydı żarâr olmazdı emmâ deryâ ḥâlidür "**yefʿalu'llâhu mâ-yeşâʾü** (K.K 3/40)[2232] **ve yaḥkümü mâ yürîd**" (K.K. 5/1)[2233] muḳteżâsınca daḫî"[2234] Cenâb-ı Bârî'nüñ taḳdîrine merbûṭ olmış çâre yoḳdur.

ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ CEZÂ'İR ve TUNUS ve MAĠRİB

Bu sene-i mübârekede gelmeleri içün çoḳ aḳdâm yoġidi. Lâkin Ṭrablus Beglerbegisi Oṣmân Paşa'dan bir ḳalyon ile mektûb ve hedâyâsı Ḥanya ḳışlasında Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa efendimüze geldi. Gelen âdemisi piş-keşi teslîm itdükden ṣoñra ḫilʿat geyüb süvâl olındı ki Cezâʾirli ve Tunuslı ne ʿâlemdedür dinildükde **(88a)** öyle cevâb virdi ki devletlü vezîr cümlesi ḥâżırdur. Ḳalyonları yaġlı ve ḥâżır-başdur. Hemân sulṭânımuñ fermânına munṭaẓırdur ẓâhir-i müslimîndür ve bu Venedik keferesiyle neḳadar ḫuṣûmetleri vardur maʿlûm-ı devletleridür. Öyle olduḳdan ṣoñra kendülere mektûb gönderürüz. Gerçi bu sene-i mübârekede donanmamuzı dögüştürmeziz ancaḳ gelüb Girid Cezîresi eṭrâfında[2235] bulunsunlar. Cenâb-ı Bârî furṣat iḥsân iderse daḫî aʿlâdur.

Mektup No: 66

Cezâʾir'e ve Tunus'a ve Ṭrablus'a giden ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ[2236] ḳapucı başlarından Ḥaṣeki Meḥmed Aġa taʿyîn ve ânuñ ile irsâl olınan mektûb ṣûretidür

fî 25 sene 77 Ramażâni'l-mübârek

Ḥâlâ Venedik melâʿîninden Girid Cezîresi'nde vâḳıʿ Ḳandiye nâm ḳalʿada müteḥaṣṣın baḳiyyetü's-suyûf olan küffâr-ı duzaḫ-ḳarâruñ bu sâl-i ferḫunde-fâlden

2227 E: "idib" 109a
2228 P: "a.m" 109a
2229 P: "bir uġurdan" yok, 109a
2230 P: geçirüb, 109a
2231 P: ṣataʾi, 109a
2232 "...Allah dilediğini yapar..."
2233 "...Allah dilediğine hükmeder.."
2234 E: "yefʿalu'llâhu mâ-yeşâʾü "ve yaḥkümü mâ yürîd" muḳteżâsınca daḫî" yok, 109a
2235 P: eṭrâfına, 109a
2236 E: "ḥażretlerinüñ" yok, 109a

vücûd (bulan)[2237] küfr ü ḍalâlet-âlûdeleri ṣaḥîfe-i rûz-gârdan ḥaḳḳ ve izâle ve Cenâb-ı vâhibü'l-mevâhibden ḳalʿa-i mezbûrenüñ fetḥ u tesḫîr[2238] recâsiyle ḥażret-i Sulṭân-ı Enbiyâ ve Seyyid-i Aṣfiyâ Muḥammed Muṣṭafâ (ʿa.m).[2239] sancaḳ-ı şerîfi ve ʿumûmen ṭavâʾif-i ʿasker ile şevketlü ve ʿazemetlü ve kerâmetlü pâd-şâhımuz ḥażretlerinüñ fermân-ı hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnları üzre cezîre-i mezbûreye geçilüb ve Ḥanya Ḳalʿası'nda iḥżâr olınan mühimmât-ı seferiyye Ḳandiye Ḳalʿası cânibine naḳl vesâʾir iḳtiżâ iden mühimmât ve levâzımuñ daḫî tekmîl içün bu ḳış Ḥanya Ḳalʿası'nda ḳışlanmış idi. El-ḥâletü hâẕihî ol bahar-ı ḥuceste[2240] -âṣârda mütevekkilen *ʿale'llâhi'l-meliki'l-müteʿâl* Ḳalʿa-i Ḳandiye muḥâṣarası içün müteveccih olmaḳ üzreiz. Cenâb-ı mâliki'l-mülk, *celle şânuhû* ve Teʿâlâ ḥażretleri Ḥabîb-i ekremi ve Rasûl-i mükerremi ḥurmetine ʿasâkir-i İslâma ḳuvvet u ḳudret ve fetḥ u nuṣret iḥsânı eyleye. Bu cezîrede müddet-i medîdden berü ümmet-i Muḥammed'üñ çekdükleri zaḥmet ve meşaḳḳatüñ mükâfâtın müyesser eyleyüb cümle ʿibâdu'llâhı mesrûr-ı ḥandân eyleye, âmîn. Bu seneye gelince ḥażret-i Sulṭân-ı Enbiyâ ʿaleyhi'ṣ-ṣalâtü ve's-selâm'uñ mübârek sancaġ-ı şerîfi ve şevketlü ve ʿaẓemetlü ve ḳudretlü pâd-şâhımuz *eʿazze'llâhu enṣârehû* ḥażretlerinüñ mühr-i şerîfleri ile bu cezîreye geçilmek vâḳiʿ olmamış iken bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ şevketlü ve kerâmetlü (88b) pâd-şâhımızuñ fermân-ı hümâyûnları ve ḥusn-i teveccühleri berekâtiyle bu ʿabd-i żaʿîfe müyesser oldı. Dergâh-ı Rabbu'l-ʿâlemînden niyâz, tażarruʿ olınur ki tevfîk u ʿinâyetin refîḳ eyleyüb pâd-şâhımuzuñ (*eʿazze'llâhu enṣârehû*)[2241] düʿâ-i ḫayr-icâbet eṣer-i mülûkâneleri berekâtiyle fetḥin daḫî müyesser eyleye, âmîn *bi-ḥaḳḳi'l-muʿîn*.

"İşbu sefer-i hümâyûnuñ"[2242] ḫiẕmeti ve ʿasâkir-i islâmuñ imdâd (u)[2243] iʿâneti cümle ümmet-i Muḥammed (a.m)'e[2244] vacib u lâzım olduġından aslâ iştibâh yoḳdur. İmdi sizüñ daḫî rû-yı deryâda dâʾimen aʿdâ-yı dîn ile ceng ü cidâl pîşeñüz ve hemîşe küffâr-ı duzaḫ-ḳarârdan aḫẕ ü intiḳâm etmek endîşeñüz olub beher sene ocaġıñuzdan tuvâna ve yarar yigitler ve donanma gemileriñüz birle deryâ yüzünde ġazâ vü cihâd etmek muʿtâdıñuz olmaġile inşâʾallâh evvel baharda Girid Cezîresi cânibine gelüb Ḥanya ve Retmo[2245] öñlerinde ve Benefşe ṭaraflarında ve küffâruñ sâʾir memerri olan maḥallerinde gezinmek üzre gemileriñüz irsâl eylemeñüz bâbında mektûb taḥrîr ve irsâl olınmışdur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ vuṣûlünde meʾmûldür ki minvâl-i meşrûh üzre Girid Cezîresi'nüñ aṭrâfında ve Ḥanya ve Retmo[2246] cânîblerinde bulunmaḳ üzre bu defʿa sâʾir senelerden muḳaddem mükemmel gemileriñüzi donadub bu cânibe irsâl itdürmege ziyâde ihtimâm ve taḳayyüd eyleyesiz ve bi'l-cümle şevketlü ve kerâmetlü efendimüz ḫalîfe-i rû-yı

2237 E: "bulan" 109a
2238 P: tesḫîri, 109b; E: 109a
2239 P: ṣalla'llâhu ʿaleyhi vesellem, 109b; E: 109a
2240 P: ḥuceste, 109a
2241 P: "eʿazze'llâhu enṣârehû" 110a
2242 E: "İşbu sefer-i hümâyûnuñ" yok, 109b
2243 P: "u" 110a
2244 P: "a.m" 110a
2245 P: Resmo, 110a
2246 P: Resmo, 110a

zemîn *ḫalleda'llâhu ḫilâfetehû ila yevmi'd-dîn* ḥażretlerinüñ düʿâ-i ḫayr-i icâbet-eṣer-i[2247] mülûkânelerine maẓhar olacaḳ maḥallerdür. Aña göre başîret üzre olub inşâʾallâhu Teʿâlâ vech-i meşrûh üzre bu defʿa dîn-i mübîn ve devlet-i ʿaliyyenüñ ḫizmetinde bulınmañuz ile şevketlü efendimizüñ düʿâ-i (ḫayr)[2248] icâbet-i eṣer-i mülûkânelerine maẓhar oldıġıñuzdan mâ-ʿadâ envâ-ʿi riʿâyet ile "merʿî"[2249] olınması muḳarrer mulaḥaẓa olına.

ḪİKÂYET-İ EMİR-ŞÜDEN-İ EMİR-İ MIŞR ve İRSÂL-KERDEN-İ MEKTÛB BE-ṢADR-I AʿẒAM (AḤMED PAŞA)[2250]

(Ḥikâyeti)[2251] Bâlâda meẕkûr olınan Mıṣır begün[2252] cengi ahvâlidür. Ol ceng esnâsında gemisin iḥrâḳ idüb kendisün ṣandal ile küffâr aḫẕ idüb ve ṣuya atılan daḫî bir ḳaç müslüman bile aḫẕ eyledükleri ve Degirmenlik nâm **(89a)** maḥalle getürdükleri ve kendü tevabiʿinden altı nefer kimesneʾi baha ile ḫalâṣ itdügi ve ṣadr-ı aʿẓam Ḥanya ḳışlasında iken mâh-ı **Şevvalüñ üçünci** (3 Şevvâl 1077/29 Mart 1667) güni eyyâm-ı ʿîd idi mûmâ-ileyh esîr olan Mıṣır Beginden mektûb ve altı nefer esîrin Ṣuda Ḳalʿası'na mübâdele itdiler.

Mektup No: 67

Esîr olan Mıṣır Beginüñ ṣadr-ı aʿẓama gönderdügi mektûb ṣûretidür fi Şevvâl 3.

Seʿâdetlü ve ʿadâletlü ve ʿâlî himmetlü velî niʿmetüm efendüm. Sulṭânım ḥaẓretlerinüñ hâk-pâ-yı şerîflerine yüzimüz ve gözimüz sürilüb[2253] ḥâlâ bu sene-i mübârekede iki biñ Mıṣır ḳullarına Mıṣır sancaġı beglerinden Mîr-livâ Ramażan Beg ḳulları[2254] ser-dâr taʿyîn olınub şimdi esîr olan ḳuluñuz ahvâlinden süvâl olınursa "bend ü"[2255] İskenderiyye'de mâh-ı **Ṣaʿbânuñ yigirmi üçünci** güni yigirmi yedi pâre gemi ʿaskerile çıḳub deryâda furtına rast gelüb gemilerimüz perişan. Bu ḳuluñuz mâh-ı **Ramażân-ı "şerîfüñ"**[2256] **dördünci** güni aḥad gicesi Todori Ḳalʿası öginde on iki pâre Venedik ḳalyonlarına rast, aḫşam namazından yarındası öyleye ḳarîb kendüleriyle ceng ü cidâl idüb bi'l-âḫire bir uġurdan üzerimize hücûm ide.[2257] İbtidâ donanmamızı ve büyük diregimüzi ve yelkenlerimüzi ḳırub düşürüb bu ḥalde iken on iki pâre çekdirir gemileri gelüb bir miḳdâr küffâr gemileri alarġa olub ḥattâ bize çaġırdılar ki yedek ḥâżır eyleñüz dimişler iken gelüb bize imdâd etmediler. Âḫiri on pâre ḳalyon bir uġurdan başdan ḳıçdan hücûm idüb gemimizüñ saġ yeri ḳalmayub âḫir bu ḳadar mâl-ı bî-ḥisâb küffâra naṣîb olmasun deyü gemimüzi âteşe urub şehîd olan ḳullarımuzdan ve pâd-şâh ḳullarından baḳiyye

2247 P: eṣer-i icâbet, 110b
2248 E: "ḫayr" 110a
2249 P: "merʿî" yok, 110b
2250 P: "Aḥmed Paşa" 110b
2251 P: Ḥikâyeti" 110b
2252 P: Beginüñ, 110b
2253 E: sürüb, 110a
2254 P: ḳuluñuzı, 110b
2255 E: "bend ü" yok, 110a
2256 E: "şerîfüñ" 110a
2257 P: idemeyüb, 110b; E: 110a

ḳalanlarımuzı deryâya düşürüb ḥâlâ esîriz. "Allâhu Teʿâlâ ḳurtara"[2258] bu ḳullaruñ[2259] murâdı bu idi ki seʿâdetlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâhımuzuñ fermân-ı şerîfleri üzre bu sene-i mübârekede bunuñ gibi ġazâ-i ekberde maʿanca bulınub yüzimüz ve gözimüz üzre (bu senede)[2260] ḥâk-pâ-yı şerîfiñüzde ḫiẕmet etmek murâd[2261] idi. Lâkin taḳdîr-i ezelî böyle imiş. İnşâʾallâhu Teʿâlâ bu żaʿîf ḳuluñuz ve bu bî-kes ġarîb ḳuluñuz ḥaline efendüm merḥamet ider ümîdindeiz. Allah Teʿâlânuñ rıżâsiçün ve Ḥabîb-i Ekremi ḥurmetiçün bu ḳuluñuzı küffâr elinde esîr ḳomayub ḫalâṣına ḥimmet-i ʿaliyyeñüz recâsında **(89b)** iz. Ẓâhir seʿâdetlü ve meḥâbetlü pâd-şâhımuzuñ bir ednâ Mıṣır sancaġı begiyüz. Ġayret ü ḥamiyyet şimdi seʿâdetlü sulṭânımuñdur. Meẕkûr keferenüñ İstanbul'da Yediḳulle'de üç büyük kâfirleri var imiş, birisine[2262] Derḳil kâfir derler imiş ki muḳaddemâ yine Girid'de Retmo[2263] Ḳalʿası'nda dutulmış imiş. Bu ḳuluñuz içün cevabları budur ki, bir şeyi bahası "içün"[2264] almazız illâ ḳıral oġlıdur ânuñ[2265] içün mübâdele iderüz. Öyle olıcaḳ seʿâdetlü ve ʿaẓametlü pâd-şâhımuzuñ başiçün[2266] bu ḳuluna merḥamet ve şefḳat[2267] buyurub her ne ḥâl ise esirlikden ḫalâṣ buyurub baḳiyye-i ömrümüzi varub Cezire-i Girid'e ḥâk-pâ-yı şerîfiñüzde ṣarf idem. Benüm seʿâdetlü sulṭânum ẓâhir esir olanlaruñ ḥalleri maʿlûmıñuzdur, ziyâde ve noḳsân taḥrîr itdügimüze ḳalem-i ʿafvi bu ḳuluñuza çeküb ʿözrümüzi maḳbûl dutarsız. Benüm sulṭânum küçükden berü ḫiẕmetlerimüzde olan ḳulları Süleyman Ketḫüdâ ve Ḫazine-dâr Şâhin ve Bekir ve ʿIvaż ve Maḥmûd altı nefer ḳuluñuz sekiz biñ (ġuruş)[2268] bahâların kesüb ḥużûr-ı ʿızzetiñüze gönderilmişdür. Ḫallerine merḥamet idüb başıñuz sadaḳasından iḥsân idüb cümlesi fârislerdür. Lâʾiḳ görürseñüz ḥiẕmet-i şerîfinüzde istiḫdâm buyurub yoḳ eger fuḳarâ ḳullarıñuzuñ ḫallerine merḥamet olınmazsa bahâların Mıṣır'da baʿżı iḫtiyarlarımızdan "ṣoñra"[2269] tedârik iderlerken ümidimüz Ḫaḳ'dandur ki seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam efendimüz gerek bu ḳuluñuzı ve gerek altı nefer ḳulların kimseye muḥtac itdirmeyüb ṣevablarına nâʾil olmañuz muḳarrerdür. ʿAzîz şerîf başıñuz içün olsun bu ḳuluñuzı küffâr elinde esîr ḳomayub ḥâline merḥamet buyurub bu âna gelince Mıṣır ümerâsından bir sene böyle iş olmayub esîr olmamışdur. Umaruz ki efendimüz küffâr elinde (bizi)[2270] esîr ḳomayalar. Bu ḳuluñuz küffâr gemileri ile itdügimüz cengi emriñüz olursa ḥâk-pâ-yı şerîfe varan esîr ḳuluñuzdan süvâl buyurursañuz (ḥikâye iderler).[2271] Bir mikdâr rûz-gâr olaydı yine de esir olmazduḳ ve ḳaraya döñmek iḥsân idi. Lâkin

2258 P: "Allâhu Teʿâlâ ḳurtara" yok, 111a; E: 110b
2259 P: ḳuluñuzuñ, 111a
2260 E: "bu senede" 110b
2261 E: murâdımuz, 110b
2262 E: birisinüñ adına, 110b
2263 P: Resmo, 111a
2264 E: "içün" yok, 110b
2265 P: Derḳıl, 111a
2266 P: "ve seʿâdetlü sulṭânımuzuñ bâşiçün" fazla, 111a; E: 110b
2267 E: şefḳat ü merḥamet, 111a
2268 P: "ġuruş" 111b; E: ġuruşa, 110b
2269 E: "ṣoñra" yok, 110b
2270 E: "bizi" 111a
2271 E: "ḥikâye iderler" 111a

seʿâdetli[2272] sulṭânımuñ mürüvvetine[2273] istinâd idüb gemimizi âteşe urub ve kendimüz ittibaʿ ve pâd-şâh ḳulları esîr olmaġı iḫtiyâr eyledük. İnşâʾallâhu Teʿâlâ yine bizi "efendimüz"[2274] ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri esirlikden âzâd iderler deyü. Benüm sulṭânum küffâr-ı bed-girdâruñ heman yararlıġı ṭopdur yoḫsa gemi gemiye çatub, ḳılınç ḳılınca gelince aṣlâ elin ḳaldırmaz bir gemide yüz yigit silâḥına ḳâdir olsa **(90a)** küffâruñ "bir"[2275] gemisinde beşyüz kefere olsa bi-iẕni'llâhi Teʿâlâ fetḥ iderler.[2276] **Taḫrîren fi 25 Ramażâni'l-mübarek**. "Bâḳî"[2277] seʿâdetlü sulṭânumuñ mürüvvet-i şerîflerine ḥavâle olınmışdur. ***Bende-i Ramażân "Mîr"***[2278] ***Livâ-i Mışır.***

Ve"[2279] esîr ḥâlâ[2280] ẕikr olınan altı nefer esîre efendimüz kendi ḫazînesinden iki biñ ġuruş iḥsân itdiler. Mâ-bâḳiyesi kendinüñ yedeginde olan zaḫîresi fürûḫt olınub tekmîl olınduḳda Ṣuda Ḳalʿası'na varub altıbiñ[2281] ġuruş altı nefer esîr içün teslîm olındı ve anlar ḫalâṣ oldı. Emmâ beg aḥvâli ġayetile güç oldı. Baha ile olaydı (yüzbiñ ġuruş daḫî mümkin olaydı vezîr-i aʿẓam)[2282] "efendimüz ḳatında"[2283] kendi ḫazînesine yigirmi biñ ġuruş virmek can-ı ʿazîzine minnet idi. Emmâ istedükleri esîr bir vechile virilmege ḳâbil olmadı. Cenâb-ı Bârî kendü kereminden ḫalâṣ ide, âmîn *bi-ḥurmeti Seyyîdi'l-Mürselîn*. Muḳaddemâ ṣadr-ı aʿẓam İstefe nâm menzilde iken Venedik elçisi menzil-i mezbûre[2284] iki ḳonaḳ yer ḳalduḳda bi-emri'llâh mürd olub yanında yine bir bellü başlu kefere bulınub lâkin elinde bir maṣlaḥat olmaduġından müsteḳillen elçi "daḫî"[2285] olmaduġından menzil-i mezbûrdan bir nefer kefere kendü ṭarafından ulaḳlıġile Venedik'e gönderilüb ki vâḳiʿ ḥâli Venedik melʿûnlarına bildireki elçi mürd olduġı[2286] ve vezîr-i aʿẓamuñ İstefe'ye geldügin ve andan Girid Cezîresi'ne birgün evvel geçmesin. Ḥâlâ işbu şehr-i Şevvâlüñ beşinci güni meẕkûr giden kefere ulaġı Venedik ceneralinden mektûb getürüb Ḥanya'da ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine vuṣûl buldı **fi 51** (Şevvâl) **sene 77** (5 Şevvâl 1077/31 Mart 1667).

Mektup No: 68

Terceme-i mektûb-ı Cumhûr-ı Venedik

Allâh'uñ ʿinâyeti ile Duḳı Ḳontarin[2287] Venedik dojı olan ṭarafından Devlet-i ʿAliyye-i Oẕmâniyye'nüñ ṣadr-ı aʿẓamı ve müşîr-i ekremi devletlü, seʿâdetlü

2272 P: mürüvvetlü, 111b
2273 P: merḥametine, 111b
2274 P: "efendimiz" yok, 111b
2275 E: "bir" yok, 111a
2276 E: olınur, 111a
2277 P: "Bâḳî" yok, 111b
2278 E: "Mîr" yok, 111a
2279 E: "Ve" 111a
2280 P: ḥâlâ esîr, 111b
2281 E: sekizbiñ, 111a
2282 P: "yüzbiñ ġuruş daḫî mimkin olaydı vezîr-i aʿẓam" 112a; E: yüzbiñ ġuruş daḫî mümkin olaydı efendimiz" 111a
2283 P: "efendimiz ḳatında" yok, 112a
2284 P: mezbûrda, 112a
2285 E: "daḫî" yok, 111a
2286 P: olduġın, 112a; E: 111a
2287 P: Ḳoḳontarin, 112a; E: Toḳontarin, 111b

Aḥmed Paşa ḥażretlerinüñ ḥużûr-ı şerîflerine muḥabbetimüzden cârî ve ṣadâḳatimüzden nâşî selamlar ve ṣenâlar taḳdîminden ṣoñra bundan aḳdem âsitâne-i seʿâdetde umûr-ı ṣulḥa taʿyîn olınan Yaladin[2288] nâm âdemimüz mürd olduḳdan ṣoñra ḥâlâ yine ahvâl-i meẕkûr içün ṭarafımuzdan ḥâmil-i mektûb ve kendü ṣadâḳatlü âdemimüz olan Civânbâniste[2289] Badavin[2290] taʿyîn[2291] olınmuşdur. Ḥużûr-ı şerîfleriyle müşerref olduḳda umûr-ı cumhûrda olan reʾy ü tedbîr-i bî-naẓîriñüzi ve cemiʿ müşkili ḥall idüb ve her aḥvâlde olan kemâl-i faẓlıñuz maʿlûmımuz oldugın taḳrîr ü beyân eyledüginde ve umûrumuzda **(90b)** mezbûrdan cârî olan kemâlât bizüm kelâmımuz gibi iʿtimâd olınması recâ olınur. Bâḳî ʿömr-i devletleri mezîd-bâd **fî 18 Cemâẕiye'l-âḫir Venedik sene 1077**[2292] (18 Cemâẕiye'l-âḫir 1077/15 Aralık 1666).

Mektup No: 69

Vekîl eyledükleri keferenüñ daḫî Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḥażretlerine Ḥanya'da virdügi ʿarż-ı ḥâldür

fî 5 l (Şevvâl) sene 77

Devletlü ve ʿadâletlü ve ʿâmme-i ʿâleme merḥametlü sulṭânum. Âsitâne-i seʿâdatile ḳadîmde olan dostluġımuzı tecdîd eylemege ṭarafımuzdan ne mertebe saʿy u diḳḳat ve reʿâyâ fuḳârâsı âsûde ḥâl olmaları içün ṣulḥ-ı ṣalâḥı arzulayub (bir)[2293] ḳaç kerre recâ olınmışdur, âfâḳa ẓâhirdür. Ol sebebden selefimüz daḫî bu mübârek maṣlaḥatı ḥuṣûle ḳarîn olmaḳ "içün"[2294] âsitâne-i devlet ṭarafından herne ki teklîf olındı ise mümkin oldugı mertebe vücûda getürüb ṭarafımuzdan âsitâne-i seʿâdete her sene virgü virmege râżî olmışdur. Bi-emri'llâh(-i Teʿâlâ)[2295] mürd olub bu mübârek maṣlaḥatı muʿaṭṭal ḳılmamaḳ içün ve bu mertebeye getürince çekilen zaḥmetler zâyiʿ olmamaḳ içün ve muḥaṣṣılu'l-kelâm mâ-beynimüzde olan ʿadâvet dostluġa ve muḥabbete tebdîl olmaḳ içün beglerimüz bu ḳullarını mürd olan Baladin yerine naṣb u taʿyîn eyledükleri ve işbu ḥâk-pâ-yı şerîflerine irsâl eyledükleri "ve muḥabbet"[2296]-nâmelerinde maʿlûm-ı seʿâdetleri olur.

Mektup No: 70

Diger ʿarż-ı ḥâl

Benüm devletlü ve seʿâdetlü sulṭânum. Allah Teʿâlâ ḥażretlerine ḥamd ü şükr iderüz ki bu maṣlaḥat zamân-ı devletlerinde vâḳiʿ olmışdur. Zîrâ umûr-ı cumhûrda

2288 E: Yalavin, 111b
2289 E: Civânbeste, 111b
2290 E: Yalavin, 11b
2291 P: yaḳîn, 112a
2292 P: 77, 112a; E: 111b
2293 E: "bir" 111b
2294 E: "yok" 111b
2295 P: "-i Teʿâlâ" 112b
2296 P: "ve muḥabbet" yok, 112b

reʾy-i tedbîr-i bî-naẓîriñüz ve aḥvâl-i salṭanata riʿâyetde fażlıñuz ne mertebe olduġı maʿlûmımızdur. Allah Teʿâlâ ḥażretleri muʿammer eyleye. Ve bundan (aḳdem)[2297] selefimüz İstanbul'da yigirmi iki mevâdd üzerine söyleşdügi ṣulḥ u ṣalâḥ ḳarar-dâde olub istiḥkâm bulursa Devlet-i ʿAliyye'nüñ ʿırż u nâmûsı ve şevketleri ne mürtefiʿ ve bizüm devletimizüñ neḳadar ziyân u süfliyyeti olur maʿlûm-ı şerîfleridür. Zîrâ bu ḳadar vilâyet elimüzden gitdükden ṣoñra yine bu aṭada[2298] ḳalʿa yıḳub.[2299] Ve Bosna'da Kilis ve sâʾir zaḥmetle alınan yerleri girü redd eyledügimüzden (ġayri yüzbiñ naḳd yaldız altun virmege taḳayyüd eyledügimüzden)[2300] mâ-ʿadâ senede on iki biñ yılduz altunı virgü virmege râżîler olmışuzdur. Şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâh-ı İslâm ḥażretlerinüñ şevket ü ʿaẓametleri (91a) kendü ecdâd-ı ʿiẓâmlarından ne mertebe ziyâde olacaḳdur. ʿIlm-i ʿâlem-ârâlarına pûşîde degildür. Zîrâ pâd-şâhuñ selefi bizümle niçe kerre cengden ṣoñra ṣulḥ eyledükleri vardur ve lâkin bu mertebe senevî virgü virmemüz vâḳiʿ olmamışdur. Vezîr-i aʿẓam İstefede iken şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâhımuza danışmadan ḥudûd aḥvâline saña bir cevab idemeziz[2301] deyu sulṭânum ḥażretleri buyurmaları ile "bu bende; Venedik'de ʿayniyle"[2302] sulṭânımuñ kelamını bildürdüm. Ve ḥâlâ gelen kaġıdlarda ve ânuñ cevâbın taḥrîr idüb cevab eylemişlerdür ki ümîd iderüz ki şevketlü pâd-şâh-ı İslâm ḥażretlerinüñ cibilliyyet-i hümâyunları olan ʿadâlet (ve)[2303] merḥametleri ḥasebi ile İstanbul'da söyleşilen mevâddı ḳabûl buyuralar. Bu bende rıżâ-yı hümâyunları olmaduġı seʿâdetlü sulṭânımuñ cevâbından maʿlûm olmaġile bu mübârek maṣlaḥat cüzvî şeyden ötüri münʿaẓim olmamaḳ içün senevî on iki biñ altun, "iki biñ altuna"[2304] żamîme eylemek yâḥud yüzbiñ altun piş-keş on iki biñ altun ilḥâḳ eylemege cerâʾet eylemişüm. Meʾmûldür ki sulṭânum ḥażretlerinüñ[2305] ceng (ü)[2306] cidâlinden nâşi olan reʿâyâ fuḳârâsınuñ derd ü mihneti ve yerde düşen insan ḳanınuñ haḳḳını ve devletde olan ġadġısını refʿ buyurub zamân-ı devletiñüzde herkes âsûde-ḥâl olması maʿkûl olduġın maʿlûm-ı seʿâdetleridür. Zîrâ isitimâʿ iderüz ki bir ṭâʾife ki ṣulḥ recâ ide[2307] ve virgü virmege râżî ola, İslâm ḳatında degil, cemîʿ ecnâsuñ ḳavl ü iʿtimâdlarında ol ṭâʾifenüñ üzerine ʿasker çekmek yoḳdur. Ḫuṣûṣâ ki, mülkimüzi aldırduḳdan ṣoñra ve aldugımuzı girü virdükden ṣoñra buḳadar şey daḫî virmege râżî olayuz ve şimdiki ḥalde bu mübârek ṣulḥ itmâm bulduḳdan ṣoñra gün-be-gün ceng ü cidâl müstevlî olub nice fesâdât ẓuhûra gelmeleri muḳarrerdür. Zîrâ Venedik cumhûrınuñ ḥâlâ Aḳdeñiz'de olan donanmalarından ġayri Papa ve İnebolı gemileri ve Frengistân'da olan beglerüñ donanmaları ve ḥaẓîneleri ile imdâd muḳarrerdür. Cemîʿ ḳırallar daḫî Bosna'da ḥareket ü imdâdlarına ḥimâyet itmele-

2297 P: "aḳdem" 112b; E: 112a
2298 E: aṭalarda, 112a
2299 E: yapub, 112a
2300 P: "ġayri yüzbiñ naḳd yaldız altun virmege taḳayyüd eyledigimizden" 112b
2301 P: virmeziz, 113a; E: 112a
2302 E: "bu bende; Venedik'de ʿayniyle" yok, 112a
2303 P: "ve" 113a
2304 P: "iki biñ altuna" mikerrer olarak yazılmıştır, 112a; E: 112a
2305 P: ḥażretleri, 113a
2306 P: "ü" 113a
2307 P: eyleye, 113a; E: 112a

rine taʿahhüd etmişlerdür. İnşâʾâllah'u Teʿalâ sulṭânum ḥażretleri bu minvâl üzre maṣlaḥatı ḳabûl eyledükden ṣoñra bâlâda ẕikr olınan fesâdâtuñ[2308] **(91b)** defʿ olınması muḳarrerdür **fî 25 "l"**[2309] (Şevvâl) **sene 77** (25 Şevvâl 1077/20 Nisan 1667). Ẕikr olınan[2310] ṣulḥ maṣlaḥatı cümle ʿasker-i İslâm ve zaḫîre ve cebe-ḫâne selâmet ile Cezîre-i Girid'e geçdükden ṣoñra bir vechile ṣulḥ mümkin degildür. Bu defʿa Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa bu cevablara cevab virmeyüb ancaḳ sükût üzre olub fi'l-vâḳiʿ muḥâṣaraya daḫî ancaḳ ḳırḳ gün ḳalmışdur. Mışır ʿaskeri ile gelen müteferri-ḳa başı Oṣman Aġa küffâra esîr Mışır begi Ramażân Beg yerine müşâru'n-ileyh Oṣmân Aġa'ya Mışır begligi iḥsân olındı **fî 10 l** (Şevvâl). Ve müşâru'n-ileyh Oṣmân Aġa ile Mışır ʿulemasından Baylı Meḥmed Efendi[2311] Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḥażretlerine gönderdügi mektûbuñ ṣuretidür.

Mektûb-ı Baylı[2312] **Meḥmed Efendiyü'l-Mışrî**:[2313]

Emin elifi'l-imdâdı min ḥażreti'l-ʿulâ
Bedet ḥâʾu "ḥukmihî"[2314] zâtuhû ḥilmü men velî

2308 P: fesâdât, 113b
2309 P: "l" yok, 113b
2310 P: "ve" fazla, 113b
2311 P: "Meḥmed Efendi" yok, 113b
2312 P: Bablı, 113b
2313 Metinde geçen şiir bu şekliyle aruz veznine uymamaktadır. Şiir aşağıdaki şekliyle daha uygun gözükmektedir.

Feʿûlün/ mefâʿîlün / Feʿûlün/ mefâʿîlün

Emin elifi'l-imdâdı min ḥażreti'l-ʿalî
Bedet ḥâʾu ḥukmin zâtuhû ḥilmü men velî
Ve illâ femin mîmi'l-mümiddi emeddehû
Bi-dâli devâmin bi's-seʿâdeti taḳtulî
Naʿam naʿam mâ lâḥa fi'l-kevni bedruhû
Bi-ʿulâhu fe-hüve fi's-saʿdi yectelî
Fe-yâ ṣâḥibe'l-büşrâ leke'n-naṣru ḳad etâ
Fe-ṭıb ve'n-basıṭ ve'fraḥ bi-külli müʾesselî
Ve-yâ âsife'd-dünyâ semevte mekâneten
Terâ min ẕurâhâ'n-necmü aḥfeża menzilî
Vizâretüke'l-ʿuẓmâ hüve'l-viẓri ṣuntehâ
Fe-evlâke mâ-evlâke min feyżihi'l-velî
Ḥamidtü keẓâke'l-ḥamdü menhecü Aḥmed'in
Medaḥtü bi-ḥaḳḳin ve'l-medîḥu bikümü cülî
Fe-mâ lisânin ḳad fevâ yûfâ baʿża ḥaḳḳikum
Ḥamedtü mücidden dûnehû külle miḳvelî
Fe-emmâ diyâru'l-küfri minke demâruhâ
Fe-ʿâmeruhâ min seyfike'l-ḳaḍbi ḳaḍ ḥalî
Ve-lev ʿalimû enne'z-zemâne muḥabiiun
Le-hüm Aḥmedü mâ-kâne ḥuṣnün lehüm mülî
Se-yalḳavne bedren vaḳʿaten ve-laṭîmeten
Ve yühdemü minhüm küllü rüknin ve caḥfelî
Ve-ennâ yüdânî yevme ṭalʿatei Aḥmed'in
Ve-men zâ lehû ḳalbün ʿale'l-ḥarbi yeṣṭalî
Fe-ente leke'l-ḥuẓvâ ve naṣruke ḥâṣılun
Ve-ḥizbüke manṣûrun ve-ḥaṣmuke ḳad bülî
Fe-lâ zilte li'l-mecdi müesseli ḥâdimen
Ve-miṣlüke men-yuḥnâ bi-mecdin müesselî
Ve-ezkâ ṣalâti'llâhi ṣümmü selâmuhû
ʿAle'l-Muṣṭafe'l-muḥtâri eṣrafi mürselî
Ve âlin lehû ve'ṣ-ṣaḥbi mâ bâha maṭlaʿun
Emin elifi'l-imdâdı min ḥażreti'l-ʿalî

Ve illâ femin mîmi'l-mümiddi emeddehû
Bi-dâli devâmin bi's-seʿâdeti taḳallâ[2315]
Naʿam naʿam mâ-ḳad lâḥa fi'l-bedri kevnuhû[2316]
ʿAlâ yaʿlâhu[2317] fe-hüve fi's-saʿdi yetecellâ
Fe-yâ ṣâḥibe'l-büşrâ leke'n-naṣru ḳad etâ
Fe-ṭıb ve'n-basıṭ ve'fraḥ bi-külli müʾemmeli
Ve-yâ usefe'd-dünyâ semevte mekâneten
Terâ min ẓarâhâ'n[2318]-necmü aḥfeża menzilî
Vizâretüke'l-ʿuẓmâ ʿani'l-viẓri ṣıntehâ
Fe-evlâ leke mâ-evlâ leke min feyżihi'l-velî
Ḥamidtü keẓâlike'l-ḥamdü menheci[2319] Aḥmed'in
Medaḥtü bi-ḥaḳḳin ve'l-medîḥu biküm celî
Fe-mâ li'l elsüni yûfâ baʿża ḥaḳḳıke lafẓuhâ
Le-ḳad ḥızte mecden[2320] dûnehû küllü maḳûlin
Fe-emmâ diyâru'l-küfri minke demâruhâ
Fe-ʿâmerehâ min seyfike'l-ḳaḍabu ḳaḍ ḥulî
Ve-lev ʿalimû enne'z-zemâne maḥbûʾün
Le-hüm Aḥmedü mâ-kâne ḥuṣnen lehüm melî
Se-yalḳavne bedren vaḳʿaten ve-laṭîmeten
Ve yüteʿaẓẓu minhüm[2321] küllü rüknin ve caḥfelî
Ve-etâ yüdânî min ṭuluʿi[2322] Aḥmed'in
Ve-men zâ[2323] lehû ḳalbün ʿale'l-ḥarbi bi-ṣayṭalî
Fe-ente leke'l-ḫuṭvâ ve naṣruke ḥâṣılun
Ve-ḥizbüke manṣûrun ve-ḥaṣmuke ḳad belî
Fe-lâ zilte[2324] ve'l-mecdü'l-müeṣṣelü ḫâdimen
Ve-miṣlüke men-yuḥnâ bi-mecdin müeṣṣeli
Ve-ezkâ ṣalatu'llâhi[2325] ṣümmü selâmuhû
ʿAle'l-Muṣṭafe'l-muḫtâri eşrafi mürseli
Ve âli ve ṣaḥbi mâ ruvîye bi-maṭlaʿin
Emin elifi'l-imdâdı min ḥażreti'l-ʿulâ

2314 E: "ḥukmihî" yok, 112b
2315 E: taḳallâ, 112b; P: taḳtüli, 113b
2316 E: fi'l-kevni bedruhû, 112b
2317 P: bi-uʿlâhû, 113b
2318 E: ẕirâ', 112b
2319 E: nehc, 112b
2320 E: müceddeden, 112b
2321 E: min külli, 112b
2322 P: ṭâlâbiʿi, 113b
2323 P: zâde, 113b
2324 E: mâ zilte, 113b
2325 P: ṣalâtu'llâhi, 114a

ḤİKÂYET-İ DONANMA-YI HUMÂYÛN

İşbu mâh-ı **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ ikinci** güni ki nev-rûzdan ḳırḳ gün ṣonra idi, donanma-yı hümâyûn ile Ḳapudan Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa ḳırḳ pâre deryâ begleri **(92a)** gemisiyle ve otuz ʿaded İstanbul[2326] gemisi ile Ḥanya limanına ʿasker-i İslâm ile "ve mühimmâtile"[2327] sâlimen gelüb vuṣûl buldı. ʿAẓîm şenlikler oldı, ḳalʿadan ve gemilerden ṭop şenlikleri oldı ve Ḳapudan "Ḳaplan"[2328] Muṣṭafâ Paşa'ya semmûr kürk geydirdiler. Muşâru'n-ileyh Paşa'nuñ muḳaddemâ Nemçe seferlerinde ʿaẓîm yararlıġı (ve ceriligi)[2329] defeʿâtile vâḳiʿ olmışdur ḥattâ Noviġrad'ı ol fetḥ etmişdür. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri kendüsine damad idinüb ḳız ḳardaşını tezvîc etmişdür ve Ḥanya'da muşâru'n-ileyh ḳapudan Paşa'ya birḳaç defʿa sadr-ı aʿẓam żıyâfet[2330] idüb ʿaẓîm iltifatlar itdiler.

ḤİKÂYET-İ ʿAZÎMET-İ ṢADR-I AʿẒAM AḤMED PAŞA BERÂ-YI MUḤÂṢARA-İ ḲANDİYE

Sipeh-sâlâr-ı ʿasker-i İslâm Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḥażretleri cümle ʿasker-i İslâm ile mâh-ı **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmi ikinci** (22 Ẕi'l-ḳaʿde 1077/16 Mayıs 1667) güni "ki"[2331] yevmü'l-iṡneyndür, Ḥanya'dan ḳalḳub Ḳandiye Ḳalʿası'nı muḥâṣara itmek niyyeti ile ʿâzim-i râh-ı cihâd oldı ve Ḳapudan "Paşa"[2332] Çeşme nâm maḥalle taʿyîn "olınub"[2333] Ḥaleb Beglerbegisi Vezîr Ḥüseyin Paşa Nemçe seferinde Budin vezîri idi. Muşâru'n-ileyh Ḥüseyin Paşayı ve Sivâs Beglerbegisi olan[2334] Paşayı Çeşme nâm maḥalden[2335] çekdirir gemileri ile getürülmeleri fermân olınub ve Ḳapudan Ḳaplan Paşa Ḥanya'dan ḳalḳub ʿazîmet itdi **fî 26 Ẕi'l-ḳaʿde** (26 Ẕi'l-ḳaʿde 1077/18 Mayıs 1667). Ve muḳaddemâ âsitânede ḳapuya çıḳan beş biñ yeñiçeri ve orducı ve bâḳî ḳalan biñ nefer beldâr ve ṭop güllesi ve ṭop tahtaları ve ġayri (baʿżı)[2336] mühimmât ile altı pâre ḳalyon ve on pâre şayḳa daḫî sâlimen Yalı Petre'ye gelüb dâḫîl oldılar **fî 15 Ẕi'l-ḳaʿde**. Küfâr-ı bî-dînüñ donanması daḫî otuz pâre ḳalyon ve altı mâûne ve yigirmi beş çekdirmelerini mâh-ı meẕkûruñ dördünci güni Ḥanya öginden gecüb Ġarapça'da da mütemekkin olub ahyânen gelüb giderdi. Emmâ ṣadr-ı aʿẓam bu sene de donanma-yı hümâyûnı küffâr gemileri ile dögüştürmege rıżâsı yoḳdur. Madem ki ʿasker-i İslâm bu cezîrededür gemilerimüz küffârdan yan çalsun deyü dâʾimen tenbîh iderdi. Donanma aḥvâli inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2337] ġayri seneye ḳalsun. Ancaḳ şimdi Ḳandiye Ḳalʿası tedâriki lâzımdur,

2326 P: İslambol, 114a
2327 E: "ve mühimmâtile" yok, 113a
2328 E: "Ḳaplan" yok, 113a
2329 P: "ve ceriligi" 114a; E: 113a
2330 P: şiyâfetler, 114a
2331 P: "ki" yok, 114a
2332 P: "Paşa" yok, 114a; E: 113a
2333 E: "olınub" yok, 113a
2334 Bütün nüshalarda isim yeri boş bırakılmıştır. Ayrıca Osman Dede, vr. 41a'da da isim zikredilmemiş.
2335 P: maḥallinden, 114a
2336 P: "baʿżı" 114b
2337 P: "u Teʿâlâ" 114b

görelüm Ḥaḳ (Teʿâlâ)[2338] ne gösterür. İşbu şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmi ṭoḳuzuncı** güni ki yevmü'l-iṣneyndür vezîr-i aʿẓam cümle ʿasker-i İslâm ile Ḳandiye **(92b)** ḳarşusında alay gösterüb oṭaġa nüzûl ve cümle ʿasker-i İslâmuñ bellü başlısına ḫilʿat geydirüb Ḳandiye altında olan ser-dâr Aḥmed Paşa'ya semmûr kürk ve Defter-dâr Paşa'ya "daḫî"[2339] semmûr kürk ve yeñiçeri aġalığı ḫizmetinde olan Vezîr İbrâhîm Paşa'ya semmûr kürk geydirüb Anaṭolı Paşası Ḳara Muṣṭafâ Paşa ki Nemçe seferinde sâġ ḳol idi aña sâde ḫilʿat geydirildi. Rûm-ili Beglerbegisi Pehlivan Meḥmed Paşa muḳaddemâ Nemçe seferinde saġ ḳol aġası idi, aña daḫî sâde ḫilʿat ve cümle yeñiçeri ocaġında neḳadar çorbacı var ise sipâh aġalarına ve ḫalîfelere ve ṭopcılara ve ṭop döken çorbacılara yaʿnî ṭop dökicilere ve Rûm-ili ketḫüdâsına ve saġ u ṣol ḳol aġalarına ve cümle Rûm-ili ve Anaṭolı alay beglerine ki cemʿan üçyüz ḫilʿat ol gün geydirilüb gün bugündür maḳâmında bu Ḳandiye Ḳalʿası[2340] metinliġi[2341] yedi iḳlimde meşhûr[2342] olmışdur. inşâʾallâhu'r-raḥmân fetḥi müyesser olduḳda metâneti ol zaman taḥrîri olınur.

Müşâvere-i (Berâ-yı)[2343] Muḥâṣara-i Ḳandiye

Ve işbu mebde-i muḥaṣara-i fetḥ-i mübîn olan şehr-i **Ẕi'l-ḥiccei'ş-şerîfenüñ yevm-i ġurresinde** cümle iş erleri müşâvereye daʿvet olınub Ḳandiye Ḳalʿası ne yüzden muḥâṣara ve ne yüzden meterse girilür ve ne ṭarafı âsândur ve ḳaç ḳul olur deyü müşâvere olub, Ḳara Muṣṭafâ Paşa ki iki defʿa Ḳandiye (Ḳalʿası)[2344] muḥâṣarasında imiş ve Pehlivan Meḥmed Paşa Rûm-ili Beglerbegisi daḫî bu ḳalʿanuñ muḥâṣarasında iki defʿada bulınmış bu ḳadar ehl ü vuḳûf ve Ser-dâr Freng Aḥmed Paşa ki ki aṣlı Freng beg-zâdesi imiş. Yedi sekiz sene Girid Cezîresi'nde ser-dâr olub ve bu ḳadar ecnâs ki bu Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ cânib-i erbeʿasın[2345] bilen kimesneler[2346] "ile ve"[2347] cümlesiyle müşâvere idüb cümlesinden[2348] maʿḳûl Vira Ṭabyası ve Yahûdî (ismi ile müsemmâ olan ṭabyadan)[2349] ve Ṭomuz Damı ṭarafından muḥâṣara ve meters etmek efḍal gördiler. Aḳ Ṭabyadan birḳaç münâsib gördiler. Emmâ Aḳ Ṭabya başḳa bir ḳalʿa olub ânı bu ḳadar gün dögüb baʿdehû ḳalʿanuñ aṣıl ḫandeḳına yapışmaḳ ol ise ḳatî metîn ve müşkil işdür. Vezîr-i aʿẓam rıżâ virmedi, ancaḳ ol ṭarafa sipâh ḳulı (ve silaḥ-dâr ḳulı)[2350] ve biraz ehl-i timâr ancaḳ ḳaravul ola deyü. Gerçi kendülere dört-beş balyemez ṭop virdiler. Ol ṭarafdan ḥavâle olmaġile içerüsin **(93a)** zebûn etmek görinür. Emmâ berüden Vira Ṭabyası ṭa-

2338 P: "Teʿâlâ" 114b
2339 P: "daḫî" yok, 114b
2340 P: Ḳalʿasınuñ, 114b
2341 P: metânet ü istiḥkâmı, 114b
2342 P: vârid, 114b
2343 P: "Berâ-yğ", 114b
2344 P: "Ḳalʿası" 115a
2345 P: erbaʿasını, 115a
2346 P: kimesnelerüñ, 115a
2347 P: "ile ve" yok, 115a
2348 P: cümleden, 115a
2349 P: "ismi ile müsemmâ olan ṭabyadan" 115a
2350 P: "ve silaḥ-dâr ḳulı" 115a; E: 113b

rafından vezîr-i aʿẓam yeñiçeri aġasıyle ve Rûm-ili Beglerbegisi ile ḳolı taʿyîn olınub Anaṭolı ḳolı Ḳara Muṣṭafâ Paşa'ya birḳaç sancaḳ, Rûm-ili[2351] yamaḳ virildi. Ser-dâr ḳolından beşyüz Şâm'lı ve birḳaç oda yeñiçeri ve Rûm-ili'den iki sancaḳ ve Anaṭolı'dan birḳaç sancaḳ ve Mışır ʿasker ki cemʿan üç biñ âdem idi. Anlar vezîr-i aʿẓam ḳolına taʿyîn olınub[2352] müşâverede kemâ yenbeġî temâm her şey yerlü yerine taḫmîn ü taʿyîn olındı.

FAṢL-I RÂBİʿ

ḤİKÂYET-İ MÜBÂŞERET-İ MUḤÂṢARA-İ (ḲALʿA-İ)[2353] ḲANDİYE

Şehr-i **Ẕi'l-ḥicceti'ṣṣerîfenüñ dördünci** (4 Ẕi'l-ḥicce 1077/28 Mayıs 1667) gicesi ki yevm-i pencşenbedür, mütevekkilen ʿale'llâhi Teʿâlâ meterse girilüb, emmâ bu ḳalʿa muḥâṣarasında sâʾir ḳılaʿ muḥâṣarası gibi etmediler. Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa bu uslûb tertîb idüb sıçan yolıyla[2354] ṭopları ḳullara çekdirdüb[2355] ve bir uġurdan yeñiçeriʾi meterse ḳomadıler. Âheste âheste her yevm ikişer, üçer, dörder oda yeñiçeri girsün (deyü).[2356] Zîrâ izdiḥâmdan çoḳ âdem telef olmasın ve ṭopları daḫî bir uġurdan vażʿ itmeyüb ibtidâ yalı ṭarafından altı ʿaded balyemez ḳurdı[2357] ve muḥâfaẓacı taʿyîn itdi. Küffâruñ[2358] donanması gelüb çadırlarımuzı ṭoplamasın deyü baʿdehû Anaṭolı ḳolına üç ṭop vażʿ itdi. Baʿdehû kendi ḳolına ve Ser-dâr Aḥmed Paşa ḳulına üçer ṭop vażʿ itdi.[2359] Emmâ bu Cezîre'de dökülen yeñi ṭop ḳalʿa-gûb ki her biri yigirmi dörder vaḳiyye atar on ʿaded ṭop daḫî meterse ḳonıldı. Âsitâneden gelen onbeş[2360] ʿaded ṭop ibtidâ ḳonıldı ve vezîr-i aʿẓam oṭaġile ve cümle tevâbiʿ ile ḳalʿa ḳurbında İncirli Deresi dimekle maʿrûf yerde[2361] ḳondı. Ḳurşun ve ḳumbaradan ġayetile muḥâṭaralu idi. Ṭoplar meterse girdügi gice küffâr-ı bî-dîn ḳalʿanuñ muḥâṣara olınan yerden[2362] bir sâʿatde üç yüz elli pâre ṭop ve elli ʿaded ḳumbara ki her birisi ellişer vaḳiyye idi ve ḳurşun añа göre idi. Bu ḳadar âteşden bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub ḳondugımuz yerde herkes yeri[2363] ḳazub yer altında[2364] ev yapub girdiler. Vezîr-i aʿẓam ḥażretlerine bu ḳadar ibrâm idüb[2365] buradan ġayri yere göçelüm "dirler idi"[2366] olur ḥâl degil. Emmâ ġayretinden **(93b)** ġayriye daḫî alarġa gitmege rıżâ virmedi Rûm-ili ġâzîlerinden

2351 E: iline, 114a
2352 P: olındılar, 115a
2353 P: "Ḳalʿa-i" 115a
2354 E: yollarıyla, 114a
2355 P: çekdirüb, 115b; E: 114a
2356 P: "deyü" 115b
2357 E: ḳodı, 114a
2358 P: Küffâr-ı ḥâk-sâruñ, 115b
2359 E: olındı, 114a
2360 P: onbeşer, 115b
2361 E: bir yere
2362 P: yerlerinden, 115b; E: yerinden, 114a
2363 P: yer, 115b
2364 P: altına, 115b
2365 P: itdiler, 115b
2366 P: "dirler idi" yok, 115b; E: 114a

serdengeçdi[2367] dilâverlerinden biri ḳalʿa altında bir küffâruñ başın kesüb[2368] ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına ketürdiler. İbtidâ fâl-i ẓafer-meʿâl ol oldı. Kesilen küffâruñ ḳılıcı üzerinde yâfettâḥ yazılu. Cümle herkişi[2369] "bunı"[2370] fetḥ "u ẓafere"[2371] delîl (ve)[2372] ḫayr-ʿalâmet bildiler. Ol kelleʾi getiren ġazîye yüz altun (iḥsân)[2373] ve bir yarar tîmarin ʿâm iḥsân olındı. Yine mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ sekizinci** güni çeteciler başı olan Ḳanca tâbî dilâver kendü yoldaşları ile küffârdan üç-dört şayḳa ḳurtarub ve üç-dört[2374] ḳumbarasın ḳurtarub ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdiler. Ana daḫî ikiyüz ġuruş iḥsân olındı. Meẕkûr Ḳanca yigirmisinden berü Ḳandiye Ḳalʿası altında çetecilik ile nâm virmiş bir dilâverdür.[2375] Aṣlı Aydınʾdan imiş ve mâh-ı **ẕil'-ḥiccenüñ ṭoḳuzuncı** güni ḳalʿa içinden iki kefere firâr idüb geldiler. "Öyle ḫaber virdiler"[2376] (ki)[2377] küffâr ġâyet zebûn "olub"[2378] ḳıtlıḳ ve ṣususluḳ ve ziyâde ḫavfi olub emmâ laġımlarına dayanur deyü ḫaber virdiler. "**ve raʾeyte'n-nâse yedḫulûne fî dîni'llâhi efvâcen**" (K.K 110/2)[2379] mışdâḳı üzre"[2380] durmayub birer-[2381] ikişer kefere ḳalʿadan firar etmededür. Gelenler öyle ḫaber virürler ki küffâruñ ziyâde ḫavfi vardur. Ancaḳ laġımlarına dayanub dururlar. Gelen küffârlara taʿyînât ve vaẓîfe taʿyîn olındı ve sekbânlaruñ ser-çeşmesi olan Veli Aġa'nuñ sekbânları yanında ḳalʿadan firâr eyleyenlere yer taʿyîn olındı. Kimisi müslüman oldı baʿzı yerlere tevzîʿ etmek ḳarâr virildi ve müslüman olmayub[2382] vaṭanına gitmek isteyeni selâmetile ulaşdurmaḳ efendimüz ṣadr-ı aʿẓam[2383] taḳviyet yüzinden kendülere istimâlet virdi. İnşâʾallâhu Teʿâlâ Ḳandiye Ḳalʿasıʾnuñ fetḥi müyesser olursa içerüden gelenleri selâmet ile vaṭana (cümlesini)[2384] ulaşdırırız ve gelenlere eṣbâb u aḳçe iḥsân olınurdı. Çadır mehter başısını[2385] cümlesine gelenlere eṣbâb itdürmek ve muşâru'n-ileyh Veli"[2386] Aġa yanına teslim itmek üzre taʿyîn olınmışdur. Mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ on yedinci** (17 Ẕi'l-ḥicce 1077/10 Haziran 1667) gicesi meẕkûr Ḳancaʾi küffâr metersde baṣmaḳ ṣadedinde iken ġâfil bulınmayub küffâruñ üzerine hücûm idüb bir kelle ve beş tüfeng ve yedi-sekiz ḥarbe ve birḳaç şayḳa ve birḳaç el ḳumbarası[2387] âḫẕ idüb sadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdükde **(94a)**

2367 E: biraz Rûm-ili, 114a
2368 P: kesdi, 115b; E: 114a
2369 P: herkes, 115b
2370 E: "bunı" yok, 114b
2371 P: "u ẓafere" yok, 115b; E: 114b
2372 P: "ve" 115b
2373 E: "iḥsân" 114b
2374 E: dört-beş el, 114b; P: 116a
2375 P: dilâver, 116a
2376 E: "Öyle ḫaber virdiler" yok, 114b
2377 P: "ki" 116a
2378 P: "olub" yok, 116a
2379 "...insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördiğşn vakit..."
2380 E: "ve raʾeyte'n-nâse yedḫulûne fî dîni'llâhi efvâcen" mışdâḳı üzre" yok, 114b
2381 P: "ve" fazla, 116a
2382 P: olmayan, 116a; E: 114b
2383 P: vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa, 116a
2384 E: "cümlesini" 114b; E: cümlesin, 116a
2385 P: bażısı, 116a; E: 114b
2386 E: "Veli" yok, 114b
2387 P: ḳumbarasın, 116b

kendüye ikiyüz "ġuruş"[2388] ve yoldaşlarına daḫî ikiyüz[2389] ġuruş iḥsân olındı. Ḳanca Pehlivan eger bunda evetlemiyeydi küffârdan çoḳ kelle alınurdı deyü yoldaşları naḳl eyledi. Emmâ bir ḥayli küffâr ḳurşunla uruldı. Müslümandan[2390] ancaḳ üç kişi şehâdete nâʾil oldı. "Emmâ"[2391] ol sâʿatüñ içinde ḳalʿadan küffâr-ı bî-dîn ikiyüz pâre ṭop ve yüz ʿaded ḳumbara meterslere atdı. Mışır'uñ ʿazablar aġası ol gicede şehîd oldı ve mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ onyedinci** güni Güllük ṭarafından Ḳaṭırcı-zâde Ḳaramân Beglerbegi'si eyâletiyle[2392] ve beşyüz (Mışır ʿaskeriyle ve beşyüz)[2393] ṣadr-ı aʿẓam sekbânlarıyla ol ṭarafdan beş ʿaded ṭop ile meterse girüb küffâruñ derûnın rûz u şeb dögmege taʿyîn olındı ve şehr-i[2394] **Ẕi'l-ḥiccenüñ onṭoḳuzuncı** güni Ḳuşaḳlı Manastır ṭarafından sâbiḳan Ḳaramân Beglerbegisi Maḥmûd Paşa beş pâre ḳumbara ṭop üzerine taʿyîn olınub ve mâh-ı meẕkûruñ **yigirminci** güni seʿâdetli pâdşâh-ı rû-yı zemîn ṭarafından Küçük mîr-âḫur olan Ḥüseyin Aġa ile ṣadr-ı aʿẓam'a ḥaṭṭ-ı şerîf ve semmûr kürk ve ḫançer ve ḳılıç ve sâde ḳaftan gelüb alay olub istiḳbâl olındı. Ancaḳ ṣadr-ı aʿẓam sekbânları[2395] aġavâtları ve iç aġaları ile ketḫüdâ beg varub iki sâʿatlik yerden ḳarşulayub küffâruñ gözi ḳarşusından alay ile oṭaġa gelüb ve oṭaġuñ ögine varınca daḫî ṣadr-ı aʿẓam varub ḳarşulayub anda ḳılıç ḳuşatdılar ve ḫilʿat[2396] geydürdiler ve ḫançeri daḳdılar. Baʿdehû cümle ocaḳ ḫalḳı ve vüzerâ beglerbegiler'i ayaḳ üzerinde (durub)[2397] ḥaṭṭ-ı şerîf ḳırâʾat itdiler **fî 19 Ẕi'l-ḥicce.**

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 8

Ṣûret-i Ḥaṭṭ-ı[2398] Şerîf

Sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Selam-ı selâmet-encâm-ı şâhânem ve peyâm-ı meserret-"resân-ı"[2399] mülûkânem ile seni teşrîf buyurduġumdan ṣoñra maʿlûmuñ olsun ki ḥâliyâ sen ve ḳullarım ne ḥalde ve ne aḥvaldesüz. Der-gâh-ı ḥażret-i Vâhibü'l-ʿaṭâyâdan tażarruʿ u niyâz iderüm ki seni ve dîn-i devletüm uġurunda ṭaş yaṣdanub ṭopraḳ döşenen ġâzî ve mücâhid ḳullarımuñ cümlesini muẓaffer ü manṣûr ve küffâr-ı duzaḫ-ḳarârı dâʾimâ müdemmir ü maḳhûr eyleyüb ümmet-i Muḥammed'i envâ-ʿı fütûḥât-ı cemîle ile mesrûr eyleye. Benüm Lâlam, göreyüm seni ve Devlet-i ʿAliyye'nüñ[2400] ḫayr-hâhı ve vüzerâi mîr-i mîrân **(94b)** ve ümerâ ve sâʾir bu ġazâ-i ekberde olan ṣunûf-ı ʿasker ḳulları cümleñizüñ ḥażret-i Allâh muʿîn ü naṣîriñüz olub cümle müşkil işleriñüzi

2388 E: "ġuruş" yok, 114b
2389 P: ikişer yüz, 116b
2390 Esad Efendi nüshasında buradan itibaren kopukluk var. Bu kopukluk Köprülü nüshası vr.163a ya kadar devam etmektedir.
2391 P: "Emmâ" yok, 116b
2392 P: eyâleti ʿaskeriyle, 116b
2393 P: " Mışır ʿaskeriyle ve beşyüz" 116b
2394 P: mâh-ı, 116b
2395 P: "ile" fazla, 110b
2396 P: ḫilʿati, 116b
2397 P: "durub" 116b
2398 P: Ḥaṭṭ-ı, 116b
2399 P: "resân-ı" yok, 116b
2400 P: Devletimüñ, 116b

âsân eyleye ve cünûd-i ġaybiyyesin muʿîn (ve)[2401] meded-resân eyleye. Benüm Lalam ḥâliyen ḥaḳḳuñda mezîd ü ʿinâyet-i pâd-şâhânem[2402] pür-tevândâz olub ḥâṣṣa kürklerümden bir ṣevb-i serâser ḳaplu semmûr kürk ve bir sâde serâser ḳaftan ve esyâf-ı fâtiḥatü'l-eknâfumdan bir ḳabża muraṣṣaʿ şemşîr-i ʿadüvv-i tedmîr-i ṣâḥib-ḳırânî ile seni teşrîf ü iʿzâz eyleyüb mîr-âḫurum[2403] ile irsâl u iḥsânum olmışdur. Evvelki merâsim taʿẓîm ü tevḳîrdür. (Edâdan ṣoñra kürki geyüb ve ḳılıcı ḳuşanub ḫiẓmet-i hümâyûnumda cânuñla ve bâşuñla çalışub)[2404] aʿdâ-yı dîn-i devletümden aḫẕ ü intiḳâma saʿy u iḳdâm eyleyesin. İnşâʾallâhu Teʿâlâ ʿasker-i nuṣret-meʿâsirüm muẓaffer ü manṣûr olub küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr müdemmir ü maḳhûr[2405] olalar. Seni ve sâʾir cemîʿ ḳullarımı cenâb-ı Allâh'a emânet eyledüm. Gice vü gündüz düʿâ-i ḫayr-icâbet-eṣer-i mülûkânem senüñle ve senüñle[2406] bile olan ġuzât-ı muvaḥḥidîn ḳullarım ile biledür. Ḥażret-i Allâh yardım-cıñuz ola ve's-selâm. Dest-i mübârek ile bu minvâl üzre ibtidâsında yazmışdur. Ḥaṭṭ-ı[2407] şerîfüm mûcibince ʿamel olına. Benüm Lalam göreyüm seni, ġayret ü ḥamiyyet demidür ġayri deme beñzemez. Düʿâ-i ḫayr-icâbet-eṣer-i mülûkânem senüñledür. Ḥażret-i Allâh seni ḫiẓmet-i hümâyunumdan ayırmayub niçe böyle ġazâlarda maʿan rikâbumla bulunasın. Biluṭfi'llâh fayṣal virmege çalısasın. Ve işbu mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ on ṭoḳuzuncı** güni daḫî rikâb-ı hümâyûnda olan vezîr-i mükerrem Ḳâyim-i maḳâm Muṣṭafâ Paşa'dan mektûb gelüb Venedik keferesinüñ ḳalʿası olan Ḳoṭor, zelzeleden ḥâk ile yek-sân olduġı ḫaberin yazmışdur. Muşâru'n-ileyh Muṣṭafâ Paşa Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'nuñ pederi olan meşhûr Köprüli vezîr-i aʿẓam merḥûmuñ küçükden berü terbiyet-yaftesi olub ol âşinâ-yı ḳadîm sebebi ile muşâru'n-ileyh Aḥmed Paşa bu cümle seferlerde kendüsüni kâyim-i maḳâm naṣb iderdi. Babası çerâġı olduġından (ve kendüye ziyâde iʿtimâd itdüginden ötüri ve fi'l-ḥaḳîḳa ʿâḳil ve ṣâḥib-i tedbîr olduġundan)[2408] uḫuvvet maḳâmında olub.

Mektup No: 71

Muşâru'n-ileyh Muṣṭafâ Paşa'nuñ gönderdügi mektûbı ṣûretidür

Seʿâdetlü ve mürüvvetlü ve reʾfetlü veliy-niʿmetüm sulṭânum ḫażretlerinüñ ḥâk-pâ-yı şerîf-i şeref-baḫşlarına rû-yı ʿubûdiyyet fersûde ḳılınduḳdan ṣoñra Ḥaḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ vücûd-ı beyhûdelerin ḫaṭâlardan ḥıfẓ idüb sâye-i maʿdeletlerin ʿibâdu'llâh **(95a)** üzerinden dûr ve zâʾil eylemeye. ʿArż-ı bende-i bî-miḳdâr oldur ki işbu **(mâh-ı)**[2409] **Şevvâli'l-mükerremînüñ onbirinci** (11 Şevvâl 1077/6 Nisan 1667) güninde Bosna muḥâfaẓasında olan vezîr-i mükerrem ʿAli Paşa bendelerinden

2401 P: "ve" 117a
2402 P: mülûkânem, 117a
2403 P: "ḳulum" fazla, 117a
2404 P: "Edâdan ṣoñra kürki geyüb ve ḳılıcı ḳuşanub ḫiẓmet-i humâyûnumda cânuñla ve bâşuñla çalışub" 117a
2405 P: makhûr u müdemmir, 117a
2406 P: saña 117a
2407 P: Ḥaṭṭ-ı, 117a
2408 P: "ve kendiye ziyâde iʿtimâd itdiginden ötüri ve fi'l-ḥaḳîḳa ʿâḳil ve ṣâḥib-i tedbîr olduġundan" 117b
2409 P: "mâh-ı" 117b

mektûb ve Hersek Sancağı Mutaṣarrıfı Muṣṭafâ Paşa bendelerinden ve Ḳarîb civârında olan serḥadd-i manṣûra aġalarından ʿarżlar ve muḥżırlar gelüb Venedik-i laʿînüñ Ḳotor nâm ḳalʿası zelzeleden yıḳılub der[2410] ü dîvârı ve ḳulleleri ve derûn-ı ḳalʿadaki evleri bi'l-külliye münhedim ve ḥâkile berâber[2411] olub ve üç-dört biñ ḳadar kefere belki ʿumûm üzre meskenesi[2412] zîr-i ḥâkde mürd olub ḥalâṣ olanları az, ṭaraf-ı baḥrisi açılub içine deryâ girmekle gündüzlerde taṭhîr ve gicelerde ḳalyonlara girüb ḳarâr eyledükleri ve bi'l-cümle mevcûd mürettebesi olan küffâr-ı duzaḫ-ḳarâruñ bir vechile muḥâfaẓaya iḳtidârları olmayub bi-fażli'llâhi Teʿâlâ niʿmeti ġayr-i müteraḳḳiye-i İlâhiyyeden ve maḥall-i furṣat olduġı ve ednâ-yı himmet ile tesḫîri müyesserdür deyü ʿarż u iʿlâm eylemeleri ile ve nefsü'l-emr de yine ḥuṣûle gelürse niʿmet-i ʿuẓmâ olmaduġı ṣûretde melâʿîn-i ḫâsirîne muʿcib-i daġdaġa ve teşvîş olub maʿnâ-i iḥde'l-ḥasaneyn mutażammın olmaġile Bosna valisi vezîr-i mûmâ-ileyh bendeleri ḳıbel-i şehri-yârîden ḳalʿa-i mezbûre üzerine varılmaġa meʾmûr olmaġın ḥaṭṭ-ı hümâyûn-ı şevket-maḳrûn gönderilüb ḥakîmâne mevâʿîd ve istimâlet ve yine ol ser-ḥadd-i manṣûrenüñ ḥıfẓ u ḥırâseti ve ʿırż-ı nâmûsı salṭanatı ṣıyâneti bâbında kemâl mertebe başîret ü diḳḳat eylemelerine tenbîh ü teʾkîd ile tesvîd olunduġı ḫafî buyurılmaya. Benüm ʿızzetlü sulṭânum melâʿînüñ mezbûr ḳalʿaları ṣu ile dolub taḥaṣṣün ü ḳarâra imkânları olmamaġile limanlarında olan ḳalyonlara gice ile[2413] girilüb yatduḳları aḫbârı müteʿâḳîben ve mütevâliyen vârid olub tevâtüre irmekile hem-civârı olan Arnavudluḳ sancaḳlarından birḳaç sancaḳ mevcûd olaydı biraz levendâd ile süheylü't-tesḫîr ve ḳabża-i taşarrufa girilmesi ʿarż u iʿlâm eyledükleri üzre fehm ü ümîd olınmaġile meh-mâ-emken olḳaderce tedbîr ü tedârik olınmışdur. Cenâb-ı Ḥaḳ der-gâhından recâ vü temennâ olınur ki, ehl-i İslâm ve ʿasâkir-i ẓafer-encâmuñ eyne-mâ kânû muʿîn ve yardımcıları[2414] olub Venedik-i melâʿinüñ **(95b)** eyyâm-ı istidrâmları bir küşte ve min baʿdihi furṣat u nuṣret ġuzât-ı müslimîne vâ-beste olub vâḳıʿ olan âṣâr-ı ġaḍabı'l-muʿîn muḳaddime-i nuṣret-i feṭḥ-i'l-muʿîn olmış ola. Bâḳî fermân devletlü ve ʿızzetlü efendüm sulṭânum ḥarretlerinüñdür. ***Bende-i Muṣṭafâ.***

Bu ṭarafdan Ḳandiye Ḳalʿası'n Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa cümle ʿasker-i İslamla muḥâṣara idüb Bosna Paşası ʿAli Paşa daḫî ol ṭarafda[2415] Ḳotor nâm ḳalʿasın muḥâṣara idüb ümiddür ki Ḥaḳ Teʿâlâ ḥażretleri[2416] ʿasker-i İslâma furṣat u nuṣret iḥsân eyleye, âmîn *bi-ḥurmet-i Seyyidi'l-Murselîn*. Nemçe keferesine kûşmâl virilüb cezâsın bulduġı gibi melâʿîn-i Venedik'den daḫî ḥażret-i Allâh intiḳâm almaḳ müyesser eyleye, âmîn.

2410 P: dört, 117b
2411 P: yek-sân, 117b
2412 P: sekenesi, 117b
2413 P: gicelerde, 118a
2414 P: bâverleri, 118a
2415 P: ṭarafdan, 118a
2416 P: ḥażreti, 118a

(ḪİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ DONANMA-YI ḪÂK-SÂR)[2417]

Ve işbu şehr-i **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi beşinci** (25 Ẕi'l-ḥicce 1077/18 Haziran 1667) güni küffâr-ı duzaḫ-ḳarâruñ donanma-yı menḫusları Ḳandiye Ḳalʿası altına gelüb ve Ḳandiye ḳarşusında İstendiye Aṭası'sında lenger bırağub yigirmi sekiz pâre çekdirir ve altı pâre mâûne ve otuz ḳalyon cümle altmış bir gemi olub ve işbu şehr-i **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi sekizinci** güni sekiz pâre çekdiri ile küffâr-ı laʿîn Ḳandiye Ḳalʿası'na ʿasker döküb ve ol gice yatsu vaḳtinde küffâr-ı "bî-dîn"[2418] metersleri başmaḳ277ṣa-dedinde iken ʿasker-i İslâm ḥâżır bulınub gül-bâng-i Muḥammedî getürüb ve Rûm-ili serdengeçdisi ve yeñiçeri ġâzîleri küffaruñ üzerine hücûm idüb küffâr-ı bî-dîn ol sâʿat yüz dönderüb ḫandeḳa varınca ġâzîler küffâra ḳılıç urub bir sâʿat içinde bir iki yüz küffâr helâk olub onbeş ġâzîler ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürüb kelle getürenlere yüz ġuruş iḥsân olındı. Tüfeng ve ḳumbara ve şayḳa ve ġayri eşyâ getüren ġâzîlere ellişer ġuruş iḥsân olındı ve ol maḥalde küffâruñ bir laġımı bulınub âteş etmiş iken âteşi söyünüb baṭṭâl olub içinde üç-dört ḳanṭâr bârut iḥrâc olındı. Ol sâʿatuñ içinde küffâr-dan taḫmînen üç-dört yüz ṭop atıldı. Tüfeng ḥesâba gelmez, ḳumbaradan ve paçav-radan ol gice, gündüz gibi oldı. İşbu Ḳandiye Ḳalʿası laġım ile şöhret bulmış bir ḳalʿadur. Yigirmi iki seneden berü küffâr durmayub ḳalʿanuñ ṭaşra ṭabyalarından ve ḫandeḳden illerü ve cümle ḳaradan olan ṭarafı taḫmînen ikiyüz elli **(96a)** âdem biri üç ḳat laġım oldugı muḳarrer olub öyle olıcaḳ Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa bu tedbîr ile laġımları aratmaġa taʿyîn buyurub kendü ḳolında üç ḳol laġım olub üç ḳol ṣuṭını se-kiz-ṭoḳûz ḳulac deriñliġidür. Ve yine ol üç ḳoluñ üsti püskürme taʿbîr olınur birer ḳat daḫî yol gidüb ânuñ daḫî deriñliġi üç ḳulac olub bu uslûb üzre ḳalʿaya ṭoġru pusıla ile gidilüb Anaṭolı ve ser-dâr-ı sâbık ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında bu tedbîr ile laġımlar yüriyüb illerü ve yigirmi otuz endâz gidildükde metersler daḫî girüden gelür. Gicede ve gündüzde gâh on ẕirâʿ gâh oniki "ẕirâʿ"[2419] ve gâh ondört ẕirâʿ laġım giderdi. Emmâ bu laġım ḳatî çoḳ maṣlaḥat ve ṣaʿb işdür. Hemân ḥażret-i Allâh ʿasker-i İslâma ḳuvvet ü ḳudret iḥsân eyleye. Ṣadr-ı aʿẓam ḳolından olan laġımlar üzre yine taʿyîn olınan aṣl-ı Arnavud ṣol ḳol Zeyniy[2420] Beg dimekle maʿrûf bir dilâ-ver ve laġımdan vuḳûfı olmaġile ṣabâḥ ve aḫşam gelüb ṣadr-ı aʿẓam'a cevâb virirdi. Laġımlar dört endâze gündüz ve beş endâze gice gider[2421] deyü ḫaber getürürdi.

Laṭîfe-i Zeyniy Beg

(el-Ġâzî raḥimehumu'llâh)[2422]

Birgün müşâru'n-ileyhe Zeyniy[2423] Beg ṣabah namazın ḳılar iken küffârdan ḳumbara atılub seccâdesi ögüne gelüb düşer ve ol maḥalde secdeye varır. Ol ma-

2417 P: "Ḫikâyet-i Âmeden-i Donanma-yı Ḫâk-Sâr" 118b
2418 P: ḫâk-sâr, 118a
2419 P: "ẕirâʿ " yok, 119a
2420 P: Zeynib, 119a
2421 P: giderdi, 119a
2422 P: " Laṭîfe-i Zeynib Beg el-ġâzî raḥimehumu'llâh " 119a
2423 P: Zeynib, 119a

ḥalde ḳumbara pârelenür ve kendüye aṣlâ żarâr itmeyüb ve kendüsi namâzın bozmayub ol ṣabâḥ ṣadr-ı aʿẓam'a gelüb laġımlar cevâbın edâ itdükden[2424] ṣoñra bu laṭîfeʾi söyledi ve başına geleni didi: Devletli vezîr, ṣabah namâzın ḳılar iken bu ḳulıñuz seccâdesi ögine[2425] ḳumbara düşdi. Ol maḥalde secdeye vardum. Lâkin secdede ziyâde eglendüm tâ ḳumbara baṭlayunca bâşımı secdeden ḳaldurmadum, namâzum bozılur mı? didi. Ṣadr-ı aʿẓam bundan ḥaẓẓ idüb biraz laṭîfe idüb, bozulmaz didi ve kendüye bir kîse ġuruş ve yüz altun iḥsân eyledi. Ol daḫî dâmenin pûs idüb; devletlü vezîr senüñ yolıña bâşum ve Ḥaḳ yolına cânımı fedâ etmişim. Bu aḳçeʾi bu iḥsânı neylerüm. Anda birḳaç iç aġaları ḥâżır idi, gözlerinden yaş aḳdı; ber-ḫurdâr ol didiler. Ve bu ḳalʿanuñ daḫî ḳumbarası meşhûrdur gicede ve gündüzde meterslere iki-üçyüz ḳumbara atılurdı. **(96b)** Bir yigit ḳumbaraʾi kelledür deyü almış. Tencereye iki ḳoyun kellesi[2426] ile sac ayaḳ idüb tencereye âteş iderken meger bir kelle ḳumbara imiş, âteşden ḳızduġı gibi paṭlar ve tencereʾi hevâya atar. Kendüye żarâr olmadı ve bir yigit daḫî bir ḳumbaraʾi söyündi ḳıyâsında iken; yabuncaya ḳoyub arḳasına alub götürürken ḳumbara paṭlayub kendüye żarâr olmadı. Bir ḳumbara daḫî Defter-dâr Paşa'nuñ ḳahvecisinüñ filcan sepetine urub aṣlâ bir filcân ḳalmayub yeniden filcân tedârik idüb emmâ kimseye żarâr olmayub. Ve bir ḳumbara daḫî ṣadr-ı aʿẓamuñ iç aġaları arasına düşüb bir iç aġasın urub ṣehîd oldı. Ṣadr-ı aʿẓamuñ ḳapucı başılarından gice nöbetçi iken henüz uyuḳalmadın[2427] yaturken yanında ḳahve gügümi âteşe devrilüb müşâru'n-ileyh ḳapucı başı ḫizmetkârına sorur ki, nedür ol. Ḫizmet-kârı ne olsa gerek, ḳumbaradur. Başını yere ḳor ve böyle ṣorar ki Ḥüseyin! Bre Ḥüseyin! Poçalı yaʿnî batladı mı? Ḫizmet-kâr bu, cevâb dimiş ki, ne poça ḳumbara degildür ḳahve gügümidür. Ol daḫî dimiş ki, hay Yahûdi'nüñ gügimi dimiş. Bu söz aġalar arasında bir laṭîfe beydâ oldı.

Ve işbu şehr-i **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi dördünci**[2428] güni ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında küffâruñ daḫî bir laġımı bulınub henüz barut ḳonılmamış laġım üzerinde bulınan kimesneye ṣadr-ı âʿẓam bir kîse aḳçe iḥsân eyledi. Bu eṣnâda Sivâs Beglerbegisi altı pâre çekdirir gemiler ile İsteye ṭarafında çıḳub mâh-ı mezbûruñ **yigirmi ṭoḳuzuncı** "güni"[2429] alay ile ordû-yı hümâyûna gelüb mülâḳî oldı ve ḫilʿat-i fâḫire geydi. Târîḫ-i cedîd ki **biñ yetmiş sekiz** (1078/1667) de dâḫil olındı. Ḥażret-i Allah cümle ümmet-i Muḥammed (a.m)'e[2430] mübârek idüb ʿan-ḳarîb Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ fetḥi müyesser ola, âmîn (*bi-ḥurmet-i seyyidi'l-murselîn*).[2431]

Ḥaṭṭ-ı şerîf ile gelen mîr-âḫur-ı ṣânî Kürd Ḥasan Aġa mâh-ı **Muḥarremüñ üçünci** (3 Muḥarrem 1078/25 Haziran 1667) güni Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'dan ḥaṭṭ-ı şerîf cevâbın alub yola revâne oldı. Ḥaṭṭ-ı şerîf cevâbı bu uslûb üzre yazılub

2424 P: eyledükden, 119a
2425 P: üzerine, 119a
2426 P: kelle, 119b
2427 P: uyuḳalmaḳa, 119b
2428 P: ṭoḳuzuncu, 119b
2429 P: "güni" yok, 119b
2430 P: "a.m" 119b
2431 P: "bi-ḥurmet-i seyyidi'l-murselîn" 120a

mefhûmı ancaḳ bu ḳadar maʿlûmumuz oldı: ʿAẓemetlü ve şevketlü pâd-şâhumdan iḥsân olınan ḥaṭṭ-ı şerîf ve ḫilʿat-i fâḫire gelüb yüzümi yere sürüb ʿaẓemetlü pâd-şâhıma yüzbiñ kerre düʿâ olınmuşdur ve bu ednâ ḳulları ʿasker-i İslâm **(97a)** ḳullaruñ ile gün-be-gün ḳalʿanuñ ḫandeḳına ḳarîb varılub cân u bâşımı fedâ etmiş ḳuluñum. Ḫayr düʿâñuñ ve pâd-şâhumuñ ḥüsn-i teveccühleri zamânıdur. Ve baʿżı dostlara daḫî mektûblar yazılub irsâl olındı.

Ve işbu **biñ yetmiş sekiz târîḫ-i Muḥarremînüñ üçünci** güni küffâruñ ṭaşra ṭabyası öginde bir metersi (alub)[2432] gündüz içinde biraz küffâr tüfeng atar dururdı. Gice anda ḳarâr itmeyüb ṭabyasına girürdi. Meẕkûr metersin altında beş-altı ʿaded büyük ḳumbara, her birisi ikişer ḳanṭar çekerdi. Yire gömüb ve yemleme idüb ʿasker-i İslâm hücûm idüb[2433] ḳumbaralara âteş virelüm taḫmîninde iken lâkin ḥîlesi duyulub gice dün yarısında birḳaç serdengeçdi ġâzîler varub ol evvel meters olan yeri baḳub küffârdan kimesneʾi bulmayub girü gelürken küffâr ḳıyâs itdi ki anda serdengeçdiler meterslendi deyü. Ol ḳumbaralara yemleme ile âteş virüb bi-ḥamdi'llâh kimseye[2434] żarâr olmayub. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ altıncı** güni gicesi dün yarısında küffâr-ı bî-dîn iki laġıma bir uġurdan âteş virüb metersde ve ordıda olan ʿasker-i İslâm zelzele ḳıyâs idüb bi-ḥamdi'llâh ol laġımlardan kimseye żarâr olmayub ancaḳ iki nefer laġımcılar ol laġım altında laġım ḳazar iken ṭopraḳ başub şehîd oldılar. Küffâr-ı bî-dîn gördi dört ṭarafdan ʿasker-i İslâmuñ laġımları gelür laġımların bulurdı.[2435] Ḫavf idüb bulınmasın deyü âteş itdi. Bir sâʿat ḳadar iki tarafdan ʿaẓîm ṭôp u tüfeng âtıldı ki ḥesâbı yoḳ. Ḥażret-i Allâh (Teʿâlâ)[2436] ʿasker-i İslâma ḳuvvet ü ḳudret iḥsân eyleye. Bu Ḳandiye Ḳalʿası ancaḳ ümmet-i Muḥammed'üñ gözi yaşiyle alınur, yoḫsa kefere mâ-beyninde insân alur degildür dirler. Küffâr-ı ḍalâlet-medâr "**ve yevmeʾiẕin yefraḥu'l-müʾminûne bi-naṣri'llâhi**" (K.K. 30/4-5)[2437] râyiḥası, meşâm-ı küfr- iştimâmlarına müteʾeṣṣir olmayub "**hebâʾen menṣûrâ**" (K.K. 25/23)[2438] olacaḳ keṣret-i luġûm âteş-bâzlarına istinâden ve edâ-i ġurûr-ı müstevcib-i ḳahr ve ʿaẕâb-ı ṣubûrların ẕâhib olmaları ile ġayrt ü ḫaṣret-i inbiʿâṣlarına iẓhâr etmegin "**femâ lehüm min veliyyin velâ naṣîr**" (K.K. 42/8)[2439] ve ḳalʿa içinde olan tucdan bir taṣvîr olınmış ṣûretleri vardur. Ḳaçan ol ṣûreti kelâm söyler olursa bu ḳalʿa olzaman alınur deyü kefere mâ-beyninde iʿtiḳâd-ı bâṭılaları şâyiʿ imiş.

Ve işbu **(97b)** mâh-ı **Muḥarremüñ altıncı** güni ḳalʿanuñ ḫandeḳı içinde "müslüman esîrleri ṭopraḳ ve ṭaş ṭaşurken altı nefer"[2440] müslüman esîri gündüz öyle vaḳtinde bir uġurdan ḫandeḳden çıḳub deñiz kenârı ile ʿasker-i İslâmuñ meterslerine doġrulub selâmet ile geldiler. Küffâr-ı bî-dîn bu altı nefer esîrüñ ar-

---

2432 P: "alub" 120a
2433 P: itsün, 120a
2434 P: kimesneye, 120a
2435 P: bulur deyü, 120a
2436 P: "Teʿâlâ" 120b
2437 "..ogün miminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."
2438 "...onu saçılmış zerreler haline getiririz..."
2439 Ayet "femâ" değil, "mâ" ilebaşlamaktadır; "...zalimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur."
2440 P: "müslüman esîrleri ṭopraḳ ve ṭaş ṭaşurken altğ nefer" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 120b

dınca bu ḳadar ṭop utüfeng atdı ki ḥesâba gelmez. Ancaḳ biri tüfeng ile ziyâde yaralu olub ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına gelürken otaġ öginde cân teslîm itdi, bâḳî beş nefer esîr, ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdiler.[2441] Biraz söyletdi ve kendülere üçyüz ġuruş ve eṣbâb iḥsân eyledi *cezâ'allâhu*[2442] *ḫayran ve eskenehu'llâhu fî dâri's-selâm*. Ve mâh-ı meẕkûruñ **ṭoḳuzuncı** güni Rûm-ili ḳolında serdengeçdi metersi öginde "küffâr-ı bî-dîn"[2443] laġım atub[2444] bi-ḥamdi'lâh[2445] kimseye żarâr etmeyüb "ancaḳ üç nefer laġımcı uyurken laġım içinde ṭopraḳ başûb mecrûḥ oldılar. Emmâ bizüm laġımlara bi-ḥamdi'llâh żarâr olmayub küffâr-ı bî-dîn her ḳanda ḳazma işidürse hemân laġım ider ki bizüm laġımlarımuz bozar deyü. Ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolından küffâr-ı bî-dîn serdengeçdi metersi öginde"[2446] laġım idüb anda daḫî kimseye żarâr itmeyüb laġımlarımuz illerü giderken küffâr-ı bî-dîn duyub laġımların ibṭâl ideyüm taḳayyüdünde. Emmâ bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ laġımlarımuz daḫî żarâr olmayub. Ve yine işbu mâh-ı **Muḥarremüñ onuncı** güninde[2447] ṣabâḥ namâzında küffâr-ı bî-dîn Rûm-ili ḳolında metersler öginde bir laġıma daḫî âteş virüb anda daḫî żarâr etmeyüb girü batub ġâliben küffârdan bir ḳaçı helâk olub ve yevm-i mezbûrda ḳalʿadan beş kefere firâr idüb muḳaddemâ gelenlere nice rivâyet itdiler ise bunlar daḫî hem-cinân ve ol gelenler gibi bunlara daḫî riʿâyet ü iḥsân itdiler. Bu güne gelince küffâruñ otuz ṭopı pârelenmiş didiler. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ ṭopcılarımuz ġâyet üstâddur.[2448] Ḥattâ ḳalʿada küffâr mâ-beyninde dirlermiş; Türk ṭopcıların Efrence ḳıralından almış. Yoḫsa Türk'de böyle üstâd ṭopcı yoḳdur. Bu ḳalʿa iki kere muḥâṣara oldı, emmâ böyle üstâd ṭopcı gelmedi ve görmedük. İşbu şehr-i **Muḥarremüñ**[2449] **onbirinci** güni yine küffâr-ı bed-kâr Rûm-ili ḳolında bir laġım'a âteş virüb bunda daḫî bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub cezîre-i meẕkûrenüñ reʿâyâsından be-her dört ḥâneden **(98a)** bir beldâr taʿyîn olınub mâh-ı mezbûruñ onbirinci güni taʿyîn olınan beldârân nevbet ile laġımlara üç ḳola taʿyîn olındılar. Cemʿan cezîreden dutulan üç biñ beldâr ve Rûm-ili ve Anaṭolı'dan gelen beldâr ve laġımcı dört biñ idi. Ve mâh-ı **Muḥarremüñ ondördünci** güni küffâr-ı bed-kârına[2450] Rûm-ili ḳolınuñ öginde bir laġıma âteş virüb ancaḳ dört laġımcı helâk olub. Ve yine şehr-i **Muḥarremüñ onbeşinci** güni düşmen-i pür-kîn daḫî bir laġım'a âteş virüb anda kimseye żarâr olmayub ve mâh-ı mezbûruñ, yevm-i mezbûrda ṣabâh namâzına yaḳîn Rûm-ili ḳolında küffâr ṭabyası öginde otuz ḳanṭâr bârutile bir laġım tertîb olınub ve âteş virüb küffâr laġımın ya-

2441 P: getürilüb, 120b
2442 P: cezâhu, 120b
2443 P: "küffâr-ı bî-dîn" yok, 120b
2444 P: idib, 120b
2445 P: anda daḫî, 120b
2446 P: "ancaḳ üç nefer laġımcı uyurken laġım içinde ṭopraḳ başûb mecrûḥ oldılar. Emmâ bizüm laġımlara bi-ḥamdi'llâh zarâr olmayub küffâr-ı bî-dîn her ḳanda ḳazma işidürse hemân laġım ider ki bizüm lagmlarımuz bozar deyü. Ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolından küffâr-ı bî-dîn serdengeçdi metersi öginde" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 120b
2447 P: güni, 119b
2448 P: üstâd idi, 121a
2449 P: el-ḥarâmuñ, 121a
2450 P: bed-girdârına, 121a

ḳîn var ise bozıla deyü meẕkûr laġım ziyade ṭopraġı hevâya âtub küffâruñ ṭabyası üzerinde olan biraz kefere helâk. Emmâ bizüm metersde olanlardan dört-beş âdemi mecrûḥ itdi. Ve şehr-i **Muḥarremüñ on altıncı** güni küffâr-ı bî-dîn yine Rûm-ili ḳolı öginde iki laġım bir uġurdan âteş idüb birisinden beş laġımcı helâk "oldı"[2451] ve birisinden hiç żarâr olmayub bu atılan yerlere cümlesine serdengeçdi ve oṭalı yeñiçeri meterslenürler. Küffâruñ ṭabyası ḳarîb olub el ḳumbarası serdengeçdi meterslerine gelürdi. El ḳumbarasın atan küffâra serdengeçdiler hücûm idüb birisini ele getüremediler. Emmâ bir miḳlaġı olan aġaçları ve dört-beş torba el ḳumbarasın alub ve birḳaç ḥarbe ve birḳaç tüfeng ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdiler. Serdengeçdi aġalarına birer kîse aḳçe iḥsân olındı. Ve şehr-i **Muḥarremüñ onyedinci** güni küffâr-ı bî-dîn ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında bir laġıma âteş virüb bi-ḥamdi'llâh kimseye[2452] żarâr olmadı. Ve yevm-i mezbûrda meẕkûr ḳolda laġımcılar küffâruñ laġımın bulub ve içi dolı bârut olub bulınan laġımuñ bârutın çıḳarmaḳ ʿasîr olmaġın çıḳarurken belki küffâr âteş ider deyü laġımcılar ḫavf idüb hemân çâresi küffârdan evvel biz âteş virelüm. Ve maʿḳûl görülüb laġımcılardan bir Ermeni-oġlı[2453] küffâruñ laġımına âteş virüb ve küffâruñ çoḳ laġımcısı helâk olur. Meẕkûr laġımı bulan laġımcıya vezîr-i aʿẓam otuz altun iḥsân idüb ve âteş viren Ermeni-oġlanına elli altun iḥsân olındı. "Ve yine"[2454] yevm-i mezbûrda **(98b)** Rûm-ili ḳolında olan ṭopcılardan küffâruñ muʿteber olan bayraġın urdı.[2455] Cümle ḫalḳ metersden hay hay çaġırdılar ve meẕkûr ṭopcıya ṣadr-ı aʿẓam elli altun iḥsân itdiler. Ve yevm-i mezbûrda ṣadr-ı aʿẓam daḫî meterse girüb gice gündüz anda durmaḳ üzre ḳarâr virdi. Ve mâh-ı mezbûruñ **on sekizinci** güni küffâruñ ṭabyası öginde parmaḳlığı olan tüfengci durduġı yeri laġım idüb âteş virilüb ʿasker-i İslâm serdengeçdileri laġım yerine hücûm idüb beş kelle getürdiler, ʿaẓîm iḥsân aldılar. Kelle getürenlere ellişer-yüzer ġuruş iḥsân olındı. Küffâruñ birḳaçı daḫî ṭopraḳ altında ḳalub ve birḳaçın ṭabya ḫandeḳına âtub bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ bunda güzel yüz aḳlığı oldı. Ṭabya ancaḳ onbeş ẕirâʿ ḳaldı. Ḫüdâ kerîmdür ânuñ daḫî luṭf-ı Ḥaḳḳiyle (birgün)[2456] fetḥi müesser olur. Ve yevm-i mezbûrda yine Rûm-ili ḳolında metersler öginde küfffâruñ bizüm laġıma rast gelüb ve küffâr-ı bed-kâr ḳumbara tütsi idüb laġım içine girmek emr-i ʿasîr olub dört-beş serdengeçdi ġâzîlere beşyüz ġuruş iḥsân olınub küffâruñ tütsi virdügi delügin ḳabadub geldiler. ʿAḳabince fi'l-ḥâl ol yerde laġım ḥazînesi baġlanub ve yevm-i mezbûrde ol laġıma âteş virilüb küffâruñ laġımı baṭṭâl olmaḳ iḥtimâli vardur deyü tarafeynden atılan laġımlar biri birin ibṭâl etmek içündür ve her laġım atılduḳda ṭarafeynden atılan ṭôp u tüfeng ḥesâba gelmez. Bunda ʿaḳıllar çâk olur. Laġımlar cengi bir cenge beñzemez. Küffâr-ı bî-dîn hiç bir yerde sâġ ṭopraḳ alıḳomamış, cemîʿ ḳalʿanuñ ṭaşra ṭabyaları illerüsine üç-dört yüz ẕirâʿ ḳadar cümle yeri laġım idüb her nereye varsaḳ elbette laġım yeri-

2451 E: "oldı" yok, 121a
2452 P: kimesneye, 121b
2453 P: oġlını, 121b
2454 P: "Ve yine" yok, 121b
2455 P: urub, 121b
2456 P: "birgün" 121b

ne varub duyulurduḳ ve yevm-i mezbûrde Rûm-ili ḳolında küffâruñ laġımları duyulub fi'l-ḥâl ol yerde iki laġım baġlanub ve âteş virilüb bi-ʿinâyeti'llâh küffâruñ çoġı (laġım)[2457] altında ḳalub ve yevm-i mezbûrde Anaṭolı ḳolında küffâr-ı bî-dîn laġıma âteş virüb bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ kimseye żarâr olmayub. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ ondoḳuzuncı** gününde Anaṭolı ḳolında küffâr daḫî laġıma âteş virüb, bizüm laġıma yaḳîn yerde olub içinde dört nefer serdengeçdi bekçi bulınub şehîd oldılar ve yine şehr-i meẕkûruñ onṭoḳuzuncı güni ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafında bir laġım tertîb olınub **(99a)** ve âteş virilüb ve yine yevm-i mezbûrda küffâr bir laġım aġzına fi'l-ḥâl bir fuçı bârut ḳoyub laġım içinde olan bir-ḳaç serdengeçdiʾi ve birḳaç laġımcı bârut yaḳub helâk oldılar.

Muḳaddemâ bâlâda ẕikr olındugı üzre her ḳoldan üç ṣu ṭabanı ve orta ve püskürme daḫî üç ḳat ki cümle üç ḳolda yigirmi yedi laġım durmayub küffâr ḳalʿasına doġrı gider iken ṣu ṭabanları ṣol ḳadar vâsiʿ idi "ki"[2458] içine ʿaraba gir-mek ḳâbil idi. Bu defʿa ḳalʿaya ve ṭabyalarına ḳarîb varılub tamâm laġımlar yerine varıldı. Küffâruñ laġımları ḥâżır. Hemân bizi ḳatlanub dururken tamâm yaḳîn olduḳda küffâr durmayub âteş ider ve baʿżı bizüm laġımları delüb tütsi idüb bu defʿa laġımlar baṭṭâl olmaḳ görindi. Baʿdehû ṣadr-ı aʿẓam bu tertîbi itdi. İmdi şimden ṣoñra cümle iş erlerine tenbîh idüb hemân cümle laġımlarımuzı kendümüz bozmaḳdan eyüsi yoḳdur. Her nerde laġımımuz var ise başında bir ḫazîne baġlanub âteş virüñ ki eger ol yaḳîn eṭrâfda küffâr laġımı var ise baṭṭâl olmasında şübhe yoḳdur ve tamâm laġımlarımuz atılan yerde ʿaskerimüz meterslensün ve hem emîn otururlar. Bu tedbîr üzre fermân buyurdılar ve herkes maʿḳûl görüb hemân şimden ṣoñra ḳalʿa ḫandeḳıne varınca onbeş ẕirâʿ yerde bir laġım cümle ḳollarda bu minvâl üzre fermân olındı. Ve yine Rûm-ili ḳolı öginde serdengeçdiler öginde yevm-i mezbûrda küffâr bir büyük laġım atub bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ kimseye żarâr olmadı. Ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında ʿasker-i İslâm tarafından bir laġım atılub küffâruñ laġımı var ise yolı baṭṭâl olsun içün. Bu iki atılan laġımlarda bir sâʿat içinde ṭarafeynden biñ pâre ṭop atıldı, tüfeng ḥesâba gelmez. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ yigirminci** güni ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında düşman bir laġıma âteş virüb bi-ḥamdi'llâh girü batub kendü başlarına obruldu. Ve yine yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından iki laġıma âteş virüb laġımlar atılan yerlere serdengeçdiler meterslendiler. Ẕikr olınan laġımlar küffâr-ı bî-dîne dâġ-ı derûn oldı ve yevm-i mezbûrda küffârdan bir nefer âdem firâr idüb öyle ḫaber vir-di ki içerde küffârdan iki-üç biñ yaralı olub ve küffâruñ ziyâde **(99b)** ḫavfi olub ve içerde olan Yahûdî ṭâʾifesi cenerale aḳçe virüb ḳalʿadan bizi âzâd eyleñ. Bir ġayrı memlekete gitmek murâd idinmişler. Ceneral-i laʿîn anlara cevâb etmiş ki, yanar isek bile yanalum. Sâʾir ʿaskeri daḫî ḫavfinden (ziyâde)[2459] icâzet istermiş. Anlara daḫî bu cevâbı virmiş ve ʿasker-i İslâmuñ ṭopcıların ve ḳumbaracıların içerde ġâyet ile begenürlerimiş ve bu Türk'üñ gelişi yaramaz gelişdür. Bu gelişi ve bu tertîb iden

2457 P: "laġım" 122a
2458 P: "ki" yok, 122a
2459 P: "ziyâde" 123a

ġâyetile üstâddur ḥaḳḳan " **Ve fevḳa külli ẕî ʿılmin ʿalîm**" (K.K. 12/76)[2460] nâṭıḳı olmağın ve yine yevm-i mezbûrda daḫî Rûm-ili ḳolında ʿasker-i İslâm tarafından bir lağıma âteş virilüb birḳaç kefere hevâya uçub ve atılan yerde burḳı ve ḳazma ve birḳaç körük bulundı ve yine yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr meters öginde bir lağıma âteş virüb[2461] bi-ḥamdi'llâh girü tebüb ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında (daḫî)[2462] iki lağıma âteş virilüb ve yevm-i mezbûrda daḫî Anaṭolı ḳolında bir lağıma âteş ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küfâruñ lağımı içinde birḳaç ḳumbara ve birḳaç ḥarbe ve birḳaç aġaçdan ṣaçma ṭopı ve bir-iki şayḳa serdengeçdi ġâzîleri aḫẕ idüb ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdiler ve dört yüz ġuruş iḥsân aldılar.

Ve mâh-ı **Muḥarremüñ yigirminci** güni Ḳapudan Paşa'dan mektûb cümle donanma-yı hümâyûn ile Ḥanya limanına gelüb vuṣûl bulub cümle ḳuṣûr ḳalan ʿasker ve cebe-ḥâne ve levâzım bi'l-külliye sâlimen getürilüb şimden ṣoñra bir ġayri işimiz olmayub biz daḫî varub ḥâk-pâ-yı şerîfe yüz sürüb Ḳandiye Ḳalʿası muḥâṣarasında bile olam deyü iltimâs eylemişler. Ve işbu mâh-ı **Muḥarremüñ yigirmi birinci** Rûm-ili ḳolında İslam ṭarafından bir lağıma âteş virilüb bu lağım çoḳ kefere'i helâk itdi. Zîrâ bu lağımda küffâr daḫî ḳarşudan ḳazub gelürdi. ʿAsker-i İslâm daḫî ḳazub gelürdi. Temâm yaḳîn olduḳda biz ziyâdece tezce dutub küffârdan evvel âteş virüb ve bârutuñ âteşi ve zorı küffâruñ gelen lağımına urub küffâra doġrı depüp küffâruñ ḫandeḳına varınca gürûh gürûh bârut gitdi. Meẕkûr lağımı ḳazan kefereye yüz ġuruş iḥsân olındı. Ve yevm-i mezbûrda yine **(100a)** ʿasker-i İslâm ṭarafından Anaṭolı ḳolında[2463] bir lağıma âteş virilüb küffâruñ bir lağımı metersler öginde var idi ve bir iki kefere anda beklerdi. Bizüm lağımuñ daḫî ardın kesüb fi'l-ḥâl bir ḫâzîne baġlanub ve âteş virüb[2464] hem küffâruñ yolı bozuldı, hem anda bekleyen kefere nâr-ı cehenneme revâne oldı Ve yine yevm-i mezbûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında daḫî bir lağıma âteş virilüb ve yevm-i mezbûrda ḳalʿadan üç nefer küffâr firâr idüb geldiler. Öyle ḫaber virdiler ki İslâm ʿaskeri ġâyet yaramaz geliyor. Lağımları ġâyet çoḳ atayor. Bizüm lağımlara göz açdırmayub; bu Türk ne aṣl kimseler olur derler imiş. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ yigirmi ikinci** güni küffâr Rûm-ili ḳolı öginde bir lağıma âteş virüb ancaḳ dört-beş âdem şehîd oldı.[2465] Ve yine yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolı öginde küffâr-ı bî-dîn daḫî bir lağıma âteş virüb bi-ḥamdi'llâh (-i Teʿâlâ kimseye)[2466] żarâr olmadı.[2467] Ve yine yevm-i mezbûrda İslâm tarafından Rûm-ili ḳolında bir lağıma âteş virilüb ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında daḫî bir lağıma âteş-nihâd olınub ve orta ḳolda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında bir lağıma âteş "virilüb ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında daḫî bir"[2468]

2460 "...zirâ her ilim sahibinin şstşnde daha iyi bilen birisi vardır."
2461 P: idib, 123a
2462 P: "daḫî" 123a
2463 P: ḳolından, 123b
2464 P: virilüb, 123b
2465 P: olub, 123b
2466 P: "-i Teʿâlâ kimseye" yok, 123b
2467 P: olmayub, 123b
2468 P: "virilüb ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında daḫî bir" yok, 123b

âteş-efşân olub ṭarafeynüñ laġımları atulduḳda cânibeynden ṭôp u tüfeng atulub sâʿa-var ṣadâlardan zemîn ü âsumân lerzân olurdı. Ve yevm-i mezbûrda Ḥaleb Beglerbegisi Vezîr-i Mükerrem Ḥüseyin Paşa, Anaṭolı ḳolında taʿyîn olınub müşâru'n-ileyh Ḥüseyin Paşa muḳaddemâ Nemçe seferinde Budin vezîri idi. İşte ḳâdir u ʿâdil ve ṣadr-ı aʿẓamuñ çerâġı olub cezîre-i mezbûreye ḥayli sekbân getürüb semmûr kürk geyüb kendüye ʿaẓîm iltifât olındı. Sivâs Beglerbegisi Ḫalîl Paşa orta ḳola taʿyîn olınub ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında ve şehr-i **Muḥarremüñ üçünci** güni küffâr-ı bed-kâr Rûm-ili ḳolında serdengeçdi metersi öginde iki laġıma bir uġurdan âteş virüb bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından daḫî bir laġıma âteş virilüb atılan yerlerde serdengeçdiler meterslenürler idi. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ yigirmidördünci** güni Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda ḳalʿadan dört kefere firâr idüb geldiler. Öyle ḫaber virdiler, ḳalʿa içinde olan melâʿînüñ ziyâde perîşanlıġı **(100b)** ve ḫavfi olub laġımlarımuzdan gözleri büyümüş ve ḫavfe düşmüş ve yevm-i mezbûrda öyle vaḳtinde küffâr-ı bed-kir-dâr Anaṭolı ḳolında[2469] bir laġım atub birḳaç beldâr ve birḳaç yeñiçeri ġazîlerinden şehâdet şerbetin içdiler ve yevm-i meẕkûrda ikindi vaḳtinde Rûm-ili ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda ikindi vaḳtinde Anaṭolı ḳolında İslâm (ʿaskeri)[2470] ṭarafından metersler öginde bir laġıma âteş-nihâd olınub. Ve mâh-ı meẕkûruñ **yigirmi beşinci** güni zeval vaḳtinde Rûm-ili ḳolında metersler öginde bir laġıma âteş-nihâd olınub ve mâh-ı meẕkûruñ yigirmibeşinci güni zevâl vaḳtinde Rûm-ili ḳolında metersler öginde küffâr bir laġıma âteş virüb bi-ḥamdi'llâh ʿasker-i İslâmdan kimseye żarâr olmayub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında metersler öginde aḫşam namâzında küffâr-ı bî-dîn bir laġıma âteş virüb, meger küffâruñ laġımı bizüm laġımımuz altında imiş. Laġımcılar birḳaçı helâk olub ve yine rûz-ı mezbûrda Rûm-ili ḳolında metersler öginde küffâr gicenün altıncı sâʿatinde bir laġım atub bi-ḥamdi'llâh girü tepüb kimseye żarâr olmadı. Ve işbu mâh-ı **muḥaremüñ yigirmi altıncı** güni ḳuşluḳ vaḳtinde Anaṭolı ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġıma âteş-nihâd olındı. Cezâyir'den gelen Baba ʿAli serdengeçdi aġası olub muḥâṣaranuñ mübâşereti ibtidâsından yevm-i mezbûre gelince ḫiẕmetde olub ʿâḳibet küffârdan ṭop atılub meẕkûr serdengeçdi aġasın[2471] başına urub şehîd oldı ve yerine Buḥurlı[2472] Ḫaydar Beg[2473] Serdengeçdi aġası olub ḫilʿat (geydi).[2474] Yeñiçeri serdengeçdisi olan Arnavud Ḥasan, küllî yararlıġı olub yevm-i mezbûre[2475] gelince ḫiẕmetde olub ve yaralanub kendüye çorbacılıḳ iḥsân olındı. Yevm-i mezbûrde müşâvere olub küffâr ṭabyasına yaḳîn geldük. Şimden ṣoñra meẕkûr ṭaşra ṭabyasınuñ ḥandeḳın geçilmege ḳubûr iḳtiżâ itdi ve ḳubûr üzerine ṣaġ

2469 P: ṭarafından, 124a
2470 P: "ʿaskeri" 124a
2471 P: aġasınuñ, 124b
2472 P: Buḥurlı, 124b
2473 P: "Ḫaydar Beg" yok, 124b
2474 P: "geydi" 124b
2475 P: mezbûrede, 124b

ḳolı taʿyîn itdiler **fî 26 m** (Muḥarrem). Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ yigirmi altıncı** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından üç ocaḳlı bir laġım atılub ve yine yevm-i mezbûrda aḫşam namâzından bir küçük laġım, İslâm ṭarafından atılub. Ve **mâh-ı mezbûruñ yigirmi yedinci** (güni)[2476] İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolında bir laġım atılub ve rûz-ı **(101a)** mezbûrda Anaṭolı ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan daḫî bir laġıma âteş-nihâd olub[2477] ve yine ol günde ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında ṭaraf-ı müslimînden bir laġım efrûz-ı nâr olub ve yine yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında düşmen-i dîn bir laġım atub birḳaç âdem şehîd oldı. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ yigirmi sekizinci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġıma âteş virilüb küffâruñ ṭabyası öginde olan bir mıḳlaġun birazın bozub serdengeçdiler hücûm (idüb)[2478] küffârdan dil almaḳ ve birḳaçın ḳılıçdan gecürmek murâd olınub lâkin bir miġlaḳ mâniʿ olub ancaḳ küffârdan bir kelle aldılar ve ol günde yine Anaṭolı ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım atılub. Ve mâh-ı **Muḥarremüñ yigirmi ṭoḳuzuncı** güni ṭaraf-ı küffârdan Rûm-ili ḳolında bir laġım atılub sıçan yolın ḳazan ʿAcem oġlanlarından dört âdem şehîd oldı. Ve yevm-i mezbûrda iki kefere ḳalʿadan firâr idüb geldiler; baʿżı güzel ḫaberler söylediler. Ve yevm-i meẕkûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında daḫî küffâr bir laġım atub bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub ve rûz-ı mezbûrda daḫî Rûm-ili ḳolında aʿdâ-yı dîn-i mübîn bir laġım atduḳda âteşi girü depüb kendü başlarına uġradı.[2479] Ve mâh-ı mezbûruñ **otuzuncı** güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir laġıma âteş-nihâd olınub.

Ve işbu **Ṣaferi'l-muẓafferüñ ibtidâ** (1 Ṣafer 1078/23 Ağustos 1667) güni ki, yevm-i cumʿadur, ḳalʿa limanından vira bayraġıyle bir ḳayıḳ bir semte[2480] yanaşub içinde olan kefere öyle ḫaber virdi ki; ḥâlen Venedik'den elçimüz gelmişdür. Muḳaddemâ mürd olan elçimüz yerine ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine buluşmaḳ ʿarż ider. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri cevâb virdi ki (güzel),[2481] obürgün gelüb yalıda olan ṭoplar yanında çıḳsun. Defter[2482] Paşa'ya sipâriş olındı ki, ordu ḳurbında Ḳaṭırcı-zâde'nüñ odaların birḫoş döşeyüb ve birḫoş riʿâyet olınsun. Fi'l-vâḳîʿ eger Ḳandiye Ḳalʿası'n virmege ḳâdir elçi ise ne güzel ve illâ ġayri dürlü olmaḳ iḥtimâli yoḳdur. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ İslâm ʿaskeri ḳalʿa ḫandeḳına vardı, görelüm Ḥaḳ Teʿâlâ ne gösterür. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ ikinci** güni Anaṭolı ḳolında ṭaraf-ı İslâm'dan iki laġım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr ṭarafından Rûm-ili ḳolında sıçan yolı (öginde)[2483] bir laġım atılub sıçan yolın ḳazan ʿAcem oġlanlarından dört-beş nefer şehîd olub **(101b)** ve birḳaç beldârı ṭoprak başdırub ve şehr-i Ṣaferüñ yine ikinci güni Anaṭolı ḳolında Ḥaleb Beglerbegisi Ḥüseyin Paşa öginde İslâm ṭarafından bir[2484] laġım atılub küffâruñ ṭaşra ṭabyası öginde olan bir

2476 P: "güni", 124b
2477 P: olınub, 124b
2478 P: "idüb" 124b
2479 P: ḳondı, 125a
2480 P: Narta semtine, 125a
2481 P: "güzel" 125a
2482 P: "Defter-dâr" 125a
2483 P: "öginde" 125a
2484 P: pür, 125a

mıḳlaġın bozub yeñiçeri serdengeçdileri aġası olan Kürd-oġlı dimekle maʿrûf birḳaç serdengeçdi ile hücûm idüb küffârdan iki dil ve altı kelle aldılar. Ve bundan mâ-ʿadâ bir[2485] mıḳlaḳda olan yüz ḳadar[2486] "küffâr"[2487] laġım başdırub kelle getürenlere ḳırḳar ġuruş ve dil getürenlere yüz ġuruş ve serdengeçdi aġasına yüz ġuruş iḥsân olındı. Bi-ḥamdi'llâh güzel yüz aḳlığı (oldı).[2488] Ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bed-kâ[2489] Anaṭolı ḳolında bir laġıma âteş virüb bizüm laġımı ibṭâl idüb ve birḳaç beldâr başdırub. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ üçünci** güni iki çekdirir ve bir ḳalyon ile elçi gelüb ordû-yı hümâyûn içinde vira bayraġı gelüb çıḳdı. Ve merḳûm elçiye donanmış bir at çekilüb ve ordu içinde Ḳaṭırcı-zâde çiftligine ḳondurılub taʿyînât ve riʿâyet ve bir ḳapucı yanında olmaḳ ve eglendürmek üzre taʿyîn olınub ve işbu mâh-ı Ṣaferüñ üçünci güni Rûm-ili ḳolında küffâr iki laġıma âteş virüb ve yine rûz-ı mezbûrda Anaṭolı ḳolında daḫî iki lagma ateş-nihâd idüb birḳaç âdem şehîd oldı "ve yevm-i mezbûrda küffâr Anaṭolı ḳolında bir laġıma âteş virüb anda daḫî birḳaç âdem şehîd oldı".[2490] Ve serdengeçdi olan Ḳanca Dilâver bunda şehîd oldı ve yine yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında Ḥüseyin Paşa küffâruñ bârutile memlû bir laġımın buldı beş fuçı bârut iḫrâc olındı. Ve yine yevm-i mezbûrda gice dördünci sâʿatde Ḥüseyin Paşa bir laġım tertîb idüb ve âteş virüb sekbânları hücûm idüb beş kelle ve bir dil aldılar. Kendülere ʿaẓîm iḥsân olındı. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ** yine **dördünci** güni küffâr-ı bî-dîn Anaṭolı ḳolında daḫî bir laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ṭopraġı ḳaldırmayub küffâruñ ḫandeḳına depüp gitdi. Ve yevm-i mezbûrda gice vaḳtinde ṭaraf-ı İslâmdan Rûm-ili ḳolında bir laġıma âteş virilüb. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ beşinci** güni ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında küffâr-ı bed-kâr[2491] bir laġıma âteş (virüb)[2492] ve birḳaç âdem şehîd oldı. **(102a)** Ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında daḫî küffâr bir laġıma âteş virüb ve rûz-ı mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atıldı ve **mâh-ı Ṣaferüñ beşinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâr ṭarafından bir laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġıma âteş ilḳâ olınub ve yine rûz-ı mezbûrda Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım ikâd olınub ve yevm-i mezbûrda Ḳapudan Paşa'dan mektûb gelüb; küffâr-ı bî-dînüñ Çuḳa Aṭası'n varub yaḳub[2493]-yıḳub "ve girü"[2494] selâmet ile limanına dâḫîl oldıġı ḫaberin yazub iʿlâm etmişler. Gelen aġasına ḫilʿat geydirüldi ve yevm-i mezbûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında küffâr bir laġım atub. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ altıncı** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından üç laġım atılub. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ yedinci** güni küffâr-ı bed-kâruñ Aḥmed Paşa ḳolında

2485 P: pür, 125a
2486 P: beşyüz, 125a
2487 P: "küffâr" yok, 125a
2488 P: "oldı" 125a
2489 P: bed-girdâr, 125a
2490 P: "ve yevm-i mezbûrda küffâr Anaṭolı ḳolında bir laġıma âteş virüb anda daḫî birḳaç âdem şehîd oldı" yok, 125b
2491 P: bed-girdâr, 125b
2492 P: "virüb" 125b
2493 P: "ve" fazla, 126a
2494 P: "ve girü" yok, 126a

bir laġıma âteş idüb. Ve yine mâh-ı **Ṣaferüñ sekizinci** güni Anaṭolı ḳolında küffâr-ı "bed-fiʿâl"[2495] bir laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve Anaṭolı ḳolında ol gün taraf-ı İslâmdan bir laġım atılub bu laġımda çoḳ kefere helâk oldı. Ṭaşra ṭabyasınuñ ḫandeḳın ṭopraḳ başdurdı. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ ṭoḳuzuncı** güni orta ḳolda ki Aḥmed Paşa ḳolında bir laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir laġıma âteş virüb beş-on âdem şehîd olub. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġıma âteş virilüb ve ṭaşra ṭabyası ḫandeḳına yeñiçeri serdengeçdi aġası olan Abdâl nâm dilâver beş-on yoldaşiyle ḫandeḳa hücûm idüb iki kelle getürdiler. İnʿâm u iḥsân aldılar. Meẓkûr Abdâl, Ḳâsım Paşalı olmaġile yararlığına herkes taʿaccüb iderdi. Bu ânadeg daḫî üç defʿa[2496] kelle getürmişdür. Ve yevm-i mezbûrda iki nefer müslümân esîri zencîr ile ḳacub selâmet ile meterse dâḫîl oldılar. Ve yevm-i meẓkûrda üç nefer kefere ḳalʿadan firâr idüb geldiler. Öyle ḫaber virdiler ki, küffâr-ı bî-dînüñ laġımcıları ḳırılmış, laġım[2497] altında çoḳ kefere helâk olmış ve elli ḳadar küffâruñ topunı ṭoplarımuz ḳırmış ve beş ʿaded ḥavan ṭoplarından atılan ṭaş ve ḳumbaramuz çoḳ kâfir helâk etmiş. Bu güne gelince üç-dört biñ küffâr kimi mürd ve kimi yaralu[2498] olmışlar.[2499] **(102b)** Ve işbu **Ṣaferüñ onuncı** güni Anaṭolı ḳolında İslâm tarafından laġım atılub ve rûz-ı mezbûrda Rûm-ili ḳolında daḫî bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili Beglerbegisi Pehlivân Muḥmed Paşa'yı küffâr-ı bî-dîn başına ḳurşun ile urub şehîden fevt oldı. Yerine Murad Paşa silaḥ-dâr olan dergâh-ı ʿâlî ḳapucı başılığından maʿzûl idi. Ḥasan Aġa'ya ḫilʿat geydirilüb Rûm-ili Beglerbegiliği iḥsân olındı. Ve yevm-i mezbûrda ḳalʿadan bir kefere firâr idüb geldi. Ve yine ol gün Anaṭolı ḳolında ṭaraf-ı İslâm'dan bir laġım atılub. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ on birinci** güni küffâr Rûm-ili ḳolında iki laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġıma âteş virüb. Ve işbu **Ṣaferüñ onikinci** güni orta "ḳolda"[2500] ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġım atılub ṭaşra ṭabyasınuñ ḫandeḳına birḳaç serdengeçdiler hücûm idüb küffârdan bir dil ve iki kelle aldılar. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir laġıma âteş urub ṭaşra ṭabyanuñ ḫandeḳına inen ḳubûrumuzı bozub. Ve şehr-i **Ṣaferüñ onüçünci** güni Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub "(ve yevm-i)[2501] mezbûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġım atılub"[2502] ve Rûm-ili ḳolında ol günde küffâr-ı bî-dîn bir laġım atub bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ kimseye żarâr olmayub. Ve mâh-ı Ṣaferüñ onüçünci güni, bi-ḥamdillâh küffâruñ ṭaşra ṭabyası ḫandeḳına üç ḳoldan daḫî girilüb ve ṭabyanuñ dîvar dibinde olan pür mıḳlaġı ihrâḳ

2495 P: "bed-fiʿâl" yok, 126a
2496 P: kerre, 126a
2497 P: laġımlar, 126a
2498 P: kimi yaralu, kimi mürd, 126a
2499 P: olub, 126a
2500 P: "ḳolda" yok, 126b
2501 P: "ve yevm-i" 126b
2502 P: "ve yevm-i mezbûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa kolında ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġım atılub" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 126b

olındı. Ve şehr-i **Ṣaferüñ ondördünci** güni Rûm-ili ḳolında ṭaşra ṭabyanuñ ḫandeḳı altına laġım tertîb olınub, İslâm ṭarafından atıldı. Zîrâ küffâr-ı bed-kâr ṭaşra ṭabyasınuñ ḫandeḳı içinde şuya berâber (yol idüb ki İslâm ʿaskeri)[2503] ḫandeḳ altından[2504] gelüb ṭabyaya laġım etmek[2505] ümîdinde iken bi-ḥamdi'llâh ol yolın laġımımuz ile ibṭâl[2506] eyledük ve ol laġım atılan yerde serdengeçdilere ṭabya yabdırılub ve ol yerde meterslendiler. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn ḫandeḳde[2507] bir laġım atub kendü ṭabyasın biraz uçurub bi-ḥamdi'llâh ʿasker-i İslâmdan kimseye żarâr olmayub. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ onbeşinci** güni küffâr Rûm-ili ḳolında bir laġım atdı. Ve yine yevm-i mezbûrda küffâr-ı bed-kâr Anaṭolı ḳolında bir laġım atub. **(103a)** Ve mâh-ı **Ṣaferüñ onaltıncı** güni ʿasker-i İslâm Rûm-ili ḳolında ṭabya dîvarına laġım idüb ve bir küçük gedük açılub, beş-altı serdengeçdi hücûm "idüb"[2508] küffârdan kimseʾi bulmaduḳlarında gine girü geldiler. Ve yevm-i mezbûrda (Anaṭolı ḳolında bir laġım İslâm ṭarafından atılub ve yevm-i mezbûrda)[2509] Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir laġım idüb ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir laġım atub ve birḳaç kefere dil almaḳ içün İslâm üzerine hücûm idüb, bi-ḥamdi'llâh birḳaç kelle ve üç dâne dil kendülerden alındı. Ve yevm-i mezbûrda yine Anaṭolı ḳolında küffâruñ ṭabyası "burnuna ʿasker-i İslâm bir laġım atub biraz yer yıḳub. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ onyedinci** güni gice vaḳtinde Rûm-ili ḳolında birḳaç serdengeçdi küffâruñ ṭabyası başına"[2510] hücûm idüb ve çıḳub ṭabyaʾi yoḳladılar. Meger ṭabya içerisünde ʿaẓîm ḫandeḳ ve pür miḳlaḳ bir vechile yüriyiş etmege ḳâbil mekân olmayub girü serdengeçdiler geldiler ve ṭabyanuñ dört dîvarın laġımile "atub"[2511] ve atmayınca yüriyiş olmaḳ münâsib degildür deyü tenbîh olındı. Emmâ mezbûr ṭabyanuñ altı mücevvef olub laġım etmek daḫî emr-i ʿasîrdür. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ onsekizinci** güni Rûm-ili ḳolında ṭabyasınuñ dîvarına laġım itdirilüb ancaḳ biraz yerin yıḳub emmâ içerüden yıḳmaḳ mümkin olmadı. Ve yine yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan daḫî bir laġım atılub büyük ḫandeḳun başına giden sıçan yolınuñ başındaki ol yerde serdengeçdi meterslenmek içün. Ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve orta ḳolda daḫî yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolı ile Ḥaleb Beglerbegisi Ḥüseyin Paşa ve Anaṭolı eyâletine mutaṣarrıf Ḳara Muṣṭafâ Paşa ve orta ḳolda olan ʿAnkebut Aḥmed Paşa ve Sivâs Beglerbegisi Ḫalîl Paşa bu iki ḳol küffâruñ bir ṭabyasın ḳuşadub ol iki ḳolda yevm-i mezbûrda iki ṭarafdan küffaruñ ṭabyasına serdengeçdiler hücûm idüb ṭabyanuñ başına çıḳdılar. Emmâ ṭabyanuñ içerüsi ol

2503 P: "yol idüb ki İslâm ʿaskeri" 126b
2504 P: altında, 126b
2505 P: etmiye, 126b
2506 P: baṭṭâl, 126b
2507 P: ḫandeḳden, 127a
2508 P: "idüb" mükerrer yazılmış, 127a
2509 P: "Anaṭolı ḳolında bir laġım İslâm ṭarafından atılub ve yevm-i mezbûrda" 127a
2510 P: "burnuna ʿasker-i İslâm bir laġım atub biraz yer yıḳub. Ve işbu şehr-i ṣaferüñ onyedinci güni gice vaḳtinde Rûm-ili ḳolında birḳaç serdengeçdi küffâruñ ṭabyası başına" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 127a
2511 P: "atub" yok, 127a

daḫî ḫandeḳ ve pür miḳlaḳ bir vechile girüb küffâra ḳılıç urmaḳ mümkin olmadı. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ onṭoḳuzuncı** güni Anaṭolı ḳolında İslâmdan bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında daḫî ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım atılub ve yevm (-i mezbûrda),[2512] Rûm-ili ḳolında küffâr bir laġım atub,[2513] bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ kimseye żarâr olmayub. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ yigirmi birinci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm **(103b)** ṭarafından bir laġım atılub ve Anaṭolı ḳolında yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından daḫî bir laġım atulub ve yevm-i mezbûrda Aḥmed Paşa ḳolında küffâr bir laġıma âteş virüb. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ yigirmi ikinci** güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan iki laġıma âteş virilüb ve rûz-ı mezbûrda ʿAnkebut Aḥmed Paşa ḳolında İslâm ṭarafından daḫî bir laġım âteş-bâz olub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında kefere-i bî-dîn bir laġıma âteş virüb. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ yigirmi üçünci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım-endâz olub[2514] ve üçünci güni yine Anaṭolı ḳolında ṭaraf-ı İsâmdan (bir laġıma âteş virilüb ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm'dan bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda ṭaraf-ı küffâr-dan Anaṭolı ḳolında)[2515] bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Mıṣır ḳolında küffâruñ bir laġımı atılub ve yevm-i mezbûrda İslâm tarafından Mıṣır ḳolında küffâruñ bir laġımı atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küfâruñ ṭabyasına İslâm ṭarafından iki laġıma âteş virilüb ve şehr-i Ṣaferüñ yevm-i mezbûrunda küf-fâr-ı bî-dîn altı mâûnenin iki çekdirir gemisin meterslere yanaşdırub metersleri ṭoplayub birḳaç yüz ṭop atub İslâm ṭarafından yalıda olan balyemez ṭoplarımuza âteş virilüb küffâruñ iki üç gemisin pâreleyüb ve birḳaç kâfiri gemilerinden ṭop götürüb yüzleri ḳarasiyle girü getdiler. Ve yevm-i mezbûrda üç nefer[2516] âdem ḳalʿadan firâr idüb. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ yigirmi dördünci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr daḫî bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġıma âteş virilüb. Ve işbu **Ṣaferüñ yigirmibeşinci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından küffâruñ ṭabyasına bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bed-kâr kendi ṭabyasına iki laġıma âteş virüb, birḳaç âdem şehîd oldı. Küffâruñ ṭabyasınuñ nıṣfı ʿasker-i İslâmda ve nıṣfı daḫî küffârda olub ve yevm-i mezbûrda Mıṣır ḳolında küf-fâr bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından iki laġım atılub. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ yigirmi altıncı** güni Mıṣır ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm ṭarafından (daḫî)[2517] daḫî bir laġım atılub. Ve mâh-ı **Ṣaferüñ yigirmi yedinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâruñ ṭabyasınuñ üçine İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yine yevm-i mezbûrda Rûm-ili **(104a)** ḳulında küffâr-ı ʿanîd kendi ṭabyasınuñ üçine bir laġıma âteş virüb ve yine yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında İslâmdan bir laġım atılub ve yine yevm-i

2512 P: "-i mezbûrda" 127b

2513 P: ṭarafından bir laġım atılub, 127b

2514 P: olınub, 127b

2515 P: "bir laġıma âteş virilüb ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm'dan bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda ṭaraf-ı küffârdan Anaṭolı ḳolında" 127b

2516 P: kefere, 128a

2517 P: "daḫî" 128a

mezbûrda Rûm-ili ḳolında sıçan yolı öginde daḫî bir laġım İslâmdan atılub "ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm ṭarafından bir laġım atılub"[2518] ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr-ı bî-dîn bir laġıma âteş virüb. Ve işbu mâh-ı **Ṣaferüñ yigirmi sekizinci** güni, Rûm-ili ḳolında küfâr-ı bî-dîn kendü ṭabyasınuñ iki ṭarafından iki laġıma âteş virüb serdengeçdiler ṭabya üzerinde iken (bi-ḥamdi'llâh)[2519] kimseye żarâr etmedi "el-ḥamdüli'llâh".[2520] Ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda yine Rûm-ili ḳolında sıçan yolında[2521] İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda daḫî "küffâr bir laġım âteş virüb ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda"[2522] ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım atılub küffâr laġımcılarından dört kefere berü cânibde ḳalub ve çıḳub geldiler. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ yigirmi ṭoḳuzuncı** güni Rûm-ili ḳolında küffâr kendü ṭabyasın birazın bir laġım âteş idüb ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub "ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâmdan bir laġım atılub"[2523] ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında küffâr (daḫî)[2524] bir laġım atub. Ve şehr-i **Ṣaferüñ otuzuncı** güni, küffâr Mışırlı ḳolında iki laġıma âteş virüb "ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr ṭabyası altına İslâm ṭarafından iki laġım bir uġurdan atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda daḫî İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir laġıma âteş virüb.[2525]

Ve işbu şehr-i Rebîʿu'l-**evvelînüñ ibtidâ** (1 Rebîʿu'l-evvel 1078/21 Ağustos 1667) güninde Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından küffâruñ ṭabyasına iki laġım atub[2526] ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâruñ ṭabyası altına ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından daḫî bir laġım atıldı.[2527] Ve rûz-ı[2528] mezbûrda Mışırlı ḳolında küffâr ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda "Rûm-ili"[2529] ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub. Ve şehr-i **Rebîʿu'l-evvelînüñ ikinci** güni İslâm ṭarafından Rûmlı ḳolında **(104b)** küffâr ṭabyasına bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bî-dîn Rûm-ili ḳolında kendü ṭabyasına bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından Mışırlı ḳolında küffâr bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından Mışırlı ḳolında daḫî bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında sıçan yolında küffâr bir

2518 P: "ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm ṭarafından bir laġım atılub" yok, 128a
2519 P: "bi-ḥamdi'llâh" 128a
2520 P: "el-ḥamdüli'llâh" yok, 128a
2521 P: yolından, 128a
2522 P: "küffâr bir laġım âteş virüb ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda" yok, 128b
2523 P: "ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâmdan bir laġım atılub" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 128b
2524 P: "daḫî" 128b
2525 P: "ve yevm-i mezbûrda Rum-ili ḳolında küffâr ṭabyası altına İslâm ṭarafından iki laġım bir uġurdan atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda daḫî İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir laġıma âteş virüb" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 128b
2526 P: atılub, 128b
2527 P: atılub, 128b
2528 P: ve yevm-i, 128b
2529 P: "Rûm-ili" metnin kenarında yazılıdır, 128b

lağım atub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından sıçan yolında bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr (daḫî)[2530] bir lağım atub ve işbu şehr-i **Rebî'u'l-evvelüñ üçünci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından küfâruñ ṭabyasına bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr daḫî Rûm-ili ḳolında bir lağım ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından Mışırlı ḳolında bir lağım atılub ve "yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve"[2531] yine yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda (daḫî)[2532] küffâr orta ḳolda bir lağım atub ve mâh-ı meẕkûruñ dördünci güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan küffâruñ ṭabyasına iki lağım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr daḫî Rûm-ili ḳolında kendü ṭabyasına bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda ṭarafı İslâmdan yine Rûm-ili ḳolında sıçan yollarında iki lağım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bed-kâr Mışırlı ḳolında bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir lağım daḫî atub. Ve **mâh-ı Rebî'u'l-evvelînüñ beşinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâruñ ṭabyasına iki lağım bir uġurdan atulub ve yevm-i mezbûrda daḫî Rûm-ili ḳolında küffâr kendü ṭabyasına bir lağım atub serdengeçdi hücûm idüb. Emmâ meẕkûr ṭabya içerüsinde ḳat-be-ḳat ḥandeḳlar ve bir miḳlaḳlar ve lağımlar ziyâde olmaġile girü geldiler. Hemân bunuñ çâresi âheste âheste lağımlar atarak varmaḳdur. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında sıçan yolı başında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında küffâr-ı bed-kir-dâr bir lağım ve yevm-i mezbûrde Ḥanya"dan donanma-yı hümâyûndan altı yüz ḳörükci lağımlar içün gelüb vâṣıl oldı. Ve yevm-i mezbûrda Arnavudluḳdan daḫî ikiyüz lağımcı gelmesiçün fermân gönderildi. Ve bu mâh-ı Rebî'u'l-**evveliñ altıncı** güni Rûm-ili ḳolında sıçan yolı başında küffâr bir lağıma âteş virüb, bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub ve yevm-i mezbûrda yine Mışırlı ḳolında küffâr-ı duzaḫ-ḳarâr sıçan yolı başında **(105a)** bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda yine Rûm-ili ḳolında küffâr (bî-ḳarâr)[2533] daḫî bir lağıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr daḫî bir lağım atub. Ve **mâh-ı Rebî'u'l-evvelüñ yedinci** güni İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolından küffâruñ ṭabyasına bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda yine Rûm-ili ḳolında sıçan yolı başında İslâm ṭarafından iki lağım atılub. Ve yevm-i mezbûrda (Mışırlı ḳolında sıçan yolı başında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda)[2534] Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm ṭarafından bir lağım atılub. Ve **şehr-i Rebî'u'l-evvelüñ sekizinci** güni Rûm-ili ḳolında küfâruñ ṭabyasına bir lağım daḫî atılub. Ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir lağım atub "ve yevm-i mezbûrda daḫî küffâr Rûm-ili ḳolında bir lağım atub"[2535] ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İs-

---

2530 P: "daḫî" 128b

2531 P: "yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve" yok, 128b

2532 P: "daḫî" 129a

2533 P: "bî-ḳarâr" 129a

2534 P: "Mışırlı ḳolında sıçan yolı başında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve yevm-i mezbûrda" 129b

2535 P: "ve yevm-i mezbûrda daḫî küffâr Rûm-ili ḳolında bir lağım atub" metnin kenârında aynı hat ile yazılıdır, 129a

lâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda daḫî İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında yine İslâm ṭarafından laġım atılub. Ve işbu Rebîʿu'l-**evvelüñ ṭoḳuzuncı** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr daḫî bir laġım atub ve Rûm-ili ḳolında daḫî ol gün küffâr[2536] bir laġım atub ve ol gün Mışırlı ḳolında daḫî küfâr bir laġım atub. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **onuncı** güni İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolında küffâruñ ṭabyasına daḫî bir laġım atulub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında sıçan yolında İslâm ṭarafından daḫî bir laġım atıldı. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn kendü ṭabyasına laġım idüb ve atub birḳaç âdeme żarâr olub ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında küffâr bir laġım idüb ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda ʿasker-i İslâm ṭarafından bir laġım atub. Ve işbu Rebîʿu'l-**evvelüñ onbirinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâr (-ı ḫâk-sâr)[2537] bir laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından sıçan yolı başında bir laġım atılub ve küffâr daḫî yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında sıçan yolı başında bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda yine Rûm-ili ḳolında sıçan yolı başında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir laġım atub. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **onikinci** güni mışrlı ḳolında küffâr bir laġım atub **(105b)** birḳaç âdem şehîd oldı. Ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda daḫî küffâr bir laġım atub "birḳaç âdem şehîd oldı ve yine orta ḳolda daḫî küffâr"[2538] anda daḫî biraz âdem şehîd oldı. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında yine küffâr bir laġıma âteş virüb ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm tarafından bir laġım atuldı. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **onüçünci** güni Rûm-ili ḳolında sıçan yolları başında küffâr-ı bî-dîn bir laġım idüb ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında daḫî sıçan yolları başında küffâr iki laġım atub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr kendü ṭabyası altında bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr-ı bî-dîn laġım atub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr daḫî bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından küffâruñ ṭabyasına bir laġım atılub. Ve işbu şehr-i mezkûruñ **ondördünci** güni küffâr-ı bed-kâr Rûm-ili ḳolında iki laġım atub ve Mışırlı ḳolında bir laġım atub ve Anaṭolı ḳolında bir laġım atub ve orta ḳolda bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda İslam ṭarafından küffâruñ ṭabyasına bir laġım atılub. Ve işbu şehr-i meẕbûruñ ondördünci (güni)[2539] Rûm-ili ḳolında küffâr-ı nâ-bîdâr[2540] iki laġım atub ve Mışırlı ḳolında bir laġım atub veAnaṭolı ḳolında bir laġım ve orta ḳolda bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda İslâm tarafından küffâruñ[2541] ṭabyasına bir laġım atıldı ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım ve orta ḳolda

2536 P: küffâr olgün, 129b
2537 P: "-ı ḫâk-sâr, 129b
2538 P: "birḳaç âdem şehîd oldı ve yine orta kolda daḫî küffâr" yok, 130a
2539 P: "güni", 130a
2540 P: nâ-pâʾidâr, 130a
2541 P: küffâr-ı ḫâk-sâr, 130a

daḫî bir laġım atıldı. Ve işbu mâh-ı meẕkûruñ **onbeşinci** güni küffâr (-ı duzaḫ-ḳarâr)[2542] Rûm-ili ḳolında bir laġım ve Anaṭolı ḳolında daḫî bir laġıma ve orta ḳolda bir laġım atub. Ve mâh-ı meẕkûruñ **onaltıncı** güni Rûm-ili ḳolında küffâruñ[2543] ṭabyası altına bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve orta ḳolda daḫî bir laġım (ve)[2544] Anaṭolı ḳolında bir laġım atılub. Ve mâh-ı merḳûmuñ **onyedinci** güni Rûm-ili ḳolında sıçan yolı başında ḫandeḳa ḳarîb yerde İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve Anaṭolı ḳolında daḫî sıçan yolı başında bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında küffâr(-ı bed-kâr)[2545] bir laġım ve Rûm-ili ḳolında iki laġım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında sıçan yolın ḳazan beldâr üzerine öyle vaḳtinde küffâr-ı bî-dîn hücûm idüb berüden daḫî İslâm ṭarafından birḳaç ġâzî hücûm idüb küffârdan dört kelle **(106a)** aldılar ve inʿâm (ve)[2546] iḥsân aldılar. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **onsekizinci** güni Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım atılub ve orta ḳolda daḫî bir laġım atılub ve Rûm-ili ḳolında küffâruñ[2547] ṭabyasına iki laġım daḫî atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr(-ı bî-dîn)[2548] daḫî orta ḳolda bir laġım ve Mıṣırlı ḳolında bir laġım atub ve Rûm-ili ḳolında daḫî küffâr iki laġım atub. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **onṭoḳuzuncı** güni İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolında ve orta ḳolda birer laġım atub[2549] ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir laġım atub ve mâh-ı meẕkûruñ **yigirminci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir laġım ve Mıṣırlı ḳolında daḫî bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında küffâr-ı bî-dîn iki laġıma bir uġurdan âteş virüb. Ve mâh-ı meẕkûruñ **yigirmibirinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâruñ kendi ṭabyası altında bir laġım atub ve ḫandeḳ başında Rûm-ili ḳolında daḫî bir laġım atub ve Mısrlı ḳolında daḫî küffâr ol gün iki laġıma âteş virüb ve Anaṭolı ḳolında bir laġım ve orta ḳolda daḫî bir laġım atub ve mâh-ı meẕkûruñ yigirmi birinci güninde ʿaẓemetlü pâd-şâh-ı rubʿ-ı meskûn ḥażretlerine telḫîṣ ve Ḳâyim-i maḳâm Muṣṭafâ Paşa ḥażretlerine ve Müftî Efendi'ye ve sâʾir eḥibbâya bu minvâl üzre telḫîṣ ve mektûblar yazılub Edirne-i celîleye irsâl olındı.

Mektup No: 72

Ṣûret-i mektûb-ı Ḳâyim-i Maḳâm Muṣṭafâ Paşa *yesserehû mâ-yeşâʾü*[2550]

ʿIzzetlü seʿâdetlü ḳarındâşum Paşa-yı celîlü'l-ḳadr ḥażretlerinüñ ʿızz-i ḥużûr-ı seʿâdet-mevfûrları ṣavbına mezîd ü iʿzâz[2551] u ikrâm ve farṭ-ı tevḳîr ü iḥtirâm birle dürer-i. daʿâvât-ı ḫâliṣa-ı muḥabbet-âyât ve ʿözr-i tesellîmât-ı ṣâliḥa-i meveddet-ġâyât-ı ittiḥâfından ṣoñra żamîr-i münîr-i ḫurşîd-lemeʿana inhâ-i muḫliṣâne budur

2542 P: "-ı duzaḫ-ḳarâr" 130a
2543 P: küffâr-ı ṣâḥib-firâruñ, 130b
2544 P: "ve" 130b
2545 P: "-ı bed-kâr" 130b
2546 P: "ve" 130b
2547 P: küffâr-ı bed-kâr, 130b
2548 P: "-ı bî-dîn" 130b
2549 P: atılub, 130b
2550 P: Yessera'llâhu Teʿâlâ mâ yürîdü ve mâ-yeşâʾü, 131a
2551 P: mezîd-i iʿzâz, 131a

ki; benüm seʿâdetlü bürâder-i ekremüm ḥażretleri "ṭaraf-ı muḫlişlarından"[2552] istifsâr buyurulursa li'llâhi'l-ḥamd ve'l-minne henüz vücûdımuz "ṣaḥn-ı"[2553] ṣıhhat-mevcûd olub, şeb ü rûz şevketlü efendimüz(üñ)[2554] devâm-ı ʿömr ü devletleri edâsından ṣoñra eḥibbâbımuz be-taḫṣîs bürâderimizüñ ẕikr ü ṣenâlarında olub mütevekkilen ʿale'llâhi'l-melikü'l-müteʿâl muḥâṣara olınan Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ḫandeḳınuñ ṭaşrasında olan ṭabyalarından ḳalʿa manendi olan bir ṭabyasınuñ bu muḫlaşıñuz ve aña mânend bir ṭabyasınuñ daḫî bir ṭarafından sâbiḳan Cezîre-i Girid ser-dârı olan **(106b)** Vezîr-i Mükerrem Aḥmed Paşa ḥażretleri ile yine ol ṭabyanuñ bir ṭarafından Ḥaleb eyâletini mutasarrıf ve Vezîr-i Mükerrem Ḥüseyin Paşa her ḳola taʿyîn olınan eyâletler ʿasker ve dergâh-ı ʿâlî yeñiçerileri ile melâʿînüñ ṭabyaları muḥâṣara olınub ve sâbiḳa Rûm-ili Beglerbegisi olan Ḥaşım Meḥmed Paşa daḫî Mışır ʿaskeri ile ḳalʿanuñ cânib-i ġarbîsinden ve yine cânib-i şarḳîsin vâḳiʿ Güllük nâm maḥalle daḫî bölük ḥalḳı ve Adana Beglerbegisi ve ḥâlâ Ḳaramân Beglerbegisi olan Meḥmed Paşa ile taʿyîn olınub subḥ u şâm terk-i ḫâb u ârâm ve her ḳolda cenge şitâb u ikdâm olınub, lâkin melâʿînüñ bu ḳadar müddet berü ḳaʿr-ı zemînde tedârik ü iḥżâr itdügi mekr ü ḥîleleri ve laġımları bozulmaduḳca metersler yüritmege bir vechile imkân olmaduġından şu ṭabanına varınca onar ḳulaç miḳdârı ḳaʿr-ı zemîne inilüb ve üç mertebe laġım yolları ile gidilüb yoḳlanan yerler üzerinde metersler yüridilürken melâʿînüñ iḥżâr itdügi laġım yollarına rast gelindükce laġımlar ve ḳumbaralar âteşin altlara taḥammüli mümkin olmıyan bedrâyiḥalar[2555] dütsiler ile zîr-i zemînde ḳarşulayub taḥte'l-arż niçe nevʿ cengler olınub ve mekr ü ḥilelerine baḳılmayub ḳumbaralar ve âteşîn âletler ve bârut yaḳmaġile deliklerden sürüb geldükleri maḥalleri yüñ ile dolu çullar ve torbalariyle terkidüb[2556] yolların bozmaḳ ve ardların almaḳ içün laġımlar tedârik olınub ve atılub düşmen-i dînden niçesi yolları içinde helâk olub görülmedük ve istimâʿ olınmaduḳ vechile cengler olaraḳ ve laġımlar atılaraḳ ṭabyalarınuñ kenârına varılduḳda daḫî ṣu ṭabanından her ḳolda[2557] ṭarafeynden onbeşer ve yigirmişer ʿaded atılan laġımlardan şûrîde yerler üzerlerinden yeñiçeri ṭâyifesi vesâʾir İslâm serdengeçdiler yine metersler ve ṭabyalar itdirilüb bu ṭarîkla her ḳolda maḥṣûr olan ṭabya ḫandeḳlerine ve ḫandeḳleri içine girüb ḫandeḳler içinde daḫî ṭarafeynden atılan laġım yerlerinde meters yollariyle ṭabyaları dîvarı altına varılub ve laġım ile atdırılub ṭabyalarınuñ içinde daḫî dâʾir-medâr iḥżâr olınmış laġım yolları ve laġımları olmaġile bir uġurdan varılması mümkin olmayub laġım ataraḳ ayaḳ (be-)ayaḳ[2558] varılmaġa muḥtâc olmaġile gâh ṭabyada olan **(107a)** laġımlar deliklerin ḳarşulayub ve gâh laġımlar yollarına ve laġımlarına rast gelüb[2559] anda daḫî

2552 P: ṭarafından, 131a
2553 P: "ṣaḥn-ı" yok, 131a
2554 P: "üñ" 131a
2555 P: râyiḥalu, 131a
2556 P: birgidüb, 131a
2557 P: ḳola, 131b
2558 P: "be" 1131b
2559 P: gelinüb, 131b

ḳumbaralar ve âteşîn âletler ile envâʿ-ı cengler olınub ṭarafeynden laġımlar atarak ḥâlâ ṭabyalarınuñ nıṣfı mertebesi bi-ʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ żabṭ olınub üzerine yeñiçeri serdengeçdileri ḳonılmışdur. Melâʿînden alınan diller ve firâr idüb gelenlerden ellerinde olan ṭabyaları yerlerinüñ keyfiyyeti süvâl olınduḳda ḳalan yerlerinüñ şu ṭabanında ʿaẓîm laġımı vardur. Yüriyiş maḥallinde etmek içün iḥżâr olınmışdur deyü ḫaber virmeleriyle melâʿînüñ âteşi üzerine cünûd-ı müslimîn[2560] uġratmamaḳ içün tedrîcile laġım atarak ol laġımların[2561] daḫî bozmaġa saʿy ü ihtimâm üzreyüz. Ḥażret-i Allah (Teʿâlâ)[2562] cüyûş-ı İslâmı, melâʿînüñ ḫudʿa ve âteşlerinden ḥıfẓ eyleye. Ve ṭabyalarınuñ ḫandeḳleri ve eger ṭabyalarınuñ nıṣfı mertebesi bi-lutfi'llâhi Teʿâlâ żabṭ olınmaġile ḳalʿa ḫandeḳına varılmaġa mumânaʿat mertebelerinden ḳalub burc u bârûsı yer ile berâber olmaġın ḳalʿa ḫandeḳıne varılmaḳ üzre her ḳolda müteʿaddid meters yolları yüridülüb ve ḳalʿa ḫandeḳına ḳarîb maḥallerde daḫî ʿasker-i İslâm birleşdirilmege ṭabyalarını,[2563] laġımlar ḥufr itdirülür iken ḳalʿa ḫandeḳından melâʿîn laġım yollarıyla ḳarşulayub ve laġımlar atub melâʿînüñ laġımlarına ve ḫandeḳ içinde atduġı ḳumbara ve ṭaşlar ile cünûd-ı müvaḥḥidîne itdügi tażyîḳa baḳılmayub hezâr iḳdâm-ı tâm ile ḫandeḳun başına varılub laġımlar ile çevrüdilen yerlerüñ üzerinden muḥkem cengci ṭabyaları yabdırılub ceng-âver, dilîr-i dilâverler ḳonılub işbu şehr-i **Rebîʿu'l-evvelüñ onbeşinci** güni ḫandeḳa girilmek üzre ḳubûrlara daḫî mübâşeret olınub ve rûz u şeb derûn-ı ḳalʿada ve ḫandeḳda melâʿîn, tażyîḳ içün ḳumbara havanları ile ṭaşlar ve ḳumbara atdırılub ve Güllük nâm maḥalde daḫî ḳalʿası içinde olan evleri ve ṭabyalarınuñ ellerinde olan yerleri ve ḳalʿa dîvarı lâ yenḳatıʿ ḳalʿa-gûb ṭoplar ve balyemezler ile dögilüb tüfeng vesâʾir âlât-ı ceng ile ʿale'l-istimrâr ceng ü peykâr (üzre)[2564] li'llâhi'l-ḥamd ve'l-minne sâʿat-be-sâʿat, ḳadem-be-ḳadem illeri varılub bi-fażli'llâhi Teʿâlâ **(107b)** ḳalʿanun fetḥ u tesḫîri emrinde ve düşmen-i dînden aḫẓ ü intiḳâmda cân u bâş beẕl olınub ġuzât-ı İslâm, aʿdâ-yı dîn-i mübîn ile merd-âne ve dilîrâne cenġler idüb ve eceli gelenler ẓıyâfet-ḫâne-i Rabbu'l-ʿâlemînde şerbet-i şehâdet nûş etmişlerdür.[2565] Benüm ʿızzetli ḳarındâşum; melâʿîn-i ḫâsirîn ṭabyaları öñlerinde ve eger iki ṭabyalarınuñ beyninde ḳalʿa ḫandeḳına varınca kimisi püskürme taʿbîr olınur laġım ve ânuñla daḫî iktifâ etmeyüb laġım atıldı. İʿtiḳâd ile üzerine gelsünler deyü deriñ şu ṭabanı laġımlar (ile)[2566] bir ḳarış yer ḳomayub ṭabyalarınuñ cevânib (ve)[2567] eṭrâfın ḳalʿa ḫandeḳına varınca cümle laġımile ḳat-ḳat, mâ-lâ-mâl etmegle bu mekrleri bozulmaduḳca bir vechile ḫandeḳ başlarına varılmaḳ "mümkin ü"[2568] mutaṣavvir olmaduġından ṣavâb-dîd-i cumhûr-ı ʿasker-i nuṣret-meʾsûr ile. İşbu şehr-i **Rebîʿu'l-evvelüñ on ṭoḳuzuncı** günine gelince ʿasker-i İslâm ṭarafından yüz

2560 P: müslimîni, 131b
2561 P: laġımları, 131b
2562 P: "Teʿâlâ" 132a
2563 P: ṭabyaları, 132a
2564 P: "üzre" 132a
2565 P: eylemişlerdür, 132a
2566 P: "ile" 132a
2567 P: "ve" 132a
2568 P: "mümkin ü" yok, 132b

elli üç laġım atılub melâʿînüñ laġımlarınuñ kimisine bizüm laġımımuzuñ âteşi irişüb ve kiminüñ daḫî yolların yaḳub ve bârutun başdırub ibṭâl olınan laġımlarından mâ-ʿadâ yine melâʿîn yüz seksen iki "laġım"[2569] miḳdârı atub kendi zuʿm-ı fâsidlerdince bir vechile ḫandeḳ başlarına yol bulmaḳ muḥaldür. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ ḫandeḳ başlarına varılub ve ḳalʿa ḫandeḳına girülmek üzre ḳu-bûrlar yapılmaġa mübâşeret olınmışdur. Bu envâʿ-ı ḥile ve mekrüñ yer yüzinde ve altında bu ḳadar zamandan berü tedârik iḫżâr eylemişler iken yine li'llâhi'l-ḥamd bu güne gelince birisinde ḳarâr idemeyüb, ʿasker-i İslâm yolın sedd etmege kâdir olmadılar. Ancaḳ her emrde fesâdlarınuñ defʿ u tedâriki biraz tedrîc[2570] iḳtiżâ ider. Bundan ṣoñra daḫî bir mertebe vusʿ-ı beşeriyyet olan cedd ü ihtimâmda daḳîḳa fevt olınmayub Cenâb-ı bârî her ḥalde ʿavn ü iḥsân idüb ʿan-ḳarîb fetḥ u tesḫîr[2571] ile cemîʿ ümmet-i Muḥammed (a.m)'i[2572] mesrûr u ḫandân (eylemesi)[2573] recâsındaiz. Hemân mercûdur ki bu muḫlaṣların ḳalb-i ṣerîflerinden iḫrâc ve düʿâ-i ḫayrlarından ferâmûş buyurmayalar. Bâḳî hemîşe eyyâm-ı ʿızz (ü)[2574] seʿâdet-kâm-râni ber-devâm-bâd. ***Muḥibb-i muḫliṣ Aḥmed.***

RUCÛʿ BE-ḤİKÂYET-İ CENG

Ve **işbu şehr-i Rebîʿu'l-evvelüñ yigirmi ikinci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭara-fından büyük ḫandeḳ başında bir büyük laġım atılub, büyük **(108a)** ḫandeḳ içinde küffârı başûb çoḳ kefere helâk olub ve bir kelle serdengeçdi ġâzîleri kesüb getürdiler. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında ḫandeḳ başında küffâr bir laġım atub ve Anaṭolı ḳolında daḫî bir laġım atub. Ve işbu mâh-ı meẕkûruñ **yigirmi dördünci** güni İslâm ṭarafından orta ḳolda ḫandeḳ başında bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında küffâr daḫî bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından daḫî küffâr ṭarafından birer laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında hem-çünân, ṭarafeynden birer laġım atılub. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi beşinci** güni Rûm-ili ḳolında ḫandeḳ başında küffâr iki laġıma âteş virüb ve orta ḳolda daḫî bir laġım atub ve ol günde Anaṭolı ḳolında da-ḫî[2575] bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda İslâm ṭarafından bir laġıma âteş virilüb ve Anaṭolı ḳolında daḫî ol gün bir laġım atılub. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi altıncı** güni İslâm ṭarafından orta ḳolda bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr bir laġım atub ve Mıṣırlı ḳolında daḫî ol gün küf-fâr bir laġım atub. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi yedinci** güni Anaṭolı ḳolında iki laġım ve orta ḳolında iki laġım ve Mıṣırlı ḳolında bir laġım İslâm ṭarafından atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bed-kâr Anaṭolı ḳolında bir laġım ve orta ḳolda iki laġım atub ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bî-dîn Mıṣırlı ḳolında üç laġım atub bu üç

2569 P: "laġım" 132b
2570 P: tedrîce, 132b
2571 P: tesḫîri, 132b
2572 P: "a.m" 132b
2573 P: "eylemsi" 132b
2574 P: "ü" 132b
2575 P: "daḫî" kelimesi "Anaṭolı" kelimesinden önce yazılmıştır, 133a

lağımda ḥayli âdem şehîd oldı. Ḥattâ "bir"[2576] yeñiçeri çavuşını altı meters aşurı lağım atub şehîd oldı. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi sekizinci** güni küffâr-ı bed-kâr Rûm-ili ḳolında iki lağım atub ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve orta ḳolda daḫî İslâm ṭarafından iki lağım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub ve bugüne deg küffâr,[2577] be-her yevm birer ikişer firâr idüb gelürdi. İşbu yevm-i mezbûrda altı nefer bir uġurdan firâr idüb geldiler. Öyle ḫaber virdiler ki küffâr ziyâde zebûn olmışdur. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi ṭoḳuzuncı** güni küffâr-ı bed-kâr Rûm-ili ḳolında (ve orta ḳolda)[2578] ve Anaṭolı ḳolında birer lağım atub ve ol gün Anaṭolı ḳolında ve orta ḳolda İslâm ṭarafından birer lağım atılub. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **otuzuncı**[2579] **(108b)** güni küffâr-ı bî-dîn orta ḳolda ve Anaṭolı ḳolında birer lağım atub. Ve işbu Rebîʿu'l-**âḫiruñ ġurresinde** (1 Rebîʿu'l-âḫir 1078/21 Eylül 1667) küffâr, orta ḳolda iki lağım ve Anaṭolı ḳolında daḫî bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda küffârdan bir kelle kesüb, yetmiş ġuruş kelle getüren ġâzîye iḥsân olındı. Ve mâh-ı mezbûruñ **ikinci** güni Rûm-ili ḳolında ḫandeḳ başında küffâr iki lağım ve orta ḳolda iki lağım ve Anaṭolı ḳolında bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında küffâr bir lağım atub ol gün Rûm-ili Beglerbegisi Ḥasan Paşa şehîd oldı *raḥmetu'llâhi ʿaleyh.* Yerine Anaṭolı Beglerbegisi Ḳara Muṣṭafâ Paşa Rûm-ili Beglerbegisi oldı ve ḫilʿat geydi. Ve Ḳaṭırcı-zâde Meḥmed Paşa Anaṭolı Beglerbegisi olub, ḫilʿat geydi. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **üçünci** güni Rûm-ili ḳolında küffârdan bir lağım atılub ve İslâm ṭarafından daḫî Rûm-ili ḳolında (bir)[2580] büyük ḫandeḳ içinde bir lağım atılub ḥayli küffâr helâk olmışdur. Ve ol gün orta ḳolda küffâr bir lağım atub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atıldı. Bu âna gelince ḳalʿadan yüz ʿaded kefere firâr idüb gelmişdür. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **dördünci** güni Rûm-ili ḳolında küffâr bir lağım atub Rûm-ili Beglerbegisi ve çâvuşbaşısı ve ṣadr-ı aʿẓamuñ birḳaç ağaların başub bi-ḥamdi'llâh selâmet ile lağım altından ḫalâṣ oldılar. Ṣadr-ı aʿẓam (Aḥmed Paşa)[2581] ol mevżiʿada gelmiş idi yine ol yerden ḳalḳub ġayri "yere"[2582] geldi. Cenâb-ı Bârî ümmet-i Muḥammed'i esirgedi. Az ḳaldı ki küffâruñ lağımı vezîr-i aʿẓamı başa. Bu lağımda yüz ḳadar âdem[2583] şehîd oldı. Bu ḳadar kerre[2584] ṣadr-ı aʿẓama söylerlerdi, muḥâṭaralu yerlerde gezüb yürimesün,[2585] aṣlâ ḳulaḳ dutmayub be-her gün iki-üç defʿa metersleri dolaşub gezerdi. Cenâb-ı Bârî'ye tevekkül idüb muḥâṭaralı yerler añа bâġ u baḳçe gibi idi. Bu lağımda lağımcı başı İbrâhim ve baġlayucı başı Arnavud Köse şehîd oldılar. Bu lağımda çoḳ melûl olduḳ ve yevm-i mezbûrda

2576 P: "bir" yok, 133a
2577 P: içerüden küffâr, 133a
2578 P: "ve orta ḳolda" 133a
2579 P: selh, 133a
2580 P: "bir" 133b
2581 P: "Aḥmed Paşa" 133b
2582 P: "yere" yok, 133b
2583 P: helâk olub, 133b
2584 P: defʿa, 133b
2585 P: yürür, 133b

Anaṭolı ḳolında ve orta ḳolda küffâr birer laġım atub. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **beşinci** güni İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolında iki laġım ve orta ḳolda bir laġım atıldı. Ve ol gün küffâr ṭarafından Anaṭolı ḳolında bir laġım "atıldı ve"[2586] Mışırlı ḳolında bir laġım atıldı. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **(109a) altıncı** güni Rûm-ili ḳolında ve Anaṭolı ḳolında küffâr birer laġım atub ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolında ve Mışırlı ḳolında birer laġım atıldı. Ve mâh-ı mezbûruñ **yedinci** güni İslâm ṭarafından orta ḳolda bir laġım ve küffâr (-ı ḫâk-sâr)[2587] ṭarafından Rûm-ili ḳolında bir laġım atıldı. Ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolına taʿyîn olınan Ḥaleb Beglerbegisi Vezîr Ḥüseyin Paşa Mışırlı ḳolına taʿyîn olındı. Ve Güllük'de olan Ḳaṭırcı-zâde Meḥmed Paşa'yı Anaṭolı ḳolına taʿyîn olındı. Ve yevm-i mezbûrda Mışırlı ḳolında küffârdan bir laġım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **sekizinci** güni Anaṭolı ḳolında ve Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından birer laġım atıldı. Ve mâh-ı mezbûruñ **ṭoḳuzuncı** güni Mışırlı ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım ve küffâr ṭarafından Rûm-ili ḳolında bir laġım ve orta ḳolda daḫî küffârdan bir laġım atıldı. Ve mâh-ı mezbûruñ **onuncı** güni Anaṭolı ḳolında[2588] İslâmdan bir laġım ve Rûm-ili ḳolında küffârdan bir laġım atıldı. Ve mâh-ı mezbûruñ **onbirinci** güni orta ḳolda İslâmdan bir laġım ve Anaṭolı ḳolında küffârdan bir laġım atıldı. Ve mâh-ı mezbûruñ **onüçünci** güni İslâm ṭarafından daḫî küffâr ṭarafından Rûm-ili ḳolında birer laġım atıldı ve Mışırlı ḳolında İslâmdan bir laġım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **öndördünci** güni Rûm-ili ḳolında küffâr bir laġım ve Mışırlı ḳolında İslâm bir laġım atub ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda küffâr ṭarafından bir laġım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **onbeşinci** güni küffâr-ı bî-dîn ḳalʿadan üç ṭarafından çıḳub, ol sâʿatuñ içinde girü yüzi ḳarasıyle ḳalʿaya firâr itdiler ancaḳ iki kelle alındı. Ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bî-dîn orta ḳolda bir laġım ve Mışırlı ḳolında daḫî bir laġım atub. Ve mâh-ı mezbûruñ **onaltıncı** güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım ve orta ḳolda daḫî bir laġım atılub ve ol gün küffâr ṭarafından Mışırlı ḳolında[2589] daḫî bir laġım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **onyedinci** güni Rûm-ili ḳolında ṭarafeynden birer laġım atılub. Ve **onsekizinci** güninde[2590] Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından (bir laġım ve küffâr ṭarafından)[2591] iki laġım atılub. Ve **onṭoḳuzuncı** güni, küffâr-ı bî-dîn Mışırlı ḳolında ve Rûm-ili ḳolında ve orta ḳolda birer laġım atub. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **yigirminci** güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan **(109b)** bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda ondört kefere ḳalʿadan firâr idüb geldiler. Öyle ḫaber virdiler ki, içerde kefere hemân ḳış gelsin deyü, yoḫsa bu ḳalʿaʾi alur dirler imiş, Ḥaḳ Teʿâlâ fetḥ eyleye. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi birinci** güni Rûm-ili ḳolında ve orta ḳolda küffâr bir laġım atub emmâ muḳaddem ḳalʿadan bir kefere ġuzât-ı İslâma şayḳa ile işâret idüb, laġım oldugın ḫaber virüb ġuzât-ı İslâm girü çekilüb bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub ve Rûm-ili ḳolında yevm-i mezbûrda ʿasker-i İslâm ṭabya al-

2586 P: "atıldı ve" yok, 134a
2587 P: "-ı ḫâk-sâr" 134a
2588 P: ṭarafından, 134a
2589 P: Mışırlı ḳolında küffâr ṭarafından, 134b
2590 P: güni, 134b
2591 P: "bir laġım ve küffâr ṭarafından" 134b

tında lağım ḫazînesine bârut doldurub, küffâr-ı bî-dîn ḫaber-dâr olub onbeş ḳanṭâr bârutı lağımımuzdan sirḳat idüb. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi ikinci** güni Mıṣırlı ḳolında bir lağım ve ehl-i İslâm "orta ḳolda bir lağım atub. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **yigirmi üçünci** güni ehl-i İslâm"[2592] Mıṣırlı ḳolında bir lağım ve Rûm-ili ḳolında iki lağım atub ve orta ḳolda küffâr bir lağım atub bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmayub. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **yigirmi dördünci** güni orta ḳolda küffâr(-ı bî-ḳarâr)[2593] bir lağım ve Rûm-ili ḳolında ehl-i İslâm bir lağım atub ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi beşinci** güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından ṭabya altında bir lağım atılub ve Mıṣırlı ḳolında daḫî ṭaraf-ı İslâmdan bir lağım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi altıncı** güni orta ḳolda İslâm ṭarafından bir lağım atılub. Ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir lağım atub ve muḳaddemâ Edirne'ye rikâb-ı hümâyûna telḫîṣ getüren Küçük Aḥmed Çelebi gelüb ve maʿan Ḳozbekci gelüb Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḥażretlerine kürk ve ḫançer getürüb. Ve Vâlide Sulṭân ḥażretlerinden kürk getürüb istiḳbâl olınduḳdan ṣonra gelen ḥaṭṭ-ı şerîf ḳırâʾat olınub, düʿâ vü ṣenâdan ṣoñra gelen ḳozbekciye ḫilʿat geydirilüb. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi yedinci** güni küffâr(-ı duzaḫ-ḳarâr)[2594] orta ḳolda ve Rûm-ili ḳolında birer lağım atub. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi sekizinci** güni Rûm-ili ḳolında ṭarefeynden birer lağım atılub ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında İslâm ṭarafından ve orta ḳolda küffâr ṭarafından birer lağım atılub. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi ṭoḳuzuncı** güni İslâm ṭarafından Rûm-ili ḳolında ve Mıṣırlı ḳolında birer lağım atıldı. Ve yevm-i **(110a)** mezbûr gicesi küffâr ṭabyasınuñ bir maḳlaḳın ġuzât-ı müslimîn[2595] iḥrâḳ idüb iki sâʿat ḳadar cânibeynden atılan ṭob ve ḳumbara ve tüfeng taḥrîri mümkin degiuldür. Ve Rebîʿu'l-**âḫiruñ selḫ** güni küffâr-ı bî-dîn Rûm-ili ḳolında bir lağım atub.

Ve işbu şehr-i **Cemâẕiye'l-evvelînüñ ibtidâsı** (1 Cemâẕiye'l-evvel 1078/19 Ekim 1667) güni Rûm-ili ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım, küffâr ṭarafından daḫî bir lağım atılub, küffâr lağımı girü tebüb ikiyüz kâfiri nâr-ı cehenneme gönderdi. Ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **ikinci** güni orta ḳolda ṭarafeynden birer lağım atıldı ve yevm-i mezbûrda Rûm-ili ḳolında yine ṭarafeynden birer lağım atıldı. Ve mâh-ı meẕkûruñ **üçünci** güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir lağım ve ṭaraf-ı küffârdan orta ḳolda bir lağım atıldı. "Ve rûz-ı mezbûrda Mıṣırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atıldı".[2596] Ve şehr-i mezbûruñ **beşinci** güni Rûm-ili ḳolında ṭabya altında iki lağım atılub ve yevm-i mezbûrda Mıṣırlı ḳolında küffâr "lağım atılub"[2597] ve orta ḳolda ehl-i İslâm birer lağım atub. Ve şehr-i mezbûruñ **altıncı** güni küffâr ṭabyası altına İslâm ṭarafndan bir lağım atılub ṭabyanuñ parmaḳlığın hevâya atub serdengeçdi şehbâzları hücûm idüb küffârdan iki kelle aldılar ve inʿâm u iḥsân aldılar. Küffâr-ı bî-

2592 P: "orta ḳolda bir lağım atub. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ yigirmi üçünci güni ehl-i İslâm" yok, 134b
2593 P: "-ı bî-ḳarâr" 134b
2594 P: "-ı duzaḫ-ḳarâr" 135a
2595 P: İslâm, 135a
2596 P: "Ve rûz-ı mezbûrda Mıṣırlı ḳolında İslâm ṭarafından bir lağım atıldı" yok, 135a
2597 P: "lağım atılub" yok, 135a

dîn ṭabyasına bu âna deg elli ʿaded laġım atılub emmâ ṭabyanuñ altı mücevvef olub gâh bârut yabana gider gâh biraz yerin ḳoparur idi. Emmâ ekşerî lagmlarımuz boşa giderdi. Emmâ yevm-i mezbûrda atılan laġım ikiyüz kâfiri başub küffâra ʿaẓîm ḥaḳâret oldı. Ve bu âna degin içerden çıḳan yüz elli ʿaded kefere firâr idüb gelmişdür. Ve işbu mâh-ı meẕkûruñ **yedinci** güni küffâr Rûm-ili ḳolında üç laġım ve orta ḳolda bir laġım atub ve Mısrlı ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım. Ve mâh-ı mezbûruñ **sekizinci** güni Rûm-ili ḳolında İslâmdan bir laġım ve orta ḳolda küffârdan bir laġım atılub. Ve mâh-ı mezbûruñ **ṭoḳuzuncı** güni Rûm-ili ḳolında ṭarafeynden birer laġım atılub, küffâr laġımından yigirmi-otuz ḳadar âdem şehîd oldı ve ḳırḳ-elli ḳadar mecrûh oldı.[2598] Ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda ṭarafeynden birer laġım atılub. **(110b)** Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **onuncı** güni küffâr-ı bî-dîn laġım altında ḳalan şühedânuñ bâşın[2599] kesüb ve bedenine dikü b baʿdehû havan ṭopına ḳoyub ol şehîdlerüñ bâşın havandan meterslerimize atub, bu aḥvâl bir ḳalʿa muḥâṣarasında olmamışdur. Ve yevm-i mezbûrda küffâruñ Rûm-ili ḳolında olan ṭaşra ṭabyası fetḥ olındı ve beş serdengeçdi bayraḳları ṭabya üzerine dikilüb ve ḫandeḳuñ nışfı daḫî bi-ḥamdi'llâh żabṭ olınub, ẕikr olınan ṭabyada olan bir târîḫde ve bir ḳalʿada olmış degildür. İslâm ṭarafından ve küffâr ṭarafından ṭabyaʾi laġımlar ile atarak ayaḳ-be-ayaḳ tâ ḫandeḳ başına varınca sıçan yolları yürüyor[2600] ṭabyanuñ aşlâ eşeri ḳalmadugından ve altında bir laġım ḳalmaduḳdan ṣoñra üzerine bayraḳlar dikilüb fetḥ oldı **fî şehr-i Ẕi'l-ḥicce "1078"**[2601] ilâ şehr-i **Cemâẕiye'l-evvel** (1078/1667). Târîḫ-i mezbûra gelince bayraḳlarımuz dikilüb ve ṭabl-ḫânemüz çalınmayub küffâr-ı bî-dînüñ ziyâde ḳumbarasından ve laġımlarından bayraḳ ve ṭabl-ḫâne çaldırmaḳ mümkin olmayub bu reʾyi itdiler. Zîrâ bayraḳ oldugı yere ziyâde üşünti olır[2602] "ve eydür".[2603] Ol sebebden bu reʾyi idindiler. Emmâ küffâruñ ṭabyası fetḥ olınduḳda bi'l-iḳtiżâ bayraḳ dikilmek lâzım gelür. Ol sebebden reʾy itdiler, beş serdengeçdi bayraḳların dikdiler. İnşâʾallâhu Teʿâlâ ʿan-ḳarîb yeñiçeri ve alay begleri bayraḳları dikilür. Hemân ḥażret-i Allâh *celle şânuhû* ümmet-i Muḥammed'e furṣat u nuṣret iḥsân eyleye, âmîn (yâ muʿîn).[2604] Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **onbirinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâr-ı hâk-sâr üç laġıma bir uġurdan âteş virüb ancaḳ beş (on)[2605] âdem helâk oldı.[2606] Ve yevm-i mezbûrda orta ḳolda daḫî küffâr(-ı duzaḫ-ḳarâr)[2607] iki laġıma âteş virüb. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **onikinci** güni İslâm (ṭarafın)dan[2608] Rûm-ili ḳolında bir laġım (atılub ve mâh-ı mezbûruñ onüçüncu güni Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir laġıma)[2609] âteş virdi.

2598 P: olub, 135b
2599 P: başını, 135b
2600 P: yürüyerek, 135b
2601 P: "1078" yok, 135b
2602 P: ider, 135b
2603 P: "ve eydür" yok, 135b
2604 P: "yâ muʿîn" 136a
2605 P: "on" 136a
2606 P: olub, 136a
2607 P: "-ı duzaḫ-ḳarâr" 136a
2608 P: "ṭarafından" 136a
2609 P: "atılub ve mâh-ı mezbûruñ onüçüncu güni Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn bir laġıma" 136a

Ve muḳaddemâ telḫîṣ ve kürk ve ḫançer getüren Ḳozbekci ile seʿâdetlü pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine ve Ḳâyim-i maḳâm Muṣṭafâ Paşa'ya ve Müftî Efendi'ye ve sâʾir eḥibbâya ṣadr-ı aʿẓam mektûb gönderüb.

Mektup No: 73

Diger mektûb-ı şûret[2610] Be-cânib-i Ḳâyim-i Maḳam (Muṣṭafâ)[2611] Paşa

ʿIzzetlü ve rifʿatlü ve seʿâdetlü ḳarındâşum paşâ-yı celîlü'l-ḳadr ḥażretlerinüñ ḥużûr-ı devlet-mevfûrlarına mezîd ü iʿzâz u ikrâm ve farṭ-ı tevḳîrü'l-iḥtirâm birle dürer-i deʿavât-ı **(111a)** ṣâfiyât-ı muḥabbet-ḳurûn ve ġurer-i teslîmât u âfiyât-ı meveddet-numûn ittiḥâfından ṣoñra żamîr-i münîr-i ḫurşîd-lemeʿâna inhâ-i muḫlişâne budur ki; benüm seʿâdetlü ḳarındâşum ḥażretleri, şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâhımuzuñ bu ḳullarına iḥsanları olan ḥaṭṭ-ı[2612] şerîf-i hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnları ile ʿinâyet-i ʿaliyyeleri olan kürk ve ḫançer, ḥâlâ Ḳozbekci ḳulları yediyle gelüb vâṣıl olub, envâʿ-ı taʿẓîm ü istiḳbâl olınub iḥsân olınan ḥaṭṭ-ı[2613] hüyâyun-ı saʿâdet-maḳrûnların alub yüzüme ve gözüme sürüb ve ʿavâṭıf-ı ʿaliyyeleri olan kürki geyüb ve ḫançeri meyân-ı ʿubûdiyetimüze ṭaḳınub izdiyâd-ı ferr ü şevket ü iclâlleri düʿâları tekrâr ḳılınmışdur. Cenâb-ı Allâh (Teʿâlâ),[2614] efendimizüñ vücûd-ı hümâyûnların ḫaṭâlardan ḥıfẓ idüb sâye-i seʿâdetlerin üzerimüzden ve ʿâmme-i ʿibâdu'llâh üzerinden zâʾil etmeye, âmîn bi-ḥaḳḳ-ı Seyyidi'l-Murselîn. Benüm seʿâdetlü ḳarındâşum "ḥażretleri",[2615] aḥvâl-i saʾiremüzden istiḫbâr buyurılursa bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ vücûdımuz dâʾire-i ṣıḥḥatde mevcûd olub, muḥâṣarasına meʾmûr olduġımuz Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ḫandeḳından ṭaşra olan ṭabyasınuñ nıṣfı miḳdârı żabṭ olınub ve ḫandeḳı kenârına varılduġı muḳaddemâ taḥrîr ü iʿlâm olınmış idi el-ḥâletü hâẓihî. Ḫandeḳ başında yapılan ṭabyalarından mâ-ʿadâ ḫandeḳ başlarına varılınca yüridilen (meters)[2616] yolları üzerinde muḥâfaẓa içün yabdırılan cengci ṭabyaları daḫî illerü ve ḫandeḳ başına sürüb lâzım olan maḥallerde daḫî müteʿaddid ṭabyalar yabdırılub ḫandeḳ kenârında olan ṭabyalardan ḳubûr ile ḫandeḳa inmege mübâşeret olınmuşiken ḳubûr olan maḥallüñ öginde ve yemîn ü yesârında melâʿin-i ḥâsirîn müteʿaddid büyük laġımlar atub ve ṭopraġı cürüdüb ve bir vechile ḳubûr dutturmaġa ṭopraḳda ḳâbiliyyet ḳalmayub ḳubûrlar itdirülmek mümkin olmaduġından bi'ż-żarûrî büyük ṭabyalar sürüb ṭopraḳ sürer gibi ʿumûm üzre züʿamâ ve erbâb-ı tîmar leyl ü nehâr sürüb hezâr ceng ü ḥarb ve nice laġım ve ḳumbara ve âlât-ı ḥarbile çalışılub ḫandeḳ içine ṭabya itdirilüb ve ḫandeḳa girilmek üzre yol açılub yüridilmege ihtimâm olınur iken melâʿîn-i ḫâsirînüñ ḫandeḳı içinde dâʾire-medâr **(111b)** iḥżâr itdügi laġım yollarında müteʿaddid laġımlar ile

2610 P: ṣûret-i mektûb-ı diger, 136a
2611 P: "Muṣṭafa" 136a
2612 P: ḥaṭṭ-ı, 136a
2613 P: ḥaṭṭ-ı, 136a
2614 P: "Teʿâlâ" 136a
2615 P: "ḥażretleri" yok, 136a
2616 P: "meters" 136b

ṭabyalarımuz eṭrâfına gelüb defeʿâtile ʿaẓîm laġımlar atub ve yabılan ṭabyalarımuz bozub ve ṭoldurub ṭolan ṭabyalarımuzı tekrâr-be-tekrâr irteledüb İslâm ṭarafından daḫî melâʿînüñ ḫandeḳına gelen laġım yolların bozmaḳ içün ḫandeḳı içinde ṣu ṭabanına varınca laġımlar yüridilüb ve atılub gâh melâʿînüñ laġımlarına rast gelinüb taḥte'l-arż niçe niçe cengler olınub ve ṭarafeynden laġımlar atılub melâʿîn-i ḫâsirîn ḫandeḳ başında laġım atduḳca civârımuzda olan ṭabyalarımuza çıḳub el ḳumbaraların ve âteş âletler ḥavâle eyleyüb cünûd-ı müvaḥḥidîn, melâʿînüñ âteşine baḳmayub üzerlerine hücûm idüb niçe defʿa başlar alınub ḫâʾib ü ḫâsir dönüb ḫandeḳa düşmişlerdür. Melâʿînüñ ḫandeḳı içinde dâʾire-medâr şaranpo taʿbîr olınur ḳaluñ direkler ile ḳat-be-ḳat[2617] sedler ceküb ve bölmeler idüb ardında meterslenüb ve yine ḫandeḳı içinde ṭoñuz ṭamları peydâ idüb ṭoplar ḳoyub ve tüfengci çıḳarub zuʿmınca envâ-ʾı âlât-ı ceng ile ḫandeḳuñ içine atdırılan ṭabyalardan ʿaskeri girilmek ve ḫandeḳına ayaḳ baṣdurmamaġa çalışub ve niçe âteş-bâzlıḳlar iḥdâṯile ḫandeḳ içinde itdirilen ṭabyalara hücûmlar idüb ġuzât-ı İslâm üzerine birḳaç defʿa âteşler ṣaçub neferât-ı[2618] İslâm daḫî merdâne ḳarşulayub melâʿînüñ niçesi maḳtûl ve ekṯeri mecrûḥ, ḫâʾib-i ḫâsir dönderilüb ve li'llâhi'l-ḥamd dilâverân-ı İslâm yerlü yerinde ṣâbit-ḳadem olub varılan maḥallerden bir ḳarış yer geriletmege kâdir olamayub yine ḫandeḳüñ içinde iḥdâṯ itdügi ṭoñuz ṭamlarına ve şaranpollarına ṭoġrı meters yolları yüridilüb varılmaġa cidd ü ihtimâm üzreyüz. Ve muḥâṣara olınan ṭabyasınuñ baḳiyyelerinde (olan yerlerinde)[2619] ḳat-be-ḳat dizdügi şaranpolların gâh çalı ve çıra ve neft (yaġı)[2620] ile mülemmaʿ paçavralar ile yaḳub ve gâh laġımile olduḳları yerlerin atub leyl ü nehâr ceng olınaraḳ li'llâhi'l-ḥamd ṭabyasından sürilüb çıḳarılub külliyet ile ṭabyası ellerinden telḫîṣ **(112a)** olınub ḥâlâ ġuzât-ı müslimîn[2621] üzerinde birleşüb ḫandeḳında melâʿîne envâ-ʿı ceng ile ḥavâle olub ḫandeḳında taḥaṣṣün itdügi yerlerden daḫî sürüb çıḳarmaġa ihtimâm üzreyüz. Ve ḫandeḳuñ nıṣfı mertebesi yerlerine gelmege ḳudretleri ḳalmayub ancaḳ ṭoñuz ṭamları ve ḫandeḳleri içinde ḳalʿa dîvarına muttaṣıl yapduġı bölmeleri ve dizdügi şaranpolları ardında durub ceng iderler. Muḥâṣara olınan ṭabyası vüsʿat-ı istiḥkâmda bir ḳalʿa mânendi olub ne mertebe vüsʿat-i istiḥkâm üzre olduġı andan ḳıyâs buyurıla ki ṭabyası tamâmen ellerinde telḫîs olınca hemân ṭabyası üzerinde yetmişe ḳarîb laġım atılmışdur. Ḫandeḳ başlarında ve ḫandeḳ içinde vesâʾir yerlerde muḥâṣaraya mübâşeret olduġı günden berü ṭarafeynden altıyüzden ziyâde laġım atılub ġayri envâ-ʿı ceng ü ḥarb (daḫî)[2622] aña ḳıyâs buyurıla. Melâʿîn-i ḫâsirînüñ bu ḳadar zamândan berü melʿûniyyet ve Firʿavniyyet üzre olduġı her neḳadar mühimmât ve cebe-ḫâne ve vefret-i ʿasker ile muḥâṣara olınsa yigirmi yıldan berü tedârik eyledükleri bî-ḥadd laġımları ve ḳalʿa mânendi iḥdâṯ eyledügi ṭabyalarına varınca dizdügi ḳat-ḳat şaranpo taʿbîr olınur

2617 P: ḳat-ḳat, 137a
2618 P: ġuzât-ı, 137a
2619 P: "olan yerlerinde" 137a
2620 P: "yaġı" 137a
2621 P: İslâm, 137a
2622 P: "daḫî" 137b

ḳaluñ aġaç direkler ardından ceng (ü)[2623] ḥarb iderek ve bir ḳatında çıḳarılduḳca bir ḳatınuñ daḫî ardına taḥaṣṣün iderek beş-altı ay egler ve ḳış gelür. ʿAsker muḥâṣaradan ḳalḳar yine biz tedârikimüzi ke'l-evvel görüb istiḥkâm virürüz ve meterslerde ve ḳalʿa ḫandeḳı başlarında ḳışlanmaḳ ise mümkin degildür fikri iledür. Niçe kerre ceng ü ḥarb ve ḳalʿa muḥâṣarasın görüb tecrübe ṣâḥibi olan iḫtiyârlaruñ ittifâḳı daḫî bunuñ üzerinedür ki bu ḳalʿanuñ ḫandeḳına varılmaḳ altı aydan evvelde mutaṣavver degildür. Zîrâ cümle meters olacaḳ yerler laġım ile atıla atıla bir ḳarış atılmadıḳ yer ḳalmamaġa muḥtâc ki üzerine meters yüridilmek mümkin ola. Bu iş ise altı ayda iḳdâm-ı tâm ile (ancaḳ)[2624] vücûda gelür. Bu ḳalʿanuñ ceng ü ḥarbi ve iʿdâd olınan mekîdet ve ḥadîʿati miṯli sebḳat etmemişdür. Beldâr ve laġımcı ṭâʾifesi bu keṯret-i laġım içinde ekṯerî żâyiʿ u telef ve nicesi daḫî mecrûḥ ve ʿamel-mânde olub ġuzât-ı müslimîn daḫî bu ḳadar **(112b)** müddetden berü ceng ve ḳumbara ve ṭôp u tüfeng ḥarbinden nicesi şehîḍ ʿale'l-ḫuṣûṣ mecrûḥ ve yaralısı daḫî vâfir olub her fırḳa yeñi ʿasker ile tecdîd ve taḳviyete muḥtâc olduġı maʿlûmlarıdur. Ve bu ḫuṣûṣda ḥâlâ sefer-i hümâyûnda cümle ḫayr-ḫâh-ı Devlet-i ʿAliyye olanlaruñ reʾy gördükleri oldur ki bu ḳış ḥâlâ kefereden taḫlîṣ olınan ṭabya ke'l-evvel metânet-i istiḥkâm üzre yabdırılub ve ḫandeḳ başında muḥkem ṭabyalar yabdırılub ve melâʿînüñ laġımdan emn içün eṭrâfı şu ṭabanına inince atdırılub ve nevbet ile ʿasker-i İslâm ṭabyalarda oturub ceng idüb ve yine ʿaskere nevʿan dinclik gelmek içün iki nevbet itdirilüb bir nevbet[2625] meterslerde ceng ü ḥarb idüb ve ṭabyalar içinde olub ve biraz meters yollarında ve meters aġzında olan çadırlara olub nevbet ile ceng ü ḥarbe varub bu vechile ḳışlayub dîvarına el urulmaḳ aḥvâli inşâʾallâhu Teʿâlâ müceddeden memâlik-i maḥrûseden beldâr ve laġımcı tedârik ve vâḳîʿ olan maḫlûlâtdan biraz yeñiçeri be-der-gâh olub ve mühimmât ve cebe-ḫâne ḥuṣûṣan bârut-ı siyâh yine ke'l-evvel tedârik ve her şeyi kemâl ile iḥżâr olınub evvel bahârda ʿaskerüñ dincligi vaḳtinde ḫandeḳden başlanub ḳalʿa dîvarına el urulur ise ḥażret-i Rabbu'l-ʿâlemînüñ iḥsânı ile dîn ü devlet-i ʿaliyyeye lâʾiḳ niçe niçe ḫayrlu ḫiżmetler meʾmûl u melḥûẓdur. Ḥażret-i Allah *celle şânuhû* ve Teʿâlâden leyl ü nehâr tażarruʿ u niyâzımuz oldur ki, meʾmûr olduġımuz ḫiḍemât-ı dîn-i mübîn ve Devlet-i ʿAliyyede tevfîḳın refîk ve ʿinâyet ü iḥsânın rehber-i ṭarîḳ eyleye. Bu muḫlıṣ-ṣenâ-kârların ḳalb-i şerîflerinden iḫrâc ve cümle ġuzât-ı İslâmile düʿâ-i ḫayrdan ferâmûş buyurılmaya. Bâḳî hemîşe, eyyâm-ı ʿömr ü devlet ve ʿızz (ü)[2626] seʿâdet dâyim-bâd. ***Mine'l-muḥibbi'l-muḫliṣ Aḥmed.***

Bâlâda taḥrîr olınan mektûb üslûbı üzre ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri rikâb-ı hümâyûna telḥîṣ u sefer aḥvâlin yazub gönderdügidür. ʿAsker ve bârut ve cebe-ḫâne ve sâʾir mühimmât-ı seferi[2627] ṭaleb idüb **(113a)** ve ṣadr-ı aʿẓam kendüsi ʿasker-i İslâmile metersde ve ḳalʿa ḫandeḳında ḳışlamaġa ḳarâr virdügidür. Ve yine gâh

2623 P: "ü" 137b
2624 P: "ancaḳ" 137b
2625 P: nevbeti, 138a
2626 P: "ü" 138a
2627 P: seferiyye, 138a

ceng iderek ḳalʿa dîvarı altında ḳışlamaḳ ve ilkbaharda yeñi ʿasker ve cebe-ḫâne inşâʾallâh geldükde dîvarına el urulmaḳ[2628] ḳarâr ḳılınub meterslerde olan ʿasker-i İslâm herkes ḳulibe mesken yapub taḥta ile ve kereste ile pû-şîde idüb ve kimisi yer altında maḥzenler ḳazub yaġmur[2629] ve ḳışdan ilticâ ve ʿale'l-ḥuṣûṣ küffâruñ atduġı havan ṭoplarınuñ ṭaşından emn içün küçük evler tedârik idüb. Emmâ küffâr-ı bî-dînüñ yetmiş-seksan vaḳiyye atar ḳumbarasından çâre olmayub ancaḳ "**ḳul len yuṣîbenâ illâ mâ keteba'llâhu lenâ. Hüve mevlânâ ve ʿale'llâhi fe'l-yetevekkeli'l-mü'minûn**" (K.K. 9/51)[2630] medlûlünce herkes naṣîb ü maḳdûr ne ise gelür deyü meger ṣabrı meyân etevekkeluhû[2631] bend (idüb)[2632] ve bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ memleket bizüm, ardımuzda daḫî düşman yoḳ. Ve bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ öñümüzde ḳalʿa içinde olan küffâruñ daḫî ṭâḳati ṭâḳ olub, hemân ḥażret-i Rabbu'l-ʿâlemîn ʿasker-i İslâma ḳuvvet ü ḳudret ihsân eyleye. İşimüz Cenâb-ı Bârî *celle şânuhû'* ya ḳalmışdur. Ḳulların ol esirger. "**nüfevviżu emrinâ ila'llâh. İnne'llâhe baṣîru'n bi'l-ʿibâd**"[2633] (K.K. 40/44)[2634] Ve işbu şehr-i **Cemâẓiye'l-evvelüñ ondördünci** güni rikâb-ı hümâyûna Aḥmed Çelebi ve Ḳozbekci yola revâne oldılar. Ve şehr-i mezbûruñ öndördünci güni Rûm-ili ḳolında küffâr-ı bî-dîn iki laġıma bir uġurdan âteş virüb. Ve mâh-ı mezbûruñ **onbeşinci** güni Mıṣırlı ḳolında küffâr iki laġım bir uġurdan[2635] atub ve orta ḳolda daḫî bir laġım atub. Ve **onaltıncı** (güni)[2636] Rûm-ili ḳolında küffâr bir laġım atub. Ve **onsekizinci** güni rûz-ı ḳâsımdur, küffâr orta ḳolda iki laġım bir uġurdan atub. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirminci** güni Rûm-ili ḳolında ṭaraf-ı İslâmdan bir laġım atılub ve yevm-i mezbûrda Anaṭolı ḳolında küffâr (-ı ḫâk-sâr)[2637] bir laġım atub ve mâh-ı mezkûruñ **yigirmi ikinci** güni Rûm-ili ḳolında küffâr iki laġım maʿan atub[2638] orta ḳolda daḫî bir laġım atub ve şehr-i mezbûruñ **yigirmi dördünci** güni vaḳtinde Rûm-ili ḳolında küffâr bir laġıma ve orta ḳolda üç laġım atub cümlesine **(113b)** bir uġurdan âteş virüb ve hücûm idüb ḫandeḳ içinde olan ʿasker-i İslâmuñ sıçan yolların ve ṭabyaların başmaḳ niyyeti ile ve dil ve kelle almaḳ ḳasdiyle bi-ḥamdi'llâhi "Teʿâlâ"[2639] ẕikr olınan laġımlardan ancaḳ beş âdem şehîd olub ʿasker-i İslâm küffâruñ üzerine hücûm idüb küffâr-ı bî-dîn yüzi ḳarasiyle ṭoñuz gibi girü ṭoñuz ṭamına girüb küffârdan ancaḳ dört kelle alındı. Ve yevm-i mezbûrda cânibeynden ʿaẓîm ceng oldı. Yeñiçeri serdengeçdi aġaları ve cebeci serdengeçdi aġası şehîd "oldı"[2640] ve bir ikiyüz âdem ḳadar yaralı oldı.[2641] Emmâ

2628 P: urmaḳ, 138b
2629 P: yaġmurdan, 138b
2630 "De ki, Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlâmızdır. Onun için müminler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler."
2631 P: tevekküluhû, 138b
2632 P: "idüb" 138b
2633 P: ve üfevviṣu emrî ila'llâh inna'llâhe baṣîrun bi'l-ʿibâd" 138b
2634 "...ben işimi Allâh'a havâle ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir."
2635 P: be-hem, 138b
2636 P: "güni" 138b
2637 P: "ı ḫâk-sâr" 138b
2638 P: be-hem, 139a
2639 P: "Teʿâlâ" yok, 139a
2640 P: "oldı" yok, 139a
2641 P: olub, 139a

küffârdan daḫî çoḳ yaralı olub ṭoñuz ṭamı yaḳîn olmıyaydı ġuzât arslanlardan küffâr ṭoñuzlarınuñ birisi can ḥalâṣın[2642] idemezlerdi. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi altıncı** güni küffâr Rûm-ili ḳolında üç laġım ve orta ḳolda iki laġım atub (ve yigirmi sekizinci güni Rûm-ili ḳolında küffâr iki laġım atub)[2643] ve yevm-i mezbûrda birḳaç serdengeçdi ġâzîler ḳalʿa dîvarı dibinde ṭoñuz ṭamında küffârdan iki kelle alub ve yigirmi ṭoḳuzuncı güni Rûm-ili ḳolında küffâr bir laġım ve orta ḳolda daḫî iki laġım atub.

Ve işbu şehr-i **Cemâẕiye'l-âḫiruñ ibtidâsı**nda Ḥanya'dan Ḳapudan (Muṣṭafâ)[2644] Ḳaplan Paşa ordû-yı hümâyûna daʿvet olınub ve gelüb ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri ile baʿżı donanma aḥvâli mükâleme olınub donanma-yı hümâyûna nev-rûzdan muḳaddem çıḳmaḳ üzre Ḥanya'da yine ke'l-evvel oniki pâre beg gemileri ile ḳışlamaḳ (ve)[2645] âsitâneden gelecek sene Ḳandiye muḥâṣarasiçün cebe-ḫâne ve levâzım ve ʿasker ve zaḫîre ve sâʾir âlât-ı seferiyye naḳli içün Ḳapudan Paşa'ya ziyâdesiyle tenbîh olınub ve işbu mâh-ı mezbûruñ onuncı güni yine Ḳapudan Paşa Ḥanya'ya varub andan donanma-yı hümâyûn ile âsitâneye revâne oldı. Ve bâlâda ẕikr olınan yedi ayda Ḳandiye Ḳalʿası muḥâṣarası eṣnâsında olan ceng ü cidâl ve diḳḳat (ü)[2646] ihtimâm u envâʿ-ı ḥileli cengler ve âteş-bâzlıḳlar ve ḫandeḳa ve ṭabyalara olan yüriyişler ve laġımlar cümlesi ẕikr olınmışdur.

DER-BEYÂN-I MAṢÂRIF-I MUḤÂṢARA ve KEMİYYET-İ[2647] ŞÜHEDÂ ve MECRÛḤİYÂN

Ceng ü cidâlile sebḳat iden işbuydı. Maṣraf olan bârut yalıñuz yigirmi biñ ḳantâr bârut ḥarc olındı ber[2648]-mûcib-i defter-i rûz-nâmçe. Cümle gerek laġımlara ve gerek ṭoplara ve kebîr havan ṭoplarına ve tüfenglere **(114a)** ve el ḳumbaralarına cemʿan yigirmi biñ ḳanṭâr bârut maṣraf olındı ve iki ṭarafdan atılan laġımlar sekizyüz (laġım)[2649] atılub baṭṭal olandan[2650] ġayri cümle ʿasker[2651] ve laġımcciyân ve erbâb-ı tîmardan taḫmînen sekizbiñ âdem şehâdet şerbetin nûş etmişdür. Yeñiçeri ḳullarından elsüz ayaḳsuz mecrûḥ dörtyüz nefer oturaḳ olub Ḳapudan Paşa ile âsitâneye gönderildi.[2652] İki Rûm-ili Beglerbegisi şehîd, biri daḫî fevt oldı. Mıṣır Begi (daḫî)[2653] ḳumbaradan şehîd olmışdur ve biri daḫî muḳaddemâ gelürken[2654] esîr olmışdur. Ânuñ cengi bâlâda **Faṣl-ı Mürûr-ı Deryâ**'da ẕikr olınmışdur. Ve silaḥ-dâr aġası şehîd olmışdur ve eski Mıṣır ḳulına icâzeti virilüb

2642 P: ḥalâṣ, 139a
2643 P: "ve yigirmi sekizinci güni Rûm-ili ḳolında küffâr iki laġım atub" 139a
2644 P: "Muṣṭafâ" 139a
2645 P: "ve" 139a
2646 P: "ü" 139b
2647 P: mekkiyyet-i, 139b
2648 P: bir, 139b
2649 P: "laġım" 139b
2650 P: olanlardan, 139b
2651 P: ʿaskeri, 139b
2652 P: gönderildiler, 139b
2653 P: "daḫi" 139b
2654 P: gelür, 139b

Mışır'a revâne oldılar ve Rûm-ili ve Anaṭolı erbâb-ı tîmaruñ her yigirmibeş âdemden bir nefer ḫarclıḳcı taʿyîn olınub donanma ile gönderildi. Yine inşâʾallâh nevrûz-i sulṭânîde gelmek üzre ḳaydlarına şerḥ virildi. Çünki Cenâb-ı Bârî bu ḳadar saʿy ü himmetden ṣoñra ḳalʿa fetḥin teʾḫîrli taḳdîrine ḳodı ve "**lâ taḳneṭû min raḥmeti'llâh**" (K.K. 39/53)[2655] beşâretince yine raḥmet ü nuṣret, fâtiḥu'l-ebvâbdan ümîdimüz ḳaṭʿ etmeyüb inşâʾallâhu Teʿâlâ yine gelecek sene nev-rûz-ı sulṭânîde ke'l-evvel muḥâṣara ve muḳâteleye saʿy-i himmet olınur iḥsân Rabbu'l-ʿâlemînüñdür. Evâmir-i şerîfe cânib-i[2656] erbeʿaya irsâl olınub ki bârut-ı siyâh ve beldâr ve yeñi ʿasker ve zaḫîre ve gülle ve sâʾir ceng âlâtı inşâʾallâhu Teʿâlâ nevrûzdan muḳaddem Cezîre-i Girid'e gelüb yetişdirilmesi[2657] bâbında tekrâr âdemler ve keskin mübâşirler taʿyîn olınub ẕikr olınan mühimmât tedârik olınmada gelmekde. Berüde ise ʿasker-i İslâm dâru'l-cihâḍ olan Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ḫandeḳı başında ḳışla oldı ve ṭabyaları yabmada ve gâh ceng ü cidâl olmada bu eṣnâda yeñiçeriye ve sipâh iki ḳışṭ ʿulûfelerini[2658] bir uġurdan virilüb ve meterslerde taḳsîm ü tevzîʿ olındı. Ṣadr-ı aʿẓam ḫażretlerine sıçan yolı başlarında[2659] ḳışla evi yapılub (vesâʾir ʿasker-i İslâmuñ yeñi sıçan yolı başında ve kimi meterslerde ḳışla evleri yapılub)[2660] ve bu eṣnâda ʿasker-i İslâm içine ʿaẓîm ḫastalık vâḳîʿ olub ḥummâ-yı muḥriḳa ve baʿdehû vebâ işâbeti vâḳiʿ olub çoḳ âdem fevt oldı, *raḥmetu'llâhi ʿaleyhim "ve ʿaleynâ"*[2661] *ecmeʿîn*. Ḥażret-i Rabbu'l-ʿâlemîn ṣoñradan ḫayrile tebdîl ü fetḥ u nuṣretile ümmet-i Muḥammedi tekrîm ü tebcîl eyleye **(114b)** âmîn.

İşbu ṣâḥifede yazılan Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ bidâyet-i muḥâṣarası **şehr-i Ẕi'l-ḥicceden, şehr-i Cemâẕiye'l-âḫiruñ âḫiri**ne gelince olan cenglerdür. Bundan ṣoñra inşâʾallâhu Teʿâlâ ḳışlada olan aḥvâl, tafṣîlen ẕikr olınur. Ḥażret-i Rabbu'l-ʿâlemîn cünûd-ı mücâhidîn olan daḫî bi'l-cümle ümmet-i Muḥammed'i mübâşeret-i fetḥ "ile"[2662] mesrûr u maġfûr eyleye ve cümle müşkil-küşâ olan işlerimizi teshîl ü âsân eyleye, âmîn yâ Rabbe'l-ʿâlemîn **taḥrîren fî evâḫir-i şehr-i Cemâẕiye'l-âḫir sene ṣemâne ve sebʿîne ve elf.** (29 Cemâẕiye'l-âḫir 1078/Aralık 1667)

Ḳâʿide-i mektûb-ı Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa be-Dojı'ı Venedik

Bâlâda ẕikr olınan Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ yedi aylıḳ muḥâṣarası ve ceng u ḥarbi ve elçiler aḥvâli tafṣîl üzre taḥrîr olınmışdur. Muḳaddemâ ʿasker-i İslâm metersde iken gelen elçi vezîr-i aʿẓam'a buluşmadan bi-emri'llâhi Teʿâlâ mürd olub ve işbu **Cemâẕiye'l-âḫiruñ evâḫiri**nde Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḫażretleri kendü ḳalem-i

2655 "...Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyiniz."
2656 P: cevânib-i, 140a
2657 P: yetişdirülmek, 140a
2658 P: ʿulûfeleri, 140a
2659 P: başında, 140a
2660 P: "vesâʾir ʿasker-i İslâmuñ yeñi sıçan yolı başında ve kimi meterslerde ḳışla evleri yapılub" 140a
2661 P: "ve ʿaleynâ" yok, 140a
2662 P: "ile" yok, 140a

müsveddesiyle Venedik Dojına yazılub irsâl olınan mektûbuñ ṣureti ʿayni ile idḫâli mesṭûr-ı ḥikâyet olındı.

Mektup No: 74

Ṣûret-i mektûb-ı Ṣadr-ı aʿẓam Be-Dojı Venedik

İftiḫâru'l-ümerâʾi'l-ʿiẓâmi'l-ʿîseviyye. Muḫtâru'l-küberâi'l-fiḥâm fi'l-milleti'l-Mesîḥiyye. Muṣlıḥ-ı meṣâliḥ-i cumhûru'ṭ-ṭâʾifeti'n-Naṣrâniyye Mesâḥîl-i izyâli'l-ḥaşmet-i ve'l-vaḳâr. Ṣâḥibi-i delâʾili'l-mecdi ve'l-iftiḫâr Venedik Dojı, *ḫatema'llâhu ʿavâḳibehû bi'l-ḫayri ve'r-reşâdı ve aḥsene ileyhi sebîli'ṣ-ṣavâbi ve's-sedâd* ḳıbeline ḥukkâm ve mulûk-ı merżiyyetü's-sülûk mâ-beynlerinde cârî olan üslûb-ı merġûb üzre muḳaddemât-ı kelâm-ı selâmet-encâm ve mütemmimât-ı peyâm-ı müsâlemet-irtisâm iblâġiyle inhâʾ vü iʿlâm olınan oldur ki Ḥaḳḳ celle ve ʿalânuñ ʿuluvv-i ʿinâyeti ve iki cihân faḫri peyġamberimüz Muḥammedeni'l-Muṣṭafâ *ṣalavâtu'llâhi "Teʿâlâ"*[2663] *ʿaleyhi ve ʿalâ cemîʿi'l-enbiyâʾ* ḥażretlerinüñ muʿcizât-ı keşîretü'l-berekâtı ile aʿẓam-ı selâṭîn-i zamân ve ekrem-i ḥavâḳîn-i devrân ḫâdimü'l-ḥarameyni'ş-şerîfeyn, sulṭânu'l-berreyn ḥâḳânu'l-baḥreyn şevketlü ve ʿaẓemetlü ve ḳudretlü efendüm pâd-şâh-ı İslâm-penâh ve sitâre-sipâh *eʿazze'llâhu enṣârehû ve ḍâʿafe iḳtidârehû* ḥażretlerinüñ ʿatebe-i ʿaliyye-i ʿızzet-medâr ve südde-i seniyye-i seʿâdet-ḳarârlarına muḳaddemâ ṭarafıñuzdan gönderilüb **(115a)** ḥayli zamândan berü âsitâne-i seʿâdetde muḳîm olan elçiñüz ḳadîmü'l-eyyâmdan diṣâr-ı ṣulḥ u ṣalâh ve şiʿâr-ı fevz-i felâḥ olan libâs-ı muḥabbeti tecdîd "ve"[2664] mesâs-ı ḥavâdis-i eyyâm ile indirâs bulan esâs-ı meveddeti teʾsîs ve teşyîd ile müddet-i medîdden berü mü-temâdî olan ceng ü ḥarbi kemâ fi'l-evvel muṣâfâta tebdîl ü taḥvîl bâbında şöyleşmege ṭâlib ü râġıb olub ve bu ḫuṣûṣ içün kendüye ṭarafıñuzdan gelmiş mührlü ve maʿmûl be-temessüki olduġın bildürmekle ʿaẓametlü efendüm ḫalîfe-i rû-yı ze-mîn *ḫalleda'llâhu Teʿâlâ ilâ yevmi'd-dîn* ḥażretlerinüñ fermân-ı ʿâliyeleri ile gelür iken yolda ḫasta olub ordû-yı hümâyûna lâḥiḳ olmadın. Bi-irâdeti'llâhi Teʿâlâ mürd[2665] olmaġın ʿumûmen ġuzât-ı İslâm ile ḳalḳılub Cezîre-i Girid'e geçilüb ve geçen ḳış Ḥanya Ḳalʿası'nda ḳışlanılub ve evvel baharda Ḳandiye Ḳalʿası altına bî-ḥadd ʿasker-i İslâm fevz-i encâm ile nüzûl (olınub)[2666] ve ḳalʿa-i "mezbûre"nüñ[2667] muḥâṣarasına müsteʿînen bi'llâhi Teʿâlâ mübâşeret ve ceng ü ḥarbe mübâderetten ṣoñra muḳaddemâ mürd[2668] olan elçiñizüñ yerine tekrâr ṭarafıñuzdan elçilik ile gönderilen âdemiñüz gelmekle ordû-yı hümâyûn civârında indirilüb[2669] muḳteżâ-yı diḳḳat üzre riʿâyet olınduḳdan ṣoñra ne ḫuṣûṣ içün gelüb söyleşmege ṣâliḥ bir sözi var mıdur deyü ṭarafımuzdan muḳaddem âdem gönderilüb süvâl olınduḳda,

2663 P: "Teʿâlâ" yok, 140b
2664 P: "ve" yok, 140b
2665 P: fevt, 141a
2666 P: olınub" 141a
2667 P: "mezbûre" yok, 141a
2668 P: fevt, 141a
2669 P: nüzûl itdirilüb, 141a

muḳaddemâ fevt olan elçiye gönderilen mevâdd kaġıdından yazılandan mâ-ʿadâ bir ġayri sözüm yoḳdur. Yine ol sözile gelmişdür deyü cevâb virüb murâd olan elçiye gönderilen mavâdduñ maẓmûnı ise ʿayni ile şevketlü ve ʿaẓametlü efendüm, pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ rikâb-ı kâm-yâb-ı ḫusrevânîlerine muḳaddemâ ʿarż olınduḳda taḥrîr olınan aḥvâl Devlet-i ʿAliyyelerine lâʾiḳ ve ṭabʿ-ı hümâyûnlarına muvâfıḳ olmaduġından müsâʿade-i ʿaliyyeleri olmayub fermân-ı ʿâliyeleri ile cevâb virüldügi maʿlûmıñuz olmışiken ḥâlâ gönderilen elçiñizüñ daḫî muḳaddemâ mevâdd kaġıdında olandan mâ-ʿadâ bir ġayri söyleşilecek sözi olmayub ve gelmesi eṣnâsında meṣârif olduġından bi-ḥasebi'l-iḳtiżâ tevfîḳ olınub söyleşmesi teʾḫîr olınmışidi. Ol daḫî bi-emri'llâhi Teʿâlâ fevt olduġı maʿlûmları olmaḳ içün **(115b)** mektûb taḥrîr ü irsâl olınmışdur. Ġâlib iḥtimâl ki gelen elçileriñizüñ ıṣlâḥ-ı ẕâti'l-beynde ṣadâḳat ve ḫulûṣ üzre olduḳlarından nâşi bir ḫayrlu işde bulunmaḳ kendülere naṣîb ü müyesser olmayub ve bu gönderilen elçiñizüñ ikisi daḫî şevketlü ve ʿaẓemetlü efendüm pâd-şâh-ı rubʿ u meskûn ḥażretlerinüñ lâʾiḳ-i devlet-i ʿaliyyeleri olan vech üzre ṣulḥ u ṣalâhı tecdîde ṣâliḥ rikâb-ı hümâyûn-ı ṣâhibḳırânları ne ʿarż u iʿlâm olınmaġa lâʾiḳ sezâvâr-ı ẓâhirde bir sözi olmaḍuġından öyle fehm olınur ki buḳadar müddetden berü ẓâhirde ṭaleb-i ṣulḥ u ṣalâḥ ve istircâ-yı fevz ü felâḥ ʿan-ṣamîmi'l-ḳalb olmayub, belki ṣûret-i ẓâhirde meṣâliḥa ve müsâlemeye raġbet yüzinden mürâsile ve mükâleme ile taḳayyüdler ebnâyı cinslerine basṭ-ı maʿẕeret ve ıẓhâr-ı maḳdûriyyet olub medâr-ı niẓâm-kâr u bârları olan istiʿâne ve istinṣâre tevessül ḳasdiyle ola ve illâ ḥaḳîḳat üzre ṣulḥ u ṣalâḥ maḳṣûd-ı murâd olınsa bu Devlet-i ʿAliyye aṣḥâbı ʿâzim ü câzim olduḳları maḳâṣıd u meʿâriblerin bi-ʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ dil-ḥâh üzre dest-i taṣarrufa getürmedikce imtidâd u ceng u ḥarbile zôr-ı bâzû-yı devlet-i ḫudâ-dâdlarına tevâtür ü futûr gelmeyecegi maʿlûm-ı meşhûrları ve dest-i taṣarrufa getürmege teşmîr-i sâʿid-i himmet-i ḫusrevâne buyurduḳları maḳṣad bi-ʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ ve ḳudrete ḳabża-i tesḫîre getürilmeden ġayriyle ḳanâʿat-ı mutaṣavvır olmaduġı vâżıḥ u âşikâre iken bu ḳadar müddetden berü taʿvîḳ u taʿṭîl idüb kendülerin bu ġavâʾile uġratmazlardı. Ḫuṣûṣâ ki ibtidâ-i ṭulû-ʿı Devlet-i Âl-i Oṯmân'dan bu âna gelince nünebbi-ʿi aḫbâr-ı sâlife olunsa âfitâb-ı refîu's-siyer-i devletlerinüñ ḳaṭʿ-ı menâzil-i mesʿûde-i ṣâḥib-ḳırânî etmesi, elbette imtidâd-ı seyr ü sefer ü ikhâm u iḳdâm-ı ḥurûb-ı pür-ʿıber żımnında cilve-ger olduġı ḫôd muḥaḳḳaḳ ve muḳarrerdür. Bu güne deg ʿuḳde-i teʾḫîr ü taʿvîḳde ḳalan ṣulḥ u ṣalâḥ ṭarafıñuzdan nâmus-ı Devlet-i ʿAliyye'ye müteḥammil olımaduġı niçe vücûh żaʿîfe sâlik olınduġından nâşi olub yoḫsa ʿaẓemetlü efendimüzüñ bâb-ı seʿâdet-meʿâbı âşinâ vu bî-gâneye küşâde ve biʿinâyeti'llâhi Teʿâlâ temşiyet-i umûr-ı devletlerinde ceng ü ḥarbe âmâde olduḳları (gibi)[2670] **(116a)** lâʾiḳ-ı nâmûs-ı devletleri olan vech üzre ṣulḥ u ṣalâḥa ṭarafıñuzdan raġbet olınduġı ṣûret-i müsâʿade-i ʿaliyyeleri imkânı[2671] ifâde içün nefsü'l-emri mübeyyin mektûb-ı müṣâdaḳat maṣḥûb taḥrîr olınub fevt olan elçileri Çâver be-

2670 P: "gibi" 142a

2671 P: imkânın, 142a

nâmuñ âdemisi Marḳo ile irsâl olındı. İnşâ'allâhu Teʿâlâ vâṣıl olınub[2672] mefhûmı ve maẓmûnında aʿmâl-i ʿaḳl-ı ʿâḳibet-endîş olınduḳda her ḫuṣûṣ maʿlûmları (olub)[2673] ḳuvvet ü ḳudret ḥażret-i Allâh *celle şânuhû* ve Teʿâlânuñdur. Taḳdîr-i ezelîsi ẓuhûr u berûz idecek oldur "**ve's-selâmu ʿalâ meni't-tebeʿa'l-hüdâ**" (K.K. 20/47)[2674] ***Suv-i"***[2675] ***Ṣaḥrâ-yı Ḳandiye***.

Ve muḳaddemâ rikâb-ı hümâyûna giden Aḥmed Çelebi ki telḫîṣ ü mektûblar ile Edirne'ye gitmişler idi ve ʿasker-i İslâm metersde ḳışlamaḳ ve ʿasker ve cebe-ḫâne lâzım oldugın ḫaberin ıṣâle taʿyîn olınan mûmâ-ileyh Aḥmed Çelebi işbu şehr-i **Recebi'l-müreccebüñ ibtidâsı** güninde gelüb ḥaṭṭ-ı[2676] şerîf ve eḥibbâdan mektûblar gönderüb ḥaṭṭ-ı şerîf ve mekâtib mefhûmından taḥrîr olınan ḫiṭâb; göreyüm seni, hemân çalışub bu ṭarafdan ʿasker ve cebe-ḫane ve beldâr ve sâ'ir lâ-zım olan ḫazîne ve ġayri eşyâları imdâd ve irsâl iderüz. Hemân metersde ṣâbit-ḳadem olub merd-âne ḥareket idesin deyü buyurılub.

ḤİKÂYET-İ MUḤÂFAẒA-İ ŞİTÂ

"Emmâ küffâr-ı "ḥâk-sâr-ı"[2677] duzaḫ-ḳarâr durmayub aḥyânen laġımlar atub ve gâh ṭaşra çıḳub yine yüzi ḳarasıyle firâr idüb ḳarâr iderdi".[2678] Ve işbu **şehr-i Şaʿbâni'l-muʿaẓẓamuñ** (Şaʿbân 1078/ocak 1668) ki ḫamsînüñ ibtidâsıdur, yedi gün (ve)[2679] yedi gice ʿaẓîm yaġmûr yaġub ve ḳar ve ṭolı daḫî bir günde yaġdı. Bu daḫî dünyâda bir nevâdirdür[2680] ki olmış degildür. Hemân ḥażret-i Allâh ʿasker-i İslâma ḳuvet ü ḳudret iḥsân eyleye. Ve işbu şehr-i **Şaʿbânuñ yigirmi üçünci** güni Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa kendüsi metersden çıḳub ʿasker-i İslâmı nevbete ḳoşub bir gün bir gice ṣadr-ı aʿẓam ketḫüdâsı ṭâ'ifesiyle biñ nefer sekbânile illerüde ve ḫandeḳ ba-şında yapılan ṭabyalarda nevbetçi taʿyîn olınub ve bundan ṣoñra Rûm-ili Beglerbegisi daḫî ehl-i tîmar ile bir gün bir gice nevbete taʿyîn ve bundan ṣoñra sancaḳ begleri ve birḳaç sancaḳ daḫî żamm olınub nevbete taʿyîn olınub ve bun-dan ṣoñra **(116b)** yeñiçeri ketḫüdâsı nevbete taʿyîn olınub bu tertîb üzre dört nevbet olınub[2681] ve orta ḳolda daḫî bu tertîb üzre (anda)[2682] olan ʿasker-i İslâm taḳsîm-i nevbet olub taʿyîn olındı. Emmâ ʿasker-i İslâmdan çoġı metersde olub zîrâ herkes ḳışla evlerin yapdurmaġile ya meters olmış ya sıçan yolı aġzında orduda olmış birdür.

2672 P: olub, 142a
2673 P: "olub" 142a
2674 "...kurtuluş hidâyete uyanlarındır."
2675 P: "Sûvi-i" yok, 142a
2676 P: ḥaṭṭ-ı 142a
2677 P: "ḥâk-sâr" yok, 142a
2678 P: "Emmâ küffâr-ı ḥâk-sâr-ı duzaḫ-ḳarâr durmayub aḥyânen laġımlar atub ve gâh ṭaşra çıḳḳub yine yüzi ḳarasıyle firâr idüb ḳarâr iderdi" metinde başlıktan önce yezılmıştır, 142a
2679 P: "ve" 142a
2680 P: nevâdirden biridür, 142a
2681 P: olub, 142b
2682 P: "anda" 142b

Nükte-i Taʿaccüb

Ḳalʿa içinde firâr idüb gelen kefere öyle söylerdi, ʿacabâ bu ḳış içinde bu metersde olan insan mıdur yoḫsa ġayri maḫluḳ mıdur? Eger insân olaydı buña taḥammüli olmazdı. Ve Güllük semtinde ṭop ḳonılsa limanına gemi giremezdi deyü her zaman[2683] çıḳan kefere söylerdi. ʿAḳibet ol semte ṭop ḳonılmaḳ ṣadr-ı aʿẓam maʿḳûl görüb sipâh ocaġını mevcûd olan sipâhîler ile taʿyîn idüb Güllük'de bir ʿâẓîm metîn ṭabya binâ olınub sekiz dâne balyemez ṭop ḳonılmaḳ ḳarâr virildi.[2684] Ve Ḳızıl Ṭabya'sı[2685] semtinde deryâ kenârında daḫî ṭop ḳonılmaḳ ḳarâr virilüb bu semti ġâyet ṭaşlıḳ meters ve ṭabya ḳazmaḳ bir vechile mümkin olmayub lâkin çalı ile ve ġayri yerden ṭopraḳ ṭaşınub ḳalʿa semtinde siper olmaḳ üzre ṭaş üzerinden sıçan yolın işletdirüb deryâ yalısına varınca ki metersden maḥall-i mezbûra varınca sekizyüz ẕirâʿ miḳdârıdur ve deryâ kenârında çalıyla ve ṭopraḳ üzerinde yine bir ʿaẓîm ṭabyaya mübâşeret olınub anda daḫî dört-beş ṭop ḳonılmaḳ ḳarâr virilüb bu iki ṭarafdan ṭop oldugına küffâra ġâyet dâġ-ı derûn olub zîrâ gemisi artuḳ yanaşmaḳ bir vechile mümkin degildür. Zîrâ küffâruñ cümle donanması ḳalʿa limânında olub donanma ʿaskerin ḳalʿada ḳoyub boş gemisi limanda olub bu defʿa iki ṭarafdan ṭop vażʿ olındugından ṣoñra lâzım gelür ki, ḳalʿadan ʿaskerini gemiye ḳoyub ve ṭaşra çıḳmaḳ ṭaşrada ise boş gemiler duramaz. Bu tedbîr ġâyet maʿḳûl oldı ve bu iki ṭarafdan ḳum üzerindeki Güllük'dür anda daḫî inşâʾallâhu Teʿâlâ **(117a)** evvel baharda meters yüritmek taḫmîn olındı. Zîrâ anda lağım olmaz yerdür ve Ḳızl Ṭabyası tarafındaki ṣâfî ṭaşdur. Ve inşâʾallâhu Teʿâlâ evvel bahârda bu tertîb üzre ṭaş üzerinden meters yürütmek ḳarâr virildi. Ve yine ḫandeḳ başında Rûm-ili ḳolı daḫî bi-ḥamdillâh ol yere yaḳındur. Ancaḳ mâ-beynimüzde bir ḫandeḳdur ve orta ḳolda daḫî ḳol yürüdilür. Emmâ Anaṭolı ziyâde ol semti ḳalʿa-i metîn olmaġile daḫî iki ṭabya arasında olub ḫandeḳ başına varılmadı. Ol ḳolda ancaḳ ḳaravul şekli olmaḳ üzre olub balâda ẕikr olınan mektûb ki ṣadr-ı aʿẓam tarafından berüde mürd olan elçinüñ âdemisiyle Venedik cumhûrîne gönderilen mektûbı Ḳandiye Ḳalʿası'nda ḳalʿa ḳapudanına (ve deryâ ḳapudanına)[2686] Marḳoz öyleye olmektûbı getürüb açmışlar ve oḳumuşlar. Bu defʿa mâh-ı şaʿbanuñ ibtidâsında Ḳandiye Ḳalʿası'ndan vira (bayraġı)[2687] ile iki âdem çıḳub ve ʿasker-i[2688] "İslâmdan âdem"[2689] istemişler. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine iʿlâm eyleñ deyü bize bir âdem göndersün. Orduda olan âdemimüz mektûbımuz vardur deyü ṣadr-ı aʿẓam daḫî maʿḳûl ne güzel varub virada Ḳapucıbaşı Aḥmed Aġa vira ile varub ve kefereden mektûb aldı. Ẕikr olınan mektûb[2690] mefhûmıdur, öyle istimâʿ olındı ki ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri Venedik cumhûrına mektûb göndermiş.

2683 P: bâr, 142b
2684 P: virilüb, 142b
2685 Sabıonera
2686 P: "ve deryâ ḳapudanına" 143a
2687 P: "bayraġı" 143a
2688 P: ʿasâkir-i
2689 P: "İslâmdan âdem" yok, 143a
2690 P: mektûbuñ, 143a

Ẓâhir-i mektûb

Mefhûmı ṣulḥ u ṣalâḥa müteʿallıḳ olmaḳ gereg. Eger ṣulḥ-ı ṣalâḥa müteʿallıḳ ise Venedik vilâyeti bir uzaḳ yerdür ve ḳış eyyâmı ve deryâ ḥâli bellüdür. Ne lâzım Venedik cumhûrından biten meṣâliḥ bizüm elimizle (de)[2691] biter ẓâhir bizde bir vekîl-i muṭlaḳız. Gerçi ṣadr-ı aʿẓam ḳadar degiller emmâ çoḳ işfe daḫî degiliz. Eger ṣulḥ u ṣalâḥ murâd olur ise iʿlâm olına.

Mektup No: 75

Deryâ cenerali orduda olan Venedik elçisinüñ âdemisi Civânbetr nâm kâfir daḫî deryâ ceneraline Ḳandiye Ḳalʿası'na yazduġı mektûbıdur

Devletlü sulṭânum efendüm, çıḳan ayuñ yedisinde taḥrîr olınan mektûb-ı merġûbları devletlü seʿâdetlü Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ ʿızzetlü ketḫüdâsı âdemisiyle Resmo'ya gelüb vâṣıl olub yine mâh-ı meẕkûruñ öginde[2692] gelen âdemleri yediyle cevâb taḥrîr olınub, mektûb-ı bendegi ol vaḳtde irsâl olınmış olaydı **(117b)** fermânları mûcibince bu ḳullarınuñ vücûda gelen ḫiẕmetüm maʿlûm-ı seʿâdetleri olurdı. Ve lâkin müşâru'n-ileyh ketḫüdâ ḥażretleri bu bendeleri Ḥanya'ya gelmedin, mektûb-ı meẕkûrı göndermege maʿḳûl görmemişlerdür. Ol eclden tekrâr Resmo'ya âdemisin gönderüb ve bu ḳullarını ḳaldırub bu ṭarafa getürüb Yeñi Ḳalʿada olan evlerüñ birisine ḳonaḳ taʿyîn idüb birḳaç günden berü bundayum. Ancaḳ bugün müşâru'n-ileyh ketḫüdâ ḥażretleri çaġırdub bu ḳulları daḫî ol meclis-i ʿâlîde lâʾiḳ olduġı vech üzre ḫiẕmeti edâ eyledüm. Anlar daḫî bir mertebe ḥüsn-i muʿâmele ve bî-ḥadd luṭf u kerem eylemişlerdür ki, bundan ziyâde olmaz. Baʿdehû cenâbıñuzuñ mektûbı müẕâkere olınub devletlü vezîr-i aʿẓam ḥażretleri efendisi ṭarafından öyle fermân buyurdular ki ṣulḥ u ṣalâḥ bir umûr-ı muʿaẓẓamadur. Ve bu aḥvâle ṭâlib olan kimesnenüñ gerekdür ki cumhûr-ı Venedik'den bu aḥvâle vekîl olduġına memhûr kaġıdı ola. Yaḫud muṣâru'n-ileyh Ṣadr-ı aʿẓam (Aḥmed Paşa)[2693] ḥażretleri Devlet-i ʿAliyyeden vekîl-i muṭlaḳ olduġı gibi ol daḫî istiḳlâl üzre vekîl-i muṭlaḳ ola ki meẕâkiresi bî-hûde olmaya ve daḫî buyurmuşlardur ki memâlik-i Maḥrûse-i Oṣmâniyye'de biraz yer almaḳ virmek iḳtiżâ eylese müşâru'n-ileyh vezîr-i aʿẓam (ḥażretlerinüñ)[2694] sözi şevketlü efendisi ḳatında redd olınmaduġı gibi cenâbıñuzuñ daḫî süvâl-i[2695] meşrûḥ üzre kendü cumhûrıñuzdan mülk ve ḳalʿa (virmege)[2696] ruḫṣat-ı istiḳlâlleri var ise müẕâkere-i ṣulḥ u ṣalâḥâ ṣâliḥ olursız. Zîrâ müẕâkere-i ṣulḥ u ṣalâḥ-ı tecdîd melik-i maḳûlesidür ve mülk ve ḳalʿa almaġa ya virmege ruḫṣat u istiḳlâli olmıyan kimesnenüñ müẕâkeresi daḫî bî-hûdedür. Benüm devletlü sulṭânum ʿaynî buyurılan söz ḥâk-pâyıñuza taḥrîr olınmışdur. Cevâbıñuzda herne yüzden ḫiṭâb olunur ise aña göre ḥa-

2691 P: "de" 143a
2692 P: önünde, 143b
2693 P: "Aḥmed Paşa, 143a
2694 P: "ḥażretlerinüñ" 143b
2695 P: minvâl-i, 143b
2696 P: "virmege" 143b

reket iderüz. Zîrâ bu ḳulları efendimüzüñ ḫizmetinde maḳdûrımuz[2697] ṣarf eylemege ḥâżır u müheyyâyum ve daḫî sulṭânumdan recâ iderüz ki eger sulṭânımuñ yanında veyâḫud yaḳında gelen ceneral-i ṣânînüñ yanında bu ḳulları içün veyâḫud mürd olan Cavarina içün mektûbum var ise bu bendelerine (irsâl)[2698] olınmasın dirîġ buyurmayasız. Zîrâ ketḫüdâ ḥażretleri **(118a)** icâzet virmişlerdür. Müşâru'n-ileyh-i ṣânî ḥażretleri vira itdügi[2699] mektûb-ı bendegî taḥrîr olınurdı. Bâḳî dâmen-i şerîfleri bûs olınur **fî s** (Şaʿbân) **27**. ***Der-Ḳalʿa-i Cedîd. Bende-i Civân Merd Vâlî.***[2700]

Ḳandiye Ḳalʿası'nda Venedik Dojına bir şayta giderken ḥikmet-i Bârî Ḥanya'ya ḳarîb yerde meẕkûr gemi pârelenüb içinde otuzaltı kefere ḳaraya çıḳub ve ẕikr olınan gemide iki büyük torpa ṭolı mektûblar çıḳub çıḳan mektûbları ṣadr-ı aʿẓam ḥuẓûrına getürdüklerinde lâzım olanı terceme itdirüb ve ekṣerî mektûblarında ʿaẓîm feryâd etmişler. Mektûbuñ birisinde dimişler ki, bu İslâm ʿaskeri bilmeziz, insan mıdur yoḫsa ġayri maḫluḳ mıdur? Eger insan olaydı bu ḳadar cenge bu ḳadar laġıma ve bu ḳadar âteşe dayanmazdı. Ve ʿale'l-ḫuṣûṣ ḳış eyyâmında metersde olmaḳ bu bir zamanda olmamışdur. Ve Ḳandiye cenerali Venedik cumhûrına taḥrîr eyledügi onuncı ʿarżuñ tercemesidür.

Mektup No: 76

Mektûb-ı Ceneral be-Doja-i Venedik

Şevketlü Doja, ḥâmil-i varaḳaʾi birḳaç gün bunda teʾḫîr eylemek iḳtiżâ eylemege işbu ʿarż daḫî ḥâk-paylarına taḥrîr ü irsâl eylemege cürʾet olındı. Zîrâ Ṣuda ḳapudanınuñ mektûbı gelüb Ḥanya limanında hergün çekdiri ve ġayri gemi ve ḳayıḳ gelüb düşmana zaḫîre ve imdâd ve mühimmât getürmekde olub bu aḥvâle[2701] baʿde'l-müşâvere ḳarâr virildi ki birḳaç çekdiri gemi ol ṭarafda yol muḥâfazasına gönderile ki düşmanuñ imdâdına mâniʿ olalar. Velâkin kürekci ḳılleti sebebi ile murâd üzre gemi donatmaḳ mümkin olmadı. Zîrâ kürekcilerüñ baʿżıları ḳırılub ekṣeri ḥâlâ ḳalʿanuñ iktiżâ eyledügi ḫizmetinde ve ḫandeḳuñ ḳazmasında olmaġile mümkin olamadı. Ve eger ol ṭarafdan ziyâde laġımcı irsâl olınmazsa iktiżâ ider ki donanmanuñ esiri[2702] kürekcisin laġıma ve ḳalʿa ḫizmetine ḳoşub anda telef olalar. Zîrâ şimdiki ḥalde bizüm işimüz laġım ile ve püskürme iledür ve ġayrı yüzden düşmeni girü alıḳoyub illerü getürtmemege ve yapularını yıḳmaġa ve zor ile bizden aldugı yeri girü almaġa laġım ve püskürmeden ġayri çâremüz yoḳdur ve düşmen daḫî żabṭ eyledügi yeri girü aldurmamaḳ içün ve bir ḳarış yeri virmemek içün bir ṭabya yabdırub **(118b)** cân u başı fedâ idüb ve ḳatî döger ve alduḳları ṭabyanuñ ḳarşusında biz daḫî bir ʿamîḳ ḫandeḳ ḳazub ve ânuñ içinde bir ṭabya yapdırub

2697 P: maḳdûrumuzı, 144a
2698 P: "irsâl" 144a
2699 P: icâzet vire idi, 144a
2700 P: Ḳavalı
2701 P: aḥvâle, 144a
2702 P: esîr ve, 144b

düşmen ol ḳullenüñ ögine geldükde hevâya atar. Bu ẕikr olınan ṭabyada olduġı gibi bu iş tamâm olduḳdan ṣoñra altı yanında olan ṭabyaya daḫî bir ḥandeḳ ḳazdırmalıyuz. Zîrâ anda daḫî müslümanluḳ teḳayyüdleri vardur. Ol sebebden esîr ve bârut ve kürekci çoḳluġı ne mertebe. Bu ḳalʿaya lâzım ve mühim olduġı maʿlûmlarıdur. Bu vezîr-i aʿẓamuñ her ṭarafdan imdâdı gelecegi muḳarrer kendü bilmekle muḥâṣaraya aṣlâ aralıḳ virmeyüb belki ziyâde teḳayyüd eyleyüb Tezarna Burnı'nda olan eski meterslerin yeñiledüb ve ṭoplar ḳurub[2703] limanı dögmeg murâd eylemege bize yeñiden iş göstermege bâʿiṣ oldı. Evvelki muḥâṣarada daḫî ve ibtidâ düşmen bu vilâyete geldükde keẕâlik ol ṭarafdan limanı dögmişler ve iḫtimâldür ki zâd-ı zevâduñ keṣretine mâniʿ ola. Zîrâ yabancı gemilerdür. Deryâ zaḥmetini çekdükden ṣoñra ṭop altına daḫî girmege iḫtiyarlariyle gelmezler ve bizüm bârutımuz ḳılleti sebebi ile ḳarşulıġına lâzım olan mühimmât tedârikin etmege ḳâdir degilüz. Zîrâ ḳalʿanuñ onbeş günlük bârutı ancaḳ vardur. Ve Çanaḳ Limanı ki bu, ḳalʿadan oniki mil yerdür. Düşmen bir yeñi palanḳa yapub bizi vesveseye bıraḳmışdur. Zîrâ düşmenüñ imdâd ve zaḫîresi olṭarafdan âsân vechile gelmek mümkin olduġından ġayri ḳorḳaruz. Ol palanḳanuñ eṭrâfına birḳaç biñ ʿasker getürüb ve ʿale'l-ġafle İstendiye Cezîresi'ne bıraġub meterslenüb ol yere de[2704] donanmamuzı uġratmaya. Bu ḳıyâs tasdîke ḳarîb olmaġile tekrâr ḳapudan-ı ceneral müşâvere idüb ḳarâr-râdde olmışdur ki, ol limandan İstendiye Cezîresi'ne varnca muttaṣıl üç ḳalyon olṭa çala ve liman içinde on çekdiri dâʾimâ ḥâżır u müheyyâ dura ki iḳtiżâ itdükçe segirdeler ve İstendiye Cezîresi'nüñ eṭrâfına birḳaç şaytiye ve ġayri küçük gemiler taʿyîn olınub muḥâfaẓa etmek üzre tenbîh olınmışdur. Bu aḥvâl minvâl-i meşrûḥ üzre olmaġile bi'ż-żarûrî iḳtiżâ ider ki **(119a)** devletiñüze ḫoş-âmed etmeyüb ḥaḳîḳat-i ḥâli beyân eyleyüm ki eger ṭarafıñuzdan ʿacele ile ve ziyâde keṣretile ceng mühimmâtı düşmene ḳarşuluḳ olmaġa ʿasker gönderilmezse bu ḳalʿanuñ düşmenden olan żarârı refʿ olamaz. Ḥaḳîḳat budur ve vesvesem "daḫî"[2705] bunuñ üzerinedür ve tevâżuʿ ile yazduġum mektûblaruñ cümlesinde münderic olmış aḥvâldür. Zîrâ bu iḳlîmüñ iḳtiżâsı ve vezîr-i aʿẓamuñ ġayreti bu ḳalʿanuñ muḥâṣarasına fayṣal virmeyüb bu şiddet-i şitâda muttaṣıl ceng ü cidâldedür ve recâ olınur ki bu mertebe bi-lâ tekellüf sözler yazduġum ḥavfümdendür deyü ḳıyâs olınmaya, ancaḳ ḥaḳîḳat-i ḥâldür.[2706] Ve Marḳo'yı ḥâkpâyıñuza bildürmege ṣadâḳatümden nâşi olduġına iʿtimâdları ola, yoḫsa maḳdûrumı ve cân u bâşımı vaṭanum içün fidâ iderüm. Sâʾir şiḳlet itdügüm aḥvâlüñ yanında recâ olınur ki aḳçeye daḫî bize mużâyaḳa çekdürmeyesüz. Zîrâ bize teslîm olınan (aḳçeden)[2707] ḥâlâ yanımuzda iki aylıḳ ḥarc u maṣraf vardur, daḫî ziyâde tafṣîl üzre terḳîm olınmaduġından ḳıyâs buyurılmaya şiḳlet ü mużâyeḳamuz[2708] az

2703 P: ḳoyub, 144b
2704 P: yerde, 145a
2705 P: "daḫî" yok, 145a
2706 P: ḥâl, 145a
2707 P: "aḳçeden", 145a
2708 P: kelimelerde takdim tehir vardır, 145b

ola. Tafṣîl üzre bu aḥvâle cenerâl ḳapudanuñ mektûblarından maʿlûmları olur **fî n** (Ramaẓân) **sene 78**[2709] (Ramażân 1078/Şubat 1668).

Bâlâda mesṭûr olan mektûbuñ mefhûmı gibi iki büyük torpa mektûblar terceme olınub cümle mektûblaruñ mefhûmı yek-sân olub ancaḳ iḥtirâzen ʿanit-taṭvîl bir mektûb taḥrîr olındı. Ve işbu şehr-i **Ramażân-ı şerîfüñ ḥulûlinde** (1 Ramażân 1078/14 Şubat 1668) küffâr-ı bî-dîn Mışırlı ḳolında sıçan yolın başmaḳ hevesiyle iki üç defʿa çıḳub sıçan yolın başub bu defʿa İslâm ʿaskerinden altı kelle alub ve girü firâr idüb ve bu[2710] defʿa daḫî mâh-ı mübâreküñ evâsıṭında çıḳub ʿasker-i İslâm küffârdan (bir kelle ve bir dil alub küffâr daḫî iki kelle olub ol küffârdan)[2711] yüzelli kefere helâk olub ḳalʿadan firâr idenler ḫaber virdi. Bundan ṣoñra deryâ cengi faṣlına gelindi.

FAṢL-I ḪÂMİS
DER-BEYÂN-I CENG-İ DERYÂ[2712]

Ceng-i ʿaẓîmdür, deryâ beglerinden oniki ḳıtʿa gemi olub ve küffâruñ baş cenerali yigirmi ḳıṭʿa gemisiyle ve başderdesiyle rû-yı deryâda olmaġın bu eṣnâda Ḥanya'dan ordû-yı hümâyûna lâzım gelen cebe-ḫâne ve zaḫîre ve sâ'ir mühimmâtı naḳl etmek ḳaradan bu ḳadar ḳaṭar deve ve reʿâyâ ile naḳl **(119b)** olınub emmâ emr-i ʿasîr olub bu defʿa ordû-yı hümâyûna ḳarîb Çanaḳ Limanı nâm limân ki Ḳandiye Ḳalʿası'na dört sâʿat yerdür. Emmâ deryâ ile iki sâʿat yerdür belki bir sâʿat ola. Muḳaddemâ ṣadr-ı aʿẓam limân-ı meẕkûrda bir palanḳa yapdırub ve varub meẕkûr limanı kendüsi baḳub ve taḫmîn itdiler ki Ḥanya'dan deryâ begleri nevbet gemiler ile Çanaḳ Limanı'na zaḫîre naḳli içün fermân ve tenbîh olınub emmâ limanlıḳ hevâda gelüb gitsünler deyü, bi-ḥamdi'llâhi teʿâlâ küffâruñ donanması ḳatî żaʿîfdür. Cümle donanmasın bozub deryâ ḳapudanı baş ḳapudan cümle donanması ʿaskeri ile ve kürekcisiyle ḳalʿada maḥsûrdur. Öyle olıcaḳ deryâ beglerine Çanaḳ Limanı'na gelmek âsân görinür. Bu defʿa iki üç kerre Ḥanya'dan Çanaḳ Limanı'na zaḫîre ve mühimmât getürilüb ve girü selâmet ile Ḥanya'ya vardılar.[2713] Bu defʿa küffâr-ı bî-dîn bunlara mâniʿ olmaḳ içün yedi pâre çekdiri gemisin donadub ve beş-altı ḳalyon daḫî ol ḥavâlîden eksük etmeyüb rûz-şeb küffâruñ yedi ḳıtʿa (çekdiri)[2714] gemisin ve üç ḳıtʿa fırḳatası Çanaḳ Limanı öginde gice-gündüz bu defʿa Çanaḳ Limanı'na gelmege[2715] deryâ begleri ḫavf idüb bu kerre Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa cümle aḥvâli bilür âdemler ile bu küffâruñ yedi pâre çekdiri gemisine çâre bulmaḳ içün bir-iki gün müşâvere idüb ʿâkibet Ḥanya'da oniki pâre ümerâ gemilerine başbuġ olan yararlıġı[2716] ve dilâverliġı meşhûr olan Memi Paşa-zâde

2709 P: 1078, 145b
2710 P: bir, 145b
2711 P: "bir kelle ve bir dil alub küffâr daḫî iki kelle olub ol küffârdan" 145b
2712 *Fındıklılı Mehmed Ağa*, I, 460'da anlatılmaktadır
2713 P: varıldı, 146a
2714 P: "çekdiri" 146a
2715 P: gelmek, 146a
2716 P: yararlıġiyle, 146a

Meḥmed Paşa'ya ḫaber gönderildi ki, işte Çanaḳ Limanı öginde küffâruñ yedi ḳıtʿa çekdiri gemisi rûz-şeb eksük olmayub ne dersiz. Sizüñle Ḥanya limanı'nda olan oniki ḳıtʿa çekdiri ile varsañuz inşâʾallâh küffâruñ yedi ḳıṭʿa gemisine żarâr iderdiñüz. Bu defʿa Memi Paşa-zâde ḫaber gönderdi ki, devletlü vezîr; bu ümerâ ḳullarınuñ gemilerinde olan "levendâdları ancaḳ gemilerinde olan"[2717] esîri ḥıfẓ ider. Eger bize, ordû-yı hümâyûndan her gemimüze eñ eḳall yüz âdem gönderirseñüz inşâʾallâhu Teʿâlâ ol küffâruñ yedi ḳıṭʿa gemisine cevâb iderüz. Ṣadr-ı aʿẓam daḫî ordû-yı hümâyûndan Rûm-ili'nüñ ehl-i tîmarından ikiyüz dilâver ve Yanya Alaybegisi'ni anlara baş ve her bir sancaḳdan beşer-altışar nefer alındı. Tamâmen ikiyüz "dilâver olub"[2718] **(120a)** "ve Anaṭolı eyâletinüñ cümle sancaḳlarından beşer-altışar âdem alınub anlar daḫî ikiyüz"[2719] âdem ile Ḳangırı[2720] Alaybegi'si bâşbuġ ve dergâh-ı ʿâlî yeñiçerilerinden dörtyüz dilâver iki ocaḳdan her yüz nefer bir baş ve muḳdim çorbacılar taʿyîn olınub ve cebecilerden ikiyüz dilâver anlara cebeciler çavuşı baş taʿyîn olınub ve ṣadr-ı aʿẓam sekbânlarından ikiyüz nefer bölük başlarıyla taʿyîn olınub ve bu cümleye Anaṭolı Beglerbegisi Ḫalil Paşa'yı ser-ʿasker taʿyîn idüb bu tedârikler ġâyetile maḫfî olub kimse bilmezdi ki bu ʿasker nereye gider ve gice ile ordû-yı hümâyûndan çıḳub Retmo'ya varılduḳda Memi Paşa-zâde daḫî oniki pâre çekdiri ile Retmo'da ḥâżır bulınub fi'l-ḥâl Ḫalil Paşa gemilere binüb ve ṣadr-ı aʿẓam muḳaddemâ Ḫalil Paşa'ya niçe defʿa böyle tenbîh ü teʾkîd itdi ki; zinhâr ṣaḳın olmaya ki eger yedi gemiden küffâruñ ziyâde ise yâḫud imdâd gelür görinür ise alarġa olasın size anlar yetişemez. Emmâ ancaḳ yedi gemiden firâr iderseñüz aṣlâ biriñüz saġ ḳurtulmaz ve zinhâr ṣaḳın olmaya ki gice üzeriñüze iki gemi ile daḫî küffâr gelürse[2721] alarġa olasız. Zîrâ kendüm gözümle gündüzün baḳsam gerEkim ki ḳanġı gemi çatar ve ḳanġı beg firâr ider anı göreyüm derüm ve bayraḳlarıñuz daḫî görürüm. Ben daḫî Çanaḳ Limanına varub giderüm hemân göreyüm sizi niçe ḥareket idersiñüz işbu **sene 1078 mâh-ı remâżân-ı şerîfüñ yigirmi beşinci** gicesi (5 Ramażân 1078/18 Şubat 1668). Ḫalil Paşa Retmo'da gemilere binüb ve ṣadr-ı aʿẓam daḫî ḳul ketḫüdâsıyle ol gice Çanaḳ Limanı'na varub ṣabâḥ olduḳda meger yedi pâre gemileri ḳarşu İstendiye Cezîresi ki Ḳandiye Ḳalʿası limanıdur, oraya varub meger küffâr-ı bî-dîn bu tedârikimüzden ḫaber-dâr olub ceneral-ı laʿîn ḳalʿadan biñ beşyüz kefere ile çıḳub gice ile varub İstendiye Limanında yigirmi pâre çekdiri başderdesiyle donadub ve mâûnelerde kürekcisin ve ḳalʿadan Ḥırvât ve inanduġı ʿaskerinden gemilere doldurub gice aḫşam vaḳtinden ṣoñra "ceneral-i laʿîn"[2722] yigirmi pâre çekdiri gemileriyle Çanaḳ Limanı'na dördünci sâʿatde gelüb Ḫalil Paşa ise Memi Paşa-zâde ile Çanaḳ Limanı'na ḳarîb bir sâʿatliḳ yerde **(120b)** Fodula Limanı'nda bekleyüb dururlardı. Küf-

2717 P: "levend-dâdları ancaḳ gemilerinde olan" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 146a

2718 P: "dilâver olub" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 146a

2719 P: "ve Anaṭolı; eyâletinüñ cümle sancaḳlarından beşer-altışar âdem alınub anlar daḫî ikiyüz" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 146a

2720 P: Kaşġırı, 146a

2721 P: gelür, 146b

2722 P: "ceneral-i laʿîn" yok, 146b

fâr-ı bî-dîn daḫî gice ile Çanaḳ Limanı öginden gecüb ve vaġla ara âteş virüb ve vaġlacılar bizüm gemilerimüze bir sâʿat evvel ḫaber virüb. Emmâ bilinmez gice küffâruñ ḳaç gemisidür. Ekṣer ẓann olınur ki ol yedi gemidür (ki)[2723] dâʾimâ ol eṭrâfda gezer ve ʿale'l-ḫuṣûṣ ʿAli Paşa'ya bu ḳadar tenbîh olınmışdur ki, zinhâr ṣaḳın üzeriñüze iki ḳıṭʿa küffâr gemisi daḫî gelür alarġa olasız[2724] ve ṣaḳın zinhâr ḳaravulsız durmayasın. Küffâr-ı bî-dîn Çanaḳ Limanı öginden gecüb Fodula Limanı'na doġru gemilerimüz üzerine varub "altıncı sâʿatde küffâr, gemilerimüz üzerine varub"[2725] ve ibtidâ küffâr illeri yedi gemisin gösterüb Ḫalil Paşa daḫî görür ki yedi pâre gemi gelür şikârdur deyü ṣadr-ı aʿẓamuñ fermânına baḳmayub kendüsi Ṭuraḳ Beg gemisinde idi. Bu kerre Memi Paşa-zâde'ye söyler ki; durma işte ben varub küffâruñ gemilerine çıḳarum. Memi Paşa-zâde daḫî; Paşa ḳardaşın gice ile düşman üzerine varılmaz ve ʿale'l-ḫuṣûṣ ṣadr-ı aʿẓamuñ daḫî fermânı yoḳdur. Ḫalil Paşa şikârdur deyü yedi pâre küffâr gemisine çata-çat yürüyüb bu defʿa Memi Paşa-zâde gördi ki, ser-ʿasker[2726] çatmaġa gitdi. Bunlaruñ cümlesi daḫî Allah Allah deyüb aṣlâ bir beg gemisi girü ḳalmayub cümlesi küffâruñ gemilerina çatub ve biri birin baġlayub bir sâʿat içinde küffâruñ gemilerinde can ḳalmayub fetḥ etmişler iken girüden onüç pâre küffâruñ çekdirmesi daḫî bunlara ḳarışub bizüm gemilerimüz ḳıyâsın itdiler. Küffâruñ mâûneleri geldi bu defʿa bu ḳadar gemilerimüz yorġun ve küffâruñ gemilerine burunları çatılu ve kimi baġlu. Memi Paşa-zâde'nüñ gemisine üç ḳıtʿa gemisi ṣarılub üçüne daḫî cevâb virüb küffâruñ iki gemisin söyündürüb Memi Paşa-zâde'nüñ daḫî gemisinüñ ḳayalığı ziyâde küffâruñ gemisine ṣaplanub ʿâḳibet kendü yedegi gelüb paşasınuñ gemisin baġlayub ve siyâ idüb ve yedek-i mezbûr daḫî Ṭuraḳ Beg'üñ gemisine varub imdâd ider. Ṭuraḳ Beg gemisi küffâruñ başderdesine ṣarılub ve başderdesin söyündürüb[2727] içinde müslüman esirleri[2728] birḳaç esîri (121a) ḫalâṣ etmiş iken küffâruñ iki gemisi daḫî gelüb başderdesin ḳurtarub ve Ṭuraḳ "Beg"[2729] gemisin küffâruñ gemisi ṣarub baġlayub ol iki gemiyle Ṭuraḳ Beg daḫî ceng idüb dururken Memi Paşa-zâde'nüñ yedegi ḳıyâṣ ider ki efendimüñ gemisidür bir ḥayli Ṭuraḳ Beg'e imdâd ider. Bu defʿa görür ki efendisinüñ gemisi degildür. Anlardan ayrılub efendisin görür ki üç gemi ile ceng ider. Bu daḫî üzerlerine varub Allah Allah ider. Memi Paşa-zâde daḫî görür ki yedegüm geldi. Ḥayli ġayretlenüb ve yedegine ḫaber ider, beni yedege al zîrâ dermân ḳalmadı. Yedek alur selâmete çıḳarur. Ṭuraḳ Beg görür ki levendâddan kimse ḳalmaz ve iş işden geçdi. Ḫalil Paşa'yı zor ile ṣandala atar ve birḳaç âdemisin bile ḳoşar. Var paşa ḳardaş bize oldı olacaḳ, ancaḳ sen serʿaskersin ve iki ṭuġlı paşasın, saña bir żarâr olmasın. Bu gemiden ḫayr ḳalmadı.

2723 P: "ki" 147a
2724 P: olasın, 147a
2725 P: "altıncı sâʿatde küffâr, gemilerimüz üzerine varub" yok, 147a
2726 P: ʿaskerimüz, 147a
2727 P: sövündürüb, 147b
2728 P: esîri, 147b
2729 P: "Beg" yok, 147b

Ṭuraḳ Beg'üñ gemisinde olan ḥayli[2730] ceng ider ve efendisine dimişler ki; mâ-dâm ki sen bu gemide saġsın, bizden saña ḥıyânet olmaz. Bu eṣnâda Ṭuraḳ Beg şehîd olur. *Raḥmetu'llâhi ʿaleyhi min*[2731] *cemîʿi enṣârihi'l-mü'minîn.* Pây-zanları kendüsini[2732] deryâya atub emmâ öbür[2733] begler gemileri cümlesi bir gûne ceng idüb aşlâ birisi ber girilmeyüb ṣadr-ı aʿẓam daḫî eşidürdi.[2734] Ol vaḳit kim[2735] "ve"[2736] vaġlalar ḫaber virdi. Dördünci sâʿatde küffâr gemileri geldi ve Fodula Limanı'na doġrı gitdi. Emmâ ḳalb ḳuvveti vardur ki Ḫalil Paşa gice düşmandan ḫaber-dârdur ve gice alarġa olur. Bu defʿa gice dördünci sâʿatde ṭoplar atılmaġa başladı. Ṣadr-ı aʿẓam ṭoplar ṣadâsın işitdükde ʿaḳlı başından gidüb ibtidâ sözi bu oldı ki; Ḫalil Paşa Ḫaḳdan bulasın ben saña böyle mi sipâriş itdüm? Gice ile mi ceng olur ve gice dördünci sâʿatde ata binüb ve ilġâr ile Fodula Limanı'na bir sâʿatde[2737] içinde gelüb liman-ı mezbûruñ ḥavâlisinde deryâda bir ʿaẓîm (ceng ve bir ʿaẓîm)[2738] Allah Allah ṣadâsı ve ṭôpu tüfeng ṣadâsından yer-gök ditrer. Küffâruñ gemilerinden fişenkler[2739] atulur Şâfiʿi vaḳtinden evvel ṣadâ kesildi. ʿAcabâ nice oldı ve nice olmadı. Gice ile Ṭuraḳ Beg'üñ bir fırḳatası ḳıyıya yanaşdı. **(121b)** Ne ḫaber deyü suvâl olınduḳda öyle cevâb virdiler ki ne ḫaber istersiñüz Ṭuraḳ Beg gemisi alındı ve Memi Paşa-zâde'i üç gemi ḳuşatdı. Mâûneler ve bu ḳadar küffâruñ çekdirmesi[2740] gelüb ḳarañluḳ göz gözi görmez. Öbür gemiler her birisi küffâruñ bir gemisine çatdı, bilinmez niçe oldı ve Ḫalil Paşa ḳulûfe ile ḳaraya çıḳdı. Öyle ḳıyâs olındı ki cümle on pâre beg gemisi alındı. Yarındası ṣabâḥ olduḳda yedi pâre gemilerimüz deryâ eteginde Retmo'ya[2741] ṭoġru gideyorken görindi. Beş gemimüzi küffâr aḫẓ idüb ve İstendiye Limanına getürürken Duraḳ (Beg)[2742] gemisinde Ḳara Meḥmed nâm dilâver geminüñ cebe-ḫânesinde ṣaḳlanub tamâm küffâr limanına geldükde şenlik itdükden ṣoñra Duraḳ Beg gemisi büyük gemi idi. Limandan üzerine seyr etmek içün küffâr üşündi idüb cebe-ḫâne anbarı ḳapusı ḳapalu dururken küffâruñ birisi; bire Türk aç ḳapuyı. Şimden ṣoñra bizüm limana geldüñ, çıḳ dışra. Bu maḥalde cebe-ḫâne anbarına ḳapanan Ḳara Meḥmed cebe-ḫâneye âteş virüb gemide olan cümle küffâr helâk (olub)[2743] ve yanında bir ḳalyon daḫî iḥrâḳ olub emmâ daḫî bilinmez kimüñ ve kimüñ gemisi alındı. Hele Duraḳ Beg gemisi bilindi. Zîrâ gicede daḫî andan âdem gelüb ḫaber virdi. Lâkin cümleden ziyâde maḥzûn olduġımuz Memi Paşa-zâde içündür. Bolayki ol nâm-dâruñ

2730 P: ḥayli, 147b
2731 P: meʿa, 147b
2732 P: kendüsi, 147b
2733 P: bir, 147b
2734 P: idi, 147b
2735 P: ki, 147b
2736 P: "ve" yok, 147b
2737 P: sâʿat, 148a
2738 P: "ceng ve bir ʿaẓîm" 148a
2739 P: fişek, 148a
2740 P: çekdirmeleri, 148a
2741 P: Resmo'ya, 148a
2742 P: "Beg" 148a
2743 P: "olub" 148a

"gemisi"[2744] ḫalâṣ olmış ola. İki günden ṣoñra Retmo'dan[2745] Memi Paşa-zâde'nüñ mektûbı geldi. Ḫalâṣ olan yedi pâre gemilerimüzde çoḳ şehîd ve yaralı vardur. Küffârdan daḫî bi-ḥamdi'llâh iki ḳat ziyâdedür. Taḳdîr böyle imişdür deyü Memi Paşa-zâde'nüñ ḫaberi geldükde be-ġâyet mesrûr olduḳ. Gerçi bizüm üç çekdiri ve iki ḳaliṭa boş âdemsiz gitdi. Emmâ küffârdan sekiz-ṭoḳuz ḳadar çekdirmesinüñ keferesi ḳırıldı. Ḳalʿadan çıḳan kefereler öyle ḫaber virdiler ki ḳalʿadan gemilere binen biñ beşyüz kefereden can ḳurtulmamış ve beşyüzi yaralı olub ve beş ṣandıḳ yapılub beş büyük ḳapudanlaruñ leşlerin Venedik'e doġrı göndermek içün ve ʿaẓîm keferenüñ maḥzunluġı vardur. El-ʿân ḳalʿadan çıḳan biñ beşyüz âdemden **(122a)** biri daḫî ḳalʿaya gelmemiş ve içlerinde söylenür ki; ne olındıki bu cengi etmemiş olaydıḳ baş ceneral ġâyetile yaralıdur belki mürd olmaḳ iḥtimâli vardur. Mâ-beynlerinde ʿaẓîm fısıldı vardur. Kimisi dir ki baş ceneral mürd oldı.[2746] Emmâ ceneral-i laʿîn içün yaralıdur veyâ mürd olmışdur diyeni ḳatl iderler ve kimisi daḫî dir ki mürd olmayaydı ḳalʿaya niçün gelmezdi. Emmâ inşâʾallâhu Teʿâlâ öyle añlanur ki mürd olmış ola. Eger mürd olmış ise küffâra ʿaẓîm ṭabanca urulmış olur. Eger deñizde Venedik'e bu ḳadar zamandan berü böyle bir iş olmamış olur ve kefere arasında ve gerek İslâm arasında öyle dirler ki bu on iki deryâ begleri küffâruñ yigirmi pâre gemisiyle itdükleri ceng bir târîḫde olmış degildür. Nice defʿa bu Venedik küffârı otuz ve ḳırḳ gemilerimüzi ṭopsuz ve tüfengsiz almışdur. Bizüm gemilerimüz ceng etmez dirler. Niçün ceng etmez ancaḳ ceng itdürür yoḳdur. Yaʿni bu on iki gemimüz küffâruñ yigirmi pâre gemisi ile gündüz ceng olaydı şüphe yoġidi nıṣfın fetḥ idüb ve nıṣfı firâr iderdi Allâhu aʿlem.

Baʿdehû Ḫalil Paşa gelüb ṣadr-ı aʿẓam'a buluşduḳda devletlü vezîr ḳabaḥat bendedür deyü ḳanım ḥalâl olsun. Devletlü vezîr üzerimüze küffâr gelür bir sâʿat evvel vaġlalardan ḫaber aldum ve ḳaravul daḫî ḫaber getürdi. Emmâ ġayretüm ġâlib olub gerçi fermân-ı şerîfiñüz yoġidi ki gice ile ceng idem. Taḳdîr-i Ḫüdâ böyle imiş, bunda ḳabaḥat bendeñizüñdür. Ṣadr-ı aʿẓam bu cevâbı didi ki, ser-dâruñ sözini tut, kim olursa olsun var yüri Ḫaḳ'dan bulasın kendüsin öldürmek murâd itdiydi. "**Fe'ṣfeḥi's-ṣafḥa'l-cemîl**" (K.K. 15/ 85)[2747] daḫî "**el-kâẓimîne'l-ġayẓa ve'l-ʿâfîne ʿani'n-nâsi va'llâhu yuḥibbü'l-muḥsinîn**" (K.K. 3/134)[2748] faḥvâsı üzre (terciḥ-i)[2749] ʿafv ile tercîḥ-i[2750] müstevcibi'l-ʿiḳâb ḥilm ü merḥamete mütebeddil olub manṣıbından daḫî refʿ eylemedi. *Raḥmetu'llâhi ʿaleyhi raḥmeten vâsiʿaten* **fî 30**[2751] **n** (Ramażân) **sene 78**[2752] (1078/1668).

2744 P: "gemisi" yok, 148a
2745 P: Resmo'dan, 148a
2746 P: olmışdur, 148b
2747 "...şimdilik onlara güzel muamele et."
2748 "...öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah'da güzel davranışda bulunanları sever."
2749 P: "terciḥ-i" 149a
2750 P: ġażab-ı, 149a
2751 P: 20, 149a
2752 P: 1078

ẒİKR-İ TEDÂRİK-İ MÜHİMMÂT-I CEDîDE

Muḳaddemâ sene-i âtiye içün lâzım olan zeḫâ'ir u mühimmât ve cebe-ḫâne ve ʿasker içün rikâb-ı hümâyûna telḥîṣ olınmuş idi. Bu defʿa pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretleri bi'ẕ-ẕât kendü taḳayyüd-i tâm (ile saʿy)[2753] idüb üç biñ nefer aşaġa bölükde sipâh ser-dengeçdileri yazdırub ve dört-beş yeñiçeri ʿaskerin yazdırdub[2754] ve Mıṣır ḳullarından biñ nefer olmaḳ üzre ve Şâm **(122b)** ḳullarından daḫî beşyüz nefer taʿyîn buyurub ve Marʿaş eyâletini paşasıyla maʿan taʿyîn buyurub ve deryâ ḳaleminde neḳadar zuʿamâ ve erbâb-ı tîmar var ise cümlesin Cezîre-i Girid'e taʿyîn buyurub ve bi'ẕ-ẕât pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretleri kendüsi Eġriboz'a gelmek ḳarâr idüb işbu şehr-i **Şevvâlüñ ibtidâsı** (1 Şevvâl 1078/15 Mart 1668) güni on ʿaded ḳalyon Mıṣır ʿaskeri ile Yalı Petre nâm limana selâmet ile gelüb ve maʿan iki biñ ḳanṭâr bârut ve çoḳ zaḫîre maʿan getürdi. Mıṣır ʿaskeri bu Girid Cezîre'sinüñ iḥyâcısı olub cezîre'i mâ-lâ-mâl iderler. Ve mâh-ı mezbûruñ **ikinci** güni gine Yalı Petre İskelesi'ne on ʿaded fırḳata İzmîr'den biñ ʿaded yeñiçeri ile selâmet ile gelüb. Ve yine mâh-ı mezbûruñ **beşinci** güni âsitâne-i seʿâdetden iki ḳalyon ve dört ʿaded kebîr şayḳa biñ ʿaded yeñiçeri ile ve ṭop-ḫâne mühimmâtı ile ve daḳîḳ ve sâ'ir lâzım olan mühimmâtile Yalı Petre İskelesine selâmet ile gelüb vâ-ṣıl oldılar ve ordû-yı hümâyûn ḥayât buldı. Ve yine şehr-i **Şevvâlüñ onuncı** güni Ḥanya Limanına iki ʿaded ḳalyon ve iki şayḳa âsitâneden müceddeden taḥrîr olınan cebeciler ve ṭopcıları biñ beşyüz nefer selâmet ile geldiler. Ve mâh-ı mezbûruñ **on beşinci** güni âsitâneden deryâ begleri ile ʿAbdü'l-ḳâdir Paşa yigirmi ʿaded çekdirme ile iki biñ nefer müceddeden taḥrîr olınan sipâhîler ile Ḥanya Li-manı'na selâmet ile geldiler ve maʿan el ḳumbarası mühimmâtı on biñ ʿaded ḳum-bara bârut ve ṭop mühimmâtı ve ṭop-ḫânede dökülecek ṭoplar içün baḳır ve sâ'ir âlât-ı seferiyye çoḳ eşyâ getürdiler. Sene-i âtiye içün bu seneden yigirmi ḳalʿa-gûb ṭoplar müceddeden cezîre ṭop-ḫânesinde dökülmek üzre ve on havan ṭopları daḫî cezîre'de dökülmek ve sene-i âtiye içün daḫî bu seneden ziyâde on biñ ḳadar âdem yazılub ve taʿyîn olınub ve on biñ ʿaded kebîr havan ḳumbaraları ve bunlara göre sâ'ir mühimmât daḫî ziyâde ve beş biñ nefer laġımcı ve beldâr Keyfî'den ve Panaluḳa'dan balyemez ṭoplar içün yigirmi biñ gülle dökülmek içün muḳaddemâ evâmir-i şerîfler gidüb ve cezîre'de ḳalʿa muḥâṣarasında küffâr-ı bî-dîn atduġı otuz biñ gülle cemʿ olınub ki bizüm ṭoplara **(123a)** olmaz maḫṣûṣ bu gülleler içün üç ʿaded ṭop dökülmek ḳarâr virilüb cezîre'de ṭop-ḫâne binâ olınduġı ʿaẓîm niʿmet oldı.[2755] İnşâ'allâh Cenâb-ı Rabbü'l-ʿâlemîn'den recâmuz budur ki bu Ḳandiye Ḳalʿası'nı İslâm'a naṣîb eyleye, âmîn *yâ Rabbe'l-ʿâlemîn*.[2756] İktiżâ ḥasebiyle ḥandeḳ başında olan ṭabyalarımuz ḳış içinde beklemek şarṭıyle dört yüz aşaġı bölük de ol-maḳ serdengeçdi sipâhîleri yazılub ve meterslerinde dururlar iken küffâr-ı bî-dîn

2753 P: "ile saʿy" 149a

2754 P: "ve dört-beş yeñiçeri ʿaskerin yazdırdub" bu cümlenin baş ve son kısımlarında "zâ'id" kelimeleri vardır, 149a

2755 P: olub, 149b

2756 P: ve bi-inâṣıri'l-müvaḥḥidîn, fazla, 149b

birḳaç defʿa laġımlar atub çoḳluḳ żarâr etmezdi. Emmâ işbu şehr-i **Şevvâlüñ onbeşinci** güni aḥşam namazından ṣoñra küffâr-ı bî-dîn bir laġım atub meẕkûr serdengeçdilerden[2757] altmış ḳadar âdem helâk itdi. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ içinde yine oṭaġ ḳurılub muḳaddemâ ḳış eyyâmında şedîd rûz-gârlardan ḳurulu durması mümkin degil idi yine ḳurıldı. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi beşinci** güni ṣadr-ı âʿẓam ṭop-ḫâneye varub altı ḳıtʿa ḳalʿa-gûb balyemez ṭop bir furundan dökülüb dökicilere oniki nefer ḫilʿat geydirilüb ve oniki donluḳ çuḳa ve bir kîse aḳçe iḥsân (olınub)[2758] ve yine mâh-ı mezbûrda daḫî ṭop-ḫânede beş ḳıtʿa balyemez ṭop dökülüb ancaḳ ol gün Defter-dâr Paşa varmış idi. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi sekizinci** gününde sipâh ocaġından yüz ʿaded tuvâna yigit laġım aġızların beklemek üzre onar aḳçe teraḳḳî ile yazılub ve silaḥ-dâr ocaġından daḫî yüz nefer tuvana yigit onar aḳçe teraḳḳî ile laġım aġızların beklemek üzre taḥrîr olındı. Sipâh ve silaḥ-dâr ocaġı Güllük ṭarafından muḥâfaẓa idüb aḥyânen baʿż dilâverler ḳalʿanuñ ḫahdeḳından bir mıḳlaḳ alub ṣadr-ı aʿẓam hużûrına getürürlerdi ve iḥsân alurlardı. Ve işbu mâh-ı **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yevm-i evvelinde** (1 Ẕi'l-ḳaʿde 1078/13 Nisan 1668) Ḥanya Limanına on bir fırḳata ve dört şayḳa zaḫîre ile memlû selâmet ile gelüb dâḫil olmışlardur ve on ḳaṭar deve daḫî getürmişlerdür. Baʿż[2759] ʿaskerî ṭâʾifesi Benefşe'den binüb getürmişlerdür. Ve mâh-ı mezbûruñ ikinci güni Ḳızl Ṭabya ḳarşusında deñiz yalısında üç ʿaded ṭop ḳonılub küffâruñ gelen ḳayıḳlarına mâniʿ olmaḳ **(123b)** içün ve otuz ẕirâʿ daḫî deñizi doldurmaḳ içün fermân olınub ol yeri doldurduḳdan ṣoñra inşâʾallâhu Teʿâlâ küffâruñ gemisi bir vechile yanaşmaḳa ḳâdir olmaz. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **onuncı** güni Mışır'dan gelen ʿasker alay gösterüb yigirmi beş ḫilʿat geydirildi, herkişi taḥsîn eyledi. Zîrâ Mışır ʿaskeri ḳadar silâḥına ḳâdir ve dâʾimâ işi güci ceng ü ḥarb âletlerine muḳayyed ve üsti başı paḳ hiçbir ʿasker bunlara mânend degildür. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **onyedinci** güni Edirne'den iki biñ sipâh serdengeçdiler gelüb alay gösterdiler ve serdengeçdi aġaları ḫilʿat geydiler. Ve bu eṣnâda daḫî biñ beşyüz nefer laġımcı ve beldâr gelüb anlar daḫî yoḳlama ṭarîḳıyle Defter-dâr Paşa öginden gecüb yoḳlandılar ve şehr-i meẕkûruñ **onsekizinci** güni Şâm ʿaskerinden beşyüz nefer tüfeng-endâz, dört ḳıṭʿa ḳalyon ile Ṭoplı[2760] Manastır nâm maḥalle selâmet ile gelüb vuṣûl buldılar. Ve mâh-ı mezbûrda "yine"[2761] Ḥanya Limanı'na âsitâneden dört ḳalyon buġdây ile memlû gelüb vâṣıl[2762] oldı.

Mektûb Âmeden-i ez-Ṭaraf-ı Cezâʾir:

Muḳaddemâ ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri Cezâʾir ve Tunus ve Ṭrablus Beglerbegi'lerinden ve ocaḳ iḫtiyârlarına ve dâʿîlerine mektûblar gönderilmiş idi

2757 P: serdengeçdiler, 150a
2758 P: "olınub" 150a
2759 P: Baʿża, 150a
2760 P: Toylu, 150b
2761 P: "yine" yok, 150b
2762 P: vuṣûl, 150b

ki, gelüb Girid Cezîresi eṭrâfından yarar gemileri ile dolaşub ʿasker-i İslâma biraz imdâd deyü mektûblar ile gönderilen Meḥmed Aġa işbu şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmisi**nde gelüb Cezâʾir ve Tunus ve Ṭrablus Beglerbegileri'nden mektûb getürüb cevâb göndermişler.

Mektup No: 77

Mekûb-ı Mîr-i Mîrân-ı Tunus

Devletlü ve seʿadetlü bu ḳullarına merḥametlü sulṭânum ḥażretleri tûtiyâ-yı erbâb-ı ḥâcât olan ḥâk-pâ-yı erbâb-ı baḫşlarına ṣad-hezâr tażarruʿ u niyâz ve ʿacz-i iftiḳâr birle yüzüm ve gözüm sürdükden ṣoñra Ḥaḳḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ devletlü sulṭânum ḥażretlerinüñ mübârek vücûd-ı şerîflerine âfât-ı semâviyye ve arażiyyeden maṣûn u maḥfûẓ idüb seʿâdet-i devletlerin ve ẓıll-i ḥimâyet-i cibilliyetlerin bu ʿabd-i ʿinâyet muʿtâdları üzerinden **(124a)** dûr u zâʾil eylemeye bi-ḥurmeti ḥatemi'n-nebiyyîn. Benüm mürüvvetlü ve merḥametlü sulṭânum mâh-ı Şevvâlüñ âḫirine ḳarîb sulṭânum ḥażretlerinüñ ṭaraf-ı bâhir-i'ş-şerîflerinden Meḥmed Aġa ḳulları sulṭânımuñ mübârek mektûb-ı şerîfleriyle vârid ü nâzil olub fetḥ ve ḳırâʾat olınduḳda Tunus ocaġında olan yarar ve tüfeng-endâz olan ʿaskeri ve cenge yarar gemileri mükemmel ve müretteb iḫrâc etmege Cezîre-i Girid'de olan ġuzât-ı müslimîne deryâ ṭarafından imdâd u muʿâvenet etmek içün devletlü ve seʿâdetlü ve merḥametlü sulṭânum ḥażretlerinüñ fermân-ı şerîfleri "ṣâdır olmaġın Meḥmed Aġa ḳulları vuṣûlinde beş pâre gemileri limanda ḥâżır u müheyyâ olmaġın Sulṭânum ḥażretlerinüñ fermân-ı şerîfleri üzre"[2763] Girid Cezîre'sine doġrı mütevecciḥ ve revâne olub Girid eṭrâfında dolaşub gezerken Mıṣır yolında iẕbândudlar üzerinde Yalı Petre'ye ḳarîb Malṭa'nuñ üç dâne ḳorṣan gemisi Cezâʾir'üñ bir bâzergân gemisin alub götürüb giderken bi-emri'llâhi Teʿâlâ ocaġuñ beş pâre gemileri üzerlerine rast gelüb merḳûm Cezâʾir gemisin ellerinden ḫalâṣ idüb ve Malṭa ḳorṣan gemilerinden birisin daḫî bi-luṭfi'llâhi Teʿâlâ alub bundan ṣoñra birḳaç eyyâm ol eṭrâfda dolaşub (gezerken)[2764] ṣuları ve ẓaḫîreleri ḳalmayub[2765] bi'ż-żarûrî girü mekânlarına ʿavdet idüb bu cânibe vuṣûl bulduḳda teʾḫîr itmeyüb ʿale'l-ʿacele gemilerüñ ṣaḳat olan yerlerin oñarub ṣuların ve zaḫîrelerin alub devletlü ve seʿâdetlü sulṭânum fermân-ı şerîfleri üzre mâh-ı **Cemâẕiye'l-evvelüñ evâsıtında** on pâre cenge yarar gemileri mükemmel ve müretteb ve tüfeng-endâz gemiler ile Girid Cezîre'si eṭrâfında gezüb dolaşmaḳ içün müteveccih ve revâne olmışlardur. Bâḳî (emr ü)[2766] fermân devletlü ve seʿâdetlü Sulṭânum ḥażretleriniñdür. ***Bende-i Muḥammed. Mîr-i mîrân-ı Tunus***.

2763 P: "ṣâdır olmaġın Muḥammed Aġa ḳulları vuṣûlinde beş pâre gemileri limanda ḥâṣır u müheyyâ olmaġın Sulṭânum ḥażretlerinüñ fermân-ı şerîfleri üzre" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 151a

2764 P: "gezerken" 151a

2765 P: ḳalmamaġın, 151a

2766 P: "emr ü" 151a

Mektup No: 78

Mektûb-ı Mîr-i Mîrân-ı Ṭrablus

Devletde yektâ ve seʿâdetde bî-hemtâ olan ʿızzetlü ve seʿâdetlü ve şecâʿatlü ve faẓîletlü ġâzi-i fî-sebîli'llâh sulṭânum ḥażretlerinüñ ḥâk-pâ-yı kimyâ-ʿayârlarına rû-yı ʿubûdiyyet-mâlîde ḳılınduḳdan ṣoñra maʿrûż-ı bende-i bî-vücûd ve zerre-i nâ-bûd budur ki, elṭâf-ı mâ-lâ nihâyelerinden bu ḳulları aḥvâli **(124b)** istifsâr buyurılmaḳ sezâ buyurılursa *bi-ḥamdihî subḥânehû* ve teʿalâ mürüvvetlü sulṭânımuñ sâye-i seʿâdetlerinde vücûd-i bî-vücûdımuz niʿam-i ʿâfiyetde mevcûd olub rûz-şeb üzerimüze farż olan seʿadetlü ve ʿaẓemetlü ve şevketlü pâd-şâh-ı cem-câh-ı encüm-sipâh-ı felek-dest-gâh ḥażretlerinüñ devâm-ı ʿömr-i devlet ve ḳıyâm-ı ḫıyâm-ı farḳ-ı şevket ü saṭvetleri edʿiyyesi evrâd-ı ezkârından ṣoñra ḫâṣṣaten seʿadetlü ve mürüvvetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ daḫî izdiyâd-ı ʿömr ü devlet ve ir-tifâ-ʿı ḳadr-i seʿâdet-dâreynleri eṣniyesine bi'ṣ-ṣıdḳ ve'l-iḫlâṣ müdâvemet ve muvâẓabet üzre oldugımuz, żamîr-i münîr-i ʿâlem-ârâlarına ḫafî ve pûsîde buyurılmaya. Ġıbbe-mâ eymen-i evḳât ve eşref-i sâʿatde mâh-ı **Şevvâlü'l-mükerremüñ onbirinci** güni Meḥmed Aġa ḳulları mektûb-ı şerîf vâcibü't-teşrîfleri ile Ṭrablus-ı ġaye-vuṣûli müyesser olub mażmûn-ı seʿadet maḳrûnında münderic buyurılan lâl-i gevher-niṣârları ḳırâʾat olınduḳda ġuzât-ı mücâhidîn ve kümât-ı müvaḥḥidîn ıṣġâ eyledüklerinde cümlesi ber ser ü çeşm semʿan ve ṭâʿaten cümlesi fî-sebîli'llâh cân u göñülden ġazâ vu cihâda ṭâlib ü râġıb olmışlardur. Benüm seʿâdetlü ve mürüvvetlü (sulṭânum)[2767] bu ḳulları dîn-i mübîn ve seʿadetlü pâd-şâh-ı rû-yı zemîn ḥażretlerinüñ uġur-ı hümâyûn-ı nuṣret-ḳarînelirene malımuz ve başımuz fidâ idüb inşâʾallâhu Teʿalâ evvel bahâr-ı ḫuceste-âṣârda (gemileriñüzi)[2768] âteş-fişân ṣâʿiḳa-girdâr ṭoplar ve tüfeng-endâz cengci dilâverân-ı ṣaff-şiken ile donadub maḥall-i meʾmûreye irsâl olınur. Benüm sulṭânum bu diyârda olan ʿulemâ ve ṣuleḥâ ve meşâyiḫ-i murâbıṭîn ile şeb ü rûz Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd *ʿazze ṣânuhû* ve Teʿâlâ ḥażretlerinüñ der-gâh-ı ʿızzetlerine tażarruʿ u niyâzdan ḫâlî degildür. Allah *sübḥânehû* ve Teʿalâ ʿan-ḳarîbi'z-zamân âsân vechile fetḥ-ı cemîl-i rûzî ḳılub ümmet-i Muḥammed (a.m)'i[2769] sevindüre. Bâḳî fermân sulṭânımuñdur. ***Bende-i Oṣmân. Mîr-i Mîrân-ı Ṭrablus.***

Mektup No: 79

Bu[2770] daḫî Cezâʾir Beglerbegisi olan İsmâʿîl Paşa'nuñ mektûbıdur

ʿAdâletlü[2771] ve mürüvvetlü ve bu ḳullarına ʿâlî himmetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ mübârek türâb-ı aḳdâmlariyle kuḫl-i dîde-i aḥbâb (-ı mesned-i aṣḥâb)[2772] ve melce-i erbâb-ı münâcâtdur. Hezâr-ʿözrile rû-yı mâlîde ḳılınub ẕeyl ü

2767 P: "sulṭânum" 151b
2768 P: "gemileriñüzi" 151b
2769 P: "a.m" 151b
2770 P: Bir, 152a
2771 P: Seʿâdetlü, 152a
2772 P: "ı mesned-i aṣḥâb" 152a

dest-i şerîfleri taḳbîl ḳılınduḳdan ṣonra seʿâdetlü sulṭânum **(125a)** ḥażretlerinüñ baḥr-i mürüvvetleri temevvüc idüb bu ḳulıñuz aḥvâlinden süvâl-i şerîf buyurılursa; el-ḥamdüli'llâhi'l-meliki'l-müteʿâl şeb ü rûz üzerimüze edâsı vâcib ü farż olan devâm-ı ʿömr-i devlet-i pâd-şâhî ve ḳıyâm-ı ʿızz ü refʿat-i şehin-şâhî deʿâvâtına iştiġâl üzre olduġımuzdan mâ-ʿadâ seʿâdetlü sulṭânumuz ḥażretlerinüñ izdiyâd-ı ʿömr ü devlet ve irtifâ-ʿı ḳadr-i rifʿatleri evrâd-ı[2773] vird-i zebânımuz olduġı ʿılm-i şerîfiñüze ḥafî buyurılmaya. Baʿde edâ-i merâsim-i ʿubûdiyyet, benüm mürüvvetli sulṭânum bu ḳulıñuza ve vilâyetde vâḳîʿ fuḳarâ ḳullarıñuza irsâl buyurılan emr-i şerîfiñüz mâh-ı **Ẕi'l-ḥicce-i şerîfüñ ikinci** cumʿa güni Meḥmed Aġa ḳulıñuz yediyle eymen-i evḳâtda vârid olub der-ʿaḳab cümle ocaḳ iḫtiyârları ve sâʾir ʿasker-i żuʿafâ ve vilâyet-i müftî ve ḳâżî ve ʿulemâ ve fuḳârâsı ḥużûrlarında taʿẓîm ü tekrîm-i tâmmile ḳırâʾat olınub, her ne ki fermân buyurılmuş ise semiʿnâ ve eṭaʿnâ emr-i şerîfiñüze imtiṣâlen yüzimüz üzere daḫî olursa varılmaḳ cümlemüze vâcibü'l-edâı bulıruz. Keşke[2774] herbirimüzüñ yüz biñ canı ve başı olaydı ki varub cihâden fî-sebîli'llâh bu ġazâ-i kübrâda[2775] din-i devlet uġurına fidâ idek. Ve lâkin bu vilâyetün aḥvâli sulṭânum ḥażretlerinüñ maʿlûm-ı şerîfidür. Cânib-i baḥrî envâʿından ʿadüvv-i dîn ü küffâr-ı bed-âyin ve cânib-i berriy-yi Aʿrâb ve ḳabâʾil[2776] ve niçe eşkiyâları vâḳiʿ bir ser-ḥad memleketidür.

Bâ-ḥuṣûṣ sene **ḫams ve sebʿîn ve elf Muḥarremü'l-ḥarâminde** (Muḥarrem 1075/Temmuz 1664) küffâr-ı ḥâk-sâr-ı Fransız *hezemehumu'llâh* ṭarafından yüz elli ḳıṭʿa mükemmel ve müretteb gemileri ʿale'l-ġafle gelüb Cezâʾir tevâbiʿlerinden Ḥacîl nâm vilâyeti urub cebren ve ḳahren ḳabâyillerin[2777] elinden alub ḳabż idüb ḥattâ burclar binâ itmege ṭaşların ve kireçlerin gemiler ile getürüb taʿcîlen burclar yapdırub ve metersler tedârik idüb her ṭarafına dest-dırâzlıḳ ḥukmin icrâ etmege mübâşeret (icrâ)[2778] ider olduḳda bu ḳulıñuz ve ʿasâkir fuḳarâ ḳullarıñuz ġayret-i İslâmiyye[2779] (riʿâyet)[2780] idüb ḳaradan ve deryâdan üzerlerine varılub der-gâh-ı bî-niyâza niyâz ile nuṣref ṭalebiyle küffâr-ı duzaḫ-ḳarîn ile muḳâteleye muḳâbil olınub nice günler ʿaẓîm ceng ü cidâl ve ḥarb ü ḳıtâlden ṣoñra ʿinâyet-i Rabbânî ve luṭf-ı Ḥaḳḳ-ı ṣamedânî "ile"[2781] **(125b)** ẓâhir ü bâhir (olub)[2782] İslâm'a ḳuvvet ü nuṣret ve küffâra ḳahr-i hezîmet maḳdûr olub bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ devâm-ı devlet-i pâd-şâhîde vilâyet-i mezbûruñ fetḥi müyesser olub yine ke'l-evvel dest-i İslâm'a dâḫil olındı. Lâkin ol maʿrekede çoḳ gemilerimüz telef ve ʿaskerüñ ekṣeri daḫî şer-bet-i şehâdet nûş etmişlerdür.[2783] Ve ḥâlâ deryânuñ ġarbî cânibinden üç ḳıraluñ do-

2773 P: evrâd-ı mihr derbânımuz, fazla, 152a
2774 P: Keşki, 152a
2775 P: ekberde, 152a
2776 P: ṭarafından ḳabâʾil-i Aʿrâb, 152a
2777 P: ḳabâyillerinüñ, 152b
2778 P: "icrâ" 152b
2779 P: İslâmiyyeye, 152b
2780 P: "riʿâyet" 152b
2781 P: "ile" yok, 152b
2782 P: "olub" 152b
2783 P: içmişlerdür, 152b

nanma gemileri Cezâʾir'e gelmek ḳaṣdına furṣat gözledüb dururlar. Ve bu sene-i mübârekede daḫî mevcûd olan gemilerimizüñ ekṣeri şiddet-i rûz-gâr sebebi ile deryâ seferinde helâk olub düşmanuñ olur olmaz gemileri ile muḳâbil[2784] olacaḳ yararca gemilerimüz ḳalmayub ḥattâ Meḥmed Aġa ḳulıñuz bu cânibe teşrîf buyurduḳlarında baḳiyye ḳalan ḥurda gemilerimüz ḳuvvet-i lâ-yemût maʿîşetleri (ecli)[2785] içün deryâ seferine gitmiş bulundılar ve ʿaskerüñ ekṣeri daḫî ḳuluñ mevâcibi taḥṣîline ʿâdet-i ḳadîme üzre maḥallerimüz ile ṭaşra çıḳmış bulındılar. Vilâyetde âzâdum ḳaldugı ecilden cevânib-i erbeʿasından ḥıfẓ u ḥırâset içün vilâyet-i pâd-şâhî şimdiki ḥâlde köhne ve pîr ve iḫtiyâr aġalar ve begler oldılar. İḫtirâzımuz olmayaydı vilâyetüñ saġîri ü kebîri ve ḳavî ve żaʿîfi cümleten fermân buyurılan maḥalle yüzimüz üzre varılmaġa saʿy-ı belîġ muḳarrer idi. Bu sebebden işbu yaḳınlarda[2786] varılmaġa cürʾet mümkin olmayub ancaḳ her ṣubḥ u mesâda Ḥaḳḳ *subḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri sulṭânımuz ḥażretlerine muʿîn u ẓahîr olub fîmâ ḳarîb İslâm'a ḳuvvet ü nuṣret ve küffâra ḳahr (ve)[2787] hezîmet-i rûzî ḳılub fetḥ u futûḥâtı müyesser ide deyü düʿâ-i ḥayrdan ġayri iḳtidârımuz olmadugı maʿlûm-ı seʿadet buyurıla. Fe-emmâ evân-ı ḥarîfde inşâʾallâhu Teʿâlâ deryâdan gemilerimüz gelür ve ḳaradan maḥallîlerimüz gelür ve vilâyetde bir miḳdâr ʿasker görinür olur. Ol zamân mevcûd olan gemilerimüzi ʿalâ ḳaderi'l-imkân donadub varmaları muḳarrerdür. Vâḳiʿ olan aḥvâl Sulṭânum ḥażretlerine ʿarż olındı. Bâḳî fermân der-i ʿadlüñdür. ***Bende-i İsmâʿîl.***

Muṣâru'n-ileyh Ḳapucıbaşı Meḥmed Aġa Cezâʾir'e ve Tunus'a ve Ṭrablus'a gidüb gelmesi kâmil bir sene murûr idüb ancaḳ Tunus gemilerinden on ḳadar ḳalyon gelüb bir iki ay ḳadar Rodos'da ve gâhî Saḳız'da eglenüb aṣlâ **(126a)** Ḥanya ve Benefşe öginden uġramaġa ḳâdir olmadılar. Girü vaṭanlarına gitdiler ve yine tekrâr Edirne'den ḥaṭṭ-ı[2788] şerîfle ḥaseki ve der-ġâh-ı ʿalî ḳapucı başı taʿyîn olınub Cezâʾir'li ve Tunuslı ve Ṭrabluslı bir gün evvel Girid Cezîresi'ne imdâde gelüb yetişmeliriçün fermân ṣâdır olub inşâʾallâhu Teʿâlâ yaḳîn ḳırḳ pâre ḳalyon ile gelmeleri ümîd olınur. Ve işbu şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmi beşinci** güni Ṭrablus ḳalyonları altı ḳıṭʿa mükemmel ḳalyon Girid Cezîresi'nde fülân[2789] nâm maḥalle gelüb ve dört-beş dâyîleri ordû-yı hümâyûna biraz pîş-keş ile gelüb ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri bunlara ḫilʿat geydirüb ve ḫoş geldiñüz deyü vâfir iltifât idüb ve kendülere tenbîh buyurdılar ki, varub Selânîk ve Eġriboz ve Benefşe etrâflarında dolaşub gezsünler. Zîrâ ol eṭrâfda Gorçu nâm laʿîn üç ḳıtʿa ḳalyon ve iki fırḳatasiyle ümmet-i Muḥammed (a.m)[2790] üzerine müstevlî olub gâhî meẕkûr-ı laʿîn ḳaraya ʿasker döküp niçe müslümanları esîr ider imiş. Bolayki ele getüresiz. Luṭf-ı Ḥaḳḳ'ile ele getürilürse pâd-şâhımuzuñ ʿaẓîm luṭfına maẓhar olursız. Dâyîler daḫî cân u bâş

2784 P: muḳâbele, 152b
2785 P: "ecli" 152b
2786 P: ayaḳlarda, 153a
2787 P: "ve" 153a
2788 P: ḥaṭṭ-ı, 153a
2789 P: Girid Cezîresi nâm, 153a
2790 P: "a.m" 153a

üzerine hemân bizi düʿâdan unutmayub iş oldur ki Allah oñara ve girü ḳalyonlara revâne oldılar. Ve işbu şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmi altıncı** güni Vezîr-i mükerrem Ḳapudan Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa donanma-yı hümâyûn ile Girid Cezîresi'nde Fodula nâm limana selâmet ile gelüb ʿasker ve cebe-ḫâne ve sâʾir getürdügi levâzımı ṣabâḥ vaḳtinden ikindüye cümlesin boşaldub ve yine ol gün aḫşam vaḳtinde Ḳandiye Ḳalʿası öginde alarġaca gecüb Rûm-ili ḳollarına revâne oldı. Selânîk'de ve Benefşe'de ve Egriboz'da olan levâzımı getürmesine taʿyîn olındı. el-Ḥamdüli'llâhi Teʿâlâ Ḳapudan Paşa yanaşduġı Fodula Limanı, ordû-yı hümâyûna dört-beş sâʿat[2791] yer olub ordû-yı hümâyûna levâzım naḳli âsân oldı. Maḥall-i mezbûra yanaşduġı[2792] sebebi, küffâr-ı bî-dîn donanması ile gelüb Ḥanya Limanın ḳapaduġındur. Cenâb-ı Bârî'nüñ iḥsânı ile selâmetle gelüb ve Ḳandiye Ḳalʿası öginden gecüb küffâr-ı bî-dîne görindi. Cümle ʿasker-i İslâm çadırlarından ve meterslerinden seyr idüb aġlayaraḳ düʿâ itdiler. **(126b)** Ve Yanıḳ Aḥmed Paşa ve Ḳapudan Murad Paşa zamânından berü donanmamuz buraya ayaḳ başmamışdur deyü herkes sürûr buldı. Geldügi eyyâm rûz-ı Ḫıżr'dan ṣoñra altı gün idi. Maḥall-i mezbûra Defter-dâr Aḥmed Paşa varub buluşdı ve ṣadr-ı aʿẓamdan teẕkire ve selâm getürdi ve ziyâde tenbîh olındı ki Selânîk'de olan yigirmi biñ gülle ve oniki biñ kebîr ḳumbara bârut bir gün evvel varub inşâʾallâh selametle gele. Zîrâ muḥâṣara zamânı geldi ve ʿumûm üzre ʿasker-i İslâm meterse giremez. Mâ-dâm ki bir kerre daḫî donanma-yı hümâyûn gelince Allah Teʿâlâ ʿasker-i İslâm'a furṣat u nuṣret iḥsân eyleye, âmîn *yâ Rabbe'l-ʿâlemîn*. Ve bu eṣnâdâ âsitâne-i seʿâdetden beşyüz elli ḳadar laġımcı bir kebîr ḳalyon ile taḫmîl olınub eṣnâ-i güzâretde üç ay murûr idüb geldi. Ümîdi gelmiş iken bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ yigirmi birinci** güni Yalı Petre nâm maḥalle selâmetile geldi ve maʿan bir şayḳa zaḫîre memlû geldi.

RUCÛʿ BE-ḤİKÂYET-İ AḤVÂL-İ BAṢRA[2793]

Muḳaddemâ sene **sitte ve sebʿîne ve elf** (1076/1665) târîḫinde Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḥażretleri Nemçe seferinden manṣûr Edirne'ye ʿavdet ve vuṣûl bulduġı eṣnâlarda Venedik keferesinüñ üzerine daḫî varmaġa sefer tedârikin görür iken Başra valisi Ḥüseyin Paşa ṭarîḳ-ı ʿisyâna sülûk ve iṭâʿat-ı emr-i pâd-şâhîden iʿrâż idüb, beş-on biñ ḳadar sekbânile Ḳorna Ḳalʿası'nda oturub Başra memleketin bi'l-külliye kendüye iṭâʿat itdürüb celâliyyeti semʿ-i hümâyûna vâṣıl olduḳda muşâru'n-ileyh Ḥüseyin Paşa üzerine ʿasker varması lâzım olduġı ve Başra, Ḳorna ve añа tâbiʿ olan ḳalʿa ve ḳaryeleri Ḥüseyin Paşa'dan aḫẕ ü ceẕb olınmaḳ ve kendüsi ile mutâbaʿatı olanlaruñ vucûdların dünyâdan refʿu inʿidâm etmek murâd-ı pâd-şâhî ḳarîn-i irâdet-i sübḥânî olmaġile vâli-i Baġdâd olan İbrâhîm Paşa ser-ʿasker naṣb olınub ve Diyâr-ı Bekr ve Ḥaleb Şehr-i Zol ve ol eṭrâfda olan ümerâ ve

2791 P: sâʿatlik, 153b
2792 P: yanaşduġınuñ, 153b
2793 *Mehmed Râşid Efendi*, I, 147-148'de anlatılmaktadır.

beglerbegiler ve Baġdâd ḳulı ve ḳapu ḳulundan müceddeden iki biñ miḳdârı nefer İbrâhîm Paşa ile taʿyîn olınub ve iki üç balyemez ṭop ile Baġdâd'dan ḳalḳub Ḳorna Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb **(127a)** altmış gün ḳadar ceng ü ḥarb olub ḥandeḳı görmek müyessser olmayub ancaḳ Ḥüseyin Paşa ile ṣulḥ olub be-hersene yüzbiñ ġuruş pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine irsâl eyleye deyü bunlar daḫî görürler ki Ḳorna Ḳalʿası metîn ve almasından meʾyûs olduḳda[2794] bi'ż-żarûrî bu minvâl üzre ṣulḥ iderler. Ve Ḥüseyin Paşa ketḫüdâsı Yaḥyâ Aġa rehn olur. ʿAsker-i İslâm girü Baġdâd'a gelür.[2795] Yahyâ Aġa'ʾi âsitâneye gönderüb bir sene murûr itdükden ṣoñra yüz biñ ġuruş Ḥüseyin Paşa rikâb-ı hümâyûna göndermedüginden yine Ḥüseyin Paşa üzerine (ser-)asker[2796] taʿyîn olınub işbu **biñ yetmiş sekiz** (1078/1667-68) târîḫinde Baġdâd Paşa'sı olan Firârı Muṣṭafâ Paşa'ki muḳaddemâ firâr etmiş idi ve ṣadr-ı aʿẓam efendimüz Aḥmed Paşa zamânında meydâna çıḳub ḳabaḥatlerin pâd-şâhımuzdan recâ ve ʿafv itdirüb bu eclden laḳabı Firârî Muṣṭafâ Paşa oldı. Muşâru'n-ileyh Baġdâd Paşası "idi".[2797] Ser-ʿasker taʿyîn olınub ve maʿan Diyâr-ı Bekr ve Şâm Beglerbegisi ve Şehr-i Zol ve Yeñi Ḳapu'ya çıḳan iki biñ yeñiçeri ve Kürdistân'dan biraz ʿasker ve ol etrâfda olan ümerâ ve begler gemiler taʿyîn olınub iki üç ḳalʿa-gûb ṭoplar ile Baġdâd'dan ḳalḳub kemâ fi'l-evvel Ḳorna Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb ve rehn olan Yaḥyâ Aġa Başra Beglerbegisi olmaḳ üzre maʿan taʿyîn olınub gidüb muşâru'n-ileyh Yaḥyâ Aġa'yı Başra'lı ve ol ḥavâlîde olan reʿâyâ ve sâʾir nâs kendüsinden ḫoşnûd olduḳları ḥasebiyle Başra Beglerbegiligi kendüye iḥsân olındı.

Mektup No: 80

Muşâru'n-ileyh Firârî Muṣṭafâ Paşa Ḳorna Ḳalʿası'n ve Başra vilâyetin ve birḳaç küçük ḳalʿa aldugın Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa ḥażretlerine iʿlâmen gönderdügi mektûbı ṣûretidür

Cezîre-i Girid'de ʿasker-i İslâm meters'de iken gelmişdür **fî 22 Ẕi'l-ḳaʿde sene 1078** (22 Ẕi'l-ḳaʿde 1078/4 Mayıs 1668). Seʿâdetlü ve mürüvvetlü ve ʿâlî himmetlü ve bu ḳullarına merḥametlü sulṭânum ḥażretleri. Ḥâk-pâ-yı şerîf, merâm-ı baḫşlarına rû-yı ʿubûdiyyet mâlîde veche-i bendegî fersûde ḳılınduḳdan ṣoñra maʿrûż-ı bende-i bî-vücûd budur ki Ḥaḳḳ *ṣubḥânehû* ve Teʿâlâ devletlü efendüm sulṭânum ḥażretlerinüñ vücûd-ı lâzimi'l-vücûdların kendü ḥıfẓ u emânında idüb hemîşe livâ-i fetḥ u nuṣretlerin küşâde ve manṣûr ve aʿdâ-yı dîn ü devletlerin mün-kesir ü maḳhûr ḳılub sâye-i seʿâdetlerin bu ḳulları üzerinden dûr eylemeye **(127b)** *bi-ḥaḳḳi seyyidi'l-murselîn.* Bu ḳulları işbu sedd-i sedîd-i ʿIrâḳ-ı ʿArab u ʿAcem olan Baġdâd-ı ḫayru'l-bilâduñ[2798] lâzime-i umûr-ı ser-ḥaddiye ve sâʾiri gördükden ṣoñra bundan aḳdem Başra eyâletine Muṭaṣarrıf Ḥüseyin nâm şakînüñ rıfz u ilhâdı

2794 P: olduḳdan, 154a
2795 P: gelüb, 154a
2796 P: "ser" 154b
2797 P: "idi" yok, 154b
2798 P: bilâd, 154b

ve ʿadem-i inḳiyâdı sebebiyle ḥukûmetinden refʿ ve evlâd u ensâbiyle ḳamʿ ve eyâlet-i mezbûreʾi Yaḥyâ Paşa ḳullarına iḥsân ve bu ḳulların naṣîbi içün taʿyîn ve fermân buyurulmaġın ṣâdır olan fermân-ı ḳażâ-ceryân mûcibince mâh-ı **cemâẓiye'l-âḫiruñ yedinci** güni Ḳuşlar Ḳalʿası ṣaḥrâ-yı vaḳiyyeden meʾmûr olan vüzerâ-i ʿiẓâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve ʿasâkir-i nuṣret-encâm ile ḥareket ve ḳaṭ-ʿı menâzil ve ṭay-yı merâḥil iderek mâh-ı merḳûmuñ yigirmi beşinci güni intihâ-i ser-ḥadd-i[2799] Baġdâd olan ʿArca'ya vuṣûl ve ʿaskerüñ ḥalf ü emâmı irişmek içün ve Yaḥyâ Paşa'nuñ Cezâʾir'le gelmesinde intiẓârı içün yedi gün anda naṣb-ı ḫıyâm ve nüzûl olınub andan daḫî mâh-ı **Recebüñ ikinci** güni nehżat idüb mütevekkilen ʿale'llâh ve müsteʿînen bi'r-rasûl menzil-be-menzil Manṣûriyye'ye dâḫil olduġımuzda cezîre-i merḳûma ehâlisi geldüklerinden[2800] ġayri ḳaba-i ʿinâdı pûş ve deryâ-yı muʿânedetleri ḫurûş idüb taḥassün-i cedâvîl ve enhârlarına maġrûr ve şaḳî-i mezbûruñ kiẓb-i âlûd olan ḳavl ü ʿahdine murûr olmaları ile "**ḳul eṭîʿu'llâhe ve eṭîʿu'r-resûle ve uli'l-emri minküm**" (K.K. 4/59)[2801] aḥkâmına ʿadem-i inḳıyâm[2802] ve ḥakimleri olan Yaḥyâ Paşa'nuñ emân ve istiḳbâline ʿinâd ve sene-i sâbiḳa mânend-i Manṣûriyye'den ilerü geçilmez deyü istikbâr ve şeceʿatlü pâd-şâhımuzuñ saṭvet-i fâhir[2803] ve şehr-yârlarından ḫaber-dâr olmaduḳları ecilden bi-ḥasebi'l-iḳtiżâ cezâları virilür ḳaṣdiyle dâr u diyârların ve ḳılaʿ u bıḳâların "**yuḫribûne büyûtehüm bi-eydîhim**" (K.K. 59/2)[2804] fehvâsınca kendi elleri ile iḫrâḳ-bi'n-nâr ve hedm-i sükûf-ı cidâr etmeleri ile bir daḫî dâmen-i ġayret-i dermeyân ve siyâḳ-ı himmeti ʿuryân bi'l-cümle ʿasâkir-i ẓafer-nişân ile Cezâʾir içinden yürüyüb göz irmez pertev-i ḫurşîde yer virmez eşcâr-ı nâ-maḥṣûrların teber-i Ferhâdî ile ḳatʿına cidd ü cehd-i ʿamîḳ divlere geçid virmez cedâvîl-i bî-nihâyelerin ḫâr u ḥaşak[2805] ile memlû ve yine **mâh-ı Şaʿbânuñ ikinci** güni Dârîsed nâm maḥalle bir sâʿat ḳarîb yerde nüzûl olınduḳda ol gün ṭâʾife-i bed-efʿâlden ve gürûh-ı pür-melâlinden[2806] bir dil aḫz olınduḳda sedd-i mezbûruñ **(128a)** illerisünde Nehr-i ʿAmîḳ'uñ ḳafasında Ḥüseyin nâm bâġînüñ aḳrabâsından Mîr Maḥmûd nâm şaḳîʾi başbuġ idüb altı biñ miḳdârı tüfeng-endâzuñ ḫandeḳlerde meters ve rûy-ı Fırât'a yüz miḳdârı merâkib ve meşâḫıḳ-ı baḥrîlerin murtefî ve cenge âheng idecegin ḫaber virmekle ol gice âlât-ı ceng ü cidâl ve tertîb-i ḥarb ü ḳıtâl ḥâżır u âmâde ve ʿale'ṣ-ṣabâḥ Şehr-i Zol ve Âmid vâlîleri vezîrân-ı mükerremân Kenʿân Paşa ve İbrâhîm Paşa ve Yaḥyâ Paşa ve Muṣul vâlisi Mûsâ Paşa ve Raḳḳa vâlîsi Dilâver Paşa ḥażretleri ve dergâh-ı ʿâlî ve yerli yeñiçerileri ve Baġdâd'uñ göñüllübân yemîn ü yesâr ṭâʾifesi ve bu ḳullarınuñ daḫî iki biñ miḳdârı tüfeng-endâz ve mükemmel ḳapumuz ile mevâżıʿ-ı ʿadîdeden tertîb üzre Fırat'uñ ḳarşu yaḳasından der-gâh-ı Kibriyâya tevekkül ve

2799 P: "ve" fazla, 155a
2800 P: gelmedüklerinden, 155a
2801 P: Ayetteki "ḳul" lafzı fazla; "Allah'a ve Rasulüne ve sizden olan ulu'l-emre idarecilere itaat edin."
2802 P: inḳıyâd, 155a
2803 P: ḳâhire, 155a
2804 P: "...öyleki evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle harab ediyorlardı..."
2805 P: ḥaşaḳ, 155b
2806 P: melâlden, 155b

ervâḥ-ı enbiyaya tevessül iderek muḳâbil aʿdâya ve nehr-i ʿuẓmâ ḳarşu yaḳasına varılub ve alay ṭopların çekdirüb ve tüfeng-endâzları meters-i mânend-i sazlıḳ içine girilüb ceng ü cidâle ikdâm u ḥarb[2807] u ḳıtâle ihtimâm idüb, ṣabaḥdan beyne'ṣ-ṣalâteyne degin yedi sâʿat ṭôp-ı ṣâʿiḳa- gir-dâr ve benâdîḳ-ı âteş-bâzlar ṭolu mânend-i ṭarafeynden yaġdırılub bir miḳdâr ʿasker-i nuṣret-âṣârdan mecrûḥ olduḳda dilâverân-ı meydân ve müberezân-ı şecâʿat-nişân "**yüṯebbitu'llâhu'l-leẕîne âmenû bi'l-ḳavli'ṯ-ṯâbit**[2808]" (K.K. 14/27) "**ve yecʿalu'llâhu ʿale'l-müʾminîne sebîlâ**" (K.K. 4 /141)[2809] âyet-i pür-beşârete[2810] iʿtimâden bir uġurdan gül-bâng-i Muḥammedî getürüb ʿasâkir-i ḍâll ve cünûd-i ḥabâṯet-meʾâlüñ taḥaṣṣun eyledükleri ṭâbur ve ḥandeḳ-i ʿamîḳ maḳhûrlarına yüriyüb ve seyelân iden nehrüñ bir yanına baḳmayub ʿuryânen hücûm itdüklerinde ṭaraf-ı Ḥaḳ'dan şiʿa-i bed-şenîʿalaruñ ḳalublarına ruʿb düşüb "**men necâ bi-reʾsihî fe-ḳad rubiḥ**"[2811] mâ-ṣadaḳın pîşvâ idinüb firâr etmeleri ile ʿasker-i İslâm-ı nuṣret-naṣîb ḳafalarından irişüb biñ beşyüzden mütecâvizüñ şemşîr-i ġâziyân ile sîneleri şaḳḳ ve üç-dört yüzden mütecâvizi deryâ-yı Fırât'a ġarḳ, bâḳîsi sefîne-i kerîhelerine irâdet-i Bârî birle mürġ-ı eclden "**innemâ nüʾeḫḫirühüm li-ecelin maʿdûd**" (K.K. 11/104)[2812] faḥvâsınca birḳaç gün mehl buldılar. Biz daḫî irtesi ḥareket idüb sene-i sâbiḳada ceng eyledükleri Nehr-i ʿAnter dimekle meşhûr olan **(128b)** maḥalde daḫî ceng iderler ḳaşdı ile Cezâʾir'üñ içerüsinden ʿubûr olınmışdur ki bir niçe zamân, melâʿîn-i bî-dîne gûşmâl virilüb meʾvâ-yı menhûslarına maġrûr olub ve elsine-i nâsda ḍurûbü'l-miṣâl olmaḳ içün ibtidâ-i Cezâʾir'den intihâsına deg onyedi miḳdârı sâʿatlik yolı ʿasker-i İslâm şeb ü rûz "pîl-i peçe efken ile"[2813] bî-nihâye olan cedâvîl ve enhârların sedd iderek otuzbir günde nehr-i mezbûre vuṣûl bulub ve anda yigirmi pâre sefîne ile cisr ḳurub nehr-i mezbûruñ ḳarşu yaḳasında nüzûl. Ol gice ṣabâḥa ḳarîb birḳaç biñ tüfeng-endâzı içerü ṭarafından taʿyîn ve ṭaşra çöl ṭarafından sür[2814] ṭarzı melâʿîn-i bî-dîni yoḳlayıraḳ gidilüb muḳaddemâ müşâhede eyledükleri ṣadameden ve ʿasker-i ḫûn-rîzüñ tîġ-i pürrânları ḫavfinden bir yerde ârâm itmeyüb Sevil nâm maḥalde pîşvaları olan bâġînüñ yanına gitmeleriyle biz daḫî ol gice Ḳorna nâm ḥiṣâr-ı üstüvâruñ muḳâbili olan ve cânib-i yemîni Şoş nâm mevżıʿa ḳonub ve ol sâʿat iki balyemez ṭop ve dört şâhî ḫûn-baranları çekdürdüb ve Şehr-i Zol vâlisi vezîr-i

---

2807 P: ḥurûb, 155b

2808 P: "fi'l-ḥayâti'd-dünyâ" 155b; "Allah Teʿâlâya sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar..."

2809 P: Ayetin doğrusu; " velen yecʿale'llâhu li'l-kâfirîne ʿale'l-müminîne sebîlâ". "...ve kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir."

2810 P: belâġatüñ beşâretine, 155b

2811 P: "rabiha" olarak harekelenmiş. 156a
Şiir şu şekildedir:
el-leylü dâcin ve'l-kibâşü tentetıḥ
ve men necâ bire'sihî fe-ḳad rabiḥ
Hafız Ebî Ubeydü'l-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-emsâl*, Beyrut, 1980, s,249

2812 P: Ayetin doğrusu; " ve mâ nüʾeḫḫiruhû illâ liʾecelin maʿdûd" dur. "Biz onu (kıyamet gününü) sadece sayılı bir müddete kadar bekletiriz."

2813 P: pîl-i peçe efken ile" yok, 156a

2814 P: sürgün, 156a

Mükerrem Kenʿân Paşa ḳarındâşımuzı[2815] ve Raḳḳa vâlîsi Dilâver Paşa ve Baġdâd'uñ göñüllüyân-ı yemîn ṭâʾifesi ve bir oda dergâh-ı ʿâlî yeñiçerileri ve beş bayraḳ ṭâʾife-i sekbânımuzdan taʿyîn idüb ve ol gün ḳalʿaʾi dögmege mübâşeret olınduḳda sene-i sâbiḳada ḳonılan Ḳorna Cezîresine ʿasker-i İslâm[2816] ʿubûrı içün âteş-i tâb-şitâbile onyedinci günde yüzüç[2817] pâre sefîne ile cisr ḳurub[2818] ramâżân-ı şerîfüñ ġurresinde ḳarşu yaḳaya gecüb burcleyni binâ olmış ḳalʿa muḳâbili maḳarr-ı ḥıyâm-ı ʿasker-i İslâm olınduḳda câh-ı Bâbil'e mümâṣil olan ḫandeḳ-i ʿAmîḳ ḳurbında dergâh-ı ʿâlî ve yerlü yeñiçeri ve sekbân ve ṣaruca ḳol-be-ḳol meterslere ḳoyub ve cevânib-i erbeʿadan dört ʿaded balyemez ve sekiz ʿaded şâhî ḍarb-zen ḳodurılub âvâze-i dâr-ı dâr-gîri dervâze-i çarḫ-ı esîre ulaşdırılmaġile melâʿîn-i bî-dîn ceng ü âşûbuñ sehminden ve ṭôp u tüfengüñ vehminden burclar üzerinde be-denlerden baş göstermege canları ḳalmayub velâkin Zeke ṣuyı ḳarşusından imdâd-ı ʿasâkir ve irsâl-i zeḫâʾirleri gelmekden ḫâlî olmamaġile şaṭṭ-ı mezbûrı ḳarşu geçmek **(129a)** müstaḥsen görülmegin ʿubûr-ı ʿasker-i İslâm içün çitler urulub ve körükler yapılub ve yigirmi "miḳdârı"[2819] ḳayıḳlar ḳızaḳ ile ḳaradan çekdirilüb ve ḫandeḳler ḥufr itdirilüb sel geldükde ḥufr olınan arḳda ṣu çıḳub ol maḥalden ẕikr olınan şaṭa çıḳarub[2820] ve Diyâr-ı Bekr vâlisi vezîr-i muḥterem İbrâhîm Paşa ḳarındâşımuzı eyâleti ile ve biñ üçyüz mikdârı sâġ ḳol göñüllüleri ile sekbânımuz maʿan taʿyîn idüb mevżı-ʿı meẕkûrdan ʿubûrları vaḳtinde ṭâyifeʾi duzaḫ ḳurbında şaṭṭ-ı meẕkûrenüñ ḳarşu yaḳasında atlu ve piyâde ʿaskeri ḫaber alub ʿubûrlarına mâniʿ ve cenge ḳaṣd eyledüklerinde biz daḫî cümle ḳapumuz ʿaskerin ḳafaların-dan alay ile imdâd gönderüb bu vechile ʿubûrı mümkin olmaduġından boş yere ʿavdet-i düşmen ruḥṣat olmayub, ʿaskere taḳviyet ve ḥaşma dehşet iki-üç biñ atlu ʿasker bir uġurdan ḳalʿaya gül-bâng-i Muḥammedî ile (yürüyiş etmeliri ile)[2821] meterslerimüzde olan ʿasker daḫî hücûm ve ḫandeḳleri kenârına bayraḳlar diküb[2822] gürûh-ı menḥûsuñ ṭaşra[2823] ceng ḳaṣdında olan ʿaskerleri[2824] ḳalʿada maḥṣûr olan ṭâʾife-i eşirrâya dönüb imdâd etmeleriyle ol gün, iki ṭarafdan daḫî ẓa-fer müyesser olmayub ancaḳ bayraḳlar ḫandeḳlar kenârına varub ve âşikâre meterslendüklerinden ṭâʾife-i nekbet temevvüc "idüb ve cünde"[2825] müstevlî olub iki gün ceng ve muḳaddemâ görilen tedârik ve mühimmât ve taʿyîn olınan ʿasker-i İslâm ile vezîr-i müşâru'n-ileyh evvelki mevżiʿdan iki sâʿat aşaġa tekrâr taʿyîn idüb ʿavn-i "Ḥaḳḳ"[2826] birle ʿubûrları müyesser ve Ḥüseyin şaḳînüñ atlu ve tüfeng-endâz ḳarşularından muḳâvemet ḳaṣdın gösterdükleri maʿlûmımuz olmaġın ol maḥalde

2815 P: ḳulların, 156a
2816 P: İslâmuñ, 156a
2817 P: üçyüz, 156b
2818 P: ḳurdurdub, 156b
2819 P: "miḳdârı" yok, 156b
2820 P: Zeke şaṭına, 156b
2821 P: "yürüyiş etmeliri ile" 157a
2822 P: dikilüb, 157a
2823 P: ṭaşrada, 157a
2824 P: ʿaskeri, 157a
2825 P: "idüb ve cünde" yok, "hirâs" 157a
2826 P: "Ḥaḳḳ" yok, 157a

ḳalʿada maḥṣûr olan ṭâʾife-i eşirrâya ʿavn ü Ḥaḳḳ ile ẓafer bulmaḳ tedbîrin idüb ve bizümle meterslerde olan dergâh-ı ʿâlî ve yerli yeñiçeri aġaların ve sekbân iḫtiyârların ve bölük başıların çaġırdub ve kendi âdemlerimüzi daḫî âgâh idüb ʿale'ṣ-ṣabâḥ yürimege niyyet ve ḫandeḳlerinden[2827] ḳazmalar ile geçmege ʿazîmet olınacaġın taşmîm ve cümlesi ḥâżır u âmâde olmaḳ içün ʿaẓîm teʾkîd olınmaġın ertesi, **Ramażân-ı şerîfüñ onikinci** gün yevm-i cumʿada ki; "yevm-i"[2828] ʿîdi'l-müʾminîndür, ṣalât-ı fecr edâsından ṣoñra herkes ḫaber-dâr **(129b)** ve âgâh ve sipâriş ve ḳavl ü ḳarârda intibâh üzre olduḳlarında üçer yaylım ṭôpı ḍarb-zen ve tüfengi ʿadüvv-şiken mânend-i bârân üzerlerine yaġdırılub "**ve emṭarnâ ʿaleyhim maṭaran fe'n-ẓur keyfe kâne ʿâḳibetü'l-mücrimîn**" (K.K. 7/84)[2829] mısdâḳınca bu vechile ḥarb u ḳıtâl ve ceng ü cidâl pür-sûz ve iştiġâl olınduḳda "**ve inne cündenâ lehümü'l-ġâlibûn**." (K.K. 37/173)[2830] "**Ve kâne ḥaḳḳan ʿaleynâ (naṣru'l)**[2831] **-müʾminîn**" (K.K. 30/47) vaʿd-i şerîfi[2832] bâhir olmaġın aʿdâ-yı bed-fercâm üzerine hücûm ve ṣadâ-yı Allah Allah ve nidâ-yı "**naṣru'n-mina'llâh**" (K.K. 6/13)[2833] ve beşâret-i "**ve fetḥu'n-ḳarîb**" (K.K. 61/13)[2834] sem-ʿi semek-i simâke ve ġûş-i çarḫ-ı eflâke çıḳub bir uġurdan yüriyiş olınduḳda aʿdâ-yı bed-endîş ġâziyân-ı İslâmuñ şiddet-i ġulüvv ve hucûmın muḳarrer bildüklerinde ḳalub maʿṣiyet-âlûdelerine raʿb u recfe[2835] düşüb bunda daḫî ḳarârın firâra tebdîl idüb "**fe-hezemûhüm bi-iẕni'llâhi**" (K.K. 2/251)[2836] muḳteżâsınca bir yerde ḳarâr dutmayub ʿasker-i (nuṣret-encâm)[2837] sedd-i sedîd-i Baṣra olan Ḳalʿa-i Ḳorna üzerine elviye-i dîn-i mübîn ve iʿlâm-ı şer-ʿi metîn dikilüb ve ḳafâ-yı aʿdâ-yı menhûse düşüb "**ḳul len-yenfeʿukümü'l-firârü in-ferartüm mine'l-mevti evi'l-ḳatli**" (K.K. 33/16)[2838] mışdâḳınca ṭavâʾif-i münhezîmîden[2839] niçe biñ şîʿasınuñ lâşe-i maʿṣiyet-pîşeleri ve ṭuʿme-i şemşîr-i ʿadüvv-i tedmîre ve ṣaṭṭuñ[2840] üzerinde daḫî biñ beşyüz miḳdârı ġarḳ u tedmîr ve biñ neferden mütecâviz ẕeker ü inâṣı esîr ü bend olub pîşvâları olan merdûduñ cebren getürdigi bî-cürümleri âzâd ve bâḳîleri ḳatl olınub, aʿmâl-i şenîʿalarınuñ şemeresi olan cezâları bi-menn-i iḳbâl-i pâd-şâhî ve ḳût-i ḳâhir-i şehin-şâhî virüldükden ṣoñra eyâlet-i Baṣraʾya meʾmûr olan Yaḥyâ Paşa ḳulların meʾmûr olan vüzerâ ḳarındâşlarımuz bendeleri ile maʿan gönderilüb naṣb itdirilmişdür. Benüm seʿâdetlü sulṭânum ʿavn-i Ḥaḳḳ birle cümle işler kerâmetlü pâd-şâhımuzuñ yümn-i himmet-i mülûkâneleri ve keṣîrü'l-mürüvvet olan sulṭânımuñ ḫayr düʿâları berekâtiyle sühûletile fetḥ u tesḫîr müyesser olmışdur. Meʾmûr-i vüzerâ-yı ʿiẓâm ve mîr-i mîrân ve sâʾir ʿasker-i İslâm ḫôb u râ-

2827 P: ḫandeḳlerden, 157a
2828 P: "yevm-i" yok, 157a
2829 P: " ve üzerlerine (taş yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu."
2830 "Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir."
2831 P: "naṣru'l" 157a; "..mü'minlere yardım etmek de bize düşer."
2832 P: kerîmi, 157a
2833 "..Allah'tan yardım.."
2834 "..yakın bir fetih."
2835 P: raḫîme, 157b
2836 P: "şonunda Allah'ın izniyle onları yendiler.."
2837 P: "nuṣret-encâm" 157b
2838 P: "(Rasûlüm! De ki, Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıḳyorsanız...)"
2839 P: münhezimînden, 157b
2840 P: ṣaṭuṭuñ, 157b

ḥatı terk, velî-yi niʿam-ı ʿâlem olan kerâmetlü pâd-şâhımuzuñ uġur-ı hümâyûnlarından ẕerre ḳadar ḳuṣûr itmeyüb kemâl mertebe iḳdâm-ı tâm ile ḫiẕmetleri sebḳat etmişdür. Allah *sübḥânehû* ve Teʿâlâ sebḳat iden ḫiẕmetleri muḳâbelesinde ʿaṭiyye-i pâd-şâhîye daḫî sulṭânum ḥażretlerinüñ elṭâf-ı **(130a)** cemîlelerine maẓhar eylemek muḳadder ide. Ḥaḳḳ *sübḥânehû* ve Teʿâlâ şevketlü ve mehâbetlü pâd-şâhımızuñ aʿdâların hem-vâre maḳhûr idüb sulṭânum ḥażretlerinüñ daḫî bed-ḫâhların hemîşe münkesir ü müdemmir idüb meʾmûr olduḳları sefer-i nuṣret-eşerin ḫayrlıḳ ile itmâmın müyeser ḳılub, sâye-i humâsâyelerin bu ḳulları üzerinden dûr eylemeye, *bi-ḥaḳḳ-ı Muḥammed'in "ʿaleyhi's-selâm"*[2841] *ve ʿâlihî ve ṣahbihî ecmaʿîn*..

Benüm devletlü sulṭânum maʿrûż-ı bende-i bî-vücûd budur ki, bundan aḳdem Baṣra seferi içün ḥaṭṭ-ı[2842] hümâyun-ı şevket-maḳrûn ṣâdır olduḳda Ḥüseyin nâm-ı şaḳînüñ mesmûʿı olduḳda cümle emvâl-i erzâḳın ʿAcem ḫanlarından Nevrûz Ḫân'a gönderüb Ḳorna Ḳalʿası'nuñ fetḥ u teshîri ʿavn ü Ḥaḳḳ birle şevketlü pâd-şâhımuzuñ ḳabża-i ḫusrevânîlerine vuṣûlinde merdûd-ı ebed-ḳarâr[2843] itmekle Duraḳ Ḥoyra[2844] ve Behbehân Ḫanlarına müstaḳillen âdemler irsâl olınub, şaḳî-i mezbûruñ firârı der-i devlete ʿarż olınduḳda ṭaleb-i fermân buyurılursa mâ-beynde münʿaḳid olan ṣulḥ u ṣalâḥa muġâʾir emvâl-i erzâḳda bir nesnesi żâyiʿ olduġından ġayri kendüsini aḫẕ idüb ḳaçırmayasız deyü mektûblar taḥrîr olınmış idi. Ḥâlâ Ḥoyra[2845] Ḫânı'ndan mektûb gelüb Duraḳ Ḫân'ı Nevrûz Ḫân yanında birḳaç atlusı ile ḳalduġın ve ʿAcem şâhına anda olduġın ifâde ve cevâbı geldükde bu ḳullarına iʿlâm idecegini işâret ve biraz Baṣra reʿâyâsı Ḥoyra[2846] olduġın taḥrîr itmekle Baṣra'da iken emân-nâmeler irsâl olınmışdur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ pâd-şâhımızuñ eyyâm-ı ʿadâlet-encâmlarında sâʾirleri gibi anlar da gelürler. Benüm devletlü sulṭânum bâġî merḳûmuñ rikâb-ı hümâyûna irsâli fermân buyurılursa der-i devletden şâh-ı ʿAcem'e bu ḳulların taʿyîn buyurılmaḳ lâzımdur. Eger Baṣra'da olan mezâriʿ u enhâr ve gümrük ve ṭamġa ve ḫânân ve ḥammâmân ve dükâkin ve iḥtisâb ve boya-ḫâne ve sâʾir mîriyye'ye müteʿallıḳ olan eşyâ ve Ḥüseyin şaḳînüñ emlâk-ı serâyları ve evlâd-ı ensâblarınuñ ve tevâbiʿatlerinüñ ḫanları ve bâġât-ı ʿaḳârları, Baġdâd muḳâṭaʿaları gibi her sene maḳṭûʿ virülürse defter irsâl olınan altı biñ ḳuluñ mevâcibleri virüldigünden mâ-ʿadâ yüzbiñ ġuruş rikâb-ı hümâyûna irsâlden ġayri Baṣra vâlîlerine daḫî ḥayli ḳalemiyye ḥâṣıl olur. Ancaḳ fenn-i defâtirde mâhir ü taḥrîrâta ḳâdir âsitâne-i saʿâdetden bir ḳulları irsâli lâzımdur. **(130b)** Mışır mânendi bir eyâlet-i ʿaẓîmdür. Benüm seʿâdetlü sulṭânum fermân-ı ḳażâ cereyân üzre Baṣra ve Ḳorna ve Ḳoban (ve)[2847] Manṣûriyye Ḳalʿalarına neferât fermân buyurılmış idi. Rikâb-ı hümâyûna gönderilen defter mûcibince altı biñ miḳdârı

2841 P: "ʿaleyhi's-selâm" yok, 158a
2842 P: ḥaṭṭ-ı, 158a
2843 P: ebedî firâr, 158a
2844 P: Ḥoyza, 158a
2845 P: Ḥobra, 158a
2846 P: Hobra, 158a
2847 P: "ve" 158b

(ḳul)[2848] olmayınca żabṭ u rabṭı ṭavâʾif-i Rafiż ve Şîʿa'dan mümkin olmayub ve ehl-i sünnet ve cemâʿata müstevlî olub çekilen zaḥmetden ġayri vilâyet-i mezbûre daḫî bâġî elinde olacaġı müşâhedesi evvelki vâḳiʿ ḥaldür. Rikâb-ı hümâyûna ʿarż olınduġı üzre sulṭânum ḥażretlerinüñ daḫî ḥâk-pâ-yı merâm-ı baḫşlerine ʿarż olınmışdur: Benüm merḥametlü sulṭânum (kendüyi ister)[2849] bu sefere Yaḥyâ Paşa'nuñ vecḥen mine'l-vucûh bir imdâd fâʾidesi olmayub ehâli-i vilâyetden ve Cezâʾirli'den yoġmış. Der-i devletde eyledügi daʿvâsı bir lâf-ı güzâf imiş. Baġdâd'a dâḫil olduġında Ḳorna ve Baṣra'ya degin gelince bir kimse[2850] yanına gelmeyüb ve emânına baḳmayub ve bir mektûbı ile bir ferd gelmişdür. Hele el-ḥamdüli'llâhi Teʿâlâ pâd-şâhımuzuñ eyyâm-ı ʿadâletlerinde ve sulṭânımuñ zamân-ı ṣadâretlerdinde aña daḫî iḥtiyâc olmayub efendimüñ ḫayr düʿâsı berekâtiyle it-mâm-ı ḥiẓmet olmışdur. Ḥażret-i Rabbu'l-ʿâlemînden niyâz iderüz ki seʿâdetlü sulṭânımuñ her işin âsân (eyleyüb ʿan)[2851] ḳarîbi'z-zamân Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ fet-ḥin göstere. Bâḳî emr-i fermân sulṭânum ḥażretlerinüñdür. **Bende-i Muṣṭafâ bî-riyâ.**

Mektup No: 81

Telḫiş-nâme-i Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa Be-Rikâb-ı Humâyûn Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ kendü eliyle müsvedde eyledügi telḫîş ṣuretidür

Ḥaḳḳ *subḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri, şevketlü ve ʿaẓemetlü pâd-şâhımuñ rûḥ-ı ʿâlem olan vücûd-ı hümâyûnları[2852] ḥaṭâ vu ḫâṭırlardan maṣûn u maḥfûẓ (idüb),[2853] serîr-i seʿâdet-maṣîr-i ṣâḥib-ḳırânîlerinden dâʾimâ ẕevḳ u ṣafâ ile kemâl bi[2854] eyleyüb sâye-i seʿâdetlerin ʿâmme-i ʿibâdu'llâh üzerinden biran zâʾil eylemeye, âmîn, (bi-ḥaḳḳ-ı)[2855] *seyyidi'l-enbiyâ-i ve'l-murselîn*. Şevketlü ve kerâmetlü pâd-şâhum, işbu şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdeti'ş-şerîfenüñ yigirmi beşinci** (25 Ẕi'l-ḳaʿde 1078/7 Ma-yıs 1668) güni, Ḳapudan Paşa ḳulları donanma-yı hümâyûnları ile gelüb Fodula Limanı nâm maḥalle yanaşub ve getürdügi mühimmâtı ve ʿaskeri çıḳarub ve maḥall-i mezbûr açıḳ yer olmaġın yine ol gün aḫşam vaḳtinde Ḳandiye Ḳalʿası ögine gelüb eñine doġrı açılub gitmişdür. ʿAlemi ʿâlem-şumûllerine ḫafî degildür "ki",[2856] muḥâṣaranuñ ehemm ü elzemi bârut ve gülledür. Anlar ise Selânîk İskelesi'ndedür. Ḥâlâ Ḳapudan Paşa **(131a)** ḳullarınuñ semti olmaduġından ġayri donanma-yı hümâyûnları gemileri daḫî memlû olmaġın bu defʿa Selânîk'den bir nesne ḳaldıramamışlar. Bunlar ise müstevfî gelmedükce ḳalʿa dîvârına el urulmaġa mübâşeret olunsa ibtidâ mühimm olan laġım ve ṭop içün bârutdur.[2857]

2848 P: "ḳul" 158b
2849 P: "kendüyi ister" 158b
2850 P: kimesne, 158b
2851 P: "eyleyüb ʿan" 158b
2852 P: humâyûnların, 159a
2853 P: "idüb" 158b
2854 P: pir, 159a
2855 P: "bi-ḥaḳḳ-ı" 159a
2856 P: "ki" yok, 159a
2857 P: "ve" fazla, 159a

Bârut olmadıḳça maṣlaḥat olamaz.[2858] Ḥâlâ ḳapudan ḳullarına mektûb yazılub tenbîh olınmışdur ki, yigirmibeş ḳıṭʿa beg gemisin Selânîk'de olan bârut ve gülle ve ḳumbara dânelerin ḳaldırmaḳ içün gönderüb ve adada ayaḳsız gemilerde olan beldârı çekdirir gemilere alub birgün evvel sâḥil-i[2859] cezîreden yanaşılması mümkin olan yere ẕikr olınan mühimmâtı İṣâl eyleye. Bundan aḳdem cezîre'ye mühimmât döküb gideli ḳırḳ güne ḳarîb olıyor. Taḥrîr-i ʿubûdiyyet-nâme eṣnâlarında hemân kelimesi emniyesinde iz. Allâh Teʿâlâ selâmet birle îṣâl eyleye. İnşâʾallâhu Teʿâlâ bu defʿa daḫî gelüb ẕikr olanan mühimmâtı selâmet birle İṣâl itdükde, fermânları olan serdengeçdileri naḳl itmek vesâʾir baḳâyâ mühimmâtı içün tenbîh olınur. Bârut ve gülle yetişmedükce ḫiẕmete mübâşeret müşkil oldugından ve Devlet-i ʿAliyyelerinde ʿasker şimdilik kifâyet miḳdârı cezîreye vâṣıl olub muṣammem olub ceng-i ḥarbe mübâşeret olınduġı eṣnâda müceddeden ʿasker gelmesi ġuzât-ı İslâm ḳullarına mûcib-i taḳviyet olmaġın bu defʿa mühimmât-ı beldâruñ baḳiyyesi evvel gelüb vâṣıl olması tercîḥ olınub serdengeçdiler defʿa-i ṣâniyeye ḳaldugı maʿlûm-ı mulûkâneleri oldıḳda emr ü fermân pâdşâhımuñdur. Kerâmetlü pâd-şâhum, muḳaddemâ ʿarż olınduġı üzre ḳalʿanuñ şarḳı ve ġarbı ṭaraflarına ṭoplar vażʿ olınub, ḥâlâ gündüzlerde ve gicelerde büyük gemi ḳalʿaya gelemeyüb, ancaḳ ay ḳaranluḳlarında küçük ḳayıḳ ḳaraltısı az olub teşḫîṣ olınmaduġından gâh ve bî-gâh gelmeden ḥâlî degildür. Ve geçen sene olan muḥâṣarada düşmen-i dînüñ içerde keṣreti ve vefreti oldugından nâṣî ʿasker ayırub Güllük'de meters yolın yüridüb ḳalʿaya ıracıḳ mertebe başḳa ḳul etmege imkân olmamış idi. Bu sene li'llâhi'l-ḥamd melâʿinde evvelki mertebe keṣret olmayub ġuzât-ı İslâm sene-i sâbiḳadan himmet-i hümâyûnları ile daḫî ziyâde olmaġın bu defʿa Güllük'de başḳa ḳol ayrılub liman ṭarafına ḳarîb olan ḳalʿa ṭabyasına doġrı meters yolın yüridüb[2860] **(131b)** ve liman aġzına ḳarîb ṣuya berâber toplar vażʿ olınmaḳ içün bir ḳıṭʿa ṭabya daḫî mübâşeret olınmışdur. Himmet-i hümâ-hemtâlariyle maḥall-i mezbûre ṭop ḳonduḳdan soñra gicelerde küçük ḳayıḳ daḫî limana gelmeden ḳalur. Ancaḳ Ḳızl Ṭabya taʿbîr[2861] olınur maḥal ki, ḳalʿanuñ cânib-i ġarbîsidür, ânuñ öginde vażʿ olınan ṭoplar biraz dolay[2862] şeklidür. Deryâ kenarına munbasıṭ olmaġın uzaḳ düşmişdür. Gice ḳarañlugında küçük ḳayıḳ gelüb ḳalʿanuñ dîvarına yanaşmaḳ mümkin olmaġile ḳumbara, havan ile atılur meşʿal şekli rû-yı deryâ-yı aydınlıḳ ider. Zift ve kükürd ve güherçile ile memlû büyük ṭoplar iḥdâṣ olınub gicelerde gâh-be-gâh atdırılub deryâsınuñ muḥâfaẓasıyla kemâl-ihtimâl olınmaḳ üzredür. Bunlardan mâ-ʿadâ Ḳızl Ṭabya öginde deryâ muḥafaẓasiçün vażʿ olınan ṭoplardan ḫayli illerü ve rû-yı deryâsın muḥâfaẓaya جيان جسيان bir maḥal olub, lâkin maḥall-i mezbûra varınca cümle yek-pâre ḳaya olub ve ol maḥal daḫî keẕâlik ṭaş olub ve ṭopraġı ġâyet uzaḳdan ṭaşıtdurmaġa muḥtâc olmaġın ḥâlâ maḥall-i

2858 P: bulmaz, 159a
2859 P: sâḫil-i, 159a
2860 P: yüridilüb, 159b
2861 P: taʿyîn, 160a
2862 P: bezr dolabı, 160a

mezbûra ḳarîb yerlere ʿumûm üzre ʿasker ve beldâr ṭopraḳ ṭaşıtdırub daġlar gibi ṭopraḳlar ḥâlâ yıġdırılmaḳ üzredür. İnşâʾallâhu Teʿâlâ maḥal yıġdırılan ṭopraḳ ile meters yolı yüridüb ve maḥall-i merḳûma (ṭabya)[2863] binâ olınub ṭop vażʿ olınduḳdan ṣoñra gicede ve gündüzde küçük ḳayıḳ ile bile girmeden[2864] ʿusret-i küllî çeküb ḳalʿadan ayaḳları kesilmek mertebeleri inşâʾallâh meʾmûldür ki bu tażyiflerden ṣoñra mühimmât ve levâzımımuz murâd üzre yetişüb ḳalʿa dîvarına el urulduḳda Cenâb-ı Allâh *celle şanuhû*nuñ niçe luṭf u iḥsânı ümîd olınur. Bu ẕikr olınan esbâb u âlât ẓâhirdür. ʿAḳl-ı ḳâṣırımuz iḥâṭa itdügi ve ḫayr-ḫâh-ı devlet olub kâr-âzmûde olan ḳullarınuñ ṣavâb-dîde olan mertebelerde taḳṣîrât olınmayub leyl ü nehâr cân u bâş ile saʿy u ḳuşesteyüz. Kerâmetlü ve diyânetlü efendimüñ düʿâ-i ḫayr-ı, serîʿu't-teʾsîrleri bu ednâ bendeleri ve sâʾir ġuzât-ı İslâm ḳulları ile olduḳdan ṣoñra Rabbu'l-ʿâlemîn *celle şânuhû*nû ki feyyâż-ı muṭlaḳ ve ehl-i İslâm'a nuṣreti muḥaḳḳaḳdur. **(132a)** Bu muḳaddemâtı inşâʾallâhu Teʿâlâ żâyiʿ etmez. Emr-i fermân şevketlü ve mehâbetlü ve ʿaẓametlü efendimüñdür.

CENG-İ ʿAẒîM DER-MUḲÂBELE-İ YALI PETRE DER-SÂḤİL-İ CEZîRE-İ GİRİD

Muḳaddemâ Cezâʾir'lere ḥaṭṭ-ı[2865] şerîf gidüb ki, gelüb Girid Cezîresi eṭrâfında yarar gemileriyle dolaşub gezsünler. (Anlar)[2866] daḫî yarar ve tuvânâ on ḳalyonlarıyla işbu **biñ yetmiş ṭoḳuz senesinüñ Muḥarremüñ altıncı** (6 Muḥarrem 1079/16 Haziran 1668) güni sâḥil-i[2867] cezîreye Yalı Petre nâm maḥalle geldüklerinde maḥall-i mezbûrda Venedik ḳalyonlarından beş pâre büyük ḳalyon rast gelüb küffâr-ı bî-dîn öyle ḳıyâs etmiş ki, bu on ḳıṭʿa ḳalyon cezîreye mühimmât ve zaḫîre getirür deyü. Bu on ḳıṭʿa Cezâʾir ḳalyonları üzerine beş ḳıtʿa küffâr ḳalyonu hücûm idüb yaḳlaşduḳda, küffâr-ı bî-dîn görür ki, bunlar Cezâʾirli imiş.

Beyt

Bidû-zed şere dîde-i hûş-mend

Derâ-red ṭama-ʿı murġ u mâhî be-bend

Cezâʾirli daḫî gül-bâng-i Muḥammedî getürüb bir uġurdan küffâruñ üzerine hücûm idüb herbiri birer küffâr ḳalyonuna çatub küffâr neye uġraduġın görüb ḫalâṣ olmaḳ ümîdiyle gâhîde bir alarġa olub ḳaçmaḳ ṣadedinde Cezâʾirli daḫî aṣlâ göz açdırmayub;

2863 P: "ṭabya" 160a
2864 P: girmede, 160a
2865 P: ḫaṭṭ-ı, 160b
2866 P: "Anlar" 160b
2867 P: sâḫil-i, 160b

(Beyt)[2868]

Ḳürbe der-giriften mûş-ı şîrest

Velî der-pençe-i şîr-i mûşest

Cezâʾirli yine çatub yine küffâr alarġa olub bunlar daḫî nevbet ile gâh çatub, gâh alarġa olub ṣabaḥdan aḫşama deg yigirmi otuz kerre Cezâʾirli küffâruñ ḳalyonlarına çata-çata temâm-ı küffâr zebûn olduḳda bi-ḥamdi'llâh küffâruñ iki ḳalyonun Cezâʾirli yedege alub żabṭ idüb ve iki küffâr ḳalyonun daḫî iḥrâḳ-bi'n-nâr itdiler ve bu beş ḳıṭʿa küffâr ḳalyonlarınuñ patronası taʿbîr olınur ki baş ḳalyondur. Ol patrona ḳalyonun Cezâʾirli ortaya alub başını ḳıçını ve direk ve serenlerini serâpa ṭoplar ile ḳayırub aḫşam ḳarañluġı ile Rodos'a doġrı dögüşerek gitmişler. Yatsu vaḳtine deg ṭop ṣadsı eşidilüb andan ṣoñra ṭop kesilmişdür. Yalı Petre muḥâfaẓasında olanlar öyle dimişler (ki)[2869] ol eṭrâf(da)[2870] taḫta[2871] parçalarından ve yelken rîzelerinden ve kürek parçalarından[2872] ve sâʾir envâ-ʿı esbâb deñiz yüzünde "ve yalı kenârında"[2873] mâ-lâ-mâl olmış bu maḳule ceng-i ʿaẓîm bir târîḫde olmış degildür (ve)[2874] vaṣfı bir vechile mümkin degildür. Ḳalʿadan çıḳan kefere öyle ḫaber virirler ki Yalı Petre İskelesi'n bekleyen ol beş pâre küffâr ḳalyonı cümle donanmasında **(132b)** olan ḳalyonardan baş ḳalyonlar imiş. Her birisi altmışer-yetmişer ṭop çeker. Ol baḫşile ande beklerler imiş. Cümle altmış pâre İslâm donanmasınuñ çekdirmeleri üzerimüze gelürse pervâ olavuz. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ melâʿîn-i bî-dîn ḥôr u ḥaḳîr oldı. Metersde orduda olan ʿasker-i İslâm işbu beşâret-i feṭḥ-i nuṣret ile fevḳa'l-ġaye sürûr ḥâṣıl idüb, bolayki Ḥaḳḳ *subhânehû* ve Teʿâlâ daḫî Ḳandiye feṭḥi ile cümle rû-yı zemînde olan İslâm ʿaskerin sevindire, âmîn *yâ Rabbe'l-ʿâlemîn*. Bu meserret ḫaberiyle Ḳaraḳulaḳ Aḥmed Aġa pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerine telḥîş ve eḥibbâya mektûblar getürmişdür.[2875] Ve birdaḫî meserret ḫaberi budur ki ḳalʿa cenerali laʿîn işbu şehr-i **Muḥarremüñ yedinci** güni İslâm ṭarafından başına ḳurşun urub mürd olmışdur. İçerden (çıḳan kefere)[2876] biri biri ardınca dört-beş nefer ṣaḥîḥ ḫaber virdiler. Ve birdaḫî meserret ḫaberi budur ki, Aḳdeñiz'de iki ḳalyon ve dört-beş ḳıtʿa fırḳatasıyla iştihâr bulan Çorcu laʿîn sernigûn olmasıdur.

ḤİKÂYET-İ ÇORCU NÂM LAʿÎN[2877]

Melʿûn-ı mezbûr, deryâ yüzünde ḳıṭâ-ʿı ṭarîḳ olub niçe kere Mıṣır'a giden gemileri almış ve Selânîk ve Eġriboz ve ol eṭrâfda niçe kerre ṭaşra çıḳub birḳaç

2868 P: "Beyt" 160b
2869 P: "ki" 161a
2870 P: "da" 161a
2871 P: taḫta, 160a
2872 P: parçaları, 161a
2873 P: "ve yalı kenârında" yok, 160a
2874 P: "ve" 160a
2875 P: gönderülmüştür, 161a
2876 P: "çıḳan kefere" 161a
2877 Fındıklılı Mehmed Ağa, I, 479; Mehmed Râşid Efendi, I, 150, Corcu'ya bir top güllesinin isabet ettiği yazılıdır.

müslümanları esîr ve reʿâyâ fuḳârâsın bend ü zencîr ve emvâl-i erzâḳların ġâret iderdi. Cümle ol eṭrâfda ve Mıṣır yolı laʿîn-i mezbûrdan ʿâciz ü firû-mânde iderler. Bu defʿa Ṭrablus gemilerinden altı ḳıṭʿa yarar ḳalyonlar ile her birine dur der. Beşer yüz yigitler ile muḳaddemâ Girid Cezîresi'ne gelüb ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine metersde buluşub ve dâʾîleri ḫilʿat[2878] geyüb ve ṣadr-ı aʿẓam ḥusn-i taʿbîr ile kendülerinüñ ḥâṭırların ele alub daḫî, vech-i tenbîh üzre; göreyüm sizi, varuñ bolayki Çorcu laʿîni bir yerde rast getüre idiñüz. Sizden meʾmûl iderüz ki ol bî-dîni ele getüresiz. İnşâʾallâh çoḳ iḥsâna maẓhar olursız. Anlar daḫî[2879] cevâb virdi ki; devletlü vezîr, ḫayr düʿâñuz berekâtiyle varub inşâʾallâhu Teʿâlâ Çorcu'nuñ başına belâ getürüz. Hemân bizi ḫayr düʿâdan unutmayasız deyüb gemilerine binüb revâne oldılar. Az zamân geçdükden ṣoñra ibtidâ ḳalʿadan çıḳan keferelerden ḫaber alduḳ (ki)[2880] Berberiyye yaʿnî Ṭrablus (ḳalyonları)[2881] Çorcuʾı[2882] gemileri ile aḫẕ etmişler. Meger ṣaḥîḥ (ḫaber)[2883] imiş.

Mektup No: 82

İşbu biñ yetmiş ṭoḳuz senesinüñ Muḥarremînüñ yedinci güni Ḳapudan Paşa'dan (133a) mektûb gelüb ʿayni ile naḳl (olınmışdur)[2884] fî 7 sene 1079

(7 Muḥarrem 1079/17 Haziran 1668).

ʿIzzetlü ve devletlü ve ʿâlî ḥimmetlü veliyyü'n-niʿam efendüm. Sulṭânum ḥażretlerinüñ ḥâk-pâ-yı şerîflerine merâm-baḫşlerine yüzüm sürüb, ʿarż-ı bende-i bî-miḳdâr budur ki; benüm seʿadetlü efendüm, sulṭânum. Bu bendeleri Saḳız Cezîresi'nde iken mâh-ı **Ẕi'l-ḥiccenüñ yigirmi beşinci** güni Bozca Aṭası'ndan şayḳa gelüb Çorcu nâm-ı laʿîn üç ḳıtʿa ḳalyon ve onyedi fırḳata ile Midillü Aṭası ḳarşusında vâḳiʿ Yund Aṭası nâm maḥalle geldügin ḫaber virmekle ol sâʿat yanımuzda ḥâżır bulınan otuzbeş ḳıṭʿâ donanma-yı hümâyûn ve ümerâ gemileri ile ḳalḳub Midillü Aṭası'na müteveccih olub vâṣıl oldugımuzda ve muḳaddemâ Maġrib-i Ṭrablus gemilerinden altı ḳıtʿa ḳalyon Kesendire ve Selânîk semtlerine taʿyîn etmişidük. Laʿîn-i mezbûr Yunṭ Aṭasında ḳalyonları ile ḳalḳub Midillü öginde Ṭrablus gemilerine rast gelüb ṭoplaşurken, donanma-yı hümâyûn gemileri ile bu ḳulları daḫî Midillü Aṭası'nda vâḳîʿ Zeytün Burnu'ndan çıḳub laʿîne muḳâbil olub, cenge mübâşeret olınduḳda Çorcu laʿîn yedegi ve iki ḳalyon bizümle cenge başlayub ẕikr olınan üç ḳıṭʿa ḳalyonuñ birisi Venedik ḳalyonı olmaġile Ṭrablus gemileri ile cenge başlayub bu ḳulları Çorcu laʿîn ile vaḳt-i ʿaṣra degin ceng ve vaḳt-i mezbûrda çatub aḫṣama degin ʿaẓîm ḳıtâl olub, ʿasker-i İslâm ḳalyon üzerine çıġub ol maḥalde Çorcu laʿîn ḳatlen mürd olub gice irüşmekle ʿasker-i İslâmı ḳalyonda gemilere

2878 P: ḫilʿatler, 161b
2879 P: ile, 161b
2880 P: "ki" 161b
2881 P: "ḳalyonları" 161b
2882 Giorgio Vitali
2883 P: "ḫaber" 161b
2884 P: "olınmışdur" 161b

alub ve eṭrâfın iḥâṭa eyleyüb ṣabâḥa degin ceng eyleyüb ʿale's-seḥer üzerine varılub bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ devlet-i pâd-şâhîde ve sulṭânımuñ ḫayr düʿâları muʿâveneti[2885] ile fetḥi müyesser olduḳdan ṣoñra ḳalyon içinde saġ ḳalan ḥarbî kâfirden yüz onsekiz kâfir bend-i zencîr olub ve yüz otuzdört müslüman esîri bend-i zencîrden ḫalâṣ olub âzâd u ıṭlâḳ olınmışdur. Laʿîn-i mezbûruñ yedegi ceng eṣnâsında firâr etmişdür ve Ṭrablus gemileri daḫî Venedik gemisin alub fetḥ idüb cengden ḳuṣûr ḳalan kâfirlerinden yüz elli ḳadar kâfir bend ü zencîr ve ḳalyon içinde olan ṭoplar ve sâʾir âlât alınduḳdan ṣoñra ḳalyon-ı mezbûr ṭop ḍarbından ġarḳ olmışdur. Üç fenerli ḳalyon idi. el-Ḥamdüli'llâh ṣümme el-ḥamdüli'llâh Ḥaḳḳ *subḥânehû* ve Teʿâlânuñ kereminden recâ olınur ki devlet-i pâd-şâhîde (133b) ve sulṭânımuñ yümn-i himmetleri berekâtiyle dâʾimâ ʿasker-i İslâmı manṣûr u muẓaffer idüb, niçe niçe futûḥât-ı celîle müyesser ü muḳadder eyleye, âmîn. (Bu ḳulları)[2886] Çorcu gemisin fetḥ itdükde içinde onaltı kise ġuruş bulınub, otuz nefer bellü başlu kâfiri, onaltı kise ile rikâb-ı hümâyûna gönderil-mişdür. Hemân ḥażret-i Allâh *celle şânuhû* ṣıḥḥat ile vuṣulimüz ve ḥâk-pâ-yı şerîflerine yüz sürmege müyesser ve muḳadder etmiş ola, âmîn. Bâḳî fermân, seʿâdetlü ve devletlü sulṭânum ḥażretleriniñdür. ***Bende-i (yezdân)***[2887] ***Ḳaplan Muṣṭafâ.***

Mektup No: 83

Mektûb-ı Ṣadr-ı aʿẓam Be-Ḳapudân Ḳaplan Paşa Tehnie-i Ġâzâ İçün İrsâl Olınmışdur

ʿIzzetlü ve refʿatlü ḳarındâşum Pâşâ-yı celîlü'l-ḳadr ḥażretlerinüñ ḥużûr-ı ʿızzet-mevfûrlarına dürer-i dâʿat-i ṣâfiyât-ı "muḥabbet-âyât"[2888] ve ġurer-i teslîmât-ı vâfiyât-ı meveddet-ġâyât ittiḥâfiyle żamîr-i münîr-i ḫurşîd-raḫşâna inhâ-i muḫlişâne budur ki, bu[2889] vaḳt-i mübârekede mektûb-ı meserret maṣḥûbları vurûd bulub, mefhûmı maʿlûm oldı. Ḥaḳḳ *subḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretinüñ ʿavn ü ʿinâyeti muʿîn ü ẓahîriñüz olub melâʿîn-i duzaḫ-ḳarîn ile bî-ḥadd ve bî-şümâr ceng ü pey-kârdan ṣoñra âṣâr u fetḥ u ẓafer taraf-ı İslâm'a müyesser olub, el-ḥamdüli'llâhi Teʿâlâ Çorcu didükleri melʿûnuñ ḳalyon-ı ʿaẓîminüñ fetḥi cenâb-ı şerîflerine müyesser ü muḳadder ve melʿûn-ı mezbûr ḫân-ı ḫabîṣin cehennem zebânîsine teslîm eylemiş. Venedik ḳalyon daḫî ʿavn ü ʿinâyet-i Rabbu'l-ʿâlemîn ile Ṭrabluslı yedi ile fetḥ u tesḫîr olınmış, bu ḫaber-i meserret-eṣer vurûdunda kemâl-i surûr bî-pâyân olınmışdur. Ḥaḳḳ *subhânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri hem-vâre fetḥ u nuṣretin cünûd-i müslimîne ḳarîn ve refîḳ idüb düşmen-i dîni maḳhûr u müdemmir-i ġazâ-pîşe olan ʿızzetlü ḳarındâşımuñ uġur-ı şerîflerinde yümn ü saʿadete ḳarîn idüb niçe bunuñ mânendi, sebeb-i ẕikr-i cemîl olacaḳ ḫıẓemât-ı dîn ü devlete muvaffaḳ eyleye. İnşâʾallâhu Teʿâlâ sâlimen vuṣûline daḫî kemâl mertebe intiẓâr çekilüb müceddeden muḥâṣa-

2885 P: muḳâreneti, 162a
2886 P: "Bu ḳulları" 162a
2887 P: "yezdân" 162b
2888 P: ""muḥabbet-âyât" yok, 162b
2889 P: ber, 162b

raya mübâşeret olınmaḳ ḥuṣûsı ḫayr ile ḳudûmlarına mevḳûf olmaġın Ḥaḳḳ *subḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri tevfîḳın refîḳ ve ʿan-ḳarîb vuṣûllerin müyesser eyleye. Bâḳî hemîşe müstedâm-bâd. ***Mine'l-Muḥibbi'l-Muḫliṣ Aḥmed***.

İşbu şehr-i Muḥarremüñ onyedisinde telḥîṣ ve mekâtib ile dâru's-seʿâde aġası ḳahvecisi ile Aḥmed Çelebi yola revâne olub ve yine icmâlen senenüñ aḥvâli ve müceddeden yine ʿumûm üzre defʿa-i ṣâniyede Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ muḥâṣarasına müteʿalliḳ **(134a)** umûr-ı müşâvere ve tedârik ve sâʾir mâ-veḳaʿanuñ beyânıdur ki ẕikr olınur.

ḤİKÂYET-İ MÜẒÂKERE-İ SÜLÛK-İ MUḤÂṢARA-İ SÂBİḲA

Muḳaddemâ **biñ yetmiş yedi senesinüñ Ẕi'l-ḥiccenüñ ibtidâsında** (1 Ẕi'l-ḥicce 1077/24 Mayıs 1667) Ḳandiye Ḳalʿası muḥâṣara olub,[2890] üç ḳolda ʿasker-i İslâm meterslenüb ve rûz (u)[2891] şeb ʿaẓîm ceng ü cidâl ve biñ ikiyüz laġım cânibeynden atılduḳdan ṣoñra niçe kerre ʿasker-i İslâm ṭaşra ṭabyalarına hücûm ve niçe kerre ḫandeḳına hücûmlar idüb, târîḫuñ **biñ yetmiş sekiz mâh-ı Şaʿbânuñ evâḫirine** (29 Şaʿbân 1078/13 Şubat 1668) degin ṭoḳuz ay içinde ancaḳ ṣadr-ı aʿẓam Rûm-ili ʿaskeri ile Ḳandiye'nüñ ṭaşra ṭabyası Pani Ġrad[2892] dimekle meşhûr olan ṭabyasın fetḥ idüb ve ṭabya-i mezbûrenüñ yemîn ü yesarında yerlerinde ancaḳ Rûm-ili ḳolı ḳalʿanuñ ḫandeḳına bir iki sıçan yolın yüridüb Anaṭolı ḳolı ve orta ḳolda ṭaşra ṭabyaların ancaḳ orta ḳolda küffâruñ ṭaşra ṭabya(sınuñ)[2893] bir ṭabyası nıṣfın vîrân idüb ve nıṣf küffâr elinde ḳalub bu ḥâl üzre ḳış eyyâmı gelüb yetişdi. Bu ʿaẓîm muḥâṣaradan ṣoñra yine metersde ḳışlamaḳ ise hiç bir târîḫde olmış degil. Zîrâ metersden ʿasker-i İslâm çıḳsa bu defʿa yine ke'l-evvel küffâr illerüde ṭabyalar ve bir miḳlaḳlar ve laġımlar yapması bî-şüphe idi. Cümle vüzerâ ve beglerbegiler ve ocaḳ ḫalḳı ve iḫtiyârlar iş görmiş alay begleri metersden ṣadr-ı aʿẓam müşâvir getürüb ve söyledüb tamâm gelüb, mevcûd olduḳda, öyle buyurdı ki; nedersiz paşalar, begler. Niçe iderüz, taḳdîr-i İlâhî bu sene bu ḳalʿa fetḥin müyesser itmedi. ʿAsker-i İslâmı metersden çıḳarursaḳ küffâr hem üzerimüze şerr-i küll olur ve hem bu ḳadar emek ile laġımlar ile fetḥ itdügimüz yerleri girü küffâr taʿmîr ider, buña çâre nedür. Bu defʿa herkes baş egüb, cevâb virdiler ki; devletlü vezîr, siz aʿlemsiz ve ʿaḳlı muḳaddemsiz. Her niçe fermân olınursa cânımuz, bâşımuz üzerine dîn-i mübîn ḫiẕmeti ve pâd-şâhımızuñ ʿırż u nâmûsı vardur. Hemân buyuruñ metersde ḳışla olsun. Ṣadr-ı aʿẓam bu kerre anlara ḫiṭâb itdi ki; ʿumûm üzre ḳışlamaḳ olmaz, ancaḳ illerüde ḫandeḳ başlarında her ḳolda birer ikişer üstü örtüli ṭabyalar yapılsun ve ol ṭabyalaruñ ḫandeḳleri **(134b)** tâ ṣu ṭabanına varınca ḳazılsun ki, küffâr-ı bî-dîn gelüb laġım atmaya veya bulduḳdan ṣoñra ʿasker-i İslâm nevbetile ol ṭabyalarda bekleye ve dörtyüz serdengeçdi ki aşaġa bölük sipâhîliġi şartıyle yazu iderüz. An-

2890 P: olınub, 163a
2891 P: "u" yok, 163a
2892 Panighrad
2893 P: "sınuñ" 163a

lar bu ḳış içinde rûz-şeb ol yapılan ṭabyalar öginde ḳaravul olalar. Ve yine ṭabyalarımuz ke'l-evvel yerinde dura ve hevâlar açılduḳca ṭôp u tüfeng atula ve girü meterslerde örtülü ṭabyalırmuz vardur. İllerüde yerleşmeyen nevbet ile ʿasker gerüde[2894] otursun ve bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ küffâr memleketinde degiliz. Ardımuzdan düşman "daḫî"[2895] gelür deyü ḥavfimüz yoḳdur ve ḳalʿadan çıḳub meterslerimüzi basacaḳ ḫâli yoḳdur. Ve bu iḳlîmde daḫî öyle ḳış ḳatı olmaz inşâʾallâhu Teʿâlâ. Evvel baharda ʿasker ve cebe-ḫâne ve zaḫîre ve sâʾir esbâb-ı muḥâṣaraya lâzım olan mühimmâtımuz, pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinden isteriz, ne dirsiz paşalar ve begler bu maʿḳûl degil midür? Herkes bu tedbîri maʿḳûl görüb bu aḥvâl rikâb-ı hümâyûna telḫîṣ olınub gönderdiler ve bir ay ḳadar murûr itdükden ṣoñra rikâb-ı hümâyûndan ḥaṭṭ-ı[2896] hümâyûn ve telḫîṣuñ cevâbı gelüb yüziñüz aḳ olsun, ġayret ancaḳ olur. Yedigiñüz etmek cümleñüze ḥalâl olsun. ʿAsker ve cebe-ḫâne ṭaleb etmişsiz, inşâʾallâhu Teʿâlâ evvel bahâra degin ʿasker ve cebe-ḫâne ve mühimmât-ı sâʾire size yetişdirürüz. Hemân ṯâbit ü ḳadem olasız, göreyüm sizi niçe merd-âne ve dilîrâne ḥareket idesiz.[2897] Ve bu uslûb ile ʿasker-i İslâm nevbet ile dört ay[2898] yigirmi gün ceng ü cidâl idüb küffâr-ı bî-dîn, ḳış eyyâmlarında niçe laġımlar idüb girü tüskürmege murâd idüb ve niçe kerre ṭaşra çıḳub meters başmaḳ ḳaşdın idüb ve (çıḳub)[2899] girü yüzi ḳarasıyle firâr iderdi. Sıçan yolı aġzında ḳışlasında olan ʿasker varub imdâd iderdi ve bu dört ay içinde ki **yetmiş sekiz senesinüñ Ramażânı**ndan (Ramażân 1078/Şubat 1668) **biñ yetmiş ṭoḳuz senesinüñ Muḥarremi**ne (Muḥarrem 1079/Haziran 1668) gelince rikâb-ı hümâyûndan "ṭaleb olınan"[2900] eşyâ gelüb vâṣıl olanlardur. Mışır ʿaskerinden biñ nefer müceddeden yeñiçeri "ḳapusı",[2901] İzmîr'den ve âsitâneden ve Yeñi Şehr'den sekiz biñ yeñiçeri ve biñ beşyüz cebeci ve biñ nefer ṭopçı ve biñ beldâr ve laġımcı ve beşyüz Şâm ḳulı ve dört biñ sipâh serdengeçdisi **(135a)** ve iki biñ ḳırmızı bayraḳ ve iki biñ silaḥ-dâr sipâhîleri.

Beyân-ı Mühimmât

Yigirmi bin ḳanṭâr bârut ve onbeş biñ kebîr ḳumbara ve ḳırḳ biñ gülle on altı vaḳiyyeden otuz vaḳiyyeye varınca ve yigirmi biñ el ḳumbarası ve ḳazma ve kürek ve altı kerre yüzbiñ torba Rûm-ili'den ve Yeñi Şehr'den ve Mora'dan gelmek üzre ʿızâr ve ḳundaḳ ve zift ve neft ve mismâr-ı mütenevviʿ ve âlât ve kereste ve ṭop-ḫâneye müteʿallıḳ Eyüb çamırı ve baḳır ve ḳurşuñ ve zaḫîre bu eşyâlaruñ cümlesin deryâ begleri cezîre'ye getürüb ve bir defʿa donanma-yı hümâyûn ile Ḳapudan Paşa daḫî cümle altmış pâre çekdiri ile Fodula Limanı'na gelüb mühim-

2894 P: girü, 163b
2895 P: "daḫî" yok, 163b
2896 P: ḥaṭṭ-ı, 163b
2897 P: idersiz, 163b
2898 P: "ve" fazla, 163b
2899 P: "çıḳub" 163b
2900 P: "ṭaleb olınan" yok, 163b
2901 P: "ḳapusı" yok, 164a

mât getürüb ve deryâ ḳaleminüñ ehl-i tîmarın döküb Selânîk ṭarafına gönderilüb defʿa-i ṣâniyede gelüb vâṣıl olduġı gibi cümle ʿumûm üzre meterse girile deyü otuz günde varur gelür dirken altmış gün oldı daḫî henüz gelmedi. Bu defʿa müşâvere olub meterse girülsün, şimden ṣoñra vaḳt geldi, geçdi. Rûz-ı Ḫıżr'dan altmış gün ṣoñradur. İnşâʾallâh Ḳapudan Paşa daḫî dört-beş gün içinde gelür. Hemân *Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm* deyüb, bir uġurdan bayraḳlarımuzı diküb ve tabl-ḫâne dögilüb meterse girilsün. Geçen sene bayraḳ gelüb[2902] ve ṭabl-ḫâne dögülmedi. Ancaḳ ṭabya fetḥ olduḳda serdengeçdilerüñ ancaḳ[2903] iki bayraġı diküldi.

ḤİKÂYET-İ MUḤÂṢARA-İ ṢÂNİYEN (VE)[2904] MÜCEDDEDEN

ʿUmûm Üzre Meterse Girüldügi Beyânıdur

fî 20 m (Muḥarrem) sene 1079 (20 Muḥarrem 1079/1 Temmuz 1668).

İşbu b**iñ yetmiş ṭoḳuz senesinüñ mâh-ı Muḥarreminüñ yigirminci** güni ki yevm-i cumʿairtesidür, cümle yeñiçeri ve erbâb-ı tîmar ve serdengeçdiler meterse girüb ve bayraḳlar diküb ve ṭabl-ḫâneler çalınub, ṣabâḥ namazından ṣoñra ḳurbanlar boġazlanub ṭoplara âteş virilüb bu sene-i mübârekede, inşâʾallâhu Teʿâlâ laġımlardan emîñ olmaḳ görinür. Ḳızl ṭabya ṭarafı ṣadr-ı aʿẓam ḳolı ki ṣâfî ṭaşdur. Alarġa yerden torbalar ile topraḳ ve çalı daşınub ve taş üzerinden meters ve sıçan yolı yüridilüb ve Güllük ṭarafından Ḥaleb Beglerbegisi eyaleti ʿasker ile ve birḳaç sıçan yolı daḫî żamm olınub ve yigirmi beş oda yeñiçeri ve biñ nefer sipâh serdengeçdiler ve biñ nefer Mışır ʿaskeri ve beşyüz ḳadar yeñiçeri serdengeçdiler meterse girüb **(135b)** ol ṭaraf ṣâfî ḳum olub anda daḫî laġımlardan ümîdimüz yoḳdur. Ḳalʿanuñ deryâsı ṭaraflarında iki ṭarafdan ṭoplar vażʿ olınub gündüzlerde limanına ḳayık girmeden ḳalub ve yine ṣuya berâber ṭoplar vażʿ olınub, küffâruñ donanması gelüb yalı kenârında olan metersleri ṭoplamaya, liman aġzını ve deryâ ḳorıdan yigirmi beş dâne ṭop ḳonılub ve ḳalʿa dîvarın ve ṭop mazġalların dögmege otuz ḳıṭʿa ṭôp-ı ḳalʿa-gûb ḳonılub ve bu cümle ṭoplar Girid Cezîresi'nde müceddeden binâ olınan ṭop-ḫânede dökülmişdür. Ancaḳ on ʿaded ṭop âsitâneden beg gemileri getürmişlerdür. Beş altıyuz kerre bir ṭop atıla, fâlesi aşınub yine ṭop-ḫânede müceddeden dökerlerdi. ʿAẓîm maṣlaḥat oldı ki cezîre'de ṭop-ḫâne binâ olındı ve yigirmi ḳıtʿa havan ṭopı daḫî cezîre'de döküldi. Cezîre-yi mezbûrede ṭop-ḫaneye lâzım çamur ve ṭuġla bulunmadığından âsitâneden getürilmişdür. Ḥattâ öyle didiler ki ṭop-ḫâne çamurı Frengistân'da olmaz imiş. Lâkin Frence ve Flemeng ve Ceneviz bâzer-gânları âsitâne-i seʿâdete bâzer-gânlıġile geldüklerinde Ġalaṭa ṣandallarıyle Eyüb çamırın gice ile ṣâfire yerine ḳalyonlara doldururlar imiş. Bu

2902 P: dikilüb, 164a
2903 P: faḳaṭ, 164a
2904 P: "ve" 164b

defʿa Girid'den ṣadr-ı aʿẓam emr-i şerîf ve mûcibince âsitâneye mektûb gönderüb mütebeʿʿiden gelen[2905] bâzer-gânlara ol çamurdan virilmeye deyü tenbîh olındı.

Ẕikr-i İmdâd-ı Ḳapudan Ḳaplan (Muṣṭafâ)[2906] Paşa

İşbu târîḫ-i meẕkûrde mâh-ı **Muḥarremüñ yigirmi altıncı** güni Ḳapudan Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa elli ḳıṭʿa çekdiri ile İsteye nâm maḥalle vâṣıl olub, emmâ maḥall-i mezbûr ziyâde seng-istân olub ṭuvar eşilmek mümkin olmaduġından ancaḳ iki biñ ḳadar gülle ve iki biñ ḳebîr ḳumbara donanma-yı hümâyûndan iḫrâc idüb ve biñ nefer silaḥ-dâr serdengeçdileri ve biñ laġımcı iḫrâc idüb, bâḳî ḳalan mühimmâtı gemilerden inşâʾallâh, ordû-yı hümâyûna yaḳın olan yerde iḫrâc iderüz deyü ḫaber ve mektûb gönderüb muşâru'n-ileyh Ḳapudan Paşa İsteye yanaşduġı ecilden ṣadr-ı aʿẓam ziyâde bî-ḥuẓûr olub kendüye ʿaẓîm sitemle ʿıtâb-âmîz mektûb gönderüb, mażmûnında selâmdan ṣoñra; ḥâlâ gideli altmış gündür ʿasker-i İslâm ise metersde herân **(136a)** ve her sâʿat size baḳınır iken ḥalâ İsteye'ye gelüb biraz cebe-ḫâne dökmişsin bu ne ḥamâḳattür. Ol pâd-şâh ḫâyinleri beglerüñ[2907] sözlerine uyub gezersin. Pâd-şâhımızuñ başîçün bu ḥuṣûṣda ḳatl olınursın. Aṣlâ ʿözr bahâne olmaz. Ve işbu şehr-i **Muḥarremüñ yigirmi sekizinci** güni ṭaraf-ı şehr-yârîden Şâtır başı Meḥmed Aġa ḳılıç ve kürk ve ḳaftan getürüb ve istiḳbâline alay olub ʿasker-i İslâm metersde olmaġile ancaḳ ṣadr-ı aʿẓam tevâbiʿleri ve sekbânları alay itdiler.

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 9

Muşâru'n-ileyh Şâtır Başı Getürdügi Ḥaṭṭ-ı[2908] Humâyûn Ṣûretidür fî 27[2909] sene 1079

Sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Selâm-ı selâmet-baḫşâ-yı mülûkânem ile seni teşrîf buyurduġumdan ṣoñra ḥaṭṭ-ı[2910] hümâyûn-ı şevket-maḳrûnum vuṣûlinde maʿlûmuñ olsun ki, sen ve senüñle bile olan ḳullarum ne ḥaldesiz.[2911] Cenâb-ı Ḫudâ-yı naṣîr cümleñüze dest-gîr ve ẓaḥîr olub cemîʿ müşkil işleriñüzi âsân ve cünûd-ı ġaybiye-i ʿavn ü ʿinâyetin muʿîn ü meded-resân eyleye *bi-mennihî ve keremihî.* Gice-gündüz, Cenâb-ı çâr-sâz u vâhibü'l-ʿaṭâyâdan tażarruʿ u niyâz iderüm ki Ḫabîb-i Ekremi ve Rasûli Muḥteremi ḥurmetine ʿasâkir-i nuṣret-meʿâṣirümi ġâlib ü muẓaffer ve aʿdâ-yı dîn ü devletümi kemâl ḥaybiyyet-i ḫusrân ve inhizâm ile ḥażîża-i ḥâke berâber idüb saʿy (ü)[2912] iḳdâm ve taḳayyüd-i (tâm ile)[2913] ihtimâmıñuzı sebeb-i fütûḥât-ı ʿaẓîme eyleye. Seni ve dîn-i devletüm uġurunda ṭaş yaṣdanub ṭopraḳ döşenen ġâzî ve mücâhid ḳullarımuñ cümlesini ḥaż-

2905 P: olan, 165a
2906 P: "Muṣṭafâ" 165a
2907 P: beglerinüñ, 165a
2908 P: ḥaṭṭ-ı, 165b
2909 P: 28, 165b
2910 P: ḥaṭṭ-ı, 165b
2911 P: ḥalde, 165b
2912 P: "ü" 165b
2913 P: "tâm ile" 165b

ret-i Ḫallâḳ-ı ʿâleme emânet eyledüm. ʿAn-ḳarîb düʿâ-i ḫayr-i icâbet-âṣârum ve teveccüh-i bâhirü'l-envârum berekâti ile futûḥât-ı celîle naṣîb olınub ümmet-i Muḥammed (a.m)[2914] ṣâd-mân ve surûru'l-bâl ve reʿâyâ ve berâyâ sâye-i seʿâdet-pîrâya müjde,[2915] müsterîh ve âsûde-ḥâl olmaḳdan ḫâlî olmayub (işbu)[2916] sefer-i ʿaẓîmde vücûda gelen ḫiẓemât-ı mebrûreñizüñ taraf-ı fâʾizü'ş-şerefimüzden ḳat-[2917] ḳat mukâfât-ı ʿaliyyesini müşâhede eyleyesiz. İnşâʾallâhu Teʿâlâ ve bi'l-cümle bu âna deg dîn ü devletüm uġurunda ẓuhûra gelen ḫiẓmetlerüñ temâmı rıżâ-i şerîfüm üzre olub, pesen-dîde-i ṭabʿ-ı hümâyûnum olmaġile ḥaḳḳuñda mezîd-i ʿinâyet-i ḫusrevânem ṣudûr etmegin, saña ḥâṣṣa kürklerümden bir ṣevb-i ṣerâ-ser ḳaplu semmûr-ı fâḫir ile, bir ṣevb-i sâde ve bir aʿlâ serâ-ser ve esyâf-ı nuṣret-ittiṣâf-ı pâd-şâhânemden bir ḳabża-i muraṣṣaʿ şemşîr-i ḳarîni'ẓ-ẓafer irsâl ve ḥâliyen Şâṭır başı ḳulum **(136b)** ile irṣâl olınmışdur. Evvelki merâsim-i istiḳbâldür, kemâ-yenbeġî taʿẓîm ü iclâl ile edâ eyledükden ṣoñra şemşîrimi meyânıña bend ve serâ-ser ve kürkimi kendüñe kisve-i sûd-mend[2918] idüb cânuñla ve bâşuñla dîn ü devletüm ve ʿırż u nâmûs-ı salṭanatum bâbında ʿale't-tevâlî beẕl ü maḳdûr etmeden ḫâlî olmayub, hemîşe düʿâ-i ḫayr ile iltifât-ı pâd-şâhâneme maẓhar olasın, göreyüm seni. Kendü mübârek eliyle yazduġı ṣûretdür. Ḥaṭṭ-ı hümâyûnum mûcibince ʿamel olına. Ḥażret-i Allah ʿan-ḳarîb fetḥ u futûḥıyle ümmet-i Muḥammed (a.m)'i[2919] ṣâd u ḫandân eyleye ve inşâʾallâh ʿan-ḳarîb bi'ẕ-ẕât kendüm ḥareket ve gün-be-gün ol semte ġuzât-ı İslâm ḳullarıma muḳârenete saʿy iderüm. Cenâb-ı Bârî maḥrûm döndermeye. Gice va gündüz düʿâm budur.

Müẕâkere-i Futûḥât ve Keyfiyyet-i Ceng (ve)[2920] Muḥâṣara-i Ḳandiye

İşbu mâh-ı **Ṣaferüñ beşinci** (5 Ṣafer 1079/15 Temmuz 1668) güni ḳalʿanuñ bir cebe-ḫânesi iḥrâk olub içinde kebîr ḳumbarasın ve el ḳumbarasın ve üstadları ṭapaların doldururken cümle ḳumbaracıları ve biñ ḳanṭâr bârut ṭutışub küffâr-ı bî-dîne ʿaẓîm ḥasâret oldı. İşbu mâh-ı mezbûruñ **onikinci** güni ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri yine müceddeden meterse göcüb ve mâh-ı mezbûruñ **on üçünci** güni Ṭrablus gemileri ki altı ḳıṭʿa gemidür. Girid Cezîresi sâḥilinde[2921] Maṭla nâm maḥalle yanaşub ve gelüb ṣadr-ı aʿẓama yine ikinci defʿa buluşub ḫilʿatler geydirilüb ve ʿaẓîm iltifatlar[2922] idüb Çorcu laʿîn fetḥ itdüklerinden ve bu defʿa daḫî yine cezîre'ye gelürken küffâruñ bir büyük ḳalyonun fetḥ etmişler. İçinde ikiyüz küffâr esîrin bend (ü)[2923] zencîr idüb Ṭrablus gemileri bu sene-i mübârekede küffâruñ iki ḳalyonun fetḥ idüb ve Ḳapudan Paşa daḫî Çorcu laʿînüñ ḳalyonun fetḥ idüb ve Cezâʾirli daḫî küffâruñ

2914 P: "a.m" 165b
2915 P: pirâyemüzde, 165b
2916 P: "işbu" 165b
2917 P: "ve" fazla, 165b
2918 P: serd-mend, 166a
2919 P: "a.m" 166a
2920 P: "ve" 166a
2921 P: sâḥilinde, 166a
2922 P: iltifât, 166a
2923 P: "ü" 166a

beş ḳalyonun fetḥ idüb bu sene-i mübârekede deryâ yüzinde ʿaẓîm yüz aḳlıḳları oldı. Cezâ'irli ve Ṭrabluslı ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerin uġur dutub ḥattâ Ṭrabluslı icâzet istediler ki, varub vilâyetlerine gideler ve yine tiz gelmek şarṭıyle ṣadr-ı aʿẓam bunlara iẕn virmedi. Zaḫîrelerin ve ne ki ḳuṣûrları var ise kendülere tekmîl etmek ḳarâr virildi.[2924] İzmîr emînine ve ḳâḍîsine ḥukm **(137a)** ve mektûb (virüb),[2925] dört biñ vaḳiyye revġân-ı sâle ve dört biñ vaḳiyye zeyt yaġı ve biñ vaḳiyye sirke ve üç biñ keyl buġdây ve biñ "vaḳiyye"[2926] doñ yaġı ve beksimet Ṭrablusîlere virile deyü. Ve Cezâ'irli ile bir olub yine cezîre'nüñ sâḥilinde Yalı Petre ve Maṭla ve Çoçuru eṭrâfda gezeler deyü kendülere tenbîh olınub. Ve işbu şehr-i **Ṣaferüñ on üçünci** güni Aġa Ḳulı deryâ yalısında Küçük Ṭabyaya el urdı. Ve mâh-ı merḳûmuñ **ondördünci** güni Güllük ṭarafından ḳalʿa ḫandeḳı başına sipah serdengeçdileri dilâverleri ve yeñiçeri dilâverleri vardılar. (Muḳaddemâ)[2927] Güllük'üñ ṭarafından laġım olmaz deyü herkes dirdi. Emmâ yine küffâr-ı bed-kâr[2928] ḫandeḳlerile ḳum içinde püskürme bir ḳaç laġım idüb. Emmâ çoḳluḳ żarâr itmeyüb ve İslâm ṭarafından daḫî keẕâlik parmaḳlıḳ altına püskürme laġım atılub ʿaẓîm miḥnet ile ḫandeḳ başına varılub ve şehr-i mezbûruñ **onbeşinci** güni Ḳızl Ṭabya ṭarafından deryâ yalısında Aġa Ḳulı küffâruñ Küçük Ṭabyasına püskürme laġım atub ve beş-on serdengeçdi yeñiçerisi hücûm idüb bir kelle ve bir dil aldılar ve mâh-ı merḳûmuñ **yigirmi birinci** "güni"[2929] deryâ yalısında Ḳızl Ṭabya öginde büyük ḫandeḳuñ ṭaşrasındaki Küçük Ṭabya'ya otuz ḳanṭâr bârutile laġım itdirilüb ve âteş virilüb ṭabyanuñ ṭaşı evc-i hevâya pürrân olub, ʿaẓîm mehîb laġım oldıki görilmiş degildür. Cümle muḥâṣarada ṭarafeynden atılan iki biñ[2930] laġıma ḳarîb olmışdur. Emmâ bu ḳadar laġım olmış degildür. Küffâr-ı bî-dînden üçyüz kefere nâr-ı Saḳar'a gitmişdür. Yevm-i mezbûruñ yarındası güni ḳalʿadan on iki kefere firâr idüb geldiler ve ṣaḥîḥ ḫaber virdiler. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi dördünci** (güni)[2931] Yanı Ḳırad öginde küffâr üç laġım atub ancaḳ dört-beş âdeme żarâr idüb ikisinde birer dâne âdeme żarâr olub ṣadr-ı aʿẓam sekbânlarından iki neferi laġım (iki)[2932] minâre ḳadar hevâya atub şehîd olmışdur. Yanı Ġırad Ṭabyası geçen sene yalıñuz ol ḳolda sekiz yüz laġım atılmışdur. Ancaḳ ḫandeḳuñ nışfına gelindi ve yine bu sene daḫî ol ḳolda laġımlara başlandı ve ṣadr-ı aʿẓam sekbânları ol ḳola taʿyîn olındı ve maʿan serdengeçdileri ve deryâ yalısıyle ki Ḳızl Ṭabyadur. Ol ḳolda yalıñuz yeñiçeri **(137b)** ḳulı olub yeñiçeri aġası ve ḳul ketḫüdâsı ve zaġarcı başı serdengeçdileri daḫî yeñiçeri ocaġından dörtyüz yeñiçeri serdengeçdileri aġası ol ḳolda idi. Ol ḳol ġayri ʿasker ḳarışmamaḳ üzre ancaḳ dört-beş nevbet itdirilüb bir nevbet ṣadr-ı aʿẓam

2924 P: virdi, 166b
2925 P: "virüb" 166b
2926 P: "vaḳiyye" yok, 166b
2927 P: "Muḳaddemâ" 166b
2928 P: bed-girdâr, 166b
2929 P: "güni" yok, 166b
2930 P: biñe, 166b
2931 P: "güni" 167a
2932 P: "iki" 167a

tevâbiʿi (ve bir nevbet)[2933] orducı ve bir nevbet ehl-i küttâb[2934] Defter-dâr Paşa ile ve bir nevbet (silaḥ-dâr ve bir nevbet)[2935] sipâh beşyüz arşun uzaḳ yerden nevbet ile ṭopraḳ ṭaşınurdı ve yeñiçeri ol ṭopraḳ ile ṭaş üzerinden metersler yüridüb yeñiçeri dilâverlerine ġayret düşüb bizden evvel ḳalʿa dîvarına kimse varmasun deyü, gice gündüz metersler yürüdüb ve yigirmi beş günde küffâruñ ṭaşra ṭabyasına el urub ve otuz beş gün içinde ṭabyaʾi fetḥ idüb ḫandeḳa girdiler. Geçen sene beş-altı ayda ḫandeḳa girilmedi. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ bu sene-i mübârekede daḫî âsân görinür. Yeñiçeri öginde büyük ḫandeḳa varınca altı ḳat dîvarlı parmaḳlıḳ var idi ve bu ḳadar ṭoñuz damları üsti örtüli bunda ʿaḳıllar çâk olur. İçerden çıḳan kefere (öyle)[2936] dirlerdi. Müslümanlaruñ el ḳumbarası olmayaydı bu dîvarları ve parmaḳlığı bir yılda sökü̇b geçmezlerdi. Be-ḥer yevm biñ ʿaded (tuc)[2937] el ḳumbarası dökülürdi ve be-her yevm maṣraf olurdı ve be-her yevm ikiyüz ḳanṭar bârut maṣraf olurdı. İşbu şehr-i mezbûruñ yigirmi dördünci güni Şâṭır başı rikâb-ı hümâyûna revâne oldı. Muḳaddemâ ḥaṭṭ-ı şerîf ve ḫilʿat getürmişleridi. Kendüsine on kîse aḳçe virildi ve ol bunda iken küffâruñ ṭabyayı fetḥ olındı. İşbu şehr-i Rebîʿu'l-**evvelüñ üçünci** güni Güllük ṭarafında ḳalʿa dîvarına yapışılub ve beş gün beş gice dîvar ṭaşların temelinden devirmege çalışılub temeline içerü ve iki ḳulaç yer varılduḳda küffâr-ı bî-dînüñ ḳazması daḫî gelüb yaḳlaşdı. Murâd üzre laġıma ḫazîne ḳazılmadı. Ancaḳ sekiz ḳanṭar bârut ʿacele ile ḳonılub ve âteş virilüb ancaḳ iki ḳulaç yer ḳadar dîvar atılub tûtiyâ yerine cümle ʿasker-i İslâm dîvarından ḳopan ṭaşların elde daşıyub yüzlerine ve gözlerine sürerlerdi. eş-Şükrü li'llâh ve'l-ḥamduli'llâh deyü̇b onbeş ayda ḳalʿanuñ dîvarına varılub görmiş olduḳ. Ḥażret-i Allâh **(138a)***celle şânuhû* daḫî ʿan-ḳarîb fetḥin müyesser eyleye. İbtidâ sipah serdengeçdilerinüñ sıçan yolı var idi ve dîvara varıldı. ***Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm*** deyü̇b el uran kimesne gelü̇b müjde idüb, ṣadr-ı aʿẓam daḫî kendüye iḥsân idüb ve ibtidâ ṭaş getürene daḫî iḥsân olınub ol gün yevm-i meserret oldı. Ve mâh-ı Rebîʿu'l-**evvelüñ onuncı** (10 Rebîʿu'l-evvel 1079/18 Ağustos 1668) güni Güllük ṭarafından Ḥaleb Beglerbegisi Ḥüseyin Paşa ḳolında laġım ile ḳalʿa dîvarı atılub bir ḥayli yer yıḳılub küffâr-ı bî-dîn ʿaẓîm ḫavfe düşüb, beden başına piyâdesi ve atlusı gelüb İslâm ṭarafından yüriyiş daḫî fermân olınmayub, ancaḳ ṭôp u tüfeng ile gedükde olan küffâruñ niçesin "mürd idüb"[2938] nâr-ı cehenneme gönderdiler. Ve yine yevm-i mezbûrda daḫî üç yerde laġım deligi ḳonuldı ve yevm-i mezbûrda yeñiçeri ḳolı Ḳızl Ṭabya ki ḳalʿa dîvarıdur. Ḳalʿa dîvarına Bismi'llâḥi'r-raḥmâni'rraḥîm deyü̇b üç yerde el urdılar. Ve yevm-i mezbûrda vezîr-i mükerrem Ḳaplan Paşa ḥażretleri donanma-yı hümâyûn ile Girid Cezîresi sâḥilinde Maṭla nâm maḥalle gelüb imdâd gelen ʿasker Şâm Beglerbegisi İbrâhîm Paşa, altıyüz âdemiyle ve be-der-gâh olan biñ beşyüz yeñiçeri dilâverleri ve bölükde ḳaydlı si-

2933 P: "ve bir nevbet" 167a
2934 P: kitâbet, 167a
2935 P: "silaḥ-dâr ve bir nevbet" 167a
2936 P: "öyle" 167a
2937 P: "tuc" 167a
2938 P: "mürd idüb" yok, 167b

pâhîlerden biñ nefer ve pür[2939] veche arpalıḳ Tırḥala sancaġına mutaṣarrıf Pîri Paşa, ikiyüz âdemisiyle ve ṣadr-ı aʿẓam adem gönderüb Ḥırvât sekbânlarından mümkin olduġı mertebe sekbân getüreler deyü. Ḥâlâ anlar daḫî gelüb beşyüz nefer Ḥırvât sekbânları ve beşyüz nefer beldâr ve laġımcı ve Rûm-ili ḫarçlıḳcısı ancaḳ İskenderiyye'nüñ gelmedi[2940] ve altı biñ ḳanṭâr bârut getürüb ve kelle ve sâʾir levâzımatı getürüb, ol mevżiʿde iḫrâc idüb, bi-ḥamdi'llâh selâmetile geldi ve ʿaẓîm imdâd oldı. ʿAsker-i İslâm ʿaẓîm mesrûr oldı ve işbu şehr-i mezbûruñ onbirinci güni Rûm-ili ḳolı ḳalʿa dîvarına el urub ki Ḳızl Ṭabya dirler, yeñiçeri ve Rûm-ili ikisi bir ṭabyaya el urdılar. Sekiz yerde laġım işlenüb hernerede başlandıysa temâm iki arşun yer dîvara girildükde, hemân ol sâʿat küffâr-ı bî-dîn ḳarşulayub ve laġımlarımuz delinüb yüñ ile yine ḳapadılub bir ḥâliyle **(138b)** laġımlarımuz yürimedi. Bu defʿa öyle ḳarâr virildi ki dîvarın temelinden oyub ve direk üzerine alub baʿdehû âteş virilüb, meẕkûr dîvaruñ temili içinde mücevvef olub içinde küffâr ḳumbara ile ve tüfeng ile ve tütsi ile ve âteş "ṭolısı"[2941] tebsiyle ve ânuk ṭoplarıyle ḥâżır u müheyyâ durub hemân dîvar delinüb girildügi gibi küffâr-ı bî-dîn envâʿ dürlü âteşler ṣaçub, saġ ḳol alay begisi bir yarar nâm-dâr ve iş görmiş ve muḥâṣaralarda bulunmış bir ṣâḥib-i tedbîr kimesne olub ekẕerî ṣadr-ı aʿẓam ânuñ ile baʿż-ı (ḫuṣûṣı)[2942] meşveret iderdi. Muṣâru'n-ileyh alay beg didi ki ve tedbîr etdi ki; bu dîvaruñ temelinden laġım atmayalum. Nihâyet temelüñ üsti yanından iki arşun ḳadar temelden yüksek yerde laġım iderüz ve hem temelinde daḫî çalışıruz. Küffâra bir ḥîle iderüz, yuḳardan laġım atmaz deyü küffâr temeli bekler ancaḳ, üsti yanında iki arşun atsaḳ ḫaberi olmaz inşâʾallâh didi ve herkes maʿḳûl gördi ve yeñiçeri bugüne deg laġım etmege mübâşeret etmediler.[2943] "Lâkin şimdi mübâşeret itdiler"[2944] ve yine durmayub beş-on yerde temelinde ḳazma urulur. Biḥamdillâhi teʿâlâ küffâr-ı bî-dîn ḳalʿa bedeninden ṭop atmaġa[2945] bir vechile dermânı olmayub emmâ kebîr ḳumbara ile bârut fuçıları yuḳardan yuvarlardı ve el ḳumbarası ve el ṭaşları ve havan ṭaşları bedenden yaġmur gibi yaġardı. Bir uġurdan on, onbeş havana âteş iderlerdi. Kimi ṭaş, kimi ḳumbara bu âteşleri görmeyen insân inanmaz ve dünyâ ḳurulmadın[2946] berü ne olmışdur ve ne olacaḳdur. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **onikinci** güni Ḥüseyin Paşa ḳolında Güllük'den[2947] dîvaruñ altına laġım atılub ve dîvardan bir ḥayli[2948] yıḳılub dolma ṭopraġı daġlar gibi aşılu durup İnşâʾallâh (u Teʿâlâ)[2949] birḳaç laġım murâd üzre dolmasına girüb atulduḳdan, ṣoñra umaruz Cenâb-ı Bârî'den ki fetḥi ʿan-ḳarîb müyesser ola. İşbu şehr-i mezbûruñ **onbeşinci** güni Yalı Petre'den âdem mektûb gelüb öyle ḫaber virdi

2939 P: bir, 168a
2940 P: geldi, 168a
2941 P: "ṭolısı" yok, 168a
2942 P: "ḫuṣûṣı" 168a
2943 P: etdiler, 168b
2944 P: "Lâkin şimdi mübâşeret itdiler" yok, 168b
2945 P: atmasına, 168b
2946 P: ḳurulaldan, 168b
2947 P: Güllük'de, 168b
2948 P: ḫayli, 168b
2949 P: "u Teʿâlâ" 168b

ki Tunus gemileri altı ḳıṭʿa ḳalyon Girid Cezîresi'ne gelür iken yolda bir büyük Malṭa ḳalyonuna rast gelüb emân u zamân[2950] virmeyüb küffâruñ ḳalyonun fetḥ etmişler ve içinde seksen ḳadar müslümân esîr[2951] bulınub bi-ḥamdi'llâh ḥalâṣ oldılar. **(139a)** Mezbûr Tunuslı'lardan üç biñ ḳanṭâr bârut aḳçemüz ile ṣadr-ı aʿẓam istemiş idi. Be-her ḳanṭâr yigirmişer ġuruş olmaḳ üzre Tunuslı daḫî, nola deyüb iki-üç ay içinde Tunus'a varub ve üç biñ ḳanṭâr bârutı Girid Cezîresi'ne bi't-temâm getürdiler. Bi't-temâm mîrîden bârut aḳçesin teslîm itdiler (ve)[2952] hem bir ḳalyon fetḥ itdiler, hem seksen müslümân esîri ḥalâṣ itdiler. Hem bârut getürdiler. İllâ cümleden ehemm olan bârutdur ve işbu şehr-i mezbûruñ **onbeşinci** güni yeñiçeri ḳolında Ḳızl Ṭabya'ya laġım itdirilüb, biraz dîvarı uçub ve **on altıncı** güni yine "yeñiçeri ḳolında Ḳızl Ṭabya'ya laġım itdirilüb, ḳalʿanuñ ḥayli yeri uçub"[2953] ve ol günde[2954] Rûm-ili ḳolında Ḳızl Ṭabya'ya laġım atdırılub bir miḳdâr dîvarı uçub ve ol günde Güllük tarfından ḳalʿa dîvarına bir laġım atılub. Ve İşbu mâh-ı mezbûruñ **onyedinci** güni laġım bekleyen silaḥ-dâr serdengeçdileri ḳalʿa dîvarınuñ temeli dibinden yol bulub ve içerü girüb otuz-beş kelle ile bir dil küffârdan aldılar ve küffâruñ bekledügi yeri alub żabṭ itdiler. Ve ol sâʿat ol yerde laġım itmege mübâşeret itdiler ve ol gice ṣabâḥa degin Defter-dâr Paşa laġımcılar üzerine durub altı-yedi ḳulaç yer gitdükden ṣoñra ʿaẓîm büyük ḥazîne çevirdiler ve yarındası ikindiden ṣoñra ibtidâ bir püskürme itdiler. Bu defʿa küffâr beden başına dökülüb geldükden ṣoñra ol"[2955] büyük laġıma âteş virdi.[2956] Altmış ḳanṭâr bârut ḥazînesine ḳonılmışidi. Ḳalʿanuñ dîvarın beş-altı ḳulaç dolma ṭopraġından alub ve iki parmaḳlığın daḫî ḳapanub ʿaẓîm büyük gedük oldı. Ve tenbîh olınmışidi, eger ol büyük laġım gedük iderse üçyüz ḳadar serdengeçdi bir kerre beden başına varub yoḳlayalar. Serdengeçdiler daḫî varub ve yarım sâʿat ḳadar yuḳaruda ceng itdiler. Emmâ küffâruñ daḫî iki ḳat parmaḳlığı olub bir vechile girmege mümkin olmadugından girü geldiler. Küffâruñ eger pür mıḳlaġı olmayaydı maṣlaḥat temâm olurdı. Ancaḳ (bedende)[2957] bir Rûm-ili bir kelle aldı. Laġım serdengeçdisi yüz nefer "sipâh ve"[2958] yüz nefer silaḥ-dârdan yazılmışidi. İki aġa ve her on nefere bir baş taʿyîn olınmış idi. Her nerde laġım delükleri ḳarşulansa anlar lagma girüb küffârı ḳarşulardı. Bir kerre küffâra bir laġım delügin aldırdılar. **(139b)** ṣadr-ı aʿẓam ġaḍaba gelüb bir nefer silaḥ-dâr serdengeçdisin ḳatl itdi. Emmâ bu defʿa eyü yüz aḳlığı itdiler. Aġalarına yüz ġuruş iḥsân itdiler ve neferlere üçyüz ġuruş iḥsân olındı. Ve işbu şehr-i meẓkûruñ **onṭoḳuzuncı** güni Güllük'de Ḥüseyin Paşa daḫî ḳalʿa dolmasına bir büyük laġım itdürdi. ʿAẓîm ḳalʿanuñ çoḳ yerin yıḳdurdı ve iş-

2950 P: emân-ı zamân, 168b
2951 P: esîri, 168b
2952 P: "ve" 169a
2953 P: "yeñiçeri ḳolında Ḳızl Ṭabya'ya laġım itdirilüb, ḳalʿanuñ ḥayli yeri uçub" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 169a
2954 P: ve yine yevm-i mezbûrda, 169a
2955 P: "ibtidâ bir püskürme itdiler. Bu defʿa küffâr beden başına dökülüb geldükden ṣoñra ol" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 169a
2956 P: virdiler, 169a
2957 P: "bedende" 169a
2958 P: "sipâh ve" yok, 169b

bu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi beşinci** güni Güllük ṭarafından ḳalʿa dîvarına laġım atdırılub ve **yigirmi yedinci** güni Ḳızl Ṭabya'ya laġım atılub ve yevm-i mezbûrda küffâr-ı bî-dîn ḳalʿanuñ dolma ṭopraġında Ḳızl Ṭabyada püskürme laġım atub kimseye żarâr olmadı. Ve **yigirmi sekizinci** güni küffâr-ı bî-dîn Güllük ṭarafından dolma ṭopraġında bir püskürme laġım atub bi-ḥamdi'llâh kimseye żarâr olmadı. Bundan ṣoñra atılan laġımlar ḳalʿa dîvarı ve dolması topraġındandur. Ve şehr-i Rebîʿu'l-**âḫiruñ ibtidâsı** güninde Ḳızl Ṭabya'ya bir uġurdan iki laġım atılub ḥayli dîvar yıḳılub yeñiçeri dilâverlerinden birḳaç âdem mezbûr laġımuñ serpindisinden mecrûḥ ve şehîd oldı. İhmâli[2959] sebebi ile ve mâh-ı mezbûruñ ibtidâ güni ʿaẓametlü pâd-şâhımuzdan ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine bizüm Aḥmed Çelebi ile ḥaṭṭ-ı[2960] şerîf gelüb cümle ʿasker-i İslâm 'a selâm ve düʿâ ve ṣenâ eyledügi ve ḥareket itdügin bildirüb;

Mektup No: 10

ʿAyni ile Ḥaṭṭ-ı Şerîfüñ Naḳl Olınan Ṣûretidür

Sen ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dârı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Seni selâm-ı selâmet-baḫşâ-yı pâd-şâhânem ile teşrîf ü ikrâm ve tevḳîr ü iḥtirâm buyurduġımdan ṣoñra ḥaṭṭ-ı[2961] hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnum vuṣûlinde maʿlûmuñ olsun ki ḥâlâ rikâb-ı (hümâyûn-ı)[2962] kâm-yâbuma telḥîṣuñ (gelüb)[2963] vâṣıl olub ḳalʿanuñ muḥâṣarası bâbında vücûda gelen ḥüsn-i tedbîr ile saʿy ü himmetüñ ve senüñle meʾmûr olan vüzerâ ḳullarum Rûm-ili ve Anaṭolı ve sâʾir eyâlet beglerbegileri ve ümerâ ve yeñiçeri aġaları ve bölük aġaları ve sipâhân silaḥ-dârân ve sâʾir bölük ḥalḳı ve ʿumûm üzre yeñiçeri ve züʿamâ ve erbâb-ı tîmar ve bi'l-cümle ġuzât-ı müslimîn ve kûmât-ı müvaḥḥidîn ḳullarum iʿlâ-i kelimetu'llâhi'l-ʿulyâ ve ıẓhâr-ı dîn ü mübîn-i seyyidi'l-enbiyâʾ içün uġur-ı hümâyûnumda cân u başların beẕl ü fidâ idüb tekmîl-i nâmûs-ı dîn ü devlet **(140a)** ve taḥṣîl-i rıżâ-yı şerîf-i Rabbu'l-ʿzzet yolında itdükleri erlikler ve dilâverlikler cümle maʿlûm-ı ḫusrevânem ve ḥâṭır-ı nişânem olmışdur. Ḫuṣûṣâ bi-fażli'llâhi Teʿâlâ ʿasâkir-i manṣûre ḳullarımuñ günden güne işleri illerüye gelüb gitdükce ġalebe ve nuṣret bulduḳları ve ʿavn-i İlâhî ile dîvar-ı ḥiṣâra ḳarîb olduḳları aḫbârından ġâyet maḥẓûẓ olub Cenâb-ı Vâhibü'l-ʿAṭâyâ'ya ḥamd ü şükri bî-nihâye etmişümdür. Ḥażret-i Ḫallâḳ iki cihânda yüziñi aḳ idüb ber-ḫurdâr-ı ʿömr olasın. Senüñle bile meʾmûr olan ve bi'l-cümle bu mübârek ġazâ-yı ʿaẓîmde bulınan ġâzî vü mücâhid ḳullarum daḫî cemîʿan ber-ḫurdâr olsunlar. Nân u niʿamum saña ve anlara ḥalâl olsun ve muʿîn-i ẓahîriñüz Cenâb-ı Ḫudâ-yı Müteʿâl olsun. Elṭâf-ı İlâhiyye'den ümîd iderüm ki ʿan-ḳarîbi'z-zamân futûḥât-ı celîlemüzde resânları ile ʿâmme-i İslâmiyân mesrûr-ı şâd-mân ve gurûh-ı düşmenân ʿumûm üzre maḳhûr ve dâḫil-i nîrân olalar. Ve bolayki Ḥażret-i Ḳâdir-i lâ-yenâm murâd-ı

2959 P: iḫmâl, 169b
2960 P: ḥaṭṭ-ı, 169b
2961 P: ḥaṭṭ-ı, 169b
2962 P: "humâyûn-ı" 169b
2963 P: "gelüb" 170a

mülûkânem üzre aʿdâ-yı fercâmdan aḫz ü intiḳâm müyesser ü muḳadder etmiş olsa, imdi benüm lalam göreyüm seni tamâm erlük demidür ve dilâverlik maḥallidür. Merd-âne ve dilîrâne deprenüb ve kemâl-i ġayrete gelüb ḳalʿanuñ fetḥine maḳdûruñı mebzûl ve ġuzât-ı müslimîn ḳullarımı ceng ü ḳıtâle terġîb ile reʾy-i maʿḳûl etmeden ḫâlî olmayasın.[2964] Dîn-i mübîn yolında itdügiñüz ḫıẓemât-i meşaḳḳat-şumûl ʿınde'llâh żâyiʿ ve ʿınde'r-resûl żâyiʿ olmaduġından ġayri inşâʾallâh envâʿ-ı nevâziş ʿinâyet ü iltifâtuma sen maẓhar olub ve senüñle olan ḳullarum daḫî niçe iḥsân u inʿâma nâʾil olmaların muḳarrer bilüb baʿde'l-yevm daḫî saʿy ü himmeti ve ihtimâm-ı diḳḳati elden ḳomıyalar ve bu mertebelere gelindükde ümîddür ki faẓl-i Ḥaḳḳ ve ʿinâyet-i feyyâż-ı muṭlaḳ ile itmâma irişdüresin. Ḳapudan Paşa ḳulıma daḫî ber-vech-i istiḳlâl bir ḥaṭṭ-ı hümâyûn-ı tehdîd maḳrûn irsâl idüb ol cânibe îṣâl-i mühimmât u levâzımâtdan her ne gerek ise, rikâb-ı hümâyûnuma ʿarż eyleyesin. Ġayret-i dîn-penâhum ve nâmûs-ı şehin-şâhum iḳtiżâ eyledügi üzre biluṭfi'llâhi Teʿâlâ bu ḫıẓmetüñ itmâma irişmesi aḳṣâ-yı murâd-ı mülûkânemdür. Her ne lâzım ise dîn uġurına senden ve sâʾir ḳullarumdan dirîġ olınmaz ve daḫî âgâh ola. Sen ki ġazâda cân bâş fidâ iden ġâzî ḳullaruma taḳviyet ve dîn-i mübîne iʿânet **(140b)** ü nuṣret içün, ben daḫî Rebîʿu'l-**evvelüñ ġurre-i nucûmiyyesi**nde mübârek penç-şenbe güninde ġazâ niyyetine maḥrûse-i Edirne'den kemâl-i ḥaşmet ve ʿaẓametümle sefere çıḳub Ḥaḳḳ yolında zaḥmet ve meşaḳḳat iḫtiyâr ve ḥâlâ Dimetoḳa ṣaḥrâsında ḍarb u ḫıyâm-ı ẓafer-medâr olınmışdur. Umarum ki ḥażret-i Allah (Teʿâlâ)[2965] *celle şânuhû ve ʿamme iḥsânuḥû* beni bu yoldan maḥrûm göndermeye. Dâʾimâ fetḥ u nuṣret recâsında olub, düʿâ-i ḫayr ile ḥusn-i teveccühe derûn-ı hümâyûnum senüñledür ve senüñle olan mücâhid ü ġazî ḳullarım iledür. Cümleñüzi ḥażret-i Bârî Teʿâlâ'ya emânet virmişümdür ve's-selâm.

RUCÛʿ BE-ḲIṢṢA-Ī[2966] CENG

Ve işbu şehr-i Rebîʿu'l-**âḫiruñ ikinci** (2 Rebîʿu'l-âḫir 1079/9 Eylül 1668) güni Ḳaraḳulaḳ Aḥmed Aġa rikâb-ı hümâyûna telḫîṣ ile gönderilüb, maẓmûn-ı telḫîṣ ḳalʿanuñ[2967] şarḳîsi ve ġarbîsi tarafı iki ṭarafdan luṭf-ı Ḥaḳḳile ʿaẓîm vâsiʿ gedükler açılub lâkin ḳalʿanuñ dolmasında ḫandeḳlar ve ʿaẓîm parmaḳlıḳlar küffâr-ı bî-dîn iḥdâs idüb yüriyiş itmege bir vechile mümkin olmaduġından lâkin metersler ile ve laġımlar ile inşâʾallâhu (Teʿâlâ)[2968] ḳalʿanuñ içerüsine dâḫil olmaḳ niyyet olınmışdur. Ḥażret-i Allah, ʿinâyet ü hidâyet eyleye, âmîn *bi-ḥurmeti Seyyidi'l-murselîn*.. Ve mâh-ı mezbûruñ **üçünci** güni küffâr-ı bed-kâr[2969] bir püskürme laġım atub serpindisinden dört-beş âdem ḳadar yaralanub, bu eṣnâda ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ ketḫüdâsı olan İbrâhîm Ketḫüdâ'ya ṭaraf-ı şehr-yârîden Ḥaleb eyâleti

2964 P: olmayasız, 170b
2965 P: "Teʿâlâ" 170b
2966 P: ḳışaṣ-ı, 170b
2967 P: ḳalʿası, 170b
2968 P: "Teʿâlâ" 171a
2969 P: bed-girdâr, 171a

iḥsân olınub, muşâru'n-ileyh aşlen Bosnavî olub ferâḥet ü ʿâḳiliyyetde naẓîri olmayub beş sene ketḫüdâlıḳ sürdi **fî 3 (r)**[2970] (Ramażân) **sene 1079**. Yerine Timur Paşa-zâde ʿOṯmân Aġa ketḫüdâlıḳ ile behre-mend olub, sâbiḳan Ḥaleb eyâletine mutaṣarrıf olan Ḥüseyin Paşa Güllük ṭarafında olan ʿaskerüñ ser-ʿaskeri idi. ʿAzl olınub muşâru'n-ileyh ṣadr-ı aʿẓam Reʾîs Efendi'ʾi gönderüb ḥâṭırına bir yer gelmesün, manşıbsuz ḳalmaz. Muşâru'n-ileyh İbrâhîm Paşa Güllük ṭarafı ḳolında ser-ʿasker olub ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ sekbânlarından biñ nefer sekbân taʿyîn idüb, muşâru'n-ileyh paşa, kendi ḳolında istiḫdâm eyleye. Ve işbu mâh-ı merḳûmuñ **beşinci** güni İslâm ṭarafından Ḳızl Ṭabya'ya bir laġım atdırılub ve yedinci güni daḫî Ḳızl Ṭabya'ya ṭaraf-ı İslâm'dan[2971] iki laġım atdırılub ve ṭoḳuzuncı güni küffâr-ı bed-kâr laġımımuzı bozmaḳ ümîdiyle püskürme atub bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ laġımımuz bozulmayub ʿaḳabince biz daḫî **(141a)** laġımlara âteş virüb, ḳalʿanuñ ḥayli[2972] yerin uçurdı. Ve mâh-ı mezbûruñ **onikinci** güni yine Ḳızl Ṭabya'ya iki laġım atdırılub ve **onüçünci** güni küffâr daḫî bir püskürme atub ve yevm-i meẕkûrda İslâm ṭarafından daḫî bir laġım atılub ve Güllük ṭarafından daḫî iki laġım atılub ve mâh-ı mezbûruñ **ondördünci** güni Çoçor nâm iskeleye bir ḳalyon ve üç-dört şayḳa zaḫîre ile memlû gelüb selâmet ile yanaşub zaḫîresin boşaldub andan ordû-yı hümâyûna naḳl etmesine reʿâyâ taʿyîn olındı. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirminci** güni küffâr-ı bed-kâr ve İslâm-ı nuṣret-âṯâr ṭarafından Ḳızl Ṭabya'da birer püskürme laġım atıldı ve yigirmi ikinci güni bir ġarîb şey gördük. Ṣadr-ı aʿẓam saḳalarından birisinüñ saġ ḳolını ṭop götürüb, meterse ṣu getürürken kendüsin aldırmayub[2973] bâr-gîri ṣol eline[2974] alub meterse getürdi. Ve işbu mâh-ı merḳûmuñ **yigirmi dördünci** güni donanma-yı hümâyûn Ḥanya Limanı'na selâmet ile dâḫil olub bu dördünci defʿadur ki donanma-yı hümâyûn bu sene-i mübârekede ʿasker ve cebe-ḫâne ve sâʾir levâzımât getürmişdür. Bu defʿa geldükde ʿaẓîm zamân maḥalde geldügi ḫaberin getürenler müjdeler virildi. Zîrâ ancaḳ on günlük bârutımuz ḳalmışidi ve bârut ḳılletinden kimsenüñ ḫaberi yoġidi. Ancaḳ ṣadr-ı aʿẓam ve Defter-dâr Paşa'nuñ ḫaberi var idi ʿaḳılları başında yoġidi. Donanma-yı hümâyûn bu defʿada geldüginden neḳadar sürûr ḥâṣıl olmışdur, taʿbîri mümkin degildür.

"ḪURÛC-I KÜFFÂR BE-ḲASD-I METERS"[2975]

Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi yedinci** güni küffâr-ı hezîmet-âṯâr ṭaşra çıḳub serdengeçdiler yanında olan ḳolonborne ṭopın çaputlamaḳ ümîdiyle maḳâm-ı ḥarb ve ḳıyâm u istiḳrâr birle serdengeçdiler metersden geçdiler. Metersinde meterslenmek ḳaṣdiyle iki sâʿat ḳadar küffâr-ı bî-dîn dayanub ʿaẓîm âteş ṣaçub

2970 P: "r" 171a
2971 P: "Ḳızl Ṭabya'ya" fazla, 171a
2972 P: ḫayli, 171a
2973 P: öldürmeyüb, 171b
2974 P: eliyle, 171b
2975 P: "Ḫurûc-ı Küffâr Be-Ḳasd-ı Meters" metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 171b

yeñiçeri dilâverleri küffâr üzerine hücûm idüb ve Rûm-ili alay begleri bayraḳlarile Ḳızl Ṭabya bedenine hücûm idüb, ṭaşrada olan küffâr girü içerüye ḳaçub ve Rûm-ili'nüñ ʿaskeri aḫşam namâzına deg ḳalʿanuñ bedeninde durub baʿdehû giru fermân ile indiler. Küffâr-ı bî-dîn ḳalʿası (topraġından)[2976] ʿaẓîm ḫandeḳler ve parmaḳlıḳlar iḥdâṯ idüb bir vechile yürümege imkân olmayub yevm-i mezbûrda cânibeynden çoḳ âdem düşüb yarındası gün ḳalʿadan bir iki kefere firâr idüb öyle ḫaber virdiler ki küffârdan üçyüz ḳadar **(141b)** küffâr[2977] mürd olub dört-beşyüz ḳadar daḫî yaralı olmışdur. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **sekizinci** güni küffâr iki püskürme laġım atub beş-on ḳadar âdemi şehîd oldı ve ol gün bir püskürme daḫî atub emmâ kimseye żarâr olmadı. Ve yigirmi **ṭoḳuzuncı** güni ṭaraf-ı İslâm'dan bir püskürme laġım atub[2978] ḳalʿa bedeninde olan bir ḳat parmaḳlıġın bozub.

Ve işbu şehr-i **Cemâẕiye'l-evvelüñ ikinci** (2 Cemâẕiye'l-evvel 1079/20 Ekim 1668) güni Ḳızl Ṭabya'ya bir püskürme laġım atılub. Ve dördünci güni küffâr Ḳızl Ṭabya'dan İslâm üzerine iki püskürme laġım atub. Ve **yedinci** güni yine Ḳızl Ṭabya'ya ṭaraf-ı İslâm'dan bir püskürme laġım atılub. Ve **onuncı** güni gice iki dâne fırḳatamuz ḳalʿanuñ limanı öginde küffâruñ bir ḳayıḳın alub içinde altı kefere aḫẕ olınub beşi (de)[2979] şuya ġarḳ olub ḳayıḳ içinde bir iki kîse aḳçe bulınub ṣâḥib-i devlet ḥużûrına getürdiklerinde altı nefer esîri mîriye alınub fırḳatacılara bir kîse aḳçe iḥsân olınub. Ve mâh-ı mezbûruñ **onikinci** güni rikâb-ı hümâyûndan âdem ve ḥaṭṭ-ı[2980] şerîf gelüb mefhûmında şeʿâdet ü iḳbâl ile Selânîk şehrine ʿaẓîm alay ile geldügi ve Venedik'den elçi geldügi ḫaberi daḫî şâyiʿ olub, rikâb-ı hümâyûna yüz sürmege arası iki ḳonaḳ ḳalub Allâh Teʿâlâ ḫayrlar iḥsân eyleye. Ve mâh-ı mezbûruñ **onbeşinci** güni Ḳızl Ṭabya'ya bir püskürme atılub ve **yigirminci** güni küffâr iki püskürme laġım atub serpindiden bir iki âdem mecrûḥ olub.[2981] Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi beşinci** güni yeñiçeri ve sipâh ḳullarına iki ḳıst ʿulûfe "metersde"[2982] virilüb iki mevâcibüñ mevlûlât[2983] defteri mu-ûcibince dört biñ yeñiçeri altı ayda metersde ve ḫastalıḳdan Girid'de maḫlûl gösterildi. Faḳad iki mevâcibdedür ġayri sipâh ve erbâb-ı tîmar ve tevâbiʿ ve laġımcıyân "ne ḳadar kimse"[2984] fevt (ve)[2985] şehîd olmışdur ḥesâbun Allâh (Teʿâlâ)[2986] bilür. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi sekizinci** güni Ḳapudan Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa Ḥanya'dan otuz üç pâre mükemmel beg çekdirir[2987] ile Fodula Limanı'na gelüb, mühimmât u zaḫîre getürüb ve yine ol gün aḫşama ḳarîb ḳalḳub Ḳandiye öginden görinüb andan

2976 P: "topraġından" 171b
2977 P: kâfir, 172a
2978 P: atılub, 172a
2979 P: "de" 172a
2980 P: ḫaṭṭ-ı, 172a
2981 P: oldı, 172a
2982 P: "metersde" yok, 172a
2983 P: maḫlûlât, 172a
2984 P: faḳaṭ ne ḳadardur taʿyîn olınmamış bulundı, 172a
2985 P: "ve" 172a
2986 P: "Teʿâlâ" 172a
2987 P: çekdirirler, 172s

aṭalar arasından Rûm-ili ḳıyılarına doġru müteveccih oldılar. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi ṭoḳuzuncı** güni rûz-ı ḳâsım idi. **(142a)**

İşbu mâh-ı **Cemâẕiye'l-âḫiruñ ibtidâsı**nda (1 Cemâẕiye'l-âḫir/1079/7 ḳasım 1668) beyâż bayraḳ ile bir fırḳata gelür. Herkes şâd olub bu defʿa ṣadr-ı aʿẓama didiler ki, devletlü vezîr, bir fırḳata gelüb ḳıyıya[2988] yaḳın durdı ve beyâż bayraġın açmış. Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa Maḥmûd Paşaʾı gönderüb fi'l-vâḳiʿ ḳalʿa aḥvâli içün gelmiş ise ne güzel ve illâ ḳalʿa aḥvâli içün gelmediyse kaġıdların alma deyü tenbîh buyurdılar. Ve Maḥmûd Paşa ata binüb varub fırḳataya yanaşub Maḥmûd Paşa gelen kefereye nedür murâdıñuz, niye gelmişsin sen deyü süvâl idecek. Anlar ḫaber virdiler ki, ceneralden kaġıdlarımuz vardur. Maḥmûd Paşa daḫî süvâl ider ki kaġıdıñuzda ḳalʿa aḥvâli var mıdur? didükde kefere dimiş ki; kaġıdımuzda ne var ne yoḳ bilmeziz. İmdi bilmedigiñüz kaġıd[2989] biz almazız, varuñ yine geldiñüz yere gidüñ, deyüb ve fırḳata alarġa olub, emmâ bunda olan seyirci ḥesâba gelmez.

Âmeden-i Ḥaṭṭ-ı[2990] Şerîf-i Mükerrer ve Ḥikâyet-i[2991] Telḫîṣât

Ve işbu mâh-ı mezbûruñ yine ibtidâsı güninde ʿaẓemetlü pâd-şâhımuzdan ḥaṭṭ-ı[2992] şerîf gelüb, maẓmûn-ı şerîfde bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ Yeñişehir'e dâḫil olmışdur. Ve Venedik elçisi daḫî Yeñişehir'e ḳarîb yere gelmişdür daḫî rikâbuma yüz sürmedi. Benüm lalam nedersin, elçi geldükde ne cevâb virirüz. Fi'l-vâḳîʿ eger ʿaḳlıñuz ḳalʿa fetḥini keserse ḳalʿaʾi elçiden isterüz ve eger bir sene daḫî ḳalʿa ile ceng olınur ise ʿasker ve cebe-ḥâne ve sâʾir âlât-ı mühimmât yetişdirmege cümle memâlik-i maḥrûsem ʿâciz olmışdur. İmdi bu ḫuṣûṣda bir iki kimse ile söyleşüb ve birgün evvel ḫaberin irsâl idesin. Ẕikr olınan ḥaṭṭ-ı[2993] şerîfüñ mefhûmın ṣadr-ı aʿẓam fehm itdükde üç gün üç gice aġlayub ʿaẓîm bî-ḥużûr oldı. Gelen ḥaṭṭ-ı şerîfüñ cevâbın üç günde müsvedde ve telḫîṣe Ḳâyim-i maḳâm Paşa'ya ve Müftî Efendi'ye ve Silaḥ-dâr Aġa'ya ve müṣâḥib-i şehr-yârî Vezîr Muṣṭafâ Paşa'ya ve Şeyḫ Vânî Efendi'ye mektûblar yazılub ve mefhûmlarında ḥâliyen Venedik elçisi gelüb rikâb-ı hümâyûna daḫî henüz yüz sürmemişler. İmdi gelen elçide ḳalʿaya müteʿallıḳ sözi var ise ne güzel, gelüb rikâb-ı hümâyûna yüz sürsün ve illâ yine yerinde otursun. Eger ḳalʿa aḥvâlin suvâl buyurılursa **(142b)** Ḳalʿa-yı Yeñi ṭarafından üçyüz zirâʿ ḳadar yıḳılmışdur. Ancaḳ mâ-beynimüzde ḳalʿaya girmek on ḳulaç yer ḳalmışdur. Bu ḳadar yüz ḳulaç yerden bir miḳlaḳlar ve ṭoñuz damları ve laġımlar ve püskürmeleri geçdük ve şimdiki ḥalde daḫî on ḳulaç yer içerü gidilürse ḳalʿa bizümdür. Benüm pâd-şâhum, biraz beldâr ḳılleti olmaġile ve ʿaskerde biraz yorġunluḳ olmaġile yoḫsa on günlük işimüz ḳalmışdur. Emmâ buña zamân dimek olmaz. Lâkin küçük büyügüñ sözi budur ki Ḥaḳḳ Teʿâlâ cümlemizüñ canını alsun tek bu ḳalʿa

2988 P: Ḳandiye'ye, 172b
2989 P: kaġıdı, 172b
2990 P: ḥaṭṭ-ı, 172b
2991 P: ḥikâyât-ı, 172b
2992 P: ḥaṭṭ-ı, 172b
2993 P: ḥaṭṭ-ı, 173a

kefere elinde yine ḳalmasın didüklerinde iştibâḥ yoḳdur. Ḳalʿa bir ḥâle varmışdur ki sâʿat be-sâʿat Ḥaḳḳ Teʿâlâdan fetḥin isterüz. İmdi aḳçesine yâḥud münâfıḳlaruñ sözlerine iʿtimâd buyurmayub ber-ân yaḳın ḳuluñ gönderdük ki Ḳandiye Ḳalʿası ne ḥalde ḳalmışdur görsün. Elçiye hemân merd-âne cevâb buyurılsun. Ve işbu şehr-i meẓkûruñ[2994] **beşinci** güni telḫîṣ ve mekâtib ile Ḳaplan Aġayollanmışdur. Ḥażret-i Allâh (Teʿâlâ)[2995] ḫayrlar iḥsân (eyleye).[2996] Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **yigirmi birinci** güni Ḳapudan Paşa Ḥanya'ya sâlimen gelüb cezîre'ye[2997] beşyüz nefer kefere getürüb ve Rûm-ili ḳıyılarında mevcûd beldâr ve zaḫîre bulub getürmişdür ve Mürted Aṭası'nda küffâruñ bir ḳalyonun fetḥ idüb ḳalyonda biraz kefere bulınub sâʾir ḳurâya firâr etmiş. Rûz-ı ḳâsımdan ṣoñra yigirmi birgündür ve işbu mâh-ı mezbûruñ yigirmi birinci güni rikâb-ı hümâyûna gönderilen Ḳaplan Aġa geldi, ḥaṭṭ-ı[2998] şerîf ve Ḳâyim-maḳâm Paşa ve eḥibbâdan mektûblar getürdi. Mefhûmında Venedik elçisi Yeñişehir'de rikâb-ı hümâyûna bulışub ve yine geldügi süvâl olınduḳda ḫınzîr cevâb virmiş ki Ḳandiye Ḳalʿası'ndan el çekür̃. Nice bir ceng ü ḥarb idersiz. Senede yigirmibeş biñ altun virelüm deyü Ḳandiye elimüzde ḳala. Pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretleri öyle cevâb virmiş ki, melʿûn bu ḳalʿadan ferâġat olınmaz. Mâdâm ki cânum tendedür, inşâʾallâhu Teʿâlâ ilk baharda daḫî Yeñişehir'den ḥareket-i hümâyûnumla varub ben daḫî cezîre'ye geçmek muḳarrer bilesin. Ḥâlâ Ḳandiye Ḳalʿası'n[2999] iki ṭarafından beşyüz **(143a)** endâze ḳadar dîvar ḥâke berâber olmışdur. Minelenmiş keklik[3000] gibidür. Bu cevabdan ṣoñra ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine tekrâr ol saʿat telḫîṣ gönderüb mefhûmında Ḳandiye Ḳalʿası muḥâṣârasında olan vezîr-i aʿẓam ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Selâm-ı selâmet-encâmumdan ṣoñra ne ḥaldesin ve ne işdesiz. Ḥaḳḳ Teʿâlâ her işiñüzi âsân eyleye. Göreyüm seni niçe ʿâḳilâne ḥareket (idersin)[3001] ve küffâr-ı bî-dîne gûş-mâl virmede taḳayyüd-i tâm idüb anda senür̃le muḥâṣarada olan ḳullarımuñ cümlesine selâm ve düʿâm biledür. Venedik elçisi gelüb bu ḳadar aḳçe gösterüb Ḳandiye Ḳalʿası'ndan vazgecür̃ deyü rikâbumda[3002] ve sâʾir işde olan kimesnelere aḳçe ve pîş-keş ʿarż idüb, nedersin Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ fetḥ u tesḫîrine ʿaḳluñ irüşir mi? Fi'l-vâḳîʿ irüşürse ne güzel ve illâ bize aña göre iʿlâm idesin. Ṣadr-ı aʿẓam daḫî tekrâr telḫîṣ ve âdem rikâb-ı hümâyûna işbu şehr-i **Recebüñ sekizinci** (8 Receb 1079/12 Aralık 1668) güni gönderüb mefhûmında, ʿaẓametlü pâd-şâhum cümle umûr-bîn ve vüzerâ-i ʿiẓâmuñ ve vükelâ-i kirâmuñ ve yeñiçeri ve sipâh aġaların[3003] ile ve gerek aʿlâ ve gerek ednâ ile niçe kerre müşâvere ve mükâleme olınub Ḳandiye Ḳalʿa(sı)[3004] küffâr-ı bî-dîn elinde ḳalmaġa[3005] buña bir ferdüñ rıżâsı olmayub bir

2994 P: "yigirmi" fazla, 173a
2995 P: "Teʿâlâ" 173a
2996 P: "eyleye" 173a
2997 P: cezîrelerden, 173a
2998 P: ḥaṭṭ-ı, 173b
2999 P: Ḳalʿası, 173b
3000 P: kellik, 173b
3001 P: "idersin" 173b
3002 P: rikâbda, 173b
3003 P: aġaları, 173b
3004 P: "sı" 174a

buçuḳ senede olan zaḥmetler ve meşaḳḳatler ve ceng ü ḥarb ve niçe biñ şühedâ ve niçe kere biñ kîse aḳçe maṣrafından mâ-ʿadâ nâmûs-ı dîn ü devlet ve ḫuṣûṣâ cümleden elzem. İmdi bu ḳış daḫî metersde cümle ʿasker-i İslâmile ḳışlamaḳ ḳarâr virilmişdür ve ḳalʿanuñ iki ṭarafı daḫî beşyüz zirâʿ ḥâkile berâber olmışdur ve ḥâlâ bir ayağımuz ḳalʿanuñ içerisindedür. Hemân gelen elçi'i girü geldügi yola göndereler ve ʿasker-i İslâm'a biraz ʿasker imdâd ve bârut ve beldâr ve ḫaẓîneye bir gün (evvel)[3006] irsâl "ve himmet-i"[3007] hümâyunları mebẓûl olmaḳ ümîdindeiz. İnşâ'allâhu Teʿâlâ ilk baharda luṭf-ı Ḥaḳḳile Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ fetḥ u tesḫîri görinür. Ve işbu şehr-i **Recebüñ üçünci** güni Ḳapudan Paşa Ḥanya'dan ordû-yı ḥumâyûna ṣalt sebük-bâr gelüb bir iki gün ṣadr-ı aʿẓam ile müşâvere vü mükâleme idüb Eġriboz'da donanma-yı hümâyûn ḳışlamaḳ ḳarâr virilüb ve mâh-ı mezbûruñ **onikinci** güni Ḳapudan **(143b)** ordû-yı hümâyûndan Ḥanya'ya revâne olmışdur. Bir-iki günden ṣoñra Eġriboz'a revâne olurlar.

ḲIṢṢA-İ ḪURÛC-I KÜFFÂR ve CENG -KERDEN be-ʿASKER-İ İSLÂM

Ve işbu şehr-i **Recebüñ üçünci** güni Güllük ṭarafından küffâr-ı bî-dîn ṭaşra çıḳub meters başub bir iki meters beri gelmiş iken girü ʿasker-i İslâm hücûm idüb "**lâ ṭâḳatelene'l-yevm**" (K.K. 2/249)[3008] istiʿcâzınca zümre-i küffâr-ı bed-gir-dâruñ ḳarârı, firâra tebdîl olub ʿasker-i İslâm-ı ẓafer-encâm, küffâr-ı bed-fercâmdan yigirmi kelle alub bir-iki yüz küffâr lâşesi daḫî sürilüb, kelle alınması mümkin olmayub bu ceng, ʿaẓîm ceng idi. Üç sâʿat ḳadar ceng olub Anaṭolı Beglerbegisi Ḳaṭırcı-zâde şehîd oldı ve ṣadr-ı aʿẓam sekbânlarından bir-ḳaç sekbân ve yeñiçeriden bir iki oda başı ve sipâh serdengeçdilerüñ iki aġası ve sekbân ser-çeşmeleri olan Veli Aġa üç yerde yaralanub birḳaç günden ṣoñra şehîd oldı. Cümle ordı (ḫalḳı)[3009] acıdı ḫuṣûṣan, ṣâḥib-i devlet iki-üç gün agladı. Bu cengde vâfir yaralı şehîd oldı. Emmâ küffârdan daḫî yetmiş beg zâde ile Papa'dan gelen ḳapudanları daḫî mürd olub, sâ'ir ṣulṭatlardan ʿadedi maʿlûm olmayub mezbûr mürd olan ḳapudanuñ şişi gümüş ḳaplu ve altun sâʿat ve sîm naʿlçe ki papuçına[3010] urulmışdur ve yanında birḳaç altun bulındı. Muḳaddemâ Efrence'den beşyüz beg-zâde yaʿnî Ḳuluyeri dimekle maʿrûf kefere Efrence'den Ḳandiye Ḳalʿası'na kendü iḫtiyârlarıyle imdâda gelmişler idi. Bir iki ay ḳadar Ḳandiye'de muḥâṣara'da oldılar. Aḫyânen ṭaşra çıḳub bir-ḳaç kerre yüzleri ḳarasiyle girü ḳalʿaya firâvân iderlerdi. ʿAḳibet eñ ṣoñra bu çıḳışlarıdur ki yarusınuñ lâşe-i ḫabîseleri ṭaşrada ḳaldı. Baʿdehû (gemilere)[3011] nışflarından eḳall girüb vaṭanlarına üzüldiler. Varsunlar eyü gördüklerin söylesünler.

3005 P: ḳalmaḳ, 174a
3006 P: "evvel" 174a
3007 P: "ve himmet-i" yok, 174a
3008 "Bugün bizim Câlut'a ve onun askerlerine karşı koyacak gücümüz yok."
3009 P: "ḫalḳı" 174b
3010 P: papuca, 174b
3011 P: "gemilere" 174b

LUĠUM-I SENG-İ ḪÂRÂ.

Bu sene-i mübârekede, deryâ ṭarafından meters yüridilüb laġımdan emîn olmaḳ içün küffâr-ı bî-dîn altı ay ḳadar ṣâfî kesme ḳaya ṭaşı altından laġımyüridüb ve altmış ḳulaç ṭaş altından laġımile gelmiş iken ʿasker-i İslâm ʿaẓîm ḥavfe düşüb bu defʿa geldügi yoldan ḳaya'i delmek ḥuṣûṣında **(144a)** cehd olınub iki ayda üç ḳulaç derinligi ḳaya'i delüb, baʿdehû iki ḳulaç ḳalʿaya doġrı yürirken küffâruñ yolına rast gelüb meger küffâr-ı bî-dîn ḥâżır u müheyyâ bekler imiş. El ḳumbarasıyle ve tütsi ile ve âteş dolu tebsi ile laġımcıları ve serdengeçdileri ḳaçırub ve delik serdengeçdilerüñ(dür).[3012] İki ayda çalışub çekilen zaḥmetleri yabana gitdi. Bu defʿa ʿaẓîm yaġmurlar yaġub ʿaẓîm seller gelüb bizden[3013] alınan laġımlar[3014] içerüsine sel dolub küffârı ḳaçırub gerek bizüm gerek küffâruñ altı ayda çalışduġı[3015] laġımlar mâ-lâ-mâl "oldı".[3016] Ṣuyla dolub bu defʿa ḳırbalar ile ve gerdeller ile ṣuyı çeküb küffâr daḫî tîz-destlik idüb evvel alınan laġımı irteleyüb ve bir ḫazneye baġlanub otuz ḳanṭar bârut ile ḫazneye baġlanub ve âteş idilüb, gerçi ḳayaları hevâya atmadı emmâ, küffâruñ laġımında neḳadar küffâr var ise ve ne ḳadar delikler var (idi)[3017] ise cümlesi ḫarâb oldı[3018] ve baṭṭal ḳaldı. İçerüden çıḳan kefere tevâtür üzre ḳat-ḳat ṣaḥîḥ ḫaber virdiler ve yüz elli küffâr bu laġımdan helâk olub ve baş laġımcısı ve lâzımlı olan birḳaç bellü başlusı bu laġımdan mürd olub, baʿdehû yine ḳalʿaya ṭoġrı iki ḳulaç gidilüb, küffâruñ daḫî ḳazışı yaḳın gelmekle yine bir ḫazîne çevrilüb otuz ḳanṭar bârutile baġlanub âteş virilüb anda daḫî ḳaya'i yuḳaru ḳaldırmayub. Emmâ bi-ḥamdi'llâh yine küffâruñ laġımın bozub ve elli ḳadar kâfiri helâk idüb ṭaş delmek ve ṣuyla cengleşmek ve bu ḳadar zaḥmet ve emek bir laġımda olmış degildür. Bunuñ vaṣfında ʿaḳıllar çâk olur. Ve işbu şehr-i **Recebüñ yigirmi ikinci** güni küffâr üç laġım atub ve yigirmi sekizinci güni İslâm ṭarafından bir laġım atılub.

Ve işbu şehr-i **Şaʿbâni'l-mübârekü**ñ **beşinci** (5 Şaʿbân 1079/5 ocak 1669) güni küffâr-ı bî-dîn iki laġım atub ve **altıncı** güni İslâm ṭarafından iki püskürme laġım atılub ve serdengeçdiler ḳalʿa bedeninde hücûm idüb girü geldiler. Ve **onikinci** güni küffâr daḫî iki püskürme (laġım)[3019] atub ve[3020] mâh-ı merḳûmuñ **onbeşinci** güni rikâb-ı hümâyûna giden Aḥmed Çelebi gelüb ve rikâb-ı hümâyûna elçi-i Venedik Ḥanya'ya geldügi ḫaberi **(144b)** geldükde, taḥḳîḳ ḳalʿa'i virmek içün "gelmişdür"[3021] ẓanniyle cümle ʿâlem mesrûr olub ṣâbâḥa deg ordû-yı hümâyûnda

3012 P: "dür" 174b
3013 P: biz, 174b
3014 P: laġım, 174b
3015 P: çalışdıġımuz, 174b
3016 P: "oldı" 174b
3017 P: "idi" 175a
3018 P: olub, 175a
3019 P: "laġım" 175a
3020 P: "bu" fazla, 175a
3021 P: "gelmişdür" yok, 175a

olan ʿasker-i İslâm bayram idüb meger elçi-i mezbûr[3022] ḥabs içün ḳarşu Ḥanya'ya göndermişlerdür. Bu defʿa kimde can ḳaldı ve bu ṭarafdan öyle cevâb gönderilmiş idi. Çünki elçi ḳalʿa virmek içün gelmişdür. İmdi rikâb-ı hümâyûnda bir gün durmayub geldügi yola gitsün, bunlar ise Venedik'e göndermişler. Hemân ḥabs içün (Ḥanya'ya)[3023] göndermişler. Hele bu günde olan sürûr ve yine iki-üç sâʿatden ṣoñra ġam çekmek melâleti bir zamân olmamışdur. Bu defʿa elçi-i mezbûr fermân-ı pâd-şâhiyle Ḥanya Ḳalʿası'nda ḥabs olındı. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **yigirmi beşinci** güni küffâr iki laġım atub ve ṭaraf-ı İslâmdan daḫi bir lâġım atılub ʿasker-i İslâm ise ḳalʿanuñ dolma ṭopraġın durmayub torbalar ile daşıyub çalışmaḳdadurlar. Ve mâh-ı mezbûruñ **yigirmi toḳuzuncı** güni İslâm ṭarafından Ḳızl Ṭabya ile ʿAvret Ṭabyası arasında olan ḳapınuñ ortasında[3024] bir büyük laġım atılub, mezbûr laġım otuz günde ḥâṣıl oldı. Zîrâ ṣâfî ṭaş içinde gidildi. Bir gün bir gicede bir ḳarış yer gidilirdi. Hele bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ iki ḳulaç temel altına varduġı gibi otuz ḳanṭar bârut alur ḫazîne çevrilüb ve yeñiçeriden ve Rûm-ili'den bir ḳaç dilâver âdem âmâde olub eger murâd üzre gedük açar ise yürüsünler deyü ḳul ketḫüdâsı tertîbiyle. Zîrâ meẕkûr laġım ḳul ketḫüdâsı laġımı ki ṭaş içinde ḳurduñundan cümle ʿasker ḥayrân olub emmâ küffâr-ı bî-dîn daḫî dört ṭarafından ṭaş içinde ḳazma urub laġımımuzı illeri yüritmeyüb[3025] "muḳayyed olurdı".[3026] Yoḫsa bu ḳul ketḫüdâsı laġımı bir buçuḳ ḳulaccuḳ illerü varsaydı küffâruñ başına geleni Allâh bilürdi. Emmâ yine mezbûr laġım atulduḳda dört ṭarafda olan küffâruñ delüklerin ve püskürmelerin ibṭâl idüb içerden çıḳan kefere öyle ḫaber virdiler ki ḳul ketḫüdâsı laġımından yüz ḳadar küffâr helâk olub "mürd oldı".[3027] Ḥattâ ṣoñra ol yer ayırtlanur iken çoḳ leş bulındı. Ḥattâ bir ʿavret ile bir kefere ṣarılı **(145a)** dururken leş buldılar. Bu laġım şafîʿi vaḳtinde atılmışidi. Ḳalʿa içinde bir vâveylâ bir âteşler yaḳmalar, çanaḳlar çalmalar, ʿaẓîm vehm oldı küffâra.

Ve işbu şehr-i **Ramażânu'l-mübâreküñ beşinci** (5 Ramażân 1079/6 Şubat 1669) güni Muṣâḥib Yûsuf Aġa ḳılıç ḳaftân ve ḫançer ve kürk ile ordû-yı hümâyûna alay ile geldi. Büyük dîvân olub ve vüzerâ-i ʿiẓâma daḫî ḫilʿatler getürdi. Cümle vüzerâ ve mîr-i mîrân ve yeñiçeri ocaġı ve ṭopcı ve cebeci ve Rûm-ili ve Anaṭolı alay begleri ve Mıṣır-Şâm ḳulları zâbiṭler ve manṣûḥ alay begleri ve ḳumbaracı başıları ve laġımcı başılar olgün ḫilʿat geydiler. Dîvân ḫalḳı ve küttâb ḳısmı daḫî ḫilʿat geydiler ve ḥaṭṭ-ı[3028] hümâyûn oḳınub cümle ʿasker-i İslâm ḳulaḳ ṭutub istimâʿ ve göz yaşların dökdiler. ʿAsker-i İslâm'uñ ḳumbaracı başısı aṣlen Freng olub, ḳumbara atmasında ve âteş bazlığında naẓîri yoġidi. Kendüyi gemiden iḫrâc ve elli aḳçe vaẓîfe ve nefer-ṣâḥib olub bu defʿa Freng'e giderüm deyü mektûb dutuldı

3022 P: mezbûrı, 175a
3023 P: "Ḥanya'ya" 175a
3024 P: yanında, 175b
3025 P: yürütmedi, 175b
3026 P: yok, 175b
3027 P: "mürd oldı" yok, 175b
3028 P: ḫaṭṭ-ı, 176a

zencîrde iki ḫilʿat geydi. Yûsuf Aġa ile gelen ḥaṭṭ-ı[3029] şerîfüñ ṣûretidür, ʿayni ile naḳl olındı **fî 5 n** (Ramażan).

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 11

Mażmûn-ı Ḥaṭṭ-ı[3030] Şerîf

Siz ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sın. Sizi selâm-ı selâmet-baḫşâ-yı pâd-şâhânem ile teşrîf ve tevḳîr u iḥtirâm ve maẓhar-ı iʿzâz ü ikrâm buyurduġumdan ṣoñra ḥaṭṭ-ı hümâyûnum-ı seʿâdet-maḳrûnum vuṣulinde maʿlûmüñuz olsun ki, ḥâliyen vüzerâ-i ʿiẓâm ve vükelâ-yı kirâmımuñ sen cümleden aʿḳal ve erşed ve aʿdel ve emcedi müdebbir-i kâr-dân ve dilîr-i şecâʿat-nişân olduġıñdan ġayri meʾmûr oldıġuñ ḫiẓemât-ı dil-pezîrüñle intiẓâm virüb, żabṭ u rabṭlarında ve eger "merd-âne ve dilîr-âne"[3031] düşmen-i dîne göz açdırmayub muḥâṣara olınan Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ tesḫîrine niçe tedbîr idüb geregi gibi muvâfıḳ "rıżâ-yı"[3032] yümn-i iḳtiżâ-yı mülûkânem ve lâʾik-i ʿırż u nâmûs-ı salṭanat-ı pâd-şâhânem olmaḳ üzre himmetler eyledügüñ ecilden düʿâ-i ḫayr-i icâzet-eserüme nâʾil ve ʿinâyet-i ʿaliyye-i meymenet-perverüme maẓhar olmışsızdur. Yüzüñ aḳ ve nân u nemeküm saña ḥalâl olsun ve senüñle maʿan meʾmûr olan vüzerâ-i ʿiẓâm ve mîr-i mîrân ve ümerâ-i kirâm ve yeñiçeri aġası ve bölük **(145b)** aġaları ve zuʿamâ ve erbâb-ı tîmar ve sipâh ve yeñiçeri ve sâʾir ʿumûm üzre ʿasker-i İslâm ḳullarımuñ uġur-ı dûn ü devletümde cân u başların ne vechile beẕl ü fidâ idüb iki seneden berü muḥâṣara itdükleri Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ tesḫîrine itdükleri iḳdâm ü ihtimâmları künhile maʿlûm-ı ḫusrevânum olub cümlesi düʿâ-i ḫayruma maẓhar olmışlardur. Yüzleri aḳ ve iki cihânda ber-ḫurdâr olsunlar. Ḫiẓmetleri muḳâbelesinde ben daḫî inşâʾallâhu Teʿâlâ ebvâb-ı inʿâm u iḥsânumı küşâde ve bî-dirîġ idüb maḥallinde herbirinüñ istiʿdâd u liyâḳatlerine göre "**aḥsin kemâ aḥsena'llâhu ileyke**" (K.K. 28/77)[3033] muḳteżâsınca ʿaṭiyye-i behiyye-i pâd-şâhânemle ber-murâd ve maḳżiyyü'l-merâm eylemem muḳarrerdür. İmdi göreyüm seni, dâmen-i ġayreti meyân-ı himmete bend idüb ḥusn-i ittifâḳ ve kemâl-i ittihâd u fâsıḳ ile himmet eyleyüb tesḫîr-i[3034] ikdâm u ihtimâm eyleyesin. Bunca saʿy-i emekden ṣoñra terk eylemek lâʾik-i ġayret-i İslâm degildür. Lâzım olan mühimmât u âlât ve ʿasâkir bu ṭarafdan peyder pey yetişdirülmek muḳarrerdür. Hemân ġuzât u mücâhidîn ḳullarıma ġayret virüb aʿdâ-yı dîne mikdârın bildürmek gereksiz. Bu ḳalʿa tesḫîri aḳṣâ-yı murâd-ı hümâyûnumdur. Bi-eyyi vechin kân fetḥ-ı tesḫîrine bel baġlayub bu ġazâ-yı nuṣret encâma aḥsen-i vech ki fetḥ u ẓafer ile aḫẕ-i intiḳâmdur. İḫtimâm virmege beẕl ü ḳudret ve ṣarf-ı himmet eyleyesiz ve ḥâlâ maḥż-ı ʿaṭiyye-i celiyye-i ḫusrevânem ve ʿinâyet-i seniyye-i şâhânemdan bir ṣevb-i ṣerâ-ser ḳaplu semmûr-ı

3029 P: ḥaṭṭ-ı, 176a
3030 P: ḥaṭṭ-ı, 176a
3031 P: "merd-âne ve dilîr-âne" yok, 176a
3032 P: "rıṣâ-yı" yok, 176a
3033 P: "...Allah sana iyilik ettiği gibi sen de (insanlara iyilik et...)"
3034 P: tesḫîrine, 176b

fâʾiżu's-surûr ve bir şevb-i sâde serâ-ser ve bir ḳabża-i şemşîr-i ʿadüvv-tedmîr ve bir ḳabża daḫî muraṣṣaʿ ḫançer saña iḥsân-ı hümâyûnum olub ḫâṣṣa muṣâḥiblerümden Yûsuf Aġa ḳulum ile göndermişümdür. Ve vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ vesâʾir ḳullarıma birer şevb ḫilʿat gönderilmişdür. Envâ u iʿzâz ve ikrâm u taʿẓîm-i iḫtirâm ile istiḳbâl idüb geyüb taḫṣîl-i mubâḥât itdükden ṣoñra baʿde'l-yevm eḍʿâf-ı mużâʿaf ve diḳḳat ü himmet eyleyesiz göreyüm sizi ve's-selâm.

Mektup No: 84

Mektûb-ı elçi-i Venedik

Rikâb-ı hümâyûndan gönderilüb Ḥanya'da ḥabs olan elçi, ṣadr-ı aʿẓama gönderdügi mektûbıdur. Devletlü ve seʿâdetlü sulṭânum ḥażretleri. Yalıñuz geydigiñüz esbâb ile **(146a)** ulaḳ ṭarzı üzre bu cânibe gelüb vâṣıl olmışuzdur[3035] ve bunda ḳalırmıyuz, ya seʿadetlü sulṭanum ḥużûr-ı şerîfleri ile müşerref olır mıyuz? Ḥâlâ ki cümle ʿâlemüñ eşbehi ḥużûrına görünmege yanımuzda âlât u esbâbımuz yoḳdur. Ol sebebden ḥużûr-ı ʿâlîlerine mektûbımuz ile aḥvâlimüzi bildürmege tevaḳḳuf eyledük ve gün-be-gün aġırlığımuzuñ intiẓâr u eleminden olub bu âna deg gelmemek ile aḥvâlimüzi ḥâk-pâ-yı şerîflerine iʿlâm eylemege cürʾet olındı. Ve işbu ṣadâḳat-nâmemüz ile ḥâk-ı[3036] ʿizzetlerine ḳalbimizüñ ṣâfiliġini işâretiñüze mevḳûf oldığımuzı bildirüb, bu şehre geldükden berü cenâb-ı mekremetlerinden bu faḳîre mebẕûl olan luṭf u keremlerüñ şükrânesin idüb recâ olınur ki ḳalbimüzüñ ṣadâḳat ve sâfiliġini ḳabûl buyuralar. **Bende-i Elviz Molin.**[3037]

Mektup No: 85

Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî elçi-i mezbûre yazduġı mektûbıdur. fi 24 sene 79

Mektûbuñ gelüb mefhûmında herne ki yazılmış ise maʿlûmlarımuz oldı. Aḥvâlüñi bildürmişsin ve Ḥanya'da ḳalurmıyuz yoḫsa ol ṭarafa mı varıruz deyü suvâl etmişsin. ʿAẓametlü pâd-şâhımuz sizi redd idüb Venedik'e gönderilmek içün ġaḍab ile fermân-ı hümâyûnları ṣâdır olub bu cânibe gönderilmişler idi. Rikâb-ı hümâyûnlarına recâ vü niyâz, ecdâd-ı ʿıẓamları zamânında elçiler redd olına gelmemişdür. ʿArż eyledügimüzde Ḥanya'da ḥabs olınmañuz bâbında fermân-ı ʿâlîleri ṣâdır olub ʿızzetli Ḳâyim-i maḳâm Paşa ḳarındâşımuza buluşduḳda bilmeziz ne söz söyledügüñi ki böyle ġaḍab (ve)[3038] ʿıḳaba maẓhar olduḳ. ʿIzzetlü Ḳâyim-i maḳâm Paşa ḳarındâşımuz daḫî anda ne yüzden cevâbıñûz olduġın bize tafṣîl üzre bildürmediler. Eger seni Venedik ṭarafından muḳaddemâ İstefe'de söyleşilen uslûb üzre yine ol eski sözler ile göndermişler ise fikirsüzlük etmişler. Şevketlü

3035 P: olmışuz, 177a
3036 P: ḥâk-ı, 177a
3037 Molini
3038 P: "ve" 177a

(ve)[3039] ḳudretlü pâd-şâhımuz Allâh Teʿâlâ'nuñ iḥsânı olan ḳuvvet ü ḳudret ile bu sefer-i hümâyûna ḥareket buyurub ʿasker-i İslâm bu işüñ üzerinde bulınduḳdan ṣoñra muḳaddem söyleşilen sözler el virmedügi ẓâhirdür. Ve eger sen kendüñ mâ-beyninde bir maṣlaḥat göreyüm dirseñ[3040] bu vaḳte muvâfaḳat olmaz nâ-sezâ sözler ile iş biter, ḳıyâs eyledüñ ise yañılmışsın. Bu vaḳṭüñ **(146b)** iḳtiżâsı ġayri yüzden bir söz ile itmâm-ı maṣlaḥata mübâşeretdür. İmdi haḳîḳat üzre aḥvâlüñi ve meʾzûn oldıġuñ güftâr-ki tafṣîl üzre bu ṭarafa yazub bildiresün ki bu cezâya neden müsteḥaḳ olduġuñ bizüm daḫî maʿlûmımuz olub, şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâhımuñ rikâb-ı hümâyûnına ve eger Ḳâyim-i maḳâm Paşa ḳarındâşımuza aḥvâlüñ aña göre yazılub ʿarż u mükâtebe ola der-i devlet- medâra Nemçe'nüñ ve Macaruñ ve Eflâḳ'uñ Venedik keferesinüñ ve Ceneviz keferesinüñ tercemânı;

Mektup No: 86

Panayot nâm tercemân-ı muşâru'n-ileyh elçiye yazduġı mektûbuñ tercemesidür. Ẕikr olınur

Rifʿatlü dostumuz elçi beg ḥużûrlarına ṣenâ-i lâʾiḳa iblâġından ṣoñra inhâ olınan budur ki, ḥâliyen Ḥanya'dan ve bundan aḳdem Yeñişehir'den irsâl olınan gelüb vâṣıl olub mefhûmlarında aḥvâliñüzi devletlü ve seʿâdetlü ṣâḥib-i devlet efendimüz ḥażretlerinüñ ḥâk-pâ-yı şerîflerine[3041] ʿarż idüb birḳaç seneden berü mümted olan ceng ü cidal defʿ u refʿ olub, ṣulḥ u ṣalâḥ olmasına saʿy (ü)[3042] diḳḳat eylememüz içün herne ki taḥrîr olındı ise maʿlûmımuz olmışdur. El-ḥamdüli'llâhi Teʿâlâ ṣulḥ u ṣalâḥa ve ṭarafeynüñ reʿâyâ fuḳarâsınuñ âsûde ḥâl olmasına taḳayyüd-i diḳḳatimüz maʿlûmıñuzdur. Ve emmâ mektûbıñuzda taḥrîr eyledügiñüz aḥvâl-i maʿḳûleden baʿîd ve ḥuṣûl-i merâmdan ziyâde dûr olmaġile muşâru'n-ileyh ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine ʿarż eylemege cürʾet olınmadı. Zîrâ dimişsiz ki, şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâhımuz ḥażretlerinüñ ḥareket-i pür-seʿâdetleri ve ser-ḥaddiñüze ḳarîb nüzl-i ferḥundeleri cumhûrıñuz istimâʿları olmaġile şerâʾiṭ u tekrîmi yerine getürmek içün sizi istiḳbâle irsâl eylemişlerdür. Ve emmâ Ḳandiye Ḳalʿası içün bir cevâb sipâriş eylememişlerdür. Benüm dostum ḥareket-i pâd-şâhî istimâʿ iden cumhûrıñuz ʿâleme ẓâhir olan sebeb-i ḥareketi istimâʿ olınmaya ve bilinmeye baʿîd degil mi ve ḥâlâ muḥâṣara ve ḥandeḳ ve burclarına ʿasker-i İslâm girmiş oturmuş ḳalʿa içün sizüñ maṭlubıñuz olduġı cumhûrımuz bilmedi deyü ol eclden aña müteʿallıḳ **(147a)** bir cevâb sipâriş eylemişlerdür "ne"[3043] dimekdür. ʿAḳl ü idrâkden ḫâric degül mi? Sizüñ içün istimâʿ olınur ki birḳaç büyük elçiliklere varub niçe ʿaẓîm maṣlaḥatlara[3044] bulınmışsız. Öyle olsa ʿarż u kinâye ile söylenilen ke-

3039 P: "ve" 177a
3040 P: deyü, 177b
3041 P: ḥâk-pâylarına, 177b
3042 P: "ü" 177b
3043 P: "ne" yok, 178a
3044 P: maṣlaḥatlarda, 178a

lâm-ı münbiʾi fesâd olub ṣâdıḳ u saḥîḥ ve netîce-pezîr bir söz "ve"[3045] gâr u gîr ve mübâşir olduġı maʿlûmıñuz olmaḳ gerek. Ḫuṣûṣan mütekellim taḳrîre ṣürûʿ etmedin, muḫâṭabuñ meclisine dil-nevâzlıḳ ḳaṣd ü niyyet itmek levâzım-ı mühimden olduġı ṣabâvetiñüz ḥâlinde maẓbûtıñuz olmaḳ gerekdür. İmdi didigiñüz gibi murâd-ı maḳṣûdıñuz bir maṣlaḥat görmek ise maʿḳûl u maṣlaḥat-güzâr ve netîce-pezîr söz taḥrîr eyleyesiz ki bundan ṣoñra biz daḫî esâs-ı ṣulḥ u ṣalâḥa ve mudâr-ı âsûde-ḥâl-i fuḳarâ olacaḳ söziñüz ile inşâʾallâhu'r-raḥmân bu ḫayrlu maṣlaḥatuñ itmâmına maḳdûrımuzı ṣarf itmek muḳarrerdür. Bu maḳûle cây-gîr-i kelimât taḥrîr eyledügiñüzde recâ eyledügiñüz vilâyetiñüzde mektûb ile aḥvâliñüzi bildürmege iẕn alıvirmege daḫî taḳayyüd olınur **fî 24 sene 79**. İm*żâ*, ***Muḥibb-i Muḫlıṣ Panayot.***

Tercemân-ı Müşâru'n-ileyh

Mektup No: 87

Venedik elçisi Ḥanya'dan tekrâr ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine gönderdügi mektûbuñ tercemesidür

fî 3 l (Şevvâl) (3 Şevvâl 1079 /6 Mart 1669)

Devletlü ve seʿâdetlü sulṭânum ḥażretleri. Devletlü sulṭânımuñ mektûb-ı şerîfleriyle ʿubûdiyyetimüz ḳadar müşerref olduġımuzda ṣadâḳat ve ḫulûṣımuza lâzım-ı taʿẓîm ü tekrîm ile fermân-ı şerîfleri (olan)[3046] mefhûmına vâṣıl olduġımuzda bu âna deg ḫayâl u ḳıyâs eyledügüm aḥvâli ḥâlâ müşâhede eylemişüm. Ve Yeñişehir'de vükelâ-yı devlete buluşduġımuz eṣnâda taḳrîr ve cevâbımuzdan ḫaber ve âgâhıñuz olmaduġı maʿlûmımuz olub buluşduġımuz meclis-i ʿâlîde taḳrîr ve ṭarafeynden süvâl ü cevâb olan aḥvâli tafṣîl üzre hâk-pâ-yı şerîflerine iʿlâm eylemek iḳtiżâ eyledi[3047] ki ol vechile bu faḳîrde daḫî olan iẕnüñ ve istiḳbâlüñ mertebesini ḫulûṣ u ṣadâḳat ile ḥâk-pâ-yı şerîflerine ʿıyân u beyân ola. Benüm devletlü sulṭânum Yeñişehir'de vâṣıl olduġımuzda Devlet-i ʿAliyye'ye lâyıḳ olan taʿẓim ü tekrîmden ṣoñra didim ki, nice yüz seneden berü âsitâne-i seʿâdetde olan Venedik cumhûrınuñ maḥabbet ü ṣadâḳati yine ber-ḳarâr-ı ʿatiḳ **(147b)** -i istiḥkâm üzre olub, birḳaç seneden berü iḫtiyârısuz ʿârıż ve fitnelerden pejmürde olmayub yine ke'l-evvel ḳarâr-dâde olduġın cümle ʿâleme bildürmek içün şevketlü ve ʿazametlü pâdşâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ rikâb-ı hümâyûnları istiḳbaline bu faḳîri irsâl eylemişdür ki, cumhûr-ı meẕkûruñ muḥabbet ü ṣadâḳati ʿarż u beyân ve ṭarafeynüñ reʿâyâ fuḳarâsınuñ âsûde(-ḥâl)[3048] ve müreffehü'l-bâl olmalarını ve niçe biñ âdemüñ[3049] ḳanı yere dökülmesinden menʿ u defʿ olınmasın recâ vü temennâ idüb lâʾiḳ-ı devlet olan merḥamet ve şefḳatleri dirîġ olınmayub bu ıẓhâr-ı meveddetimüzi ḳabûl etmegi[3050] temennâ eyledügimden ṣoñra ibrâm eylediler ki,

3045 P: "ve" yok, 178a
3046 P: "olan" 178a
3047 P: eyledügi, 178a
3048 P: "ḥâl" 178b
3049 P: âdem, 178b
3050 P: eylemegi, 178b

bu faḳîre ışmarlanan her ne ise beyân eyleyüm. Ben daḫî ḫulûṣ üzre didüm ki, cumhûruñ murâdı Kilis Ḳalʿası'nı ve eṭrâfında żabṭ olınan cümle yerleri girü virüb bu cengden muḳaddem olan ḥudûd yerinde[3051] yine ḥudûd baġlana ve Girid Cezîresi bu ḳadar seneden berü ol cumhûruñ żabṭında olub ve ânuñ içün niçe zaḥmet çekilmekle Devlet-i ʿAliyye merḥamet idüb Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ve ḳalʿa öginde arḳuri daġlar tefrîḳ eyledügi arż ile kendülerine alıḳonılub Ḳandiye-i Cedîd ve Ḳalʿa-i Çanaḳ Limanı hedm olınub muḳâbelesinde yigirmi dört biñ riyâl ġuruş cizye virmege ve cümle cezîre Devlet-i ʿAliyye'nüñ żabṭında olmış olur. Ancaḳ bir ṭarafı vükelâ-yı İslâmiyyûnda ve bir ṭarafı Devlet-i ʿAliyye'nüñ iḥsânından cumhûruñ eline virilüb, cumhûr daḫî âsitâne-i seʿâdetde Dûdmân-ı Oṣmâniyye'nüñ istiḳâmeti yerine ola ki aña adîl ü naẓîr olmaya ve ʿahd-nâme tecdîdine gelecek elçisi ile ʿarż-ı ḫulûṣ içün ikiyüz biñ riyâl ġuruş irsâl eyleye. Bundan ṣoñra tekrâr ibrâm ile süvâl idüb buyurdılar ki, bu senüñ eski sözlerüñ istimaʿ idüb ḳabûl olınmaz. Şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâh, Ḳandiye Ḳalʿası'n ister, ânı virmege iẕnüñ var mıdur? deyü buyurduḳlarında ben daḫî, Allâh Teʿâlâ ḥażretleri ʿalîm (148a) ü dânâdur ki ṣadâḳat üzre ḥaḳîḳat-ı ḥâli beyân idüb Ḳandiye Ḳalʿası'na müteʿalıḳ aṣlâ bir iẕnüm yoḳdur, deyü cevâb eyledüm. Emmâ "yine"[3052] mükerrer bir süvâl ṣâdır olduḳca, ẕikr olınan cevâb virilüb meclis defʿ olınmışdur. Andan ṣoñra tekrâr faẓîletlü şeyḫu'l-İslâm ḥażretleri ile müşerref olduġımuzda, minvâl-i meşrûḥ üzre mükâleme olınduḳda sebḳat iden meclisde[3053] ziyâde ancaḳ bu ḳadar buyurdular ki, eger bu faḳîrüñ Ḳandiye Ḳalʿası'nı virmege iẕn yoġise tekrâr yazub istiʾẕân etmeñ gerek, sen deyü buyurduḳlarında bu faḳîr daḫî, cumhûruñ aḥvâlini bilmekle ve Venedik'den çıkdıġumda aḥvâl ne ḳarârda olduġı maʿlûmum olmaġile cevâb eyledüm ki, ḥaḳîḳat bilürüm ki bu ḥuṣûṣda âdem göndermek ve istiʾẕân eylemekle bir şey ḥâṣıl olmaz. Fe-emmâ murâd-ı şehr-yârî ise fermân-ı hümâyûnların yerine getürürüm. Faẓîletlü şeyḫu'l-islâm ḥażretleri cevâb buyurdular ki ʿızzetlü Ḳâyim-i maḳâm Paşa ḥażretleri geldükde[3054] mükâleme olınub fermân-ı şehr-i yârî her ne ise size iʿlâm olınur. Benüm devletlü sulṭânum mükâleme olınan aḥvâl budur ki Venedik'de bu faḳîre çıḳduġımda sipâriş eyledükleri aḥvâlden ẕerre ḳadar tefâüti yoḳdur ve andan ṣoñra ne cumhûrdan ve ne ġayriden kimesneden bu faḳîre mektûb gelmemişdür. Bundan ẓâhirdür ki bu âna deg bu faḳîre cumhûruñ bir ġayri sipârişi yoḳdur ve bu taḳrîrden eẓher ne olmış oldur[3055] ki ol meclislerde bu faḳîrden bir kelâm-ı nâ-maṭbûʿ ṣâdır olmamışdur. Ḳıyâs buyurduġıñuz gibi müsteḥaḳḳ-ı ġażab-ı pâd-şâhî olam ve ṣadâḳatümden (nâşî)[3056] ḳasem iderümki kendüme lâzım olan ḥudûddan[3057] tecâvüz etmeyüb lâʾiḳ olan taʿẓim ve ʿubûdiyyetde taḳṣirât daḫî etmeyüb gerek cenâb-ı şehr-yârîye ve gerek ṭaraf-ı vükelâ-yı devletlerine iḫtirâm u

3051 P: yerde, 177b
3052 P: "yine" yok, 179a
3053 P: meclisden, 179a
3054 P: "ṣoñra" fazla, 179a
3055 P: olur, 179a
3056 P: "nâşî" 179a
3057 P: ḥudûd, 179a

inḳiyâddan ġayri bir vaż-ʿı ḥâlet ṣudûr eylemedügi bu faḳîre ol meclislerde ve Yeñişehir'de bir buçuḳ ay mekṣ eyledügimüz eyyâmda ṭaraf-ı pâd-şâhîde müşâhede eyledügimüz gûnâ-gûn iltifât-ı hümâyûn delîldür. Ve eger andan ṣoñra ʿarż eyledügüm şerâʾiṭ-i ṣulḥ u ṣalâḥ maḳbûl-i hümâyûnları olmadı ise ḳıyâs idemem ki bu faḳîrüñ ʿaleyhine sû-i ẓann **(148b)** olına. Zîrâ vekîl olan kimesne efendisinüñ sipâriş itdügini taġyîr[3058] itmege ḳâdir olmaduġı maʿlûm-ı seʿadetdür ve (seʿâdetlü)[3059] sulṭânum "ḥażretleri"[3060] mektûb-ı şerîflerinde işrâb buyurduḳları üzre ışmarladuḳların taġyîr eylesem ve kendümden söz söylesem ḳabahat benüm olurdı. İnşâʾallâhu'r-"raḥmân"[3061] meʾmûldür ki merḥamet-i şehin-şâhîden ve ġayri[3062] pâd-şâhîden devletlü sulṭânum ḥażretlerinüñ vesâʾir vükelâ-yı devletüñ müşâhede ve şehâdetleri ile ve bu faḳîrde olan inḳiyâd-ı ʿubûdiyyet ve istiḳâmet ḥasebiyle ʿinâyet ü merḥametlerine maẓhar olam. Bâḳî recâ vü temennâ olınur ki bu iki şerâʾiṭı muḥaḳḳaḳ ve bilâ taġyîr maʿlûm-ı seʿâdetleri ola. Biri bu ki bu faḳîre Ḳandiye Ḳalʿası içün bir şey ışmarlanmamışdur[3063] ve ânı virmege iẕnüm yoḳdur. Ancaḳ ẕikr (olınan)[3064] dağları taḳsîm ile mükâleme eylemeye iẕnüm vardur. İkinci bu ki bâlâda ẕikr olınan şerâʾiṭ-ı ṣulḥuñ baʿzısı ḳabûl olınmaz ise anlaruñ taġyîrine ya bedeli mükâleme olınmasına iẕnüm vardur. Zîrâ her vechile cumhûruñ ve bu faḳîrüñ murâd u maḳṣûdımuz, şevketlü pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ ve seʿâdetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ fermân u işâretlerin yerine getürmekdür. Ḫuṣûṣâ seʿâdetlü sulṭânum ḥażretlerinüñ vizâret-i ʿuẓmâ ṣadrında bulındıġundan niçe kemâlât-ı Ḫudâ-dâdiyle nâdirü'l-vuḳûʿ ve faẓîlet-i bâhire ile mevṣûf olmaġile ḫiẕmet-i şerîflerinde beẕl ü maḳdûr "baş"[3065] ḳurtarmaḳ ve yeñiden iḥyâ olmaḳdur. İmżâ. *El-Faḳîr Muḫlişan Valvumulin.*

Mektup No: 88

Mektûb-ı elçi-i mezbûr be-tercemân-ı Panayot ki cevâb-kerdest.

Fî 3 l (3 Şevvâl 1079/6 Şubat 1669)

Emmâ baʿd vezâret-i ʿuẓmânuñ mesned-nişîn ve faẓilet ü kemâlât-ı maṭbûʿ-ı "nâdire"[3066] ve müteḥâyire ile mevṣûf olan devletlü ve seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ vârid olan mektûbı ile müşerref oldugımuzda ṭaraflarında olan ʿubûdiyyet ve inḳiyâd ve ḫulûṣ-ı istiḳâmetimüz izdiyâd bulub cenâb-ı şerîfiñüzüñ mektûb-ı merġûbları maʿan gelüb, mefhûmında ṭarafeynüñ ıṣlâḥına olan saʿy-i cemîliñüz müşâhede olınub, müşâru'n-ileyh ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ ḥâṭır-ı ʿâṭırlarına taġyîr virecek baʿż-ı kelimât-ı pesend-dîde ve bu faḳirüñ **(149a)** ḥâlâ

3058 P: taʿyîn, 179b
3059 P: "seʿâdetlü" 179b
3060 P: "ḥażretleri" yok, 179b
3061 P: Teʿâlâ" 179b
3062 P: ġayret-i, 179b
3063 P: ışmarlanmışdur, 179b
3064 P: "olınan" 179b
3065 P: "baş" yok, 179b
3066 P: "nâdire" yok, 180a

maḫṣûṣan maṭlub u maḳṣûd olan meyl ü ḥimâyet ve ʿinâyetlerine mâniʿ olacaḳ ve mümkin olan[3067] mertebe beẕl ü maḳdûr idüb râġıb olduġum teslîmâtlarına ġubâr virecek mefhûm, muḳaddemâ taḥrîr-i irsâl olınan mektûbumuzda bulunmaġile cibilliyetiñüzde olan ʿâdet-i ḥaseneñüz ḥasebiyle luṭf-ı ʿaẓîm idüb ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine ʿarż u iʿlâm eylememişsiz. Bundan ṣoñra daḫî recâ olınur ki ḥâlâ taḥrîr olınan mektûbumuzda ol maḳûle dil-şikeşlik virecek lafẓen ve maʿnen var ise luṭf u keremiñüzden meʾmûldür ki, setr idüb göstermeyesiz. Ve müşâru'n-ileyh ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine her aḥvâli tafṣîlen taḥrîr eylemege mümkin olmamaġile ekṣer bu umûr-ı muʿaẓẓamanuñ levâzımını cenâbıñuza yazmaḳ iḳtiżâ etmekle derûnımuzda olan aḥvâli size iʿtimâd idüb teslîm oluruz. Ancaḳ cenâbıñuzdan recâ olınur ki, ḫulûṣ-ı istiḳâmetimüze ve bu ḫuṣûṣda aṣlâ ruʿben ve mevażıʿan etmeyüb ṣâf-i ḳalbile ḥareket iderüz. Emmâ ne yüzden vażʿ u ḥareket idecegimüz bilmezsiz. Zîrâ eger ḥaḳîḳate vâḳî ḥâli ve bu faḳîre sipâriş olınanı taḳrîr eylesem, kimse iʿtimâd eylemez ve eger cenâbıñuza bu seneden olan ḥareket ve cemʿiyyetlerden cüzʾî işâret etsem cenâbıñuz daḫî ġayri yüzden maʿnâ virüb kendi maṣlaḥatın bitürmek içün ẓarâfetdür ve bî-hûde yayḳaradur ve bî-maʿnâ vesvesedür ve fodul[3068] kimesnelerüñ bî-maʿnâ ḳîl ü ḳâllarıdur deyü buyurursız. Bundan ṣoñra biz ne işleyelüm iḳtiżâ ider ki mühlik ve ḥaṭır-nâk-ı meşaḳḳat ve belâya kendümüzi girif-târ olduġımuzuñ müşâhede eyledügimüzden biz daḫî muḳaddem böyle olacaġını bilürdik. Ve ʿılme'l-yaḳînimüz var idi dimege bile ḳâbil degiliz **el-ḥukmü li'llâhi Teʿâlâ**. Ancaḳ bunı taḥḳîḳ bilürüm ki, ne ikiyüzliyüm ve ne kimseʾi aldatmaḳ isterüm ve ḥîle vü mekkârlıḳ ile inşâʾallâh günâh-kâr olmam.[3069] Maʿlûmıñuzdur ki iş içinde olan her kimesne efendisinüñ reʾy-i tedbîrinden ve rıżâ vu sipârişinden ṭaşra[3070] ẕerre ḳadar ḥareket eylemege ḳâdir degildür ve lâkin muḫâṭabuñ murâdı ve maḳṣûdı üzre degil ise ḫiẕmet-kâr ṣuçlı olmaz. Ben faḳîrüñ daḫî kendü efendimüñ âsitâne-i seʿâdetine temâm-ı inḳiyâdı vardur. Her ne ki sipâriş eylediyse andan ziyâde ve noḳsân söz söylemege **(149b)** niçe mümkindür. Müşâru'n-ileyh ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri mektûb-ı şerîflerinde Yeñişehir'de söyledügimüz kelâmdan ve taḳṣîr eyledügimüz aḥvâlden ḫaberüm yoḳdur deyü buyurmaları ile iḳtiżâ eyledügi tafṣîlen[3071] Yeñişehir'de olan süvâl ve cevablarımuzı taḥrîr idüb ol vechile iẕnimizüñ daḫî ḥudûdlarını tafṣîlen ve ẓâhiren beyân eylemişizdür. Ol şerâʾiṭ mükerrer olmamaḳ içün ve fevt olan elçilerimüz ile bu ḫuṣûṣlarda müẕâkere sebḳat etmekle ḥâlâ bunda taḥrîr olınmamışdur. Zîrâ bu faḳîre anlardan ziyâde bir şey sipâriş olınmamışdur ve ḥâlâ bunda müşâhede iderüm ki Ḳandiye'ye müteʿallıḳ cevâbum vardur deyü ḳıyâs iderler. Emmâ öyle degildür, ben kendi dînimi ve ʿırżımı ve bâşumı rehn iderüm ki, Ḳandiye'ye müteʿallıḳ cevâbum yoḳdur. Eger Ḳandiye Ḳalʿası ve yanında olan daġlar ki cezîrei taḳsîm iderler. Ber-ṭaraf olub

3067 P: olduġı, 180a
3068 P: foḍul, 180a
3069 P: "ve" fazla, 180b
3070 P: ġayri, 180b
3071 P: tafḍîlen, 180b

andan ġayri murâd u maḳṣûdları var ise ve elimden gelür maṣlaḥat ise, inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[3072] iderüm. Zîrâ ġarażum oldur ki seʿâdetli ṣadr-ı aʿẓam hażretlerinüñ ḥizmetinde bulınan ve eger bundan ṣoñra zikr olınan şerâʾiṭ-ı ṣulḥ maḳbûlleri olmayub Venedik'e bildirüb âḫir söze istîʾzân itmege buyurılursa fermân kendilerinüñdür. Ancaḳ Yeñişehir'de didigüm gibi bilirüm ki ḳalʿa-ʾı mezkûre içün ümîd yoḳdur. Meger Venedik'den çıḳduḳdan ṣonra cumhûruñ aḥvâl ve tedârikleri ġayri yüzden ola ki ben bilmeyem. Zîrâ ol şehrden çıkduḳdan ṣoñra ne cumhûrdan ve ne ġayri dostumuzdan mektûbumuz gelmedi. Bu zikr olınan aḥvâlden maʿlûm oldur ki ḥareket-i şehr-i yârî cumhûra maʿlûm iken ve ḥareketlerini Ḳandiye Ḳalʿası oldıġun niçün maʿlûm degildür. Mektûbıñuzda buyurmışsız ve ʿaskeriñüz Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ḫandeḳ ve burclarında nüzûl etmiş iken Ḳandiye Ḳalʿası matlubumuz olduġı niçün maʿlûmıñuz degildür deyü buyurdıñuz. Ve lâkin bu faḳîr Venedik'de çıḳduġımda ve Ḳandiye'den gelen ḫaberlerüñ vaḳti maʿlûmıñuz olaydı, ẓâhiriñüz olurdı ki ol vaḳt Ḳandiye Ḳalʿası ġayri ḥalde ve ḥâlâ ġayri ḥaldedür ve ol ḥalden bu ḥâle tefâvüt çoḳdur ve bu ḫuṣûṣda cenerallerüñ ve ceng erlerinüñ maʿrifetidür. Ve şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ḥażretlerinüñ ḥareketi bilinüb sebeb-i ḥareketi Ḳandiye Ḳalʿası oldıġı maʿlûm (ve)[3073] âşikâre (150a) iken bilinmedi dimek olmaz. Ancaḳ cumhûrımuzuñ meʾmûl eyledügi bir pâd-şâh-ı ʿaẓîmü'ş-şânuñ ʿazamet ü ʿinâyetlerinden bedîʿ degildür ki, bir ṣadâḳatile dostluġına ḳavî müstaḥsene-i cumhûrîne niçe yüz seneden beri Ḫaḳḳ-ı ṣarîḥi olan bir memleketüñ bir parçası iḥsân eylemege ḫuṣûṣan ki cumhûr-ı mezkûr ṭaleb eyledügi parçaʾi ʿinâyet-i şehin-şâhîden iḥsân olınduḳdan ṣoñra muḳabelesinde cizye-i seneviyyeʾi eylemege ve parça-i mezkûrı ʿinâyet-i pâd-şâhîden bilüb aña göre inḳiyâd ve ḫizmetlerinde olmaḳ murâd eyleye. Cenâbıñuzdan recâ olınur ki bu aḥvâlde mefhûmdan maḳsûd olan maʿnâya ḳanâʿat buyurub eger ḫaṭaʾen berdil-gîr ya bî-hûde lafẓımuz var ise naẓar etmeyüb dâmen-i ʿafv ile bu şeyde ṣadâḳat ile derûn-ı cânibimüzden taḳrîr olan aḥvâle ve adamızuñ zikr olanan ḫudûdlarına râżî olasız. Emmâ maʿlûm-ı ʿızzetleridür ki bu umûr-ı muʿaẓẓam mektûb ile mükâleme olınub netîce-pezîr olmaḳ iḥtimâli yoḳdur. Ḫuṣûṣâ ki bizi irsâl idenler mektûbile "mükâleme olınub",[3074] maṣlaḥat görmege irsâl eylemişlerdür. Ancaḳ gelüb görüb, söyleşüb ve lâzım olan aḥvâli ḳaleme getürüb, birḳaç defʿa tebdîl ü taġyîr idüb ṭarafeynüñ rıżâsiyle ʿaḳd ü ḳarâr olınca, el-ḥamdüli'llâh, bu aḥvâllerde vuḳuf-ı tâmmıñuz vardur ve mulûk mâ-beyninde elçi ve vâsıta aḥvâlini sizden ziyâde bilür. Ḥâlâ rubʿ-ı meskûnda kimse yoḳdur. Eger şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâh-ı ʿâlem-penâh ve devletlü ve seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ bizi şehrden çıḳartmamaḳ ve birḳaç gün söyleşüb yine gelmek fermânları olmaz ise sizi ve yâḫud her kimi murâd iderler ise bu cânibe göndersinler ki bu faḳîr daḫî süvâllerin cevâb ve matlablarına ya iznüm ḥasebiyle ya mümkinse

3072 P: "u Teʿâlâ" 180b

3073 P: "ve" 181a

3074 P: "mükâleme olınub" yok, 181b

çâre bulub şerâʾiṭuñ kimini ziyâde idüb, kimini eksildüb, inşâʾallâh (u Teʿâlâ)[3075] bir ḫayrlı ḳarâra getürince ve lâkin mektûb ile bu maṣlaḥatuñ ḥuṣûli mümkin olmaduġı cenâbıñuza daḫî maʿlûm. Bu cümle aḥvâli ve kendümüzi cenâbıñuza teslîm eylemişlerdür. Nâẓıru'l-ḳulûb olan Allâh Teʿâlâ **(150b)** ḥażretleri size sâfî ḳalbile ʿâdet-i cemîleñüz üzre, ṭarafeynüñ ışlâḥına lâzım olanı ḳatî ilhâm eyleye. Ve bu mektûbumuzda lâʾiḳ u maṣlaḥat-güzâr gördügiñüz aḥvâli ʿarż eyleyesiz. Ġayrisi pûşîde ḳalsun. Bâḳî

Mektup No: 89

Mektûb-ı İcâzet-i sadr-ı aʿẓam Berâ-yı Âmeden-i Elçi Be-Ordû-yı Humâyûn fî l (Şevvâl) :

Ḳıdvet-i aʿyâni'l-milleti'l-Mesîḥiyye Venedik cumhûrı ṭarafından elçilik ile gelen Elviz Molin, ḫutimet ʿavâḳıbe bi'l-ḫayr ḳıbeline selâm-ı sadâḳat-encâm ve peyâm-ı muḫâlaṣat fercâm iblâġından ṣoñra inhâ olınur ki, mektûbuñ gelüb mefhûmı maʿlûmımuz oldı. Tercemâna yazduġıñ mektûbda bu ṭarafa gelmege ṭâlib olmışsın ve bu maṣlaḥat bitmek olur ise muṣâfeheten müẕâkere ile olur dimişsin. Ḳalʿa olmaduḳdan ṣoñra âḫer tarîḳle bitmek iḥtimâli yoḳ ve senüñ gelüb hezâr-bâr müẕâkere ve mükâlemeden bir nesne[3076] ḥâṣıl olmayacaġı muḳarrerdür. Ancaḳ ṣûret-i ẓâhirde ışlâḥ-ı ẕâti'l-beyn içün gelmişüm deyü daʿvâ idersüñ. Maʿḳule ḳarîb ve itmâm-ı ḫiẕmete cesbân söz ile gelmedügüñ bunda daḫî ʿâmmenüñ maʿlûmı olsun. Sözüñ ne ise gel söyle "**ve'sselâmu ʿalâ men ittebeʿa'l-hüdâ**" (K.K. 20/47).[3077]

RUCÛʿ BE-ḤİKÂYET-İ CENG

Bu eṣnâda onsekiz ḳıṭʿa beg çekdirme Saḳız'dan müceddeden ḳapuya çıḳan on biñ yeñiçeriden iki biñ neferi sâlimen Ḥanya Limanı'na getürdiler ve biñ neferi on ḳıṭʿa şayḳa zaḫîre ile memlû Ṭrablus ḳalyonları olub ḳafadarları olub Yalı Petre İskelesi'ne sâlimen geldiler ve ḳış eyyâmı geçmek üzre olub, işbu mâh-ı **Şevvâlüñ ibtidâsı**nda (1 Şevvâl 1079/4 Mart 1669) Ṭrablus gemileri vaṭanlarına gitmek içün istiʾẕân idüb icâzet virilüb ve kendülerden ziyâde teşekkür olınub ṣadr-ı aʿẓam ellerine mektûb virüb gitdiler. Ve bu sene-i mübârekede bâlâda ẕikr olınduġı üzre, deryâ kenâriyle ṭaş üzre ṭaşıma ṭopraḳ ile metersler yüridilüb ve varılub ḳalʿa dîvârı iki üçyüz ẕirâʿ atılub ḫâkile berâber olub ve ṭolma topraġında niçe yüz laġım ve püskürme atılub küffâr-ı bî-dînüñ bedeni üzerine dikdikleri pür mıḳlaḳları ḳatender-ḳat **(151a)** oldıġundan yüriyiş olmaḳ "mümkin"[3078] olmaduġından bi'ż-żarûrî temel altından yek-pâre ṭaş altından laġımlar yüridilüb bir gün bir gicede iki ḳarış

3075 P: "u Teʿâlâ" 181b
3076 P: şeyʾi, 182a
3077 "..kurtuluş hidayete uyanlarındır."
3078 P: "mümkin" yok, 182a

yürürdi. Ṭolma ṭopraġı ṣâfî delik "delmek"[3079] olmaḳla dolmasına murâd üzre laġım itdirüldiginden böyle âheste-âheste ṭaş altından laġım yürüdilürdi. Küffâr-ı bî-dîn daḫî birḳaç yerde bu ḳış içinde ṭaş altından laġım yüridüb en emîn oturduġımuz yer ki ḳalʿa bedeninden yigirmi otuz ḳulaç alarġadur. Küffâruñ laġımları gelüb mâh-ı Şevvâlüñ altıncı güni küffâr-ı bî-dîn üç ḥazîneli bir laġım atub elli ḳadar âdem şehîd olub ve yüz ḳadar yaralı oldıġundan vâfir ʿaẓîm elem çekildi. Âdem şehîd olduġından degil illâ ṭaş altından bu ḳadar illerü gitdüginden[3080] elem oldı. Lâzım geldi ki biz daḫî bu cümle yek-pâre ṭaşı delüb ve altından laġım aramaḳ ve yürütmek bu iş ise ġâyet emr-i ʿasîr olub meterslerden girüye ʿasker çekdiler ve müşâvere itdiler ki Rûm-ili ve yeñiçeri ocaġına Defter-dâr Paşa'ya ṭaş altından laġımlar yürütmek fermân olınub, zîrâ başa ḥâl geldi. Beldâr ṭâyifesi daḫî gelüb bu sene yetişmedi. Beldâr gelince bunlar laġım ḳazmaġa taʿyîn olındı. Bu ḳış içinde olan ḥesabsuz laġım ve püskürme taḥrîri bir vechile mümkin degildür. Ancaḳ böyle ʿaẓîm laġımlar hemân yazılmışdur. Rûm-ili ʿaskeri ve eger yeñiçeri yedikleri etmek ḥalâl olsun, her nerede bir güç iş ve be-cidd meṣâliḥ var ise ve seped ve ṭop ṭabyaları ve ṭop getürüb ve muḥâṭaralı yerlerde ḳaravul beklemek bunlardur. Dirlik ve iḥsân aṣlâ esirgemezlerdi. Müşâru'n-ileyh elçinüñ mektûbından öyle fehm olınur ki Frenc ḳıralından Venedik keferesine bu yaz ʿaẓîm imdâd gelecekdür ve ḳalʿadan firâr idenler daḫî öyle söylerler. Ve Frence ḳıralı kâfirüñ âsitânede olan Balyoz'ın isteyüb lâkin ṭaraf-ı hümâyûndan mezbûr Balyoz'a iẕn virilmeyüb, ancaḳ ṭaraf-ı şehr-i yârîden Frence ḳıralına nâme yazılub bunuñ aṣlı nedür, yoḫsa dostluġı bozmaḳ murâd idinmişsin. Emmâ baʿż içerden çıḳan kefere böyle söylerler ki Venedik ḳıralı görür ki Ḳandiye Ḳalʿası'n **(151b)** ʿasker-i İslâmdan ḳurtarmaġa ṭâḳati olmayub Ḳandiye Ḳalʿası'n Frence ḳıralına ḥibe idüb varub ʿasker-i İslâm'dan hemân ḳurtarsun. Zîrâ eger İslâm ʿaskeri Ḳandiye Ḳalʿası'n alursa aṣlâ kimesnenüñ gemisi Aḳdeñiz'de yüritmeg ḥâli ḳalmaz ve yürimeden ḳalur ve cümle ʿâciz olur, hem daḫî Venedik cumhûrı Frence ḳıralına bârut içün üç ḳalʿa rehn virüb Ḳandiye Ḳalʿası'nda giden bârut ekserî Frence'den alurmış. Bu sözleri[3081] ʿaḳla yaḳın olduġı şüphe yoḳdur. Buraları[3082] ʿasker-i İslâm bilmez ve istimaʿları daḫî olmayub ancaḳ ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri muḫfî bilür. Emmâ yine ḳulaġına ḳoymayub[3083] Ḥaḳḳ Teʿâlâ ḥażretlerine tevekkül idüb ġayret ḳuşaġın meyân-ı himmetine bend idüb rûz-şeb ceng ü cidâl iderdi. Ve muḳaddemâ rikâb-ı hümâyûndan serdengeçdilük şarṭıyle iki biñ nefer sipâh ve iki biñ nefer silaḥ-dâr yazılub ve ikinci sene Ḳandiye (Ḳalʿası)[3084] muḥâṣarısına imdâda geldiler.[3085] Bir sene ḫiẕmetde olub.

3079 P: "delmek" yok, 182a
3080 P: gitdükden şoñra, 182b
3081 P: sözlerin, 183a
3082 P: buralarını, 183a
3083 P: ḳomayub, 183a
3084 P: "Ḳalʿası" 183a
3085 P: "ve" fazla, 183a

Mâcerâ-yı Serdengeçdiyân-ı Sipâh Be-Vezîr-i aʿẓam

Bu defʿa mâh-ı **Şevvâlüñ onikinci** güni sipâh serdengeçdileri Güllük ḳolından ḳalḳub dört beşyüz "ḳadar"[3086] süfehâ baş ḳaldırub, ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerini ṭaşlamaḳ ḳaṣdiyle metersde olan ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ ṭabyasına geldiler. Bir uġurdan feryâd itdiler "ki"[3087] bize ne dirlik ve ne dişlik lâzım. Hemen ḳuşca canımuzı ḥalâṣ idelüm. Ṣadr-ı aʿẓam daḫî içimüzden yeñiçeri aġasın ve ḳul ketḫüdâsın odasıyle gelsün "deyü ve"[3088] Rûm-ili beglerbegisi ve saġ ḳol ve ṣol ḳol birer Rûm-ili dilâverleri ile gelsünler baḳalum. Bu sipâh keferesi ne dimek isterler. İçlerinde başbuġ kimdür, gelsün murâdları nedür bildürsinler didükde anlar öyle cevâb virdiler ki cümlemüz başdur. Bir ikisin ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdiler didi ki pâd-şâhımuz sizi serdengeçdi yazub göndermiş Ḳandiye Ḳalʿası fetḥ olunca ḫiẓmet idesiz. Baʿdehû cümleñüze ibtidâ icâzet virilür. Şimdi siz metersden çıḳdıġıñuzda sizüñ yeriñüzi küffâra mı virelüm. sizi pâd-şâhımuza ʿarż ideyüm ve Muṣâḥib Yûsuf Aġa ile aḥvâliñüzi **(152a)** bildüreyüm. Yeriñüze ġayri ʿasker göndersin sizi çıḳarırız. Birḳaç gün ṣabr idüb bunlar mütenebbih olmayub girü feryâd itdiler. Yeñiçeri aġası ve ḳul ketḫüdâsı daḫî çıḳub bunlara istimâlet virdi yine olmadı. Bu defʿa yeñiçeri aġası didi ki devletlü sulṭânum bunlar birḳaç öteyaḳa çaḳalıdur. Emriñüz olursa cümlesin ḳıralum ve yâḫud degnek ile köpekler gibi ḳovayum. Ṣadr-ı aʿẓam buyurdı ki, bunlar şimdi ḳatle müsteḥaḳdur. Emmâ bu defʿa yeñiçeri degnek ile ḳovsunlar. Yeñiçeri aġası ṭaşra çıḳub yeñiçeri dilâverlerine ve Rûm-ili'ye bire uruñ deyü bunlaruñ ayaḳların yere degdirmeyüb ḳovdılar ve ol sâʿat yeñiçeri aġası ve ḳul ketḫüdâsı ḳola binüb her ḳanda iki sipâhî bir yerde (buldı)[3089] ise daġıtdı ve meterslerine zor ile ḳodı ve âşikâre bunlara dinildi. Eger bundan ṣoñra daḫî bir ġulüvv[3090] iderseñüz emân virilmeyüb ḳatl olınursız. Ve baʿdehû yeñiçeri aġası ve ḳul ketḫüdâsı ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına geldiler ve didiler ki; küffâr-ı ḥâk-sârile niçe (ceng)[3091] idersüñ. Sipâh keferesiyle daḫî (öyle)[3092] ceng iderüz. Başımuz ve malımuz dîn uġurına ve sulṭânımuñ yolında fedâdur. Bu ḫuṣûṣda elem üzre olmayasız ve ḥâṭır-ı şerîfe keder getürmeyesiz. Bu sipâh didükleri melʿûn Ḳomador mâ-teḳaddemden berü bunlaruñ melʿaneti tevâtürdür. Merḥûm Ḳöprüli Meḥmed Paşa'ya pederiñüz bunların kökün ḳırmış idi. Ancaḳ dört-beş biñ nefer ḳalmış idi. Bu defʿa ḫünkârımuz üç-dört biñ "nefer"[3093] yazub gönderdigine ḥaṭâ itmiş ne olaydı bize reʿâyâ keferesinden bunlaruñ yerine beldâr gönderse idi efḍal idi. Bunlar[3094] bir ḳavm-i menḥûsdur ki ne âlâ yine mevcûd bulınur,[3095] ne ḳaravul beklemege gelür cümle tevâbiʿ olur. Ancaḳ yazuḳ yedikleri

3086 P: "ḳadar" yok, 183a
3087 P: "ki" yok, 183a
3088 P: "deyü ve" yok, 183a
3089 P: "bulldı" 183b
3090 P: ġavġa, 183b
3091 P: "ceng" 183b
3092 P: "öyle" 183b
3093 P: "nefer" yok, 183b
3094 P: bu, 183b
3095 P: olur, 183b

ʿulûfeye ve yedikleri zaḫîreye. Ḥiç bir vezîr sipâh ṭâʾifesinden bir yüz aḳlığı ummasun. Ancaḳ başa belâ bir ḳavmdür. Yine raġbet idecek yeñiçeridür. Eger żâbiṭleri eyü ise Rûm-ili ʿaskeri ise ser-dâr olanlaruñ kendü tevâbiʿi gibidür. Öte yaḳanuñ paşası emmâ sipâh ve erbâb-ı tîmar ancaḳ bir ḳaraltı. Mıṣır ʿaskerinüñ tüfengçisi meşhûr ve muʿtemeddür.

ḤİKÂYET-İ (152b) ÂMEDEN-İ ELÇİ EZ-ḲALʿA-İ ḤANYA BE-ORDÛ-YI HUMÂYÛN

İşbu şehr-i **Şevvâlüñ onbeşinci** güni Ḥanya'dan Venedik elçisi ordû-yı hümâyûna gelüb Ḳaṭırcı-zâde Çiftligi'nde ḳonaḳ virildi ve yeñiçeri ocağından żâbiṭ taʿyîn olındı. Elçiye kimse mülâḳî olmaya deyü tenbîh olındı ve birḳaç gün ṣoñra müẓâkere içün âdem ṭaleb idüb vezîr-i aʿẓam daḫî tercemân gönderüb biraz müẓâkereden ṣoñra Ḳandiye Ḳalʿası Venedik keferesinde ḳalmaḳ üzre ṣulḥ olalum. Size altıyüz kîse ġuruş piş-keş ve senede yigirmi biñ altun ḫarâc virelüm deyü elçi didükde; ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî cevâb gönderüb, biz bâzer-gân degiliz. Bizde ḫazîne ferâvândur. Ḳandiye Ḳalʿası'n virürse ne güzel ṣulḥ olmaḳ görinür ve illâ olmaz. Elçi-i meẕkûr daḫî Ṣuda Ḳalʿası sizde ve Kilis Ḳalʿası'n cemîʿ reʿâyâsı ile size teslîm idelüm. Ve ẕikr olınan ḫazîne daḫî ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri yine sözin redd idüb biraz müsâʿade oldı ki Ḳandiye Ḳalʿası yerle bir olub ne keferede ve ne bizde olsun. Venedik keferesine bu cezîrede bir köşe virüb bir ḳalʿa binâ etsün deyü elçi-i meẕkûr cevâb virdi ki, Ḳandiye Ḳalʿası gibi bir ḳalʿa binâ olmaḳ lâzım gelse, ânuñ binâsına yedi iḳlîm ḫazîne yetişmedügi maʿlûm-ı ḥażretdür. Bu müsâʿadeden ṣoñra elçi-i mezbûr yine bulışmadan ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri kendüsin mâh-ı Şevvâlüñ **beşinci** güni Ḥanya'ya gönderüb anda maḥbûsın ola bî-dînüñ ḳalʿadan ötüri sözi olmaduġı günden ʿıyân idi. Ancaḳ ʿasker-i İslâm bilsün ki, ḳalʿa-i virmedüginden girü yollandı.

RUCÛʿ BE-VAḲÂYI-ʿI LUĠÛM-I ÂTEŞ-BÂZ

İşbu şehr-i **Şevvalüñ yigirmi sekizinci** güni Ḳızl Ṭabya ile ʿAvret Ṭabyası mâbeyninde yek-pâre ḳaya altından üç ḫazîne taḫmînen ikiyüz ḳanṭâr bârut ile küffâr-ı bî-dîn bir laġım âtub çoḳ âdem şehîd oldı. ʿAskerüñ ekẖeri ḫavfe düşüb bu ḳadar yek-pâre ḳaya altında laġım gelmek niçe mutaṣavverdür. Bu defʿa ol eṭrafda birḳaç yerden laġım ḳazması geldi. Ol yerlerden yeñiçeri odaları ḳaldırılub girüye göçdiler.

Baʿdehû, işbu şehr-i **Ẕi'l-ḳaʿdenüñ ibtidâ** güni Ḳızl Ṭabya burnındaki ḳalʿa temeli ḳurbında küffar-ı bî-dîn iki **(153a)** ṭopumuzı laġım ile âtub, ol laġım bilinmiş idi. Kimseye żarâr etmedi. Ancaḳ ṭop ṭabyasın bozub ve ol sâʿat[3096] küffâr-ı bî-dîn daḫî bir kebîr laġım atub Defter-dâr Paşa Ṭabyası dimekle ʿaẓîm şenlikli ṭabya idi.

3096 P: "daḫî" fazla, 184a

İki ḳat tüfengci[3097] mazġalları ile ve üstü örtüli ʿaẓîm ḳavî sütunlar ile ṭaş ve ḳumbara kâr etmesün deyü metîn idi. Ḥattâ ṣadr-ı aʿẓam anda gelüb otururdı. Emmâ birḳaç gün var idi. Ol laġım döyülmişidi, boş dutarlardı. Ancaḳ baʿż yigitler tüfeng atmaḳ içün gelüb gider iken ol gün ancaḳ yigirmi otuz âdem ḳadar bulınub kimi şehîd kimi mecrûḥ oldı. Bu laġımda ṣadr-ı aʿẓamuñ maḳbûl ḫiẕmet-kârı mehterbaşı ki; aṣlı Podġoricalı Altıparmaḳ Oġullarından idi, şehîd oldı. Bu iki seneden berü ne ḳadar laġım atulub ve ne ḳadar yüriyiş ve neḳadar hücûmlar olur idi ise varub baḳub ṣaḥîḥ ḫaber getürüb ve ṣabaḥ aḫṣam illerüde bu gice ne oldı ve ne ḳadar yürüdiler ve ḥâlâ ne işlerler,[3098] cümle vâḳîʿ olan aḥvâlin ṣabaḥ (ve)[3099] aḫṣam gelüb ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrında bir bir cevâb virüb ṣaḥîḥ söylerdi. Şehîd olınca altı kerre yara ve bere çekdi[3100] ve serdengeçdilere ve laġımcılaruñ eyü iş işleyenlere[3101] ṣadr-ı aʿẓam kîselerinden baḫşiş virürdi. Böyle ḫizmet-kâr ve böyle efendisine ḫayr-ḫâh ve dürüst ṭoġru sözli ve ʿale'l-ḫuṣûṣ bu ḳadar âteşlere girüb yararlıġı ile iki seneden berü girdügi âteşlere girüb biñ cânı olsa biri ḳalmazdı. Ve buña cümle meters ḫalḳı ḥayrân idi. Merḥûmuñ dört kise dutar zeʿâmeti var idi, şehîd olduḳda ṣadr-ı aʿẓam ketḫüdâsı kendü oġlına zeʿâmeti ṭaleb itdi, virmedi. Merḥûmuñ Podġorica'da üç ḳarındaşı olub iştirâken kendülerine iḥsân eyledi. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ gözi yaşı aḳduġın çoḳ görmişiz. Ol ḫiẕmet-kâr içün ve biri sekbân serçeşmesi Veli Aġa şehîd olduḳda, biri daḫî Nedîm el-Ḥâcı-zâde Muṣṭafâ Efendi şehîd olduḳda bir daḫî mehter-başısı şehîd olduḳda gözi yaşı diñmedi. Müşaru'nileyh Ḥâcı-zâde'nüñ ve Veli Aġâ'nuñ **(153b)** yararluḳları ve rûz-şeb mazġallardan tüfeng atmaları taʿbîri mümkin degildür *raḥimehumu'llâhu raḥmeten vâsiʿaten*. Ḳızl Ṭabya ve ʿAvret Ṭabyası arasında olan zemîn[3102] ṭûlı beşyüz ẕirâʿ ve ʿarżı ikiyüz ẕirâʿ cümle yek-pâre ḳaya olub meterslerimüz ṭaşıma ṭopraġile ḳaya üzerinden yürüyüb, bunda laġım olmaḳ bir vechile mümkin degildür ḳıyâsında iken daḫî içerden çıḳan keferenüñ çoġı dir (idi)[3103] ki, ḳaya altından metersleriñüz altına küffâr laġımlar ile geliyor. Altı ay ḳadar (küffâr)[3104] bu laġımlara çalışur deyü ṣaḥîḥ ḫaber alınub biz daḫî beş altı yerde üç ḳulaç yek-pâre ḳaya'i ḳazub ḳuyular idüb ve aşaġa indügine ḳaya altı ḳumṣal olub kimini küffâr laġım idüb atub, kimisin bir laġım idüb atub daġlar gibi yek-pâre ḳayalar hevâya atılub olṭaraflar[3105] laġımdan biraz âsûde oldı ve bir laġımımuz onbeş ḳulaç ḳalʿanuñ altına girüb ve yüriyiş ḥâżır olınub eger ḳalʿanuñ dolma ṭopraġını ve üzerinde olan bir mıḳlaḳlarını ve küffâruñ meterslerini bozarsa yüriyiş olsun deyü tenbîh olınub, Rûm-ili dilâverlerinden beşyüz ve yeñiçeri dilâverlerinden beşyüz vesâ'ir ʿasker meterslerde[3106] ḥâżır

3097 P: tüfekci, 184b
3098 P: "ve" fazla, 184b
3099 P: "ve" yok, 184b
3100 P: çeküb, 184b
3101 P: işleyenlerine, 184b
3102 P: zemînüñ, 185a
3103 P: "idi" 185a
3104 P: "küffâr" 185a
3105 P: eṭrâf, 185a
3106 P: metersde, 185a

durub eger luṭf-ı Ḥaḳḳile murâd üzre laġım atılur(sa)[3107] yüriyiş olsun deyü şehr-i **Ẕi'l-ḳa'denüñ altıncı** güni yüz ḳanṭar bârut ile laġım ḥazînesi baġlanub ve atılub ancaḳ ḳaya'i biraz ḳaldırub ve küffâruñ laġımlarına urub çoḳ laġım bozdı. Emmâ gedük itmedi ve ʿaskerine herkes yine yerli yerine gitdi. Bu laġımı işleden içerden firâr iden laġımcıdur. Aşlı Nemçe'dür[3108] ve nev-müslim oldı. Ġâyetile üstâd bu[3109] laġımcılarımuz küffâruñ laġımcılarına ḫaber itdügi yigirmi otuz ḳulaç baca açmadan niçe gelür her-bâr teʿaccüb iderlerdi. Bu defʿa nev-müslim olan laġımcı onbeş ḳulaç gitdükde ḳandiller yanmaz olduḳda bir körük iḥdâṯ idüb laġım boyı ḳadar meşinden uzun ṣucuḳ idüb ve körügi ṭaşra laġım aġzında ḳoyub ḳörük ṣucuġın içerü "ve laġım içerü"[3110] ve laġım nihâyetine varınca uzadub ṭaşra bir âdem körük urur. İçerü ve nihâyetine varınca **(154a)** rûz-gârlı hevâ ẓâhir olub ḳandiller yanub ve insân daḫî nefes alub elli ḳulaç bu uslûbile laġımla gitmek ḳâbil olur. Eger küffâr laġımları ḳarşu gelmeseydi, ḳalʿanuñ nihâyetine varınca varmaḳ olur[3111] bu laġımda çoḳ müşâvere oldı. Nev-müslim laġımcı aḳdam itdi ki beş ḳulaç daḫî giderüm. Emmâ küffâruñ üç ḳazması üzerimüze geliyor, atılmaḳ münâsibdür ve maʿḳûldür deyü ʿaẓîm laġımdur. Küffâr-ı bî-dîn bu laġımdan ve bu yüriyiş ḥâżır olmadan ʿaẓîm ḫavfe düşüb küffâr-ı bî-dîn kendü ʿaskerine bu laġımı ifşâ etmeyüb ve ʿaskerin çekmeyüb ancaḳ ṭaşra çıḳalum ve ʿasker-i İslâmuñ meterslerin başalum deyü ḥâżır oluñ ve bir laġımımuz vardur şimdi ataruz ṣoñra ṭaşra çıḳaruz. Kendi ʿaskeri ḫavfe düşmesün deyü küffâr-ı bî-dîn bu uslûb üzre tedbîr idüb ṣoñra çıḳan kefere ṣaḥîḥ ḫaber virdi ki bu laġımdan ḳırḳ ḳadar küffâr laġım atulduḳda laġımda ḳalub ve küffâr-ı bî-dîn niçe ḥâżır olmış ve sâ'ir aḥvâli birḫoş[3112] taḳrîr itdi. Her-bâr içerden gelen eksik degildür. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **onuncı** güni küffâr ʿaẓîm büyük laġım atub yigirmi ḳadar âdem şehîd oldı ve **onaltıncı** güni ʿasker-i İslâm ṭarafından iki laġım atılub ve **yigirminci** güni küffâr iki laġım atub ancaḳ iki âdem şehîd oldı ve **yigirmi beşinci** güni ṭaraf-ı İslâm'dan üç, küffârdan daḫî iki laġım atılub bu ṭaş altında atılan laġımlardan iki sâʿatlik yere varınca zelzelesi duyulurdu ve daġlar gibi ʿaẓîm büyük yek-pâre ḳayaları hevâ yüzinde uçardı. Bu laġımlaruñ evṣâfı ḳalem[3113] ve lisânile[3114] taḥrîr ü beyân itmek dâ'ire-i imkândan bî-rûndur. Ol ki püskürme laġım taʿbîr olınur, onbeş yigirmi ḳanṭâr bârutile atılan laġımlaruñ ḥadd ü ḥesâbına ʿaḳıllar[3115] irmez ve ordû-yı hümâyûnda niçe kimse laġımlar atılmasın yazar. Emmâ heryandan daḫî yazmasında ʿâciz olub nuḳûd ḥesâbın kîse-i ʿaḳldan düşürüb ṣaḥrâ-yı ḥayretde żâyiʿ etmişdür ve her laġım atılduḳca iki ṭarafdan atılan ṭôp u tüfeng ve havan ḳumbarası ve havan ṭaşları gök yüzinde insân üzerine yaġmur yaġar miṯâli

3107 P: "sa" 185a
3108 P: "dür" yok, 185a
3109 P: bir, 185a
3110 P: "ve laġım içerü" yok, 185a
3111 P: olurdı, 185b
3112 P: ḫoşca, 185b
3113 P: ḳalem-i serîʿ, 185b
3114 P: lisân-ı belîġ, 185b
3115 P: ʿaḳl, 185b

yağardı[3116] (Ve)[3117] el ḳumbarası ve el ṭaşları bunlar ḥesâba gelmez, ancaḳ insân düşünüb **(154b)** farż eylese ki bir uġurdan iki ṭarafdan elli biñ tüfeng ve bir iki yüz balyemez ṭop ve ḳırḳ elli havan ṭop atılsa hemân yer gök şiddet-i ṣadâdan dir-dir ditrerdi "ve"[3118] duḫân-ı bârutdan ise "**ẓulumâtun baʿżuhâ fevḳa baʿżın**" (K.K. 24/40)[3119] vuḳûʿı ile rûz rûşen-i şeb-i deycûr gibi ẓulmet-pezîr olub baʿżı ḳumbara metersleri işbu deñize[3120] düşüb deñiz dibinde balıḳları helâk idüb ḳaraya çıḳardı. Ve işbu mâh-ı mezbûruñ **yigirmi sekizinci** güni ṭaraf-ı İslâm'dan üç lağım ve ṭaraf-ı küffârdan iki lağım atılub birḳaç âdem şehîd oldı.

Ve işbu şehr-i **Ẕi'l-ḥicceti'l-şerîfenüñ yevm-i ibtidâsı**nda (1 Ẕi'l-ḥicce 1079/2 Mayıs 1669) yeñiçeri aġalıġı ḫiẕmetinde Vezîr-i Mükerrem İbrâḥim Paşa'ya İslâmbol ḳâyim-i maḳamlıġı iḥsân olınub İslâmbol ḫalḳı baʿż-ı hemvâre[3121] sözler söyledüklerinden müşâru'n-ileyh ziyâde żâbiṭ oldıġundan[3122] gönderildi. Yerine ḳul ketḫüdâsı aġa oldı. ve şehr-i mezbûruñ **üçünci** güni küffâr üç lağımatub ve **dördünci**de İslâm ṭarafından iki lağım atılub ve **beşinci** güni küffâr-ı bî-dîn bir lağım atub hevâ yüzine iki minâre ḳadar yuḳaru iki serdengeçd'i atub küffâr hây-ı hây çalmışdur. Ve yigirmi **altıncı** güni İslam'dan iki lağım ve küffârdan bir lağım atılub ve yigirmi yedinci güni İslâm ṭarafından yüz elli ḳanṭâr bârutile bir lağım atılub bunda yüriyiş ḥâżır olmış idi. Murâd üzre olmadı, ḳaya altından otuzbeş ḳulaç puṣula ile gidilüb emmâ yaban yeri atdı ve yine yedinci güni İslam'dan iki lağım ve küffârdan üç lağım atılub bu lağımlar Ḳızl Ṭabya altındadur. Aṣl ḳalʿa dibinden ve dolmasından ḳayasın alınsun ki sâ'ir ḳalʿalar bir-iki lağıma ancaḳ muḥtâc iken bunuñ bir ṭabyasına ḥesâbı yoḳ. İki ṭarafdan atılub yine ḥâceti degildür. Küffâr-ı bî-dînüñ lağımlarına kim baḳardı illâ dizme parmaḳlıḳlar ki her biri âdem gövdesi gibi ḳaluñ ḳırılmaz kesilmez ve iç ṭarafı ḫandeḳler ve doñuz ṭamları ki dört ṭarafı dîvar üsti ḳaluñ kereste ile ve ṭopraḳile örtüli. İçinde ḳırḳ[3123] elli ḫınzîr ḳapanur.[3124] Mazġallardan el ḳumbarasın ve tüfeng ve âteş ṭolı tebsi bu gûne damlar birbirine yaḳîn ve eṭrâfları yine ḫandeḳler ve parmaḳlıḳlar yüriyiş etmek bir vechile **(155a)** ḳâbil degildür. Orduda oturanlar niçün yüriyiş etmez.[3125] Ḳalʿanuñ bu ḳadar yeri yıḳılmş ve onbeş yigirmi ḳulaç ḳadar ḳalʿanuñ içerisüne girmişlerdür, daḫî ne dururlar deyü ṭaʿn iderler.

Beyt

Tendürüstân-ra benâşed der-diriş
Cüz be-hemderdî negûyem derd-i ḫîş

3116 P: yaġmur yaġduġı miṣâli, 186a
3117 P: "Ve" , 186a
3118 P: "ve" yok, 186a
3119 "...birbiri üstüne karanlıklar..."
3120 P: deñizde, 186a
3121 P: nâ-hemvâre, 186a
3122 P: olmadıġından, 186a
3123 P: ḳovuḳlar var, 186b
3124 P: ḳapanub, 186b
3125 P: etmezler, 186b

beyti ṭaʿn u melâmetlerin müşʿır olmaġın küffâr-ı bî-dîn daḫî içerde kerpiç dîvâr çeküb ve dolma idüb üzerine bu ḳadar ṭôp u tüfeng[3126] ve öginde bu ḳadar ṭamlar ve ṭâbur gibi dîvârlı ḥavlılar ve bir[3127] mıklaḳlar dizüb bunları sökmege metersle ve uraraḳ olur. Yoḫsa öyle[3128] bir uġurdan beş-on biñ âdem telef olmaḳ ve bir uġurdan bayraḳlar ile girü dönmegi Allâh (Teʿâlâ)[3129] göstermeye. Ve işbu şehr-i mezbûruñ **onuncı** güni ki ʿîd-i şerîfdür. Rûz-ı Ḫıżr'dan ṣoñra yigirmi gün idi. İslâm ṭarafından ʿaẓîm şenlik olmışdur. Taʿbîri mümkin degildür. İçerüden çıḳan müste'men kefereler öyle ḫaber virdi ki, küffâr ʿaskeri yüz biñ tüfengci ḥesâb itmişler. Ve şehr-i mezbûruñ **onikinci** güni İslâm ṭarafından bir kebîr havan ḳumbarası Ḳandiye cenerali Ḳazin Ḳoronel nâm melʿûne'i pâre pâre idüb rûḥ-ı ḫabîsesi ḳarin-i nâr-ı cehennem olmış ve bir ḳapudan daḫî mürd olmış. Umaruz ki Cenâb-ı Bârî'den deryâ cenerali daḫî mürd olmış ola ki meṣâliḥ temâm "ola"[3130] ve herkes murâda ire.[3131] Meẕkûr ḳapudan ve ceneral-i laʿîn, ʿasker-i İslâm'a Ebû ʿAlî Sînâ[3132] sanʿatleri gösterüb[3133] gâh onbeş-yigirmi ḳalyon ḳarşuda getürüb, şenlik itdirür ki imdâd geldi. Gâh vira idüb elçimüze mektûbımuz vardur deyü irsâl idüñ deyü, emmâ iki defʿa mektûb alınmadı. İşbu şehr-i merḳûmuñ **ondördünci**, küffâr vira ile ikiyüz kefere ḳadar ṭaşra çıḳub elçimüze ceneralden, Venedik'den mektûb vardur "deyü"[3134] virüñ deyü mektûb teklîf itdükde ṣadr-ı aʿẓam mektûbı almayub, biz ulaḳ degilüz. Varsunlar Ṣuda'da elçiye virsünler. Ḥanya'da Ṣuda'dan vira itmek ruḫṣat vardur, bunda "ceng"[3135] eṣnâsında vira olmaz. Melʿûn-ı bî-dîn zuʿm-ı fesâdınca mektûbda yazmışdur ki, bu ḳadar imdâd geliyor elemimüz yoḳdur. Bilür ki mektûb açub oḳuruz. Bunda ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ ʿaẓîm işâbeti olub **(155b)** herkes pesend itdiler.[3136] İşbu şehr-i mezbûruñ **onaltıncı** güni ṭarafeynden birer laġım atılub ve on yedinci güni cânibîden ikişer laġım atılub. (Ve **onyedinci** güni cânibeynden ikişer laġım atılub).[3137]

Vuṣûl-ı Ḫaṭṭ-ı[3138] Şerîf ve Ẕikr-i Serdengeçdiyân-ı Müteʿannidân

Ve mâh-ı mezbûruñ **onsekizinci** güni Ḥaseki Aġa gelüb (ve ḫaṭṭ-ı şerîf getürüb)[3139] mefhûmında ʿasker-i İslâm ziyâde taḳayyüd etsüñ. Bolayki Rabbü'lʿâlemîn Ḳandiye Ḳalʿası'n[3140] iḥsân eyleye deyü ve mâh-ı mezbûruñ **yigirminci**

3126 P: bu ḳadar ṭop ve bu ḳadar tüfeng, 186b
3127 P: pür, 186b
3128 P: yürüyüşler, 186b
3129 P: 186b
3130 P: "ola" yok, 186b
3131 P: irişe, 186b
3132 P: tîr ve Ḥasan Paşa, 186b
3133 P: gösterür, 186b
3134 P: "deyü" yok, 187a
3135 P: "ceng" yok, 187a
3136 P: itdi, 187a
3137 P: "Ve onyedinci güni cânibeynden ikişer laġım atılub" 187a
3138 P: ḫaṭṭ-ı, 187a
3139 P: "ve ḫaṭṭ-ı şerîf getürüb" ayrıca metnin kenarında ve aynı hat ile yazılıdır, 187a
3140 P: Ḳalʿasınuñ fetḥ u tesḫîrin, 187a

güni silaḥ-dâr serdengeçdiler yine Ḳızl Ṭabya üzerinde bir sıçan yolı yüritmesine fermân olınub ve aġalarına ḫilʿat geydirilüb küffârdan eşedd melʿûnlar ḳâyil olmadılar. Ne sıçan yolın yürüdürüz ve ne metersde ḳarâr iderüz deyü cevâb itdiler ve direng itdiler. Bu defʿa yine kendülerine ḫaber gönderildi ki üç ayda altı aḳçe teraḳḳi olmaḳ üzre isteyen yazılsun ve bir sıçan yolı yüritsünler. Anı daḫî ḳabûl etmediler. Bu defʿa ṣadr-ı aʿẓam yeñiçeri aġası ve Rûm-ili Beglerbegisi Ḫalil Paşa'i çağırdub[3141] ve öyle müşâvere itdiler ki silaḥ-dâr serden-geçdiler[3142] bi'l-cümle ḳılıçdan geçirsünler. Yeñiçeri aġası birḳaç yeñiçeri dilâverleriyle ve Rûm-ili Beglerbegisi yedi-sekizyüz ḳadar Rûm-ili dilâverleri ile silaḥ-dâr serdengeçdilerinüñ meterslerin iki ṭarafdan iḥâṭa idüb silaḥ-dâr serdengeçdisi didükleri kefere ancaḳ yediyüz âdem ḳadar varidi. Bu tedâriki gördüklerinde her biri pürrân-pürrân olub yeñiçeri aġası ve Rûm-ili Beglerbegisi anlardan ancaḳ dört beş başa taʿbîr olınur żâbiṭleri ve dört-beş nefer bulub kendülere yeñiçeri aġası ile cevâb virdi ki; bu sizüñ itdügiñüzdür. Bu düşman gözi öginde cümle kefere bir olsa Ḳandiye Ḳalʿası'na bu imdâd olmaz, sizüñle mi ceng idelüm, küffârile mi ceng idelüm? Emmâ sizüñle ceng itmek kitâbımuzda küffâr ile ceng etmeden efḍaldür ve ḳatliñüze fetvâ daḫî ṣâdır olub nihâyet ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinden sizi recâ etmişizdür. Cümleñüz gelüñ yerlü yeriñüzde oturuñ, yoḫsa sizden bir can ḳalmaz. Bir sâʿat içinde herbiri bir ṭarafdan gelüb ve yeñiçeri aġasınuñ dâmenine düşüb emân-el-emân deyü, bir avuç **(156a)** ḳanımuzı almañ deyü yüzleri ḳaraları ile yerlerinde oturdılar, dâ'imen sipâh ḫordesi ḫâyin-i dîn ü devlet ola gelmişlerdür. Allâh Teʿâlâ kendülerin zâyil ide ve Allâh Teʿâlâ yeñiçeri ocaġın maʿmûr-ı âbâd eyleye ki yeñiçeri ümmet-i Muḥammed'üñ sütûnıdur. Ḫizmetleri ḳıyâmete degin inkâr olınmaz. ʿAle'l-ḫuṣûṣ Ḳandiye Ḳalʿası'nda olan merd-âneliḳleri ḳanḳı târîḫde bu ḳadar ceng itdükleri vardur. Bu cengleri ḳalemile (kimse)[3143] taḥrîr etmege kimse ḳâdir olmaduġı ẓâhirdür. Ve işbu şehr-i merḳûmuñ **yigirmi ikinci** güni Tunus ḳalyonları yedi pâre ḳalyon bedr-i gâh olan üç biñ yeñiçeriden sekizyüz yeñiçeri dilâverin İsteye nâm maḥalle getürüb cezîreye dökdiler ve kendülerin ḳarşulamaġa âdem gidüb ve ikiyüz elli merkeb eşyâların[3144] ḳaldurmaḳ içün gönderildi. Ve mâh-ı merḳûmuñ **yigirmi dördünci** güni altmış ḳadar çekdirme ile Ḳapudan Ḳaplan Paşa Ḥanya Limanı'na dâḫil olub beldâr ve yeñiçeri ve bârut ve ḫarçlıḳcı iskelelerde her ne "var ise ve ne"[3145] ki buldılar ise getürdiler ve kendüye mektûb gönde-rilüb bir sâʿât evvel ḳalḳub Fodula Limanı'na gelüb mühimmâtı döke. Fodula Limanı ordû-yı hümâyûna altı sâʿat yerdür. Mühimmât naḳli âsân maḥall olduġından ve'l-ḥamduli'llâhi Teʿâlâ küffâruñ donanması ayaḳda degildür. Bu sene-i mübârekede, küffâr donanmasınuñ zebunlığı vardur. Üzeriñüze gemisi gelür yoḳdur. Hemân birgün evvel donanma-yı hümâyûn ile ḳalḳub Fodula limanına

3141 P: çıḳḳardub, 187a
3142 P: serden-geçdilerüñ, 187a
3143 P: "kimse" 187b
3144 P: erbâbların, 187b
3145 P: "var ise ve ne" yok, 187b

dâḫil olmaġa himmet buyurasız. Tunuslı küffârdan bir ḳalyon alduḳları ḫaberi ve mektûbları geldi.

Ḥikâyet-i Ḳayıḳ

İşbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi beşinci** güni İstendiye[3146] Aṭası'nda Ḳandiye Ḳalʿası'na gitmek üzre bir büyük ḳayıḳ içinde seksen ḳanṭar bârut ve altı ṣandıḳ eṣbâb meẕkûr ḳayıḳ Ḳandiye Limanı'na girmeyüb Güllük ḳolına metersler ḳurbına yanaşub içinde beş nefer kefere muḳaddemâ bizüm esîrlerimüzden imiş ve cümlesi Türkçe söyler bârutı ve esbâbı ṭaşra çıḳardılar. Emmâ esbâb-ı partal-purtal ancaḳ ḳuṭı içinde bir elmas ve birḳaç yüzük ve bir altun zencîr bulınub elmas ancaḳ iki-üçyüz ġuruş deger. Mâ-bâḳî eşyâları getüren kefereye virildi ve bârut içün daḫî kendülere vâfir iḥsân olındı. **(156b)** Ve işbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi altıncı** güni küffârdan beş laġım atıldı. Muḳaddemâ silaḥ-dâr serdengeçdilerüñ itdügi melʿanetlik bâlâda ẕikr olınmış idi. Bir defʿa yeñiçeri aġasınuñ eline ayaġına düşüb; emân bizi ṣâḥib-i devletden recâ idüñ ve bize bir sıçan yolı gösterüñ. Zîrâ cümle ḫalḳ arasında yüzümüz ḳalmadı. Aġa daḫî recâ idüb, aġalarına ḳaftân geydirüb ve Ḳızl Ṭabya üzerine sıçan yolı gösterdiler. Bir daḫî öyle ḳabaḥat idersek cümlemüzi ḳılıçdan geçirüñ. Bunlara cebeci oda ki göndermişler idi. Cümle ḫalḳ yüzlerine tükürdi. İşbu şehr-i mezbûruñ **yigirmi yedinci** güni Ḳapudan Paşa Ḥanya'dan Fodula Limanı'na gelür iken rûz-gâr el virmeyüb ve Resmo'ya yanaşub mühimmâtı anda döküb ve kendü ṣalt[3147] ordû-yı hümâyûna gelüb vuṣûl buldı. Ve işbu şehr-i merḳûmuñ **yigirmi sekizinci** güni küffâr üç laġım atub ve İslâm ṭarafından iki laġım atılub. (Ve **yigirmi ṭoḳuzuncı** güni küffâr dört laġım ve İslâm iki laġım atub).[3148]

ŞERḤ-İ ḤURÛB U ḲITÂL ve MEṢÂRİF[3149]

Bâlâda mesṭûr olan Ḳandiye muḥâṣarası ve ceng ü ḥarbi buña gelince iki sene ve bir ay oldı. **Biñ yetmişyedi senesinüñ Ẕi'l-ḥiccesi**nden (Ẕi'l-ḥicce 1077/Mayıs 1667) **biñ seksen Muḥarreminüñ ibtidâsı**na (1 Muḥarrem 1080/1 Haziran 1669) gelince vâḳiʿ olan ḥarb u ḳıtâl üç biñ laġımdan mütecâviz oldı. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ sekbânlarından hemân biñ beşyüz sekbân şehîd olmışdur. Ḳalan aġavât (ve)[3150] ḫizmet-kâr ḥesâba dâḫil degil. Yeñiçeri ḳapusını[3151] dört-beş kerre ḳapu olub üçer ve dörder biñ nefer yazılub şehîd olmışdur. Ṣadr-ı aʿẓam ile gelen "onsekiz"[3152] biñ yeñiçeriden ġayridür ve sipâh u silaḥ-dâr serdengeçdileri dört biñ yazılub "şehîd olmışdur".[3153] Ancaḳ bu gûne gelince biñ altıyüz bâḳî ḳalmışdur ve iki kerre dörder biñ beldâr ve laġımcıyândan ancaḳ biñ nefer ḳalmışdur. Erbâb-ı

3146 Standia
3147 P: viṣâlet, 188a
3148 P: "Ve yigirmi ṭoḳuzuncı güni küffâr dört laġım ve İslâm iki laġım atub" 188b
3149 Mehmed Râṣid Efendi, I, 164 vd., Kandiye'nin fethinin tafsilatı anlatılırken bu kısma da yer vermiştir.
3150 P: "ve" 188b
3151 P: ḳapusı, 188b
3152 P: "onsekiz" yok, 188b
3153 P: "şehîd olmışdur" yok, 188b

tîmardan ve paşalardan ġayri bunlar ḥesâba gelmez ve bu iki senede giden bârut ber-mûcib-i defter elli biñ ḳanṭâr bârut maṣraf olub be-her ḳanṭâr ḳırḳar ġuruş olmaḳ üzredür ve otuz biñ kebîr ḳumbara ki be-her dânesi yigirmişer ġuruşa olmışdur. **(157a)** Gülle ve sâʾir âlât ve tuç ve el ḳumbarası ḥesâba dâḫil degil. İkiyüz biñ vaḳiyye baḳır ve tuç el ḳumbarası maṣraf[3154] olmışdur. Sekiz biñ beldâr be-her nefer yüzer ġuruşa ve üstâd olanlara yüz elli ve ikiyüz ġuruş ile dutulurdı ve bu ḳadar ceng ü ḥarb ve ḥazîne maṣrafı bir târîḫde olmış degildür ve ne daḫî olacaḳdur. Bu iki seneden (berü)[3155] cânibeynden telef olan insân yüz biñden mütecâviz ve **biñ seksen** (1080/1669) senesiçün lâzım gelen bârut ve gülle ve ḳumbara ve beldâr kemâ-kân tedârik olub[3156] ve yeñi ʿasker daḫî gün-be-gün cezîreye gelse[3157] ve **biñ seksen Muḥarreminüñ ibtidâsı**nda Ḥaseki Aga getürdügi ḥaṭṭ-ı[3158] şerîf cümle vüzerâ ve ocaḳ ve sâʾir ʿaskerüñ ḥużûrında ḳırâʾat olınub;

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 12

Ḥaṭṭ-ı[3159] şerîf mażmûnında

Göreyüm sizi, işbu sene-i mübârekede merd-âne ve dilîr-âne ḥareket idesin. Seni ve senüñle bile olan ġuzât-ı müslimîni Cenâb-ı Bârî'ye emânet etmişümdür. İki seneden berü itdigiñüz ceng ü ḥarb cümle maʿlûmum olmışdur. Dünyâda ve âḫiretde yüziñüz aḳ olsun. Bundan böyle bu sene-i mübârekede bolayki luṭf-ı Ḥaḳḳile Ḳandiye Ḳalʿası'n tesḫîr idesiz. Bu senede daḫî serden ziyâde aḳdâm isterüm. Vezîr-i aʿẓam ḥażretleri daḫî cümle vüzerâ ve beglerbegilerle ve ocaḳ aġaları ile ve sâʾir (umûr-ı)[3160] muḥâṣara görmiş "umûr-dîde"[3161] iḫtiyârlarile ve alay begleriyle müşâvere idüb, ṣadr-ı aʿẓam cümleye ḫiṭâb idüb didi ki; paşa ḳardaşlar aġalar ve begler. Pâd-şâhımuz fermânın cümleñüz eşitdiñüz. Bu senede her ne olmalı ise olsun, pâd-şâhımuzun ḳalʿa ister ne dersiz. Bu ḳalʿanuñ fetḥi içün bir ġayri yüzden niçe saʿy iderüz. Bir çâre görüñ, biri biriñüz ile müşâvere idiñüz. Belki yanımuzda söylemege ḥicâb idersiñüz ben içerü varayum, siz bir iki sâʿat müşâvere idüñ. Baḳalum neye ḳarâr virürsiz. Ve ṣadr-ı aʿẓam içerü gidüb bunlar cümlesi biri birine nedirsiz. Bu sene-i mübârekede ne yüzden saʿy u gûşeş iderüz. Ṣaġ ḳol alay begisi Rasûl Aġa eytdi ki; yollar el-ḥamduli'llâh güzel işler. Ve onbeş yigirmi ḳulaç ḳadar ḳalʿanuñ içerüsindeiz. Ḳızl Ṭabya[3162] **(157b)**[3163] ve ʿAvret Ṭabyası "yerile"[3164] berâber olmışdur. Hemân Ḥaḳḳa mütevekkil olalum. Küffâruñ laġımlarına ve ṭôp u tüfengine baḳmayalum. Şehîd olanlarımuz cennet-i meʾvâya

3154 P: ṣarf, 188b
3155 P: "berü" 188b
3156 P: olınub, 188b
3157 P: gelmede, 188b
3158 P: ḥaṭṭ-ı, 188b
3159 P: ḥaṭṭ-ı, 189a
3160 P: "umûr-ı" 189a
3161 P: "umûr-dîde" yok, 189a
3162 P: Ṭabyası, 189a
3163 P: yirle, fazla, 189a
3164 P: "yerile" yok, 189a

gitsün. Ṣaġ olanlarımuz luṭf-ı Ḥaḳḳile Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ fetḥin görsin. Hemân ke'l-evvel laġımlar ile ve püskürmeler ile sâʾir senelerden ziyâde iḳdâm idelüm. Geçen senelerde ḳalʿanuñ ṭaşra ḳırlarda[3165] bu ḳadar laġımlar "ve bu ḳadar"[3166] ceng ü cidâl. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ şimdi ḳalʿanuñ içerüsindeiz. Küffâruñ yeñi yabduġı kerpiç dîvar inşâʾallâh çoḳluḳ anlara ḫayr etmez. Eger dirseñüz bunda ġayri gûne saʿy u iḳdâm olına bunda ʿaḳıllar çâḳ olur. Bu ʿasker-i İslâm'da niçe âdemler vardur. Niçe muḥâṣaralar görmiş. Emmâ bu gûne metîn ḳalʿa ve bu gûne metîn düşman ne olmışdur ve ne olacaḳdur. Meẕkûr alay begüñ kelâmına niçe kimesne[3167] taḥsîn itdi ve niçe kimse göz yaşın dökdi. Sâʾir vüzerâ ve beglerbegileri her biri ḳâdir olduġı mertebe söz söylediler. İki sâʿat ḳadar müşâvere olınduḳdan ṣoñra cümlesi alay begüñ sözin ṭutub ḳarâr virdiler. Baʿde zamân ṣadr-ı aʿẓam daḫî çıḳub edâ-i selâm ile vüzerâ-ʾı ʿiẓâm ve ümerâʾi kirâm ber-ḫâst idüb yine ʿaḳd-i meclis olınduḳdan ṣoñra ḫiṭâb buyurdılar ki; sözi nerde[3168] ḳarâr virdiñüz. Bunlar daḫî alay begüñ sözin[3169] taḳrîr idüb ṣadr-ı aʿẓam (daḫî)[3170] pesend ü maʿḳûl görüb inşâʾallâhu Teʿâlâ ḫayr bunda ola. Hemân göreyüm sizi olanımuz şehîd, ṣaġ ḳalanımuz luṭf-ı Ḥaḳḳile Ḳandiye'nüñ fetḥin görsün deyü herkes (ve)[3171] kendüsi göz yaşların dökdi. Ve ḳahve şerbet içildükden ṣonra selâmlayub işlü işlerine gitdiler. Dört sıçan yolı yeñiçeri ġazîlerine Ḳızl Ṭabya üzerine taʿyîn olınub ve bir sıçan yolı cebeci serdengeçdi dilâverlerine Ḳızl Ṭabya üzerinde yüritmek taʿyîn olındı ve bir sıçan yolı Ḳızl Ṭabya üzerine silaḥ-dâr serdengeçdilere yüritmek taʿyîn olındı. Altışar aḳçe teraḳḳi ile ve bir sıçan yolı Girid'üñ zeytun sipâhîlerine, Ḳızl Ṭabyasiyle ʿAvret Ṭabyası arasında Ḳamer[3172] Ḳapu üzerinde **(158a)** yüritmek taʿyîn olındı.[3173] Ve üç sıçan yolı Rûm-ili dilâverlerine ʿAvret Ṭabyası üzerinden yüritmek taʿyîn olındı.[3174] Rûm-ili Beglerbegisi Ḫalil Paşa ʿazl olınub,[3175] sâbiḳan Güllük ser-dârı ve sâbiḳan Ḥaleb Beglerbegisi Vezîr Ḥüseyin Paşa'ya iḥsân olındı. Nemçe seferinde iken müşâru'n-ileyh Budin Vezîri idi. Vezîr-i mükerrem Ḳapudan Ḳaplan Muṣṭafâ Paşa (daḫî)[3176] on ʿaded tersâne gemisin bozub, kürekci ve levendâd ve kendü ḳapusiyle Güllük ḳolında ser-ʿasker olmaḳ ḳarâr virildi. Henüz daḫî gelmedi idi. İnşâʾallâh geldükde târîḫile işâret olınur.

Ve işbu mâh-ı meẕkûruñ **ikinci** güni Ḳızl Ṭabya'da küffâr iki laġım atub ḥattâ bir iki dilâveri tâ deñize atmışdur. Ve yevm-i mezbûrda ʿAvret Ṭabya'sında küffâr bir laġım atub anda daḫî bir Rûm-ili dilâverin deryâya atmışdur. Emmâ deñizden gine ṣaġ çıḳdı. Ve yevm-i mezbûrda İslâm ṭarafından daḫî Ḳızl Ṭabya'da iki laġım atılub

3165 P: ḳırlarında, 189a
3166 P: "ve bu ḳadar" yok, 189a
3167 P: kimseler,, 189b
3168 P: nede, 189b
3169 P: didüġin, 189b
3170 P: "daḫî" 189b
3171 P: "ve" 189b
3172 P: Kemer, 189b
3173 P: olındılar, 189b
3174 P: olındılar, 189b
3175 P: olub, 189b
3176 P: "daḫî" 190a

ve mâh-ı mezbûruñ beşinci güni küffâr-ı bî-dîn Ḳızl Ṭabya ḳayasında ṭaş dîvardan bir laġım atub serpindisi iki oḳ atımı "yer"[3177] gitmişdür. Emmâ küffâruñ ṭaşra ṭabyası ki Yahûdî Ṭabyası dimekle maʿrûf ol ṭabyada ol laġım çoḳ kâfiri helâk itdi.

Laġım-ı ʿAẓim

Ve mâh-ı mezbûruñ **yedinci** güni küffâr-ı bî-dîn Ḳızl Ṭabya üzerinde olan iki ḳıṭʿa ṭopımuzı atmaḳ niyyeti ile üçyüz ḳanṭâr bârutile ṭaş altından bir laġım atmışdur ki ṣarṣması ḳıyâs olındı ki cümle Girid Aṭası yere geçdi. Emmâ bi-ḥamdi'llâhi Teʿalâ ṭoplarımuzı atmadı laġımı deliklere uġradı. Bu laġımı itdüklerinden murâdları cümle Ḳızl Ṭabya'i yerile berâber ide. Üzerinde neḳadar ʿasker-i İslâm var ise, helâk ide[3178] deyü. Ve mâh-ı mezbûruñ ṭoḳuzuncı güni küffâr-ı bî-dîn Ḳızl Ṭabya'da iki laġım atub ve ʿAvret Ṭabyası'nda iki laġım atub bir dilâveri deñize atub ṣaġ çıḳmışdur ve İslâm ṭarafından üç laġım atulmışdur. Püskürme laġımları kim taḥrîr ider. Ancaḳ meşhûr olan laġımlardur ve cümle ʿaskerimüz bilür ki laġım altımuzda vardur ve laġım olmayan bir ḳarış yer yoḳdur. Emmâ bu ʿasker-i İslâm'a Ḥaḳḳ cânibinden bir ġayret iḥsân olınmış yoḫsa kim durudu. Bunda Allâh Teʿâlânuñ ʿaẓîm bir ḥikmeti vardur. Ve mâh-ı mezbûruñ **(158b) onuncı** güni Mışır ʿaskeri ondört pâre ḳalyon ile Yalı Petre'ye gelüb selâmetile gelüb biñ nefer ve begleri olan Ḳanṣaf Beg Mışır ʿaskeri bu cezîrede olan ʿaskerüñ rûḥ-ı olub zaḫire ve sâ'ir eşyâ mâlâ-mâl getürürlerdi ve furûḫt iderlerdi ve Şâm ʿaskeri daḫî mâh-ı mezbûruñ **on üçünci** güni İsteye nâm maḥalle selametile geldiler. Anlar beşyüz nefer olmaḳ üzredür ve mâh-ı merḳûmuñ **ondördünci** güni küffârdan üç laġım atılub ve ʿasker-i İslâmdan dört laġım atılub bu âna gelince bir laġım atılmamışdur ki beş-on âdem şehîd ve beş on yaralı olmaya. Ve **on beşinci** ve **onyedinci** ve **onsekizinci** gün ve **onṭoḳuzuncı** güni üçer-dörder laġım cânibeynden atılmışdur. Ve işbu şehr-i meẕkûruñ **yigirminci** güni Vezîr-i mükerrem Ḳaplan Musṭafâ Paşa yigirmi pâre İstanbul çekdirmesin bozub ve donanmada olan dergâh-ı ʿâlî yeñiçerisi ve levendâdı ve kendü mükemmel ḳapusiyle ve kürekcisiyle ordû-yı hümâyûna gelüb ve alay gösterüb ve Güllük ḳolına taʿyîn olub[3179] ve yigirmi ikinci güni meters yüritmege mübâşeret etmişdür. Ḥażret-i Allâh (Teʿâlâ)[3180] muʿîn ü ẓahîr[3181] bir uġurı açıḳ ve ziyâde bahâdur vezîrdür. Muḳaddemâ Nemçe seferinde niçe[3182] bahâdırlıġı ṣâbit ü ẓâhir olduġı bâlâda taḥrîri[3183] sebḳat etmişdür. Ḥanya'da bâḳî ḳalan deryâ begleri ḳırḳ ḳıtʿa çekdirme ile ḳarşu yaḳalarda[3184] cebe-ḥâne ve zaḫîre ve bâḳî ḳalan levâzımı getürmek içün istiḫdâm olmışlardur.

3177 P: "yer" yok, 190a
3178 P: ola, 190a
3179 P: olınub, 190b
3180 P: "Teʿâlâ" 190b
3181 P: ẓahîri ola, 190b
3182 P: "niçe" yok, 190b
3183 P: "ve" fazla, 190b
3184 P: yaḳalardan, 190b

ḤİKÂYET-İ ÂMEDEN-İ DONANMÂ-YI KÜFFÂR

Ve mâh-ı mezbûruñ yigirminci güni küffâr-ı bî-dînüñ altmış pâre gemisi Ḳandiye öginde gelüb lenger-endâz idüb, kimisi büyük ḳalyon, kimisi şayta ve kimisi bu ḳaç ḳalʿa içinde maḥṣûr olan kefere şenlik idüb ve ʿasker-i İslâm'a hây-ı hây çağırub Ḳandiye'ʾi almazmısız. Zort ve ṣıḳlıḳ çalub ʿaẓîm ġurûrlandı. ʿAsker-i İslâm ise "**felâ yaḥzünke ḳavlühüm**" (K.K. 10/65)[3185] âyet-i kerîmesiyle müteselli[3186] "**fe**[3187] **innâ nesḫaru minküm kemâ tesḫarûn. Fe-sevfe taʿlemûn**" (K.K. 11/38-39)[3188] edâsını müʾeddî olmaġile cenâb-ı bî-niyâz[3189] u taẓarrûʿ elin küşâde idüb "**lâ taḳneṭû min raḥmeti'llâh**" (K.K. 39/53)[3190] dil-nüvâzınca ḳaṭ-ʿı ümîd raḥmet ü nuṣret etmeyüb Ḫudâ kerîmdür deyü meterslerimüzi illerü ve yürütmege ziyâde saʿy **(159a)** ü iḳdâm idüb yevm-i mezbûra gelince Ḳızl Ṭabyası'n ve ʿAvret Ṭabyası'n biluṭfi'llâhi "Teʿâlâ"[3191] zor-bâzû-yı tîġ-i ser-engîz-i küşân ve ḳahr-ı hücûm ve luġûm-ı âteş-feşân ile dest-i küffâr-ı bed-gîr-dârdan ceẕb ü aḫẕ ve ḳabż[3192] u fetḥ idüb (ki)[3193] bu iki ṭabya nefs-i ḳalʿadan olub ve ikiyüz-üçyüz ẕirâʿ ḳalʿanuñ içerüsindeiz. "**fe-iẕâ deḫaltumûhu fe-inneküm ġâlibûn**" (K.K. 5/23) istidlâlince küffâr-ı bî-dîn yeñi yapduġı dîvârı nâ-pây-dârına el urulmaġa ez-ḳalb-i[3194] nuṣret-i Ḥaḳḳ ile yeñi dîvar daḫî zîr-i zeber ve burc-ı hedem-pezîri ḥâke berâber olduḳda iḥsân-ı der-gâh-ı müsteʿândan umaruz ki, küffâr-ı bî-dîn tekrâr içerde daḫî bir büyük dolma dîvâr yabdırub henüz dolmasın doldurmayub "**ve demmernâhüm tedmîrâ**" (K.K. 25/36)[3195] zencîri ile ḥażret-i Allâh (Teʿâlâ)[3196] eydi ve ercül-i küffârı bend "**ve ceʿalnâ min beyni eydîhim sedden ve min ḫalfihim sedden fe-aġşaynâhüm fehüm lâ yubṣirûn**" (K.K. 36/9)[3197] bürdesin dîde-i nâ-beynâlarına çeküb ol dîvar, żaʿîfü'l-ḳarârların daḫî doldurtmaġa iḳtidârları olmaya.

ÂMEDEN-İ SEFİNE-HÂY-I "ĠAZÂYÂN-I"[3198] CEZÂʾİR

Ve iş bu şehr-i meẕkûruñ **yigirmi dördünci** güni on pâre Cezâʾir ḳalyonı Yalı Petre'ye gelüb ṣadr-ı aʿẓam ṭarafından kendülere mektûb gönderilüb otuz ḫilʿat daḫî ḳapucı başı Behlül Aġa (ile)[3199] irsâl olındı.

3185 "onların, inkarcıların sözleri seni üzmesin..."
3186 P: kerîme tesellîsiyle, 190b
3187 P: ve, 190b
3188 P: "...iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz! Yakında bileceksiniz."
3189 P: "niyâz" metinde mükerer yazılmıştır, 190b
3190 "...Allâh'ın rahmetinden ümid kesmeyiniz..."
3191 P: "Teʿâlâ" yok, 191a
3192 P: ḳabş ve aḫz ü" 191a
3193 P: "ki" 191a
3194 P: ḳulûb-i, 191a
3195 P: "..sonunda onları yerle bir ediverdik."
3196 P: "Teʿâlâ", 191a
3197 P: "..önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler."
3198 P: "ġazâyân-ı" yok, 191a
3199 P: "ile" 191a

Mektup No: 90

Gönderilen mektûbuñ şuretidür

Mefâḫirü'l-ġuzât ve'l-mücâhidîn meẓâhir-i âyet-i kerîme-i faẓlu'l-mücâhidîn ʿale'l-ḳâʿidîn, deryâ-yı Cezâʾir'den ʿalâ niyyeti'l-ġazâ merâkib-i baḥriyye ile ḳaṭ-ʿı mesâfe-i deryâ iden ġuzât-ı İslâm'a bi-esrihim selâm ve düʿâ ihdâsı ile inhâ olınur ki Ḥaḳḳ Teʿâlâ cümleñüzüñ muʿîn ü ẓahîri ve rû-yı ġazâda dest-gîri ola. "**Câhedû fî sebîli'llâhi**" (K.K. 2/218)[3200] emrine imtiṣâl idüb, bunda olan ġuzât-ı İslâm'a iʿânet ü icrâ-yı merâsim-i cihâda ḳaṣd u niyyet idüb gelmişsiz. Meʾmûldür ki bunda muḥâṣara cenginde olan mücâhidîne teʾyîd ü taḳviyet virür ḫizmetlerde bulınub ecr-i cezîle nâʾil ve şevketlü ve ʿaẓametlü pâd-şâhımuzuñ düʿâ-i ḫayr-mülûkânelerine maẓhar olub taḥsîl-i seʿâdete muvaffaḳ olasız. İnşâʾallâhu Teʿâlâ Ḥanya **(159b)** muḳâbelesinde ve Benefşe ve İnebolı ḳarşularında görinüb bu aralıḳda geşt ü güzâr üzre olub ġuzât-ı müslimîn cebe-ḫâne ve zaḫîre naḳli ile mürûr u ʿubûr iden ehl-i İslâm gemilerine düşmen-i dînden maẕarrat iṣâbet eylemede ḥıfẓ u ḥimâyet ve furṣat el virdükce düşmen-i bed-câmdan[3201] aḫẕ ü intiḳâma ṣarf-ı himmet eyleyesiz. Ḥaẕret-i Rabbu'l-ʿâlemîn cümleñüze tevfîḳ u ʿinâyetini ḳarîn ü rehîn eyleye, ***el-Ḥakîr Aḥmed Paşa***

ḤİKÂYET-İ ḪURÛC-I ʿASKER-İ EFRENCE ve CENG-KERDEN-İ "BE"[3202]-ʿASKER-İ İSLÂM DER-METERS-İ MUḤÂṢARA

Bâlâda ẕikr olınan altmış beş pâre ḳalyon meger Efrence donanması imiş. Bu ḳadar müddet-i medîd ṣulḥ üzre iken ḥâlâ bu sene Venedik keferesine imdâd idüb ve Frence ḳıralınuñ ʿammüsi oġlı Sezar-oġlı Ḳaransusḳo Debofrot[3203] nâm laʿîn pîşüvâ-yı ḍalâlet ve ser-dâr-ı melʿanetleri olub ve onaltı biñ kefere ile Ḳandiye Ḳalʿası'na girüb ve ol âmâl-i müşʿir-inhizâm ve inḫiẓâl ile girmiş ki, cümle metersde olan ʿasker-i İslâmı çıḳara. Ve işbu şehr-i meẓkûruñ **yigirminci** güni ki rûz-ı nuḥûs[3204] -numâlarında şâfiʿi vaḳtinden muḳaddem ser-dâr-ı meẓkûr ʿaskeri ile Aḳ Ṭabya ṭarafından Güllük ḳolını ibtidâ ḳaldurmaḳ ümîdiyle çıḳub ve anda ṭâbur ḳurmaḳ ḳaṣd idüb ʿasker-i İslâm keṣret-i küffâra baḳmayub, "**kem min fiʾetin ḳalîletin ġalebet fieten keṣîreten bi-iẓni'llâhi**" (K.K. 2/249)[3205] istifḥâmınca daḫî "**ve kefâ bi'llâhi naṣîrân**" (K.K. 4/45)[3206] iʿtiḳâdınca gül-bâng-i Muḥâmmedî[3207] getürüb ve küffâruñ alaylarına ḳarışub şâfiʿî vaḳtinden ḳuşluḳ vaḳtine degin ʿaẓîm ceng ü cidâl olub âḫir-kâr iẓhâr-ı ʿacz "**lâ ṭâḳate lene'l-yevm**" (K.K. 2/249)[3208] idüb, küffâr-ı bed-kâr ʿasker-i İslâmuñ herbirini ejder ve kendilerinüñ inhizâm u

3200 "Allah yolunda cihad edenler varya.."
3201 P: bed-fercâmdan, 191b
3202 P: "Be" yok, 191b
3203 Paris nüshasında bu isim harekelenmiştir. 191b.
3204 P: nuḥûset, 191b
3205 "...niçe az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmişti."
3206 "...bir yardımcı olarak da Allah kâfidir.."
3207 P: "a.m" fazla, 191b
3208 ".. bugün bizim Câlut'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler."

maġlûbiyetlerine ricâlü'l-ġaybı rehber bilüb "**men ferre necâ**"[3209] intibâhınca istiḳbâlini istidbârına tebdîl ve hücûm-ı dilârân-ı şemşîr-i gîrâne muḳâvemet ü ṭâḳat getürmeyüb ḥôr u ẕelîl ve ḥacîl[3210] ve ḥaẕîl firâr idicek ʿasker-i İslâm daḫî ardlarına düşüb küffâr-ı bî-dîni ḳalʿanuñ ḫandeḳı başına varınca ḳırub beşyüz otuz kelle tuʿme-i şemşîr ve sekiz dil der-dest-i[3211] zencîr-i pây-gîr olınub, emmâ başı alınmaduḳ[3212] yaralı ve mecrûḥ ḥesâba gelmez. Bu fetḥ u futûḥ **(160a)** ṣudûrından ṣoñra içerden çıḳan kefere öyle ḫaber virdiler ki bu cengde küffâruñ altıyüz atlusı ve biñ altıyüz yayası ve ser-dârları olan ḳıral oġlı mürd oldugına ṣaḥîḥ ḫaber virmişlerdür. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ ʿaẓîm yüz aḳlığı müyesser oldı "**ve meġânime keşîraten teʾḫuẕûnehâ**" (K.K. 48/20)[3213] mıṣdâḳınca ʿasker-i İslâm bu cengde ʿaẓîm[3214] doyum oldı. Baş alanlar ibtidâ Ḳapudan Paşa ḥużûrına kelleleri getürüb onar ġuruş aldılar ve andan başları ṣırıḳlara ṭaḳub küffâruñ gözi öginde alay ile gül-bâng-i Muḥammedî ile getürüb ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına ilḳâ idüb andan daḫî onbeşer ġuruş aldılar ve dil getürenlere yetmişer ġuruş iḥsân olındı. (Ve sipâh ẓâbiṭlerine ve yeñiçeri çorbacılarına ḫilʿat geydirilüb ve altun iḥsân olındı).[3215] Ve ordû-yı hümâyûnda mezâdda sîm eyer ve sîm ve altunlı şişler ve zümrüd ve dökme[3216] ve yâḳut ḫâtem furûḫt olındı. Ḳıral nesli bu âna gelince daḫî bir cengde mürd ve esîr olmış degildür. Ancaḳ Moḥaç cenginde ki merhûm Sulṭân Süleymân zamânında Lavoş ḳıral ol cengde mürd olub lâşesin girü kefereye virmişdür. Ve şehr-i mezbûruñ **yigirmi sekizinci** güni küffâr ḳalyonlarından vira bayraġı bir ḳayıḳ gelüb; ne[3217] geldiñüz deyü süvâl olunduḳda cevâb virdiler ki ceng esnâsında üç-dört ḳapudanımuz zâyiʿ olmışdur. Birinüñ adı Sezar-oġlı Fransisḳos Deyofrut[3218] dirler ṣarı ṣaçlı uzun boylıdur. Eger ṣaġ "ise"[3219] ne isterseñüz virelüm. Eger mürd ise lâşesine aġırlığınca altun virelüm. Bizden daḫî vezîr-i aʿẓam iẕniyle cevâb virildi ki ordumuzda[3220] vâfir esîr vardur baḳalum. Ve vira ile gelen yine iẕn recâ itdi ki; yârın gine gelirüz, yine[3221] gelmesine iẕn virildi. Ṣadr-ı aʿẓam Frence ḳıralınuñ ʿammusi oġlı ve ṭaşra deñizüñ ve Aḳdeñiz'iñ ser-dârı mürd oldıġunca ṣaḥîḥ ḫaber alduḳda ʿaẓîm mesrûr olub yere gömilen küffâr kellelerin cümlesin aradub ziyâde ıssı hevâlar olmaġile başlar bozılub farḳ olınmadan ḳalmış. Yoḫsa murâd bu idi ki, melʿûnuñ (başın)[3222] rikâb-ı hümâyûna göndereler. Yarınki gün yine vira bayraġı ile ḳayıḳ geldükde[3223] öyle cevâb virildi ki, daḫî henüz bulınmadı. Küffâr-ı bî-dîn iki-üç kerre vira ile geldükde, ṣoñra gördü ki musâmaḥa iderüz bir daḫî gelmedi.

3209 P: "kaçan kurtulur.."
3210 P: ḥacîl, 192a
3211 P: direst-i, 192a
3212 P: "ve" yok, 192a
3213 "...Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükafatlandırdı.."
3214 P: tez, 192a
3215 P: "Ve sipâh ẓâbiṭlerine ve yeñiçeri çorbacılarına ḫilʿat geydirilüb ve altun iḥsân olındı" 192a
3216 P: dökmeler, 192a
3217 P: niye, 192a
3218 P: Karansiskos Debofrut, 192a
3219 P: "ise" yok, 192a
3220 P: ordumuz, 192b
3221 P: ve yarın, 192b
3222 P: "başın" 192b
3223 P: geldükden, 192b

Ve işbu mâh-ı **Ṣaferü'l-muẓafferüñ "ibtidâ"**[3224] (1 Ṣafer 1080/1 Temmuz 1669) güni otuz ḳıṭʿa **(160b)** çekdirmesi daḫî imdâda gelüb gelen çekdirmeler Frence ve Papa ve Malṭa gemileri olub Venedik donanması ayaḳlanmaġa mümkin olmaduġından İstendiye Aṭası'nda bozuḳ dururdı. Cümle levendi ve esîri Ḳandiye muḥâṣarasında ḳırılub donanmaġa ḳâdir olmayub ancaḳ üç çekdirmesi ayaḳlı gezerdi. (Ve)[3225] mâh-ı mezbûruñ **altıncı** günine gelince, bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ küffâruñ imdâdı geldügine baḳılmayub meterslerimüz yeñi dîvara el urub ve nıṣfını yer ile berâber idüb bu eṣnâda küffâr-ı bî-dîn metersler altından yek-pâre ḳaya altında Rûm-ili ḳolında bir büyük laġım atub Rûm-ili'nden yetmiş ḳadar âdem şehîd olmışdur. Rûm-ili Beglerbegisi Ḥüseyin Paşa'nuñ ayaġına ḳurşun urub yaralınmışdur.

ḪABER-İ ÂMEDEN-İ ḲAṢD-I DONANMA-YI KÜFFÂR BE-METERS-İ İSLÂM

Mâh-ı meẕkûruñ[3226] **onaltıncı** güni İstendiye Aṭası'ndan bir esîrimüz deryâ aşırı yüzerek geldi. Yüzdügi[3227] yer ḳırḳ-elli mil yerdür. Ḳaradan yürimek lâzım gelse üç sâʿatlik (yer)[3228] olurdı ve gelen esîr ve firâr iden ṣulṭatlar öyle ḫaber virdiler ki küffâr-ı bî-dîn yine bir daḫî hücûm etse gerekdür. Ve cümle Frence donanması ve Papa ve Malṭa ve Venedik mâûnaları[3229] ve ḳalyonları ve çekdirmeleri donadub metersleri ṭoplamaḳ niyyetleri vardur ve ṭopladuḳda cümle ʿasker-i İslâmı metersden çıḳarmaḳ ve parmaḳlıḳ dizse gerek ve Frence bu nâmı ḳabûl etmeyüb; Türk bizüm serdârımuzı esîr itdi ve bu ḳadar ʿaskerimüzi żâyiʿ itdi. Birdaḫî ḳaradan ve deryâdan ṭoplayub çıḳsa gerek. Vezîr-i aʿẓam bu ḫabere âgâh olıcaḳ cümle ḳullara ve paşalara teʾkîd[3230] buyuruldılar yazub, zinhâr ġâfil olmayub ve başîret üzre olasız ve ordıdan meterslere ziyâde ʿasker gelüb bu birḳaç gün içinde dursunlar.[3231] Ve paşalardan ve ocaḳlardan beşyüz atlu ḳadar tedârik idüb Seydî-zâde Meḥmed Paşa bunlara ser-dâr olub Aḳ Ṭabya semtinde ḳaravul durub ve birḳaç kerre küffâr ḫandeḳden baş gösterüb ve bir ayaḳ berü gelmeyüb gine girüye firâr iderdi. Cümle ʿasker ḥâżır u müheyyâ dururken ve yalıda birḳaç balyemez ṭop ziyâde ḳonılub cümle yalıda deryâyı ḳorudan ve yalıʾı bekleyen yigirmibeş pâre balyemez **(161a)** ṭop idi ve ṣalyacısı ve ṭopcısı bârut ve güllesi dâʾimâ mevcûd idi.

Teveccüh-Kerden-i Donanma-yı Küffâr ve Ceng-Kerden-i ez-Deryâ

Yine mâh-ı meẕkûruñ[3232] **yigirmi beşinci** güni çıḳarken küffâr-ı bî-dînüñ gemileri yalıya doġrı yöñledüb çekdirmeleri ḳalyonları yedege alub ve ḳalyonları

3224 P: "ibtidâ güni" yok, 192b
3225 P: "ve" 192b
3226 P: Ve işbu şehr-i ṣaferüñ, 192b
3227 P: Yüzüb geldügi, 192b
3228 P: "yer" 192b
3229 P: mâʿûneleri, 192b
3230 P: teʾkidli, 193a
3231 P: dursun, 193a
3232 P: işbu şehr-i Ṣaferi'l-muẓafferüñ, 193a

metersler öginde tüfenġ irişür yere getürüb ve küffâr-ı bî-dînüñ patronası bunlardan illerü gelüb cümle gelen gemileri yetmiş seksen pâre gemi idi. Her gemisi kimi seksen ṭop çeker kimi ziyâde cümlesi silaḥlı gemiler idi. Hemen meẕkûr patrona bir uġurdan ʿasker-i İslâm üzerine cümle ṭoplara âteş virüb ve sâʾir gemiler daḫî bir uġurdan âteş virüb ve sâʾir gemiler bir fitilden beş-altı biñ ṭopa âteş virdi. Vezîr-i aʿẓam ṭabyası yalıya yüz ẕirâʿ yer[3233] yaḳîn iken bu ḳadar âteş ṭôp u tüfeng atuluriken bî-pervâ yalıda olan ṭoplarımuza varub ve cümle ṭopcılarımuza ve ʿaskerimüze ġayret virüb, göreyüm sizi küffâra göz açdırmañ. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ bizüm atılan ṭoplarımuz aṣlâ yabana atulmayub ekserî küffâruñ gemilerine urub iki ṭarafdan ṭop ṣadâsından yer yüzi lerzeye varub küffâruñ gemilerinüñ kiminüñ burnına ve kiminüñ ḳıçına balyemez "ṭop"[3234] urub bu esnâda izn-i Ḥaḳḳile küffâruñ patronasınuñ cebe-ḫânesine bir ṭopımuz rast gelüb, ʿaẓîm zelzele olub tütünden dünyâ görinmez oldı. Lâgm atıldı ḳıyâs olınub, ḳaçan baḳsañ gök yüzinde küffâr başları[3235] ve gemi taḫtaları hevâda pervâz urub deryâ yüzi taḫtalardan ve küreklerden mâ-lâ-mâl olmış. İki buçuḳ sâʿat ʿasker-i İslâmı ṭoplayub ve bu esnâda ṭoḳuz laġım bir fitilden atılub ve onüç sıçan yollarına çıḳub. Emmâ ʿasker-i İslâm ʿavn-i Ḥaḳḳile yerlerinde ṣâbit-ḳadem olub küffâra göz açdırmadılar ve küffâruñ laġımlarına ve toplarına ḳulaḳ dutmayub küffâr-ı bî-dîn girü yüzleri ḳarasiyle firâr idüb gemileri ṭoplarımuzdan ziyâde mecrûḥ ve şikest olduġından "**fe-tenḳalibû ḫâsirîn**" (K.K. 3/149)[3236] nidâsını istimâʿan ol sâʿat ḳarşu İstendiye Aṭası limanına gidüb iki mâʿûne **(161b)** yedekli gidüb ve eṭrâfından onar-onbeşer ṣandal dolaşub meremmât iderek. Emmâ İstendiye Aṭası (daḫî)[3237] bir mil ḳadar uzaḳ olaydı, iki mâûnesi daḫî ġarḳ olmaḳ muḳarrer idi. İçerden çıḳan kefereler öyle ṣaḥîḥ ḫaber virdiler ki ġarḳ olan gemide beşyüz kefere ve sekizyüz kîse aḳçe ve toḳsan ṭuç ṭop varidi. Öbir gemilerüñ ekseri mecrûḥ kiminde otuz ve kiminde elli ve kiminde yüz küffâr helâk olmışdur. Emmâ iki mâûneden ḫayr ḳalmamışdur. Bu hücûmda ʿasker-i İslâm üzerine iki ṣâʿatde yigirmi biñ ṭopdan ziyâde atmışdur ve İslâm ṭarafından dört-beşyüz balyemez gülle atılmışdur. Küffâruñ keṣreti ile bu ḳadar ṭoplamasından ʿasker-i İslâm'dan ancaḳ yigirmi-otuz âdem ḳadar şehîd olmışdur. Bu esnâda küffâr-ı bî-dînüñ iḥdâs itdügi yeñi dîvarın daḫî niçe biñ miḥnet ile ve ḥesâba gelmez laġımlar ile fetḥ olınub üçünci dîvara daḫî ʿazîmet olınub ve cümle ittifâḳ ile onüç sıçan yolı tevzîʿ olındı. Üç sıçan yolı Rûm-ili ʿaskerine ve dört sıçan yolı yeñiçeri ocaġına ve bir yol zeytun sipâhîsine ve bir yol cebecilere ve bir yol ṣadr-ı aʿẓam sekbânlarına ve bir yol İstanbul aġasına ve iki yol Anaṭolı ʿaskeri nevbet ile işlerdi. Bu uslûb üzre hücûm ili ikinci dîvar fetḥ olınub gidülürken Fransız ʿaskeri Venedik keferesiyle yek-dil olmaduġından işbu Rebîʿu'l-**evvelînüñ yigirmi sekizinci** güni Frence gemilerinden vira ile bir ḳayıḳ gelüb ve bizden ṣaḥîḥ ḫaber istedi

3233 P: ḳadar, 193a
3234 P: "ṭop" yok, 193b
3235 P: leşi, 193b
3236 "...hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz.."
3237 P: "daḫî" 193b

ki ser-ʿaskerimüz ṣaġ mıdur öli midür? Eger ṣaġ ise kendüye ḫizmet ider birḳaç ḫizmet-kâr virelüm. Ṣadr-ı aʿẓam öyle cevâb virdi ki, aña ḫizmet ider âdem vardur ve ḳayıḳ girü gitdi. Ve işbu şehr-i meẕbûruñ **yigirmi ṭoḳuzuncı** güni cümle Frence gemilere binüb çekdirmesi ve ḳalyonları yola revâne olub meʾyûs ve ser-seng hezîmet-zedeleri menkûs ve direfş-i ʿalâmet numâ-yı ʿasker pür-daġ ve elemleri maʿkûs ve yeʿs ve mâtem "ile"[3238] meʾyûs üzülüb gitdiler "**el-ḥamduli'llâhi'lleẕî eẕhebe ʿannâ'l-ḥuẕne inne rabbenâ leġafûrun şekûr**". Küffâr-ı bî-dîn hezîmet-ḳarîn olub, bi-ḥamdi'llâhi teʿâlâ **(162a)** ḥuṣûl-i murâd ve vuṣûl-i merâmından nevmît ve maḥrûm gidüb yüzi ḳarasiyle sîne-i gûb inhizâmile varub yârân-ı munṭaẓır, aḥbâr-ı nuḥûse-intimâlarına eyü gördüklerin söylesünler.

ḤÂTİME-ʾİ KİTÂB

ḲANDİYE ḲALʿASI'NUÑ FETḤİ BEYÂNIDUR

Bi'smillâḥi'r-raḥmâni'r-raḥîm. "**Naṣru'n-mine'llâhi ve fetḥun ḳarîb ve be'ş-şiri'l-mü'minîn**" (K.K. 61/13)[3239] "***yâ Muḥammed***.

İşbu şehr-i Rebîʿu'l-**âḫiruñ ibtidâ** (1 Rebîʿu'l-âḫir 1080/29 Ağustos 1669) güni vira bayraġı ile bir ḳayıḳ gelüb ʿacabâ bu gelen ḳayıḳ Frence'den midür, yoḫsa Venedik ceneralden midür? deyü taḥayyülde iken ḳayaya yanaşub ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri ṭarafından Ḳaraḳulaḳ Aḥmed Aġa taʿyîn olınub ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Aġa'ya öyle tenbîh itdi ki, eger gelen ḳayıḳ Frenceli'nüñ olursa aṣlâ uġur etmeyesin. Eger Venedik ḳapudanı ceneralden ise süvâl idesin ve diyesin (ki)[3240] niye geldiñüz. Eger kaġıd elçimüze vardur dirlerse almayasın varuñ Ṣuda da vira ile Ḥanya'da elçiñüze kaġıdı "viresin"[3241] ulaşdırırlar diyesin. Aḥmed Aġa varub ḳayıḳa mülâḳî olduḳda gelen kefereye niye geldiñüz deyü süvâl olınduḳda gelen kefere öyle ḫaber virdi ki; biz ḳapudan ceneralden gelmişiz ve bir ḫayrlı muṣâleḥa gelmişiz ve biz ceneralüñ pek yaḳın ve muʿtemed âdemlerindeniz. Ḳapucılar ketḫüdâsı ve dîvan efendisi gibiiz. Sizüñle eyü maṣlaḥat görmek isterüz. Aḥmed Aġa daḫî cevâb virdi ki, eger Ḳandiye Ḳalʿası'n virmege geldiñüz ise ne güzel ve illâ ḳalʿa olmaduḳda bir daḫî gelmeyesin. Bu yigirmi yedi senedür ki her-bâr dirseñüz (ḫayr)[3242] meṣâliḥ görmek isterüz ve meṣâliḥ olmıyor. "Mâdâm ki"[3243] Ḳandiye Ḳalʿası'n virmeyince gelen kefere öle cevâb virmiş ki, ceneralimüz ḳalʿaʾi bize dimedi, varalum danışalum. Yine bugün gelüb size[3244] cevâb getürürüz. Ve ḳayıḳ yine gitdi ve iki sâʿat ḳadar eglenüb yine vira bayraġı ile geldi ve öyle cevâb virdi ki; bilesiz ki size Ḳandiye Ḳalʿası'n virmek isterüz "emmâ, niçe ve ne yüzden virmek isterüz".[3245] Sizüñle dost olmaḳ ve aramuzda ceng ü ḥarb olmamaḳ üzre

3238 P: "ile" yok, 194a
3239 "Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri bunlarla müjdele."
3240 P: "ki" 194b
3241 P: "viresin" yok, 194b
3242 P: "ḫayr" 194b
3243 P: "Mâdâm ki" yok, 194b
3244 P: size gelüb, 194b
3245 P: "emmâ, niçe ve ne yüzden virmek isterüz" yok, 194b

virmek isterüz ve yine mezbûr ḳayıḳ ḳarşımuzda olan patrona ḳalyonına gidüb ve cevab virdi ki, yarın inşâʾallâh yine vira bayraġıyle gelirüz. Eger hevâ furtuna **(162b)** olmazsa, yarınki gün deryâda ʿaẓîm furtuna var iken yine meẕkûr ḳayıḳ patronasından vira bayraġı ile belürdi. Emmâ gâh görinür, gâh görinmez böyle ʿaẓîm furtuna var idi. Ve küçük ḳalʿa ḳurbına yanaşub berüden ṣadr-ı aʿẓam yalıñuz bir nefer adem gönderdi ve öyle cevâb virdi ki; bu gün hevâ ziyâde furtına oldugından sizi gelür deyü umulmazdı. Ancaḳ bu sözi dimek ḫâtırası içün bir âdem gönderilüb bu defʿa bir iki sâʿatden ṣoñra Ḳaraḳulaḳ Aḥmed Aġa ve tercemân Panayot küçük ḳalʿaya varub ordudan bir buçuḳ sâʿatliḳ yerdür, meẕkûr yere vardılar. Selâmdan ve kelâmdan ṣoñra gelen kefere cevâb virdi ki biz size bir ḳalʿa virürüz ki dünyâda miṯli yoḳdur ve öyle bir cevâhir virürüz ki bir pâd-şâh mâlik olmış degildür. Gerçi sizüñle daḫî bir iki sene ḳadar ceng etmege ḳâdiriz emmâ ṣulḥ olmaġa raġbetimüz daḫî ziyâdedür. Tercemân Panayot öyle cevâb virdi ki iki sene ceng etmek degil bu ḳalʿa uġurunda İslâm ʿaskeri daḫî öyle ceng ider ki bi'l-cümle Âl-i Oṯmân mülkinde bayḳuşlar öter. Ya Venedik Dojı'nuñ memleketinde oturasız, ne ḳıyâs idersiz. Yaʿnî bu ḳalʿaʾi ʿasker-i İslâm bıraġa gide, yoḳ bi'ẕ-ẕât pâd-şâhımuz ve vezîr-i aʿẓamımuz murâd itse ʿasker-i İslâmı bu ḳalʿadan çıḳarmaḳ olmaz. Zîrâ ʿasker-i İslâm ḳalʿanuñ içerüsine ve ʿale'l-ḫuṣûṣ niçe biñ âdemüñ ḳanlısıdur ʿAsker-i İslâm'a Cenâb-ı Bârî bir ġayret virmişdür ki, siz kendiñüz gice gündüz göriyorsız didükde, belî gerçekdür. ʿAskeriñüzüñ cengi ve dilaverliġi taḳrîr.[3246] Cümle ʿâleme şâyiʿ olmışdur ve Ḳandiye Ḳalʿası size daḫî teslîm olınduḳdan ṣoñra nâmıñuz[3247] daḫî niçe söylenür. Dünyâ ḳurulaldan berü ne bir pâd-şâh ve "ne"[3248] bir ser-dâr ve ne ʿasker böyle bir ceng etmişdür ve ne böyle bir ḳalʿaya mâlik olmışdur. Bu ḳalyonıñuz ḳanḳı târîḫde vardur cümle ṣübût u mesṭûr iken vardur dermiyüz. Meẕkûr-ı laʿîn ol gün ikindüye degin ḳalʿasın medḥ idüb ve ceng ü ḥarb medḥ maḳâlâtın idüb ve daḫî bu eṣnâda buña beñzer niçe sözler söyleyüb ve girü patronasına gidüb ve öyle cevâb virdi ki **(163a)** yarın inşâʾallâhu Teʿâlâ sizüñle bunda buluşuruz. Bunlar cevâb virdi ki, burası bize ḳatî uzaḳdur. Ḳalʿanuñ ṭôp (u)[3249] tüfeng olmıyan yerde[3250] bir mekân taʿyîn idüñ. Anda söyleşürüz didükde anlar daḫî cevâb virdi ki, baḳalum ceneral ḳâʾil olur mı deyü yine gitdiler. Ṣabaḥ olduḳda gün doġarken yine meẕkûr ḳayıḳ geldi cevâb virdi ki ṭôp u tüfeng olmayan yerde sizüñle söyleşmege ceneral ḳâʾil oldı. Yarınki ṣabaḥ inşâʾallâhu Teʿâlâ Atlu Ṭabyası semtinde söyleşirüz. Hemân bolayki bir sâʿat evvel aramuzdan ceng ü ḥarb ḳalḳaydı ṣabaḥ olduḳda vira bayraġı ile meẕkûr iki kefere çıḳdı. Bizden Ḥaleb Beglerbegisi İbrâhîm Paşa ki muḳaddemâ ṣadr-ı aʿẓamuñ ketḫüdâsı idi ve Aḥmed Aġa ve Panayot ve Küçük Teẕkireci Aḥmed Aġa ile. Küçük Teẕkireci varmada gelmede. Emmâ İbrâhîm Paşa tercemânile "anda"[3251] söyleş-

3246 P: taḥrîr olınmaz, 195a
3247 P: nâmeñüz, 195a
3248 P: "ne" yok, 195a
3249 P: "u" 195b
3250 P: yerinde, 195b
3251 P: "anda" yok, 195b

mede[3252] mükellef çerge ve çadırlar ve döşemeler ve ʿaẓîm niʿmetler döşenüb rûz-şeb ṣabâḥa degin söz cengin iderlerdi. Ḳul ketḫüdâsı Ẕü'l-fuḳârâ Aġa daḫî maʿan anda idi. Altı gün altı gice kelâm cengin itdiler ve on sekiz madde üzerine ṣulḥ baġlandı. Bu defʿa küffâr-ı bî-dîn didi ki, ya bize bu Girid Aṭası'nda bir yer virmezsiñüz ki bir palanḳa bârî binâ idelüm. Bu sözi didügi gibi vezîr-i aʿẓam daḫî cevâb gönderdi ki, bu aṭada size ve lâ bir ḳarış yer yoḳdur. Hemân ṣulḥ bozulsun ve İbrâhîm Paşa ordudan çadırların ḳaldırsın. Hemân-dem çadırlar baġlanmaġa başladuġı gibi ṣulḥa gelen kefere feryâd itmege başladı. Ve İbrâhîm Paşa'nuñ etegin öpüb, meded sulṭânum. Bu ḳadar söz baġlanmış iken ve ḥuṣûle gelmiş iken ne işledük hele cenerale varalum ve yine tiz gelirüz. Ol iki keferenüñ birisi cenerale varub ve bir sâʿatden evvel çıḳub ve aṭadan bir ḳarış yer lâzım degildür. Hemân bir sâʿat evvel ṭôp u tüfeng kesilsün ve iki ṭarafuñ reʿâyâ fuḳarâsı âsûde-ḥâl üzre olsun. Bu defʿa onsekiz[3253] madde yazılu;[3254]

Biri. Ḳandiye Ḳalʿası kendü cebe-ḫânesiyle teslîm olına.

İkinci. Ṣuda ve Esperlonġa ve Ġranbusa[3255] Palanḳaları kemâ-kân Venedik elinde ḳala.

Üçünci*. İki ṭarafuñ esîrleri ḫalâṣ ola.

Dördünci*. Aḳdeñiz'de olan aṭalarda teʿaddî **(163b)** olınmaya.

Beşinci*. Aḳdeñiz'de bir ḳayıḳ żâyiʿ olursa Venedik ödeye.

6. [3256] Ve Ġalaṭa'da Venedik Balyozı oturub ve bir muʿayyen ḫânesi ola

7. "Ve ġayrı"[3257] iskelelerde daḫî balyozlar ola.

8. Ve Bosna'da olan Kilis Palanḳası Venedik elinde ola.

9. Ve ṣulḥ baġlanınca iki ṭarafdan rehinler ola.

10. Ve ḳalʿadan limanlı hevâda oniki gün mühlet ḳarşu İstendiye Aṭası'na ṭaşına.

11. Ve İstendiye'den tiz ḳalḳuñ denilmeyüb, gemilerimüz donanıncı birḳaç gün eglene.[3258]

12. Ve ḳalʿada sâkin olmaḳ isteyene kimse mâniʿ olmaya. Mâlına ve canına żarâr olmaya.

13. Ve kemâ-kân ʿahd-nâme-i hümâyûna virdügi gibi virile.

14. Ve büyük elçisi hedâyâ ile gele.

Ve bunuñ gibi baʿż ufaḳ defek iki-üç madde daḫî yazılmadı. Temâm maddeler yazılub ve içerü cenerale varub ceneral daḫî Efrence'ye terceme idüb ve

---

3252 P: söylemede, 195b
3253 Esad Efendi nüshasındaki kopukluk burada bitmektedir. Vr. 115a
3254 Râşid Tarihi'nde, olaylar sene sene anlatılırken bu olay bin yetmiş dokuz vakâyii içerisinde fakat tarih olarak bin seksen tarihi verilerek anlatılmaktadır, I, 240 vd.
3255 P: Ġarabise, 196a
3256 E: "Altıncı, Yedinci..." şekliyle maddeler yazıyla devam etmektedir, 115a
3257 P: "Ve ġayrı" yok, 115a
3258 P: egleneler, 115a

maḳbullerimüzdür didükde girü gönderüb imdi şimden ṣoñra mühürlensün. Vezîr-i aʿẓam ḥażretleri ẕikr olınan madde[3259] üzre yemîn ü ḳasem idüb, mâdâm ki Venedik ṭarafından bunuñ ḥılâfında olmaya.[3260] Bizüm ṭarafımuzdan aslâ bu ṣulḥa muġâʾir bir vażʿ u ḥareket olınmaz ve itdürilmez ve imżâ olınub büyük mührile bu ednâ ḳulları[3261]mührleyüb ve ḳumaş kîse içine ḳolınub[3262] ve bir naḳışlı sırma maḳremeye ṣarılub. Ve işbu şehr-i Rebîʿu'l-**âḫiruñ toḳuzuncı** güni meẕkûr iki kefere ḳalʿadan çıḳub ve otaġa varınca ʿasker-i İslâm mâ-lâ-mâl olınub meẕkûr kefereler otaġa teḳarrüb itdüklerinde temennâ idüb, ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ dâmen-i kerem-feşânların pûs itdükde ṣadr-ı aʿẓam kelâma gelüb ḫoş geldiñüz niye "ve"[3263] ne maṣlaḥat ile geldiñüz didükde anlar daḫî cevâb virdiler ki size Ḳandiye Ḳalʿası'n virmege ve sizüñle ṣulḥ olmaġa geldük. Ṣadr-ı aʿẓam daḫî cevâb virdi ki Venedik Dojı'ndan ceneraliñüzde vekillük temessüki var mıdur ki, siz buña ḳâdir olasız ve söziñüz muʿteber ola? Belî vardur deyü ḳoynundan çıḳarub temessüki tercemân Panayot "oḳıyub"[3264] ve mührine baḳub oḳıyub ṣaḥîḥ olduḳda gelen iki kefereye bizüm mühürlediġimüz **(164a)** ʿahd "ve"[3265] yeminli madde kaġıdı ellerine virilüb ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri kendülere cevâb virdi ki, ceneraliñüz ḥâṭırın süvâl iderüz ve bu yigirmi seneden berü olan ḳavî düşmanlıġımuz ve cengimüz (gitdi)[3266] şimden ṣoñra iki ḳat "ḳavî"[3267] dost oluruz. Gelen kefere öyle cevâb virdi ki, senüñ gibi bir ʿâḳil ve ceng ü ḥarb bilür devletlüye Ḳandiye Ḳalʿası'n virdigimüzde hiç elem çekmeziz. "Seʿâdetlü"[3268] ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî eyle cevâb virdi ki, yoḳ Âl-i Oṣmân "pâd-şâhı gibi bir"[3269] pâd-şâhile dost oldıġından ötüri Ḳandiye Ḳalʿası'n virdigiñüzden[3270] elem çekmeñ ve gelen iki kefere ve dört-beş ḫiẕmetkârları ve bir çorbacı ve Aḥmed Aġa ve tercemân, ḫilʿatler geyüb ve girü ḳalʿaya girdiler ve ol sâʿat vezîr-i aʿẓam ḳolında küffâr vira bayraġın dikü̇b ve Güllük ṭarafında daḫî vira bayraġın nişân-ı emân idüb[3271] "**yuḥyi'l-arża baʿde mevtihâ**" (K.K. 30/19) miṣâlince cümle"[3272] ʿasker-i İslâm meterslerinde mevtâ miṣâli iken nefḫ-i ṣûr-ı ṣadâ-yı beşâret-i fetḥ u nuṣret iştimâmı ile herkes nev-cân ve tâze ḥayât bulub, zîr ü zemînden ḫurûc ve ġurf u ḳuṣûr-ı ḥıṣn meftûḥ-ı süyûf-ı mücâhidîne ʿurûc içün refʿ-i ser itmeleriyle metersler mâ-lâ-mâl olınub "**el-ḥamduli'llâhi'lleẕî hedânâ li-hâẕâ**" (K.K. 7/43)[3273] düʿâsını[3274] "edâsiyle"[3275] inkitâʿ-ı ceng ü ḥarb olub ṭop-tüfeng

3259 P: maddeler, 196a
3260 E: olmayalar, 115a
3261 Paris nüshasında bu kelimeden sonra satır arasına "yaʿnî ṣâḥib-i kitâb Mühür-dâr Ḥasan Aġa" şeklinde ve aynı müstensih hattıyla şerh düşülmüştür, P: 196a
3262 P: ḳonılub, 196a; E: 115a
3263 E: "ve" yok, 115a
3264 P: "okıyub" yok, 196b; E: 115b
3265 E: "ve" yok, 115b
3266 P: "gitdi" 196b
3267 P: "ḳavî" yok, 196b
3268 E: "Seʿâdetlü" yok, 115b
3269 E: "pâd-şâhı gibi bir" yok, 115b
3270 E: virdügiñüze, 115b
3271 E: itdi, 115b
3272 E: "yuḥyi'l-arża baʿde mevtihâ" miṣâlince cümle" yok, 115b; "..yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor..."
3273 "...hidâyetiyle bizi (bu nimete kavuşturan Allah'a hamdz olsun..."

ve laġımlar ve ṭaşlar ve ḳumbaralar atılmaz oldı. "**Küllemâ evḳadû nâren li'l-ḥarbi eṭfe'eha'llâhu**" (K.K. 5 /64) maʿnâsı hüveydâ ʿayne'l-yaḳîn olmaġın"[3276] baʿdehû ṭaraf-ı İslâmdan bir iki âdemimüz içün küffâruñ laġımlarına baḳmaḳ içün taʿyîn olınub ve yine küffârdan daḫî keẕâlik iki âdem günde gicede meterslerimüzi dolaşub bir yerde ḥîlemüz olmaya ve ṣadr-ı aʿẓam aġalarından Aḥmed Aġa ḳalʿa limanına gice gündüz girüb küffâr ne ḥareketdedür.[3277] Esbâb u eṣḳâli ve ʿaskeri ḳalʿadan çıḳarmaḳ üzre midür ve her ṣabaḥ ṣadr-ı aʿẓama ḫaber virürdi ki bu gice fülan şey ve fülan şey yollandı deyü. Bu ḥal üzre Aḥmed Aġa gelüb gider ve küffâruñ ḥôr u ḥaḳîrliġin söylerdi. Limanda biribirisin **(164b)** baṣaraḳ bir feryâd bir aġlamaḳ dâʾimâ düşmeniñüz böyle olsun. Aḥmed Aġa dir idi, hevâlar gâh limanlıḳ olurdı. Ufaḳ ḳayıḳlar ve çekdirme çıḳardı. Emmâ küffâr-ı bî-dînüñ ancaḳ donanmış ḳalmış ḳalanı boş tekneler idi. Gündüz limandan çıḳmaġa[3278] ḥicâb iderdi ve gâh furtuna olub aṣlâ bir ḳayıḳ limandan çıḳamazdı. Bu kerre teḳâżâ olınurdı. Niçe bir küffâr içerden çıḳmaz deyü cenerale ḫaber gider. Ol daḫî cevâb virür idi ki, ikimüz de düʿâ idelüm, ikimizüñ de murâdı birdür hevalar[3279] lîmân olsun. Siz ḳalʿaya girmek istersiñüz biz çıḳmaḳ isterüz. Ve bu aralıḳda küffâruñ bir ser-ḫôş bayraḳdârı bir ceng bayraġı yerde yaturken "alub"[3280] bedene dike ḳodı. Bu defʿa[3281] ʿasker-i İslâm maẓann-ı cenge düşüb ḳılıç ḳuşanub cûş u ḫurûşa gelüb bir ana baba güni. Bre bunuñ aṣlı ne ola dirken hele tiziye[3282] bayraġı indürdiler ve içerü ḳalʿaya cenerale ḫaber gönderdiler bu bayraġuñ aṣlı nedür. Öyle cevâb virdi ki, bir "ser"[3283]-ḫôş bayraḳ-dâr bayraġı yerden ḳaldırmış dike ḳomış. Biz ânı ḳatl eyledük, bizüm başımuza ʿaẓîm felâket getüreyazdı. Şükr Allâh Teʿâlânuñ iḥsânına ki bize iḥsân oldı, yoḫsa ḥâl fenâ idi. Ṣuçımuz bildük nedersiñüz vechi vardur deyü ʿöẕrlendiler. Muḳaddem ceneral ile çoḳ söz oldı ki, gedüklere ve ṭabyalara âdemimüz ḳomadı. Her bâr dirdi ki, bu ʿasker ol ʿasker degil midür ki Baġdâd'da vira itdi ve bu ḳadar can ḳırdı. Mûsâ Ḳalʿası'nda daḫi öyle itdi ḥattâ ser-ʿasker olan keferenüñ derisine ṣaman doldurdılar. Gerçi biz bu vezîrüñ ʿahdini ve ṭoġru sözini bilürüz. Emmâ bizüm gedüklerimüzde niçe laġımlar ve niçe püskürmeler ve niçe çoḳ yerde gömüli ḳumbaramuz vardur. Bu aralıḳda ṣulṭaṭlardan ya sizüñ ʿaskerden ḫiṭâb ile birisi âteş vire.[3284] Ṣulḥ bozulmaġa sebeb olur[3285] bir âdem bir âdeme bir maḳreme virdükde, ya ucından yapışmış virmiş, yâḫud ṭop atmış virmişiz birdür.[3286] Ẓâhir biz bu ḳalʿâʾi ṣulḥ içün virürüz ve artuḳ Âl-i Oṯmân ile

3274 P: düʿâsıyle, 197a; E: düʿâsı, 115b
3275 P: "edâsiyle" yok, 197a
3276 E: "Küllemâ evḳadû nâren li'l-ḥarbi eṭfeʾeha'llâhu" maʿnâsı hüveydâ ʿayne'l-yaḳîn olmaġın" yok, 115b; "..ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür."
3277 P: ḥareketde, 197a
3278 P: çıḳḳub gitmege, 197a
3279 P: hevân, 197a
3280 P: "alub" 197a; E: bayraġını alub, 116a
3281 P: kerre, 197a
3282 P: tezyine, 197a
3283 P: "ser" yok, 197a
3284 E: ʿaskeriñüzden ḫiṭâb irgöre, 116a
3285 P: olınur, 197b; E: ola, 116a
3286 E: hep birdür, 116a

ceng etmege taḥammülimüz yoḳdur. Bizüm ḥâlimüzi bir Allah bilür. Hergün âdemiñüz ḳalʿaya girüb görür (ki)[3287] biz ne ḥaldeiz. Niçün iʿtimâd etmezsiñüz. Yigirmi bir gün bu ḥâl üzre vira bayraġı **(165a)** durdı. Ancaḳ ol[3288] gün on gice limanlıḳ oldı ve ḳarşu aṭaya ṭaşındı.

ḤİKÂYET-İ ḪURÛC-I KÜFFÂR ve ÂVERDEN-İ MEFÂTİḤ-İ ḲALʿA-İ ḲANDİYE

Mâh-ı Rebîʿu'l-**âḫiruñ otuzuncı** gicesi içerden Aḥmed Aġa geldi ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine öyle ḫaber virdi ki bu gice cümle küffâr ḳalʿadan çıḳub ḳaṭ-ʿı yed itse gerek ya neden dirsin "dinürse"[3289] devletlü sulṭânum içerden[3290] bu ḳullarına "iki ḫiẕmet-kâr taʿyîn itdi ve bu ḳullarına"[3291] didiler ki seni Allâh'a ışmarladuḳ. Belki artuḳ senüñle görişmek (olmaz).[3292] Zîrâ ceneral bu gice yollansa gerek ve size "ṣabâḥ"[3293] ḳalʿâʾi teslîm etse[3294] gerek. Emmâ kimseye şâyiʿ itme didi. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî ṣabâḥ namâzından ṣoñra metersere varub gördügi limandan ṭaşra ḳırḳ-elli ḳayıḳ ve onbeş çekdirme, insân ile mâ-lâ-mâl olub,[3295] gedüklerde bir ferd küffardan ḳalmamış ve ṭabyalar cümle bu boş zamandan ṣoñra Aḥmed Aġa içerden üç-dört nefer küffâr ile gelür ve iki sîm tepsi üzerinde gelen kefere Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ mefâtîḥleriñ getürür. Gelen kefere bir sâʿat ḳadar gedükde mekṣ itdürüb ve birḳaç âdem selâma durdılar ve cebeci başı ve ṭopcı başı neferât ile içerü ve cebe-ḫâneʾi ve "ṭopları"[3296] żabṭ etmek içün girdiler ġayri kimse girmedi. Bu defʿa ol mübârek sâʿatde ki "**udḫulûhâ bi-selâmin âminîn**" (K.K. 15/46) emri nidâsınca"[3297] fetḥ-i ebvâb-ı mevhübü'l-vehhâb olmaḳ içün ġurre-i hilâl-i meserret ü behcetde fetḥ-i mübîn olan mübârek şehr-i **Cemâẕiye'l-evvelînüñ ibtidâ** (1 Cemâẕiye'l-evvel 1080/28 Eylül 1669) güni ki yevm-i'l-cumʿa-i ʿîdi'l-müʾminîndür Ḳandiye anaḫtarları seksen ḳıṭʿa miftâḥ idi, sîm tepsi ile ṣadr-ı aʿẓam ḥużûrına getürdiler ve getüren kefere ṣulṭâṭ ketḫüdâsı imiş ve temennâ idüb didi ki, devletlü vezîr, sâʿati bu güne mevḳûf imiş. Allâh Teʿâlâ pâd-şâhıñuza ve devletlü ve seʿâdetlü sulṭânımuza ve cümle ʿasker-i İslâm'a Ḳandiye Ḳalʿası'n mübârek eylesün didi. Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri daḫî altıyüz altun şayḳasına doldurdı ve maʿan gelen iki nefer kefereye daḫî dörtyüz altun virdi ve ḫilʿat geydirdi ve ol maḥalde ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ bürâderi Muṣṭafâ Beg ve ʿammusi **(165b)** (Ḥasan Aġa)[3298] ve Reʾis Efendi ve tezkireciler ve ketḫüdâ begi ve anda mevcûd bulu-

3287 P: "ki" 197b
3288 P: on, 197b; E: 116b
3289 P: "dinürse" yok, 197b; E: dirseñüz, 116b
3290 P: içerden, 197b; E: 166b
3291 E: "iki ḫiẕmet-kâr taʿyîn itdi ve bu ḳullarına" yok, 116b
3292 P: "olmaz" 197b; E: 116b
3293 E: "ṣabâḥ" yok, 116b
3294 P: olsa, 197b
3295 E: olmış, 116b
3296 E: "ṭopları" yok, 116b
3297 E: "udḫulûhâ bi-selâmin âminîn" emri nidâsınca" yok, 116b; "oraya emniyet ve selâmetle girin denilir ."
3298 E: "Ḥasan Aġa" 116b

nanlar ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ dâmenin pûs itdiler ve cümle aġlayub göz yaşları dökdi. Vezîr-i aʿẓam ḥażretleri yüzini ḳara ṭopraġa sürüb feryâdından durulmaz ve görenler aġlamaḳdan divâne ola yazduḳ. On gün (on)[3299] gice rûz-şeb aġladı ve miftâḥları yeñiçeri aġasına gönderdi ve yeñiçeri aġasın ve ḳul ketḫüdâsın içerü ḳalʿaya gönderdi ve seyirci ḳısmından ḳimseʾi ḳomadılar. Yetmiş seksen "ḳadar"[3300] Yahûdî ḳalʿada ḳalmış anları muḥâfaẓa içün çorbacı taʿyîn olındı ve lâzım olan yerlerde yeñiçeri ocaġından âdemler taʿyîn olındı. Yarınki gün seʿâdetli ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri ʿInâdiyye Ḳalʿası'na varub Vâlidesine bulışub ve dest-i şerîflerin öpüb, bu günümüze şükr deyü anda daḫî ikisi bile aġlayub "vâlide-i ʿazîzeleri"[3301] bir müselleme ve muḥaẓẓera[3302] ḫâtundur ki rû-yı zemînde ʿiffet ü ʿişmet ve ṣıyâm "u"[3303] ʿibâdet ile miṯli yoḳdur. On seneden berü yıl orucın ve ṣabaḥlara deg namâz (ve)[3304] ʿibâdet iderdi. Eṯbâbı,[3305] bir faḳîre ḫâtun gibi[3306] bir vezîr-i aʿẓamuñ ḫâtunı ve bir vezîr-i aʿẓamuñ vâlidesi ola bunuñ vaṣfı mümkin degildür. Andan ṣoñra ol sâʿat validesine ve ḳarındâşı Muṣṭafâ Beg ḥażretlerine Kaʿbe-i Şerîfe gitmege icâzet virdiler ve öyle sipâriş itdi ki, ol maḳâm-ı mübârekeye vardıḳlarında düʿâ idüñ ki biz daḫî inşâʾallâhu Teʿâlâ sene-i âtiyede varub südde-i Beytu'llâha yüz[3307] sürem. Ve yedi gün yedi gice donanma-yı hümâyûnda donanma olub "ve büyük donanma ve şenlik ikinci Cumʿa güni olub"[3308] ve Ḥanya'dan olgün ḳırḳ ḳıṭʿa beg çekdirmesi gelüb Ḳandiye öginde lenger-endâz idüb ve ḳalʿada ve donanma-yı hümâyûnda ʿaẓîm şenlikler olmaġile tenbîh olındı ki, zîrâ küffâr daḫî İstendiye Aṭası'ndadur. Küffâruñ gözi öginde olmaġile "**raġmen lehüm**" ziyâde teʾkîd olındı ve rikâb-ı hümâyûna miftâḥları ḳoyub göndermek içün bir sîm ṣandıḳ **(166a)** yapılub telḫîṣ fetḥiyle irsâl olınmaġa İrâd olındı.

Mektup No: 91

Ṣûret-i telḫîṣ ve aḫbâr-ı fetḥ-i Ḳandiye (be-rikâb-ı hümâyûn)[3309]

ʿArż-ı bende-i bî-miḳdâr budur ki, şevketlü ve ʿaẓemetlü ve kerâmetlü pâdşâhum Ḥaḳḳ *subḥânehû* ve Teʿâlâ ḥażretleri hemîşe-medâr (ve)[3310] emn ü emân-ı "ʿâlem"[3311] olan sâye-i vücûd-ı hümâyûn-ı mükerremeleri ḥimâyesinde ʿâmme-i ehl-i İslâmı müreffeh (ve)[3312] âsûde ve dâʾimâ düşmenân-ı pâ-tedbîr ve ser-keşân-ı aṣḥâb-ı saʿîr, ser-efserdelerin pâye-i serîr-i şevket-maṣîr-i cihân-gîrlerinde fersûde

3299 P: "on" 188a; E: 117a
3300 E: "ḳadar" yok, 146b
3301 E: "vâlide-i ʿazîzeleri" yok, 117a
3302 P: muḫaẓẓera, 198b
3303 P: "u" yok, 198b
3304 P: "ve" 198b
3305 P: Eṯvâbı, 198b
3306 P: şekli, 198b; E: 117a
3307 P: yüzüm, 198b; E: 117a
3308 P: "ve büyük donanma ve şenlik ikinci Cumʿa güni olub" yok, 117a
3309 P: "be-Rikâb-ı Humâyûn" 198b
3310 P: "ve" 199a
3311 P: "ʿâlam" yok, 199a
3312 P: "ve" 199a

ḳılınub hemvâre ʿaẓm-i ẓafer cezm-i hümâyûnlarına ebvâb-ı fetḥ u futûḥ küşâde ve meftûḥ olub, ʿunvân-ı cerîde-i aʿvâm ve şuhûr olan fütûḥât-ı celîle ile nâm-ı nâmîleri ilâ yevmi'l-ḳıyâm pîrâye-i ṣaḥâʾif-eyyâm ola. Âmîn, *bi-ḥaḳḳ-ı ḫâtemü'l-enbiyâʾi ve'l-murselîn*. Şevketlü efendüm sefer-i ẓafer eṣerlerinde muḳaddem ve muʾaḫḫer vâḳîʿ olan aḥvâli ve âṣârun cümlesi efendimüñ rikâb-ı hümâyûn tâc-dârlarına ʿalâ vuḳûʿihî muḳaddemâ ʿarż-ı iʿlâm olınub, düşmen-i bed-niyâz meger iḥdâṣ eyledügi "yeñi"[3313] dîvarına varılmaġa cân u bâşile ve cümle ġuzât-ı İslâm ḳulları saʿy ü iḳdâm olınur iken şehr-i Rebîʿu'l-**evvelüñ selḫinde** aḳ bayraḳ ile bir ḳayıḳ gelüb ve meterslerimüz "civârına yanaşub söyleşecek bir ḫayrlu sözimüz"[3314] vardur deyü ṭaşra çıḳmaġa ṭâlib olmaġile bu ḳulları daḫî âdem gönderüb ḳalʿaʾi virmege sözi var ise çıḳsun ve illâ yine geldügi yere gitsün bize ḳalʿaʾi virmeden ġayri ḫayrlu sözi olmaz deyü cevâb virilmek ile girü gidüb yine ol gün vaḳt-i ʿaṣrda gelüb ḳalʿâʾi virmege ve mâ-beynde olan ceng ü ḥarbden muḳaddem olduġı üzre ṣulḥ u ṣalâḥ münʿaḳîd olub kemâ fi'l-evvel ʿubûdiyyeti ḳabûl etmege sözimüz vardur dimekle iki ḳol arasında ceng ü ḥarb olmıyan bir maḥalde Ḥaleb vâlisi (olan)[3315] İbrâhîm Paşa ḳulları ile, ḳul ketḫüdâsı Ẕü'l-fuḳârâ Aġa bendeleri söyleşmege taʿyîn olınub ṭoḳuz gün ʿale't-tevâlî ḳalʿa ve ṣulḥ aḥvâli söyleşilüb melâʿîn gâh cezîrenüñ bir miḳdârın isteyüb ve gâh ḳalʿa ḳarşusında olan İstendiye Aṭası'nda müceddeden bir ḳalʿa yapmaḳ üzre ṭaleb eyleyüb[3316] ve "nice olmaz nesneleri daḫî teklîf eyleyüb"[3317] bi'l-cümle **(166b)** bu ṭoḳuzgünde ve gicesinde ṭa-rafeynden varma gelme ve dürlü dürlü suvâl-cevâb ve niçe ḳîl (ü)[3318] ḳâl (ve niçe olmaz nesneler daḫî teklîf eyleyüb)[3319] redd ü ḳabûlden ṣoñra bi'l-âḫire ḳalʿaʾi ce-be-ḫânesiyle ve ḳalʿaya maḫṣûṣ ḳalan ṭopları ile virüb ve ḳalʿda olan eṣbâb-ı eṣḳâl ve ʿaskeri çıḳarmaġa yigirmi limanlı gün mühlet-i iltimâs etmekle oniki limanlı gün içinde taşınmaḳ üzre müsâʿade olınub ve hemân olgünde naḳl-i mübâşeret idüb bi-ḥukmi'llâhi Teʿâlâ hevâlar muttaṣıl limanlı olmayub gâh muḫâlif rûz-gâr esüb ve gâh ʿaẓîm furtunalar[3320] olub aralıḳda hevâ limanlı olduḳca gemileri ve ḳayıḳları ile ṭaşınub bi'l-iktiżâ ʿaḳd-i kelâmdan ṣoñra yigirmibir[3321] gün temâmında (cümle)[3322] ṭaşınub.

Ve şehr-i **Cemâziye'l-evvelüñ ġurresi** güni ḳalʿanuñ miftaḥların getürüb teslîm idüb ve olgün ʿasker-i İslâm ḳulları gedüklerden girüb ḥasretü'l-mülûk olan Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ʿinâyet-i Bârî ile fetḥ u tesḫîri müyesser olub ḥâlâ miftaḥları ve inʿiḳâd-ı ṣulḥ u ṣalâḥ içün mühürlenen mevâdd kaġıdınuñ ṣûreti, şevketlü ve

3313 P: "yeñi" yok, 199a
3314 P: "civârına yanaşub söyleşecek bir ḫayrlu sözimüz" yok, 199a
3315 P: "olan" 199a
3316 P: idüb, 199a
3317 E: "nice olmaz nesneleri daḫî teklîf eyleyüb" yok, 117b
3318 P: "ü" 199b; E: 118a
3319 E: "ve niçe olmaz nesneler daḫî teklîf eyleyüb" 118a
3320 E: furtuna, 118a
3321 E: yigirmi, 118a
3322 P: "cümle" 199b

ʿaẓametlü (ve mehâbetlü)[3323] ve şahâmetlü efendimüñ mübârek rikâb-ı kâm-yâb-ı ḫusrevânlarına gönderilüb, ḥamden li'llâhi Teʿâlâ Cenâb-ı Ḥaḳḳ ve feyyâż-ı muṭlaḳ Celle *şânuhû* ve Teʿâlâ ḥażretleri[3324] şecâʿatlü ve kerâmetlü efendümi aḫlâf u eslâfda miṣli vâḳiʿ olmayan böyle ʿadîmü'n-naẓîr fetḥ u tesḫîre muvaffaḳ eyleyüb, maḥsûd-ı selâṭîn-i rû-yi zemîn olan bunuñ gibi bir hıṣn-i ḥaṣînüñ fetḥi maḳbûlu'ṭ-ṭûrlarına maḫṣûṣ olmaduġı şevketlü efendimüñ müʾeyyeden min ʿındi'llâh olması âṣârıdur. Ḥaḳ *tebâreke* ve Teʿâlâ düşmenân-ı dîn ü devletlerin hemîşe müdemmir ü maḳhûr ve ṭabʿı hümâyûn-ı mülûkâneleri fetḥ-i celîle-i fevz ü ẓafer ile dâʾimâ mesrûr eyleye, *âmîn bi-câhi Seyyidi'l-Murselîn*. Fermân şevketlü ve ʿinâyetlü efendimüñdür. ***Bende'i Aḥmed***.

ḤİKÂYET-İ NEVÂZİŞ-İ ṢADR-I AẒAM BE-SERVERÂN-I ʿASKER-İ MANṢÛR

Ve işbu **Cemâẓiye'l-evvelüñ yedinci** güni ki penç-şenbedür, ʿasker-i İslâm serverlerine ʿumûm üzre ḫilʿatler geydirilüb evvelâ vüzerâ ve beglerbegiler ve sancaḳ begleri gelüb ḳahve ve şerbet içilüb **(167a)** baʿdehû ṣadr-ı aʿẓam "ḥażretleri"[3325] buyurdu ki paşa ḳardaşlar, bu Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ metersinde çoḳ zaḥmet çekdiñüz. Malıñuz ile başıñuz ile çalışdıñuz yüzüñüz iki cihanda aḳ olsun ve pâdşâh etmegi size ḥalâl olsun. Cümleñüzün aḥvâlin pâd-şâhımuza furâdâ furâdâ telḫîṣ iderüm. Her biriñüz mertebeñüze[3326] göre riʿâyet görürsiz ve aġlayı aġlayı söylediler "ve"[3327] herkes göz yaşların dökdi. Baʿdehû ayaġa ḳalḳub evvelâ Şâm Beglerbegisi Vezîr İbâhîm Paşa'ya kürk geydirüb[3328] baʿdehû Rûm-ile Beglerbegisi Vezîr Ḥüseyin Paşa'ya kürk (geydirilüb)[3329] baʿdehû "Ḳapudan Vezîr Muṣṭafâ Paşa'ya kürk"[3330] "baʿdehû Ḥaleb Beglerbegisi İbrâhîm Paşa'ya kürk geydirildi".[3331] Müşâru'n-ileyh vezîr degil idi emmâ, Güllük'de altı ay ser-dâr olub ve hem ṣulḥ müẓâkeresinde idi. Andan ṣoñra sancaḳ beglerine geydirildi baʿdehû yeñiçeri ocaġı gelüb yeñiçeri aġası ve ḳul ketḫüdâsı ve sâʾir cümle ocaḳ żâbiṭleri ḳarşısında gelüb dizildiler. Vezîr-i aʿẓam ocaḳ ḥalḳına öyle cevâb virdi ki, aġa ve ketḫüdâ beg ve ocaḳ aġaları ve çorbacılar yüziñüz iki cihânda aḳ olsun. Yigirmi seneden berü ümmet-i Muḥammed (a.m)'üñ[3332] ʿırżı pây-mâl olmışidi. Sizüñ ġayretiñüz ile ve ṣabrıñuz "ile"[3333] ve sizüñ merd-âne ve dilîr-âne ceng itdügiñüzden bu ḳalʿa fetḥ olındı. Ṣaḥâbî[3334] zamânından bir[3335] ʿasker bu cengi bu zaḥmeti bu meşaḳḳati çekmiş degildür. Ve bu âne gelince bir ḳul efendisinüñ yolında bu miḥneti çekmiş

3323 P: "ve mehâbetlü" 199b
3324 P: ḥażretlerinüñ, 118a
3325 E: "ḥażretleri" yok, 118a
3326 E: mertebesine, 118b
3327 P: "ve" yok, 200a
3328 P: geydirilüb, 200a
3329 P: "geydirilüb" 200a
3330 P: "Ḳapudan vezîr Muṣṭafâ Paşa'ya kürk" Rûm-ili Beglerbegisi'nden önce zikredilmiş, 200a
3331 E: "baʿdehû Ḥaleb Beglerbegisi İbrâhîm Paşa'ya kürk geydirildi" yok, 118b
3332 P: "a.m" 200a
3333 P: "ile" yok, 118b
3334 E: Aṣḥâb-ı güzîn, 118b
3335 P: berü, 200a

degildür. Dîn yolında canıñuz bu üç seneden (berü)[3336] fedâ ettiñüz ve bir ayaḳ girü gitmediñüz. Yüziñüz aḳ olsun, pâd-şâh etmegi size ḳat-ḳat ḥalâl olsun. Ve cümle ḫilʿat geydirilüb andan ṣoñra sipâh ve silâh-dâr ocaġınâ ḳaftan geydirilüb anlara daḫî buyurdular ki, yüziñüz aḳ olsun. Andan ṣoñra ṭopcı ocaġına ḫilʿat (geydirilüb)[3337] ve böyle cevâb ve düʿâ itdi ki ṭopcı başıyle ve sâʾir çorbacılara, yüziñüz aḳ olsun, pâd-şâh etmegi size ḥalâl olsun ocaġıñuz ḳurılaldan berü bu merd-âneliġı kimse etmemişdür. Başıñuzla canıñuzla çalışdıñuz, iki cihanda yüziñüz aḳ olsun deyüb ḫilʿat geydirildi. Emmâ ḥaḳḳa ki ṭopcılaruñ bu üç sene muḥâṣarasında gice gündüz, yaz ve ḳışda küffâruñ ṭôp u tüfengine göz açdırmamışlardur. **(167b)** Baʿż lâzımlı maḥalde vâḳiʿ olmışdur. İllerü[3338] ve serdengeçdilerüñ yerinde niçe kerre[3339] ḳonılmışdur ve niçe kerre küffâruñ laġımı ṭoplarımuzı atmışdur, nâ-çar olurduḳ. Baʿż ṭoñuz ṭamları ki ṭopdan ġayri aña bir şey kâr etmezdi. Bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ ṭopcılarımuzuñ merd-âneligine cânibeyn ḳulaḳ çekmişdür. Andan ṣoñra cebeciler ocaġına ḫilʿat geydirilüb anlara daḫî düʿâ olınmışdur. Andan ṣoñra Rûm-ili'nüñ alay beglerine ḫilʿat geydirilüb ve anlara vezîr-i aʿẓam[3340] böyle ḫiṭâb eyledi; baḳuñ alay begleri sizüñ bu muḥâṣarada itdügiñüz ceng ü ḥarb ve çekdügiñüz miḥnet ü meşaḳḳat vaṣfı mümkin degildür. Yüziñüz aḳ olsun, ümmet-i Muḥammed'üñ ʿırżı pây-mâl olmış iken sizüñ saʿyiñüz ile yerine getürildi. Bundan ṣoñra ʿan-ḳarîb sizi beş yıllıḳ ḥasretiñüze ḳavuşdururuz. Ḫâtırıñuz ḫoş ṭutuñ ve ḫilʿat geydirilüb emmâ aġlamaḳdan âdem ḳalmamışdur. Emmâ ḥaḳḳâ ki Rûm-ili'nüñ ḫizmetini Allâh bilür vaṣfı mümkin degildür. Laġımlardan çoḳ Rûm-ili helâk olmışdur. İlk seneden berü olan alay beglerinden saġ ḳoldan ġayri birisi fetḥde bulunmadı, şehîd olmışlardur. Belki üç-dört defʿa alay begligi maḥlûl düşmişdür. Ṣaġ ḳolda Rasûl Aġa birḳaç defʿa laġımda ḳalub ve niçe kerre ḳumbara ve ḳurşun yaraların çekmişdür. Andan ṣoñra Anaṭolı ʿaskerine kezâlik düʿâ ve nevâziş ve tertîb üzre ḫilʿat geydirilüb andan ṣoñra ḳumbaracı ocaġına üç bölük ḳumbaracı idi otuz âdemlerine varınca ḫilʿat geydirildi.

İḲÂMET-İ ṢALÂT-I CUMʿA Der-ḲALʿA-İ ḲANDİYE

Ve mâh-ı **Cemâziye'l-evvelüñ sekizinci** güni ki yevm-i cumʿadur, ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri cumʿa namâzına alay ile gidüb ve sancaġı şerîfi maʿan Ḫünkâr Câmiʿ'sine[3341] getürüb ve miḥrâbuñ ṣaġ cânibine dikü b ve cumʿa namâzın ḳılub "Ḫünkâr Câmiʿsinde"[3342] ol gün onbeş biñ (ḳadar)[3343] âdem varidi. Düʿâ olınduḳda göz yaşların dökmedük ve feryâd idüb aġlamaduḳ âdem ḳalmamışdur. Ve mâh-ı

3336 P: "berü" 200a
3337 P: "geydirilüb" 200b
3338 P: Anlar, 200b
3339 P: defʿa, 200b; E: 119a
3340 P: ṣadr-ı aʿẓam, 200b; E: 119a
3341 P: câmiʿine, 201a; E: 119a
3342 E: "Ḫünkâr Câmiʿsinde" yok, 119a
3343 E: "ḳadar" 119a; P: "âdem" kelimesinden sonradır, 201a

mezbûruñ üçünci cumʿası güni Ḳandiye Limanı'ndan dört pâre çekdirme ile seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam **(168a)** ḥażretleri valide-i "mükerremelerin"[3344] âsitâneye yollayub bir-iki mil (ḳadar)[3345] bir gemiyle maʿan göndere gidüb ol gün İstendiye Aṭası'ndan küffâr-ı "bî-dîn"[3346] göç idüb cümle mâûnesiyle ve çekdirmesiyle ve ḳalyon ve şayta ol gün ḳalḳub revâne oldılar. Ṣadr-ı aʿẓam vâlidesi daḫî cümle Venedik arasından gecüp cümle ʿasker-i İslâm ve oldaḫî aġladuġı bir târîḫde olmış degildür. Ḳurd ile ḳoyun bir yerde olduġın bunda gördük didiler.

Beyt (Li-muḫarririhî)[3347]

Rûz-gâr âh-ı dilden mevc-i deryâ cûş ider

Ḥâk-be-ser[3348] âlûde-i ḫôn-âb insân serteser.

Muḳaddemâ Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ miftâḥların ve müjde-i fetḥiyye ḥaberin telḫîṣ ile rikâb-ı hümâyûna giden çâvuşbaşı İbrâhîm Aġa işbu şehr-i **Cemâẕiye'l-evvelînüñ yigirmi ṭoḳuzuncı** güni iki ḳıṭʿa beg çekdirmesiyle Ḳandiye Limanı'na gelüb ve maʿan mîr-âḫur-ı evvel Ḥüseyin Aġa daḫî ḥaṭṭ-ı[3349] şerîfle gelüb ve altı ḳıṭʿa kürk-i pâd-şâhîden "getürüb"[3350] vezîr-i aʿẓama kürk ve bir sâde ḫilʿat ve şemşîr ve ḫançer getürüb, pâd-şâhımuz bu sefere bi'ẕ-ẓât kendüsi Yeñişehir'e gelmekile ṣorġuç göndermek ḳânûn degilmiş.

Ve işbu şehr-i **Cemâẕiye'l-âḫirüñ ibtidâ** (1 Cemâẕiye'l-âḫir 1080/28 Ekim 1669) güni alay olub ve oṭaġda ḥaṭṭ-ı[3351] şerîf oḳınub ve cümle vüzerâya kürk geydirilüb (ve yeñiçeri aġasına kürk geydirilüb)[3352] baʿde'l-fetḥ Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ḳarşusında olan İstendiye Aṭası'nuñ limanına Venedik ḳalyonlarından biri furtunaya rast gelüb ve diregi ḳırılub meẕkûr limana girüb ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri iki çekdirme taʿyîn (idüb),[3353] meẕkûr ḳalyonı Ṣuda Limanı'na gönderüb.[3354]

Mektup No: 92

Üç seneden Ḳandiye'de maḥṣûr olan ceneral Morozin,[3355] Panayot tercemana gönderdügi mektûbuñ tercemesidür

Emmâ baʿd, devletlü ve seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerinüñ dostluḳda vâḳiʿ olan meyillerinüñ âṡârı ẓuhûra geldükce bu muḥibbiñüzüñ daḫî muḥabbetlerine münâsib olan ṣadâḳat ve istiḳâmetimüz bir mertebe izdiyâd bulur ki derûnımuzda

3344 E: "mükerremelerin" yok, vâlidesin, 119a
3345 E: "ḳadar" 119a
3346 E: "bî-dîn" yok, 119b
3347 P: "Li-muḫarririhî" 201a
3348 E: ḥâk-ser, 119b; E: "ser" yok, 201a
3349 P: ḥaṭṭ-ı, 201a
3350 E: "getürüb" yok, 119b
3351 P: ḥaṭṭ-ı, 201a
3352 P: "ve yeñiçeri aġasına kürk geydirilüb" 201a; E: 119b
3353 P: "idüb" 201b; E: 119b
3354 E: gönderdi, 119b
3355 E: Mozrin, 119b

olan muḥabbet ve meveddeti maḥallinde ʿamel ile zuhûra getürmege ve bizüm maḳṣûdlarımuz murâd-ı şerîflerine muvâfıḳ olduġın bildürmege arzu ve iştiyâḳındaiz. Ol sebebden ʿaḳd olınan ṣulḥ **(168b)** u salâḥuñ istiḥkâmına tarafımuzdan ṣulḥa münâsib ve dostluġa muvâfıḳ aḥvâlden ġayri zerre miṣâl ḥareketimüz olmamaġile ʿan-ḳarîb Venedik cânibinden elçilerüñ ḥareketi ve âsitâneʾi seʿâdete cumhûruñ dostluġınuñ âṣârı vücûda gelmek ümîdindeiz. Ve sâʾir taḥrîr buyurılan aḥvâller yanımuzda ol mertebe pûṣîdedür ki bu ḥuṣûṣda netîce-i cevâb "virmege"[3356] iḳtidârum olmamaġile elem-zede ve ġam-nâk ḳalmışam. Zîrâ İstendiye Cezîresi'nüñ eṭraflarında ayrılan kendümüze maḥṣûṣ Zaklisa'dan[3357] gelen iki ḳayıkdan ġayri taraf-ı maġribden bir ferd gelmemekle şimdilik murâdları üzre netîce-pezîr "cevâb"[3358] taḥrîr eylemege mümkin olmadı. İnşâʾallâhu Teʿâlâ bundan ṣoñra bu ḥuṣûṣda vâḳıf olduġımuz aḥvâli cenâbıñuza iʿlâm eylemege daḳîḳa fevt olınmamaḳ muḳarrerdür. "Bâḳî rifʿat-i müstedâm-bâd".[3359] İmżâ. ***Muḥibb-i muḫliṣ Fransız Ḳomozrin.***

Mektup No: 93

Panayot tercemân-ı müşâru'n-ileyh cenerale yazduġı mektûbuñ ṣûret-i tercemesidür

Emmâ baʿd. Mektûb-ı meveddet uslûbları vâṣıl olub devletlü ve seʿâdetlü ṣâḥib-i devlet ṣadr-ı aʿẓam efendimüz ḥażretleri ile ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥuñ istiḥkâmına ve dostluġuñ ve muḥabbetüñ temşiyetine şiddet-i rûz-gârdan diregi ḳırılub ve yolından ḳalub İstendiye Cezîresi'ne gelüb ṣıġınan gemiñüzi iki gemi çekdirmesiyle[3360] Ṣuda Limanı'na sâlimen gönderdükleri içün taḥrîr olınan ḥamd ü şükrâneliġimüzi müşâru'n-ileyh ṣâḥib ü devlet efendimüz ḥażretleri ḥâk-pâ-yı şerîflerine murâdıñuz üzre teblîġ itdügimüzde seʿadetlü ve devletlü ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri "daḫî"[3361] maḫżûż olub inşâʾallâhu Teʿâlâ sizüñle ʿaḳd olınan dostluġa ṣâbit-ḳadem olduḳca ṭaraf-ı şerîflerinden bu maḳûle "niçe"[3362] âṣâr-ı meveddet ve delîlât-ı muḥabbet vücûda gelmeleri bâbında vaʿde-i kerîmeleri olub geçen senelerde ceng-i medîd ve ḥarb-i şedîd ne mertebe oldı ise dostluḳ ve muḥabbet ol mertebe izdiyâd üzre olmaḳ iḳtiżâ ider ki Devlet-i ʿAliyye'nüñ ʿadüvleri ve sizüñ cumhûr-ı muʿteberiñüzüñ ḥasûdleri zehirlerinden ġam-nâk ve elemlerinden helâk olmaları **(169a)** muḳarrerdür. Ḥuṣûṣân Efrence[3363] ki ḥâlâ mekr ü ḥîlesi âşikâre olub rüsvâ-yı ʿâlem olduġından şaşub gâhî Ṭolun Limanı'na ḳalyonlar yapdırmaġa ve gâhî Marsilya'da çekdirmeler binâsına mübâşeret itdürür deyü istimaʿ olınur. Lâkin bu aḥvâl cenâb-ı şerîflerine ḥaḳîḳat üzre maʿlûm olmaḳ gerekdür. Her ne yüz-

3356 E: "virmege" yok, 120a
3357 Zenta Adası
3358 E: "cevâb" yok, 120a
3359 E: ""Bâḳî rifʿat-i müstedâm-bâd" yok, 120a
3360 E: çekdirme ile, 120a
3361 E: "daḫî" 120a
3362 P: "niçe" yok, 202a
3363 P: Frence, 202a; E: 120a

den oldıysa tafṣîlini devletlü ṣâḥib-i devlet efendimüze bildürmek taḥrîr buyurmañuz sebeb-i izdiyâd-ı muḥabbet ve meveddetleri ve bâʿiṣ-i teʾkîd ü istiḥkâm-ı ṣerâʾiṭ-ı ṣulḥ u ṣalâḥ olması muḳarrerdür. ***Devlet-i ʿAliyye Tercemânı Panayot***

Şâm-ı Cennet-Meşâm-ı Şerîfe ve Anaṭolı Câniblerine (Giden)[3364] **Ḳandiye'nüñ Fetḥ-nâme-i Humâyûn Ṣûretidür**

Düstûr-ı mükerrem, müşîr-i müfeḫḫam, niẓâm-ı ʿâlem, müdebbiru umûri'l-cumhûr bi'l-fikri'ṣ-ṣâḳib, mütemmimü'l-enâm bi'r-reʾ-yi's-sâyib, mümehhid-i bünyâdi'd-devlet-i ve'l-iḳbâl, müşeyyid-i erkânı's-seʿâdet ve'l-iclâli'l-maḫfûf, bi-ṣunûf-i avâṭıfı'l-meliki'l-aʿlâ Şâm eyâletine mutaṣarrıf olan Vezîr'üm[3365] Paşa Edâma'llâhu teʿâlâ iclâlehû tevḳî-ʿi refîʿ-i hümâyûna vâṣıl olıcaḳ maʿlûm ola ki ḥażret-i Ḫudâ ẕü'l-celâl ve vâhibü'l-ʿaṭâyâ ve'l-emâl der-gâhına rû-yı mâl idüb "**fe iẕa ʿazemte fetevekkel ʿale'llâh**" (K.K. 2/159) muḳteżâsınca ʿinâyet"[3366] be-ġâyet-i[3367] İlâhiyye'ye tevekkül ve hâdi-i sübül-i maḳṣûd-i cüzʾî vü kül[3368] ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafâ seyyidi'l-murselîn *ṣalavâtu'llâhi ʿaleynh ve sellem* muʿcizât-ı keṣîretü'l-berekâtına tevessül ile "**inne'llâhe yuḥibbü'l-leẕîne yuḳâtilûne fî sebîli'llâhi ṣaffen ke-ennehüm bünyânün merṣûṣ**" (K.K. 61/4)[3369] naṣṣ-ı şerîfinüñ faḥvâ-yı seʿâdet-eżvâsından ḥiṣṣe-dâr olmaḳ emniyyesiyle "**ve câhidû bi-emvâliküm ve enfüsiküm**" (K.K. 49/15)[3370] "**ẕâliküm ḫayrun leküm**" (K.K. 2/54)[3371] emrine imtiṣâlen ġazâ vu cihâda ʿazm idüb[3372] küffâr-ı füccâr ve ṭâʾife-i eşrârdan risâlet-i seyyidi'l-kevneyn inkâr-ı meʾnûs ve ḍalâlet ve ṭuġyân ile tarîḳ-ı hidâyetden meʾyûs cumhûr-ı Venedik-i menḥûsa müntesib muḳaddemâ Ḥanya ve Retmo[3373] nâm iki ḳalʿası ehl-i İslâm'a naṣîb olub yigirmi seneden mütecâviz ʿasâkir-i ẓafer-meʿâṣirüm ile muḥâfaẓa olınan Girid Cezîresi'nde düşmen-i maḳhûruñ baḳiyyetü's-suyûfı taḥaṣṣün eyledügi Ḳandiye Ḳalʿası iki defʿa ser-dârlarum ile muḥâṣara olınub baʿż mevâniʿ sebebi ile şimdiye degin ellerinde ḳalmış idi. Fetḥ **(169b)** (u)[3374] tesḫîrine ʿinâyet-i ʿaẓîmet-i şâhâne ve ḥamiyyet ü şevket-i pâd-şâhânem masrûf ve maʿṭûf olub "mütevekkilen ʿale'llâhi'l-fettâḥ"[3375] râyât-ı ẓafer-necâḥ ve elviye-i nuṣret-felâḥ ile düstûr-ı ekrem ilâ âḫirihî Vezîr-i aʿẓam Aḥmed Paşa *Edâma'llâhu Teʿâlâ iclâlehû ve żâʿafe*

3364 P: "Giden" 202a; E: 120b
3365 Köprülü, Esad Efendi ve Paris nüshalarında isim yeri boş bırakılmıştır, P: 202a; E: 120b
3366 E: "fe iẕa ʿazemte fetevekkel ʿale'llâh" mukteşâsınca ʿinâyet" yok, 120b; "..kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven..."
3367 P: bi-gâyet, 202a; E: 120b
3368 E: küllî, 120b
3369 "Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever."
3370 Ayetin doğrusu; "ve câhidû bi-emvâlihim ve enfüsihim" dur. "...Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır."
3371 "...yaratıcınız katında sizin için daha iyidir..."
3372 "inne'llâhe yuḥibbü'l-leẕîne yuḳâtilûne fî sebîli'llâhi ṣaffen ke-ennehüm bünyânün merṣûṣ" naṣṣ-ı şerîfinüñ faḥvâ-yı seʿâdet-eżvâsından ḥiṣṣe-dâr olmaḳ emniyyesiyle "ve câhidû bi-emvâliküm ve enfüsiküm" "ẕâliküm ḫayrun leküm" emrine imtiṣâlen ġazâ vu cihâda ʿazm idüb" yok, 120b
3373 P: Resmo, 202b
3374 E: "u" 120b
3375 E: "mütevekkilen ʿale'llâhi'l-fettâḥ" yok, 120b

iktidârehû. Ser-dâr-ı ẓafer-şiʿarum taʿyîn olınmaġile bi-ʿavni'llâhi Teʿâlâ donanmayı hümâyûnum gemileri ile sene **sebʿa ve sebʿîne ve elf Cemâẕiye'l-ûlâsınuñ beşinci** (5 Cemâẕiye'l-evvel 1077/4 Kasım 1666) güni Cezîre-i Girid'e vâṣıl ve muḳaddemâ fetḥ olınan Ḥanya Ḳalʿası'na dâḫil olub hengâm-ı şitâ-güzerân idince anda meks idüb (ve)[3376] naḳli müteʿassir ve müteʿazzir iri ṭoplar dökmek içün maḥṣûr olacaḳ ḳalʿa[3377] muḳâbelesinde müceddeden ṭop-ḫâne binâ olınub ve âlât-ı muḥâṣara bi't-temâm ḥâżır olduḳdan ṣoñra sene-i mezbûre **Ẕi'l-ḳaʿdesinüñ yigirmi ikinci** (2 Ẕi'l-ḳaʿde 1077/26 Nisan 1667) güni müşâru'n-ileyh vezîr-i aʿẓam **edâme'llâhu Teʿâlâ iclâlehû** meştâ-yı Ḥanya'dan ḳalḳub sefer-i hümâyûnuma meʾmûr olan vüzerâ-i ʿiẓâm ve mîr-i mîrân-ı fıḫâm ve ümerâ-ʾı kirâm ve bölük ḫalḳı ve der-gâh-ı muʿallâm yeñiçerileri ve ʿumûmen ḳapum ḳulları ve bi'l-cümle eyâlet-i Rûm-ili ve Anaṭolı ʿaskerleri ve meʾmûr olan Mışır u Şâm ḳulları ile Cezîre-i Girid'de leb-i deryâda vâḳîʿ ve envâ-ʿı ṣanâyiʿi ḥarb u ḍarbı câmiʿ metânet ve istiḥkâmı maʿlûm-ı kâffe-i ümem ve ʿadîmü'l-meṡel-i fi'l-ʿâlem dîvar-ı ḥiṣârı ʿarîż u ʿaẓîm ve her ḳalʿa ṭabyası bir cebel-i reʾsi olduġından ġayri cânib-i beriyyesinüñ ḫandeḳı ʿamîḳı dâḫilinde her ḥaṭvesi niçe ceng ve rezme medâr ṣaranpo taʿbîr olınur iri aġaç dizmeler ve ḫâricinde ḳalʿa-mânend ṭôp u tüfeng ve sâʾir âlât-ı cenge niyyet ḳılınmış ṭabyalar ve ol ṭabyalaruñ ḫandeḳlerinden ikiyüz ve ikiyüz ellişer ẕirâʿ "ṭaşra"[3378] ḳaʿr-ı zemînde naḳb olınmış püskürme ve ṣu ṭabanı laġımlar ile bi'l-cümle ṭaraf-ı beriyyesi daḫî deryâyı âteş ile muḥâṭ olınub ḫandeḳ başına niçe şuhûr u sinîn ceng ü bî-kârdan kâr[3379] olacaḳ ḥıyel-i ḥôb u kâr-zârile dâʾir emmâ dâren mâ-dâr muḥkem ve üstüvâr bir ṭılsım-ı müşkil-küşâ (olub)[3380] tedbîr-i teshîri ḥayret-fezâ-yı ʿuḳûl olan Ḳandiye Ḳalʿası muḳâbelesinde **(170a)** nüzûl idüb.

Ve mâh-ı **Ẕi'l-ḥicceti'ş-şerîfüñ**[3381] **ikinci** güni mütevekkilen ʿale'llâh ve müsteʿînen bi'llâh meterse girilüb üç ḳoldan muḥâṣara ve ḳalʿa-gûb ve raʿd âşub ṭoplar yerlü yerine ḳonılmaġile ceng ü ḥarbe mübâşeret olınub neheng-âheng ṭoplar ile der ü dîvarı[3382] ḥiṣârı küffâruñ başına teng ve dâneʾi tüfeng ile İṣâl-i peyâm merg iderek meters yolları yüridilüb düşmen-i pür-ḥıyel laġımlar ʿamelin getürdügi maḥalle varulduḳda meyân-ı İslâmiyânda olan naḳḳâbân-ı ferhâd-fenn daḫî ibṭâl-i keyd-i düşmen "içün"[3383] laġımlar iʿmâl[3384] idüb ṭarafeynden atulduḳca ʿarṣa-i ḥarb ü güzâr "**yevme tübeddelü'l-arżu ġayre'l-arż**" (K.K. 14/48) mıṣdâḳ-ı âyet-i kerîme numû-dâr olduḳca"[3385] fi'l-ḥâl ʿasker-i ferḫunde-fâl atılan yere yerleşirek ve gün-be-gün eşʿâl-i nevâʾire ḥarb u ḳıtâl ile illerü giderek ḫandeḳuñ başında vâḳiʿ

3376 P: "ve" 202b; E: 121a
3377 E: Ḳandiye, 121a
3378 P: "ṭaşra" 203a
3379 E: bî-kârdan gâh, 121a
3380 P: "olub" 203a
3381 P: şerîfenüñ, 203a
3382 P: dîvanlıḳ, 203a
3383 E: "içün" yok, 121b
3384 E: îcâd, 121b
3385 E: "yevme tübeddelü'l-arşu ġayre'l-arü" mıṣdâḳ-ı âyet-i kerîme numû-dâr olduḳca" yok, 121b; "Yer başka bir yer, gökler de başka gökler heline getirildiği gün..."

ḳalʿa miṡâl olan ṭabyasınuñ "şuʿleleri"[3386] ḫandeḳına varılduḳda ḫandeḳına ve eger ṭabyasına el urulub üzerine çıḳılmada erbâb-ı kefere ve ḍalâl[3387] ile bî-ḥadd ceng ü cidâl olınub żabṭıa-i taʿdâddan bî-rûn laġımlar iʿmâl olınmaġile ṭabyası zîr-i zeber ve maʿdûmu'l-âṡâr olub zemîni müsaḫḫar ve ḳalʿa ḫandeḳına duḫûl müyesser olduḳda eyyâm-ı şitâ ḥulûl idüb der ü dîvara vuṣûl ve burûc-ı ḳalʿaya ʿurûc-ı teʿassürü'l-ḥuṣûl olmaġın evvel "bahâra"[3388] teʾḫîr olınub ḳabża-i tesḫîre gelen yerlerde ʿasker-i İslâm aḳdâm-ı iḳdâm üzre ḳıyâm idüb eyyâm-ı şitâda bilâ ḥâʾil üzerlerine nâzil olan berḳ-ı bârân ve meterslere revân olan seyl-i ferâvân meşaonılubatlerine taḥammül ve berûdet-i şitâ şiddetinden ṡebât-ı kesb-i ṡevâba tereffül idüb tażyîḳ-ı küffâr içün meterslerüñ cânib-i yesârı daḫî ki ḳalʿanuñ ṭaraf-ı ġarbîsidür. Deryâ kenârına varınca metersler ile iḥâṭa olınmaḳ tedâriki görilüb zemîni ḳazılması mümkin olmaz sengis-tân olmaġile ʿacele ile ṭopraḳ ṭaşınub ve ṭaşınan ṭopraḳ ile meters yolları tertîb ve istîfâ (ve)[3389] câ-be-câ ḳalʿa ve deryâya ṭop ṭabyaları binâ olınub cânib-i şarḳîde vâḳiʿ Güllük **(170b)** nâm maḥalde daḫî deryâ yalısıyle meterslere girilmek ṣavâb-dîde-i cumhûr-ı ʿasker olmaġın anda daḫî ṣu ḳullesin ve liman aġzın gözedür ṭoplar vażʿ olınmaḳ içün metîn ve muḥkem ṭabyalar yapılub muḥâṣara vaḳti, ḥulûl-i mühimmât-ı seferiyye, cezîreye vuṣûl bulduġı ân ʿasâkir-i ẓafer-iḳdirânum ol ṭarafdan "daḫî"[3390] meterslere girüb cânib-i ġarbîden ḳalʿaya muttaṣıl olan Ḳızl Ṭabya ve ʿAvret Ṭabyası'na ve cânib-i şarḳîden ḳalʿaya muttaṣıl Ḳum Ṭabyası'na ṭoġrı meters yolları yüridilüb düşmen-i bed-fiʿâl sedd-râhı tesḫîr içün iʿmâl eyledügi şaranpolar ve iri aġaçlardan çaṭılma ḫınzîr-ḫâneler ve müteʿaddid ṭabyalar dîvar şekli envâ-ʾı âteş ile âmâde itdügi miṡli görilmemiş esnâf-ı ḥîle-yi ḥarbî üzre varılduḳda her ṭarafdan düşmen-i pür-fiten ṭôp u tüfengin müstevlî idüb ve büyük[3391] havanlar ile bârân miṡâl üzerlerine ḳumbara ve ṭaş yaġdurduġından mâ-ʿadâ lâ-yenḳatıʿ el ḳumbarasın atub ve vasfı mümkin olmaz âlât ile illeri varan ġuzât üzerine âteşler ṣaçup ʿasâkir-i nuṣret-girdârum daḫî ber-ḫurdâr ve niʿam-i celîle-i fevz-i ẓaferden hemîşe behre-dâr olsunlar. Şeş cihetleri âteş iken Semendre-vâr nâʾire-i ceng-i pey-kârda merd-âne ve dilîrâna niçe herzeler gösterüb[3392] âteşleri ile şaranpolların dutuşdırub ve ḫınzîr-ḫâne[3393] üzerine peyder-pey ḳazan ḳumbara düşürüb sâʾir ḥile-kârlıḳlarına medâr olan câ-yı taḥaṣṣunların daḫî kimin ṭopile zîr ü zeber ve kimin iʿmâl-i naḳbile ḫâke berâber şarḳî ve ġarbî ṭaraflarından ḳalʿa ṭabyaları dîvarına bi-ʿavni'llâhi'l-meliki'l-ecell el urılub, ḍarb-ı ṭop ve aʿmâl-i naḳbile ḥayli yeri inhidâm ve inḥilâl bulmaġile ʿasker-i düşmen-şiken serdengeçdileri açılan gedüklerde ʿale't-tevâlî ṭarrâd u nezzâl olub[3394] ʿarûs-ı fetḥ u ẓafer manṣûre-i ẓuhûrda cilve-ger olmasına

3386 P: "şuʿleleri" yok, 203a
3387 E: küfr-i ḍalâl, 121b
3388 E: "bahâra" yok, 121b
3389 E: "ve" 121b
3390 P: "daḫî" yok, 203b
3391 P: büyü, 203b
3392 P: "âteş" fazla, 204a
3393 P: ḫınzîr-ḫâneleri, 204a; E: 122a
3394 P: idüb, 204a

müterakkıb iken yine henġâm-ı şitâ gelüb ve ḳarîb olub emr-i fetḥ u tesḫîr sene-i ṣâlişeye ḳalmaḳ ʿalâyimleri tabʿ-ı hümâyûnuma lâyiḥ olmaġın, humâ-yı himmet-i ṣâhânem, uġur-ı hümâyûnumda miḥan u âlâm çeken mücâhidân-ı İslâm ḳullarıma **(171a)** basṭ-ı cenâb-ı şefḳat idüb nevâdir-i ezmine ve fuzûn olan bu sefer-i ẓafermaḳrûna bi'ẕ-ẕât cenâb-ı celâlet-meʿâbum ferrû ṣavlet-i düşmen-güzâr ile ḥareket ve dâru's-salṭanata maḥmiyye'i Edirne'den nehżat buyurub, şevket ü iḳbâl sâḥil-i[3395] baḥre ḳarîb Yeñişehir'e sâye-i endâz-ı iclâl olub ʿale't-tevâlî irsâl-ı ʿasker ve iʿdâd-ı levâzım-ı397sefer ile ecnâd ve ʿasker ve ẓafer-i[3396] muʿtâdıma imdâd u iʿânet ve her vechile taḳviyet virilmekle ʿasker-i[3397] manṣûrum riʿâyet-i ġayret-i dîn-i mübîn idüb eyyâm-ı şitâda ve hen-gâm-ı ser-âmâde[3398] icrâ-yı merâsim-i ġazâda iẓhâr-ı fütûr itmeyüb küffâr-ı liyâm eyyâm-ı şitâda meterslere revân olan seyl-i ferâvân-ı ġuzât-ı nuṣret-aḳrân bu sene bir vechile tâb u tuvân getüremez zuʿmında olub nüzûl-ı bârân numâyân olduḳca metersleri başmaḳ ve ʿaskeri çıḳarmaḳ ḳaṣdiyle hücûm idüb her ḥamlesinde cümle ġuzât-ı ẓafer-i intimâm mânend-i merkez-i dâʾire-i pa-percâ ve ceng "ü"[3399] ḥarbe ḥâżır u müheyyâ bulub bir defʿasında ʿaẓîm cemʿiyyet ile çıḳub ṭarafeynden nâʾire-i ḥarb u ḳıtâl germiyet bulmaġile ʿasker-i İslâm ile düşmenân-ı liyâm mânend-i nûr u ẓalem birbirine ḳarışub nesîm-i fetḥ u ẓafer cânib-i İslâm'dan tenessüm etmekle niçe bellü başlu melâʿîn ḫâke helâke düşüb ḳalanı maḳhûran ḳalʿaya dönüb ve bi'l-cümle ol ḳış düşmen-i bed-kîş ʿasker-i ẓafer eşeri varduḳları yerden ṣadde ve râh-ı cihâdı sedde bî-nihâye cidd ü cehd "ve"[3400] vâr-ı maḳdurîn ṣarf itdüginden nâşî deryâ kenârında yüridilen meters yolları ve ṭabya[3401] yek-pâre ḳaya üzerinde ġuzât-ı "İslâm"[3402] arḳalariyle ṭaşıduḳları ṭopraġile yüridilmiş iken yek-pâre ḳayaʾi beşer ve altışar âdem boyı delüb ve ḳaʿr-ı zemînde[3403] niçe laġımlar atub daġlar gibi ḳayaları ʿasker-i İslâm üzerine devirüb bu ḥâle ṭâḳat ve mecâl-i muḥâl iken ʿinâyet-i melik-i müteʿâl ile ġuzât-ı ẓafer-meʿâle aslâ melâl gelmeyüb teşebbüt-i fuʿâd üzre her ferd edâ-i farîża-ʾı cihâda ictihâd eyledügin düşmen müşâhede ve niçe hücûm-ı ikdâmlarından ḳalʿanuñ ḳadîm olan dîvar ve ṭabyasın istiḥlâṣa muḥâl[3404] ḳalmaduġın **(171b)** muʿâyene idicek seddirâh-ı mücâhidîn içün cânib-i ġarbîsinde vâḳiʿ Ḳızl Ṭabya içerüsinde ḳat-ḳat şaranpolar dizüb[3405] ve aralarında ḫınzîr-ḫâneler çevirüb daḫî girüsinde metîn ve üstüvâr bir dîvâr çeküb üzerine ṭoplar vażʿ "idüb ve"[3406] itmekle bu[3407] ṭarafdan iḥdâṣ eyledügi ḫınzîr-ḫâne ve şaranpo dîvarına ḥavâle yüksek ṭabyalar yapılub ve

3395 P: sâḫil-i, 204a
3396 P: ecnâd-ı asâkir-i ẓafer, 204a
3397 P: ʿasâkir-i, 204a
3398 P: ser-mâdde, 204a
3399 E: "ü" yok, 122b
3400 P: "ve" mükerrer, 204a; E: yok, 122b
3401 P: ṭabyalar, 204b; E: 122b
3402 E: "İslâm" yok, 122b
3403 P: zemînden, 204b; E: 122b
3404 P: mecâl, 205a
3405 E: dizdirüb, 122b
3406 P: "idüb ve" yok, E: 122b
3407 P: bir, 205; E: 122b

üzerine balyemez ṭoplar ḳonılub ve peyder pey atdırılub ḳudûm-ı faṣl-ı bahâr ile hevâya iʿtidâl geldükde ʿasker-i ẓafer-meʾâl ḳullarum ṭarîḳ-ı fetḥ u tesḫîri ḥayyiz-i vücûda iʿmâl-i tedbîr ü efkâr idüb ṣarf-ı naḳdine sa-ʿyi bî-şümâr ile Ḳızl Ṭabya üzerinde ṭop ṭabyaları yapılub ve üzerine ṭoplar ḳonılub yeñi[3408] dîvaruñ ṭopları ibṭâl ve ṣaranpo ve ḫınzîr-ḫânelerinde vaṣfa gelmez niçe ceng ü ḳıtâl ve ʿaẓîm laġımlar iʿmâl olınub Güllük ḳolında olan ecnâda daḫî bu sâl-ı meymenet-meʾâluñ (evvel)[3409] bahârında donanma-yı hümâyûnum "ʿaskeri"[3410] ile imdâd olınub, ol ṭarafdan daḫî tażyîḳ-ı düşmen içün deryâ yalısiyle tersânesine doġrı meters yolları yüridilüb żabṭa-i taḳrîre gelmez niçe ceng ü cidâl ve laġımlar iʿmâl olındugı eṣnâda düşmen-i hezîmet-muʿtâduñ "**el-küfrü milletün vâḥidetün**"[3411] mażmûnı üzre mülûk-i Naṣârâ'dan istinṣâr u istinfâr ile deryüze itdügi ceng-i cûyân-ı küffâr ile meşḥûn yetmiş pâre ḳalyon imdâd gelüb bir iki gün içinde ḳalʿaya girüb bir gice vaḳt-i ṣabâḥa ḳarîb vefret ü keṣret ile Aḳ Ṭabya ṭarafından Güllük meterslerine piyâde ve süvârı defʿaten çıḳub anda olan meterslerüñ ardın almaḳ ve ṭâbur ḳurub metersde olan ʿasker-i İslâmı metersden ṭard-ı redd idüb yerlerine kendüleri yerleşmek zuʿmiyle meterslerin başduḳda ʿasâkir-i nuṣret-girdârum her ṭarafdan ḥamle idüb ṭulû-ʿı şems vaḳtine degin lemeʿân-ı şemşîr-i mücâhidân ile ervâḥ-ı ḫabîse-i küffâr dehlîz-i teng-i nâr-ı caḥîme revân ve hubûṭ ve niçe ruʾûs-ı düşmen-i duzaḫ-ḳarâr üftâde-i ḫâke meẕellet ü hevân oldugından mâ-ʿadâ ser-i ser-dâr-ı murdâr **(172a)** -ı müşrikîn daḫî ẕîb-i rimâḥ-ı müslimîn baḳiyyetü's-suyûf olan melâʿîn *laʿnetu'llâhi ʿaleyhim ecmaʿîn* nîm cânile ḳalʿaya firâr etmegin zuʿm-i fesâdınca ġayret-i câhiliyye ve melʿanet-i cibilliyesin ıẓhâr idüb ḳalyon ve mâûne ve çekdiri ve bi'l-cümle gemileri çeküp bir seḥer kenâra yanaşub ḳıyâmet âşub velvele ile ikibuçuḳ sâʿat ḳadar cânib-i ġarbîde olan metersleri ṭoplayub meterslerden deryâya ḥavâle ḳonılan ṭoplar daḫî peyder pey atdırılub gemilerinüñ ekṣeri zaḫm-dâr oldugından ġayri kûh-pâre mânendi numâyân olan patronasınuñ cebe-ḫânesine ʿinâyet-i İlâhî ile ṭop dânesi işâbet idüb içinde olan melâʿîn ile defʿaten iḥrâḳ-bi'n-nâr olub bâḳî gemileri şikest ü zaḫm-dâr girü bâẕ-bân-ı[3412] güşâ-yı edbâr olub ġuzât-ı nuṣret-Kirdâr ḳullarum ise ardlarına ṭop gülleleri ṭolı dânesi gibi yaġar iken düşmen-i bî-dîn deryâdan ve ḳalʿadan bu gûne vażʿ-ı mehîb ile hücûm etmişiken ġuzât-ı merd-âne-i İslâm[3413] aṣlâ ıẓhâr-ı futûr (-ı ârâm)[3414] etmeyüb, der-kâr olan ḥarb-ı kâr-zârda ke'l-evvel beẕl-i iḳtidâr idüb ʿavn-i ʿinâyet-i milk-i sitâr ile yeñi[3415] dîvara varılub ḍarb-ı ṭop ve aʿmâl-i naḳb ile anda daḫî meters yolları açılub verâsına geçildükde ḫayli illerüde düşmen-i bed-kâruñ yeñi[3416] iḥdâṣ olınmış bir dîvarı daḫî ẓâhir olub üzerinde ṭoplar ve arasında kemâ fi'l-evvel şaranpo ve

3408 P: iki, 205b
3409 E: "evvel" 123a
3410 E: "ʿaskeri" yok, 123a
3411 " Küfür tek bir millettir."
3412 P: bâd-bân-ı, 205b
3413 P: merdâne-i ġuzât-ı İslâm, 205b; E: 123b
3414 P: "ı ârâm" 205b
3415 E: iki, 123b
3416 P: bed-tebâruñ, 205b; E: 123b

ḫanâzîr-ḫâneleri olmaġile ṭopların gözler. Evvelki ṭabyalardan illerü ve ṭabyalar yapılub ve üzerine ṭoplar ḳonılub şaranpolar ile mânend-i çengelistân olan meydânuñ içinde onbeş ʿaded meters yolları yüridilüb, her bir ḳarış yeri niçe âteşîn iʿmâl ile eydi-yi müşrikînden intizâʿ olınaraḳ gidilüb tevfîḳ-i ʿinâyet-i melik-i mücîb ile meters yolları ikinci yeñi dîvara daḫî ḳarîb olduġı maḥalde düşmen-i berkuşte ḥâl "**vemâ keydü'l-kâfirîne illâ fî ḍalâl**" (K.K. 40/25) kelam-ı kerîmi mışdâḳınca"[3417] bâzâr-ı ḥiyel ü mefâsıdı kâsıd olduġın görüb bundan ṣoñra **(172b)** ıẓhâr-ı tâb-ı tuvân itdügi ṣûretde meʾâli ḫaybet ü ḫusrân olacaġın reʾ-yü'l-ʿayn, müşâhede ve iẓʿân idicek ḳalʿaʾi virmek üzre ṭâlib-i ṣulḥ-ı emân olduḳda müşâru'n-ileyh ṣadr-ı aʿẓam ve serdâr-ı (ekrem)[3418] ẓafer şiʿârum "**el-ʿafvü zekâtü'ẓ-ẓafer**"[3419] muḳteżâsıyle ʿamel eylemegi maʿḳûl ü münâsib görüb ve recâları ḳabûle ḳarîn olmaġile.

İşbu sene **şemânin ve elf cemâẓiye'l-evvelîsinüñ ġurresinde** (1 Cemâẓiye'l-evvel 1080/27 Eylül 1669) ḳalʿa-i ṭop ve cebe-ḫânesiyle müşâru'n-ileyh vezîr-i aʿẓamum ve vekîli muṭlaḳuma teslîm idüb Li'llâhi'l-ḥamd ḳalʿa-i menîʿa-i Ḳandiye silk-i maḥrûseti'l-mesâliküme dâḫil olub bunca mâh "u"[3420] sâl envâʿ u elvân küfr ü ḍalâl ile memlû ve mâ-lâ-mâl "olan"[3421] kenâyîs ve kelîseler ve biyaʿ "**innemâ yaʿmuru mesâcide'llâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âḫir**" (K.K. 9/18) mûcibince"[3422] meʿâbid ü mesâcid-i ehl-i İmân ve tevḥîd olub bu fetḥ-i ʿaẓîme ve teshîr-i hümâyûn-ı cesîmenüñ memâlik-i İslâm'a iʿlâm u iʿlânı mûcib-i ḫurremî ve şâdmânî olmaġın, memâlik-i maḥrûsemde olan ḳalʿalarda ṭoplar atılub üç gün üç gice şenlikler olmaḳ fermânum olmaġile saña daḫî ḥükm-i hümâyûnum gönderilmişdür. Buyurdum ki vuṣûl bulduḳda Ḥaḳḳ *celle ve ʿalâ* ʿasâkir-i İslâm-ı nuṣret-fercâmumı manṣûr u muẓaffer ve fırḳa-i küffâr-ı hezîmet-encâmı maḳhûr u müdemmer eyleyüb ḳalʿa-i mezbûreʾi dâḫil-i ḫıṭṭa-i memâlik-i maḥrûsem eyledügi niʿam-i celîlesinüñ ibḳâ-yı şükr ü ṣenâsı ve edâ-yı ḥamd-i lâzimü'l-ḳażâsı içün der-gâh-ı cenâb-ı kibriyâya envâ-ʾı ḫulûṣ ile ḥamd ü ṣenâ itdükden ṣoñra ʿala raġmi'l-eʿâdî üçgün üç gice şenlikler idüb ıẓhâr-ı sürûr u şâdî eyleye. ***Be-meştâ-ı Ḳandiye.***

ẒİKR-İ İTMÂM-I MÜHİMMÂT-I ḲANDİYE

Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ ceng ü ḥarbi vaṣfına irmek ne[3423] mümkindür. **İki yıl ve dört ay ve ṭoḳuz gün** yaz "ve"[3424] ḳış ve gice-gündüz arası bir sâʿat ceng ü ârâm olmamışdur. Fetḥine gelince yetmişüç biñ ḳanṭâr bârut maṣraf olmışdur. Ber mûcib-i defter-i rûz-nâmçe ve fetḥ olınduḳdan ṣoñra Girid Aṭası'nda vezîr-i aʿẓam

3417 E: "vemâ keydü'l-kâfirîne illâ fî ḍalâl" kelam-ı kerîmi mışdâḳınca" yok, 123b; "..ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkacaktır.."
3418 E: "ekrem" 123b
3419 "Affetmek zaferin zekâtıdır."
3420 E: "u" yok, 123b
3421 P: "olan" yok, 206a
3422 E" "innemâ yaʿmuru mesâcide'llâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âḫir" mûcibince" yok, 123b; "..Allâh'ın mescitlerini ancak Allâh'a ve ahiret gününe iman edenler imar eder."
3423 P: niçe, 206a; E: yok, 124a
3424 E: "ve" yok, 124a

ḳışlamaġa ḳarâr virüb ve meẕkûre[3425] aṭa'i yeñiden taḥrîre mübâşeret idüb küttâb ḳolı üzre ve yigirmi otuz seneden berü Venedik elinde olan aṭalarımuzı daḫî yeñiden **(173a)** taḥrîr etmek daḫî bu ḳış içinde ʿasker-i İslâmı eyyâm olduḳça ḳarşu göndermek ve ḳalʿanuñ hedm olınan yerlerin taʿmîr etmege ḳarâr virilüb ve Rûm-ili ʿaskerin ḳâsımdan şoñra yolladı. İbtidâ Rûm-ili'i vaṭanlarına gönderdi ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri alay beglere ḫiṭâb eyledi ki "yigirmi ve"[3426] bu ḳadar yıldan berü olan ḥasretleriñüze varub ḳavuşduḳda bizi daḫî düʿâdan ferâmuş etmeyesiz ve göz yaşın döküb aġladılar.

Emn-i teẕekkür-i cîrân bi-ẕî selem

Mezecte demʿan cerâ min muḳlimin[3427] bi-dem

Pâd-şâhı ʿâlem-penâh ḥażretleri daḫî Yeñişehir'den seʿâdet ile ḳalḳub bu ḳış Selânîk şehrinde ḳışlamaḳ üzre ve evvel bahâr-ı behcet-âṣârda seʿâdetlü ṣadr-ı aʿẓam "ḥażretleri"[3428] daḫî Selânîk'e çıḳmaḳ üzre ḳarâr virilmişdür.

ẒİKR-İ REʿÂYÂ-YI MANYA

Yigirmi ve bu ḳadar seneden berü ve Manya "ve"[3429] reʿâyâsı Venedik keferesi sebebi ile ʿışyân idüb yigirmi biñ re's miḳdârı reʿâyâ olur.

Mektup No: 95

Ṣadr-ı aʿẓam işbu biñ seksen senesinüñ mâh-ı Recebinde (Receb 1080/Kasım 1669) **Manya reʿâyâsı ne yazub gönderdügi mektûbuñ ṣûretidür**

Siz ki Manya Ṭaġı nâḥiyesinde[3430] sâkin olan reʿâyânuñ başlaru ve bellü başluları ve iḫtiyârları ve sâ'ir ʿumûm üzre anda olan reʿâyâsız. Sizi ʿaẓametlü pâd-şâhımuzuñ iṭâʿatine daʿvet iderüz. Sâ'ir memleket reʿâyâsı gibi emre mutîʿ olub ḫarâc viresiz. Eger bu defʿa iṭâʿat idüb raʿiyyet olmaġı ḳabûl iderseñüz ʿâṣî olduġıñuz vaḳtinden berü üzeriñüzde olan cizye ve sâ'ir tekâlîf-i mâlî ṭaleb olınmaz. Cürmüñüz ʿafv olınur ve eger bu defʿa daḫî iṭâʿat etmeyüb ʿinâd u muḫâlefet iderseñüz bilesiz ki evvel bahârda Girid Cezîresi'nde ʿasker-i İslâm ile çıḳılduḳda üzeriñüze varılub evlâd-ı ʿiyâliñüz esîr olınub cümleñüz ḳılıçdan geçersiz bilmiş olasız, "**ve's-selâmu ʿala men ittebeʿal-hüdâ**" (K.K. 20/47)[3431] ***Be-meştâ-ı Ḳandiye.***

3425 P: meẕkûr, 206a
3426 E: "yigirmi ve" yok, 124a
3427 E: muḳletin, 124a
3428 E: "ḥażretleri" yok, 124a
3429 E: "ve" yok, 124a
3430 P: nevâḥîsinde, 206b
3431 "..kurtuluş hidâyete uyanlarındır."

Ḥaṭṭ-ı Hümâyûn No: 13

Ḥaṭṭ-ı Şerîf-i Âḫer.

Ḳandiye Ḳalʿası Fetḥ Olınduḳda Pâd-şâh-ı ʿÂlem-penâh Ḥażretleri Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa Ḥażretlerine Gönderdügi Ḥaṭṭ-ı[3432] şerîf Ṣûretidür (173b) ki Ẕikr u Taşrîḥ Olınur:

Siz ki vezîr-i aʿẓamum ve ser-dâr-ı ekremüm Aḥmed Paşa'sız. Selâm-ı selâmet-encâm-ı pâd-şâhânem ve peyâm-ı meserret-fercâm-ı şâhânemüz ile sizi teşrîf (ve)[3433] ikrâm ve tevḳîr ü iḥtirâm buyurduġımuzdan ṣoñra ḥaṭṭ-ı[3434] hümâyûn-ı seʿâdet-maḳrûnum vuṣûlinde maʿlûmıñuz olsun ki ḥâlâ gönderdügüñ telḥîṣ ve âdemüñ bir mübârek vaḳtde rikâb-ı hümâyûn-ı nuṣret-maḳrûnuma vâṣıl ve bunca zamândan berü maḥṣûr olub zaḥmet ü meşaḳḳat ferâvân ve saʿy-i diḳḳat-i bî-pâyân çekilen Ḳandiye Ḳalʿası'nuñ Ḥaḳḳ Teʿâlâ ḥażretlerinüñ[3435] maḥż-ı ʿavn-i ʿinâyeti ve ṣarf-ı teʾyîd-i nuṣreti ve peyġamberimüz Muḥammedü'l-Muṣṭafâ *Ṣalla'llâhu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem*'üñ muʿcizât-ı keṣîretü'l-berekâtı ile fetḥ u tesḫîr ve żamîme-i memâlik-i maʿdelet-maṣîrüm ḳılınduġın tebşîr eylemişsiz. El-ḥamduli'llâh ṣümme el-ḥamduli'llâh Cenâb-ı Ḥaḳḳ ve ḳâdir-i muṭlaḳ fażl u kereminden bu ʿâciz ve żaʿîf ḳulunı maḫzûn u maġmûm ve dîn yolına cân u başlarını ḳoyan fidâyî ġâzîlerüm maḥrûm eylemeyüb "**ve'lleẕîne câhedû fînâ le-nehdiyennehüm sübülenâ**" (K.K. 29/69) mefhûm-ı şerîfi muḳteżâsınca"[3436] ġuzât-ı mücâhidîni muẓaffer ü manṣûr ve küffâr-ı müşrikîni müdemmir ü maḳhûr eylemekle, mecme-ʿi kefere-i liyâm olan maḳarr-ı kefere ve ẓalâmı meẓâhir-i envâr-ı şeʿâʾir-i İslâm ve maʿbed-i eṣnâm olan kelîsa-yı şirk-irtisâmların meʿâbid ü mesâcid-i ümem-i Seyyidü'l-enâm idüb "**ve kelîmatu'llâhi hiye'l-ʿulyâ**" (K.K. 9/40) mıṣdâḳ-ı mâ-ṣadaḳını"[3437] ke'ş-şems fî vasaṭı'n-nehâr ẓâhir ü âşikâre eyledi, "**hâzâ min fażl-ı Rabbî**" (K.K. 27/40).[3438] Ümîdüm budur ki fîmâ baʿd daḫî "Ḥaḳḳ"[3439] *celle şânuhû ve ʿamme ʿale'l-ʿâlemîn* birruhû ve iḥsânuhû ʿasker ve ḫazînenüñ çoḳlıġuna ve mülk-i fânîye dayanmayub maḥż u ʿinâyet-i ezeliyye ve teʾyîd ü nuṣret-i lem-yezelîyesine iʿtimâd ve tevekkül eyleyen bu ʿabd-i żaʿîfine yâr u dest-gîr ve muʿîn ü ẓahîr olub dîn-i mübîn-i seyyidü'l-ebrâra niçe ḫiẕemât-ı celîletü'l-âṣâr eylemege muvaffaḳ ve maẓhar ve bunuñ emṣâli niçe ḳılâʿ u bıḳâʿînüñ fetḥ u tesḫîrin muḳarrer idüb ecdâd-ı ʿâlî-nijâdımuñ ġazâ vu cihâd sünnetlerin ıḥyâ vu ıẓhâr eyleyem.[3440] Ber-ḫurdâr olasın, niʿam-i celîle-i mülûkânem saña ḥalâl olsun ve yüzüñ iki cihânda aḳ olsun ve senüñle meʾmûr olan vüzera-yı nîk-rây ve mîr-i mîrân ve ümerâ-yı ʿâlem **(174a)** ârây ve aġayân ve kâtibân ve zuʿama ve erbâb-ı tîmar ve sipâh ve yeñiçeriyân ve

3432 P: ḥaṭṭ-ı, 206b
3433 P: "ve" 206b
3434 P: ḥaṭṭ-ı, 206b
3435 P: ḥażretlerinüñ, 207a
3436 E: "ve'lleẕîne câhedû fînâ le-nehdiyennehüm sübülenâ" mefhûm-ı şerîfi muḳteżâsınca" yok, 124b; "..ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz."
3437 E: "ve kelîmatu'llâhi hiye'l-ʿulyâ" mıṣdâḳ-ı mâ-ṣadaḳını" yok, 125a; "..Allah'ın sözü ise zaten yücedir..."
3438 E: "hâzâ min faṣl-ı Rabbî" yok, 125a; "...Rabbimin gösterdiği lutfundandır.."
3439 E: "Ḥaḳḳ", yok, 125a
3440 E: eyleyeyüm, 125a

cebeciyân ve ṭopcıyân ve bi'l-cümle senüñle olan ḳullarımuñ yüzleri aḳ ve nân-ı nemeküm cümleye ḥalâl olsun. Kemâl-mertebe dîn ü devletüm uġurında cân u ḫânumânların fidâ ve Rüstem-âne ve merd-âne ve dilîr-âne cünbüşler ve ḥareketler eylemekle ḫayr ve düʿâ-i icâbet-eṣerüme maẓhar olmışlardur. Ḥaḳḳ Teʿâlâ "cümlesinden"[3441] râżî ola. Ḥâlâ ʿaṭiyye-i seniyye-i cihân-dârî ve ʿinâyet-i ʿaliyye-i tâc-dârımdan saña bir ḳabża-i muraṣṣaʿ ġılâf, şemşîr-i ʿadû tedmîr ve meyânıña muraṣṣaʿ bir ḫançer-i zerrîn ve ḥâṣṣa kürklerümden bir ṣevb-i serâsere ḳaplu semmûr-ı fâʾiżü's-surûr ve bir ṣevb-i sâde ḫilʿat-i fâḫire iḥsânum olub ve senüñle olan vüzerâ-yı nîk-rây ḳullarıma (daḫî)[3442] ḫâṣṣa kürklerümden serâ-ser ḳaplu altı ṣevb kürk, ʿinâyet-i ḫusrevânum olmışdur. Mîr-âḫur-ı kebîrüm Ḥüseyin Aġa ḳulum ile irsâl olınmışdur ve mîr-i mîrân ve ümerâ-i şecâʿat-nişân ve aġayân ḳullarıma daḫî birer ṣevb-i serâser ḳaftanlar iḥsânum olub[3443] gönderilmişdür. İmdi sen daḫî ḫiẓmetleri muḳâbelesinde eger vüzerâ ve eger mîr-i mîrân ve ümerâ ve aġayân cümlesi istiḥḳâḳ ve istiʿdâdlarına göre bi-ḥasebi'l-merâtib lâʾiḳ sezâ-vâr olduḳları ve maʿḳûl ü münâsib gördügüñ üzre tevcîh-i münâṣib ile riʿâyet eyleyüb rikâb-ı hümâyûnuma ʿarż eyleyesin. Bu ḫuṣûṣda cümle tevcîhâtuñ maḳbûl-i hümâyûnumdur. Âsitâne-i seʿâdetüme ve eger Edirne'ye teveccüh-i hümâyûnları olurise baʿde'l-yevm beʾîs yoḳdur deyü iʿlâm etmişsin. Bu sene-i mübârekede ol vilâyete metânet ü istiḥkâm virilmesiçün bu ḳış Selânîk'de ḳışlanması fermânum olmışdur. Sen daḫî inşâʾallâhu Teʿâlâ ol ṭarafda umûr-ı vilâyeti ve ḳalʿanuñ istiḥkâmı ve metânet-i levâzımâtın kemâ yenbeġî yerlü yerince itmâm u iḫtimâm itdükden ṣoñra evvel bahâr-ı meserret-âṣârda ʿasâkir-i İslâm-ı nuṣret-fercâmum ile ḳalḳub rikâb-ı hümâyûnuma teveccüh idesin. Ḥaṭṭ-ı[3444] şerîf-i hümâyûn bu maḥalde temâm olub "**ḫitâmuhû misk**" (K.K. 83/26)[3445] ḫatmi ile iḫtimâm bulmışdur.

ḤİKÂYET-İ ELÇİ-İ VENEDİK ki DER-ḲALʿA-İ ḤANYA (174b) MAḤBÛS MÂNDE-BÛD

Muḳaddemâ ʿasâkir-i İslâm Ḳandiye Ḳalʿası'n muḥâṣara idüb ve bir[3446] sene metersler[3447] çekilüb ikinci senede Venedik ṭarafından büyük elçi gelüb Ḳandiye Ḳalʿası'n vir deyü sizüñle ṣulḥ oluruz. Meẓkûr elçi-i laʿîn öyle cevâb iderdi ki, Ḳandiye Ḳalʿası'n niçün aġzıñuza getürüb söylersiz. Kâfir-i bî-dîn ḳulaḳların dıḳayub eliyle ḳapardı. Elçiʾi ḥabs tarîḳı ile Ḥanya Ḳalʿası'na gönderilüb iki sene mezbûr elçiye Venedik Dojı'ndan mektûb "gelürdi".[3448] Zinhâr ʿasker-i İslâm ile ṣulḥa müteʿallıḳ söz söylemeyesin. "Zîrâ bize Frence ḳıralı ḥesâba gelmez ʿasker

3441 E: "cümlesinden" yok, 125a
3442 P: "daḫî" 207b; E: 125a
3443 P: iḥsân olınub, 207b
3444 P: ḫaṭṭ-ı, 207b
3445 "..onun işinin sonunda misk vardır."
3446 E: bu, 125b
3447 P: meters, 208a
3448 P: gelüb, 208a; E: yok, 125b

(imdâd)[3449] etmişdür. öyle maʿlûmuñ ola. Üçünci sene ki fetḥ senesidür".[3450] Frence ḳıralı gönderdügi imdâd, bâlâda taḥrîr olınmışdur ve ṭaşra çıḳub cengi ve gemiler ile ʿasker-i İslâmı ṭoplaması ve yüzi ḳarasiyle gitdügi daḫî bâlâda mesṭûrdur ve bi-ḥamdi'llâhi Teʿâlâ Ḳandiye Ḳalʿası fetḥ olınub ve cenerâl Morozin ile ṣulḥ olınub ceneral daḫî Venedik Dojı'na ḥaber gönderüb göziñüzüñ bebegi olan Ḳandiye Ḳalʿası'n, ʿasker-i İslâm alub ve ṣulḥ ile kendülere teslîm etmişizdür. Venedik Dojı daḫî cenerale mektûb yazub ve şükrâne olub pâd-şâh-ı İslâmile ṣulḥ oldugına râżî olmış ve Ḥanya'da olan elçi'i büyük elçi idüb ve elçi-i mezbûr ordû-yı hümâyûna gelme.[3451] Ṭâlib olub ve ṣadr-ı aʿẓam "ḥażretlerine"[3452] mektûb gönderüb bu eṣnâda "bir"[3453] ḥayli müddet gecüb baʿdehû elçi-i meẕkûrı ordû-yı hümâyûna gelmek içün ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri iki beg gemisin gönderüb. Ve işbu **biñ seksen Ramażân-ı şerîfinüñ yigirmi beşinci** güni (25 Ramażân 1080/16 ocak 1670) elçi-i mezbûr Ḳandiye403Limanı'na dâḫil ve kânûn-ı ḳadîm üzre kendüye taʿyînât virilüb ve üçünci gün ṣadr-ı aʿẓam elçi-i meẕkûreye hedâya gönderüb meyve gibi ve ḳoyun ḳuzu gibi ḥâṭırın[3454] süvâl idüb elçi-i mezbûr daḫî kendü tercemânın ṣadr-ı aʿẓama ol gün "gönderüb"[3455] ʿarż-ı ʿubûdiyyet idüb.

Ve işbu **şehr-i Şevvâlüñ (175a) beşinci** (5 Şevvâl 1080/26 Şubat 1670) güni elçi-i meẕkûr Ḳandiye Ḳalʿası'ndan ordû-yı hümâyûna ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine gelüb buluşub odaya gelüb ʿâdet üzre iskemli üzerine oturub (ve içerde)[3456] ânuñla maʿan onaltı nefer yanında durub ṣadr-ı aʿẓam ketḫüdâsı ve Re'îs Efendi ve teẕkireciler elçinüñ ḥâṭırın süvâl idüb, baʿdehû ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri içerü odasından gelüb elçi-i meẕkûr ayaġa ḳalḳub ve ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleri selâm virüb ve çâvuşlar selâm alub ve alḳışlayub ve ṣadr-ı aʿẓam serîr-i ṣadârete oturub ve elçi'i (mezbûr)[3457] berü yanına iskemli üzerine oturub ve sadr-ı aʿẓam "ḥażretleri"[3458] elçi'ye; ḫoş geldüñ deyü buyurdılar. Niçesin yollarda biraz zaḥmet çekdüñ mi? Elçi daḫî didi ki; devletlü sulṭânum, bu güzel ʿaḳd olınan ṣulḥ u muṣâlaḥa arasında olduġumdan dünyâ ḳadar kendümüze zaḥmet buluruz. "Ve"[3459] elçi-i meẕkûr[3460] Venedik Dojı'ndan ṣadr-ı aʿẓam ḥażretlerine getürdügi mektûbı virüb ve ḳahve ve şerbet ṣadr-ı aʿẓama ve elçiye virilüb ve baʿdehû elçiye ḫilʿat geydirilüb "ve onaltı nefer yine daḫî ḫilʿat geydirildi"[3461] ve ṣadr-ı aʿẓam buyurdılar (ki)[3462]; ḫoş

3449 E: "imdâd" 125b
3450 P: "Zîrâ bize Frence ḳıralı ḥesâba gelmez ʿasker imdâd etmişdür. öyle maʿlûmuñ ola. Üçünci sene ki fetḥ senesidür" yok, 208a
3451 P: gelmege, 208a; E: 126a
3452 E: "ḥażretlerine" yok, 126a
3453 P: "bir" yok, 208a
3454 P: ḥâṭırın, 208a
3455 P: "gönderüb" yok, 208a
3456 P: "ve içerde" 208b; E: "içerü", 126a
3457 P: "mezbûr" 209a
3458 E: "ḥażretleri" yok, 126a
3459 P: "Ve" yok, 208a
3460 P: mezbûr, 208b
3461 E: "ve onaltı nefer yine daḫî ḫilʿat geydirildi" yok, 126a
3462 E: "ki" 126a

geldüñ.[3463] Bu defʿa ḳonaġına varsun, yine inşâʾallâh kendüsiyle bir iki meclis daḫî söyleşürüz ve yine çâvuşbaşı alay ile elçiʾi ḳonaġa götürüb "inzâl eyledi".[3464]

Mektup No: 96

Mektûb-ı Doja-i Venedik ki baʿde'l-feṭḥ-i ṣadr-ı aʿẓam-râ âmedest[3465]

Domanḳos Ḳunṭârî Allâhuñ ʿinâyeti ile Venedik dojı şevketlü Devlet-i ʿAliyye-i Osmâniyyenüñ vezîr-i aʿẓamı ve bizüm ʿazîẓ dostımuz devletlü ve seʿâdetlü Aḥmed Paşa ḥażretlerine selâm-ı ṣadâḳat-ʿunvân "ve maḥabbet ü meveddet-nişân iblâġından ṣoñra muḥibbâne inhâ olınur ki",[3466] âsitâne-i seʿâdet-medâruñ, maḥabbet ü taʿẓîmi cumhûrımuz derûnında dâʾimâ cây-gîr ve maḥfûẓ olmaġile binâʾen ʿalâ ẕâlik ârzû-yı ṣulḥda ve iştiyâḳ-ı ṣulaḥâda daḫî istiʿdâd-ı bünyâd-ı emn ü emânda ḳarâr-dâde iken ṣulḥ-ı meẕkûrı maʿḳûl vechüñ iḳtiżâsınca cenâb-ı seʿâdet-meʾâbıñuz ile mükâleme ve ʿaḳd **(175b)** eyledügi deryâ ḳapudanı ceneralimüz iʿlâm u iḫbâr[3467] eylemege ṭarafımuzdan[3468] merġûb u muḥibbümüz[3469] olan beg-zâde Elviz Molin ḳulları naṣb u taʿyîn olınmışdur (ki),[3470] varub cehd ü saʿyi tâm ile müşâru'n-ileyh ḳapudan cenerâl ile ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâḥı biz işbu ḥurûfumuz ile taṣdîḳ u ibḳâ eyledügimüz gibi oldaḫî taṣrîḥ u taḳrîr eyleyüb her-kemâl-i fażl ile müzeyyen olan vücûd-ı pür vücûdıñuz ḳatımuzda ne mertebe maʿzûr ve mükerrem olduġın ʿarż u iṣbât. Zîrâ bir muʿaẓẓam iş ki yüziñüzden vücûda gelmişdür. Maḫṣûṣan sebeb-i (irtifâʿı)[3471] mecd ve vaḳârıñuz olduġından mâ-ʿadâ bâʿiṣ-i esâs-ı refâhiyyet-i reʿâyâyı cânibeyndür. İnşâʾallâhu Teʿâlâ ṣulḥ u meẕkûr, ḳalb-i ṣâfî ve diḳḳat ü ihtimâm-ı tâm ile maḥfûẓ ve mażbûṭ olması muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur. Ol eclden müşâru'n-ileyh elçimüze sipâriş olınmışdur. Ṣadâḳatimüzden nâşî olan muḥabbet ve meveddetimüz ḥużûr-ı şerîflerine ʿarż u beyân olınduḳdan ṣoñra bir sâʿat evvelce âsitâne-i saʿâdete gecüb Devlet-i ʿAliyyeye olan ḫulûṣ ve maḥabbetimüzi ve taʿẓîm ü tekrîmimüzi ʿatebe-i ʿaliyyeye ʿarż idüb ʿaḳd olınan "ṣulḥ u ṣalâḥı taṣdîḳ u ibḳâ eylemede ve beẕl olınan cehd ü taḳayyüdümüzi taṣrîḥ u beyân eyleye. Meʾmûldür ki ẕikr olınan"[3472] elçimizüñ taḳrîrine ḥüsn-i eṣıffâ ve iʿtimâd-ı küllî buyurıla. Bâḳî ḥuṣûl-i merâm u maḳṣûd ve kemâl-ı seʿâdet dâyim-bâd. (İmżâ)[3473] ***Der-Sarâ-yı Doja.***

3463 P: "ve" fazla, 208b
3464 E: gitdi, 126a
3465 E: Âmede-râst, 126a
3466 E: "ve maḥabbet ü meveddet-nişân iblâġından ṣoñra muḥibbâne inhâ olınur ki" yok, 126a
3467 E: iḫbârımuz, 126b
3468 P: ṭarafımuzdan, 209a
3469 P: muḥabbetimüz, 209a; E: 126b
3470 P: "ki" 209a; E: 129b
3471 P: "irtifâʿı" 209a
3472 E: "ṣulḥ u ṣalâḥı taṣdîḳ u ibḳâ eylemede ve beẕl olınan cehd ü taḳayyüdümüzi taṣrîḥ u beyân eyleye. Meʾmûldür ki ẕikr olınan" yok, 126b
3473 E: "imiâ" 126b

Mektup No: 97

Ḳandiye Ḳalʿası'nda ʿasker-i İslâmile üç sene ceng iden Morozin ceneral ḳapudan[3474] devletlü Ṣadr-ı aʿẓam Aḥmed Paşa'ya elçi-i meẕkûr ile gönderdügi mektûbuñ tercemesidür

Devletlü ve seʿâdetlü ve mekremetlü sulṭânum cenâb-ı seʿâdet meʾâbıñızuñ kâm "u"[3475] merâmını ḥuṣûle ve bundan ḥâṣıl olacaḳ mecd-i vaḳârıñuzı bir sâʿat evvelce vuṣûle irişdürmege murâd u maḳṣûdımuz olmaġile iftiḫâr ve iḥtişâmıñuz ile "ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâhuñ taṣdîḳı içün cumhûrımuzdan gelecek"[3476] mekâtib ü aḫbâruñ intiẓârından bî-tâb ve bî-zâr olmamız ile Ṣuda Limanı'ndan ḳalḳub ve yolda rast gelürüz ümîd ile ve ʿale'l-ʿacele olṭarafa irsâl iderüz. Ḳıyâs ile revâne **(176a)** olub bu cânibe şehr limanına dâḫil olduġımuz birle muntaẓır olduġımuz mektûb ve ḫaberler daḫî henüz vâṣıl olub maʿlûmumuz olmışdur ki istiḥkâm-ı ṣulḥda ve tecdîd-i ḳadîmi dostluḳda cumhûrımuz ḥâṣıl olan sürûr-ı tesellî ḥâṭırı ʿatebe-i ʿaliyyeye ʿarż u beyân eylemek içün ʿızzetlü Ḳavalir Mulin büyük elçilük ile taʿyîn olınub mümkin olduġı mertebe ʿacele ile âsitâne-i seʿadete varub kendüye sipâriş olınan elçiligi teblîġ eyleye deyü ḥavâle olınduḳdan "ṣoñra"[3477] bir âḫer sefîne ile daḫî müşâru'n-ileyh elçiye maḥṣûṣ mekâtib ile âsitâne-i seʿâdete teslîm olınacaḳ nâme ile maʿan cenâb-ı seʿâdet-meʾâbıñuz vâṣıl olıcaḳ bir mektûb-ı Dojı gelmişdür ki inşâʾallâhu Teʿâlâ elçi-i müşâru'n-ileyh yediyle teslîm olınduḳda mefhûmında cumhûrımuzuñ derûnında cây-gîr olan muḥabbet ve vaḳârıñuz ve meveddet-taʿẓîmiñüz ne mertebe olduġın maʿlûm-ı şerîfleri olur. Ḥużûr-ı seʿâdet-meʾâbıñuz bu aḥvâllerüñ iʿlâmı ḳalb-i rûḥımuzda merkûz olan muḥabbet ve taʿẓîmiñüz iṡbât u ḥaḳîḳat ve ṣadâḳatimüzi ʿarż u beyân eylemege bâʿiṡ ve bâdî olmışdur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ baʿde'l-yevm daḫî muḥabbet ü taʿẓîmiñüzde[3478] "ve ṣâdâḳat-i meveddetiñüzde"[3479] ṡâbit-ḳadem olmamız muḳarrerdür. ***Der-lîmân-ı*** Ẕâklisa İm***żâ***, ***Mine'l-Muḥibbi'l-Muḫliṣ Francesḳo Morozin Ḳavalir ve vekîl***.[3480]

Mektup No: 98

Baʿde'l-fetḥ ṣadr-ı aʿẓam daḫî deryâ ḳapudanı ceneral olan mezbûr Françesḳo Morozin'e gönderdügi mektûb ṣûretidür

Ḳıdvet-i ümerâ-i'l-milleti'l-Mesîḥiyye ʿumdet-i küberâi'ṭ-ṭâʾifeti'l-ʿîseviyye Venedik cumhûrı ṭarafından deryâ cenerali olan ṣadâḳatlü dostumuz Françesḳo Ḳavalîr ḳıbeline selâm-ı müsâlemet-encâm ve peyâm-ı muḫâleṣat-fercâm iblâġiyle ḥâl u ḥâṭırıñuz süvâl olınub muḫliṣâne inhâ olınur ki gönderdigüñüz mektûbıñuz vâṣıl olub mefhûmında olan ṣadâḳat ve meveddetiñüz ve ḫulûṣ üzre dostluġıñuz

3474 P: ḳapudânı, 209a
3475 E: "u" yok, 126b
3476 E:"ʿaḳd olınan ṣulḥ u ṣalâhuñ taṣdîḳı içün cumhûrımuzdan gelecek" yok, 126b
3477 P: "ṣoñra" yok, 209a; E: 127a
3478 P: taʿẓîmüñüz, 209b
3479 E: "ve ṣâdâḳat-i meveddetiñüzde" yok, 127a
3480 P: Verkil, 209b

maʿlûmumuz olmışdur. Devlet-i ʿAliyye ile cumhûr beyninde münʿaḳid olan dostluġı ve ṣulḥ u ṣalâḥı istiḥkâm içün büyük elçi taʿyîn olınan Ḳavalir Mulin (**176b**) gelüb kendümize bulub[3481] ve cumhûr ṭarafından bize gelen mektûbı virüb mefhûmı cânibeynden muʿaḳḳad[3482] olan ṣulḥ u ṣalâḥuñ teʾkîd ü istiḥkâmı müşʿir olub maʿlûmımuz olmışdur. İnşâʾallâhu Teʿâlâ sizüñle mükâleme olınub ʿaḳd olınan ṣulḥ u muʿâhede üzre ʿan-ḳarîb ʿahd-nâmeʾi hümâyûn yazılub ve bundan ṣoñra elçi-i mezbûr daḫî şevketlü ve ḳudretlü ve ʿaẓametlü pâd-şâhımuzuñ ʿatabe-i ʿaliyyelerine yüz sürüb cumhûr ṭarafından gelen nâmeʾi teblîġ ider ve baʿde'l-yevm daḫî şerâʾiṭ-ı ṣulḥ u ṣalâḥuñ reʿâyeti ile taḳayyüd ü ihtimâm olınub mâ-beynde münʿaḳid olan muṣâlaḥa ve meveddet bu cânibde kemâ yenbeġî muḥkem ve üstüvâr ṭutılub dostluġa muġâʾir vażʿ u ḥâlât ṣâdır olmaz. Muṭmaʾinnü'l-ḫâṭır olasız. (Bâḳî)[3483] "ve's-selâmu ʿalâ men ittebeʿa'l-hüdâ" (K.K. 20/47).[3484] Temmeti'l-"kitâb bi-ʿavni'llâhi'l-vehhâb".[3485] (Ḳalʿa-i Ḳandiye)[3486]

3481 P: buluşub, 210a; E: 127a
3482 E: münʿaḳid, 127a
3483 P: "Bâḳî" 210a; E: 127b
3484 "Kurtuluş hidâyete uyanlarındır."
3485 E: "el-kitâb bi-ʿavni'llâhi'l-vehhâb" yok, 127b
3486 P: "Ḳalʿa-i Ḳandiye" yok 210a; E: 127b

KRONOLOJİ

1069 (1658-1659)	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Erzurum Valiliğine atanması
2 Muharrem	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Erzurum'a ulaşması.
	: Erzurum depremi.
1070 (1658-1659)	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Şâm Eyaleti Beylerbeyiliği.
	: Şâm'da kıtlık olması.
	: Şâm'da Dürzî Şihab ve Maanoğullarının isyan başlatması.
1071 (1660-1661)	: Köprülü Mehmed Paşa'nın hastalanması ve Fâzıl Ahmed Paşa'nın İstanbul'a çağrılması.
	: Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatı.
(6 Rebiyülevvel)	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın vezarete tayini.
1072 (1 Şaban/22 Mart 1662)	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Edirne'den İstanbul'a hareketi ve donanma hazırlanması.
	: Mustafa Paşa'nın Kaptan-ı Deryalığa atanması.
(10 Safer/4 Ekim 1661)	: Padişah emriyle Üngürüs seferi hazırlıklarının başlatılması.
1073 (1 Şaban/11 Mart 1663)	: Üngürüs Seferine gidiş.
	: Üngürüs Seferi için İstanbul'dan Edirne'ye hareket.
(1 Ramazan/9 Nisan 1663)	: Edirne'den Nemçe Seferi için yola çıkılması.
(18 Zilhicce/24 Temmuz 1663)	: Hüseyin Paşa'nın Bolu'dan hareketi.
	: Uyvar Muhasarasına gidiş.
(24 Zilhicce)	: Budin'dan Vişegrad'a ve oradan da Estergon'a hareket.
1074 (1 Muharrem /5 Ağustos 1663)	: Estergonda yapılan köprünün tamamlanması.
5 Muharrem	: Ciğerdelen'den Nemçe Taburu tarafına geçiş.
7 Muharrem	: Uyvar karşısındaki Jidve suyuna geliş.
13 Muharrem	: Uyvar Kalesi muhasarası.
23 Muharrem	: Han-zâde Sultan'ın Uyvar'a gelmesi.
21 Safer/24 Eylül 1663	: Uyvar Kalesi'nin fethi.
6 Rebiyülevvel/8 Ekim 1663	: Novigrad Kalesi muhasarası.
9 Rebiyülevvel	: Nitra Kalesi civarında konuşlanma.
16 Rebiyülevvel	: Leva Kalesi muhasarası.
17 Rebiyülevvel	: Edirne'de Fâzıl Ahmed Paşa'ya hattı humayun gelmesi.

26 Rebiyülevvel	: Uyvar'dan Budin'a dönüş.
1 Rebiyülâhir/2 Kasım 1663	: Leva Kalesi'nin teslim edilmesi.
4 Rebiyülâhir	: Novigrad Kalesi fethi.
3 Cemaziyelevvel/3 Aralık 1663	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Belgrad'a girişi.
26 Cemaziyelahir 26 Ocak 1664	: Zirin-oğlu'nun Sigetvar'ı kuşatması.
4 Recep/1 Şubat 1664	: Belgrad'dan Ösek'e hareket ve Zemun'a varış.
7 Recep	: Dimitrofça kasabasına varış.
9 Recep	: Macarlar'ın Peçuy Kalesi'ni terkedişi.
24 Recep	: Ordunun Belgrad'a dönüşü.
22 Şaban/19 Mart 1664	: Alman seferi hazırlıkları için Zemun sahrasına varış.
24 Ramazan	: Yağmur duasına çıkış.
11 Şevval/7 Mayıs 1664	: Fâzıl Ahmed Paşa'nın Zemun sahrasından hareketi.
12 Şevval	: Nitra Kalesi'nin Osmanlı'nın elinden tekrar çıkışı.
17 Şevval	: Ordununun Vakvar menziline gelişi.
18 Şevval	: Ösek menziline varış.
20 Şevval	: Darda menziline varış.
23 Şevval	: Ordunun Kanije'ye hareketi.
26 Şevval	: Ordunun Peçuy'a varışı.
1 Zilkade/26 Mayıs 1664	: Sigetvar'a geliş.
5 Zilkade	: Boyofça Palankasına varış.
8 Zilkade	: Sultan Mustafa'nın dünyaya gelişi.
6 Zilhicce/30 Haziran 1664	: Yeni Kale'nin fethi.
18 Zilhicce	: Yeni Kale'den ordunun Kanijeye gelişi.
19 Zilhicce	: Kanije'den Komar Kalesi'ne varış.
20 Zilhicce	: Komar Kalesi'nin fethi.
24 Zilhicce	: Bilatin Gölü civarına konuşlanış.
25 Zilhicce	: Egersek Kalesi'ne varış.
27 Zilhicce	: Egersek'ten hareketle Egrivar palankasına varış.
1075 Temmuz 1664	: Kemendvar Kalesi'nin fethi.
3 Muharrem/27 Temmuz 1664	: Rabe nehri kenarında konuşlanma.
	: Rabe'den hareketle Kırmanda palankasına varış.
	: Çakan palankasına varış.
16 Muharrem	: Vaşvar muahedesinin imzalanması.
24 Muharrem	: Rabe'den Belgrad'a dönüş.
1 Safer/25 Ağustos 1664	: Estergon istikametine hareket.
18 Safer	: Ciğerdelen sahrasına varış ve oradan Uyvar'a geçiş.
1 Rebiyülevvel/22 Ekim 1664	: Budin'dan Belgrad'a kışlaya hareket.

1 Şevval/17 Nisan 1665	: Belgrad'dan Fâzıl Ahmed Paşa'nın Edirne'ye gelişi.
1076 (Muharrem/Temmuz 1665	: Girid seferi için adaya ilk mühimmatın gönderilmesi.
7 Zilkade/11 Mayıs 1666	: Timurtaş menzilinden, Boğaz Hisarı'na iki bin yeniçerinin hareket etmesi.
1077 (10 Muharrem/13 Temmuz 1666)	: Siroz, Selanik istikametinden Yenişehir'e geliş.
15 Ramazan/15 Ekim 1666	: Girid adasına ilk asker çıkartılması.
3 Cemaziyelevvel/2 Kasım 1666	: Termeş'ten, Benefşe limanına doğru sadrazamın da bulunduğu gemilerin hareket etmesi.
5 Cemaziyelevvel	: Girid Hanya limanına varış.
5 Recep/3 Ocak 1667	: Hanya'da bulunan ordugâhı Fâzıl Ahmed Paşa'nın teftişi.
4 Zilhicce/28 Mayıs 1667	: Kandiye Kalesi'nin muhasarası.
25 Zilhicce	: Venedik donanmasının, Kandiye Kalesi'ne yardıma gelmesi.
1078 (5 Ramazan/18 Şubat 1668)	: Çanak Limanı önünde deniz savaşı.
30 Ramazan	: Halil Paşa'nın affedilmesi,
1 Şevval/15 Mart 1668	: Yalı Petre Limanı'na asker, barut ve zahire getirilmesi.
1079 (6 Muharrem/16 Haziran 1668)	: Yalı Petre sahillerinde, Cezayir'den gelen gemilerle Venedik gemilerinin savaşı.
20 Muharrem	: Kandiye Kalesi'ne ikinci muhasaranın başlatılması.
5 Safer/15 Temmuz 1668	: Kandiye Kalesi'nde cephaneliğin tahribi ve ilk büyük hasarın verdirilmesi.
1 Zilhicce/2 Mayıs 1669	: Vezir İbrahim Paşa'ya İstanbul kaymakamlığı verilmesi.
1080 (1 Safer/1 Temmuz 1669)	: Fransa, Malta ve Papa'lığa ait donanmanın Venedikliler için Kandiye açıklarına gelişi.
1 Cemaziyelevvel/28 Eylül 1669	: Kandiye Kalesi'nin anahtarlarının teslim edilmesi.
	: Kandiye'nin fethi.
8 Cemaziyelevvel	: Kandiye Kalesi'nde ilk cuma namazı.

HATT-I HUMAYUNLAR

No:16a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Üngürüs seferine giderken Edirne'de gelmiştir.

No:228a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Uyvar Kalesi'ni fetihten sonra gelmiştir.

No:333a : Nitra, Novigrad ve Leva Kaleleri'nin fetihten sonra gelmiştir.

No: 433b : Han-zâde Ahmed Giray Sultan'a gelmiştir.

No: 553a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Zemun sahrasında gelmiştir.

No: 661b : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Kanije Kalesi muhasarasında gelmiştir.

No: 772b : Nemçe ve diğer kralların mektuplarına karşılık gönderilmiştir.

No: 894a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Kandiye Kalesi muhasarasında gelmiştir.

No: 9136a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Şâtır Başı vasıtasıyla gönderilmiştir.

No: 10 139b : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Ahmed Çelebi vasıtasıyla gönderilmiştir.

No: 11145a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Yusuf Ağa vasıtasıyla gönderilmiştir.

No: 12157a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya 1 Muharrem 1080'de Haseki Ağa vasıtasıyla gönderilmiştir.

No: 13173a-b : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Kandiye Kalesi'nin fethinden sonra gönderilmiştir.

MEKTUPLAR

No: 1-8b-9a : Fâzıl Ahmed Paşa Tatar Hanına Nemçe seferi için göndermiştir.

No: 2-9a : Nemçe Çasarının başvekili, Nemçe seferinde ikinci müzakereler için sadrazama göndermiştir.

No: 3-10b : Nemçe Çasarı'nın baş vekili ikinci kez göndermiştir.

No: 4-11a-b : Tatar Han'ı Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 5-12a : Tatar Han'ı Ahmed Giray Sultan Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 6-17a : Nemçe veznedârı Marko, Uyvar'da olan Nemçeli'lere göndermiştir.

No: 7-17b : Uyvar Kalesi'nde olan Lokatlı'ya gönderilmiştir.

No: 8-17b : Novigrad'a Montekufili'ye gönderilmiştir.

No: 9-17b : Beç'de Forgaç'a gönderilmiştir.

No: 10-17b : Montekufuli Forgaç'a göndermiştir.

No: 11-17b : Nemçe'deki Payo Kaptan'a gönderilmiştir.

No: 12-18a : Payo Kaptan'a Beç Kalesi'nden gönderilmiştir.

No: 13-18a : Novigrad içerisnde olan Kaptan'a gönderilmiştir.

No: 14-18b : Forgaç'a gönderilmiştir.

No: 15-19a : Fâzıl Ahmed Paşa, Uyvar Kalesi kaptanına İbşirli Muhammed Ağa ile göndermiştir.

No: 16-20a : Kırım Hanı Ahmed Giray, Uyvar muhasarasına katılmak üzere hareket ettiğini bildirmek için Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 17-22a : Beç'ten Tosul Kalesi'ne gönderilmiştir.

No: 18-22b : Uyvar muhasarasında Macarlar birbirlerine göndermiştir.

No: 19-22b : Uyvar muhasarasında Macarlar birbirlerine göndermiştir.

No: 20-26b : Fâzıl Ahmed Paşa Şeyhü'l-islâm Minkârî-zâde'ye Uyvar Kalesini fetihten sonra göndermiştir.

No: 21-28b : Bayram Kalesi kaptanına gönderilmiştir.

No: 22-29a : Bayram Kalesi Kaptanı Zirin-oğlu'na göndermiştir.

No: 23-29a : Bayram Kalesi Kaptanına gönderilmiştir.

No: 24-29b : Kaplan Mustafa Paşa Novigrad muhasarasında, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 25-29b : Fâzıl Ahmed Paşa, Kaplan Mustafa Paşa'ya göndermiştir.

No: 26-30b : Fâzıl Ahmed Paşa, Hüseyin Paşa'ya göndermiştir.

No: 27-31a : Kaplan Mustafa Paşa Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 28-31a : Fâzıl Ahmed Paşa, Kaplan Mustafa Paşa'ya göndermiştir.

No: 29-31b : Fâzıl Ahmed Paşa, Hüseyin Paşa'ya göndermiştir.

No: 30-33b : Anadolu kadıaskeri Hafız Mehmed Efendi, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 31-35b : Fâzıl Ahmed Paşa, Leva Kalesi kaptanına göndermiştir.

No: 32-35b : Leva Kalesi kaptanı Fâzıl Ahmed Paşa'ya cevabî mektup olarak göndermiştir.

No: 33-36b : Kaplan Mustafa Paşa, Novigrad'ın fethinde Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 34-38b- : Budin'da mahpus olan Nemçe elçisi, Nemçe Çasarı'nın baş vekiline göndermiştir.

No: 35-40b : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Lavoş tarafından gönderilmiştir.

No: 36-41a : Lavoş Nikola'dan Fâzıl Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 37-42a : Platamnoş Erdel hakimi Apakı Mihal'e göndermiştir.

No: 38-44b : Fâzıl Ahmed Paşa Ahmed Giray Sultan'a göndermiştir.

No: 39-47b : Nemçe baş vekili Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 40-48a : Fâzıl Ahmed Paşa Nemçe baş vekiline göndermiştir.

No: 41-48b : Erdel kralı Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 42-50a : Halep Valisi Gürcü Mehmed Paşa, Ösek muhafazasında olan Kıbleli Mustafa Paşa'ya göndermiştir.

No: 43-50b : Fâzıl Ahmed Paşa, ösek'te bulunan İsmail Paşa'ya göndermiştir.

No: 44-50b : Gürcü Mehmed Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 45-51a : Uyvar muhafazasında bulunan Vezir Hüseyin Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 46-51a : Fâzıl Ahmed Paşa, Vezir Hüseyin Paşa'ya göndermiştir.

No: 47-51b : Fâzıl Ahmed Paşa, Erdel Hakimi Apafi Mihal'e göndemiştir.

No: 48-52a : Nemçe çasarı'nın baş vekili, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 49-52b : Sokmar Kalesi Kaptanı Erdel kralına o da Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 50-54a : Fâzıl Ahmed Paşa, Nemçe baş vekiline göndermiştir.

No: 51-54b : Kanije'de mahsur olan Hasan Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 52-57b : Hasan Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 53-64a : Fâzıl Ahmed Paşa Komar Kalesi kaptanına yazmıştır.

No: 54-64a : Komar Kalesi kaptanı, Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazmıştır.

No: 55-66b : Nemçe Çasarı'nın baş vekili, Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazmıştır.

No: 56-68b : Vaşvar muahedesinin maddelerini bildirmek için Nemçe başvekiline yazılmıştır.

No: 57-72a : Nemçe Çasarı yazmıştır.

No: 58-76b : Venedik kralı Padişah IV. Mehmed'e yazmıştır.

No: 59-77a : Venedik cumhurundan, Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazılmıştır.

No: 60-78a : Fâzıl Ahmed Paşa, hanlar hanına yazmıştır.

No: 61-78a : Hanlar hanı, Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazmıştır.

No: 62-79a : Nemçe Çasarı, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 63-79a : Nemçe Çasarı'nın başvekili, Mehmed Paşa vasıtasıyla Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 64-79b : Nemçe Çasarı, Mehmed Paşa vasıtasıyla Padişah IV. Mehmed'e göndermiştir.

No: 65-83a : Bağdat muhafızı İbrahim Paşa'nın mektubu.

No: 66-85a : Çuka Adasında mahsur kalan askerlerden, Girid adası'nda bulunan Fâzıl Ahmed Paşa'ya yazılmıştır.

No: 67-88a : Cezayir, Tunus ve Trablus beylerine, Haseki Mehmed Ağa ile gönderilmiştir.

No: 68-89a : Venediklilerin elinde esir bulunan Mısır Beyi Ramazan Bey Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 69-90a : Fâzıl Ahmed Paşa'ya Hanya'da iken Venedik cumhuru tarafından gönderilmiştir.

No:70-90b : Fâzıl Ahmed Paşa Hanya'da iken, Venedik vekili tarafından gönderilmiştir.

No: 71-90b : Fâzıl Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 72-94b : Vezir Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 73 106a : Kaymakam Mustafa Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 74-110b : Mustafa Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 75-114b : Fâzıl Ahmed Paşa, Venedik Doju'na göndermiştir.

No: 76-117a : Venedik elçisi Civan Betre, Kandiye Kalesi'ne göndermiştir.

No: 77-118a : Venedik Doju'na, kendi generali tarafından gönderilmiştir.

No: 78-123b : Tunus mîr-i mirânından, Fâzıl Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 79-124a : Trablus mîr-i mîrânından, Fâzıl Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 80-124b : Cezayir beylerbeyi İsmail Paşa'dan, Fâzıl Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.

No: 81-127a : Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 82-129b : Fâzıl Ahmed Paşa, Padişah IV. Mehmed'e göndermiştir.

No: 83-132b : Kaptan Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 84-133b : Fâzıl Ahmed Paşa, Kaplan Mustafa Paşa'ya göndermiştir.

No: 85-145b : Venedik elçisi, Padişah IV. Mehmed'e göndermiştir.

No: 86-146a : Fâzıl Ahmed Paşa, Venedik elçisi Mulin'e göndermiştir.

No: 87-146b : Tercüman Panayot, Venedik elçisine göndermiştir.

No: 88-147a : Venedik elçisi, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 89-148b : Venedik elçisi, tercüman Panayot'a göndermiştir.

No: 90-150b : Fâzıl Ahmed Paşa, elçi Mulin'e göndermiştir.

No: 91-159a : Kandiye'ye yardıma gelen Cezayir kalyonlarına, Fâzıl Ahmed Paşa göndermiştir.

No: 92-166a : Padişah IV. Mehmed'e, Kandiye'nin fethedildiğini bildirmek için gönderilmiştir.

No: 93-168a : Kandiye Kalesi'nde mahpus olan general Morozin, tercüman Panayot'a göndermiştir.

No: 94-168b : Tercüman Panayot, general Morozin'e göndermiştir.

No: 95-173a : Fâzıl Ahmed Paşa, Manya halkına göndermiştir.

No: 96-175a : Venedik Doju, Kandiye'nin fethinden sonra, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 97-175b : General Morozin, Fâzıl Ahmed Paşa'ya göndermiştir.

No: 98-176a : Kandiye'nin fethinden sonra Fâzıl Ahmed Paşa, general Morozin'e göndermiştir.

CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRİH'E AİT DEYİM VE TERİMLER SÖZLÜĞÜ

AKÇE : Osmanlılar'ın ilk gümüş para birimi ve ilk sikkesi. XV. yüzyıldan itibaren de genel anlamda para karşılığı olarak kullanılmıştır. (Sahillioğlu, Halil, "Akçe", *DİA*, İstanbul-1989, C. II, s.224-227.)

'ALEM : Sancak, bayrak makamında kullanılır bir tabirdir. Osmanlılarda beyaz, kırmızı, yeşil ve sarı olmak üzere muhtelif renklerde bayrak kullanılmıştır. (Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul-1983, C. I, s. 47-49.)

ARPALIK : Osmanlı İmparatorluğu teşkilatında, devlet tarafından, muhtelif zamanlarda muhtelif tatbik şekillerine göre, belli başlı idare ve saray adamlarına ve bir kısım yüksek rütbeli ilmiye ricâline, vazifelerinde iken maaşlarına ilaveten, vazifelerinden ayrıldıktan sonra ise, tekaüd ve mâzuliyet maaşı kabilinden olarak verilen tahsilat manasına bir tabirdir. Meşrutiyetin ilanından sonra kaldırılmıştır. (Gökbilgin, M.Tayyib, *İA*, "Arpalık", İstanbul-1993, C.I, s.592-595.)

ARŞIN : Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan kısım. Arapça zira'. Birkaç çeşittir: 1- Çarşı arşını, 8 rub', 0.68 m. 2- Bina veya mîmarî arşını, 24 parmak, 0,758 m. Bu arşının uzunluğunda zamanla değişiklik hâsıl olduğundan Selim III. zamanında abanoz ağacından bir mîmarî arşını yaptırılarak esas ve ayar olmak üzere Mühendishâne-i hümâyun kütüphânesine konulmuştur. 3- Yeni arşın, 10 parmak. 26 Mart 1931'de ölçülerde âşârî metre sistemi kanunu kabul edilmiş ve kânun 1931'den itibaren, katî olarak tatbik edilmeye başlanmıştır. (*İ.A.*, "Arşın" , C. I, s.615-616.)

ÂTEŞBÂZ : Sünnet düğünlerinde hokkabazların sabaha karşı pamuk yakarak oynadıkları oyuna verilen addır. (Pakalın, C. I, s.11.)

AVADANLIK : Hattatlarla katiplerin yazı için kullandıkları aletler hakkında kullanılan bir tabirdir. Dülgerlerin, marangozların ve bunlara benzer sanat sahiplerinin kullandıkları keser, çekiç, bıçkı vb. küçük aletler hakkında da kullanılır. (Pakalın, C. I, s.112.)

A'YAN : Osmanlılarda şehir ve kasabalarda devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen kimselere verilen ad. İlk İslam devletlerinde görülen âyan Osmanlılara, Anadolu Selçuklu Devleti'nden geçmiştir. (Mert, Özcan, *DİA*. "A'yan", İst-1991, C. IV, s.195-198.)

'AZAB : Menşei ve ne zamandan beri kullanıldığı meselesi hakkında kesin bir malumat yoktur. Bilinen XIV. asır kaynaklarında muhtelif şekillerde kullanılmasıdır. Buna göre donanmada hizmet eden muayyen bir askerî sınıfın adı olarak, XIII. hatta XIV. asırdan beri mevcut olduğu söylenebilir. Osmanlı ordusunda hafif piyâde kuvvetlerini teşkil eden bir sınıf askere verilen isimdir. Aslen Türk olup ekserisi Anadoluludur. Yaya ve deniz azapları adında iki sınıf olup, XVI. asrın ortalarına doğru yaya azapları kaldırılmıştır. (Uzunçarşılı, *İ.A.*, "Azab", IC. I, s.81-83.)

BALYEMEZ : Adı İtalyanca Ballemezza'dan bozma olan bu top XVI. Yüzyılda kullanılmıştır. Büyük fırınlarda dökülen bu toplar, döküm zorluğu ve fazla miktarda bakıra ihtiyaç duyulması nedeniyle daha sonraları kullanımdan kaldırılmıştır. (Eralp, T. Nejat, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Ankara 1993, s. 118)

BAŞDERDE : Kadırga nevinden olup, orta ve yarım diye iki sınıfa ayrılırdı. Baştarde yirmi altı ile otuz altı oturak olup çift küreklidir. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara-1948, s.463)

BAŞKAPICI (KETHÜDASI) : Yeniçeri ocağı zabitlerinden Muhzır Ağanın maiyetindeki kapı kethüdalarının başına verilen addı, Bunlardan ayrıca beş tanesi vezir-i azamla birlikte şehir teftişinde bulunur ve cezalıları yatırıp döverlerdi. (Pakalın, C. I, s.165.)

BELDÂR : Bir dağın geçit ve boğazını tutan, muhafaza eden kimse demektir. Derbendcilerden farkı ise bir maaş ve ücret karşılığı çalışmalarıdır. Bu sınıfın tesis ediliş tarihi bilinmemektedir. Beldâr muharebe zamanlarında ordunun geri hizmetlerinde kullanılmışlardı. 20 Nisan 1669 yılında Girit adası için tertib edilen beldâr defteri savaşa iştirak edenlerin miktarını bildirmektedir. Beldârlar muharebede (özellikle muhasaralarda) top çekmek, icab eden yerleri kazmak ve geri emniyeti sağlamak gibi işlerde çalışıyorlardı. (Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, s.83-85.)

BEYLERBEYİ : Osmanlı taşra teşkilatında en büyük idarî birim olan eyaletin askerî ve idarî âmiri. Bu müessese Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Altınordu ve Memlük'lerde aynı veya farklı isimlerle mevcudiyeti görülmektedir. Eyalette güvenliğin sağlanması beylerbeyilerin en önemli görevlerinden biriydi. Bununla birlikte "timar"ların verilmesi ve vilayetlerde mufassal ve icmal defterlerinin düzenlenmesi de görevleri arasındaydı. (İpşirli, Mehmet, *DİA*, "Beylerbeyi", C. VI, s. 69-74.)

BORUZAN : Türk musikisinde nefesli saz. Osmanlı Türklerinde pirinçten yapılırdı. (Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İst. 1974, C. II, s.70)

BOSTANCI : Saraylarda kasırların bekçiligini yapan ve zabıta işleriyle de alâkadar bulunan saray mensuplarından bir kısmının adıydı. Bostancılar devşirme suretiyle toplanan acemi oğlanlar arasından seçilirdi. Bostancıların en büyük âmiri bostancı başı idi. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra diğer teşekküllerle birlikte bostancı ocağı da kaldırılmıştır. (Pakalın, I, 239.)

CEBECİ : Harp aletleri levazımı yapan, bunları muhafaza eden ve harpte mevzilere ve tabyalara kadar sevk eden bir kısım ordu mensuplarına verilen unvandı. Bugünkü anlamda tüfekçi ustasıdır. (Pakalın, I, 262.)

CEBEHÂNE : Silah ve harp levazımının korunmasına mahsus yere verilen addı. Sonraları barut, fişek, gülle gibi mühimmâta ve bu gibi harp mühimmatının bulundurulduğu yere denilmiştir. (Pakalın, I, 264.)

ÇARKACI : Farsça "tekerlek" anlamındaki çarha kelimesine Türkçe +cı ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ordunun öncü kuvvetini teşkil eden hafif süvari birliklerinden biridir. (Özcan, Abdulkadir, "Çarhacı", *DİA*, İstanbul 1993, C. VIII, s. 229-230)

ÇAVUŞ : Çeşitli Türk devletlerinde bazı saray hizmetlerini ifade eden ve askerî rütbe olarak kullanılan terim. Osmanlı devletinde çok eski bir vazifedir. İlk zaman-

larda elçilik vazifeleri bile deruhte eden bu zümre, son zamanlarda Divan-ı humayuna hizmet ve padişahın şehir alaylarında önünde yürümek gibi vazifelerde bulunmuşlardır. (Pakalın, C. I, s. 332-336.)

ÇEKDİRİ : Kürekle giden ve yelkeni yardımcı bir vasıta gibi kullanan harp gemilerine verilen isim. Kadırga, Mavna ve Baştarda'da çekdiri sınıfına dahildir. (Pakalın, C. I, s. 341-342.)

ÇORBACI : Osmanlı Devleti'nin Acemi ve Yeniçeri ocaklarının bölük veya orta kumandanlarına verilen unvan. 1826 tarihinde tarih sahnesinden silinmişlerdir. (Özcan, Abdulkadir, *DİA*, "Çorbacı", İst-1993, C. VIII, s.369-370.)

DEFTERDÂR : Osmanlı devleti mâlî işlerinin başındaki memura verilen addır. Defter tutan demektir. Şark İslam devletlerinde bu makam sahibine müstevfî denilirdi. Osmanlı devletinde ilk defterdârın Murad I. son senelerine doğru veya halefi Bayezid I. zamanında tayin edilmiş olma ihtimali kuvvetlidir. Defterdâr unvanı 1841 yılında yerini maliye nezaretine bırakmıştır. (Pakalın, C. I, s.411-418.)

DERYA BEYLERİ : Kaptanpaşa eyaletini teşkil eden sancak beylerine verilen unvandır. Bunlar hazırladıkları gemilerle savaşa iştirak ederler ve bahriye işlerinde kullanılırdı. Devletin asıl donanmasından başka olan bu gemiler donanmanın ikinci ve ihtiyat kısmını teşkil ederlerdi. (Pakalın, C. I, s.430.)

DİL : Düşmanın ahvalinden malumat almak üzere tutulan esirler hakkında kullanılır bir tabirdir. Denizcilik ve sanayiindede başka anlamlarda da kullanılır. (Pakalın, C. I, s.450-451.)

DİRHEM : Arap para sisteminde gümüş sikke yerine kullanılmış sonra da Osmanlı'lara geçmiş bir tabirdir. Dirhem yer yer bazı değişiklikler ile ecza ve kıymetli maden ölçmeye yarayan bir vezin olarak son zamanlara kadar devam etmiş ve ağırlık birimi olarak gram kabul edilmeden önce İstanbul'da bir dirhem 3.207 gram idi. (Pakalın, I, 353-354.)

DİRLİK : Geçim vasıtası olmak üzere devlet tarafından verilen maaş ve buna yarayan timar, ulûfe ve mevâcip mânasına kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, I, 455.)

DOĞANCI BAŞI : Padişahların şikar halkı denilen avcılarından bir sınıfın başına verilen addır. Enderûn erkânında padişaha en yakın olanlardan biridir. Doğancı teşkilatıyla birlikte XVII. asırda kaldırılmıştır. (Pakalın, I, 470.)

DOMUZ DAMI : İskarçası çürüyen bir direği takviye etmek üzere etrafına yapılan muvakkat çatı çerçiveleri hakkında kullanılır bir tabirdir. Ayrıca ağır topların bir yere oturdukları vakitlerde atlarına yapılan rıhtım ve dolmalara verilen addır. (Pakalın, C. I, s473.)

EL KUMBARASI (Humbarası) : Harp aletidir. Halk dilinde kumbara suretinde kullanılan humbara, demirden yuvarlak şekilde içi boş olarak yapılan ve barutla demir ve kurşun parçaları doldurulan bir nevi gülledir. Havan topu ile atılanları olduğu gibi el ile kullanılanları da vardı. El humbaralarını kullananlar cebeci ocağına bağlı idiler. (Pakalın, C. I, s.518.)

EMAN : Emniyet altında olduğuna dair düşmana verilen söz veya yapılan işaret yerinde kullanılan bir tabirdir. (Pakalın, C. I, s.524.)

EMîN : Saray hizmetinde bulunan dört emin vardı; bunlar da *Şehremini, Matbah-ı âmire emini, Darphâne emini* ve *Arpa emini* olup her birinin vazifeleri mühimdi

ve hepsi *hâcegân* denilen mülkiye sınıfındandı. (Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 375)

ENDÂZE : Metrenin uzunluk ölçüsü olarak kabulüne kadar arşın ile birlikte kullanılan ölçülerden birinin adıdır. Metre hesabiyle 60 santim idi. (Pakalın, I, 533.)

ESEDÎ : Hollandalıların "rex daller" adıyla darbettikleri gümüş paraya, üzerinde arslan resmi bulunduğu için Osmanlılar "arslanlı kuruş" veya "esedî" adını vermişlerdir. (Sahillioğlu, Halil, "Esedî", *DİA*, İstanbul 1995, C. XI, s. 368.)

EŞKİNCİ : Yeniçeri ocağının talimli asker sınıfının adıdır. (Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1943, C. I, s.532-533)

FERMAN : Osmanlılarda bu kelimenin resmi manası, herhangi bir iş hakkında padişahın alâmet-i şerîfe denilen tuğralı emri demektir. Ferman kelimesi İslamiyeti kabulden sonra İlhanlılar tarafından kullanılmış daha sonra Osmanlılarca geçerek yerleşmiştir. Osmanlı devletinde ferman, dîvânî hatt denilen girift istifli ve keşideli bir yazı ile yazılırdı. (Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Ferman", Ankara 1993, *İ.A*, IV, 571-572.)

FİRKATE : Buharlı gemilerin icadından evvel Osmanlı donanmasında harb gemisi olarak kullanılan teknelerden birinin ismidir. (Pakalın, C. I, s.631.)

GARİBAN NEFERAT/Garip Yiğitler : Galata, İbrahimpaşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla muharebede fevkalade yararlık gösteren yabancılar ve yeni Müslümanlardan aşağı bölüklere süvari olarak alınanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, C. I, s.645)

HARAÇ : Arapça "harc" kökünden gelen ve sözlük anlamı "topraktan çıkan şey" olan harac kelimesinin Arapça'ya Akkadca veya Âramice'den yahut Süryanice'den geçtiğine dair farklı görüşler vardır. Genel olarak tebaanın mal varlığından alınan vergileri ifade eden haraç zaman içerisinde toprak vergisi için kullanılmıştır. (Kallek, Cengiz, "Haraç", *DİA*, İstanbul 1997, C. XVI, s. 71)

HARBE : Kısa mızrak tarsında bir nevi silahın adıdır. Eskiden "Köşklü" adı verilen yangın habercisinin taşıdığı ucu demirli değneğe de harbe denilirdi. (Pakalın, C.I, s.737.)

HARÇLIKCI : Harbde bulunanlara harçlık getirmek için izinle memleketlerine gidenlere verilen addır. Harçlıkçı usulünü ilk defa 825/1421 senesinde Düzme Mustafa hadisesinde Cüneyt oğlu Hamza Bey tatbik etmiş ve bu usul Osmanlılara intikal etmiştir. (Pakalın, C. I, s.739.)

HATT-I HUMÂYÛN : Padişahların herhangi bir iş için, bizzat yazdıkları yazılar, hatt-ı şerîf de denilir. Murad III. den itibaren bu emirler bizzat yazılı verilmeye başlanmıştır. Padişahların hatt-ı hümâyunları talik, talik kırması, nesih ve bazen rik'a ile yazılırdı. Hatt-ı hümâyunları en güzel olan Osmanlı padişahı Ahmed III. olup herçeşit yazı yazmakta mâhirdi. Ayrıca bizzat padişahın yazısı olmayıp, fakat devlette yapılacak esaslı ıslahata dair padişah emir ve iradesi ile neşr ve ilan olunan fermana da hatt-ı hümâyun denilir. Gülhâne hatt-ı hümâyunu gibi. (Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Hatt-ı Humâyun", *İ.A.*, İstanbul 1993, C. V/I, s.373-375.)

HAZÎRE : Önemli kişilerin mezarlarına veya mezarlarının bulunduğu yere ravza, meşhed, kubbe, türbe ve kümbet; cami, tekke, türbe gibi yapıların bitişiğinde yer alan küçük mezarlıklara Türkçede hazîre (etrafı çalı, çit veya taştan du-

varla çevrili mekân) ve daha çok tekke ve zaviye mezarlık/hazîrelerine vâdî-î hâmûşân (sessizler vadisi) adı verilmiştir. (Bozkurt, Nebi, "Mezarlık", *DİA*, Ankara 2004 , C. XXIX, s. 519.

HİL'AT : Üste giyilen elbiselerden birinin adıdır. Padişahlar tarafından devlet erkânına giydirildiği gibi sadrazamlarla vezirler de aynı suretde alâkalılara hil'at ilbâs eylerlerdi. Osmanlı hükümdarlarının herhangi bir kimseyi taltif için hil'at vermeleri, Osmanlı sarayında pek eski bir âdetti. (Pakalın, I, 833-834.)

İÇ AĞASI : Osmanlı padişahları sarayında ve hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. "Enderun ağaları" tabiri de bu makamda istimal olunurdu. (Pakalın, II, 25-26.)

İHTİSAB : İhtisab'ın aslı, "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker" dir. İyilikleri emr etmek kötülüklerden vazgeçirmek için kurulan bu teşkilatın başında "muhtesib" bulunurdu. Osmanlılar'da bu müessese 16 Ağustos 1854 tarihli bir tebliğ ile "şehremâneti" kurulduğundan, "ihtisap nezareti" müessesesi ortadan kalktı. (Kazıcı, Yusuf Ziya, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, İstanbul 1987)

KALAGÜP : Kale dövmeye mahsus toplar hakkında kullanılır bir tabirdir. Güp; farsça vurmak, dövmek demek olan güften mastarından emir sîgasıdır. Terkip ile vurucu, vuran manasında kullanılır. (Pakalın, II, 144.)

KALİTE : Buharlı gemilerin icadından evvel kullanılan harp gemilerinden birinin adıdır. Bu gemiler yirmiden yirmidörde kadar oturaklı idiler. (Pakalın, II, 151)

KALYON : Buharlı gemilerin icadından evvel kullanılan yelkenli ve kürekli harp gemilerinden birinin adıdır. Bu cins gemi Osmanlılar'da ilk olarak Bayezid II. devrinde kullanılmıştır. Buharlı gemilerin icadından sonra diğer yelkenli gemiler gibi kalyonlar da ortadan kalkmıştır. (Pakalın, II, 153-154.)

KANTAR : Ağır şeyleri tartmaya mahsus aletin adıdır. Kırk dört eski okkadan (56,41 kilo) ibaret olan ağırlık ölçüsüne "kantar" denilir. (Pakalın, II, 161.)

KAPICILAR KETHÜDASI : Osmanlı sarayında, bâb-ı hümâyun ile orta kapıyı bekleyen kapıcı bölüklerinin en büyük âmiridir. Divân-ı hümâyunda hizmet eden saray nâzırı olduğundan, kapıcıların bütün işleri, tâyin, tekâüt, tebdil ve terfi muameleleri büyük âmirleri olan başkapıcı başı vasıtası ile yapılırdı. Yeniçeri ocağının ilgasından sonra, 1826 arihinde, İstanbul ve taşradaki kapıcı başılardan otuzu bırakılarak, geri kalanı tekâüt edilmiş ve kalanların, resmî elbise ile, alaylarda istihdâm edilmesi münâsib görülmüştür. (Uzunçarşılı, İ. Hakkı "Kapıcı", *İ.A.*, VI, 201-202.)

KAPUDAN PAŞA: Kaptan Paşa veya Kaptan-ı derya Osmanlı bahriyesinin en büyük amiri ve donanmanın başkumandanıdır. Kaptanlık eskiden Gelibolu sancakbeyi olana verilidi; bazı veziriazam, vezir ve beylerbeyiler menkuben, kaptan paşalığa tayin edilmişlerdir. Fakat Hayrettin Paşa'dan itibaren kaptan paşalık beylerbeyi rütbesindeki umerâya verilmiştir. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.414)

KAYİM-MAKAM : Osmanlı idari ve askerî teşkilatında bazı görevliler için kullanılan bir unvan ve terim. (Özkaya, Yücel, "Kaymakam", *DİA*, Ankara 2002, C. XXV, s. 84-85)

KETHÜDA : Osmanlı devlet ve esnaf teşkilatlarındaki bazı görevliler için kullanılan bir tabirdir. Bu terimin Türk devletlerinde en erken kullanımı XIII. Yüzyılda Ana-

dolu Selçuklularında görülmektedir. Osmanlı Devlet teşkilatında XV. Yüzyıldan itibaren "bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı" anlamını kazanmıştır. (Canatar, Mehmet, "Kethüda", *DİA*, Ankara 2002, C. XXV, s.332-333)

KEYL : Hacim ölçüsü için kullanılır en umumî tabir. Sonradan, hususî olarak, zahîre ve hububat gibi kuru maddelerin ölçüsü ve nihayet kayla şekliyle muayyen bir hacim ölçüsü olarak kullanıldı. Osmanlı imparatorluğunda da "kayla", "kile" suretiyle telaffuz edilmek üzere hububat alış-verişinde resmî ölçü vahidî idi ve İstanbul kile'si tahminen 35 litrelik hacimde idi. (Zambaur, E.V., "Keyl", *İ.A*, VI, 663-664.)

KIST : Hisse, nasip, pay anlamında arapça bir kelimedir,

KIŞLA : Askerlerin oturmasına mahsus bina (Arsever, Celal Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, İst., 1983, II, 1071)

KIŞLAK : Kışın otundan ve suyundan istifade olunan arazi hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 275-276.)

KOLONBORNE : Karada ve denizde kullanılan üç, beş, yedi okka ağırlığında gülleler atan 7-7,5 metre uzunluğunda bir top çeşididir. (Eralp, s.117)

KONAKÇI : Gecelenecek yeri tayin edip hazırlamakla vazifeli memur hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 291)

KONTOŞ : Büyük devlet adamlarının giydikleri dar yenli üstlüğün adıdır. (Pakalın, II, 293)

KORNO : Eskiden ağızlık barutlariyle hafif esliha cephanelerinin muhafaza edildikleri kösele veya boynuzdan yapılmış muhafazalara verilen addır. (Pakalın, II, 295-296)

KOZBEKÇİLER : Saray hademelerinden olan kozbekçileri selamlık günlerinde ve padişahın mesireye gidişlerinde veya Hasbahçeye inişinde, hükümdar ile Darusseade ağası ve hazinedarın elbisesi vesair eşyalarının nakil ve hıfzına memur ocaktı. 1284 senesinde lagv edilmiştir. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.24)

KUBUR : Ruvelverin icadından evvel kullanılan silahlardan birinin adıdır. (Pakalın, C. II, s.308-309.)

KULAÇ : Denizlerin, kuyuların ve suların derinlikleri ile bez ve halat gibi şeylerin uzunluklarını ölçmekte kullanılan ölçü mikyasına verilen addır. İki mimar arşınına itibar olunur. (Pakalın, II, 314.)

KUL KETHÜDASI : Yeniçeri ocağının derece itibariyle ağa ve sekban başıdan sonra büyük kumandanı ve ağanın muavini durumunda olan kişidir. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, C. I, s.195)

KURUŞ : Bir Osmanlı para biriminin adıdır. Orta Avrupa'dagroshen olarak adlandırılıyordu. Bu paralar Osmanlı tarafından guruş ve daha sonra da kuruş şeklini aldı. İçerisinde bulunan saf gümüş miktarı yıllara göre değişiklik arzetmektedir. 1720 yılında 14.5 gram olan gümüş miktarı 1914'lü yıllarda 1.0 grama kadar düşmüştür. 100 kuruşun 1 lira paritesi Cumhuriyet döneminde de korunmuştur. 1970'li yılların hızlı enflasyonu ortamında kuruşun günlük işlemlerde kullanılabilen para birimi olma özelliği de kaybolmuştur. (Pamuk, Şevket, "Kuruş", *DİA*, Ankara 2002, C. XXV. s. 458-459)

LAGM : Kaleleri düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugahına zarar yapmak maksadiyle açılan ve içine barut konulup atılan yerler hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 347.)

LAGM ATMAK : Taş ocaklarında kayaları parçalamak veya istihkam ve kale duvarlarını yıkmak için açılan gedik ve boşluklara barut doldurup oraya rapt edilen bir fitille ateş vererek patlatmak. Bu suretle düşürülmesi istenilen kaleye gedik açılması veyahut düşman kuvvetlerinin bir kısmının yok edilmesi temin edilirdi. (Arsever, III, 1215; Pakalın, II, 347.)

LENGER : Gemiyi sabitlemek için kullanılan çapaya verilen ad. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlitinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 522)

LEVEND : Cevdet Paşa bu tâbirin İtalyanca şarklı mânâsına olan lavantino'dân alınmış olduğunu söylese de, Hammer bu kelimenin "asker yazma" mânâsına gelen levee kelimesinden alınmış olduğunu beyân eder. Yavuz Sultân Selîm'in "nev" redifli farsça bir beytinde bu kelime bulunduğundan, levend kelimesinin XV-XVI. asrın başlarında kullanıldığı görülmektedir. Deniz levendleri, kara levendleri olmak üzere iki kısımdır. Bu ocak, Şevval 1158 : teşrin II 1742'de kaldırılmıştır. (Uzunçarşılı, "Levend", *İ.A*, VII, 46-48.)

LİMANLIK : Denizin sâkin hali yerinde kullanılır bir tâbirdir. Limanlarda dalga olmadığı için bu tabir ondan alınmadır. (Pakalın, II, 367)

MANSIB : Osmanlı Devlet teşkilatında vakıf görevlileri dışındaki memuriyetler için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı idari yapılanmanın belirgin hale gelmeye başladığı XVI. Yüzyıldan beri kullanılagelmiştir. (İpşirli, Mehmet, "Mansıb", *DİA*, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 4)

MARTOLOS : Osmanlı abkerî teşkilatında çeşitli hizmetler gören özel bir sınıf. Martoloz, Martiloz şeklinde yazılışları vardır. Osmanlı askeri gruplar içerisinde ne zaman girdiği bilinmemekle birlikte, kesin hatlarıyla II. Murad zamanında 1421-1438 yılları arasında ortaya çıktığı belirtilir. (Özcan, Abdulkadir, "Martolos", *DİA*, Ankara 2003, C. XXXVIII, s.64-66)

MAÛNE (Mavna) : Buharlı gemilerin icadından evvel Osmanlı donanmasında kullanılan harbp gemilerinden birinin adıdır. Top cihetiyle bir harp filosunun en kudretli gemisidir. (Pakalın, II, 423)

METERS/Metris : Harp yerinde askerin muhafazası için yığılan toprak, siper, istihkam yerinde kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 494)

MİL : Bir uzunluk ölçüsüdür. Kelimenin aslı Latince "bin" anlamında mille olup, Roma ordusunun her iki ayakla birer tane olmak üzere 1000 çif adımda yürüdüğü mesafeye ifade etmek için kullanılmıştır. (Kallek, Cengiz, "Mil", *DİA*, İstanbul 2005, C. XXX, s. 53)

MÎR-ÂHUR : Emir-i ahurdan bozma olarak imrahur ve mirahur da denilir. Sarayda Has ahır ve saray hayvanları ile bunların bakımından sorumlu olan kişi. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin saray Teşkilatı*, s. 488)

MİSKET : Saçma şeklindeki küçük kurşunlar hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 546)

MUHAFIZ : Eskiden büyük devlet adamlarının şehir iç ve dışında kendilerini koruma maksadıyla yanlarında bulundurdukları adamlara bu ad verildiği gibi kale-

leri düşman tecavüzünden korumak vazifesiyle mükellef olanlara da bu ad verilirdi. (Pakalın, II, 564)

MÜHÜR-DÂR : Sadrazamlara nâzır ve valilerin maiyyetlerinde resmî kağıtları mühürlemeye memur olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 609)

MÜTEFERRİKA : Osmanlılarda hükümdarla vezirlerin maiyetinde bulunan bir tür hizmetli sınıfıdır. Müteferrikalığın ne zaman ihdas edildiği bilinmemektedir. II. Murad döneminde (Ocak 1444) tarihli bir vakfiyede şahitler arasında İbrahim b. İshak adlı bir sultan müteferrikasına rastlanır. (Afyoncu, Erhan, "Müteferrika", *DİA*, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 183-185)

NAKKÂRE : Menşei pek eski bir çalgıdır. Halen mahallî musikide kullanılan şekli, basık iki dümbelekten ibarettir. Elle ve daha fazla iki küçük deynekle vurularak çalınır, zurnaya refaket eder. İki tane yanyana ve birbirine bağlanmış şekline, çifte nakkâre denilir. Eskiden Türk harp musikisinde kullanılır ve katır üzerine kurularak çalınırdı. (Öztuna, Yılmaz., *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul-1974, II, 63)

NUKÛD : Nakd kelimesi fıkıhta "para, iki tarafa borç yükleyen akitlerde bedelin peşin olması ve para borçlarında ödemi anlamına gelir. (Aybakan, Bilal, "Nakit", *DİA*, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 323-324)

OCAK HALKI : Yeniçeri teşkilatı hakkında kullanılır bir tabirdir. Teşekkül kendisini Bektaşîliğe bağlı saydığı için bu tabir meydana gelmiştir. (Pakalın, II, 711)

OCAK İHTİYARLARI : Yeniçeri ocağının ileri gelenleri hakkında kullanılır bir tabirdir. Memleketin buhranlı zamanlarında yapılan toplantılara bunlar da çağrılır, reyleri alınırdı. (Pakalın, II, 712)

OCAKLIK : Kale muhafızlarının veya şehir yerli neferlerinin ulûfelerine veyahut tersane masraflarına karşılık olarak tahsis olunan öşür veya örfî hasılat yerinde kullanılır bir tabirdir. Ocaklık tanzimata kadar devam etmiş, ondan sonra vazife sahiplerine temin ettiği menfeat nisbetinde bir maaş tahsis olunarak ellerindeki yerler hazineye aktarılmıştır. (Pakalın, II, 712-713)

OTAĞ : Padişahlarla vezirlere mahsus çadırlara verilen addır. Çadırların bu adı almaları içinde ot yani ateş yakılmasından dolayıdır. (Pakalın, II, 741)

PALANKA : Stratejik bir yeri, bir geçidi korumak amacıyla inşa edilen askeri yapının adıdır. Osmanlı tarihinde özellikle serhadlerden bahsedilirken rastlanılan palanka İtalyanca "palanca", Fransızca "palanque" (kazık) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olup ağaç kütüklerinden koruyucu bir çitle çevrili basit bir kaleyi ifade etmek için kullanılır. (Eyice, Semavi, "Kale", *DİA*, İstanbul 2001, C. XXIV, s. 234-242)

PATRONA : Patrona ferik amiral veya şimdiki tabirle Koramiral (visamiral) mukabilidir; mîrî kalyonların ikinci kaptanı olup bazen beylerbeyi ve bazen sancakbeyi rütbesinde olurdu, gemisine patronayı hümayun derindi. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.434)

PÂYE : Rütbe karşılığı kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, II, 764)

REİSÜ'L-KÜTTÂB : Osmanlı devletinde, dîvân-ı hümâyunda, doğrudan doğruya vezîr-i azama bağlı yazı işleri ile meşgul kalemlerin ve buradaki kâtiplerin faaliyetine nezâret eden dâire reisi. Osmanlıda ilk kullanılışı Fatih kanunnamesinde mevcuttur. Bunlar kaide olarak kâtipler sınıfından gelirler. Kâtipler sınıfı İslam

devletinde dâima idarenin başlıca müstakil rüknü sayılmıştır. (İnalcık, Halil.,"Reisü'l-küttâb", *İ.A*, İstanbul 1993, C. IX, s.671-683)

REMİL : Kum üzerine çizgiler çizerek bakılan bir fal çeşidi, kum falına verilen isim. (Çelebi, İlyas, "Remil", *DİA*, İstanbul 2007, C. XXXIV, s. 555-556)

RİKÂB-I HUMÂYÛN : Hükümdarın kendisi veya onun huzuru, tahtın ayağı manalarına kullanılır. Ayrıca bu terim birkaç mana için de kullanılır : 1- Hükümdarın teşkil edilen maiyeti. 2- Maiyetli veya maiyetsiz kabul merasimi. 3- Sultanın yanında görülen hizmet veya sadece sultanın huzuru. (Denny, J., "Rikâb", *İ.A*, İstanbul 1993, C. IX, s.741-744)

RİYAL : Osmanlılar zamanında bir Aralık tedavül etmiş olan İspanya paralarından birinin adıdır. Gümüş olan riyala hicrî 12ğ (1787-88) senesinde yüz para rayiç konulmuş idi. (Pakalın, III, 50)

RÛZNAMÇE : Osmanlı bürokrasisinde çeşitli kalemlerde tutulan bir tür defterdin adıdır. İşlemleri yapan memurae ruznamçeci, büronun başındaki görevliye de başruznamçeci denilir. (Afyoncu, Erhan, "Ruznamçe", *DİA*, İstanbul 2008, C. XXXV, s. 276-278)

SADR-I A'ZAM : Osmanlı devletinde devlet ricalinin en büyüğünün ünvanı olup, divanda başvezir veya birinci vezir için kullanılırdı. Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren vezir-i azam için sadr-ı a'zam, sadr-ı âlî, sadâret penah daha sık kullanılmaya başladı ve sadrazam unvanı yerleşti. Harp halinde sadrazam başkumandan, serdâr-ı ekrem (efham) tayin edilebilir ve Peygamberin sancağını birlikte götürürdü. (Denny.J, "Sadrazam", *İ.A*, İstanbul 1993, C. X, s. 46)

SAL : Ağaç kütüklerini yanyana dizip bağlamak suretiyle meydana getirilen yüzücü vasıtanın adıdır. (Pakalın, III, 100)

SALYANE : Osmanlı mali teşkilatında bazı görevlilere yıllık yapılan ödemeler ve taşra teşkilatında gelirleri yıllık olarak hazineye aktarılan eyaletler hakkında kullanılan bir terimdir. Uygulamanın ilk örnekleri Fatih Kanunnamesi'nde yer alan vezir salyanesi ile ilgilidir ve XV. Yüzyılda bu miktar 240-350.000 akçe arasında değişmektedir. (Bostan, İdris, "Salyane", *DİA*, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 59-60)

SAMSONCU BAŞI : Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 71 inci ortanın başına verilen addır. Samsoncu başı yeniçeri ocağının büyük zabitlerindendi. (Pakalın, III, 112)

SANCAĞ-I ŞERİF : Hz. Peygambere ait olduğu söylenen ve bilinen ve bugün İstanbul'da Topkapı sarayında mukaddes emanetler arasında saklanan sancak olup, alem-i Nebevî, alem-i şerif, liva-i saadet ve liva-i şerif adları ile anılan bayrak. (Gökbilgin, M Tayyip, "Sancak-ı Şerif", *İA*, İstanbul 1966, C. X, s. 189-191)

SANCAK : Orduların, temsil ettikleri devletin alameti olarak, kullandıkları bayrağın adıdır. (Pakalın, III, 116)

SEKBAN : Osmanlı askeri teşkilatında bir asker sınıfının adıdır. Muhtelif zamanlarda türlü ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu sınıfın kuruluşu Murad I. devrine rastlamaktadır. 1451 senesine kadar, yeniçeri ocağından ayrı olarak bağımsız haldeyken Fatih Sultan Mehmed'in Karaman seferenden sonra yeniçeri ocağına bağlandı. (Gökbilgin, M.Tayyib, "Sekban", İstanbul 1993, C. X, s.325-327)

SERASKER : Sefere çıkan orduya kumanda edenlere klasik dönemde genellikle serasker ve serdar, son zdönemlere tdoğru yalnızca serasker ünvanı verilmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından kurulan yeni ordu ve askeri teşkilatla birlikte serasker Osmanlı kara ordusunun en yüksek rütbeli kumandanlarının ünvanı olmuştur. (Çelik, Yunus, "Serasker", İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 547-549)

SERDÂR : Farsça bir kelime olup, baştutan, baş mevkii işgal eden ve mumumiyetle kabile reisi, rehber ve kumandan manalarına kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda sefer yapılması gereken yerlere vezirlerden beylerbeyilerden veya sancak beylerinden birinin serdâr tayin edilmesi âdet idi. Pâd-şâhın katılmadığı seferlerde baş kumandan olan sadrazamlara serdâr-ı ekrem de denildiği görülmektedir. (Haig, T.W, "Serdâr", *İ.A*, İstanbul 1993, C. V, s.512-513)

SERDENGEÇTİ : Serdengeçti kavramı önceleri akıncılar, daha sonra yeniçeriler arasında düşman içine dalan veya kuşatma altındaki kaleye giren fedailer için kullanılırdı. XVI. Yüzyıldan itibaren genellikle gönüllü yeniçerilerden oluşan serdengeçtiler bayrak adı altında 120'şer kişilik birlikler halinde teşkilatlanmışlardır. (Özcan, Abdulkadir, "Serdengeçdi", *DİA*, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 554-556)

SIÇAN YOLU : Toprak altında yapılan yollar ki, ekseriya kale ve tabyaların içine girmek ve kaya atmak için toprak altına yapılır. (Arsever, IV, 1791)

SİKKE : Altın, gümüş veya bakır üzerine damga veya nakış basmak için hazırlanmış demir kalıp, bir maden üzerine basılmış bir damga veya nakış ve basılmış madeni para. Sultan IV. Mehmed zamanında (1648-1687), İstanbul, Cezair, Haleb, Mısır, Trablusgarp, Tunus gibi şehirlerde sikkeler bastırılmıştır. Mali sıkıntı çekilen devirde kuruş 120, esedî de 110 akçeye tebdil edildi. (Artuk, İbrahim, "Sikke", *İ.A*, İstanbul 1993, C. X, s.621-640)

SİLAHDAR AĞASI: Silahdâr-ı şehriyârîde denilen bu saray memuriyeti, Yıldırım Bayezid zamanında ihdas edilmişti. Padişahların hususi hizmetlerine bakan has-oda mensuplarındandır. Silahdar ağa, padişahın silahının muhafızı sıfatı ile, merasimlerde hükümdarın kılıcını sol omuzuna, alay merasimlerinde sağ omuzuna alarak padişahın gerisinde ve sağında yürürdü. Diğer kapıkulu ocakları gibi murad III. devrinde lagv edilmiştir. (Turan, Şerafettin, "Silahdar", *İ.A*, İstanbul 1993, C. X, s.640-643)

SİPAHİ : "Asker", "çeri" manasında bir isimden sipah kelimesinde türemiş ve idâre hizmetlerindeki vazifeler için kullanılan bir tâbirdir. Bu ocak, Sultan İbrahim'in halli nedeniyle yaptıkları taşkınlıklarda, Köprülü Mehmed Paşa'nın vurduğu kesin darbeyle askerî sınıfın en kademelerinden en aşağısına düşmüşlerdir. (Gökbilgin, M.Tayyib, "Sipahi", *İ.A*, İstanbul 1993, C. X, s.689-694)

SUYOLCU : Suyun kaynağını bulup şehirlerde düzenli bir biçimde akıtılmasına kadar olan bütün faaliyetleri icra eden bir meslek dalıdır. (Martal, Abdullah, "Suyolcu", *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s.1-2)

SORGUÇ : Türk ve İslam tarihinde başlıklara takılan süslere verilen addır. (Ertuğ, Zeynep Tarım, "Sorguç", *DİA*, İstanbul 2009, C. XXXVII, s. 378-380)

ŞAHÎ TOP : Osmanlının savaşlarda kullandığı büyük toplardan birinin adıdır.

ŞAKLOZ : Eskiden tüfek adıyla kullanılan top nevilerinden birine verilen addır. (Pakalın, III, 3ü)

ŞARANPO : Macarca. Yolların aşağısında kalan kısım. Savaşlarda siperlere korunma amacıyla dikilen büyük ve kalın direklere de bu ad verilir.

ŞÂTIR BAŞI : Şatır Osmanlıda bir çeşit tören bölüğüdür. Şatırlar yaya sınıfına mensupturlar. Özellikle padişah alaylarının peyklerinin önlerinde yer almışlardır. II. Mahmud'la birlikte bunlarda ortadan kaldırılmışlardır. (Ertuğ, Zeynep Tardım, "Şatır", *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s.379-380)

ŞAYKA/Şayta : Altı düz ve enli büyükçe bir nevi harp gemisinin adıdır. (Pakalın, III, 312)

TABL : Türklerde binlerce yıldan beri kullanılan vurma aleti. Türklerin âdetâ millî bir âleti olan ve hakimiyet sembolü olarak tuğ, sancak, bayrak, hutbe, sikke gibi mefhumlarla beraber anılan davulun pekçok çeşidi vardır. (Öztuna, I, 153)

TABL-HANE : İslam ve Türk devletlerinde askerî ve resmî saltanat sayılan askerî musikî teşkilatı. Hehter-haneyle eş anlamlıdır. (Öztuna, II/2, 296)

TABUR : Türkçe askerî bir tabir olup, geçmiş asırlarda zamanımızdakinden çok farklı manalar taşıyan, menşei ihtilaflı bir kelimedir. Tabur kelimesi, etrafı müstahkem olan ordugah anlamında kullanıldığı gibi, etrafı küçük hendeklerle çevrili bölük anlamında da kullanılır. XVIII ve XVIII. asırlarda büyük askerî birlikler için de kullanıldığı olmuştur. Nihayet XIX ve XVIII. asırlarda, büyük askerî birlikler için de kullanıldığı olmuştur. Nihayet XIX. asırda, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin bir alayının cüzünü teşkil etmiştir. (Akün, Ömer Faruk, "Tabur, *İ.A*, İstanbul 1993, C. XI, s.610-613)

TABYA : Münferit olan veya bir istihkâmın siperlerinden dışarıya doğru taşan top mahalli yerinde kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, III, 371)

TAYİNAT : Askere verilen erzak ve yiyecek yerinde kullanılır bir tabirdir. O mânaya gelen Arapça ta£yînin cem£idir. Aynen verilmeyip de karşılık olarak para verilirse ta£yînat bedeli denilirdi. (Pakalın, III, 426)

TELHİS : Osmanlı Devleti'nde sadrazamın padişaha gönderdiği arz ve raporları ifade eden belge türüne verilen addır. (Pal Fodur, "Telhis", *DİA*, İstanbul 2011, C. XXXX, s.402-404)

TERSANE : Darussınaa-i âmire de denilen Tersane-i âmire, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte Gelibolu'da teşekkül eden ve sonraları devletin genişlemesine paralel olarak İstanbul Haliç'te esaslı bir teşkilata kavuşan Osmanlı denizcilik faaliyetinin merkez üssüdür. (Bostan, İdris, "Tersane-i Âmire", *DİA*, İstanbul 2011, C. XXXX, s. 513-516)

TEZKİRECİ : Dîvan-ı humayunun yazı işleriyle meşgul bulunan memurun unvanıdır. Amirleri reisü'l-küttâbdı. (Pakalın, C. III, s.491)

TİMAR : Osmanlı İmparatorluğunda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nâm ve hesaplarına tahsili selahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa defter yazılarndaki senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan askerî dirliklere verilen isimdir. (Barkan, Ömer Lütfi, Timar", *İ.A*, İstanbul 1993, C. XII/I, s.286-333)

TOPÇU : Kapıkulu ocağı teşekküllerinden birinin adıdır. Top dökmek ve top kullanmak üzere iki kısımdan mürekkepti. (Pakalın, III, 512-513)

TOPHANE : Eskiden top yapılan yere verilen addır. (Pakalın, III, 513-514)

TUĞ : Türklerde bayrak gibi mühim bir devlet ve hakimiyet alameti. Tuğ, menşei bakımından eski dini merasimlerle ilgili olup, sonradan hakimiyet alameti olarak kullanılmıştır. (Ögel, Bahattin, "Tuğ", *İ.A*, İstanbul 1993, XII/II, 1-5)

TÜFENGCİ : Saray muhafız teşkilatı mensupları hakkında kullanılır bir tabirdir. Arnavut, Boşnak, Türk ve Çerkeslerden mürekkep olurlardı. (Pakalın, C. III, s.535-536)

TÜFENG-ENDAZ : Tüfek atan yerinde kullanılır bir tabirdir. Askerî teşkilatta nefer (er) yerinde kullanılırdı. (Pakalın, C. III, s.537)

ULAK : Devlete ait kağıtları bir yerden başka bir yere götürüp getiren resmî memur hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, C. III, s.542-544)

ULUFE : Maş yerinde kullanılır bir tabirdir. Yulaf demek olan Arapça aleften gelir. (Pakalın, C. III, s.544-548)

VACİBÜ'R-RİÂYE : Sadrazamlarla ezir, nişancı ve beylerbeyilerin oğulları hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, C. III, s.563)

VAKİYYE : Halk arasında (okka) suretinde kullanılmış olan ağırlık tartısının arapça adıdır. (Pakalın, C. III, s.580)

VAROŞ : Şehrin kale dışında olan kısmı, şehir kenar mahallesi yerinde kullanılır bir tabirdir. Macarca Varos'tan bozma bir kelimedir. (Pakalın, C. III, s.584)

YALI AĞASI : Sahil muhafızlığı, gümrükcü yerinde kullanılır bir tâbirdir. (Pakalın, C. III, s.602)

YAMAK : Yeniçeri ocağıyle topcu, humbaracaı gibi askerîteşekküllerde namzet mahiyetinde bulunanlarla kalelerdeki mustahfız suretiyle hizmet edenler hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, C. III, s.604)

YASAKCI : Muhafaza memuru kavas yerinde kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, C. III, s.606)

YENİÇERİ : Osmanlı ordusunun daimî ve hazineden ulufe alan kapıkulu askerî zümresinin en mühim sınıfıdır. Yeniçeri ocağının esasını teşkil eden hristiyan çocukların devşirilip, asker olarak yetiştirilmesi, tarihte ilk defa Osmanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlılarda yeniçeri teşkilatından önce Çandarlı Kara Halil'in teşebbüsü ile yaya ve müsellem ordusu kurulmuştu. Mahmud III döneminde bu ocağın yerini Asakir-i Mansure-i Muhammediye almıştır. (İlgürel, Mücteba, "Yeniçeri", *İ.A*, İstanbul 1993, C. XIII, s.385-395)

ZAĞARCI BAŞI : Yeniçeri cemeat ortalarından altmış dördüncü ortanın kumandanıdır. Kethüdadan sonra ocağın en yüksek rütbeli ağalarındandı. Zağarcılar av için hükümdara mahsus av köpekleri beslerlerdi. (Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, C. I, s.199)

ZEAMET : Senelik geliri en az 20.000 akçeyi bulan timara sahip olan askere verilen ad. (Sahillioğlu, Halil, "Zamet", *İA*, İstanbul 1993, C. XIII, s.477-478)

KARMA İNDEKS

-A-

Aba kalesi, 42b
Aba: 42b
Abdal (Kasım paşalı): 1ğ0a
Abdulgani Ağa, 78a
Abdulkadir Paşa: 122b
Acem: 73a, 76b, 86a, 101a, 127b, 130a
Aç: 37b, 80b
Adana: 4b, 73a, 76b, 78b, 106b
Adem; -devr-i, 16a
Adil Giray: 77a-b, 78a
ağa (lar): 3a, 17a, 24b, 26b, 27b, 30a, 38a, 44a, 65b, 96b, 1ğ0a, 108b, 137b, 139a-b, 143b, 154b, 155b, 156b, 157a, 167a, 174a; -Arnavud ağaları, 48a; -arz ağaları, 53a; -azaplar ağası, 94a; -bölük ağaları, 21a, 44b, 139b, 145b; -darussaade ağası, 133b; –enderun ağaları, 85b, 86a; –iç ağaları, 7a, 44b, 60a, 63a, 94a, 96a-b; -ihtiyar ağalar, 125b; -istanbul ağaları, 161b; -kale ağaları, 60b; -kapı ağası, 53a; -ocak ağaları, 157a, 167a; -sadrazam ağaları, 164a; -sağ kol ağası, 92b; -serhad ağaları, 95a; -yalı ağası, 22a, 40a
Ahmed Ağa (kapıcı başı): 117a
Ahmed Ağa (Karakulak): 132b, 140b, 162a-b, 163a
Ahmed Ağa (küçük tezkireci): 163a, 164a-b, 165a
Ahmed Ağa (mirahur): 53a
Ahmed Ağa (yalı ağası): 40a-b, 41b, 42a, 45a, 51b, 77b, 137a
Ahmed Bey: 10a
Ahmed Çelebi (Küçük): 109b, 113a, 116a, 133b, 139b, 144a
Ahmed Giray: 12a, 19b, 20a-b, 21b, 32a, 33a-b, 40a, 44a-b, 46a
Ahmed Paşa (Ankebut): 96a-b, 98a-b, 99a, 100a, 101a-b, 1ğ0a-b, 100a
Ahmed Paşa (defterdâr): 6b, 7a, 16b, 23b, 60a, 92b, 96b, 101a, 123a-b, 126b, 137b, 139a, 141a, 151a
Ahmed Paşa (Fazıl): 1b, 2a, 4b, 8b, 100a-b, 11a, 12b, 13b, 14a, 18b, 28a, 30b, 31b, 32a-b, 33a, 34a, 39b, 44b, 46b, 52a-b, 53a, 56a, 60a, 61a-b, 63a-b, 67b, 73b, 74b, 75b, 76a,-b, 78a-b, 79a, 83b, 84a, 85b, 87b, 90a-b, 91b, 92a-b, 93a, 94a-b, 95b, 96a-b, 100b, 108b, 109b, 114b, 116b, 117b, 119b, 126b, 127a, 130b, 136a, 139b, 142a, 143a, 145a, 159b, 169b, 173b, 175a-b
Ahmed Paşa (Frenk): 92b
Ahmed Paşa (Yanık): 126b
Ak Kirman Tatarı: 77b
Ak tabya, 86a, 92b, 159b, 160b, 171b
akçe: 2b, 3a-b, 4a, 14b, 15b, 18a, 23b, 24a, 28a, 39b, 42b, 56b, 60b, 61b, 62b, 75b, 83a, 87b, 93b, 96a-b, 98a, 99b, 119a, 122b, 123a, 137b, 139a, 141b, 142b, 143a, 145a, 155b, 157b, 161b
Akdeniz, 5a, 73a, 87a, 91a, 123b, 151b, 160a, 163a
Akıncı Bey: 10a
Aklı: 3b, 4a
Âl-i Osman: 5b, 8a, 9a, 10a-b, 14a-b, 25b, 31b, 32b, 38b, 41a-b, 42a, 46b, 47a, 56a, 59b, 63a, 64b, 75a-b, 81a, 84a, 162b, 164a-b; -devlet-i Osmâniyye, 2b, 90a, 115b, 175a; -dûdmân-ı Osmâniyye, 147b; -mahrûse-i Osmâniyye, 117b
Alaman: 19b, 49a-b, 56a, 72a, 73b, 79b
Alasya: 72a
Ali (Hz., Halife): 15a
Ali Ağa (hazinedâr): 6b
Ali Bey (Köprülüzâde): 7a
Ali Efendi (Şam Defterdarı): 4a
Ali Paşa (Bosna muhafızı, vezir): 95a-b, 120b
Ali Paşa (Çatra Patraoğlu): 36b
Ali Paşa (Kılavuz): 82b
Ali Paşa (Payku): 5a-b
Ali Paşa (serdar): 7b, 9a, 13a-b, 14a-b, 15b, 16b, 18b, 20b, 23a, 38a
Almaş: 82b
Altı Parmakoğulları: 153a
Amid: 128a
Amik: 128a; -nehri, 128b
Anadolu: 11a, 19a, 73a, 78b, 86a, 92b, 93a, 96a, 97b, 98a-b, 99a-b, 100a-b, 101a-b, 1ğ0a-b, 100a-b, 1öa-b, 105a-b, 106a, 108a-b, 109a, 113a, 114a, 117a, 120a, 134a, 139b, 145a, 161a, 167b, 169a-b; -beylerbeyi, 58b, 76b, 86b, 120a, 143b; –kadıaskeri, 33b, 34a; -sipahisi, 58b
Anter nehri: 128a

Anyork: 80b
Apafı Mihal (Erdel Kralı): 34a, 38a, 42a-b, 43a-b, 51b, 52a-b
Arac: 18a
Arap: 73a, 76b, 86b, 127b; -Arabistan, 73a
Arca: 127b
Arnavud : 5a, 48a-b, 96a ; Ağaları, 48a-b; Arnavudluk, 58b, 65b, 95a, 104b; Arnavud Sekbanları, 63a, 65b,
Arnavud Hasan: 100b
Arnavud Köse (bağlayıcı başı): 108b
arpalık: 46a, 138a
arşın: 25a, 137b, 138a-b
Atik köprüsü: 59b
atlı tabyası: 163a
Avlonya: 48b; -beyi, 65b; -sancağı: 63a
Avret tabyası: 144b, 152b, 153b, 157b, 158a, 159a, 170b
Avusturya: 72a, 79b
âyan: 3b, 11b, 19a, 26b, 34a, 39a-b, 45b, 67b
Aydın: 93b
azab: 28a; -ağası, 94a
Azak: 73a

-B-

Baba Ali (serdengeçdi ağası): 100b
Babil: 128b
Baçka: 40a-b, 42a, 44a, 51b
Bağdat: 23b, 48a, 71a, 73a, 78a, 83a, 126b, 127a-b, 128a-b, 130a-b, 164b
Bahayi Efendi bahçesi: 75b
Bahçesaray: 77b
Bahşe: 39b
Bakanoğlu, 22b, 44a, 49a, 54b, 59a, 61a, 63a
Baks: 42b
Baladin: 90b
Balkan: 12b
Balyoz: 151a, 163b
Banoşoğlu: 68a
Barbariyye: 132b
Bark nehri: 22b, 55a-b, 57b, 58a-b
Basra: 78a, 83a-b, 126b, 127a-b, 129b, 130a-b; -valisi, 126b; -paşası, 78a-b
başderde: 119a, 120a-b
Batusek: 40a
Bavara: 17a
Baylı Mehmed Efendi: 91b
Bayram kalesi: 28b, 29a
Beç: 10b, 17b, 18a-b, 20b, 22a, 26a, 31b, 45a, 70a, 74b, 75a, 79a, 80a-b, 81a; -defterdarı, 18a; -kalesi, 81a-b, 83a
Beçan: 51a; -kalesi, 31e, 35a, 38a
Behbehan hanları: 130a
Behke: 45b, 46b
Behlül Ağa: 159a
Bekir: 89b
beldâr: 92a, 98a, 100b, 101b, 105b, 112b, 114a, 116a, 122b, 123b, 131a-b, 134b, 138a, 142b, 143a, 156a-b, 157a
Belgrad: 5b, 6b, 7a, 8a-b, 13b, 14b, 23a, 38a, 39a-b, 40b, 42a, 43b, 44a-b, 45a, 46b, 48a, 52a, 63b, 70a; Ustolni Belgrad, 70b, 73a, 74b, 75a, 80a-b
Benefşe: 76a, 83b, 84b, 85a, 86b, 123a, 126a, 159b
Berzence: 44a, 46b, 57b, 59a, 64b; -44a, 59a, 64b
beylerbeyi: 2a, 3b, 4a, 5a, 7a, 12b, 32b, 35b, 40a, 47a, 59b, 71b, 74b, 78b, 94a, 126b, 134a, 139b, 157b, 157a-b, 166b; -Adana, 106b; -Anadolu, 58b, 76b, 86b, 108b, 120a, 143b; -Basra, 78a, 127a; -49b, 50a, 56a, 57a, 59b, 65a-b, 70b; -Budin, 21a, 25b, 70b; -Cezayir, 124b; Diyarbakır, 58b, 78a; -Eğri, 51b, 70b; -Halep, 40b, 50a, 54a, 78a, 91b, 100a, 101b, 100a, 109a, 135a, 138a, 158a, 163a, 167a; -Kanije, 39b; -Karaman, 94a, 106b; -Kütahya, 5b; -Mısır, 3a, 87a, 89b, 89a, 91b, 114a; -Mora, 58b; -Özi, 77b; -Rumeli, 25a, 35a, 58b, 77b, 86a, 92b, 93a, 1ğ0b, 106b, 108b, 114a, 116a, 151b, 155b, 158a, 160b, 67a; -Sivas, 92a, 96b, 100a, 100a; -Şam, 3a-b, 4b, 13b, 16a, 50a, 56a, 57a-b, 62b, 127a, 138a, 167a; -Temaşvar, 46a; -Trablus, 5b, 87b, 123b; -Varat, 11a, 51b, 59a; -Yanova, 51b
Beyrut: 4a
Balaton gölü: 65a
Blatanoş (Orta Macar Paşası): 18b, 42a, 49a, 51a
Bogan köprüsü: 60a-b
Boğaz hisarı: 75b, 78b
Boğdan: 12b, 21b, 34b, 35b, 37b, 43a, 52b, 59a, 71a, 73a
Bol Paça: 86b
Borhod: 42b
boruzan: 23a

Bosna: 5a-b, 6a, 23b, 45b, 46b, 48b, 49b, 50a, 56a, 57a, 59b, 65a-b, 70b, 72a, 90b, 91a, 95a-b, 163b; -Bosnevî, 140b; -valisi, 95a
bostancı: 6a
boyahâne: 130a
Boyofça: 44a-b, 46b, 57b, 59a-b, 60a, 64b; -59b, 60a
Bozcaada: 133a
bölük: 3b, 17b, 31a, 52b, 122a-b, 138a, 145b, 167b; -başı, 120a, 129a; -halkı, 106b, 139b, 169b
Breyanciye: 72a, 79b
Budin: 9a, 10a-b, 11a, 12a, 13a, 16b, 17a, 18b, 23a-b, 28b, 29a-b, 30a-b, 31b, 35a, 37b, 38a-b, 39a-b, 40b, 45a, 46b, 47a, 51a-b, 52b, 53b, 59a, 63b, 70b, 73a, 74a-b, 75a, 80a, 81b, 82b, 92a, 100a, 158a; -kalesi, 14b, 38a; -Paşası, 23a, 35a; -sahrası, 12a-b, 13b, 74a
Buhurlı (Haydar Bey): 63b, 100b
Bulgar: 42b
Burgundiye: 72a, 79b
Burgunya: 72a, 79b
Bursa: 2a, 73a
Büyük palanka: 29a

-C-
Can Arslan Paşa: 10a, 21a
Canpolatzâde: 83b
Cavarina: 117b
cebeci: 28a, 62a, 85b, 113b, 120a, 122b, 134b, 145a, 156b, 157b, 161b, 174a; -başı, 7a, 165a; -cavuşu, 120a; -ocağı, 167b
Cedvar kalesi: 20a
Cemşid: 72b
Cenad Beyi: 45a
Ceneviz: 135b, 146b
cepehâne: 5b, 6a, 7a, 27b, 43b, 44a, 46b, 54a, 87b, 112a-b, 113a, 119a, 121b, 122a, 126a, 134b, 136a-b, 141a, 159b, 163a, 165a, 166b, 172a-b
Cezayir: 73a, 87b, 88a, 100b, 123b, 124a-b, 125a-b, 126a, 127b, 128b, 130b, 132a, 136b, 137a, 159a
Ciğerdelen: 16b, 19a, 71a
Cisr-i Yakup: 4a
Civan (Guş Hakimi): 9b, 118a
Civanbeste (Civanbaniste): 90a, 118a
Civanbetr: 117a
Civan Bayuş (Elçi): 47b
Civan Bilarin: 77a, 90a
cizye: 147b, 173a; - -i seneviyye, 150a

-Ç-
çadır: 15a-b, 21b, 32b, 37a, 39b, 42a, 44b, 69b, 71a, 93a, 112b, 126a, 163a; -asker çadırı, 50b; -baş çadır, 21a-b, 75a; -kethüda bey çadır, 10a; -leylak çadırı, 21a
Çakan palankası: 67a
Çanak limanı: 118b, 119b, 120a-b, 147b
Çankal köprüsü: 57a
Çapoluk: 67b
Çarıkoğlu (Manca): 87b
çarkacı: 66b
Çâsar: 7b, 8a-b, 9a-b, 10a-b, 13a, 14a-b, 15a, 17b, 18b, 22b, 24b, 26a, 28b, 32b, 35b, 36a, 38b, 39b, 43a, 47b, 48a, 52b, 64a, 67a-b, 71b, 72a-b, 80a-b; -Nemçe, 5b, 7b, 8b, 9a, 25b, 39b, 41b, 64a, 65b, 66b, 67a, 68b, 70a, 72b, 80b, 81a-b, 82a, 83a
Çatmalı: 67b
Çatmar: 67b
Çatra Batraoğlu: 36b
Çaver: 116a
çavuş: 23b, 28a, 34b, 59b, 78a, 175a; -başı, 12a-b, 16a-b, 108b, 168a, 175a
Çeh: 72a-b, 73b, 79b
çekdiri: 4b, 5a, 75b, 77b, 84b, 88b, 87a-b, 89a, 92a, 93a, 95b, 96b, 101b, 100b, 118a-b, 119b, 120a-b, 121b, 128a, 129a, 131a, 132b, 135a-b, 141b, 156a, 158b, 160b, 161a-b, 164b, 165a-b, 167b, 168a-b, 169a, 172a
Çeşme: 78b, 92a
Çoçuru: 137a, 141a
Çorak: 17b
çorbacı: 30a, 36b, 37a, 56a, 92b, 100b, 120a, 160a, 164a, 165b, 167a
Çorcu: 132b, 133b, 136b
Çuka adası: 84b, 1ğ0a

-D-
Dalmaçya: 72a
Dalman: 79b
damga: 130a
Danimarka: 52b
Daran: 59a-b
Darda palankası: 45a, 50b, 55b, 56a

Darısed: 127b
davar (koyun): 22b, 23a, 30a, 84b
Davud Paşa (yer isimi): 4b
defterdâr: 4a, 7a, 79b, 82a; -defterdarlık, 7a; -defterhâne, 81a, 82b, 84a
deft er-i rûznamçe: 113b, 172b
Değirmenlik: 88b
Demir kapı: 71a
Derkil: 89b
derya kalemi: 48a, 122b, 135a
deşîşe: 3a
Deşt-i Kıpçak: 73a
Deylem: 73a
Dikilitaş: 11a
Dilaver Paşa (Rakka valisi): 128a-b
Dimetoka: 140b
Dimitrofça: 45a-b, 46b
dirlik: 44b, 56b, 151b
Divan geçidi: 12a
dîvânî hatt: 72b
Diyarbakır: 71a, 73a, 127a, 129a
Domankos Kuntari: 175a
domuz damı: 92b, 111b, 112a, 113b, 154b, 167b
don yağı: 137a
Dopraneviç: 82a
Dopraş: 20a
Duc de Sagan (Kadin sakan, Dukadin): 10a, 38b, 52a, 54a, 65b, 67a, 68b, 71b
Dük Kontarin: 90a
Durak Bey: 120b, 121a-b, 130a
Durak Han: 130a
Durunvar: 40a
Dündar: 46a
Dürzî: 3b, 4a, 5b

-E-
Ebu Âli Sîna: 155a
Edirne: 4b, 5b, 6a-b, 8b, 16a, 32b, 47a, 73a, 75a-b, 76a-b, 77a, 83b, 106a, 109b, 116a, 123b, 126a-b, 140b, 171a, 174a
Eflak: 12b, 34b, 35a-b, 37b, 43a, 52b, 59a, 70b, 73a, 146b; -voyvadası: 21b, 34b
Egersek: 65b, 66a; -kalesi, 65a
Eğri: 37b, 51b, 54a, 57a, 59a
Egervar: 65b, 66b; -kalesi, 66b; -palankası, 65a-b, 66a
Eğriboz: 83b, 84a, 122b, 126a, 132b, 143a
el taşları: 138b, 154a
Elviz Molin: 150b, 175b
emîr-i âhur: 8b, 11b, 53a-b, 83b, 94a-b, 96b, 168a; -mirâhur: 53a-b, 83b, 94a-b, 96b, 168a, 174a
endaze: 96a
Erçin: 39b
Ermenioğlu: 98a
Erzincan: 2b
Erzurum: 2a-b, 12a, 73a
Esperlonga: 163a
Essacya: 79b
Eşkel: 81a
eşkinci: 7a
Eyüp Çamuru: 135a-b
Ezderhajı: 22b

-F-
Ferhadî: 127b
feryadçı: 45a, 48b, 49b
Fırat: 128a
fırkata: 85a, 86b, 119b, 121a, 122b, 123a, 126a, 132b, 133a, 141b, 142a
Flistin: 76b
Fodula limanı: 120b, 121a, 126a, 130b, 135a, 141b, 156a-b
Forgaç: 14b, 17a-b, 18a, 18a-b, 22b, 23a-b, 31a-b, 82a
forsa: 84a
Fozluh: 22b
Françesko Kavalir Morozin: 168b, 176a
Frence: 18b, 49a, 52b, 135b, 151a-b, 159b, 160a-b, 161b, 162a, 174b; -Fransız, 22b, 23a, 125a, 161b;-Efrence: 49a, 97b, 143b, 159b, 163b, 169a
Freng: 6a, 7b, 92b, 145a; -Frengistan, 5a, 86a, 91a, 135b; -Frengî altun: 76a
Frensisko Debofrut (Sezaroğlu): 160a-b

-G-
Galata: 163b; -sandalları: 135b
Galus: 83b
Garaç: 18a
gariban neferatı: 80a
Garapça: 92a
Garsiye: 72a
Garuka (Porçiba7: 17a, 18b
Gazze: 3b; -suyu: 35b, 36a
gemi: 3a, 5a, 9a, 11a, 46b, 48b, 75a, 76a, 78b, 82a, 83b, 84b, 85a, 86b, 87b, 88b, 89a-b, 90a, 95b, 100b, 116b, 118a-b, 119a-b,

120a-b, 121a-b, 122a, 123b, 124a, 125a-b, 131a-b, 132a-b, 133b, 135b, 143b, 145a, 151b, 156a, 158a, 159b, 161a-b, 163b, 166b, 168a-b, 172a, 174b, 175a;-alay gemileri, 86b; -bey gemileri, 83b, 85b, 87a, 92a, 113b, 120b, 127a, 131a, 135b; -bezirgan gemileri, 124a;-büyük gemi, 121b, 131a; -cepehane gemisi, 10a, 11a, 14b; -Cezayir gemisi, 124a; -Fransa gemisi, 161b -inebolu gemileri, 91a; -İstanbul gemileri, 84b, 92a; -korsan gemileri, 124a; -Malta gemileri, 160b; -Mısır gemileri, 87a; -nevbet gemisi, 119b; -tersane gemisi, 158a; -Trablus gemileri, 132b, 133a, 136b, 150b; -Tuna gemileri, 40a; -Tunus gemileri, 138b; -ümera gemileri, 119b, 133a; -Venedik gemisi, 133a; -zahire gemisi, 10a
General Morozin: 174a
Girit: 2a, 5a, 75b, 76a, 78b, 83b, 84a-b, 86b, 88a-b, 89b, 90a, 91b, 92b, 106a, 114a, 115a, 122b, 123b, 124a, 126a, 127a, 132a-b, 135b, 138a-b, 139a, 141b, 147b, 157b, 158a, 163a, 169a-b, 173a
Gorçu: 126a
Gorsiye: 79b
Gota: 68a
Gölbaşı: 74a
Granbusa: 163a
Grozya: 18a
Guş: 9b, 22b
gülle: 5b, 7a, 23b, 31b, 50a, 55a, 61b, 92a, 114a, 122b, 123a, 126b, 130b, 131a, 135a-b, 157a, 161a-b, 172a
Güllük: 94a, 106b, 1017a, 109a, 116b, 123a, 131a, 135a, 137a-b, 138a-b, 139a-b, 140b, 141b, 143b, 151b, 156a, 158a-b, 159a-b, 164a, 167a, 170a, 171b
gümrük: 130a
Gümürcine: 83b
Gürcistan: 73a
Gürcü Kethüda: 16a

-H-

Habeş: 73a
Habib Ağa: 11a-b
Hacı Paşa (Belgrad paşası): 80a
Hacil: 125a
Hafız Mehmed Efendi (kadıasker): 33b
Halep: 40a, 50a, 54a, 57b, 73a, 78a, 92a, 100a, 101b, 100a, 106b, 109a, 126b, 135a, 138a, 140b, 148a, 163a, 166a, 167a
Halil Ağa (kapıcıbaşı): 77b
Halil Paşa (Eğri paşası): 51b, 54a, 56b
Halil Paşa (Rumeli beylerbeyi): 155b, 158a
Halil Paşa (Sivas beylerbeyi): 100a, 100a, 120a-b, 121a-b, 122a
Halkalı: 6b
hamamcılar: 130a
hancılar: 130a
Hanya: 85a-b, 86b, 87a, 88b, 89a, 90a-b, 92a, 99b, 1öb, 113b, 117b, 118a, 119a-b, 126a, 141b, 142b, 143a-b, 144a-b, 145b, 146a-b, 147a, 152b, 155a, 156b, 158b, 159a, 162a, 165b, 169a, 174b; -dizdarı, 85a; -kalesi, 84b, 88a, 115a, 144b, 169b; -limanı, 85a, 86b, 87a, 88b, 118a, 119b, 122b, 123a-b, 126a, 141a, 150b, 156a
Hanzâde Sultan (Ahmed Giray): 21a-b, 22a, 32a, 33a, 40a-b, 42a, 44a, 46a, 50b, 74a
harbe: 93b, 98a, 99b
harçlıkcı: 114a, 138a, 156a
Hasan Ağa (kapıcı başı): 1ğ0b
Hasan Ağa (Kürd): 96b
Hasan Ağa (bölük ağası): 17a, 44b
Hasan Ağa: 165b
Hasan Kethüda: 2b
Hasan Paşa (Rumeli beylerbeyi): 108b
Hasan Paşa (Yentür): 39b, 54b, 56b, 57a-b, 59b
Hasburk: 72a, 79b
haseki: 126a
Haseki Ağa: 155b
Hasiyye: 4a
Hatvan: 11b, 21b
havan taşları: 138b, 154a
Hayd: 67b
Haydar Bey (Buhurlu): 100b
hazine katibi: 2b, 62b
Hedvar: 23a
Hersek: 49a; -sancağı, 95a
hınzırhâne: 170b, 171b, 172a
Hırvat: 17a, 20b, 22b, 32a, 44a, 45a, 56a, 59a, 61a, 65b, 72a, 79b, 120b; -beyleri, 62b; -sekbanları, 61a, 65b, 138a
Holap: 18b
Honat: 42b
Hoyra hanı: 130a
Hulaşko: 19b

hümayun: -ahdnâme-i, 14a, 67b, 68a, 72b, 74a, 81a-b, 163b, 176b;-dîvan-ı, 4b; -donanma-i, 77b, 83b, 84a-b, 113b, 126a-b, 130b, 133a, 135b, 138a, 141a, 143a, 156a, 165b, 169b, 171b; -fermân-ı, 12b, 88a-b, 146a, 148a; -hatt-ı, 3a, 5a, 6a, 11b, 28a, 33a, 47a, 58a, 61b, 76b, 77b, 83b, 95a, 111a, 130a, 134b, 136a-b, 139b, 140a, 145a, 173b; -harem-i, 28b; -ordu-yu, 6b, 10b, 12a, 21b, 22a, 23b, 24a, 32b, 33a, 48b, 56a, 59a, 63a, 65b, 71b, 73b, 78b, 83b, 84b, 85b, 86b, 91b, 92a, 96b, 99b, 101b, 1öb, 113b, 115a, 119a-b, 120a, 126a, 131a, 133a, 135a-b, 141a, 143b, 144b, 145a, 152b, 154a, 156a-b, 158b, 160a, 174b, 175a; -otağ-ı, 13b, 35b, 49a; -rikab-ı, 4b, 6b, 28b, 33a, 39a, 75a-b, 76b, 79b, 94b, 109b, 112b, 113a, 115b, 116a, 122a-b, 127a, 130a-b, 133b, 134b, 137b, 139b, 140a-b, 141b, 142a-b, 143a, 144a-b, 145b, 146a-b, 147b, 151b, 160a, 165b, 166a, 168a, 173b, 174a
huruf defteri: 17b
Hünkar camii: 167b
Hüseyin (isyancı): 128a, 129a, 130a
Hüseyin (kul, hizmetçi): 48b, 96b
Hüseyin Ağa (kapıcıbaşı): 4a
Hüseyin Ağa (Konakçı): 65b
Hüseyin Ağa (mirahur): 94a, 168a, 174a
Hüseyin Efendi (ruznâmeci): 24a
Hüseyin Paşa (Basra valisi): 126b
Hüseyin Paşa (Basra beylerbeyi): 78a, 83a
Hüseyin Paşa (Budin veziri): 10a-b, 11a, 13a, 16b, 21a, 23b, 28b, 30a-b, 31b, 32b, 35b, 51a, 53a-b, 54a, 56b, 57a, 58b, 59a, 60b, 63a, 70b, 71a, 78a, 85b, 100a, 101b, 106b, 127a
Hüseyin Paşa (Halep beylerbeyi, vezir): 92a, 101b, 100a-b, 109a, 138a-b, 139b, 140b, 158a
Hüseyin Paşa (Rumeli beylerbeyi): 160b, 167a

-I /İ-

Irak: 73a, 127b
İbrahim Ağa (çavuşbaşı): 12a, 168a
İbrahim Ağa (kapı kethüdası): 2a
İbrahim Bey (Avlonya beyi): 63a
İbrahim Paşa (Bağdat muhafızı): 83a
İbrahim Paşa (Bağdat paşası): 78a
İbrahim Paşa (Bağdat valisi): 126b, 128a, 138a, 140b, 145b, 163a, 166a, 167a
İbrahim Paşa (Diyarbakır valisi): 129a
İbrahim Paşa (Kadızâde): 9a, 14b, 15a, 16b, 24a
İbrahim Paşa (vezir): 43b, 86a, 92b
İbşir Paşa: 3b, 4a
ihtisab: 130a
İnadiyye kalesi: 165b
İncil: 42a
İncirli deresi: 93a
İnebolu: 84b, 159b; -gemileri, 91a; -limanı, 87b
İsa (Hz. İseviyye): 38b, 51b, 54a, 72b
İsfeke: 87b
İskender: 72b
İskenderiyye: 89a, 138a
İslovin: 72a, 79b
İsmail (alay beyi): 45b
İsmail Paşa (Cezayir beylerbeyi): 124b
İsmail Paşa: 49b, 50a-b, 56a, 57a, 59b, 65a-b, 66a-b, 69b, 70b
İspanya: 18a-b, 52b
İspilet: 5a-b
isrem arabacıları: 15b
İstanbul: 14a, 73a, 89b, 91a, 92a, 158b, 161b; -gemileri, 84b; -İslambol, 5b, 14a, 47a, 75b, 76b, 154b
İstefe: 83b, 84b, 90a, 91a, 146a
İstendiye adası: 95b, 118b, 120a, 121b, 156a, 160b, 161a, 163b, 165b, 166a, 168a-b; -limanı, 120a, 121b, 161a, 168a
İsterciye: 72a
İstermazi: 29a
İsteroz: 22b
İsteye: 96b, 135b, 156a, 158b
İstirye: 79b
İsveç: 52b, 56b, 61a; -kıralı, 10b, 11a
İvaz (asker): 89b
İzmir: 122b, 134b; -emini, 136b
İznik: 44a, 45b
Jidve Suyu: 16b, 35b; -boğazı: 68b
Joja: 70b, 80b, 82a-b

-K-

Kâbe: 165b
Kadı Efendi: 46a
kaftan: 6b, 21b, 23b, 32b, 33a-b, 38a, 94a-b, 136a, 145a, 156b, 167a, 174a
kalebe dîvanı: 81b
Kalu kalesi: 20a

Kamer kapı: 157b
Kanca Dilaver (pehlivan): 94a, 101b
kalita: 121b
kalyon: 4b, 5a, 84b, 85a, 86b, 87a-b, 88a, 89a, 92a, 95a-b, 101b, 118b, 119b, 121b, 122b, 123b, 125b, 126a-b, 132a-b, 133a-b, 135b, 136b, 138b, 139a, 141a, 142b, 150b, 155a, 156a, 158b, 159a-b, 160a-b, 161a-b, 162a-b, 168a, 169a, 171b, 172a
Kandiye: 1b, 2b, 76b, 84a, 96a, 116a, 132b, 136b, 141b, 158b, 165b; -kalesi, 5a, 75a, 76a, 8b, 85b, 86a-b, 88a, 92a-b, 93b, 95b, 96b, 97a, 99b, 101a, 106a, 111a, 113b, 114a-b, 115a, 117a, 118a, 119b, 120a, 123a, 126a, 130b, 133b, 134b, 142b, 143a-b, 145a-b, 146b, 147b, 148a-b, 149b, 151a-b, 152b, 155b, 156a, 157a-b, 159b, 162a-b, 163a-b, 164a, 165a, 166b, 167a, 168a, 169a-b, 172b, 173a-b, 174b, 175a-b
Kanije: 8a-b, 9b, 10a, 13b, 39b, 40a-b, 42a, 44a, 49a, 50b, 52b, 60b, 64a, 65a, 66a, 68a, 70b, 73a; -kalesi, 45b, 49b, 53a-b, 54a, 55b, 56a-b, 57a-b, 58b, 59a-b, 60a, 61a, 63a-b, 64b
Kansaf Bey: 158b
kantar: 64b, 65b, 76a, 85a, 95b, 97a, 98a, 109b, 114a, 122b, 135a, 136b, 137a-b, 138a, 139a, 144a-b, 152b, 153b, 154a-b, 156a-b, 158a, 172b
kapı ağası: 53a; -kapıcı başı, 4a, 48a, 52b, 77b, 85b, 87a, 88a, 99b, 1ğ0b, 126a; -baş kapıcı, 77a; -kapı kethüdası, 7b, 8a-b, 10a, 12a, 13b, 15b, 32b, 33a, 34a-b, 38a, 39a, 39b, 47b, 52a, 54a-b, 67a-b, 68b, 69b, 71b
Kaplan Ağa: 142b
Kaplan Paşa (Gürcü): 32b
Kara Mehmed: 121b
Kara Mustafa Paşa: 86a, 92b, 93a, 100a, 108b
Karadeniz: 73a
Karaman: 50a, 73a, 76a-b
Karakon Platanoş: 40b
Karansusko Debofrot (Sezaroğlu): 159b
Karatis: 72a
Karib: 95a
karib: 3a
Karinda: 72a
Karlıvahid: 67b
Kasım Paşa (yer ismi): 102a
Kasım Paşa: 37b, 51b, 56b, 57a
kâtip: 28a, 43b, 60a, 174a; -küttâb, 23b, 33b, 137b, 145a, 172b; -reisü'l-küttâb, 24a
Kavalir Mulin: 176a
Kaysar: 73b, 79a
Kazak: 11b, 12a-b, 21b, 37b, 77b; -Hatmanı, 12b
Kazin Karunel: 155a
Kefe: 73a
Kemendvar palankası: 65a, 66a-b
Kemin Yanoş: 42b, 68a
Kenan Paşa: 128a-b
Kesendire: 133a
Keskin Paşaoğlu: 87b
kethüda: 6b, 15b, 16a, 23b, 24a, 47b, 66a, 82a, 83a, 85b, 94a, 117a-b, 127a, 140b, 153a, 163a, 165b, 175a; -bey çadır, 10a; -kul kethüdası, 86a, 120a, 137b, 144b, 151b, 152a, 154b, 163a, 165b, 166a, 167a; -Rumeli kethüdası, 92b; -sadarazam kethüdası, 116a; -sultat kethüdası, 165a; -yeniçeri kethüdası, 64b, 116b
Keyfî: 122b
Keyhüsrev: 72b
keyl (ölçü birimi): 28a, 83a, 137a
kılıç: 6b, 15a-b, 19a, 21b, 22a, 23a, 33b, 35a, 43b, 45b, 50b, 55b, 56a, 57a, 61a, 63b, 64a, 66a, 70a-b, 74a, 77b, 87b, 94a, 95b, 101a, 100a, 136a, 145a, 155b, 156b, 164b, 173a
Kırım Hanı: 77a
Kırmanda palankası: 67a
kıst (ölçü birimi): 40a, 141b
kışlak: 44a, 49a, 74b
Kızıl hisar: 80a
Kızılbaş: 78a-b
Kızıllı: 3b
Kızıl Tabya: 117a, 136-a, 138a, 139a-b, 140a-b, 141a-b, 144b, 152b, 153a-b, 154b, 155b, 156b, 157b,158a, 159a, 170b, 171b,
Kilis: 90b; -kalesi, 147b, 152b; -palankası, 163b
Kisra: 84b
Kiyordak: 79b
Koban kalesi: 130b
Koca Murad Paşa: 14a-b
Koca Rakoçi: 42b
Koloşvar: 46b, 47a, 50a; -kalesi, 20a, 47b, 52b
Komar kalesi: 63b, 64a; -palankası, 64a
Komaron kalesi: 32a, 80b, 82a

konak: 4a, 6b, 10b, 12b, 13a-b, 20a, 31a-b, 42a, 46a, 58a, 70b, 81b, 83b, 84b, 90a, 117b, 141b, 152b; -konakçı:, 24a
Konşiye, 72a
Kopan: 46b, 47a, 49a, 64b
Kopoşvar palankası, 64b
Korinola: 72a
Korna: 126b, 128b, 130b; - kalesi: 78a, 83a, 126b, 127a-b, 130a
Korniye: 79b
Kotor: 5a-b;- kalesi: 94b, 95a-b
Koylar: 53b
Kozbegci: 109b, 11a, 113a
Köprü kasabası: 2b
Körbegoğlu: 63a
Körmi: 72a
körükçü: 99b, 129a, 153b
Kretis: 79b
Kudüs: 4a, 43a, 73a
Kudvar: 10b, 39b
Kul Abbas: 63a
Kulu: 143b
kumbara: 54a, 55a-b, 86a, 93a-b, 94a, 95b, 96a-b, 97a, 98a-b, 99b, 1ğ0a, 106b, 1ġa, 110a-b, 111a, 112b, 113a, 114a, 122b, 131a-b, 135a, 136b, 138b, 145a-b, 153a, 154b, 157a, 164a-b, 167b, 170b; -büyük kumbara, 97a, 126b, 135a-b, 136b, 138b, 156b; -el kumbarası, 25a, 26a, 54b, 93b, 98a, 111b, 114a, 122b, 135a, 136b, 137b, 138b, 144a, 154a-b, 157a, 170b; -havan kumbarası, 122b, 154a, 155a;-kumbaracı, 167b; -kumbaracı başı, 145b; -kelle kumbara, 90b; -top kumbarası, 55a; -kumbaracı ocağı, 167b
Kupornak palankası: 65a, 66b
Kurd Paşa (Uyvar Paşası): 35a
Kurmas: 4a
kurşun: 20b, 24a-b, 37b, 58b, 65b, 93a, 94a, 1ğ0b, 132b, 135a, 160b, 167b
Kuşaklı Manastırı: 94a
Kuşlar kalesi, 127b
Küçük Ahmet Çelebi: 109b
Küçük Yusuf Ağa: 3a
küçük Çuka: 85a
Küçük Tabya: 137a,
Kürdistan: 73a, 127a
Kürdoğlu: 101b
kürekçi: 118a-b, 119b, 120a, 158a-b
Kütahya: 5b

-L-

lağım: 2a, 7a, 21a, 25a-b, 26a, 27a, 36b, 37a-b, 45b, 46a, 54a, 62b, 65b, 66b, 93b, 95b, 96a-b, 97b, 98a-b, 99a-b, 100a-b, 101a-b, 1ğ0a-b, 100a-b, 1öa-b, 105a-b, 106a-b, 1ġa-b, 108a-b, 109a-b, 110a-b, 111a-b, 112a-b, 113a-b, 114a, 116a, 117a, 118a, 122b, 123a-b, 126b, 131a, 134a-b, 135a-b, 137a-b, 138a-b, 139a-b, 140b, 141a-b, 142b, 143b, 144a-b, 145a, 150b, 151a, 152b, 153a-b, 154a-b, 155b, 156b, 157b, 158a-b, 160b, 161a-b, 164a-b, 167b, 169b, 170a, 171a-b
Lahsa: 73a, 83a
Latince:68b
Lavoş Petoçki: 40b, 160a
Leh:11a, 17b, 35b, 40b, 41a-b, 52b, 72a
Leva (Lewenz): 37a-b, 38a, 80a; -kalesi, 18a, 28a, 31b, 32b, 36a-b, 56b, 57a, 70b, 71a; -palankası, 56b
levent: 3b, 48a, 69b, 95a, 119b, 121a, 158a-b, 160b; -levenderiye, 82b
Levsaçya: 79b
Levzarya: 72a
Litvanya: 41a
Loçenpurga: 79b
Lokatlı: 17b, 18a
Loykoviçe: 17a
Löpoldus: 72a, 73b, 79a; - Tarihi: 72b
Luvsaçya: 79b

-M-

Maan oğulları: 3b, 4a
Macar: 17b, 19b, 22b, 32a, 34a, 35b, 36a, 37a, 42b, 43a-b, 56a, 61a, 72a-b, 73b, 76b, 79b, 82a, 146b; -çuhası, 82b; Orta, 13a, 16a, 18a, 19a, 20a, 22a, 25b, 29a-b, 30b, 32b, 35a, 38a, 42a, 49a, 51a, 52b, 59a, 68a; -Macaristan, 82a
Magrib- Trablus: 133a
Magrib-i zemin: 73a
Mahmud (nefer): 89b
Mahmud Paşa (Karaman beylerbeyi):94a, 142a
Mahmud Paşa (Niğbolu Paşası): 63a
Malgon: 18a
Malta: 124a, 138b, 160b
Manca Çarıkoğlu: 87b

Manesval: 17b
Mansuriyye: 127b, 13ob
Manya dağı: 173a
Maraş: 63a, 12b
Markiye: 79b
Markiz: 18a
Marko: 17a, 116a, 119a
Markoz: 117a
Marsilya: 169a
Martalos: 28a
Matla: 136b, 137a, 138a
maune (mavna): 92a, 95b, 100b, 120a-b, 121b, 160b, 161a-b, 168a, 172a
Mazande: 78a
Medine: 73a
Mehmed Ağa (Haseki): 27b, 32b, 38a, 44a, 88a, 123b, 124a-b, 125a-b
Mehmed Ağa (İpşirli): 19a-b
Mehmed Ağa (kapıcı başı): 125b
Mehmed Ağa (Şatırbaşı): 136a
Mehmed Ağa: 12a-b
Mehmed Efendi (Baylı): 91b
Mehmed Giray: 12a, 77a-b
Mehmed Paşa (Gürcü):6b, 14b, 15a, 44a-b, 45a-b, 46a, 50b, 54a-b, 56b, 57a, 58b, 59b, 66b, 69b, 79a-b, 80a-b, 81a
Mehmed Paşa (Halep beylerbeyi): 57b
Mehmed Paşa (Hasm): 10a, 106b
Mehmed Paşa (Karaman beylerbeyi): 106b
Mehmed Paşa (Katırcızâde): 94a, 101a-b, 108b, 109a, 143b, 152b
Mehmed Paşa (Köprülü): 4b, 11a, 94b, 152a
Mehmed Paşa (Körbegoğlu): 63a, 74b
Mehmed Paşa (Küçük): 51b
Mehmed Paşa (Memi Paşazâde): 119b, 120a-b, 121a-b
Mehmed Paşa (Pehlivan): 92b, 1ğ0b
Mehmed Paşa (Seydizâde):160b
Mehmed Paşa (Sührab): 21a
mehter başı: 93b, 153a
Mekke: 73a
Memi Paşazade: 119b, 120a-b, 121b
Menade: 83b, 84b
Menefşe: 76a, 84b
menzil beygirleri: 4b
Merahil uyun: 4a
Mermercik: 83b, 84a
Mertefort: 17b
Mesih: 38b, 51b, 54a
meters: 4a, 18b, 19a-b, 20b, 21a-b, 23a-b, 24a-b, 26a, 32a, 37a, 45b, 47a, 50a-b, 55a, 58a-b, 60b, 61a, 62a-b, 64a, 66b, 69a-b, 61a, 62a-b, 64a, 66b, 69a-b, 70a, 71a, 92b, 93a-b, 94a, 95b, 96a-b, 99a-b, 100a-b, 1ğ0a-b, 100a-b, 106b, 1ğa, 108a-b, 110b, 111a-b, 112a-b, 113a, 114a-b, 116a-b, 117a, 118a-b, 123a, 125a, 126a-b, 127a, 128a-b, 129a, 131a-b, 132b, 134a-b, 135a-b, 136a-b,, 140b, 141a-b, 143a-b, 150b, 151a-b, 152a, 153a-b, 154a-b, 155a-b, 156a, 158b, 159b, 160b, 161a, 164a, 165a, 166a, 167a, 170a-b, 171a, 172a, 174b
Metrofça: 54a
mevlulat (mahlulat) defteri: 141b
Mısır: 73a, 76b, 87b, 89b, 90a, 91b, 93a, 94a, 100b, 1öa, 106b, 114a, 122b, 123b, 124a, 130b, 132b, 134b, 135a, 145a, 152a, 158b, 169b; -gemileri, 87a; -iskelesi, 86b; -kulu, 86b, 89a, 114a, 119a, 122a; -Mısırlı, 86a-b, 1öa-b, 105a-b, 106a, 108a-b, 109a-b, 110a, 113a; -Paşası, 48a; -sancağı, 89a-b
Midilli: 133a
Mihaç: 40a
mil: 118b, 161b
Milatabanuş: 32b
mîrî: 58b, 63a, 139a; -zahire, 48b
mîr-i mîrân: 74a, 94a, 124a, 127b, 129b, 145a, 169b, 173b, 174a
Mir Mahmud: 128a
misket: 19b
Mohaç: 160a
Montekukuli (Montecucali): 17b, 22a, 28b, 29a, 32a, 69a
Mora: 135a; - suyu: 60a-b, 61a, 62b, 63a, 69a
Moron kalesi: 43b
Morovya: 22b, 40a, 72a, 79b
Moskof: 18b, 41a-b, 77b
muhafazacı: 48b, 93a
Muĥarrem Ağa: 34a-b
Muhzır Ağa: 15b, 49b
Murad Bey: 44a
Murad Bey: 45a
Murad Paşa (Kaptan): 126b
Murad Paşa (Serdar): 13b
Murad Paşa (Silahdar): 1ğ0b
Murtad adası: 142b
Murtaza Bey (Mihaç beyi): 45b, 46a-b
Musa kalesi: 164b

Musa Paşa (Musul valisi): 128a
Musalli Ağa (mirahur): 8b
Mustafa Ağa (musahip): 75a
Mustafa Bey (Köprülüzâde): 7a, 165a-b
Mustafa Bey (Mihaç beyi): 46a
Mustafa Bey: 7a, 165a
Mustafa Efendi (Nedim Hacızade): 153a
Mustafa Paşa (Firari, Bağdat valisi): 127a
Mustafa Paşa (Kaplan, Kaptan): 5b, 6b, 14b, 15a, 16b, 18b, 27b, 29b, 31a, 32b, 35a, 36b, 37a, 36b, 37a, 40a-b, 41b, 42a, 44a, 45a-b, 46a-b, 49b, 50a, 56a, 58b, 63a, 64b, 65a, 66b, 69b, 71a, 83b, 84b, 86a, 91b, 92a, 99b, 1ğ0a, 113b, 114a, 126a, 130b, 132b, 133b, 135a-b, 136b, 138a, 140a, 141b, 142b, 143a, 156a-b, 158a-b, 160a, 167a
Mustafa Paşa (Kıbleli): 5b, 6b, 21a, 22a, 49b, 50a-b, 57b, 59b
Mustafa Paşa (Mısır beylerbeyi): 3a, 5a
Mustafa Paşa (mutasarrıf): 95a
Mustafa Paşa (Şam beylerbeyi): 62b
Mustafa Paşa (vezir): 13b, 94b, 106a, 110b, 142a-b, 146a-b, 148a
Mustafa Paşa köprüsü: 75a
Musul: 73a, 78a
Mutasarrıf Hüseyin (İsyancı): 127b
Muztak Boğazı: 4b
Müfti Efendi: 106a, 110b, 142a
müteferrika: 23b, 28b, 59b

-N-

Nadajoğlu: 22b, 59b, 61a, 62b
nakkare: 80b, 81a
Nasara: 43a, 52b, 114b, 171b
Nemçe: 4b, 6a-b, 7a-b, 8a-b, 9a, 10a, 13b, 14a, 16a, 17a-b, 18a, 19b, 20a, 22b, 27a, 32a, 35a, 36a, 37a, 38a-b, 40a, 44a, 45b, 47b, 48a-b, 49a-b, 52b, 53a, 54a-b, 56a, 61a, 62a-b, 66b, 67a, 68b, 69a, 70b, 72a, 75a-b, 76a-b, 77b, 78b, 79a-b, 86a, 92a-b, 95b, 100a, 126b, 146b, 153b, 158a-b; -kaptanı, 10b, 17b, 27b, 28a-b, 31b, 35b; -kıralı, 49b, 51a, 54a, 68a-b, 74b, 75a, 79a
Nemçe Taburu, 16a
nevbet: 62a, 87a, 98a, 112b, 116a-b, 119b, 132a, 134b, 137b, 161b
Nevruz Han: 130a
Nevyaf: 20a
Niğbolu: 24a
Nikola Lavoş: 41a
Nilmun: 79b
Niş: 6b
Nitra: 23a, 35b, 38a, 42b, 51b; -kalesi, 30a-b, 31b, 35a, 51a-b, 52a, 53b, 56b, 57a, 71a-b; -suyu, 16b, 20b, 21a, 23a, 28a
Niyevara: 57a
Nogay: 12a, 77b
Novigrad: 32b, 35a-b, 38a, 42b, 51a, 92a; -kalesi, 17a-b, 18a, 28a, 29b, 31a, 35a, 36b, 137a-b

-O-

ocak: 120a, 157a, 160b; -halkı, 49a, 59a, 63b, 66a, 67a, 69b, 71b, 74b, 78a, 83b, 94a, 134a, 167a; -ihtiyarları, 13a, 123b, 125a; -ocaklı, 100b; -ocaklık, 78a; -zabitleri, 167a
oğlan; -İç oğlanı, 77b; -Acem oğlanı, 101a
Ohri Beyi: 65b
Orta Kale, 50a
Oslonya: 72a
Osman Ağa (müteferrika): 91b
Osman Ağa (Timur Paşazade): 20a, 91b, 140b, 141b
Osman Dede (müellif): 1b
Osmanlı: 32b, 42b, 43a-b, 47a, 49b; -Âl-i Osman, 5b, 8a, 9a, 10a-b, 14a-b, 2b, 31b, 38b, 41a-b, 42a, 46b, 47a, 56a, 59b, 63a, 64b, 75a-b, 81a, 84a, 162b, 164a-b; -Devlet-i Âl-i Osman, 115b; -Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 90a, 175a; -Devlet-i Osmâniyye, 2b; -Dûdmân-ı Osmânî, 147b; -mahrûse-i Osmâniyye, 117b
Osman Paşa (Trablus beylerbeyi): 87b, 124b
Osti: 69a
otağ: 4b, 6a, 7a, 35a, 49a, 61b, 62a, 66a, 77a, 83b, 92b, 93a, 94a, 123a, 168a

-Ö-

Ökef Leva: 80a
Ömer Ağa (Kanije aleybeyi): 64a
Ösek(Eszek): 10a-b, 11a, 39a, 40a-b, 42a, 44a-b, 45a, 47a, 49b, 50a, 54a, 55a, 55b, 63a-b; -köprüsü, 9a, 40a, 45a, 46b, 49b, 50b, 55b, 56b, 70b, 75b
Özi: 77b

-P-
padişah bilgisi: 3b
palanka: 5b, 6a, 7b, 13a, 25b, 28a, 29a, 31a, 35a, 38a-b, 39b, 41b, 44a, 45a, 46b, 47a, 53b, 55b, 58b, 59a-b, 65a-b, 66a-b, 67a-b, 69a, 71a, 76a, 81a, 118b, 119b, 163a
panaluka: 122b
Panayot (tercüman): 162b, 163a-b, 164a, 169a
Pani Grad (Yani): 134a, 137a
Papa (Rim): 49a, 52b, 91a, 143b, 160b; -kalesi, 29a
Parçay: 42b
Paşa Tabyası: 153a,
Peç: 8b; -Peçuy, 40a-b, 42a, 44b, 46a-b, 47a, 57b; -beyi, 44a; -sancağı, 46a; -paşası, 82b;-kalesi, 45a-b, 46a, 47a
peksimet: 23a, 85b, 137a
Peleşk palankası: 65a-b
Peres: 9b
Pervar palankası: 65a, 66a-b
Peşte: 35a, 37b, 80a
Piri Paşa: 138a
Piri Paşa: 138a
Peter Niylan (Peter Zriny): 42b
piyade: 3b, 9a, 176b, 58a, 69b, 71b, 80b, 81a, 83a, 85b, 129a, 138a, 171b
Platamnoş (Blatanoş): 42a, 43a
Podgoricalı: 153a
Pojgay: 46b, 58b
Pojon: 17b, 18b, 30a; -kalesi, 19b, 82a
Poliçe: 3a
Portakal: 18a-b
püskürme: 96a, 99a, 1ġb, 118a, 137a, 139a-b, 140b, 141a-b, 142b, 144a-b, 150b, 151a, 154a, 157b, 158a, 164b, 169b

-R-
Rabe: 66b 67a, 69a, 70a
Racun: 10b
Rafz: 130b
Rais Yuna: 22b
Rakka: 73a
Rakoçioğlu, 42b, 52b, 68a
Ramażân Bey (mirlivâ): 89a, 90a, 91b
Rasul Ağa: 157a, 167b
Rati İzbuna: 18b, 52a
reâya: 58a, 67b, 74b, 79b, 80a, 127a, 130, 152a
Reis Efendi: 13b, 24a, 140b, 165b, 175a
Resil: 17a
Reşid: 4a
Retmo (Resmo): 88b, 89b, 117a, 120a, 156b, 120a, 121b, 169a; -kalesi, 89b
ricâlü'l-gayb: 62a
Rodal: 17a
Rodos: 73a, 77a, 125b, 132a
Rumili: 5b, 11a, 18b, 25a, 73a, 76b, 79a-b, 85b, 92b, 93a-b, 95b, 98a-b, 99a-b, 100a-b, 101a-b, 1ğ0a-b, 100a-b, 1öa-b, 105a-b, 106a-b, 108a-b, 109a-b, 110a-b, 113a, 114a, 116a, 119b, 126a, 134a, 138a, 139a-b, 141a-b, 144b, 145a, 151a-b, 152a, 155b, 158a, 160b, 161b, 167b, 169b; -memâlik-i, 73a
rûz-ı Hızr: 126b, 135a, 155a
Rüstem: 174a

-S-
sadrazam: 5a, 23b, 32b, 33a, 38a-b, 44a, 48a, 49b, 50a, 51a, 57a, 60b, 61b, 62a, 63a, 65a-b, 68b, 71a, 74b, 76b, 78a, 84b, 85a-b, 86a, 97a, 88a, 89b, 90a, 92a, 93a-b, 94a-b, 96a-b, 97b, 98a-b, 99a, 100a, 101a, 108b, 109b, 110b, 113a-b, 114a, 116a, 117a-b, 118a, 119b, 120a-b, 121a, 122a, 123a, 126a-b, 132b, 134a, 135a, 136b, 138a-b, 139a-b, 140b, 142a, 143a, 146a, 148b, 149a-b, 150a-b, 151b, 152a-b, 153a, 155b, 156b, 157a-b, 159a, 160a, 161b, 162b, 164a, 165a, 167a-b, 168a-b, 173a, 175a
Safed: 4a;-voyvodası, 4a
Safiyye kalesi: 25b
Sakar: 17a
Sakız: 73a, 125b, 133a, 150b
sakloş: 19b
Salih (kethüda): 16a
salyacı: 160b
samsoncu başı: 49b
sancağ-ı şerif: 6a, 58b, 88a, 167b
sancak beyi: 6b, 23b, 78a, 116a, 166b
Sankal köprüsü: 57b
saruca: 128b
Sava (nehir): 9a, 46b, 51a
Sayt: 4a
Segeş palankası: 60a, 65a
sekban: 20b, 48b, 50b, 58a, 59b, 60b, 61a, 65b, 85b, 87a, 93b, 94a, 100a, 101b, 116a, 120a, 126b, 128b, 129a, 136a, 138a, 141a, 143b, 153a, 156b, 161b; -Arnavud sekbanları,

63a, 65b; -Hırvat sekbanları, 20b, 61a, 65b, 138a
Selanik: 83b, 126a-b, 132b, 133a, 135a, 141b, 173a, 174a
Selrene: 22b, 72a, 79b
Semendire: 51a, 77b
Senkonmar palankası: 69a
serasker: 9a, 14a-b, 161b
serdengeçdi: 24b, 25a, 26a, 27a, 62a, 93b, 95b, 97a-b, 98a-b, 99a-b, 100a-b, 101a-b, 1ğ0b, 100a-b, 1öa-b, 106b, 1ğa, 108a, 110a-b, 113b, 123a-b, 131a, 134b, 135a-b, 137a-b, 138a, 139a-b, 141a, 143b, 144a, 151b, 153a, 154b, 155b, 156b, 157b, 167b, 170b; -ağaları, 98a, 100b, 101b, 1ğ0a, 113b, 123b
serhad kulu: 19b, 56b
Sevil: 128b
Sezar: 45b
sıçan yolu: 26a, 37a, 86a, 93a, 101a, 100a, 1öa-b, 105a-b, 110b, 113b, 114a, 116b, 119a, 134a-b, 138a, 155b, 156b, 157b, 158a, 161a-b
Sırp: 42b
Sigetvar: 45b, 46b, 47a, 49b, 50a-b, 54a-b, 55a, 56b, 57a, 58a-b, 59a-b, 60a, 70b, 73a; -kalesi, 44a-b; -palankası, 65a
Sikanlı: 18a
Silahdar Ağa: 142a
silahdar: 23b, 92b, 137b, 156b; -ağalığı, 53a, 114a
Silistre: 63a, 77b
Simon Derintgen: 24a, 52a, 67b, 71b
sipahi: 5b, 6a, 7a, 112b, 23b, 28b, 32b, 35a, 40a, 56b, 58b, 59b, 61a, 70b, 92b, 114a, 116b, 122a-b, 123a-b, 134b, 135a, 137b, 138a, 139a-b, 141b, 145b, 151b, 152a, 156a-b, 157b, 160a, 161b, 167a, 174a; -ağası, 12b, 24a, 70b, 92b, 143a; -ocağı, 116b, 123a; -zeytun sipahileri, 157b, 161b
Sirem: 51a, 77b; -kalesi, 10b
Siroz: 83b
Siyavuş Paşa: 10a
Sivas: 50a, 73a
Sivavya: 72a, 79b
Sivri Bölükbaşı (şahıs ismi): 5a
Sizeksgard: 40a
Skelhid kalesi: 68a
Slovan: 56a
Sofya: 6b
Sokmar kalesi: 20a, 52b, 53a
Solak çesmesi: 4b
sorguç: 6a, 33a, 35b, 168a
Sovanlık (Szolnok): 20a
Soza (şahıs ismi): 52b
Suda: 76b, 118a, 155a, 162a, 163a; -kalesi, 76a, 84a, 85b, 89a, 90a, 152b; -limanı, 76a, 168a-b, 175b; -palankası, 163a
Sunullah Ağa (sipahi ağası): 24a
Sultan Ahmed Han: 73a
Sultan İbrahim Han: 73a
Sultan Mehmed Han: 41a, 72a, 73a, 76b, 79b
Sultan Mustafa: 61a
Sultan Süleyman Han: 10a, 13b, 14b, 34b, 80a, 82b, 160a; -Sultan Süleyman topu: 31b, 35b
sultat kethüdası: 165a
su yolcuları: 21a
Süleyman Ağa (kapı kethüdası): 12a
Süleyman Ağa (mirahur): 11b
Süleyman Kethüda: 89b
sürek avı: 128b
Szekszard palankası: 57b; -Paşası, 45a

-Ş-
Şah: 78b
Şahin (hazinedar): 89b
Şak: 67b
Şakloş: 76a
Şam: 2b, 3a-b, 4a-b, 5b, 6b, 16a, 73a, 76b, 123b, 158b, 169a; -beylerbeyi, 3a-b, 4b, 13b, 16a, 50a, 56b, 57b, 62b, 127a, 138a, 167a; -defterdarı, 4a; -kalesi, 4a; -kulu, 3b, 122a-b, 134b, 145a, 169b; -Şamlı, 93a
Şâmîzâde: 24a
şaranpo: 24b, 111b, 112a, 169b, 170b, 171b, 172a
şâtır başı: 135b, 137b
Şatır Süleyman Ağa: 2b, 3a
şayka: 3a, 27b, 80a, 82a-b, 85a, 92a, 93b, 95b, 99b, 109b, 122b, 123a, 126b, 133a, 141a, 150b, 165a
Şebnek: 5a-b, 48b
Şemtorna: 45a
Şeşlofça: 45a
şeyhulislam: 26b, 148a
Şeyhulislam Minkârîzâde: 26b
Şeyh Vanî Efendi: 142a
Şıklot: 45a
Şia: 130a

Şihapoğulları: 3b, 4a
Şoş: 128b

-T-

tabl: 81a; -döğmek, 26a-b; -tablhâne: 23b, 110b, 135a
tabur: 22a, 32a-b, 41b, 45a, 56b, 57a, 58a, 59a, 60a-b, 61a, 62b, 67b, 71b, 83b, 128a, 155a, 159b, 171b; -küffar taburu, 62b, 71a
tabya: 19b, 20b, 27a, 37b, 55a, 57b, 58a, 61a, 62a, 68a, 71a, 83a, 96a, 97a, 98a-b, 99a, 100b, 101b, 1ğ0a-b, 100a-b, 1öa,-b, 105a-b, 106a-b, 1ġa-b, 110a-b, 111a-b, 112a, 113a-b, 114a-b, 116a-b, 117a-b, 118a-b, 122b, 131a-b, 134a-b, 135a, 137a-b, 138a, 151a-b, 153a, 158a, 159a, 161a, 164b, 165a, 169b, 170a-b, 171a-b, 172a; -Ak, 86a, 92b, 159b, 160b; -Atlı, 163a; -Avret, 144b, 152b, 153b, 157b, 158a, 159a, 170b, 171b; -Cuhud, 86a; -Defterdar Paşa, 153a; -Kızıl, 117a, 123a, 131b, 137b, 137a, 138a, 139a-b, 140b, 141a-b, 144b, 152b, 153b, 154b, 155b, 156b, 157a-b, 158a, 159a, 170b, 171b; -Kum, 170b; -Vira, 92b, 93a; -Yani (Pani) Grad, 137a; -Yahudi, 158a
Tatar: 8b, 9a, 11a, 12a, 14a, 21b, 22a, 24a, 26a, 31a, 32a-b, 35b, 38a, 39a-b, 40a-b, 42a, 44a, 45a, 46b, 47a, 51b, 55a, 56b, 57a, 58b, 59a-b, 60a, 63a, 65a, 69a-b, 70b, 71b, 73a, 74a-b, 77b, 78a, 81b; -Ak Kirman, 77b; -Bucak, 77b; -Nogay, 77b; -Han, 8b, 11a, 12a, 19b, 20b, 41a-b
Tavlut: 18b
Tayyaroğlu: 23b
telhis: 6b, 8a, 27b, 28a, 106a, 109b, 110b, 111b, 112a, 116a, 130b, 134b, 139b, 140b, 142b, 143a, 166a, 167a, 168a
Temeşvar: 51b, 73a; -paşası, 46b
Teriş: 72a
Termeş: 84a-b
tersane: 5a, 158a, 171b; - -i âmire, 23b, 75b
Tevrat: 43a
Tezarna burnu: 118b
Tırhala sancağı: 138b
tezkireci: 33b, 165b, 175a
timar: 44a, 84a, 93b; -erbâb-ı, 78a, 111a, 116a, 119b, 122b, 135a, 139b, 141b, 145b, 174a
Timurtaş: 77b, 78a-b, 83b
Tire: 5a
Tizoli: 79b
Todori kalesi: 89a
Tolun limanı: 169a
top: 5b, 9a, 15a, 19b, 20b, 21a, 23a, 24b, 27b, 30b, 32a, 35a-b, 36b, 37a-b, 38a, 43b, 44a, 45b, 46a, 47a, 48a, 50a-b, 54a, 55a-b, 58a-b, 59b, 60a-b, 62b, 63a, 64a-b, 65a, 66a, 71a, 78a, 84b, 85b, 86a, 87a, 89b, 92a-b, 93a-b, 94a, 95b, 97b, 99a, 100b, 101a, 1ğ0a, 100b, 1ġa, 111b, 113b, 116b, 118b, 121a, 122a-b, 123a, 124b, 131a-b, 132a-b, 133a, 135a-b, 138b, 141a, 151a, 153a, 154b, 158a, 160b, 161a-b, 164a-b, 165a, 166b, 167b, 169b, 170a-b, 171b, 172a-b; -alay topu, 9a, 15b, 23a, 70b, 128a; -balyemez top, 9a, 19b, 25b, 26a, 28a, 31a, 35b, 36b, 43b, 76a, 92b, 93a, 100b, 1ġa, 116b, 122b, 123a, 126b, 128b, 154b, 160b, 161a-b, 171b;-camusları, 7a ;-dilli top, 31b; -havan topu, 60a, 63a, 1ğ0a, 110b, 113a-b, 122b, 135b; -kalagûb, 27a, 33b, 36a, 63a-b, 64b, 93a, 1ġa, 122b, 123a, 127a, 135b, 170a; -kolonborne, 37b, 43b, 63a, 141a; -saşma topu, 99b; -şahî topu, 27b, 43b, 55a, 65a; -topçu, 24b, 28a, 92b, 97b, 98b, 99b, 122b, 134b, 145a, 161a, 164b, 167a-b, 174a; -topçu başı, 167a; -topçu ocağı, 167a; -top dökücüler, 92b
tophâne: 122b, 123a, 135a-b, 169b
Tosul kalesi: 22a
Toylu manastırı: 123b
Trablus: 3b, 73a, 88a, 124b, 125b, 133b; -gemileri, 132b, 133a, 136b, 150b; -Trablusî, 137a; -kalyonları, 126a, 150b; -Trabluslu, 126a, 136b
Tukka: 72a, 79b
Tuna: 23a, 32a, 46a, 63b, 80b, 81b, 82a-b; -gemileri, 40a; -yalısı, 16a
Tunus: 73a, 87b, 126a, 139a, 156a; -gemileri, 125b, 138b, 156a; -ocağı, 124a
Turla: 11b
Turna: 42b; -telleri, 75a
tüfenk: 13a, 15a, 19b, 21a, 24a, 26a, 29a-b, 37a, 44b, 45b, 48b, 50b, 55b, 58b, 59b, 60b, 62b, 64a, 65b, 71a, 82a, 86a, 87a, 93b, 95b, 97a-b, 98a, 99a, 100a, 1ġa, 110a, 112b, 113b, 121a, 122a, 123b, 124a-b, 128a-b, 129a-b, 134b, 138a-b, 153a-b,

154a-b, 154b, 155a, 157b, 161a, 163a, 164a, 167a, 169b, 170b; -tüfenkçi: 3b, 9a, 17b, 50a, 56a, 98b, 111b, 152a, 153a, 155a; -Macar tüfenkçisi, 22b
Türk: 21a, 34a, 59a-b, 60b, 97b, 99b, 100a, 121b, 160a; -Türkçe (türkî): 19b, 49b, 68b, 156a

-U/Ü-
ulak: 29a, 77b
Uşturâ: 5a
Uyvar: 15a, 26b, 27b, 29b, 31a-b, 38a, 40b, 51a-b, 53b, 57a, 59a, 70b, 86a; -defterdarı, 51a; -kalesi, 13a-b, 14b, 16b, 17a, 18a-b, 19a-b, 20a, 22a, 23a, 25b, 26a, 28a-b, 32a-b, 33a-b, 34a, 35a-b, 142b, 71a, 72b, 74a, 81b, 82a; -sahrası, 20a, 34b, 42a, 72a
Uzi: 12a
ümmet-i Muhammed: 2b, 5b, 6a-b, 7b, 8a, 9a, 15a, 19a, 25a, 25b, 28b, 30a, 31a, 37b, 41b, 44a, 45a, 46a, 51a, 53b, 54a, 55a, 56a-b, 57b, 58b, 60a, 61b, 63a, 64b, 67a, 69b, 71a, 75b, 85a, 87b, 88a, 89b, 95a, 96b, 97a, 1ġb, 108b, 110b, 114a-b, 124b, 126a, 136a-b, 156a, 167a-b
Üngürüs: 2a, 5b, 39a, 73a
Üstürgon (Estergon): 11a, 13a, 14b, 15a, 16a, 21a, 35a-b, 45a, 51a-b, 70b, 71a-b, 75a, 80a, 82b; -kalesi, 29b, 30a, 82b; -köprüsü, 71a; -sahrası, 74a; -palankası, 71a

-V-
vagla: 120b, 121a, 122a; -vaglacı, 120b
Vag nehri: 68a
vakıf karyeleri: 84a
vakiyye: 19b, 27b, 37b, 53b, 55a, 63a, 66a, 82b, 83a, 93a, 113a, 127b, 135a, 137a, 157a
Vakvar: 54b, 80b
Valide Sultan (Fazıl Ahmed Paşa'nın annesi): 60a, 109b
Van: 73a
Varat: 11a, 51b, 59b; -kalesi, 9a
varoş: 10b, 13a, 30a-b, 31a, 35a, 36b, 74a, 80b, 81a, 82a
Vassaf (Tarihçi): 27b
Vaşvar: 68b, 69a
Veli Ağa (ser-çeşm): 93b, 143b, 153a
Venedik: 5a, 75b, 76a-b, 77a, 78b, 83b, 88a, 90a, 91a, 94b, 95a-b, 101a, 114b, 117a-b, 118a, 121b, 122a, 126b, 133a, 141b, 142a-b, 143a, 144a, 145b, 146a-b, 147a, 148a, 149b, 150b, 151a-b, 152b, 155a, 159b, 160b, 161b, 162a, 163a-b, 168a-b, 169a, 172b, 173a, 174b, 176a; -Doju, 90a, 114b, 118a, 162b, 174b, 175a; -kalyonları, 89a, 132a, 133a-b; -Kıralı, 151a
vezir: 2a, 3b, 5b, 6a, 10a-b, 11a, 12b, 15b, 19a, 21a, 23a, 26a, 29b, 30b, 36a, 38b, 40b, 41a, 42b, 43b, 45a-b, 49b, 50b, 51a, 53a, 65a, 74b, 88a, 95a, 96b, 98a, 100a, 106b, 119b, 122a, 126a, 128a-b, 129a, 134a, 136a, 138a, 139b, 142a. 152a, 154b, 158b, 160a-b, 161a, 162b, 164b, 165a, 167a, 169a-b; -baş vezir (Macar), 18b, 19b; - -i azam, 1b, 6b, 7b, 8b, 13a-b, 14a, 19a, 21b, 22b, 23b, 24b, 28a, 30b, 32a, 33a-b, 34a-b, 35b, 44a-b, 46a, 47a-b, 51a, 52b, 53a, 54a, 56b, 61b, 64a-b, 66a, 67b, 69b, 73a, 75a-b, 76a, 83b, 86a, 90a, 91a, 92a-b, 93a, 94a, 108b, 114b, 117b, 118b, 119a, 143a, 145a, 146a, 151b, 152b, 163a-b, 164a, 165b, 167a-b, 168b, 168a, 171a, 173b, 175a; -vezâret, 2a, 4b, 11a, 20b, 91b, 148b
vira: 37b, 53b, 54a, 56b, 64a, 65b, 155a, 160a, 161b, 164b; -bayrağı, 19b, 26a, 27a, 37a, 66a-b, 101a-b, 117a, 142a, 160a, 161b, 162a-b, 163a, 164a-b; -kağıdı, 30a, 64a-b
Virtenperg: 79b
Vişegrad: 14b
voyvoda: 3b

-Y-
Yahudi: 96b, 99b, 165b; Tabyası; 92b, 158a,
Yahya Ağa (kethüda): 83a, 127a
Yahya Paşa: 127b, 128a, 129b, 130b
Yaladin: 90a
Yalı ağası: 40b, 41b, 42a, 45a, 51b, 77b,
Yalı Petre: 87b, 124a, 92a, 126b, 132a, 137a, 138b, 150b, 158b, 159a; - limanı: 122b
Yanık (Györ): 10b, 13a, 63b, 80b; -kalesi, 31b, 80b
Yanova: 51b; -paşası: 44a, 57a
Yanya: 119b
yasakçı: 16b, 28a, 30a-b, 36b
Yazıcı: 82a
Yedikule: 89b
Yeni kale: 8a-b, 49a-b, 60a-b, 63b, 69a, 76a, 84a, 117b, 142b
Yenikapı: 127a

Yeni palanka, 40a
yeniçeri: 5b, 7a, 12b, 13b, 14b, 15a, 17a, 20b, 21b, 23a, 24a, 28a, 30a, 31a, 35b, 36b, 40a, 46b, 48a, 50a-b, 54a, 56a, 59b, 60b, 61a, 64b, 69b, 75a, 78b, 83b, 92a-b, 93a, 95b, 98a, 100b, 101b, 1ğ0a, 106b, 1ġa, 108a, 110b, 112b, 113b, 114a, 116b, 120a, 122a-b, 127a, 128a-b, 134b, 135a, 137a-b, 138a-b, 139a-b, 140a, 141b, 143a-b, 144b, 145a-b, 150b, 151a, 152a-b, 153b, 154b, 155b, 156a-b, 157b, 158b, 160a, 167a, 169b, 174a; -ağası, 12b, 13b, 15a, 16a-b, 18b, 35b, 54a, 59b, 60a, 66a, 69b, 70b, 83b, 84a-b, 85b, 86a, 92b, 93a, 129a, 137b, 139b, 145a, 151b, 152a, 154b, 155b, 156b, 165b, 167a, 168a; -bayrakları, 20b, 62a; -ocağı, 6a, 8b, 44b, 137b, 151a, 152b, 156a, 161b, 167a
Yenişehir: 83b, 134b, 135a, 142a-b, 146b, 147a, 148a, 149b, 168a, 170a, 173a
Yund adası: 133a
Yusuf Ağa (kapıcılar kethüdası): 32b, 33a-b, 35b
Yusuf Ağa (muhasip): 61a-b, 145a-b, 151b
Yusuf Paşa (Kütahya beylerbeyi): 5b, 9e, 18b, 48b

-Z-

zabit: 25b, 35b, 64b, 145a, 152a, 155b, 160a, 167a
zağarcı başı: 31a, 78b, 137b
Zaklisa: 176a
zeâmet (zuamâ): 50a, 78a, 122b, 145b, 174a
Zeke suyu: 128b
Zemun (sahrası): 9a, 49a, 50b, 51a-b, 52a, 53a-b
Zengin: 9b, 39b
Zeyniy Bey: 96a
Zeytinburnu: 133a
zeytinyağı: 137a
zirâ': 2b, 55b, 80b, 81b, 82a, 83a, 96a, 98b, 99a, 116b, 123b, 142b, 143a, 150b, 154a, 159a, 161a, 169b
Zirinoğlu: 17a, 19b, 22b, 23a, 29a, 32a-b, 39b, 40a-b, 41b, 44a, 46b, 47a, 49a-b, 54b, 59a-b, 60a-b, 61a, 62b, 63a, 66b, 69a
Zol şehri: 73a, 78a, 126b, 127a, 128b
Zorvâ-yı Firenç: 42b
Zülfukara Ağa: 163a, 166a
Zü'l-kadriyye: 73a

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

B.O.A. M.M. Kandiye Kalesi Tahrir Defteri No: 658/I.

II. EL YAZMA ESERLER

Abdurrahman Abdi Paşa, Vekâyinâme, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa, No: 701.

Anonim, Tarih-i Fazıl Ahmed Paşa Feth-i Kandiye, Topkapı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Bölümü, No: 3605.

Hasan Ağa, Cevahirü't-Tevârîh, Topkapı Müzesi Kütüphanesi Revan Bölümü, No: 1307.

Osman Dede, Tarih-i Fazıl Ahmed Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü, No: 909.

III. KAYNAKLAR VE TETKİKLER

Bayrakdar, Mehmet, Bitlisli İdris, Ankara 1991.

Dimitri, Kantemir, Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, (Çeviren, Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979, I-III.

Eralp, T. Nejat, Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar, Ankara 1993.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan topluluklar", Osmanlı, Ank. 1999, C.IV.

Evliya Çelebi, Seyehatname, (sad. Mümin Çevik), İstanbul 1985, C. VIII

Feridun Bey, Feridun Ahmed Paşa, Münşeât-i Feridun Bey, İstanbul 1275, I-II.

Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, İstanbul 1928, I-II.

Finkel, Caroline, Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, İstanbul 2007, s. 182.

Gallan, Antoine, İstanbul'a Ait Günlük Hatıra (1672-1673), (Şerhlerle Yayınlayan, Charles Schefer, Çeviren, Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I-II.

Gökbilgin, Tayyib, Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi, İstanbul 1979.

Gündüz, Sinasi, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, Ankara 2001.

Hammer, Baron Joseph Von, Devlet-i Osmâniye Tarihi, (Çevirenler, mümin Çevik, Erol Kılıç), İstanbul 1986, I-XVI.

Hindî, Alaüddin Ali el-Muttakî b. Hüsâmeddin, Kenzü'l-Ummâl, Beyrut 1993, I-XVIII.

İnalcık, Halil, "İstanbul: Bir İslam Şehri", Fatih ve Fetih, (Yyn. Haz. Mustafa Armağan), İst. 1995, C. I.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri" Söğütten İstanbul'a, (Derleyenler: Oktay Özel, Mehmet Öz), İstanbul 2000.

Jan Reychman-Ananıasz Zajaczkowskı, Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı, (Handbook Of Ottoman-Turkish Diplomatics, Genişleterek İngilizceye Çeviren Andrew S. Ehrenkceutz), İstanbul 1993.

Jorga, Nikola, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul 1991.

Kazıcı, Yusuf Ziya, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi, İstanbul 1987.

Kazıcı, Yusuf Ziya, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi, İstanbul 1987.

Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1987, I-XV.

Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), İstanbul 1994.

Levend, Agâh Sırrı, Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi, Ankara 1956.

Mehmed Halife, Tarih-i Gılmânî, (Haz. Kamil Su), Ankara 1986, s. 145.

Mehmed Râşid, Râşid Tarihi, İstanbul 1282, I-VI.

Naima Mustafa, Naima tarihi : Ravzatü'l-Hüseyn fi hulasati ahbari'l-hafikeyn., İstanbul 1283, C. VI. S. 218

Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İstanbul 1990.

Ögel, Bahattin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları. İstanbul 1988.

Parmaksızoğlu, İsmet, Türklerde Devlet Anlayışı, Ankara 1982.

Tekindağ, Şehabeddin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", Belleten, Ankara 1971, C. XXXV, Sayı, 140.

Turan, Osmanı, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul 1980.

Turan, Şerafettin, İbn Kemal ve Tevarih-i Âl-i Osmân I. Defter, Ankara 1970.

Uğur, Ahmet, "Selimnâmeler" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1978, C.XXII

Uğur, Ahmet, İbn Kemal, İzmir 1987

Uğur, Ahmet, Osmanlı Siyaset-nâmeleri, Kayseri 1992

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, Ankara 1943, C. I.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara 1988.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, İslam Tarihi Dersleri, Ankara 1971.

Yücel, Abubekir S., "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli", İslami Araştırmalar, C.12, Sayı 1. Ankara 1999, S. 40-57.

IV. MÜRACAAT KAYNAKLARI KATALOGLAR

Babinger, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çeviren, Coşkun Üçok), Mersin 1992.

Blochet, E., Cataloque Des Manuscrits, Paris 1933, I-II.

Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1342, I-III.

Flügel, Gustav, Die Arabischen, Persischen und Türkishen Handscriften, Wien 1865.

Karatay, Fehmi Edhem, Topkapı Sarayı müzesi Türkçe Yazmalar Katalogu, İstanbul 1961, I-II

Komisyon, (Takdim Eden, ekmeleddin İhsanoğlu), Köprülü Kütüphanesi Yazmalar kataloğu, İstanbul 1986, I-III.

Maarif Vekilliği, İstanbul Kütüphaneleri Tarih ve Coğrafya Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1943-62, Fasikül, 1-11.

Tarih-i Osmânî Mecmuası, İstanbul 1328, I-XIII.

V. ANSİKLOPEDİLER VE LÜGATLER

Ahmet Rıfat, Lügat-i Târihiyye ve Coğrafiyye, İstanbul 1300, I-VI.

Arsever, Celal Esad, Sanat Ansiklopedisi, İstanbul 1983, I-V.

Baykal, Bekir Sıtkı, Tarih Terimleri Sözlüğü, Ankara 1974.

Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Ankara 1997

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1988.

Hafız Ebî Ubeydu'l-Kasım b. Sellam, Kitâbu'l-Emsâl, Beyrut 1980.

Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügati, İstanbul 1928, I-IV.

Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İst. 1989, C.XI.

Necip Asım, Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, İstanbul 1328, sayı

Öztuna, Yılmaz, Türk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul 1974, I-II.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1983, I-III.

Steingass, F., Persian-English Dictionary, Beyrut 1975.

Şemir Şeyhanî, Kâmusu'l-Hikem ve'l-Emsâl, Beyrut 1993.

Şemseddin Sami, Kâmusu'l-A'lam, İstanbul 1306, I-VI.

----------, Kâmus-ı Türkî, İstanbul 1316, I-II.

Yakut el-Hamevi, Ebu Abdullah Şihabüddin Yakut b Abdullah, Mu'cemü'l-Büldân, Beyrut 1990, I-VII.

VI. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Afyoncu, Erhan, “Müteferrika”, DİA, İstanbul 2006, C. XXXII.

----------, “Ruznamçe”, DİA, İstanbul 2008, C. XXXV

Akün, Ömer Faruk, "Tabur, İ.A, İstanbul 1993, C. XI.

Artuk, İbrahim, "Sikke”, İ.A, İstanbul 1993, C. X.

Aybakan, Bilal, “Nakit”, DİA, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 323-324

Barkan, Ömer Lütfi, Timar", İ.A, İstanbul 1993, C. XII/I.

Bostan, İdris, “Salyane”, DİA, İstanbul 2009, C. XXXVI.

----------, “Tersane-i Âmire”, DİA, İstanbul 2011, C. XXXX.

Bozkurt, Nebi, "Eman", DİA, İstanbul 1995, C, XI.

----------, “Mezarlık”, DİA, Ankara 2004 , C. XXIX.

Canatar, Mehmet, “Kethüda”, DİA, Ankara 2002, C. XXV.

Çelebi, İlyas, “Remil”, DİA, İstanbul 2007, C. XXXIV.

Çelik, Yunus, “Serasker”, İstanbul 2009, C. XXXVI.

Denny, J., "Rikâb", İ.A, İstanbul 1993, C. IX.

----------, "Sadrazam", İ.A, İstanbul 1993, C. X

Ertuğ, Zeynep Tarım, “Sorguç”, DİA, İstanbul 2009, C. XXXVII.

----------, “Şatır”, DİA, İstanbul 2010, C. XXXVIII.

Eyice, Semavi, “Kale”, DİA, İstanbul 2001, C. XXIV.

Gökbilgin, M.Tayyib, İA, "Arpalık", İstanbul-1993, C.I.

----------, "Sancak-ı Şerif" İA, İstanbul 1966, C. X.

----------, "Sekban", İA, İstanbul 1993, C. X.

Haig, T. W, "Serdâr", İ.A, İstanbul 1993, C. V

İnalcık, Halil, "Reisü'l-küt¬tâb”, İ.A, İstanbul 1993, C. IX.

İpşirli, Mehmet, "Eman", DİA, İstanbul 1995, C. XI, s. 77.

Gökbilgin, Tayyib, "Sipahi", İ.A, İstanbul 1993, C. X

İlgürel, Mücteba, "Yeniçeri", İ.A, İstanbul 1993, C. XIII.

İpşirli, Mehmet, “Mansıb”, DİA, Ankara 2003, C. XXVIII.

Kallek, Cengiz, “Haraç”, DİA, İstanbul 1997, C. XVI.

----------, “Mil”, DİA, İstanbul 2005, C. XXX.

Kütükoğlu, Bekir, "Vekâyinüvis", İA, İstanbul 1986, XIII.

Martal, Abdullah, "Suyolcu", DİA, İstanbul 2010, C. XXXVIII.

Ögel, Bahattin, "Tuğ", İ.A, İstanbul 1993, XII/II.

Öz, Mustafa, "Dürzilik", DİA, İstanbul 1994, C.X

Özcan, Abdulkadir, "Çarhacı", DİA, İstanbul 1993, C. VIII.

----------, "IV. Mehmed", DİA, C. XXVIII

----------, "Cevâhirü't-Tevârîh", DİA, İstanbul 1993, C. VII

----------, "Abdurrahman Abdi Paşa", DİA, İstanbul 1993, C. I.

----------, "Çorbacı", DİA, İst-1993, C. VIII.

----------, "Martolos", DİA, Ankara 2003, C. XXXVIII.

----------, "Serdengeçdi", DİA, İstanbul 2009, C. XXXVI.

Özkaya, Yücel, "Kaymakam", DİA, Ankara 2002, C. XXV.

Pal Fodur, "Telhis", DİA, İstanbul 2011, C. XXXX.

Pamuk, Şevket, "Kuruş", DİA, Ankara 2002, C. XXV.

Sahillioğlu, Halil, "Esedî", DİA, İstanbul 1995, C. XI.

----------, "Zamet", İA, İstanbul 1993, C. XIII, s.477-478.

Turan, Şerafettin, "Silahdar", İ.A, İstanbul 1993, C. X.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Ferman", Ankara 1993, İ.A, C. IV.

----------, "Hatt-ı Humâyun", İ.A, İstanbul 1993, C. V/I.

----------, "Kapıcı", İ.A, İstanbul 1993, C. VI.

----------, "Levend", İ.A, İstanbul 1983, C. VII.

Zambaur, E.V., "Keyl", İ.A, İstanbul 1983, VI.

EKLER

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي فضل المجاهدين على القاعدين درجة وكلا وعد الله
الحسنى وفضل الله المجاهدين على القاعدين اجراً عظيماً وافضل
الصلوات على سيدنا محمد المبعوث لارشاد طريق الجهاد ولايقاد
قناديل الرشاد بتبشير انا فتحنا لك فتحاً مبيناً وترسيل انا ارسلناك
شاهداً ومبشراً ونذيراً واكمل التحيات على اله واصحابه الذين هم
بايعوا نبينا تحت الشجرة ليكونوا مع رسول الله ناصرين ومجاهدين
في دين الله ليلاً ونهاراً اما بعد سبيل جهاد اكبرك سايعي ونكات
كتاب جهاداتك جامعي عندليب وردستان جهاد اكبرك وطوطي
قندستان فتح وظفر فاتح ابواب حصون متين ومظهر بشارت نصر من
وفتح قريب وبشر المؤمنين فائد الجنود الاسلام الموحدين قاهر
الاعداء بسيف المجاهدين كاسر الاصنام الكفرة قاطع العروق الفجرة
رافع الاعلام الجهاد المنصور من عند من هو رب العباد افضل
فضلاء كرام واكمل كمل ذوي الحشمة والاحترام صدر نشين
وزارت عظمى المغفور عند الله الملك الاعلى اعني به فاضل احمد باشا طاب
ثراه ونال ما يتمناه عند مولاه في عقباه حضرتلرينك چراغ تابندهسي
ومهردار خاصهسي صاحب المجد والوقار المعروف باداب الحسن
بين الصغار والكبار المسمى باسم الحسن اعني سابقاً مهردار خير

Esad Efendi Nüshası - vr.1a

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی نهایهٔ خدای جل و علا و صلوة حضرت محمد المصطفی
صلی الله علیه و سلم و سلام آل و اصحاب صاحب هدا دن صکره
سبب کتب وثیقه بودر که خاکپای صلحا بندهٔ کمربستهٔ اتقیا
ارزن الرومی عثمان دده نیچه زمان سر پا برهنه سیاح عالم
والجنون فنون مصداقنجه قاید جنون ایله هر دیاره وضع قدم
ایدرک بورسیه کلدکده فاضل و کامل وزیر بی معادل
و دانا احمد پاشا حضرتلرینک مظهر نظر عاطفتلری اولوب
داروی همتلری شربت عقل افزای جنون حقیر اولوب
خدمت جلیله لرنده استخدام بیورملریله زمان سعید وزارتلرنده
فتح قندیه یه دک ظهور بولان سیر کزینلری مانندهٔ در منسلک
منسلک سلک سطور قلندی مملکت اناطولی ده جلالیلک ایله
نهب و غارت اموال رعایا ایدن ابازه حسن پاشا اعوانیله
مرتضی پاشا همتیله رؤس سیه نوشتلری منقطعا پیشگاه
باب همایونده غلطیدهٔ خاک اولوب و اطراف بلاده
منتشر اولان ارازلک استیصالی ایچون پادشاه بحر و بر
سلطان محمد خان رابع بیک التمش طقوز تاریخنده ارکان

Hamidiye-909, Osman Dede, Tarih-i Fazıl Ahmed Paşa

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي فضل المجاهدين على القاعدين درجة وكلا وعد الله الحسنى وفضل الله المجاهدين
على القاعدين اجرا عظيما وافضل الصلوات على سيدنا محمد المبعوث لارشاد طريق الجهاد ولايقاد
قناديل الرشاد ببشير انا فتحنا لك فتحا مبينا وترسيل انا ارسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا
واكمل التحيات وعلى آله واصحابه الذين هم بايعوا نبينا تحت الشجرة ليكونوا مع رسول الله ناصرين ومجاهدين
في دين الله ليلا ونهارا اما بعد سبيل جهاد اكبرك سايعي ونكات كتاب جهاداتك جامعي
عندليب وردستان جهاد اكبرك وطوطي قندستانك فتح وظفر فاتح ابواب حصون متين
ومظهر بشارت نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين قائد الجنود والاسلام الموحدين
قاهر الاعداء بسيف المجاهدين كاسر اصنام الكفرة قاطع العروق الفجرة رافع الاعلام للجهاد
المنصور من عند من هو رب العباد افضل فضلا كرام واكمل كمل ذوي الحشمة والاحترام صدر نشين
وزرات عظمى المغفور عبد الله الملك الاعلى اعني به فاضل احمد باشا طاب ثراه ونال ما يتمناه
عند مولاه في عقباه حضرتلرينك چراغ تابنده سي عثمان دده صاحب المجد والوقار المعروف باداب الحسن
بين الصغار والكبار المسمى باسم عثمان بن علي ارض الروم قدس الله ظل فوائده على بساط الارض
الى يوم القرار في الحقيقة الهام هاتف معانينك سامعي واوراق كتاب جهادك جامع اولوب
ولي النعمى اولان صدر صفه ووزرا وبدر قبه جهاد وغزاه وزير اعظم احمد باشا حضرتينك ابتداء
امارت ووزارتندن قنديه فتحنه كلنجه زمان عدالت اشتمالرندن صدور وظهور بولان حوادث جهاداتني
مشتمل نظم ثريا مثال بر كتاب شريف تأليف واهل معارفه وعرفناكم ما لم تعرفوا وفقنجه

Köprülü Nüshası - vr.1b

الحمد لله الذي فضل المجاهدين على القاعدين درجة وكلا وعد الله الحسنى • و
فضل الله المجاهدين على القاعدين اجرا عظيما • وافضل الصلوات على سيدنا محمد
المبعوث لارشاد طريق الجهاد • ولايقاد قناديل الرشاد بتبشير انا فتحنا لك فتحا
مبينا • وترسيل انا ارسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا • واكمل التحيات على آله واصحابه
الذين هم بايعوا نبينا تحت الشجرة ليكونوا مع رسول الله ناصرين • ومجاهدين في دين
الله ليلا ونهارا • اما بعد سبيل جهاد اكبرك سابقي • ونكات كتاب جهادانك جامعي •
عندليب وردستان جهاد اكبر • وطوطي قندستان فتح وظفر • فاتح ابواب حصون
متين • ومظهر بشارت نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين • قائد جنود الاسلام
الموحدين • قاهر الاعداء بسيف المجاهدين • كاسر الاصنام الكفرة • قاطع العروة الفجرة • رافع
الاعلام الجهاد • المنصور من عند من هو رب العباد • افضل فضلاء كرام • واكمل كمل ذوي
الحشمة والاحترام • صدر نشين وزارت عظمى • المغفور عند الله الملك الاعلى • اعني به
فاضل احمد پاشا • طاب ثراه ونال ما يتمناه • عند مولاه في عقباه • حضرتلرينك
چراغ تابنده سي • مهردار خاصه سي • صاحب المجد والوقار • المعروف بآداب
الحسن بين الصغار والكبار • والمسمى باسم الحسن اعني سابقا مهردار حسن اغا مد الله

Paris Nüshası - vr.1b

هذا كتاب تواريخ فتح قلعة قنديه لكبريلي صدر اعظم احمد پاشا

الفاضل المرحوم نور الله مرقده

الحمد لله الذي فضل المجاهدين على القاعدين اجرا عظيما وافضل الصلوات
واكمل التحيات على سيدنا محمد المبعوث لارشاد طريق الجهاد واظهار دين
الاسلام وللاستهداء الى سبيل الرشاد بتبشيرا انا فتحنا لك فتحا مبينا
وتوقيرا انا ارسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا واجمل التحيات على آله
واصحابه الذين هم بايعوا نبينا تحت الشجرة ليكونوا مع الرسول ناصرين
ومجاهدين في الله ليلا ونهارا وبعد جهاد اكبرك سايعي وكتاب جهادك
حامعي فاتح ابواب حصون متين ومظهر معاني نصر من الله وفتح قريب
وبشر المؤمنين قايد الجنود المسلمين قاهر الاعداء بسيف المجاهدين
كاسر الاصنام الكفرة قاطع العروق الفجرة رافع الاعلام الجهاد المنصور
من عند من هو الناصر للعباد افضل الفضلاء الكرام واكمل الوزراء
العظام ذوي الحشمة والاحترام اعني بركوپرولي محمد پاشا زاده فاضل
احمد پاشا طاب ثراه ونال ما يتمناه عند مولاه حضرتلرينك چراغ تابنده سي
ومهر دار خاصه سي حسن اغا مد الله ظل اغصان شجرة فوايد كتابه الى يوم
الدين الهام هاتف معاينك سامعي واوراق كتاب اكبر الجهادك
جامعي اولوب ولي النعمي اولان صدر اعظم ووزير معظم مشار

Topkapı Nüshası - vr.1b